Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 13

Hugo de Groot

editie H.J.M. Nellen en Cornelia M. Ridderikhoff

bron
Hugo de Groot, *Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 13* (eds. H.J.M. Nellen en Cornelia M. Ridderikhoff). Martinus Nijhoff, Den Haag 1990

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/groo001brie13_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

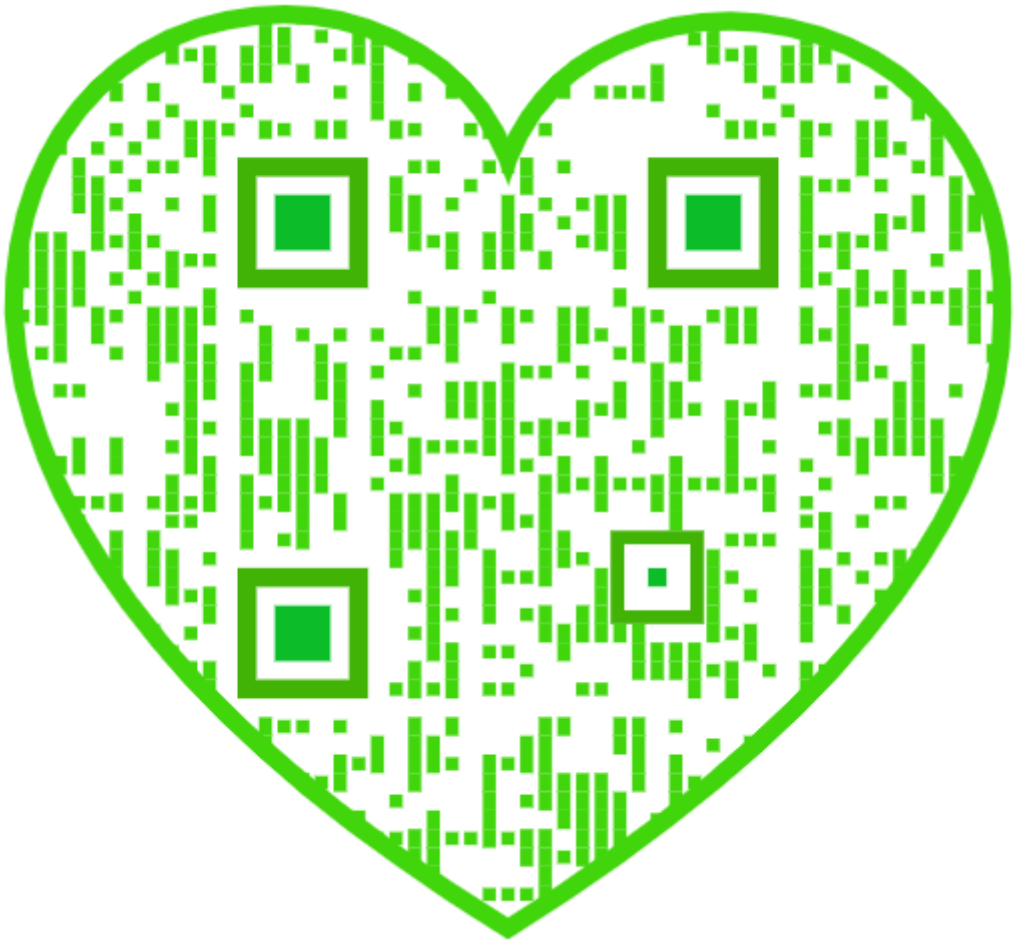

Ter inleiding

In het dertiende deel van de Briefwisseling van Hugo Grotius is zijn correspondentie van het jaar 1642 verzameld. In totaal gaat het om 489 brieven, genummerd van 5532 tot en met 6020. Van deze brieven zijn er 315 uitgegaan en 174 binnengekomen. De losse stukken, die voorheen steeds onder de verzamelnaam ‘Bijlagen’ achter in het deel werden geplaatst, zijn ditmaal niet van de brieven gescheiden. Tijdens de voorbereiding van de delen XI en XII troffen de bewerkers veel van de brieven losgeraakte stukken aan in de collectie Gallica, aanwezig te Stockholm, Riksarkivet, Handlingar tillhörande Hugo Grotii beskickning 1639-1641. Na 1641 is er evenwel geen fonds met betrekking tot Grotius' gezantschapshandelingen bewaard gebleven en daarom was voor 1642 het aantal aanvullende documenten dat voor uitgave in aanmerking kwam veel geringer. Er is dan ook besloten deze stukken een plaats te geven direct achter de brieven waarop zij betrekking hebben. Deze werkwijze is aangehouden bij vier brieven van koningin Christina van Zweden (nos. 5631, 5928, 5929 en 5991), bij een brief van Petter Spiring Silvercrona (no. 5771), en voorts bij brieven van Grotius aan Nicolaes van Reigersberch (no. 5879), aan François Sublet de Noyers (no. 5966) en aan Gustav Karlsson Horn (no. 5973).

Grotius hield in 1642 contact met een veertigtal correspondenten. Onder hen vindt de lezer veel oude bekenden uit eerdere delen van de Briefwisseling, zoals Willem de Groot, Nicolaes van Reigersberch, Gerardus Joannes Vossius, Pauwels Pels, Axel Oxenstierna, Georg Keller, Petter Spiring Silvercrona en de wat beklagenswaardige diplomatieke agent Carl Marin. Ludwig Camerarius verdwijnt na enkele maanden uit de correspondentie. Bij diens ontslag uit diplomatieke dienst nam Grotius in een schrijven van 3 mei 1642 (no. 5704) afscheid van zijn trouwe collega in Den Haag. Daarentegen lijkt Grotius zijn contact met de Hessische resident Joachim de Wicquefort te verstevigen. Een nieuwe, vaste correspondent diende zich dit jaar aan in de persoon van de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie Johan Axelsson Oxenstierna. Het belang van deze briefwisseling blijkt echter eerst voor 1643 ten volle, want vanaf mei van dat jaar zijn behalve de brieven van Johan Oxenstierna ook Grotius' tegenberichten beschikbaar.

Een oppervlakkige berekening wijst uit dat Grotius iedere week minstens 7 tot 9 brieven schreef. In zijn functie van Zweeds ambassadeur bij de allerchristelijkste koning stelde hij wekelijks nieuwsberichten op voor rijkskanselier Axel Oxenstierna en collega-diplomaten in Den Haag, Hamburg, Danzig en Zürich. In de particuliere sfeer onderhield hij iedere week contact met zijn broer Willem de Groot en zijn zwager Nicolaes van Reigersberch. Gelet op de verscheidenheid en frequentie is de veronderstelling gerechtvaardigd dat Grotius' briefwisseling uit 1642 in oorspronkelijke staat zes- tot zevenhonderd brieven omvat moet hebben.

Na deze numerieke gegevens zal eerst worden beschreven hoe de briefwisseling (resp. verzonden en ontvangen post) is overgeleverd, waarna een beknopte uiteenzetting zal volgen over de betekenis van de in dit deel uitgegeven brieven voor de kennis van Grotius' optreden als geleerde en diplomaat.

Het aantal overgeleverde originelen van Grotius' hand is klein; welgeteld zijn er 82 op een totaal van 315 uitgaande brieven bewaard gebleven. Zij zijn opgesteld in drie talen: Latijn, Frans en Nederlands. Oorspronkelijke, eigenhandig in het Latijn gestelde brieven zijn te vinden te Leiden, UB, hs. Papenbroeck 2, een nog niet eerder uitgegeven brief aan Nicolaes van Reigersberch van 18 januari 1642 (no. 5560), te Oxford, Bodleian Library, ms. Lat. misc. c. 4, één brief aan Denis Petau (no. 5843), en verder te Stockholm, Riksarkivet, E 2354, Bielke-samling, één brief aan veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn (no. 5673) en E 607, Bref till A. Oxenstierna, één brief aan Gustav Rosenhane (no. 5646). Franse originelen zijn aan te treffen in Parijs, Archives du ministère des affaires étrangères, Corresp. politique, Suède, drie brieven aan Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, waarvan een editie in 1883 werd verzorgd door de vicomte de Caix de Saint-Aymour in de *Notice sur Hugues de Groot,* en verder in Stockholm, Riksarkivet, E 2354, Bielke-samling, vijf brieven van Grotius aan Gustav Karlsson Horn, eerder uitgegeven in de *Epistolae Hugonis Grotii ad domum regiam Sueciae et alios Suecos,* Stockholm 1892. Van een andere, in het Frans geschreven brief, gericht aan Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld (no. 5655), is de huidige vindplaats onbekend. Voor deze editie werd gebruik gemaakt van een facsimile, afgedrukt in een veilingcatalogus van het antiquariaat J.A. Stargardt te Marburg. De Latijnse en Franse originelen worden in aantal echter ver overtroffen door de eigenhandig in het Nederlands gestelde brieven. Indrukwekkend blijft de verzameling Nederlandstalige autografen die nu nog bewaard wordt te Amsterdam, UB, collectie Remonstrantse Kerk: 66 brieven aan Nicolaes van Reigersberch, deels persoonlijke brieven, deels nieuwsbrieven. Tenslotte verdient nog vermelding dat er in het Stockholmse Riksarkivet nog drie door een secretaris geschreven, maar door Grotius eigenhandig aan Petter Spiring Silvercrona geadresseerde brieven teruggevonden zijn (nos. 5748, 5820 en 5831). Het gaat hier om afschriften van originele nieuwsbrieven van Grotius aan Nicolaes van Reigersberch (nos. 5747, 5819 en 5830).

Voor een heel wezenlijk deel van Grotius' correspondentie waren de bewerkers aangewezen op afschriften en zeventiende-eeuwse uitgaven. Zo zijn bijvoorbeeld de 52 Latijnse brieven van Grotius aan zijn broer Willem de Groot nu alleen nog voorhanden in de uitgave die in 1687 te Amsterdam verscheen onder de titel *Hugonis Grotii ... epistolae quotquot reperiri potuerunt* (met aanvullingen en herlezingen van de oude proefdrukken in de *Clavis epistolarum Hugonis Grotii* van 1763). In deze edities zijn 89 Latijnse briefteksten uit 1642 bijeengebracht, waaronder behalve de brieven aan Willem de Groot zich ook nog brieven bevinden aan Ludwig Camerarius (17), Denis Petau (3), Gerardus Joannes Vossius (3) en andere correspondenten, te weten Lieuwe van Aitzema, Caspar Barlaeus, Gerardus Bode, Christian Cassius, Jacob Pontusson De la Gardie, Dirck Graswinckel, Adriaen Hogerbeets, Gustav Karlsson Horn, Israel Jasky, Johannes Meursius jr., Axel Oxenstierna, Gustav Rosenhane, Schering Rosenhane en Johan Adler Salvius (14). Het merendeel van de aan deze correspondenten gerichte originelen ging sedert het verschijnen van de *Epistolae quotquot* verloren. Alleen de autografen van brieven aan Gustav Karlsson Horn (no. 5673), Denis Petau (no. 5843) en Gustav Rosenhane (no. 5646) bleven behouden.

Een beter lot viel de Nederlandstalige brieven van Grotius ten deel, ofschoon ook in dit geval lang niet alle brieven zijn overgeleverd. In de tijd dat Caspar Brandt en Adriaan van Cattenburgh het materiaal voor hun monumentale *Historie van het Leven des Heeren Huig de Groot,* Dordrecht-Amsterdam 1727, verzamelden, zijn er van de originele brieven die zij ter inzage hadden, naar schatting een honderdtal verdwenen. Gelukkig hadden beide auteurs de gewoonte veelvuldig en soms heel

uitvoerig uit Grotius' correspondentie te citeren en zo zijn fragmenten van inmiddels verloren gegane brieven nog terug te vinden in hun biografie; die uit 1642 worden in dit deel van de Briefwisseling afgedrukt onder de nos. 5535, 5809, 5812, 5829, 5840, 5886, 5920, 5963 en 5985. Een andere aanvulling op de brieven die Grotius met zijn zwager Nicolaes van Reigersberch wisselde, verschafte de in het Riksarkivet van Stockholm bewaarde Extranea-collectie, vol. 25 (bijlagen bij brieven van Petter Spiring Silvercrona aan Axel Oxenstierna) en de Oxenstierna-samling, E 1014 (bijlagen bij brieven van dezelfde Spiring aan Johan Oxenstierna). De verklaring voor de aanwezigheid van afschriften uit Grotius' correspondentie in de genoemde Stockholmse verzamelingen is simpel: als Zweeds resident

in de Republiek ontving Spiring iedere week - weliswaar in afschrift - dezelfde nieuwsbrieven als Nicolaes van Reigersberch. Spiring liet vervolgens nog eens copieën van deze nieuwsbrieven vervaardigen die hij daarna in zijn wekelijkse postpakket naar Axel en Johan Oxenstierna doorzond. Van belang voor deze editie zijn de brieven, nos. 5550, 5714, 5740, 5921, 5938, 5977, 5986, 6000, 6007 en 6017.

Het probleem van een spoorloze verdwijning van originelen diende zich ook aan bij de uitgave van de correspondentie met koningin Christina en de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna. Van Grotius' oorspronkelijke brieven aan zijn opdrachtgevers (4 brieven aan de koningin en 51 aan Axel Oxenstierna) is er voor het jaar 1642 geen enkele teruggevonden. In de tweede helft van de zeventiende eeuw was de volledige correspondentie nog gebundeld in de dossiers met gezantschapsberichten over de periode 1635-1645, maar sindsdien zijn de brieven uit de jaren 1641-1645 van het bestand losgeraakt en grotendeels verloren gegaan. Het verlies wordt goedgemaakt door twee banden met afschriften van Grotius' gezantschapsberichten, die dateren uit de tijd dat de oorspronkelijke stukken nog niet verspreid waren geraakt. Het ene copieboek bevindt zich nu te Dresden, Sächsische Landesbibliothek, C 61, en het andere te Leipzig, Universitätsbibliothek, ms. 2633. Omdat het tweede copieboek zeer waarschijnlijk teruggaat op het Dresdener exemplaar, werd voor deze uitgave, in navolging van de *Oxenstiernas Skrifter* 2. afd., IV, Stockholm 1891, en de *Epistolae Hugonis Grotii ad domum regiam Sueciae et alios Suecos,* Stockholm 1892, gekozen voor een uitgave naar het copieboek te Dresden.

Met de overlevering van nieuwsbrieven aan collega-diplomaten is het nog slechter gesteld. Sommige brieven zijn zonder een spoor achter te laten verdwenen, zoals het geval is met de brieven aan Pauwels Pels en Johan Oxenstierna; van andere zijn slechts afschriften bekend in een copieboek dat Grotius zonder veel toezicht te houden zijn secretarissen liet aanleggen. Dit boek kwam samen met vele andere, rechtstreeks uit Grotius' nalatenschap afkomstige papieren in 1903 in het bezit van G.H.L. baron van Boetzelaer. Deze stond de stukken enkele jaren nadien in bruikleen af aan het Algemeen Rijksarchief te Den Haag. In de inventaris die in 1911 van deze verzameling werd opgesteld in *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven* 34(1911), p. 64-68, is het bewuste copieboek aan te treffen onder no. 3: register van uitgaande brieven, 4 januari 1642 - 3 januari 1643. Op de perkamenten kaft schreef een van Grotius' secretarissen: ‘Lettres d'affaires de l'année 1642.’ Dit opschrift komt goed overeen met de inhoud, want de lezer zal in dit copieboek geen strikt particuliere correspondentie vinden. Voor dit doel liet Grotius een ander register bijhouden, het zogenaamde copieboek Rotterdam, waarop nog nader zal worden ingegaan. Voor een juiste waardering van het Haagse copieboek is het van belang te weten dat twee of meer katernen in vroeger tijd uit de band zijn gelicht, waardoor niet alle briefteksten overgeleverd zijn. De lacune loopt van 22 februari tot en met 5 juli 1642. In de huidige vorm zijn er nog 89 brieven of fragmenten van brieven aan te treffen: 33 brieven aan Joachim de Wicquefort, 30 aan Carl Marin, 7 aan Ludwig Camerarius, 2 aan Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, 2 aan Friedrich Richard Mockhel, en nog een aantal voor het merendeel in het Frans gestelde brieven aan verschillende correspondenten. Als gevolg van de bovengenoemde lacune ontbreken gedeelten van de wekelijkse post aan Joachim de Wicquefort en Carl Marin. Anderzijds bleek de schade in het geval van de correspondentie met Ludwig Camerarius herstelbaar, want de zeven tot deze collega-diplomaat gerichte brieven in het Haags copieboek kunnen aangevuld worden met brieven uit de volledig overgeleverde Camerarius-verzameling. Deze is uit vier bronnen bekend: de

Epistolae quotquot en de copieboeken Stockholm, RA, Avskriftssamling vol. 70, Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, en Uppsala, UB, E 388a.

De handschriftenafdeling van de Gemeentebibliotheek te Rotterdam is in het bezit van een copieboek dat afkomstig is uit het archief van de plaatselijke Remonstrantse Kerk; het is gecatalogiseerd als hs. no. 674, en draagt de in een latere hand aangebrachte titel ‘ad eruditos’. Het copieboek, dat evenals zijn Haagse pendant in opdracht van Grotius door verschillende secretarissen werd bijgehouden, bevat correspondentie uit de periode 1636 tot en met 1645. In 1642 werden in dit boek brieven afgeschreven die gericht waren aan Caspar Barlaeus (no. 5591), aan Gerardus Bode (no. 5708), aan Christian Cassius (no. 5993), aan Dirck Graswinckel

(no. 5753), aan Marin Mersenne (no. 5709), aan Johannes Meursius jr. (no. 5723), aan Denis Petau (nos. 5690, 5843 en 5943) en aan Gerardus Joannes Vossius (nos. 5671, 5712 en 5903). Van deze 12 brieven zijn er 11 reeds eerder uitgegeven in de *Epistolae quotquot*. De enige niet-Latijnse brief, die van Grotius aan père Mersenne, is op basis van dezelfde Rotterdamse bron uitgegeven in deel XI van de *Correspondance du P. Marin Mersenne,* Parijs 1970.

In het begin van deze Inleiding is al vermeld dat de bewerkers van deze editie de beschikking hadden over 174 aan Grotius gerichte brieven uit 1642. Het grootste deel, 161 brieven, is in oorspronkelijke staat bewaard. Een indeling naar vindplaats levert het volgende overzicht: Amsterdam, UB, collectie Remonstrantse Kerk (1 brief van Christian Cassius, 1 van Dirck Graswinckel, 2 van Willem de Groot, 19 van Nicolaes van Reigersberch en 1 van Gerardus Joannes Vossius); Berlijn, Staatsbibliothek Preuss. Kulturbesitz, Samml. Darmst. (1 brief van Gerardus Joannes Vossius); Den Haag, ARA, Eerste afd., collectie Hugo de Groot, aanwinsten 1911 XXIII nos. 5-22 (47 brieven van Willem de Groot, 30 van Carl Marin, 13 van Pauwels Pels, 10 van Georg Keller, 10 van Petter Spiring Silvercrona, 3 van koningin Christina van Zweden, 1 van Axel Oxenstierna en voorts nog 9 brieven van verschillende correspondenten); Den Haag, KB, hs. 76 B 62 (1 brief van Samuel Petit), hs. 76 D 26 (1 brief van Gerardus Bode) en handschriftencollectie Cornets de Groot IV 13 (1 brief van koningin Christina, 1 van Dirk de Groot, 1 van Willem de Groot en 1 brief van Pauwels Pels); Kopenhagen, KB, Bøll. Brevs U (1 brief van Pier Winsemius); Leiden, UB, collectie Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1003 (1 brief van Jacob Pontusson De la Gardie en 1 van Johan Adler Salvius); München, Bayerische Staatsbibliothek, collectie Camerarius, Clm. 10354 (1 brief van Gustav Karlsson Horn en 2 van Petter Spiring Silvercrona); Uppsala, UB, Wallers autograf-samling (1 brief van Johannes Meursius jr.), en tenslotte Utrecht, RA, Archief van de familie Van Boetzelaer (1 brief van Friedrich Richard Mockhel). Dit overzicht kan nog aangevuld worden met enkele eigenhandige ontwerpen van brieven die voor Grotius bestemd waren. Onder deze noemer vallen vier brieven van Johan Oxenstierna in de Oxenstierna-samling van het Riksarkivet te Stockholm, een brief van Santra Salebrosus (pseudoniem voor Constantijn Huygens) uit Huygens' nalatenschap in het Koninklijk Huisarchief te Den Haag en verder een door Gerardus Joannes Vossius bijgewerkt afschrift van zijn brief aan Grotius van 23 augustus 1642 te Oxford, Bodleian Library, Rawlinson collection, vol. 84 C.

De teruggevonden 174 brieven (naast 161 originelen en 6 ontwerpen ook 7 afschriften) vormen waarschijnlijk nog niet de helft van de post die in 1642 aan Grotius werd gericht. Zo blijkt uit de correspondentie zelf dat Grotius iedere week brieven ontvangen moet hebben waarvan nu elk spoor ontbreekt. Met zekerheid valt dat vast te stellen voor de antwoordbrieven van Joachim de Wicquefort en Ludwig Camerarius. Soms zijn briefteksten eertijds vanwege hun historisch belang gecopieerd en aldus voor het nageslacht bewaard gebleven. In het bijzonder geldt dit voor brieven die koningin Christina van Zweden en Gerardus Joannes Vossius tot Grotius hebben gericht. In het eerste geval zijn er kanselarijafschriften voorhanden (Stockholm, RA, Riksregistratur, 1642, Tyskt och Latinskt: vier copieën van brieven van koningin Christina), in het andere geval verschaffen de papieren van Vossius in de Rawlinson collection (Oxford, Bodleian Library, vol. 84 C) de onderzoekers nog een drietal onder Vossius' toezicht vervaardigde afschriften. Van Grotius' contacten met de geleerde wereld getuigen ook twee copieën van brieven van Samuel Sorbière in Parijs, Bibliothèque Nationale, fonds latin 10352, en een copie

van een brief van Johann Otto Tabor, te Hamburg, Staats- und Universitätsbibliothek, Supell. epist. 59, no. 35.

De ongeschonden overlevering van 161 aan hem gerichte originelen duidt erop dat Grotius de ontvangen post met zorg ordende en bewaarde. Doorgaans tekende hij na lezing van de binnengekomen brief rechts boven de aanhef de datum van ontvangst aan. Zo staat er op een van de eerste brieven in dit deel van de Briefwisseling, no. 5533: rec[eptae] 16 Ian[uarii] 1642. Aan de achterzijde, op de omslag, vermeldde Grotius in de regel de datum van verzending en de naam van de correspondent. Tijdens het bijhouden van dit persoonlijk administratiesysteem was Grotius echter af en toe wel eens wat nonchalant, met het gevolg dat herhaaldelijk verschrijvingen in maand en jaartal optreden. Daarbij komt dat hij als ingezetene van Parijs de grootste

moeite had met de omzetting van de Juliaanse naar de Gregoriaanse kalender, vooral wanneer hij uit Stockholm, Hamburg of Zürich brieven ontving die 10 dagen gepostdateerd moesten worden. Men vergelijke zijn notitie op een brief van de Zweedse ambassadesecretaris Georg Keller uit Hamburg van 2/12 december 1642 (no. 5994): rec[eptae] 32 Dec[embris]. Ondanks deze onnauwkeurigheden is Grotius' registratie toch van belang, want aan de hand van zijn notities konden enkele ongedateerde brieven beter in de reeks gerangschikt worden.

Driehonderd van de 489 brieven in dit deel werden niet eerder gepubliceerd. Van de resterende 189 brieven zijn er 162 van Grotius' hand; deze verschenen voor het grootste deel in edities die reeds eerder aan de orde zijn gekomen toen de overlevering van de brieven aan Willem de Groot, koningin Christina van Zweden, Axel Oxenstierna en andere correspondenten ter sprake werd gebracht. Om het overzicht volledig te maken dienen nog drie edities te worden vermeld die aan de verschijning van de *Epistolae quotquot* vooraf zijn gegaan. Het betreft hier de *Epistolae ad Gallos,* Leiden 1648, ^{2}1650, de *Epistolae ad Israelem Jaski,* Danzig 1670, en de *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae,* Amsterdam 1660, ^{2}1684.

Ook van binnengekomen brieven zijn er uitgaven verschenen. Zo heeft H.C. Rogge in 1901 een editie verzorgd van Reigersberchs correspondentie in *Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot* (voor 1642: 19 brieven). Vier brieven van Gerardus Joannes Vossius zijn opgenomen in de *Praestantium ... virorum epistolae ecclesiasticae*. Onafhankelijk daarvan liet Paulus Colomesius in 1690 een uitgave van Vossius' correspondentie verschijnen, waaruit in 1699 een selectie werd gemaakt voor publicatie in het vierde deel van Vossius' *Opera omnia,* Amsterdam 1695-1701. Beide edities bevatten voor het jaar 1642 vijf aan Grotius gerichte brieven. De brief die Constantijn Huygens onder het pseudoniem Santra Salebrosus schreef, is door J.A. Worp opgenomen in het derde deel van *De Briefwisseling van Constantijn Huygens,* 's-Gravenhage 1914. De in de Leidse Universiteitsbibliotheek aanwezige brieven van Jacob Pontusson De la Gardie en Johan Adler Salvius zijn uitgegeven in de *Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden,* 1862.

In zijn brieven aan familie en vrienden gaf Grotius zelden iets van zijn grote en kleine zorgen prijs. Zelfs zijn broer en zwager vertelde hij niet alles over het dagelijks leven in de statige ambassadeurswoning. Hoe regelmatig het contact per brief ook was, aan een weerzien hechtte hij grotere waarde. Meer dan eens had hij Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch gevraagd om een bezoek aan Parijs te brengen, maar deze wens bleef onvervuld. Wanneer Willem de Groot in de winter van 1642 een uit Delft afkomstige rechtenstudent in Parijs een boekenpakket laat bezorgen, wordt de jongeman hoffelijk in het het huis aan de Rue des Saints-Pères ontvangen. De heer des huizes vond het evenwel niet nodig voor het bezoek zijn bezigheden te onderbreken (nos. 5620 en 5675). Stak het hem wellicht dat zijn broer zich niet in eigen persoon had aangediend?

Alleen in zuiver familiaire aangelegenheden veroorloofde Grotius zich nog enige meedeelzaamheid, doch zodra anderen zich inlieten met de toekomstplannen van zijn kinderen Cornelis, Pieter, Dirk en Cornelia, brak hij de conversatie af met de opmerking dat dergelijke intieme kwesties beter onder vier ogen besproken konden worden. Door zich zo terughoudend te betonen wakkerde hij in het oude vaderland de gissingen over zijn persoon aan. In zijn brief van 21 juli 1642 (no. 5798) wees

Willem de Groot zijn broer zelfs op het in Haagse kringen circulerende gerucht over diens ernstige ziekte en overlijden.

Was Grotius tegenover zijn familie zeker niet openhartig, een nog grotere afstandelijkheid betrachtte hij in het briefverkeer met oude vrienden. Een trouw en spraakzaam correspondent als Gerardus Joannes Vossius kreeg vanuit Parijs slechts heel beleefde, maar weinig persoonlijke antwoordbrieven. De oude remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert mocht het genoegen van een persoonlijk antwoord op zijn in april verzonden brief niet smaken. Na een klacht van Willem de Groot voerde Grotius als verontschuldiging aan dat hij van een reactie had afgezien uit vrees dat zijn brief in verkeerde handen zou vallen (no. 5954). Ook met

geleerden van de Leidse universiteit, zoals Constantijn l'Empereur ab Oppijck en Daniël Heinsius, ging hij briefcontact uit de weg (nos. 5959 en 5975).

Daarentegen was Grotius heel meedeelzaam wanneer hij met een vertrouwde correspondent als Willem de Groot over de voortgang van zijn werk kon spreken. Aan onderwerpen voor een gedachtenwisseling was geen gebrek, want de door Willem zo bewonderde broer had een lange reeks uitgaven in voorbereiding. De eerste aandacht ging vanzelfsprekend uit naar het *magnum opus,* zijn bijbelcommentaren, waarvan nu het deel met de *Annotationes* op de Handelingen, Brieven en Apocalyps (*BG* nos. 1138 en 1141) voor de druk in gereedheid werd gebracht (no. 5961). Daarnaast zocht hij nog ijverig naar aanvullend materiaal voor reeds persklare kleinere publicaties, zoals *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* no. 725), de *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1166) en de *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 791). Tegelijkertijd zag Grotius erop toe dat zijn nieuwe uitgever, de Parijzenaar Sébastien Cramoisy, bij de druk van de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) niet in dezelfde fouten verviel als de gebroeders Blaeu te Amsterdam.

Het Amsterdamse uitgevershuis had bij het uitbrengen van de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135) niet altijd naar de wensen van de auteur gehandeld. Zodra Grotius in oktober 1641 het eerste gebonden exemplaar had doorgebladerd, schreef hij Willem de Groot dat hij diep geschokt was bij het zien van zoveel misslagen. Om te beginnen stoorde hij zich aan het portret waarmee de gebroeders Blaeu de uitgave hadden opgesierd (nos. 5429 (dl. XII) en 5534). Hij gelastte de onmiddellijke verwijdering ervan. Ook wemelde de editie van drukfouten, waar nog bijkwam dat hij de indices volstrekt afkeurde; zij waren zonder zijn goedkeuring afgedrukt en moesten nu op zijn uitdrukkelijk verzoek vervangen worden. Na dit incident gaf Grotius, om herhaling te voorkomen, scherpe instructies ten aanzien van de uitgaven die het Amsterdamse uitgevershuis nog in voorbereiding had. Zijn broer Willem de Groot kreeg precies te horen hoe de titelpagina's van de herdrukken van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571) en de *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1167) eruit moesten zien.

Desondanks verliep nog niet alles naar wens. De uitgave van *De iure belli ac pacis* had niet de zorg gekregen die van een gerenommeerd uitgevershuis mocht worden verwacht. Toen Grotius het werk eind mei 1642 in handen kreeg, constateerde hij tal van drukfouten, en tegenover zijn broer verzuchtte hij dan ook: ‘Blaeu heeft mij onrecht aangedaan, omdat hij de correctie van deze uitgave niet aan Vossius, Barlaeus of een andere geletterde heeft overgelaten...’ (no. 5732). Zijn ergernis werd nog versterkt door de traagheid van de drukkers. Geen van de werken die voor dit jaar op het programma stonden, werd op tijd voltooid. Van het plan om tegelijkertijd zowel in Parijs als in Amsterdam een uitgave van de *Annotata ad Consultationem Cassandri* te verzorgen in de *Via ad pacem ecclesiasticam* (no. 5534) kwam niets terecht: de Amsterdamse uitgave verscheen drie maanden na de Parijse, tegen het einde van juni 1642 (no. 5762). Een Amsterdamse herdruk van *De origine gentium Americanarum dissertatio* kwam weliswaar zonder al te grote vertraging tot stand, maar het werk dat daarop volgde, de nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431), werd weer op de lange baan geschoven. Bijgevolg durfden de broers niet te rekenen op een spoedig verschijnen van de *poemata,* de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534), een herdruk van de *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 792), de *Annales et Historiae* (*BG* no. 741) en de *Historia Gotthorum* (*BG* no. 735).

In deze gang van zaken hebben interne problemen in de drukkerij van de gebroeders Joan en Cornelis Blaeu zeker een rol gespeeld. Op 24 maart berichtte

Willem de Groot dat de jongste vennoot, Cornelis Blaeu, overleden was (no. 5652). Later vernam Grotius van zijn vriend Vossius dat het sterfgeval de werkzaamheden in de drukkerij voor enige tijd ontregeld had (no. 5752). Bovendien kan de uitgever wat schrikachtig zijn geworden door het feit, dat in Amsterdam al geruime tijd het gerucht circuleerde dat Grotius in ruil voor meer faciliteiten bij het drukken van zijn werk in Parijs het oor had geleend aan Richelieu's plannen tot een geloofshereniging (nos. 5443 (dl. XII) en 5653).

De verminderde aandacht die zijn werk in de Amsterdamse drukkerij kreeg, was voor Grotius aanleiding om te veronderstellen dat geloofsijveraars de opzet hadden het bedrijf van

Blaeu voor eigen doeleinden te gebruiken. Niet alleen in de Republiek, maar overal in Europa wendden de intoleranten hun invloed aan om de gematigden te overstemmen. Met Richelieu was hij het eens dat deze ontwikkeling grote gevaren in zich droeg; alleen was hij in tegenstelling tot de kardinaal afkerig van een van staatswege afgedwongen geloofshereniging. Zijn voorkeur ging uit naar een hereniging die de gehele christenheid omvatte. Ter verduidelijking van zijn streven nam hij de *Consultatio,* die de katholieke theoloog Georgius Cassander in 1564-1565 ter verzoening van katholieken en protestanten had geschreven, als uitgangspunt voor een klein werk, dat hij in de nazomer van 1641 op eigen kosten liet drukken onder de titel *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165). In deze *Annotata* hield hij de strijdende christenen voor dat eendracht de enige weg was naar een duurzame vrede.

Veel aandacht schonk Grotius aan de verspreiding van dit werk. Van de oplage van vijftig exemplaren deelde hij de meeste uit aan vrienden en geleerden op wier oordeel hij prijs stelde. Slechts twee exemplaren hield hij achter voor verzending naar de Republiek. Op 28 september 1641 berichtte hij zijn broer dat de boeken onderweg waren. Het ene exemplaar was voor Willem de Groot, het andere diende hij uit te reiken aan de remonstrant Johannes Wtenbogaert (nos. 5388 en 5393 (dl. XII)). Reeds bij eerste lezing rezen bij Willem enige bedenkingen over de ontvangst van de vredesboodschap van zijn broer (no. 5403 (dl. XII)).

In Frankrijk verdiepten theologen van beide geloofsrichtingen zich in Grotius' *Annotata ad Consultationem Cassandri*. Hoewel de beroering over het verschijnen hier niet zo groot was als later in de protestantse landen, tekende zich toch een duidelijke scheidslijn tussen vooren tegenstanders af, die overigens niet aan één bepaalde geloofsrichting gebonden was. Met enige trots meldde Grotius dan ook dat hij adhaesiebetuigingen had ontvangen van zowel de doctores van de Sorbonne als van de protestantse geleerden Théophile Brachet de La Milletière, Philippe Codurc, Christophe Justel en Claude Sarrau (nos. 5400, 5458 en 5512 (dl. XII)).

Of deze instemming werkelijk gemeend was, valt te betwijfelen. Zeker is dat de Parijse raadsheer Claude Sarrau met twee tongen sprak, want kort na zijn waarderende woorden speelde hij het exemplaar dat hij van Grotius ten geschenke had gekregen door naar de strenge calvinist André Rivet, een voormalig predikant te Thouars, die in 1620 een leeropdracht in de theologie aan de universiteit van Leiden had aanvaard en die thans naam maakte als predikant aan het stadhouderlijk hof te Den Haag.

De Haagse hofpredikant vond de inhoud van Grotius' verzoeningsgeschrift zo stuitend dat hij zich geroepen voelde om een weerwoord te schrijven (H. Bots - P. Leroy, *Correspondance intégrale d'André Rivet et de Claude Sarrau* I, Amsterdam 1978, p. 20-33). Het nieuwtje van Rivets voornemen werd door Nicolaes van Reigersberch eind januari 1642 (no. 5578) en door Willem de Groot bijna een maand later naar Parijs doorgegeven (no. 5618). Op het tijdstip van de laatste melding was het Leidse uitgevershuis Elzevier al begonnen met het zetten van Rivets *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ... (*BG* no. 1172). Het boek verscheen in de laatste dagen van maart. Willem de Groot zorgde ervoor dat het zonder uitstel in twee gedeelten via de post naar Parijs werd doorgezonden (nos. 5661 en 5669). In de tussentijd trachtte hij evenals Nicolaes van Reigersberch te achterhalen wie de anonymus was die het werk van Rivet had opgesierd met een epigram ‘De Hugonis Grotii annotatis Henoticis, ad Consultationem Cassandri’. Op 7 april kwam Reigersberch met de oplossing: hij meende ‘uyt seeckre conjectuyren’ te kunnen vaststellen dat Constantijn Huygens de auteur van het gedicht was (no. 5670).

Ondanks de kritiek uit het vaderland bleef Grotius zijn opzet trouw: hij besloot over te gaan tot een officiële uitgave van de *Annotata ad Consultationem Cassandri,* vermeerderd met een aantal bijlagen waaronder de *Syllabus aliquot synodorum et colloquiorum, quae ... super negotio religionis, ad controversias conciliandas indicta sunt*. De bundel verscheen tegen de 15de maart 1642 bij de koninklijke drukker Gilles Morel onder de titel *Via ad pacem ecclesiasticam* (no. 5639). Het boek vond gretig aftrek, want van de oplage van 1000 exemplaren waren er volgens de opgave van de auteur binnen één week 800 verkocht (no. 5647).

De grote belangstelling die dit boek kennelijk genoot, stimuleerde Grotius om op de ingeslagen weg verder te gaan. Onder geen beding wenste hij de *Animadversiones* van de Franse predikant in Den Haag onbeantwoord te laten (nos. 5664 en 5684). Zoals gebruikelijk

werkte hij snel. Op 22 april kon hij zijn stadgenoot Denis Petau S.J. reeds het manuscript van de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) ter beoordeling aanbieden (no. 5690). Op 24 mei verzond hij de eerste gedrukte exemplaren naar de Republiek (nos. 5726 en 5736). Door tussenkomst van Grotius' vriend en vijand Claude Sarrau lag het boek in minder dan geen tijd ook op de studeertafel van aartsrivaal Rivet.

André Rivet was het aan zijn stand verplicht om de polemiek voort te zetten. Niet alleen door zijn positie en grote invloed binnen de wereld van het calvinisme, maar ook door zijn fervente geloofsijver was hij een geducht tegenstander. Dat was ook Grotius niet ontgaan, want in de afgelopen winter had hij zich tegenover Claude Sarrau laten ontvallen dat de hofpredikant tegen zijn geschriften meer lawaai maakte dan alle andere dominees bij elkaar (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 32). Tussen zijn preken voor Pinksteren door werkte Rivet aan een reactie die reeds in juli verscheen onder de titel *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180). In dit weerwoord was ook een brief opgenomen van Santra Salebrosus alias Constantijn Huygens. De hofsecretaris verweerde zich hierin op gepikeerde toon tegen de kritiek die Grotius in zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* had geuit op het gedicht ‘De Hugonis Grotii annotatis Henoticis, ad Consultationem Cassandri’ in de *Animadversiones* van Rivet (no. 5761).

In het *Examen* van Rivet voelde Grotius zich zo onheus bejegend dat hij zich opnieuw tot het opstellen van een antwoord zette. Naar hij zich voornam, zou het zijn laatste bijdrage in de polemiek zijn. Op 16 augustus schakelde hij wederom de jezuïet Denis Petau in voor een kritische beoordeling van een werk dat hij later de titel *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) zou geven (no. 5843). Tijdens de druk vond een incident plaats waaruit blijkt dat in het kamp van André Rivet de verschijning van het werk met spanning tegemoet werd gezien. Met bedrog en omkoping kon de toekomstige Leidse hoogleraar Friedericus Spanheim in samenwerking met Rivets correspondentievriend Claude Sarrau voortijdig beslag leggen op enkele proefdrukken van het *Votum*. Op 22 september was één van deze vellen reeds bij Rivet afgeleverd (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 248, 256 en 260).

De geautoriseerde editie van het *Votum* lag in de laatste dagen van september in de Parijse boekhandels te koop. Op 6 oktober bevestigde Willem de Groot de ontvangst van het exemplaar dat hem door Grotius was toegedacht. Tot zijn schrik moest hij constateren dat zijn broer in het vuur van de polemiek tot publicatie van twee brieven uit diens particuliere correspondentie was overgegaan (no. 5910). Vooral een twintig jaar oude brief, waarin Frederik Hendrik veelbelovende woorden tot de balling Grotius had gericht, gaf aanstoot, niet alleen aan Willem, maar vooral ook aan Nicolaes van Reigersberch, want in deze brief had de prins gezinspeeld op een bemiddelende rol van ‘le sieur Reigersberg’ in het wederzijds contact.

Grotius had het schrijven van Frederik Hendrik uitgegeven, omdat hij zijn lezerskring te kennen wilde geven dat de groten der aarde hem ‘pour un honnest homme’ hielden (nos. 5919 en 5962). Tegenover Nicolaes van Reigersberch en Willem de Groot verdedigde hij zich met tal van argumenten voor zijn indiscretie. Zo wees hij er ook op dat Rivet in zijn *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* nog onbehoorlijker had gehandeld door tot publicatie over te gaan van een op mysterieuze wijze in zijn bezit gekomen brief van Grotius aan ‘N.R.’ uit 1608 (nos. 5918 en 5919). De wrevels over het openbaar maken van brieven uit eigen archief werden tot bedaren gebracht door Maria van Reigersberch, die haar broer op 25 oktober een uitvoerige rechtvaardiging van Hugo's handelwijze toestuurde (H.C. Rogge, *Brieven van en*

aan Maria van Reigersberch, Leiden 1902, p. 243-246). Ook van Frederik Hendrik ging een matigende invloed uit. Met de publicatie van de brief was hij niet bepaald ingenomen, maar tegelijkertijd maande hij zijn predikant Rivet om in het antwoord op Grotius' *Votum* van het voorval geen gewag te maken (nos. 5936 en 5968). Het advies werd door André Rivet opgevolgd: kort voor Kerstmis kocht Willem de Groot een exemplaar van diens *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en B_sG no. 319) en kon hij vaststellen dat aan de kwestie van de brief voorbij was gegaan (no. 6011). In het nieuwe jaar las ook Grotius de *Apologeticus*. Zijn eerste commentaar luidde: ‘Rivets beduidinge over mijne intentie is malitieux. Ick en heb over dit stuck met den gewesene cardinael noch zelff noch

door anderen oit gecommuniceert. Dat ick de gereformeerden wensche, dat wenschen de grooten van de religie, de raedsheeren, secretarissen, advocaten, gerust te mogen leven in eenicheit met eene goede consciëntie. Mij dunct niet dat ick aen Rivet iet behoore te antwoorden. 't Zoude noit een einde zijn' (no. 6023 (dl. XIV, in voorbereiding)).

De Haagse hofpredikant André Rivet was niet de enige theoloog die op Grotius' publicaties ter bevordering van de kerkelijke eenheid reageerde. Ook de Bossche hoogleraar Samuel Desmarets (Maresius) wierp zich als een fel tegenstander op. Het begin van deze pennestrijd ligt in 1640, toen Desmarets in zijn *Dissertatio de Antichristo* (*B_sG* no. 299) stelling nam tegen Grotius' interpretatie van de bijbelse passages waarin de Antichrist wordt genoemd (*Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100)). Diens orthodox Geneefse kritiek repliceerde Grotius in 1641 met zijn *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129), waarin hij een voor zijn doen ongemeen scherpe aanval deed op theologen die de paus blindelings identificeerden met de Antichrist. De bestrijding van deze misvatting vond hij zo belangrijk dat hij het tractaat ook nog liet opnemen in de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135). Grotius' felheid verbaasde zelfs zijn vriend, de Amsterdamse hoogleraar Vossius. In het bijzonder was Vossius getroffen door de passages waarin de auteur de Amsterdamse predikanten van het uitlokken van godsdiensttwisten beschuldigde. Van verschillende zijden had hij vernomen dat juist deze aantijging de Amsterdammers tegen Grotius en de drukker van de *Appendix* had opgezet. In maart 1642 vertelde Willem de Groot zijn broer dat de openbare verbranding op 20 januari van een door Blaeu uitgegeven sociniaans werk een Amsterdamse wraakactie was tegen het uitgevershuis (no. 5629). Zelf bespeurde Grotius ook onraad, want in februari begon hij plotseling bij zijn familieleden aan te dringen op de publicatie van enkele 'Autentycque stucken' (*BG* no. 889) die betrekking hadden op zijn inhechtenisneming en veroordeling in de jaren 1618-1619 (no. 5582). In Den Haag wilde de familie deze zaak liever in de doofpot stoppen; bij wijze van troost schonk Willem de Groot zijn broer op 24 februari een gegraveerde titelpagina van een boek dat één van die destijds oproerige Amsterdamse predikanten, Jacobus Trigland, geschreven had (no. 5618). De prent droeg iets bespottelijks in zich, hetgeen ook Frederik Hendrik was opgevallen (no. 5652). De troostbrief van 24 februari eindigde echter met de sombere mededeling dat de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius een geschrift voorbereidde met de omineuze titel *Hugo Grotius papizans, hoc est notae ad quaedam loca in Hugonis Grotii Appendice de Antichristo* (*B_sG* no. 306).

De *Grotius papizans* werd eind april door Hendrick Laurensz., broer van de auteur, uitgebracht. Willem de Groot was van mening dat het boekje de hoge kosten van verzending over de post niet waard was (no. 5699). Slechts het voorwoord gaf hij aan de bode mee, hetgeen hem meteen een reprimande van zijn broer opleverde (nos. 5713 en 5724). Van de nood maakte Grotius een deugd door alvast te reageren op het voorwoord. Nog voor de ontvangst van het volledige werk had hij zijn antwoord aan Jacob Laurentius klaar (no. 5720). De tekst van de 'epistola ad Jacobum Laurentium' stuurde hij in de tweede helft van mei naar de drukker van zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti*. Tegelijkertijd zond hij een afschrift van de 'epistola' naar zijn broer, met de bedoeling dat deze erop zou toezien dat het stuk ook in het vaderland bekendheid kreeg (*BG* no. 1202).

De Amsterdamse predikant gebruikte de brief voor eigen doeleinden. Hij legde de bondige en krachtige tekst woord voor woord onder het vergrootglas in zijn *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (no. 5769). Bij verschijnen op 28 juni stelde hij een Nederlandse versie in het vooruitzicht (*BG* nos.

1203 en 1205). In de tijd die verliep tussen de eerste druk van de *Epistola ... anatomizata* en de komst van de vertaling (no. 5798) ontvingen Laurentius en zijn broer enkele reacties van voor- en tegenstanders die ook naar de drukpers gingen (*BG* nos. 1203-1205). De meest merkwaardige bijdragen bereikten Laurentius per postdienst van 5, respectievelijk van 11 juli. Eerst arriveerde er een brief, getiteld 'Jacobi Laurentii epistola Hugonis Grotii epistolae respondens' en vervolgens een anoniem epigram, 'In Grotii ad Cassandrum notas'. De alwetende Vossius herkende de stijl van de anonymus. Zonder aarzeling wees hij Constantijn Huygens als de maker aan (nos. 5779, 5801 en 5853).

Het is zeer de vraag of Grotius deze opeenhoping van pamfletten in detail heeft gevolgd.

Over Laurentius' motieven kon hij zich echter wel een goed beeld vormen dankzij de achtergrondinformatie die hij van Gerardus Joannes Vossius ontving. Deze inlichtingen sterkten hem in de overtuiging dat hij met dergelijke ijveraars voor de rechte leer geen polemiek moest aangaan. Hij kon echter niet voorbijgaan aan de laster die Laurentius over zijn optreden in de Bestandsperiode had verspreid. Andermaal benadrukte hij de noodzaak van een snelle publicatie van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot* (*BG* no. 889). Eindelijk was ook de ernst van de situatie tot zijn broer en zwager doorgedrongen. In de laatste dagen van september lieten zij door een vertrouwd Haags tussenpersoon de eerste exemplaren van hun uitgave uitreiken aan de Rotterdamse gedeputeerden ter dagvaart (nos. 5882 en 5891).

Tezelfdertijd ontving Willem de Groot enkele adhaesiebetuigingen. Een of twee dagen na de presentatie van de 'Autentycque stucken' werd Willem de Groot opmerkzaam gemaakt op het verschijnen van een kleine apologie, getiteld *Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften ... besonder het schrift onlanghs teghen den brief van mijnheer Hugo de Groot* (*BG* no. 872 rem. 7 en B_sG no. 313). Veertien dagen later kreeg hij een opbeurend gedicht toegestuurd van de Loosduinse arts Jacob Westerbaen (no. 5915).

In het vijandelijke kamp zat men echter niet stil. Naar Parijs werden vanuit Amsterdam vreemde brieven gezonden. Een zekere Geraerd van Vreelandt vroeg tot vier maal toe advies inzake zijn voorgenomen doop (nos. 5838, 5890, 5951 en 6016); een ander, de Amsterdamse Oostindiëvaarder Jan Symenssen, diende plotseling bij Grotius het voorstel in om onder patronage van de Franse koning een eigen compagnie op te richten (no. 6009). Door de commotie in Holland wantrouwig geworden, koos Grotius in het geval van Vreelandt de veiligste weg: hij liet diens brieven onbeantwoord en vroeg zijn broer eerst na te gaan of een persoon van die naam in Amsterdam woonachtig was. Willem de Groot slaagde er evenwel niet in de identiteit van Vreelandt te achterhalen.

Zeker de laatste maanden van het roerige jaar 1642 zullen voor Grotius niet gemakkelijk zijn geweest, want na lang wachten liet zijn tegenstander van het eerste uur, de Bossche hoogleraar Samuel Desmarets, een heel uitvoerige en diepgravende weerlegging van de *Appendix de Antichristo* verschijnen. In zijn brief van 10 november (no. 5949) kondigde Willem de Groot aan dat hij het pas verschenen boek, de *Concordia discors et Antichristus revelatus; id est ill. viri Hugonis Grotii apologia pro papa et papismo* (*BG* no. 1130 en B_sG no. 318), voor zijn broer had aangeschaft. Gezien de omvang van het pakket, wachtte hij met de verzending totdat de gelegenheid van een voordelig transport zich zou voordoen. Dit nam evenwel zoveel tijd in beslag dat Grotius in februari 1643 zelf een exemplaar van een Parijse boekwinkel betrok (no. 6096 (dl. XIV, in voorbereiding)).

Tot overmaat van ramp werd Grotius in dezelfde periode, begin november 1642, geconfronteerd met een tegenstander van aanmerkelijk minder allooi, de lutheraan Johann Seyffart uit Ulm. Deze publiceerde eind oktober zonder vermelding van zijn naam een geschrift met de ondubbelzinnige titel *Hugo Grotius papista, sive Epistolica deductio* (B_sG no. 314), en kort daarna onder eigen naam een al even onsmakelijke tirade, *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium papistam ab omnibus Luteranis suscipiendi* (B_sG no. 316). Zelfs Grotius' aartsrivaal André Rivet distantieerde zich van deze avonturier (no. 5949).

Van onverwachte zijde mengde zich ook een medestander in de debatten over het al of niet paapse karakter van Grotius' geschriften (no. 5941). Om op de discussiërende gemeente indruk te maken had deze onbekende een memorandum

geschreven waarin hij een lans brak voor de verzoeningsgezinde theologen Grotius en Théophile Brachet de La Milletière. Via zijn zoon Pieter kwam Grotius in het bezit van de tekst (no. 5954), maar tot publicatie wilde hij niet overgaan voordat hij van de antecedenten van de anonymus op de hoogte was gesteld. Na verloop van tijd kwam Willem de Groot erachter dat de auteur een Fransman was die in nauw contact stond met de Amsterdamse remonstrant Abraham Anthonisz. Recht (no. 5968). Tegen het einde van het jaar trok Willem de Groot naar Amsterdam om naast allerlei andere bezigheden ook navraag te doen. Gevleid door deze belangstelling besloot de Fransman zijn identiteit prijs te geven. In een brief aan Grotius van 26 januari 1643 maakte hij zich bekend als de Normandische edelman Robert Le Comte, op dat moment in Amsterdam woonachtig

‘op de Heeregraft bij de Hartebrugghe’ (no. 6057 (dl. XIV, in voorbereiding)). André Rivet, die al een maand eerder op het spoor van de Fransman was gekomen, bracht een vernietigend oordeel over hem uit: ‘Quant à ce Conte ..., si monsieur le legat n'a pas de plus vaillans hyperaspistes, il sera mal defendu. C'est un fripon qui se vente de tout, et n'est capable de rien’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 362-364).

Hoezeer Grotius zich ook verzette tegen een vermenging van zijn diplomatieke en wetenschappelijke werkzaamheden, het hoeft geen betoog dat het rumoer rond zijn persoon van invloed is geweest op zijn werk als vertegenwoordiger van de Zweedse kroon aan het Franse hof.

In het begin van het jaar waarschuwde de Zweedse edelman Gustav Rosenhane Grotius dat diens *Annotata ad Consultationem Cassandri* in regeringskringen beroering hadden veroorzaakt. Waarnemers in Stockholm vroegen zich af of Grotius niet te veel opkeek naar de kerk van Rome (no. 5547). De twijfelaars onder hen zagen die vraag tien maanden later bevestigd in het hiervoor genoemde lasterschrift *Hugo Grotius papista* van Johann Seyffart, dat hen via de ‘factoor der duytsche kercke’ Christophorus Henger was toegespeeld (no. 5926). Op een bijeenkomst van de rijksregenten op 8/18 november 1642 werd het onderwerp van Grotius' terugroeping behandeld. Argumenten daartoe achtten zij de hoge kosten van de ambassade, de geringe invloed van de ambassadeur bij de Fransen en diens door Seyffart bewezen ‘papisme’. Vooralsnog vonden de critici geen gehoor bij de machtige rijkskanselier Axel Oxenstierna. Diens vertrouwen in Grotius' kwaliteiten werd door de geruchten niet aan het wankelen gebracht. In de brieven die hij de Zweedse ambassadeur in Parijs uit naam van de minderjarige koningin Christina deed toekomen, bewaarde hij het stilzwijgen over de discussies in Stockholm. Geheel overeenkomstig zijn wens bleven de koninklijke boodschappen even respectvol als voorheen. Ook de daarin vervatte instructies lieten aan duidelijkheid niets te wensen over.

De eerste opdracht van dit jaar voerde Grotius op 6 januari uit. Op de nieuwjaarsontvangst overhandigde hij koning Lodewijk XIII een schrijven van de koningin dd. 20/30 oktober 1641, waarin de samenstelling van de Zweedse delegatie ter vredesconferentie bekend werd gemaakt. De overhandiging van de koninklijke brief liet hij vergezeld gaan van een pleidooi voor de vrede. In zijn verslag van deze ontvangst op het paleis van Saint-Germain schreef Grotius dat hij in zijn toespraak ook gerefereerd had aan de ‘Histoire de Saint Loys IX du nom, roy de France’ van Jean, sire de Joinville. Uit dit werk had hij kort tevoren twee passages gekozen voor publicatie in de nieuwe druk van *De iure belli ac pacis* (nos. 5544, 5548 en 5551).

Enkele maanden later, op 6 maart 1642, liet koningin Christina instructies uitgaan om koning Lodewijk XIII geluk te wensen met de overwinning die het Frans-Weimarse leger van graaf Guébriant op 17 januari bij Kempen op het keizerlijke leger onder bevel van Willem, baron van Lamboy, had behaald (no. 5631). Omdat de koning op het moment dat de ambassadeur de brief ontving in de Roussillon verbleef, overhandigde Grotius het schrijven aan staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny (nos. 5694 en 5695). Toen de koning op 16 augustus de ambassadeurs toestond hun deelneming te betuigen met het overlijden van ‘s konings moeder Maria de’ Medici op 3 juli te Keulen, greep Grotius deze audiëntie aan om de inhoud van het Zweedse schrijven van 6 maart nog eens mondeling toe te lichten. Daarbij kon hij het niet nalaten het vraagstuk van de vrede wederom ter sprake te brengen. In zijn antwoord gaf de koning te verstaan dat hij in tegenstelling tot de Habsburgers niet op veroveringen uit was. In stilte twijfelde Grotius aan het waarheidsgehalte

van deze koninklijke uitspraak (nos. 5848 en 5851). Op dinsdag 14 oktober verscheen Grotius opnieuw aan het hof, nu met de bedoeling om de koning persoonlijk te feliciteren met zijn geslaagde expeditie naar de Roussillon (nos. 5920 en 5922). Ondertussen was het nieuws van het overlijden van de koningin-moeder en de verovering van Perpignan ook in Stockholm doorgedrongen. Pas op 20 en 22 oktober vaardigden de rijksregenten brieven uit, waarin zij Grotius verzochten de koning met het overlijden van zijn moeder te condoleren en hem tegelijkertijd met zijn militaire successen te feliciteren (nos. 5928 en 5929). Op 20 december bevestigde Grotius de ontvangst van deze inmiddels wat belegen brieven (no. 6005).

Het overlijden van Richelieu op 4 december 1642 was voor koning Lodewijk XIII een reden om de diplomatieke vertegenwoordigers opnieuw aan het hof te ontbieden. Tijdens de

audiëntie van 7 december toonde de koning zijn blijdschap over de Zweedse militaire successen. Met belangstelling luisterde hij naar Grotius' relaas van de slag die de Zweden onder bevel van Lennart Torstensson op 2 november in de omgeving van Leipzig hadden geleverd tegen de verzamelde troepenmacht van aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk en Ottavio Piccolomini. In aansluiting daarop wees Grotius de Franse vorst op de noodzaak de Duitse politiek van wijlen de kardinaal voort te zetten (nos. 6001 en 6005). De visie van Grotius was juist, want op 21 januari 1643 ontving hij een schrijven uit Stockholm waarin koningin Christina hem verzocht om onder de aandacht van koning Lodewijk te brengen dat een snelle opmars van het Frans-Weimarse leger in oostwaartse richting de taken van de Zweedse legers in Duitsland aanmerkelijk zou verlichten (no. 5991). De laatste koninklijke boodschap van dit jaar bevatte een antwoord op een vraag van de ambassadeur over de status van de diplomatieke vertegenwoordigers van de nieuwe koning van Portugal (no. 6013).

Naar eigen zeggen stond de Zweedse ambassadeur aan het Franse hof in aanzien. Van zijn kant gaf koning Lodewijk XIII hem steeds blijk van zijn genegenheid. Zonder enig voorbehoud stelde de vorst alles in het werk om de uitwisseling van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn tegen de in Frankrijk vastgehouden Beierse generaal Johan van Werth te bevorderen (no. 5580). Op 24 maart werd Horn door de Beierse autoriteiten niet ver van de Franse garnizoensplaats Breisach vrijgelaten (no. 5673). Na een kort bezoek aan de Zweedse enclave Benfeld ondernam hij een reis naar het koninklijke legerkamp in het zuiden van Frankrijk, waar hij de gelegenheid kreeg om de koning persoonlijk te bedanken. Vervolgens begaf de veldmaarschalk zich naar Parijs. Eind mei mocht Grotius hem in zijn huis verwelkomen. Ook in andere Parijse huizen maakte Horn zijn opwachting. Op 2 juni ging hij in op de uitnodiging om met zijn gastheer en diens echtgenote een bezoek te brengen aan koningin Anna van Oostenrijk (nos. 5741 en 5973).

Het attente optreden van Grotius in bondgenootschappelijke zaken vond erkenning toen koning Lodewijk XIII bij besluit van 15 november 1642 Grotius' jongste zoon Dirk, officier in het Frans-Weimarse leger van graaf Guébriant, onderscheidde met de titel en waardigheid van ‘aide de camp’. Het daaraan verbonden getuigschrift maakte melding van de buitengewone toewijding van de Zweedse ambassadeur aan de Franse kroon (no. 5966).

Zijn behulpzaamheid strekte zich ook uit tot al degenen die zich voor een gunst tot de ambassade hadden gewend (nos. 5750, 5805, 5847 en 5857). Zo onderhield hij hartelijke contacten met Zweedse edellieden die op hun ‘tour’ de Franse hoofdstad aandeden. Dit jaar begroette hij in Parijs een neef van de overleden Zweedse veldmaarschalk Johan Gustavsson Banér, de baronnen Bielke en Sparre, Axel Turesson Natt och Dag en de zoon van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie, Magnus Gabriel. Laatstgenoemde nam hij tijdens diens oponthoud in Frankrijk onder zijn persoonlijke hoede (nos. 5773 en 5866).

Voor de ambassade was het overigens een rustig jaar. In 1641 was het Frans-Zweeds subsidieverdrag voor de duur van de oorlog verlengd. Met de financiële afwikkeling werd de in Parijs woonachtige bankier Johan Hoeufft belast, zodat Grotius zich met deze geldzaken niet meer behoefde in te laten. Evenmin vergde de voorbereiding van de aangekondigde vredesconferenties veel van zijn krachten. Weliswaar was op 25 december 1641 te Hamburg een preliminair vredesverdrag gesloten, waarin 25 maart 1642 was vastgelegd als aanvangsdatum van de conferenties te Munster en Osnabrück, maar op de bewuste dag lieten de onderhandelaars verstek gaan. De formulering van de vrijgeleidebrieven voor de

gevolmachtigden vormde het grote struikelblok, waarover pas in april 1643 overeenstemming zou worden bereikt.

De belangrijkste taak van de ambassadeur was het verzorgen van de berichtgeving over de politieke, militaire en maatschappelijke situatie in het gastland. Iedere week rapporteerde hij daarover aan de Zweedse regering, op de eerste plaats aan zijn opdrachtgever rijkskanselier Axel Oxenstierna.

Hoe Grotius aan het materiaal voor zijn berichten kwam, blijft ook in het jaar 1642 grotendeels verborgen, maar in ieder geval staat vast dat hij aan de samenstelling van zijn wekelijkse, in het Latijn gestelde nieuwsbrief aan de rijkskanselier veel zorg heeft besteed. De opbouw van de brieven aan Axel Oxenstierna volgde een vast patroon. Als er nieuwe

ontwikkelingen te melden waren, ging Grotius eerst in op zijn contacten met de Franse autoriteiten. Vervolgens belichtte hij het nieuws van het hof en stelde hij een overzicht samen van de oorlogvoering in het Duitse rijk, Italië, Catalonië en aan de Franse noord- en oostgrenzen, met inbegrip van Lotharingen en de Franche-Comté. Vaak besloot hij zijn brief met in Parijs opgevangen nieuwsfeiten uit Londen, Zürich, Rome en Constantinopel. Op de valreep verwerkte hij in het postscriptum nog enkele losse berichten. Na verzegeling van de brief regelde de ambassadeur de verzending. Hij koos voor de veilige route over Holland. Vandaar liep de verbinding vermoedelijk over de ambassade van Johan Adler Salvius te Hamburg naar Stockholm.

De gevolgde route had het voordeel dat Grotius zijn depêches kon meegeven met de koerier die in de regel op zaterdag naar Holland vertrok. In het postpakket bevonden zich ook de brieven en nieuwsbrieven aan zijn broer Willem, zijn zwager Nicolaes van Reigersberch, de Zweedse vertegenwoordigers Ludwig Camerarius en Petter Spiring Silvercrona, en de Hessische resident in Den Haag, Joachim de Wicquefort. Bij een voorspoedige reis nam de overtocht niet meer dan acht of negen dagen in beslag.

In zijn nieuwsbrieven bepaalde Grotius zich zoveel mogelijk tot een feitelijke verslaggeving, want de kans op verspreiding onder buitenstaanders was niet denkbeeldig. Op 27 januari waarschuwde Nicolaes van Reigersberch dat de Parijse nieuwsbrieven van ‘Felix’ door Petter Spiring Silvercrona naar raadpensionaris Jacob Cats werden doorgespeeld (no. 5578), maar zelf was hij geen haar beter, want ook hij liep graag te pronken met de brieven van de geleerde ambassadeur. Uit de correspondentie van Willem de Groot blijkt overigens dat in Den Haag iedereen andermans brieven las, zelfs die van de Staatse ambassadeur te Parijs, Willem van Liere, heer van Oosterwijk (nos. 5876 en 5882).

Ofschoon de strekking van de nieuwsbrieven neutraal was, toonde Grotius zich afkerig van de verspreiding van afschriften of uittreksels. Wanneer deze in verkeerde handen vielen, zou zijn positie in Parijs schade kunnen lijden. In een brief aan Reigersberch van 26 juli schreef hij: ‘Ik zoude niet quaadt vinden, dat de heer Wicquefort ... gebeden wierde geen affschrift of uittreksels uit mijne brieven te geven, alzoo die niet dienen, dan om mij hier qualijk te stellen’. In dezelfde brief (no. 5809) verwees Grotius ook naar een verkeerde interpretatie van een door hem gebezigde verwijzing naar Richelieu; hij had hem ‘le grand cardinal’ genoemd, niet, zoals zijn critici beweerden, om hem te vleien maar om hem te onderscheiden van andere kardinalen, in het bijzonder van diens broer kardinaal Alphonse-Louis du Plessis de Richelieu, aartsbisschop van Lyon.

Het was geen toeval dat Grotius in deze dagen zijn nieuwsbrieven behoedzamer dan ooit redigeerde. De vrees die hij in zijn brief aan zijn zwager van 26 juli uitsprak, was niet ongegrond, want de kardinaal had het voorzien op het leven van één van zijn vrienden, de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou. Deze had zich in het voorjaar van 1642 ingelaten met een complot dat 's konings broer Gaston van Orléans, de hertog van Bouillon en de markies van Cinq-Mars tegen Richelieu hadden beraamd. In juni lekte de samenzwering uit, hetgeen veel consternatie verwekte. Schijnbaar onaangedaan beschreef Grotius in zijn brieven hoe de kardinaal de hand had weten te leggen op documenten waaruit zou blijken dat de samenzweerders met Spanje een verdrag waren aangegaan. Achter dit koele uiterlijk verborg hij evenwel de angst dat Richelieu hem zijn trouw aan de jonge bibliothecaris ooit eens kwalijk zou nemen. Voorzichtigheidshalve onthield hij zich in de komende maanden van kritiek op het proces dat de kardinaal op eigen gezag te Lyon liet aanspannen tegen de markies van Cinq-Mars en François-Auguste de Thou.

Het bericht dat de twee jongelieden op vrijdag 12 september te Lyon in het openbaar waren terechtgesteld, bereikte Parijs op de dag dat de stad zich opmaakte voor het feest ter ere van de verovering van Perpignan. Later zou blijken dat de ontknoping van het drama diepe indruk op de Zweedse ambassadeur had gemaakt, maar vooreerst weerhield het ontzag voor de ‘grote kardinaal’ hem nog om de ware toedracht te onthullen. Pas toen in de loop van 4 december het nieuws van Richelieu's overlijden bekend werd gemaakt, verbrak hij zijn stilzwijgen. In een brief die hij op tweede Kerstdag aan zijn zwager Nicolaes van Reigersberch schreef, stortte hij voor het eerst sinds lange tijd zijn hart uit (no. 6015). Wat hij over wijlen de kardinaal

te vertellen had, was kort maar krachtig. Ook hij had oog voor het uitzonderlijke formaat van de overledene: ‘Van den cardinael, gelijck eertijds van Julius Caesar, nemo loquitur mediocria’. Aan deze woorden voegde hij nog een persoonlijke herinnering toe: ‘Mijn credyt is bij den cardinael noit groot geweest, alzoo hij niemant en conde lijden die zoude dencken: hoc non licet’.

De ene kardinaal ging heen, de andere trad aan. In dezelfde brief aan zijn zwager gaf Grotius te kennen dat met de komst van Jules Mazarin een nieuw tijdperk was aangebroken: ‘Ende Mazarini, nieuw ende vremd zijnde, can niet doen dat Richelieu dede’. Of deze constatering met de werkelijkheid overeenkwam, zou de naaste toekomst leren.

In 1982 is mevrouw drs. Paula P. Witkam begonnen voor dit deel van de Briefwisseling van Hugo Grotius materiaal te verzamelen. Kort voor haar overlijden heeft zij nog van de brieven uit de maanden januari tot en met mei 1643 de eerste transcriptie gemaakt. In 1986 hebben ondergetekenden haar taak overgenomen. Dr. Henk Nellen, hoofd van het Grotius Instituut, droeg zorg voor de voltooiing van de bewerking van de brieven uit 1642. Bij de tekstconstitutie heeft hij gestreefd naar continuïteit in de wijze van uitgeven. Alle destijds door mevrouw Witkam in de Inleiding van deel XII van de Briefwisseling vastgelegde regels zijn in beginsel aangehouden. Overeenkomstig de *Richtlijnen voor het uitgeven van historische bescheiden,* 's-Gravenhage 1988, zijn evenwel meer dan voorheen afkortingen stilzwijgend opgelost; een uitzondering werd gemaakt voor veelvuldig voorkomende afkortingen in de titulatuur, dorsale notities en de letters m.p. (*manu propria* [*scripsit*]) achter een handtekening. Van ondergeschikte betekenis, maar toch het vermelden waard, is de wijziging van het gebruik van accenten in de Franse brieven. Accenttekens zijn nu alleen aangebracht wanneer dit voor een vlotte lezing noodzakelijk werd geacht.

Een telkens terugkerend probleem bij de uitgave van Grotius' correspondentie deed zich voor bij de bewerking van de briefteksten die alleen nog maar in afschrift voorhanden zijn. Vaak hebben copiïsten de namen van minder bekende personen en plaatsen zo gebrekkig afgeschreven dat herkenning grote moeilijkheden gaf. Terwille van de leesbaarheid heeft de bewerker kleine schrijffouten stilzwijgend verbeterd. Volledig verminkte namen worden echter in een voetnoot toegelicht.

De transcriptie van de brieven in het copieboek Den Haag heeft meer hoofdbrekens gekost dan de bewerker bij eerste lezing verwachtte. De afschriften in dit register van uitgezonden brieven zijn doorgaans weinig accuraat, vooral wanneer Grotius zijn uit de Republiek afkomstige tweede secretaris bij het copiëren van de Franse brieven zijn gang liet gaan. Voortdurend zondigde de jongeman - de zoon van de Amsterdamse brouwer Pieter Evertsz. Hulft? - tegen de meest elementaire regels van de Franse taal. Slordig als hij was, schrok hij er zelfs niet voor terug om heel alledaagse mannelijke zelfstandige naamwoorden, zoals ‘cardinal’, van een vrouwelijk lidwoord te voorzien. Deze en andere storende taalkundige oneffenheden zijn waar nodig door de bewerker gladgestreken.

Bij het transcriberen van de brieven van Gerardus Joannes Vossius kwam de bewerker tot de conclusie dat de tekst van enkele brieven in de *Praestantium ... virorum epistolae ecclesiasticae* teruggaat op het origineel, dat in één geval (no. 5801) ook bewaard is gebleven, en wel met aanwijzingen ten behoeve van de genoemde uitgave in de marge. Deze vondst weerspreekt de stelling in de Inleiding van deel XII als zouden alle zeventiende-eeuwse uitgaven teruggaan op de copieën aanwezig in de Rawlinson-collectie te Oxford. Met het oog op de continuïteit van de uitgave is - bij ontstentenis van het origineel - de tekst steeds gebaseerd op de

Oxfordse copieën, met in de annotatie alle zinvolle varianten uit de *Epistolae ecclesiasticae*.

De presentatie van het bronnenmateriaal heeft belangrijke wijzigingen ondergaan. De wetenschappelijk medewerker mevrouw dr. Cornelia M. Ridderikhoff was van oordeel dat de overzichtelijkheid in Grotius' wekelijkse correspondentie gediend zou zijn met een systematische rangschikking in plaats van een alfabetische rangschikking naar de naam van de ontvanger. In de uitgaande post is met ingang van dit deel een driedeling gemaakt: brieven aan verschillende correspondenten, persoonlijke brieven (de wekelijkse brief aan Willem de Groot en de vertrou-

welijke brief aan Nicolaes van Reigersberch) en nieuwsbrieven, achtereenvolgens aan Nicolaes van Reigersberch (of Petter Spiring Silvercrona), aan Axel Oxenstierna, aan Ludwig Camerarius, aan Joachim de Wicquefort, en enkele dagen later, op de dag van het vertrek van de postdienst op Lyon, de nieuwsbrief aan Carl Marin. Aanwijzingen dat ook Grotius iedere week een bepaalde indeling hanteerde, zijn terug te vinden in het Haagse copieboek. Weliswaar ontbreken daarin afschriften van de brieven aan Willem de Groot, Nicolaes van Reigersberch en Axel Oxenstierna, maar toch valt ten aanzien van de registratie van de in het Latijn en Frans opgestelde brieven aan respectievelijk Ludwig Camerarius en Joachim de Wicquefort een zekere systematiek te bespeuren. Zonder uitzondering krijgen de zeven in dit boek overgeleverde Latijnse nieuwsbrieven voorrang op de Franse brieven van dezelfde datum. Deze volgorde zou erop kunnen wijzen dat Grotius met de taal en aard van zijn brieven als leidraad de uitgaande post steeds in dezelfde volgorde afhandelde. Vermoedelijk ging hij bij de redactie van de wekelijkse post uit van een tweedeling, waarbij de vertrouwelijke brief aan Nicolaes van Reigersberch de overgang van de persoonlijke naar de zakelijke brieven markeerde.

De gewijzigde rangschikking van Grotius' uitgaande post werkt door in de annotatie, want nu de nieuwsbrieven van week tot week in één blok zijn geplaatst, vervalt de noodzaak om iedere brief in de reeks van een afzonderlijke toelichting te voorzien. In veel gevallen herhaalde Grotius zichzelf in zijn Nederlandse, Latijnse en Franse nieuwsbrieven, zoals bijvoorbeeld te zien is in zijn berichten over het ziekbed van Richelieu; uiteindelijk liet hij de kardinaal in drie talen overlijden. Ter voorkoming van herhalingen in de annotatie heeft de bewerker het besluit genomen om alleen de berichtgeving in de eerste nieuwsbrief van de wekelijkse reeks - meestal de Nederlandstalige nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch - volledig te verklaren. De ruimte die met het terugdringen van het aantal noten bij de nieuwsbrieven werd gewonnen, is benut voor een handzamer systeem van verwijzingen naar de geraadpleegde literatuur.

Namens de Grotius-Commissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen hebben de professoren dr. J.A.H. Bots en dr. G.H.M. Posthumus Meyjes toezicht gehouden op de bewerking van dit deel van de Briefwisseling. Ondergetekenden zijn hen erkentelijk voor hun adviezen. Een woord van dank gaat ook uit naar het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis dat de druk van deze uitgave heeft willen begeleiden.

Bij de voorbereiding van dit deel maakten de bewerkers dankbaar gebruik van de welwillende medewerking van de directeuren en medewerkers van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag, de Gemeentebibliotheek te Rotterdam, de Universiteitsbibliotheken van Amsterdam en Leiden, het Algemeen Rijksarchief te Den Haag en de Gemeentearchieven van Leiden en Amsterdam.

De lijst van begunstigers zou niet compleet zijn zonder de namen te noemen van de onvervaarde ‘Grotiani’ dr. Edwin Rabbie, Pim Rietbroek, mr. Caroline Persenaire en de historica dr. Joke Roelevink. In alle ontwikkelingsfasen hebben zij de bewerkers met raad en daad terzijde gestaan. Dr. Guillaume van Gemert, hoofddocent nieuwe Duitse letterkunde aan de Universiteit van Nijmegen, heeft wederom de transcriptie van de Duitse handschriften nagezien.

Het typewerk voor dit deel werd op de inmiddels van haar bekende efficiënte wijze uitgevoerd door mevrouw E.T. van Hilten-den Daas. Mevrouw J.A.C.G. Ripson-Koeleman verleende assistentie bij het inventariseren van het documentatiemateriaal.

Mei 1990
C.M. Ridderikhoff
H.J.M. Nellen

De dateringen in de kop van de brieven en in de annotatie zijn, tenzij anders vermeld, nieuwe stijl; een datering tussen [ ] ontbreekt in de brief en berust op een conjectuur die in de eerste noot van de brief is verantwoord. In de tekstuitgave zijn hoofdletters, interpunctie en alinea-indeling gemoderniseerd. De spellingvarianten i-j, u-v en ii-ij-y zijn genormaliseerd naar tegenwoordig gebruik. Onderstrepingen in de brieven door verzender of ontvanger zijn niet gehandhaafd.

( )	= ex conjectura in een beschadigde tekst ingevoegd.
[ ]	= ter verduidelijking ingevoegd in een niet beschadigde tekst.
- -	= in de bron tussen haakjes geplaatst.
...	= tekst onleesbaar.

Prent ter verklaring van de *Opuscula* van de Leidse hoogleraar Jacobus Trigland (no. 5618)

Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

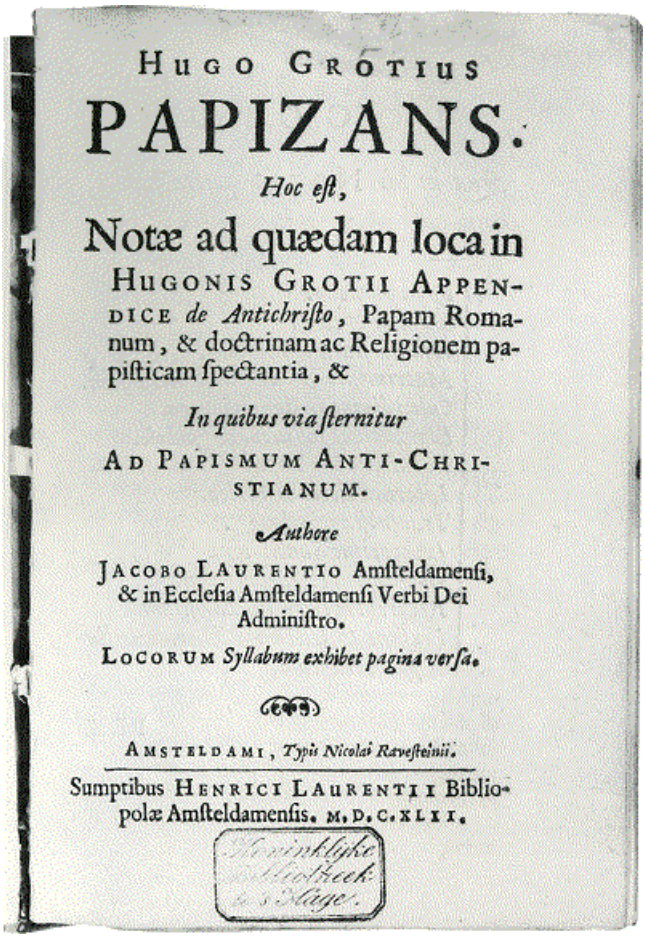

HUGO GROTIUS

PAPIZANS.

Hoc eſt,

Notæ ad quædam loca in HUGONIS GROTII APPENDICE *de Antichriſto*, Papam Romanum, & doctrinam ac Religionem papiſticam ſpectantia, &

In quibus via ſternitur

AD PAPISMUM ANTI-CHRISTIANUM.

Authore

JACOBO LAURENTIO Amſteldamenſi, & in Eccleſia Amſteldamenſi Verbi Dei Adminiſtro.

LOCORUM *Syllabum exhibet pagina verſa.*

AMSTELDAMI, *Typis Nicolai Raveſteinii.*

Sumptibus HENRICI LAURENTII Bibliopolæ Amſteldamenſis. M.D.C.XLII.

Koninklijke Bibliotheek 's Hage.

Titelpagina van Jacob Laurentius' *Hugo Grotius papizans* (no. 5618)
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

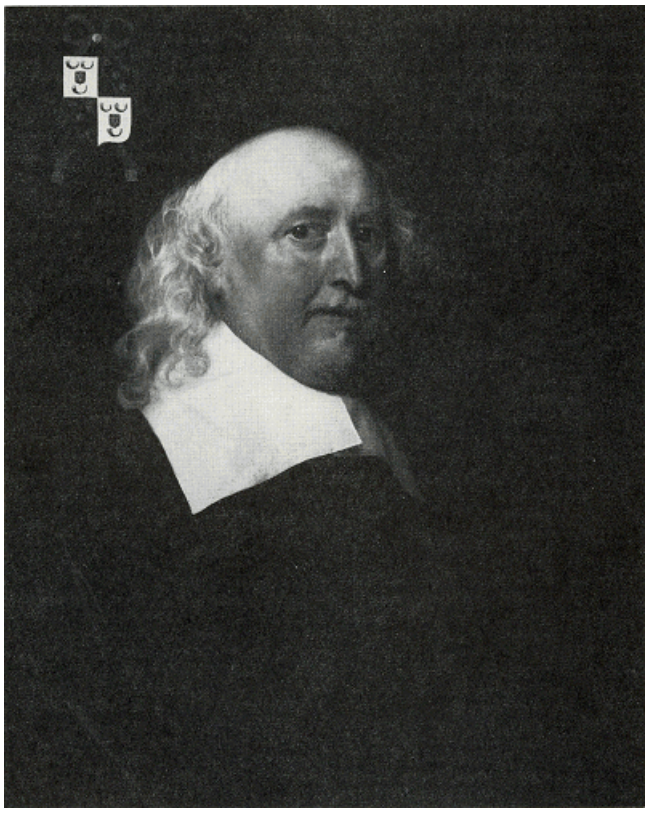

Portret van Willem de Groot door Adriaen Hanneman
Den Haag, Iconographisch Bureau

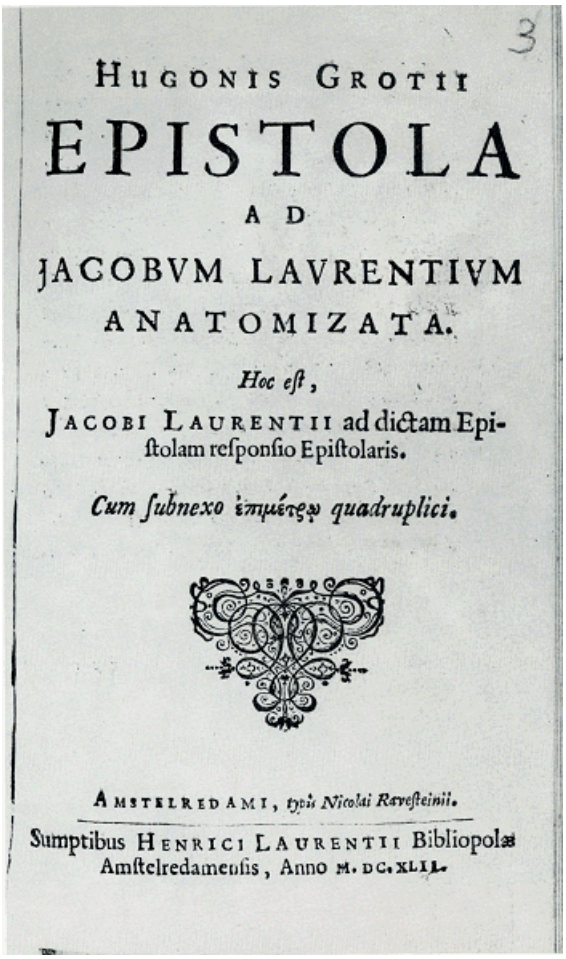

HUGONIS GROTII

EPISTOLA

AD

JACOBVM LAVRENTIVM

ANATOMIZATA.

Hoc eſt,

JACOBI LAURENTII ad dictam Epiſtolam reſponſio Epiſtolaris.

Cum ſubnexo ἐπιμέτρῳ quadruplici.

AMSTELREDAMI, *typis Nicolai Raveſteinii.*

Sumptibus HENRICI LAURENTII Bibliopolæ Amſtelredamenſis, Anno M. DC. XLII.

Titelpagina van Jacob Laurentius' *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (no. 5801)
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

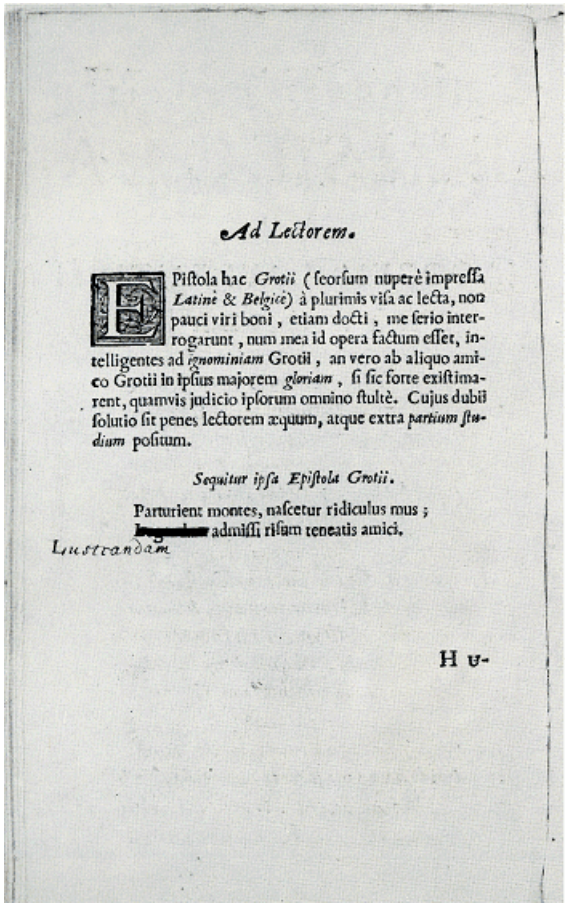

Ad Lectorem.

EPistola hac *Grotii* (seorsum nuperè impressa *Latinè* & *Belgicè*) à plurimis visa ac lecta, non pauci viri boni, etiam docti, me serio interrogarunt, num mea id opera factum esset, intelligentes ad *ignominiam* Grotii, an vero ab aliquo amico Grotii in ipsius majorem *gloriam*, si sic forte existimarent, quamvis judicio ipsorum omnino stultè. Cujus dubii solutio sit penes lectorem æquum, atque extra *partium studium* positum.

Sequitur ipsa Epistola Grotii.

Parturient montes, nascetur ridiculus mus;
[redacted] admissi risum teneatis amici.

Lustrandam

H u-

Versozijde van de titelpagina van de *Epistola anatomizata*
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

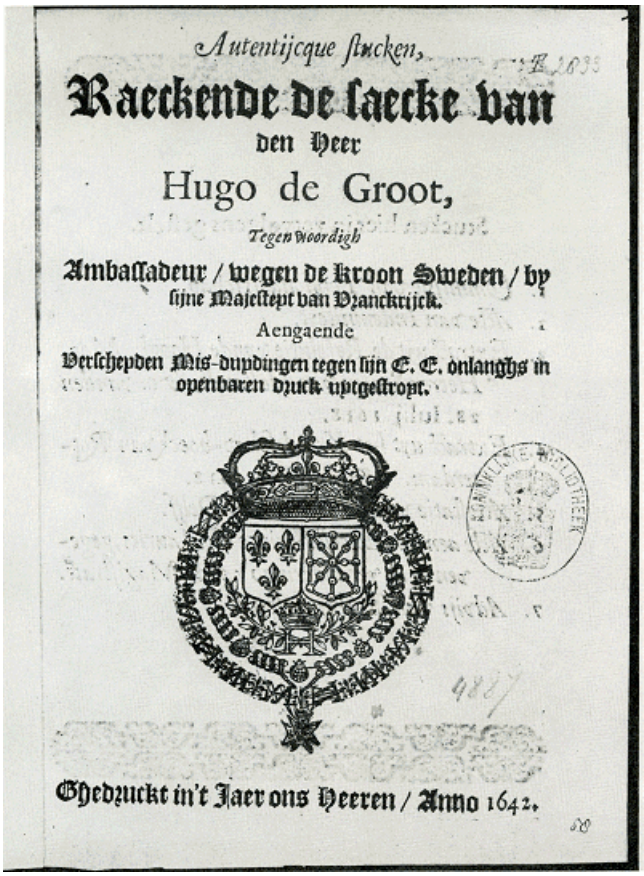

Autentijcque ſtucken,

Raeckende de ſaecke van
den Heer
Hugo de Groot,
Tegenwoordigh
Ambaſſadeur / wegen de kroon Sweden / by
ſijne Majeſteyt van Vranckrijck.
Aengaende
Verſchepden Mis-duydingen tegen ſijn E. E. onlanghs in
openbaren druck uytgeſtroyt.

Ghedruckt in't Jaer ons Heeren / Anno 1642.

Titelpagina van de *Autentycque stucken* (no. 5885)
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

5532. 1642 [januari ?]. Van N.N.[1]

Ick heb onlancx een brief ontfangen van een zeer geleert man, waerin deze woorden:[2]

Appendicem tuam de Antichristo[3] legi summa cum voluptate, licet hic ringantur plurimi ex Borboritarum[4] ordine. Excussisti illorum manibus locum communem de Antichristo pontifice, sine quo exsuccae et exsangues sunt nostratium theologorum conciones. Indignantur valde super ista de Calvino narratione,[5] sed inhumanum tanti viri factum merito damnant qui sanguinem humanum amant. Notas tuas ad Consultationem Cassandri[6] legi. Utinam plures Cassandro similes haberet ecclesia. Tu, vir maxime, vestigiis eius insistis et sopitum concordiae christianae studium acuis, animos spe excitas. Et quamvis, prout tempora sunt, parum forte proficies, utile tamen fuerit saniora subinde consilia ecclesiarum rectoribus suppeditari, quae, si respuent illi, non desinent in ecclesia esse et hic et alibi qui extra partes positi, tibi subscribent et affectum tuum sarciendi corporis Christi miseras divulsiones exosculabuntur...

5533. 1642 januari 2. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

1 Fragment in hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25c.
2 Tekst opgenomen in Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 26 januari 1642 (no. 5572). De briefschrijver kan niet geïdentificeerd worden, maar wellicht betreft het hier een van de personen die door Grotius - of door zijn broer Willem - zijn bedacht met een exemplaar van de in oktober 1641 verschenen *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135). Zie voor Grotius' bepalingen omtrent de verspreiding van de presentexemplaren nos. 5046, 5061 en 5441 (dl. XII).
3 Grotius' *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129) was in 1641, behalve als afzonderlijke uitgave, ook verschenen als bijlage bij de *Annotationes*.
4 Grotius had in zijn *Appendix* de spotnaam 'Borborita' - van βόρβορος, 'modder' - gebruikt voor zijn opponent Samuel Desmarets (Maresius) (zie voor de uitdrukking 'Borborita', Augustinus, *De haeresibus* 6 (ed. *Corpus Christianorum,* Series Latina XLVI, p. 292): nonnulli eos etiam Borboritas vocant, quasi caenosos, propter nimiam turpitudinem quam suis mysteriis exercere dicuntur).
5 De discussie over de vraag of Calvijn al dan niet meedogenloos de medicus en theoloog Michel Servet (1511-1553) tot de brandstapel had laten veroordelen (*Appendix de Antichristo,* in fine); zie *Opera omnia theologica III* (*BG* no. 919), p. 503 r. 38 B.
6 De *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165) waren in september 1641 op kosten van de auteur gedrukt in een optage van ca. 50 exemplaren; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 26.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 252. Eigenh. oorspr. Carl Marin (†1651 te Stockholm), afkomstig uit Bohemen, was ca. 1628 naar Zwitserland gevlucht (vgl. H.G. Wackernagel, *Die Matrikel der Universität Basel* III, Basel 1962, p. 308). In de jaren 1629-1632 was hij privésecretaris van de Staatse gezant Cornelis Haga in Constantinopel. Vervolgens trad hij in Zweedse dienst. Tussen 1633 en 1649 vertegenwoordigde hij dit land in Zürich. Echter door het uitblijven van een regelmatige honorering geraakten hij en zijn vrouw Alessandra Paravicini Capelli in steeds grotere geldzorgen. Ten einde raad ondernam Marin in 1649 een reis naar Stockholm (L. Haas, in *Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte* 9(1951), p. 68-160, en in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 60-86).

Je crain[s] avec vous ce que [vous] me mandez par la vostre du 17 finissant[2] de l'affaire

2 Grotius' brieven aan Marin ontbreken voor het jaar 1641.

de l'electeur palatin;[3] aussy en ay-je souvent adverty monsieur Pepliz,[4] qui presse tant qu'i[l] peut la conjonction de son prince avec nous, mais la perfection de cela dependant d'ailleurs, il faut qu'il laisse aller l'affaire comme il va, more solito. Baviere n'a rien encor respondu sur ce que les deputez palatins ont proposé, lucro temporis rei suae consulere cupiens. Aussy ne le fera-[t]-il pas sitost, sçachant qu'il n'a beaucoup à craindre du roy d'Angleterre et que la France soustiendra tousjours son advantage. Monsieur l'ambassadeur Rho[5] s'ennuye aussy de ces facheux deslays et si est qu'il faut demeurer à Vienne pour attendre le placet du party contraire avec peu de reputation de son maistre et de toute sa nation.

La plus gran part des trouppes imperiales qui ont esté au siege de Hohetvil,[6] demeurent es quartiers d'hyver proches de là, et n'y a que 400 ou 500 hommes avec quelque peu de cavallierie qui continuent le blocus d'icelle place. Je ne voy pas aucune disposition des protestans pour la prendre en sequestre ou faire d'autres offices pour sa demolition, s'ils n'y sont pressez par les cattoliques, qui ont beaucoup de pouvoir sur eux. De ceux-cy une bonne part a accordé[7] la levée pour la France, non tant par affection que pour obtenir leur pension, puisque celle d'Espagne leur manque il y a quelque temps, et qu'ils croyent pouvoir obtenir la neutralité pour ladite Contée après luy avoir procuré la suspension d'armes pour 6 mois, durant lequel temps les Espagnols auront assez de loisir de se pourvoir des lettres de creance en meilleure forme qu'ils n'ont fait l'esté passé à Bade.[8] Le canton de Zurig donne trois compagnies, qui font 600 hommes, Soleure 4, Ury deux, Glarone et Abbenzel deux, quisque pagus pro rato, si ce n'est que Schafusen s'en excuse à cause du voisinage des imperiaux, qui crient fort cont[r]e ceste levée et en attribuent la coulpe aux protestans, dont l'exemple fait que les autres peu bien affectionnés à la France facent[9] le mesme.

Les Grisons disputent encor sur la reception des cappucins dans l'Engadine,[10] et pour en venir au bout on tiendra dereschef un betag à Coire,[11] qui neantmoins sera

3 In de zaak van de restitutie van de Palts aan Karl Ludwig, zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V, vonden sinds het voorjaar van 1641 in Regensburg, later in Wenen, onderhandelingen plaats tussen vertegenwoordigers van het huis van de Palts enerzijds en gedelegeerden van de hertog van Beieren en diens bondgenoten anderzijds.

4 Kolonel Georg Johann Peplitz, een stadgenoot van Marin, was tijdens de onderhandelingen een van de woordvoerders namens de Palts; vgl. no. 5215 n. 13 (dl. XII).

5 In april 1641 had koning Karel I, op aanraden van zijn zuster Elisabeth Stuart en haar zoon Karl Ludwig van de Palts, de ervaren diplomaat Sir Thomas Roe (1581-1644) aangewezen als zijn vertegenwoordiger in Regensburg en Wenen (Mowat, *The mission of Sir Thomas Roe,* p. 264-275; Brown, *Itinerant ambassador,* p. 236-259).

6 Keizerlijke troepen onder commando van generaal Sparr hadden in het najaar van 1641 geprobeerd de hooggelegen vesting Hohentwiel nabij Singen te veroveren.

7 Van 9 tot 12 december 1641 was in Solothurn een landdag gehouden om te beraadslagen over de lichting van 6000 Zwitserse soldaten ten behoeve van het Franse leger. Bij wijze van tegemoetkoming aan de verlangens van de kantons had koning Lodewijk XIII zich bereid verklaard een wapenstilstand voor de Franche Comté af te kondigen (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1224-1227).

8 Vijf maanden eerder was op de landdag te Baden bezwaar gemaakt tegen de authenticiteit van de geloofsbrieven van de Spaanse ambassadeur Diego de Saavedra y Fajardo (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1211-1219; Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 438-441).

9 Lees: ‘feront’.

10 In een overeenkomst, op 9 augustus 1641 met aartshertogin Claudia te Feldkirch gesloten, had Graubünden zich verplicht de capucijnen weer toe te laten in het Engadin (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 2, p. 2214-2216).

11 De hier genoemde ‘beitag’ (in het Frans van Marin: ‘betag’) had op 18/28 januari te Chur moeten beginnen, maar werd later verplaatst naar begin februari (Jecklin, *Materialen* I, p. 385 no. 1665).

aussy infructueux que d'autres precedans. La malediction de Dieu les talonne de tous costés, et si n'en deviennentils pas meilleurs.

Je n'ay pas encor receu aucun subside pour soulager ma necessité, dont je ne puis accuser que ma retrograde fortune et d'avoir trop bien servi. Dieu me console et vous conserve en vostre bonheur et moy en vos bonnes graces, dont je vous demande la continuation, et demeure à jamais, monsieur,

vostre serviteur redevable,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 23 de Decembre l'an 1641.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Ian. 1642.

En in dorso: 28 Dec. 1642 [*sic*] Marin.

5534. 1642 januari 4. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Primum toto corde Deum precor, ut optimae matri nostrae cuncta det salutaria, quod rogo ei meo nomine significes et exquiras, ecquid sit quod ei gratum facere possimus.

De gentium Americanarum origine, nisi talium gnari habent quod me moneant, editionem tibi cumprimum fieri poterit commendo.[2]

Ex illis molitionibus contra Stridenum et Cloeckium[3] video non quiescere eos homines, quos ego in Appendice[4] vivis coloribus descripsi. Somelsdikio[5] opto a Deo poenitentiam eorum, quae fecit adversus viros se meliores et eam quam patriam suam dicit.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 931 App. no. 581. Antw. op no. 5517 (dl. XII), beantw. d. no. 5554. Willem de Groot (1597-1662) was de jongste zoon van Jan de Groot en Aeltgen Borre van Overschie. Sedert 1623 gehuwd met Alida Graswinckel. Evenals zijn oudere broer Hugo had hij 'artes' en rechten in Leiden gestudeerd. Na een studiereis door Frankrijk vestigde hij zich als advocaat in Den Haag, 1618. In later jaren bewees hij zijn broer grote diensten door op te treden als tussenpersoon in zaken die de uitgave van diens werken in de Republiek betroffen (R. Huybrecht, in *Biografisch Woordenboek van Nederland* II, p. 198-199).

2 Voor het jaar 1642 had Willem de zorg op zich genomen om de volgende werken te laten drukken of herdrukken: *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* no. 726); *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571), met daarin opgenomen de *Commentatio in Epistolam Pauli apostoli ad Philemonem* (*BG* no. 1136), en voorts de bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1167).

3 Door het overlijden van de raadsheer Paulus Matthijsz. van Asperen in mei 1641, ontstond er een vacature in de Hoge Raad. Op de voordracht kwamen de advocaten mr. Cornelis van Strijen en mr. Pieter Cloeck te staan. Beiden hadden bindingen met de remonstranten, hetgeen in november-januari aanleiding gaf tot een discussie in de Staten van Holland over de vraag of andersdenkenden geroepen mochten worden tot het bekleden van een openbaar ambt; vgl. nos. 5245, 5481, 5496, 5517, 5528 (dl. XII).

4 In antwoord op de scherpe kritiek van gereformeerde zijde op zijn interpretatie van de bijbelse passages waarin de Antichrist wordt genoemd, had Grotius in 1641 een tractaat *Appendix de Antichristo* geschreven en gepubliceerd (*BG* nos. 1128-1129).

5 Grotius reageert hier op het nieuws dat François van Aerssen, heer van Sommelsdijk, zeer ernstig ziek was.

Gaudebo videre bene recusa nostra de Iure belli ac pacis cum annotatis. Locum et chartas sancti Ludovici[6] et nostra ad Philemonem bene legisti. In fronte operis totius ponendum ‘Hu-

6 Achterin de uitgave van *De iure belli ac pacis* van 1642 werden twee citaten in Latijnse vertaling uit de *Histoire de S. Loys IX du nom, roy de France,* van Jean, sire de Joinville (ca. 1224-1317), opgenomen. In de editie die Grotius gebruikt kan hebben, Parijs 1617 (zie no. 5375 (dl. XII)), zijn de citaten te vinden op p. 257-258 ‘Les gens de son grant Conseil ... plusieurs foiz à Paris, à Reims, à Melun, et ailleurs, là où le Roy estoit’ en op p. 273-274 (fragmentarisch) ‘Et si aucune controversité ... que quelque villain peché ne regne en ton Royaume’.

gonis Grotii de Iure belli ac pacis libri tres, in quibus ius naturae et gentium, item iuris publici praecipua explicantur: Editio nova cum annotatis auctoris; accesserunt et annotata in Epistolam Pauli ad Philemonem.' Si putes in Batavis recudenda nostra ad Cassandrum,[7] posset titulus fieri 'Via ad ecclesiasticam pacem'. Praeter ea vero, quorum mentionem in epistolis feci antehac ad te scriptis,[8] posset addi huic volumini Syllabus quondam editus Argentorati[9] omnium libellorum ad idem argumentum pertinentium, ut qui talia amant norint quae legere debeant. Prooemiis omnino abstinendum censeo. Pessime fecit Blavius, quod imaginem meam cum illis versibus et titulis amissarum dignitatum, quibus meliorem nunc habeo, praemiserit libro[10] nihil minus quam hoc postulanti. Et velim auferri eam et indicem, undecunque poterunt. Ego certe aufero ab omnibus exemplis, quae amicis dono. Vicquefortius[11] de accepto exemplari iam gratias mihi egit perquam magnifice.

In Ruscinonensi tractu[12] repulsi sunt Hispani diebus Saturni, Dominico et Lunae ante Domini natalem. Naves longae quinque tempestatibus hibernis impulsae in littus Gallicum, qua exit Rhodanus, periere partim, partim in manus Gallorum venere. Ingentes hic paratus fiunt pro Catalanis et in Catalania. Vestes et commeatus parantur pro XXX hominum millibus. Rumor addit regem ipsum illuc iturum.

Deum precor, matri nostrae adsit paterna sua bonitate teque ac liberos tuos sospitet mihique concedat, ut vicem tibi possim rependere pro tot et tam frequentibus in me officiis,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 4 Ianuarii 1642, quem annum tibi amicisque omnibus opto felicem.

Vide, quaeso, Anthologia[13] an Lugduni edi possit sub bonis correctoribus. Id si fieri non potest, remitte ad me cumprimum poteris. Nam de poematis, Lucano, Americanis[14] scio te satis memorem.

7 De *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165) waren in een kleine oplage en op kosten van de auteur in september 1641 te Parijs verschenen. Het werk zou in 1642 zowel in Parijs als in Amsterdam opnieuw uitgebracht worden in de bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1166 en 1167).

8 Zie nos. 5332, 5388 en 5506 (dl. XII).

9 De *Syllabus aliquot synodorum et colloquiorum, quae auctoritate et mandato caesarum et regum, super negotio religionis, ad controversias conciliandas indicta sunt* van Jean Hotman (1552-1636) werd in 1628 uitgebracht onder vermelding van de fictieve plaats van uitgave 'Aureliae'(Orléans); in werkelijkheid was dit werk in Straatsburg gedrukt (G.H.M. Posthumus Meyjes, 'Jean Hotman and Hugo Grotius' in *Grotiana* N.S. 2 (1981), p. 22-29).

10 De *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135). Buiten medeweten van de auteur hadden de gebroeders Blaeu deze uitgave verfraaid met een portret waarop Grotius nog werd voorgesteld als pensionaris van de stad Rotterdam; zie no. 5429 (dl. XII). Voor een afbeelding van het portret met het in 1614 vervaardigde vers 'Depositum caeli' van Daniel Heinsius, zie E.A. van Beresteyn, *Iconographie van Hugo Grotius,* p. 82 en plaat 17.

11 Eind oktober 1641 had Willem met Blaeu gecorrespondeerd over de toezending van een exemplaar van de *Annotationes* aan Joachim de Wicquefort; vgl. no. 5441 (dl. XII).

12 Dit bericht komt ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 4 januari.

13 De *Anthologia Graeca* verscheen eerst in de jaren 1795-1822 (*BG* no. 534).

14 Een door de auteur bijgewerkte en vermeerderde herdruk van de *poemata* 1616/7 (*BG* no. 1) kwam niet tot stand; daarentegen vonden Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) en zijn al eerder genoemde *De origine gentium Americanarum dissertatio* in de loop van 1642-1643 een uitgever in de Republiek.

5535. 1642 januari 4. Aan N. van Reigersberch.[1]

In 't begin van dit jaar zond hij zijn opstellingen wegens de raadgeving van Kassander aan zijn zwager, met een brief aldus beginnende:

Ik wilde wel weten, wie het boeksken tegen den orgelstorm[2] heeft gemaakt. 't Is in vele deelen niet buiten reden. Mijn oogmerk gaat vorder om zooveel christenen, als mogelijk zal zijn, te brengen onder één communie en algemene regering, volgens de oude orde, welke wel kan lijden vrijheit van eenige gevoelens en gebruiken, maar niet in alles, gelijk ik meen wel klaarlijk aangewezen te hebben in dit boeksken,[3] en andere mijner schriften, dewelke, nevens de schriften van andere kinderen des vredes, buiten twijfel vrucht zullen doen met den tijdt: maar waar en wanneer is mij onbekent. Doch meen ik, dat men wel eer dan men meent eenige uitwerkingen daarvan zoude konnen zien. En als dat al niet waare, zoo zijn wij noch schuldig te zorgen voor de nakomelingen, die mogelijk moede zullen zijn van de verdeeltheden, die meer factiën en veranderingen van regering, dan geestelijke beternisse hebben ingebragt.

5536. 1642 januari 4. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hier heeft gerucht geloopen van de zieckte van den coning, maer zonder fundament, alzoo zijne Majesteit wel te pas zijnde is gecomen hier te Parijs, alwaer preparaten gemaect werden tot hulp van de Catelans te lande ende ter zee, gelijck oock in Catelagne tot provisie van vivres ende cleding, soo men zegt, voor dertichduizent man. In Roussillon hebben de Spaegnaerden op Zaterdagh, Zonnendagh ende Maenendagh voor Kerstmis voorleden verscheiden aenvallen gedaen op het Fransche quartier, maer zijn afgeslagen met schade.[2] Ende vijf

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 320. Mogelijk tezamen met no. 5536. Beantw. d. no. 5555. Grotius' zwager Nicolaes van Reigersberch (geboren te Veere omstreeks 1584) werd op 24 juni 1604 als student in de rechten ingeschreven aan de universiteit van Leiden. Na enige jaren een advocatenpraktijk in Den Haag onderhouden te hebben, werd hij in 1625 benoemd tot raadsheer in de Hoge Raad van Holland en Zeeland. Ondanks dit openbare ambt, dat hij tot zijn overlijden op 3 augustus 1654 bekleedde, bleef hij de belangen van zijn uit de Republiek verbannen zwager behartigen (*NNBW* II, kol. 1185-1186).

2 In februari 1641 had Constantijn Huygens anoniem een brochure laten drukken waarin hij een pleidooi hield voor het gebruik van het orgel ter begeleiding van de kerkzang. De invoering van orgelspel tijdens de godsdienstoefening werd fel bekritiseerd door de bejaarde Hagenaar Jan Jansz. Calckman in een werkje dat in de loop van september 1641 bij de boekverkoper Aert Meuris in Den Haag verscheen onder de titel ‘Antidotum, Tegen-gift van 't gebruyck of on-gebruyck van 't orgel in de kercken der Vereenighde Nederlanden’. Tegen dit boekje werd door ‘W.S.’ weer een brochure geschreven ‘Korte aen-wijsinge, dat het Tegen-gift van den Orgelbestormer ongesont is’, Alkmaar 1641 (S. Groenveld, ‘Speelstryt’ in *TvG*79(1966), p. 260-278; F. Noske, in *Veelzijdigheid als levensvorm,* p. 132-136).

3 Grotius' *Annotata ad Consultationem Cassandri* in de editie Parijs 1641 (*BG* no. 1165).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 24k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 5535. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, Extranea 25 en E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 4/14 januari 1642).

2 Doelwit van de Spaanse aanvallen van 21-23 december was de versterkte kustplaats Argelès-sur-Mer (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 193).

galeyen comende uit Catelagne zijn door de wintersche tempeesten gedreven geweest op de Fransche custen ontrent den uitganck van de Rosne, waervan eenige zijn vergaen, eenige

met het volck dat daerop was, gecomen in de Fransche handen. Monaco zal zeer onveil maecken de navigatie tuschen Spaegnie ende Italië.[3] Den paus heeft verscheiden cardinalen gemaect, voor Vrancrijck Mazarini, voor den keizer den prince d'Est, voor Spaegnie den abt Peretti, voor Italië zes off zeven anderen;[4] ende men gelooft dat de zaecke met Parma zal werden geaccommodeert.[5]

Van Hohentwiel zijn de opinië[n] verscheiden. De ruiterie is uit het keizerlijcke leger vertrocken, waeruit eenige meenen dat het belegh zal verandert werden in blocquering, anderen dat de ruiterie is weghgezonden als niet noodigh zijnde tot de belegering, maer dat de belegeraers eenige hoope hebben op gebreck van hout ende water binnen het casteel. Lamboi[6] gaet nae Gulick, zeer verwacht bij den bisschop van Keulen. Beck[7] blijft noch in Lutzenburg. Den coning om de Switzers die in zijne alliantie zijn te contenteren heeft aen het graefschap van Bourgogne geaccordeert een stilstant voor zes maenden om middelertijdt op de neutraliteit te handelen;[8] ende betaelt hebbende de pensioenen aen de cantons, heeft tewegegebracht toelaeting van lichtinge te doen in dezelve, uitgenomen dat die van Zurich noch wat difficulteit maecken.[9]

Van Constantinoplen zijn hier mede soowel als op andere plaetzen advysen dat drie ofte vier vrouwen zwanger zijn van den Grooten Heer,[10] 'twelck buiten twijffel den Turcken resoluter zal maecken als zij voor dezen waeren, vrezende inlandsche beroerte door de onzeeckerheit van de successie.

Tot Parijs, 4 Ianuarii 1642.

Den hertogh van Sully, die onder Heindrick de Vierde de finantiën van Vrancrijck heeft gegouverneert, is overleden.[11] Die van Venetië accorderen met de Turcken

3 Prins Onorato II Grimaldi van Monaco (1597-1662) steunde sinds het najaar de Franse partij (*DBF* XVI, kol. 1239-1240).

4 Op 16 december 1641 had paus Urbanus VIII 12 nieuwe kardinalen benoemd; onder hen bevonden zich Jules Mazarin, de voormalige nuntius te Keulen Francesco Maria Machiavelli, de abt Francesco Peretti Montalto en Rinaldo d'Este, broer van de hertog van Modena (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 24-25).

5 Odoardo Farnese (1612-1646), hertog van Parma, was in het najaar van 1641 met paus Urbanus VIII in conflict gekomen over het aanbrengen van militaire versterkingen in het hertogdom van Castro (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 863-875).

6 De keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy (ca. 1600-1656), leidde op 6 januari zijn troepen bij Venlo over de Maas met de bedoeling de opmars van een gecombineerd Frans-Hessisch leger langs de Rijn te verhinderen (*BNB* XI, kol. 193-198; Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 203-206).

7 Johan van Beck (1588-1648), militair gouverneur van Luxemburg, had zojuist zijn campagne succesvol afgesloten met de herovering van Aire (*BNB* II, kol. 72-74).

8 De door koning Lodewijk XIII afgekondigde wapenstilstand voor de Franche Comté zou op 30 april 1642 moeten aflopen (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 443 en p. 451).

9 Van 9 tot 12 december 1641 was in Solothurn een landdag gehouden om te beraadslagen over de lichting van 6000 Zwitserse soldaten ten behoeve van het Franse leger.

10 Op 2 januari kregen sultan Ibrahim en Hadice Turhan een zoon, de latere Mehmed IV. Drie maanden later werd prins Süleyman geboren (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* III, p. 141-143 en IV, p. 231-232). Een derde zoon was op komst; zie no. 5641.

11 Na de dood van Hendrik IV had Maximilien de Béthune, hertog van Sully, zich uit het openbare leven teruggetrokken. Hij stierf op 22 december 1641 in zijn kasteel te Villebon bij Chartres. Het overlijden werd, tegelijkertijd met de hierna volgende berichten, gemeld in de *Gazette 1642,* no. 3, dd. 4 januari 1642.

over het different van Zara[12] ende nemen Melander[13] tot general van haere trouppen in Italië. De Spaegnaerden

12 Tegenwoordig Zadar aan de Joegoslavische kust.
13 Peter Melander (1589-1648), graaf zu Holzappel, was tot 1640 generaal in dienst van Hessen-Kassel, maar liep een jaar later over naar de keizerlijke partij (*NDB* IX, p. 571).

presenteren aen den cardinael van Savoie het bisdom van Toledo ende aen den prince Thomas het gouvernement van Nederlant, mids dat Nizza gestelt werde in de Spaensche handen.[14]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 4 Ianu. 1642 uyt Paris.

5537. 1642 januari [4]. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime ac illustrissime domine,

De regis morbo[2] rumor hic fuit, sed falsus. Valet enim rex et in urbem venit. De Hohentwielae obsidione sermones sunt varii. Alii, quia equitatus discesserit, deseri eam putant et satis hosti fore si aditus exitusque clausos teneat, alii equite nihil opus ad obsidionem ac durare eam praecipua spe defore obsessis aquam et ligna. Sed aquae penuriam, ut puto, pluvia sublevabant. Helvetiorum precibus rex concessit inducias in comitatu Burgundiae per sex menses, ut interim de ea penitus extra bellum ponenda agatur. Eorundem Helvetiorum qui protestantes sunt prope omnes regi militem apud se scribere permittunt, acceptis pecuniis, quas rex civitatibus annuas dare solebat. Tigurini adhuc dubitant quid in eo facere debeant.

In Ruscinonensi tractu a castrorum Gallicorum oppugnatione Hispani cum clade aliqua repulsi sunt. Quinque naves longae Hispanorum a Catalania venientes impulsae in Gallicum littus apud Rhodani exitum, partim periere, partim cum hominibus captae sunt. Praeterea coegit hyems aspera Hispanos digredi a coepta obsidione Constantinae[3] in Catalania. Parantur hic pro Catalanis classis et militis supplementa, in Catalania autem alimenta pro XXX millibus et amplius. Spargitur et rumor regem ipsum illuc ire, alii id confingi putant, ut hoc obtentu cardinalis constituatur regni regens in omnes eventus.

Beckius versus Lu[c]emburgum ducit, Lamboius autem, multum exspectatus ab electore Coloniensi, in terras Juliacenses. Perseverat fama damnum mari acceptum a Batavis per ignaviam Portugallorum.

Cardinales fecit pontifex, in gratiam Galli Mazarinum, Hispani abbatem Perettam, imperatoris Atestinum principem; Italos praeterea novem. Monaeci portus intutam reddet navigationem inter Hispaniam et Italiam. Multae a Constantinopoli literae

14 Genoemde waardigheden waren vrijgekomen door het overlijden van de kardinaal-infante don Ferdinand van Oostenrijk († 9 november 1641); doch geen van beide prinsen van Savoye zou benoemd worden, net zo min als Nice zou overgaan in Spaanse handen.

1 Tekst naar copieboek Dresden. Sächs. Landesbibl., C 61, 103; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 177 no. 410. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 128. Aangezien Grotius in deze nieuwsbrief geen melding maakt van zijn ontvangst door koning Lodewijk XIII op 6 januari, maar hier alleen gebeurtenissen en feiten weergeeft die hij voor zijn wekelijkse correspondentie op 4 januari had vergaard, lijkt het beter de brief op [4] januari te dateren en de datering 30 december 1641/8 januari 1642 aan te houden als datum waarop deze brief naar Zweden is verstuurd. Axel Oxenstierna (1583-1654), uit een oud Zweeds geslacht, werd op 27-jarige leeftijd lid van de rijksraad. In het eerste regeringsjaar van koning Gustaaf II Adolf (1611-1632) ontving hij de benoeming tot rijkskanselier, een ambt dat hij 43 jaar lang ononderbroken zou bekleden. Zijn buitenlands beleid is ten dele beschreven in S. Goetze, *Die Politik des A. Oxenst. gegenüber Kaiser und Reich,* Kiel 1971.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 4 januari 1642 (no. 5536).

3 Constantí, plaats ten westen van Tarragona.

docent tres aut quatuor foeminas ex sultano gravidas omne id imperium implere spe tranquillitatis.[4]

4 Het copieboek Dresden geeft: ‘tranquillans’.

Deus, excellentissime ac illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae prosperet,
tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXX Decembris 1641/VIII Ianuarii 1642.

Veneti cum Turca transigunt de Zarensi controversia et Melandrum praeficiunt copiis suis. Hispani offerre dicuntur principi Thomae praefecturam Belgicam, cardinali Sabaudo archiepiscopatum Tolatanum, si Nicaeam maritimam velint ipsis tradere. Obiit dux Sulliacus, magnae quondam authoritatis sub Henrico IV.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Varia. Hohentvilae obsessio. Comitatui Burgundiae concessa neutralitas. Helvetica. Hispanica. Iter regis quem in finem institutum fuerit. Quibus artibus Hispani Sabaudos in suas partes trahere allaborarint.

5538. 1642 januari 4. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Gaudeo in itinere esse ex Suedia nobilissimum filium[2] illustris Dominationis vestrae. Deus eum sospitem cum bonis nuntiis patri sistat. Torstensonii[3] adventus et copiae Galliam in spem rerum magnarum erexere. De revocatis ab imperatore tuti itineris tabulis[4] fuit et hic rumor, sed vanus.

Mazarinus cardinalis factus est;[5] dubito an ei liberum sit futurum inservire Galliae. Etiam Machiavellus cardinalis factus est et abbas Peretta rogatu Hispani, princeps Atistinus commendante imperatore; Itali praeterea octo.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 701 no. 1547. Ook afschriften in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 1 (met weglating van het postscriptum), in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 315-316, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 270, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 313. Ludwig Camerarius was op 22 januari 1573 in Neurenberg geboren. In 1598 trad hij in dienst van de keurvorsten van de Palts. Na het Boheems avontuur volgde hij de 'Winterkoning' Frederik V van de Palts in diens ballingschap. Hij vestigde zich in Den Haag (1623), waar hij de dubbele functie waarnam van raadgever van het huis van de Palts en vertegenwoordiger van Zweden in de Republiek. Van de laatstgenoemde functie werd hij in 1641 ontheven. Als gevolg van dit besluit verhuisde Camerarius naar Leiden. In het jaar van zijn overlijden († 4 oktober 1651) keerde hij terug in de Palts (F.H. Schubert, *Ludwig Camerarius,* Kallmünz 1955; *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder* I, p. 178; Schutte, *Repertorium* II, p. 488-491).

2 Joachim IV Camerarius (1603-1687) was in mei 1641 begonnen aan een reis naar Stockholm met het doel de financiële gevolgen van zijn vaders ontslag uit Zweedse dienst af te wikkelen (*NDB* III, p. 105).

3 Lennart Torstensson (1603-1651), de nieuwe bevelhebber van het Zweedse leger in Duitsland, had zich op 25 november bij zijn hoofdkwartier te Winsen aan de Aller gevoegd.

4 Inmiddels was op 25 december de afgifte van keizerlijke vrijgeleidebrieven ter vredesconferentie in het preliminair verdrag van Hamburg geregeld; vgl. no. 5531 (dl. XII).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 4 januari 1642 (nos. 5536 en 5537).

Quin federis cum Gallia facti omnia impleturi sint Suedi, dubitari non debet.[6]

Principi Roberto[7] libertatem et reditum ad suos ex animo gratulor optoque toti domui clementiorem fortunam. Anglia propter dissidia intestina et Hibernicos illos motus, quos ego

6 'Quin federis ... non debet' ontbreekt in de copie te Den Haag.

7 Rupert van de Palts (1619-1682), derde zoon van keurvorst Frederik V en Elisabeth Stuart, was in 1638 tijdens een expeditie in Westfalen krijgsgevangen gemaakt. Hij werd vastgehouden

sedatu difficiles arbitror, parum habebit auctoritatis et iniquior ei erit quam antehac Hispanus ob Nassavicam affinitatem.[8] Scotis[9] facile erit conscribere decem millia militum, alere non item, praeterea Scoti nihil seorsim ab Anglis facere volent.[10]

Beckius suos in Lucemburgicum duxit. Lamboius ad Juliacenses terras tendere dicitur et avide exspectari ab electore Coloniensi. Hyems non plane otiosa transit, nam in Ruscinonensi tractu castra Gallorum adorti hostes reiecti sunt cum clade, et quinque naves longae venientes a Catalania vi tempestatum impactae in littus, quo se Rhodanus evolvit, partim periere, partim cum hominibus in Gallorum venere potestatem. Magni autem hic paratus fiunt classis et militis pro Catalania et in Catalania vestis et commeatus pro XXX millibus. Addunt quidam, quod non credo, regem illuc iturum. Monaeci portus turbat navigationem inter Hispaniam et Italiam.

A castris hostium ad Hohentwilam abductus eques variis sermonibus materiam praebet, aliis existimantibus deseri obsidionem et contentum fore hostem clausos tenere aditus exitusque, aliis contra manere obsidionem in spem defuturae obsessis aquae et ligni; equitem autem alio dimissum quod eius in castris exiguus sit usus. Legatus Gallicus,[11] dando pecunias annuas Helvetiis et comitatui Burgundiae inducias in sex menses, obtinuit permissum scribendi militem apud Helvetios protestantes, nisi quod Tigurini adhuc dubitant.

Creduntur hic Batavi in navali illo praelio ad Sancti Vincentii promontorium[12] foede[13] deserti a Portugallis. Americana autem classis in vasto illo Oceano primum repertu, deinde, si reperiatur, oppugnatu est satis difficilis; tum vero accepta clades suspectam faciet Batavis Portugallorum societatem.

Pontifex contra Hispanum nihil molietur. Parmensis autem ad conditiones veniet.[14]

Marescalli Hornii liberandi negotium tum responsum Bavari exspectat, tum Snolskii reditum ab Erfordia, ubi sunt captivi qui praeter Waertium reddi hostibus debent.[15] De Asaco et de feminis ex sultano gravidis paria hic intelligimus.[16] Dominus Gothofredus[17] hic et in gratia est et in bonis rebus estque eius opera regno utilis.

8 De jonge prins van Oranje was door zijn huwelijk met Mary Stuart schoonzoon van koning Karel I geworden.
9 De copie te Den Haag geeft: ‘satis’.
10 Het Schotse Parlement had op 12/22 november 1641 de toezegging gedaan om 10.000 soldaten te leveren aan Karl Ludwig van de Palts (*CSP Dom. 1641-1643*, p. 165, p. 198-199).
11 Jacques Le Fèvre de Caumartin (†1667), Frans ambassadeur in Zwitserland, 1641-1648 (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 441-445).
12 De Staatse hulpvloot voor Portugal had begin november 1641, ter hoogte van Cabo de São Vicente, slag moeten leveren met een sterk Spaans eskader (T.H. Milo, in *Varia historica aangeboden aan A.W. Byvanck,* Assen 1954, p. 165-176).
13 ‘foede’ verbeterd uit ‘fuisse’. Deze lezing wordt in de copie te Den Haag aangetroffen.
14 Aan het pauselijke hof werd nog geaarzeld over het al of niet erkennen van Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV. Gelijktijdig vroeg men zich af of de hertog van Parma in de zaak van het hertogdom van Castro zou toegeven aan de eisen van paus Urbanus VIII (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 733-739 en p. 863-875).
15 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn (1592-1657) verbleef sinds 1634 in Beierse krijgsgevangenschap. In de loop van 1641 werd ernstig onderhandeld om hem uit te wisselen tegen de Beierse generaal Johan van Werth. Gedurende die onderhandelingen maakte Horn gebruik van de diensten van zijn secretaris Georg Hansson von Snoilsky (zie over laatstgenoemde, *BLS* N.F. X, p. 32-33).
16 Grotius doelt hier op de Turkse inspanningen om de Zuidrussische stad Asow te veroveren en op het in het westen nog niet doorgedrongen nieuws over de geboorte van een troonopvolger.
17 Théodore Godefroy (1580-1649), jurist en-evenals Camerarius-verzamelaar van historische documenten, werkte in deze tijd aan de voorbereiding van de Franse deelname aan de vredesonderhandelingen (*DBF* XVI, kol. 448-449).

Deus illustri Dominationi vestrae det hunc annum et sequentes multos felices,
Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. Grotius.

Lutetiae, 4 Ianuarii 1642.

Veneti cum Turca transigunt de Barensi[18] controversia et Melandrum praeficiunt copiis suis. Hispani offerre dicuntur principi Thomae praefecturam Belgicam, cardinali Sabaudo archiepiscopatum Toletanum, si Nicaeam maritimam velint ipsis cedere. Obiit dux Salliacus [*sic*], magnae quondam auctoritatis sub Henrico IV.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: D. Camerario.
Bovenaan de brief in de copie te Uppsala: Redd. 1/11 Ianuarii 1642.

5539. 1642 januari 4. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je veux esperer que vostre negotiation à La Haye reussira à contentement de madame la landgravin et de tous les alliez, et que le nouveau mariage qui est encore bien loing de son accomplissement n'apportera pas des prejudices si soudains aux vieux amis.[2]

De Lamboy[3] nous apprenons aussi icy qu'il marche vers Juilliers et que Beek est au Lutsenbourg; de Hohentwiel [il est incertain] s'il demeure assiegé, et travaillé - comme disent quelques-uns - du manquement d'eau et de bois, ou bien si le siege se changera, la cavallerie estant desja departie du camp.

Le roy a donné la trefve de six mois à la comté de Bourgogne et quelque argent aux Suisses, et par ce moyen a obtenu permission de faire des levées aux cantons protestans, excepté que Zurich est encore en quelque doubte.

Les Espagnols ont eu quelque perte attaquant Samedy, Dimanche et Lundi avant Noël le camp des François au Roussillon. Cinq galeres venants de Catalagne sont escheues sur la coste de France près l'emboucheure de Rosne, quelques-unes peries et autres prises par les François avec les hommes. On fait des preparatifs

18 Lees: 'Zarensi'.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 2. Joachim de Wicquefort (1596-1670), koopman te Amsterdam, was in de jaren 1638-1639 diplomatiek agent van hertog Bernhard van Saksen-Weimar. Na de dood van de veldheer (†18 juli 1639) werd hij raad en resident van de landgravin van Hessen-Kassel in de Republiek. Door zijn belangstelling voor letteren en wetenschap, geraakte hij goed ingevoerd in de vriendenkring van zijn 'neef' Pieter Cornelisz. Hooft (C.M. Schulten, in *Lias* 1(1974), p. 129-155; *Briefw. P.C. Hooft* II, p. 229, en III, p. 47 e.v.; Schutte, *Repertorium* II, p. 235).

2 In verband met de Hessische aanwezigheid in Oostfriesland moet Grotius hier doelen op de verloving van Enno Ludwig, oudste zoon van Ulrich II, graaf van Oostfriesland, met Henriëtte Catharina (1637-1708), dochter van Frederik Hendrik (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 248-249).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 4 januari 1642 (nos. 5536, 5537 en 5538).

par mer et par terre pour les Catalans, et les Catalans ont provision des vivres et habits pour trente mille hommes ou plus. Quelques-uns adjoustent, ce que je ne veux pas asseurer, que le roy y va en personne.

Le pape a fait des cardinaux, pour la France Mazarini, pour l'Espagne l'abbé de Peretti, pour l'empereur le prince d'Esti, pour l'Italie Machiavalli et quelques autres, et croit-on que le duc de Parme se sauvera par des submissions. Les Portugais sont icy en mauvaise reputation

comme ayans abandonné les Hollandois au combat naval, mais les Suedois en tres bonne à cause de la belle armée commandée de Torstenson.

Je vous remercie bien fort des advis touchant ce qui se passe à Goslar[4] et seray bien aise d'en apprendre la suitte. Il faut travailler par toute sorte des moyens pour retenir à nostre costé ce qui nous reste des princes de Lunenbourg.

Le desastre de la reine-mere de France[5] merite qu'on en ait pitié, mais le mal est que la defiance en est icy si grande qu'on croit qu'elle employera à faire des factions tout ce qu'elle pourra attrapper.

Les Escossois peuvent bien avoir bonne affection pour la maison palatine, mais ne sçauroyent ny oseroyent rien faire sans l'Angleterre, laquelle je crains que ne trouve plus d'affaire avecq les Irlandois qu'on n'avoit pensé.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Le 4 de Janvier 1642, à Paris.

Monsieur de Sully est mort, qui a gouverné avecq honneurs les finances du roy Henrick IV. Ceux de Venise s'accordent avecq les Turcqs pour le different de Sara. Les Espagnols offrent au cardinal de Savoye l'archevesché de Toledo, au prince Thomas le gouvernement du Pays-Bas, s'ils veulent mettre Nizze entre leurs mains.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

5540. 1642 januari 6. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hoe ick langer leve, hoe ick beter als een christen leere verstaen hetgene ick eerst van een heyden hebbe gehoort:

> Permittes ipsis expendere numinibus, quid
> conveniat nobis rebusque sit utile nostris,[2]

met al hetwelcke daer voor ende naer gaet. Ende darom, in plaetse van desen volgens een oude gewoonte aen te vangen met een toewenschynge van voorspoet, sal ick Godt bidden dat ons geven dat salych is:

> fortem animum et mortis terrore carentem,[3]

4 Te Goslar vonden vanaf 7 oktober 1641 onderhandelingen plaats over de overgang van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg naar de keizerlijke partij (Reimann, *Der Goslarer Frieden von 1642*).

5 Maria de' Medici (1573 - † 3 juli 1642) moest na haar gedwongen vertrek uit Engeland opnieuw uitzien naar een waardige plaats van vestiging.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 77f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. v. Reigersb.,* p. 682 no. 269. Antw. op nos. 5526 en 5527 (dl. XII), beantw. d. nos. 5560 en 5561.

2 Juvenalis 10, 347-348.

3 Juvenalis 10, 357: ‘Fortem posce animum mortis terrore carentem’.

daerbij vougen, hetwelcke mede veel schilt van het out gebruyck, een versouck daer ick mede soude sijn gebetert ende uEd. niet beschadycht, dat is dat ick voortaen het geluck mach genieten van mijne Neerlantse brieven met uEd. Latijnsche te verwisselen, waertoe ick sonderlynge genegen ben om te beter mij wederom in den train van Latijn te schrijven te stellen. Uwe Ed.

soude mogen dencken dat dit Diomedis et Glauci permutatio[4] soude wesen, indien uEd. niet gewent en ware altijt aen de mangelynge, hoe uEd. dieselve oock doet, te verliesen.

Daermede comme ick tot het publyck, hetwelcke ons meer materie prepareert als geeft, want de Wijmarse troupes[5] tot noch toe den Rhijn niet en sijn gepasseert, verhindert ten deele door het hooge water, hetwelcke soo verre debordeert dat het te Wesel staet op de marckt, ten deele door de trage inbrengynge van de resolutie van Hollant, die men parti[cula]tim door de steden is wesen halen, ende veele sijn hier swaerhooftdych de macht van Duytslant soo naer op de frontieren te trecken. Evenwel is de ordre nu gegeven ende, hoewel de resolutie van Hollant noch niet is verclaert, sal het volck met ponten worden overgeseth. Nu delibereert men mede van seventych compangiën, die uyt de Franse pennyngen hier te lande worden onderhouden,[6] daerbij te vougen ende daer sal het op lopen. Maer oft bij forme van leenynge, gelijck sijn Hoocheyt garen sage, ofte absolutelijck, daer de provintiën om daervan ontlast te blijven toe inclineren, is noch niet seecker. Hetgene meest wort geapprehendeert, is dat de keyserse ende Spaense dit werck voorsiende sulcken ordre daertegens sullen hebben gestelt, dat hetgene tevorens sonder tegenstant, nu met force ende swaricheyt uyt te voeren is.

Coigneux, die alleen versouckt intercessie van desen staet bij den conynck tot onderhout van de roine-mère tot sulcken plaetse als sijne Majesteyt goetvinden sal,[7] gaet met deselve bootschap naer Engelant, waer het parlement hem vrij vint verlegen met de rebellie van Ierlant, die noch dagelijckx toeneempt. Twee zeesteden ende havenen, daeronder een genaemt Waterfort, hebben sij vermeestert ende verbinden haer met eede te leven ende te sterven voor het rhooms-catholyck gelooff.[8] De noorse provinciën in Engelant tonen dat de catholycke van hare quartieren mede sijn te vreesen ende veele hebben opinie dat de Iren, die in haren eedt seggen voor de gerechtycheyden ende preëminentiën van haren wettelijcken conynck de wapenen te dragen, uyt Engelant worden gestijft, in welck gevoelen sij des te meer wierden versterckt, doordien den conynck bij het parlement versocht sijnde om ordre tegens die rebellie te stellen, den conynck gealtereert haer voorwierp wat sij haer hadden te bemoyen met saecken die sijne Majesteyt raeckten. Doch sedert is sijne Majesteyt met communicatie van het parlement daerin gegaen.

Ondertusschen openbaert hem dat den conynck grote sequele vint in het Laege Huys, daer sijne Majesteyt de habylste met officiën ende beneficiën treckt, die niet meer cracht hebben in dat rijck als sij over eenyge jaren hier hebben gehadt ende

4 Homerus, *Ilias* 6, 232-236. In ruil voor zijn gouden wapenrusting kreeg Glaucus van Diomedes diens bronzen wapens terug.

5 Het leger van wijlen Bernhard van Saksen-Weimar, nu onder bevel van de Franse graaf Guébriant, wachtte in het land tussen Wesel en Rees op het verloop van de besprekingen die de Franse ambassadeur in Den Haag met Frederik Hendrik en de Staten-Generaal voerde over Staatse materiële steun en medewerking bij het aanleggen van een schipbrug over de Rijn. Niet zonder protest uit de Hollandse handelssteden werd deze hulp op 31 december toegezegd (*Episodes Guébriant,* p. 243).

6 Vijf regimenten, elk van 14 compagnieën, had Frankrijk ter beschikking gesteld van de Republiek (*Het Staatsche Leger* IV, p. 246-250).

7 Jacques Le Coigneux (†1651), een gewezen president van het Parlement van Parijs, vertrouweling en diplomatiek agent van Maria de' Medici (vgl. *Tallemant des Réaux* II, p. 7-10), was eind december in Den Haag gearriveerd en werd aldaar op 30 december door een delegatie van de Staten-Generaal gehoord; vgl. nos. 5519, 5530 en bijlage 43 (dl. XII).

8 De Ierse opstand barstte in oktober 1641 uit. Het kasteel van Dublin werd bedreigd; bijna geheel Ulster en enkele steden in het zuiden, waaronder Wicklow en Wexford, kwamen in handen van de opstandelingen. Op het tijdstip van deze brief was de stad Waterford nog niet gevallen (*A new history of Ireland* III, p. 290-295; *CSP Ireland 1633-1647,* p. 354).

noch tonen, soodat grote apparentie is dat sijne Majesteyt mettertijt meester van het spel worden sal ende, naer te

vreesen is, met voordeel van de Spaensgesinde. Vaen,[9] een wel geaffectionneert minister in dat rijck voor desen staet ende wiens hulpe in 't beleyt van het huwelijck seer is gebruyckt, is van sijne charges verlaten, oock sijnen outsten soon, die veel heeft gecontribueert tot de doot van den grave van Straftfort, aen wiens soon den conynck alle de goederen van den vader, graeffschap ende ander digniteyten heeft gerestitueert.[10]

Van het gevecht tusschen de Spaense ende de onse[11] hebben wij geen ander particulariteyten als dat sij sonder voordeel op den anderen sijn gescheyden. De Portugeese worden beleth door contrari[e] wint, die haer hielt in een baere[12] - soo noemen sij dat - daer sij in lagen, haer met de onse te vougen. Sedert doet men ons geloven bij de onse gecommen sijnde sijn gegaen om de Spaense te besoucken. De stenden van Oost-Vrieslant sijn noch niet aengecommen[13] ende wort de vergaderynge van Hollant wederom op morgen hier verwacht.

Desen 6 Januari 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Ian. 1642.

En in dorso: 6 Ian. 1642 N. Reigersberg.

5541. 1642 januari 7. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

Hier je vis le roy à Saint-Germain, et l'ayant trouvé en bonne santé, ay fait sçavoir à sa Majesté la deputation faite par la reine de Suede du baron Oxenstern et de Bielke, aussi secretaire du royaume, et de monsieur Salvius pour se transporter au

9 Sir Henry Vane (1589-1655), staatssecretaris en hoftresorier, had in vroeger jaren missies naar de Republiek ondernomen. In het voorjaar van 1641 was hij een van de zes 'commissioners' die namens de koning besprekingen voerden over een eventueel huwelijk van de 'princess royal' met de jonge prins van Oranje (*DNB* LVIII, p. 113-116 (Sir Henry Vane); p. 116-129 (Vane jr.)).

10 Thomas Wentworth (1593-1641), graaf van Strafford, gouverneur van Ierland, 1632-1640, was in mei 1641 tot het schavot veroordeeld op grond van een belastend document dat de jonge Henry Vane (1613-1662) had gevonden in de papieren van zijn vader, de staatssecretaris Sir Henry. Uit misnoegen over deze gang van zaken onthief de koning in november/december vader en zoon van hun functies, terwijl hij, aan de andere kant, eerherstel gaf aan de oudste zoon van Strafford, William Wentworth (1626-1695) (*DNB* LX, p. 268-283).

11 Het zeegevecht bij Cabo de São Vicente (begin november 1641). Bij die gelegenheid had de Staatse vloot tevergeefs uitgekeken naar Portugese assistentie.

12 Baere (Barra), zandbank vóór haven- of riviermond (*Tresoor der zee- en landreizen*).

13 De Staten-Generaal hadden op 6 december 1641 bekendgemaakt dat zij bereid waren om tegen de 20ste december een delegatie uit Oostfriesland te horen over het beleid van graaf Ulrich II inzake de landsverdediging en de beëindiging van de inkwartiering van Hessische troepen in het land (Den Haag, ARA, Eerste afd., Staten-Generaal, inv. no. 6715I, 1641, minuten).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 3. Antw. op no. 5509 (dl. XII).

lieu destiné pour la conference de la paix,[2] lorsqu'on sera convenu avec ceux de la maison d'Austrice sur les choses preliminaires.

2 Grotius overhandigde koning Lodewijk XIII een schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 20/30 oktober 1641, waarin zij de namen bekendmaakte van haar gevolmachtigden ter vredesconferentie, te weten Johan Oxenstierna, Ture Bielke en haar ambassadeur in Hamburg, Johan Adler Salvius; zie no. 5445 en bijlage 38 (dl. XII).

On fait des grands preparatifs pour assister les Catalans.[3] Les remuements en Irlande ne s'appaisent pas, trois provinces s'estant declarées non seulement pour la liberté de la religion, mais aussi pour estre independans de l'Angleterre. Le prince d'Orange a donné sa fille troisieme au fils aisné du comte de la Frise Orientale[4] et croit-on qu'il reserve les deux autres pour le prince de Galles et pour l'electeur de Brandenbourg.

L'armée suedoise est tres belle en Allemagne. C'est beaucoup que le seul bruit de la venue de Torstenson a desja forcé les ennemis à quitter deux sieges[5] et n'est à douter que nos Suedois encore durant l'hyver ne tentent quelque chose, cependant que les François et Hessiens s'engraissent au pais de Juilliers et de Cologne.

Vingt mille personnes du petit peuple de Londres ont fait requeste, enfin qu'on chasse les evesques d'Angleterre comme on a fait d'Escosse, à quoy ny le roy ny la noblesse ne sont gueres portés, et le tiers estat est partagé sur cet affaire.[6] Les Escossois ont bien promis dix mille hommes au prince electeur,[7] mais n'ont pas le moyen de les entretenir, et les Anglois, comme je crains, ont trop d'affaire pour y songer.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 7 de Janvier 1642, laquelle année je vous souhaitte tres heureuse.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

5542. 1642 januari 7. Van G. Keller.[1]

Hochedel gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vndt patron,

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 4 januari 1642.
4 Henriëtte Catharina (1637-1708), op dit tijdstip de jongste dochter van Frederik Hendrik, werd uitgehuwelijkt aan de 9-jarige Enno Ludwig, oudste zoon van graaf Ulrich II van Oostfriesland.
5 Op 17 november 1641, een week voor de aankomst van de Zweedse bevelhebber Lennart Torstensson in zijn hoofdkwartier te Winsen aan de Aller, gaven de keizerlijken - onder meer- de belegering van Göttingen op; vgl. no. 5508 (dl. XII).
6 Op 24 december 1641 boden puriteinse burgers van Londen het Lagerhuis een petitie aan waarin de verwijdering van de bisschoppen uit het Parlement werd geëist (*CSP Dom. 1641-1643,* p. 195-196; *CSP Ven. 1640-1642,* p. 264 en p. 271).
7 Karl Ludwig, de zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 56. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur in Hamburg, Johan Adler Salvius; vgl. no. 4557 (dl. XI). Genoemde Salvius (†1652), die onlangs (zie no. 5544) door koningin Christina was aangewezen als haar gevolmachtigde ter vredesconferentie, werd in 1590 te Strängnäs geboren. In zijn jeugd bezocht hij de universiteiten van Uppsala (1609), Rostock, Helmstedt, Straatsburg, Marburg, Montpellier (medicijnenstudie) en tenslotte de universiteit van Valence waar hij op 5 december 1619 promoveerde tot doctor in de beide rechten. In 1620 werd hij voorgedragen voor een aanstelling in de Zweedse hofraad. Vanaf 1631 resideerde hij - weliswaar met onderbrekingen - te Hamburg (*SBL* I, p. 143-156; *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 113).

Weilen es nunmehr an dehme, dass noch diese wochen nechst ablegung dess zu endt lauffenden 1641. jahrs, wier ein newes, alss dass 1642., im nahmen des Höchsten antretten sollen, alss thue Ew. Excell. ich darzu von herzen gratuliren, die göttliche Almacht bittent, die geruhen dieselbe nit allein dieses, sondern noch viel vndt lang hernach folgende jahr bey bestendiger leibs gesundtheit, vndt allen selbst desiderirenden hohen wohlergehen erleben, vndt mit freuwden hindurchbringen zulassen.

Mit communication wichtiger nouvellen weiss Ew. Excell. ich diesmahl nicht vfzuwarten. Meine jungste schreiben auss der armee melden, das des in Wolffsburg liegenden commendanten bericht nach, der feindt mit seiner ganzen force gegen Eissleben vndt Düringen sich gewendet habe.[2] Bey den vnserigen wehre es noch wegen des vfbruchs gar still, weilen aber die lebensmittel abzunehmen anfiengen, der herr feltmarschall[3] auch an den abermahlss hart gehabten podagra reconvalescirte, würde ess muthmasslich damit nicht mehr lang anstandt haben. Wo die intention hingerichtet werden soll, darüber wirdt anizo mit denen bey der armee anwesenden Braunschweig-Lüneburg- vndt Hessischen gesandten deliberiret.

Auss Preysen wirdt berichtet, das der keyserl. gesandter Dr. Gebhard,[4] welcher zu Warschaw sich so lang verweilt, vndt daselbst beym könig secrete audienz gehabt hat, zu Königsberg ankommen seye, dessen anbringen vndt verrichtung hiernegst zuvernehmen sein möchte. Den 1/11. Ianuarii sol dem churfürsten zu Brandenburg in Preysen gehuldiget werden. Der könig in Pohlen ist newlich vff der jagt von einen grosen wolff vberfallen worden, vndt wehre in groser gefahr seiner persohn gewesen, da er nicht von 2 guten Englischen hunden, welche den wolff zur erden geholffen, secondirt worden wehre. Prinz Casimir[5] lest ezliche compag[nien] tragoner werben; zu was ende ist vnbekant. Er soll noch hoffnung haben den card[inal] infant in gouvernement der Niederlande zu succediren. Obs nun geschieht, wirdt sich mit der zeit aussweisen.

Thue hiemit zum beschluss dieses alten jahrs Ew. Excell. alle prosperität vndt hohes wohlergehen von dem höchsten Gott anwunschen, vndt in dessen gnädigen schuz dieselbe trewlich empfehlen, der ich allezeit bin und verbleibe

Ew. Excell. gehorsamber diener
G. Keller m.p.

Hamb[urg], den 28. Decembris a^{o} 1641.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Ian. 1642.

5543. 1642 januari 7. Van F.R. Mockhel.[1]

2 Het keizerlijke leger dat tot voor kort tussen Halberstadt en Maagdenburg lag, zou - volgens dit bericht - optrekken in de richting van Thüringen.

3 Tot 9 januari hield de bevelhebber van de Zweedse troepen, Lennart Torstensson, zijn hoofdkwartier nog in de omgeving van Winsen aan de Aller (Reimann, *Der Goslarer Frieden von 1642,* p. 154).

4 De keizerlijke hofraad dr. Justus Gebhard (1588-1656) werd eind september 1641 door de keizer naar Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, gezonden om in naam van hofraad Johann Adolf von Schwartzenberg de restitutie te verkrijgen van de geconfisqueerde goederen en rechten van diens vader Adam, graaf van Schwartzenberg (*Urk. u. Act.* I, p. 484 n. en p. 787).

5 Jan Kazimierz, halfbroer van koning Wladislas IV van Polen, werd ook elders genoemd als kanshebber voor de opvolging van de in november overleden kardinaal-infante don Ferdinand; vgl. nos. 5474, 5476 en 5478 (dl. XII).

1 Hs. Utrecht, RA, Arch. van Boetzelaer, no. 1056. Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas, 1634-1645 (*Hist. de l'adm. des aff. étr. de Suède,* p.

Monsieur,

J'ay eu advis de monsieur Snoilsky[2] qu'il a obtenu chez monsieur le mareschal Torstensohn

60, p. 108 en p. 115; G. Livet, *L'intendance d'Alsace sous Louis XIV (1648-1715),* Parijs 1956, p. 30).

2 Georg Hansson von Snoilsky, secretaris van de Zweedse veldmaarschalk Horn, bezocht in deze tijd alle betrokken partijen met het doel de uitwisseling van zijn in Beierse krijgsgevangenschap verkerende opdrachtgever tegen de Beierse generaal Johan van Werth te bespoedi-

tout ce que le duc de Baviere avoit demandé à l'instance de l'empereur en faveur de ses officiers prisoniers, dont les certificats ont desja esté envoyez à Vienne par le comte de Boucheim, lequel y a le plus grand interest. Toutes les conditions que ces messieurs-là avoyent demandé à monsieur le mareschal Horn estants donc accomplies, l'on ne se doit attendre dudit duc de Bavieres un jour à autre, sinon qu'il nous offre mondit seigneur le mareschal Horn proche de Strasbourg pour l'y changer contre monsieur de Wert.

Mais vostre Exc. sçachant que messieurs les gouverneurs de Brisach[3] n'y oseroyent point condescendre sans les ordres du roy expres, j'ay trouvé tres necessaire de reiterer toutes les tres humbles requestes que j'en ay fait à vostre Exc.,[4] la suppliant tres affectueusement que s'il est possible d'obtenir tel mandement à monsieur d'Erlach, on le luy envoye au plustost et que nous en puissions avoir une copie.

Vostre Exc. en sçayt l'importance de beaucoup mieux que moy. C'est pourquoy ne l'en voulant point importuner davantage, je finiray la presente par mes tres humbles baisemains, comme estant, monsieur,

de vostre Exc. le plus humble et tres obeissant serviteur,
Mockhel m.p.

De Benfeld, ce 7 de Janvier 1642.

Adres: A son Excellence, monsieur/monsieur de Groot, conseillier d'Estat de sa Majesté la roine de Suede et ambassadeur ordinaire en la court du roy tres chrestien, à Paris.

In dorso schreef Grotius: 7 Ian. 1642 Mokel.

5544. 1642 januari 8. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Sex dies sunt, cum regem vidi,[2] qui nonnihil aegrotaverat, sed nunc bene valere se et verbis et vultu ipso ostendebat, de quo ipsi gratulatus sum dixique me scripturum serenissimae Maiestati tuae. Dixi etiam regi congruentia eis literis quas Maiestas tua ad regem et ad me scripserat XX Octobris,[3] et illas quae ad regem erant, ipsi tradidi.[4] Dixit rex non alienum se a bona pace neque colloquia de ea re se defugere.

3 Johann Ludwig von Erlach (1595-1650) en Paul Le Prévost (1607-1679), baron van Oysonville, gouverneurs van Breisach (*Bernard de Saxe-Weimar,* p. 225-228, p. 286 n. 2 en p. 469).
4 Over deze zaak had Mockhel al eerder brieven aan Grotius geschreven (zie dl. XII, brief no. 5507, dd. 16 december 1641, ontvangen 9 januari 1642, en brief no. 5521, dd. 24 december 1641, ontvangen 16 januari 1642).
1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 61. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 2 no. 3. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f.13 en f.459.
2 Op 6 januari werd Grotius door koning Lodewijk XIII in audiëntie ontvangen; vgl. no. 5541.
3 Brief no. 5445, dd. 20/30 oktober 1641 (dl. XII).
4 Grotius overhandigde de koning op 6 januari een schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 20/30 oktober 1641, waarin zij de namen bekendmaakte van haar gevolmachtigden ter vredesconferentie; zie bijlage 38 (dl. XII).

Sicut autem regi dixi optare me ut nobis pax obtingat ex ipsius honore et commodo subditorum foederatorumque eius, idem multo magis, ut debeo, opto Maiestati tuae, simul divinam clementiam rogans, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, ut Maiestati tuae det vitam longam valetudinemque et res prosperas.

Lutetiae, XXX Decembris anni 1641 ex vetere calendario, ex novo VIII Ianuarii anni 1642, quem annum Maiestati tuae regnoque felicem opto.

5545. 1642 januari 9. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je continue à chanter mon miserere, attendant le jour de laetare,[2] qui ne comparoit pas encor de nulle part, estant pourtant digne de compassion, dont j'en trouve plus icy que non pas chez ceux ausquels je sers. Patience.

Icy on commence à battre le tambour pour la France, à qui une bonne part des cantons a accordé la levée horsmis ceux de Basle, Schaphausen, Lucern et Suiz, dont les uns craignent le voisinage des imperiaux, d'autres veulent estre asseurez au preallable que la neutralité promise pour la Contée aura son effect,[3] oultre que le pape sollicite de mesme les Petis Cantons pour une levée, et de s'accorder à tous deux est impossible, le pays de Suisse estant assez espuisé des gens, dont il n'abonde plus tant comme par cy-devant. Ceux de Zurig, oultre les trois compagnies, donnent aussy un colonel, dont le roy les honore, inusitato antehac more, et ce sera à mon advis le capitaine Rhon,[4] qui a une compagnie dans le[s] gardes roy[ales]. Messieurs de Berne en sont un peu piquez, comme aussy ceux de Friburg, qui ne voyent pas volontiers qu'en cecy Soleure leur ayt esté preferé, ayant par cy-devant joui de cest honneur. Je crois qu'à la fin tous s'accorderont, ayant desja tant de fois gousté la douceur des escus de France.

Hohetvil demeure bloqué avec peu de gens, le reste estant es quartiers d'hyver proche de là, ce qui fait que le go[u]verneur[5] a nouvellement fait une autre gagliarde sortie sur eux, les ayant chassé d'un poste, et a tué quelques-uns et d'autres fait prisonniers. Nous voyons qu'ils voudroyent volontiers quitter ce siege, si cela se pouvoyent faire avec quelque reputation, et que les protestans suissez s'interposassent envers le gouverneur que pour le moins il demeurast neutral envers ses voisins, mais je n'y voy point d'apparence pour plusiours raisons.

Vous sçavez la creation de 12 cardinaux, dont il y a trois en faveur de l'empereur et des rois d'Espagne et de France.[6]

Ceux de Cremone se sont soulevez contre les soldats qu'ils logent, en ayant tué quelquesuns et le reste contraint de se retirer dans le chasteau. La cause en est que le soldat ne s'est pas voulu contenter de la chair et du vin et d'autres services que les habitans leur ont offert au lieu de l'argent dont ils se disent tout à fait espuisez, et parce qu'on en a voulu extorquer par force, les bourgeois ont pris les armes pour s'en desfaire. Le gouverneur de Milan[7] y va avec sa cavallerie, mais il aura de la peine d'user de la force pour n'irriter point tout le Milanois

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9,253. Eigenh. oorspr.

2 Miserere, 17de zondag na Pinksteren (in 1641, zondag 10 oktober, oude stijl); Laetare, de vierde zondag van de Vasten, viel in 1642 op 20 maart, wederom gerekend volgens de door Marin gehanteerde Juliaanse kalender.

3 De lichting van 6000 soldaten ten behoeve van het Franse leger was nog in volle gang; vgl. no. 5533.

4 Hans (Johan) Jakob Rahn (†1661), afkomstig uit Zürich, werd inderdaad aangesteld tot kolonel van een Zwitsers regiment. Een tweede hoge aanstelling ging naar de Solothurner kapitein Ludwig von Roll (Rott, *Hist. représ. dipl. V,* p. 444).

5 Konrad Widerholdt (1598-1667), commandant van de vesting Hohentwiel nabij Singen, 1634-1650 (*ADB* XLII, p. 386-388).

6 Op 16 december 1641 had paus Urbanus VIII 12 nieuwe kardinalen benoemd, onder hen de keizerlijke, Spaanse en Franse kandidaten Rinaldo d'Este, broer van de hertog van Modena, Francesco Peretti Montalto en Jules Mazarin.

7 Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, interim-gouverneur van Milaan, 1641-1643 (*Archivo de Simancas, Catálogo XXIII, Papeles de estado, Milán y Saboya,* p. 338-340).

fort surchargé de tant d'exactions qu'il est contraint de payer. Ce qui en suivra, je le vous diray par le prochain, et me reccommandant à la continuation de vos bonnes graces, demeure à jamais, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 30 de Decembre l'an 1641.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Ian. 1642.

En in dorso: 30 Dec. 1641 Marin.

5546. 1642 januari 10. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Ick wensche u. Exc.[cie] met sijne gantse famillie een glucksaligh nieuw jaer, bedanckende u. Exc.[cie] vor de goede advisen.

Ick en meyne niet dat sijn churvorsttelijcke Dorlucht licht trauen sall.[2] Het veroorsackt groote verbitteringe dat de croon Sweden de principaele ampten veraliëneren. Ick segge [*sic*] in Pommeren de heer Lychtmaer,[3] die vor desen in Sweden is geweest, gaet tot confirmacie van de neuyteraliteyt aen den legaet Jean Oxenstirn, en onder de Brandeborgse menistri sijn der veele die goede opinie hebben tot de Sweetse aliancie. 't Is een[4] seer goetaerdigh, verstandigh heer. Mij dunckt datte[r] interponenten manckeeren.

De doot van den cardinael-infant[5] maackt grooten rauw aen 't Polse hoff. Daer sijn eenige die haer inbeelden dat men den prins Casamir[6] daertoe beroepen sall, maer een Pols edelman bij sulcken discoursen badt, men saude sulckx te gelooven

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642,1). Eigenh. oorspr. Pauwels Pels (1587-1659), zoon van Paul Pels, burgemeester van Hanau, en vader van Grotius' voormalige secretaris Pieter Pels (1617-1698), werd in 1637 door de Staten-Generaal naar Polen gezonden om aldaar inlichtingen in te winnen aangaande de tol te Danzig. Een jaar later werd hij op voorstel van Holland benoemd tot Staats correspondent te Danzig. Deze functie bleef hij vele jaren uitoefenen zonder enig vooruitzicht op een positieverbetering (Schutte, *Repertorium* I, p. 226-227).

2 Alom werd verondersteld dat keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg een huwelijk met koningin Christina van Zweden ambieerde; vgl. no. 5511 (dl. XII).

3 De Brandenburgse gezant Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim (1589-1644) had in de zomer van 1641 te Stockholm onderhandeld over een wapenstilstandsverdrag tussen Zweden en Brandenburg. Het ontwerpverdrag, dd. 14/24 juli 1641, zou tegen het einde van het jaar in Stettin geratificeerd moeten worden ten overstaan van de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie Johan Oxenstierna (*Urk. u. Act.* I, p. 522-527; XXIII-1, p. 11 e.v.).

4 In het hs. is ‘een’ ten onrechte herhaald.

5 De kardinaal-infante don Ferdinand van Oostenrijk, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, was op 9 november 1641 overleden.

6 Jan Kazimierz (1609-1672) zou in 1648 zijn halfbroer Wladislas IV opvolgen als koning van Polen.

niet verhaesten, want de Nederlanden dor qualijck gelogeert, sochten eenen anderen weert. De coniginne compt alle daege te geliggen.[7]

7 Cecilia Renata van Oostenrijk, koningin van Polen, beviel op 7/8 januari van een dochter Maria Anna Isabella († 7 februari 1642) (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 80-81).

Den Spaense gesante wort weder op de naeste convocacie verwacht. 't Is secker datter heymelijck in Polen volck geworven wort.[8] Den oversten Cracauw,[9] soo vor desen in dienst van de croon Sweden, ligt vor den kayser 2 regiment te voet. Een dragoner was seer naer in die campen van Stallhans[10] geweest.

Den coning begint dese stadt all weder crackeel over de toelage aen te doen. Dirick Spiring is overleden. Isaac is dor de lijckpredicacie, soo se van Elbing schrijven, tot het christendum bekeert, daer se het Te Deum laudamus over gesongen.[11] Negrinus[12] is nu in de stadt, haut nogh groote correspondencie met Valerianus Magny,[13] sijnde nogh seer doende tot de accomodacie. Mij dunckt hij sall maer stroydreschen; de harde calvenisten an d'een sijde en de jesuïten an d'ander sijde trecken te hart. De Engelse faccie naer mijn ordeel verhindert veel, maer soo de buschopen blijven met de autoriteyt van den coning, dat saude wat konnen redresseren.

Dit is all wat ick u. Exc.^{cie} tot onderhaudinge van correspondencie kan adviseren, daer ick bij voege dat ick Godt loff bij de hooge regering in Sweden seer well gewilt ben, haudende met alle haere legaeten en gouverneuren seer goede correspondencie,

blijvende, mijnheer,

u. Exc.^{cie} ootmoedige diener,
P. Pels.

10 Ianuario 1642, Dansick.

Adres (met andere hand): Sijn Exc.^{z}, mijnheer Hugo de Groot, ordinarie ambassadeur etc. van haere koninckIijcke Mayesteyt ende croon Sweden, etc., tot Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Febr. 1642.

En in dorso: 10 Ian. 1642 Pels.

8 Op de in oktober afgesloten rijksdag van Warschau was al het vermoeden gerezen dat de keizer en de Spaanse koning in Polen bezig waren soldaten voor hun legers te werven; vgl. bijlage 36 (dl. XII).

9 Joachim Ernst von Krackow (Krockow), kolonel achtereenvolgens in Zweedse, keizerlijke, later in 1646, in Poolse dienst, belastte zich in deze tijd met bovengenoemde werving (*Urk. u. Act.* I, p. 98-99).

10 De Zweedse generaal-majoor Torsten Stålhandske (1594-1644) hield zijn kwartieren in het Sternbergerland (tussen Oder en Warta) (*BLS* N.F. X, p. 191-199).

11 De zonen van de Delftse tapijtwever François Spiring (Spierinck), Aert, Abraham, Dirck en Isaac, pachters van de tol te Pillau (tegenw. Baltiysk) waren begin april 1641 door keurvorst Friedrich Wilhelm ontslagen op grond van de vele klachten over hun inningsmethoden. Op dit moment wachtten zij in de Poolse havenstad Elbing (tegenw. Elbląg) op steun van koning Wladislas IV (*Urk. u. Act.* I, p. 21-35, p. 66-68; *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 176-177 en p. 190-191).

12 Bartholomeus Nigrinus (Schwarz) (ca. 1596-1646), predikant te Danzig, was eerst van luthers gereformeerd geworden en stond nu op het punt zich te bekeren tot de katholieke kerk (H. Neumeyer, *Kirchengeschichte von Danzig und Westpreussen in evangelischer Sicht* I, Leer 1971, p. 122).

13 Valeriano Magni (1586-1661), theoloog van de orde der capucijnen, geboren te Milaan, werkte tot 1634 aan de katholieke restauratie in Bohemen en ging daarna diplomatieke diensten vervullen voor paus en contrareformatorische vorsten (*Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder* II, p. 544).

5547. 1642 januari [11]. Van G. Rosenhane.[1]

Excellentissime domine legate,

Si forte recordari poterit Excellentia vestra, ut ante menses aliquot saepius me scripturum pollicitus sum,[2] non dubito quin admiretur tantam eius rei dilationem. Neque opus excusatione ratus sum, quamdiu anne potius excusandum esset quod scribo incertum est. Is enim dignitatis Exc. vestrae respectus est, ut nunquam non verear an ullum meum officium Exc. vestrae satis dignum esse possit.

Nunc vero tam quia literas promisi quam quod addixi amicitiam, obligatum me sentio ad scribendum, cum id se obtulerit in quo referendo Exc. vestrae vix me ingratum fore speraverim. Scio equidem eam Exc. vestrae esse providentiam, cum ipsa tanta fiducia atque constantia morum naturam et ingenia hominum longo usu ac experientia didicerit, ut neque de se sentiant neque loquantur fere homines quod ante non cogitarit. Neque ego nescio eam Exc. vestrae esse conscientiam, ut non multum curet quid dicatur. Quoniam tamen fieri non potest quin aliquando aliorum de nobis iudicium sit, quod non sper(a)vimus, aut iucundum sui fama frui, velim hisce indicare, qua occasione Exc. vestrae nomen nuper apud nos crebrius fuerit vulgari rumore memoratum. Forte viderunt nonnulli Exc. vestrae Notata ad Consultationem Cassandri;[3] hi ut interpretantur, omnino Exc. vestram romanam religionem profiteri asserunt tantoque hoc magis admirandum ferunt, cum hactenus nemo nostratium non putaverit magis Exc. vestram inclinasse ad nostram, nunc in ea aetate post tot honores in tanta securitate tanquam mutasse fidei opinionem. Si novit Exc. vestra, quae res sit religio, qui circa eam hominum affectus, et si nostros homines novit praeter meam relationem, iam audit eorum voces et opiniones, videt primum obstupentes tanquam erepto quodam fulcro quo fides eorum sustentabatur, videt suspicantes se ductam persuasionibus aut fecisse ratione utilis aut per speciem. Convenit me tacere de toto, silere tamen non possum, quomodo admirentur plurimum multi, quare caput ecclesiae romanum papam concesserit. Hos scilicet qui tot praeclara et insignia scripta Exc. vestrae pura ac emendata approbarunt, nullum ego ferre iudicium potui neque, si possem, aliud dicerem quam Exc. vestram optime scire quid faciat et virum tantae eruditionis nisi in gravissima ac probatissima culpa non esse reprehendendum.

Proinde si adhuc Exc. vestrae curae me honorari suis literis permitterent, obnixe eam obsecrarem, dignaretur me informare ac praecipere, quem in modum discur[r]entibus istis respondeam. Certe habebo aliquid quo iis os obtrudi potest.

Secundum tot priores meas protestationes, quando vita suppetit, nihil charius aut dulcius mihi erit quam humilibus meis obsequiis grate Excellentiae vestrae inservire posse,

Excellentiae vestrae obsequentissimus servitor,
Gustavus Rosenhane.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 8. Eigenh. oorspr. (‘hoc die Ianuarii 1642’, aanduiding van de maand in oude stijl, d.w.z. dat de brief geschreven moet zijn tussen 11 januari en 10 februari 1642). Beantw. d. no. 5646. Gustaf Rosenhane (1619-1684) was de jongste broer van de Zweedse diplomaat Schering Rosenhane (1609-1663) en van Johan Rosenhane (1611-1661), hofmeester van de latere Karel X van Zweden. Tezamen met Johan Rosenhane volgde hij in 1638-1640 Karel Gustaaf tijdens diens ‘tour’ door Europa. Later kreeg Gustaf Rosenhane bekendheid als de eerste Zweedse dichter van sonnetten naar het voorbeeld van Petrarca en Ronsard. Vgl. *BLS* XII, p. 218-228; Ernst Meyer, *G. Rosenhane*, diss. Uppsala 1888; B. Sundborg, in *Lychnos*(1954-1955), p. 203-266.

2 Brief no. 5355, dd. 7 september 1641 (dl. XII).

3 Grotius' *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165) waren in september 1641 op kosten van de auteur gedrukt in een oplage van ca. 50 exemplaren; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 26.

Stokholmiae, hoc [...] die Ianuarii 1642.

Adres: A son Excellence, monsieur Hugues de Grot, ambassadeur ordinaire de sa Majesté de Suede vers le roy tres chrestien, presentement à Paris. 13 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Martii.

En in dorso: Ian. 1642 Rosenhan.

5548. 1642 januari 11. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Acostae librum[2] pridem legi et memini eorum quae dicit. Ea mihi se nondum probant. Neque epistola domini Latii[3] quicquam mihi videtur adferre meis probabilius. Rogo exquiras iudicium eorum qui in lectione istarum historiarum versati sunt et, si ita res feret, etiam domini Vossii,[4] ut deinde constituamus quod ex re erit. Quaestionem de bestiis physicis[5] relinquam.

Quaecunque Amstelodami disces publica aut privata,[6] de eis velim πάντα περὶ πάντων. Tragoediam Vondelii[7] et Riceliacum Barlaei[8] per amicos, si qui venient, aut cum libris exspectabo.

Arsenio mortuo[9] non deerunt alii Arsenii, id est, qui privata publicis praeferant exemplo ipsius tam felicis allecti. Domino Stridenio[10] ob summas eius virtutes optime volo. Literae ad dominum Basium ab uxore mea et filio sunt,[11] quorum ego dicta etiam pro meis haberi volo. Scripsissem et ego, nisi eo tempore multa intercidissent negotia nec meum putassem aliquid male coctum dare. Dominum Matenesium[12] puto esse dignum maioribus suis. Sed quid possunt pauci boni inter tot malos, subnixos tantae potentiae viribus?

Deus matri nostrae, tibi, uxori liberisque faveat,

1 Gedrukt *Epist.,* p. 931 App. no. 582. Antw. op no. 5528 (dl. XII), beantw. d. no. 5565.
2 José de Acosta (1540-1600), *Historia natural y moral de las Indias,* ed. princeps Sevilla 1590. Acht jaar later verscheen zelfs een Nederlandse vertaling van dit werk *Historie naturael ende morael van de Westersche Indiën,* vert. Jan Huygen van Linschoten, Enkhuizen 1598.
3 De geograaf Johan de Laet (1582-1649) was geraadpleegd bij de voorbereiding van *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* nos. 725 en 726). Deze bood de auteur twee boeken ter inzage aan, te weten een 'Dictionarium linguae Mexicanae' (vermoedelijk het *Vocabulario en lengua misteca* van Francisco de Alvarado, Mexico 1593) en de eerder genoemde *Historia natural y moral;* vgl. no. 5528 (dl. XII).
4 Gerardus Joannes Vossius (1577-1649) wordt hier genoemd als kenner van de geschiedenis van oude volken (Rademaker, *Life and work of G.J. Vossius,* p. 181-187).
5 Boek I-IV 'Historia natural' van de *Historia natural y moral de las Indias*.
6 De brief dd. 6 januari 1642 waarin Willem verslag deed van zijn bezoek aan Amsterdam ontbreekt; zie ook Grotius' antwoord, no. 5559.
7 Joost van den Vondel (1587-1679), *Peter en Pauwels, Treurspel,* Amsterdam 1641.
8 Caspar Barlaeus (1584-1648), *Panegyris de laudibus eminentissimi cardinalis Armandi Ioannis Plessiaci, Richelii ducis, Franciae paris, etc.,* Amsterdam 1641.
9 François van Aerssen, heer van Sommelsdijk, was op 27 december 1641 overleden (Schutte, *Repertorium* I, p. 4-7; *Repertorium* II, p. 699-700).
10 De remonstrantsgezinde Haagse advocaat mr. Cornelis van Strijen (1604-1679) was voorgedragen voor een zetel in de Hoge Raad.
11 Mr. Johan Basius (1574-1645), rekenmeester van Holland, had op 6 december 1641 zijn vrouw verloren. De hier genoemde troostbrieven waren geschreven door Maria van Reigersberch en de oudste zoon Cornelis.
12 Johan van Mathenes (1596-1653), lid van de Hollandse ridderschap, curator van de Leidse universiteit, werd aangewezen om François van Aerssen op te volgen als gedeputeerde ter Staten-Generaal (*Res. SH,* dd. 16 januari 1642).

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 11 Ianuarii 1642.

Die Lunae regem vidi.[13] Dixi omnia quae pro pace dici poterant, etiam ex testamento sancti Ludovici.[14] Quid effecerim, nescio. Mihi certe satisfeci.

Si Anthologia[15] Lugduni, ut volumus, edi non potest, huc redeat. Filius meus natu maximus nihilo aliis prudentior turmam, quae magno nobis constitit, animi causa nobis inconsultis vendidit. Nunc apud nos est.

5549. 1642 januari 11. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Zoo iet notabels is gepasseert in de zieckte ende nae de doot van den heer van Zommersdijck,[2] daervan hoope ick mettertijdt onderrecht te werden. 't Goed dat den graef van Oost-Vrieslant geeft met zijn zoon, is groot nae zijne middelen. Soo zal oock apparentelijck het d[o]uarie zijn. 't Heeft apparentie dat door dit huwelijck den grave zal werden gestijft, inzonderheit zoo zijn zoon in de Nassausche religie werdt opgebracht.[3] Ick heb de harangue gezien van monsieur de Coigneux.[4] Ick meen hij zal trecken voor de reine-mère wat hij can, ende meteene sonderen off de humeuren gedisponeert zijn tot trefves, waertoe de coninginne-moeder haer zeer garen zoude laeten gebruicken.

Nopende Engelant can ick niet wel verstaen de oorzaecken van de disgratie van Van[5] ende zijne zoon,[6] die zeer diverse coursen hebben gestelt. Dat in het parlement van Engellant divisie zoude comen, heb ick altijd gelooft. 't Stuck van Ierlant heeft veel bedenckens. In 't eerste zal den coning mischien haer heimelijck wat favorizeren om zich van deze occurrentie te dienen tegen zijne wederspannigen in Engelant ende Schotlant. Maer 't uitcomste, door de lust van vrijheit ofte hulpe van buiten, zoude connen verder gaen dan men meent.

Een pas voor de Wimarsche ende Hessische trouppes meene ick dat zooveel zwaericheit niet en zal hebben, maer off men haer met volck zal assisteren, zal mischien deliberatie subject zijn.[7]

13 Grotius werd op 6 januari door koning Lodewijk XIII in audiëntie ontvangen.
14 Achterin de uitgave van *De iure belli ac pacis* van 1642 (*BG* no. 571) is de bewuste passage ‘ex testamento sancti Ludovici’ (ses enseignements à son fils) uit de *Histoire de S. Loys IX* van Jean, sire de Joinville, in een Latijnse versie te lezen: ‘Si qua controversia ...’; vgl. no. 5340 (dl. XII) en no. 5534.
15 *BG* no. 534; de uitgave verscheen pas in 1795-1822.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 24l. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Beantw. d. no. 5566.
2 François van Aerssen, heer van Sommelsdijk, was op 27 december 1641 overleden.
3 Ulrich II, graaf van Oostfriesland, had voor zijn zoon Enno Ludwig een huwelijk gearrangeerd met Henriëtte Catharina, op dit tijdstip de jongste dochter van Frederik Hendrik (Th. Jorissen, in *Historische Bladen, nieuwe bundel,* Haarlem 1890, p. 95-129). Het huwelijkscontract werd op 27 december 1641 getekend. Voor de bepalingen, zie de tekst van het contract in *Aitzema* (f^{o}) II, p. 803-805.
4 Grotius had de tekst van het pleidooi dat Jacques Le Coigneux, vertrouweling en diplomatiek agent van Maria de' Medici, eind december in Den Haag voor een delegatie van de Staten-Generaal had gehouden, op 8 januari ontvangen; vgl. no. 5530 en bijlage 43 (dl. XII).
5 In het hs. volgt op de naam ‘Van’ de variant ‘Ven’.
6 De Engelse staatssecretaris Sir Henry Vane had in november/december 1641 van de koning zijn ontslag gekregen. Als gevolg hiervan verloor ook zijn zoon Henry Vane jr. zijn aanstelling bij de marine.
7 Het Frans-Weimarse leger van graaf Guébriant had, in overleg met het Hessische leger, Staatse steun gevraagd bij het overtrekken van de Rijn bij Wesel.

Wat mijne Annotatiën op Cassander[8] aengaet, ick mercke dat ze bij veele, die de zaecke zonder staets- ofte eigen interest aenzien, zeer nut gevonden werden om te dienen zoo niet

8 *BG* no. 1165; het werk was in september 1641 verschenen.

nu, immers hiernae. Ende ick ben mijzelve wel bewust in alles de waerheit gevolgt te hebben ende houde voor zeecker dat geene andere wegh en is om de eenicheit te herstellen ende dat die wegh redelijck is. Ick en weet niet hoe lang God mij 't leven zal gunnen, maer hebbe mij geobligeert gehouden mijn advys, niet in weinigh tijds, maer in mijn heel leven door lezen ende conferentie vergadert, aen de christenheit bekent te maecken zonder te letten op d'interesten van regieringen, die mij niet en roeren, off op personen, die mij noch goed noch quaed en connen doen, mischien oock niet en willen. Ende in alle gevalle: amicus Socrates, amicus Plato, sed magis amica veritas.[9] Dat met langen tijdt is bedorven, can in corten tijd niet gerecht werden; ende geene vredemaeckers zijn zonder tegenspreeckers. Doch om dit niet te lang te maecken wil ick dit God beveelen, dien ick hierin heb gezocht te dienen.

11 Ianuarii 1642.

Die mijne concepten niet aen en staen, die en wil ick voortaen met mijne schrifte niet quetsen, gelijck ick oock van dit schryft niet garen en heb gedaen, wel wetende dat daer geen goed advys op zoude volgen.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 11 Jann. 1642.

5550. 1642 januari 11. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Wij hebben hier niet anders als vreughd ende preparatiën tegen de voorsomer. Ondertuschen hooren wij dat Perpignan bij de Spaigniarden is geravictaileert. Hohentwiel is wat vrijer,[2] alsoo niet alleen de ruyterie maer oock het canon, oock een deel van het voetvolck van de belegering is vertrocken; eenigh voetvolck daer gebleven bij maniere van blocquering, met hoope soo geseght werdt van de belegering in de voorsomer te hervatten. Ondertuschen saegen de keysersche gaeren dat de Switsers conden tewegebrengen dat deselve platse van Hohentwiel mochte werden gestelt in haere bewaring, totdat de general vrede sall sijn gemaeckt, waertoe mij niet en dunckt dat apparentie is. De winter in Italië passeert aen de Spansche sijde met fortificatiën in Piedmont tot bescherming van het Milanois, alwaer oock nieuwe lichtinge van volck geschiet niet sonder beswaernis van de platte landen, insonderheit in het Cremonees; werdt oock middel gesocht om gelt te vinden, waervan aldaer alsoock in andere quartieren van het gebiet van Spaignien groot gebreck is, gelijck onder andere daeruyt blijckt dat de staet van de Grisons niet en is betaelt van de jaerlijcxsche pensionen ende dat de Grisonsche soldaten

9 Cf. *Walther* 962 en 34728.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 11 januari 1642, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 11/21 januari 1642). Petter Spiring Silvercrona (ca. 1600-1652), heer van Norsholm, tweede zoon van de Delftse tapijtwever François Spiring (Spierinck) uit diens huwelijk met Oncommera Duyst, keerde na een voorspoedige carrière in Zweden terug in de Republiek met de rang en titel van resident en financieraad van Zweden in Den Haag, 1637-1649, 1651. Hij overleed in Engeland op 19 februari 1652 (Schutte, *Repertorium* II, p. 491-492; *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 176-177 en p. 190-191; D. Hoek, in *Jaarboek CB voor Genealogie* 12(1958), p. 206).

2 Keizerlijke troepen onder commando van generaal Sparr hadden in het najaar van 1641 geprobeerd de hooggelegen vesting Hohentwiel nabij Singen te veroveren.

die in het Milanois dienen van hondertentwintichduysent croonen, die men haer schuldich is, maer twalffduysent heeft ontfangen.[3]

3 Het bedrag ontleent Grotius aan de *Gazette 1642,* no. 3, p. 15, dd. 4 januari 1642.

Het tractaet, dat bij de geseide Grisons tot Feldkirch was gemaeckt,[4] blijft onvoltrocken doordien de capusinen, die bij hetselve tractaet herstelt wierden in de Engadine, daer niet en willen gaen sonder verseekert te sijn van een goet incomen.

Heel Italië nevens Vranckrijck arbeit om de saeke van den hertogh van Parma[5] te accommodeeren; men meent den hertogh op goede verseekering sal gaen nae Romen ende door submissie salveren wat hij can. De deliberatie over het stuck van den bischop van Lamego[6] blijft in suspens ende soude een goede victorie van den coninck van Portugal veel connen dienen om de resolutie te Rome te doen uytvallen tot sijn voordeel.

Men spreekt hier veel van een reis van den coninck [naer][7] Catalagne ende dat sijne Mayesteyt gaeren de coniginne met sich soude nemen, die daerin difficulteit maekt. Men verwacht hier gedeputeerden van Strasbourg.[8] Hertogh Carel is bij de Sare ende hoopt een goet leger te hebben tegen de voorsomer.[9] Den vijfden deser heeft Beck[10] gemeent door verraet Stenay te becomen, maer is bedrogen geweest ende heeft tweehondert van de sijne verlooren. Van de saeke van Portugal heeft men hier de beste opinie niet ende den coninck van Spaignie ontbiet twintich oorloghscheepen van Naples tegen Portugal. In Catalagne en Roussillon sijn de Spaignaerden driemael stercker van voetvolck dan de Françoissen. In Weenen beginnen de middelaers voorslagen te doen in de saeken van den Pals.[11] Masarini[12] schijnt dat nae Rome sall gaen om daer de affairen van Vranckrijck te vorderen.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 11 Ianuarii anno 1642.

5551. 1642 januari 11. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

4 In een overeenkomst, op 9 augustus 1641 met aartshertogin Claudia te Feldkirch gesloten, had Graubünden zich verplicht de capucijnen weer toe te laten in het Engadin.
5 Odoardo Farnese, hertog van Parma, was in het najaar van 1641 met paus Urbanus VIII in conflict gekomen over het aanbrengen van militaire versterkingen in het hertogdom van Castro.
6 Dom Miguel van Portugal (ca. 1602-1644), bisschop van Lamego, de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV, was in Rome om bij de paus de officiële erkenning van zijn land door de Heilige Stoel te verzoeken (zie over zijn missie, Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 733-739; *GEPB* XXII, p. 877-882).
7 De copie geeft: 'van Port'.
8 De gedeputeerden Bernegger, Böcklin en Röder verlieten Straatsburg op de 17de januari (*Der dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 400).
9 Karel IV (1604-1675), hertog van Lotharingen, bereidde zich in de omgeving van Saarbrücken voor op gewapende acties tegen Frankrijk. Eerder had hij het verdrag opgezegd dat tussen hem en Lodewijk XIII op 29 maart 1641 te Saint-Germain was gesloten (*NDB* XI, p. 231-234).
10 Johan van Beck, militair gouverneur van Luxemburg, gevreesd om zijn snelle cavalerie-aanvallen op Frans gebied. Van zijn actie werd melding gemaakt in de *Gazette 1642,* no, 6, dd. 11 januari 1642.
11 Gezanten van de Duitse keurvorsten en de Deense resident Wilhelm Bidenbach von Treuenfels waren als scheidslieden aanwezig bij de onderhandelingen die in Wenen werden gevoerd tussen vertegenwoordigers van hertog Maximiliaan I van Beieren en de Engelse diplomaat Sir Thomas Roe over de restitutie van de Palts; vgl. no. 5435 (dl. XII).
12 Jules Mazarin (1602-1661) was op 16 december, op voorspraak van Frankrijk, tot kardinaal benoemd. Eind januari 1642 waren de instructies, waarmee Mazarin naar Rome zou vertrekken, al in een 'mémoire' vastgelegd (*Lettres Richelieu* VII, p. 894-899).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 62; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 178 no. 411. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 130.

Die Lunae exacto aditum ad regem nactus, quem morbo non tam gravi quam rumor

tulerat liberatum reperi, tradidi ei literas, quas regina miserat XX Octobris,[2] statumque belli rerum et paratus ad colloquium de pace exposui addidique ea, quae in commendationem pacis dici solent et quae tempus mihi exigere videbatur. Quanquam vero rex a pace se non alienum dixit, addidit tamen ea de ita infringendis hostium viribus, ut nunquam in posterum nocere possent, quae plane mihi persuadent regem ab iis institutum, qui bellum quamvis longissimum paci sint praelaturi. Qua de re Sublimitatem tuam commonefacere officii mei existimavi simulque rogare, ut norim quid in hoc tanto negotio mihi in posterum dicendum tacendumve sit.

In itinere ad regem dixit mihi comes Brulonus,[3] etiamsi nulla esset controversia praeter illas de Catalania et Portugallia, non posse unquam pacem sperari. Ego vero putabam quae rex in Catalania tenet posse in compensationem accipi pro Navarra; Portugalliae autem causam posse suae fortunae relinqui, ut relicta fuit Batavica tempore pacis Verbinianae.[4]

Marescallus Hornius ubi in libertate erit,[5] putatur per Galliam transiturus. Quod si ita est, cogitet Sublimitas tua, an non e re sit mitti ei codicillos extraordinariae legationis, ut tanto honoratius hic excipiatur.

Ab Hohentvilae obsidione[6] non equitatus tantum et machinae, sed et pars peditatus discessit, pars mansit tantum ad claudendos aditus in spem repetendae sub ver obsidionis, nisi impetrari possit, ut ad tempus usque pacis Helvetiis ea arx detur custodienda, quod optare videntur caesariani, sed frustra quantum opinor.

Perpinianum invecti sunt ab Hispanis commeatus, quanquam hic occultatur ea fama. Caeterum pecunia Hispanis angusta in causa est, cur et Rhaetorum communi suae pensiones non solvantur et de CXX millibus scutatorum, quae Rhaetis in Mediolanensi agro militantibus debebantur, aegre soluta sint XII millia. Tum vero quia cappucini in Engadinam redire nolunt, nisi certas obventiones habeant unde vivant, ea controversia incertum facit exitum federis, quod Feldkirchae inter archiducissam Tirolensem et Rhaetos coierat.

In Italia hyemem Hispani transigunt muniendis in Pedemontano locis, per quae tutior fiat Mediolanensis territorii possessio. Praeterea militem scribunt, pecunias quaerunt. Miles gravis est hospitibus, praesertim in agro Cremonensi. Ad conficiendam duci Parmensi pacem tota ferme laborat Italia crediturque is fide accepta venturus Romam et satisfacturus papae. Episcopi Lamegae negotium pendet adhuc et diu pendebit, ut puto, hoc magis quia multum procedunt res Portugalliae.

Deus, [etc.].

Lutetiae, I/XI Ianuarii anni 1642.

Bechius quinto die huius anni Stenaium in Lotharingia sperans sibi proditum iri proditus ipse ducentos suorum amisit. Rex Hispaniae viginti naves bellicas a Neapoli venire iussit, quibus contra Portugal[l]iam utatur. Rex Galliae dicitur ire Catalaniam et secum velle trahere reginam, quae se excusat. Exspectantur hic ab Argentorato legati. Dux Carolus ad Saram est crediturque bonum exercitum sub ver habiturus.

2 Grotius overhandigde de koning op 6 januari een schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 20/30 oktober 1641, waarin zij de namen bekendmaakte van haar gevolmachtigden ter vredesconferentie; zie bijlage 38 (dl. XII).

3 Anne, graaf van Brulon, 'introducteur des ambassadeurs' (*Tallemant des Réaux* I, p. 134-135 en p. 818).

4 De vrede van Vervins op 2 mei 1598 tussen Frankrijk en Spanje gesloten.

5 De uitwisseling van de krijgsgevangen Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn tegen de Beierse generaal Johan van Werth was in volle voorbereiding.

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 11 januari 1642 (no. 5550).

Cancellarii Franciae[7] auctoritas nutat. Viennae incipiunt ab iis, qui se medios gerunt, proponi conditiones in re Palatina. De Portugalliae rebus non bene hic existimatur et in Ruscinonensi tractu ac Catalania Hispanicus peditatus triplo maior est Gallico. Mazarinus putatur ire Romam, ut ibi res Gallicas agat.

7 Pierre Séguier (1588-1672), in 1635 op instigatie van kardinaal Richelieu benoemd tot kanselier van Frankrijk, bleef ook onder Mazarin in functie.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Pacis in rege studium ab aliis extingui memorat. Quae cum Hispanis pacem morentur? Hohentvilam Helvetiorum ad pacis usque tempus custodiae dandam suadent caesariani. Varia nova.

5552. 1642 januari 11. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Doleo nobilissimi filii[2] illustris Dominationis vestrae iter non fuisse cum eo qui sperabatur fructu. Opto ut quod ad eam rem deest cum tempore corrigatur.

Parum[3] hic agitur nisi quod cantatur, saltatur, convivia et comoediae aguntur, ut per hyemem fieri solet. Promittuntur magna Catalanis, verum interim in Perpinianum invecti sunt ab Hispanis commeatus. Hohentwilae vero obsidio in ver dilata est, abducto inde equitatu, machinis et parte peditatus, parte huius manente ad claudendos aditus. Nam quod caesariani sperant obtineri posse, ut Helvetiis ea arx custodienda detur ad tempus usque pacis, in eo eos frustra futuros arbitror.

Hyemem hanc in Italia exigunt Hispani muniendo loca agri Pedemontani quae obtenduntur territorio Mediolanensi; militem augent gravi cum incommodo agrestium, maxime circa Cremonam, unde rixae frequentes. Praeterea vias quaerunt pecuniae colligendae, cuius inopia laborari ostendunt pensiones ab aliquo tempore non solutae communi Rhaetorum; et Rhaeto militi qui est in agro Mediolanensi pro stipendiis, quae ad CXX millia scutatorum debebantur, aegre soluta millia XII. Ea res Rhaetos commovit et simul incertus status foederis, quod Feldkirchae cum archiducissa Tirolensi convenit, quia cappucini non contenti libertate redeundi in Engadinam obventiones sibi dari volunt, unde otiosi vivant. Sed Rhaeti neque per se expedire se ab Hispanis pedicis possunt neque alios reperiunt qui antehac despecti ipsos curent.

Ad Parmensem ducem maioribus malis eximendum laborant omnes Itali et Gallia. Crediturque accepta fide venturus Romam, deprecaturus culpam et se extricaturus damno quantum poterit. Etiam episcopi Lamegae negotium legatus Galliae[4] commendat. Sed in aula cunctatrice moram obiiciunt res Portugalliae valde incertae neque multum promoventes.

Torstensonii copiae quo se versurae sint, videbimus. Interim bene se res habet quod eius adventus retinuit in fide nutantes Lunaeburgicos. Rex Galliae tum ibi, tum apud landgraviam nihil omittet eorum, quibus firmari possunt illorum animi.[5]

1 Tekst naar *Epist.,* p. 701 no. 1548. Ook afschriften in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 4 (onder het jaar 1642), in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 316-317 (met onvolledig postscriptum), in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 271 (met onvolledig postscriptum), en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 314 (eveneens met onvolledig postscriptum).

2 Joachim IV Camerarius had in 1641 een reis naar Stockholm ondernomen; vgl. no. 5538.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 11 januari 1642 (nos. 5550 en 5551).

4 De nieuwe Franse ambassadeur François Du Val (ca. 1594-1665), markies van Fontenay-Mareuil, ontving de Portugese gezant Dom Miguel van Portugal onmiddellijk na diens aankomst in Rome op 20 november 1641 (*DBF* XIV, kol. 353-355; Cioranescu, *Dix-septième siècle* II, p. 899).

5 Te Goslar, niet ver van het hoofdkwartier van de Zweedse bevelhebber Lennart Torstensson, vonden vanaf 7 oktober 1641 onderhandelingen plaats over de overgang van de hertogen

Valet rex nunc recte, discusso celeriter qui eum tentaverat morbo. Dixi ei[6] de legatione Suedica decreta ad negotium pacis, quam se, si bona et aequa sit, non recusaturum rex dixit.

van Braunschweig-Lüneburg naar de keizerlijke partij. Minder problematisch was de houding van Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin-regentes van Hessen-Kassel.

6 Te weten op de audiëntie die op 6 januari plaatsvond in het paleis te Saint-Germain-en-Laye.

Domui Palatinae valde adversa sunt subnascentia quotidie dissidia in parlamento Angliae. Et Hybernici isti motus difficiliores sanatu quam initio sperabatur. Metu vero illo ab Anglia remoto promtum erit Bavaro quamdiu volet trahere negotium. In Vanios illud fulmen unde venerit, miror. Pater enim regis gratia niti putabatur, filius parlamenti.[7] Gallos desiderare ad bellum Anglorum societatem res certissima est. An vero rex Angliae et parlamentum passuri sint se[8] hoc tempore bello externo illigari, ex Anglia cognosci debet. Quod si participes esse nolunt belli, pacis autem esse volunt, frustra laborant.

Sponsalia Transamasana[9] non patientur Hassos illis in locis consistere neque vero civitatem et alios illic ordines grassari in iura comitatus,[10] ita ut hactenus fecere. Somelsdikius[11] vixit sibi et domui Nassaviae utilis multosque post se relinquit per vestigia, quae ipsi tam bene successere, ituros. Si quis ibi esset Cato, posset dicere:

> tuumque
> nomen, libertas, et inanem prosequar umbram.[12]

Deus illustri Dominationi vestrae det cuncta felicia,
Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. Grotius.

Lutetiae, 11 Ianuarii 1641 [*sic*].

Intelligimus Viennae in causa Palatina eos, qui sunt medii, proponere conditiones aliquas. De Portugalliae rebus non optime hic existimatur. Rex Hispaniae classem adversus eam parans XX naves bellicas a Neapoli ad se vocat. In Catalania et Ruscinonensi tractu Hispani peditis triplo[13] plus habent Gallis. Sed rex Galliae famam spargit ituri in Catalaniam et optare regina se comitetur, quae se excusat. Dux Carolus ad Saram est et putatur bonum habiturus exercitum vere appetente. Interim Beckius, quinto mensis huius, cum per proditionem speraret se Stenaium capturum, deceptus fuit et suorum amisit ducentos. Exspectantur hic ab Argentorato legati. Mazarinus autem nunc cardinalis creditur Romam iturus ad promovenda Galliae negotia.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: D. Camarario.
Bovenaan de brief in de copie te Uppsala: Redd. 8/18 Ianuarii 1642.

7 De Engelse staatssecretaris Sir Henry Vane had in november 1641 van de koning zijn ontslag gekregen. Als gevolg hiervan verloor ook zijn zoon Henry Vane jr. zijn aanstelling bij de marine.
8 'se' verbeterd uit 'et'. Deze lezing wordt aangetroffen in de copie te Den Haag.
9 De verloving van Enno Ludwig, oudste zoon van Ulrich II, graaf van Oostfriesland, met Henriëtte Catharina, dochter van Frederik Hendrik, zou geen einde maken aan de Hessische inkwartiering in het graafschap.
10 'in iura comitatus' verbeterd uit 'in iura comitis'; deze passage ontbreekt in de copie te Den Haag.
11 François van Aerssen, heer van Sommelsdijk, was op 27 december overleden.
12 Lucanus 2, 303.
13 'triplo' verbeterd uit 'duplo'; zie copie te Den Haag.

5553. 1642 januari 11. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Le roy[2] ayant esté un peu malade se porte bien à present. J'ay fait sçavoir à sa Majesté la deputation faite par la Suede à la paix avec quelque exhortation de vouloir entendre ce que proposeront les princes neutres. Le roy dit qu'il ne s'esloignera pas d'une paix forte et bonne. Dieu la nous donne.

Nous serons desireux icy d'apprendre quelle route prendra le marescal Torstenson[3] et si les François qui sont en Allemagne seront renforcés par les François qui sont en Hollande pour trouver ensemble des bons quartiers.[4] On nous avoit fait croire icy que monsieur Melander iroit au service de Venise, mais s'il se peut faire general des neutralistes, ce sera justement son fait.[5] Je vous prie de me mander ce qu'en apprendrez, comme aussi du different entre Baudis et Spierinck, qui est de tres grande consequence.[6]

Je m'etonne fort de la disgrace de deux [Vanes] au mesme temps, dont on croioit le pere supporté par le roy et le fils par le parlement. Monsieur Heemvliet, sans doute, a peu avoir l'ambassade en Angleterre, mais il aime mieux gouverner la cour.[7] Monsieur de Sommeldijck s'est fait riche soy-mesme et le pais povre, au contraire des anciens Romains:

> Privatus illis census erat brevis,
> commune magnum.[8]

Le temps passe icy en comedies, bals, ballets et festins, et cependant qu'on se prepare pour les Catalans et le Roussillon, les Espagnols ont trouvé moyen de mettre des vivres en Perpignan. Les Espagnols fortifient les places en Piedmont qui couvrent les Milanées, font des levées pour renforcer leurs trouppes qui incommodent fort le pais, principalement les Cremonées, où les paysans se battent quelquesfois avec les soldats. On voit manifestement que les Espagnols sont en disette d'argent qu'ils cerchent par toutes voyes. Les pensions aux Grisons ne sont pas payées depuis quelque temps et aux soldats de cette nation qui servist au Milanois, de 120 mille escus qu'on leur doit, on n'a payé que douze mille. Le traitté

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 6. Het postscriptum is van de hand van een tweede copiïst.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 11 januari 1642 (nos. 5550, 5551 en 5552).
3 Het hoofdkwartier van de Zweedse bevelhebber Lennart Torstensson lag tot 9 januari in de omgeving van Winsen aan de Aller.
4 Vijf regimenten, elk van 14 compagnieën, had Frankrijk ter beschikking gesteld van de Republiek; deze waren eind december opgevraagd om te dienen in het Frans-Weimarse leger van graaf Guébriant.
5 Peter Melander, graaf zu Holzappel, was tot 1640 generaal in dienst van Hessen-Kassel; na zijn overgang naar de keizerlijke partij ging begin 1642 het bericht dat hij aangesteld zou worden tot generaal van de Venetiaanse infanterie.
6 Wolf Heinrich von Baudissin (1579/1597-1646), voormalig legeraanvoerder en sinds 1641 Pools gezant te Kopenhagen (*DBL* I, p. 493, en *NDB* I, p. 632), had voor het Hof van Holland een proces tegen Petter Spiring Silvercrona (no. 5556) aangespannen inzake een schuld ten bedrage van 22500 rijksdaalders (*Res. SH,* dd. 16 januari 1642).
7 Mr. Johannes Polyander van Kerckhoven (1594-1660), heer van Heenvliet, was in december 1641 naar Engeland gegaan om onderhandelingen te openen over een verbintenis van de oudste dochter van Frederik Hendrik met de prins van Wales, of desnoods met de hertog van York (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 237 en p. 262). Onderwijl wachtte de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi, heer van Hoedekenskerke, in de Republiek op nadere instructies (*CSP Dom. 1641-1643,* p. 199).
8 Horatius, *Oden* 2, 15, 13-14.

par les Grisons fait à Feldkirch avec l'archeduchesse de Tirol demeure en suspens à cause que les freres cappucins ne veulent pas entrer dans l'Engadine sans estre asseurés d'un bon revenu.

Toute l'Italie et la France travaillent pour le duc de Parme, et croit-on que sous des bonnes seuretez il ira à Rome et faisant des submissions au pape se sauvera avec le moins de perte qu'il pourra. L'affaire de l'evesque de Lamego demeure à Rome en suspens. Si le roy de Portugal gagnoit une bonne bataille, cela y pourroit servir.

La cavallerie, le canon et une partie d'infanterie s'est retirée de devant Hohentwiel. Une partie d'infanterie y demeure pour bloquer la place en intention de reprendre le siege au printemps, en cas qu'entre ce temps on ne puisse obtenir que la place soit mise en garde entre les mains des Suisses jusqu'à la paix generale, ce que les imperialistes proposent, mais en vain, à ce que je croy. On dit qu'ils ont perdu deux mille hommes en ce siege.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

L'onzieme de Janvier 1642.

On a icy mavaise opinion des affaires de Portugal. Le roy d'Espagne pour l'attaquer faict venir vingt navires de guerre de Napels. En Catalagne et au Roussillon l'infanterie, l'espagnolle, est trois fois plus forte que la fransoise. Le roy ici faict courir le bruit qu'il va vers Catalagne et qu'il desire que la reyne l'accompagne, qui en faict difficulté. On attand icy des deputez de Strasbourg. Le duc Charles se tient sur le Sare et espere d'avoir une bonne armée au printemps. Le cinquieme de ce mois Beck esperant attrapper Stenai par trahison, a esté trompé et a perdu deux cents des siens. Il semble que le cardinal Mazarini ira à Rome pour faire là les affaires de France. Nous apprenons que les mediateurs à Vienne commencent à faire des ouvertures sur le faict du Palatinat.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

5554. 1642 januari 13. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Latiana[2] iam acceperis, ut et ea quae Blavius monet a me praeterita septimana perscripta, ad quae ut et ad reliqua in epistola mea[3] contenta responsum expecto. De Strideno[4] quid futurum sit, brevi videbimus. Nunc cognatus Dorpius[5] a Nobilitate

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 226. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5534, beantw. d. no. 5571.
2 De documentatie die Johan de Laet via Willem de Groot aan Grotius had doen toekomen in verband met diens publicatie van *De origine gentium Americanarum dissertatio;* vgl. no. 5528 (dl. XII) en no. 5548.
3 De brief van 6 januari 1642 ontbreekt; zie echter Grotius' antwoord in no. 5559.
4 De remonstrantsgezinde Haagse advocaat mr. Cornelis van Strijen was voorgedragen voor een zetel in de Hoge Raad.
5 Frederik van Dorp (1612-1679), heer van Maasdam, werd op 11 april 1642 bij provisie benoemd tot raadsheer in het Hof van Holland (*NNBW* I, kol. 745-746; *Res. SH,* dd. 11 april 1642).

in locum Oosterwikii[6] Curiae Provintialis senator allectus est, sed ea lege ut dignitatem et titulum retineat Oostervikius, stipendium vero Dorpio cedat. Matenesius[7] in locum Arsenii suffectus a Batavis est in Foede-

6 Willem van Liere (†1649), heer van Oosterwijk, ordinaris Staats ambassadeur in Parijs van 1637 tot 1648, sinds 17 juli 1626 raadsheer in het Hof van Holland, maar vanwege zijn diplomatieke loopbaan voortdurend afwezig (Schutte, *Repertorium* I, p. 13).

7 Johan van Mathenes, lid van de Hollandse ridderschap, werd aangewezen om François van Aerssen, heer van Sommelsdijk († 27 december 1641), op te volgen als gedeputeerde ter Staten-Generaal (*Res. SH,* dd.16 januari 1642).

ratorum Conventu. Adsciti et a Nobilitate quattuor, nimirum Dousa Nordwix, Scagenus, Boeckhorstius et Arsenii filius,[8] cui vita dicitur ἀβίωτος.

De titulo praefigendo Commentariis de Iure belli et pacis[9] ad Blavium scribam, ut et de altero illo libellis ad concordiam facientibus praemittendo. De Syllabo meminero, nam et eum apud Blavium post editionem Cassandrianae Consultationis videre me memini.

Res Catalaniae regi cordi esse gaudeo. De Portugallicis rebus si quid habes, id intelligere avebo. Magna hic iam de victoria in Angola[10] obtenta et occupata a nostris Africae parte non spernenda sparguntur. Sed solent aliquando nostri, ut et Galli, res suas magnifice verbis exornare et supra meritum efferre.

Est hic iam apud nos Didericus tuus,[11] qui dum a nobis abfuit non parum in rebus militaribus profecit. Quo loco res eius exercitus sint, ex ipso propediem intelliges. Mater nostra[12] pro ea quam pro se geris cura votisque, quae in litteris concipis, gratias agit et iam quanquam intenso hoc frigore satis belle valet tibique et familiae tuae aeternam optat concordiam et prosperitatem.

Postquam haec scripsi, audio illud de Dorpio adhuc pendere et primum ad Oosterwikium ea de re scribendum.

Vale, frater optime, cum omnibus tuis,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XIII Ianuarii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Ian. 1642.

En in dorso: 13 Ian. 1642 W. de Groot.

5555. 1642 januari 13. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

8 Wigbold van der Does, heer van Noordwijk, Willem van Schagen, heer van Schagen, Amelis van den Bouckhorst, heer van Wimmenum, en Cornelis van Aerssen, heer van Spijk, werden op 11 maart 1642 geadmitteerd tot de vergadering van de Staten van Holland.

9 Grotius' wens met betrekking tot de titelpagina van een nieuwe herdruk van *De iure belli ac pacis* bij de uitgevers Blaeu te Amsterdam (*BG* no. 571) is medegedeeld in een brief aan zijn broer dd. 4 januari 1642 (no. 5534); insgelijks vinden wij in deze brief aanwijzingen ten aanzien van een mogelijke Amsterdamse uitgave van de *Annotata ad Consultationem Cassandri* in de bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (vgl. *BG* nos. 1165 en 1167).

10 Op 26 augustus 1641 had de Staatse vlootbevelhebber Cornelis Jol, alias Houtebeen (ca. 1600-1641), zich meester gemaakt van São Paulo de Loanda (tegenw. Luanda) (Boxer, *The Dutch in Brazil,* p. 107).

11 Dirk (Diederik) de Groot (1618-1656), de jongste zoon van Grotius, diende als commandant van een compagnie infanterie in het leger van Guébriant. De hier aangekondigde brief van de zoon is niet teruggevonden.

12 Aeltgen Borre van Overschie (1561-1643).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 77g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. v. Reigersb.,* p. 684 no. 270. Antw. op nos. 5535 en 5536, beantw. d. nos. 5572 en 5573.

Studium pacis et concordiae christianorum sal een christensiele noyt improberen. Maer veele is leet dat uEd. sonder hope van vrucht sooveel haets ende werckx op heeft willen nemen. Hetgene den meesten aenstoot geeft, is den Appendix,[2] daerin sij oordeelen uEd. door offensie

2 De *Appendix de Antichristo* verscheen in 1641 (*BG* nos. 1128-1129).

tegens Marais[3] hem vorder heeft laten vervoeren als ter materie nodych was. Marais is besych, Salmasius, soo men mij seyt, prepareert hem om met sijn werck dat nu de Primatu papae wort gedruckt,[4] te destrueren hetgene uEd. die materie raeckende heeft getracteert, soodat uEd. alle handen ende verstanden heeft te wachten! Ende wie sal geloven dat het pausdom hetgene uEd. selffs oordeelt nodych gecorrigeert, sal corrigeren? De Reformatie, 't is waer, heeft veel onheyle met haer gesleept, maer sonder die waertoe ware de christenreligie niet vervallen? Dewijle die de kercke in de kercke wilden reformeren, onder de kercke wierden verdruckt, ende sonder eenyge buyten de kercke, wij en hadden het licht niet dat nu wort gesien. Maer alle die dyngen weet uEd. beter.

In Engelant is men van nieuws tegens de biscoppen gaende. Een remonstrantie,[5] wel vijfthien, sesthien vellen groot, bij het Lage Huys alleene aen den cony[n]ck overgegeven om te tonen sij niet tevergeeffs duslange sijn vergadert geweest, daer sij mede onder het volck wierden beschuldycht, toont sij den aertsbiscop[6] noch niet hebben vergeten ende is de opinie hier sijn Eerwaerdicheyt alleen wort bewaert tot sij de kercke naer haer fantasiën hebben geformeert. Ick kan niet sien dat het rijck t'eynde is van sijn swaricheyt. Dat de Iren de coninginne houden voor hare patronesse,[7] vermeerdert de ombragiën van het parlement ende den conynck toont opentlijck hem naer het parlement niet te vougen. Die den staet ende humeuren van Engelant kennen, speculeren uyt het avanceren van Nicol[8] tot het secretarisampt, den grave van Briston[9] tot het groot-tresorierschap, den conynck sijn ooge heeft om door de ministres, bij den grave van Bucquingam' gebruyck,[10] die maximes daermede hij hem heeft gemainteneert, in te brengen, waeruyt sij besluyten dat Northomberlant, Hollant, Goryn ende andere hovelyngen[11] mede pericliteren van hare bedienyngen.

De seeckere tijdynge die wij hier uyt Africa hebben, sal uEd. sien uyt de bijgaende gedruckte courante.[12] De Westindische Compangie estimeert die victorie seer groot,

3 Samuel Desmarets (Maresius) (1599-1673), predikant en professor aan de Illustre School te 's Hertogenbosch, 1636-1642; in laatstgenoemd jaar ontving de in Frankrijk geboren theoloog een aanstelling aan de universiteit van Groningen (D. Nauta, *S. Maresius*). Tegen Grotius' *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) had hij in september 1640 doen verschijnen de *Dissertatio de Antichristo* ... (Amsterdam, Joannes Janssonius). Eind 1642 publiceerde hij, nu tegen de *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128 en 1129), het lijvige boekwerk *Concordia discors et Antichristus revelatus* (Amsterdam, J. en J. Janssonius).

4 Claude Saumaise (Salmasius) (1588-1653), afkomstig uit Bourgondië, kwam in 1632 naar Leiden om aan de universiteit de honoraire leeropdracht van Scaliger (†1609) te vervullen (*Album scholasticum Lugd.-Bat.* I, p. 131). De hier aangekondigde *De Primatu Papae pars prima cum apparatu; accessere de eodem Primatu Nili et Barlaami tractatus* verscheen pas in 1645.

5 De zgn. 'Grand Remonstrance' was koning Karel I op 1/11 december 1641 aangeboden (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 942-964).

6 William Laud (1573-1645), aartsbisschop van Canterbury, werd vastgehouden in de Tower.

7 Koningin Henriëtte Maria (1609-1669) werd door leden van het Engelse Parlement verdacht van heimelijke verstandhouding met de Ierse opstandelingen (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 241).

8 Sir Edward Nicholas (1593-1669) kreeg na het ontslag van Sir Henry Vane alle taken van het staatssecretariaat in handen (*DNB* XL, p. 422-427).

9 John Digby (1580-1654), graaf van Bristol, ontliep een hoge aanstelling aan het hof (*DNB* XV, p. 56-60).

10 George Villiers (1592-1628), hertog van Buckingham, 's konings kwade politieke genius in de beginjaren van zijn regering (*DNB* LVIII, p. 327-337).

11 Algernon Percy (1602-1668), graaf van Northumberland, Henry Rich (1590-1649), graaf van Holland, en Lord George Goring (ca. 1583-1663), de latere earl of Norwich (*DNB,* sub voce).

12 De bijlage ontbreekt. Reigersberch zal een exemplaar hebben meegezonden van de *Courante 1642,* no. 2, dd. 11 januari 1642, waarin verslag werd gedaan van de verovering van São Paulo de Loanda (Luanda) door Cornelis Jol, alias Houtebeen, in augustus 1641.

alsoo den handel van Braesyl sonder de swarte uyt die quartieren niet en can worden gedreven. Ende

soo den conynck van Spaengien door de com[pan]gen[13] daerontrent geen ander haven opent, sal hem in de minen van West-Indiën vinden verlegen door het derven van de negroes. Den gemelten Houtebeen was voort naer Sint Tomé ende Lichthart naer Rio de la (Plata).[14]

De Ridderschap is dese weecke versterckt met den heer van Schagen, heer van Noortwijck, Wimmenum ende Spijck, ende comt in de plaetse van den heer van Somelsdijck in de Staten-Generael den heer van Mathenesse, een seer cordaet edelman.[15] De graeff van Oost-Vrieslant is vertrocken ende de stenden sijn aengecommen. In het handel vallen consideratiën op de omslagen, hoe die sullen worden gedaen, soo om het leggen van de forten, onderhouden van het garnisoen ende tot het losen van de Hessen ende hetgene meest weecht, wie het commandement over de garnisoenen, geven van patenten sal hebben.[16] Tot continuatie van het subsidie van Vranckerijck was commissie gegeven aen den heer van Oosterwijck,[17] dan Vranckerijck beter vindende daervan hier wort gesproocken, heeft aen den ambassadeur de La Tuillerie[18] daer ordre toe gegeven. Aen de continuatie maek[t] men geen swaricheyt, maer met conditiën die obligeren souden tijdelijck in 't velt te commen, belegeryngen voor te nemen ende continueren van de extraordinaire troupes, die Hollant garen van nu aff sage dat gevoucht worden bij de Wijmarse,[19] ende andere alleen goetvinden deselve te leenen. De gemelte Wijmarsse sijn tot noch toe den Rhijn niet gepasseert ende meenen eenyge beswaerlijck passeren sullen, tensij Lamboy[20] mede door de hoge wateren van de Mase opgehouden is. Vranckerijck sal clagen dat negen dagen met delibereren sijn verloren ende de ander provintiën sullen de schult werpen op Hollant. Ondertusschen is de nabuyren offensie gegeven.

Desen 13 Januari 1642.

13 De tekst is moeilijk leesbaar; de uitgave van Rogge geeft: ‘coni(n)gen’.

14 Een Staats eskader onder bevel van Jan Cornelisz. Lichthart (†1646), veroverde in november 1641 de Braziliaanse plaats São Luis do Maranhão (Boxer, *The Dutch in Brazil,* p. 108).

15 Willem van Schagen, heer van Schagen, Wigbold van der Does, heer van Noordwijk, Amelis van den Bouckhorst, heer van Wimmenum, en Cornelis van Aerssen, heer van Spijk, werden op 11 maart 1642 geadmitteerd tot de vergadering van de Staten van Holland. Een ander lid van de Hollandse ridderschap, Johan van Mathenes, werd aangewezen om François van Aerssen, heer van Sommelsdijk († 27 december 1641), op te volgen als gedeputeerde ter Staten-Generaal.

16 Zowel Ulrich II, graaf van Oostfriesland, als de stenden van dit graafschap zochten in Den Haag Staatse steun en bemiddeling inzake de landsverdediging en de beëindiging van de inkwartiering van Hessische troepen in het land. Op 8 januari vertrok graaf Ulrich, juist een dag vóórdat de delegatie van de stenden door de Staten-Generaal werd gehoord (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 818).

17 Willem van Liere, heer van Oosterwijk, de Staatse ambassadeur te Parijs.

18 Gaspard Coignet (†1653), sieur de La Thuillery, baron de Courson, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek 1640-1648 (Schutte, *Repertorium* II, p. 11-12), had begin januari uit Parijs machtiging ontvangen om met de Staten-Generaal te onderhandelen over de verlenging van het Frans-Staats subsidieverdrag (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 828-829).

19 Uit het Frans-Weimarse legerkamp van Guébriant was eind 1641 in Den Haag het verzoek binnengekomen om voor de aanstaande campagne aan de Rijn de beschikking te krijgen over een schipbrug bij Wesel alsook over andersoortige materiële steun, o.a. de detachering van tenminste een deel van de Franse compagnieën in Staatse legerdienst; vgl. no. 5540.

20 Willem, baron van Lamboy, de keizerlijke legeraanvoerder, was op 6 januari bij Venlo de Maas gepasseerd.

Indien Consultatio Cassandri[21] ende yet anders van dien autheur gelijcke materie raeckende daer is te becommen, wilde wel een exemplaer hebben.

21 De *Consultatio* van de Zuidnederlandse theoloog Georgius Cassander (1513-1566), waarbij Grotius in 1641 *Annotata* had gepubliceerd (*BG* no. 1165), was in de jaren 1564-1565 geschreven en in 1577 te Keulen voor het eerst gedrukt onder de titel *De articulis religionis inter catholicos et protestantes controversis consultatio*. Mogelijk had Reigersberch het oog laten vallen op Cassanders *Opera Omnia,* Parijs 1616 in folio (*Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon* I, ed. F.W. Bautz, Hamm 1975, kol. 949-950).

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck, etc.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2[5] Ian.

En in dorso: 13 Ian. 1642 N. Reigersberg.

5556. 1642 januari 13. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Alhoewel voor eenige dagen het geroep alhier geweest is dat de Wijmarsche[2] armee den Rijn soude gepasseert hebben, soo en heeft men dogh weiders daer niet van vernomen. Ondertuschen gewint den vijant tijt om sich te verstercken, gelijck men dan voor seecker is houdende dat hij 25000 man, dogh meestendeel landvolck, bij malcanderen heeft, waerdoor men besorgt dat de gemelde armee in d'eerste aencompste over den Rijn een harde rencontre sal moeten wtstaen.

Nu onlangs is een gedeputeerde van den churfurst van Ceulen[3] alhier aengecomen met commissie de heeren Staten-Generael te vermaenen om de Wijmarsche geen hulp nogh bijstand te doen, maer de gepleegde neutralitijt met het Rijck vorders te soecken observeren; aen dewelcke sijne Hoogheit nae erdeilde audiëntie tegemoet heeft gevoert, hoe partijdigh den churfurst van Ceulen geduirende de belagering van de stadt Mastricht sich getoont hadde; dat hij niet alleen den grave van Papenheim een vrijen pas hadde vergunt, sondern oock tot groot naedeel van desen staet met provisie geassisteert.[4] Welck discours den gedeputeerden wat perplex heeft gemaackt ende is sonder vertoeven ad referendum weder nae huis verraist. Of hij sal wedercomen, staet te verwachten. Ondertuschen heeft men alhier aen Vranckrijck de begeerde assistentie van artillerie, amonitie ende andere crijgsbehoeften wt den frontierplaetsen bewilligt, oock geresolveert die tot secours begeerde 4000 man voor 'n tijtlang in leeninge - hoewel se Vranckrijck gerne saege afgedanckt om in eigene bestallung te hebben - te laeten volgen.[5]

Van onse hooftarmee en heeft men ditmael niet. Den heer veltmarschalck ligt weder aen 't podagra.[6] Van opbreecken werdt niet vermelt. Met de preliminaren vredenstractaten[7] is het

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 103. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels (de zoon van Pauwels Pels, zie no. 5546).

2 Het Frans-Weimarse leger van Guébriant trok op 12 januari bij Wesel over de Rijn. Een dag later volgden de Hessische bondgenoten.

3 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Beieren (†1650) had op 20 december zijn bezorgdheid te kennen gegeven aan Frederik Hendrik en de Staten-Generaal (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 202).

4 Gottfried Heinrich, graaf zu Pappenheim (1594-1632), had in 1632 geprobeerd met een snelle troepenbeweging over 'neutraal' terrein Frederik Hendrik te verrassen voor de poorten van Maastricht (*ADB* XXV, p. 144-161).

5 Het betreft hier de inwilliging van een Frans verzoek om Staatse materiële steun aan de zojuist gestarte campagne van Guébriant; gelijktijdig was goedkeuring verleend aan de detachering van een deel van de Franse compagnieën in Staatse legerdienst.

6 Lennart Torstensson, de nieuwe bevelhebber van het Zweedse leger in Duitsland, werd bij voortduring geplaagd door deze ziekte.

7 Grotius was ook door Georg Keller, secretaris van de Zweedse ambassadeur in Hamburg, Johan Adler Salvius, op de hoogte gesteld van de inhoud van het preliminair verdrag dat op 15/25 december 1641 te Hamburg was gesloten. Hetzelfde geldt voor het nieuws betreffende de reis van Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim naar Stettin om aldaar het

eindelick daerhenen gecomen, dat daervan het slot den 25 passato gemaeckt ende den dagh tot de intredinge der universale tractaten op den 25 Martii toecomende geset is. Mede wirden de salvi conductus in corten te Hamburg verwacht ende souden alsdan de guarnisoenen wt Osnabrug ende Munster afgevoert werden. Wt Pommeren heeft men dat te Custrin de Brandenburgsche afgesondene, den heer Leuchtmar, was aengelangt om 't armistitium te voltrecken. Stalhans ligt nogh in 't Sternbergsche land still.

Wt Weenen van den 25 passato schrijft men dat de declaratiën van de gesanten van den hertog van Beyeren wtgecomen waren, dat haer heere presenteert alle 'tgeene hij in de Onderpaltz in possessie heeft, te consigneren in handen van den keiser om daermede nae beliefte te disponeren, met conditie dat d'andere geïnteresseerde als Spaegnie, Mentz etc. van gelijcken doen; waermede den ambassadeur van Engelant[8] niet tevreden is, persisterende op de totale restitutie des Paltz, oock churfurstlijcke dignitijt.

Verblijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Haage, 13 Ianuarii 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Ian.

In dorso staat met andere, latere hand: Raakt Keulen en Hollandt.

5557. 1642 januari 14. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

On parle icy du voyage du roy vers la Catalagne pour entrer puissamment dans l'Espagne. La guerre d'Irlande continue et donnera de la peine aux Anglois. On propose au prince electeur palatin[2] qu'il en prenne la conduitte de l'armée angloise, sur quoy il est en doubte. J'ay receu la vostre du 16 de Decembre et suis d'advis que vous vous serviez de la bonne volonté du baron Oxenstern[3] pour mettre vos affaires dans un estat plus asseuré que cy-devant.

Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag te ratificeren, alsmede de stand van zaken in het legerkamp van Torsten Stålhandske; vgl. no. 5531, dd. 31 december 1641 (dl. XII).

8 Ambassadeur Sir Thomas Roe verdedigde in Wenen de belangen van het huis van de Palts; zie voor het verloop van de onderhandelingen met de vertegenwoordigers van hertog Maximiliaan I van Beieren, E. Blesch, *Restitution der Pfalz und Beziehungen Karl Ludwigs zu England,* diss. Heidelberg 1891, p. 31-39.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 8. Antw. op no. 5523, dd. 16/26 december 1641 (dl. XII).

2 Karl Ludwig (1618-1680), zoon en erfgenaam van keurvorst Frederik V, groeide in de Republiek op, maar verkeerde sinds 1635 aan het hof van zijn oom koning Karel I van Engeland. Na de vrede van Westfalen mocht hij als keurvorst terugkeren naar de Palts (*NDB* XI, p. 246-249).

3 Johan Oxenstierna (1611-1657), oudste zoon van kanselier Axel Oxenstierna, was in 1641 door koningin Christina aangewezen als haar gevolmachtigde ter vredesconferentie (*BLS* X, p. 312-317).

Je croy que le duc de Parme[4] sera forcé de contenter le pape et que le different de l'evesque de Lamego sera decidé selon la fortune des armes du roy de Portugal. La France ne consentira

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 11 januari 1642.

pas que Hohentwiel soit mis en sequestre. Les affaires du roy d'Espagne arrestent partout par manquement d'argent. Monsieur Sadler[5] est avecq le baron d'Oxenstern.

Je suis, monsieur,
le vostre.

Le 14 de Janvier 1642.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

5558. 1642 januari 14. Aan F.R. Mockhel.[1]

Monsieur,

Esperant que l'affaire de monsieur le marescal Horn[2] après tant de retardements aura à la fin ses perfections, j'ay donné à considerer à monsieur le grand chancellier[3] s'il ne sera à propos, en cas que ledit marescal passe par la France, de faire avoir à son Excellence un brevet d'ambassadeur extraordinaire pour estre receu icy plus favorablement. Mais depuis court icy un bruit que le roy s'en va en Catalagne et que sa Majesté lairra en son absence la regence à monsieur le prince.[4]

J'ay trouvé à propos de donner à vostre Seigneurie advis de l'un et de l'autre, estant, monsieur,

de vostre Seigneurie le tres humble serviteur.

Le 14 de Janvier 1642, à Paris.

Bovenaan de copie staat: M. Mockel.

5559. 1642 januari 18. Aan W. de Groot.[1]

5 Philipp Sattler (1594-† 20 september 1641 te Stockholm), politiek agent in dienst van Gustaaf II Adolf, was na een korte militaire loopbaan weer teruggekeerd in Zweedse diplomatieke dienst; vgl. no. 5321 (dl. XII).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 8. Antw. op no. 5507 (dl. XII).

2 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn, sinds 1634 in Beierse krijgsgevangenschap verblijvend, stond op het punt aan de Franse grens uitgewisseld te worden tegen de Beierse generaal Johan van Werth.

3 Pierre Séguier, kanselier van Frankrijk.

4 Henri II de Bourbon (1588-1646), prins van Condé (*DBF* IX, kol. 441-442).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 931 App. no. 583. Antw. op een niet teruggevonden brief dd. 6 januari 1642, beantw. d. no. 5577.

Mi frater,

Quod amicos, qui Amstelodami nobis bene volunt, salutasti, gaudeo. Quod de calumniis scribis,[2] id plane condemno, nam quod ibi accusatur, id maxime laudi est alibi. Ego me et vera scripsisse et utilia confido, nec possum et conscientiae meae et omnium hominum iudiciis satisfacere. Multi effascinati sunt iis, quae diu audiere. Itaque vindicandi me labore illos libero. Mea scripta semet vindicabunt.

2 De vooral in Amsterdam circulerende geruchten over Grotius' overgang naar de katholieke kerk; vgl. dl. XII, Inleiding xi-xii.

Si Blavius nihil velit addere praeter quae dixi,[3] facile patiar eum recudere Annotata ad Cassandrum.[4] Ad exprimendam romano-catholicorum hoc tempore sententiam nihil aptius invenio ea bulla[5] quam designas. Titulum non alium puto poni posse quam 'Viam ad pacem ecclesiasticam'. Trochaeos de Eucharistia[6] nolim addi. Praefatio ad Janinum[7] pro occasione amicis ostendi poterit, quanquam non multum in eo emolumenti video.

Latius[8] me nondum a meis coniecturis depulit. Si quid Blavius habet, velim id nosse, antequam meum opusculum edatur, et an putat totum illud quod a Zenonibus Venetis[9] est editum fabulam esse. Forte Frislandiae pars aliqua est aut Gronlandiae aut Islandiae; nomen certe non disconvenit. Avebo valde cognoscere quaecunque ad hoc argumentum afferre possunt talium periti.

Librorum de Iure belli ac pacis[10] exemplaria partim retinete, partim ad me mittite, ubi primum id sine gravi impensa fieri poterit. Treselius[11] mortuus est, sed locum eius implet filius.

Aratea[12] recensendi nunc quidem tempus non habeo, occupatus melioribus. Possem tamen aliquando cogitare, si duo possim recuperare editi a me voluminis exemplaria, alterum patris, alterum meum, in quibus annotavi aliquando ad novam editionem profutura. Nunc neutrum habeo. Nostra ad Lucanum et poematum reliquias edi gaudebo.[13] Quod hic edi curo nostra ad Vetus Testamentum,[14] non infenso in Blavium animo, sed necessitate feci. Quotidie ab inimicis irrideor ob ea, quae ipsius operae et correctores peccarunt, etiam in erratis.[15] Tum vero index ita factus est et quaedam in Appendice ita corrupta, ut malitiam alicuius, non dico Blavii, putem intercessisse. In summa nihil unquam visum est contaminatius.

Matri, tibi tuisque fausta vota reddo.

3 Vgl. Grotius' schrijven aan zijn broer, dd. 4 januari 1642 (no. 5534), waarin hij zijn misnoegen uitspreekt over de wijze waarop de gebroeders Blaeu het voorwerk van de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135) met eigen toevoegingen hadden verfraaid.

4 *BG* no. 1165; de *Annotata* werden in de loop van 1642 door Blaeu herdrukt in de bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1167).

5 De bul 'Iniunctum nobis' van paus Pius IV, dd. 13 november 1564: *Forma professionis orthodoxae fidei observanda (Bullarum ... Taurinensis editio* VII, Turijn 1862, p. 327-329).

6 *Eucharistia (Mystici secreta ritus* ...), zie *BG* no. 206 rem. 1 en *BG* no. 211.

7 Grotius zal doelen op de 'dedicatio' van zijn tragedie *Christus patiens,* Leiden 1608 (*BG* no. 31) aan Pierre Jeannin; vgl. no. 114 (dl. I) en *Dichtw.* I, tweede deel, pars 5 A en B, p. 39-57.

8 De geograaf Johan de Laet was geraadpleegd bij de voorbereiding van *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* nos. 725 en 726).

9 De gebroeders Nicolò en Antonio Zeno uit Venetië reisden tegen het einde van de veertiende eeuw naar onbekende landen ten noorden van Schotland. Uiteindelijk belandden zij op het eiland Frislanda (de Faeröer-eilanden?). Een reisverslag van de hand van Antonio werd later door een nazaat Nicolò Zeno (geboren in 1515) naverteld in *Dello scoprimento dell' Isole Frislanda, Eslanda, Engronelanda, Estotilanda et Icaria,* ed. princeps Venetië 1558. Over de echtheid van het verhaal bestaat twijfel, zie de Inleiding van R.H. Major in *The voyages of the Venetian Brothers ... Zeno,* Londen (Hakluyt Society) 1873.

10 *BG* no. 571; de uitgave verscheen begin maart 1642 bij Blaeu.

11 Daniel Tresel († najaar 1641), klerk van de Staten-Generaal, vestigde zich na zijn ontslag in 1618 als koopman in Rouaan. Aldaar verzorgde hij de verzending van een deel van Grotius' correspondentie (*Res. SG 1610-1670*, III (1617-1618), ed. J.G. Smit, p. 507 no. 3506).

12 Grotius' *Syntagma Arateorum* was verschenen in 1600 (*BG* nos. 413-414).

13 De nieuwe aantekeningen bij Lucanus werden in 1643 gedrukt (*BG* nos. 430 en 431); minder gelukkig was Willem met het vinden van een uitgever voor de *poemata*.

14 De *Annotata ad Vetus Testamentum* zouden in 1644 uitkomen bij de Parijse drukker Cramoisy (*BG* no. 1137).

15 De kritiek betrof de *Annotationes in libros Evangeliorum,* ed. Amsterdam (Joh. et Corn. Blaeu) 1641 (*BG* no. 1135, met *BG* nos. 1102, 1111, 1118 en 1129 (=*Appendix de Antichristo*)).

Dicit mihi Labbaeus[16] quaecunque ad pacem ecclesiarum propono in Annotatis eadem esse quae olim proposuit Hospitalius, Galliae cancellarius; de Annotatis vero ad Evangelia, Erasmum vepres, me omnes sentes sustulisse. Rivetus[17] de iisdem huc scripsit: ubi bene nemo melius, ubi male nemo peius,[18]

tui amantissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 18 Ianuarii 1642.

In Annotatis ad Cassandrum velim et haec corrigi:[19]

5 28 aut quod idem est a vitiis purum efficere.

7 18 remissionis peccatorum et emundationis a vitiis, quam sequitur sanctificatio.

7 20 Mundities in animo.

In Cassandri libro quae ad manuscriptum exemplar correcta sunt, ea poterit exscribere et mittere Mercerius,[20] nam ipse liber satis grandis est. De Anthologia[21] rogo memineris.

Princeps Condaeus huc venit,[22] ut absente rege regis consilio praesit. Castellum Arzellerii in Ruscinonensi tractu in Hispanorum venit potestatem. Mortuus Espernonius. Principis Condaei filia Longavillano nubet. Turca Budam munit.

5560. 1642 januari 18. Aan N. van Reigersberch.[1]

16 Charles Labbé (1582-1657), advocaat te Parijs, bibliofiel en uitgever van juridische en filologische teksten (*NBG* XXVIII, kol. 342-343), zal gewezen hebben op de vergeefse verzoeningspolitiek van kanselier Michel de l'Hospital in het eerste tijdvak van de Franse godsdienstoorlogen, 1560-1568.

17 André Rivet (1572-1651), geboren in de Poitou, vanaf 1620 hoogleraar in de theologie te Leiden, ontving in 1632 van Frederik Hendrik de opdracht om de jonge prins van Oranje te onderrichten. In die vooraanstaande positie aan het stadhouderlijk hof meende hij bezwaar te moeten maken tegen de inhoud van Grotius' recente theologische publicaties (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 32). Of Rivet genoemde passage inderdaad heeft gebezigd in een brief naar Parijs, valt niet te achterhalen (P. Dibon, *Inventaire Rivet,* waarin opgave van de teruggevonden brieven).

18 Vgl. P. Dan. Huetius, *Origeniana* II 3, in *P. G.* XVII, kol. 1093: 'Quod de Origene Origenisque dogmatis jactabatur olim: Ubi bene, nemo melius; ubi male, nemo pejus ...'. In deze tekst (zie ook no. 5560) wordt gedoeld op de al tijdens zijn leven controversiële bijbelgeleerde Origenes (ca. 185 - ca. 253), wiens leer in 543 door keizer Justinianus veroordeeld werd (*Dict. Théol. Cath.* XI, Parijs 1931, kol. 1489-1588, met in kol. 1563 een aantekening over de Origenes-editie van Pierre-Daniel Huet uit 1668).

19 De corrigenda zijn slechts gedeeltelijk verwerkt in de herdrukken van de *Annotata* in de bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1166 (Parijs 1642), nos. 1167 en 1168 (Amsterdam 1642)).

20 Edmond Mercier, een vrijzinnig calvinist, die in Parijs een pension onderhield voor voornamelijk Poolse studenten en daarnaast secretariaatswerkzaamheden voor Grotius verrichtte (Pintard, *Libertinage,* p. 50). Zijn eerste contacten met Grotius dateren uit het midden van de twintiger jaren; vgl. no. 1286 (dl. III) en bijlage 5 (dl. VIII).

21 De *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

22 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 18 januari.

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Tezamen met no. 5561. Antw. op no. 5540, beantw. d. no. 5578.

Mi frater,

Quod Latina mavis quam Batavica, non miror; quid enim nunc in Batavicis boni, quid dignum quod cum veteri Latio comparetur? Et ego cur Batavica amem, non habeo:

Oblitusque meorum, obliviscendus et illis.[2]

Sed Latina olim potui meliora dare, cum et aetas esset vegeta et laboribus levioribus defungerer, quam sunt quos mihi nunc super publica negotia iniunxi, saturus arbores aliis saeculis profuturas.[3] Si tamen Latinas vis epistolas, dabo, dummodo brevibus contentus sis, quales sunt et Ciceronis multae et Plinii et Graecorum Basilii, Libanii, Theophylacti. Poterunt interdum esse longiores, ubi res et tempus id ferent.

De votis quae dicis, laudo. Attulimus ad eam rem facientia ad caput VI Matthaei.

De Gallis mittendis ad augendas eas quae ad Rhenum sunt copias, fiet id quod princeps Arausionensis volet, idque est quod in posterum intellectum volo super omnibus iis, quae apud vos in deliberationem venient.[4] Hibernicus motus est, ut ferme nostri saeculi omnes, mixtus ex religione et libertate, quarum haec proceres, illa plebem partibus illigat. Et pridem praedixi metuendum, ne septentrionalia Angliae aurae illius contactu trahantur. In parlamento Angliae dissidia non miror. Stare diu non potest consensus multitudinis nisi excussa plane regia auctoritate ac ne sic quidem, nisi optimis legibus adsint magnae virtutes.

Scripsit huc Rivetus[5] de meis ad Evangelia Annotatis id quod olim dictum de Origene: ubi bene nemo melius, ubi male nemo peius. Alii hic benignius iudicant.

Vale suaviter,

tuus H. Grotius.

Lutetiae, XVIII Ianuarii 1642.

In dorso staat met andere, latere hand: Den 18 Ianu. 1642.

5561. 1642 januari 18. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Schijnt de coninginne van den coning heeft afgebeden de reise nae de frontiere van Spaegnie, zooveel haere persoon aengaet, den coning blijvende bij de resolutie om derrewaert te gaen. Men spreeckt veel van een huwelijck van den hertogh van Longueville met de dochter van den prins van Condé.[2] Wij verstaen dat in de forten voor Hohentwiel niet meer en zijn gebleven als zeshondert man ende dat de Fransche ruiterie haer daerontrent toont om in te brengen dat noodigh zoude zijn. De Spaensche pensioenen beginnen oock in Switzerlant te manqueren, de Franschen gaen beter ende bij consequentie oock de Fransche lichtingen, hoewel

2 Horatius, *Epist.* 1, 11, 9.
3 Vgl. Caecilius Statius Com., frg. 210 (Ribbeck).
4 De Staatse materiële steun aan het Frans-Weimarse leger van Guébriant zou onder meer de detachering van een deel van de Franse compagnieën in Staatse legerdienst omvatten.
5 Deze passage, echter zonder vermelding van Origenes, is ook te lezen in Grotius' brief aan zijn broer Willem dd. 18 januari (no. 5559).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 24m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5560. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 18/28 januari 1642).
2 De bruiloft van Henri d'Orléans (1595-1663), hertog van Longueville, en Anne-Geneviève (1619-1679), dochter van Henri II de Bourbon, prins van Condé, zou pas op 2 juni plaatsvinden.

Schaffhuize nae zijnde bij die van Oostenrijck noch wat zwaericheit maeckt, welcke zaecke, zoo die duirt, light bij de roomsche cantons tot pretext zal werden aengenomen. De Grisons hebben een vergadering te Coire[3] over het stuck van de Engadine.

3 In een overeenkomst, op 9 augustus 1641 met aartshertogin Claudia te Feldkirch gesloten, had Graubünden zich verplicht de capucijnen weer toe te laten in het Engadin. Over de

Van de Iersche beroerte werdt alhier geoordeelt dat dezelve apparent zijn te duiren, alzoo bij het interest van de religie, dat veele personen in dat landt aengaet, werdt gevoecht een interest, dat ydereen raeckt, om niet te dependeren van een ander rijck, waerbij zij oock zoecken den coning van Groot-Bretangne te interesseren, haer verbindende bij den eedt van haer verbont tot voorstant van des conings hoocheit ofte prerogative, om alle welcke ende meer andere redenen men meent dat den churfurst palsgraef reden heeft om zich in dat oorlogh niet licht te laeten engageren.[4]

Indien het waer is dat Angola is becomen bij de Hollanders,[5] zal te zien staen off zulcx is geschiet voor ofte nae de approbatie van het tractaet van trefves tuschen Portugael ende Hollant.[6] Ick meen vóór, ende dat zulcx die conqueste aen de Hollanders zal blijven.

18 Ianuarii 1642.

Den prins van Condé is hier gecomen om in absentie van den coning hooft te zijn van des conincx raedt. Den marescal de La Millerai[7] gaet met trouppes vooruit daer den coning zal volgen. Den hertogh van Espernon[8] is gestorven. Hertogh Carel[9] blijft bij de Sare. Eenige van de zijnen zijn bij de Triersche boeren qualijck getracteert. Bij Hohentwiel bouwt den vijant een royael fort. 't Fort Argillers in Roussillon is bij de Spaegnaerden becomen.[10] De Fransoisen aldaer verwachten eenige cavallerie uit Languedoc ende zeggen dat zij dan Perpignan met gewelt willen aentasten. Wij verstaen dat de Turcken 't fort Tamas in Hongrie[11] hebben gedemolieert ende Buda ende andere frontiersteden voorzien van allerhande amonitie.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 18 Ianu. 1642 uyt Paris.

5562. 1642 januari 18. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Qui in Hibernia arma ceperunt, etiam portubus ad mare occupatis invalescunt et, quia profitentur se regis iura velle defendere, petere autem ne sint Anglorum provincia et ut religionis suae exercendae libertatem habeant, creduntur in arcano habere

4 Karl Ludwig van de Palts had meer dan ooit zijn hoop gevestigd op spoedige terugkeer naar het keurvorstendom.
5 Op 26 augustus 1641 had Cornelis Jol, alias Houtebeen, zich meester gemaakt van São Paulo de Loanda.
6 Het verdrag tussen Portugal en de Republiek was gesloten op 12 juni 1641. De ratificatie volgde in de Republiek op 27 augustus en in Portugal pas op 18 november (Boxer, *The Dutch in Brazil,* p. 103-104).
7 Charles de La Porte (1602-1664), markies, later hertog van La Meilleraye, maarschalk van Frankrijk.
8 Jean-Louis de Nogaret de La Valette (geboren in 1554), hertog van Epernon, generaal van de Franse infanterie en gouverneur van Guyenne, was op 13 januari te Loches gestorven. Het overlijdensbericht verscheen ook in de *Gazette 1642,* no. 9, dd. 18 januari 1642.
9 Karel IV, hertog van Lotharingen, bereidde zich in de omgeving van Saarbrücken voor op gewapende acties tegen Frankrijk.
10 Argelès-sur-Mer viel op 4 januari (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 224).
11 Tamási, fort tussen Balatonmeer en de Donau.
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C. 61, 63; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 180 no. 412. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 132.

aulae conscientiam. Rex aliquamdiu cunctatus in re celeritatis egente incipit nunc cum parlamento deliberare de reme-

diis. Gliscit autem regis iterum auctoritas per dissidia in parlamento atque in ipso etiam tertio ordine, ac Staffordii liberis[2] rex bona reddidit. Scoti rogarunt electorem Palatinum,[3] ut ductum belli contra Hibernos suscipiat, quod et Angli quidam videntur optare. Sed ipse metuens, ne adversa sibi imputentur, prosperorum famam ad se trahant Angli, invida externis natio, ac ne regius ibi praefectus[4] per aemulatum consiliis eius obstet, videtur onus id detrectaturus, neque impediturus tamen, quominus frater Rupertus[5] ibi feliciora quam antehac ponat militiae suae rudimenta.

Hic locorum nihil agitur.[6] Sed videtur rex perstare in proposito itineris ad Hispaniae fines, reginae autem id iter multum se excusanti remittere. In castellis ad Hohentvilam aegre sexcenti hostium mansere. Gallorum autem apparet in proximo equitatus ad invehenda in arcem quae sunt necessaria. Helvetii, quia pensiones Hispanicae exarescunt, dilectum Gallis concedunt. Haesitant tamen Scaffenhusii ob Austriacorum vicinitatem. Rhaeti super negotio Engadinae deliberant.

Quae ad inferiores Rheni partes a Gallis, caesarianis, Batavis et indigenis geruntur, cum iis qui apud Batavos vivunt propiora sint, illis scribenda delego, etc.

Lutetiae, VIII/XVIII Ianuarii 1642.

Princeps Condaeus huc venit, ut per regis absentiam regis consilio praesit. Mortuus est dux Espernonius, Mileraius praecedit cum copiis quo rex sequetur. Dux Carolus adhuc ad Saram est. Quidam eius milites male tractati a rusticis apud Treviros. Ad Hohentvilam hostes magnum castellum aedificant. Dux Parmensis dicitur implorare tutelam regis Hispaniae. Castellum Argilleriae in Ruscinonensi [tractu] Hispanis est deditum. Galli ibi equitatu augentur iactantque se Perpinianum vi capturos. Turcae dicuntur castellum Tamasum in Hungaria deiecisse, multum autem pulveris bellici et rerum necessariarum Budam mittere.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Hibernorum regi oblatae conditiones. Anglica. Palatino expeditio in Hiberniam oblata, verum ab ipso reiecta. Varia nova. Venalia Helvetiorum studia.

5563. 1642 januari 18. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

2 William Wentworth, de oudste zoon van de op 12/22 mei 1641 te Londen terechtgestelde Thomas Wentworth, graaf van Strafford, had in december eerherstel voor hem en zijn familie ontvangen; vgl. no. 5540.

3 Het Schotse expeditieleger wenste niet onder bevel te staan van een Engels generaal (*CSP Ven.1640-1642,* p. 267 en p. 273); volgens deze brief zou de voorkeur uitgegaan zijn naar Karl Ludwig van de Palts.

4 Robert Sidney (1595-1677), graaf van Leicester, gouverneur van Ierland, 1641-1643 (*DNB* LII, p. 237-239).

5 De zojuist uit krijgsgevangenschap vrijgekomen Rupert van de Palts.

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 18 januari 1642 (no. 5561); alleen bevat het postscriptum nog een mededeling over Odoardo Farnese, hertog van Parma.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 702 no. 1549. Ook afschriften in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 9 (met weglating van het postscriptum), in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 317-318, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 272, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E388a, 315.

Quo magis regis et cardinalis vita non utilis modo, sed propemodum necessaria est opponentibus se Austriacae magnitudini, eo magis formido iter quod in Hispaniae fines parant, de

quo regina aegre se regi excusavit. Nam certe si quid non dico utrique, sed alteri eorum eveniret eorum quae Deus avertat, credibile est ingentem secuturam consiliorum mutationem.

In hostilibus ad Hohentwilam non iam castris, sed castellis vix sexcenti milites mansere et apparet in proximo Gallicus equitatus, qui in arcem invecturus creditur quae sunt necessaria. Apud Helvetios interim Hispanicae pensiones deficiunt. Gallicae melius procedunt ideoque et passim dilectus pro Gallis fiunt, nisi quod Scaffenhusii ob Austriacorum vicinitatem cunctantur et pontificiis itidem cunctandi[2] praetextum praebent.

Via illa, qua Bavarus utitur in proponendis conditionibus super re Palatina, senilem ostendit vafritiam; neque Anglorum eo [in] loco sunt res, ut se de eiusmodi versutiis ulcisci possint.[3]

Intelligo cum dolore[4] portus aliquos occupatos ab Hibernis, qui arma cepere, ut ipsi iactant, non solum pro sacrorum libertate, verum etiam ad conservanda regis iura. In parlamento Angliae atque in ipso etiam oppidano ordine multum esse dissidiorum. Illud non improbo, quod Staffordii liberis bona rex reddidit. Sed et de reprimendis Hybernis deliberationes tardius videntur procedere quam pro rei periculo. Et electori Palatino video non deesse rationes cur ductum belli, quem Scoti et Anglorum quidam ad eum deferre volunt, subterfugiat.

Torstensonius, quanquam nihil magni bello adhuc gessit, non parum tamen praestitit quod sui adventu ac fama duas obsidiones disiecit, Lunaeburgicos[5] autem in fide retinuit. Video undique ad inferiores Rheni ripas concurrere copias,[6] ut illorum populorum damno semet saginent. Puto tamen rem sine pugna ibi abituram.

Rex Portugalliae, ut video, sua tueri contentus nihil magni aggreditur, credo ob pecuniae angustias. In praelio navali[7] audio fuisse ambiguum eventum et culpam nunc a Portugallis in ventos derivari. Romani pontificis circa eum regem[8] consilia ita erunt, ut erit belli fortuna. Sunt enim Itali in rebus periculosis valde cunctabundi.

Nobilissimi filii illustris Dominationis vestrae[9] felicem reditum tum ad alia, tum ad solatium utriusque parentis opto totique domui prosperam valetudinem et bonam pacem orbi christiano,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. Grotius.

Lutetiae, 18 Ianuarii anni 1642.

2 ‘cunctandi’ verbeterd uit ‘comitandi’; zie copie te Den Haag.
3 De vertegenwoordigers van hertog Maximiliaan I van Beieren benutten de slechte tijdingen uit Engeland om de onderhandelingen met ambassadeur Sir Thomas Roe over de kwestie van de Palts te vertragen; zie *CSP Ven.1640-1642,* pp. 259, 266, 270 en 273.
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 18 januari 1642 (nos. 5561 en 5562).
5 Te Goslar, niet ver van het hoofdkwartier van de Zweedse bevelhebber Lennart Torstensson, vonden vanaf 7 oktober 1641 onderhandelingen plaats over de overgang van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg naar de keizerlijke partij.
6 Het Frans-Weimarse leger van Guébriant trok op 12 januari bij Wesel over de Rijn. Een dag later volgden de Hessische bondgenoten.
7 De Staatse hulpvloot voor Portugal had begin november 1641, ter hoogte van Cabo de São Vicente, zonder Portugese steun, slag moeten leveren met een sterk Spaans eskader.
8 Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV, was in Rome om bij de paus de officiële erkenning van zijn land door de Heilige Stoel te verzoeken.
9 Joachim IV Camerarius had in 1641 een reis naar Stockholm ondernomen.

Princeps Condaeus huc iam advenit,[10] ut per regis absentiam praesit eius consilio. Millereius autem regem cum copiis praecedit. Mortuus est Espernonius. Et ducis Caroli milites male tractati a rusticis apud Treviros. Castellum magnum struunt hostes ad Hohentwilam. Castellum autem Argilleriae in Ruscinonensi tractu in potestatem venit Hispanorum. Galli illis in locis

10 Ook in het postscriptum is de berichtgeving nagenoeg gelijk aan die in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch. Nieuw is het bericht over de strijd om de Zuidrussische stad Asow; vgl. *Gazette 1642,* no. 7, ‘extraordinaire’, dd. 17 januari 1642.

ex Languedocia equitatum exspectant aiuntque se Perpinianum vi oppugnaturos. Turca dicitur eiectus urbe Azaci; destruxisse in Hungaria Tana[s]um castellum; Budam autem et alia in eo limite implere pulvere bellico rebusque ad bellum necessariis.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: Camerario.
Bovenaan de brief in de copie te Uppsala: Redd. Leidae, 15/25 Ianuarii 1642.

5564. 1642 januari 18. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

La tres grande affection que [vostre Seigneurie] me tesmoigne, merite un plus grand remerciement que je ne vous sçaurois faire, mais bien vous puis-je asseurer qu'il n'y a rien que je ne veuille faire pour vous servir. Je croy que l'ambassadeur de France[2] obtiendra ce qu'il desire pour le renforcement des trouppes qui sont au pais de Juilliers et aux environs, et que par ce moyen les quartiers seront asseurez. Le prince d'Orange fera facillement cesser les oppositions et, quant à l'electeur de Coulogne,[3] patiatur legem quam tulit. Il faudra à la verité avoir de bonne heure soing du pain pour nourrir tant de gens, mais moyennant qu'il y ait de l'argent, les villes proches possedées par les Estats des Provinces-Unies fourniront à cela.

L'arrivée de Torstenson,[4] quoyqu'il n'ait fait encore grande action d'armes, a fait assez en ce qu'elle a fait quitter par les ennemis deux sieges et a retenu les princes de Lunenbourg dans le party.

J'apprends que le duc de Baviere offre de remettre entre les mains de l'empereur le Bas-Palatinat pour en disposer à sa bonne volonté. Il luy sera facile de traisner l'affaire, puisque l'Angleterre n'est pas en estat de se resentir à cause des ombrages qui durent entre le roy et ses sujects et des divisions qui paroissent au parlement mesme dans le tiers estat, desquelles occasions le roy se sert pour racquerir ce que sa Majesté a perdu en autorité. A tout cecy s'adjouste le mal d'Irlande, tant plus à craindre que ces gens protestent de vouloir defendre la prerogative du roy, ce qui a fait les remedes plus tardifs que ne requiroit le danger, principalement depuis qu'ils se sont emparez de quelques ports de mer. Je ne m'estonne pas que monsieur le prince electeur ne se rend pas trop facile pour accepter le commandement des armes contre les Irlandois, cognoissant l'humeur jaloux des Anglois et craingnant des traverses.

Aux forts devant Hohentwiel, ce nous dit-on, ne sont demeurez que six cents hommes et la cavallerie françoise paroist aux environs pour mettre dans Hohentwiel ce qui y pourroit estre requis. Les pensions d'Espagne manquent aux Suisses aussi

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p.10.
2 De Franse ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, voerde vanaf eind december in Den Haag besprekingen over Staatse materiële steun aan de zojuist gestarte campagne van het Frans-Weimarse leger aan de Rijn.
3 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Beieren had op 20 december zijn bezorgdheid te kennen gegeven aan Frederik Hendrik en de Staten-Generaal.
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 18 januari 1642 (nos. 5561, 5562 en 5563).

bien qu'aux Grisons; les françoises aux Suisses vont assez bien et font advancer les levées, excepté que Schaffenhuysen à cause du voisinage des Austriciens y apporte quelque difficulté qui pourra servir de praetexte aux cantons catoliques d'en faire autant. Les Grisons tiennent une assemblée où entre autres ils deliberent sur le fait de l'Engadine.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 18 de Janvier 1642.

J'apprends que ceux de la citadelle d'Asac ont repris la ville et que le Moscovite a mandé en Poulogne que les Turcqs y seront bien frottez; qu'en Hongarie les Turcqs ont demoli le fort Tamas et pourvoyent Buda et autres frontieres de munitions; que le fort d'Argillers en Roussillon est pris par les Espagnols, mais que les François qui sont en ces quartiers, attendent de la cavallerie du Langedocq et veulent attacquer Perpignan par force. Le prince de Condé est venu icy pour estre chef du Conseil royal en absence du roy et le marescal de La Milleray va avecq des trouppes devant le roy. Le duc d'Espernon est mort.

Bovenaan de copie staat: Vicquefort.

5565. 1642 januari 20. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Ego vix alios rerum Americanarum peritos novi praeter Latium,[2] nisi forte putes Hamelium,[3] advocatum Indiae Occidentalis, aliquid in ea parte praestitisse, quod ego vix credo. De Vossio[4] meminero, sed quid de Blavio et Frislandia statuis?[5] De tragoedia Vondelii et Riceliaco Barlaei[6] cogitabo.

Caeterum et hoc scias velim, post mortem cognati Nicolai Debiaei[7] prodiisse dissertationem Belgicam de Regno Christi et An christiano liceat magistratum gerere,[8] quae nescio an eadem sit quam ille ad instar epistolae, dum viveret, ad te misit. Sed certe haec dissertatio iam dispertita est in capita duodecim cum lemmatis et habet cogitationes non malas neque spernendas, haud addito tamen auctoris nomine. Si et eius exemplum habere placeat, faxo ad te perferatur.

1 Hs. Den Haag, ARA. Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 227. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5548, beantw. d. no. 5582.
2 De geograaf Johan de Laet was geraadpleegd bij de voorbereiding van *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* nos. 725 en 726).
3 De advocaat Jacob Hamel, over wie bekend is dat hij in 1631 een aantal extracten uit de resolutiën van de Westindische Compagnie, kamer van Amsterdam, tekende (F.C. Wieder, *De stichting van New York in juli 1625,* 's-Gravenhage 1925 (Linschoten-Vereeniging XXVI), p. 165).
4 Ook Gerardus Joannes Vossius zou nog advies moeten geven.
5 De hulp van Blaeu was ingeroepen bij het localiseren van het eiland 'Frislanda' in de mysterieuze reiskroniek van de Venetiaanse gebroeders Zeno; vgl. no. 5559.
6 Resp. het *Treurspel Peter en Pauwels* van Joost van den Vondel en de *Panegyris de laudibus eminentissimi cardinalis Armandi Ioannis Plessiaci, Richelii ducis, Franciae paris, etc.* van Caspar Barlaeus.
7 Mr. Nicolaes de Bye (ca. 1599 - november 1641) had in april 1641 een uitvoerige brief aan Grotius geschreven over diens *De iure belli ac pacis* en over de positie van een christen tegenover de overheid; vgl. no. 5145 (dl. XII).
8 Er kan sprake zijn van verwarring met *De qualitate regni Domini nostri Jesu Christi* van de theoloog Daniël de Breen (1594-1664). Van deze 'dissertatio' bestaan verscheidene Nederlandse vertalingen uit de jaren 1640, 1641 en 1657. De tweede druk (Amsterdam 1641) werd uitgebracht onder de titel *Van de hoedanigheid des rijks Christi. Daer is bygevoegt: Verklaringhe van de gewichtigheyd des geschils, of en hoeverre het een Christen past de wereldlycke heerschappye te bedienen* (zie *BWPGN* I, p. 604-606).

De Stridenio[9] magnae iam hic sunt turbae, Lugdunenses cum Harlemensibus eum pro incapace haberi volunt iuxta placita quae edicta perpetua indigetant, eamque notam actis

9 De remonstrantsgezinde Haagse advocaat mr. Cornelis van Strijen was voorgedragen voor een zetel in de Hoge Raad. Naar aanleiding van deze voordracht kwam in de Staten van Holland een discussie op gang over de vraag of andersdenkenden geroepen mochten worden tot het bekleden van een openbaar ambt.

publicis inseri volunt et, nisi id fiat, petitionibus publicis de conferenda pecunia adsensum suum praebere nolunt. Contra Amstelodamenses, et quidem fere soli, instant viris honestis et nulla munia ambientibus non faciendam iniuriam et anteacta potius oblivioni tradi debere. Bis terve iam ea de re actum, relata ab Amstelodamensibus res ad Senatum. Cras, ut putatur, iterum disputabitur.

Multi se scire fatentur,
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.[10]

Basium[11] heri conveni eique tuo nomine omnia detuli officia.

Quod de pace communi cum rege egisti, id vero te dignum est eoque nomine tibi gratulor. Aiunt hic apud legatum Venetum[12] esse litteras salvi conductus pro legatis nostris et iam inter eos, qui conventum accessuri sunt, convenisse ut legati proprio nomine, non autem mittentium in tractatu nominentur, quod ad praecidendam de titulis controversiam pertinet.[13]

Quod de filio natu maximo[14] scribis, valde mihi dolet et, si fieri potest, venditio ista irritanda est, quod nisi fiat, ego eum omni spe dignitatum obtinendarum excidisse iudico, nisi in aliis terris melioris fortunae faber esse velit. Sed spero tuo consilio omnia restaurari posse. Filius minor,[15] qui iam huc venit, se mihi amicisque valde probat et apud eos, qui primos in exercitu ordines ducunt, in honore est. Medius[16] hoc unum agit, ut cum tua voluntate et benedictione matrimonium ineat. Ego video nunquam eum de proposito destiturum, quare te iterum rogo, ut illius votis velis annuere.

Deus interea te nobis diu servet incolumem,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XX Ianuarii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Ian. 1642.

En in dorso: 20 Ian. 1642 W. de Groot.

10 Vergilius, *Aeneis* 11, 344-345.
11 Mr. Johan Basius, rekenmeester van Holland, had op 6 december 1641 zijn vrouw verloren.
12 Zuanne (Giovanni) Zon, Venetiaans ambassadesecretaris te Den Haag, 1641-1643 (Schutte, *Repertorium* II, p. 679-680), Zie over de bemiddelingspogingen van Venetië in deze zaak, J.J. Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 37-97: 'Passaporti per Olandesi'.
13 In het preliminair verdrag van Hamburg, dd. 25 december 1641, was de afgifte van vrijgeleidebrieven aan de gevolmachtigden ter vredesconferentie geregeld.
14 Cornelis de Groot (1613-1661) had op 6 juli 1641 meegevochten in de slag bij La Marfée, maar leefde nu zonder emplooi bij zijn ouders in Parijs (E.A. van Beresteijn, in *Ned. Leeuw* 43(1925), p. 169).
15 Dirk de Groot.
16 Pieter de Groot (1615-1678), advocaat te Den Haag, was in deze jaren op vrijersvoeten (M. van Leeuwen, *Het leven van Pieter de Groot,* Utrecht 1917, p. 54-56).

5566. 1642 januari 20. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Het is mij leet dat uEd. oorsaecke meent te hebben liever alle andere als uEd. best geaffectionneerste vrienden uEd. concepten te communiceren. Want sodanygen sijn het die sonder ander interest als het uwe van herten wenschen dat de reputatie, die de Annotationes

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. K 77h. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. v. Reigersb.,* p. 687 no. 271. Antw. op nos. 5549 en 5550, beantw. d. no. 5583.

in Novum Testamentum[2] bij alle menschen souden hebben gegeven, door eenyge cleyne tractaetjens,[3] selffs bij die uEd. veel goets willen, niet en ware geoffusqueert ende bij anderen in grote calumniën verandert. Meent uEd. dat sij de kennisse die sij daervan hebben, bij haer behoorde te blijven, wat soude uEd. daermede sijn gebaet dat daer alle de werelt spreeckt, sij bij uEd. stilswegen, ende niet wel onderricht wordende, te onbequamer waren om de affgunstyge te confunderen, de gunstyge contentement te doen? Ander oogenmerk hebben sij niet die de consideratiën van andere communiceren. Hare intentiën anders wordende geduyt, sullen wel doen op een ander tijt sulckx te mijden.

Wij hebben hier nu confirmatie van graeff Maurits[4] van het veroveren van Sint Paul, die de stat seer sterck, de victorie seer groot maeckt. Twee nieuwe forten worden daer gebout, tot besetten van dewelcken nevens de stadt ende ander forten nodych sal sijn vijfthienhondert man. Dan sal naer de calculatie die de directeurs maecken, boven de lasten van het garnisoen, die men reeckent te monteren op 22000 tonnen [*sic*] gouts, noch overschieten 44 tonnen. Alsoo sij seggen door tollen ende profijten met handel van slaven te winnen is 66 tonnen gouts jarlijckx, vrij op het ruympste soo ick meen gereeckent, dat is elcke slaeff tot 16 Spaense matten tot nu toe daer ingecocht ende vercocht tot soo hogen prijs als sij ter deser tijt in Brasyl commen te costen, hetwelck een prijs is die de winste van de ingenios absorbeerdt. Bovendien souden sij haer wel connen abuseren indien, gelijck men sal soucken te practizeren, die negotie bij de Spaense op een ander haven worde gediverteert, consequentelijck den tol 28 guldens voor ider hooft gemist.

Met het voordeel dat de Spaense scepen op de onse hebben gehadt,[5] hebben sij die avantagie van Tercera, een seer considerabel eylant, te sullen secoureren, alwaer sij naer toe sijn. Sedert sijn de Portugesen bij de onse gevoucht, maer oock daertegens de Spaense versterckt met X scepen, soodat sij meester blijven. Beter opinie van de Portugeese saecken heeft men hier niet als men daer doet, overmits de armoede van de ingesetenen ende het weynych vigeur dat, terwijle de Spaense elders worden gedistraheert, bij den conynck wort getoont.

Uyt Engelant sijn met desen ordinaris geen brieven gecommen. In dat rijck sal het sonder confusie niet afflopen.

Sijn Hoocheyt geeft niet meer te huwelijck als hondertduysent guldens ende voor douarie sal de princesse hebben de bailluage van Emden, waer een architect met den graeff[6] henen is om een schoon huys te doen bouwen. Coigneux,[7] hetwelcke de Franse ministers niet garen sien, blijft noch hier.

Nae de Wijmarsse ende Hessische den derthienden deser te Wesel over de brugge sijn gepasseert, hebben wij geen tijdynge als dat sij Ordyngen, een verlaten

2 *BG* no. 1135; het werk was verschenen in oktober 1641.
3 Aan de *Annotationes* waren herdrukken toegevoegd van drie tractaten van Grotius' hand, *Commentatio de Antichristo, Explicatio de fide et operibus* en *Explicatio Decalogi* (*BG* resp. nos. 1102, 1111 en 1118). Nieuw was een vierde tractaat, de *Appendix de Antichristo* (*BG* no. 1129).
4 Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen (1604-1679), gouverneur van Brazilië, kon melden dat Cornelis Jol, alias Houtebeen, zich op 26 augustus 1641 meester had gemaakt van São Paulo de Loanda in Angola (Boxer, *The Dutch in Brazil,* p. 67-111).
5 De Staatse hulpvloot voor Portugal had begin november 1641, ter hoogte van Cabo de São Vicente, zonder Portugese steun, slag moeten leveren met een sterk Spaans eskader.
6 Ulrich II, graaf van Oostfriesland, had voor zijn zoon Enno Ludwig een huwelijk gearrangeerd met Henriëtte Catharina, op dit tijdstip de jongste dochter van Frederik Hendrik. Het huwelijkscontract werd op 27 december 1641 getekend. Voor de bepalingen, zie de tekst van het contract in *Aitzema* (f^{o}) II, p. 803-805.
7 Jacques Le Coigneux, vertrouweling en diplomatiek agent van Maria de' Medici, was eind december in Den Haag gearriveerd.

plaetse, sijn gepasseert. Kempen hebben sij laten liggen ende marcheerden soo men seyt naer Nuyts.[8] Lamboy was

8 Het Frans-Weimarse leger van Guébriant kwam op 14 januari voor Uerdingen te staan. Samen met de Hessische bondgenoten namen zij twee dagen later de stad in. Neuss viel op 27 januari (*Episodes Guébriant,* p. 252-258).

voor haer daer al aengecommen, Hatsvelt was voor de hant;[9] sonder grote tegenstant sullen (dae)r geen quartieren vinden. Twee partijen van de Gelder bij haer geattrapeert, hebben sij alle, behalven van elcke troupe één om de bootschap te brengen, dootgeslagen gevende de keyserse die daerbij waren, quartier.

Somelsdijck[10] naer een seer pinelijcke sieckte, verswerynge van nieren, ulceratiën in de blase, in thien dagen geen water hebbende geloost als door een καθῆτερ, heeft geagoniseert van tusschen den Maendach ende Dynxdach met groten ziek- ende flauten tot des Vrijdachs naer den middach, wanneer hij is overleden. In al sijn sieckte heeft getoont grote patiëntie ende clouckmoedicheyt, seyt den predicant, tot verwonderynge toe. Een ander heeft mij willen doen geloven dat gevraecht sijnde oft hij hem nergens onge(ru)st in vont ende namentlijck van het jaer 1618, geseyt soude hebben dat hij dat hadde gedaen tot voorstant van lant ende kercken, waerop Jovinianus[11] antwoorde dat dit antwoorde, indien deselve soo hadde gedaen, hem suspect maeckte de bekeerynge daer andere van spraecken. De doot wort bij weynyge beclacht.

Desen 20 Januari 1642.

Den major Copus[12] van Wesel schrijft aen de Staten-Generael ende den Raet van Staten van den 18 deser dat daer binnen was gecommen een partije van 120 man, die in het Stift van Ceulen hadden ontmoet een lieutenant van Lamboys troupen, die gevlucht quam ende seyde Lamboy was geslagen;[13] drieduysent waren op de plaetse gebleven, negen stucken geschut ende alle de bagagie becommen. Wetende seecker die brieven hier sijn, hebbe ick uEd. den inhout willen mededeelen, hoewel ick die tijdynge selffs niet en gelove, niet apparent Lamboy sonder Hatsvelt yet sal hazarderen ende die lieutenant alleen de vlucht daeruyt niet soude hebben genomen, etc.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Ian.

En in dorso: 20 Ian. 1642 N. Reigersberg.

5567. 1642 januari 21. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

Le temps icy ne nous fournit point de grandes nouvelles excepté les nopces du duc de Longueville avecq la princesse de Bourbon, fille du prince de Condé,[2] et

9 Na op 6 januari zijn troepen bij Venlo over de Maas te hebben gevoerd, wachtte de keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy, in de omgeving van Hüls op de samenvoeging van zijn leger met dat van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen.

10 François van Aerssen, heer van Sommelsdijk, was op 27 december 1641 overleden.

11 Codenaam voor Reigersberch.

12 Willem Copes, majoor te Wesel (*Briefw. C. Huygens* III, p. 172 no. 2716).

13 Op 17 januari werd het leger van Lamboy bij Kempen overvallen door de geallieerde Frans-Weimarse en Hessische legers.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 11. Antw. op no. 5533.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 18 januari 1642.

qu'on parle tousjours du voyage du roy vers l'Espagne, la reine s'estant excusée de l'accompagner. Les Irlandois qui se sont armez, comme ils disent, pour la liberté de la conscience et de leur patrie et pour l'autorité du roy, se sont rendus maistres de deux ports de mer qui sont d'importance, et auront

les Anglois de la peine à les surmonter, pourquoy aussi le prince electeur s'excuse de la conduite. Les evesques en Angleterre subsistent encore, nonobstant une grande conspiration contre eux du petit peuple de Londres.

Nous attendons des nouvelles de la marche du marescal Torstenson avec son armée et de ce que le roy de Danemarq fera avec la sienne. Les Wimariens et Hessiens logent de l'une et de l'autre costé du Rin prèz de Wesel et attendent le renfort des trouppes françoises qui sont en Hollande.

La conference pour la paix s'accroche sur ce que le roy fait difficulté d'appeller empereur celuy qui en cette qualité est cognu par tout l'Empire, mesme par ceux de Lunenbourg et de Hessen et par l'electeur de Tresves.[3]

Nous voulons esperer que vos Suisses[4] se rendront bien unis, autrement quelque grand mal les attend, et l'exemple des Grisons les doibvent rendre sages. Pour le duc de Parme,[5] je croy qu'il sera forcé de s'accommoder aux volontez du pape et que l'affaire de l'evesque de Lamego[6] demeurera en suspens jusques à ce que quelque bataille sera donnée pour le royaume de Portugal.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 21 de Janvier 1642.

Bovenaan de copie staat: Marini.

5568. 1642 januari 23. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je n'ay pas encor receu ces deux cent richedales que monsieur Heuf[2] à vostre instance m'a promis;[3] messieurs Hevarts[4] ausquels il en doit avoir escrit n'ayans jusques à ceste heure donné ny ordre pour le payement ny mesme m'en escrit. Je m'en estonne fort et ne sçai pas où j'en suis, vous suppliant pourtant de les faire effectuer au plustost, car je vous proteste que j'en ay si gran besoing comme un affamé du pain, ne sçachant où en prendre d'advantage pour avoir tant de fois

3 Tot nu toe kon koning Lodewijk XIII in het Duitse Rijk rekenen op de steun van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg, de landgravin-regentes van Hessen en Philipp Christoph von Sötern (1567-1652), keurvorst-aartsbisschop van Trier.
4 De Zwitserse protestanten.
5 De kwestie betrof de vraag of de hertog van Parma in de zaak van het hertogdom van Castro zou toegeven aan de eisen van paus Urbanus VIII.
6 De erkenning van Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9,254. Eigenh. oorspr.
2 Johan Hoeufft (†1651), een uit de Nederlanden afkomstige bankier te Parijs, commissaris over de Frans-Zweedse geldzaken in Frankrijk (Schutte, *Repertorium* I, p. 58).
3 Marins verzoek om een voorschot dateert van 12 december 1641, zie no. 5499 (dl. XII).
4 Barthélemy en Jean-Henri Herwart, bankiers te Lyon (Ph. Mieg, 'Notes biographiques et généalogiques sur la branche française de Herwart', in *BSHPF* 117(1971), p. 447-468).

manqué de parole à mes creanciers qui me donnent bien de la peine. Plust à Dieu qu'on m'envoyast bientost des lettres de faveur aux Grisons, afin que j'y puisse un peu demeurer en seureté et estre assistant à ma femme[5] à recouvrer ce qu'elle a perdu à cause de moy, oultre qu'il m'est impossible de supporter plus à la longue la cherté qui nous presse icy

5 Alessandra Paravicini Capelli, een protestantse, wier familie was verdreven uit het Veltlin (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 80 en 82).

et qui donne à faire aux autres residans encor que provisionés d'une paye de trois mille dalers par an. Je vous conjure par l'affection qu'il vous plait me porter de faire tant, que je puisse obtenir ceste faveur en Suede avec le payement qu'on me doit, car autrement je serai reduit ad stipem avec ma pauvre famille, et faudra à la fin que je me retire d'icy comme un infame n'ayant de quoy satisfaire à mes creanciers.

Le gouverneur de Hohetvil[6] repare le chasteau où il est endommagé et se pourvoit de tout ce qui luy faut, faisant demolir tout ce qu'il y a dehors et peut servir aux ennemys, s'ils y retournent ce prinstemps, comme ils publient le vouloir faire. Il a 400 hommes sains en garnison, et plus de deux cent d'autres personnes de service. Spar[7] est allé en poste à Vienne pour s'excuser envers l'empereur de sa faute qu'il jette sur le gouverneur de Costance qui luy auroit depeint l'entreprise plus facile de ce qu'elle n'est. Les Suisses veulent qu'on prolonge la suspension d'armes en la Contée[8] jusques à la Saint-Jean et sans cela ne veulent que la levée accordée sorte du pays, en quoy je croys qu'on leur gratifiera.

Les Grisons s'assemblent sur le traitté de Feldkirch[9] qu'on doit ratifier de part et d'autre, mais de Milan ils ne reçoivent pas encor ce qu'on leur doit. On y publie de gran' advantages d'Espagnols auprès de Perpignan, qu'ils auroyent ravictuaillé, et contre la flotte de Hollande et de Portugal.[10]

Touchant l'affaire de Rome il y a peu de disposition à un accommodement entre le pape et le duc de Parme.[11] Au contraire, on m'escrit que la sentence de condemnation est toute dressée contre son Altesse et sur le point d'estre prononcée, si les bons offices de ceux qui s'entremettent de cest affaire n'en empechent l'execution. Le cardinal Bichi va en France et Panciriola en Espagne,[12] et veut-on que la congregation establie sur la reception de monsieur l'evesque de Lamego[13] est fort advancée et qu'elle fait esperer un succes qui sera de satisfaction au nouveau roy de Portugall et à la France. L'Espagne en sera fort offencée, aussy se desfie-[t]-elle tout à fait des actions du pape. On escrit que nostre Torsonson a derechef la goutte, Dieu l'en delivre et le face victorieux sur ses ennemys.

Je vous demande la continuation de vos bonnes graces que je cheris infiniment, et demeure, monsieur,

vostre serviteur redevable,
C. Marin m.p.

6 Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel nabij Singen, had zojuist een aanval van keizerlijke troepen onder leiding van generaal Sparr afgeslagen.
7 Ernst Georg, vrijheer Sparr (1602-1666) moest na de mislukte aanval de dienst verlaten (*ADB* XXXV, p. 62-63).
8 Koning Lodewijk XIII had voor de duur van 6 maanden een wapenstilstand voor de Franche Comté afgekondigd. Deze zou op 30 april 1642 aflopen.
9 De overeenkomst, op 9 augustus 1641 te Feldkirch gesloten tussen aartshertogin Claudia en Graubünden.
10 Op 4 januari kwam Argelès-sur-Mer in Spaanse handen. Twee maanden eerder had een Spaans eskader bij Cabo de São Vicente een overwinning geboekt op de Staatse hulpvloot voor Portugal.
11 Odoardo Farnese, hertog van Parma, was in het najaar van 1641 met paus Urbanus VIII in conflict gekomen over het aanbrengen van militaire versterkingen in het hertogdom van Castro.
12 De pauselijke nuntii kardinaal Alessandro Bichi (1596-1657) en Giovanni Panciroli (1587-1651) (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 723).
13 De erkenning van Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV.

De Zurig, ce 13 de Janvier, stilo vetere, l'an 1642, que Dieu nous donne plus heureux que le precedant.

Je vous ay adressé des lettres pour nostre reine et le gran-thesorier.[14] J'espere que vous en auray eu le soing qu'il faut, encor que vous ne m'en donne[z] le receu.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Febr.
En in dorso: 13 Ian. 1642 Marin.

5569. 1642 januari 23. Van J.O. Tabor.[1]

Illustris et magnifice domine,

Quanquam illibenter magnorum virorum occupationes intempestiva scriptione interpello, satius ducens tacito cultu et frequenti depraedicatione meritorum in publicum nomina eorundem venerari quam curas egregio communi devotas ad familiare officium distrahere et avocare, attamen invitum aliquando et restitantem ultra decori limites rapit importuna studiosorum sollicitatio, qui per elogia praeceptorum suorum viris virtutibus et fama eximiis innotescere satagunt optantque. Tale officium saepenumero studiosis nostris praestare coactus fuit dominus Matthias Berneggerus, piae memoriae, qui anno 1627 inter caeteros etiam nobilissimum iuvenem Martinum Willerum Silesium,[2] contubernalem tum meum et itineris in Galliam comitem, systaticis literis[3] instruxerat, quarum occasione ipse quoque ad desideratum illustris Dominationis vestrae colloquium fui admissus; de quo mihi deinceps - apud multos in aulis et scholis eruditos mentione celeberrimi nominis vestri facta - valde sum gratulatus.

Quamobrem tanto minus parile officium denegare potui praesentium latori, domino Domi[ni]co Dieterico,[4] e patricia apud nos familia oriundo, qui pietate, doctrina et morum amabilitate favorem collegarum prae caeteris commilitonibus hactenus demeruit. Ille vero in peregrinatione quam suscepit Gallica nihil magis in votis habet quam ut illustri Dominationi vestrae possit studia devotionemque suam adprobare, ut in praesentiarum patrocinio eiusdem utiliter frui, redux autem instituti habitique cum tanto seniore colloquii gloriam ad suos reportare queat.

Ex eo illustris Dominatio vestra statum academiae nostratis meamque conditionem uberius poterit cognoscere, quam feliciorem iudicabo si me in posterum quoque recensere dignabitur inter

illustris Dominationis suae obsequiosos cultores,

14 De rijksschatmeester Gabriel Bengtsson Oxenstierna (1586-1656), neef van Axel Oxenstierna (*BLS* X, p. 268-270).

1 Copie Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Supell. epist. 59, f. 178 no. 35. Johann Otto Tabor (1604-1674), afkomstig uit Bautzen in de Lausitz, bezocht in zijn studiejaren de universiteiten van Leipzig, Jena, Straatsburg en Genève. Kort na 1634 ontving hij de uitnodiging om in Straatsburg rechten te doceren. Naderhand, van 1659 tot 1667, was hij verbonden aan de universiteit van Giessen (*ADB* XXXVII, p. 337-339).

2 Martinus Willer Silesius, een studiegenoot van Tabor (vgl. G.C. Knod, *Die alten Matrikeln der Univ. Strassburg* II, p. 214: immatriculatie dd. 21 juli 1626), was op 17 december 1628 door de Straatsburgse hoogleraar Matthias Bernegger bij Grotius aanbevolen; vgl. no. 1350 (dl. III).

3 Vgl. 2 *Cor.* 3:1: '... συστατιχῶν ἐπιστολῶν ...'.

4 Dominicus Dietrich Argentinensis, die zich op 31 maart 1635 aan de universiteit van zijn woonplaats had laten inschrijven (G.C. Knod, *Die alten Matrikeln der Univ. Strassburg* I, p. 306).

Johan-Ottonem Tabor, iurisconsultum, Lusatu[m], et in universitate Argentoratensi professorem primarium.

Sign. Argentorati, Idibus Ianuarii anno 1642.

Dominum Johannem Freinshemium[5] in Sueciam ad subeundam Upsaliae professionem Skyticam, ut vocant, abiisse dominus Dietericus itidem narrabit. Bibliothecam soceri, vilissimo mille imperialium scilicet uncialium[6] pretio in favorem eiusdem a me et contutoribus taxatam, secum avehere non potuit, destitutus aere quo pretium praesenti pecunia exsolverit. Spero patronos eius, ut hactenus coeperunt, vota ipsius et indigentiam sublevaturos. Ego certe plus, quam illemet credere vult, conatibus eius desideriisque faveo, gnarus neminem libris his utilius uti fruique posse.

5570. 1642 januari 24. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Den 10^en^ aen u. Exc.^cie^ lest geschreven.[2] Den churvorst van Brandeborg[3] is den 15 tot Coninxbergh gehuldigt van de ridderschap en kleine steden. De dry Coninxberger steden[4] hebben gedifficultert dat hun well mochtte berauwen. Den churvorst begint seer te mesnageren en alreede eenige ampten gelost. Den sohn van Ragotski in Sevenbergen traut de eenige erve van de familli Battori met alle de goederen in Polen, Ungaren en Sevenbergen.[5] De heer Lychtmaer is den 21 vanwegen den churvorst naer Pommeren tot confirmacie van de armistie hier gepasseert.[6]

In Polen gaet die verdachtte ridderschap ter eeren van de H. Moeder Maria[7] voorts. Daer sijn veel gemoederen gedisgousteert, dordien datter well 15 articulen in de constitucie op anderen sin gestelt sijn als de rechte meininge is, daervan den ondercantzler Ossalinski[8] mede

5 Johann Freinsheim (1608-1660), schoonzoon van Matthias Bernegger (1582-1640), ging in 1642 naar Zweden om aan de universiteit van Uppsala bezit te nemen van de door Johan Skytte (1577-1645) gestichte leerstoel in de welsprekendheid en de politica (*SBL* XVI, p. 484-486).
6 De waarde van de bibliotheek werd getaxeerd op 1000 rijksdaalders.
1 Hs. Den Haag, KB., coll. Cornets de Groot IV 13, z. Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 5546.
3 Op 7 oktober 1641 had keurvorst Friedrich Wilhelm aan koning Wladislas IV van Polen hulde gedaan voor het leen Pruisen. Van Warschau keerde de vorst terug naar zijn hof te Koningsbergen (Opgenoorth, *Friedrich Wilhelm* I, p.107).
4 Koningsbergen was een agglomeraat van de ‘städte’ Altstadt, Löbenicht en Kneiphof. Hun oppositie richtte zich in 1641 vooral tegen de tol te Pillau (*Urk. u Act.* XV, p. 325-334).
5 György Rákóczi, zoon van György (Georg) I, vorst van Zevenburgen (1630-1648), huwde Zsófia Báthory (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* IV, p. 27).
6 De Brandenburgse onderhandelaar Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim was op weg naar Stettin om aldaar het in de zomer van 1641 overeengekomen wapenstilstandsverdrag tussen Zweden en Brandenburg te ratificeren.
7 De ridderorde van de Onbevlekte Ontvangenis van de H. Maagd Maria, op 8 december 1637 op instigatie van de koning van Polen gesticht (vgl. no. 3369 (dl. VIII)), werd gezien als een instrument van de Habsburgse politiek. Dit was de reden dat koning Wladislas IV de verdere uitwerking van zijn initiatief in 1638 liet varen; vgl. nos. 3563 en 3740 (dl. IX).
8 Jerzy Ossolińsky (1595-1650), vice-kanselier en vanaf april 1642 kanselier van Polen, had de statuten voor de Poolse ridderorde opgesteld (*NBG* XXXVIII, kol. 915). Een copie van genoemde statuten bevindt zich te Amsterdam, UB, coll. RK, 555[15].

beschuldigt wort. Saude de aenstaende convocacie[9] dor confusie schayden, eenen algemeinen opstand is in 't rijck te vreesen.

Ick blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedige diener,

Paulus Pels.

24 Ianuario 1642, Dansick.

Ick bidde u. Exc.[cie] gevoelen over de Engelse beroerte.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Fe.

5571. 1642 januari 26. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Expensis quae Latius et quae Blavius monuit[2] nihil peccaturi videmur, si editionem in argumento adeo coniecturali periclitemur. Sed pro ‘apud Californiam’ ponendum est ‘in tractu qui est versus Californiam.’ Et post illa verba, ubi de Anslandia[3] agitur, ‘Zenonum Venetorum’ addendum ‘nisi forte Anslandia ista pars est eius Islandiae aut Groenlandiae.’ Consultatio Cassandri et alia, quae edere parat Blavius, etiam hic eduntur.[4] Videtur multis in locis resuscitari sopita diu de schismate sarciendo cogitatio.

Rex non optime valens[5] iter tamen suscepit; quo nescitur. Audiemus id, ubi rex Lugdunum venerit. Putant alii comitatui Burgundiae imminere bellum, quia induciae semestres acceptae non sunt ab Hispano, alii iri ad sublevandos Catalanos, quibus hostis nunc praepollet, alii moliri regem aliquid cum pontifice, qui praeter magnum quem habet exercitum novum militem in Helvetiis conscribit.

Hostis ad Hohentwilam facit castella. Erlach[i]us contra copias parat. In Italia Gallicis copiis praeerit dux Bulionius, Harcurtius in Belgico limite. Regem comitabuntur cum exercitu Milerius et sub eo vicecomes Turenae.

Vale cum optima matre tuisque omnibus,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

9 Op 11 februari zou de rijksdag weer in Warschau bijeenkomen (A.S. Radziwill *Memoriale* III, p. 80-82).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 932 App. no. 584. Antw. op no. 5554, beantw. d. no. 5588.

2 De aantekeningen die de geograaf Johan de Laet en de uitgever Blaeu hadden gemaakt bij het manuscript van Grotius' *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* nos. 725 en 726).

3 Men leze: ‘Frislandia’ (het eiland ‘Frislanda’ in de mysterieuze reiskroniek van de Venetiaanse gebroeders Zeno); vgl. no. 5559.

4 Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam* verscheen in maart 1642 bij Morel te Parijs (*BG* no. 1166) en in augustus 1642 bij Blaeu in Amsterdam (*BG* no. 1167).

5 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 26 januari.

26 Ianuarii 1642.

De Anthologia responsum exspectabo, exemplaria de Iure belli ac pacis, editiones Lucani et poematiorum.[6]

6 De *Anthologia Graeca* verscheen eerst in de jaren 1795-1822 (*BG* no. 534). Van de overige hier genoemde werken kon Grotius uitgaven verwachten van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571) en van zijn nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).

5572. 1642 januari 26. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Datter abuisen zijn ingebroocken in de roomsche kercke, werdt bij geen verstandigh mensche gelo[o]chent. Maer dat de leer die over 150[2] jaeren bij alle christenen, oock die van de oostersche kerck, was aengenomen, zoude bedorven zijn geweest, dat en heeft Godes goedheit niet toegelaeten; maer wel dat die abuisen door de scheuringe hebben willen wechnemen, niet alleen andere abuisen hebben ingebracht, maer oock de leere, insonderheit de iustificatione, de natura fidei, de necessitate operum, t'eenemael bedorven tot schade van veele zielen ende tot een teicken dat zij van Godes geest niet gedreven en sijn geweest. Die in de kercke zijnde de abuisen hebben tegengesproocken zonder partij apart te maecken ende daerover hebben geleden, zullen haer loon van Godt ontfangen, gelijck Augustinus zegt, de Vera religione, cap. 8.[3]

In mijne Appendix[4] is mijns wetens niet als de waerheit ende die licht zal te verantwoorden. Ende werdt dat boeck in Engelant zeer gezocht ende geprezen. De Consultatie van Cassander met mijn Annotatis werdt hier herdruckt.[5] De Marais[6] zal wel hulp van mannen van doen hebben. Monsieur de Saumaise[7] is een vat vol geleerdtheit, maer zonder duigen. Zoo eenige om voordeels wille nae de roomsche kerck voegen, dat en zal altijd in Hollant niet zijn. Ick heb onlancx een brief ontfangen van een zeer geleert man,[8] waerin deze woorden: ‘Appendicem tuam de Antichristo legi summa cum voluptate, licet hic ringantur plurimi ex Borboritarum ordine. Excussisti illorum manibus locum communem de Antichristo pontifice, sine quo exsuccae et exsangues sunt nostratium theologorum conciones. Indignantur valde super ista de Calvino narratione, sed inhumanum tanti viri factum merito damnant qui sanguinem humanum amant. Notas tuas ad Consultationem Cassandri legi. Utinam plures Cassandro similes haberet ecclesia. Tu, vir maxime, vestigiis eius insistis et sopitum concordiae christianae studium acuis, animos spe excitas. Et quamvis, prout tempora sunt, parum forte proficies, utile tamen fuerit saniora subinde consilia ecclesiarum rectoribus suppeditari, quae, si respuent illi, non desinent in ecclesia esse et hic et alibi qui extra partes positi, tibi subscribent et affectum tuum sarciendi corporis Christi miseras divulsiones exosculabuntur.’

Maer ick meene dat het beter zal zijn hierover aen uwe Ed. niet meer te schrijven ende uEd. zijn begrip volge ende ick het mijne. Alleen zal ick dit voor het laetste daerbij vougen dat het rechte licht is te vinden niet bij de nieuwe, maer bij de oude

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H25c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5573. Antw. op no. 5555, beantw. d. no. 5589.

2 Het getal - mogelijk ‘150’ of ‘M^{o,} - is moeilijk leesbaar.

3 Augustinus, *De vera religione* 8, 14-15, en eventueel ook 6, 11 (ed. *Corpus Christianorum,* Series Latina XXXII, p. 197-198).

4 De *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129), in 1641 verschenen en opgenomen in Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135).

5 In maart 1642 verscheen te Parijs een herdruk van de *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165) in de bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1166).

6 De predikant en hoogleraar Samuel Desmarets (Maresius, door Grotius in zijn *Appendix de Antichristo* spottend ‘Borborita’ genoemd) had eerder de *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) fel bekritiseerd in een *Dissertatio de Antichristo* (Amsterdam 1640).

7 Claude Saumaise, hoogleraar te Leiden, bereidde een verhandeling *De Primatu Papae* voor.

8 Niet geïdentificeerd. Het hierna volgende fragment uit een brief van N.N. aan Grotius, vermoedelijk omstreeks de jaarwisseling geschreven, is onder no. 5532 ook afzonderlijk in dit deel van de *Briefwisseling* uitgegeven en geannoteerd.

leeraers ende dat daeruit ydereen zichzelve can reformeren ende Godt bidden dat de abuisen uit de kerck ordentlijck geweert mogen werden.

Van Engelant oordeele ick met uEd. dat daer nieuwe veranderingen zijn te verwachten ende dat die van Ierlant niet licht en zullen cesseren ende Schotlant liefst weder in onrust

zoude connen komen, al quaed voor mijnheer den palsgraef.[9] De stadt in Angola meene ick dat de Hollanders zullen bewaeren, 't Isola de Principe en Sint Thomé verwoesten om de ongezondtheit.[10]

De heer van Matenes[11] mach zoo goed zijn als hij wil, evenwel zal hij niet goeds in deze tijden connen doen. Die nu in publycquen dienst is, moet het landt houden in eeuwigh oorlogh, d'heerschappie alledaegh starcker op 's lands hals leggen ofte zichzelve ende de zijnen ruïneren. Den graef van Oost-Vrieslant[12] zegt dat hij uit Hollant een ingenieur heeft medegenomen om de plaetze te bezichtigen daer het casteel weder zal gemaect moeten werden. Die tot mindering van trouppes arbeiden, doen vergeefsche moeite. Vrancrijck ende den prins accorderen daerin te wel.

26 Ianuarii 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 26 Ianu. 1642 uyt Paris.

5573. 1642 januari 26. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coning, hoewel niet zoo wel te passe als wel waer te wenschen, staet op zijn vertreck. Waerheene, is onzeecker ende zal niet geweten werden, eer zijne Majesteit zal zijn te Lions. Den marescal de La Millerai[2] ende onder hem den vicomte de Turaine[3] zullen commanderen het leger 'twelcke gaet met zijne Majesteit. Den hertogh van Bouillon[4] gaet nae Italië. Den grave van Harcourt[5] zal het oorlogh doen aen Nederlant. De Catelans, die nergens nae zoo sterck en zijn in de campagne als wel de Spaegnaerden, hoopen den coninck daer zal comen ofte op de grentzen. Nae Roussillon werden veertich compagniën gezonden uit Languedoc. Andere meenen dat zijne Majesteit gaet het oorlogh aendoen aen het graefschap van Bourgogne, alzoo de zesmaendigste stilstant, die bij Vrancrijck was gepresenteert, bij de Spaenschen niet en is aengenomen, willende eene van langer tijdt. Daer zijn eenigen die meenen dat den coning eenigh desseing heeft met den paus, dewelcke een groot leger alrede heeft ende noch volck doet werven in Switserlant.

9 Het Schotse Parlement zou onder rustiger omstandigheden bereid zijn geweest 10000 soldaten te leveren aan Karl Ludwig van de Palts.

10 São Paulo de Loanda was in augustus 1641 veroverd; vervolgens voer Cornelis Jol, alias Houtebeen, naar het eiland São Tomé. Hier overleed de Staatse bevelhebber op 31 oktober 1641 (S.P. l'Honoré Naber, 'Nota van Pieter Mortamer over het gewest Angola' in *BMHG* 54(1933), p. 1- 42).

11 Johan van Mathenes, lid van de Hollandse ridderschap, was recentelijk aangewezen tot gedeputeerde ter Staten-Generaal.

12 Ulrich II, graaf van Oostfriesland, had jegens Frederik Hendrik verplichtingen ten aanzien van het herstel en onderhoud van het 'huys' te Emden; vgl. no. 5566.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5572. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, Extranea 25.

2 Charles de La Porte, markies, later hertog van La Meilleraye, maarschalk van Frankrijk.

3 Henri de La Tour d'Auvergne (1611-1675), burggraaf van Turenne, had zich eerder onderscheiden bij de inname van Turijn in 1640.

4 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne (1605-1652), hertog van Bouillon, had zojuist van de koning vergiffenis ontvangen voor zijn rol in de samenzwering van de prinsen te Sedan.

5 Henri de Lorraine (1601-1666), graaf van Harcourt, zoon van Charles I de Lorraine, hertog van Elbeuf, was tot voor kort bevelhebber van het Franse leger in Piemonte.

Sparr[6] continueert in het bouwen van forten tegen Hohentwiel ende d'heer Erlach[7] toont zich daertegen met vijftienhondert man te voet ende noch zooveel te paerd. (Men) zegt ons dat don de Melos[8] zal gouverneren in 't Spaensche Nederlandt ende dat den eertshertogh Leopold[9] het eertsbisdom van Toledo.[10]

Wij hebben hier gezien de remonstrantie gedaen bij het parlement van Engellant aen den coning,[11] de accusatie van den coningh gezonden door een heraut aen het parlement tegen zes die wel de meeste autoriteit gehadt hadden in het parlement,[12] de harangue van den coninck aen het parlement daerop gevolgt vol van courage; waeruit geoordeelt werdt dat in Engellant groote verdeeling zal zijn, in Schotlant nieuwe onsteltenisse ende de nieuwe Iersche partij niet licht te dempen.

26 Ianuarii 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede van Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 26 Ianu. 1642 uyt Paris.

5574.1642 januari 26. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex[2] quanquam non satis firma valetudine - lienosus esse dicitur - iter suscipit, quod alii versus Italiam, alii versus Hispaniam futurum putant, plerique Lugdunum ubi rex venerit, ibi fore ut consilium capiatur. Fecit rex testamentum, quod et ipsum occultatur. Qui ad Italiae fines iter hoc dirigi putant, ii suspicantur in arcano regem aliquid cum pontifice struere, qui pontifex magnum nunc exercitum habet et in Helvetiis praeterea militem scribit.

Mirantur hic omnes, qua spe fultus rex Britanniae tantum subito animorum sumserit ut sex summae in parlamento auctoritatis viros apud ipsum parlamentum proditionis reos fecerit. Eos autem omnes audimus semet subduxisse cognitioni, cum rex se nihil nisi legibus acturum diceret. Dicitur Scotia offendi hoc regis facto et in Anglia partes fieri. Hibernicos autem motus crescere.

Non sunt acceptae ab Hispano quas Gallia obtulit in comitatu Burgundiae inducias, quod eas longiores velint. Itaque facile fieri posset, ut illuc pars belli incumbat. Regi aderit Mileraius et vicecomes Turenae. It in Italiam Bulionius. Harcurtius ad Belgicum

6 De keizerlijke generaal Sparr zou weldra de belegering van de vesting Hohentwiel opgeven; vgl. no. 5568.
7 Op 5 januari vertrok Johann Ludwig von Erlach uit Breisach om hulp te bieden aan de belegerden (*Episodes Guébriant,* p. 252).
8 Francisco de Melo (1597-1651), graaf van Assumar, ontving zijn benoeming op 4 december 1641 (*BNB* XIV, kol. 320-324).
9 Leopold Wilhelm (1614-1662), aartshertog van Oostenrijk, tweede zoon van keizer Ferdinand II en hoogmeester van de Duitse orde, bleef in keizerlijke krijgsdienst (*NDB* XIV, p. 296-298).
10 Ook deze waardigheid was vrijgekomen door het overlijden van de kardinaal-infante don Ferdinand van Oostenrijk († 9 november 1641) (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 339).
11 De 'Grand Remonstrance' was koning Karel I op 1/11 december aangeboden.
12 Begin januari klaagde de koning vijf leden van het Lagerhuis en één lid van het Hogerhuis aan wegens hoogverraad (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 275-283).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 64; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 181 no. 413. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms 2633, f. 134.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 26 januari 1642 (no. 5573).

finem imperaturus creditur. Ad Hohentwilam Sparrius munitiones facere pergit. Erlachius contra in propinquo

habet equites mille et quingentos, pedites totidem. In Catalania praepollent hostes. In Ruscinonensem tractum XL centuriae e Languedocia mittuntur. Audimus Melonem receptum in praefecturam Belgicae, Leopoldum vero futurum Toleti archiepiscopum. Quae circum Batavos et alibi in Germania geruntur, rectius scribent qui iis locis sunt propiores.

Deus, [etc.].

Lutetiae, XVI/XXVI Ianuarii anno 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Iter regis, et testamentum. Anglica. Varia nova.

5575. 1642 januari 26. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Multus hic sermo[2] de capitibus accusationis a rege Britanniae institutae contra quosdam, quorum in parlamento magna erat auctoritas. Mirantur plerique, unde regi hic animus, qua spe virium suffultus rem susceperit Scotis universim, in Anglia non paucis invisam. Sed haec puto in Batavis quam in Gallia exactius noscentur.

Rex hic quanquam minus commoda valetudine itineri se parat, facto ut rumor est testamento. Quo autem iturus sit rex, tunc cognoscetur cum Lugdunum venerit. Catalani in suas partes eum venturum sperant, ubi nunc hostis praepollet, ut et in tractu Ruscinonensi, quo ex Languedocia eunt XL centuriae. Alii putant paratus fieri in Burgundiae comitatum, non acceptis ab Hispano induciis semestribus quas Galli obtulerant, ideo quod ipse[3] longiores velit. Sunt qui in Italiae proxima, quo praemittitur Bulionius, iturum regem putant et aliquid acturum socio pontifice, qui nunc magnum habet exercitum et in Helvetiis non minus quam rex militem scribit. Exercitui, qui apud regem erit, praeerit Millereius et sub eo vicecomes Turenae. Harcurtius ad finem Belgicum bellaturus creditur.

Castella adversus Hohentwilam pergit facere Sparrius,[4] et Erlachius contra eum se movet cum peditibus mille quingentis, equitibus totidem. Intelligimus Belgicae praefecturam Meloni datam, archiepiscopatum vero Toletanum Leopoldo.

Deus, illustris domine, cuncta illustri Dominationi vestrae det prosperrima,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,

H. Grotius.

Lutetiae, 26 Ianuarii 1642.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 702 no. 1550. Ook afschriften in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 11, in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 318, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 273, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 316.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 26 januari 1642 (nos. 5573 en 5574).

3 'ipse' verbeterd uit 'ipsis'. In de copie te Den Haag ontbreekt het woord.

4 In de *Epist.:* 'Spanius'.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: D. Camerario.

5576. 1642 januari 26. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

On n'est pas trop bien satisfaict icy ny de ce que le jour est pris pour la conference à la paix, ny de ce que le mareschal Torstenson ne se [meut][2] pas, comme on avoit esperé, et est-on en attente de ce que arrivera de la neutralité proposée par monsieur Melander[3] et ce que deviendra la liberté de la ville d'Embden.[4] Autrefois Ciceron voiant un deputé de la ville de Iardice [*sic*],[5] envoyé[6] à Caesar pour obtenir que ladicte ville fust libre, dit: 'Si vous l'obtenés, priés aussi pour nous autres'. L'application seroit bien aise à faire.

La conqueste des Hollandois en Angola[7] est d'importance, et voit-on par là la prudence de laquelle ils ont usé, voulant que la trefve n'auroit son effect qu'après certain temps, après la publication en Portugal.[8] Car ils ne font point d'estat de rendre ce qu'ils auront pris à l'occasion de la guerre entre Castille et Portugal,[9] mais bien s'accommodent des despouilles de l'un et de l'autre à la mode des anciens Aetoliens.

Le roy[10] est sur son partement d'icy, quoyque pas plein de santé et ayant faict un testament qui est secret. La reine demeure icy. Le marescal de La Millerai et soubs luy le vicomte de Turaine commanderont à l'armée qui sera avecq le roi. Le duc de Boullion va en Italie. Quarante compagnies de Languedocq vont au Roussillon. La trefve de la comté de Bourgogne n'a pas esté acceptée par les Espagnols, la voulant plus longue que de six mois. On ne sçait pas où va le roi et dit-on que le conseil se prandra à Lions. Quelques-uns croient que sa Majesté va en Catalogne où les ennemis à present sont les plus forts, autres qu'en Italie pour quelque desseing faict avec le pape, qui a une puissante armée et faict encore de levées en Suisse, autres menacent ladite comté de Bourgogne. Geneve n'est pas sans apprehension. Cependant Sparre continue à faire de forts contre Hohenwiel, la proposition d'un sequestre[11] estant hors d'apparance de reussir. Monsieur Erlach a aux environs quelque quinze cens chevaux et autant d'infanterie. Nous apprenons que don Melos gouvernera le Pays-Bas et que l'archeduc aura l'archevesché de Toledo. Le comte d'Harcourt aura icy le commendement des armes contre le Pays-Bas.

Je differerai de faire response à monsieur Barlaeus[12] jusqu'à ce que j'aurais veu son

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 13.
2 De tekst heeft hier een lacune.
3 Peter Melander, graaf zu Holzappel, was tot 1640 generaal in dienst van Hessen-Kassel. Begin januari verscheen in de *Gazette 1642,* no. 3, een bericht over zijn benoeming tot generaal van de Venetiaanse infanterie in Friuli; vgl. no. 5536.
4 Emden keerde zich bij voortduring tegen de politiek van graaf Ulrich II van Oostfriesland (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14 (1964), p. 248-250).
5 Mogelijk kan hier 'Laodice' gelezen worden, zie Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie* XII, kol. 712-718.
6 Het hs. geeft: 'envoya'.
7 São Paulo de Loanda was op 26 augustus 1641 veroverd.
8 Het verdrag tussen Portugal en de Republiek was gesloten op 12 juni 1641. De ratificatie volgde in de Republiek op 27 augustus en in Portugal pas op 18 november.
9 Eind 1640 scheidde Portugal zich van Spanje af.
10 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 26 januari 1642 (nos. 5573, 5574 en 5575).
11 Het hs. geeft: 'le propro-sition dit Lycestre'.
12 In december 1641 publiceerde Caspar Barlaeus bij Blaeu zijn *Panegyris de laudibus eminentissimi cardinalis Armandi Ioannis Plessiaci, Richelii ducis, Franciae paris, etc.* Behalve

panegyrique faict à l'honneur de l'Eminentissime des eminentissimes. Et en attendant ne manquerai pas de faire cognoistre icy l'estime qu'on doit faire de ses rares qualitez.

Je suis, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 26 Janvier 1642.

Bovenaan de copie staat: Mons. Vickefort.

5577. 1642 januari 27. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Blavium nihil opusculis ad conciliationem spectantibus adiuncturum praeter ea, quae tu iusseris, certus sum[2]. De correctionibus ad Cassandrum a Mercerio[3] petendis ipsum monebo, in Annotatis tuis corrigenda transmittam. Scio aegre laturum, quod Annotata in Vetus Testamentum[4] Parisiis excudantur, sed id ego iis quas allegas rationibus, quantum possum, excusabo. De Frislandia latius exquiram Blavii sententiam[5] neque quicquam de editione decernam antequam tu mihi sis auctor. Libros de Iure belli et pacis[6] nondum vidi. Spero iam absolutam esse impressionem et de mittendis exemplaribus rem uti iussisti curabo. De Arataeis,[7] ubi maius otium nactus fueris, cogitare poteris. Neque enim a te intelligi potest alienum esse ut de externa caeli forma aliquid commenteris. Puto hic esse unum exemplar, in quo multa annotasti. Id ut accipias, operam dabo.

Pro novis gratias habeo. Neque iam quod reponam invenio. Nam de victoria Vinariensium[8] satis scribent alii. Filius minor[9] brevi ad exercitum suum redibit. Saepius

Richelieu werd ook Grotius met een exemplaar bedacht (zie voor de dankbrief van de kardinaal, dd. 25 januari 1642, *Lettres Richelieu* VII, p. 893-894).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 228. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5559, beantw. d. no. 5592.
2 De *Annotata ad Consultationem Cassandri,* eerder in kleine oplage te Parijs verschenen (*BG* no. 1165), zouden in 1642 zowel in Parijs als in Amsterdam uitgebracht worden in de bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1166 en 1167). Wat betreft de voorziene Amsterdamse uitgave bij Blaeu had Grotius al vanaf augustus 1641 instructies laten uitgaan; vgl. nos. 5534 en 5559.
3 Edmond Mercier verrichtte voor Grotius in Parijs diverse secretariaatswerkzaamheden.
4 *BG* no. 1137; het werk verscheen in 1644 bij Cramoisy te Parijs.
5 De hulp van Blaeu was ingeroepen om enkele geografische problemen op te lossen bij de voorbereiding van de uitgave van *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* nos. 725 en 726).
6 *BG* no. 571; de uitgave verscheen begin maart bij Blaeu.
7 Er werd een heruitgave overwogen van Grotius' *Syntagma Arateorum* uit 1600 (*BG* nos. 413-414).
8 Op 17 januari was het leger van Lamboy bij Kempen overvallen door het Frans-Weimarse leger van Guébriant.
9 Dirk de Groot was in januari bij zijn oom in de Republiek.

me rogavit Graswinkelius,[10] ut sibi viam velis monstrare, qua res fiscales optime defendere et eum quem iam habet statum ad maiorem splendorem provehere possit. Tu, si placet, cogitata tua impertire ne graveris; id enim unice expetit. De Anglia quid sentias, scire velim. Nam ibi res omnis perturbatissima est.

Illud certe omittere nolo, audisse me ex homine fide digno Riveti fratrem[11] e Galliis

10 Mr. Dirck Graswinckel (1600-1666) was op 1 oktober 1641 bij provisie benoemd tot advocaatfiscaal bij het Hof van Holland (D.P.M. Graswinckel, *Grasw.,* p. 90-117).

11 Guillaume Rivet (1580-1651), sieur de Champvernon, predikant te Taillebourg, had zijn broer, de Haagse hofpredikant André Rivet, op de hoogte gesteld van de strekking van het gesprek dat hij in het kasteel van Taillebourg had gevoerd met de jezuïet Etienne Audebert (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 34-35; Cioranescu, *Dix-septième siècle,* p. 1762).

scribere mysterium iniquitatis[12] - ita viam concordiae indigetat - in Anglia excludi, in Gallia vero protestantibus obtrudi debuisse. Vide quam illi homines ab omni conciliatione sint alieni.

Vale, frater optime, et hanc ad viduam Langeracensem[13] epistolam, quaeso, deferri iubeas,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVII Ianuarii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Febr.

En in dorso: 27 Ian. 1642 W. de Groot.

5578. 1642 januari 27. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De inleydynge van desen sal wesen een bedanckynge, dat uEd. soo liberalijck mij heeft geconsenteert het versouck dat ick tot soo ongelijcken mangelynge van brieven hebbe gedaen,[2] wenschende hetgene uEd. dagelijckx in die materie te cort comt, in eenyge andere daer uEd. mede soude sijn gedient, te vergelden.

De defaicte van Lamboy[3] is ons sedert geconfirmeert, veel breeder als de eerste tijdynge ons bootschapte. De attaque geschieden ontrent Hulst den 17 deser ontrent den middach, Lamboy liggende in sij[n] avantagie, hebbende rontom sijn leger een lantweer gebordeert met 600, ander seggen duysent dragonders. Naer het gevecht van drie uyren is de victorie gebleven aen de Wijmersse. Thien collonels te voet, vier te paerd sijn gevangen, boven den generael Lamboy ende Mercy;[4] meest de cappitainen van Lamboy sijn gebleven ende wel 3000, segt men ons, van de soldaten

12 'Het geheimnis der wetteloosheid' (2 *Thess.* 2:7). De uitdrukking is in protestantse kring ingevoerd door het in 1611 verschenen tractaat van de Franse hugenoot Philippe du Plessis-Mornay, 'Le mystère d'iniquité, c'est-à-dire l'histoire de la papauté' (Cioranesco, *Seizième siècle,* p. 516-520).

13 Louise de Clermont d'Amboise (1589 - ca.1647), weduwe van Gideon van den Boetzelaer († 1634), heer van Langerak, ordinaris Staats ambassadeur in Frankrijk, 1614-1634 (Schutte, *Repertorium* I, p. 8-9).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 77i. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. van Reigersb.,* p. 690 no. 272. Antw. op nos. 5560 en 5561, beantw. d. nos. 5593 en 5594.

2 Reigersberch had Grotius in een brief van 6 januari gevraagd in het Latijn te corresponderen.

3 Op 17 januari was het leger van Lamboy bij Kempen, niet ver van Hüls, overvallen door het Frans-Weimarse leger van Guébriant.

4 Willem, baron van Lamboy, de generaal der cavalerie Henri, baron de Mercy, en bijna alle andere hoofdofficieren van het keizerlijke leger werden bij die gelegenheid krijgsgevangen gemaakt (*Episodes Guébriant,* p. 254-258).

op de plaetse gebleven, niet minder gevangen. Hatsvelt,[5] die gecommen was over de Moesel om hem met Lamboy te conjugeren, hadden den churfurst garen gesien dat hem hadde gehouden tusschen Ceulen ende Nuyts, daer hij bereyt toe was, mits beyde steden hem openstaen souden, waerop difficulteyt vallende ende hem niet seecker houdende onder Ceulen is geretireert naer de Mosel, ende schrijft monsieur de Waly[6] van den 20 deser dat het Franse leger gynck om hem te soucken, waer hij oock soude wesen te vinden.

5 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen trok zich uit de noordelijke regionen van het Keulse Sticht terug en begon nu de plaatsen Bonn, Andernach en Koblenz te versterken (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 205-206).

6 Niet geïdentificeerd, mogelijk een Frans nieuwsagent.

In het heele lant is groot vluchten, grote verslagentheyt. Den churfurst, die men meende te Ceulen soude commen, is gegaen naer Hermesteyn,[7] heeft al sijn hope op nieuw secours, waertoe men seyt souden commen 2000 paerden, duysent voetknechten van den hertoch van Lotteryngen.[8] Men segt oock dat seventych compangiën uyt Nederlant den Demmer[9] al waren gepasseert, marcherende naer boven, die brengen een convoy naer de plaetsen op de Maes. Men meent oock sij hoger sullen gaen indien voordeel connen doen; beter voor den staet wesende dat volck nu te besoucken als tegens den somer van haer, soo sij daer connen nestelen, besocht te worden. Daertegens is wederom ordre aen de ruyterie van desen staet gegeven om haer gereet te houden.

Ondertusschen wort beleyt wie naer de handelynge tot Munster sullen worden gesonden, daer men veel vruchts van verwacht, omdat men gelooft den keyser tot vrede genegen is. Maer in dese gelegentheyt van saecken soude Spaengien met geen avantagie connen handelen, ende den noot, 't en ware uyt vreese van sijn Indische vlote, perst hem noch niet om met desavantagiën yet te doen. UEd. consideratiën wensche ick hierover te connen weten ende waer Portegael hem vinden sal, soo Vranckerijck, Sweden ende desen staet haer het oorloge ontrecken, sijnde in dat rijck noch ordre noch middelen om tegens Spaengie te bestaen. Die vandaer commen, onder andere den admirael Gijsels,[10] die van den conynck gelicentieert met de vlote thuys is gecommen, segt daer geen gelt om en gaet ende het volck van oorloge qualijck wort betaelt. Over het verlies van Sint Paul[11] was daer groote onsteltenisse tegens de Nederlanders. Den gouverneur van die plaetse[12] hadde adverten(tie) van gesloten handelynge ende Hautebeen geen. Maer den gouverneur van Sint Paul, sonder de onse kennisse daervan te doen, heeft hem in defentie gestelt, op de onse geschoten ende daechs naer hij vermeestert was eerst kenbaer gemaekt het verdrach tusschen de Portugesen ende desen staet. Het verlies van die plaetse wert in Portegael hooch gewogen. Daerdoor hadden sij de slaven tot de ingenios nodych in hare macht, die de onse soo dier souden hebben commen te staen dat met de suyckeren weynych profijt soude hebben geweest te doen. Tegens het voorjaer, wanneer reeckenynge wort gemaekt dat de silvervlote eerst commen sal, versouckt den conynck de scepen haer wederom daer souden vinden ende is de meenynge oock van desen staet die derrewaerts tegens dien tijt te senden. Hoe het met Tercera sal gaen weet men niet, sijnde de Spaense eerst, doch met ses, seven scepen, daernaer toe, de Portugesen sijn met 16 off 17 scepen daernaer gevolcht. Tusschen de Baia ende de onse[13] was op de tijdynge van

7 Bij het vernemen van de nederlaag van de keizerlijken spoedde keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Beieren zich van Bonn naar Keulen om van daaruit de verdediging van zijn Sticht te organiseren. Het plan om zich te verschansen in de citadel Ehrenbreitstein (Hermanstein) nabij Koblenz werd niet uitgevoerd (*Episodes Guébriant,* p. 266).

8 Hertog Karel IV van Lotharingen was bereid zijn troepenmacht van 3000 man ter beschikking te stellen van de keizerlijken (Foerster, *o.c.*, p. 207).

9 De rivier de Demer, tussen Tongeren en Hasselt.

10 Aert Gijsels (1593-1676), in 1641 commandant van de Staatse hulpvloot voor Portugal (*NNBW* I, kol. 1010-1012).

11 São Paulo de Loanda in Angola was op 26 augustus 1641 door Cornelis Jol, alias Houtebeen, op de Portugezen veroverd.

12 De Portugese gouverneur van Angola, don Pedro Cesar de Menezes, had evenmin officieel bericht ontvangen over het op 12 juni 1641 totstandgekomen verdrag tussen zijn land en de Republiek (S.P. l'Honoré Naber, 'Nota van Pieter Mortamer over het gewest Angola', in *BMHG* 54(1933), p. 4-6 en p. 20).

13 Gouverneur Johan Maurits van Nassau-Siegen zag af van gebiedsuitbreiding in de richting van de Allerheiligenbaai (Bahia de todos os Santos). Eerder, in november 1641, was een Staats eskader erin geslaagd de noordelijke kustplaats São Luis do Maranhão te veroveren.

Portugael met goede correspondentie gegaen, maer de onse, hebbende verstaen dat hetgene wort verovert eer de notificatie was gedaen, bij de overwinners soude blijven, hebben wederom hostilyteyt begonnen; al materie om de onderdanen van den nieuwen conynck weynych contentement te doen nemen van sijne

regierynge, siende haere schaden, die haer uyt desperatie tot desen resolutie hebben gebracht, noch niet op en houden.

De advisen uyt Engelant, die ons hadden grote swarycheden doen apprehenderen door de gevanckenisse van twaelff biscoppen, daervan thien in den Tour, twee tot de Black Root (gebrac)ht,[14] het beschuldygen van den conynck aen eenyge als criminels de lèse-majesté, die sijne Majesteyt wilde hebben verseeckert,[15] de aenbiedynge van drie-, vierhondert chrij[g]soversten, die als volontairesen haeren dienst aen sijne Majesteyt waren commen presenteren ende bij den conynck aengenomen, de wisselynge van de plaetse van het parlement, dat nu binnen Lonnen vergaderde, daer alle wynckels wierden gehouden gesloten, geven ons nu wederom de vreucht dat alles daer staet in goede termen; dat ick seer qualijck aennemen kan, alsoo alle teyckenen tot noch toe tot extremiteyten lopen. Het protest van de biscoppen, niet sonder considerabele redenen, naer mij dunckt, ingestelt, was een indirect dissolutie van het parlement, dat sonder nulliteyt niet concluderen en conde.[16] Den principaelsten raet van den conynck meent men nu is geweest de biscop van Lincol, lest gemaekt aersbiscop van Jorck,[17] den grave van Bristom ende milord Dicby sijn soon,[18] gedestineerden ambassadeur in Vranckerijck. Ende den conynck, nu eenyge tijt hebbende getoont meer vigeur als tevoren, doet geloven eenygen rugge moet weten die in Engelant soude connen worden gevonden, soo de parlamentaresen uyt Schotlant geen hulpe hadden te verwachten.

Amsterdam sent sijne palen uyt aen de sijde van het IJe, daer de stat wort vergroot, sijnde de huysen daer soo schaers dat om gelt qualijck wonyngen sijn te becommen. Dat is sooveel het publyck raeckt.

Van ons particulier hebbe ick te seggen dat Aelianus[19] weeckelijck communicatie geeft van Felix'[20] brieven aen Cats.[21] Rivet wort geseyt yet te schrijven op de Annotationes ad Cassandrum[22] ende hier aen veele visie te doen van een recit bij sijn broeder, minister tot Taillebourg,[23] ingestelt van een samenspraeke met een jesuït, père Aubertijn, over een vereenynge gehouden. Jovinianus[24] heeft mij belooft te sien off hij copie van dien brieff crijgen kan, die hij seyt Felix dan te sullen tonen. Waermede ick blijve,

uwe Ed. geaffectionneerden ende dienstwillygen, etc.

14 Sinds begin januari hield het Parlement de aartsbisschop van York en 11 andere bisschoppen gevangen, het merendeel van hen in de Tower en de overigen - de bisschoppen van Durham en Coventry & Lichfield - in de arrestlokalen van de 'Black Rod', de ordebewakingsdienst van het Hogerhuis.

15 Tegen deze gevangenname protesteerde koning Karel I door op zijn beurt 6 leden van het Parlement aan te klagen wegens hoogverraad.

16 Na hun verwijdering uit het Parlement, weigerden de bisschoppen dit lichaam nog langer als wettig te erkennen (*CSP Dom.1641-1643,* p. 216-218).

17 John Williams (1582-1650), bisschop van Lincoln, sinds 4/14 december 1641 aartsbisschop van York (*DNB* LXI, p. 414-420).

18 John Digby, graaf van Bristol, kamerheer des konings, en zijn oudste zoon George Digby (1612-1677), de door de koning aangewezen, maar nimmer in functie getreden ambassadeur in Frankrijk (*DNB* XV, p. 52-60, en *CSP Ven.1640-1642,* p. 202).

19 Codenaam voor de Zweedse resident in Den Haag, Petter Spiring Silvercrona.

20 Codenaam voor Grotius.

21 Jacob Cats (1577-1660), sinds 1636 raadpensionaris van Holland en Westfriesland (*NNBW* VI, kol. 279-285).

22 André Rivet publiceerde in april 1642 zijn *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti ...,* Leiden (Elzevier) 1642 (*BG* no. 1172).

23 De Haagse hofpredikant André Rivet was door zijn broer Guillaume op de hoogte gesteld van de strekking van een gesprek dat deze in het kasteel van Taillebourg had gevoerd met de jezuïet Etienne Audebert.

24 Jovinianus, codenaam voor Reigersberch.

Desen 27 Januari 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Febr.
En in dorso: 27 Ian. 1642 N. Reigersberg.

5579. 1642 januari 28. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay veu le roy[2] prest pour partir premierement vers Fontainebleau, après vers Lions, d'où nous apprendrons quelle route le roy prendra, soit vers l'Espagne comme esperent les Catalans, soit vers l'Italie, soit vers la Franche Comté. Monsieur de La Milleray et sous luy le vicomte de Turaine accompagnent le roy avec une armée puissante. Le marquis de Bressé,[3] fait general des galeres, repassera le Destroit[4] et le duc de Bouillon ira en Italie. Le comte de Harcourt commandera en Picardie et le comte de Guiche[5] en Champagne.

Nous avous des nouveaux remuements en Angleterre. Le roy, premierement par un heraut d'armes, après en personne, ayant accusé de leze-majesté six principaux du parlement et en demandant justice selon les loix, les six s'absentent; les Escossois et le peuple de Londres s'en offencent. Il y a division au parlement, neufs evesques mis dans la Tour, la noblesse s'assemble à Withal, maison du roy, le tiers estat à la maison de ville de Londres. Les Irlandois qui ont pris les armes pour le roy pour la liberté de conscience et de leur patrie, comme ils disent, deviennent plus forts et se sont rendus maistres de deux ports signalez. L'armement contre eux procede lentement.

Le marescal Torstenson a la goutte. Les Hollandois ont pris en Angola une ville d'importance nommée Loando St. Paulo[6] et ne sont point d'intention de la rendre aux Portugais.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 28 de Janvier 1642.

Bovenaan de copie staat: Marini.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 14. Antw. op no. 5545.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 26 januari 1642.
3 De latere admiraal Jean-Armand de Maillé (1619-1646), markies van Brezé, was in november met de Franse hulpvloot voor Portugal teruggekeerd in La Rochelle.
4 De Straat van Gibraltar.
5 Antoine III de Gramont (1604-1678), graaf van Guiche, in 1641 luitenant-generaal in Picardië, was inmiddels bevorderd tot maarschalk van Frankrijk (*DBF* XVI, kol. 919-920).
6 São Paulo de Loanda.

5580. 1642 [januari 28]. Aan F.R. Mockhel.[1]

Monsieur,

Sur les avis, j'ay veu premierement monsieur le comte de Chavigny[2] et après le roy. Tous

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 15. Antw. op no. 5543. De brief volgt in het copieboek op die aan Marin van 28 januari 1642, no. 5579, en is daarom hier op dezelfde datum gesteld.

2 Léon le Bouthillier (1608-1652), graaf van Chavigny, Frans staatssecretaris van buitenlandse zaken.

deux m'asseurent que monsieur d'Erlach[3] a ordre que, quand le marescal Horn[4] sera sur la frontiere, il face mener le baron de Waert en tel lieu en quoy lesdits marescal et baron conviendront, seulement qu'on a adverti ledit sieur Erlach qu'il ne se deguarnisse pas de l'un sans estre asseuré que l'autre aura aussi liberté en mesme heure.

On luy escrit encore, tellement que je ne doubte nullement de la bonne issue, sitost que le secretaire Snolky[5] aura achevé ce qui luy a esté permis.

Je demeure, monsieur,

de vostre Seigneurie le tres humble serviteur.

Bovenaan de copie staat: M. Mockel.

5581. 1642 januari 31. Van .. Anguetin.[1]

Monseigneur,

Les sieurs Looten,[2] marchands demeurantz en la ville d'Anstredamme, ayants une affaire de consequence au parlement de Rouen pour ung achapt de marchandises qu'ilz ont faict pour le compte d'un marchand de cet[t]e ville et par son ordre, qui se monte à plus de vingt mille escus, lequel n'a voulu accepter les lettres de change sur luy tirées, m'ont faict l'honneur de me donner leur procuration. A present je poursuis ledict marchand, lequel a de grandes faveurs par deça pour avoir esté juge, consul et echevin de cet[t]e viile. [Ce] qui a donné lieu auxdictz sieur[s] Looten d'avoir recours à vos amis pour vous supplier leur departir de vos faveurs et prieres envers ceux de vostre congn[oissance], qui sont de present en sceance en la Chambre de l'Edict[3] de ce parlement, pour luy conserver son bon droit qui veritablement est equitable. C'est pourquoy ilz m'ont chargé de vous faire tenir les lettres que je vous envoie, vous suppliant tres humblement de leur part les avoir pour agreables et leur donner quelques lettres de faveur, lesquelles, monseigneur, il vous plaira faire tenir monsieur Haye,[4] leur amy demeurant à Rouen, ou en ma maison derriere Saint-Eloy en cet[t]e dicte ville. Lesdictz sieurs Looten

3 Johann Ludwig von Erlach, gouverneur van Breisach.

4 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn, sinds 1634 in Beierse krijgsgevangenschap verblijvend, stond op het punt aan de Franse grens uitgewisseld te worden tegen de Beierse generaal Johan van Werth.

5 Georg Hansson von Snoilsky, secretaris van veldmaarschalk Horn, bezocht in deze tijd alle betrokken partijen met het doel de uitwisseling te bespoedigen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 22, 10. Eigenh. oorspr. Een Jean Anquetin (ca. 1588-1644), wonende te Rouaan, werd aldaar op 26 april 1644 in de parochie van Saint-Eloy begraven (med. van de conservator van de Bibliothèque Municipale te Rouaan).

2 De oorspronkelijk uit Vlaanderen afkomstige kooplieden Loten te Amsterdam handelden in 1639 onder de firmanaam Charles en Jean Loten en Christiaen Bouchilion (Elias, *De vroedschap* II, p. 708).

3 De ‘Chambres de l'Edit’ of ook wel ‘Chambres mi-parties’ spraken recht in alle processen waarin protestanten waren betrokken. In principe ressorteerde de ‘Chambre de l'Edit’ te Rouaan onder het Parlement van Parijs (R. Mousnier, *Les Institutions de la France sous la Monarchie absolue* I, Parijs 1974, p. 304).

4 Niet geïdentificeerd.

vous seront grandement obligés et à vos amis, priant Dieu qu'il vous garde, estant, monseigneur,

vostre tres humble et obeissant serviteur,

Anguetin m.p.

A Rouen, dernier Janvier 1642.

5582. 1642 februari 1. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De origine gentium Americanarum iam scripsi[2] posse edi mutatis paucis. In re tam obscura proposuisse aliis quod mihi videtur probabile, nihil in se habet quod a bonis reprehendi possit. Panegyricum cardinalis Riceliaci ipse ad me mittit Barlaeus, cuius literas accepi, sed librum nondum.[3] Puto Nicolai Debiaei libellum nunc in particulas digestum eundem esse, quem ad me miserat.[4] Ego nostra ad Philemonem[5] pro responso futura arbitror apud talium intelligentes, quorum iudicia avebo discere. Stridenio[6] opto honoratam senectutem et Amstelodamensem civitatem beatam iudico, quae in Conventu liberam vocem audet emittere. In aliis locis qui rempublicam tractant necessario coguntur bonis indigna facere aut in pericula se coniicere; quali tempore non capessendos honores etiam Stoicorum sententia est.

In conventu ad pacem dubito an regum legati passuri sint se proprio nomine compellari.[7] Est enim id praeter morem.

Quod filius maximus natu fecit,[8] ita perfectum est ut rescindi non possit. Ita ipse sibi ad profectus viam praecidit. Infelix sum in filiis, nam et minimum[9] abesse ab exercitu tali tempore non oportuit. Ego illis omnibus etiam id non intelligentibus optime volo neque mihi minus ad bonum quam ipsis ad malum est constantiae.

Vale, mi frater, cum matre et tuis omnibus,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Calendis Februarii 1642.

Nulla concordia esse potest, ubi non sunt qui imperant et qui parent. Ego vero quibus imperare possim consilia magis do, quae scio esse optima. Nolim in iis turbari. Satis enim ab inimicis molestiarum habeo. Per omne Suediae regnum preces cum ieiuniis factae sunt pro pace. Ubi perfecta erit editio de Iure belli ac pacis velim, si qua certa

1 Gedrukt *Epist.* p. 932 App. no. 585; de passage 'Quod filius ... constantiae' alleen gedrukt *Clavis Epist.* Antw. op no. 5565, beantw. d. no. 5598.
2 Brief no. 5571, dd. 26 januari 1642, bevat de laatste wijzigingen die Grotius nog in het manuscript van zijn *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* nos. 725 en 726) wilde aanbrengen.
3 De brief waarin Caspar Barlaeus Grotius verwittigd moet hebben van de toezending van een exemplaar van zijn *Panegyris de laudibus eminentissimi cardinalis Armandi Ioannis Plessiaci, Richelii ducis, Franciae paris, etc.,* is niet teruggevonden; vgl. no. 5591.
4 In de onlangs door Daniël de Breen uitgegeven 'dissertatio' over de positie van een christen tegenover de overheid wordt de naam van Grotius' correspondent mr. Nicolaes de Bye niet genoemd.
5 De *Commentatio in Epistolam Pauli apostoli ad Philemonem* (*BG* no. 1136) vormde het antwoord op een brief die Nicolaes de Bye († november 1641) aan Grotius in april 1641 had gezonden; vgl. no. 5145 (dl. XII). De tekst die sinds de tweede helft van juni 1641 gereed lag, was bestemd om gepubliceerd te worden in de uitgave van *De iure belli ac pacis* van maart 1642 (*BG* no. 571).
6 Cornelis van Strijen, zoon van de door Grotius gewaardeerde jurist mr. Quirijn van Strijen (1575-1656), moest toezien dat in de Staten van Holland alleen Amsterdam zijn kandidatuur voor een zetel in de Hoge Raad steunde (*NNBW* IV, kol. 1283-1284).
7 Langdurig diplomatiek overleg had plaatsgevonden over de 'titulen' die de gevolmachtigden ter vredesconferentie zouden voeren.
8 Cornelis de Groot had een maand eerder zijn vendel verkocht.
9 Dirk de Groot bevond zich sinds begin januari in het vaderland.

occasio est, exemplum mitti ad magnum Suediae cancellarium.[10] Si id fiat, ego ubi id novero, in literis ad ipsum meis eius rei indicium faciam. Debebit et domino Stridenio exemplum dari.

10 Axel Oxenstierna, zie nos. 5779 en 5813.

Epitaphium.[11]

Θῆλυς ἔην ψυχὴν ὁ φιλάργυρος, οὔνομα δ᾽ἄρσην.
Ἀρσενικὸν δ᾽ ἐτύμος πατρίδι τοῖς τε φίλοις.

Puto ex re esse mea ut edatur vel meis impensis contractus meus cum Rotterodamensibus, indemnitatis promissum, libelli mei supplices praecipui et consilium iurisconsultorum,[12] ut si aequi nihil a Rotterodamensibus impetramus, iudicet de hac re humanum genus et, si quid olim eis incommodi eveniat, nos simus excusati. Addi deberet quae magistratus Rotterodamenses pro me cum captus essem dixere et testimonium Delfensium, ut et quod dixere Rotterodamenses in Conventu Ordinum Hollandiae, cum ego illuc redissem. Haec ubi erunt edita, exempla eorum danda singulis Rotterodami rectoribus, si forte ab Arsenio fascinati, post mortem eius resipiscant. Si nulla alia re proderit, certe memoriam nostri apud posteros tuebitur.

5583. 1642 februari 1. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De cleine tractaetges[2] zijn immers zoo goed ende nut als de Annotatiën op de Evangelië[n] ende doen veel goeds in de universiteiten in Engelant, 'twelck bij mij lettende op het generael in veel meerder consideratie comt als Hollant. Laeten oock niet dienst te doen in Vranckrijck. Ick meen noch veele andere dingen te schrijven die dienstigh zullen zijn aen de naecomelingen ende bij consequentie aen eenige onaengenaem.

Wij zullen verwachten wat op de custen van Angola voort zal passeren. Den cardinael, alzoo hem onlancx gebracht wierd eene schilderie van de nieuwen coning

11 Het epitaaf is een invectief tegen François van Aerssen (Arsenius), heer van Sommelsdijk († 27 december 1641).

12 Grotius stelt hier de uitgave voor van een aantal documenten die op zijn inhechtenisname in 1618 betrekking hadden, teneinde aan te tonen dat de Rotterdamse stadsbestuurderen hun verplichtingen jegens hem niet waren nagekomen. Hij wenste publicatie van de *Commissie van pensionarisschap* (dl. IV, bijl. 15), de *Acte van indemniteyt* (*ibid.,* bijl. 16), zijn verzoekschriften aan burgemeesters, raden en vroedschappen van Rotterdam (bijv., *ibid.,* no. 1703), het *Advijs van de rechtsgheleerde A. Goes, Q. van Strijen en N. van Sorgen* (*ibid.,* bijl. 18), het *Extract uyt het vroedtschapboeck van Rotterdam,* handelend over de vergaderingen van 3 en 10 september 1618 (*ibid.,* bijl. 17), het Delfts testimonium van 1637 (Brandt-Cattenburgh, *Leven* II, p. 139; vgl. dl. VIII, no. 3128 n. 5) en een verslag van de pleidooien, die de Rotterdamse afvaardiging in de Statenvergadering voor haar oud-pensionaris heeft gevoerd, nadat deze in 1631 uit ballingschap was teruggekeerd (vgl. Brandt-Cattenburgh, *Leven* I, p. 428-429). Uiteindelijk zou een enigszins afwijkende collectie stukken in de tweede helft van 1642 het licht zien onder de titel *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot, Tegenwoordigh Ambassadeur wegen de Kroon Sweden by sijne Majesteyt van Vranckrijck. Aengaende Verscheyden Mis-duydingen tegen sijn E.E. onlanghs in openbaren druck uytgestroyt. Ghedruckt in 't Jaer ons Heeren Anno 1642.* Zie *BG* no. 889 en H.J.M. Nellen, in *Rott. Jaarb.* 1984, in het bijzonder p. 235 n. 44.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5584. Antw. op no. 5566, beantw. d. no. 5600.

2 Grotius' *Commentatio de Antichristo, Explicatio de fide et operibus, Explicatio Decalogi* en *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1102, 1111, 1118 en 1129), opgenomen achter de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135).

van Portugael[3] gewapent van het hooft tot de voeten, zeide: ‘Cest homme ne s'arme qu'en peincture.’

3 Koning Jan IV (†1656), hertog van Bragança; vgl. *Allgemeiner Bildniskatalog* VI, Leipzig 1932, p. 159 no. 14933.

In Engelant ende Ierlant is apparentie van bloedstorting ende connen de zaecken niet lang staen in die twee bochten. De accusatie, die den coning heeft gedaen tegen Pyme[4] ende anderen van het parlement, toont courage, maer waerop gefundeert wete ick niet. Den president Coigneux[5] zal bij den Franschen ambassadeur[6] aengezien werden als een spie. De victorie over Lamboi[7] loopt hier zeer breed.

Wat aengaet de autoriteit van den bisschop van Rome, ick en heb daervan niet gezegt dan hetgunt blijckt door menichte van historiën ende zelfs door het boeck de la Primauté en l'Eglise, onlancx uitgegeven bij een zeer geleerde gereformeerde predicant, David Blondel,[8] dewelcke oock hetgunt vertelt werdt van de papesse Jeanne[9] hout voor een fabel, hoewel monsieur Saumaise de zaeck, zoowel als de zaeck van de lombarden, hevigh defendeert.[10] UEd. gelieve mij te geloven dat ick in al hetgunt ick schrijve ende schrijven zal beter gefundeert ben dan die uEd. daervan discoureren, van dewelcken ick niet meer wercx en maeck dan reden is, ende noch minder zal doen nae dat ick haer meerder zal zien gepassioneert.

1 Februarii 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 1 Feb. 1642.

5584. 1642 februari 1. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

4 Koning Karel I had begin januari pogingen ondernomen om John Pym (1584-1643) en vijf andere parlementsleden te arresteren (*DNB* XLVII, p. 75-83; Gardiner, *History of England* X, p. 127-151).

5 Aanvankelijk ging het bericht dat Jacques Le Coigneux, vertrouweling en diplomatiek agent van Maria de' Medici, na het volbrengen van zijn missie in Den Haag zou doorreizen naar Engeland; vgl. no. 5540. Hij bleef voorlopig in de Republiek (zie voor de politieke complicaties van zijn aanwezigheid in Den Haag, *CSP Ven. 1640-1642,* p. 270).

6 Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, 1640-1648.

7 De overwinning die de geallieerde Frans-Weimarse en Hessische legers op 17 januari bij Kempen hadden behaald. In de *Gazette 1642,* no. 13, dd. 31 januari 1642, werd ruim aandacht besteed aan ‘La defaite de l'armée impériale commandée par le général Lamboy’. Het officiële verslag ‘Relation de la bataille de Kempen entre l'armée du roy commandée par le comte de Guébriant, et l'armée impériale commandée par le général Lamboy’ werd negentien dagen later gepubliceerd in de *Gazette 1642,* no. 23.

8 David Blondel (1590-1655), predikant te Houdan, de latere opvolger van Gerardus Joannes Vossius aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam, had de suprematie van de paus bestreden in het tractaat *De la primauté en l'Eglise,* Genève 1641 (*DBF* VI, kol. 698-699; *NNBW* VII, kol. 143-144).

9 Johanna, die volgens een laatmiddeleeuwse legende de opvolgster was van paus Leo IV († 855).

10 Claude Saumaise zou vrij terughoudend zijn met het publiekelijk kenbaar maken van zijn mening over de kwestie van pausin Johanna; daarentegen publiceerde hij over de woeker verschillende werken (Leroy, *Dernier Voyage,* p. 136-138, p. 259).

1 Hs. Amsterdam. UB, coll. RK, H 25e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5583. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, Extranea 25 en E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 1/11 februari 1642).

Den coning is van hier vertrocken nae Fontainebleau om den vijfendetwintichste te zijn te Lions. Men zegt de coninginne in April zal volgen. Den coninck, alzoo ick nae de gewoonte

van de ambassadeurs sijne Majesteit geluckwenschte op de reize, toonde een groote hoope van het succes van deze reize ende zeide 't oorlogh te willen brengen diep in 't gebiet van Spaignie. Diergelijcke propoosten heeft zijne Majesteit gehouden aen de heeren van het parlement aen haer gezonden, ende zijn de preparaten overal niet clein. Waer het heengaet onzeecker, ende den coning voet de twijffeling, hebbende eenige groote heeren assignatie gegeven om hem te vinden te Carcassone, andere te Avignon. De Catelans hoopen den coning zal comen naebij haer, ende alrede heeft den mareschal de Breszé,[2] eenige hulp ontfangen hebbende uit Languedoc, hervattet, zoo men ons zegt, het belegh van Argillers om Perpignan te benauwen, waeraen de Fransche zaecken zoo in 't Roussillon als in Catelagne veel dependeren. Andere meenen de principale desseings zijn op Italië, waertoe apparentie geeft dat den vice-roi van Naples[3] op 't verzoeck van den cardinael van Savoie[4] zesduizent ducaten heeft gezonden nae Nizza ende twee schepen met amunitie, zes met coren; daerenboven tot verstercking van Finael, voor welcke plaetze de Spaenschen in becommering zijn zedert Monaco Fransch is, achthondert man, waerbij comt dat den coning een groot magazijn van vivres ende zaecken tot het oorlogh nodigh maect te Pinerol. Andere gaen verder ende hoopen dat het Milanees zal werden geattaqueert, alwaer buiten twijffel zijn veele malcontentementen, die onlancx haer geopenbaert hebben te Cremona, alwaer eenige soldaten bij de burgerie zijnde omgebracht de seditie niet en heeft gestilt connen werden anders als met weghnemen van het garnisoen. Oock werdt in Italië geremarqueert dat de Spaignaerden vrezen voor eenige naerder correspondentie tusschen den paus ende Vrancrijck. De lichtinge zoo van den paus als van Vrancrijck gaen voort in Switzerlant.

D'heeren Erlach ende Ossenville[5] zijn ingetreden binnen Hohentwiel ende slechten de wercken bij de keizerschen begonnen, alzoo Sparre vandaer is getrocken ende in de aftocht heeft verloren twee mortieren, vier stucken geschuts, twee carren met amunitie. Dat gaet zeer wel, ende in het stuck van den marescal Horn[6] heeft den coning alle noodige ordre gegeven, den hertogh van Beieren zich verclaert tevrede te zijn ende Snolsky, secretaris van mijnheer den marescal, in Duitschlant teweege gebracht al dat tot de wisseling is van noode.

Den coninck toont niet buiten gevoelen te zijn over de verachting van zijne zuster ende haeren man, den coninck in Engelant, waervan men in corts wel eenige effecten zoude connen zien. Hertogh Carel[7] is te Worms. Men zegt ons dat het renfort, 'twelck gecomen is aen den marescal de Breszé, beloopt tot duizentvijfhondert mannen te

2 Urbain de Maillé (ca. 1597-1650), markies van Brezé, maarschalk van Frankrijk, tussen oktober 1641 en mei 1642 Frans onderkoning in Catalonië (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p, 191-204).

3 Ramiro Nuñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, onderkoning van Napels, 1636-1644.

4 De Spanjaarden steunden kardinaal Maurizio van Savoye om te voorkomen dat ook de strategisch belangrijke haven van Nice voor hen verloren zou gaan.

5 Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville, gouverneurs van Breisach, waren in januari naar Hohentwiel gesneld om de vesting te ontzetten van een belegering door keizerlijke troepen onder commando van Ernst Georg, graaf Sparr.

6 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn, sinds 1634 in Beierse krijgsgevangenschap verkerend, stond op het punt uitgewisseld te worden tegen de Beierse generaal Johan van Werth. Gedurende de onderhandelingen tussen de betrokken partijen maakte Horn gebruik van de diensten van zijn secretaris Georg Hansson von Snoilsky.

7 Karel IV, hertog van Lotharingen, bereidde zich voor op gewapende acties tegen Frankrijk. Onderwijl voerde hij overleg met Spanje en de keizer (*Correspondance de la Cour d'Espagne, Les affaires des Pays-Bas* III, p. 430 en p. 454).

voet, sevenhondert te paerd. Die van 't garnisoen van La Bassee loopen zeer sterck in de quartieren nae Rijssel ende hebben

daer becomen het casteel van Merigniez.[8] De dote van mademoiselle de Bourbon[9] zal zijn tweehondertzestighduizent croonen.

1 Februarii 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 1 Feb. 1642 uyt Paris.

5585. 1642 februari 1. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Mitto orationem regis Britanniae ad tertium ordinem,[2] qui tunc in curia Londiniensis urbis coetum habebat. Quod autem miratus fui, qua virium fiducia rex haec consilia esset aggressus, haud vanum fuit. Nam post sanguinis aliquid fusum inter regios et urbanos regem audimus coactum Londinio excedere in agros,[3] nunc vero Porthmuthi, quod oppidum est ad mare, obsideri et externa ibi exspectare auxilia; unde vero, incertum. Sermones passim habentur de regina danda in custodiam, de rege, ni per omnia parlamento pareat, deiiciendo substituendoque eius filio. Interim in Hibernia qui arma sumsere valescunt et ferociunt. Quae omnia Deus quidem potest in meliorem statum reponere. At elector interim Palatinus, qui Londinii mansit,[4] non multum spei videt ad res suas.

Rex Galliae iam ad Fontem Bellaqueum profectus est, iturus inde Lugdunum. Cum ei, ut mos est, valedicerem, ostendit velle se bellum acre importare in ipsam Hispaniam. Non probabat autem quod legatus suus Davausius[5] diem ad colloquia de pace sumsisset tam propinquum quam est XXV° Martii, ita ut non dubitem, quin Gallia illis colloquiis quaecunque poterit impedimenta sit iniectura. Quia vero intellexeram putare Erlachium[6] non satis esse mandatorum ad liberandum Waertium, locutus sum ea de re comiti Chavigniaco[7] primum, deinde regi, qui promisere facturos se, ne qua in Erlachio mora esset, ubi ad fines venisset Hornius. Itaque illius negotii tam diu tracti tandem felicem speramus exitum.

8 Van La Bassée (een plaats ten noorden van Lens) trokken de Fransen in oostwaartse richting naar Mérignies (dep. Nord).

9 Anne-Geneviève de Bourbon, dochter van de prins van Condé, zou op 2 juni in het huwelijk treden met Henri d'Orléans, hertog van Longueville.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 65; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 182 no. 414. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 136.

2 Op 4/14 januari drong koning Karel I het Lagerhuis binnen om John Pym en de vijf andere van hoogverraad beschuldigde parlementsleden te arresteren. De toespraak, die hij bij die uitzonderlijke gelegenheid hield, werd afgedrukt in de *Gazette 1642,* no. 15, dd. 1 februari 1642, p. 92-93: 'Harangue du Roy de la Grand' Bretagne faite à la Chambre Basse du Parlement le 4 janvier 1642'.

3 De koninklijke familie betrok in de nacht van 20/21 januari (n.s.) enkele kamers te Hampton Court en reisde vervolgens door naar Windsor (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 279-282).

4 Karl Ludwig van de Palts was naar Windsor gegaan om de koning te bewegen tot grotere inschikkelijkheid (*CSP Dom. 1641-1643,* p. 252-276).

5 Claude de Mesmes (1595-1650), graaf van Avaux, Frans gevolmachtigde ter vredesconferentie, had te Hamburg meegewerkt aan de totstandkoming van het preliminair vredesverdrag van 25 december 1641 (*DBF* IV, kol. 832-837).

6 Johann Ludwig von Erlach was als gouverneur van Breisach betrokken bij de op handen zijnde uitwisseling van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn tegen de Beierse generaal Johan van Werth.

7 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, Frans staatssecretaris van buitenlandse zaken.

In Hohentwilam introiere Erlachius et Ossenvillius[8] et nunc destruunt quae circum hostis

8 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 1 februari 1642 (no. 5584).

struere coeperat. Witterholtius[9] vero, loci praefectus, multum peperit gloriae, et cum abscederet hostis, tergis insistens ceperat mortaria quae vocant duo, quatuor machinas, pulveris bellici carros duos. Breszaeus pater, qui Catalaniae pro rege Galliae praeest, copiis auctus ex Languedocia Argillerii obsidionem repetiit. Comitatenses Burgundi vicos quosdam Gallorum sibi proximos incenderunt. Centum millia scutatorum missa ad comitem Guebrianum, cui ob egregiam victoriam de hoste[10] novi honores destinantur. Pineroli magnus fit paratus rerum ad bellum spectantium.

Quo rex a Lugduno iturus sit, quid aggressurus, aliter alii iudicant. Suspicantur alii fore ut Nicaea, alii ut Perpinianum, alii ut Dola obsideatur, nec desunt qui de Mediolano loquantur. Rex ipse quo magis incertas teneat coniecturas, aliis praecepit ut ad Carcassonam se exspectent, aliis ut Avenione. Dux Carolus Wormatiae est.

Ego pacis semper quam belli amantior, Deum precor ut eam nobis det bonam, etc.

Lutetiae, XXII Ianuarii/I Februarii 1642.

Supplementum, quod advenit marescallo Breszaeo, esse dicitur mille quingentorum peditum, equitum septingentorum. Qui Basseae in praesidio sunt, populantur agrum Insulas urbem versus, et arcem ibi cepere dictam Merigniam. Dos filiae principis Condaei est CCLX millia scutatorum.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Anglici motus. Regis contra Hispaniam iter. Hohentvila obsidione liberata. Varia nova.

5586. 1642 februari 1. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Tristia sane sunt quae ex Anglia et Hibernia adferuntur.[2] Sed de iis parco loqui, quod certius ea putem in Batavis cognosci. Electorem Palatinum, qui Londinii mansit, audio apud omnes ordines satis esse gratiosum. Sed quid rebus Angliae tam turbidis et manente per Hiberniam bello ad res suas sperare possit, equidem non video.

Rex Galliae iam Fontem Bellaqueum ivit. Lugduni futurus dicitur 20 Martii, secutura regina mense Aprili. Quo deinde iturus sit, in obscuro est et, quo magis dubitetur, fecit rex[3] ipse, qui aliis praecepit Carcassone sibi adessent, aliis Avenione. Hinc coniecturae fluctuant alii[s] volentibus obsideri Dolam, aliis Perpinianum, aliis Nicaeam mari adsitam, alii Mediolanum mallent. Comitatenses certe Burgundi regem irritarunt incendio vicorum sibi proximorum. Spem de Perpiniano iniicit, quod

9 Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel nabij Singen.

10 Jean-Baptiste de Budes (1602-1643), graaf van Guébriant, had op 17 januari bij Kempen een grote overwinning op de keizerlijken onder bevel van Willem, baron van Lamboy, behaald (*DBF* XVI, kol. 1419-1421).

1 Tekst naar *Epist.,* p. 702 no. 1551. Ook afschriften in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 15 (met weglating van de laatste regels van het postscriptum), in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 318-319, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 274, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 317.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 1 februari 1642 (nos. 5584 en 5585).

3 De *Epist.* geeft: ‘dubitatur, fecit rex’.

marescallus Bressaeus auctus ex Languedocia copiis Argillerii obsidionem repetiit. Qui de Italia coniectant, hoc adiuvantur argumento, quod in Pinerolam ingens importata est rerum quibus bellum indiget copia.

Hohentwilam introiere Erlachius et Ossenvillius, ubi reperere milites quadringentos, Wittenholtium plenum gloria captis etiam, cum Sparrius inde abscederet, mortariis duobus, quatuor machinis, carris cum bellico pulvere duobus. Nunc in eo laborant, ut coepta ab hostibus opera diruant.

Ad comitem Guebrianum mittuntur centum millia scutatorum putaturque ex hac de hostibus victoria etiam ad maiores honores perventurus. Dux Carolus Wormatiae est. Marescalli Hornii libertatem speramus nos intellecturos cis paucos dies, nam et rex nihil in se desiderari passus est et paratus est Bavarus, et missus ab Hornio Snolskius quae in Germania conficienda erant confecit. Torstensonius cum Stalhansio[4] creditur in Bohemiam incubiturus.

De Galliae et Bavari commerciis nihil liquido possem dicere, sed non spernendum puto quod a Norimberga scribitur.[5] Non parum momenti, etiam ad res Americanas, esse censeo in urbe illa[6] Aethiopiae ad Oceanum,[7] quam Batavi cepere; si et insulas tum Principis, tum Thomae capiant, puto ibi omnia vastaturos propter caeli insalubritatem et ne unquam ibi saccharum fiat.

De insidiis in regis vitam nihil hic audivimus. At certe valetudo regi non nimis firma est et posset laedi a suscepto itinere, nisi rex id tanta cum alacritate ac spe rerum magnarum susciperet.

Filio[8] illustris Dominationis vestrae felicem reditum opto, ipsi coniugique eius valetudinem meliorem. Faxit Deus et pacem nobis det,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. Grotius.

Lutetiae, Calendis Februariis anni 1642.

Praefectus regni Neapolitani rogatu cardinalis Sabaudi ad Nicaeam tuendam misit sex millia ducatorum, duas naves plenas rerum bellicarum, sex alias cum frumento. Misit et milites DCCC ad defendendum Finale, cui imminere creduntur Galli ex Monaeco. Cremonae seditio fuit contra militem, sed eo abducto sanata. Bichius cardinalis[9] hic exspectatur. Hispanus papae consilia suspecta habet. Supplementum, quod advenit marescallo Bressaeo, esse dicitur mille quingentorum peditum, equitum septingentorum. Qui Basseae in praesidio sunt, populantur agrum Insulas versus, et arcem ibi cepere dictam Marigniani.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: D. Camerario.

4 Lennart Torstensson en Torsten Stålhandske, bevelhebbers van het Zweedse leger in Duitsland.
5 Al geruime tijd liet het zich aanzien dat hertog Maximiliaan I van Beieren streefde naar toenadering tot Frankrijk (D. Albrecht, in *Handbuch der Bayerischen Geschichte* II, München 1969, p. 405-409). Kennelijk was Camerarius daarvan vrij recent op de hoogte gebracht door nieuwsbrieven uit Neurenberg.
6 São Paulo de Loanda in Angola was door Nederlanders vanuit Brazilië veroverd.
7 'Oceanus Aethiopicus', de Atlantische Oceaan ten zuiden van de evenaar.
8 Joachim IV Camerarius had in 1641 een reis naar Stockholm ondernomen.
9 De pauselijke nuntius kardinaal Alessandro Bichi, bisschop van Carpentras, 1630-1657 (*DBF* VI, kol. 398; *DBI* X, p. 334-344).

5587. 1642 februari 1. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Tout est icy en joye à cause de la victoire[2] obtenue par le comte de Guebrian avec vos Hessiens. On luy envoye d'icy de l'argent, et croit-on qu'il sera fait marrescal de France. D'autre part on s'offence du mauvais traittement que les Anglois font à leur roy et leur reine et s'en pourroit-on bien resentir. Quoyqu'ayant assez d'affaires, le roy de France est allé à Fontainebleau, sera le 25 à Lions; la reine le suivera en Avril. Les discours sont divers sur le voyage et sa Majesté augmente l'incertitude, ayant donné ordre à quelques-uns de l'attendre à Carcassonne et d'autres à Avignon. Il y a qui veulent qu'on assiege Dolen pour chastier les Comtois, qui depuis peu ont bruslé quelques villages des François, autres croyent qu'on va à Perpignan, le vice-roy de Breszé ayant receu des bonnes trouppes du Languedoc. Plusieurs croyent qu'on a desseins sur Nizze, et semble que le vice-roy de Naples le croit, lequel sur les remonstrances du cardinal de Savoye y a envoyé six mille ducats, deux navires avec amunition de guerre, six avecq du bled, comme il a aussi envoyé 800 hommes pour renforcer la garnison de Final, lequel lieu est menacé du costé de Monaco. Le roy a fait un grand magasin de toutes choses necessaires à la guerre à Pignerol, dont il y en a qui esperent qu'on attacquera Milan, les peuples de ces quartiers estant [si] mal satisfaits que quelques des soldats espagnols ont esté tuez dans Cremone et n'a-[t]-on sceu appaiser la sedition qu'en ostant la garnison. Le pape devient aussi suspect aux Espagnols.

Messieurs Erlach et Ossenville sont entrez dans Hohentwiel, y ont trouvé 400 soldats. Le gouverneur de la place a acquis grand honneur aux despens de Sparre et à sa retraitte deux mortiers, 4 canons, deux charriots d'amunition. Les François travaillent à applanir les forts commencez à bastir par les imperialistes. Le duc Charles est à Worms. Le roy et le duc de Baviere ont fait pour l'eschange du marescal Horn et le baron de Waert tout ce que nous desirons, et Snolky, secretaire dudit marescal, a obtenu en Allemagne ce qui restoit à achever [de] cet affaire, de quoy nous esperons bientost l'issue. Le roy n'est pas bien content de ce que monsieur d'Avaux a pris le jour si court pour la conference, à laquelle on jettera icy des accroches, pour ce qu'on a conceu des grandes esperances pour cette année, le roy n'en estant jamais parti plus alaigre.

Je suis et seray [à] jamais, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le premier de Fevrier 1642.

On dit que le secours qu'a receu le marescal de Breszé est de 1500 à pied, 700 chevaux. La garnison de La Bassée fait des courses au pays entre ce lieu et l'Isle et il y a pris le chasteau de Merigniez. Le dote de madamoiselle de Bourbon est de 260 mille escus.

Bovenaan de copie staat: Vicquefort.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 17.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 1 februari 1642 (nos. 5584, 5585 en 5586).

5588. 1642 februari 3. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Ea, quae in Dissertatione tua[2] mutari voluisti, mutabo et deinde Blavio mittam ut imprimatur, nisi aut ipse aut alii qui ibi sunt aliquid afferre possint, de quo tu sis monendus. Aegre feret Blavius ea, quae iam praelo subiecit, ad pacis viam pertinentia eodem quo ipse accepit ordine Parisiis edi.[3] Erit enim alterius opus alteri impedimento.

Quo illa regis profectio tandem evasura sit, ex te discere avebo. Certe quae tu coniectas parva non sunt neque inverisimilia. Videbimus quid novi monstri nobis talium ferax Gallia sit datura. Quod de concordia ecclesiastica sermones ais invalescere, id vero gratissimum mihi est, quanquam ego alienissimo hoc tempore omnino rem intra vota statu[e]ram. Neque enim ulla ullibi ad reconciliationem videtur esse dispositio. In Anglia non tantum a notissimis ecclesiae anglicanae fundamentis disceditur, sed et iugum regium excutere ipsis in animo est, ut non tantum ecclesiae, sed et reipublicae formam mutent. (Hau)d apud ita animatos pacis proficiet mentio, quin potius ex insanis insaniores faciet. Apud nos sola organorum ad ecclesiae cantum adiunctio quantas hic turbas dedit,[4] in re quam adiaphoram esse Hollandiae sinodus iam diu decrevit.[5]

Ego, si illic fidos correctores et typographos poteris nancisci, auctor tibi sim ut Anthologiam[6] Parisiis imprimi facias. Ita enim multos tibi Lugduni inimicos conciliarunt homines malevoli, ut male ab illis metuam. Si enim Blavius, quem bene erga nos affectum scio, opus[7] tantis a se impensis concinnatum a mendis purgare non potuit et iusto tardius in lucem emisit, quid eos facturos putas, qui alieno a nobis sunt animo? Exemplaria de Iure belli et pacis[8] ubi accepero, mittam. Lucani editionem[9] urgere non desino, ea absoluta reliquias poematum daturus.

Amstelodamenses heri consules crearunt haud malos, Hasselarium, Pancratium, Flamingium et Backerum.[10] De creandis senatoribus[11] nondum inter Ordines convenit. Ego omnino vereor Strideni nullam habendam rationem, Cloeckius facilius promoveretur, quia minus notus est eius remonstrantismus. Filius minor[12] ad exercitum proficiscitur ibi rem feliciter, ut spero, gesturus.

Vale, frater optime, cura uxore et liberis,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 229. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5571, beantw. d. no. 5603.
2 Grotius' *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* no. 726).
3 De *Via ad pacem ecclesiasticam* verscheen in maart 1642 bij Morel te Parijs (*BG* no. 1166) en in augustus 1642 bij Blaeu te Amsterdam (*BG* no. 1167).
4 De opwinding ontstond naar aanleiding van een brochure die Constantijn Huygens in februari 1641 had laten verschijnen over het *Gebruyck of ongebruyck van 't orgel in de kercken der Vereenighde Nederlanden* (*Briefw. C. Huygens* III, p. VII-IX); vgl. no. 5535.
5 In 1638 achtte de synode de kwestie van het orgelspel ‘een middelmaetige saecke’ (Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland* II (1634-1645), p. 175).
6 *BG* no. 534; de uitgave verscheen pas in de jaren 1795-1822.
7 Bedoeld is Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135).
8 *BG* no. 571; de uitgave zou Blaeu begin maart 1642 voltooien.
9 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus verschenen bij Blaeu in 1643 (*BG* nos. 430 en 431). De hierna vermelde uitgave van de *poemata* kwam niet tot stand.
10 De namen van de burgemeesters die op 2 februari aantraden: Pieter Pietersz. Hasselaer, Gerbrand Claesz. Pancras, Dirck de Vlaming van Oudshoorn en Willem Backer (Wagenaar, *Amsterdam* III, p. 287 en p. 302).
11 De remonstrantsgezinde advocaten mr. Cornelis van Strijen en mr. Pieter Cloeck stonden op de voordracht voor een zetel in de Hoge Raad.
12 Dirk de Groot.

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, III Februarii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Febr.

En in dorso: 3 Febr. 1642 W. de Groot.

5589. 1642 februari 4. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

Ce que j'ay fait en vostre endroit[2] n'a pas esté fait par ordre de monsieur Salvius[3] ou de quelqu'autre, mais en consideration de vos merites et de ce que l'un ami doibt à l'autre. Si j'avais autant de pouvoir comme j'ay de l'affection pour vous servir, vous n'eussiez pas esté si loingtemps dans les peines. Je voy que monsieur Camerarius et monsieur Straesbourg[4] se plaignent aussi des loingueurs de Suede, et je remercie la bonté divine de ce que pour le present je ne suis pas dans ces gesnes comme j'ay esté cy-devant.

Le roy est à Fontainebleau,[5] et croit-on que sa Majesté sera à Lyons le 25 de ce mois, lors nous apprendrons quelle route elle tiendra. Chacun la donne chez soy, les Catalans, madame de Savoye et la Bourgogne croyans que là où sera le roy, là sera aussi le principal de sa force. Le mariage s'est fait entre le duc de Longueville et madamoiselle de Bourbon.

Nous attendons des nouvelles d'Angleterre, là où on nous dit que le roy et la reine sont abandonnez et assiegez à Porthmouth, la guerre d'Irlande durant tousjours. On se resouit icy de la victoire du comte de Guebrian et des Hessiens, lesquels ont pris Lamboy et ses principaux officiers, dissipez la cavallerie, tué ou pris une tres grande partie de l'infanterie.

Le roy n'est pas bien content de ce que monsieur d'Avaux a consenti à ce que le 25 de Mars est pris pour le commencement de la conference à la paix, laquelle Dieu nous donne juste et durable et nous conserve en sa protection.

Je vous prie de croire, monsieur, que je suis,

le vostre.

Le 4 de Febvrier.

Bovenaan de copie staat: Marini.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 18. Antw. op no. 5545.

2 Grotius had de Parijse bankier Johan Hoeufft opdracht gegeven om Marin uit de Frans-Zweedse kas een voorschot van 200 rijksdaalders te geven. Hiermee voldeed hij aan een verzoek van Carl Marin dd. 12 december 1641; vgl. nos. 5499 (dl. XII) en 5568.

3 Johan Adler Salvius moest vanuit Hamburg zorg dragen voor de uitbetaling van de honoraria aan de diplomaten in Zweedse dienst.

4 Ludwig Camerarius, de in 1641 van zijn functie ontheven ambassadeur van Zweden in de Republiek, en zijn aanstaande schoonzoon Paul Strassburger (1595-1654) (Schutte, *Repertorium* II, p. 488-491).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 1 februari 1642.

5590. 1642 februari 4. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Dat gelijck de fonteinen in hare source, de kercke in hare beginselen, wanneer onsen Salychmaecker ende sijn apostelen die eerst hebben geformeert, suyverst is geweest, hebbe

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 77j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 693 no. 273. Antw. op nos. 5572 en 5573, beantw. d. nos. 5604en 5605.

ick noyt getwijfelt ende ben mede van opinie dat de suyverheyt, voor sooveel Godes woort bij deselve apostelen ons naergelaten door verscheydenheyt van interpretatiën duyster wort gemaeckt, seeckerst is te vinden bij de leeraers, die de apostelen naest hebben gevolcht, wanneer noch wereltse insichten van eere ofte profijt, de kercke onder het cruys sijnde, den christenen van den wech der salycheyt niet en hebbe geleyt. Dat oock de eenycheyt onder de christenen, soude die worden gevonden revocando omnia ad sua principia, gelijck onse Heer ons d'abuysen heeft leeren corrigeren, is te soucken, alsoo cerebrina[2] cuiusque opinio de eenen tegens de ander niet en kan gelden ende de hooffden van partijen de passagiën meer tot voordeel als naer waerheyt uyt hebben geleyt. Waromme ick noyt van soo verkeerden oordeel ben geweest, dat ick soude improberen den ijver van degene, die tot eenycheyt trachtende consensum veteris ecclesiae aenwijsen, veel min dat ick mij soude willen toemeeten te onderscheyden, waerin dat die de rechte meenynge van de outheyt wel ofte qualijck soude assequeren, hetwelcke sonder een groot studium ende kennisse van al wat in de eerste tijden is geschreven niemant mach aennemen. Ende ick in uEd. schriften, daervan ick capabel soude connen wesen van te oordeelen, die ick meer als yemant met een singulier profijt ende seer groot vermaeck hebbe gelesen, altijt grote soliditeyt hebbe gevonden ende sulckx fide implicita, van andere grote opinie hebbe. Daromme ick mij noyt ingelaten hebbe verder in dese materie te oordeelen als van de consideratiën, die de gelegentheyt van personen, tijden ende andere insichten, die andere, niet door haer beroup geperst sijnde, achter doen houden hetgene sij tot het gemeene beste soude connen contribueren, om haerselven in andere saecken niet onnut te maecken, daer sij dienst souden connen doen. Waerinne ick gedreven ben geweest door affectie die ick uEd. altijt hebbe gedragen, die ick ongaren in sooveel moyte sien geïnvolveert. Gelievet nu uEd. mijne goede insichten anders te duyden ende liever te horen die raders[3] sijn ende geen gelders, gelijck ick veele kenne die andere animeren tot hetgene, hetwelcke als sij conden selffs bij de hant niet en souden nemen, ick sal dat moeten aensien. Ondertusschen van uEd. verwachten wie de oude leeraers sijn ende met wat ordre behoren te worden gelesen, daerbij het rechte licht is te vinden.

Wat nu aengaet den Appendix: onder andere dyngen, die wel geaffectionneerde daerin desidereren, meenen sij preces pro mortuis met de passagiën 2 Tim. 1 v. 18 et Apoc. 22 v. 20 niet te connen worden geadstrueert. Ick hebbe beyde die passagiën daerop mede naergesien[4] ende de leste sie ick niet hoe daertoe wort getrocken, dat ick tot mijn instructie hier aenroere. Den brieff van Rivets broeder[5] hebbe ick noch niet connen becommen.

De Franse ministers seggen hier dat den conynck gaet naer Roussillon, dat in Perpignan geen provisie noch en is gebracht, dat den graeff van Harcourt[6] op de frontieren van Picardië blijft met een leger van 20000 te voet, 7000 paerden, de

2 E. Huguet, *Dictionnaire de la langue française du XVIe s.,* II, p. 155-156, geeft ‘cerebrin’ in de betekenis van ‘cérébral’.

3 Raadgevers, raadsmannen; vgl. *WNT* IV, kol. 1081: ‘veel raders, weinig gelders’.

4 Grotius' *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129). In de *Opera omnia theologica III* (*BG* no. 919) is de hier behandelde tekst te lezen op p. 502 r. 63A: ‘Ego sicut preces pro mortuis scio auctoritatem habere universalis Ecclesiae, imo et Sacrae Scripturae II Tim. 1, 18 et Apoc. XXII, 20, ita turpia lucra non excuso, quae qui auferet, id faciet quod optat Synodus Tridentina’.

5 De Haagse hofpredikant André Rivet was door zijn broer Guillaume op de hoogte gesteld van de strekking van een gesprek dat deze in het kasteel van Taillebourg had gevoerd met de jezuïet Etienne Audebert.

6 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt.

comte de Guiche[7] in Champange met 15000 te voet, 5000 paerden, du Hallier[8] om, daer de noot soude vereyssen, bij te commen

7 Antoine III de Gramont, graaf van Guiche.
8 François de l'Hospital (1583-1660), graaf van Rosnay, sieur du Hallier, militair gouverneur van Lotharingen.

met 5000 te voet, 1200 paerden ende dat sijne Majesteyt de troupes jegenwoordych in 't Stift van Ceulen sal doen vermeerderen met 6000 te voet, alles om desen somer tegens Nederlant te gebruycken.

De leste tijdynge uyt het Wijmerse leger sijn het veroveren van Nuyts,[9] daerin grote provisie van vivres ende ammonitiën sijn gevonden. Het ooge is nu op Soust. Nieuburch[10] heeft voor het lant van Gulick gemaeckt neutraliteyt ende betaelt 9000 rijxdaelders. Aan Ceulen schrijft [hij] dat, alsoo Dusseldorp een plaetse is van importantie, sij willen senden secours om die te helpen bewaren. Den churfurst, die met Hatsvelt[11] binnen Ceulen is, wacht secours uyt Duytslant, dat men meent hem van alle canten commen sal. De stat licht tot haer bewarynge vijffduysent man.

Den admirael Gijsels gecommen van Lisbon,[12] verhaelt de slechte gestaltenisse van dat rijck, daer de gemeente ende geestelijcke met den conynck is tevreden, maer den adel niet seer gecontenteert, het gelt seer schaers, preparaten ten oorloge ten lande geene, te water cleyne, ende het volck seer ongeoeffent; beclaecht den staet van den conynck, die nu een scattynge bij forme van verpondynge, vijfthien guldens van het hondert over de huyren van de huysen hadde geordonneert, maer daerop was noch geen betalynge gedaen; oordeelt dat rijck sonder vigeur van Vranckerijck ende desen staet niet is te conserveren. De inwoonders die aen de frontieren van Spaengien ende Portugael wonen, houden commercie ende conversatie als in vrede. Des te onversiender sal Spaengien, als het hem gelegen comt, overvallen. De Nederlantse militie die daer is, wort sober onderhouden.

In Ierlant resisteert noch Dublin, daer een uytval is gedaen met groote affbreuck van de Iren.[13] In Engelant, in plaetse van te dencken om secours derrewaerts te senden, doet men lichtynge van twintychduysent man, vijfthienduysent Engelsche, vijffduysent Schotten, om in het rijck te gebruycken, daer de onsteltenisse seer groot is. Den conynck hadde hem uyt Londen vertrocken met meenynge om te gaen met de coninginne ende kinderen naer Portsmuyen, maer op de tijdynge die sijne Majesteyt op den wech heeft ontfangen, is de reyse gestuyt, die oock anders soude geworden hebben beleth, ende den conynck is gebleven tot Winsor.[14] Vandaer is sijne Majesteyt bij het parlament tot Londen ontboden met comminatiën, soo men ons seyt. Immers soo spreeckt de gemeente opentlijck tot Lonnen dat sij hem commen halen ende, soo hij niet wil wesen haeren conynck, sij niet meer en sijn sijne gemeente. Ende dat en sijn niet de discourssen van de pretense,[15] maer van de aensienelijckste van de stat. Ontrent den conynck is ingens solitudo. Die uyt Buckingamschire, wiens gedeputeerde[16] de conynck als criminels hadde

9 Neuss kwam op 27 januari in handen van het Frans-Weimarse leger van Guébriant.

10 Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg (1578-1653), hertog van Gulik en Berg, hield vast aan zijn neutraliteitspolitiek en wenste om deze reden geen alliantie aan te gaan met de aartsbisschop van Keulen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 200-203).

11 Na het uiteenvallen van het leger van Lamboy wachtte de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen in Keulen op versterkingen uit Beieren, Lotharingen en de Zuidelijke Nederlanden.

12 Aert Gijsels, commandant van de Staatse hulpvloot voor Portugal, bracht op 1 februari verslag uit van zijn expeditie (*Res. SH,* dd. 1 februari 1642).

13 1300 Engelsen waren naar Dublin gezonden om te voorkomen dat de stad in handen zou komen van de Ierse opstandelingen (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 285).

14 Het incident in het Lagerhuis (zie no. 5585) leidde ertoe dat de koning zich niet meer veilig voelde in de stad. Op 14/24 januari gaf hij het voornemen te kennen om naar Portsmouth te gaan (*CSP Dom. 1641-1643,* p. 254 en p. 262-263).

15 Met ‘pretense’ worden de Londense ‘apprentices’ bedoeld.

16 John Hampden (1594-1643), afgevaardigde van Buckinghamshire, één van de zes parlementsleden die begin januari door de koning van hoogverraad waren beschuldigd (*DNB* XXIV, p. 254-262).

beschuldycht, sijn drieduysent ende meer in getale gecommen om haer feyt te verantwoorden ende doorgaens is het heele rijck gaende sonder dat hem eenyge

partije voor den conynck openbaert, die ick hadde gemeent dat was geformeert, als ick hebbe gesien den conynck vigeur ende comminatie gebruyckte, die sonder macht van geen cracht en sijn.

Den heer Joachimi[17] hadde hier eenen expressen affgesonden om te kennen te geven de constitutiën van dat rijck ende daernevens te versoucken een extraordinaris affgesonden[e] om met sijne Ed. tusschen den conynck ende het parlement de saecken te moyenneren, hetwelcke tevoren aengeboden sijnde den conynck niet en heeft gesmaeckt, nu aengenaem schijnt te wesen. Daerop was de vergaderynge van Hollant gesommeert off niet goetvinden soude den heer van Heenvliet[18] den heer Joachimi bijgevoucht soude worden, maer is beter geoordeelt den heer Joachimi dat alleen te vertrouwen ofte, indien men yemant daernevens wilde gebruycken, dat het een persoon most wesen uyt de regierynge van het lant, sulckx dat die commissie op den heer Joachimi valt.

Naer het hem laet aensien, soo is seer groote apparentie dat de comste van de princesse bij dese gelegentheyt van dat rijck haester sal vallen ende meenen eenyge de coniginne sal commen om haer te geleyden, apparent om daermede de gemoederen, die meest op de coniginne sijn gealtereert,[19] te versachten ende desen staet met die panden te meer voor den conynck te engageren. Tegens de coninginne sijn geformeert 17 pointen, yder smaeckende crimen laesae maiestatis, die het parlement seyt te willen vergeten, indien den conynck met de coninginne tot Londen compt, anders met den druck gemeen te maecken. UEd. oordeele off dat niet verre en gaet ende wat confusie in dat rijck in het geestelijcke ende wereltlijcke niet en is te vreesen. Een van de verseeckerde biscoppen is in de gevanckenisse overleden.[20]

Haga,[21] bij den raetpensionaris Cats gesondeert sijnde om hem tot Constantinopolen wederom te laten gebruycken, heeft versocht eenyge commissaresen om daerover in communicatie te commen, dat genoech sijne inclinatie openbaert. Dat is 't dat wij voor desen tijt hebben.

Desen 4 Februari 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Febr.

En in dorso: 4 Febr. 1642 N. Reigersberg.

17 Albert Joachimi (1560-1654), heer van Hoedekenskerke, ordinaris Staats ambassadeur in Engeland 1625-1650, had zich in de laatste week van januari naar Windsor begeven om de koning zijn diensten als bemiddelaar aan te bieden (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 283 en p. 287-288; *Res. SH,* dd. 29-31 januari en 3-4 februari 1642).

18 Mr. Johannes Polyander van Kerckhoven, heer van Heenvliet, stond aan het stadhouderlijke hof in aanzien omdat hij een jaar eerder zo sterk geijverd had voor een verbintenis tussen prins Willem (II) van Oranje en de 'princess royal' Mary Stuart.

19 Koningin Henriëtte Maria werd door leden van het Engelse Parlement verdacht van heimelijke verstandhouding met de opstandelingen in Ierland (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 276).

20 Het gerucht betrof Thomas Morton (1564-1659), bisschop van Durham; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 65 en 67.

21 Cornelis Haga (1578-1654), Staats orator te Constantinopel 1612-1639, was door raadpensionaris Jacob Cats gepolst of hij niet opnieuw naar het Turkse Rijk wilde gaan (*Res. SH,* dd. 24 januari 1642).

5591. 1642 februari 8. Aan C. Barlaeus.[1]

Vir eximie,

Legi, qua soleo tua omnia, cum voluptate atque etiam admiratione panegyricum dictum eminentissimo cardinalium et ducum illustrissimo.[2] Multi iam se in tam benigna materia exercuere, nemo maiore spiritu, plane ut ille vir magnus nec cuilibet dicendus hanc demum agniturus sit sui imaginem veriorem quam illa est satis feliciter facta partis in oculos venientis, quae poematis tui accessio est. Satis tua te opera monstrabunt, sed tamen mea etiam tibi praeconia non deerunt.

Gaudeo lecta abs te quae de sacris scripsimus recteque introspectam mentem meam, quae eo tendit ut sedatis seditionum flabris vera pietas simul cum pace christiana redeat. Quae nostrum seculum sevit ulcera, tractari, ni fallor, leniore manu non debuere. Tibi nihil talium dici opus, qui quae ex usu sunt publico per te intelligis et alios eorum intelligentes facis. Diu te fruatur Amsteldamum, diu omnis generis literae, et severiores, quas nunquam defugi, et suaviores istae, quas nunc quoque amare non desino,

tuae Claritudini studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 8 Februarii anni 1642.

Negotium Lotiorum[3] serio commendavi, tum ipse, tum per amicos.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Viro rarae eruditionis Caspari Barlaeo professori.

In de marge van de copie te Rotterdam: Barleo.

5592. 1642 februari 8. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

1 Tekst naar *Epist.,* p. 703 no. 1552. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 39^{v}, met het opschrift 'vir optime'. Vgl. K. van der Horst, *Inventaire corresp. C. Barlaeus,* p. 126. Deze brief is een antwoord op een niet teruggevonden brief die Barlaeus omstreeks de jaarwisseling aan Grotius moet hebben geschreven; vgl. nos. 5576 en 5582. Caspar van Baerle (Barlaeus), geboren te Antwerpen in 1584, studeerde theologie in Leiden en werd aldaar onderregent van het Statencollege. Na zijn ontslag wegens remonstrantse gezindheid, behaalde hij aan de universiteit van Caen een doctoraat in de medicijnen. Van 1631 tot aan zijn overlijden in 1648 woonde hij in Amsterdam, waar hij letteren en filosofie doceerde aan het Athenaeum Illustre (J.A. Worp, 'Caspar van Baerle', in *Oud-Holland* 6(1888), p. 244-247, en F.F. Blok, *Caspar Barlaeus, from the correspondence of a melancholic,* Assen/Amsterdam 1976).

2 De *Panegyris de laudibus eminentissimi cardinalis Armandi Ioannis Plessiaci, Richelii ducis, Franciae paris, etc.* was in december 1641 bij Blaeu te Amsterdam verschenen. Behalve Richelieu werd ook Grotius met een exemplaar bedacht.

3 De Amsterdamse kooplieden Charles en Jean Loten waren verwikkeld in een rechtszaak voor het Parlement van Rouaan; vgl. no. 5581.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 932 App. no. 586. Antw. op no. 5577, beantw. d. no. 5609.

Eduntur et hic Cassandri Consultatio et professio Tridentina et Augustana, cum nostris.[2] De Annotatis ad Vetus Testamentum[3] aliud quam cepi consilium capere non potui. De scripto

2 De Parijse editie van de *Via ad pacem ecclesiasticam* kwam in maart bij Gilles Morel uit (*BG* no. 1166).
3 Grotius had het besluit genomen om dit werk, de *Annotata ad Vetus Testamentum, tomus* I-III, in Parijs door Cramoisy te laten uitgeven (*BG* no. 1137).

Americanarum gentium[4] quid faciendum sit, iam indicavi. Libros de Iure belli ac pacis exspectabo. De Arateis[5] cogitare potero, ubi absolvero nostra ad Novum Testamentum.[6] De fiscali[7] advocatione quid a me scire desideret Graswinckelius,[8] non satis intelligo. De Angliae rebus exspecto, quo res iturae sint, ex quo rex ab urbe Londino abiit. Videtur rex externa aliqua ope niti et quae sit, brevi apparebit.

Quod Riveti frater[9] mysterium iniquitatis vocat, id ego mysterium pietatis esse arbitror. Et sic iudicant in Anglia doctissimi. Obtrudere id in Gallia protestantibus nemo voluit. Meo privatim consilio id scripsi[10] ut considerarent, ecquid in eo esset utile tum catholici, tum protestantes, nec in Gallia tantum, sed et alibi.

Ad viduam Langeracensem[11] curatae sunt literae. Rex et cardinalis in itinere sunt a Fontebellaqueo Lugdunum. Quo deinde ituri, nullae sunt certae coniecturae. Metatores enim mittuntur in omnes partes.

Motus Hibernicus diuturnus fore hic putatur. De victoria Guebriani[12] ingens gaudium. Colloquia Goslariensia suspecta.[13] De rebus Portugallicis non optima iudicatio.

Deus te cum matre, uxore, liberis, amicis servet,
tuus toto animo frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 8 Februarii 1642.

Nostra ad Ius[14] paene iam descripta sunt. Sed ea non mittam nisi absolutis Lucano,[15] reliquiis poematum et dissertatione Americana. De Anthologia[16] autem scire cupio, an ibi emendate edendi spes sit; si non, huc quamprimum redeat. Ego videro.

4 De *Dissertatio de origine gentium Americanarum* (*BG* no. 726) moest gedrukt worden zodra de uitgevers, de gebroeders Blaeu, het werk aan de *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571) hadden voltooid (maart 1642).
5 Er werd een heruitgave overwogen van Grotius' *Syntagma Arateorum* uit 1600 (*BG* nos. 413-414).
6 Het laatste deel (pars III) van de *Annotationes in Novum Testamentum* verscheen pas in 1650 (*BG* no. 1141).
7 De *Epist.* geeft: 'de filiali advocatione'.
8 Dirck Graswinckel, de onlangs aangestelde advocaat-fiscaal bij het Hof van Holland.
9 De broer van Guillaume Rivet, de Haagse hofpredikant André Rivet, maakte in zijn brieven aan Claude Sarrau eveneens toespelingen op het 'mysterium iniquitatis' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 23 en p. 49). Het verschil van mening berust op de passages 2 Thess. 2:7 en 1 Tim. 3:16.
10 Namelijk in zijn *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165).
11 De brief aan Louise de Clermont d'Amboise, weduwe van Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, is niet teruggevonden.
12 De overwinning die graaf Guébriant op 17 januari bij Kempen had behaald.
13 Te Goslar vonden vanaf 7 oktober 1641 onderhandelingen plaats over de overgang van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg naar de keizerlijke partij.
14 De *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum*. Het werk verscheen in november 1642 te Parijs (*BG* no. 791). De uitgave van Blaeu dateert van 1643 (*BG* no. 792).
15 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus verschenen bij Blaeu in 1643 (*BG* nos. 430 en 431). De hierna vermelde uitgave van de *poemata* kwam niet tot stand.
16 *BG* no. 534; de uitgave verscheen pas in de jaren 1795-1822.

5593. 1642 februari 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Nopende de vredehandeling is mijne opinie dat de Vereenigde Nederlanden hoe het gaet in oorlogh zullen blijven, ende Vrancrijck zoolang den coning ende den cardinael beide zullen leven. Zoo daerin verandering viel, zoude den coninck van Portugael in quade poincten staen, alzoo men om zijnentwille tot vrede niet en zoude naelaeten, maer mogelijck hem hoope geven van met geld heimelijck te assisteren. Dat daer geen geld ende weinigh ordre, werdt hier oock gelooft. Om 't bezit van Tercera zal gevochten moeten werden. Ende zijn de Portugesen in quade termen, die t'huis oorlogh hebben met den coninck van Spaegnien, ende in Brasyl, misschien oock ellewaert, met de Hollanders.

Wat Engelant aengaet, 't is zeecker dat den adel ende den derden stant, als zij wel eensch waeren, de fundamentele wetten van het rijck, als is de stem van de bisschoppen in het parlement, niet en connen wechnemen. Ende daerenboven zijn alle parlementaire resolutië[n] crachteloos zonder 's conincx consent, zoodat daer niet anders en is te wachten als groote verwarring. Den coning moet nootelijck op eenige macht van buiten steunen, welcke macht moet zijn off van Vrancrijck off van Spaegnie. Welcke van beide het is, zal haest moeten blijcken. 't Exempel van de Ieren zoude licht in 't noorde[n] van Engelant connen werden gevolcht.

Over Amsterdams vergrooting verblijde ick mij, wensche maer dat de regiering aldaer goed mach blijven. Ick dancke uwe Ed. van 't advys van de maniere van doen van Aelianus,[2] waerop ick wel zal letten. 't Sal mij lief zijn dat hee[r] Rivet schrijve op mijne Annotatiën ad Cassandrum.[3] 't Is waer dat een jesuyt genaemt Aubertijn[4] bij den cardinael uitgezonden is geweest om de inclinatie van veele ministers tot de kerckelijcke vrede te verstaen. Ende heeft bij eenige al vrij veele geopereert.

8 Februarii 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 8 Feb. 1642 uyt Paris.

5594. 1642 februari 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck is op reis tuschen Fontainebleau ende Lions. Te Moulins wachten om zijne Majesteit te spreecken de gedeputeerden zoo van Straesburg als van Colmar.[2] Waerheene de

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5594. Antw. op no. 5578, beantw. d. no. 5610.
2 Codenaam voor de Zweedse resident in Den Haag, Petter Spiring Silvercrona.
3 André Rivet publiceerde in april 1642 zijn *Hugonis Grotii in Consultationem G. Cassandri Annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti ...,* Leiden (Elzevier) 1642 (*BG* no. 1172).
4 Etienne Audebert (1592-1647), een theoloog, die zich vooral had toegelegd op het onderhouden van contacten met de protestanten (*DBF* IV, kol. 345-346).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5593. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, Extranea 25 en E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8/18 februari 1642).
2 Beide steden beklaagden zich bij de koning over de lasten die hun burgers hadden te dragen ten gevolge van de legering van Franse soldaten in de steden Saverne en Colmar (Reuss,

cours zal zijn van Lions is onzeecker, ende om de onzeeckerheit te grooter te maecken werden de estappes geprepareert in verscheide quartieren.

De vreuchd is hier te hove zeer groot geweest over de victorie becomen bij den heere grave van Guebrian,[3] achterdencken over de continuatie van de handeling tot Goslar[4] ende groote hoope dat de heeren Torstenson ende Stalhans[5] een inval zullen doen in Behmen. Men gelooft dat het volck van hertogh Carel ende van den Beierfurst gaen om Haetzfeld[6] te verstercken, die zulcx wel van noode heeft. De geruchten loopen hier sterck van den aenwas van de beroerten in Ierlant ende werdt gelooft dat hetzelve zoo haest niet en zal zijn te stillen. Ondertusschen blijft de zaecke van den Paltz in weinigh hoope van redres.[7]

De advysen die uit Portugael comen, brengen mede dat daer weinigh gelds ende ordre is. Doch zoo de principale macht van Vrancrijck met den coning zich went nae de quartieren van Spaegnie, dat zal de Portugezen voor een tijdt connen salveren.

8 Februarii 1642.

Argillers blijft belegert bij de Fransoisen. De Spaegnaerden hebben gemist in een aenslagh op Bubio in het Montferrat.[8] Te Tropea in 't rijck van Napels is een groote seditie geweest. Men meent mevrouw van Savoie comt bij den coninck te Lions, alwaer den coning heeft doen arresteren tweeduizent muilen. Heeft een croon ende scepter bij zich tot eenige solenniteit. De princen van Savoye hebben tachtichduizent gulden ontfangen van den coninck van Spaignie.

De ruiterie die gegaen was om Hohentwiel te ontzetten,[9] is met eenigh voetvolck getrocken in de Franche Comté om daer het oorlogh weder te beginnen. Den cardinael Mazarini gaet nae Munster.[10] Aen den grave van Guebrian werdt renfort belooft van tweeduizent man. Een secretaris van den eertsbisschop van Bourdeaux[11] is gevangen; 't goed van den hertogh van Guise gegeven aen de moeder.[12] Men

L'Alsace au dix-septième siècle I, p. 100). Eind maart bevonden de gedeputeerden zich in Narbonne (*Der dreissigjährige Krieg im Elsass,* III, p. 402).

3 De overwinning die graaf Guébriant op 17 januari bij Kempen had behaald.

4 Te Goslar onderhandelden de hertogen van Braunschweig-Lüneburg nog steeds over hun overgang naar de keizerlijke partij (Reimann, *Der Goslarer Frieden von 1642,* p. 159-166).

5 Lennart Torstensson en Torsten Stålhandske, bevelhebbers van het Zweedse leger in Duitsland.

6 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen wachtte in Keulen op versterkingen uit Beieren, Lotharingen en de Zuidelijke Nederlanden. Inmiddels had hertog Karel IV van Lotharingen de toezegging gedaan om 3000 man te leveren.

7 De onderhandelingen die in Wenen werden gevoerd over de restitutie van de Palts werden vertraagd door de verminderde Engelse belangstelling voor het lot van de keurvorstelijke familie; zie *CSP Ven. 1640-1642,* p. 278-279.

8 De mislukte aanslag op Búbbio, een plaats ten zuiden van Nizza Monferrato, vond op 14 januari plaats; vgl. *Gazette 1642,* no. 18, dd. 8 februari 1642.

9 De ruiters die onder commando stonden van Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville, gouverneurs van Breisach.

10 Op 25 maart zouden in Munster en Osnabrück de vredesbesprekingen moeten beginnen.

11 Henri d'Escoubleau de Sourdis (1593-1645), aartsbisschop van Bordeaux, commandant van de vloot die in augustus 1641 een smadelijke nederlaag leed voor de kust van Tarragona (*Correspondance de Henri d'Escoubleau de Sourdis* II, p. 675-680; III, p. 3-113).

12 Henri II de Lorraine (1614-1664), hertog van Guise, zoon van Charles de Guise uit diens huwelijk met Henriette-Catherine de Joyeuse, weduwe van de hertog van Montpensier, was wegens zijn aandeel in de opstand van de prinsen te Sedan op 6 september 1641 bij verstek ter dood veroordeeld. Na het overlijden van koning Lodewijk XIII ontving de hertog gratie en kon hij weer naar Frankrijk terugkeren (*DBF* XVII, kol. 329-330).

zegt hier dat don Melos[13] last heeft van negenduizent man uit Nederlant te zenden nae Spaegnie.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, uyt Paris, den 8 Feb. 1642.

13 De nieuwe gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, don Francisco de Melo, graaf van Assumar, was vanaf het najaar van 1641 betrokken bij de recrutering van soldaten voor legerdienst in Spanje (*Correspondance de la Cour d'Espagne, Les affaires des Pays-Bas* III, p. 436 en p. 449-458).

5595. [1642] februari 8. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex a Fonte Bellaqueo[2] profectus est Molinum, ubi eum accedent legati ab Argentorato et Colmaria cum magnis querelis. Inde iturus est Lugdunum, quo cum venerit, discemus in quas inde partes sit iturus. Nam nunc quidem in diversa loca praemissi metatores omnia in incerto tenent.

Maximum fuit cardinalis gaudium ob felix proelium Guebriani. Sed sollicitum eum habent colloquia Goslariae durantia et rumor de Suedorum ad pacem propensione. Bavaricos milites intelligimus properare, ut se Hazfeldio iungant et electori Coloniensi laboranti succurrant. Hibernicus motus multos hic habet fautores. Et quae hic eduntur ea de re,[3] longum ibi bellum praesagiunt. Pecuniam habere dicuntur Hyberni, sed ex Gallia an ex Hispania non satis liquet.

Batavi, qui Ulyssippone fuerant, de vita periclitati sunt, postquam eo fama venerat de capta a Batavis urbe in Angola. In Brasilia etiam revixit bellum inter Portugallos et Batavos. Ita qui ex mutato rege magna sibi externa auxilia et inde ingentes per Hispaniam victorias, in locis autem transmarinis tutam possessionen promiserant, longe a spe sua deiecti gemino implicantur bello, neque mirum est si rebus contra votum cadentibus mutantur animi.[4] Tum vero militi et stipendium et boni duces desunt.

In Anglia episcopi testationem interposuere, si quid suis sententiis non auditis in parlamento fiat, id ut contra leges publicas factum irritum fore.[5] Rex Britanniae idem sentit. Ita inter se discordibus non vacabit curare de re Palatina.

Quandoquidem vero dies appetit quo colloquia de pace inchoari debeant, Deum precor ut ea res bene christiano nomini, bene imperio Suedico vertat simulque, excellentissime et illustrissime domine, ut tua Sublimitas in prospera valetudine prosperis utatur consiliis,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIX Ianuarii/VIII Februarii MDCXLV [*sic*].

Moneor etiam a principibus viris optare cardinalem ut se videam; quod fieri puto, non quia quicquam per me scire possit eorum quae scire vult, sed quod, cum nulli

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 230; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 541 no. 581. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 435. Beide copieën geven ten onrechte het jaar 1645; uit de inhoud van de brief blijkt dat deze in 1642 moet zijn geschreven.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 8 februari 1642 (no. 5594).

3 De *Gazette 1642,* no. 16, kwam op 6 februari uit met een ‘extraordinaire’ waarin opgenomen een ‘Extrait d'une lettre escrite de Dublin le dixseptiesme janvier 1642’. Een kleine week later, op 12 februari, volgde een ‘extraordinaire’ met de vertaling van *The generall remonstrance or declaration of the catholikes of Ireland,* dd. 23 oktober 1641: ‘Le manifeste et articles des catholiques confédérez dans l'Irlande, présentez au Roy de la Grand' Bretagne’; zie *Gazette 1642,* no. 19, p. 118-125.

4 In Brazilië en Angola hielden de Portugezen noch de Hollanders rekening met het op 12 juni 1641 totstandgekomen verdrag tussen de twee landen.

5 Sinds begin januari was het voor de bisschoppen niet langer mogelijk zitting te hebben in het Parlement.

hic sint legati Angli,[6] per me nunc velit introduci exemplum, quod deinde alii sequantur. Ego et in hac re et in similibus oro, ut mandatis instruar, ne quid ignarus peccem. Mihi in istis nihil aut seritur

6 In Engeland was nog niet beslist wie de opvolger zou moeten worden van de inmiddels tot gouverneur van Ierland bevorderde ambassadeur Robert Sidney, graaf van Leicester; vgl. no. 5578 n. 18.

aut metitur. Creditur marchio Badensis[7] ius suum in Brisgoiam cessisse regi. Argilleria in Ruscinonensi tractu manet obsessa a Gallis. Hispanis male cessit tentamentum in Bubium, locum agri Montisferratensis. Tropaeae in regno Neapolitano seditio fuit. Dicitur domina Sabauda ventura ad regem Lugdunum. Principes autem Sabaudi accepisse ab Hispano LXXX millia florenorum. Equitatus, qui Hohentvilae subventum iverat, cum aliquo pedite bellare coepit in comitatu Burgundiae. Lugduni duo millia mulorum in usus regis retinentur. Tulit secum rex sceptrum et coronam ad inaugurationem aliquam, forte in Catalania faciendam. Duo millia militum ad Guebrianum mittuntur. Bona Guisii ducis matri data. Scriba archiepiscopi Burdegalensis coniectus in carcerem dicitur. Melos mandata habere novem millia militum mittendi in Hispaniam.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis iter. Gaudium Mazarini [*sic*] de Guebriani victoria. Suspicio de Suedis. De Bavaris. Motus Hibernicus. Bellum Batavos inter et Portugallos. Iudicium de his. Anglica. Votum pro pace. Petit ut de rebus cum Mazarino [*sic*] agendis mittantur mandata. De Badensi. Argilleria a Gallis obsessa. Tentatum ab Hispanis Bubium. Seditio Tropaeae. De Sabaudis. De Hohentwilanis. Varia Gallica.

5596. 1642 februari 8. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Et rex et cardinalis satis recte valent[2] et in itinere sunt a Fontebellaqueo Lugdunum. Inde quo ituri sint latet et praemissi in diversas partes metatores omnes coniecturas turbant. Misere ad regem Colmarienses conquestum, quod reditus urbis praesidii praefectus contra pacta civitati eripit; ab Argentoratensibus vero, quod spoliati sint a Tabernensibus militibus ii, qui ab ea civitate cum equis aliisque muneribus missi fuerant ad placandum ducem Carolum[3] civitati infensum.

Quae hic eduntur de Hibernicis motibus, ea video favere Hibernis et bellum ibi longum portendere. Pecunia externa foveri Hibernos constat, unde ea veniat, non aeque. Et in Anglia testatio ab episcopis interposita, ut pro irrito habeatur quod in parlamento fiet ipsorum non auditis sententiis, speciem habere iuris videtur. Sed dum Hiberni bellant, Scoti sibi metuunt, Angli inter se dissident, non mirum est, si parum efficax est ea, quae fit a Britanniae rege tot malis distracto Palatini negotii

7 Friedrich V (1594-1659), markgraaf van Baden-Durlach, een van de trouwste bondgenoten van Zweden en Frankrijk in het Zuidduitse gebied, kon na het verlies van bijna al zijn landen, nog slechts in naam rechten op enkele territoria in de Breisgau laten gelden (*ADB* VII, p. 457-460).

1 Tekst naar *Epist.,* p. 703 no. 1553. Ook afschriften in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 20 (met weglating van het postscriptum), in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 319-320, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23,275, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 318.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 8 februari 1642 (nos. 5594 en 5595).

3 De stad Straatsburg hoopte haar neutraliteit te bewaren door ook oorlogsmateriaal en proviand te leveren aan Karel IV, hertog van Lotharingen.

commendatio. Stellae illius cursus[4] multis nebulis obseptos difficile est assequi et multas habet παραλλάξεις.

De victoria Guebriani ingens in hac aula fuit gaudium. Sed Goslariensia ista colloquia non desinunt esse suspecta. Nec abest metus ne Suedi pacem mediocriter bonam bello praeferant. De Lamboio et aliis bello captis agendum cum Hassis erit, qui in isto bello partem imperii

4 Grotius zal hier doelen op de onzekere toekomst van het huis van de Palts.

habent. Rebus sic euntibus episcopo Coloniensi facile oboriturum belli taedium credibile est.[5] Idem de imperatore exspectari poterit, si Torstensonius cum Stalhansio in Bohemiam penetret. Et dux Carolus et Bavarici dicuntur ire ut se iungant Hatzveldio.

In Portugallia non miror parum gratiosos esse Batavos, qui tam bene norunt in turbido piscari. Etiam in Brasilia, postquam ibi cognita fuit Batavorum stipulatio induciarum effectum in longam diem suspendens, resumta sunt contra eos a Portugallis arma. Sed forte coniunctio virium contra Americanam classem haec dissidia sedabit. Id certe hic optatur. Galliam ad pacem ituram rege et cardinali viventibus vix arbit[r]or. Si alteri eorum humanitus quid eveniret, ingens fieret rerum conversio.

Nobilissimo filio[6] illustris Dominationis vestrae opto reditum felicem cum bonis nuntiis maneoque,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. Grotius.

Lutetiae, 8 Februarii 1642.

Marchio Badensis, quantum audio, ius suum in Brisgoiam cessit regi. Argilleria manet obsessa a Gallis. Hispanis non successit conatus in Bubium, quod est in tractu Montiferrati. Etiam Tropeae in regno Neapolitano seditio fuit. Principes Sabaudi LXXX florenorum millia ab Hispano accepere. Vidua Sabaudica putatur ad regem ventura Lugdunum, ubi rex mille paria mularum retineri iussit. Habet rex secum sceptrum et coronam ad aliquid solenne, forte in Catalania peragendum. Equitatus, qui Hohentwilae subvenit, cum pedite aliquo bellum rursus infert comitatui Burgundiae. Cardinali[s] Mazarinus it Monasterium versus. Guebriano supplementum promittitur duorum millium. Scriba archiepiscopi Burdegalensis in carcerem datus est. Guisii bona matri concessa. Dicitur Melos mandata habere mittendi IX millia militum ex Belgica in Hispaniam.

Adres (volgens de uitgave der Epist): Ludovico Camerario, reginae regnique Sueciae consiliario.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: D. Camerario.

Bovenaan de brief in de copie te Uppsala: Redd. 6/16 Febr. 1642.

5597. 1642 februari 8. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

5 De passage ‘sic euntibus ... credibile est’ ontbreekt in de copie te Den Haag.
6 Joachim IV Camerarius.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 21.

Les particularités de la victoire[2] obtenue par les comtes de Guebriant et d'Eberstein, comme elles ont grandement resjoui la cour icy, ainsi m'obligent à vous remercier du soing qu'il vous a plu de prendre à m'en instruire.[3] Il faudra asture[4] partager les prisonniers, ce que, j'espere, se fera de telle sorte que le lion ne prendra pas tout pour lui.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 8 februari 1642 (nos. 5594, 5595 en 5596).

3 Als raad en resident van Hessen in de Republiek zal Wicquefort niet nagelaten hebben Grotius te wijzen op het feit dat de overwinning bij Kempen mede tot stand was gekomen door de inzet van het Hessische leger onder commando van graaf Caspar van Eberstein.

4 'Asture' (a stheure), men leze: 'à cette heure' (Huguet, *Dictionnaire de la langue française du XVIe s.* IV, p. 480).

Le roi et le cardinal sont en chemin entre Fontainebleau et Lions. A Moulin s'addresseront à sa Majesté les deputés de Colmar et de Strasburg, ceux-là se plaignants de ce que le commendeur de la garnison prend à lui les anciens revenus de la ville contre les traittés, et ceux-cy de ce que ceux de Saverne ont pris des chevaux que leurs deputés menoient vers le duc Charles pour appaiser sa cholere. On croit que ledict duc Charles et les Bavarois se vont joindre à Hasfeld. La continuation de la conferance à Goslar donne icy de l'ombrage, comme aussi un bruict qui court icy que les Suedois traittent aparte, ce que je ne croy pas. Delà Lion le roy faict faire des estappes en divers endroicts pour rendre incertaines les conjectures sur son desseing.

La protestation faicte par les evesques d'Angleterre esbranlera l'autorité des resolutions parlementaires dans l'esprit de plusieurs, dont ne peut suivre que tres grande confusion. Cependant aussi les Escossois demeurent en craincte et le noveau parti en Irlande dans les armes, fomenté par l'argent estranger ou d'Espagne ou de France. En France ce qui se publie de leurs affaires, est grandement en leur faveur, et croit-on icy que le mal est pour durer. Les mescontentements que les Portugais ont receus de la prise de Saint-Paul en Angola, la guerre contre les Hollandois recommencée en Brasil, le peu d'argent et d'ordre qui se trouve dans ce roiaume, le feu de la derniere conspiration caché soubs des cendres me font apprehender quelque mal pour eux, si ce n'est que le roy de France face, comme il semble avoir d'envie, une diversion puissante dans des autres quartiers d'Espagne.

Je ne m'estonne pas que l'affaire du Palatinat s'advance si peu à Vienne, la foiblesse des royaumes de la Bretagne n'estant là que trop cognue. L'electeur de Cologne voyant la guerre tout autour de lui, aura subject de songer à la paix et l'empereur aussi, si tant est que Torstenson et Stalhans se jettent dans les terres, que la maison d'Austrice appelle hereditaires.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 8 de Fevrier 1642.

On me dit que le marquis de Baden a rendu au roi ses pretensions au Brisgoi. Argillere demeure assiegié par les François. Les Espagnols ont falli de prandre Bubio à Monferrat. Il y a eu une sedition à Triple[5] au roiaume de Napels. Les princes de Savoye ont receu quatre-vingt mille livres du roi d'Espagne. On dit que madame de Savoie vient voir le roi à Lions, où le roi a fait arrester 2000 mulets. Le roi a avec lui un sceptre avec une coronne, peut-estre pour quelques solennités en Catalagne. La cavalerie, qui a recovré Hohenwiel, avecq quelques gens à pied recommancent la guerre dans la France Comté. Le cardinal Mazarini va à Munster. On promet au comte de Guebrian renfort de 2000 hommes. Un secretaire de l'archevesque de Bordeaux est mis en prison; le bien du duc de Guise donné à sa mere. Et on dit que don Melos a ordre d'envoyer 9000 en Hispagne du Pais-Bas.

Bovenaan de copie staat: M. Vickefort.

5 Bedoeld wordt de Zuiditaliaanse stad Tropea.

5598. 1642 februari 10. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Dissertationem de origine gentium Americanarum[2] ad Blavium mittam, ut, si quid ipse super ea re monendum habeat, moneat, sin minus, editionem maturet. Monueram eum nuper

1 Hs. Den Haag, KB, coll. Cornets de Groot iv 13, bb. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5582, beantw. d. no. 5612.
2 *BG* no. 726; de kopij werd dezelfde week nog naar de uitgever Blaeu verstuurd.

de mittendo Panegyrico Barlaei,[3] quod, quia ipse ad te misit, eum ista cura exsolvam. In Stridenii[4] causa si quid in posterum agatur, faciam te certiorem. Epitaphium tuum[5] in mentem mihi revocavit illud senioris Debyaei:[6]

> Est aliquis qui, cum se dulcia vendere dicat
> Mella, dat emtori virus et arsenicum.

De editione eorum, quae privatim te concernunt,[7] non dissentio. Caeterum, ut me Stridenio[8] et Delfensibus, imprimis Dusseno avunculo[9] - quibus eam minus gratam fore iudico, quia ipsi inibi nominabuntur - , excusare possim, rogo per alium eam rem curari iubeas. Ego exempla eorum, quae penes me sunt, vel tibi mittam vel alii tradam ubi iusseris. De Iure belli et pacis[10] necdum quicquam intelligo. Vereor Blavium aegre laturum, quod tua in Vetus Testamentum[11] non sit impressurus quodque Annotata ad Cassandrum cum annexis a se iam praelo subiecta praeceperint alii.[12]

Rogavit me dominus Utenbogardus,[13] ut ex te quaererem, quomodo se defuncti Trezelii res haberent et quae quantaque creditoribus solutionis spes sit; est enim ille Remonstrantium Societati debitor ad quindena circiter florenorum millia ex Tileni legato.[14] Qua in re si quid ope aut consilio iuvare possis opus pium teque dignum praestiteris. De exemplari ad magnum Suediae cancellarium meminero et Stridenio unum ut detur curabo.[15] Quod de filio maiore scribis,[16] dolet mihi et tuo et illius nomine. Minor[17] iam ad exercitum rediit, cui fraudi esse non poterit quod tantillo

3 Grotius was tussen 1 en 8 februari in het bezit gekomen van Barlaeus' lofzang op Richelieu; vgl. no. 5591.
4 Mr. Cornelis van Strijen, de omstreden kandidaat voor een zetel in de Hoge Raad.
5 Het epitaaf dat een invectief inhield tegen François van Aerssen (Arsenius), heer van Sommelsdijk.
6 Joris de Bye (Bie) was in 1628 overleden. Vele jaren - vanaf 1588 - bekleedde hij in de Republiek het ambt van thesaurier-generaal. Zijn particuliere gedenkschriften zijn voor een deel overgeleverd (ed. R. Fruin, in *BMHG* 11(1888), p. 400-459). Zie voor de gemeenschappelijke Delftse achtergronden van de families De Bye en De Groot, P.G.F. Vermast, in *Ned. Leeuw* 55(1937), kol. 186-192.
7 *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889); de uitgave verscheen te Den Haag in september 1642.
8 Mr. Quirijn van Strijen was met twee andere juristen, Adriaen van der Goes en Nicolaes van Sorgen, ondertekenaar van een rechtsgeleerd advies, waarin de stad Rotterdam aanbevolen werd de verantwoordelijkheid voor Grotius' inhechtenisname in 1618 op zich te nemen.
9 Ewout Jacobsz. van der Dussen (1574-1653), had in 1637 meegewerkt aan een attestatie van burgemeesters en schepenen van Delft ten gunste van Grotius; vgl. no. 3128, p. 361 n. 5 (dl. VIII).
10 *BG* no. 571; de uitgave kwam binnen enkele weken beschikbaar.
11 De *Annotata in Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) zouden bij Cramoisy te Parijs gedrukt worden.
12 De bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* verscheen in augustus 1642 bij Blaeu (*BG* no. 1167), maar het werk kwam al in maart uit bij Morel te Parijs (*BG* no. 1166).
13 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert (1557-1644).
14 Daniël Tilenus (1563-1633), geboren in Silezië, was in 1599 hoogleraar in de theologie te Sedan geworden. Vanaf 1622 woonde hij in Parijs waar hij met Grotius het huis aan de rue de Condé deelde (R.A. Weigert, in *BSHPF* 95(1946), p. 137-151). Bij testament vermaakte hij een bedrag van 15000 ponden aan de Remonstrantse Broederschap, een bedrag dat in de loop van 1635 in handen was gesteld van Daniël Tresel, koopman te Rouaan († november 1641); vgl. nos. 2069 en 2091 (dl. V), nos. 2180, 2190 en 2226 (dl. VI).
15 Presentexemplaren van de nieuwe uitgave van *De iure belli ac pacis* moesten verzonden worden naar Axel Oxenstierna en mr. Quirijn van Strijen.
16 Cornelis de Groot had zijn vendel verkocht.
17 Dirk de Groot was na een bezoek aan het vaderland teruggekeerd in het leger van Guébriant.

tempore amicos invisit. Pro medii filii[18] votis tam diu me intercessurum spero, etiamsi molestus tibi esse videar, donec exoravero. Nam et illa id meretur neque ipse aliter conscientiae satisfacere potest.

18 Pieter kon de vaderlijke zegen op zijn huwelijksplannen niet krijgen.

Interea et hoc prope oblitus fui scribere, Blavium ob impressos Crellii libros in mulctam mille et ducentorum florenorum incidisse ipsosque libros, ad quingentos circiter, Amstelodami ex decreto magistratus exustos.[19]

De rebus Anglicis aliquid adderem, quomodo regis Privatum Consilium a parlamento exauctoratum sit eiusque vis in dandis mandatis imminuta[20] et quod Joachimicus[21] cum bona parlamenti voluntate et ex Ordinum hic praescripto intercessorem acturus sit, nisi haec omnia aliunde melius intelligeres.

Quare desinam teque tuosque omnes divinae protectioni commendabo,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, X^{o} Februarii, meo die natali,[22] 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Febr.

En in dorso: 10 Febr. 1642 W. de Groot.

5599. 1642 februari 11. Aan [C. Marin].[1]

Monsieur,

La santé du roy [rend] doubteuse si sa Majesté continuera le voyage commencé ou si elle reviendra vers nos quartiers; Les Irlandois, qui ont pris les armes, ont pris quelques ports et la ville d'Armach et esperent prendre Dublin et après aller en Angleterre au secours du roy, lequel est fort menacé par le peuple de Londres, lequel veut extorquer de luy la destitution des evesques à l'exemple des Escossois.

19 In 1630 had de sociniaan Johannes Crellius (1590-1633) te Rakow een werk van zijn geloofsgenoot Johannes Völkel gepubliceerd onder de titel *Johannis Volkelii ... de Vera religione libri quinque, quibus praefixus est Johannis Crellii Liber de Deo et ejus attributis, ita ut unum cum illis opus constituat.* De heruitgave van dit werk door Blaeu werd op 20 januari 1642 in het openbaar te Amsterdam verbrand (W.J. Kühler, *Het Socinianisme in Nederland,* Leiden 1912, ed. anast. Leeuwarden 1980, p. 139 en p. 227-229). Desondanks bleven er exemplaren van deze uitgave, nu zonder opgave van jaar en plaats, in de handel (exemplaren aanwezig in de Bibliothèque Nationale te Parijs en de British Library te Londen, *sub* Völkel).

20 In de eerste week van februari had het Lagerhuis besloten de koning te verzoeken om toe te laten dat alle door de kroon benoemde functionarissen hun ambt ter beschikking zouden stellen, dit met de bedoeling om de door deze maatregel vrijgekomen plaatsen over te dragen aan door het Parlement aanbevolen personen (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 288-290).

21 In zijn brief van 4 februari (no. 5590) had Nicolaes van Reigersberch Grotius al op de hoogte gesteld van de bemiddelingspogingen van de Staatse ambassadeur Albert Joachimi.

22 Willem de Groot was geboren op 10 februari 1597.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 23. In het copieboek is geen geadresseerde vermeld, maar de inhoud van de brief - nieuwsberichten uit Frankrijk, Engeland, de Republiek en het gebied rond Keulen en Kleef - doet vermoeden dat deze bestemd was voor een correspondent ten zuiden van Parijs. Dit vermoeden wordt bevestigd door de datering van de brief op dinsdag, de dag waarop de post richting Lyon gewoonlijk werd verzonden. De enige van Grotius' wekelijkse correspondenten die dan als geadresseerde in aanmerking komt, is Carl Marin te Zürich.

Les six seigneurs accusés par le roy de crime leze-majesté sont ramenez par le peuple au parlement.

A Lisbonne, les Hollandois ont couru risque d'estre assommés sur la nouvelle de la ville de Saint-Paul en Angola[2] prise par les Hollandois et l'isle de Saint-Thomas. Les Hollandois

2 São Paulo de Loanda.

pretendent retenir tout ce qu'ils ont pris et prendront devant la ratification,[3] ce que sçachant les Portugais ont repris les armes en Brasil contre les Hollandois, tellement qu'ils ont deux ennemis sur le bras. Toutefois ceux n'empescheront pas que les Hollandois n'aillent avecq eux pour cercher la flotte d'argent.

La victoire du comte de Guebrian vrayement a esté grande. Lamboy[4] et douze officiers sont pris. Outre cela les Hessiens ont defait un regiment des dragons à Dormagen. L'electeur de Coulogne s'est retiré à Ermestein.[5] On croit que les François et Hessiens iront assieger Nois[6] et que Torstenson avec Stalhans[7] vont en Boheme pour disposer l'empereur à la paix, de laquelle on commence conferer le 25 de Mars.

Je demeure,
le vostre.

L'onzieme de Fevrier 1642.

5600. 1642 februari 11. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Dat uEd. tractaetjens ende andere schriften, namentlijck de leste,[2] in Engelant seer aengenaem sijn, ben ick mede wel onderrecht, gelijck ick oock ben dat de Engelsche kercke jegenwoordych bij de gereformeerde kercken weynych aengenaem is. Ende nochtans die deselve met de roomsche soude willen vereenygen, soude dienen beyde aengenaem te sijn ende daromme, gelijck ick dat voornemen in sijnselven loffelijck houde, soo kan ick nu als voor desen niet anders oordeelen - uEd. vergeve mij dat ick spreecke als ick gevoele - als dat die haer daermede mengen, eerder hare reputatie sullen verliesen als de gemeene kerken dienst doen. Ende dat is het eenyge dat mij in dese saecke becommert, siende hoe diep uEd. sijnselven heeft geëngageert met soo weynych hope van vrucht te doen. Ondertusschen ben ick wel verseeckert dat uEd. niet als met seer goede ende loffelijcke intentiën procedeert, maer waer sijn de menschen die deselve in dese bedorven eeuwe in consideratie nemen? Wat degene die uEd. best kennen ende meest estimeren immers behooren oordeelen, hore ick dagelijckx ende die spreecken niet off uEd. de pausgesinde wilde accommoderen, maer gelijck off uEd. die patrocineerde, waeruyt uEd. van de reste oordeelen kan. Riveth is vast besych om

3 In Brazilië en Angola hielden de Portugezen noch de Hollanders rekening met het op 12 juni 1641 totstandgekomen verdrag tussen de twee landen.
4 De keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy, wiens leger op 17 januari bij Kempen verpletterend werd verslagen door een geallieerde troepenmacht onder bevel van graaf Guébriant.
5 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Beieren ging echter naar Keulen. Het plan om zich te verschansen in de citadel Ehrenbreitstein (Hermanstein) nabij Koblenz werd niet uitgevoerd. Een kleine maand later vond in de citadel een zware ontploffing plaats (*Gazette 1642,* no. 28, dd. 1 maart 1642).
6 Neuss was al vanaf 27 januari in handen van het Frans-Weimarse leger van Guébriant.
7 Lennart Torstensson en Torsten Stålhandske, bevelhebbers van het Zweedse leger in Duitsland.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 77k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 698 no. 274. Antw. op nos. 5583 en 5584, beantw. d. nos. 5613 en 5614.
2 De *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165).

te schrijven tegens de Annotationes ad Cassandrum.[3] In sijn discoursen taxeert hij als een groot erreur hetgene uEd. in sijn Appendix aenroert van dat den conynck soude hebben verboden den

3 André Rivet publiceerde in april 1642 zijn *Hugonis Grotii in Consultationem G. Cassandri Annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti ...,* Leiden (Elzevier) 1642 (*BG* no. 1172).

paus den Antichrist te noemen,[4] seggende selffs op het synode van Gap[5] is geweest[6] ende alleen is geseyt in confessiën ende schriften niet uyt te geven, latende de predicatiën vrij.

De courage bij den conynck van Engelant tegens Pym ende andere getoont[7] schijnt niet geweest te sijn gefundeert om eenych solide fondament. Want wij hebben nu hier dat den conynck hem gelijck stelt ter discretie van het parlement, ende uyt den brieff van de Schotten[8] siet men uyt dat rijck voor sijne Majesteyt niet is te wachten. Den conynck toont de intercessie van desen staet aengenaem sal sijn. Sijne Hoocheyt hadde wel gewilt die waer geschiet door den heer Joachimi met bijvougynge van den heer van Heenvliet.[9] Dan dat heeft Hollant niet behaecht. In de Generaliteyt heeft men het gesocht te modereren ende Joachimi aengeschreven, soo hij het goet vint, yemant te mogen assumeeren. Maer particuliere brieven van Hollant maecken bekent sulckx niet aengenaem te sijn. Soo opereren altemet particuliere insichten teyckenen van publyck vigeur, die in saecken van meerder importantie ende gevolch nergens is te vinden.

Uyt de Ceulsche quartieren hebben wij dat Kempen noch is belegert[10] ende dat die van binnen naer Ceulen hadden geschickt om secours, waeruyt men oordeelt het niet tegens sal houden. Den soon van den ambassadeur van Portegael,[11] hier gelaten, seyt de Portugesen 50 dorpen in Castiliën hebben verbrant. Is dat waer, soo moet den intocht groot sijn geweest; ende naer de leste advisen hebben wij, de ruyters uyt dese landen vertrocken noch waeren ongemonteert ende niet conden reyden als op esels.

4 Grotius' *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129). De bewuste passage is aan het begin van de *Appendix* te lezen: ‘Hoc autem aequius est me aliquid condonare insanientibus, quod ista maledictorum licentia regem Christianissimum Galliae vel maxime petit; qui cum prudentissimorum virorum usus consilio interdixerit ne quis Papam Antichristum vocet ... ’. (ed. *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 475 r. 28 A).

5 De nationale synode van Gap (1603) had op aandringen van Jérémie Ferrier verordend dat de identificatie van de Antichrist met de paus werd opgenomen in de Franse geloofsbelijdenis; op verzoek van Hendrik IV werd de verordening niet uitgevoerd (zie over het voorstel van Ferrier, *DBF* XIII, kol. 1123-1126).

6 André Rivet was ten tijde van de synode predikant te Thouars. Zijn naam komt overigens niet voor in het overzicht van de gedeputeerden (*Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux* I, p. 255-295: Dix-septième synode ..., tenu à Gap, depuis le 1 jusqu'au 23 d'octobre l'an MDCIII).

7 Op 4/14 januari was koning Karel I het Lagerhuis binnengedrongen om John Pym en vijf andere van hoogverraad beschuldigde parlementsleden te arresteren. 's Konings teleurstelling was groot toen bleek dat de ‘vogels gevlogen waren’.

8 In hun lastbrief, dd. 3/13 december 1641, waren de Schotse ‘commissioners’ in Londen geïnstrueerd zowel met de koning als met het Engelse Parlement goede contacten te onderhouden (*The Register of the Privy Council of Scotland,* 2nd series VII, p. 163-164, p. 186, p. 198). Hun ‘advies’ aan de koning van 17/27 januari 1642 werd in de *Gazette 1642* , no. 29, ‘extraordinaire’, dd. 5 maart 1642, gepubliceerd: ‘Requeste presentée au Roy de la Grand’ Bretagne, par les Escossois, le 27 janvier dernier, en faveur du Parlement d'Angleterre’.

9 Albert Joachimi, de ordinaris Staats ambassadeur in Engeland, was door de Staten-Generaal aangewezen te bemiddelen in het conflict tussen koning en Parlement. Op verzoek van Frederik Hendrik bleef echter de mogelijkheid open dat diens gunsteling Johannes Polyander van Kerckhoven, heer van Heenvliet, de ambassadeur daarbij zou steunen (*Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 9-12).

10 De belegering van de stad Kempen was op 30 januari begonnen. Vier dagen later capituleerde de stad.

11 Antão, zoon van de op 2 september 1641 vertrokken Portugese ambassadeur Tristão de Mendonça Furtado († 7 januari 1642) (Schutte, *Repertorium* II, p. 616-617; *Aitzema* (f^{o}) II, p. 832).

Bij de vergaderynge van Hollant sijn eenyge gedeputeert[12] tot het formeren van de instruc-

12 Er werden elf personen gecommitteerd, waaronder de raadpensionaris. Zie voor hun namen, *Res. SH,* dd. 5 februari 1642.

tie dergener die naer Munster ende Osenbrug sullen worden gesonden, van welcke vergaderynge men hier veel goets hoopt.

Tegens den heer Viquevoort[13] hadde den ambassadeur van Vranckrijck geseyt dat in uEd. plaetse als resident soude commen een neeff van den heer cancelier, getrout met de dochter van de heer La Gardie,[14] waervan spreeckende met den heer Brasset[15] om mij nader te informeren vanwaer seeckerheyt daervan was gecommen, heeft mij geseyt die tijdynge uyt Vranckerijck was gecommen op een rapport van hetgene in conformité van dien uEd. aengeschreven was; soodat ick mij, dewijle ick niet dienaengaende hebbe vernomen, deshalven gerust houde.

Tusschen Vranckrijck ende desen staet schijnt men op het subsidie ende beleyt van wapenen voor het aenstaende jaer noch niet eens en is, willende Vranckrijck meer bedyngen als voor meerder somme aen soude willen nemen.

Desen 11 Februari 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende croone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Feb.

En in dorso (twee maal): 11 Febr. 1642 N. Reigersberg.

5601. 1642 februari 13. Aan L. le Bouthillier de Chavigny.[1]

Monsieur,

La ville de Strasburg[2] ayant envoié des deputez[3] vers le roi pour faire de remonstrances sur des affaires qu'ils croient leur importer grandement, j'ai creu estre de mon debvoir de les recommander autant qu'il me sera possible, me confiant

13 Joachim de Wicquefort, de Hessische resident in de Republiek, met wie Grotius in wekelijks briefcontact stond.

14 Het is niet duidelijk wie de gegadigde zou kunnen zijn. De enige die in aanmerking lijkt te komen, is Gustav Gabrielsson Oxenstierna (1613-1648), een oomzegger van de rijkskanselier, die echter pas in 1643 Maria Sophia, dochter van de rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie huwde (vgl. *SBL* X, p. 687-696; *Europäische Stammtafeln, neue folge* VIII, Tafel 153 en 155).

15 Henri Brasset (ook bekend als Jean Brasset), in de jaren 1627-1645 Frans ambassade-secretaris, later, tot 1654, resident in Den Haag. Tussen 1641 en 1643 verving hij regelmatig de ordinaris ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery (Schutte, *Repertorium* II, p. 6-12).

1 Hs. Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 321-322^{v}. Eigenh. oorspr. De ondertekening is uitgesneden. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 19. Gedrukt Caix de Saint-Aymour, *Notice,* p. 71. Léon le Bouthillier (1608-1652), graaf van Chavigny en Buzançais, zoon van de 'surintendant des finances' Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, was tot 1643 Frans staatssecretaris van buitenlandse zaken. Na de dood van Richelieu daalde zijn aanzien (*DBF* VII, kol. 53-54; O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors,* p. 77-99).

2 In januari 1642 stuurde de stad Straatsburg een deputatie naar het hof om beklag te doen over het eigenmachtig optreden van de Franse garnizoenssoldaten in de omgeving van de stad. De overlast bleef bestaan, zodat begin 1643 Tilman (of Winand) von Polhelm, de Straatsburgse resident in Parijs, opnieuw een klacht moest indienen (Reuss, *L'Alsace au dix-septième siècle* I, p. 100-104).

3 De delegatie die op 17 januari uit Straatsburg was vertrokken, bestond uit de secretaris Johannes Casparus Bernegger en de vijftienraden Böcklin en Röder (*Der dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 400).

à vostre bonté et sçachant que ladicte ville tesmoigne, autant que la neutralité lui permet, une grande affection à la couronne de

Suede et vit en tres bonne intelligence avecq les nostres qui sont à Benfeld.[4] C'est pourquoi, monsieur, j'ai osé vous prier d'appuyer par vostre faveur leurs requestes equitables et vous asseurer, monsieur, que je suis,

vostre tres humble et tres obeissant serviteur.

Le 13 de Febvrier 1642.

Adres: A monsieur/monsieur le comte de Chavigny, conseiller du roi en ses Conseils d'Estat et Privé et secretaire d'Estat et des commandements de sa Majesté.

Bovenaan de brief schreef Chavigny: Monsieur Grotius recommande les deputez de Strasbourg. 13 Fevr. 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: Chavigny.

5602. 1642 februari 13. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

De trois voyages que vous me mandez par la vostre du 28 passé, que le roy se propose de faire, je crois que celuy d'Espagne aura son effect, les progrez qu'on y fera n'estans si jaloux comme ceux qu'on feroit en Italie et dans la Contée, pour la conservation de laquelle les Suisses s'interessent fort, surtout les cantons alliez avec Espagne, et pour en resoudre quelque chose ils sont assemblez à Lucerne,[2] où l'ambassadeur d'Espagne[3] leur offre argent pour le payement de ce qu'on leur doit, et monstre la copie du plein-pouvoir[4] que son maistre donne à tous les 13 cantons de traitter et conclurre la neutralité de la Comtée, desirant qu'on arreste la levée de France jusqu'à tant que ce traitté soit parachevé. Je crain[s] que cela ne brouille la Suisse, surtout quand la Contée seroit attaquée par les François, les Bourgignons se plaignans fort de leurs hostilitez qu'ils y exercent sans se soucier aucunement de la suspension d'armes que la France a accordée et laquelle les Suisses veulent avoir prolongée jusqu'à la Saint-Jean. De l'un et l'autre on ne voit

4 Benfeld, de Zweedse enclave in de Elzas. In een schrijven van 31 augustus/10 september 1643 beklaagt Johan Adler Salvius zich bij Mazarin over de Fransen die de Zweden beletten hun garnizoen in Benfeld te ravitailleren (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I (1643-1645), p. 24-26).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 256. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5579, dd. 28 januari 1642.

2 Over een bijeenkomst van de met Spanje verbonden kantons in februari 1642 zijn geen gegevens gevonden. Daarentegen zijn wel de besluiten bekend van de bijeenkomst die op 9 en 10 april 1642 te Luzern werd gehouden (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1234-1236).

3 Carlo Emanuele Casati (1600-1645), de ordinaris vertegenwoordiger van Spanje in Luzern, 1629-1645 (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 590).

4 Diego de Saavedra y Fajardo (1584-1648) was al in de zomer van 1641 naar Zwitserland gezonden, maar zijn geloofsbrieven werden toen niet aanvaard; vgl. no. 5533. Begin januari 1642 kon de gevolmachtigde aankondigen dat zijn papieren in Madrid waren herzien en opnieuw geformuleerd (vgl. M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra,* p. 380-395).

pas encor de responce de France, avec gran regret des protestans qui apprehendent quelque burasque[5] sur leur patrie.

On me confirme de Rome l'excommunication solennelle de monsieur le duc de Parme,[6] par laquelle il est declaré coulpable du crime di lesa maestà divina et ses biens devolus au siege

5 Lees: ‘bourrasque’.

6 Odoardo Farnese, hertog van Parma, was in het najaar van 1641 met paus Urbanus VIII in conflict gekomen over het aanbrengen van militaire versterkingen in het hertogdom van Castro. Zijn excommunicatie werd op 13 januari uitgesproken (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 866-868).

de Rome et lesquels on commence desja à vendre à l'encant. Si les princes d'Italie ont quelque reste de courage, ils n'abbandonneront [pas] monsieur le duc de Parme, prince si genereux et dont le courage n'est pas susceptible de peur. Sed a principibus tam effaeminatis nescio quid expectandum sit.

Monsieur Pepliz[7] me mande qu'ils sont in puncto rupturae avec ceux du contraire party, ne pouvans rien advancer avec leurs traittés qui ne sont que des amusemens illusoires. Au reste il me confirme ce dont je vous ay envoyé la copie il y a quinze jours,[8] et espere d'estre icy de retour au mois de Mars prochain.

Au reste je vous supplie de seconder mes lettres par vos reccommandations tant en Suede qu'envers le baron Ochsenstirn et Salvius,[9] afin que je sois au plustost assisté pour le moins de quelque argent pour avoir de quoy vivre et attendre le payement de ce qu'on me doit. Car autrement, si je suis contraint de partir d'icy, ce sera la closture de mon malheur et la ruine de ma pauvre femme[10] et des enfans qui perdront tout ce qu'ils ont des fonds en Valtoline, où faute d'argent je ne puis rien advancer au proces, et de credit je n'en trouve plus icy ayant manqué tant de fois de parole à mes creanciers qui me donnent bien de la peine. Pardonne[z]moy, s'il vous plait, celle que je vous donne continuellement sur l'appuy de vostre bonne affection que [vous] me portez et que je cheris infinement, demeurant toute ma vie, monsieur,

vostre serviteur redevable,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 3/13 de Febvrier l'an 1642.

Les Espagnols publient l'arrivée de leur flotte en Espagne et que Perpignan est secouru et Lerida pris. Cela leur relevera le courage. Venise arme par mer et par terre.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Martii.
En in dorso: 13 Febr. 1642 Marin.

5603. 1642 februari 15. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

7 Kolonel Georg Johann Peplitz was betrokken bij de onderhandelingen die in Wenen werden gevoerd over de restitutie van de Palts.
8 Marins brief, dd. 30 januari 1642, ontbreekt.
9 Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius, de Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie.
10 Alessandra Paravicini Capelli, een protestantse die uit het Veltlin had moeten vluchten. Over haar erfgoed werd in de jaren 1642-1648 geprocedeerd; vgl. Chur, Staatsarch. Graubünden, Landesakten A II LA 1, en L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 80.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 933 App. no. 587. Antw. op no. 5588, beantw. d. no. 5618.

Poterunt et Morellius hic et Blavius illic vendere Consultationem Cassandri cum annexis.[2] Quo plura sunt exempla, eo magis legetur liber, si quid iudico, hoc tempore utilissimus.

Galli cladem accepere ad Perpinianum. Ea an quid mutatura sit in regis consiliis, videbimus.

Semina ad christianam concordiam iacere quisque debemus, dum vivimus, εὐκαίρως ἀκαίρως, ad messem perventura, ubi Deus voluerit, qui saepe per malos hominum conatus sua bona consulta exsequitur et θεραπείαν facit δι᾽ ἐναντίων. Quod et nunc fieri poterit, ubi coeperit ἐν παραχμῇ esse morbus iste calvinisticus, qui ultra iam quo procedat non habet.

2 De bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* met daarin de *Annotata ad Consultationem Cassandri* verscheen in maart 1642 bij Gilles Morel te Parijs (*BG* no. 1166) en in augustus 1642 bij Blaeu te Amsterdam (*BG* no. 1167).

De Anthologia[3] quae dicis videntur mihi probabilia. Itaque remittes ad nos librum, ubi primum poteris tuto. Exempla Iuris belli ac pacis[4] exspectabo et editiones tum Notarum ad Lucanum,[5] tum παραλιπομένων ποιηματίων.

Amstelodamo gratulor de consulibus bonis.[6] Deus diu servet in optimis consiliis ultimos Batavorum.

Mitto tibi Hibernorum postulata,[7] quae hic favorabiliter accipiuntur. Quid apud vos prudentes de iis iudicent, avebo cognoscere. Ad Perpinianum[8] Galli caesi sunt. Periere ferme bis mille. In urbem invecti ab Hispanis milites et commeatus. Quo rex accepto hoc nuntio iturus sit, coniectabimus ubi Lugdunum venerit.

Deus te cum matre, uxore, liberis servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 15 Februarii 1642.

Cardinalis[9] Bichius iam Aquas Sextias advenit legatus a papa commendandae pacis causa. Lucernenses, Abbaticellani et Friburgenses in Helvetiis dilectum Gallis non permittunt. Astrologi bella Helvetiis praedicunt.

5604. 1642 februari 15. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wat mijn gevoelen in 't kerckelijck aengaet, can zeer wel verstaen werden uit mijne schriften onlancx uitgegeven.[2] 'tGunt ick daer heb gezegt meene ick in mijne resterende schriften uit te breiden ende te verdedigen, zulcx dat niet van node zal zijn mijne brieven daermede te stofferen.

Van de zaecken van Engellant ende Ierlant is noch niet zeeckers te oordeelen, nochte oock van het voltrecken van het huwelijck van den jonge prins van Orangie.[3] Maer zoo den coninck van Groot-Brettaignie de intercessie gebruickt van d'heer

3 *BG* no. 534; de uitgave verscheen pas in de jaren 1795-1822. De persklare kopij was al in 1638 naar de Republiek overgebracht; vgl. no. 3569 (dl. IX).
4 *BG* no. 571; de uitgave zou binnen enkele weken bij Blaeu verschijnen.
5 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus verschenen in 1643 (*BG* nos. 430 en 431). De hierna vermelde uitgave van de *poemata* kwam niet tot stand.
6 Op 2 februari had in Amsterdam de burgemeesterswisseling plaatsgevonden.
7 De *Gazette* was op 12 februari uitgekomen met een 'extraordinaire' waarin de vertaalde tekst was opgenomen van *The generall remonstrance or declaration of the catholikes of Ireland* van 23 oktober 1641; zie *Gazette 1642*, no. 19.
8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 15 februari.
9 In de *Epist.* treft men de lezing 'cum malis' aan.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5605. Antw. op no. 5590, beantw. d. no. 5619.
2 De *Commentatio de Antichristo, Explicatio de fide et operibus, Explicatio Decalogi* en *Appendix de Antichristo* (*BG* resp. nos. 1102, 1111, 1118 en 1129), opgenomen achter de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135), en voorts de *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165).
3 Mary Stuart, de jonge bruid van prins Willem (II) van Oranje, zou in maart 1642 naar de Republiek komen.

Joachimi,[4] zoo is te geloven dat zijn zaecken in quaden stant zijn. Op 'tgunt uwe Ed. schrijft van de Fransche trouppes,

4 De Staatse ambassadeur in Engeland, Albert Joachimi, had inmiddels van de Staten-Generaal toestemming ontvangen om te bemiddelen tussen koning en Parlement.

overal meene ick dat men met reden zal mogen zeggen 'tgunt den eertshertogh Albert zeide op gelijcke geruchten: ‘non sarano tanti’.[5]

De goede quartieren die de Fransche vinden in 't Stift van Colen ende daerontrent, zullen dienen om de crijgh te doen duiren, daertoe de regierders wel genegen zijn. UEd. advysen van Portugael accorderen met hetgunt hier werdt gelooft. De Fransoisen zullen meer voor Catelagne zorgen ende laeten Portugael gaen zoo het can. Van d'uitval uit Dublyn is hier gelijcke tijding.

D'heer Haga,[6] zoo ick zie, est indocilis privata loqui.[7] Ick en ben van dat humeur niet.

15 Februarii 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 15 Feb. 1642.

5605. 1642 februari 15. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck gaet langzaem voort in zijne reize ende blijft veel stil, heeft de coninginne noch wat tijds gegunt om niet te volgen. Eenige meenen haere Majesteit weder swanger is. Gelijck de gestaedige victoriën aen de nederquartieren van den Rijn den coninck groote redenen geven van vreuchd, alzoo wert die vreuchd gemaetight door het verlies van tweeduizent ofte, zoo andere zeggen, twaelffhondert Fransoisen ontrent Perpignan, alzoo zij wilden beletten het secours 'twelck de Spaignaerden van nieuws daerin gebracht hebben.[2] Daerentegen publiceren de Fransoisen een advantagie bij haer becomen bij Vals in Catelagne, alwaer zij zeggen de Spaensche, die dezelve plaetze met Fransoisen bezet meenden te attaqueren, wel negenhondert te hebben verloren ende van de haeren maer hondert gebleven te zijn, hoewel anderen anders zeggen.

Den gouverneur van Hohentwiel[3] brandt de dorpen die tot het belegh hebben gecontribueert, ende 't volck van hertogh Carel hebbende becomen Molsheim in den Elzas loopen tot de poorten toe van Straesburg.[4]

5 Reigersberch had in zijn brief van 4 februari (no. 5590) de sterkte van de diverse Franse legereenheden genoemd. Door te verwijzen naar een uitspraak van aartshertog Albrecht van Oostenrijk († 1621), hoopte Grotius zijn zwager duidelijk te maken dat dit soort inlichtingen niet per post de Zuidelijke Nederlanden had mogen passeren.

6 Cornelis Haga, de gewezen Staatse orator te Constantinopel, ging niet terug naar het Turkse Rijk; in plaats daarvan werd hij in 1645 president van de Hoge Raad van Holland en Zeeland.

7 Vgl. Lucanus 5, 538-539.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5604. Op grond van de nieuwsberichten in deze brief moet de datum ‘15 Februarii’ aangehouden worden. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, Extranea 25 en E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 15/25 februari 1642).

2 Op 28-29 januari braken Spanjaarden tussen Argelès-sur-Mer en Collioure door de blokkade die de Franse maarschalk Urbain de Maillé, markies van Brezé, in de wijde omgeving van Perpignan had laten aanleggen (*Gazette 1642,* no. 19, ‘extraordinaire’ van 12 februari). De nederlaag werd goedgemaakt door gunstiger tijdingen: de *Gazette* no. 20, dd. 14 februari, bevatte nieuws over ‘La defaite des Espagnols autour de la ville de Vals en Catalogne’.

3 Konrad Widerholdt, commandant van de onlangs ontzette vesting Hohentwiel nabij Singen.

4 Het stadje Molsheim werd de 18de januari volledig door soldaten van hertog Karel IV van Lotharingen geplunderd (*Der dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 400-401).

't Manifest van de Ieren,[5] die de wapenen hebben aengenomen, loopt hier sterck ende vint veele gunstigen. Men zeit dat van Nantes eenige schepen van amonitie zijn gecomen aen dezelve Yeren. Den coning zelve van Vrancrijck meent zijne ambassadeur die in Engelant is[6] eenige last te geven om in deze zaecke te spreecken.

12 Februarii 1642.

Nopende den stant van Catelagne hebben eenige advysen heel anders als hier werden gepubliceert, te weten dat Mote-Odincourt[7] met alle de Fransoisen omcingelt is bij drieduizent Spaegnaerden te paerd ende twintichduizent te voet. Wij hooren des coninck van Spaignies credyt swackt te Gennes ende dat men in 't Milanees om soldaten te vinden alle bandyten ende overloopers inroept. Hertogh Carel werdt nevens meer anderen onderhouden met de hoope van het gouvernement van Nederlant; heeft scherp gebot gedaen aen alle Lorrainen van ghene justitie te kennen als de zijne, den coninck ter contraire. Het schijnt des conincx reise gaet nae Narbonne, alzoo aldaer groot gelt is geremitteert. Den coning heeft commissarissen gegeven aen den eertsbisschop van Bourdeaux.[8] Den prince van Monaco zal hebben Valentinois in Dauphiné in tytel van hertogdom.[9] Mazarini gaet te poste nae Lions,[10] men meent om de ziecte van den paus.

Lucerne, Abbecelle, Friburg laeten geen lichtinge toe aen Vrancrijck[11] ende alle de Switzers te zamen doen groote instantie om 't graefschap van Bourgogne te stellen in volle neutraliteit ofte lang bestant.[12] Den coninck van Spaegnie heeft

5 De *Gazette 1642* was op 12 februari uitgekomen met een 'extraordinaire' waarin de vertaalde tekst was opgenomen van *The generall remonstrance or declaration of the catholikes of Ireland* van 23 oktober 1641. De bewuste remonstrantie circuleerde in Londen reeds vanaf het begin van januari: 'A paper goes covertly about called the Irish Remonstrance, which here is [considered] little better than a libel' (*CSP Dom. 1641-1643,* p. 217-218).

6 De Franse ambassadeur Jacques d'Estampes (1590-1668), markies van La Ferté-Imbault, bood in december 1641 zijn bemiddeling aan, maar deze werd door het Engelse hof niet geaccepteerd; vooral koningin Henriëtte Maria wantrouwde de oprechtheid van zijn bedoelingen (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 262 en p. 277-283).

7 Philippe (1605-1657), graaf van La Mothe-Houdancourt, had in januari 1641 de leiding gekregen over de Franse militaire acties in Catalonië. Het bericht dat zijn leger bij Valls (een stad ten noorden van Tarragona) door de Spanjaarden was ingesloten, bleek onjuist te zijn (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p.138, p. 194-196).

8 Henri d'Escoubleau de Sourdis, aartsbisschop van Bordeaux, was in ongenade gevallen vanwege de smadelijke nederlaag die zijn vloot in augustus 1641 voor de kust van Tarragona had geleden. Zijn zaak werd nu onderzocht door een commissie bestaande uit de bisschoppen van Cavaillon, Vaison en Orange (*Correspondance de Henri d'Escoubleau de Sourdis* III, p. 100).

9 Prins Onorato II Grimaldi van Monaco had in het najaar van 1641 een Frans garnizoen in zijn stad toegelaten. Ter compensatie van het verlies van zijn landen aan de Spanjaarden, beloonde koning Lodewijk XIII hem met het hertogdom van Valentinois.

10 Mazarin zou in Lyon de pauselijke nuntius Alessandro Bichi ontmoeten om met deze zijn reis naar Rome te bespreken (*Lettres Richelieu* VII, p. 895).

11 Van 9 tot 12 december 1641 was te Solothurn een landdag gehouden om te beraadslagen over de levering van 6000 Zwitserse soldaten ten behoeve van het Franse leger. Bezwaar tegen deze lichting maakten de pro-Spaanse kantons, in het bijzonder het kanton Luzern (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 442-450).

12 De wapenstilstand voor de Franche Comté zou 30 april aflopen. Alle Zwitsers hoopten op een verlenging tot tenminste de feestdag van Johannes de Doper (24 juni o.s.).

daerover aen de cantons geschreven[13] ende werdt aldaer oock verwacht een ambassadeur van de keiser.[14] Alle de astrologiens van

13 Koning Philips IV van Spanje had tegelijkertijd zijn buitengewone ambassadeur Diego de Saavedra y Fajardo machtiging gegeven om namens hem in Zwitserland te onderhandelen over een langduriger bestand voor de Franche Comté.

14 De keizer en aartshertogin Claudia lieten zich vertegenwoordigen door Marx-Jacob von Schönau, 'Waldvogt' van het graafschap Hauenstein (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 450-455, p. 647; Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede,* V, 2, 1, p. 1245).

die quartieren dreigen Switzerlant met oorlogh ende die van Zurich zijn in vrese van de keiserschen. Den hertogh van Florence[15] ende Venetië doen lichtinge.

Den keiser handelt te Comora op prolongatie van bestant met den Turck.[16] De churfursten ondervraecht zijnde bij den keizer off men de hertoginne van Savoie zal geven den tytel van regente, willen eerst onderrecht zijn van het recht van partijen. Ondertuschen werdt bij des paus nuntius getracht om de questie van dezelve hertoginne met de princen te accommoderen.[17] Tweehondert man met vivres ende munitie is ingecomen binnen Casal.

De Grisons delibereren noch op de executie van het tractaet tot Feldkirch gemaect.[18] 't Casteel van Mansfeld werdt noch gedefendeert tegen de keiserschen.[19] Den cardinael Bichi[20] van den paus hier gezonden als legaet om de paix te recommanderen is aengecomen tot Aix in Provence.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 2 [*sic*] Febr. 1642 uyt Paris.

5606. 1642 februari 15. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Hispani denuo in Perpinianum[2] militem et necessaria intulere. Galli cum id prohibere vellent, cladem acceperunt; qui plurimum, bis mille interiisse dicunt, qui minimum, mille et ducentos. Haec res mutare poterit consilia regis, quae quo itura sint, cognoscemus ubi Lugdunum venerit. Procedit enim lentis itineribus et hic illic subsistit.

Mitto ea, quae Hiberni suis armis obtendunt. Accipiuntur ea hic satis favorabiliter et naves quatuor a Nannetum portu ad illos ivisse audio cum armis rebusque ad bellum necessariis. At parlamentarii in reginam septendecim capita [laesae] maiestatis intentant eaque se publicaturos dicunt, nisi rex Vindisora redeat. Et Londinii palam sermones habentur de rege destituendo. Rex liberos suos apud se

15 Groothertog Ferdinando II de' Medici, Venetië en de hertog van Modena brachten hun troepen in paraatheid uit vrees dat het conflict van paus Urbanus VIII met de hertog van Parma zou escaleren tot een oorlog in Italië (*Doc. Boh.* VI, p. 424-425, no. 1272).

16 Na onderhandelingen in het Hongaarse Szöny nabij Komárom werd aldaar op 19 maart 1642 het verdrag tussen de keizer en Turkije verlengd. Zie Du Mont, *Corps Dipl.* VI. 1, p. 245-246.

17 Gaspare Cecchinelli (1587-1666), van september 1641 tot 1644 nuntius in Turijn, slaagde er inderdaad in: op 14 juni 1642 werd een vredesverdrag tussen Christine de France, hertogin-regentesse van Savoye, en de twee prinsen van Savoye getekend (*DBI* XXIII, p. 270-271).

18 In een overeenkomst, op 9 augustus 1641 met aartshertogin Claudia te Feldkirch gesloten, had Graubünden zich verplicht de capucijnen weer toe te laten in het Engadin.

19 Eerder, eind december 1641, liep het gerucht dat de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen zich meester had gemaakt van het kasteel Mansfeld; vgl. nos. 5525 en 5526 (dl. XII).

20 Op 18 januari arriveerde kardinaal Alessandro Bichi per boot in Marseille. Twee dagen later vertrok hij naar Aix-en-Provence. Van hier bereikte hij zijn bisdom Carpentras op 22 januari (*Gazette 1642* , no. 22, dd. 15 februari 1642).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 67; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 183 no. 415. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 138.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 15 februari 1642 (no. 5605).

retinet estque non magno cum comitatu. Dicuntur Batavi se ad haec sedanda velle interponere.[3]

3 Albert Joachimi, ordinaris Staats ambassadeur in Engeland, was al in de laatste week van januari naar Windsor gegaan om koning Karel I zijn diensten aan te bieden als bemiddelaar in het conflict tussen koning en Parlement.

Praefectus Hohentvilae urit vicos, unde antehac obsessores adiuti sunt pecuniis. Ducis Caroli milites capto in Alsatia Molshemo ad portas Argentorati cursitant. Hispanus Rhaetis aliquas pecunias persolvit urgetque dilectum. Continuae istae Guebriani et Ebersteinii ad inferiora Rheni victoriae[4] multum animi addent iis, qui hic bellum paci praeoptant. In populo tamen ingens est desiderium pacis et spes nonnulla ex iis, quae nuper reginae nostrae iussu apud regem exposui.[5]

Deus, [etc.].

Lutetiae, V/XV Februarii 1642.

Complures dicunt inter regem Galliae et Hispaniae agi de induciis quinquennalibus ad opem ferendam Britanniae regi. Ad locum qui Valles dicitur in Catalania pugnatum esse dubio satis Marte, centenis aliquot utrinque interfectis, locum ipsum penes Gallos mansisse vulgatur hic, sed alii literas habent docentes Gallos, qui sub Motta Odincurtio sunt, clausos teneri ab Hispanis equitibus ter mille, peditibus vicies mille. Regis iter Narbonam futurum creditur, quia eo missae sunt pecuniae. Regis Hispaniae fides Genuae laborat ob non solutas pecunias. Mazarinus Lugdunum ivit equis celeribus ob morbum, ut creditur, papae. De legatorum ad pacem hinc itinere nihil audimus.[6] Dux Carolus interdixit Lotharingis, ne iudicia nisi sua agnoscerent; rex contra. Lactatur dux Carolus, ut et alii, spe praefecturae Belgicae. In archiepiscopum Burdegalensem iudices dati. Princeps Monaeci in Delphinatu Valentinesium habebit ducatus titulo. Arx Ma[n]sfeldii adhuc contra caesarianos defenditur. Cardinalis Bichius, legatus papae, iam Aquas Sextias pervenit de pace acturus.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Clades Gallorum ad Perpinianum. Auxilia Hibernis clam missa. Anglica. Hispanica. Varia nova. Pacis lenta consilia. Papae legatus ad promovendam eam primus.

5607. 1642 februari 15. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

4 Graaf Guébriant en de Hessische luitenant-generaal Caspar, graaf van Eberstein, die op 17 januari bij Kempen een grote overwinning hadden behaald, namen nu de plaatsen Neuss, Kempen en Linn onder vuur.

5 Vgl. brieven nos. 5544 en 5551. Naar aanleiding van de overhandiging van een schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 20/30 oktober 1641, had Grotius op 6 januari 1642 een onderhoud met de koning op diens paleis te Saint-Germain-en-Laye.

6 De vredesconferentie moest op 25 maart een aanvang nemen. Namens Frankrijk zouden daaraan Mazarin, Abel Servien en Claude de Mesmes, graaf van Avaux, deelnemen; vgl. no. 5436 (dl. XII).

1 Tekst naar *Epist.,* p. 703 no. 1554. Ook afschriften in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 25 (met weglating van de laatste alinea van het postscriptum), in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 320-321, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 276, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 319 (de Zweedse copieboeken laten het postscriptum eindigen met ‘ob morbum papae, ut putatur’).

De Anglia eadem prope hic intelligimus, quae habet illustris Dominationis vestrae epistola.[2] Puto legatum Gallicum[3] mandata aliqua accepturum, ut tam saevas tempestates serenet,

2 Camerarius' brieven aan Grotius ontbreken voor het jaar 1642.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 15 februari 1642 (nos. 5605 en 5606).

neque permissurum ut solis Batavis arbitris ista transigantur.[4] Sed offendet, credo, Anglos, quod a Nannetum portu naves quatuor arma et res bello necessarias dicuntur pertulisse in Hiberniam. Eorum, qui in Hibernia arma sumsere, postulata hic edita sunt legunturque cum multorum applausu. Deus istos morbos ad sanitatem reducat tum optimi regis, tum et Palatinae domus causa.

Rex hic valetudine infirma magis quam mala lentis itineribus Lugdunum pergit. Sed intervenit malus nuntius cladis acceptae ad Perpinianum, ubi Galli mille ducenti, alii bis mille dicunt, periere, dum Hispanos volunt prohibere ne denuo et militem et commeatum in eam urbem inferrent. Itaque Hispani quod voluerunt effecere et spes obsidendae urbis amissa est. Haec res laetitiam ex crebris illis ad inferiora Rheni victoriis natam moerore quodam temperat ostenditque communem esse Martis aleam.

Populus pacem valde expetit. Sed qui in populum potestatem habent, bellum quamdiu poterunt trahent. In testamento regis dicitur regina rectrix regni relinqui, sed ita ut ad regis exemplum cardinalis utatur consiliis, id ni fiat, substituto ad regimen regis fratre. Regina adhuc morae aliquid obtinuit ne regem sequatur.

De Turca nihil pridem audimus. Quae apud Asacum[5] aguntur, ea melius noscentur apud Batavos. Palatinam domum Viennae haberi despicatui hoc tempore non miror.[6] Non ea est nunc hominum religio, ut ex aliorum miseratione quisquam rapto decedat.

Illustri domino Hagae,[7] viro optime de patria sua merito, felix opto iter in ista tam gravi aetate non leve.

Hohentwilae praefectus urit vicos, unde nuper hostis commoda accepit. Ducis autem Caroli miles capto in Alsatia Holshemo [*sic*] ad portas usque Argentoratensium excursus facit. Rhaetis pecuniae nonnihil dedere Hispani et dilectus urgent.

Si nobilissimus filius[8] illustris Dominationis vestrae brevi advenerit sospes et grata attulerit, plurimum gaudebo. Deus illustrem Dominationem vestram in bonis rebus servet,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. Grotius.

Lutetiae, 15 Februarii 1642.

Ad Valles, locum in Catalania, pugnatum est ambiguo Marte. Galli locum tenuere. Ita ipsi hic publicant. Alii dicunt literis se doceri Motam Odincurtium cum Gallis ibi omnibus teneri clausum a tribus equitum millibus, XX peditibus Hispanis. Hohentwilae praefectus turrem et muros reficit. Habet praesidium CCCC bene valentium.

Lucerna, Abbecella, Friburgum Gallis dilectus non permittunt et commune Helvetiorum vult comitatum Burgundiae aut plane eximi bello aut frui induciis longioribus. Astrologi illorum locorum bellum praesagiunt Helvetiis et sane Tigurini a caesarianis sibi metuunt. Legatus ab imperatore ibi exspectatur. Mediolani ad

4 De Staten-Generaal hadden inmiddels aan hun ordinaris ambassadeur Albert Joachimi de opdracht gegeven te bemiddelen.
5 Grotius doelt hier op de Turkse inspanningen om de Zuidrussische stad Asow te veroveren.
6 Het was Ludwig Camerarius niet ontgaan dat tegenstanders van de verdreven keurvorstelijke familie politieke munt probeerden te slaan uit de verslechterde onderhandelingspositie van haar woordvoerder Sir Thomas Roe; vgl. *CSP Dom. 1641-1643,* p. 289.
7 Cornelis Haga, de gewezen Staatse orator te Constantinopel, ging niet terug naar zijn standplaats.
8 Joachim IV Camerarius.

militem reperiendum exsules et transfugae revocantur. Genuae labascit Hispani fides. Rhaeti de Feld[kirc]hensis foederis interpretatione adhuc deliberant.

Qui Viennae est ab Hispano legatus,[9] dicitur nulla habere mandata super re Palatina.

9 Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, sinds 1641 ambassadeur van Spanje bij de keizer, naderhand, tussen 1643 en 1647, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden (*Correspondance de la Cour d'Espagne, Les affaires des Pays-Bas* III, p. 436 en p. 445-448).

Imperator Comorae suos habet qui cum Turcis agunt de prolatandis induciis. Electores dubitant, an dominae Sabaudae dandus sit regentis titulus, et volunt de iure utriusque partis edoceri. Interim principes Sabaudi pactiones cum ea domina experiuntur. In Casale ducenti milites novi introiere cum alimentis rebusque aliis.

Dux Carolus non minus quam alii lactatur spe praefecturae Belgicae. Severe vetuit Lotharingorum ne quis alia iudicia quam sua agnoscat; rex contra. Videtur regis iter Narbonam ferri, quia eo missae sunt literae pecuniariae. In archiepiscopum Burdegalensem iudices sunt dati. Princeps Monaeci Valentinesium in Delphinatu habebit titulo ducatus. Mazarinus celeribus equis ivit Lugdunum ob morbum papae, ut putatur. Arx Man[s]feldii etiamnum contra caesarianos defenditur. Cardinalis Bichius, papae legatus, pacis causa iam venit Aquas Sextias.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: D. Camerario.

5608. 1642 februari 15. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Comme les nouvelles[2] du cours continuel des victoires près du Rin resjouira la cour, ainsi d'autre part, comme les advantures de la guerre sont journalieres, elle aura de quoy temperer sa joye par eschec receu près de Perpignan. Cecy pourra faire changer les desseins du roy, qui n'estant pas de constitution bien ferme advance son voyage lentement et subsiste en quelques endroits, ayant donné quelque delay à la reine de le suivre. Nous verrons plus clair, quand le [roi] sera venu à Lyons.

Cependant le gouverneur de Hohentwiel brusle les villages qui ont contribué au siege, et les gens du duc Charles courent jusques aux portes de Strasbourg ayants pris Molsheim en Alsace. Les Espagnols ayant payé quelque partie de ce qu'ils doivent aux Grisons pressent les levées. Le Manifeste des Irlandois court icy et est receu assez favorablement. On me dit que quatre navires avec munitions de guerre partis de Nantes sont arrivés en Irlande. Et quant aux affaires d'Angleterre, là où la reine est griefement accusée et le roy par le peuple de Londres menacé d'estre demis, je croy que le roy de France donnera ordre à son ambassadeur pour faire les bons offices.

Il n'y aura pas de mal qu'on prepare un peu les affaires à un accommodement à Goslar[3] sans venir à la conclusion, si ce n'est qu'avec la Suede, laquelle ne fera sa paix qu'avec la France. Si tant est que le roy de France n'aime plus la guerre que la paix à cause des advantages que les armes luy ont donnés et peuvent donner encore et à cause de la seureté et grandeur qu'on trouve dans les armes, il y a apparence que les imperiaux voudront se rendre plus qu'ils ne sont maistres d'Hanau,

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 24.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 15 februari 1642 (nos. 5605, 5606 en 5607).

3 Te Goslar hadden de hertogen van Braunschweig-Lüneburg inmiddels op 16 januari een preliminair verdrag met de keizer gesloten. Met het ondertekenen van dit verdrag verplichtten de Brunswijkers zich om niet langer bijstand te verlenen aan hun oude bondgenote Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin-regentes van Hessen-Kassel (Reimann, *Der Goslarer Frieden von 1642,* p. 161).

si les heritiers[4] ne pourvoyent. Les maux d'Angleterre ne me permettent pas d'esperer que les affaires de la maison palatine aillent autrement à Vienne qu'ils ne

4 Door het uitsterven van het geslacht Hanau-Münzenberg in mannelijke lijn ontbrandde over het graafschap Hanau een opvolgingsstrijd. In de loop van 1642 werden de rechten op het graafschap toegewezen aan Friedrich Casimir, graaf van Hanau-Lichtenberg (Demandt, *Geschichte Hessen,* p. 288-299).

vont. Si le roy de Danemarq peut trouver les moyens d'entretenir une armée si grande, les villes d'Hambourg et Breme seront en perpetuel tremblement et la Suede pas sans jalousie, principalement si ledit roy s'estreint avec la Poulogne.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

A Paris, le 15 de Febvrier 1642.

Bovenaan de copie staat: Vicquefort.

5609. 1642 februari 17. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Dissertationem de origine Americanarum gentium[2] Blavio misi, ut eam praelo subiiciat, et quidem praemisso, si ita videtur, nomine tuo. Ubi quid certi sive ea de re, sive de commentariis de Iure belli et pacis,[3] sive de Lucano[4] intellexero, faciam te certiorem. Quod ea quae ad Ius notasti[5] descripta iam sunt, bene se habet. Ego putem Anthologiam[6] a Blavio satis emendate posse excudi, quia Graeca non ex manuscripto, sed ex impresso codice erunt excudenda.

Res Angliae quo se versurae sint, tempus docebit et, nisi rex externa auxilia circumspiciat, actum esse de auctoritate eius non dubito. Quid novi rex Galliae moliatur avebo ex te intelligere. Quid in exercitu Guebriani iam agatur, ex filio,[7] qui iam eo rediit, brevi intellecturum te spero. Post Nutium[8] captum etiam Kempam urbem expugnatam constat. De rebus Portugallicis nec hic optime iudicatur. Videtur enim ille rex, ut olim Cappadocum,[9] egere aeris, quod in novum imperium capescentibus valde periculosum. Neque enim argentum corradi potest nisi per novas indictiones, propter quas a veteri domino recesserunt.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 230. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5592, beantw. d. no. 5623.
2 *BG* no. 726; het werk verscheen bij Blaeu in de zomer van 1642.
3 *BG* no. 571; de uitgave, eveneens van Blaeu, zou weldra beschikbaar zijn.
4 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus verschenen bij Blaeu in 1643 (*BG* nos. 430 en 431).
5 De *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* zou eerst in Parijs uitgegeven worden. In 1643 werd het boek bij Blaeu herdrukt (*BG* nos. 791 en 792).
6 *BG* no. 534; het werk werd pas tussen 1795 en 1822 door H. de Bosch uitgegeven. Met ‘impresso codice’ is vermoedelijk gedoeld op de in 1549 voor het eerst verschenen uitgave van de *Epigrammatum Graecorum libri VII* van Jean Brodeau; vgl. *BG* no. 534 rem. 6 en 7; Cioranesco, *Seizième siècle,* p. 159.
7 Dirk de Groot was na een verblijf in het vaderland teruggekeerd naar zijn legeronderdeel in het Nederrijnse gebied. Van hem zijn uit deze maand geen brieven bekend.
8 Neuss was op 27 januari in handen gekomen van het Frans-Weimarse leger van Guébriant.
9 De koning van Cappadocië die voor deze vergelijking in aanmerking kan komen, is waarschijnlijk Ariarathes V Eusebes Philopator (Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie* II, kol. 818-819). De geldzorgen van deze vorst worden beschreven in Polybius 33, 6.

Si quid in concordiae ecclesiasticae vel etiam pacis communis negotio promovebitur, id ne diu nesciam unice te rogo. Spero enim fore, ut Deus pacis auctor piorum vota aliquando exaudiat.

Uxori tuae proxime rescribam.[10] Nunc nihil quod respondeam habeo. Quare te, uxorem, liberos, amicos omnes divinae protectioni commendabo,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae-Comitis, XVII Februarii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Febr.
En in dorso (tweemaal): 17 Febr. 1642 W. de Groot.

5610. 1642 februari 17. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Uyt de proceduyren van den coninck van Engelant soude ick mede oordeelen dat sijne Majesteyt op eenyge uytheemse macht moet steunen, indien in veel voorgevallen saecken niet waer gebleecken dat den conynck off genen off slechten raet gebruyckt. Van tersijden is mij aengecommen dat van een tweede huwelijck wort gehandelt,[2] hetwelck voortganck hebben soude indien ons Neeff gelt verstrecken wilde. Off hij dat soude connen doen sooveel nodych soude wesen, twijfele ick seer. Uyt Engelant hebben wij dese mael geen brieven gehadt, uyt het Stift van Ceulen oock geen ander tijdyngen als het veroveren van Kempen ende dat de Wijmarse troupen[3] soo qualijck huyshouden dat, soo geen beter ordre vinden, daer niet lange sullen connen subsisteren.

Aelianus[4] vertreckt met het voorjaer naer Sophi.[5] Buytenaff wort gemompelt dat den heer Brasser[6] in Engelant soude worden gesonden, maer in de Generaliteyt is dat noch niet geventileert. Neeff Vosbergen[7] comt binnen acht dagen derrewaerts om sijn reyse (te) vorderen naer Venetiën. Met de Oostindische scepen uytgelopen uyt het Texel, die door contrari winden het Canael niet hebben connen passeren ende in al dese groote stormen in de Noortzee sijn geweest, is men becommert. Dit is 't dat ick om den sleur te volgen, van ander materie gedestitueert sijnde, hebbe op het papier gebracht.

Desen 17 Februari 1642.

10 De correspondentie tussen Maria van Reigersberch en Willem ontbreekt.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 771. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 700 no. 275. Antw. op nos. 5593 en 5594, beantw. d. nos. 5624 en 5625.
2 Er was in deze tijd sprake van een huwelijk van de oudste dochter van Frederik Hendrik met de prins van Wales.
3 Het Frans-Weimarse leger van Guébriant.
4 Codenaam voor de Zweedse resident in Den Haag, Petter Spiring Silvercrona.
5 Codenaam voor Zweden.
6 Vóór zijn aanstelling tot thesaurier-generaal in 1637, had mr. Govert Brasser († 1653) in Staatse dienst enige buitengewone missies ondernomen naar Denemarken en Engeland (Schutte, *Repertorium* I, p. 191).
7 Caspar van Vosbergen jr., drost van Sint Maartensdijk, had in september 1641 zijn benoeming tot Staats ambassadeur in Venetië ontvangen; vgl. no. 5346 (dl. XII). Hij zou echter vóór zijn vertrek komen te overlijden (Heringa, *De eer en hoogheid van de staat,* p. 320).

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Febr.

En in dorso: 17 Febr. 1642 N. Reigersberg.

5611. 1642 februari 20. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je vous demeure tant plus redevable de ce que [vous] avez fait en ma consideration de vostre pure bonne affection qu'il vous plait me porter et dont je vous remercie tres affectueusement, et ne manque de presser monsieur Salvius[2] de faire le mesme en mon endroict, puisqu'il est si riche. Vous m'obligeray de faire le mesme avec vos reccommandations envers luy, car si, pendant qu'on delibere en Suede de la perfection de mon change, il ne m'assiste de quelque peu d'argent vers le mois d'Avril, je ne sçay où en prendre sans gage qui me manque, et sur des fonds on ne preste rien en ce temps, surtout sur ceux de ma femme[3] qui sont en friche et le reste en sequestre. Si j'eusse peu demeurer es Grisons, où il fait bon vivre tout y estant à bon marché, je pourrois avoir plus de patience et de moyen d'attendre mon payement. Mais icy où il faut payer la moindre chose, jugés, monsieur, si cela est possible à moy, qui suis chargé de neuf personnes en un pays où il fait extrememement chair, en sorte que j'oserois dire qu'ailleurs on fait plus avec un daler qu'icy avec trois, tant le prix de toutes choses croist journellement. Je vous supplie pourtant de me faire la faveur de m'advertir souvent de ce que j'ay à attendre de Suede ou de Hamburg et s'il y a apparence quelquonque qu'on m'assistera bientost pour n'attendre icy en vain et perdre inutilement le temps. Dieu vous rendra à son temps tout ce que [vous] ferais pour moy, qui suis privé des moyens de recognoistre dignement vos faveurs qu'il vous plait me continuer, vous suppliant d'entretenir la possession de l'offre de mon revanche à son temps et m'honorer cependant de vos commandements en tout ce que [vous] me jugerez capable, et me continuer la faveur de vos bonnes graces, comme à celuy qui se qualifiera toute sa vie, monsieur,

vostre tres humble, le plus devot et obligé serviteur,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce X de Febvrier l'an 1642.

Je vous envoye mes lettres de Suede à cachet volant qu'il vous plairra fermer après les avoir leues. On veut que je face relation de tout ce qui se passe en Suisse, es Grisons, en Italie et Turquie, ce que j'ay continué il y a desja neuf ans. Mais on me recompense fort mal de cela, sans me payer mesme mon petit gage, quo integro quadriennio defraudor in summa rerum hic omnium caritate et angustiis, ayant neuf personnes sur le bras à nourrir. Je l'ay representé tant de fois en Suede, mais sans aucun fruict jusques à ceste heur. Aidés-moy pourtant, monsieur, pour l'amour de Dieu, que j'en puisse sortir avec honneur.

Le bruict court que les nostres ont battu Piccolomini, ce que Dieu veuille. On dit Torsenson mort.[4]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 255. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5589.
2 Johan Adler Salvius moest vanuit Hamburg zorg dragen voor de uitbetaling van de honoraria aan de diplomaten in Zweedse dienst.
3 Alessandra Paravicini Capelli, een protestantse, wier familie verdreven was uit het Veltlin.
4 Schermutselingen van de Zweden met de keizerlijken hadden zich nauwelijks voorgedaan. Beide legers trokken langzaam oostwaarts. Tegen deze tijd was de keizerlijke veldheer Ottavio Piccolomini begonnen zijn leger bij Tangermünde over de Elbe te leiden, terwijl de Zweden onder bevel van Lennart Torstensson zich in de omgeving van Salzwedel opmaakten voor de achtervolging.

In dorso schreef Grotius: 10 Febr. 1642 Marin.

5612. 1642 februari 22. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Multum vereor ne ea consilia, quae contra meam voluntatem cepit, capit et capturus est Petrus,[2] bonae conscientiae parum conveniant.[3] Ego constituo Deo rem permittere neque me immiscere. Non amo autem quem inde concipio dolorem mihi refricari.

De dissertatione super Origine gentium Americanarum,[4] de poematis[5] et Lucano[6] quaeso memineris. Sed inter epigrammata mea velim omitti illud de reginae Suedicae imagine,[7] ne belli potius concitor quam pacis suasor fuisse posteris credar. De omittendis aliis etiam nonnullis scripsi antehac.[8] Quae res meas privatas spectent, vide, an curam edendi suscipere velit Veldius noster.[9] Ut enim quae ibi sunt acta huc mittantur, nihil est opus. Miror Amstelodamensium severitatem in re Crelliana.[10] Quomodo id placebit domino Episcopio?[11] Quid post mortem Treselii[12] de debitis constitutum sit, videbis ex charta quam mitto, quam ostendere poteris domino Utenbogardo.[13]

Rex Lugduno it Narbonam. Caeterum nihil magni agitur. Papa aegrotet et an adhuc aegrotet incertum est.

Vale bene cum matre et amicis,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

22 Februarii 1642.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 933 App. no. 588. Antw. op no. 5598, beantw. d. no. 5629.
2 Grotius' tweede zoon Pieter de Groot besteedde in het vaderland meer tijd aan de liefde dan aan zijn studies.
3 De *Epist.* geeft: 'convenient'.
4 *BG* no. 726; het werk verscheen in juli 1642 bij Blaeu in Amsterdam.
5 Een door de auteur bijgewerkte en vermeerderde herdruk van de *poemata* kwam niet tot stand (vgl. *BG* no. 1).
6 De nieuwe aantekeningen bij Lucanus zouden in 1643 door Blaeu worden uitgegeven (*BG* nos. 430 en 431).
7 Grotius had de tekst van dit gedicht op 6 juli 1641 aan zijn broer doorgegeven; zie no. 5263 (dl. XII).
8 Vgl. nos. 5303, 5324 en 5475 (dl. XII).
9 Grotius' voormalige dienaar Willem Cornelisz. van Velden was in 1625 in Den Haag in het huwelijk getreden met Elsje van Houwelinge. Na enige jaren te Delft het notarisambt te hebben uitgeoefend, besloot hij begin 1642 de getuigschriften te verwerven om toegelaten te worden tot de advocatuur (Den Haag, ARA, Hof van Holland, inv. no. 5929, f. 213, en inv. no. 5943, f. 88). Bij nader inzien werd de jonge advocaat niet ingeschakeld bij de uitgave van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
10 Ongeveer 500 exemplaren van een Blaeu-uitgave van het werk van de socinianen Johannes Völkel-Johannes Crellius waren door de Amsterdamse autoriteiten in beslag genomen en vervolgens op 20 januari 1642 in het openbaar verbrand.
11 Simon Episcopius (1583-1643) was toentertijd de leidende figuur in de remonstrantse gemeente van Amsterdam (*NNBW* I, kol. 829-832; *Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 191-195).
12 Daniël Tresel, koopman te Rouaan, was in november 1641 overleden, kort nadat hij failliet was gegaan.
13 De bijlage ontbreekt; wellicht is dit stuk geschreven om Johannes Wtenbogaert te informeren over Tresels beheer van het legaat van Daniël Tilenus.

Anthologia,[14] si spes ibi bene edendi non est, ad nos prima occasione redeat.

Odiose hic exaggeratur supplicium capitale sumtum de duobus presbyteris catholicis in Anglia[15] et contemtus reginae ad interdictionem usque exercendae religionis. Deinde displicet exemplum regiae auctoritatis conculcatae.

14 *BG* no. 534; de uitgave kwam pas tot stand tussen 1795 en 1822.

15 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 22 februari.

5613. [1642 februari 22]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Van 't kerckelijck zal ick niet meer zeggen dan dat ick meen met mijn voornemen voort te gaen ende op 'tgunt in Hollant daervan werdt gezegt niet meer letten dan off daer geen Hollant in de werelt en waer. 'tGunt monsieur Rivet zeit van Gap,[2] is geweest ten tijde van Heindrick de Vierde. Maer deze coning heeft door zijne gedeputeerden aen een synode nationael van de gereformeerde doen aenzeggen dat hij haer belast niet meer den paus den Antichrist te noemen, waerin zij aengenomen hebben te obediëren. De acte zelve, zoo het te passe comt, zal ick doen drucken.

Van de zaecken van Engelant is niet wel iet zeeckers te oordeelen. Doch ick meene dat het parlement niet altijd eenigh zal blijven ende dat de landschappen niet eensch en zullen zijn tot het uitjaegen van de bisschoppen.

De bischop van Keulen is een groote instigateur geweest tot de crijgh ende voelt nu wat de crijch medebrengt. De stadt van Kempten[3] meene ick dat de neutraliteit zal becomen.[4] Van den stant van Portugael twijffele ick zeer off die zoo goedt is als men daer zegt. Wat in Hollant passeren zal op 't stuck van de vredehandeling, zal ick zeer garen verstaen.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, Feb. 1642. Kerckelijcke, Rivet.

5614. 1642 februari 22. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

's Conincx reis gaet nae Narbonne, waerheene zijne Majesteit, naedat dezelve te Lions was gecomen, gezonden heeft zijn crijgsvolck ende 'tgunt tot het hoff noodigh is, hebbende bij zich tot dienst van het oorlogh tien millioenen. De zaecken van Roussillon ende Catelagne hebben hulp van doen, alzoo de Spaignaerden aldaer Elne ende andere plaetzen becomen

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Deze ongedateerde brief vormt het antwoord op Reigersberchs schrijven dd. 11 februari 1642, no. 5600, en is om deze reden hier opgenomen op de eerstvolgende datum, waarop hij in de wekelijkse reeks van correspondentie zou passen. Tezamen met no. 5614.

2 Grotius en de Haagse hofpredikant André Rivet verschilden van mening over het bindend karakter van het in 1603, tijdens de nationale synode van Gap, aangenomen geloofsartikel inzake de identificatie van de Antichrist met de paus (*Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux* I, p. 257-259: examen de la Confession de foi, art. VI: 'L'article touchant l'Antechrist sera inseré dans la Confession de foi, pour être le 31 ...'). In maart-april 1607 kwam de kwestie van 's konings misnoegen met de publicatie van genoemd artikel aan de orde op de nationale synode van La Rochelle (*Actes ecclesiastiques* I, p. 348-349: 'lettre de remerciment au roi'; zie ook p. 299 alwaar de vermelding van de verkiezing van Rivet tot 'scribe' van de synode).

3 De plaatsnaam is niet duidelijk te lezen.

4 Het Frans-Weimarse leger van Guébriant veroverde in de loop van februari Kempen en Linn. Voor keurvorst-aartsbisschop Ferdinand was daarmee de toegang tot de noordelijke delen van zijn Sticht afgesloten (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 206).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5613. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, Extranea 25 en E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 4 maart 1642).

hebbende meesters zijn van 't velt ende van de zee. Doch van veele galeien van Doria[2] die aengecomen zijn in de haven van Roses, zijn twee door den tempeesten gecomen in handen van de Fransoisen, ende den marquys de Breszé[3] is te Rochelle bezigh om een vloote derrewaert gereedt te maecken.

Tweeduizent paerden van hertogh Carel ende Gil de Haes met het volck dat voor Hohentwiel is geweest, gaen om Haetzvelt te stercken.[4] Ondertuschen maect den gouverneur van Hohentwiel[5] de plaetze stercker als voor dezen ende voorziet zich van water off het belegh weder aenging. De keizerschen doen des keizers onderzaeten die daerontrent woonen, vertrecken om met haere contributie dat garnisoen niet te helpen onderhouden. Don Savedra[6] is van Milaen weder in Switzerlant gecomen ende zeit last te hebben om in de zaecken van de Franche Comté te concluderen. Maer dewijle die van dat landt geen garnisoen en willen innemen van die Switzers die met Vrancrijck zijn geallieert, ende oock eenige intelligenties, die den coninck van Vrancrijck in die landen hadde, zijn ontdeckt, schijnt niet dat die handeling haest zal afloopen. De vergadering van de Grisons op het stuck van het Feldkirchsche verdragh[7] is gescheiden zonder iet te besluiten.

Den paus is zieck geweest, men zegt niet vast met verzwacking van verstant. Hoe 't nu met hem is, weeten wij niet wel. Maer de lichtinge gaen voort ende den hertogh van Parme is geëxcommuniceert.[8] Den vice-roi van Naples heeft aen denzelven hertogh een munnick gezonden van de ordre van de minimes met zeer secrete instructie,[9] waerop discoursen vallen in Italië. De legers van Piedmont ende daerontrent zullen in 't velt niet comen voor Mey. Daerentuschen passeert den tijdt met entreprisen ende fortificatiën. Die van Casal hebben een entreprise gehadt op Mortara,[10] dewelcke is gefaillieert. Den cardinael van Savoie fortificeert zeer Nizze hebbende van nieuws vijfhondert man met amunitie uit Naples ontfangen. Den

2 De bevelhebber van deze ongelukkige vloot, Giannettino Doria, zoon van Carlo Doria Carretto, hertog van Tursi, geraakte in Franse gevangenschap. In de tweede week van februari werd hij overgebracht naar Narbonne (*Gazette 1642* , no. 25, dd. 22 februari 1642, met nieuws uit Narbonne van 12 februari, en *Archivo de Simancas, Catálogo XXV, Papeles de estado. Génova,* p. 265).

3 Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, was in november 1641 met de Franse hulpvloot voor Portugal teruggekeerd in La Rochelle.

4 De toegezegde hulp aan het keizerlijke leger van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen in het Keulse Sticht. Volgens de *Gazette 1642,* no. 24, dd. 22 februari 1642, was hertog Kartel IV met 1500 man al aan een mars langs de Moezel begonnen. Geen zekerheid bestond over de beschikbaarheid van de ruiters die Gilles de Haes nog in de omgeving van Hohentwiel had achtergehouden.

5 Konrad Widerholdt, commandant van de onlangs ontzette vesting Hohentwiel nabij Singen.

6 Diego de Saavedra y Fajardo, buitengewoon Spaans ambassadeur in Zwitserland, had in een schrijven van 10 januari 1642 de kantons vanuit Milaan laten weten dat hij in het bezit was gekomen van koninklijke volmachten (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 450-452).

7 Het betreft hier de overeenkomst die Graubünden op 9 augustus 1641 met aartshertogin Claudia had gesloten. De door Carl Marin op 2 januari 1642 aangekondigde ‘beitag’ in Chur (vgl. no. 5533) werd begin februari gehouden en had geen ander resultaat dan dat vage afspraken werden gemaakt over het zoeken naar geschikte vestigingsplaatsen voor de capucijnen in het Engadin (vgl. *Gazette 1642* , no. 31, dd. 8 maart 1642, en Jecklin, *Materialien* I, p. 383-386).

8 Als gevolg van zijn eigenmachtig optreden in het pauselijke leen Castro, werd Odoardo Farnese, hertog van Parma, op 13 januari door paus Urbanus VIII geëxcommuniceerd.

9 Ramiro Nuñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, onderkoning van Napels, steunde voor het uitvoeren van diplomatieke missies bij voorkeur op zijn favoriete geestelijke Giovanni (Mazzara) da Napoli (1587-1648), generaal van de orde der Franciscanen in Napels (*Archivo de Simancas, Catálogo XVI, Papeles de estado. Nápoles,* p. 166 en p. 266-267 (Juan de Nápoles); F. d'Andrea, *Repertorio bibliografico dei frati minori napoletani,* p. 72-73).

10 Mortara, plaats tussen Casale Monferrato en Milaan.

coning van Vrancrijck doet fortificeren Menton niet verre van Nizze, een plaetze dependerende van Monaco, ende den Spaignaerd daerentegen Final ende Villefranca.

Die van Venetië doen groote lichtinge oock in Duitschlant, ten deele omdat zulcx haere gewoonte is wanneer andere princen in Italië gewapent zijn, ten deele omdat zij niet wel verzeeckert en zijn van haere vrede met den Turck, dewelcke Valona in Dalmatië[11] versterckt ende den garnisoenen zoo daer als daerontrent vergroot.

22 Februari 1642.

Wij verstaen hier dat de Turcken t'eenemael verlaeten hebben het belegh van Asac;[12] dat haere vloote van die quartieren wedercomt nae Constantinople ende dat eenige differenten die zij hadden met de Persianen, zijn geaccommodeert.

D'executie van twee priester[s] in Engelant,[13] de verachting van de coninginne, oock met wechneming van haer exercitie, maect de zaecken van het parlement hier zeer odieux.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 22 Feb. 1642.

5615. 1642 februari 22. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex postquam Lugdunum venit,[2] et militem et quae ad comitatum ipsius sunt necessaria praemisit Narbonem. Et sane res Gallorum tam per Catalaniam quam per tractum Ruscinonensem et grandis et celeris auxilii indigent. Nam et Elnam et alia quaedam loca periisse Gallis audimus. Duo millia equitum ducis Caroli, quae ad Mosellam tenuere, et Gillo Hasius cum illis copiis, quae Hohentwilam obsederant, eunt ut Hatzfeldium sustentent.

Papam graviter aegrotasse certum est. Addunt quidam emotam ei et mentem. Sunt tamen rumores hic, qui et restitutam valetudinem nuntiant et augeri ab eo copias. In ducem Parmensem excommunicatio publicata est. Misit ad eum aliquem cum arcanis mandatis praefectus regni Neapolitani. Galli in Italia muniunt Mentonum, qui locus a Nicaea maritima non procul ad principem Monaeci[3] pertinuit. Contra autem Hispani in eadem ora muniunt Finale et Villam Francam. Et in Nicaeam venere a Neapoli milites quingenti cum rebus ad bellum necessariis. Qui vero in Casali sunt Galli irrita in Mortaram tentamenta habuere. In Pedemontana regione non videntur exercitus prodituri ante mensem Maium.

Hohentwilae munimenta reparat augetque praefectus et cisternas aqua implet metuens novi obsidii. Caesariani vero imperatoris subditos de vicinis locis detrahunt, ne inde tributa Hohentwilam veniant. Hispani, qui in Lucemburgico sunt,[4] venientes a Meti commeatus intercepere. Marchio Breszaeus Rupellae classem parat ituram in Hispaniae oras. Rex autem in belli usus decem milliones secum fert. Duae cohortes

11 Tegenwoordig Vlorë (Aulona, Valona) in Albanië.
12 De Zuidrussische stad Asow bleef echter bedreigd.
13 Op 31 januari 1642 waren in Londen de priesters Thomas Reynolds alias Green en Alban Roe O.S.B. terechtgesteld (*CSP Ven. 1640-1642*, p. 285).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 66; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 184 no. 416. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 140.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 22 februari 1642 (no. 5614).
3 Prins Onorato II Grimaldi van Monaco had in het najaar van 1641 een Frans garnizoen in zijn stad toegelaten.
4 Vermoedelijk gaat het hier om soldaten uit het leger van Johan van Beck, militair gouverneur van Luxemburg.

sive regimenta Diepae imponuntur navibus, incertum an ut comitis Guebriani copias augeant, an vero subventurae regi Britanniae, qui Porthmutum et portum Hillae[5] per fidos praefectos tenere adhuc creditur.

5 De haven van Hull.

Savedra Hispaniae legatus a Mediolano in Helvetios rediit plenamque potestatem habere se dicit de negotio comitatus Burgundici. Sed cum Comitatenses illi praesidium ab Helvetiis Galliae federatis accipere nolint, aegre poterit inveniri ratio eos ponendi in pace et dicitur rex Galliae cum quibusdam eorum locorum hominibus arcana habuisse consilia, quae non successerunt. Turcae Aulonem in Dalmatia muniunt. Conventum de pace qui Galliam gubernant, quantum possunt, morantur.

Ego Deum precor ut eam det bonam, etc.

Lutetiae, XII/XXII Februarii 1642.

Audimus Turcas Asaci obsidionem plane dereliquisse; classem ex illis locis Constantinopolim reverti; sedatas [quae] cum Persa ortae erant novas controversias. In his, quae hic de Anglis publicantur, parlamentarii multum accusantur, tum quod invadant iura vetera regum, tum quod presbyteros catholico-romanos morte puniant.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Continuatum iter regis Narbonam versus. Papae morbus et in Parmensem excommunicatio. Italica. Tractatus de neutralitate comitatus Burgundiae concedenda. Anglica.

5616. 1642 februari 22. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Quo magis res Angliae, Scotiae, Hiberniae intueor, eo magis metuo ne cruentos habeant exitus, quos Deus clementer avertat. Valde autem doleo, quod ad tot alia infortunia principis electoris[2] accesserit offensa parlamentariorum. Hic Diepae[3] duae cohortes sive regimenta imponuntur navibus, dubia suspicione, ituraene sint ad comitem Guebrianum an ad Britanniae regem, qui Porthmutum et alia quaedam loca maritima per fidos homines tenere etiamnum creditur. Hoc quidem certum est, regi Britanniae opem Galliae non defuturam, si de regis Britanniae arctiore cum Hispano amicitia opinio regi Galliae demi posset. Nam reginae multum hic favetur, tum quod soror est regis Galliae, tum quod exosa creditur ob solam religionem, cuius libertas ipsi ex pactis nuptialibus debetur. Quare videamus, ecquid ad haec mala levamenti adferre possit Batavorum labor.

Hohentwilam praefectus[4] diligenter reficit et cisternas aqua implet, si quod forte novum obsidium immineat. Imperator autem subditos suos, qui in vicinis sunt locis, migrare iussit, ne Hohentwila ipsorum tributis adiuvetur. Rhaetorum conventus nullo operae pretio facto discessit deliberationibus in aliud tempus dilatis. Ad Helvetios autem a Mediolano venit Savedra dicitque habere se mandata super pacando Burgundiae comitatu. Sed cum Burgundi illi praesidium ab Helvetiis Galliae federatis recipere nolint, rex Galliae fortunam belli etiam illic tentare praeoptabit et dicitur cum praefectis illorum locorum arcana quaedam habuisse consilia, sed sine eventu. Rex

1 Tekst naar *Epist.,* p. 704 no. 1555. Ook afschriften in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 321, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 277, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 320.

2 Karl Ludwig van de Palts, voor wiens politieke toekomst bij de leden van het Engelse Parlement geen belangstelling meer bestond.

3 In de copieboeken verbasterd tot ‘Frisolupae’.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 22 februari 1642 (nos. 5614 en 5615).

ipse postquam Lugdunum venit, militem aliaque praemisit ad Narbonam diciturque habere pecuniae belli usui decem milliones. Res certe in Ruscinonensi tractu et Catalania praesenti auxilio opus habent. Nam et Elnam et alia quaedam loca ibi Gallis periisse intelligimus camposque ab hoste teneri. Mare ut hosti eripiat, marchio Bressaeus classem Rupellae colligit.

In Italia pontifex aegrotavit etiam mente nonnihil emota, ut aiunt. Nunc quo in loco sit eius valetudo, nuntii exspectantur. Augetur interim pontificis exercitus et excommunicatio contra Parmensem publicata est more Romanae aulae profanis sacra miscentis. Sed ad Parmensem a praefecto Neapolitano venit monachus cum occultissimis mandatis. In Pedemontanis locis exercitus non putantur prodituri ante Maium mensem. Interim qui in Casali sunt Mortaram capturos frustra se speravere. In Nicaeam maritimam venere quingenti milites a Neapoli cum rebus necessariis. Montonum [*sic*] autem locum, qui ad principem Monaeci pertinuit, non longe a Nicaea, Galli muniunt; contra vero Hispani et Finale et Villam Francam.

Rhaetorum conventus nulla re acta super Feldkirchanis[5] pactis discessit. A duce Carolo bis mille equites, praeterea Gillo Hasius cum iis copiis, quae ad Hohentwilam fuere, eunt exempturi periculo Hatzfeldium. Qui autem in Lucemburgico hyberna habent Hispani, commeatus quosdam a Meti venientes intercepere.

Qui Galliae res gubernant, de pace conventui quascunque poterunt interponent moras.[6] Americanae, quae in Batavis est, Societatis res tum in Africa, tum in Brasilea bene procedere video. Sed fieri non potest, quin hoc ipso gravissime commoveantur Portugallorum animi, qui exuto in Castellanos obsequio a Batavis tutos se fore putarunt.[7] Turcae Aulonem in Dalmatia muniunt diligenter.

Deum rogo, ut illustrem Dominationem vestram cum coniuge[8] omnique domo sospitet et nobilissimum filium feliciter reducem parentibus sistat,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. Grotius.

Lutetiae, 22 Februarii 1642.

Naves duae longae tempestatibus concussae venere in potestatem Gallorum qui in Ruscinonensi tractu sunt. Caeterae pervenere in portum Rosae. Audimus Asaci obsidionem a Turcis derelictam, classem quae in illis locis fuit redire Constantinopolim; cum Persa fuisse controversias, sed sedatas.

Bovenaan de brief in de copie te Uppsala: Redd. 1 Martii 1642.

5617. 1642 februari 23. Van G. Bode.[1]

5 In de *Epist.:* 'Alskirchanis'.
6 Op 25 maart zouden in Munster en Osnabrück de vredesbesprekingen moeten beginnen.
7 In Brazilië en Angola hielden de Portugezen noch de Hollanders rekening met het op 12 juni 1641 totstandgekomen verdrag tussen de twee landen.
8 Anna Maria Modesta Pastor (1580 - † te Groningen op 23 juli 1642) en hun zoon Joachim IV Camerarius (Schutte, *Repertorium* II, p. 488-491).
1 Hs. Den Haag, KB, 76 D 26, 4(2). Eigenh. oorspr. Aan een zijde afgesneden. Beantw. d. no. 5708. Gerard Bode, geboren te Hamburg, had zich op 8 november 1637 laten inschrijven aan de universiteit van Helmstedt (W. Hillebrand, *Die Matrikel der Universität Helmstedt 1636-1685,* p. 7). Van hem is een disputatie bewaard die hij in Helmstedt onder de hoogleraar Hermann Conring in het openbaar had verdedigd, de *Exercitatio de urbibus Germanicis, quam ... praeside ... Hermanno Conringio ... ad 22 decemb. anno 1641 defendit Gerardus Bode Hamburgensis,* gedrukt bij de academiedrukker Henning Müller anno MDC[X]LII (W. Kundert,

Illustrissime vir,

Quod Excellentiae tuae dissertatiunculam hanc inscripsi, id non immerito, fortassis prima fronte mirum cuiquam videri possit atque insolens. Enimvero duplici nomine impudentiae notam incurrere videor, primum quod argumentum tantis difficultatibus implicitum iuvenis

Katalog der Helmstedter jur. Disputationen, p. 322 nr. 1043). Na zijn studie maakte Bode een ‘tour’ door Europa (Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon* I, kol. 1156).

ego et rerum humanarum peritia ingeniique dotibus - fatebor enim ingenue - parum instructus explicare sum aggressus, deinde quod sub illustri tuo nomine conatum hunc meum qualemcunque in lucem dedi. Equidem non inficior maius longe quiddam et sublimius tam excelsae convenire menti. Sed quis ea commentetur, quae tanti viri lectionem mereantur, qui iam omnium ingenia longe es supergressus? Quem huius seculi lumen qui praedicaverit, haud profecto ille omnium calculo vel latum unguem a vero recesserit. Insuper cum ea quoque sit ratio maximi illius muneris quod nunc geris, ut totum sibi hominem vindicet nec ad alia fere cogitationes suas intendere sinat, quid me tandem absolvet, quod nihilominus hisce ausus sum tibi obstrepere? Quare non poteram non ambabus, quod aiunt, manibus summoque nisu provinciam hanc a me declinare, praesertim cum probe mihi conscius essem nihil a tenuitate mea proficisci posse, quod tanti esset, ut a te legeretur. Sed erexit animum labantem cum summa tua humanitas, tum vel maxime quod hoc ipso genere litterarum non leviter te affici compertum haberem. Nam quae est ingenii tui excellentia atque divinus animi vigor, et negotiorum illam molem cum laude sustines et in eminenti illa dignitate nihilominus subinde ad ea studia reverteris, quae tranquillitatem dare possunt animo, quam conferre dignitas et reliqua, quae sola sperant homines, non possunt. Habent enim hoc litterae quas humaniores dicimus, ut tam adolescentiam quam senectutem alant, ut animos curis, vigiliis ac sollicitudinibus maceratos amoenitate quadam reficiant atque sustentent.

Accedebat cum Hamburgi commorabaris familiaritas cum parente fratreque meo[2] et singularis erga nos benevolentia atque iuvandi studium. Qua re ut in aeternum nos tibi devinctos lubenter fatemur, ita rationem qua nomen illud dispungamus non invenimus. Ne tamen debita nostra prorsus negligere videremur, obnixe semper allaboravimus. Sed cum voluntatem vires non e(xae)quent, hoc qualecunque publicum obstricti tibi animi testimoniu(m in) antecessum extare satius visum fuit quam plane nullo indicio (ani)mum tibi devinctum palam facere. Denique cum voluntate atque auc(tori)tate eorum, quibus ego refragari summum semper nefas esse duxi, hoc a me negotium sit susceptum, si qua hic mea culpa, si quod (...) quod tuo, vir illustrissime, maximo nomine hac in re sum ab(usus), eius veniam facile a te me impetraturum confido. Accipe igi(tur a) cliente tuo quod tibi offertur, maxime patrone, exiguum m(unuscu)lum, bonique consule. Quod si insuper censura tua dignum (existi)maveris, magnum studiorum meorum fructum mihi videbor (as)secutus.

Deus te servet, literarum decus diuque sup(er)esse velit certissimo maximoque rei litterariae bono,

Excellentiae tuae observantissimus,
Gerardus B(ode).

Daba(m Hel)mastadi ex Academia Julia, Idibus Februariis 1642.

2 Door zijn contacten met de familie van Overbeke, had Grotius in 1632 de vader van Gerard Bode leren kennen. De vader, Matthijs Bode sr. (1584-1657), was geboren in Frankfort, maar had zich op een gegeven moment in Hamburg gevestigd; vgl. nos. 2234 (dl. VI), 3298 (dl. VIII) en 5183 (dl. XII). Het is mogelijk dat Grotius in Hamburg ook kennis heeft gemaakt met Matthijs jr. (ca. 1612-1670), in 1627 als 'Matthias Bode Francofurtensis' ingeschreven aan de Leidse universiteit, naderhand koopman te Hamburg en Amsterdam (*Album studiosorum Acad. Lugd. Bat.* I, kol. 205; Elias, *De Vroedschap II,* p. 917).

Onderaan de brief staat in een andere, latere hand:[3] Inscriptio erat: Illustrissimo atque excellentissimo domino Hugoni Grotio, sacrae regiae Maiestatis Sueciae consiliario status et apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, Lutetiam Parisiorum.

3 De aantekening is van de hand van mr. Frans Jacob van Overschie (1680-1760), veertigraad en schepen van Delft; vgl. E.P. Polak-de Booy, 'Dorsale notities op brieven aan Hugo de Groot', in *Nederl. Archievenblad* 66(1962), p. 127-129.

5618. 1642 februari 24. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Narravit mihi Elzevirius iam a se imprimi refutationem tuorum Annotatorum in Cassandrum a viro apprime docto et, ut ipse loquebatur, moderato conscriptam, et quidem hoc pacto ut singulis Annotatorum tuorum capitibus singulares subiiciantur Animadversiones. Sperat Elzevirius id opus tribus aut ad summum quattuor septimanis prodituru et vigintiquinque circiter quaterniones impleturum promisitque mihi inter primos exemplar, quod ut quamprimum accipias curabo. Auctoris nomen ex aliis intellexi. Est enim ipse Rivetus, quemadmodum familiares eius asseverant, et ego, quatenus e verbis Elzevirii coniecturam facere possum, non dubito.[2]

Prodierunt hic nuper opuscula Triglandii in quarto, cum titulo valde prodigioso,[3] qui in hoc sculptus erat ut editioni in folio praeponeretur, quod tamen factum non est. Is titulus prae se fert Triglandii scribentis speciem et Religionis ab una et Mauritii armati ab altera parte astantium, ex adverso vero Episcopii aliorumque et imprimis Utenbogardi, altera manu aquam, altera ignem gestantis, et domini Oldenbarneveldii ignem ventilantis effigiem aliaque eius generis probra. Eum titulum editioni eorundem opusculorum in quarto quidam typographus praeposuit cum explicatione mysteriorum inibi contentorum, cui opposuit hanc suam declarationem Triglandius. Eamque hac quam vides epistola refutavit ignotus quispiam, quam in hoc mitto ut ridiculae disputationis momenta tempore antequadragesimali[4] ridendi tibi praebeant materiam. Amstelodamo nullas accepi litteras, quare iam quod scribam non habeo.

Cladem ad Perpinianum video in Gallicis novis incrustari. Hibernorum quae mittis postulata et hic vidimus.[5] Hic omnes favent puritanis et vix quisquam reperiri potest, qui non male iudicet de Hibernorum causa et actionibus. Interim res Angliae pessimo sunt loco, nobilium in parlamento consessus scissus in partes duas, quarum altera, triginta tres scilicet primarii nobiles, plebis petitionibus subscribit,[6] ut omnia regni oppida munita et castella tradantur in

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 231. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5603, beantw. d. no. 5633.

2 Abraham en Bonaventura Elzevier, drukkers te Leiden 1622-1652 (D.W. Davies, *The world of the Elseviers* 1580-1712, p. 53-75). Zij brachten in 1642 een editie uit van *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri Annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ... (A. Willems, *Les Elzevier,* Brussel 1880, p. 133-134 no. 538, en *BG* no. 1172).

3 Jacobus Trigland (1583-1654), hoogleraar in de theologie te Leiden 1634-1654, streng bestrijder van de remonstrantse leer (op de afbeelding gepersonifieerd door de theologen Simon Episcopius en Johannes Wtenbogaert) (*NNBW* VI, kol. 1282-1284). Zijn verzamelde strijdschriften 'Opuscula' waren in 1640 te Amsterdam verschenen in een quarto-uitgave. Een aantal exemplaren van deze editie voert de hier beschreven gegraveerde titelpagina gevolgd door een voorbericht tot verklaring van de gravure van een zekere H.C.G. (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4699; *Atlas van Stolk* no. 1849). Tegen deze toevoeging van H.C.G. schreef Trigland een 'Waerschouwinge J. Triglandii tegen eenen valschen titel van sijne Opuscula', gedateerd 'Haest in Leyden den 27 Januarii 1642'. Dit 'haastwerk' werd weer door een Dordrechtenaar beantwoord met een 'Haest in Dordrecht den 5 Februarii 1642'; zie Wulp, *Catalogus Isaac Meulman* I, p. 367 no. 2523, en p. 379 nos. 2603 en 2604, en Rogge, *Bibliotheek der contra-remonstrantse en gereformeerde geschriften,* stuk II, afd. I, p. 42.

4 In 1642 viel aswoensdag op 5 maart.

5 *The generall remonstrance or declaration of the catholikes of Ireland* van 23 oktober 1641. De tekst werd in februari zowel in het Frans als in het Nederlands vertaald (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4866 en 4866a; *Aitzema* (f^{o}) II, p. 813). Zie voor de versie die Grotius zijn broer vermoedelijk heeft laten toekomen, no. 5595 n. 3.

6 Het Lagerhuis had begin februari de mening van de leden van het Hogerhuis gevraagd over het aanbieden van een petitie met daarin het verzoek de zorg over de militia en de verdedigingswerken van het land over te dragen aan door het Parlement aanbevolen personen

manus eorum quos parlamentum ad id idoneos iudicabit,[7] altera - triginta octo sunt itidem nobiles quos inter Arundelius[8] - iis petitionibus, ut regiae maiestati nimis detrahentibus, adversatur.[9] Quo tandem ea res eruptura sit videbimus. Interim regina cum filiabus[10] huc ventura creditur et in dies expectatur.

Filius minor iam ad exercitum rediit. Centuria eius Kempae est praesidiaria.[11] Pro filio medio iterum intercedo, ut cum pace tua ei inire liceat matrimonium cum filia non indecora nec indecorae familiae et fortunae et a dotibus animi bene instructa, cui iam se despondit.[12]

Amstelodami editur Jacobo Laurentio ministro auctore liber cum titulo hoc: 'Grotius papissans'.[13] Unde, ut ex ungue leonem, reliqua facile diiudicabis. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXIV Februarii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Martii.
En in dorso: 24 Febr. 1642 W. de Groot.

5619. 1642 februari 24. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hier is 't al in 't woel tot de receptie van de coninginne van Engelant, die op Saterdach off Sondach daer geëmbarqueert alle uyre hier met de princesse Marie

(*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1071-1072; *CSP Ven. 1640-1642,* p. 288-295).

7 Volgens Gardiner, *History of England* X, p. 160, stemden 32 Hogerhuisleden vóór de bovengenoemde petitie, ongeveer 10 stemmen meer dan verwacht.

8 Thomas Howard (1586-1646), graaf van Arundel, was in 1632 in Den Haag geweest met de bedoeling Elisabeth Stuart, koningin-weduwe van Bohemen, te overreden haar hof in Engeland te vestigen (*DNB* XXVIII, p. 73-76).

9 In margine schreef Grotius de cijfers 33 en 38.

10 Koningin Henriëtte Maria en haar oudste dochter Mary namen op 20 februari officieel afscheid van het hof. De andere dochter Elisabeth bleef in Engeland achter.

11 Dirk de Groot arriveerde te Kempen na de overgave van deze stad op 7 februari 1642.

12 Pieter de Groot. De naam van zijn verloofde is niet bekend; mogelijk was hij toen al heimelijk verloofd met de Delftse Charlotte van Santen († 24 september 1644); vgl. een brief van Willem de Groot aan zijn broer dd. 26 september 1644 (Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 324).

13 In april maakte de Amsterdamse boekverkoper Hendrick Laurensz. bekend dat bij hem een geschrift van Jacob Laurentius, predikant te Amsterdam, was verschenen, getiteld *Hugo Grotius papizans, hoc est notae ad quaedam loca in Hugonis Grotii Appendice de Antichristo*; vgl. *BG* no. 1128 rem. 4 en B_sG no. 306.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 77m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 701 no. 276. Antw. op nos. 5604 en 5605, beantw. d. nos. 5634 en 5635.

wort verwacht.[2] Het logement is in 't Noorteynde geprepareert. Uyt de Staten-Generael sijn eenyge om die tot Helvoet te ontfangen[3] gecommitteert, waer op morgen sijn Hoocheyt ende den jongen prins mede naer toe gaen. Off dese reyse met wille ende weten van het parlament geschiet, wort gevarieert, maer dat het niet tegens den danck van hetselve en is hout men seecker, hoewel apparentelijck hier sijnde licht ombragiën bij het parlament genomen connen worden. Bij

2 Koningin Henriëtte Maria en haar oudste dochter Mary verlieten Greenwich op vrijdag 21 februari. Aangekomen in Dover begonnen zij pas op 6 maart aan hun overtocht (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 295-298; *CSP Ven. 1642-1643,* p. 4-5).

3 Hellevoetsluis was de voorziene aankomsthaven. De koninklijke gasten zouden vervolgens doorreizen naar Den Haag, waar een verblijf was ingericht in het paleis Noordeinde.

provisie sal sijn Ho[o]cheyt uyt den quaden stant van den conynck trecken dat voordeel, dat de consummatie van een huwelijck,[4] dat lange licht soude hebben geworden gesleept ende hadde op 't leste connen haperen, nu is verseeckert: daer den staet dat goet uyt sal genieten dat de bruyt sijnde in de schuyt,[5] men minder schoon op sal hebben te dienen. Met de reste mach het gaen sooals het mach, sonder groote costen sal dese feest niet passeren!

Wat voorts volgen sal van den prins van Walles ende de jonge princes van Orangien,[6] daervan mij is verseeckert dat wort gehandelt ende sonder disgraicie van Vaen[7] all soude geweest sijn geconcludeert, moet affgewachten worden. Maer somyge meenen conditiën vanweegen den conynck souden worden bedongen, die bij sijn Hoocheyt niet soude wesen te presteren, gelijck ick geloove dat niet soude sijn, soo yet tot stijvynge van sijne Majesteyt tegens het parlament voorgenomen moste worden. Soo crachtych is puritanismus in de gemoederen van de geestelijcke ende het meerderdeel van de regierynge. De resolutie bij het parlament genomen, daerbij voor vianden van het rijck worden verclaert die spreecken sullen den prins van Walles met eene rooms-catholycke te alliëren,[8] is voor den prins van Orangien seer favorabel.

Dat met het vertreck van de coninginne de alteratiën van het rijck, daer men hare Majesteyt de schult van geeft, souden worden gestilt, is buyten apparentie, hoewel eenyge willen men geloove alles nu daer wel is, gelijck veele het daervoor houden soo wanneer het parlement eenych is ende alles doet wat het wil. Ende sonder uytheems support is de conycklijcke macht qualijck te herstellen, nu het parlement meest, bij seclusie van de biscoppen ende roomsgesinde uyt het Hoge Huys, eensgesint min peryckel loopt van door gedeeltheyt sijn eygen macht te breecken. Den conynck niet beter connende willycht alles in wat hem wort gevercht. Dat Rho[9] in dese gestaltenisse van saecken yet voor de restitutie van den Pals sal vorderen, is niet te dencken ende evenwel schrijft men dat hij noch aengehouden wort met eenyge hope.

Den churfurst van Ceulen, clagensgewijse schrijvende[10] aen desen staet van de hulpe van alderley toevoer die de Hessen ende Fransen hier vinden, geeft te kennen dat men niet vremt moet houden, soo hij oock uytheems secours versouckt. Daerop sonder veel te antwoorden volgen sal dat, indien hij Spaense roupt, het volck van dit lant oock volgen sal. De noot ende hope van secours van Beyeren heeft nu het cappittel doen resolveren, daertoe lange voor desen tevergeeffs is getracht, ende

4 Willem (II), prins van Oranje, was op 12 mei 1641 in het huwelijk getreden met de toen tienjarige 'princess royal' Mary Stuart.
5 Vgl. *WNT* III. I, kol. 1625 met de zegswijze: 'Als de bruyt is in de schuyt, soo zijn de beloften uyt'.
6 Er was sprake van een huwelijk van de prins van Wales met Louise Henriëtte, de oudste dochter van Frederik Hendrik.
7 De in november/december 1641 in ongenade gevallen Sir Henry Vane had een klein jaar eerder meegewerkt aan de uithuwelijking van de 'princess royal' aan de prins van Oranje; vgl. no. 5540.
8 De resolutie was vervat in een reeks voorstellen die begin februari door leden van het Lagerhuis was geformuleerd met het doel de katholieken - in het bijzonder koningin Henriëtte Maria - elke vorm van politieke invloed te ontnemen (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 288-297).
9 De Engelse diplomaat Sir Thomas Roe leidde in Wenen de delegatie die namens het huis van de Palts onderhandelde over de restitutie van het keurvorstendom.
10 De brief zal op 21 februari geschreven zijn. Hierin protesteerde keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen tegen de niet aflatende Staatse materiële steun aan de Frans-Weimarse en Hessische troepen in het Nederrijnse gebied (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 203 n. 87 en p. 212 n. 148).

het coadjutorschap defereren aen Maximil[i]aen van Beyeren, sone van hertoch Aelbert, broeder van den churfurst,[11] sijnde twee, drie van de eminenste

11 Maximilian Heinrich (1621-1688), zoon van Albrecht VI (1584-1666), de jongere broer van hertog Maximiliaan I van Beieren en keurvorst-aartsbisschop Ferdinand. De neef werd op 10 februari door het Keulse kapittel met 12 van de 21 stemmen aangewezen voor het vervullen van het coadjutorschap (Foerster, *o.c.,* p. 388-400). In 1650 zou hij zijn oom opvolgen als aartsbisschop van Keulen (*ADB* XXI, p. 53-56).

gecontenteert, namentlijck den broeder van den Rijngraeff met het administratorschap van Straesburch.[12]

De intentie schijnt hier te wesen de Portugesen met een vloot van twintych scepen te assisteren, maer off dat haer soo veel sal stercken als door het verlies van Sint Thomé ende loslaeten van het eylant, dat bij de onse, een Engels schip, uyt Guinea gearriveert ende daer aen lant geweest ende den lesten September vandaer geseylt, verhaelt te sijn geschiet,[13] twijfele ick seer, ende dusdoende sal noch desen staet bij den conynck noch den conynck bij sijn volck niet veel gunste vinden.

De voorleden weecke heeft Rivet sijne consideratiën tegens uEd. Annotationes op Cassandrum[14] onder den druck gebracht, die nevens uEd. text uytgegeven worden. Het werck sal groot wesen twintych bladeren, daer twee van gedruckt sijn gesien, ende dese maent sal het in 't geheel aen den dach commen. Dese morgen met een daervan spreeckende seyde hij uEd. met respect tracteert sonder calumnie off in[v]ectiven, daerop ick seyde niet te twijfelen ofte sal met gelijcke mate worden gemeten, gelijck Marais[15] soude sijn gedaen, hadde hij geen ander oorsaecke gegeven. Somyge hier souden Modre[v]ii[16] ende die uEd. verder noemt, hare schriften wel willen sien. Rivet seyde verder dat onder Morel, des conynckx drucker, uytgegeven worden de Confessie van Ausburg, Consultatie van Cassander[17] ende uEd. Annotationes bij den anderen gedruckt; waeruyt hem wordende gemoveert dat eenych publyck dessein is tot vereenynge, advoueerde hetselve, maer sijn dispositie daertoe toonde hij niet.

Ick hadde gehoopt voor quade Duytse Latijnse brieven te mogen sien,[18] maer kan dat niet wesen, sal uEd. mij gelieven te excuseren dat ick arger Latijnsche geve: nam tuarum tanta cupiditate ardeo, ut non pudeat me ea mercede corrumpi, ut vel ignorantiam meam si tamen quidquam mei tibi lateat prodam.

Desen 24 Februari 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur ordinaris van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

12 Otto Ludwig, tussen 1637 en 1645 vermeld als deken van het Straatsburgse kapittel en kanunnik in Keulen, broer van Johann Georg, Wild-und Rheingraf in Neuviller († 1650), en van Friedrich I Magnus, hoofdofficier in Staatse dienst, die in de zomer van 1642 benoemd werd tot gouverneur van Sluis (*Europäische Stammtafeln,* neue folge IV, Tafel 98, en *Het Staatsche leger* IV, p. 129 en p. 185).

13 Nadat Cornelis Jol, alias Houtebeen, de Angolese plaats São Paulo de Loanda op de Portugezen had veroverd, zette hij met zijn vloot koers naar São Tomé. Enkele weken later volgde de overmeestering van het eiland (16 oktober 1641).

14 De Leidse drukkers Abraham en Bonaventura Elzevier hadden een begin gemaakt met het verzorgen van de door André Rivet kritisch geannoteerde editie van de *Annotata ad Consultationem Cassandri. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ... (*BG* no. 1172).

15 Samuel Desmarets (Maresius) die op het verschijnen van Grotius' *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) had gereageerd met het tegenschrift *Dissertatio de Antichristo*, Amsterdam (Janssonius) 1640.

16 De Poolse humanist Andrzej Frycz Modrzeęwski (Modrevius) (ca. 1503-1572), auteur van een door Grotius regelmatig aangehaald werk, getiteld *Commentariorum de republica emendanda libri quinque* (onder meer bekend door edities Bazel 1554, 1557 (vertaling in het Duits), 1559).

17 De Parijse drukker Gilles Morel nam de hier genoemde teksten op in zijn uitgave van de *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1166). Het drukken van de *Annotationes* (*BG* nos. 1137, 1138 en 1141) was echter toevertrouwd aan het uitgevershuis Cramoisy.

18 Deze hoop sprak Reigersberch uit in zijn brief van 6 januari 1642 (no. 5540). Alleen in zijn antwoordbrief, dd. 18 januari, is Grotius op dit verzoek ingegaan (no. 5560).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Martii.
En in dorso: 24 Febr. 1642 N. Reigersberg.

5620. 1642 februari 25. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Ne iuvenis hic, filius Johannis Salengriani, qui cum parente nostro per multos annos res Hohenloicas curavit, vacuus ad te veniret,[2] decrevi hac occasione ad te mittere libellum a variis contextum et ab Hugeeino editum de Organis, quos inter et ego dixi quae placitura tibi spero.[3] Addidi et tragoediam vernaculo sermone scriptam ab homine quodam Amstelodamensi, qui vitriariam exercet,[4] indoctus ipse et vernaculi tantum sermonis callens et tamen non parvos in dispositione tragoediae, verborum et sententiarum gravitate, troporum et schematum diversitate fecit profectus, ita ut non infimos in isto scribendi genere merito post se reliquisse iudicetur. Sed tu id optime videbis, cui et Graecae et Latinae tragoediae natura optime est perspecta; quare iudicium de tota hac re tuum avide expectabo.

Vale, frater optime, cum uxore et liberis,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XXV Februarii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur de Groot, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec] 8 April 1642.
En in dorso: 25 Febr. 1642 W. de Groot.

5621. 1642 februari 27. Van C. Marin.[1]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 232. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 5675.
2 Jean de Sallengre († 27 maart 1646) was, tezamen met Jan de Groot en Willem de Lange, raad geweest van de graven van Hohenlohe (vgl. no. 4647 n. 5 (dl. XI)). Zijn zoon Pieter werd op 24 april 1637 ingeschreven aan de universiteit van Leiden als 'Petrus de Sallengre Delfensis' (*Album studiosorum Acad. Lugd. Bat.* I, kol. 285). Een disputatie, die hij onder Jacobus Maestertius had verdedigd in de juridische faculteit, verscheen in 1641 met een opdracht aan de graven Georg Friedrich von Hohenlohe-Weikersheim, Joachim Albrecht en Heinrich Friedrich von Hohenlohe-Langenburg. Niet lang daarna mocht hij zijn vader opvolgen als raad van de graven van Hohenlohe. In 1648 trad mr. Pieter de Sallengre (Salengere) in het huwelijk met Anna de Ruyt (*Hohenlohe-Zentralarchiv, Archiv Langenburg: niederländische Akten,* getypt 1982).
3 De reacties op Constantijn Huygens' brochure *Gebruyck of ongebruyck van 't orgel in de kercken der Vereenighde Nederlanden* (Leiden (Elzevier) 1641) waren gebundeld in een werkje *Responsa prudentum ad autorem dissertationis de organo*, dat in november 1641 bij Abraham en Bonaventura Elzevier in Leiden was verschenen. Grotius wist inmiddels al dat zijn broer een der 'wijzen' was die een antwoord op de brochure hadden ingestuurd (vgl. nos. 5078 en 5097 (dl. XII)).
4 De Amsterdamse glazenmaker Jan Vos (ca. 1617-1667), wiens treurspel *Aran en Titus, of wraak en weerwraak* op 30 september 1641 voor het eerst werd opgevoerd (*NNBW* III, kol. 1347-1349).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 257. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5599.

Monsieur,

Me trouvant grandement affligé à cause de la maladie de ma femme et d'un de mes enfans, celle-cy ne sera que pour vous reccommander tant mes affaires particulieres que cy-joint paquet,

et suppleeray au reste par le prochain.[2] Monsieur Pepliz[3] me mande que l'empereur songe plus à la guerre qu'à la paix et ne veut pas ratifier encor le traitté de Goslar[4] ny ce qu'on a conclu à Hamburg sur les passeports,[5] comme s'il avoit la victoire entre ses mains. C'est un endurcissement de Pharao, qui le pourra ruiner de fond en comble.

Une des sultanes du Gran Seigneur s'est accouchée d'un fils qui sera heritier de l'empire, et il y a encor deux autres grosses.[6] C'est une nouvelle qui ne plait guerre aux Venetiens, qui ont tenu ce prince-là pour impotant.

Ceux de Suiz, Ury, Zug et Undervalden ayans receu une pension de l'ambassadeur de France font marcher 4 compagnies d'infanterie en France, et Glarone deux. Les autres suivront au mois de Mars, horsmis Lucern, Friburg et Abbazel, qui n'y veulent pas entendre.[7]

Les armées en Allemagne sont proches l'une de l'autre.[8] Dieu veuille que les nostres soyent vainqueurs et moy resjouy bientost de l'argent que j'attend[s] de Hamburg,[9] estant icy comme un pauvre Job. Dieu veuille que je le sois aussy en la conversion de sa mauvaise fortune en meilleure et que je puisse estre utilement, monsieur,

vostre tres obligé serviteur,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 17 de Fevrier l'an 1642.

Le baron Ochsenstirn[10] m'escrit que je luy envoye mon chyfre. Vous m'obligeray, si vous luy en feray part de celuy que je vous ay mandé. Car au plustost je vous rendray une autre copie que je feray copier du mien.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15[11] Martii 1642.
En in dorso: 17 Febr. 1642 Marin.

2 Brief no. 5632, dd. 6 maart 1642.
3 Kolonel Georg Johann Peplitz was betrokken bij de onderhandelingen die in Wenen werden gevoerd over de restitutie van de Palts.
4 Te Goslar hadden de hertogen van Braunschweig-Lüneburg op 16 januari een preliminair verdrag met de keizer gesloten.
5 Het verdrag van Hamburg, dd. 25 december 1641, hield afspraken in aangaande de afgifte van keizerlijke vrijgeleidebrieven aan de afgevaardigden ter vredesconferentie.
6 Op 2 januari kregen sultan Ibrahim en Hadice Turhan een zoon, de latere Mehmed IV. Drie maanden later werd prins Süleyman geboren. Een derde zoon was op komst; zie no. 5641.
7 De lichting van 6000 Zwitserse soldaten ten behoeve van het Franse leger (vgl. no. 5533) was voorspoedig verlopen. Op 5 februari 1642 kon de Franse ambassadeur in Zwitserland, Jacques Le Fèvre de Caumartin, rapporteren dat het beoogde aantal aanmeldingen al voorbij was gestreefd. In totaal leverden de kantons drie regimenten (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 444).
8 Het leger van de keizerlijke veldheer Ottavio Piccolomini had reeds de Elbe bij Tangermünde bereikt; enkele dagmarsen westelijker bevond zich het leger van Lennart Torstensson.
9 Het honorarium dat Johan Adler Salvius nog aan Marin verschuldigd was.
10 Johan Oxenstierna, de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie, was op dat moment te bereiken in Stralsund. Naar hem begon Marin in december een wekelijkse nieuwsbrief (met bijlagen waarin tijdingen uit Italië en Wenen) te schrijven (Stockholm, RA, E 969).
11 Door Grotius gecorrigeerd uit: 22.

5622. 1642 februari 28. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc.[cie] missive sonder dattum[2] hebbe ick met de lestte post ontfangen en tegelijck brieven uyt Engelandt van 13/23 Ianuario, daer de saacken tot alle extremiteyt gelijcksam disperaet loopen. Verresiende in dese landen vreesen dat die voncken van dien brand well over zee mochtten vliegen en meer schade doen als den vijand selve. Sooveel ick uyt de acciën kan ordeelen, soo is de Irse rebellie gesepareert van de questie met de buschopen,[3] evenwell kockent tot confusie van olt podrigo[4] all in eenen pott. De reputacie met de autoriteyt van den coning is gecasseert en de lieffde tot de coniginne, die schijnt met de Irsche revolte,[5] is gants gebrocken, alsoo dat eenige meynen datser well aen saude sijn, indien se bij de moeder[6] tot Ceulen waer. Hoe mogen de gemoederen in Vranckrijck gestelt sijn, want het is een wonder onder malcanderen gemengt warck. Sulck enen bulleback sall der ooc eens in Polen uytbarsten, insunderheyt soo wanneer de imperiale armeën crachtiger waeren. De nederlage van Lamboy[7] versett aen veele het compas.

Den ambassadeur van den churvorst was tot Stettin,[8] meynende dat den vredenslegaet daer saude kommen, maer heft ome met hem te tracteren van Stralsondt andere daertoe gecommitteert. Dat wort aen dat hoff qualijck gedeuyt. Van Warschauw dat de jongst geborne princesse[9] den 7 Februario was overleden. Op den convocaciëndagh waeren veele landtbotten, maer wijnigh senattoren,[10] waerover den aenvang van besognes eenige daegen geprolongeert was. Ten principaele ging alles daerhenen tot financiën ome de frontieren te versien en de ordinaire milicie te betaelen, ooc ome sijne Mayesteyt te recompenseren tot betaelinge van sijne schulden,

blijvende, mijnheer,

u. Exc.[cie] dinstwilge diener,
Paulus Pels.

28 Februario 1642, Dansick.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642, 2). Eigenh. oorspr.
2 Grotius' brieven aan Pels zijn niet teruggevonden.
3 Sinds begin januari zaten de aartsbisschop van York en 11 andere Engelse bisschoppen in verzekerde bewaring.
4 Lees: ‘old porridge’.
5 Koningin Henriëtte Maria werd door leden van het Engelse Parlement verdacht van heimelijke verstandhouding met de opstandelingen in Ierland.
6 Maria de' Medici had in 1641 het Engelse hof moeten verlaten. Sinds het najaar hield zij verblijf in Keulen.
7 Het keizerlijke leger van Willem, baron van Lamboy, was op 17 januari bij Kempen verpletterend verslagen door een geallieerde troepenmacht onder bevel van graaf Guébriant.
8 De Brandenburgse gezant Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim, was in Stettin om aldaar, in aanwezigheid van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, het in de zomer van 1641 overeengekomen wapenstilstandsverdrag tussen Zweden en Brandenburg te ratificeren (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 20-21).
9 Maria Anna Isabella, prinses van Polen, was op 7/8 januari 1642 geboren; vgl. no. 5546.
10 De Poolse rijksdag, die op 11 februari in Warschau bijeen was gekomen, werd al op 13 februari geschorst ‘ob paucitatem senatorum et materiae tenuitatem’ (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 82).

Adres (met andere hand): Sijn Exc.^{z}, mijnheere Hugo de Groot, ordinaris ambassadeur van haere coninckl[ijcke] Mayesteyt ende croon Sweden, tot Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 2 Martii [*sic*] 1642.

En in dorso: 28 Febr. 1642 Pels.

5623. 1642 maart 1. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Probo quod de Americana dissertatione[2] constituisti. Exspectabo exempla de Iure belli et pacis,[3] editionem Lucani[4] et poematum. Nostra ad Ius[5] descripta sunt in quarto. Quaterniones singulae singulas literas inscriptas habent. Eae excurrunt ad finem alphabeti secundi. Mittam ad te aut per amicum, si qua se dabit occasio, aut per tabellarium, ubi tempus urgebit. Si quid de Anthologia[6] una cum indicibus, de quibus scripsi antehac, transegeris, mittam sine mora praefationem meam ad indices faciendos utilem. Si epigrammatis singulis numeri asscribantur, posset index fieri currente textus editione.

Reformati hic metuere sibi incipiunt propter petulantiam suorum alibi ὁμοδόξων. Et nihil malunt quam aequis legibus reconciliari. Hoc autem ideo faciunt, quia vident se edentatos et exungulatos, aliter id non facturi.

Si quid intelligas de causis Spiringiani in Suediam itineris,[7] gaudebo id cognoscere.

Rex Narbonam it Catalanis opem laturus. Papa post morbum in consistorio fuit, sed infirmo corpore.

Deus te cum matre, uxore, liberis servet incolumes,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Calendis Martii 1642.

5624. 1642 maart 1. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick verstae zoo daetelijck dat de coninginne van Engellant gaet nae Hollant met haere dochter.[2] Zoo dat geschiet, houdt ick om veele redenen dat den raedt comt van Vrancrijck, eerst om te ontgaen de furie van de gemeente tegen de coninginne, daernae om door het vorderen van dit huwelijck dezelve coninginne wat beter te stellen met dieghene die wat zeer Geneefsch zijn, daermee om den prince van Orangie te verzeeckeren vanwegen Vrancrijck ende Engelant dat men de conservatie

1 Gedrukt *Epist.,* p. 933 App. no. 589. Antw. op no. 5609, beantw. d. no. 5638.
2 De bijgewerkte tekst van de *De origine gentium Americanarum dissertatio* had Willem overgedragen aan de uitgever Blaeu (*BG* no. 726).
3 *BG* no. 571; deze uitgave was nagenoeg gereed.
4 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus verschenen bij Blaeu in 1643 (*BG* nos. 430 en 431). De hierna vermelde uitgave van de *poemata* kwam niet tot stand.
5 De *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* zou in november van hetzelfde jaar te Parijs verschijnen in een quarto-editie (*BG* no. 791).
6 *BG* no. 534, een werk dat tenslotte tussen 1795 en 1822 werd uitgegeven. Zie voor Grotius' wensen met betrekking tot de indices bij zijn *Anthologia Graeca cum versione Latina,* nos. 2407 (dl. VI), 2885 (dl. VII) en 4561 (dl. XI).
7 De Zweedse resident te Den Haag, Petter Spiring Silvercrona, maakte in juni-september 1642 een reis naar Zweden.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25l. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5625. Antw. op no. 5610, beantw. d. no. 5653.
2 De zoon van Frederik Hendrik, Willem (II) van Oranje, was op 12 mei 1641 in het huwelijk getreden met de toen tienjarige ‘princess royal’ Mary Stuart. De voltrekking van het huwelijk zou na overkomst van de prinses in de Republiek plaatsvinden.

van zijne familie zoect, waertoe Vrancrijck zal helpen om 't oorlogh te doen duiren, Engelant om de alliantie. Voor dezen is Vrancrijck voor Engellant vervaert geweest, vresende dat vandaer geduirende dese oorlogen niet alleen Spaegnie gestijft,

maer oock Vrancrijck getroubleert zoude mogen werden. Nu Schotlant, Engelant ende Yrlant zijnde getroubleert - men meent hier dat zoowel de troubles in Schotlant als in Yrlant zijn van de fourberie van père Joseph,[3] hoewel dat van Yrlant eerst nae zijn doot is uitgebarsten -, zoo en vreest men niet meer van die zijde, maer werd gezocht de Vereenigde Nederlanden in oorlogh te houden off Sweden manqueerde, ende daertoe is den prince van Orangie het bequaemste instrument ende zal het geld van Vrancrijck bij gierige luiden veel connen opereren.

Zoo uwe Ed. iet can verstaen van de oorzaecken van het vertreck van Aelianus nae Sophi,[4] ick zal blijde zijn daervan onderrecht te zijn om daeruit gissing te maecken.

1 Maert 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 1 Maert 1642 uyt Paris.

5625. 1642 maart 1. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck is op de reize nae Narbonne,[2] den marescal de Breszé nae Barcelone.[3] Met die twee galeien die door tempeeste gecomen zijn in handen van de Fransoisen die zijn in Roussillon, is oock gevangen Jeannetin de Doria, die nu gebracht werdt nae Narbonne.[4] Men zegt dat de vloot waerin geweest die twee galeien, buyten boordt heeft geworpen gelt tot de waerde van drie millioenen guldens, 'twelck veel zoude zijn in deze gelegentheit van den coninck van Spaegnie. In Vrancrijck is zeer veel gelds, 'twelck daeruit blijckt dat van de nieuwe munte van Louysen penningen geslaegen zijn tot tweeëndevijftich millioenen, behalven al het andere goude ende zilvere gelt, ende van dit al te mael is den coninck zoo veel meester als het hem gelieft.

't Casteel van Mansfeld werdt noch gedefendeert.[5] Den ambassadeur Roo,[6] zoo wij hooren, solliciteert zeer om t'huis te comen ende heeft gelijck, alzoo Engelant

3 François Le Clerc du Tremblay (1577-1638), 'le père Joseph', een capucijner monnik die de politieke vertrouweling van Richelieu werd. Zijn 'intriges' werden weer opgerakeld toen leden van het Lagerhuis in februari 1642 ontdekten dat de voormalige Engelse staatssecretaris Sir Francis Windebank (zie no. 4994 (dl. XII)) in 1634 een geheime correspondentie had onderhouden met deze père Joseph (*CSP Dom. 1641-1643,* p. 287).

4 De codenamen 'Aelianus' en 'Sophi' staan voor 'Petter Spiring Silvercrona' en 'Zweden'.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5624. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, Extranea 25 en E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 1/11 maart 1642).

2 In Lyon, waar koning Lodewijk XIII en Richelieu zich tussen 17 en 24 februari bevonden, had nader beraad plaatsgevonden over de route die het koninklijke leger zou gaan volgen; vgl. no. 5584.

3 Urbain de Maillé, markies van Brezé, de Franse onderkoning in Catalonië, ging voor zijn plechtige inhuldiging naar Barcelona. Hij bereikte de hoofdstad op 23 februari (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 198).

4 Giannettino Doria; in zijn vorige nieuwsbrief, dd. 22 februari, maakte Grotius alleen melding van de ondergang van een Spaans eskader voor de kust bij Rosas.

5 Het kasteel Mansfeld nabij Eisleben bleef belegerd door de keizerlijken. In het Zweedse kamp bereidde generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, een aanval voor om de belegerden te ontzetten.

6 Sir Thomas Roe kwam tot de conclusie dat de onderhandelingen over de restitutie van de Palts in een impasse waren geraakt (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 248-250).

te Wenen ende in Beyeren meer ende meer werdt veracht. Den paus is zeer zieck geweest, maer daernae gecom-

pareert in het Consistorie, doch zeer zwack. De zaecke van Parma is noch niet geaccommodeert[7] nochte oock [de] differenten van de Grisons met de eertshertoginne van Tirol,[8] hoewel zeer daertoe werdt gearbeidt. De Switsers blijven als voor deze ende Genève in groote vreze.

Niet alleen te Cales - want derrewaerts zijn gegaen die men zeide dat te Diepe waeren -, maer oock te Nantes zijn eenige regimenten om te gaen nae Engelant. Evenwel is den raedt die vanhier aen den coninck van Engelant werdt gegeven, de zaecke te accommoderen ende zijn tijdt te wachten. Zoo de coninginne van Engellant om de buien in Engellant te ontgaen met haer dochter comt in Hollant, zullen de oogen ende ooren van alle de werelt openstaen om te verstaen wat daer passeert. Vanwegen Vrancrijck zijn noch onlancx zeer gesolliciteert gewerden de twee princen van Savoie, doch tevergeefsch.[9] Van Portugael hooren wij niet veel goedts, doch de efforten die den coninck meent te doen in Catelagne zullen den Portugezen te goede comen.

1 Maert 1642.

Die van 't graefschap van Bourgogne belegeren Poligny.[10]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 1 Maert 1642 uyt Paris.

5626. 1642 maart 1. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex in itinere est Narbonem versus,[2] marescallus autem Breszaeus Barcinonem. In navibus illis longis, quas tempestas nuper in Gallorum qui in Ruscinonensi tractu sunt potestatem detulit, fuit Janetinus Doria, qui nunc captivus Narbonem ducitur. Audimus autem qui in illa Hispanorum classe fuere, iactum fecisse pecuniarum valentium tres milliones communes. Papa ex quo aegrotavit, in Consistorio fuit, sed languido corpore.

Praeter eos, qui Caletum ivere milites, alii etiam in Nannetum oppido parati sunt ire in Angliam, ut regi Britanniae opem ferant, cuius periculum rex Galliae videtur non neglecturus, tum quod exemplum displicet, tum quod sorori suae bene vult. Quanta sit in Gallia pecuniae vis, vel hinc colligi potest, quod solius novae monetae Ludovici cusi sunt ad LIV milliones. Quanquam vero illa pecunia et ferme alterum

7 Op 13 januari had paus Urbanus VIII in een bijeenkomst van het Consistorie de ban over Odoardo Farnese, hertog van Parma, uitgesproken; zie voor de houding van Frankrijk in deze zaak, *Lettres Richelieu* VI, p. 891-894, en VII, p. 894-903.

8 Op een in februari gehouden ‘beitag’ in Chur was nog geen besluit gevallen in hoeverre Graubünden moest tegemoetkomen aan de wens van aartshertogin Claudia inzake de terugkeer van de capucijnen in het Engadin.

9 In Frankrijk groeide het verlangen om langs diplomatieke weg een regeling van de geschillen tussen de prinsen van Savoye en de regentesse Christine de France te treffen. Om dit doel te bereiken werd in april 1641 de commandant van de citadel van Turijn, de Fransman d'Aiguebonne (zie *Tallemant des Réaux* I, p. 540-541), ingezet als buitengewoon Frans ambassadeur in Piemonte (Claretta, *Storia della Reggenza* I, p. 845-866).

10 Poligny, stad ten zuiden van Besançon.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C. 61, 68; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 186 no. 417. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 142.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 1 maart 1642 (no. 5625).

tantundem in privatorum est manibus, in regis tamen arbitrio est de ea sumere quantum velit contradicente nemine.

Arx Ma[n]sfeldium etiam nunc defenditur. Legatus Rous in Angliam scripsit, rogans ut redire sibi liceat, quando videt nihil se promovere, Bavaro nec de electoratu nec de Palatinatu

Superiore quicquam concedente, de Inferiore autem tum Bavaro tum Hispano ita spem facientibus, si restituantur ipsis belli impendia. Addo: qui domi turbas habent etiam foris sunt despicatui.

Qui hic res gubernant videntes arma sua in Coloniensi tractu bonos habere successus minus etiam quam ante de pace cogitabunt.

Deus, [etc.].

Lutetiae, XIX Februarii/Calendis Martii 1642.

Comitatenses Burgundi Tantiniacum[3] obsident.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Doriae captivitas. Auxilia Angliae regi destinantur in Gallia. Divitiae Gallici regni. Pacis spes longe posita, Bavari et Hispani mente ab illa alienata in restituendo Palatino.

5627. 1642 maart 1. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Certi iam sumus Narbonam ire regem.[2] Papa vero post morbum sane gravem in Consistorio fuit infirmo corpore. Adversus Hispanos moliri aliquid papam hoc tempore vix arbitror, quanquam sedes Romana satis multas habet cum Hispanis controversias.

Praeter eos, qui Caleti sunt, alii etiam Nannetum oppido milites transire in Angliam parant. Quodsi poterunt ibi res ita componi, ut non nimium periclitetur regia auctoritas, gratum id erit Galliae regi et utile domui Palatinae. Nam quae nunc Viennae aguntur non ad domus tantum Palatinae, sed ad Angliae ludibrium pertinent. Cum autem Gallis res in Coloniensi tractu bene procedant, qui hic summam rerum obtinent quascumque moras iniicient, ne ad colloquium veniatur aut certe quam maxime sero ad id veniatur. In conventu Ordinum Suediae[3] audio de bello ac de pace deliberari. Ut Anglia se nobis addat, optandum quidem est, sed an sperari possit nescio. Nodus ille, qui in Goslariensia pacta incidit de Stelleshemio [*sic*], extricari forte poterit.[4] Sed mihi videntur Lunaeburgenses principes non facturi prudenter, si absque Suedia transigant. Hassis non modo non grave, verum et fructuosum videtur bellum fore, si res procedant quo coeperunt pede. Novas oppidorum et arcium accessiones illis locis exspectamus.

De Portugallia quaecumque audimus satis causae dant cur metuamus novo regi, praesertim cum et Batavorum in turbido piscatus multos gentis illius adacturus sit ad taedium rerum novatarum. Cum navibus longis duabus, quas tempestas nuper

3 De copie te Dresden geeft: 'Tantiniacum' (in de *Oxenst. Skrifter* gecorrigeerd in 'Fonteniacum'). Bedoeld wordt echter: 'Poliniacum'.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 704 no. 1556. Ook afschriften in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 322, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 278, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 321 (met weglating van het postscriptum).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 1 maart 1642 (nos. 5625 en 5626).

3 Te Stockholm was begin van het jaar de Zweedse rijksdag bijeengekomen. Op 23 februari/5 maart vond de slotzitting plaats (*Svenska Riksrådets protokoll* IX (1642), p. 1-167).

4 Op 16 januari 1642 hadden de hertogen van Braunschweig-Lüneburg in Goslar een verdrag met de keizer gesloten. Nader onderhandeld moest worden over de aanspraken van de aartsbisschop-keurvorst van Keulen op het Sticht Hildesheim (Reimann, *Der Goslarer Frieden von 1642,* p. 159-166).

in oram Ruscinonensem adactas in Gallorum potestatem detulit, captus est et Jannetinus Doria. Dicitur autem classis, in qua

naves illae fuerant, iactum fecisse pecuniae ad tres usque milliones communes. Arcem Mansfeldium etiam nunc defensari intelligimus.

Quod nobilissimus filius illustris Dominationis vestrae[5] non qualia sperari aequum fuerat ex Suedia attulit, valde doleo; ac si quid ibi percipi potuit quod ad iudicationem futurarum rerum [valere] possit, id libens cognoscam.

Deus illustrem Dominationem vestram cum omni domo sospitet,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,

H. Grotius.

Calendis Martiis, [Lutetiae], 1642.

Poliniacum a Comitatensibus Burgundis obsidetur.

5628. 1642 maart 1. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Van de comste van de coninginne van Engelant sal uEd. door desen de pertinentste tijdyngen niet connen hebben, alsoo Saterdach[2] uyt Den Hage ben gereyst, twee dagen voor het vertreck van den ordinaris. Doen ter tijt waren alle ordren op de receptie[3] gestelt, op de confirmatie van tijdyngen uyt Engelant gecommen dat het parlament in de reyse hadde geconsenteert ende oock ordre tot eerelijck onderhout ende reyscosten gegeven. Tot Lonnen waren de pretense[4] wederom op de been geweest. Vierduysent hadden elck een brieffken op den borst met inhout: soo den conynck in het parlament niet wilde commen, dat sij hem souden halen. Ende op de apprehentie van de equipagie ende lichtyngen in Britanniën hadde het parlament de zeehavenen ende sterckten in confidente personen handen gegeven, officieren tot beleyt van het militaire gestelt.[5] Soo treckt de een resolutie de andere bij diegene die de mate eens hebbende te buyten gegaen, tot het extreemste vervallen, souden sij bestaen, ende daer noch geen seeckerheyt en vinden. Van de alliantie tusschen den prins van Walles ende de princesse van Orangie[6] wort nu opentlijcker gesproocken, maer soo den conynck daeruyt verwacht secours van volck off gelt, soude hem daerin vinden geabuseert, alsoo dat bij de regierders niet soude wesen te effectueren ende de geestelijcke, met die haer

5 Joachim IV Camerarius.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 704 no. 277. Vermoedelijk antw. op nos. 5613 en 5614, beantw. d. nos. 5640 en 5641.

2 Zaterdag 1 maart. Gewoonlijk verzond Reigersberch zijn brief op maandag.

3 De aankomst en de ontvangst van koningin Henriëtte Maria en haar oudste dochter Mary in de Republiek.

4 Karel I ging niet in op de eis van de Londense ‘apprentices’.

5 Op 16 februari had de koning tegenover een commissie uit het Parlement de toezegging gedaan zijn goedkeuring te hechten aan het verzoek om voortaan de zorg over de militia en de verdedigingswerken van het land toe te vertrouwen aan personen die hem door het Parlement waren aanbevolen (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 293-298).

6 Er was sprake van een huwelijk van de prins van Wales met Louise Henriëtte, de oudste dochter van Frederik Hendrik.

daervan laten leyden, het parlament favoriseren, hetwelck naer het oordeel van de verstandychste verre buyten het spoor gaet.

De confirmatoire tijdynge van het veroveren van Sint Tomé seggen dat Houtebeen was overleden,[7] welck verlies van sijn persoon meerder wort bij de Compangie geëstimeert als de

7 Cornelis Jol, alias Houtebeen († 31 oktober 1641), leidde zijn vloot van São Paulo de Loanda in Angola naar het eiland São Tomé. Op 16 oktober 1641 werd dit eiland op de Portugezen veroverd.

conqueste van het lant. Het casteel is naer veerthien dagen beleg in de Compangies handen gecommen ende veel volkx alreede aen lant gestorven. Off nu de nieuwe conquesten van Loan Sint Pol, Sint Tomé ende de capitanie van Mariam gelegen bij Noorder Parmanbucq[8] mede sullen worden gebracht onder het gouvernement van graeff Maurits, gelijck de Staten-Generael verstaen, ofte blijven tot directie van de bewinthebbers, gelijck alle de camers eenparych hebben geresolveert, daerover is met affsenden van een expressen uyt de Nege[n]thiene[9] nader instantie gedaen, schijnende de Compangie niet te connen in 't begeren van de Staten-Generael condescenderen. In Brasyl claecht men over cleyne ordre, groote debauche ende corruptiën onder de officieren. Alle behouften sijn daer seer dier ende het contentement over het beleyt van graeff Maurits bij het meererdeel van de bewinthebbers niet groot. Artisoski[10] is 't die sij estimeren.

Brieven van den 2 Ianuari uyt Lisbon brengen daer groote onsteltenisse was over het arrivement van de vlote gecommen van Tercera sonder yet uyt te rechten. Tristram de Mendosa, die in dese landen is geweest ambassadeur, commandeur over die armade, willende in zee verschepen, was met veel notable met een sloupe omgeslagen ende alle verdroncken.[11] Ende was den gemelten Mendosa een van de principaelste instrumenten geweest tot de veranderynge in Portugael ende van de voornaemste onder de confidente van den conynck; een man noch door sijne negotiatie hem hier heeft bekentgemaeckt van geen groote herssenen, gelijck sulcke novandis rebus dickwels niet onbequaem en sijn. Hoe dat werck staende sal worden gehouden, can men hier niet begrijpen, den conynck latende de commerciën toe op de frontieren met de Spaengaerden, waerdoor sijn onderdanen in slaep worden gewiecht ter tijt den conynck van Spaengien gelegen comt. Ende het eenyge remedie tot sijn subsystentie oordeelen hier veelen te bestaen in het begeven van commissiën om op de Spaense ende die met haer trafiqueren haer voordeel te soucken.

Dat is sooveel het publyck raeckt; rest ick hierbij voege hetgene uEd. familie in het particulier raeckt ende waerin eyndelynge een goede resolutie wel dient genomen, soude uwen tweeden soon ergens bequaem toe worden gemaekt, die verdroncken in een lieffde, daer hij alle sijn tijt in consumeert, sijne schoone jaren laet sonder studiën verlopen, niet sonder peryckel van verder te vervallen. Soolange ick hope hebbe gehadt het te corrigeren was, hebbe ick tijdelijck ende ontijdelijck hem sijn devoir aengewesen. Nu daerop niet is te winnen, gelijck uEd. gelieve te geloven dat niet te winnen is, soo gelieve uEd. te considereren off het niet best en waer niet langer te verschuyven hetgene doch niet en is te beletten ende daerin alle uytstel schadelijck is. Mij jammert soo schonen verstant soo slecht wort besteet, dat hem soude connen recolligeren, waren die schellen van verblindende affecten van de oogen. De devoiren duslange bewezen tot den welstant van uEd. familie, bij mij ontrent hem sonder vrucht gedaen, obligeren mij uEd. de gelegentheyt van

8 De Braziliaanse kustplaats São Luis do Maranhão was de meest recente verovering van gouverneur Johan Maurits van Nassau-Siegen. Op 25 november 1641 had Jan Cornelisz. Lichthart deze plaats in de noordelijkste ‘capitania’ overmeesterd.

9 De ‘Heren Negentien’, de bewindhebbers van de Westindische Compagnie.

10 Krzysztof Arciszewski (van Artischau) (1592-1656), een Pools edelman die zich in 1624 in de Republiek had gevestigd, ging in november 1629 in dienst van de Westindische Compagnie naar Brazilië. In maart 1639 was hij voor de derde maal in dit land, maar dit keer kwam hij als gevolmachtigd vertegenwoordiger van de bewindhebbers spoedig in conflict met graaf Johan Maurits. Twee maanden later moest Arciszewski het land verlaten (*PSB*I, p. 151-154).

11 Tristão de Mendonça Furtado († 7 januari 1642) was 2 september 1641 uit de Republiek vertrokken. Bij aankomst in Lissabon ontving hij het bevel over een eskader ter verdediging van Terceira. Op de dag dat zijn schepen uitvoeren om zich te voegen bij de Staatse vloot van admiraal Gijsels, brak voor de kust van de Algarve een storm uit. In aller ij] liet hij een reddingsboot uitzetten (Schutte, *Repertorium* II, p. 616-617).

die saecke, sulckx die mij is bekent, uEd. voren te dragen, die ick wil vertrouwen dat uEd. met sijne hoge wijsheyt wel overwegende, de billijcke

offensiën tersijden stellende, sal doen nemen sulcken besluyt als de gelegentheyt ende den staet van saecken profijtelijckxt wesen sal, waertoe mij gedragende, sal ick blijven,

uEd. dienstwillychste geaffectionneerste dienaer.

Desen 1 Martii 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur ordinaris van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Martii.

En in dorso: 1 Martii 1642 N. Reigersberg.

5629. 1642 maart 3. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Vix quicquam hoc quidem tempore quod scribam habeo. Scribo tamen vel in hoc, ne me vestri immemorem putes.

Reginam Angliae in dies expectamus. Heenvlietius scribit eam hesterno die, si ventus favisset, Dovera fuisse soluturam. Sed iam ventus plane est contrarius. De adventu tamen non dubitatur.[2]

Libros de Iure belli et pacis[3] iam Amstelodamo accepi eosque per Vosbergium legatum[4] mittere cogitaveram. Sed is iam satis periculose aegrotat. Blavius putat impressionem tui libelli de Antichristo[5] occasionem dedisse comburendi ea, quae Amstelodamenses flammis dedere.[6] Caeterum ego in istis socinianis audio esse quaedam catholicae ecclesiae plane contraria, ut cum dogma de Trinitate appellatur dogma satanae et alia eius generis.

Plura iam quidem non addam nec uxori rescribam, quia necdum quod rescribam habeo. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 233. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5612, beantw. d. no. 5639.

2 Johannes Polyander van Kerckhoven, heer van Heenvliet, had koningin Henriëtte Maria aangeraden naar de Republiek te gaan. In brieven aan Frederik Hendrik moest hij echter melden dat met het inschepen van de vorstelijke gasten te Dover vertraging was opgetreden door de felle oostenwind; zie de brief van Frederik Hendrik, dd. 3 maart: 'il n'y a que ce vent d'Oost, survenu depuis samedy, qui me faict appréhender que sa Majesté aura esté obligée de prolonger le jour de son partement' (*Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 29-30).

3 *BG* no. 571.

4 Caspar van Vosbergen jr. had in september 1641 zijn benoeming tot Staats ambassadeur in Venetië ontvangen. Hij kwam echter voor zijn vertrek te overlijden.

5 Bedoeld wordt de octavo-editie van de *Appendix de Antichristo* (*BG* no. 1128).

6 Vijfhonderd exemplaren van Blaeu's uitgave van het sociniaanse werk *Johannis Volkelii ... de Vera religione libri quinque, quibus praefixus est Johannis Crellii Liber de Deo et ejus attributis* waren door de Amsterdamse magistraat in beslag genomen en op 20 januari 1642 in het openbaar verbrand; vgl. no. 5598.

Hagae, III Martii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Martii.
En in dorso: 3 Martii 1642 W. de Groot.

5630. 1642 maart 5. Aan [S.] Rosenhane.[1]

Nobilissime domine,

Ex literis Nobilitatis vestrae datis Decembre anni exacti[2] gaudens cognovi bonam eius valetudinem et incolumem apud eam memoriam nostri, dolens vero fortunam non votis et meritis respondentem. Morosa est domina, cuius asperitates patientia vincendae sunt. Nobilissimis dominis Bonde[3] honores adeptos gratulor. Vestrae vero Nobilitati nihil unquam tam magnificum eveniet, ut non ego maiora ei sim optaturus. Et ne votis tantum amicum agere existimes, si quid opera mea conferre ipsi possit, non sim futurus cessator. Apud vos conventum Regni Ordinum[4] esse audio. Is utinam nos ad pacem ducat, quae me quidem iudice triumphis innumeris potior.

Deus, in cuius manu sunt corda regum, respiciat clemens orbem christianum idemque Nobilitatem vestram servet propitius,

Nobilitati vestrae ad omnia obsequia addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 24 Februarii/5 Martii 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

5631. 1642 maart 6. Van Christina van Zweden.[1]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps haereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis, magnifice, sincere nobis fidelis,

1 Gedrukt *Epist.,* p. 705 no. 1557. In de uitgave der *Epist.* is niet vermeld, aan wie van de drie broers Rosenhane deze brief is gericht. Gustaf Rosenhane, wiens brief van januari 1642, no. 5547, door Grotius werd beantwoord op 22 maart, lijkt als geadresseerde niet in aanmerking te komen. Zijn broer Schering Rosenhane (1609-1663) was gouverneur van Östergötland, en werd in 1642 Zweeds resident in Munster; hij was aan Grotius mogelijk al bekend sinds 1630, toen hij Parijs bezocht. De derde broer Johan Rosenhane (1611-1661) had de latere Karel X van Zweden als hofmeester vergezeld tijdens diens 'tour' door Europa, bij welke gelegenheid hij in 1639 een ontmoeting had met Grotius; zie dl. X-XII, Register i.v. (*BLS* XII, p. 218-228).
2 Ontbreekt.
3 De broers Gustav (1620-1667) en Krister (1621-1659) Bonde, oomzeggers van Axel Oxenstierna (*SBL* V, p. 339-355). Gustav werd in deze tijd bij de rijkskanselier aanbevolen voor een plaats in de kanselarij, terwijl Krister eind 1641 assessor in het Bergskollegium werd (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., XI, p. IV en p. 109).
4 Bij het schrijven van deze brief was de rijksdag te Stockholm juist beëindigd.
1 Tekst (inclusief bijlage) naar hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 5. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Beantw. d. no. 5695. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1642 Tyskt och Latinskt, f. 16^{v}-18^{r}.

Cum prospera fuerit et nostra et serenissimi Galliarum regis adeoque communis utriusque causae fortuna ad Kempen oppidum septima die Ianuarii ineuntis anni,[2] hostibus autem luctuosa, operae pretium nobis visum fuit nostram super ea victoria laeticiam erga eius Serenitati [*sic*] testari. Eius nunc indices transmittimus literas nostras ad serenissimum Galliarum regem, quas necesse est ut, si maturior fuerit regis reditus, ipse exhibeas; sin minus, ac ex dignitate

2 De overwinning die de Franse graaf Guébriant op 17 januari 1642 bij Kempen had behaald.

nostra duxeris, iis tradas qui rebus in absentia regis praesunt, repraesentando fusius illius victoriae commoda quaeque inde gaudia concipimus simulque vota, ut haec ac quae in mutuum nostri usum comparata sunt perpetua propriaque nobis sint. Haec pro ea, qua polles, solertia nostro nomine testaberis.

Hisce Deo te clementer commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Petrus Brahe, comes in Vissingsborg, R.S. drotzetus, m.p.
H[ermannus] Wrangelius, loco R.S. marshalli, m.p.
Claudius Flemingh, loco R.S. ammiralii, m.p.
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.
Gabriel Oxenstierna, liber baro in Moereby et Lindholm, etc.,
R.S. thesaurarius, m.p.

Dabamus in regia nostra Holmiae, 24 die Februarii anno 1642.

Adres: Nobili ac magnifico nobis sincere fideli, nostro apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, domino Hugoni Grotio.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 April.

En in dorso: 24 Feb. 1642 Regina.

Bovenaan de copie te Stockholm: Domino Hugoni Grotio in congratulando regi Galliarum de obtenta victoria ad Kempen. Datum Stockholm, anno 1642, Februarius 24.

Bijlage:

Nos Christina etc.,

Serenissime et potentissime princeps, frater, consanguinee, foederate et amice carissime,

Ex quo fama victoriae ad Kempen oppidum septima Ianuarii die ineuntis anni obtentae ad has oras nosque pervasit, ingens nos laeticia tantae felicitatis incessit, quippe quod virtute bellantium tot clarissimi hostium duces, tot signa spoliaque capta reliquaque hostilis exercitus pars occidione occisa, ut pauci fuerint, quos fuga a tanta clade tutaretur.

Haec [ut] beneficio numinis effecta sunt, ita merito referendae Deo Optimo Maximo grates, quod tantum benignitatis communi causae praestiterit, rogandusque insuper nobis est, ut haec taliaque in amicos sociosque utrinque nostros, adeoque Serenitatem vestram perpetua esse velit.

Huius victoriae gaudium etiam nos publica pietate professi sumus, ratae, mortales nullo alio redhostimento divinam opem rependere beneficiaque denuo consequi quam grata illorum memoria.

Nobis ut omnia, quae Serenitati vestrae nobisque ac communibus amicis prospere eveniunt, maximo sunt gaudio, ita tanto impensius de egregia victoria officio gratulationis erga Serenitatem vestram defungimur, quod ea vergat ad internecionem hostium felicitatemque causae communis, quae fortunam nostram prosperis pariter ac adversis exaequat.

Deum insuper Optimum Maximum precamur, ut omnes Serenitatis vestrae cogitationes quaeque e re mutuae felicitatis bene accepta fuerint, laetus sequatur eventus quo funestum hoc bellum orbi christiano ac fessis Germaniae rebus denique utrique nostrum firma quiete ac decora pace mutetur.

Haec aliaque, quae gaudia nostra expriment, ut repraesentanda commisimus ordinario nostro apud Serenitatem vestram legato, nobili et magnifico nobis sincere fideli domino Hugoni Grotio. Ita fraterne Serenitatem vestram rogamus, ut haec proferenti legato nostro audientiam commodare fidemque adstruere velit.

Hisce Serenitatem vestram divinae protectioni amice commendamus.

Dabamus in regia nostra Stockholmensi, die 24 Februarii anno 1642.

Sacrae, etc.

Bovenaan de copie te Stockholm: Regiae Maiestatis literae congratulatoriae ad regem christianissimum de obtenta ad Kempen ab Vinariensi exercitu et sociis victoria. Datum Stockholm, anno 1642, Februarius 24.

5632. 1642 maart 6. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Le voyage du roy[2] vers la Catalogne fait que vos postes de Paris n'arrivent à temps à Lyon et partant me font priver de vos lettres, dont celle du 1/11 courrant ne m'a esté rendue qu'avant peu de jours.

En Italie on publie le mauvais estat des François dans le Roussillon et la Catalogne, et si ce bruit est veritable, monsieur le cardinal fait tres bien d'y tourner ses forces et prevenir que ceste guerre-là ne retombe sur la France. Quelques-uns confirment la desfaite de 4 regimens de l'armée du Piccolomini,[3] ce que Dieu veuille, car le bruit n'est pas trop bon de l'estat de nostre armée.

Je vous envoye cy-jointes lettres ouvertes[4] et vous supplie de presser monsieur le baron Ochsenstirn[5] qu'il m'assiste de quelque argent pendant qu'on delibere sur la perfection de mon change. Car autrement je ne sçaurois plus subsister icy que jusques aux Pasques, ne pouvant nullement disposer mes creanciers qu'ils m'assistent de plus d'argent, et si Dieu me fait la grace de vous baiser les mains en passant par Paris, vous vous estonnerez de ce que j'ay paty en ceste charge durant neuf ans.

Dieu m'en delivre par sa grace et vous maintien[n]e en sa sainte garde et moy en vos bonnes graces, demeurant au reste, monsieur,

vostre serviteur tres obligé,
C.M.m.p.

De Zurig, ce 24 de Fevrier l'an 1642.

Je voudrois sçavoir où se trouve monsieur Strasburg[6] et ce qu'il fait en Hollande.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9,258. Eigenh. oorspr. Antw. op no. [5599].
2 Koning Lodewijk XIII verliet op 3 februari zijn paleis te Fontainebleau; veertien dagen later bereikte hij Lyon.
3 Dit onbevestigde bericht over een nederlaag van de keizerlijke veldheer Ottavio Piccolomini moet Marin ontleend hebben aan Hamburgse nieuwsbronnen: vgl. de *Gazette 1642,* no. 24, dd. 22 februari 1642, met een bericht uit Hamburg van 1 februari. Vgl. ook *Doc. Boh.* VI, p. 427 no. 1281.
4 Deze brieven zijn mogelijk terug te vinden in de collectie nieuwsbrieven, aanwezig te Stockholm, RA, E 969.
5 Johan Oxenstierna, de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie, hield zich nog steeds in Stralsund op.
6 Marin had in 1632 te Constantinopel kennis gemaakt met de voor Zweden werkende diplomaat Paul Strassburger (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3 (1952), p. 77, en in *Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte* 9 (1951), p. 133). In de Republiek maakte deze Strassburger de dochter van Ludwig Camerarius het hof (Schutte, *Repertorium* II, p. 490).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Martii.
En in dorso: 24 Febr. 1642 Marin.

5633. 1642 maart 8. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Recte facies, si cures, ut opus illud, quod Riveti esse et ego arbitror,[2] quamprimum ad me veniat. Cogitabo an tanti sit, ut ei respondere prius debeam quam pertexere quae ad apostolicas epistolas nunc in manibus habeo.[3] Legi Triglandii epistolam et contra eum.[4] Velim videre ipsum εἰκόνα.

Quid de rebus Angliae et Hiberniae dicam, non satis video. Confusa sunt omnia, ita ut vix diiudicari possit, quis sit exspectandus exitus. Ego episcopos nolim de ecclesia sublatos, regi velim servata quod ei antiquitus competunt. Τὰ ἤθη ἀρχαῖα κρατείτω. Non dubito, quin hinc rex Britanniae auxilia sit accepturus, si certa fides fiat eum non ἰβηρίζειν.

Petrus[5] pridem nihil facit eorum quae volo. Si mea secutus esset aut consilia aut praecepta, Amstelodami esset, ubi saltem aliqua restant vestigia eius quam nos defendimus reipublicae. Nunc video eos homines, qui eum tam belle irretierunt, id acturos, ut omnia contraria faciat quam ego eum facere velim. Vara vibiam.[6] Haec quae vidi, quae video, quae praevideo quam mihi doleant dicere non possum.

Etiam Jacobi Laurentii librum[7] exspectabo, quanquam forte dignus non erit legi, sed ut videamus, quid velint isti homines. Miror Blavium non mittere exempla de Iure belli ac pacis[8] nec quicquam rescribere de dissertatione Americana.[9] Forte enim servare vult inserendam magno alicui operi. Id vero mihi nimis tardum est, quia properare cupio quantum possum omnium meorum editionem. Qua in re rogo, ut soles, me strennue adiutes.

Rex pergit Narbonam.[10] Pax facta est inter viduam Sabaudam et principes Sabaudos. Cardinalis Sabaudus ducet fratris sui filiam et pro portione haereditaria sua et pactae habebit Nicaeam et Villam Francam. Princeps autem Thomas principem locum habebit in viduae consilio. Loca, quae Hispani et Galli tenent, nescio an mansura sint in eorum manu usque ad pacem universalem an vero bellum ibi mansurum cum Hispanis, quem in usum Neapoli pecuniae magnae contrahuntur. Veneti et militem scribunt et classem augent. Metuunt enim sibi a Turca. Papa languet. Cum Parmensi res manent turbidae; bona ducis veneunt, populi ducatus Castri iuramentum dicunt ecclesiae. Galli et Veneti ad sedanda haec laborant nec multum tamen proficiunt hactenus.

Quaeso, et officia mea defer matri meae et uxori tuae et liberis et amicis,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 933 App. no. 590. Antw. op no. 5618, beantw. d. no. 5644.
2 *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti ...* (*BG* no. 1172). De uitgave verscheen begin april bij de Leidse drukkers Elzevier.
3 In mei 1642 liet Grotius zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* verschijnen (*BG* no. 1175). Kritiek van andere opponenten werd beantwoord in de *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141).
4 De ‘Waerschouwinge J. Triglandii tegen eenen valschen titel van sijne Opuscula’ en het tegenschrift van een anonieme Dordrechtenaar; vgl. no. 5618.
5 Grotius' tweede zoon Pieter.
6 Vgl. Ausonius, *Technopaegnion* 4: ‘sequitur vara vibia’ in de betekenis van ‘een ongeluk komt nooit alleen’.
7 De Amsterdamse predikant Jacob Laurentius werkte aan het geschrift *Hugo Grotius papizans*.
8 *BG* no. 571.
9 *BG* no. 726; het werk verscheen bij Blaeu in juli 1642.
10 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 8 maart.

8 Martii 1642.

De editione privatarum mearum chartarum[11] rogo itidem memineris.

11 De uitgave van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).

5634. [1642 maart 8]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Op de reize van de coninginne van Engelant met haere dochter nae Hollant[2] zullen discoursen vallen. De coninginne zal haerzelve in het stuck van de religie zeer moeten intoomen, alzoo haere Majesteit daerdoor in Engelant in den haet is geraeckt ende zoo gheene oorzaeck, te minste veel pretexten tot de troubles heeft gegeven. 't Huwelijck schijnt door deze overbrenging zeer verzeeckert te zijn. Evenwel is dat oock niet buiten alle bedenckens, alzoo de dochter zal blijven in de bewaering van de moeder, die licht op een ander zoude mogen vertrecken. Ick meene dat den prins van Orangie zich stil zal houden in de zaecke tuschen den coning van Engelant [en] van het parlement, considererende aen d'eene zijde d'eer van de alliantie, aen d'andere zijde de gelegentheit van den staet die zijn Hoocheit regiert.[3] Ick hoor de dissensiën in de Hooge Camer[4] groot zijn, ende 't can niet wel anders zijn, als men wel inziet de diverse humeuren in het stuck van de kerkelijcke regiering ende de verscheide interesten die den adel van de stenden afzonderen.

De progressen van de Fransoisen in 't landt van Keulen ende daerontrent zullen oorzaeck zijn dat men mijnheer Roo[5] wat beter woorden zal geven te Weenen. Ick meen de assistentie die de Spaignaerden aldaer zullen doen aen de keiserschen ende de Hollanders aen de Fransoisen, zullen geschieden onder geleende naemen.[6] Ick vrese dat het oorlogh in Africa ontstaen ende in Brasylië continuerende de assistentie die van Hollant nae Portugael zal gaen, wat zal retarderen.[7]

In mijne Annotatië[n] op Cassandrum heb ick niet anders voorgehadt als de wegh te wijzen die ick de equitabelste ende bequaemste achte tot herstelling van de eenicheit. Weet monsieur Rivet beter aen te wijzen, niet alleen ick, maer veele anderen zullen hem zijn geobligeert.[8] Dat hij zegt van den druck bij Morel,[9] is waer. Soo uEd. goede instructie begeert om de H. Schrift te verstaen, leest Chrysostomus, zoo die uitgegeven is bij Fronton le Duc[10] in 't Griecksch ende Latijn, si unus pro ingenti bibliotheca sufficit.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Deze ongedateerde brief vormt het antwoord op Reigersberchs schrijven dd. 24 februari 1642, no. 5619, en is om deze reden hier opgenomen op de datum waarop hij in de wekelijkse reeks van correspondentie zou passen. Tezamen met no. 5635. Beantw. d. no. 5653.

2 Koningin Henriëtte Maria kwam op 8 maart in Hellevoetsluis aan. In haar gezelschap was ook haar dochter Mary, de bruid van prins Willem (II) van Oranje.

3 Frederik Hendrik vond in de Staten van Holland geen steun voor zijn pogingen tot interventie in de Engelse aangelegenheden (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 13 en p. 21).

4 Vanaf 13/23 februari waren de bisschoppen niet meer gerechtigd zitting te nemen in het Hogerhuis (C.H. Firth, *The House of Lords,* p. 111-113).

5 Sir Thomas Roe begon in Wenen langzamerhand teleurgesteld te raken over de geringe bereidheid van de tegenpartij om tot een snelle oplossing van de kwestie van de Palts te komen.

6 Het land van Keulen was voor de Spanjaarden en de Hollanders ‘neutraal’ terrein.

7 In Brazilië en Angola hielden de Portugezen noch de Hollanders rekening met het op 12 juni 1641 totstandgekomen verdrag tussen de twee landen.

8 Het antwoord van André Rivet op deze uitgave (*BG* no. 1165) verscheen in april 1642; vgl. *BG* no. 1172.

9 Bij Gilles Morel te Parijs publiceerde Grotius in maart 1642 zijn *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1166).

10 *Sancti ... Joannis Chrysostomi ... Opera omnia nunc primum graece et latine edita,* Parijs 1609-1624 in 6 delen, en Parijs 1636-1642, wederom in 6 delen. De uitgave was verzorgd door de jezuïet Fronton du Duc (Fronto Ducaeus), tot zijn overlijden in 1624 professor en bibliothecaris van het Collège de Clermont te Parijs (*DBF* XI, kol. 1359-1360).

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 12 Martii 1642. Annotata op Cassander.

5635. 1642 maart 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck gaet voort nae Narbonne, ende heeft een groot contentement door het accord tewege gebracht tuschen mevrouw ende de princen van Savoie[2] in zulcker vougen dat den cardinael van Savoye zal trouwen zijne nichte, zuster van den jongen hertogh,[3] ende hebben voor zijn apanagie Nizze ende Villefranca; den prince Thomas zal zijn het hoofdt van den raedt van mevrouw. Off nu de plaetzen die in Piedmont bij Vrancrijck ende Spaegnie bezeten werden, zullen blijven in handen waerin die zijn tot den tijdt van de algemeene vrede, dan off Vrancrijck daer zal blijven continueren het oorlogh te doen aen Spaegnie, zal den tijd leeren. In alle gevalle, veele Fransche trouppes uit Italië zullen buiten peryckel connen gaen nae de frontieren van Spaegnie, alwaer den coninck van Vrancrijck het oorlogh meent machtelijck te brengen, hoopende dat de onlusten, die in Spaegnien zijn, voordeel zullen geven aen zijne wapenen, alzoo wij hooren dat den hertogh van Medina-Sidonie niettegenstaende het cartel gezonden aen den coninck van Portugael is gearresteert met eenige anderen van qualiteit.[4]

Te Naples werden nieuwe impositiën gevonden om, zoo het oorlogh in Italië duirt, daertoe te fourneren hondertduizent ducaten ter maend. Ende alrede zijn uit het rijck van Naples gezonden tweehondertduizent ducaten voor 't Milanees ende vierhondertduizent tot de lichtinge in Polen. Die van de regiering van Milan, hierdoor wat gestijft zijnde, hebben 3000 doublons gezonden aen de Grisons om daer twee regimenten te lichten.

Daer is oock eenig geldt van Spaegnie gegeven aen de Switzers om daermede lichtingen te doen ende de Fransche lichtingen bij veele cantons op te houden ofte te verzwacken, waertoe mede niet weinigh dienen zullen de klachten die den agent van het graefschap van Bourgogne daer doet over het oorlog dat de Fransoisen weder hebben aengevangen in hetzelve graefschap,[5] den ambassadeur van Spaegnie zeer breed laetende verluiden dat het aen zijne meester niet en staet dat hetzelve graefschap niet en blijve in neutraliteit nae ouder gewoonte.[6] De protestanten

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5634. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, Extranea 25 en E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8/18 maart 1642).

2 Dit bericht is enigszins voorbarig. Een vredesverdrag tussen de regentesse Christine de France en de twee prinsen van Savoye werd pas op 14 juni 1642 getekend. Onderwijl hadden de onderhandelaars Cecchinelli en d'Aiguebonne voorstellen gedaan om kardinaal Maurizio en Tommaso Francesco, prins van Carignano, te bewegen tot het verlaten van het Spaanse kamp; zie *Lettres Richelieu* VII, p. 303.

3 Luisa van Savoye (1629-1692), dochter van Vittorio Amadeo I en zuster van Carlo Emanuele II, huwde haar oom op 21 september 1642 (Claretta, *Storia della Reggenza* I, p. 874).

4 Gaspar Alonso Pérez de Guzmán († 1664), hertog van Medina-Sidonia, had als gouverneur van Andalusië meegewerkt aan het voorbereiden van een opstand in zijn land. Het plan werd verraden (1641). Om een veroordeling te ontlopen, moest de hertog zijn trouw aan de Spaanse koning bewijzen door zijn zwager, de door de opstandige Portugezen gekroonde Jan IV, in een ‘cartel’ uit te dagen tot een duel. Deze uitdaging werd van Portugese zijde genegeerd (*EC* XXXXIII, p. 684).

5 De Bourgondische agent Jean d'Accoste was aanwezig op de Thurgauer landdag die de 17de februari in Frauenfeld werd gehouden. Hier werd besloten navraag te doen bij de Franse ambassadeur in Zwitserland over de hervatting van de vijandelijkheden in de Franche Comté (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1230, en *Lettres Richelieu* VIII, p. 378).

6 De ordinaris Spaanse ambassadeur Carlo Emanuele Casati kwam met de bevestiging dat don Diego de Saavedra y Fajardo nu was voorzien van koninklijke volmachten om te onderhandelen over een langdurig bestand in de Franche Comté.

werden in die quartieren vrij wat gequelt, alzoo den abt van Sint Gal[7] haer exercitie in

7 Pius Reher (1597-1654), abt van Sankt Gallen 1630-1654 (*Helvetia Sacra* III 1, II, p. 1333-1334).

zijn gebiet belet ende die van Turgauw het gebouw van een kercke tot Frauwenfeld, gelijck oock de executie van de uitbanning der protestanten uit de Valtoline veel scherper werdt geëxecuteert, zedert het voorss. Spaensche geld is gecomen in de Grisons.

Den keizer handelt noch te Comora met de Turcken tot verleng van het bestant.[8] Ende den ambassadeur van Spaegnie in de Paltzische zaecke antwoordt niet dan in tweevoudige termen, 'twelcke den churfurst van Mentz, den hertogh van Beieren ende den landgrave van Darmstadt[9] gebruicken om haerzelve van den ondanck te ontlasten ende die te schuiven op de Spaensche schouderen.

Den paus comt in de vergadering van de cardinalen, doch is zieckelijck. Blijft evenwel vast bij zijn voornemen tegen den hertogh van Parme[10] zonder zich tot noch toe bij Vrancrijck ofte Venetië te laeten bewegen tot verzachting, zoodat de goederen van den hertogh van Parme vercocht werden te Rome ten behoeve van zijne crediteurs, de inwooners van Castro ende Ronsiglione gebracht onder den eedt van de kerck ende de wapenen van de kerck aldaer overal gestelt in plaetze van die van Farnese. Die van Venetië ziende een goed deel van Italië in wapenen ende niet wel wetende waertoe zulcx zoude mogen uitloopen, oock in Dalmatië beducht zijnde voor eenige onlusten met den Turck, die zijne garnisoenen daer zeer versterckt, doen stercke lichting overal ende maecken twintich nieuwe galeien, twee galiassen tot vergrooting van haere vloote.

8 Martii 1642.

Den coning van Spaegnie gaet in persone nae Catelagne[11] wachtende daer, boven 't crijgsvolck dat daer is, noch ander uit Nederlant ende Naples. Den adel van Catelagne is voor Spaegnie, ende die voor Vrancrijck zijn hebben den coning van Vrancrijck vrij wat geoffenseert, doordien zij het gouvernement van Monjuif een Fransois hebben afgenomen ende gegeven aen een van haere natie.[12] De Fransoisen zeggen dat Coluvre bij de haeren belegert werdt.[13] Onder de grooten die in Spaegnie zijn gevangen, is den marquys van Aiguemont.[14]

De cardinalen van Lions ende Mazarini gaen nae Rome om de doot van den paus te wachten.[15] Prince Thomas zal Carignan bezitten ende zijne pensioen vermeerdert werden met hondertduizent gulden jaerlijcx. Men heeft hier gezongen het Te Deum

8 Na onderhandelingen in het Hongaarse Szöny nabij Komárom werd aldaar op 19 maart 1642 het verdrag tussen de keizer en Turkije verlengd.

9 Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, de Spaanse onderhandelaar in Wenen, had begrepen dat in de kwestie van de Palts zijn land gebaat was bij het handhaven van de status quo. Zijn vertragingstaktiek werd nagevolgd door de andere betrokkenen, de Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt, hertog Maximiliaan I van Beieren en Georg II, landgraaf van Hessen-Darmstadt (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 256-257).

10 Als gevolg van zijn eigenmachtig optreden in het pauselijke leen Castro was Odoardo Farnese, hertog van Parma, op 13 januari door paus Urbanus VIII geëxcommuniceerd.

11 De koning ging in april met de conde-duque van Olivares naar het front in Aragon (Elliott, *Richelieu and Olivares,* p. 152-153).

12 In december 1641 drongen de Catalanen al aan op vervanging van de Franse commandant d'Aubigny (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 184 en p. 197).

13 De grote aanval op Collioure werd een week later ingezet (Sanabre, *o.c.,* p. 224-225).

14 Don Francisco de Guzmán, markies van Ayamonte, werd gezien als het brein achter het plan om Andalusië onafhankelijk van Spanje te maken (*supra* n. 4). Hij stierf op het schavot (*Diccionario de Historia de España* I, p. 265-266).

15 De broer van Richelieu, kardinaal Alphonse-Louis du Plessis de Richelieu, aartsbisschop van Lyon 1628-1653, was met kardinaal Mazarin aangewezen om in Rome aanwezig te zijn voor het geval dat de paus zou komen te overlijden. Aangezien paus Urbanus VIII herstelde van zijn ziekte, ging de reis niet door (*Lettres Richelieu* VII, p. 894-895).

over de victoriën becomen bij den grave van Guebrian.[16] Den eertshertogh Leopold is bij Spaegnie verzocht

16 Op 7 maart werd in de Notre-Dame te Parijs de overwinning van Guébriant bij Kempen herdacht.

aen te nemen 't gouvernement van Nederlant, 'twelck don Melos maer bedient bij provisie.[17] Den Grooten Heer heeft een nieuwe chan van clein Tartarië gemaect in plaetze van een andere die overleden is.[18] Men zeit den Persian gaet belegeren Candehar.[19]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 8 Martii 1642.

5636. 1642 maart 8. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Confectum tandem est illud tractum diu negotium[2] inter viduam et principes Sabaudos et pax inter eos constituta. Cardinalis Sabaudus ducit filiam defuncti ducis, sororem pueri nunc ducis, eam scilicet, cui ipse est avunculus, papa id permittente. Habebit pro sua parte haereditatis Nicaeam et Villam Francam. Princeps autem Thomas principem locum tenebit in consilio viduae. Quae Galli et Hispani in Pedemontano tenent loca, penes eos mansura credo ad tempus usque pacis universalis. Itaque rex Galliae quem in illis locis habuit exercitum poterit nunc in Hispaniae fines traducere. Pergit autem rex Narbonem. Spem eius fovent suspicionum inter Hispaniae regem et proceres plena illic omnia, propter quas dux Medini-Sidonius multique alii in custodiam sunt dati. Rex autem Galliae egregium secum habet exercitum, equitatum imprimis speciosum. Gonzaga in Lucemburgico et vicinis locis aliquid habet militis.[3] Ad eum se conferunt reliquiae Lamboiani exercitus.[4]

Tam Galli quam Veneti in componendo Parmensi negotio non multum adhuc proficiunt, papa quanquam infirmo corpore destinatis suis immobiliter inhaerente. Itaque tum in ducatu Castri, tum in Ronsilione detractis ducis insignibus ponuntur ecclesiae insignia et in huius obsequium populi iurare coguntur. Veneti interim et a papa sibi timentes et a Turca militem scribunt, classem augent.

De internis tum Helvetiorum, tum Rhaetorum discordiis scribet Marinus,[5] cuius res commendo. Genevensium legati a rege, Lugduni cum is esset, benigne auditi operam dabunt, ut civitatem metu liberent, quem a Gallia conceperat. Imperatorem audimus adhuc per legatos suos agere Comorae de producendis induciis cum Turca.

17 Olivares beschouwde aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk als de beste kandidaat voor het bekleden van het gouverneurschap over de Zuidelijke Nederlanden. Voor deze benoeming was echter de toestemming van de keizer vereist. In afwachting daarvan was don Francisco de Melo, graaf van Assumar, belast met het interim-bestuur (*Correspondance de la Cour d'Espagne, Les affaires des Pays-Bas* III, p. 456 en p. 459-460).

18 Sultan Ibrahim haalde na het overlijden van khan Behadir Ghirai († 1641) diens broer Mehmet Ghirai uit de gevangenis op Rhodos en installeerde hem als de nieuwe khan van de Tartaren op de Krim (Atsiz, *Das Osmanische Reich,* p. 15).

19 Kandahar (tegenw. een stad in Afghanistan).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C. 61, 69, gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 187 no. 418. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 143.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 8 maart 1642 (no. 5635).

3 Vermoedelijk soldaten van de keizerlijke generaal markies Camillo Gonzaga (*Doc. Boh.* VI, p. 383 no. 1115).

4 De restanten van het leger van de bij Kempen verslagen legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy.

5 Carl Marin, de Zweedse resident te Zürich.

Palatinum autem negotium Viennae ita tractari, ut brevi inde discessurus sit dominus Rous.

Deus, [etc.].

XXVII Februarii/VIII Martii 1642.

Rex Hispaniae ipse in Catalaniam venit exspectatque militem a Neapoli et ex Belgica. Nobilitas Catalanica mavult dominum veterem quam novum. Et nonnihil offendere regem Galliae etiam illi Catalani, qui Gallicas partes sequuntur, eo quod demoto praefecto Gallo praefecturam Montiuvii suae gentis homini dedere. Galli in Ruscinonensi tractu Colubri portum a suis obsideri aiunt. Inter proceres in Hispania in vincula datus est marchio Aguimontanus.

Cardinalis Mazarinus et Lugdunensis Romam eunt, ideo quod pontifex diu victurus non putetur. Principi Thomae Carignanum traditur et annuum [ei] dari solitum auctum centum millibus librarum francicarum. Cantatus hic hymnus Te Deum ob res Guebriani prosperas. Rogatus est Leopoldus accipere Belgicae praefecturam, quam tantum pro tempore obit Melo. In locum mortui chami Tartarorum Crimaeorum alium substituit Turca. Persa movet in Candaharum.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Pax inter viduam et principes Sabaudos. Conditiones illius. Dissidia inter regem Hispaniae et grandes. Papae pertinax contra Parmensem studium. Catalauni Gallorum pertaesi. Belgica.

5637. 1642 maart 8. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Si verum est, quod hic dicitur, regem Britanniae eousque parlamentariis morem gessisse, ut et episcopos extra parlamentum esse velit et portus omnes in parlamenti esse potestate,[2] pax quidem in Anglia futura est, neque tamen suspiciones aberunt, quas ita optime suorum animis exempturus est rex, si Palatinum negotium sibi cordi esse serio ostendat. Audimus enim Hispanos Viennae[3] in ea re nihil explicate loqui; gaudere autem Bavarum, Moguntinum, Darmstadiensem, quod omnem tracti huius negotii invidiam in Hispanos reiicere possint.

Ad componenda ea quae religionem et ritus tangunt dissidia, videtur fore, ut convocetur synodus nationalis Angliae. Sed de eius habendae forma ac modo vereor ne novae nascantur controversiae. Quodsi plebs etiam ex ecclesia eiici vult episcopos ad Scoticum exemplum, posset fieri, ut qui episcopale regimen amant vias quaesituri sint, per quas se in communionem romanae ecclesiae restituant, aut certe cum romanensibus vires suas coniungant, ut in Hibernia fieri coepit.

Princeps Arausionensis, ni fallor, nurum[4] apud se habere mallet sine matre et avia. Quodsi tres simul reginas[5] visura est Haga, erit id novi sane exempli. Seditiones Coloniae resedisse audio et puto obtenturam eam civitatem, quae libera est et belli

1 Tekst naar *Epist.,* p. 705 no. 1558. Ook afschriften in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 323-324, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 279, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 322.

2 De 23ste februari bekrachtigde koning Karel I, op doorreis van Londen naar Dover, de wet 'for taking away the votes of bishops out of the Lords House, and exempting them from the trouble of other secular affairs' (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1087-1090).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 8 maart 1642 (nos. 5635 en 5636).

4 Mary Stuart, de bruid van prins Willem (II) van Oranje.

5 De Engelse koningin Henriëtte Maria, de Franse koningin-moeder Maria de' Medici en Elisabeth Stuart, gewezen koningin van Bohemen.

fugiens, ut sibi in pace vivere liceat. Quare reginam Galliae matrem puto non tam illis de causis, quam ut sibi necessaria facilius reperiat, migrationem moliri.[6]

6 Keulen was sinds kort de officiële residentie van Maria de' Medici.

Gonzaga in Lucemburgico militem habet et confluit ad eum de Lamboiano exercitu si quid est reliquum. Lunaeburgicos credo non multum abesse a pace cum imperatore, sed optare tamen, ut in pace si quam factura est Suedia comprehendantur,[7] de qua pace multum iam deliberari in regni Suedici conventu audio. Monendi omnino erunt comites Guebrianus et Eberstenius,[8] ut lapsam disciplinam restituant, praesertim ad servandos commeatus.

Rex Galliae Narbonam it. Magnam autem rem fecit, quod sororem suam viduam Sabaudicam cum principibus Sabaudis conciliavit, ita ut cardinalis Sabaudus ducturus sit eam, cuius est avunculus, filiam viduae, et pro haereditate sua et uxoris habiturus Nicaeam et Villam Francam; princeps autem Thomas in viduae consilio principem habiturus locum. Puto autem tam Gallos quam Hispanos retenturos loca quae tenent, donec communis pax facta sit. Ita liberum erit Galliae regi, quascunque trans Alpes habuit copias, eas ad Pyrenaeum ducere; quo in fine res bene agendi Gallis spem praebet Hispanorum aula turbida suspicionibus, ob quas dux Medini-Sidonius multique alii capti sunt. Ad pacis colloquia ibit Davausius, forte et cardinalis Mazarinus. Dominus Gothofredus suo consilio multum eos iuvare posset; antehac tamen se excusavit.[9]

Imperator Comorae adhuc legatos habet, qui cum Turcis agant de producendis induciis. Veneti autem videntur in Dalmatia sibi a Turca metuere. Itaque non tantum militem ubique scribunt, sed et classem augent novis navibus longis XX, galeassis duabus. Frustra autem hactenus et ipsi et Galli laborant in componendo Parmensi negotio, pontifice in languido quamvis corpore destinatorum tenace. Itaque dux excommunicatus, bona eius in usum creditorum veneunt. In ducatu Castri et Ronsilione populi obsequium iurant ecclesiae romanae, cuius insignia in illis locis ubique ponuntur detractis ducalibus. In Neapolitano regno pecuniae omnibus modis colliguntur, ut, si bellum duret in Italia, centum millia ducatorum menstrua colligantur ei usui. Missa inde Mediolanum CC millia, CCC millia ducatorum eorundem ad scribendum in Polonia militem. Pars quoque debitarum pecuniarum tum Helvetiis, tum Rhaetis soluta est, quae res faciet ut et dilectus Hispanici melius ibi procedant et Gallici non parum retardentur. Legati a Geneva a rege benigne auditi, cum is Lugduni esset, omnia sibi tranquilla a Gallia sperant. Protestantes male habentur in eis regionibus. Nam et e Valle Telina diligentius quam antehac eiiciuntur et abbas Sancti Galli in suis locis usum sacrorum illis abstulit et Turgovii ferre nolunt ut in Frauwenfeldensi agro ecclesiam sibi aedificent. Tum vero Burgundi Comitatenses hominem quendam de suis ad Helvetios misere, qui omnia complet questibus adversus Gallos ob arma rursus illata comitatui, quem belli exsortem esse volunt Helvetii, et quominus id fiat, negat Hispanus per se stare.

Deus cuncta haec ad bonum dirigat christiani orbis idemque illustrem Dominationem vestram cum tota eius domo paterna bonitate servet,

Ill. Dom. vestrae observantiae perpetuae debitor,
H. Grotius.

7 Het verdrag dat de hertogen van Braunschweig-Lüneburg op 16 januari te Goslar met de keizer hadden gesloten, hield bepalingen in waarbij de hertogen zich verplichtten niet langer steun te verlenen aan de vijanden van het Rijk.

8 Graaf Guébriant en Caspar, graaf van Eberstein, bevelhebbers van het Frans-Weimarse, resp. Hessische leger aan de Nederrijn.

9 De vredesconferentie moest op 25 maart a.s. beginnen. Van Franse zijde werden de voorbereidingen daartoe getroffen door Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en diens landgenoot, de jurist Théodore Godefroy.

Lutetiae, 8 Martii 1642.

Rex Hispaniae ipse in Catalaniam venit exspectatque militem a Neapoli et Belgica. Nobilitas Catalanica mavult dominum veterem quam novum. Et nonnihil offenderunt regem Galliae etiam illi Catalani, qui Gallicas partes sequuntur, eo quod demoto praefecto Gallo praefecturam Moniuvii suae gentis homini dedere. Galli in Ruscinonensi tractu Colubri portum a suis obsideri aiunt. Inter proceres in Hispania in vincula datus est marchio Agemontanus.

Cardinalis Mazarinus et Lugdunensis Romam eunt, ideo quod pontifex diu victurus non putetur. Principi Thomae Carignanum traditur et annuum ei dari solitum auctum centum millibus librarum francicarum. Cantatur hic hymnus Te Deum ob res prosperas Guebriani. Rogatus est Leopoldus accipere praefecturam Belgicae, quam tantum pro tempore obit Melo. In locum mortui chami Tartarorum Crimeorum alterum substituit Turca. Persa movet in Candharum.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Ludovico Camerario, reginae regnique Sueciae consiliario.

Bovenaan de brief in de copie te Uppsala: Redd. Leidae, 5/15 Martii 1642.

5638. 1642 maart 10. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Heri in portu Goederedano appulit regina Angliae cum filia Arausionensi desponsata. Ad eam excipiendam profectus princeps iunior ad Hellevoetam, maior eam Roterodami operietur.[2] Cras eam hic videre speramus, ubi quam splendidissime fieri potest excipietur. Ita iam - quod nemo unquam futurum credidisset - tres reginas non longe a nostris finibus habebimus, quibus quidam et reginam Sueciae matrem accessuram putant.[3]

Interea in Anglia magis magisque turbatur. Omnia regni munimenta, etiam Turris Londinensis, in manu sunt eorum, quos parlamentum elegit, exauctoratis aliis.[4] Rex omnia rata esse iussit, quae parlamentum hactenus sancivit. Ipse cum aliquos ex episcopis captivis liberari voluisset frustra fuit parlamento eos rursum carceri mancipante.[5] Parlamentum sex illis, quos rex accusaverat,[6] absolvit itemque litteras a Digbyaeo ad reginam scriptas intercepit et contra nobilium voluntatem reseravit

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 234. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5623, beantw. d. no. 5647.

2 Koningin Henriëtte Maria en haar dochter Mary werden in Hellevoetsluis opgewacht door prins Willem van Oranje. In Rotterdam maakte Frederik Hendrik zich op 10 maart gereed om de vorstelijke gasten op hun reis naar Den Haag te vergezellen.

3 De koninginnen Maria de' Medici, Elisabeth Stuart de 'Winterkoningin' en Maria Eleonora van Brandenburg, weduwe van Gustaaf II Adolf.

4 Het Parlement was begonnen met het benoemen van nieuwe commandanten over de militia en de verdedigingswerken. De 'lieutenant' van de Tower, de royalist Sir John Byron, werd in dit kader vervangen door Sir John Conyers, 11/21 februari (Gardiner, *History of England* X, p. 108-109 en p. 164-165).

5 Sinds begin januari hield het Parlement de aartsbisschop van York en 11 andere bisschoppen gevangen. In afwachting van het proces leek het Hogerhuis aanvankelijk bereid hen op borgtocht vrij te laten, 16/26 februari (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1090-1094).

6 De zes parlementsleden die de koning op 4/14 januari tevergeefs had willen arresteren. Deze actie zou Karel I zijn ingegeven door George Digby (vgl. no. 5578). Eind januari vaardigde het Parlement een arrestatiebevel tegen deze 'slechte raadgever' van de koning uit. Digby week evenwel uit naar de Republiek. Brieven die hij medio februari in Middelburg had geschreven, onder meer aan de koningin, werden in Engeland onderschept en vervolgens in het Hogerhuis voorgelezen (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 285-289 en p. 297).

redditis reginae earum tantum exemplis. Denique nunc in eo res vertitur, ut de formando novo Status Consilio sine regia auctoritate deliberet parlamentum.[7]

Non mirum, si ab hac tanta petulantia male sibi timent Galli protestantes. Sed quod tu eos a reconciliatione non esse alienos arbitraris, id vero mihi vix fit credibile, qui ministrorum

7 In de eerste week van februari had het Lagerhuis besloten de koning te verzoeken om toe te laten dat alle door de kroon benoemde functionarissen - waaronder leden van de koninklijke huishouding en ‘councillors of state’ - hun ambt ter beschikking zouden stellen.

illic apud plebem potentiam et obfirmatum adversus papistas et papam odium novi. Accedit quod et hic a Riveti filio[8] aliisque longe alii sparguntur rumores, quasi non tantum cardinalis ab omni de pace ecclesiarum colloquio sit alienus, sed quasi et tibi sit infensus[9] eo nomine, et editionem, quam Cramosiacus[10] parat Viae ad pacem,[11] auctoritate sua impedierit. Qua de re quid sit, scire ex te percupio.

Spiringiani itineris[12] quae sit causa, si potero, inquiram. Sed ego illic parcus cultor et infrequens[13] sum, quare magni nihil polliceri audeo; tentabo tamen. Tua de Iure belli et pacis per Vosbergium[14] accepturum te spero, ubi primum convaluerit. Iam enim nondum bene habet. Ego decem hic accepi exemplaria, quorum unum Reygersbergio, mihi et Petro retinui ac Strideno dedi; reliqua Bellimontio, Vossio, Hoofdio, Vickefordio, Utenbogardo tradam aut mittam. Ultimum Davidi Reygersbergio servabo, nisi id tu aut Heinsio aut Vergoesio aut alii cuiquam dari iusseris.[15]

Vale, et a nobis omnibus cum uxore et liberis salve,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, X Martii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Martii.
En in dorso: 10 Martii 1642 W. de Groot.

5639. 1642 maart 15. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

8 Claude Rivet 'de Montdevis' (1603-1647), tweede zoon van André Rivet, had zich bekwaamd in de meetkunde. In 1642 woonde hij in Leiden (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 75-77).
9 Richelieu wist dat Grotius geen geestverwant van hem was. Al in 1639 schreef de kardinaal aan Claude de Bullion: 'monsieur Grossius, qui ne nous est pas fort affectionné ...' (*Lettres Richelieu* VI, p. 516). Zie voor de opvattingen van Richelieu over geloofseenheid, Bots-Leroy, 'La mort de Richelieu vue par des protestants', in *Lias* 4(1977), p. 85-98.
10 Sébastien Cramoisy (1585-1669) had in 1640 op voorspraak van Richelieu de technische leiding gekregen over de Imprimerie Royale in het Louvre (*DBF* IX, kol. 1161-1163).
11 *BG* no. 1166 (zonder vermelding van de uitgever op de titelpagina); het is bekend dat dit werk in een oplage van 1000 exemplaren werd uitgegeven door de Parijzenaar Gilles Morel, 'imprimeur ordinaire du roi' (*Gallia Typographica* I, p. 441-442).
12 De Zweedse resident te Den Haag, Petter Spiring Silvercrona, maakte in juni-september 1642 een reis naar Zweden.
13 Horatius, *Od.* 1, 34, 1.
14 Caspar van Vosbergen jr. zou echter komen te overlijden.
15 Presentexemplaren van de zojuist bij Blaeu gereedgekomen uitgave van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571) gingen naar Nicolaes van Reigersberch, Willem de Groot, Pieter de Groot, mr. Quirijn van Strijen, Simon van Beaumont, Gerardus Joannes Vossius, Pieter Cornelisz. Hooft, Joachim de Wicquefort, Johannes Wtenbogaert en tenslotte het tiende exemplaar naar David van Reigersberch (of anders naar Daniel Heinsius, resp. Willem van der Goes).
1 Gedrukt *Epist.,* p. 934 App. no. 591. Antw. op. no. 5629, beantw. d. no. 5652.

Edita hic sunt opuscula illa ad pacem ecclesiae facientia, quae et Blavium audio velle excudere. Sed miscuerunt se huic negotio in arcano homines, qui effecere ne in hac editione mihi obtemperetur.[2] Et quia audio exempla iam in Hollandiam missa, dicam quae sint quae

2 Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam* verscheen in maart 1642 bij Morel in Parijs (*BG* no. 1166) en in augustus 1642 bij Blaeu in Amsterdam (*BG* no. 1167).

displiceant.[3] Primum in titulo pro ‘Disquisitio Pelagiana’ debuit poni ‘Disquisitio de dogmatibus Pelagianis’. Deinde epigramma meum et admonitio de indice poni debuit post mea Annotata. Confessionem Augustanam poni volueram sine illa praefatione quae nihil ad pacem facit. Neque magis placuit mihi Consultationi Cassandri proponi praefationem parum pacatam, sed epistolas imperatorum ad Cassandrum et eius responsa; p. 292 pro ‘Rom.I’ scribe: Rom.I,8; p. 307 pro ‘1.7’ ponendum: I,7; p. 308[4] pro ‘affectumque’ ponendum: affectuque; p. 351 pro ‘natus igne’ debet esse: natus ignis; eadem pagina pro ‘adesse’ ponendum: ad esse. De aliis nostris editionibus, omnia quae scripsi antehac singulis literis meis repetita volo credi, ne unquam obliviscaris.

Sunt loca duo in historia Caraffae,[5] nuntii apostolici, quorum alter ostendit quam corrupta fuerit vita clericorum eo tempore quo enatum est schisma, alter Confessionem Augustanam cum primum lecta est non displicuisse catholicis, sed visam egere explicatione in quibusdam partibus; quae duo non parum faciunt ad auferendam a protestantibus schismatis invidiam. Sed in iisdem Caraffae locis sunt quaedam inclementius in Lutherum et Melanchtonem dicta, quae avelli nequeunt, ita ut dubitem, utilene sit haec praeponi ipsi Confessioni Augustanae an non; de qua re tibi et aliis talium peritis iudicium permitto. Certe praefationes illas duas, quas dixi, ut instituto parum congruentes malim omitti. Possit autem in fine poni Syllabus eorum, qui pro pace scripsere, editus antehac et Lutetiae et Argentorati.[6]

Ut vero iam tuis literis quas 3 Martii dedisti[7] respondeam, gratias habeo quod de transmittendis libris de Iure belli ac pacis curam habes.[8] Blavius recte fecisset, si abstinuisset a talium librorum, qui cum meis nihil commune habent, editione[9] aut prius consuluisset aliquos magistratuum, quos audio etiam Episcopio[10] minus bene velle.

Rex est Carcassonae[11] non procul a Narbone, cui vetus cognomen Martia.[12] Et videtur Mars acer futurus illis in locis. Duo exercitus parantur ad tuendam Campaniam et Picardiam. Parlamentarii Angli in hac aula male audiunt, Hibernis vulgo favetur.

Rogo salutes uxorem tuam, matrem nostram, liberos tuos et amicos,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

3 De veranderingen die Blaeu moest aanbrengen in de Amsterdamse uitgave van de *Via ad pacem ecclesiasticam* zijn alle uitgevoerd, met uitzondering van de *praefatio* bij de tekst van de Confessie van Augsburg (*BG* no. 1166 rem. 5, en *BG* no. 1167 rem. 2).
4 In de *Epist.,* ‘p. 305’ in plaats van ‘p. 308’. De voorgestelde verbeteringen zijn in de Amsterdamse editie van de *Annotata* (*BG* no. 1167) aangebracht, te weten op p. 18 (ad art. IX), p. 32 (ad art. XVIII), p. 33 (ad art. XVIII) en op p. 80 (Eucharistia, in fine).
5 Carlo Carafa (1584-1644), in de jaren 1621-1628 nuntius te Wenen, publiceerde in 1630 zijn *Commentaria de Germania sacra restaurata* (*DBI* XIX, p. 509-513). In de geraadpleegde editie (Keulen 1639) zijn de bewuste passages te vinden op p. 4 en p. 9. Uiteindelijk nam Grotius de citaten niet op.
6 De *Syllabus aliquot synodorum et colloquiorum, quae auctoritate et mandato caesarum et regum, super negotio religionis, ad controversias conciliandas indicta sunt* van Jean Hotman, in 1628 verschenen te Straatsburg en omstreeks 1629 te Parijs; vgl. no. 5534. Inderdaad werd deze *Syllabus* toegevoegd aan de Amsterdamse uitgave van de *Via* (G.H.M. Posthumus Meyjes, ‘Jean Hotman and Hugo Grotius’, in *Grotiana* N.S. 2(1981), p. 22-29).
7 Brief no. 5629, dd. 3 maart 1642.
8 De verzending van de auteursexemplaren van de nieuwste druk van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571) had via Caspar van Vosbergen jr. moeten geschieden.
9 Blaeu had het werk uitgegeven van de socinianen Johannes Völkel-Johannes Crellius.
10 Simon Episcopius was de leidende figuur in de remonstrantse gemeente van Amsterdam.
11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 15 maart.
12 Narbo Martius.

Lutetiae, 15 Martii 1642.

5640. 1642 maart 15. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij zullen verwachten de tijding van de overcomste van de princesse,[2] die aengenaemer zoude zijn geweest, zoo de moeder in Engelant waer gebleven. Off het parlement haere absentie meer wenscht ofte meer vreest, twijfel ick, maer hoore, dat gelooft werdt dat zij eenige juwelen het rijck toecomende uit het rijck voert. Dat uwe Ed. schrijft van de prentesen is schrickelijck ende toont eene groote confusie.[3] Veele meenen den coning met veel toe te geven vooralsnu zonder een wet daervan te maecken zal zoucken het parlement te scheiden ende zijn tijdt verwachten. Ick meen mede dat van dat huwelijck van den prins van Galles[4] niet en zal vallen, tenzij den coning van Engelant door den prince van Orangie can werden gesterckt, ende dat den prins van Orangie zulcx in dezen tijd niet en zoude derven bestaen.

Ick en can niet wel begrijpen de redenen waerop de opzienders van de Westindische Compaegnie haer funderen om eenige plaetsen van Brasyl van het geregelt gouvernement aldaer te distraheren.[5] 'tGunt uwe Ed. zegt van Tristan de Mendoze[6] is zeer gemeen onder de Portugezen. Sunt homines vani plerique. ‘Parono lochos et sono lochos’, zeide van haer keizer Carel. Can dat roven in zee op de Spaegnaerden ende meteene de commercie op de frontieren lang te zamen bestaen, het zal wonder zijn.

Wat mijne tweede zoon aengaet, uwe Ed. can wel mercken waerheene die hem meenen te leiden die hem dusverre hebben geëngageert. Alle dat zij voorhebben, is directelijck tegen mijne intentie, die op zeer goede reden is gefundeert. Ick heb op dit stuck ettelijcke maele aen mijn broeder de Groot geschreven ende heb niet garen dat men die wonde opcrabbelt.

Onderaan de brief schreef Reigersberch: Den 15 Martii 1642.
En in dorso: Broeder de Groot, den 15 Martii 1642 uyt Paris.

5641. 1642 maart 15. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5641. Antw. op no. 5628, beantw. d. no. 5653.
2 Mary Stuart was op 8 maart in de Republiek aangekomen.
3 De Londense ‘apprentices’ verlangden dat de koning verantwoording voor zijn daden ging afleggen in het Parlement.
4 Frederik Hendrik koesterde de wens om zijn oudste dochter Louise Henriëtte uit te huwelijken aan de prins van Wales.
5 De Heren Negentien van de Westindische Compagnie wensten hun nieuwste veroveringen in Angola niet onder het gezag van de Braziliaanse gouverneur Johan Maurits van Nassau-Siegen te plaatsen.
6 De Portugese vlootbevelhebber Tristão de Mendonça Furtado kwam om toen hij tijdens een storm bij de Algarve als eerste zijn schip wilde verlaten.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5640. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, Extranea 25 (vermoedelijk een bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan A. Oxenstierna dd. 15/25 maart 1642).

't Schijnt het accord in Piedmont[2] noch wat hapert, doordien den prince Thomas, die zijn

2 In zijn nieuwsbrieven van 8 maart had Grotius melding gemaakt van een overeenkomst tussen de regentesse Christine de France en de twee prinsen van Savoye.

vrouw ende kinderen heeft in Spaegnie, niet geren iet volcomentlijck zoude sluiten zonder bewilliging van Spaegnie, dewelcke mischien zoo heel licht niet en zal zijn te bekomen.[3]

Den coninck zal zich houden te Carcassone, alwaer de jacht beter is als te Narbonne, ende evenwel nae genoech zijn om ordre te stellen op de zaecken van Catelagne. Men meent hier het principale desseing van den coninck is gefaillieert, omdat de conspiratie in Spaegnie,[4] waervan den coning kennisse heeft gehadt, voor zijne aencomste is ontdeckt gewerden. Men discoureert daer vremd van. Eenige zeggen dat de intentie van de conspirateurs is geweest den coninck van Spaegnie te leveren in handen van den coning van Vrancrijck ende de kinderen te stellen onder de voogdie van de coninginne van Vrancrijck als de naeste van het bloed van Spaegnie. Den tijd zal alles dat daervan is, beter ontdecken.

Wij hooren hier dat een schip uit West-Indië over eenigen tijdt is gearriveert in Spaegnie, dat moet veel gelds medegebracht [hebben], alzoo de lang uitgestelde pensioenen aen de Grisons ende Switzers werden betaelt ende uit Spaegnie remise op Nederlant is gedaen tot drie millioenen ducaten ende achthondertduizent ducaten, waerdoor in die quartieren courage zal werden herschept.

Men hout hier het tractaet van Goslar[5] voor gesloten ende werdt alle dage hier grooter de indignatie tegen de Engelsche parlamentaristen ende 't faveur voor de Ieren, gelijck uit veele schriften hier uitgegeven te zien is.[6]

Tot Parijs, den 15 Martii 1642.

Eene van de vrouwen van den Grooten Heer is gelegen van een zoon, twee zijn swanger.[7] De Fransche lichtinge gaen wel voort in Switzerlant, uitgenomen te Lucern, Friburg ende Abbecelle, dewelcken persisteren bij 't refuis. Die van Hohentwiel hebben eenige afbreuck gedaen aen eenige uitloopers van Constance ende Zell, ende die van 't graefschap van Bourgogne uit Joux aen die van het hertogdom.

Men gelooft de Spaegnaerden in Nederlant desseing hebben op La Bassee, waerom de graven van Harcourt ende de Guiche haer ree maecken om haer volck te vergaderen, die beide tezamen zullen zijn tot vijfduizent paerden, vijftienduizent te voet, die om Picardië, deze om Champagne te beschermen.[8] Den marquys de Breszé is te Rochelle; maect zich gereedt om op 't einde van deze maent met zijne vloote in zee te gaen nae de custen van Spaegnie.[9] Den keizer ruckt bijeen zooveel

3 De echtgenote van prins Tommaso Francesco van Savoye, Marie de Bourbon (1606-1692), gravin van Soissons, prinses van Carignano, mocht Madrid niet verlaten (Claretta, *Storia della Reggenza* I, p. 834-838, en III, p. 194).

4 De 'Conspiración de Andalucía' was al in 1641 ontdekt. De belangrijkste deelgenoot aan het complot was een telg uit het geslacht Guzmán, de onlangs in hechtenis genomen Gaspar Alonso Pérez de Guzmán, hertog van Medina-Sidonia (Elliott, *Richelieu and Olivares,* p. 145-146; zie over het gerucht, ook Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 89).

5 Het verdrag dat de hertogen van Braunschweig-Lüneburg op 16 januari met de keizer hadden gesloten.

6 De *Gazette* was op 13 maart uitgekomen met een 'extraordinaire' waarin de tekst stond afgedrukt van een 'Nouveau Manifeste des Irlandois, envoyé au Parlement d'Angleterre' (*Gazette 1642,* no. 32, dd. 13 maart 1642).

7 Op 2 januari werd Mehmed, de zoon en opvolger van sultan Ibrahim, geboren. Enkele maanden later waren de geboorten te melden van de prinsen Süleyman en Murad.

8 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, moesten de aanstaande veldtochten leiden in Picardië, resp. in Champagne.

9 Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, had in januari orders gekregen om met zijn vloot koers te zetten naar de Middellandse zee.

volcx als hij can in den Pals ende Franckenlant om die te doen gaen nae nedercant van den Rijn.[10] Lamego can te Rome zijn verzoeck om als coninclijcke

10 3000 soldaten werden gerecruteerd ter versterking van het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 207-208).

ambassadeur ontfangen te werden niet obtineren.[11] Hondertvijfendevijftich vaendelen bij den grave van Guebrian verovert zijn hier gearriveert.[12]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 15 Martii 1642 uyt Paris.

5642. 1642 maart 15. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Creditur Italica pactio[2] aliquas adhuc habere tricas. Putantur enim Sabaudi principes velle haec, ut peragantur cum bona Hispani gratia, princeps Thomas maxime, qui carissima pignora apud Hispanum habet. Id autem obtinere non tam erit facile. In Hispania atrox fuisse dicitur procerum multorum coniuratio, sed quae ante detecta fuit, quam conscius eius rex Galliae eo perveniret. Sunt qui consilium fuisse aiunt proceribus illis regem Hispaniae in regis Galliae manus tradere. Quod si evenisset, ingens secuta fuisset per omnem Europam rerum conversio.

Hic in magno odio sunt Angliae parlamentarii tanquam invasores iuris regii, pessimo exemplo, praesertim cum nec in ipso parlamento voces sint liberae, sed seditiosi homines Londinienses ab ordine plebeio quae volunt extorqueant, ordo plebeius a nobilitate, ambo ordines a rege. Contra, Hibernorum postulata videntur hic non iniqua, tum ob religionis communitatem, tum quod iura regis propugnare se dicant. Quomodocunque res iturae sunt, longo tempore opus erit ad sananda ista vulnera. Atque interim iacebit res Palatina.

Sermones seruntur in Batavis etiam de altero coniugio, filiae nempe principis Arausionensis cum principe Walliae.[3] Sed videtur eam rex Britanniae non aliter desiderare, quam ut ipse in rebus suis Batavorum ope sustentetur. Quod etiamsi vellet princeps Arausionensis, difficile esset effectu, non quod sapientes non agnoscant a parlamentariis modum excedi, sed quod multitudo, quae solo religionis nomine trahitur, aegerrime id sit latura. Quodsi id tantum cupiat Britanniae rex, ut Batavi inducias non faciant nisi restituto Palatino, poterit id forte obtineri non nolentibus etiam Gallis, non tam quod domum Palatinam curent, ipsi arcana semper cum Bavaro consilia coquentes,[4] quam ut eo plura sint pacis impedimenta et ut habeant aliquid, quod postulatis, quae de Lotharingia fient, speciose opponant. Videbimus, quid reginae Britannicae in Batavos adventus pariturus sit.

Ad bellum Belgicum sustentandum missi sunt ex Hispania per literas tres milliones ducatorum et octingenta eiusdem pecuniae millia.

Deus, [etc.].

Lutetiae, V/XV Martii 1642.

11 De Portugese koning had in 1641 Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, naar Rome gezonden om bij de paus de officiële erkenning van zijn land door de Heilige Stoel te verzoeken.

12 De vaandels waren op 17 januari te Kempen op de vijand veroverd.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C. 61, 70; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 188 no. 419. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 145.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 15 maart 1642 (no. 5641).

3 Nu de ‘princess royal’ zich had gevoegd bij de jonge prins van Oranje, begon Frederik Hendrik te denken aan een huwelijk van zijn oudste dochter Louise Henriëtte met de prins van Wales.

4 Het was inmiddels bekend geworden dat hertog Maximiliaan I van Beieren toenadering tot Frankrijk zocht. Een van de onderhandelingspunten betrof de toekomst van de gemeenschappelijke grensgebieden; vgl. Reuss, *L'Alsace au dix-septième siècle* I, p. 139-148 en p. 159.

Hispani arcem Baiam in regno Neapolitano muniunt. Legatus Portugalliae Lamegus Romae nihil profecit. Praefectus Hohentvilae[5] excursus militum ex Constantia et Cella repressit. Comitatenses Burgundi ex Jousio milites ducatus repulere. Imperator in Palatinatu et Franconia colligit milites, quos mittat ad inferiora Rheni. Rex Hispaniae in Catalanis exercitum habet ad XV millia; eum auget. Harcurtius suos milites collegit ad tuendam Piccardiam, Guichius ad tuendam Campaniam. Duo illi exercitus habebunt simul V millia equitum, peditum XV. Creditur Hispanus Basseam obsidere velle. Marchio Breszaeus cum classe in mare se dabit fine mensis huius. In Armorica Britannia quatuor militum millia imponuntur navibus, incertum quo itura.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Sabaudicae res non adeo expeditae. Coniuratio procerum Hispanicorum. Anglicae turbae. Qua conditione Arausionensis filiam Walliae principi iungi rex Angliae velit. Quo animo Galli res Palatini curarint; eorum cum Bavaris colloquia clandestina. Varia nova.

5643. 1642 maart 15. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Verissimum est quod iudicat illustris Dominatio vestra rebus Angliae tam perturbatis nihil boni sperandum in re Palatina.[2] Sed posset rex Angliae in matrimonio filiae multoque magis, si et de filii matrimonio agitur, addere conditionem, ut Batavi in bello perseverent donec Palatina domus sit restituta, quod quidem Gallis futurum sit non nolentibus, quo plura sint pacis impedimenta. Creditur hic rex Angliae multa concessurus ea spe, ut discedat aliquando parlamentum et sic ipse subito amissa paulatim recuperet. Sed credibile est parlamentarios ad Scotorum exemplum relicturos aliquos cum potestate exsequendi quae communiter decreta fuerint, quae res magis magisque proculcatura sit vim regiam satis iacentem. Hic quaecunque iis de rebus publicantur, ea sublevant Hibernorum causam, parlamentarios autem in odium adducunt. Neque vero ita occupatus bello credi debet rex Galliae, ut non supersit ei unde aut Hibernis aut regi Angliae laboranti opem ferat. Nam principem Arausionensem abstenturum manus ab isto ulcere arbitror, ne eos offendat, qui apud Batavorum plebem multum possunt.

Erit iam apud vos Angliae regina, ex cuius sermone actibusque aliquas capere licebit coniecturas. Regina Medicaea[3] quamvis in gravi aetate quietis est impatiens et

> Γραῦς ἀνασχιρτήσασα πολὺν χονιορτὸν ἐγείρει.[4]

Rex Galliae videtur Carcassone potius quam Narbonae substiturus, quod illa loca venatui sint aptiora. Creditur iter regis praecipuas spes habuisse in ista procerum

5 Konrad Widerholdt, de commandant van de vesting Hohentwiel nabij Singen.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 706 no. 1559. Ook afschriften in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 324-325, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 281, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 324.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 15 maart 1642 (nos. 5641 en 5642).

3 Maria de' Medici, de moeder van koningin Henriëtte Maria van Engeland.

4 Vgl. *Suidae Lexicon* I, ed. A. Adler, p. 539 no. 429.

Hispanorum contra regem suum coniuratione, quae ante eventum crepuit. Sunt qui dicunt consilium eorum fuisse Hispaniae regem tradere in manus regis Galliae, qui coronam regiam et sceptrum secum tulerat, paratus maiores quam convenirent comiti tantum Barcinonensi.[5]

Pactio autem Italica adhuc difficultatibus quibusdam implicatur, quia optat princeps Thomas, qui proximos suos affectus in Hispania habet, ut negotium hoc peragatur volente Hispano,

5 Koning Lodewijk XIII voerde de titel ‘graaf van Barcelona’; vgl. no. 5101 (dl. XII).

quod obtentu videtur difficile. Ad bellum Belgicum missi sunt ex Hispania ducatorum tres milliones et millia octingenta. Pontifex aegre animam trahit et iam studiis aut votis destinantur successores.

Goslariensia pacta videntur successum habitura. Turca autem mavult spectator esse bellorum inter christianos quam Germaniam lacessendo necessitatem ei imponere pacis internae. Suspiciunculas intercedere inter imperatorem et Bavarum credo, sed multa sunt vincula, quae eos non patiuntur divelli. Torstensonius et Piccolominaeus inter mutuas minas et alterna damna tempus extrahent, ut puto,[6] summam autem rerum Martis aleae non committent.

Insulae Thomae pestilens coelum nosse debuerant Batavi ex eis quae ipsis anno XCIX exacti ante hoc saeculi evenere.[7] Non est prudentium bis impingere in eundem lapidem. Inter Portugallenses et Batavos vereor ut bene coeat gratia. Venit enim in mentem apologi Aesopei de sene et serpente.[8]

Nobilissimum filium[9] illustris Dominationis vestrae gaudeo recte valere eique omnia, quae meis precor, Deus rata vota faciat illustri Dominationi vestrae totique eius domui perpetuo favens,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. Grotius.

Lutetiae, 5/15 Martii 1642.

Ex Turcarum sultano femina una marem peperit, duae uterum gerunt. Dilectus Gallici apud Helvetios procedunt. Soli id detrectant Lucernenses, Friburgenses, Abbatiscellani. Lamegus Roma sperata non obtinet. In regno Neapolitano muniuntur vicina papalibus terris. Rex Hispaniae in Catalania habet XV millia. Ea auget ipse eo venturus. Hispani qui in Belgica sunt videntur Basseae obsidium in animo habere. Ideo Harcurtius et Guichius, Francici marescalli, cum suo milite properant, hic ad Campaniae, ille ad Picardiae finem, habentes simul ambo quinque equitum, quindecim peditum millia. Marchio autem Bressaeus classem contrahit Hispaniam versus iturus fine mensis huius. Quatuor millia Armoricorum Britonum imponuntur navibus. Quo sint itura, parum adhuc liquet. Advenere huc capta per Guebrianum signa CLV, quae supersunt Hassis relicta. Imperator maxima celeritate colligit copias in Palatinatu et Franconia ituras ad inferiora Rheni. Comitatenses Burgundi Jousio repulere ex ducatu militem; Hohentwilani vero egressos et Constantia et Cella.

Bovenaan de brief in de copie te Uppsala: Redd. 12/22 Martii 1642.

6 De *Gazette 1642,* no. 32, dd. 13 maart 1642, gaf een ‘Extrait d'une lettre de Hambourg du 26 février 1642, contenant une trahison contre les Suédois’. In deze brief werd bericht dat de keizerlijke veldheer Ottavio Piccolomini op 22 februari tevergeefs had geprobeerd het leger van Lennart Torstensson in een hinderlaag te lokken. De uitvoerder van het plan, kolonel Seckendorff, werd door de Zweden betrapt en vervolgens in Salzwedel onthoofd.

7 Grotius doelt op de expeditie van Pieter van der Does (1562-1599), waarvan veel deelnemers in 1599 op São Tomé het leven lieten (*NNBW* VI, kol. 435-437, en *Dichtw.* II, pars 1 A en B, p. 166-169 en p. 139-143).

8 In de *Fabellae Aesopicae quaedam notiores,* ed. Joachimus Camerarius, Leipzig 1546, p. 5: Agricola et anguis: ‘Fabula demonstrat eam mercedem, quam rependere pro beneficiis mali consuevere’.

9 Joachim IV Camerarius.

5644. 1642 maart 17. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Venit huc Angliae regina excepta sane quanta hic fieri solet pompa.[2] Salutarunt eam Ordines Foederati tecto capite. Decreverant et Ordines Hollandiae eam eodem modo salutare, sed id non optima fide observatum intelligo. In causa fuit praesentia principis, quo caput non operiente nec reliqui operiri ausi sunt. Nudiustertius princeps iunior desponsatam sibi multis cum facibus domum duxit.[3] Ita iam pater, si vita utrique suppetit, de pacta filio uxore securus est.

Interim Angliam eadem quae antea tempestas agitat et quidem aliquanto gravior ob abscessum reginae, adeo ut et regi a parlamento intolerabiles offerantur conditiones comprehensae articulis 42, quas brevi vernacule excusas habebimus.[4] Pro iis, quae de pace in Italia facta in domo Sabaudica scribis,[5] gratias habeo.

Editionem Dissertationis de origine Americanarum gentium[6] et Lucani[7] apud Blavium per litteras urgere non desino. Sed is ipse natura sua tardus, iam etiam tardior fit, quod alia tua opera Parisiis imprimi intelligit. Liber de Iure belli et pacis nondum hic venditur. Exemplaria, ita ut ante scripsi, amicis absentibus misi, praesentibus tradidi. Omnes gratias tibi agunt et porro acturos se dixerunt.[8] Bellimontius videbatur esse sollicitus, an non aliquorum malevolorum artibus Suecorum animi aversiores a te sint futuri quam antehac. Ego nihil tale metuere te dixi.

In negotio Petri quod animus tuus ita obfirmatus sit, dolet quam maxime neque possum nisi male ea de re ominari, quam Deo committere et ego statui, conscius ipse mihi dati quod in hac materia optimum erat consilii, primo ipsum ab incepto dehortando, deinde evocationem in Galliam suadendo et postremo, cum haec frustra forent, apud te et uxorem pro ipso intercedendo, quemadmodum et uxor mea fecisse se dicit, cuius materna in filium tuum cura meretur aliquod responsum.

Responsum nomine typographi[9] in controversia de titulo Triglandiano editum mitto, missurus et tituli exemplar si nancisci potero.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 235. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5633, beantw. d. no. 5656.

2 Koningin Henriëtte Maria en haar dochter Mary Stuart hadden de 11de maart hun plechtige intocht in Den Haag gemaakt (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 13).

3 Van het paleis Noordeinde werd de 'princess royal' door haar bruidegom prins Willem van Oranje naar het stadhouderlijk kwartier op het Binnenhof geleid (Poelhekke, *Frederik Hendrik,* p. 527-528).

4 Willem de Groot lijkt niet helemaal goed te zijn ingelicht. Zijn veel beter geïnformeerde stadgenoot André Rivet spreekt namelijk over 'les XXII articles traduits en François, que le parlement propose au Roy, esquelz on dit qu'ilz le veulent fort brider' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 95, 107, 119 en p. 122).

5 In zijn brief van 8 maart had Grotius melding gemaakt van een accoord tussen de regentesse Christine de France en de twee prinsen van Savoye.

6 *BG* no. 726; het werk verscheen bij Blaeu in juli 1642.

7 Blaeu begon in 1643 aan de uitgave van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).

8 *BG* no. 571; van deze herdruk had Willem tien exemplaren uitgedeeld aan familieleden en vrienden, onder wie de Rotterdamse pensionaris Simon van Beaumont (*NNBW* I, kol. 262-265).

9 De 'Opuscula' van Jacobus Trigland, met de in brief no. 5618 beschreven gegraveerde titelpagina, waren in 1640 gedrukt voor de Amsterdamse boekverkoper Marten Jansz. Brandt. Begin 1642 distantieerde Trigland zich van het ontwerp van deze gravure. Een geleerde

Vale, frater optime, et ab omnibus nostris salve,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, raptim, XVII Martii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Martii.
En in dorso: 17 Martii 1642 W. de Groot.

5645. 1642 maart 20. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Vous sçavez que nostre bon mareschal Horn[2] se trouve à Tubinghen, où il attend l'ordre du roy,[3] où l'eschange se doit faire avec le baron de Vert. Je suis d'advis de l'accompagner en Suede, s'il me le permet et cependant ne m'arrive aucun argent pour avoir de quoy vivre, ou bien iray avec luy jusques à Paris pour disposer monsieur Heuf[4] qu'il me paye le reste de ce qu'il me doit, car asseurement monsieur le mareschal en tel cas luy procureroit ses descomtes. Que, si ledit seigneur me promettra d'y disposer luy-mesme le sieur Heuf, je demeureray icy ayant autrement tel ordre, et en tel cas vous supplieray, monsieur, de travailler avec monsieur dit [*sic*] seigneur Horn que le sieur Heuf me contente au plustost du reste. Vous ne sçauriez croire en quelles extremitez que je suis icy avec neuf personnes et la despence qu'il faut faire sur les correspondants et d'autres choses extraordinaires. Je suis certes las de telle vie que je mene en ceste charge, qui me cause tant de dommage, et si est-ce que je ne puis estre payé de ce peu de gage qu'on me doit.

Ce qu'il y a de nouveau, vous l'apprendray de cy-joint paquet ouvert,[5] qu'il vous plairra fermer et envoyer à son addresse. Continue[z]-moy, s'il vous plait, l'honneur de vos bonnes graces et me croyez toute ma vie, monsieur,

vostre serviteur redevable,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce X/XX de Mars l'an 1642.

Il y a eu icy un gentilhomme suedois nommé Schuz,[6] qui me semble de fort bon esprit et s'en va en France.

In dorso schreef Grotius: 20 Martii 1642 Marin.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 259. Eigenh. oorspr.
2 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn, sinds 1634 in Beierse krijgsgevangenschap verkerend, stond op het punt uitgewisseld te worden tegen de Beierse generaal Johan van Werth.
3 Grotius had zich in januari ingespannen om van koning Lodewijk XIII de bevestiging te krijgen van de Franse bereidheid tot deze uitwisseling.
4 Johan Hoeufft, bankier te Parijs.
5 De brieven in dit pakket zijn mogelijk terug te vinden in de collectie nieuwsbrieven, aanwezig te Stockholm, RA, E 969.
6 Schütz(er), naam van een Stockholmse familie; vgl. *BLS* XIV, p. 125 onder 'Schützercrantz'.

5646. 1642 maart 22. Aan G. Rosenhane.[1]

Nobilissime domine,

Quo provectior aetate ac proinde morti propior fio, eo magis debere me Deo hoc ministerium sentio, ut, quae per omnem vitam didici ad pacem christianorum facientia, ea communicem posteris non sine spe futurum, ut olim exsistant qui meis aliorumque monitis utantur ad sananda dissidia illa quae tot bellis materiam aut alimentum praebuere. Quae episcopo Romano tribui,[2] eadem ei tribuit Melanchthon. Nec quicquam dixi quod non apertissimum fiat ex historiis, etiam trium primorum et optimorum saeculorum, ut videre licet ex libro quem nuper de Primatu in ecclesia edidit David Blondellus, minister in his locis inter eos, qui se reformatos vocant.[3] Serio autem Deum precor, ut talem det papam, qui officium suum recte faciat et quae emendanda sunt emendet. Quodsi ego ea scribens, quae et vera et utilia sentio, non omnibus placeo, minus id mirabitur qui norit Philippum Plessaeum Mornaeum, cum maximos a rege Galliae honores haberet, plurima scripsisse quae regis religionem valde laederent neque tamen ea de re negotium ei factum.[4] Prodiit interim hic mea cura Confessio Augustana,[5] de qua video episcopos et doctores qui hic sunt benigne sentire.

Deus pacis et regibus et episcopis ea aspiret, quae pacis sunt, mihique det ut in eius gazophylacium[6] meum quadrantem possim conferre.

Maneo vero, nobilissime domine,

Nobilitati vestrae addictissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XII/XXII Martii 1642.

Si quis velit ad me mittere liturgiam quae in usu est Suediae, Latino sermone, gratum erit munus.

Adres: A monsieur/monsieur Rosenhan, gentilhomme suedois.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

1 Hs. Stockholm, RA, E 607, Bref till A. Oxenstierna, Ser. B. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5547. Copie te Linköping, Br. 4 b, 160 (aan Schering Rosenhane) en te Uppsala, UB, Palmsk. 371, p. 47-48. Gedrukt *Epist.,* p. 707 no. 1561.

2 Aanleiding tot deze briefwisseling was het verschijnen, in september 1641, van Grotius' *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165).

3 David Blondel, predikant te Houdan, had dit tijdvak bestudeerd voor zijn tractaat *De la primauté en l'Eglise,* Genève 1641.

4 Philippe du Plessis-Mornay (1549-1623), een strijdbaar calvinist die wel eens de 'pape des huguenots' werd genoemd, bleef ondanks zijn controversiële publicaties, zoals bijvoorbeeld zijn *Institution de l'Eucharistie* (1598), door koning Hendrik IV gehandhaafd in zijn functie van gouverneur van Saumur.

5 Namelijk in de bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1166 rem. 5).

6 In de uitgave der *Epist.* ontbreekt het woord 'gazophylacium'.

5647. 1642 maart [22/24]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Libenter intelligam iudicia, quae ex vultu, gestu, sermonibus reginae Angliae fient.[2] Interim miseret me magis regis Angliae quam episcoporum, qui magno fasce levati melius vacare

1 Gedrukt *Epist.,* p. 934 App. no. 592. De datering '24 Martii' zal verbeterd moeten worden in '22 Martii'. Antw. op no. 5638, beantw. d. no. 5661.

2 Koningin Henriëtte Maria had op 11 maart haar intrek genomen in het paleis Noordeinde te Den Haag.

poterunt gubernandis ecclesiis.[3] Quod cardinalis Riceliacus circa pacem ecclesiarum sermonem nonnihil mutavit, sub eo vereor ne lateant duriora adversus reformatos consilia. Nam res Scoticae et Anglicanae eos apud omnes et politicos et episcopos in magnum adducunt odium. Ego simul et paci ecclesiae et ipsorum tranquillitati consultum volui. Via ad pacem ecclesiasticam apud Morellum edita est, sed sine nomine librarii aut loci. De mille exemplaribus iam octingenta sunt vendita. Videbis eum librum in vestris partibus.[4]

Nolim, si fieri potest, Vosbergium meis sarcinulis onerari.[5] De libris de Iure belli ac pacis distribuendis probo tua consilia. Rogo saepissime me de editionibus nostris edoceas. Privata ista edi pervelim.[6] Americana si ibi non eduntur, hic edam.[7] De poematis, Lucano, Anthologia Morelliani me sollicitant.[8] Incertum est vitae tempus. Nolim quicquam post me relinquere aliorum fidei. Video plerosque corrumpi spe aut metu.

Illud tibi significandum duxi, totam illam praefationem, quae Cassandri praefationi praefixa est, non fuisse inter ea quae ego typographo dedi et me inscio additam. Puto sumtam ex operibus Cassandri in folio.[9]

De mittendo ad magnum cancellarium libro de Iure belli ac pacis rogo memineris.[10] Rogo chartam in mensa tua habeas, in qua summatim perscribas ea quae tu ut facias rogo, ne aut obliviscaris aut cogaris saepe ad literas veteres recurrere.

Papa valet melius.[11] De bello partis nihil remittit. Parmensis, ne subditi sui excommunicationis horrore a fide avertantur, novo sacramento eos obligavit. Galli ad pacem laborant nec multum proficiunt. Copias terra marique augent omnes Italiae principes et civitates. Barcinone nova detecta est contra Gallos coniuratio. Taedet multos rerum novatarum, ut et in Portugallia. In Ruscinonensi tractu hoc anno bellum fervebit, minus in Belgico fine. Movent tamen et ibi se exercitus. Quid de Angliae regina, quid de Anglia, quid de matrimoniis ibi dicatur, saepe doceri gaudebo,

Deus matrem nostram, te, uxorem, liberos servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

24 Martii 1642.

In Via pacis ecclesiasticae, p. 279, male positum ‘emundatione’ pro: emundationis.

3 Op 23 februari was door koning Karel I de wet bekrachtigd ‘for taking away the votes of bishops out of the Lords House, and exempting them from the trouble of other secular affairs’.
4 *BG* no. 1166; de in het postscriptum vermelde correctie is in de Amsterdamse uitgave van het werk inderdaad aangebracht (*BG* no.1167).
5 Oorspronkelijk was het Willems bedoeling om de verzending van auteursexemplaren van de nieuwste uitgave van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571) op te dragen aan Caspar van Vosbergen jr.
6 De *Epist.* geeft: ‘private ista edi pervelim’. Het betreft hier de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...,* verschenen in september 1642 (*BG* no. 889).
7 De tekst van Grotius' *De gentium Americanarum origine dissertatio* (*BG* no. 726) was al bij de uitgever Blaeu ingeleverd.
8 Geen van de drie hier genoemde werken zou bij Gilles Morel in Parijs verschijnen; vgl. *BG* no. 1 rem. 4, *BG* nos. 430 en 431, en *BG* no. 534.
9 De praefatio ‘Pacis in ecclesia studiosis’ was verschenen in de editie *Georgii Cassandri Opera ... omnia,* Parijs 1616 in fol., p. 899-901 (vgl. *BG* no. 1166 rem. 5).
10 De Zweedse kanselier Axel Oxenstierna stond op de lijst van degenen die van Grotius een presentexemplaar zouden ontvangen; vgl. no. 5582.
11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 22 maart.

5648. 1642 maart 22. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coning van Engellant schijnt tot die groote involging aen het parlement gecomen te zijn, doordien hij gemerckt geen merckelijck steunzel te connen becomen nochte uit Vrancrijck nochte uit Spaegnie, die wercx genoech hebben tegen malcander. De bischoppen zullen te beter tijd hebben om te studeren.[2]

Maer hoe de coninginne van Engelant nu in Hollant zijnde haer draegen zal, haere myne,[3] ommegang, discoursen zullen waerd zijn geweten te werden. 't Heeft wel apparentie dat, zoo de zaecken in Vrancrijck ende de Vereenigde Nederlanden wel werden beleidt, ende Sweden in 't oorlogh blijft, dit jaer aen deze zijde groot voordeel zal geven. Den baron Oxenstern zal nu te Hamburg zijn ende gaet nae Osnabrug tot de conferentie op de vrede.[4] De toevoer uit Vrancrijck nae Ierlant zal nae mijne opinie quaelijck connen belet werden. Dat d'heer Roo[5] te Weenen blijft, is niet vremd, hoewel hij daer in dezen tijd niet veel en zal vorderen; maer behoort zelve niet te wenschen nu in Engelant te zijn. Op Elianus[6] gelieve uEd. te letten ende 'tgunt dienstigh zal zijn mij te adviseren.

Wij verstaen nu hier dat den coning [van] Engelant hebbende zooveel toegegeven in 't uitsluiten van de bischoppen uit het parlement, in 't stellen van de Tour ende de havenen ende de reformatie van zijnen raedt in handen van het parlement, eintelijck off ziende dat het verder niet te verdraegen ofte eenige nieuwe hoope hebbende van secours, zich stelt tegen zeer onbeleefde verzoecken van het parlement om een militie te hebben die van haer dependeert, ende den prins van Galles te hebben in haere macht;[7] waerop men ons zegt dat den coning van Engellant zoude geantwoordt te hebben niet quaed te vinden datter eenige trouppes zijn tot bewaering van het rijck, maer dat hijzelff daerover wil commanderen ende dat hij in de opvoeding van de prins meent te doen als een goede vader aen Godt ende als een goede coning aen zijn volck wil verantwoorden, 't Schijnt dat in dit vertreck van de coninginne van Engelant drie verscheide desseings zijn geweest, van den coning om zich voor een tijd te ontlasten van den haet die op de coninginne zeer zwaer viel, van de coninginne om te vernemen off eenige hulp van buiten is te verwachten, van het parlement om te zien off zij de coninginne in haere absentie quaelijck connen stellen bij den coning, waertoe veel pasquillen werden gestroit.

22 Martii 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 22 Martii 1642 uyt Paris.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5649. Beantw. d. no. 5662.
2 Op 13/23 februari had koning Karel I zijn goedkeuring gehecht aan de ‘Bishops' Exclusion Bill’.
3 ‘Myne’, ontleend aan het Franse woord ‘mine’.
4 De Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie Johan Oxenstierna hield zich echter in Stralsund op.
5 Sir Thomas Roe kreeg van Londen geen toestemming de onderhandelingen over de kwestie van de Palts eenzijdig te verbreken (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 249-250).
6 Codenaam voor de Zweedse resident in Den Haag, Petter Spiring Silvercrona.
7 Het Parlement verlangde dat de prins van Wales de omgeving van Londen niet zou verlaten (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 3 en p. 6-7).

5649. 1642 maart 22. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck is noch te Carcassone. Den marescal de Millerai is gegaen in 't lant van Roussillon, alwaer Coleuvres werdt vanwegen Spaegnie bewaert met drieduizent man, Perpignan met tweeduizent, Rose met achtienhondert.[2] Den marescal de Breszé is te Barcelone,[3] alwaer een groote conspiratie tegen Vrancrijck is ontdeckt ende dertich personen gevangen. De Spaignaerden zijn daer in Catelagne meesters van 't velt, hebbende negenduizent man te paerd, driehondert te voet. La Motte-Hodincourt heeft weinigh volcx.[4]

In Lutzenburg beginnen de Spaegnaerden haer te roeren, Becx[5] zieck zijnde. De graven van Harcourt ende de Guiche[6] stellen daertegen ordre ende werden dagelijcx versterckt door die nieuws gelichten uit Switserlant, waervan eenige zijn aengecomen,[7] eenige noch werden verwacht uit alle de cantons, uitgenomen Lucern, Friburg, Abbecelle. De Switzers blijven zeer oneenigh als voor dezen, ende dewijle de vijf cantons[8] het bouwen van de protestantsche kercke tot Frauwenfeld beletten, zoo beletten oock die van Zurigh ende Glaron het bouwen van een clooster ontrent haere grentzen. De eertshertoginne van Tirol wil dat het tractaet met de Grisons te Feldkirch opgericht[9] zij voor altijd, gelijck het tractaet van dezelve Grisons met Spaegnie,[10] waerop dispuiten vallen.

Monsieur de Leon Brulard,[11] raedt van den coning van Vrancrijck, is extraordinaris gezonden in Italië ende arbeidt aldaer bij de princen om de zaeck van den hertogh van Parme[12] met den paus te accommoderen, maer vordert niet veel, doordien den paus meent dat Castro ende Montalto voor de andere landen, die de kerck toecomen, noodigh is bewaert ende den hertogh van Parma niet gaeren iet zoude overgeven, zijnde, zoo men meent, onder de handt gestijft met gelt van Venetië ende Florence. Denzelven hertogh heeft oock van alle zijne onderzaeten eene nieuwen eedt afgenomen, omdat zij door de excommunicatie niet en zouden afgeleit werden van

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5648. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 1 april 1642).
2 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, voerde het bevel over het koninklijke expeditieleger in de Roussillon. Op 16 maart zette hij de aanval op Collioure in (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 184, p, 197 en p. 224).
3 Urbain de Maillé, markies van Brezé, de Franse onderkoning in Catalonië, was op 23 februari in de hoofdstad ingehuldigd.
4 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had in Catalonië de opdracht een opmars van Spaanse troepen in de richting van Perpignan te verhinderen.
5 Johan van Beck, de militaire gouverneur van Luxemburg; zie over zijn drankgebruik, *Episodes Guébriant,* p. 143-145.
6 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, moesten de aanstaande veldtochten leiden in Picardië, resp. in Champagne.
7 Het regiment Zwitsers, dat in Picardië dienst ging doen, werd geleid door kolonel Ludwig von Roll uit Solothurn (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 444).
8 De kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug.
9 De overeenkomst die Graubünden op 9 augustus 1641 met aartshertogin Claudia had gesloten.
10 Het verdrag van Milaan dd. 3 september 1639 (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 2197-2209).
11 Charles Brulart de Léon (1571-1649), een ervaren diplomaat die in 1630 met ‘le père Joseph’ naar Regensburg was gegaan om te onderhandelen over de beëindiging van de Mantuaanse successieoorlog (*DBF* VII, kol. 498).
12 Als gevolg van zijn eigenmachtig optreden in het pauselijke leen Castro, was Odoardo Farnese, hertog van Parma, op 13 januari door paus Urbanus VIII geëxcommuniceerd.

haere getrouwicheit. Die van Venetië continueren in groote lichtinge te doen. Den hertogh van Modena licht oock nae zijne machte. Die van Genua stercken zeer Savonne ende

vermeerderen het getal van haere galeien. Die van 't garnisoen van Casal hebben eenigh voordeel gehadt op het garnisoen van Tryn.[13]

Wij verstaen dat den keiser de handeling te Goslar[14] goedvind, op de paspoorten tot Hamburg beworpen wat wil disputeren;[15] de zaecke van den Pals aldaer bij de middelaers[16] weder is bij de hant genomen, de Beierschen gevende goede woorden ende blijde zijnde dat zij den ondanck connen schuiven op de schouderen van Spaegnie, Mentz ende Darmstadt.[17] De handeling met den Turck tot prolongatie van de trefves[18] meent men dat voort zal gaen, doordien den Grooten Heer desseing heeft om het belegh van Azac te hervatten.[19]

Binnen Bassee zijn tweeduizentzeshondert man te voet, driehondert paerden. De Fransoisen die in 't hertogdom van Bourgogne zijn, hebben nooddruft gebracht binnen Poligny, welcke plaetze bij die van 't graefschap was belegert. In Sicilië zijn eenige gevangen, eenige geëxecuteert die met de Turcken correspondentie hadden. Wij verstaen dat den hertogh van Beieren wil dat Wahl met zijn volck gae[t] nae 't Stift van Colen, maer dat den eertshertogh hem zouckt bij zich te houden.[20]

22 Martii 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 22 Martii 1642.

5650. 1642 maart 22. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

De clade aliqua in Catalania accepta[2] a Gallis rumor fuit, sed is evanuit. Constat tamen agros ibi ab Hispano teneri et in urbe Barcinone, quo se recepit marescallus Breszaeus, erupit ingens pro Hispano coniuratio, propter quam capti sunt homines plus XXX. Bellum in Ruscinonensi tractu Milleraio mandatum est, qui nunc in illis

13 Trino, stad tussen Turijn en Casale.
14 Het verdrag dat de hertogen van Braunschweig-Lüneburg op 16 januari met de keizer hadden gesloten.
15 De verplichting tot afgifte van keizerlijke vrijgeleidebrieven ter vredesconferentie was vastgelegd in het preliminair verdrag van Hamburg dd. 25 december 1641; vgl. no. 5531 (dl. XII) en no. 5556.
16 Scheidslieden bij de onderhandelingen waren de gezanten van de Duitse keurvorsten en de Deense resident Wilhelm Bidenbach von Treuenfels.
17 Terwijl hertog Maximiliaan I van Beieren in Wenen enige bereidheid toonde concessies te doen in de kwestie van de Palts, hielden de andere geïnteresseerden - Spanje, de Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt en Georg II, landgraaf van Hessen-Darmstadt - nog steeds vast aan het handhaven van de status quo (*CSP Ven. 1640-1642,* p. 287; *CSP Ven. 1642-1643,* p. 4-5 en p. 9-12).
18 Het verdrag tussen de keizer en Turkije was op 19 maart 1642 te Szöny nabij Komáron verlengd.
19 Sultan Ibrahim ondernam in het voorjaar van 1642 een nieuwe poging de Zuidrussische stad Asow te veroveren.
20 De bevelhebber van het Beierse leger Joachim Christian, graaf van Wahl, scheidde zich op 6 maart van het keizerlijk leger van aartshertog Leopold Wilhelm af. Met groot oponthoud kwam in mei de verbinding met de keizerlijken van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen tot stand (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 207).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl. C 61, 71; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 189 no. 420. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 147.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 22 maart 1642 (no. 5649).

locis esse creditur. Habent Hispani in Catalania peditum novem, equitum tria millia. In Colubro tria millia militum, duo millia Perpiniani, Rosae mille et octingentos.

Ex Helvetiis novus miles quotidie huc advenit itque ad eos exercitus, quos in Campania Piccardiaque colligunt Harcurtius et Guichius. Lucernenses, Friburgenses, Abbatiscellani perstant Gallis delectus negare. Et manent ibi dissidia, Quinquepagicis[3] impedientibus fabricam ecclesiae in usum protestantium, Tigurinis vero et Glaronensibus fabricam monasterii in locis sibi vicinis. Et archiducissa Tirolensis apud Rhaetos instat, ut foedus factum cum domo Austriaca fiat perpetuum. Copiae, quae in Lucenburgico sunt, movere se incipiunt aegrotante Beckio.

Papa Vallem Telinam velit a Rhaetis sibi custodiendam tradi. Castrum et Montaltum erepta Parmensi retinere vult, quod ea ad terrarum suarum securiorem possessionem necessaria iudicet. Parmensis arma nondum ponit et extra ordinem e Gallia missus Leonius Brulardus obit Italiae principes ad tentandas pacis vias. Interim Veneti multum colligunt militem, nonnihil et Mutinensis. Genuates vero Savonam muniunt, classem augent. Parmensis a subditis novum exigit iusiurandum, ne excommunicatio fidem eorum labefactet.

Imperator adhuc cum Turca de prorogandis induciis agit crediturque confecturus negotium, ideo quod Turca repetere vult Asaci obsidionem. Goslariae pacta creditur probaturus imperator, sed in diplomatis tuti itineris, quae Hamburgi concepta sunt, aliquid immutatum velle. Resumitur in manus negotium Palatinum convento iterum imperatore per mediorum principum legatos. Bavarici benigne loquendo invidiam imperfecti negotii in legatum Hispaniae, qui plena mandata non habet, et in Mogontiacensem et Darmstadiensem a capta praeda discedere abnuentes reiiciunt.

Roum[4] quanquam nulla cum spe Viennae tamen manere malunt parlamentarii Anglicani, nempe ne renuntiato gentis contemtu absit tamen ultio ob interna dissidia, quae in maius malum eruptura videntur. Nam parlamentarii[5] quo plura a rege extorserunt magis quam exorarunt, ut de amovendis a parlamento episcopis, de committenda Turre et portubus iis qui ipsis placent, ut et de mutando ad ipsorum voluntatem regis consilio, eo facti audentiores postulant ut ad tutelam regni militem sibi scribere liceat, ut principis educatio ipsis credatur, ut rex Londinium redeat. Respondit rex venturum se Londinium, ubi videbit facere id se posse salva existimatione; in principe educando ea se cura usurum, quae et Deo et populo satisfaciat; de milite se non impedire, dummodo ipse in eum imperium habeat. Minantur autem parlamentarii effecturos se, ut posthac decreta parlamenti valeant etiam rege non approbante. Gliscit interim motus Hibernicus multis ibi etiam protestantium se ad romanenses aggregantibus. Et quod alio tempore inter magna mala esset habitum, id nunc multis ob insolentiam puritanorum pro remediis habetur.

Deus, [etc.].

Lutetiae, XII/XXII Martii 1642.

In Bassea sunt bis mille sexcenti pedites, equites trecenti. In arcem Pauliniaci[6] ab hostibus circumsessam Galli ex ducatu Burgundiae necessaria intulere. Capti sunt in Sicilia et quidam supplicio affecti, qui Turcas in eam insulam voluerant introducere. Dicitur Bavarus velle, ut Wahlius eat in tractum Coloniorum, sed retinere eum Leopoldus.

3 De vijf katholieke kantons.
4 Sir Thomas Roe, de onderhandelaar namens het huis van de Palts.
5 De gebeurtenissen in Engeland behandelt Grotius ook in zijn persoonlijke brief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 22 maart 1642 (no. 5648).
6 Poligny, plaats ten zuiden van Besançon.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Catalaunica. Supplementa militum ex Helvetia iterum colliguntur. Dissidia Helvetiorum. Papae praetensiones. Parmensis novum iusiurandum a subditis exigit, excommunicationem factam metuens. Morae, quae paci nectebantur, in Hispanum reiiciuntur. Anglica. Varia nova.

5651. 1642 maart 22. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

In Catalania Hispani[2] cuncta extra urbes tenent novem peditum, tribus equitum millibus. Marescallus Bressaeus Catalaniam pro rege Galliae regens Barcinone est, ubi ingens detecta pro Hispano coniuratio, ob quam capti sunt homines XXX. Millereius bellum geret in Ruscinonensi tractu. Habet autem Hispanus Colubri tria millia peditum, duo millia Perpiniani, Rosae mille et octingentos. In Lucemburgico Hispanus miles movere se incipit ipso Bechio aegrotante. Harcurtius et Guichius tuendis finibus invigilant venitque ad eos quotidie novus apud Helvetios conscriptus miles pluresque exspectantur ex omnibus locis, praeterquam a Lucerna, Friburgo, Abbatiscella, quae Gallorum de dilectu postulatis obnituntur. Manent autem ibi quae diu iam viguere dissidia. Ac sicut Quinquepagici protestantes impediunt in aedificanda ecclesia, ita contra Tigurini et Glaronenses impediunt monachos, ne monasterium novum aedificent. In Rhaetis quoque multum discordiae est quaeritque occasiones pontifex, ut Vallis Tellinae custodia ipsi credatur. Archiducissa autem Tirolensis laborat, ut foedus cum Rhaetis aeternum fiat, quale est cum Hispano.

A Casalensibus praesidiariis Trinenses male tractati sunt. Leonius Brulardus e regis Galliae consilio extra ordinem in Italiam missus, agit cum principibus de componendis inter papam et Parmensem controversiis. Neque tamen multum proficit, ideo quod papa retinere velit Castrum et Montaltum, ut necessaria ad securam aliarum quas habet terrarum possessionem. Parmensis, ne subditorum suorum animi per excommunicationem labascant, novum a singulis exigit fidei iusiurandum crediturque clam pecuniis iuvari et a Venetis et ab Ethrusco. Veneti multum scribunt militis, aliquid et dux Mutinensis. Genuates autem Savonam diligenter muniunt classemque augent.

Creditur in producendis induciis facilem habiturus Turcam imperator, ideo quod Asaci obsidium rursus animo agitet Turca. Goslariensia pacta valitura sunt, sed in diplomatis tuti itineris, quae concepta fuere Hamburgi, tricantur aliquid caesariani. Audio mediorum principum legatos iterum de Palatino negotio coepisse agere et Bavaricos molliter loqui, ut culpam infecti negotii reiiciant in Hispanum, Magontiacensem, Darmstadiensem.

Angli parlamentarii Roum ibi manere volunt, ne renuntiata legatio irrita, non parata ultione, maius ludibrium pariat. Ego vero dissidiis Britannicis exitum nondum video. Rex enim multa concedendo nihil aliud promovit quam ut duriora postularentur, nempe ut parlamentariis liceat scribere militem et principem Walliae habere in sua potestate. Sunt eorum et qui minantur facturos se ut parlamenti decreta valeant, etiam rege non probante. Et in Hibernia metuo ne atrox fiat bellum. Ex Portugallia nihil magni audimus.

Videbimus quid parituri sint conventus Osnabruggi et Monasterii. Nam baronem Oxensternium eo tendere audio.[3] Ad aleam proelii venturos Torstensonium et Piccolominaeum vix puto.

Deus illustrem Dominationem vestram cum tota domo servet ac sospitet,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,

H. Grotius.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 706 no. 1560. Ook afschriften in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 323-324, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 280, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 323.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 22 maart 1642 (nos. 5649 en 5650).

3 De vredesconferenties zouden op 25 maart a.s. moeten beginnen, maar zelfs de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna hield zich niet aan de afgesproken datum.

Lutetiae, 22 Martii 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Uppsala: Redd. 19/29 Martii 1642.

5652. 1642 maart 24. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Tam pauca hoc quidem tempore sive de rebus publicis, sive de libris tuis scribenda suppetunt, ut vix sciam quo pacto desiderio tuo satisfacturus sim. Interea mitto apographum tituli Triglandiano operi praemittendi,[2] quem a domino Utenbogardo[3] accepi. In autographo facile est recognoscere effigies Oldenbarneveltii et Utenbogardi, imprimis vero Mauritii et Triglandii. Princeps ad conspectum eius tituli dixit fratrem suum armatum stare, alterum molliter adsidere idque ipsum sibi minus allubescere.[4]

Obiit his diebus Cornelius Blavius typographus,[5] cuius mors cogitata mea interrupit, neque video finem etiamnum eorum, quae iam frater Johannes in manibus habet, Lucani dico et Dissertationis,[6] nam poemata adhuc in mea habeo potestate. Magistratus qui iam est Amstelodamensis condemnationem in mille et ducentos florenos erga Blavios ob impressionem Crelliani operis latam plane irritam esse voluit, eo praecipue nomine quod, si pro civili mulcta haberetur, trecentos florenos excedere non potuisset, sin pro criminali, adhiberi debuissent consules, quod factum non erat.[7]

Blavio libenter quae super impressione Viae ad pacem[8] scripsisti indicabo. De locis Caraffae[9] ut iudicium meum interponam, ego eos omittendos censerem. Nam et parum ad summam rei conferunt et valde iis offenderentur protestantes. Riveti Animadversiones[10] - eius enim nomen praeferent - iam praeter praefationem aut dedicatoriam sunt absolutae, sed exemplum nancisci nondum potui.

Deus interea te nobis diu servet incolumem et incepta tua in bonum ecclesiae secundet,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 236. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5639, beantw. d. no. 5664.
2 De ‘Opuscula’ van Jacobus Trigland met daarin de veel besproken titelpagina; vgl. no. 5644.
3 De bejaarde remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert.
4 Frederik Hendrik zag op de bewuste titelpagina de beeltenis van zijn broer Maurits, staande achter de geleerde Trigland ‘sittende om te schryven de heylsame boecken tot verdediginghe van de rechte religie ende de waerheyt’ (Voorbericht tot verklaring van de gravure van H.C.G.; zie hierover no. 5618).
5 Cornelis Blaeu (geb. ca. 1610) werd op 20 maart 1642 begraven in de Westerkerk te Amsterdam (Fontaine Verwey, ‘Dr. Joan Blaeu and his sons’, in *Quaerendo* 11(1981), p. 5-23).
6 Joan Blaeu († 1673) verzorgde in 1643 de uitgave van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431). In de loop van 1642 zou *De gentium Americanarum origine dissertatio* (*BG* no. 726) verschijnen.
7 De Amsterdamse magistraat had in januari 1642 de gebroeders Blaeu beboet wegens het laten verschijnen van het sociniaanse werk *Johannis Volkelii ... de Vera religione libri quinque, quibus praefixus est Johannis Crellii Liber de Deo et ejus attributis;* vgl. no. 5598. Zie over deze kwestie ook *Corresp. Mersenne* XI, p. 126-127.
8 Na ‘pacem’ volgt in het hs. een onbegrijpelijk: ‘faciunt’.
9 Grotius overwoog twee passages uit Carafa's *Commentaria de Germania sacra restaurata* op te nemen in zijn bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1167).
10 Abraham en Bonaventura Elzevier werkten in Leiden aan de uitgave van *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti ...* (*BG* no. 1172).

Raptim. Hagae, XXIV Martii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 April.

En in dorso: 24 Martii 1642 W. de Groot.

In dorso staat met andere, latere hand:[11] Litt. W. Grot. fratris H. Grot. in die 24 Martii 1642.

11 De aantekening is van de hand van mr. Frans Jacob van Overschie.

5653. 1642 maart 24. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Met de comste van de coninginne is hier in deliberatie gebracht van een ambassade naer Engelant te senden, waertoe alle de provintiën immers haer gedeputeerde ter vergaderynge van de Staten-Generael sijn gedisponeert behalven Hollant, daer in de Staten, die nu vergadert sijn, sooveel consideratiën vallen dat sij daerover met hare principalen consulteren. De brieven van de heer Joachimi, daerbij voor desen is geadviseert dat het parlamen(t) geen tusschenspreecken van dese landen aengenaem soude wesen, maeckt veele difficyl die meenen de ambassade wort aengeleyt om den coninck tegens het parlament te stijven ofte sijne Majesteyts voordeel te procureren.[2] Effen sal dit voornemen bij Hollant niet afflopen. Evenwel heeft het apparentie, dewijle ongetwijfelt de coninginne het garen sal sien, voort moet gaen.

In Engelant verwijderen de saecken meer ende meer. Den conynck versocht om tot Londen te commen, heeft geantwoort dat hij daer noch met eere noch met seeckerheyt wesen kan.[3] Daer wort gemeent sijne Majesteyt toeval van de Schotten hoopt. Het parlament, dat het beleyt van wapenen ende gesach over de frontieren ende militie sonder limitatie van tijt heeft begeert, heeft daerin oppositie van 17 heeren in het Hoge Huys gevonden. Ende de meyer ende oldermans van Lonnen, die hadden geremonstreert sulckx onredelijck was, sijn bij het parlament alle gedeporteert, hebbende vorder de electie van oldermans aen de gildens gebracht. Dickby, voor desen ambassadeur gedestineert in Vranckrijck, wiens brieven, daer ick voor desen van hebbe vermaent,[4] in het parlament sijn gelesen, is geciteert ende heeft niet min te verwachten als een sententie van hoochverraet met confiscatie van goederen. De gevangen biscoppen sijn met confiscatie van goederen gedeporteert.[5] Alles loopt tot extremiteyt.

Hier sal nu worden geresolveert, wat den staet tot een huwelijckxgifte aen prins Willem sal geven. De ambassadeurs die het huwelijck hebben ge contracteert, hebben al liberael gesproocken, wel van 50000 gulden jaerlijckx,[6] dan sonder weten ende last van die het souden moeten betalen, ende soo dat moste worden gepresteert, souden voor de betalynge moeten sorgen. Maer den conynck heeft bij contracte niet willen stipuleren ende alles laten ter discretie van den staet. Hollant siende veele provintiën tot haren coste de liberale willen speelen, sijn geresolveert hetgene sij willen geven apart ende op haerselven te geven, latende de andere dan

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 706 no. 278. Antw. op nos. 5624, 5625, 5634, 5635, 5640 en 5641, beantw. d. nos. 5665 en 5666.

2 In de eerste maanden van 1642 werd de ordinaris Staatse ambassadeur in Engeland, Albert Joachimi, gesecondeerd door de buitengewone ambassadeur Johannes Polyander van Kerckhoven, heer van Heenvliet. Tegen laatstgenoemde ambassadeur groeide in Holland de verdenking dat deze te veel de dynastieke aspiraties van Frederik Hendrik steunde.

3 Na het vertrek van de koningin had Karel I zich naar Newmarket begeven (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 1-9 en p. 14-17).

4 George Digby, die in februari was uitgeweken naar de Republiek, was door het parlementslid John Pym betrapt op het onderhouden van een geheime correspondentie met koningin Henriëtte Maria; vgl. de brief die Willem de Groot op 10 maart aan zijn broer had gezonden (no. 5638).

5 Sinds begin januari hield het Parlement de aartsbisschop van York en 11 andere bisschoppen gevangen. Het proces tegen hen behelsde ook een onderzoek naar hun inkomsten uit de ‘temporalia’ (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1137).

6 Het bedrag moest dienen om de ‘princess royal’ in stijl te onderhouden aan het stadhouderlijk hof (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 13 en p. 21-22).

haer miltheyt oock gebruycken. Veele sien nu eerst het gevolch van dese alliantie ende noch en sien sij het niet al.

Rivets bouck wort alle dagen verwacht.[7] Marais heeft alrede een deel aen den drucker van het sijne gesonden, dat tevoren in Rivets handen is geweest ende door de voornaemste

7 *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti...* (*BG* no. 1172) verschenen een week later.

van de Franse predicanten sal worden oversien, soodat uEd. daer de wijsheyt van veele in dat een schrift vinden sal.[8] Hier doet men ons geloven dat den heer cardinael sijn hant aftreckt van de middelaers ende Miletière sijn tractement is opgeseyt.[9]

De separatie die de bewinthebbers van West-Indiën willen doen van Loan Sint Paul ende Sint Tomé,[10] spruyt uyt het weynych contentement van graeff Maurits ende seggen sij die plaetsen soowel van hier als uyt Parmanbucq connen dirigeren, gelijck sij Castel del Mina[11] onder haer beleyt hebben gehouden. Op de frontieren segt men de Portugesen een advantage hebben gehadt op de Spaengaerts, maer haer swacheyt is, haer te water te vreesen.

Van uEd. tweeden[12] sal ick niet meer seggen dan dat het mij leet is dat uEd. sijnselven soo veel, alle de uwe soo weynych vertrout, die nochtans niet voor en hebben als uEd. ende de uwe goet te doen, ... te ... te vertrouwd.

Desen 24 Martii 1642.

Naer desen was geschreven ben ick onderrecht dat de coninginne een expressen heeft ontfangen, die tijdynge brengt dat het Laege Huys met pluraliteyt van één stemme, het Hoge Huys met contradictie van 17 stemmen, heeft verclaert den conynck een apostaet ende oorsaecke van de troubles in Engelant,[13] die voor desen sijnen Raet sijn toegeschreven, den prince van Walles successeur van de croon, ende dat den conynck groot gevolch creech.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende pensionaris van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Martii [*sic*].

En in dorso: 24 Martii 1642 N. Reigersberg.

5654. 1642 maart 27. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

8 Samuel Desmarets (Maresius) publiceerde tegen Grotius' *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129) een *Concordia discors et Antichristus revelatus*. Dit werk werd door Janssonius in Amsterdam gedrukt (D. Nauta, *S. Maresius,* p. 478-482).

9 Reigersberch moet het nieuws over Richelieu's koerswijziging inzake de geloofseenheid opgevangen hebben in de kring van de Haagse hofpredikant André Rivet. Deze had van zijn correspondenten in Parijs, waaronder Claude Sarrau, de bijzonderheden vernomen van enkele gesprekken die Richelieu vlak voor zijn vertrek naar de Roussillon had gevoerd met de theologen François Véron en Théophile Brachet, sieur de La Milletière (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 91-94).

10 São Paulo de Loanda en het eiland São Tomé, de recentste veroveringen van de Westindische Compagnie in Afrika, werden niet geplaatst onder het gezag van de Braziliaanse gouverneur Johan Maurits van Nassau-Siegen.

11 São Jorge da Mina aan de Goudkust.

12 Pieter de Groot.

13 Waarschijnlijk ontving de koningin de tekst van 'The Declaration of both Houses, setting forth the Causes of their fears and jealousies', dd. 7/17 maart 1642 (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1114-1121). Ook anderszins werd Henriëtte Maria in Den Haag geconfronteerd met berichten over de tegenstellingen in Engeland; vgl. *CSP Dom. 1641-1643,* p. 302-303.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 260. Eigenh. oorspr.

Le colonel Rhon est party d'icy avec ses 4 compagnies que ceste ville donne au roy, et les autres les survint au rendé-vous qui leur est assigné dans le territoire de Gies.[2] Et toutes

2 Kolonel Hans Jakob Rahn was in februari uit Zürich vertrokken. Nabij Gex (ten westen van

ces trouppes qu'on donne pour ce coup à la France, feront environs 8 mille hommes effectifs. Les Grisons sont tousjours in praedicamento publico, et si le pape vient en Valtoline ils ne s'y opposeront point, n'ayans point de forces à luy resister. Son armée s'advance vers la ville de Ferrare et de là je crois qu'elle voudra aller vers le duché de Plaisance, y ayant peu d'apparence qu'on se puisse accorder amiablement, à cause que chaque parti se roidit sur son advantage et le point de reputation pousse les Barbarins de maintenir par armes ce qu'ils ont entrepris contre le duc de Parme,[3] qui par son opiniastreté enaigrit l'affaire, parce qu'il a chassé l'evesque de Plaisance[4] et tous les ecclesiastiques estrangers hors de son pays, dont on est fort offencé à Rome.

Je ne sçai si vous avez veu le memorial que l'ambassadeur de France a presenté au pape en faveur du nouveau roy de Portugal, le droit duquel il maintient avec des tres bonnes raisons, et don de Velez qui est à Naples se prepare pour faire son ambassade vers le pape touchant le mesme suject avec l'assistance de celuy de l'empereur, en sorte que le college des cardinaux se trouve inter malleum et incudem, quicquid tandem in eo negotio decreverit.[5]

Si je ne vous escris d'icy en huict jours, croyez que je suis en chemin pour aller trouver monsieur le mareschal Horn[6] en Alsace, où son eschange se doit faire, et s'il ne me permettra que je l'accompagne en Suede, je le supplieray qu'il s'interpose envers monsieur Heuf[7] qu'il me paye le reste de ce qu'il me doit. Car par son moyen il pourra recevoir ses descomtes de Suede. Vous m'obligeray infiniment d'y cooperer et faire tant qu'après une si longue patience, qui me cause tant de dommages, je reçoive pour le moins ceste satisfaction en attendant le reste.

Torsenson s'advance vers Minden pour agir en campagne.

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,

vostre serviteur redevable,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 17/27 de Mars l'an 1642.

Les Bourgignons ont pris Poligni avec un autre chasteau d'importance, ce qui rompra tout à fait le traitté de la neutralité que les Suisses continuent à solliciter.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 April.

3 Kardinaal Francesco Barberini had paus Urbanus VIII bewogen de kwestie over het bezit van het hertogdom van Castro te laten escaleren tot een oorlog tegen Odoardo Farnese, hertog van Parma, en diens bondgenoten in Italië (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 868-869).

4 Alexander Scappi, bisschop van Piacenza, 1627-1650, was eerder nuntius in Zwitserland geweest (Gauchat, *Hierarchia Catholica* IV, p. 281).

5 Zolang de paus weigerde de Portugese gezant Dom Miguel van Portugal te ontvangen, pleitte de Franse ambassadeur François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, in Rome voor de erkenning door de Heilige Stoel van het nieuwe koninkrijk. Om Urbanus VIII van enige toegeeflijkheid te weerhouden zond Spanje een extraordinaris ambassadeur naar Rome, te weten de voormalige vice-koning van Catalonië, Pedro Fajardo, markies van Los Vélez (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 736-739; *Archivo de Simancas, Catálogo XIV, Secretaría de Estado, Roma,* p. 150-151).

6 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn stond op het punt vrijgelaten te worden uit Beierse krijgsgevangenschap.

7 De Parijse bankier Johan Hoeufft.

En in dorso: 27 Mars 1642 Marin.

5655. 1642 maart 28. Aan C.M. von Degenfeld.[1]

Monsieur,

Nous touts qui sommes icy, moi, les dames, le filz et la fille,[2] remercions vostre Illustrité de la souvenance qu'elle a de nous et la prions de croire que ce qui a manqué au traittement deu à ses qualitez, est suppleé par l'affection qui a esté, est et sera tousjours tres sincere. Dieu soit loué de ce que vostre Illustrité se trouve en lieu de repos et nous face la grace de sçavoir bientost de nouvelles, telles que nous les desirons de madame la baronne.

Si quelque chose reste à faire icy pour le contentement de vostre Illustrité, nous la prions tant que nous sommes de nous faire l'honneur de nous employer en quoi elle nous jugera capables. Car je suis avecq touts les miens, monsieur,

de vostre Illustrité le tres humble et tres obeissant serviteur,
H. de Groot.

A Paris, le 28 de Mars 1642.

5656. 1642 maart 29. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gratias habeo pro iis quae scribis de regina et eius filia. Gaudebo quaecunque deinceps in eo negotio fient cognoscere. Sunt enim hae περιπέτεια et per se magna et in futurum coniecturas nobis praebent. Interim multum impendii secum fere[n]t ista nuper XLII Anglorum postulata, in quibus haud dubitem quin futura sint multa iniqua.[2] Multo plus illi audent in regem quam nos ausi fuimus in praefectum mandata habentem.[3] Et tamen a puritanis vestris nos factiosi iudicamur, illi celebrantur ut libertatis propugnatores. Tantum in animos potest male percepta religio.

Quod quaedam mea hic edo, id feci necessario. Nam in Annotatorum indice multa acta sunt non optima fide, quorum non dico.[4] Et non paulo emendatior erit haec

1 Huidige vindplaats onbekend. Eigenh. oorspr.; facs. Autographensammlung dr. R. Amman, Aarau. Auktion am 16. November 1961, I no. 353 Tafel 49, J.A. Stargardt Antiquariat, Marburg; Autographen-Auktion am 26. und 27. November 1985 im grossen Sitzungssaal des Marburger Rathauses, no. 437 p. 127, J.A. Stargardt, Marburg. Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld (1599-1653), sinds 1628 gehuwd met Anna Maria Adelmann von Adelmannsfelden, begon zijn militaire carrière in keizerlijke dienst. In 1632 sloot hij zich aan bij de Zweden, maar toen hun krijgskansen keerden, verkoos hij in Franse legerdienst te treden. Hij werd hier bevorderd tot ‘colonel général de la cavallerie étrangère’. Na wrijvingen met Richelieu (vgl. no. 5311 n. 14 (dl. XII)) ging Degenfeld in 1642 zijn geluk beproeven in Venetiaanse dienst (*NDB* III, p. 558-559, en *SBL* X, p. 573-578).

2 Van Grotius' kinderen bevonden alleen Cornelia en Cornelis zich nog in Parijs. Van Cornelis de Groot is bekend dat hij in 1641 enige tijd gediend had onder de vrijheer van Degenfeld; vgl. no. 5093 n. 26 (dl. XII).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 934 App. no. 593; de passages ‘Non puto ... tranquillior’ en ‘Qui nos ... amplius’ alleen gedrukt *Clavis Epist.* Antw. op no. 5644, beantw. d. no. 5669.

2 Willem de Groot had in zijn brief van 17 maart 1642 gezinspeeld opeen binnenkort te verschijnen uitgave in het Nederlands van deze 42 (of 22) artikelen.

3 Grotius denkt hier terug aan de laatste fase van de Bestandstwisten.

4 De in oktober 1641 bij Blaeu verschenen uitgave van de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135) was niet tot volle tevredenheid van Grotius tot stand gekomen. Dit is de reden

editio. Quod si voluisset Blavius, potuisset etiam currente isto praelo edere mea minuscula. Ego neque nostra

waarom hij de vervolgdelen, de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137), en de *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus en pars tertia* (*BG* nos. 1138 en 1141), liever in Parijs wilde laten drukken.

ad Ius[5] neque praefationem ad Ἀνθολογίαν[6] mittam, antequam edita sint Lucaniana et poematum παραλιπόμενα et priusquam certus sim, an Ἀνθολογίαν velit suscipere edendam et intra quod tempus.[7] De Iure belli et pacis exempla[8] exspectabo quamprimum per Rhotomagum, nisi melior se occasio obtulerit.

Non puto Suedos mihi iniquos fore, ideo quod veritati et paci studeam. Si res aliter cadit, eius sum aetatis et famae, ut post tot adversa et prospera gravis mihi esse non debeat vita tranquillior.

Uxori tuae,[9] sorori nobis carissimae, omnia obsequia defer meo nomine. Quod responderem ei nihil habui praeter ea, quae tibi saepe responderam. Sunt autem inter coniuges omnia communia. Qui nos amant, Petro suadere debent, ut faciat quod nos pridem voluimus ipsique expedit, ut Amstelodamum se conferat ibique iaciat aliqua suae fortunae initia. Si aliter vult, ipse viderit. Ego nihil addam de eo amplius.

Nuntii undique adveniunt[10] de magno motu in Arragonia. Et Colubri oppidum in Ruscinonensi tractu Millereius obsidet terra marique. Constantiam recepere qui in Catalania sunt Hispani,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

29 Martii 1642.

Velim privatas illas chartas[11] edi multis de causis.

5657. 1642 maart 29. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Is mij lief ende zal mij vorder lief zijn te verstaen wat daer passeert van de coninginne ende princesse, contenanciën, discoursen ende 't oordeel van verstandigen, alzoo deze occurrentie is van groote consideratie voor alle naebuiren. Die suitte van de princesse tot costen van de prins zal groot zijn.[2] De bijslaep meene ick dat noch wat uitgestelt zal werden.

Die 't meeste credyt hebben in het parlement ende den coning zoo hoogh hebben geoffenseert, zullen alles brengen tot het uiterste dat zij connen tot haere eigene verzeeckertheit. Maer dat de Schotten, die de Engelschen voorgegaen hebben zoo in 't verhoogen van d'autoriteit van het parlement als in het voornemen tegen de

5 In de *Epist.:* 'nostra ad haec'. Bedoeld wordt echter de *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum*. Dit werk ging eerst naar de Parijse drukker Pelé (*BG* no. 791) en vervolgens, in 1643, naar de Amsterdamse drukker-uitgever Joan Blaeu (*BG* no. 792).
6 De *Anthologia Graeca* verscheen pas tussen 1795 en 1822 (*BG* no. 534).
7 Van de hier genoemde werken verzorgde Blaeu alleen de uitgave van de nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).
8 *BG* no. 571; de verzending van de auteursexemplaren had vertraging opgelopen.
9 Willem en zijn vrouw Alida Graswinckel bekommerden zich om de jonge Pieter de Groot.
10 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 29 maart 1642.
11 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5658. Beantw, d. no. 5670.
2 De Staten, met uitzondering van de Staten van Holland, waren bereid toe te stemmen in de uitkering van een jaargeld van 50000 gulden aan de prins van Oranje en zijn nog geen twaalfjarige bruid.

bisschoppen, de Engelschen zouden tegenvallen, can ick niet geloven. Van den brief van Dickby geopent bij het parlement hebben

wij hier veel verstaen,[3] doch niet van de hoope gegeven van secours van den prins van Orangie. Ende blijve ick van uwer Ed. opinie dat den prins dat niet en zal hazarderen.

De zaecken van Oost-Vrieslant zijn apparent in meerder rust te zullen comen; dan off hetzelve zal geschieden met meerder voordeel van den graef ofte van de stenden, staet te bedencken.[4] De assistentie die vanwegen Vrancrijck ende Hollant geschiet aen den coning van Portugael, is niet buiten reden.

Rivets schrift wensche ick mij met den eerste werde overgezonden.[5] De H. Schrift werdt, gelijck uEd. ziet, wonderlijck gedraeit nae eens yders phantasie. Ende op de questie wat noodigh is ofte niet - eenige dingen zijn noodigh absolutelijck, eenige tot vrede van de kerck - vallen oock de imaginatiën zeer verscheiden. Die Socinus volgen,[6] zouden onder dat onnoodigh al vrij veel willen begrijpen. Ick en zie niet dat ander middel is om de eenicheit van de kerck te herstellen ofte herstelt zijnde te conserveren als door bequaeme explicatie van 'tgunt bij de generale conciliën tot onderhout van vrede is verclaert, waertoe niet anders van doen en is als een geest van vrede ende nedericheit, die in deze tijdt aen veelen ontbreecken. Ick zal al zeggen wat nut is zoo op 't Oude als Nieuwe Testament ende dat met approbatie van de Sorbonne.[7] Daer en is niet dan een weinich voorzichticheit toe van noode.[8] Chrysostomum heb ick uEd. gerecommandeert,[9] omdat niemant beter den text volgt ende beter leeringe daeruit treckt; daerenboven heeft de eer gehadt van om des waerheits wil te sterven ende de bischoppen van Rome hebben niet die van Constantinople tot haere communie weder willen aennemen, eer zij die persoons memorie hadden gerestitueert.

Ick heb overlang gebeden dat men Peter[10] te Amsterdam zoude helpen. Ick bidde het noch.

't Schijnt dat den coning van Engelant een lijfguarde zal maecken van vierduizent Schotten best tot zijne Majesteit geaffectioneert, waertoe het gelt zal gefurneert werden uit Vrancrijck, misschien oock uit uwe hoecken. De commandeurs zullen buiten twijffel zijn van dieghene die in Schotlant een partij met den coninck hadden gemaect ende altijd in vreze zijn vanwegen de sterckste, dat is de puriteinen.

29 Martii 1642.

3 Brieven die de uit Engeland gevluchte George Digby in februari vanuit de Republiek aan enkele vrienden en de Engelse koningin Henriëtte Maria had geschreven, waren onderschept en vervolgens in het Hogerhuis voorgelezen.

4 Zowel Ulrich II, graaf van Oostfriesland, als de Oostfriese stenden hadden de afgelopen winter Staatse steun en bemiddeling gezocht inzake de landsverdediging en de beëindiging van de inkwartiering van Hessische troepen in het land. In februari deden gecommitteerden van de Staten-Generaal uitspraak in het geschil (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 818-823).

5 *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ... (*BG* no. 1172). Zie ook het postscriptum waarin Grotius het complete oeuvre van André Rivet opvraagt.

6 Degenen die in navolging van de zestiende-eeuwse theologen Lelio en Fausto Sozzini een rationalistische christologie voorstonden.

7 In de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) en de *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* (*BG* no. 1138) wordt een dergelijke approbatie van de Sorbonne niet vermeld. Eerder moeten wij hier denken aan waarderende woorden die Denis Petau, doctor van deze instelling, heeft uitgesproken na lezing van het manuscript van het eerste deel van de *Annotata ad Vetus Testamentum*; zie over Denis Petau S.J. (1583-1652) en diens aandeel in het persklaar maken van de *Annotata,* nos. 5408 en 5492 (dl. XII).

8 De woorden ‘Ick zal ... noode’ zijn door Grotius in margine ingevoegd.

9 Op 8 maart had Grotius de aanschaf aanbevolen van de *Opera omnia* van Joannes Chrysostomus in de uitgave zoals die in het begin van de zeventiende eeuw verzorgd was door de Franse jezuïet Fronton du Duc.

10 Grotius' tweede zoon Pieter.

Ick wenschte wel dat al dat Rivet oit heeft uitgegeven, voor mij wierd gecocht ende mij toegezonden.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 29 Martii 1642 uyt Paris.

5658. 1642 maart 29. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck blijft in de quartieren ontrent Narbonne. Den marescal de La Millerai[2] belegert Coleuvre met vijfendetwintichduizent man ende de haven met zestien galeien, twintich ronde schepen; is gecomen tot de contrescarpe ende heeft een groote uitval gesteuit ende, soo men hier zegt, tweehondert geslagen, driehondert gevangen. Dit is in Roussillon. Maer in Catelagne zijn de Spaignaerden meesters van 't veld, hebben Constantina[3] weder ingenomen ende zullen verder gaen, zoo zij niet getrocken en werden nae Arragon, alwaer men zegt een groote beroerte is.[4] Wel is waer dat de gemeente van Parijs dickmael is bedrogen geweest door die tijding, maer nu ter tijdt werdt zulcx meer als voor dezen gelooft, omdat men meent dat veelen die vast geweest zijn aen de ontdeckte conspiratie van de grooten van Spaegnie, haerzelve zullen zoecken te salveren met veele anderen in 't spel te trecken, gelijck gemeenelijck gebeurt.

't Oorlogh schijnt voor dit jaer vanwegen Vrancrijck meest zal vallen op de frontieren van Spaegnie ende dat op de grentzen van Nederlant ende Bourgogne 'tzelve niet veel meer en zal zijn als defensyf. Ondertusschen groeien de trouppes zoo van den grave van Harcourt als van de Guiche.[5] Nae Italië gaet den hertogh van Bouillon,[6] alzoo tot noch toe het oorlogh daer blijft tuschen Vrancrijck ende Spaignie. Den prince Thomas zoeckt voor het sluiten van het tractaet approbatie te hebben van Spaegnie ofte te minste bij Spaegnie geëxcuseert te zijn, doende dat de noodt vereischt.[7] Maer den cardinael van Savoie heeft gezonden nae Rome om de dispensatie te hebben om zijne nicht[8] te trouwen.

De vloot van Vrancrijck die nae de custen van Portugael[9] zoude gaen, is noch te Brest, een deel te Rochelle, doch maect gereedschap om te vertrecken. Vijfduizent soldaten uit Bretagne werden te Calis verwacht. Ick meen zij gaen nae den grave van Guebrian,[10] hoewel in Engelant daervoor ende voor eenige uit Schotlant werdt gevreest. Den marescal Horn is wederom te Lindau.[11] Ick hoop de zaecke nu beter gelucken zal als voor dezen. Dat den keizer

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5657. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8 april 1642).
2 Op 16 maart had Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, de aanval op Collioure ingezet. Na 29 dagen gaf het Spaanse garnizoen zich over.
3 Constantí nabij Tarragona.
4 De ‘groote beroerte’ bedaarde toen koning Philips IV in april Aragon uitkoos als basis voor de Spaanse campagnes in Catalonië.
5 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, bevelhebbers van de Franse legers in Picardië, resp. in Champagne.
6 In januari 1642 was besloten om Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, te belasten met de oorlogvoering in Italië.
7 Prins Tommaso Francesco van Savoye wilde vóór de ondertekening van een vredesverdrag met de regentesse Christine de France weten of de Spanjaarden bereid waren een vrij vertrek uit Madrid te verlenen aan zijn echtgenote en kinderen.
8 Kardinaal Maurizio had te kennen gegeven zijn nicht Luisa van Savoye te willen huwen.
9 Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, had in januari orders gekregen om met zijn vloot koers te zetten naar de Middellandse Zee; vgl. no. 5579.
10 Van de versterking van 5000 Bretons die graaf Guébriant aan de Nederrijn kon verwachten, bereikten eind juni slechts 3600 man hun plaats van bestemming (*Episodes Guébriant,* p. 279-280).
11 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn was eerder in Tübingen gesignaleerd; vgl. no. 5645.

in de zaecke van de vrede wat terugge gaet, comt omdat hij verzeeckert is van de zijde van den Turck,[12] Lunenburg tot zich crijght[13] ende groote macht van volck verzamelt.

Advysen uit Aleppo zeggen dat de Hollanders Ceilon in Oost-Indië hebben becoomen. Gil d'Haes[14] gaet met drieduizent man gelicht uit Zel ende naegelegene quartieren nae 't lant van Colen. Te Milan is een oproer geweest, oock te Nizza.

29 Maert 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 29 Martii 1642 uyt Paris.

5659. 1642 maart 29. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Quanquam copiae crescunt ad finem Belgicum,[2] nonnullae etiam sunt in fine Burgundico, videtur tamen ibi nihil maius exspectandum quam ut rex sua tutetur, vi praecipua belli incubitura in Catalaniam. Rex Hispaniae eo nondum pervenit. Et dicitur ingens motus exortus in Arragonia. Saepe quidem hic tales rumores habuimus, qui falsi deprehensi sunt, sed nunc famam probabilem facit ea quae detecta dicitur procerum coniuratio, cuius qui conscii fuere non mirum sit, si pericula sua multorum societate minuant. Milleraius nunc cum exercitu viginti quinque millium Colubrum obsidet pervenitque ad fossam et eos qui eruperunt repressit, occisis, ut dicitur, trecentis, captis trecentis. Portum clausum tenent naves Gallorum sexdecim longae, aliae viginti. Interim Constantinam recepere Hispani, sed creduntur motu illo, quem dixi, tractum iri in Arragoniam. Classis, quae sub marchione Breszaeo in Portugalliam itura est, nondum vela fecit. Est partim Brestae, partim Rupellae.

Cardinalis Sabaudus Romam misit, ut a pontifice veniam habeat ducendi fratris filiam. Princeps autem Thomas videtur vix adduci posse, ut quicquam constituat nisi volente Hispano. Gallis autem adhuc bellum cum Hispano manet itque ob id in Italiam dux Bulionius.

Quinque millia Britonum eunt mari Caletum, inde quo incertum est. Nam et sperat eos ad se venturos comes Guebrianus, et Angli parlamentarii ne ad se veniant metuunt. Multa sunt argumenta, unde colligimus non placere Galliae regi iter reginae Anglicanae in Hollandiam. Concursant ad eam omnes, quibus cum parlamento Angliae male convenit. Et ipsa dolorem suum non dissimulat. Non puto aut Batavos aut principem Arausionensem se mixturos dissidiis Britannicis, nisi ut concordiae auctores. Gallia quid factura sit, dubito. Displicet quidem exemplum laesae maiestatis regiae in tam vicinis locis, sed metuitur ne quid adhuc in aula lateat factionis

12 Het verdrag tussen de keizer en Turkije was op 19 maart 1642 te Szöny nabij Komáron verlengd.

13 De hertogen van Braunschweig-Lüneburg hadden in januari partij gekozen voor de keizerlijken.

14 De Vlaming Gilles de Haes (1579-1657) vocht in 1628-1630 in Italië onder Spinola. De dood van deze veldheer was voor hem aanleiding om met zijn regiment van Spaanse naar keizerlijke dienst over te gaan. Door de nederlaag die hij en generaal Sparr in de winter van 1641-42 voor de vesting Hohentwiel hadden geleden, was de generaal-majoor nu moeilijk tot actie te bewegen (*BNB* V, kol. 136-139). Reeds in februari werd gemeld dat De Haes met zijn ruiters vanuit het markgraafschap Baden naar Keulen zou oprukken; vgl. no. 5614.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 72; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2, afd., IV, p. 191 no. 421. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 149.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 29 maart 1642 (no. 5658).

Hispanicae. Imperator longae pacis cum Turca certus esse creditur et tum ipse, tum Bavarus magnos exercitus conscribere atque colligere.

Deus, [etc.].

Lutetiae, XIX/XXIX Martii 1642.

Audimus seditionem fuisse Mediolani, item Nicaeae ad mare; Gillonem Hasium cum tribus militum millibus collectis ex Cella vicinisque praesidiis ire in terras Colonienses; regem Britanniae ad corporis sui tutelam advocare Scotos quater mille; pecuniam ad [id] e Gallia dari. Batavos autem in India Ceilonem insulam cepisse literae quaedam ex Syria loquuntur.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Hispanica. Colubri obsessio. Rex Angliae Batavos pariter et Gallos in suas partes trahere laborat.

5660. 1642 maart 29. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Video nova nasci et acria satis dissidia[2] inter regem Angliae et parlamentarios, ad quae cum accedat reginae non dissimulatus super ante actis dolor et concursus ad eam eorum, quibus cum parlamento male convenit, haud satis video quid hinc augurari debeam. Britonum Armoricorum quinque millia Caleti exspectantur. Itaque puto eos ad comitem Guebrianum ituros. Regi Galliae non probatur consilium quod regina cepit mare transeundi; quare omnia Anglis quieta a Gallis fore suspicor, quanquam non desunt qui hos concitent partim religionis partim regii nominis tuendi studio. Reginae matris adventum Batavis non valde gratum futurum facile praevideo. Sed qui impediri possit, non video.[3]

Rex Hispaniae in Catalaniam nondum pervenit. Praeterea motus magnus in Arragonia exortus hic dicitur. Saepe quidem nos talis rumor decepit, aut non tam nos quam credulam plebem. Sed nunc probabilem famam facit procerum quae detecta dicitur coniuratio, cuius qui participes fuere quaerent sua pericula turbae involvere. Caeterum in Ruscinonensi tractu Millereius exercitum habet ad XXV millia; cum eo obsidet Colubrum pervenitque ad fossam et eos qui eruperant repulit, ducentis ut hic dicitur interfectis, captis trecentis. At Hispani Constantinam recepere. In Catalania agunt pro lubitu, nisi eos iam ille Arragoniae motus ad se traxit.

Videtur autem in illas partes incubitura maxima belli moles, quanquam et Harcurtii et Guichii exercitus crescunt et aliquid copiarum est in fine Burgundico. Et in Italiam it dux Bulionius, nam et ibi bellum Gallis cum Hispano mansurum videtur, etiamsi quae cum principibus Sabaudis agi coepere rata sint, quorum cardinalis Romam misit, ut sibi fratris filiam in matrimonio habere liceat. Princeps autem Thomas adhuc Hispanos nonnihil respicit. Pontifex vix est ut diu vivat et multum laborabunt reges, ut aliquem habeant sibi addictum in ea sede.

Miror imperatorem paci moras iniicere. Videtur intumescere eo, quod Lunaeburgos a nostris abduxerit et quod ingentes brevi se habiturum copias speret. Si tamen

1 Tekst naar *Epist.,* p. 707 no. 1562. Ook afschriften in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 325-326, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 282, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 325 (de laatste zin van het postscriptum, ‘Ex Anglia (= Syria) ... India’, ontbreekt in de copie te Uppsala).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 29 maart 1642 (nos. 5658 en 5659).

3 Maria de' Medici werd tegen het eind van deze maand in Utrecht verwacht (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 22).

Lauwenburgicus Wahlii locum implet,[4] dabitur Stalhansio aliquid audendi occasio.[5] Suspicor omnem a Turca

4 De bevelhebber van het Beierse leger, de graaf van Wahl, had zich op 6 maart van het keizerlijk leger afgescheiden om versterking te bieden aan de keizerlijken bij de Nederrijn. Zijn plaats in het leger van aartshertog Leopold Wilhelm zou ingenomen worden door veldmaarschalk Franz Albrecht (1598 - † 10 juni 1642), hertog van Saksen-Lauenburg (*NDB* V, p. 366-368).

5 Torsten Stålhandske wachtte bij de Oder op verbinding met het oostwaarts optrekkende leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson.

metum demptum imperatori tum pactis prorogatis, tum quia Asacum Turcae in animo manet. Classis Gallica quae Portugalliam versus itura est, partim adhuc Brestae, partim Rupellae se tenet. Interim naves longae sexdecim, viginti aliae portum Colubri occlusum tenent. Marescallum Hornium Lindaviae esse audimus speramusque tandem bene successurum tractum tam diu negotium.

Deus pacem det bonam christianis, et illustrem Dominationem vestram cum omni eius domo praestet incolumem,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. Grotius.

Lutetiae, 29 Martii 1642.

Dicitur rex Britanniae tutelam corporis sui mandare Scotorum sibi fidis. Mediolani seditio fuit, item Nicaeae. Gillo Hasius cum militibus ter mille dilectis ex Cello vicinisque praesidiis it in tractum Coloniensem. Ex Anglia sunt literae quae dicunt a Batavis captam Ceilonem insulam in India.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Ludovico Camerario, reginae regnique Sueciae consiliario.

5661. 1642 maart 31. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Ego hac septimana cum domino Utenbogardo contuli de duobus quos transmisisti Caraffae locis et comperi eum in eandem mecum sententiam descendere, non adiungenda ea quae ex invectivis in Lutherum et Melanchthonem plus mali, quam boni ex iis quae de vitiis clericorum et Confessione Augustana dicuntur, videantur allatura.[2] De iis, quae ad editionem Blavianam Viae pacis pertinent, ipsum per litteras monui. Ubi quid intellexero sive de eius libri sive de Dissertationis de origine gentium Americanarum sive de Lucani editione faciam te certiorem.[3] Ego non desinam urgere Blavium, neque quid amplius possum proficere.

Quod de sermonibus a cardinale Riceliaco in negotio reconciliationis iam mutatis scribis, valde mihi dolet.[4] Neque enim ulla in re maiorem spem collocaveram quam in eius bona voluntate et ad id, quod enixe vellet, efficiendum potentia.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 237. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5647, beantw. d. no. 5675.
2 Grotius overwoog twee passages uit Carafa's *Commentaria de Germania sacra restaurata* op te nemen in zijn bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1167). Over deze zaak mocht zijn broer Willem het advies inwinnen van de nestor van de remonstranten Johannes Wtenbogaert.
3 Het handelt hier om de uitgaven *BG* no. 726 en *BG* nos. 430-431.
4 Het nieuws over Richelieu's koerswijziging was ook al door andere zegslieden in Den Haag verkondigd; vgl. no. 5653.

Ego quae iniungis subinde, si tractum temporis habeant, annotare soleo.[5] Reliqua in re recenti expedio. Animadversiones Riveti ad tua in Cassandrum Annotata nondum prostant;

5 Grotius had zijn broer gevraagd om zijn aanwijzingen voor de drukker nauwkeuriger bij te houden: ‘rogo chartam in mensa tua habeas’.

hac tamen septimana proculdubio prostabunt.[6] De Marezii thesibus[7] scribet Goesius.[8] Interim et hoc scias, prodiisse his diebus Notas Graswinkelii in epistolam quandam eiusdem Marezii, qua sententiam Salmasii tuetur de permissione trapezitarum, quam Graswinkelius in gratiam Bocxhornii oppugnat, simplicem hic tantum tolerantiam agnoscens. Eum libellum per occasionem mittam.[9]

De Angliae rebus incerta hic omnia et pauci sunt qui comperta scribere audeant. Illud constat a parlamento sexaginta circiter deputatos ad regem cum feciali missos fuisse eosque re infecta reversos. Regina hic dixisse fertur se pedem in Angliam non illaturam antequam maritus suus iusti exercitus compos sit. De donatione propter nuptias iuveni principi ab Ordinibus constituenda inter provintias non convenit. Ordines Generales quinquaginta florenorum millia annua promisisse per legatos suos[10] dicuntur. Hollandi se suo nomine quod e re esse iudicabunt daturos aiunt aliasque provintias, ut et ipsae pro viribus conferant, monent. Sed id Foederatis minus placet, neque quis finis futurus sit etiamnum intellexi.

Postquam haec scripsissem, vidi scriptum hoc Riveti et ipsum acerbum ut ab homine Gallo et genuino Calvini assecla compositum, quod per partes, ne nimis tabellarium onerem, mittere constitui.

Vale, frater optime,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XXXI Martii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Aprilis.

En in dorso: 31 Martii 1641 [*sic*] W. de Groot.

Onderaan de brief, in de hand van Grotius, en doorgehaald: deest ab 102 ad 121.[11]

6 Een exemplaar van *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti...* (*BG* no. 1172) kreeg Willem nog dezelfde dag in handen (*infra*).

7 De theoloog Samuel Desmarets had op 1 januari 1641 aan Jacobus Zuerius in een nieuwjaarsbrief zijn mening gegeven over een hem aangeboden verhandeling ‘De Trapezitis' van Zuerius’ neef, Marcus Zuerius Boxhorn. Omdat de standpunten van deze auteur afweken van die van de gevestigde autoriteit op dit gebied, Claude Saumaise (vgl. no. 5583), vloeide uit deze brief een wetenschappelijke controverse voort (D. Nauta, *S. Maresius,* p. 188-189).

8 De schoonzoon van Daniel Heinsius, Willem Goes (pseudoniem Lucius Verus) opponeerde tegen de stellingen van Saumaise en Desmarets met een *Vindiciae, pro recepta de mutui alienatione sententia, accedit specimen eiusdem controversiae (auctore Lucio Vero),* uitgegeven te Leiden in 1646 (ex. Den Haag, KB, 1123 D16); zie Leroy, *Dernier Voyage,* p. 47 en 70.

9 De jurist Dirck Graswinckel was in het bezit gekomen van de nieuwjaarsbrief van Maresius. Zijn *Notae* voltooide hij op ‘VIII kal. Iunias’ (25 mei 1642). Hetzelfde jaar liet de Leidse uitgever Commelin een bundel verschijnen waarin buiten medeweten van de auteurs de tekst was afgedrukt van de dissertatie van Boxhorn, de brief van Desmarets en de *Notae* van Graswinckel (ex. Leiden, UB, en Parijs, Bibl. Nat.).

10 De gezanten Johan Wolfert van Brederode, François van Aerssen, heer van Sommelsdijk, en mr. Johannes Polyander van Kerckhoven, heer van Heenvliet, hadden in 1641 het huwelijk gearrangeerd tussen Willem (II) van Oranje en Mary Stuart.

11 Aantekening gemaakt na ontvangst van het eerste ‘pars’ van Rivets *Animadversiones* (*supra,* n. 6).

5662. 1642 maart 31. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheere,

De verhinderynge compt uyt Hollant dat de ambassade, die bij de ander leden van de Generaliteyt was goetgevonden, niet voort en gaet, hoewel sijne Hoocheyt het seer garen hadde gesien. Dan veele steden, uyt advisen van den heer Joachimi[2] sijnde geïnformeert dat de intercessie van desen staet bij het parlament van Engelant niet aengenaem wesen soude, alvoren de ambassade te decerneren waren garen geïnformeert hoe het nu bij het parlament soude worden genomen. Apparent dat bij eenyge d'ombragiën oock in consideratie commen, vreesende meer voor het recht van den conynck als voordeel van de kerck soude worden gesoricht. Die alle beletselen wel wilden affsnijden, slaen voor de ambassade te decreteren om het parlament te bedancken, dat hem gunstych heeft getoont de princesse voor haer twaelff jaren uyt het rijck te laten gaen,[3] ende met die inleydynge soude men connen sien off met vrucht verder conde worden gegaen sonder peryckel te loopen van een rebuyt, ende oordeelen dat beter als met verlies van tijt d'occasie van goet te doen te versuymen, alsoo de saecken in dat rijck, naer de gemeene advisen seggen, meer ende meer verwijderen.

De gedeputeerde van het parlament aen den conynck waren wederom tot Londen gecommen, blijvende sijne Majesteyt persisterende van de administratie van wapenen sonder limitatie van tijt in handen vari het parlament niet te stellen.[4] De resolutie van bij refuys van hetselffde de administratie van het rijck aen het parlament te nemen hebben sij den conynck voorgelesen, daerop sijn Majesteyt sonder van voornemen te veranderen seyde dat het was een stoute resolutie, protesterende op Godts oordeel noyt veranderynge in de religie voorgehadt te hebben. Ende alsoo de gedeputeerde seyden dat sodanygen weygerynge van den conynck het parlament in groot achterdencken brachte, repliceerde den conynck dat sulcke instantiën sijne Majesteyt, die men van sijne royale macht wilde despouilleren, geen minder achterdencken en bracht. Nu moet men sien off bij het parlament, gelijck den conynck is geseyt dat bij continuatie van weygeren soude geschieden, die resolutie sal worden gepubliceert, in welcken gevalle sijne Majesteyt heeft verclaert sijne justificatie mede te sullen bekentmaecken aen alle de werelt. Wat dan resteert, is licht te besluyten: hetgene Caesar den Rubicon hebbende gepasseert in 't werck stelde ende bij andere die sachter wilden gaen met veranderynge van staet is versuympt. Die des conyncx saecken hier patrocineren, seggen advisen te hebben dat heele provintiën haer voor sijne Majesteyt verclaren ende Lesle[5] heeft geschreven voor den conynck uyt Schotlant 20000 mannen soude brengen, willen oock men geloove den conynck tot Lonnen soude commen ende hope was tot accommodement.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, 78c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 709 no. 279. Antw. op nos. 5648 en 5649, beantw. d. nos. 5676 en 5677.

2 Frederik Hendrik achtte de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 815) ‘wat te goet Parlaments’.

3 Mary Stuart was op 4 november 1631 geboren.

4 Eenmaal buiten Londen, trok koning Karel I zijn toezeggingen met betrekking tot de zorg over de militia en de verdedigingswerken van het land weer in (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 17-19; *The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1114-1127).

5 De Schot Alexander Leslie (ca. 1580-1661), graaf van Leven, diende tot 1638 in het Zweedse leger. Eind december 1641 raakte hij betrokken bij het recruteren van 10000 Schotten voor de Palts, maar de opstand in Ierland bracht verandering van plaats van bestemming. In mei 1642 gaf Karel I hem het bevel over het expeditieleger in Ierland (*DNB* XXXIII, p. 68-76).

De coninginne toont in hare propoosten groot misnijgen tegens de Engelsche ende sal door het slepen van de ambassade het credyt van ons Neeff[6] bij haer Majesteyt geen grooter aensien crijgen. Maer veele beginnen die alliantie verder in te sien ende en toont de genegentheyt bij veele steden haer oock niet seer groot om hare liberaliteyt bij occasie van het huwelijck

6 Codenaam voor Frederik Hendrik.

van prins Willem hooch te extenderen.[7] Voor de coninginne wort gelt op juweelen tot acht ten honderden voor interest tot Amsterdam gesocht, maer alsoo niemant voor de betalynge wil staen, wort niet veel gevonden. Hier doet men bij de bewinthebbers nieuwe instantie tot affmaeckynge van het different van Ambo[i]na[8] ende dat het gelt daervan aen de coninginne soude worden gegeven.

Met expiratie van het octroy[9] dat nu met dit jaer eyndicht, schijnt off men op de bewinthebbers meent veel te vermogen ende sullen den Compangie vremde conditiën voorcommen. Maer sij laten haer weynych aen prolo[n]gatie te sijn gelegen ende tonen off haer indifferent waer den handel voor yder open worde geseth, ende soodoende sullen verst commen. Van secours van scepen voor Portugael is inclinatie ende sonder groote assistentie kan den conynck niet bestaen. De Nederlantse troupes clagen seer, worden niet betaelt ende den conynck van Spaengien haer gevende vrijen pas om in sijn dienst off door sijn lant naer huys te commen, verlopen een groot deel. Ses maenden subsidie is voor den croon van Sweden geconsenteert.[10]

De lantgravinne van Hessen[11] worden bij de keyser avantagieuse conditiën voorgeslagen, daertoe den adel seer inclineert die tot Cassel is vergadert, waer hem den grave van Eversteyn mede vint onder pretext van uyt Oost-Vrieslant meerder volck te sullen gaen haelen. De intelligentie tusschen den grave van Guebrian ende Eversteyn is op verre naer de beste niet ende de lantgravinne de ligue verlatende, gelijck men hier apprehendeert, soo soude de croone Sweden het pack alleen in Duytslant dragen.

De pasporten tot Hamburch geformeert,[12] desadvoueert den keyser, soo eenyge meenen, omdat sij wel sien dat vrede elders sijnde gemaeckt het oorlogen door Portugael in Spaengien te hevyger soude aengaen ende sulckx tot handelynge vooralsnoch cleyne apparentie is. Heeft uEd. andere consideratiën, die wilde ick wel weten.

Desen lesten Martii 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende croone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 April.

En in dorso: 30 [*sic*] Martii 1642 N. Reigersberg.

7 In de Staten van Holland rezen bezwaren tegen de hoogte van het toe te kennen jaargeld aan de jonge prins van Oranje en zijn bruid Mary Stuart (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 815 en p. 818).

8 In 1623 hadden Nederlanders op Amboina enkele kooplieden van de Engelse Oostindische Compagnie vermoord. Van dit incident, de 'Amboina Massacre', bleven de Engelsen grote ophef maken; zie onder meer Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 3546-3552, no. 4205a en nos. 7200-7202.

9 De verlenging van het octrooi van de Oostindische Compagnie was deze tijd in behandeling bij de Staten van Holland (*Res. SH,* dd. 1 april 1642). Ook over het zenden van een nieuwe hulpvloot voor Portugal werd gesproken (*Res. SH,* dd. 3 en 8 april 1642).

10 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had in Den Haag meermalen aangedrongen op een spoedige toekenning van deze subsidie (*Res. SH,* dd. 12/13 maart, 3 april en 7 april 1642).

11 Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin-regentes van Hessen-Kassel, dreigde het voorbeeld van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg te volgen in het geval dat de Staten-Generaal haar niet meer zouden toestaan Oostfriesland te gebruiken als steunpunt voor het leger van de Hessische bevelhebber graaf Caspar van Eberstein (Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 248-251, en Reimann, *Der Goslarer Frieden von 1642,* p. 157-161).

12 De afgifte van keizerlijke vrijgeleidebrieven, zoals overeengekomen in het preliminair vredesverdrag van Hamburg dd. 25 december 1641.

5663. 1642 april 1. Van G. Keller.[1]

Hoch edler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vnndt patron etc.,

Von der königl. Schwedischen armee vfbruch hat man noch keine andere nachricht, alss das selbige, wie lezte von dannen kommende schreiben melden, gestern hat sollen zu werck vndt die marche gegen Westphalen gerichtet werden.[2] Der herr felt marschalck war wieder wohl auf, vndt starck zu pferde zu sein. Gott wolle s. Excell. ferner darbey gnadiglich erhalten, vndt zu dero vorhaben glück vndt sieg verleihen. Von der kayserl. haupt armee hat man, das selbige an dem Saalstrom einquartirt seye, vndt alle stadte von Hall biss an Saalfeldt voll liegen; soll ein vbel bekleites, schlecht bewehrtes vndt sehr verhungertes volck sein, desswegen sie allenthalben vbel hausen, vndt dass arme volck ganz verderben, auch weder fürstl. noch gräffl. residenz verschonen. Die Bayerische völcker werden nun nicht weit mehr von den Rhein sein,[3] dan den 10. dieses sie Erffurt schon vorbey marchirt gewesen. Daselbst seindt verschiedene gefangene von ihnen eingebracht worden, welche einhellig berichteten, dass solch corpus dergestaldt abgenommen habe, dass kein 3000 man zu ross vndt fuss mehr dabey sein solten, welche dienst thun vndt fechten könten, dahero sie nicht vermutheten, dass die marche nach dem Rheinstromb, sondern nach den quartieren, sich zu refraichiren, gehen müste. Wirdt also Hazfeldt dieses secours so hoch nicht gebessert sein, wan er ihm schon zu sich bekompt.

Mit den tractaten zu Gosslar ist es noch nicht allerdings richtig, seindt aber von dannen nach Braunschweig verlegt,[4] vermuthlich auss apprehension, dass die marche der Schwedischen vff ged. Gosslar gerichtet werden möchte.

Auss Warschaw berichtet man, das die newen Marienbrüder[5] sampt der konigin einige völcker annehmen thätten, allein wüste man nicht, obs zu dienst des kaysers, welcher durch den obristen Wingessky[6] vmb 7000 man anhalten liese, oder zu sonst was angesehen seye. Der obristen Cracaw vndt Mizloffs werbungen sollen tapffer fordt gehen.[7] Sie befinden sich in persohn zu Warschaw. In Schlesien soll wegen starcker einquartierung der kayserl. gross lamentiren sein,[8] vndt die leuthe so woll

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 57. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur in Hamburg, Johan Adler Salvius.

2 De berichten over de uiteindelijke bestemming van het leger van de Zweedse opperbevelhebber, veldmaarschalk Lennart Torstensson, waren tegenstrijdig. Sommigen meenden dat het naar Halberstadt zou optrekken, anderen spraken van een opmars in de richting van Goslar en de Weser (*Doc. Boh.* VI, p. 429 no. 1289). In werkelijkheid verplaatste het leger zich van Salzwedel in de richting van Havelberg; vgl. *Doc. Boh.* VI, p. 429 no. 1291.

3 De bevelhebber van het Beierse leger, de graaf van Wahl, had zich op 6 maart van het keizerlijke leger afgescheiden om versterking te bieden aan de keizerlijken van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen.

4 Tenslotte kwamen de hertogen van Braunschweig-Lüneburg op 19 april 1642 te Brunswijk tot een definitief accoord met de keizer; vgl. *Doc. Boh.* VI, p. 431 no. 1297.

5 De verboden Poolse ridderorde van de Onbevlekte Ontvangenis van de H. Maagd Maria stond een pro-Habsburgse politiek voor (vgl. no. 5570).

6 Wingersky, of beter Weng(i)ersky, kolonel in keizerlijke dienst; vermoedelijk gaat het hier om Albrecht Christoph Wengersky, die in 1630 voor Wallenstein het commando voerde in Mecklenburg (Kneschke, *Adels-Lexicon* IX, p. 529-530; *Doc. Boh.* V, p. 21-32).

7 In het najaar van 1641 waren de uit Pommeren afkomstige kolonels Joachim Ernst von Krackow en Joachim von Mitzlaff begonnen met het werven van Poolse soldaten voor het keizerlijke leger (vgl. no. 5546). Zie over beider familieachtergronden, Kneschke, *Adels-Lexicon* V, p. 291-293, en VI, p. 312.

8 Het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg, moest Silezië verdedigen tegen een inval van de Zweden.

auss den stadten alss dörffern davon lauffen, vndt alles im stich lassen. Von ged. kayserl. volckern wirdt vor gewiss geschrieben, dass die cavallerie mit den newgeworbenen völckern zusammen gezogen vndt zu Klockaw randez-vous gehalten haben; hetten ezliche kleine stück geschuz bey sich, allein wüste man nicht, ob sie vff die Stahl-

hansische, welche noch im Sternberg[ischen] still liegen, etwas tentiren oder nach der haupt armee durch Böhmen gehen würden. Den 16. dieses ist herr Stahlhansch von Stralsundt wiederumb weg vndt nach seinen trouppen gangen.[9]

Zu ged. Stralsundt kommen die konigl. Schwed. subdelegirte Lilliesträom vndt Rhenschiöldt[10] mit den Chur Brandenburg. gesandten[11] täglich zusammen. Den effect solcher tractaten haben wier zu seiner zeith zu vernehmen.

Vnterdessen bin vndt verbleibe ich allezeit

Ew. Excell. etc. gehorsamber diener

G. Keller m.p.

Hamb[urg], den 22. Martii 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 April.

5664. 1642 april 5. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Triglandius,[2] ut video, risum multis praebebit per illud τηλαυγὲς πρόσωπον.[3] Ubi a fraterno funere[4] conquieverit animus Blavii, impellendus erit ut poemata et ad Lucanum nostra absolvat.[5] Quodsi nimium cunctatur, ego dissertationem Americanam[6] et quae ad Ius habemus[7] hic praelo subiiciam. Nostra ad Vetus Testamentum pulcherrime edentur, sed lente satis.[8] De mulcta remissa Blaviis gaudeo. Suaserim tamen a tam odiosis editionibus in posterum abstineant.[9]

9 De Zweedse bevelhebber Torsten Stålhandske had in Stralsund de laatste instructies ontvangen voor de aanstaande campagne. Hij keerde nu terug naar zijn leger dat nog aan de Oder verbleef.

10 De onderhandelingen over de ratificatie van het Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag van 1641 begonnen op 11/21 februari in Stettin, maar werden later voortgezet in Stralsund. Namens de gevolmachtigde Johan Oxenstierna traden van Zweedse kant de commissarissen Johan Nicodemi Lilliesträom en Gerdt Antonison Rehnsköld op (*Urk. u. Act.* I, p. 527, en XXIII-1, p. 17-24).

11 De keurvorst van Brandenburg liet zich vertegenwoordigen door Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim en Johann Georg von dem Borne.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 935 App. no. 594. Antw. op no. 5652, beantw. d. no. 5680.

2 De ‘Opuscula’ van Jacobus Trigland, ingeleid met een opzienbarende titelpagina; vgl. nos. 5618 en 5644.

3 Homerus, *Hymn. in Solem* 12-13: πρόσωπον τηλαυγές.

4 De uitgever Joan Blaeu had onlangs zijn broer en medevennoot Cornelis verloren.

5 Van de hier genoemde werken verzorgde Blaeu alleen de uitgave van de nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).

6 Grotius' *De gentium Americanarum origine dissertatio* verscheen in mei 1642 te Parijs (*BG* no. 725) en in juli 1642 bij Blaeu in Amsterdam (*BG* no. 726).

7 De *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* kwam in november 1642 bij Pelé in Parijs uit (*BG* no. 791).

8 *BG* no. 1137; het werk werd gedrukt bij Cramoisy in Parijs.

9 Blaeu had het werk uitgegeven van de socinianen Johannes Völkel-Johannes Crellius. Voor deze onvoorzichtigheid was hij door de Amsterdamse magistraat beboet.

Loci Caraffae[10] habent quidem quaedam non placitura protestantibus, sed multum est quod dicit de corruptissimis cleri moribus illo tempore. Ea enim vera schismatis causa; caetera προφάσεις. Deinde in eo, quod ait Confessionem Augustanam initio non displicuisse catholicis,

10 Grotius overwoog twee passages uit Carafa's *Commentaria de Germania sacra restaurata* op te nemen in zijn bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1167).

sed iudicatam quibusdam in locis egere explicationis. Caeterum de his particulis addendis aut omittendis iudicium tibi et amicis permitto. Et rogo de privatis chartis[11] rem promoveas. Existimo enim id pernecessarium. Et erit ea quaedam praescriptionis vicenaria interruptio.

Riveti librum avide exspectabo.[12] Quodsi detur occasio, velim una ad me mitti omnia quae antehac ab eo sunt edita. Quidam ex reformatis summe eruditus cum intellexisset Rivetum contra me scribere, rogabat an igitur Latine didicisset. Cogitabo autem et amicorum consilia super hoc lubens cognoscam, an respondendum sit Riveto et Borboritae.[13] Deinde an illico, an vero in fine operis ad Vetus Testamentum.[14]

Rex apud Narbonem podagra laborat,[15] febri continua cardinalis, nisi quod revalescere dicitur multa tamen timens, non externa sed aulica:

> Ἄντα γέρον, μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί.[16]

Colubri oppidum et arx obsidentur a Gallis. Hispani sex mille pedites, CCCC equites bene locum defendunt et prospere eruperunt non sine sanguine. Gallis haec praeda obtinget. Rex magnos dilectus facere pergit in Avenione, Etruria, Helvetiis. Edidit apologeticum Parmensis, quod laudatur. Papa manet pertinax ut senex. Rex Angliae et ex Gallia et ex Dania habuisset auxilia, nisi parlamentarii mare fecissent suae potestatis occupatis navibus regiis et multis additis mercatorum. Nunquam vidi res perturbatiores.

Deus te cum matre, coniuge, liberis et amicis servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

5 Aprilis 1642.

5665. 1642 april 5. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De humeuren in de vergadering van Hollant moeten noch zeer ontstelt zijn door de religie, alzoo zij meer als andere provinciën zwaericheit maecken om voor een coninck die zoo opentlijck verdruckt werdt iet te spreecken. Ick en can niet zien, hoe den coninck zich op de Schotten, die 't exempel aen Engelant gegeven hebben, zal

11 Met de uitgave van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot...* (*BG* no. 889) wilde Grotius aantonen dat de Rotterdamse bestuurderen in 1618 hun verplichtingen niet waren nagekomen.
12 Een aantal katernen van *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti ...* (*BG* no. 1172) was al onderweg; vgl. no. 5661.
13 Spotnaam van de theoloog Samuel Desmarets, die tegen Grotius' *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129) het geschrift opstelde *Concordia discors et Antichristus revelatus*.
14 *BG* no. 1137. Een dergelijke overweging is al terug te vinden in een eerdere brief; vgl. no. 5633.
15 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 5 april.
16 Vgl. Homerus, *Ilias* 8, 102.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5666. Antw. op no. 5653, wellicht beantw. d. no. 5705.

connen vertrouwen, tenwaere op eenige catholycken ofte die haerzelve, doe den coning in Schotlant was, aen zijne zijde hebben verclaert.

Dat die van Hollant aen de bruid[2] haere liberaliteit apart willen toonen, is het kievitsei gezocht, dewijl men het henneëi laet loopen.[3] Exiguum est quod aediles[4] monent.

2 In de Staten van Holland werd nog steeds gedelibereerd over de hoogte van het toe te kennen jaargeld aan de jonge prins van Oranje en zijn bruid Mary Stuart.
3 Vgl. *WNT* VI, kol. 577. Deze uitdrukking wordt gebruikt voor personen bij wie 'de gierigheid de wijsheid bedriegt'.
4 'Aediles', de afgevaardigden van de Hollandse steden.

Rivets boeck zal ick zeer garen met den eerste zien.[5] Een zeer geleerd persoon van de religie, hoorende dat hij schreef, vraegde off hij dan Latijn geleert hadde. Van 't opzeggen van de heer Miletières tractement heb ick niet verstaen, maer wel dat hem de cardinael zeer genoodt heeft om zich te begeven in de roomsche communie.[6] 't Schijnt dat de politycke vrede eer zoudt dienen gemaect, eer men veel in de kerckelijcke zal connen vorderen. Evenwel geschieden daertoe preparaten door het overzetten van den bijbel in 't Fransch, 't zingen van lofzangen ende gebeden in 't Fransch, eenige goede boecken uitgegeven van het devoir van de bisschoppen ende curez, oock om yder te doen gaen te predicatie ende tot de sacramenten in zijn eigene p[a]rochie ende niet bij de munnicken; oock een geleerd boeck van een professor t'Angers, waerbij hij defendeert Christum in sacramento non esse per modum quantitativum.[7]

Die van de Westindische Compagnie[8] zal zien wat het is luiden te gebruicken die alle censure zijn ontwassen. Van de Portugesen hooren wij niet. Hier is een tijding geweest, ick weet niet bij wie uitgestroit, dat den prins van Orangie te Amsterdam zoude zijn gevangen.

Ick verstae dat in Hollant [is] gedruckt de historie van Vrancrijck van onze tijdingen, beschreven bij den hertogh van Sully, die groote kennisse van alle affairen heeft gehadt, doch uitgegeven zonder zijne naem. Zoo uwe Ed. dat boeck can vinden, zal wel doen 'tzelve te lezen; ende ick zal mede garen een exemplair daervan hebben.[9]

5 April 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder den Reeckenmeester.[10] Den 5 April 1642.

5 De *Animadversiones* van André Rivet op Grotius' *Annotata ad Consultationem Cassandri* waren zojuist in Leiden bij Abraham en Bonaventura Elzevier verschenen (*BG* no. 1172).

6 Vlak voor zijn reis naar de Roussillon had Richelieu de Franse verzoeningstheoloog Théophile Brachet (1588-1665), sieur de La Milletière, in een privégesprek aangeraden zich tot het katholicisme te bekeren omdat 'hors de l'Eglise il n'y avoit point de salut' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 4 en p. 91).

7 Afgaande op het onderwerp zou het hier het eerste werk kunnen betreffen van de theoloog Antoine Arnauld (1612-1694), hoewel in de uitgebreide *Vie de messire Antoine Arnaud, docteur de la maison et société de Sorbonne,* in het laatste deel (dl. 43) van zijn *Oeuvres,* geen enkele aanwijzing is te vinden dat de hoofdpersoon een ordinariaat in Angers heeft bekleed. Het hier ter sprake gebrachte 'geleerde boeck' was in dit geval een jansenistisch getinte memorie die Arnauld in 1641, op aanraden van zijn geestelijke leidsman Jean-Ambroise Duvergier de Hauranne, abt van Saint-Cyran, had geschreven tegen enkele door de jezuïeten geformuleerde opvattingen over het deelnemen aan de H. Communie. Pas na het overlijden van Richelieu werd de memorie openlijk op naam van de auteur uitgegeven: *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez ... par Antoine Arnauld,* Parijs 1643 (*DHGE* IV, kol. 447-484). Zie voor een algemene beschrijving van de religieuze opleving in Parijs, R. Mousnier, *Paris capitale au temps de Richelieu et de Mazarin,* Parijs 1978, p. 9-54.

8 De bewindhebbers van de Westindische Compagnie wilden hun recente veroveringen in Afrika liever niet onder het gezag van Johan Maurits van Nassau-Siegen plaatsen.

9 De *Mémoires des sages et royalles oeconomies d'estat, domestiques, politiques et militaires de Henry le Grand ... et des servitudes utiles, obeissances convenables et administrations loyales de Maximilian de Béthune,* anoniem gedrukt 'à Amstelredam' [= au château de Sully] 1638.

10 David van Reigersberch, broer van Nicolaes, rekenmeester van Zeeland (van der Aa, *Biographisch woordenboek* (f^{o}) VI, p. 58).

5666. 1642 april 5. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck is noch ontrent Narbonne ende heeft het flerecijn[2] in de beenen, mijnheer den cardinael de coortze ende veel onrusten daerenboven, die in de hoven noit en ontbreecken. Evenwel laet niet ordre gestelt te werden van een goed secours van La Motte d'Hodincourt, men zegt hier van zesduizent man.[3] Ende Coleuvre werdt belegert door den marescal de La Millerai, maer zal niet als met force ende groote bloedstorting connen gewonnen werden, alzoo daerbinnen zijn drieduizent Spaignaerden ende vierhondert ruiters onder het beleid van den marquys de Mortemara, luiden van courage, gelijck gebleecken is in een uitval waerdoor zij de Fransoisen niet weinigh hebben beschaedight.[4] Zoo de Fransoisen die plaetze ende Roses connen crijgen, zal Perpignan mettertijd peryckel loopen.

Den coninck van Spaegnie heeft zijne reize nae Catelagne gestaeckt door vrese van moeiten in Arragon, ende heeft den grave van Chavigny hier geschreven dat eenige brieven van den coning van Spaegnie zijn geïntercipieert aen den marquys de Hinoiossa, waerbij hem belast werdt de trouppes van Catelagne te brengen in Arragon om den perssende noodt.[5]

In onse quartieren werdt La Bassee wel gefortificeert ende de legers van Harcourt ende de Guiche zijn in goede ordre.[6] Van de nieuwe lichtinge, geschiet in Switzerlant, zijn bij de duizent in deze quartieren gearriveert. Men zegt zesduizent gaen nae Italië. Daer werden oock voor den coning lichtingen gedaen in het comtad van Avignon ende in Toscane. Den hertogh van Beieren fortificeert sterck in de Nederpaltz. Men zegt ons dat Wahl in persone nu bij hem is.[7] Vrancrijck presenteert aen Jan, landgrave van Darmstadt, de qualiteit van marescal de France met groote pensioenen, zoo hij de trouppes van Lunenburg can brengen in dienste van Vrancrijck.[8]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no 5665. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 5/15 april 1642).

2 Vgl. *WNT* III 3, kol. 4537: 'flerecijn' (jicht, rheumatiek).

3 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had in Catalonië de opdracht een opmars van Spaanse troepen in de richting van Perpignan te verhinderen.

4 Collioure, dat sinds 16 maart belegerd werd door de Franse maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, had een sterk garnizoen van ongeveer 4000 soldaten. Deze stonden onder het bevel van de ervaren Spaanse generaal Francisco de Orozco († 1668), markies van Mortara (*Diccionario de Historia de España* II, p. 1133-1134).

5 Een van de brieven die de Franse staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, in handen kreeg was een koninklijk schrijven van 8 februari, gericht aan de markies van Hinojosa, bevelhebber van het Spaanse leger in de omgeving van Tarragona (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 196-197). Volgens de *Gazette 1642,* no. 53, dd. 19 april 1642, was de Franse bevelhebber La Mothe-Houdancourt in maart op de hoogte van de Spaanse krijgsplannen.

6 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, bevelhebbers van de Franse legers in Picardië, resp. in Champagne.

7 De bevelhebber van het Beierse leger, de graaf van Wahl, was eind maart voor nader overleg in München (*Gazette 1642,* no. 55, dd. 26 april 1642).

8 Landgraaf Johann von Hessen-Darmstadt (1609-1651) voerde het bevel over het leger van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg (*Episodes Guébriant,* p. 209-211 en p. 231; *Europäische Stammtafeln,* neue folge I, Tafel 104).

In Italië heeft den hertogh van Parma een groot manifest uitgegeven.[9] Den paus blijft vaststaen op zijn voornemen, hebbende vijftienduizent man in 't veld, waertegen den hertogh heeft zevenduizent. Venetië continueert veel volcx te lichten. Den hertogh van Toscane heeft

9 Hertog Odoardo Farnese liet een *Vera e sincera relazione delle ragioni del duca di Parma contro la presente occupazione del ducato di Castro* publiceren (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 868 n. 8).

in dienst tweeduizent te paerd, zevenduizent te voet, ende tienduizent boeren gebracht in wapenen. Den coninck van Spaegnie doet hooge dreigementen aen den paus zoo men den coning van Portugael eenigzins erkent.[10] Ende den vice-roi van Naples, bevreest zijnde zoowel voor de Fransoisen als voor de Turcken, versterckt de garnisoenen van Taranto, Brendezi ende andere in Puglia ende in de bijgelegen eilanden; fortificeert oock de haven van de Baia en de Isole.[11]

Van de princen van Savoie werdt noch getwijffelt, wat zij doen zullen op de zaecke van het accord,[12] den coning van Spaegnie haer presenterende tweehondertduizent ducaten om te blijven in het oorlogh. Hertogh Carel[13] is zieck te Worms. Den coning van Engelant zoude buiten twijffel secours gehadt hebben van Vrancrijck ende van Denemarcken, zoo die van het parlement de zee niet en hadden bezet. De Fransoisen hebben becomen een fort voor Coleuvre genaemt Saint-Theraise.[14]

5 April 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 5 April 1642 uyt Paris.

5667. [1642] april 5. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex adhuc circa Narbohem est.[2] Cardinalis aegrotavit febri et quidem continua. Dicitur nunc revalescere. Scripsit huc comes Chavigniacus interceptas regis Hispaniae literas, per quas imperat marchioni Hiniosae, ut quae sunt in Catalania copias eas omnes ducat in Arragoniam, ut quae in summo versatur periculo. Colubri oppidum brevi putatur futurum in Gallorum potestate. Quodsi et portus Rosae accedat, poterit Perpiniani fames exspectari.

Audax facinus fecit his diebus dux Valetta.[3] Navibus, quae et equos ferebant, ex Anglia in Carentam amnem invectus, equis iisdem propere adiit Plassacum, domum antehac suam, quae leucis sex a ripa abest, atque inde abducta filia, magna pecuniae et suppellectilis vi in Angliam rediit.[4]

10 Pedro Fajardo, markies van Los Vélez, werd door Philips IV naar Rome gezonden om te voorkomen dat de paus audiëntie zou gaan verlenen aan de Portugese gezant Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego.
11 Een van de eilanden voor de kust van Napels, wellicht Isola d'Ischia.
12 In zijn nieuwsbrieven van 8 maart had Grotius bericht dat de prinsen Maurizio en Tommaso Francesco van Savoye een overeenkomst hadden gesloten met de regentesse Christine de France.
13 Hertog Karel IV van Lotharingen zocht niet langer aansluiting van zijn leger met dat van de keizerlijken in het Keulse Sticht; vgl. no. 5614.
14 De aanval op het fort Santa Teresa hadden de Fransen op 21 maart ingezet.
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 73; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 192 no. 422. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 151. Beide copieën geven overigens het jaartal 1641; gezien zijn inhoud dient de brief echter te worden geplaatst in 1642.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 5 april 1642 (no. 5666).
3 Bernard de Nogaret (1592-1661), hertog de La Valette, zoon van de op 13 januari te Loches gestorven hertog van Epernon, leefde sinds 1638 in ballingschap (*DBF* XII, kol. 1341-1342).
4 Anne-Louise-Christine de Nogaret de La Valette d'Epernon, geboren in 1624, koos in 1648 voor het klooster († 1701) (*DBF* XII, kol. 1340-1341). In de *Gazette 1642* no. 52, dd. 19 april 1642, wordt onder het Londense nieuws melding gemaakt van de hertogelijke escapade naar Plassac (dep. Charente-Maritime).

Rex Angliae Eboraci[5] est cum filio, ubi ad eum concursus fit nobilium non probantium acta parlamenti eo usque licentiae progressi, ut regem apostatam causamque omnium in regno malorum pronuntiaverit. Rex et ex Gallia et Dania copias exspectavit. Sed ex quo parlamentarii navibus regiis in suam redactis potestatem, additis et mercatorum bene armatis mare tenent, praeclusi externis sunt aditus.

Papa in negotio Parmensi durus manet. Veneti et Ethruscus pergunt colligere copias. Hispani legatus negat aut quenquam posthac Romae ab Hispania legatum fore aut nuntium a Roma in Hispania, si Lamega recipitur.

Wahlius apud ducem Bavarum est, qui loca Palatinatus Inferioris diligenter munit. Dux Carolus Wormatiae aegrotat. Dicitur hic Johannes landgravius Darmstadiensis eas copias, quae Lunaeburgicorum fuere, adducturus in militiam Gallicam et marescallus Franciae futurus.

Prodiit Italicus liber Galeassi Gualdi Veneti historiam continens ab ingressu regis Gustavi in Germaniam ad excessum ducis Bernhardi Vinariensis magna cum laude regis Gustavi et gentis Suedicae.[6] Prodiere et episcopi Bellaii libri sane utiles de officio episcoporum et pastorum cum monitis ad plebem de non deserendis paroeciae suae conventibus.[7]

Deus christianum orbem restituat in statum tranquilliorem, etc.

Lutetiae, XXVII Martii/V Aprilis MDCXLI [*sic*].

Colubri oppidum et arx defenduntur tribus millibus peditum, equitibus quadringentis sub marchione Mortara et quantum ex eruptione, quam fecere, coniicere licet, multo sanguine Gallis ea loca vendent. Rex podagricus est. Ad Mottam Hodincurtium, qui in Catalania est, mittit supplementum sex millium. De delectu Helvetico mille in Galliam venerunt; quinque ferme millia in Italiam eunt. Ait is Gualdus, de quo dixi, militasse se sub marescallo Hornio. Galli munimentum quoddam cepere praeiacens oppido Colubri, cui nomen Sanctae Therasiae.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Arragoniae res in ancipiti statu. Valettae ducis audax expeditio. Anglica. Alia nova. Galeasti Gualdi et Bellaii scripta recensentur.

5668. 1642 april 5. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

5 Koning Karel I bereikte York op 29 maart (Gardiner, *History of England* X, p. 178).

6 De soldaat-geschiedschrijver Galeazzo Gualdo Priorato (1606-1678) was de auteur van een *Historia delle guerre di Ferdinando II e Ferdinando III imperatori e del re Filippo IV di Spagna contra Gostavo Adolfo, re di Svetia, e Luigi XIII, re di Francia, successe dall'anno 1630 sino all'anno 1640,* 1641 (*DEI* V, p. 631).

7 Jean-Pierre Camus (1584-1652), bisschop van Belley, had in 1629 afstand gedaan van het bisschopsambt. Sindsdien wijdde hij zich aan de theologie en de letteren. Van zijn hand verscheen in 1641 het stichtelijke werk ‘Les debvoirs du bon paroissien’ (Cioranescu, *Dix-septième siècle* I, p. 511-518).

1 Tekst naar *Epist.,* p. 707 no. 1563. Ook afschriften in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 326-327, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 283, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 326 (het postscriptum ontbreekt in de copieboeken).

Parlamentum Angliae decreta talia adversus regem fecit[2] et eam mutationem magistratuum Londinii, ut omnia posthac ibi ad vim apertam spectare videantur. Habuissetque iam rex auxilia externa non uno ex loco, nisi parlamentarii id praevidentes mare sui iuris fecissent.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 5 april 1642 (nos. 5666 en 5667).

Hoc Britanniae statu nihil aequi a Vienna exspectari posse domui Palatinae et res ostendit et loquuntur Peblitzii literae.[3] Quare optanda quidem tum alibi, tum apud Britannos concordia. Sed per quos ea conciliari possit, non multum video, cum intelligam non Gallos tantum, sed et Batavos ob principis Arausionensis affinitatem parlamentariis esse suspectos. Regina Angliae malum sibi imminens in tempore effugit. Una res est in tot malis quae me solatur, quod audio principem electorem magno prudentiae temperamento gratiam sibi servare et regis et parlamenti.[4]

Arragoniae motus facit[5] ne in Catalaniam eat rex Hispaniae, cuius literas interceptas scribit comes Chavigniacus, per quas iubetur marchio Henoiosa omnes ex Catalania copias ducere in Arragoniam ad reprimenda motuum semina. Rex Galliae apud Narbonem podagra tentatur, et febri cardinalis Riceliacus, metuens crescentem Sanctimartii[6] gratiam. Supplemento tamen mittuntur ad Mottam Hodincurtium sex millia, ut dicitur. Interim Colubri oppidum et arcem premit Millereius. Defendit ea marchio Mortara, vir fortis, cum tribus millibus Hispanorum peditum, equitibus quadringentis, qui iam virtutis specimen dedere prospera eruptione, ita ut non incruenta futura sit Gallis ea decertatio.

Ex dilectu, quem Galli apud Helvetios faciunt, mille iam in Galliam venerunt; sex millia in Italiam eunt. Praeterea colligit militem rex apud Avenionem et in Ethruria. Bassea bene munitur et in Picardico ac Campanico fine crescunt exercitus.

Plenum audaciae facinus fecit nuper dux Valetta. Nam ex Anglia cum navibus, in quibus et equi erant, invectus Charentam amnem, inde equis illis ivit Plassacum, domum suam, abductaque inde filia, vi magna pecuniae et supellectilis in Angliam rediit.

Dux Parmensis edito scripto causam suam tuetur. Papa nihil remittit. Veneti pergunt militem scribere. Et dux Ethruscus ferme duo millia habet equitum, peditum septem, rusticorum in armis decem millia. Lucenses mille militibus urbem suam custodiunt. At regni Neapolitani praefectus sive Turcam sive et Gallos metuens auget praesidia Tarenti, Brundisii insularumque ei litori obiacentium; munit portum Baiae et Insulae.[7]

Papa in aperto quindecim habet hominum millia, Parmensis septem. Principibus autem Sabaudis bis centum millia ducatorum offert Hispanus, ut spretis quas Gallia cudit pactionibus secum in bello perseverent. Omnia autem durissima papae minatur, si is Lamegam ut legatum recipit.

Wahlius ipse, dum miles eius ad Rhenum tendit, apud Bavarum esse dicitur; Bavarus vero diligenter munire loca Palatinatus Inferioris. Joannes vero Darmstadiensis landgravius futurus marescallus Franciae, si militem qui Lunaeburgicorum fuit in Gallicam militiam possit traducere. Dux Carolus Wormatiae aegrotat. Tam circa Albim quam ad Rhenum utrae hac aestate validiores futurae sint copiae, dubitari potest. Contrahunt enim quantum possunt imperator et Bavarus.

In Brasilia bellum adhuc manet inter Batavos et Portugallos. Turca autem non nisi de Asaco cogitare videtur.

3 Kolonel Georg Johann Peplitz, een van de woordvoerders namens de Palts, stuurde vanuit Wenen nieuwsbrieven naar zijn stadgenoot Carl Marin, de Zweedse resident in Zürich. Mogelijk ontving Grotius van Marin afschriften van deze brieven.

4 Karl Ludwig van de Palts trachtte koning Karel I te overtuigen van de noodzakelijkheid van een verzoening met het Parlement.

5 De *Epist.* geeft: ‘faciet’.

6 Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat (1620-†12 september 1642), markies van Cinq-Mars, zoon van Antoine, markies van Effiat. Door de gunst die hij van koning Lodewijk XIII genoot, was deze jongeman al op zijn 18de jaar opgeklommen tot de waardigheid van ‘grand écuyer de France’ (*DBF* VIII, kol. 1314-1315).

7 De *Epist.* geeft: ‘Daiae et Iusatae’.

Deus illustrem Dominationem vestram cum suis servet ac sospitet,
Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. Grotius.

Lutetiae, 5 Aprilis 1642.

Galli munimentum quoddam cepere obiacens oppido Calabri [*sic*], cui nomen Sanctae Therasiae.

Bovenaan de brief in de copie te Uppsala: Leidae, 5/15 Aprilis 1642.

5669. 1642 april 7. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Mitto tibi reliquias operis Rivetiani, id est dedicatoriam, praefationem, epigramma et libellum anonymi.[2] Ego maiorem ubique lenitatem et moderationem speraveram in scripto de conciliatione agente et opposito tuis Annotatis, quae in neminem invehuntur et pacifica omnia continent. Sed ita est hominis ingenium. Epigramma[3] agnoscit suum non esse[4] - et certe aliter olent catuli, aliter sues[5] - sed auctorem non nominat. Ego paucos novi qui id praestare possint; quare quantum potero inquiram. Interea vide, an placeat quod mitto responsum Riveti meritis condignum.[6] Libellum

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 238. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5656, beantw. d. no. 5684.

2 Op 31 maart had Willem al een aantal katernen van *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti...* (*BG* no. 1172) naar zijn broer in Parijs gestuurd. Het pakket dat nu verzonden werd, bevatte de *dedicatio* aan de curatoren van de Leidse Universiteit, dd. Hagae Comitis kal. april., de *praefatio ad lectorem,* voorts een *epigramma* en tenslotte de *Tractatus de Christianae pacificationis et ecclesiae reformandae vera ratione, ab eximio quodam theologo, ante annos LXXX editus*.

3 Het epigram 'De Hugonis Grotii annotatis Henoticis, ad Consultationem Cassandri'. Weldra zal blijken dat dit een gedicht van Constantijn Huygens was (Worp, *De Gedichten van C. Huygens* III, p. 178, en IX, p. 58). Zie voor enige correcties in de tekst, no. 5761.

4 De tekst van het epigram zoals afgedrukt in *BG* no. 1172:

Qui se cumque nigrâ primi caligine victâ
Romano fortes eripuere luto,
Non indignamur si queis epidermide summâ
Sordibus elotas non habuere manus.
Vel serò sapuisse Phryges sapientia saeclo
Major et erecto digna vel aere fuit.
Illâ Cassandri, Wicelique, Melanchthonis illâ,
Illâ Modrevii conditione placent;
Illâ operum, Spalatine senex, sine crimine laudem
A non ingrata posteritate refers.
Sed veteres è luce nova repetisse tenebras,
In vomitus prava sponte redisse suos,
Fabellas et decrepiti deliria mundi
Coelitus incenso substituisse faci;
Vim vero facere, ut falsi confinia tangat,
Mollius, et tacitè fiat hic ille color:
Aeneus haec certò: sed si respiret, Erasmus
In Grotio, nisi sit ferreus, ista ferat?

5 Vgl. Plautus, *Epidicus* 579.

6 Willems repliek ontbreekt; zie voor het oordeel van Grotius, no. 5684.

anonymi e familiaribus Riveti intelligo esse Calvini et antea quidem typis impressum[7] neque tamen eius operibus insertum et oppositum Germanico Interim.[8] Miror,

7 Het tractaat van Calvijn was in 1549 te Genève verschenen onder de titel *Interim adultero-Germanum, cui adjecta est vera Christianae pacificationis et ecclesiae reformandae ratio*.

8 Het Augsburgse Interim van 1548 was een poging om op dogmatische punten tot een verzoening tussen protestanten en katholieken te komen.

quid Rivetum impulerit epistolam tuam pag. 251 edere[9] alieno sane tempore et nihil fere quod ipsum iuvet continentem praeter novitatis vocabulum de Arminii dogmate usurpatum. Certe in ponendo anno valde erravit, cum Arminius ante annum 1615 diu fuerit mortuus. Velim et indices, cui eam epistolam scripseris[10] et an non Heinsio.[11] Nam notas N.R. falso additas et Reygersbergium aut alium eius nominis tangere non puto. Iudicium Utenbogardi, quod inibi refertur, verum et divinum fuisse probavit eventus.[12] Ego omnino tibi rescribendum censeo, sed pacate ut antea, ne tu pacis suasor minus pacifice scripsisse videaris, et ita quidem ut rationum momenta examines et sententiam tuam aliorum, maxime protestantium, auctoritate munias. Ad scommata et sarcasmos mallem alium quemvis respondere. Posset id sane praestare filius maior, quem nihil iam magnae rei agere puto.[13]

A Blavio necdum quid accepi itaque quod ea de re scribam non habeo. Libros tuos de Iure belli et pacis prima occasione mittam. Vosbergius maximo cum periculo aegrotat.[14]

Spero verum fore quod credis Suedos tibi scripti tui nomine minus iniquos fore, sed video et Rivetum publice agere, ut eos in te concitet, et idem ab aliis clam agi non dubito. De Petri rebus, quando ita tibi videtur, tecum silebo. Ab editione privatorum[15] ego, ut ante scripsi, excusari debeo ob privatas quas indicavi causas.

Quid de Arragoniae motu futurum sit, libenter intelligam et quid in Ruscinonensi tractu agatur. In Hibernia ambiguo Marte pugnatur. In Anglia nondum consilescunt turbae. Rex Jorcae est et parlamenti postulata reiicit. Si e Scotia aut Dania aliquid praesidii rex expectat, male sibi consuluerint qui iam eius maiestati proterve insultant.

Vale, frater optime,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, VII Aprilis 1642.

Parlamentum Angliae declarationem emisit, qua omnium dissidiorum fons et origo in regem et reginam derivatur omnibusque gubernatoribus iniungitur ut se in praesidia sua conferant ibique arma capiant, quae rex sine suo iussu iniusta dicit, parlamento

9 Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch (N.R.) van [juni] 1608 (vgl. no. 137 (dl. I)) is in de editie *BG* no. 1172 te lezen op pp. 251-254; vgl. ook *BG* no. 1277.

10 In een brief die hij op 26 mei 1642 aan Claude Sarrau schreef, vertelt Rivet hoe hij aan de tekst van Grotius' schrijven is gekomen: 'Le N.R. est le beau-frere du legat, Nicol[as] Reigersberg, qui me communiqua cette lettre a Thoüars l'an 1608 qu'il faut corriger ou il y a 1615 en mon livre' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 146 n. 32 en p. 155-157). In deel I van de *Briefwisseling* komt aan het licht dat Nicolaes van Reigersberch in 1608 een 'tour' door Frankrijk had gemaakt (vgl. no. 137 n. 8 en no. 143).

11 Daniel Heinsius (1580-1655), hoogleraar en bibliothecaris van de Leidse universiteit (zie dl. I van de *Briefwisseling,* passim).

12 In de door Rivet openbaar gemaakte brief aan N.R., gaf Grotius een beschrijving van een godsdienstgesprek dat op 30 mei 1608 voor de Hoge Raad had plaatsgevonden. Bij die gedachtenwisseling waren betrokken Gomarus, Arminius en op enige afstand ook Johannes Wtenbogaert. Van deze laatste zou Grotius de voorspelling hebben gehoord dat de Arminianen op den duur overstemd zullen worden door de orthodoxe calvinisten.

13 Grotius' oudste zoon Cornelis bevond zich in het ouderlijk huis te Parijs.

14 De verzending van de auteursexemplaren van de nieuwste druk van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571) had oorspronkelijk via Caspar van Vosbergen jr. moeten geschieden.

15 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot...* (*BG* no. 889).

contra obnitente et in eo nemine contradicente.[16] Dicuntur et Scoti viginti militum millia parlamento Angliae

16 'The Declaration of both Houses, setting forth the Causes of their fears and jealousies', dd. 7/17 maart 1642; vgl. no. 5653. In de Republiek werd de tekst van deze declaratie verspreid door de Amsterdamse courantier Jan van Hilten (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4820: 'Een declaratie van de beyde Huysen des Parlements aen sijn Majesteit, den 9 Martii ouden stijl, ghepresenteert', 1642).

obtulisse. Hispani in Clusam[17] insultum fecere, sed egregie repulsi sunt. Interim Dunkerkani septem nostras naves ex Anglia venientes cum multis mercibus ceperunt.

Postquam haec scripseram, dixit Reigersbergius epistolam ad se scriptam, a se Riveto traditam fuisse.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 April.
En in dorso: 7 April 1642 W. de Groot.

5670. 1642 april 7. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De ambassade naer Engelant, die ses provintiën noch voorleden Saterdach hebben gesocht te bevoorderen, wort bij Hollant achtergehouden, omdat eenyge steden, opinie hebbende die tot faveur van den conynck wort aengeleyt, eerst garen waren geïnformeert off die de parlamentaresen smaecken soude. Ende juyst valt het soo dat nevens de particuliere brieven geen van de heer Joachimi en commen tot verwonderynge van veele die, merckende op de gestaltenisse van tijt, rijp van importante materiën, ende de naersticheyt van den gemelten Joachimi, meenen de brieven wel achtergehouden mochten worden, omdat niet connen geloven dat [hij] sedert den 14 Martii niet soude hebben geschreven, daer verscheyde posten sedert gecommen sijn.[2] Ende dan voorts daerop superstrueren dat den inhout van de brieven voor den conynck niet avantagieux wesen en kan, gelijck oock mede daer naer luyt van de particuliere advisen de saecken tot extremiteyt meer ende meer lopen. De verclarynge van het parlament, warom reden hebben te soubsonneren den conynck van veranderynge in religie ende staet, is door den druck gecommuniceert.[3]

Actualijck heeft het parlament de dispositie over de wapenen van 't rijck aengenomen, alle lieutenanten van de provintiën, oock haer substituten, belast geen ander gebiet als het hare te gehoorsamen ende de gemeente genotificeert geen ander ordre als van de officieren van het parlament te volgen, hetwelcke nu besych was om in alle provintiën sodanyge lieutenanten ende subalterne te stellen, daer vertrouwen in nemen kan. Met 42 scepen die alreede seylreet waren, gelijck getal noch wordende gereetgemaeckt, hadde het parlament den grave van Northomberlant[4] gelast te gaen naer de custen van Ierlant. Deselve grave hem excuserende op sijne indispositie, die desen somer niet sal connen lijden die fatigue te dragen, hadde het parlament den grave van Warwyck, een van de vurichste lords van het parlament,

17 Lécluse (plaats ten oosten van Atrecht) of Sluis in Zeeuws-Vlaanderen.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 711 no. 280. Antw, op nos. 5657 en 5658, beantw. d. nos. 5685 en 5686.

2 De ordinaris Staatse ambassadeur in Engeland, Albert Joachimi, hield wel degelijk zijn correspondentie bij: op 8 april kwamen zijn brieven van 21, 25 en 27 maart 1642 in Den Haag aan (Den Haag, ARA, Eerste afd., Staten-Generaal, inv. no. 5895^{II}).

3 De ook door Willem de Groot (vgl. no. 5669) gesignaleerde 'Declaratie van de beyde Huysen des Parlements aen sijn Majesteit, den 9 Martii ouden stijl, ghepresenteert'.

4 De 'Lord High Admiral of England' Algernon Percy, graaf van Northumberland, had zich in februari van de koning gekeerd en stond nu in de gunst van het Parlement (Gardiner, *History of England* X, p. 176). Midden maart gaf hij gehoor aan het verzoek om Robert Rich (1587-1658), graaf van Warwick, tot admiraal te benoemen (*DNB* XLVIII, p. 128-134).

gesubstitueert ende hetselve den conynck voorgedragen sijnde, seyde sijne Majesteyt die charge niemant toe en quame als Northumberlant ofte bij sijne verhinderynge den vice-admirael Pennynckton.[5]

5 De koning gaf de voorkeur aan de benoeming van vice-admiraal John Pen(n)ington (ca. 1568-1646). Echter voor het Parlement was deze koninklijke voordracht onaanvaardbaar (*DNB* XLIV, p. 300-302; *CSP Ven. 1642-1643,* p. 31).

In plaetse van die recommandatie aen te nemen heeft het parlament van het vice-admiraelschap verlaten ende Warwyck de commissie om met de vlote in zee te gaen gegeven. Soo doende treckt het parlament de conicklijcke autoriteyt naer hem, daerin bestaende, gelijck den conynck van Jorck - daer sijne Majesteyt is ende eenygen tijt meent te blijven - het parlament heeft genotificeert, een van de principale wetten van het rijck te sijn geen resolutiën van het parlament stant ofte cracht sonder approbatie van den conynck te hebben. Alle het voorgaende leeren ons de schriften in den druck uytgegeven. Ende seggen de tijdyngen van particuliere dat twintychduysent mannen uyt Schotlant in Engelant souden commen om soo den conynck te houden bij sijne prerogativen als het parlament bij sijn recht; hetwelck den rechten greep soude wesen waermede de Scotten, die habiel genouch daertoe sijn, haer arbitri rerum souden maecken ende haer autoriteyt soo bij den conynck als het rijck doen gelden ende den sachsten middel daerdoor de rupture is te verhoeden, indien sij inderdaet conden ende wilden presteren hetgene sij worden gesecht voor te hebben. Off de coninginne hare contentement hier vint, weet ick niet, maer wel dat indien sij veel verwacht het niet vinden en sal.

Bij Hollant lopen de insichten seer op de menagie ende sijn de achthien steden eens de compangie van tweehondert te reduceren tot hondertvijftych, van hondertvijftych tot honderttwintych, van honderttwintych tot hondert, waermede de finantiën seer gesubleveert, de militie, in cas wel wort beleyt, niet sal worden gemindert, alsoo door de groote achterheyt de solliciteuren met een groot deel wech gaen.[6] Evenwel sal desen aenlech bij eenyge obstaclen vinden, met insichten oock dat den viant ende geallieerden minder opinie van de macht van den staet sullen nemen.

Wat aengaet het senden van uEd. soon[7] naer Amsterdam, weet ick niet wat insichten daerin hebt, alsoo tot de prattycque noch lust noch naerstycheyt heeft ende soolange in sijne lieffde smoort, noch het een noch het ander crijgen sal. Ende evenwel wort daer niet in versien.

Hetgene Rivet in Vranckrijck uytgegeven heeft, sal tot Charanton ofte een bouckvercoper van de religie best te vinden sijn. Naer hetgene hier is gedruckt, sal ick vernemen ende senden. Rivets bouck[8] crijge ick soo terstont, daervan ten naesten. Het vers meen ick uyt seeckre conjectuyren te weten dat Zuylicums[9] is; daermede sal hij affgewassen hebben hetgene met het orgel hem is aengevreven.[10] In dese gelegentheyt sal uEd. met groote wijsheyt ende moderatie dienen te procederen, nochtans de calumniën ende malitiën van andere niet dissimuleren. Rivet raept al bij wat hij kan ende souckt Sweden gaende te maecken, dat ick wel hadde voorsien. Een brieff aen mij in Vrankrijck in het jaer 1610 off daerontrent geschreven, die doen dienstych was gecommuniceert, comt mede in campangie.[11] Wat sijn aert is ende hoe

6 Met het oog op de aanstaande campagne moesten de diverse compagnieën van het Staatse leger weer op redelijke oorlogssterkte gebracht worden (*Het Staatsche leger* IV, p. 126-127).

7 Pieter de Groot, advocaat in Den Haag, was in deze jaren op vrijersvoeten.

8 De *Animadversiones* van André Rivet op Grotius' *Annotata ad Consultationem Cassandri* waren een week eerder bij Abraham en Bonaventura Elsevier in Leiden verschenen (*BG* no. 1172).

9 Het anonieme epigram in het voorwerk van *BG* no. 1172 was inderdaad van de hand van Constantijn Huygens (1596-1687), heer van Zuylichem, secretaris van stadhouder Frederik Hendrik (*NNBW* I, kol. 1186-1190).

10 In februari 1641 liet Huygens anoniem een brochure drukken waarin hij een pleidooi hield voor het gebruik van het orgel ter begeleiding van de kerkzang. Strenge gelovigen wilden echter niets weten van orgelspel tijdens de godsdienstoefening; vgl. no. 5535.

11 Rivet had op pp. 251-254 van zijn *Animadversiones* een brief van Grotius aan Nicolaes van Reigersberch (no. 137 (dl. I)) afgedrukt. Deze brief die in juni 1608 moet zijn geschreven, had

luttel werck maeckt door quade wechen te gaen, heeft hij ten tijde van den ambassadeur van Polen[12] wel getoont. Meer laet den tijd niet toe.

Desen 7 April 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur ordinaris van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 April 1642.

En in dorso: 7 April 1642 N. Reigersberg.

5671. 1642 april 8. Aan G.J. Vossius.[1]

Vir eximie,

Venit ad vos Sorberius,[2] quem multa commendant: primum avunculus Samuel Petitus, vir scriptis suis cognitus et nunc in Josepho edendo laborans,[3] deinde bona indoles et non spernendi profectus in studiis. Mercerus[4] ei legenda quaedam Socini et socinianorum dederat. In iis cum quaedam ipsi allubescerent, coepit sua de illis cogitata aperire aliis paris aetatis. Pervenit id ad aures Carentoniorum,[5] quorum est vis odora. Purgavit se quantum potuit. Sed effugere non potuit, quin et fama eius laceraretur et auferretur ei locus quem habebat satis commodum in nobilibus quibusdam adolescentibus instituendis.[6] Nec facile alium reperiet locum. Ita omnia illi per ministrorum susurros abrepta sunt. Usus sum fideli eius opera in

Reigersberch destijds aan de nog onbekende Franse predikant André Rivet gegeven; vgl. *BG* no. 1277.

12 Andreas Rey (Rej) de Naglowi, buitengewoon ambassadeur van koning Wladislas IV van Polen, bezocht in 1637 Engeland en de Republiek. In diens aanwezigheid had Rivet verhaald dat velen meenden dat Grotius sympathie koesterde voor het socinianisme; vgl. nos. 3366 en 3375 (dl. VIII). Zie voor de reis van de ambassadeur, *CSP Ven. 1636-1639,* p. 265-294 en p. 343-351.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 708 no. 1564. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 40^{r}. Gerardus Joannes Vossius (1577-†17 maart 1649) studeerde theologie aan het Statencollege te Leiden. In 1600 werd hij rector van de Latijnse school in Dordrecht. Mede dankzij de steun van Grotius keerde hij in 1615 terug naar Leiden. Tot zijn ontslag als regens van het Statencollege (1619) doceerde hij hier theologie. In 1631 ontving hij de benoeming tot hoogleraar in de geschiedenis en de welsprekendheid aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam (Rademaker, *Life and Work of G.J. Vossius,* Assen 1981; *Biografisch Woordenboek van Nederland* II, p. 597-598).

2 Samuel Sorbière (1615-1670), zoon van Etienne Sorbière en Louise Petit, had begin april 1642 zijn Parijse vrienden laten weten dat hij van plan was de koets naar Calais te nemen en vandaar door te reizen naar de Republiek (Cioranescu, *Dix-septième siècle* III, p. 1869-1870; Pintard, *Libertinage,* p. 334-343).

3 Samuel Petit (1594-1643), predikant en professor te Nîmes. Enkele van zijn historisch-filologische werken waren in Parijs uitgegeven, maar tot een uitgave van zijn aantekeningen bij Flavius Josephus is het nooit gekomen. Het manuscript bevindt zich nu in Oxford, Bodleian Library no. 4141-2 (*Summary Catalogue of Western mss* II 2, p. 864-865).

4 Edmond Mercier onderhield in Parijs een pension dat vooral door Poolse studenten werd gefrequenteerd. Van hen had Mercier verschillende werken ontvangen die in Rakow, het intellectuele centrum van het socinianisme, waren uitgegeven (L. Chmaj, 'Samuel Sorbière et Wiszowaty', in *BSHPF* 77(1928), p. 151-155).

5 In Charenton was de Parijse protestantse gemeente gevestigd.

6 Nadere bijzonderheden over de problemen, waarin Sorbière zich in Parijs verwikkeld had, zijn aan te treffen in een brief die Claude Sarrau op 11 april 1642 aan André Rivet schreef (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 111-114). Met behulp van deze brief valt te achterhalen dat Sorbière tot voor kort pedagoog was in het huis van wijlen Louis de Champagne (†1636),

describendis meis quibusdam nec omisi monere eum, ut a novitatibus nihil profuturis sibimet temperaret. Tandem consilium coepit adeundi Batavos, ut ibi aut pueros instituendo aut ex Latino in Gallicum aut contra aliquid vertendo aut corrigendo specimina typographica aut alio quolibet labore tenuem sibi victum paret. Te igitur rogo, ut pro summa tua bonitate consilio adiuves homo hominem, eruditissimus amantem eruditionis, senex iuvenem.

Nostri omnes vos et vestros salutant,

Claritudini vestrae addictissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 8 Aprilis 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Gerardo Joanni Vossio.

In de marge van de copie te Rotterdam: D. Vossio.

5672. 1642 april 10. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Ce petit mot ne servira que pour vous donner advis de mon retour de Benfelden, où j'ay trouvé monsieur le mareschal Horn[2] en si parfaite santé, qu'il me semble plus jeune et gagliard qu'il n'estoit pas lorsque j'ay eu l'honneur de le voir au siege de Costance.[3] Il s'en va en peu de jours par la Lorraine à Paris et je l'eusse accompagné tres volontiers jusques en Suede, mais parce qu'il ne me le veut permettre et promet qu'à son arrivée à Hamburg il me fera avoir mon change, je suis contraint de luy obeir et attendre pour un peu de temps, si l'argent qu'on me promet viendra bientost. Il veut aussy travailler à Paris avec monsieur Heuf,[4] afin qu'il paracheve ce qu'il me doit, en quoy je vous supplie de le seconder et faire tant que pour le moins il m'envoye trois ou 400 dalers pour m'en servir dans ma necessité incroyable tant icy qu'en Voltoline, où faute d'argent je ne puis pourvoir aux affaires de ma femme.[5]

Les Grisons continuent en leur mesfiance envers le pape et prient messieurs de Venise de ne luy donner point de passage contr'eux. Mais pour moy je crois que le pape aura bien d'autres affaires sur le bras. On a permis icy le passage aux trouppes que monsieur de La Valette leve, et le mesme feront les Grisons, dont cinq sont

graaf van La Suze, een vooraanstaand protestant die zijn militaire loopbaan had afgesloten als gouverneur van Montbéliard (*DBF* VIII, kol. 297-300).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 261. Eigenh. oorspr.

2 Marin kondigde in zijn brief van 27 maart aan dat hij naar Benfeld in de Elzas zou gaan om aldaar de vrijgelaten Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn te begroeten.

3 In het najaar van 1633 had Horn tevergeefs geprobeerd Konstanz te veroveren (L. Haas, in *Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte* 9(1951), p. 124-126).

4 De Zweedse resident Marin wachtte nog steeds op uitbetaling van zijn honorarium. Zijn hoop was nu gevestigd op het verkrijgen van een voorschot uit de Frans-Zweedse kas van de Parijse bankier Johan Hoeufft.

5 Alessandra Paravicini Capelli bezat een betwist erfgoed in het Veltlin.

capitaines, qui doivent servir à la Republique.[6] L'armée du pape est encor dans l'estat de Ferrare, attendant l'issue de la negociation des ministres de France avec le duc de Parme,[7] qui a introduit dans son estat 6 mille hommes naguerres levés. L'accord des princes de Savoye avec Madame n'est pas encor achevé

6 Jean-Louis de Nogaret, chevalier de La Valette, de natuurlijke zoon van de hertog van Epernon, was in 1641 begonnen met het werven van soldaten voor de republiek Venetië (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 413, en Jecklin, *Materialien* I, p. 385).

7 Op aanraden van kardinaal Mazarin had Richelieu de jonge diplomaat Hugues de Lyonne (1611-1671) naar Rome gezonden om in overleg met ambassadeur François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, te bemiddelen in het conflict tussen Urbanus VIII en Odoardo Farnese, hertog van Parma (*Lettres Richelieu* VI, p. 891-894).

et à mon advis ne se fera pas sitost.[8] Quelques-uns veulent que le fils du Gran Seigneur est mort[9] et qu'il ne va plus à Adrianople[10] comme les princes de Transylvanie et Moldavie[11] craignoyent.

Continue[z]-moy, s'il vous plait, l'honneur de vos bonnes graces et me croyés tousjours, monsieur,

vostre serviteur tres obligé,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 31 de Mars l'an 1642.

Je vous supplie de baiser les mains de ma part à monsieur le baron Skyt,[12] s'il est à Paris, et me mander s'il va en Suede. Car je luy voudrois escrire.

Je vous supplie de me mander chasque ordinaire le receu de mes lettres pour en estre asseuré.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 April.

En in dorso: 31 de Mars 1642 Marin.

5673. 1642 april 11. Aan G. Horn.[1]

Illustrissime domine,

Cum Excellentiae vestrae reddita est libertas, Deo primum gratias ago, quod labores nostros tam diuturnos ad exitum perduxerit, deinde Eum precor, ut tam longae calamitatis tolerantiam prospero caeterae vitae tenore compenset. Spero Excellentiam vestram iter in patriam capturum per has regiones, eamque rogo, ut mihi et obviam adventanti procedere et tanto hospite gloriari liceat.

8 Op 14 juni 1642 werd het verdrag tussen de Savoyaards gesloten.

9 De zoon van sultan Ibrahim was op 2 januari 1642 geboren. Hij zou later zijn vader opvolgen onder de naam Mehmed IV.

10 Tegenwoordig Edirne in het Europese deel van Turkije.

11 Nog in hetzelfde jaar mengde Vasile Lupu, vorst van Moldavië, 1634-1653, zich in de Turks-Russische onderhandelingen over de ontruiming van de vesting Asow (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* IV, p. 389-390). Zijn Zevenburgse rivaal György I Rákóczi voerde in dit opzicht een neutraler beleid; vgl. no. 5674.

12 Bengt Skytte (1614-1683) verbleef in Frankrijk om gezondheidsredenen. Met een aanbevelingsbrief van Gerardus Joannes Vossius hoopte hij in Parijs Grotius te mogen ontmoeten; vgl. nos. 5355 en 5443 (dl. XII). Zie voor de contacten van de Zweedse familie Skytte met Vossius en Grotius, Rademaker, *Life and Work of G.J. Vossius,* p. 277, n. 876.

1 Hs. Stockholm, RA, E 2354, Bielkesaml., Skrifvelser till Gustav Horn. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 708 no. 1565. Geciteerd in vert. bij Caix de Saint-Aymour, *Notice,* p. 49. Gustav Karlsson Horn (1592-1657) was op het slagveld van Nördlingen (1634) in Beierse krijgsgevangenschap geraakt. Grotius beijverde zich sinds 1635 voor zijn vrijlating. Op 24 maart 1642 werd Horn nabij Breisach uitgewisseld tegen de Beierse generaal Johan van Werth. Van de Elzas reisde hij over Zwitserland, Frankrijk en de Republiek terug naar Zweden. Tegen het einde van mei 1642 bezocht Horn Grotius te Parijs (*SBL* XIX, p. 361-364; A. von Gonzenbach, *Der General Hans Ludwig von Erlach* II, p. 191-202).

Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram incolumem, valentem florentemque praestet,

Excellentiae vestrae servire paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XI Aprilis 1642.

Adres: Illustrissimo domino/domino Gustavo Hornio, exercitus Suedici marescallo.

En in andere hand: Monsieur l'ambassadeur Grotius de Paris, du 11 d'Avril 1642, congratule à son Excellence de sa delivrance.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Marescallo Hornio.

5674. 1642 april 11. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Van u. Exc.[cie] hebbe 2 brieven te beantworden van 15 Ianuario en 1 Meert.[2] De absencie naer Coninxbergen dor ordre van Hare Hoog Mogenden op de lijckbegangenisse van den verstorvenen churvorst hl. m. is oorsaacke van delay in 't schrijven.[3] Ick bedancke uEd. vor diverse communicaciën.

Vanhier [is] niet besunderes te schrijven. Den convocaciëndagh in Polen is vor den coning die sonder gelt blijft, onvruchtbaer affgeloopen.[4] Laet de menisten ten platte lande tribouleeren; die sullen ontrent 1 1/2 tonne gauts opbringen. Daerenboven maekt hem erffgenaem van den rijcken Cribus in de plaetse van den broeder te Lubec, ome dat die 20 dusent dalders tegens de susters kinderen wilde disputteren, leuydende het testament ‘die questie urgeert, sall van de erffenisse versteecken sijn’.[5] Den vorst van Neuwborgh traut de princesse van Polen. De breuylofft sall naer Paschen gehauden worden.[6] Die penningen sullen dienen tot de dotaliën.

Den buschop van Cracauw Jazeck is overleden. Den grooten cantzelaer, soo men secht, in sijne plaetse en den ondercantzeler Ossalinski grootcantzelaer. Maer men segt dat den grooten cantzelaer tot verdriet van den anderen sijn officie niet en wilt resigneren.[7] Den generall Baudis haut aen 't hoff van Polen aen ome represalliën op Hollandse goederen, alsoo hem in Den Hagh het recht van execucie gewaygert is tegens de heer resident Spirinck.[8] De Polen geven alles wat gevoordert

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642, 3). Eigenh. oorspr.

2 Grotius' brieven aan Pels ontbreken voor het jaar 1642.

3 Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, was op 1 december 1640 in Koningsbergen overleden. De plechtige begrafenisdienst werd op 11 maart 1642 in de Schlosskirche van Koningsbergen gehouden. De Staten-Generaal lieten zich bij de plechtigheden vertegenwoordigen door Pauwels Pels, hun resident in Danzig (Schutte, *Repertorium* I, p. 226).

4 De Poolse rijksdag die van 11-25 februari in Warschau bijeen was gekomen (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 82-87).

5 Deze passage kan niet nader verklaard worden.

6 Philipp Wilhelm van Palts-Neuburg (1615-1690) kwam eind februari in Warschau aan. Op 8 juni 1642 huwde hij prinses Anna Catharina Constantia van Polen (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 87 en p. 93-94).

7 Jakub Zadzik, kanselier van Polen 1628-1635, bisschop van Krakau sinds 1635, overleed op 17 maart 1642. Tegen zijn zin werd de zittende kanselier Piotr Gembicki (1585-1657) door de koning aangewezen om de overleden bisschop in Krakau op te volgen. Eind juli accepteerde de kanselier de benoeming, maar was vooralsnog weigerachtig het grootzegel over te dragen aan de vice-kanselier Jerzy Ossolińsky (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 89-90 en p. 105; *PSB* VII, p. 379-381).

8 De voormalige legeraanvoerder Wolf Heinrich von Baudissin, thans Pools gezant te Kopenhagen, had voor het Hof van Holland tevergeefs getracht de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona te verplichten tot het betalen van een schuld van 22500 rijksdaalders; vgl. no. 5553.

wort, maer laeten de inpetranten sorgen hoe sij daeraen kommen; dencken dat men met Cosaacken op de Oostzee niet veel en sall konnen represailleren.

Den grootvorst van der Moscauw maackt stercke preparacie van orlogh tegens den Turck,[9]

9 Tsaar Michael Fedorovitsj (1596-1645) miste evenwel de middelen om met de Turken te strijden over het bezit van Asow (*Lexikon der Geschichte Russlands,* p. 233-234).

die weder draygen Asaac te belegeren, maekende den rendevous tot Adrianopoli. Den eenigen sohn van Ragotski traut de eenige dochtter van saliger Andreas Battori, is papist maer uyttermaeten rijck; hebbende ooc aen 't Ottomansche hoff geobtineert de successie van vorstendom op sijnen sohn.[10]

Alsoo de lutterse priesters in geenen deele en wilden toestaen dat eenen doctor Bergius tot Coninxbergen de gereformeerde lijckpredicacie saude doen aen den verstorvenen churvorst saliger,[11] soo heft den coning van Polen op begeeren van den churvorst eenen ardigen brieff aen de regimentsraeden van Preuyssen geschreven reprocherende haer violent en onbeliefflijck christendom extraordinaire goet.[12] Den churvorst doet instancie tot accomodacie van die 2 religiën, maar 't is in de 2 hardebollen.[13]

De tractaeten tuschen de heer Lychtmaer met den vredenslegaet in Pommeren gaen meer achtter- als vorwaerts.[14] Aen 't hoff van Brandeborgh hebben se advis dat den ambassadeur van Engelandt[15] tot Weenen op volkommen restitucie van 't Palatinaet presenteert met den kayser alliancie en hulpe tegens des Rijx vijanden. Dat dunckt mij bij dese sijne eygene indisposicie wat vrempt. Den coning van Dennemarcken heft in de Sondt op de Engelse goederen eenen drydubbelen toll geslagen aen eenen tollenaer. Omme redenen gevragt sijnde gaff ter antworde, omme dat se tegen haeren coning rebelleren. Ick geloove sulckx loshooffdigh gesegt was. De Engelse faccie en beroerte, daer sijn veele verre siende swaerhooffdigh inne. 't Is waer dat den coning daer qualijck aen is, maer soo den naem ofte digniteyt van coninck magh hauden, soo sal 't well veranderen. Mij dunckt als pureteynsche schaepkens ‘de leur petitesse vont surmontant la devine hautesse’ op de wolven- en leuwenjacht haer belustigen, dan isser peryckell vorhanden. Die buschopen hebben het monster opgevoet. Als de populayre gemeynte op de been compt, dan heft ‘foy, loy, roy’ een eynde. Het compt mij wonderlijck vor, Godt geve better als ick mij inbeelde,

blijvende, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedige diener,
Paulus Pels.

11 Aprill 1642, Dansick.

10 György (Georg) II Rákóczi (1621-1660), zoon van de protestantse vorst György I van Zevenburgen, was op 19 februari 1642 ingehuldigd als vorst en erfgenaam van zijn vader. Al in zijn brief van 24 januari had Pels melding gemaakt van het huwelijk van de jonge vorst met Zsófia, dochter van András Báthory (†1635) (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* IV, p. 26-27; ‘La généalogie de la famille Báthory’, in *Etienne Báthory, roi de Pologne,* p. 1-12).

11 De lutherse hofpredikanten in Koningsbergen, de professoren Levin Pouchenius en Michael Behm, voelden zich gegriefd door het feit dat hun gereformeerde collega, doctor Johannes Bergius, de lijkrede mocht houden (W. Hubatsch, *Geschichte der ev. Kirche Ostpreussens* I, p. 134-138; *Urk. u. Act.* I, p. 90-104).

12 De brief van koning Wladislas IV aan de ‘Oberräthe’ was 21 februari uit Warschau verzonden (*Urk. u. Act.* I, p. 94 n. 1).

13 *WNT* V, kol. 2170: ‘hardebol’ (stijfkop).

14 De Brandenburgse gezant Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim had op 26 februari in Stralsund een onderhoud gehad met de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna. De 6de maart keerde hij naar Stettin terug om opnieuw te onderhandelen over het Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 20-24).

15 De Engelse diplomaat Sir Thomas Roe leidde in Wenen de delegatie die namens het huis van de Palts onderhandelde over de restitutie van het keurvorstendom.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Mey.

5675. 1642 april 12. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Accepi illa per Salengrium.[2] Legam cum otio. Ipsum nondum vidi, ideo quod occupatus eram cum ad nos venit, caeteroqui benigne excepturus quoscumque commendaveris, qui modo non nimium erunt inciviles. Carmina haec de organo probo.[3] Ex hoc specimine disci potest quis sit ille spiritus.[4] Mirum est, sicut dicebat rex Jacobus, quod non in caput incedant, quia papistae incedunt in pedes. Vitriarius ille[5] mihi non displicet. Ingenio valet, et, quae ab aliis didicit, eis recte utitur.

Domini Utenbogardi iudicium de Caraffae locis non impedio quominus sequaris.[6] Dissertatio Americana hic edetur.[7] Idem fiet de nostris ad Ius, si circa mea pigrescit Blavius.[8] A cardinali Riceliaco in re pacis ecclesiasticae nihil exspectandum est, nisi prius pax regnorum fiat. Aegrotavit; nunc revalescit. Velim Deus mentem hanc ei indat, ut futura cogitet.

Graswinckelius id defendit quod verum est.[9] Loquuntur id edicta Caroli V nunquam abolita[10] et quae secundum huius temporis leges aboleri nequeunt, nisi in Conventu Ordinum Hollandiae post legitimam deliberationem.

Parlamentariorum in Anglia miror audaciam. Deus aliquando visitabit. Illud de pecunia propter nuptias promissa virgini Anglicanae, miror quo sit iturum. Et avebo cognoscere quae super ea de re in deliberationem aut decreta venient.[11]

Colubrum machinis verberatur.[12] Rex et cardinalis revalescunt, rex a podagra, cardinalis ab inflammatione brachii. Medini-Sidonius ita se purgavit, ut ducturus sit exercitum contra Portugallos. Cardinalis Sabaudus a Roma permissum accepit, ut ducat fratris filiam. Parmensis negotium nondum compositum est.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 935 App. no. 595. Antw. op nos. 5620 en 5661, beantw. d. no. 5689.
2 De uitgave der *Epist.* geeft ten onrechte: 'Schingrium'. Genoemd persoon is echter de Delftenaar Pieter de Sallengre die in februari met een boekengeschenk van Willem de Groot naar Parijs was getrokken.
3 De *Responsa prudentum ad autorem dissertationis de organo,* Leiden 1641. Aan dit werkje had ook Willem de Groot een bijdrage geleverd; vgl. nos. 5078 en 5097 (dl. XII).
4 Constantijn Huygens had de brochure *Gebruyck of ongebruyck van 't orgel in de kercken der Vereenighde Nederlanden* in februari 1641 laten verschijnen zonder vermelding van de naam van de auteur. Desondanks kreeg hij een storm van reacties te verwerken. Kritiek op zijn pleidooi vóór het gebruik kwam vooral uit de kring van de strenge calvinisten (F. Noske, in *Veelzijdigheid als levensvorm,* p. 132-136).
5 Het treurspel *Aran en Titus* van de Amsterdamse glazenmaker Jan Vos (Vitriarius).
6 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert ontraadde de opname van twee passages uit Carafa's *Commentaria de Germania sacra restaurata* in de Blaeu-uitgave van Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1167).
7 *BG* no. 725; het werk werd in mei 1642 uitgebracht.
8 Grotius' *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* verscheen in november 1642 bij Pelé in Parijs (*BG* no. 791).
9 De *Notae* van Dirck Graswinckel op een brief van Samuel Desmarets (Maresius), waarin - naar het oordeel van de schrijver - te sterk het standpunt van Claude Saumaise over de lombarden werd verdedigd.
10 Het eeuwig edict van 4 oktober 1540, in het bijzonder § VIII (*Groot Placaet-Boeck* I, kol. 311-322).
11 In Holland waren bezwaren gerezen tegen de hoogte van het toe te kennen jaargeld aan de jonge prins van Oranje en zijn bruid Mary Stuart.
12 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 12 april.

Vale, mi frater, cum optima matre et coniuge et liberis et amicis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 12 Aprilis 1642.

Prooemia Riveti rogo ad me mittas, ubi primum poteris.[13]

5676. 1642 april 12. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De middelwegh, op het stuck van de ambassade van Engellant voorgeslagen,[2] vinde ick niet vremd, uitgenomen dat de groote costen zeecker zijn ende de vrucht onzeecker. 't Was meer als tijd dat den coning zich stelde tegen de al te groote nederdrucking van zijne autoriteit. Maer vanwaer zijne Majesteit support sal vinden tegen eene zoo groote menichte van gealtereerde, staet te bedencken. Wa[n]t Schotlant is oorzaeck van alle de moeiten in Engellant ende is geen apparentie dat vandaer iet zal comen off tot redres van des conincx autoriteit ofte tot support van de bisschoppen, dewelcke zoo men in Engelant uit de kerck wil stellen, gelijck men die uit het parlement gestelt heeft, zoo is de scheuring onmijdelijck. Dat uwe Ed. zeit dat bij deze deliberatie van ambassade ende het gevolg Neefs[3] credyt op de toetze werdt gestelt, is waer. Beide geeft mij wonder, dat de coninginne van Engelant geldt moet zoecken op panden ende dat haere Majesteit op zoo goede panden geen geldt en can vinden.[4] Het different van Amboina waer goed afgemaect.[5] Maer de Compagnie werdt geregiert bij luiden die beter menageren dan die het landt regieren. De cours van de bewinthebbers van dezelve Compaegnie in het stuck van het octroi is goed.

In Portugael geschiet niet ende is zeecker dat zonder sterck appuy die zaecken quaelijck zullen afloopen.

't Subsidie van uEd. quartieren aen Sweden is goed medegenomen, inzonderheit alzoo Swede haer daervoor niet en verbindt lang in oorlogh te blijven.[6] Dat uwer Ed. zegt dat tuschen den grave van Guebrian ende Everstein[7] geene groote intelligentie

13 Het voorwerk van *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti*... (*BG* no. 1172) was onderweg; vgl. Willems brief van 7 april (no. 5669).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5677. Antw. op no. 5662, beantw. d. no. 5705.

2 In de Republiek waren de meningen verdeeld over het zenden van een buitengewone ambassade naar Engeland. Besloten werd eerst het Parlement te peilen over de wenselijkheid van Staatse bemiddeling.

3 Codenaam voor Frederik Hendrik.

4 Koningin Henriëtte Maria had Engeland verlaten met medenemen van een deel van de kroonjuwelen.

5 De bewindhebbers van de Oostindische Compagnie werden gemaand de Engelsen genoegdoening te geven voor de 'Amboina Massacre' van 1623.

6 De toekenning van de Staatse subsidie aan Zweden gold voor de duur van 6 maanden. Met het overbrengen van het geld wilde de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona zich belasten.

7 De Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, verlangde meer faciliteiten voor het onderhouden van zijn manschappen aan de Nederrijn.

en is, is waer ende mijne opinie is dat de landgravin ziende de vredehandeling meer ende meer gesleept werdt, den

cours van Lunemburg zal naevolgen.[8] Dat den keiser de paspoorten niet goed en vind, is omdat monsieur d'Avaux een slimmen treck gespeelt heeft in de acte dien hij heeft gegeven, den keiser niet noemende.[9] Nu wil den keizer voor de handeling dat voordeel trecken erkent te werden als keizer, gelijck den coninck van Vrancrijck dede voor de handeling tot Vervyn.[10] Den ambassadeur van Denemarcken arbeidt om dit te accommoderen. Voorts dunct mij dat den keizer ende den coning van Spaegnie reden hebben om de vrede te wenschen ende dan den coning van Portugael uit te bonzen, want de assistentië[n] die aen den nieuwen coning zullen geschieden, zullen noit zooveel opereren voor hem als nu doet de diversie. Ende de oppressie en is zoo niet geweest in Portugael als wel eertijds in Hollant, waerdoor dan gebeurt dat de humeuren licht veranderen, bijzonder in een natie die altijd voor zeer inconstant is gehouden.

Den coning ende cardinael zijn niet wel te zamen. Zoo den cardinael stierf, hij zoude haest zijn vergeten. Maer zoolang hij leeft, is hij den coning noodigh. Zoo een van beide comt te sterven, zoo zullen wij daetelijck de paix hebben zonder nae Swede te wachten.

UEd. gelieve eens met den heer burgemeester Hasselaer[11] te spreecken om te zien off men onze Peter te Amsterdam eenigh beginsel van emploi soude connen geven in de zaecke van de Oostindische Compaegnie ofte anderzins om de practijck daerbij vougende hemzelve te mogen behelpen.

12 April 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 12 April 1642.

5677. 1642 april 12. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck vindt zich beter nae de jicht ende mijnheer den cardinael nae een groote zieckte, waervan nochtans resten blijven. Den marescal de Millerai, hebbende al dat buiten Couleuvre was becomen, beschiet nu de stadt ende hoopt haest

8 Nu de hertogen van Braunschweig-Lüneburg op gunstige voorwaarden de keizerlijke partij hadden gekozen, begon het ook voor Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin van Hessen-Kassel, aantrekkelijk te worden hun voorbeeld te volgen.

9 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had meegewerkt aan het Hamburgse verdrag van 25 december 1641. Ter voorkoming van wrijvingen over de 'titulen' was voorgesteld om de vrijgeleidebrieven aan de gevolmachtigden ter vredesconferentie niet op naam van de lastgever maar op persoonlijke titel uit te schrijven.

10 De vrede die Frankrijk en Spanje op 2 mei 1598 te Vervins hadden gesloten. Tijdens de onderhandelingen voor deze vrede moest het Habsburgse huis, in casu Philips II van Spanje, zijn verzet tegen het koningschap van Hendrik IV opgeven (zie bijvoorbeeld, *Receuil des lettres missives de Henri IV,* t. IV, p. 879 en p. 883).

11 Pieter Pietersz. Hasselaer (1583-1651), burgemeester van Amsterdam en bewindhebber van de Oostindische Compagnie (Elias, *De Vroedschap* I, p. 369).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 261. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5676. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 12/22 april 1642).

meester te werden,[2] hoewel tot secours van de belegerde een Spaensch leger zich vertoont onder Saint-Oné.[3] Men zegt

2 De Franse maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, bracht het Spaanse garnizoen van Collioure op 13 april tot overgave.
3 Vermoedelijk Monsieur de Saint-Aunez, de verraderlijke gouverneur van Leucate (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 90).

hier dat eenige die van Taragona nae 'tzelve leger wilden gaen, die ter zee gingen door de tempesteën, die te land gingen door het volck van Motte-Hodincourt[4] schade hebben geleden.

Den marescal Horn is, God zij gelooft, in volcomene vrijheit.[5] Den paus houdt zich strack tegen den hertogh van Parma ende wil hem niet ontfangen in gratie anders als betaelende tweehondertduizent ducaten voor de costen van het oorlogh ende gelt gevende tot het onderhout van een garnisoen dat den paus wil houden drie jaeren geduirende binnen Castro.[6] De dispensatie van den paus aen den cardinael van Savoye aengaende het huwelijk is gecomen, zoodat men meent het accoord plaets zal vatten.[7] De Grisons ziende dat Italië ende Duitschlant is in wapenen, letten op haere verzeeckering ende elcke ligue, zoo zij daer genoemt werden, neemt aen duizentvijfhondert man. Den keiser zent nae Constantinople om het bestand vast te maecken ende te verlengen.[8]

Den marescal de Schomberg is herstelt in het gouvernement van Languedoc ende bij den coning wel ontfangen.[9]

Men verzeeckert ons hier dat de Westindische vloot is gearriveert in Spaignie met vijftien millioenen, waervan het derde paert is voor den coning ende de reste dickmael bij nood bij den coning werdt gebruickt.

De stadt van Constance, anders genoemt Costnitz, heeft van nieuws driehondert man becomen tot vermeerdering van haer garnisoen.[10]

Men wenscht hier zeer nae de gezondtheit van mijnheer den prins van Orangie, opdat zijne Hoocheit haest in 't veld magh trecken. Men gelooft hier dat d'heer Melander[11] aenneemt des keizers dienst ende men is niet weinigh becommert voor Lunenborg ende Hessen, vrezende dat zij haer accommodement zullen maecken zonder nae anderen te wachten, 'twelck licht zoude connen gebeuren.

Hier is een geruchte, doch noch onzeecker, van noch een andere nederlaegh van de Spaegnaerden in Catelagne. De Sweden die te Erfort zijn, hebben een stedeken Retelet[12] genaemt overvallen.

12 April 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

4 Eind maart voerde Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, een aantal geslaagde charges uit op het Spaanse leger in Catalonië. Zijn grootste succes boekte hij op 31 maart toen hij het leger van don Pedro de Aragón nabij Vilafranca del Panadés verpletterend versloeg.

5 Op 24 maart 1642 was de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn vrijgekomen uit Beierse krijgsgevangenschap.

6 In plaats van toe te geven verhevigde Odoardo Farnese, hertog van Parma, zijn verzet tegen de paus (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 869).

7 Kardinaal Maurizio had te kennen gegeven zijn nicht Luisa van Savoye te willen huwen. Het verkrijgen van dispensatie nam voor hem de laatste beletselen tot de ondertekening van een vredesaccoord tussen de Savoyaards weg.

8 Op 19 maart 1642 was te Szöny een overeenkomst tussen de keizer en Turkije bereikt (A. Lefaivre, *Les Magyars* I, p. 398-399).

9 Charles de Schomberg (1601-1656), hertog van Halluin, sinds 1632 gouverneur-generaal van de Languedoc, had zich in 1637 onderscheiden bij het verjagen van de Spanjaarden uit Leucate. Op 26 oktober 1637 werd hij hiervoor door de koning beloond met de bevordering tot maarschalk. Desondanks genoot hij in de omgeving van Richelieu geen hoog aanzien (vgl. *Tallemant des Réaux* I, p. 1231).

10 Het betreft hier de versterking van het garnizoen van de stad Konstanz.

11 Peter Melander, graaf zu Holzappel, was tot 1640 generaal in dienst van Hessen-Kassel.

12 Gedacht moet worden aan de plaats Remda (vgl. *Gazette 1642* , no. 47, dd. 12 april 1642).

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 12 April 1642.

5678. 1642 april 12. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex melius valet[2] et pacem desiderare dicitur. Cardinalis etiam a brachii inflammatione convalescit. Schombergius praefecturam Languedociae recuperavit et a rege benigne exceptus fuit. Ea res et alia quaedam causam dant rumoribus de labascente apud regem cardinalis gratia. Apud Colubrum turris quaedam capta a Milleraio est; continentia urbi aedificia deserta ab Hispanis, quo maiore vi urbs defenderetur, quam nunc Galli machinis verberant. Incepit apparere Hispanorum exercitus subventurus, si possit, urbi sub Sanctonaeo. Qui a Tarragona ad eum exercitum augendum veniebant, eos partim mare ingressos tempestas disiecit, partim terra iter facientes Motta Odincurtius concidit.

Classis Americana in Hispaniam advenisse nuntiatur, ferens milliones quindecim, quorum pars tertia regis est, caeterae privatorum, sed quibus rex saepe necessitate cogente utitur. Id regis Hispaniae fidem restituet, quae titubare coeperat.

Imperator Constantinopolim mittit qui de induciis producendis agant. Papa Parmensi pacem suam caro vult vendere. Postulat ducenta millia scutatorum pro belli impendiis et ut in oppido Castro per tres annos praesidium habeat ipse papa, sed ducis sumtu. Cardinalis Sabaudus nuptiarum permissum a Roma accepit; credunturque effectum habitura quae cum ipso principe Thoma convenerant. Princeps Bragantius, frater novi regis Portugalliae, qui apud imperatorem militavit, in Hispaniam it captivus.[3]

Constantiae praesidium tribus auctum est centuriis multique eo importantur commeatus. Rhaetorum partes singulae ad sui tutelam scribunt milites mille et quingentos.

Deus tamen vota nostra exaudiit laboresque prosperavit in libertatem reposito marescallo Hornio. Det ei Deus felicem in patriam reditum.

Lutetiae, II/XII Aprilis 1642.

Rumor hic est de alia clade ab Hispanis in Catalania accepta, de qua certiora exspectamus. Qui in Erfordia sunt Suedi, scribuntur cepisse oppidulum Remelitam.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis valetudo. Schombergii penes eum gratia magna. Cardinalis autoritas imminuta. Classis Americanae in Hispania[m] adventus. Italica. Hornius tandem liberatus.

5679. 1642 april 12. Aan L. Camerarius.[1]

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 74; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 194 no. 423. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 153.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 12 april 1642 (no. 5677).

3 Duarte de Bragança (1605-1649), bevelhebber in het keizerlijke leger, viel als broer van de koning van het opstandige Portugal in Habsburgse ongenade. Ondertussen probeerden de Spanjaarden de keizer te overreden om de Portugees over te brengen naar een Spaanse gevangenis in Italië (*GEPB* IV, p.1048-1049).

1 Tekst naar *Epist.,* p. 708 no. 1566. Ook afschriften in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 327, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 284, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 327 (de ondertekening en het postscriptum ontbreken in de copieboeken).

Illustris domine,

Deus illustrem Dominationem vestram iis doloribus, quibus eam tentari ex nobilissimi

filii literis cognovi,[2] quam primum levet mihique eum quem inde, uti par est, concepi moerorem adimat, ut animum corpusque ambo intendere possimus publicis commodis.

Principi quoque Arausionensi ut cito redeat valetudo et is ad res magnas hoc anno gerendas se propere accingat, optat Gallia, gaudens quod et rex et cardinalis ab incommoda valetudine liberati sunt et rem feliciter gerunt.

Nam oppidum Colubrum,[3] captis quae extra moenia erant turribus et aedificiis, multis machinis verberatur. Et qui in auxilium oppidi a Tarragona venerant partim, cum mari irent, disiecti dicuntur tempestatibus, partim in terrestri itinere caesi a Motta Odincurtio. Apparet tamen ex alia parte sub Sanctonaeo exercitus opem, si potest, laturus obsessis. Dicitur autem Medini-Sidonius ita purgatus a suspicionibus rerum novarum, ut exercitus ipsi sit creditus contra Portugallos.[4] Schombergius a Galliae rege in praefecturam Languedociae restitutus est.

Ad cardinalem Sabaudum venit permissus nuptiarum Roma, ita ut iam effectum habitura credantur quae ipsi fratrique eius cum vidua convenerant. Regi Hispaniae fides redibit, si verum est quod hic aiunt mercatores, classem ex America ad eum venisse cum quindecim millionibus, quorum pars tertia sit regis. Imperator Constantinopolim missurus est qui de producendis et firmandis induciis agant. Papa duras fert leges Parmensi, ut belli impensas solvat et in tres annos praesidium papale sit in oppido Castri, idque sumptu ducis. Captivus in Hispaniam it princeps Bragantiae, frater novi regis Portugalliae. Constantiae tres centuriae ad praesidium sunt additae, augentur et commeatus. Rhaeti ad sui tutelam militem scribunt, mille et quingentos in quoque foedere, ut ibi loquuntur. Marescallus Hornius in libertate est.

Laus sit Deo, cui illustrem Dominationem vestram iterum iterumque commendo,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,

H. Grotius.

Lutetiae, 2/12 Aprilis 1642.

Rumor quidam est hic de alia etiam clade ab Hispanis accepta in Catalania, sed parum certus. Suedi qui in Erfordia sunt Remolitam[5] oppidum irrupere.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Ludovico Camerario, reginae regnique Sueciae consiliario.

2 De brief van Joachim IV Camerarius is niet teruggevonden. Het is mogelijk dat de zoon in de bewuste brief verslag uitbracht van zijn reis naar Stockholm en daarbij Grotius verwittigde van de onherroepelijkheid van zijn vaders ontslag uit Zweedse diplomatieke dienst.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 12 april 1642 (nos. 5677 en 5678).

4 Gaspar Alonso Pérez de Guzmán, hertog van Medina-Sidonia, was de zwager van koning Jan IV van Portugal. Niet geheel ten onrechte werd in Spanje aan zijn trouw getwijfeld; vgl. no. 5635.

5 De *Epist.* geeft: ‘Nemolitam’.

5680. 1642 april 14. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Riveti Animadversiones in Annotata tua ad Cassandrum iam acceperis.[2] Nemo hic dubitat, quin responsurus sis, sed de tempore tu optime iudicabis. De modo scripsi nuper neque muto

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 239. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5664, beantw. d. no. 5696.

2 *BG* no. 1172. Willem had het werk van André Rivet in twee pakketten naar Parijs verzonden; vgl. nos. 5661 en 5669.

sententiam. Maresiana[3] ubi prodierint, ut ad te deferantur curabo. Interea mitto epigramma incerti auctoris, quod mutatis quibusdam in Rivetum retorsi.[4] Heinsius omnino negat[5] sibi id epigramma visum antequam excusum esset. Si quid de auctore certi potero expiscari aut divinando assequi, faciam te certiorem.

De editionibus Blavianis[6] iam nihil habeo. Monui tamen eum per litteras et amicos neque quid amplius possum. De locis Caraffae iterum cum Utenbogardo contuli, qui omittenda putat ea, quae dubium plus boni an mali sint allatura.[7] Riveti scripta omnia si ad te mitterem, ea in maximam molem maximasque impensas excrescerent. Elenchum mitto.[8] Pleraque in Galliis et ante 1625[9] annum edita nancisci ibi poteris; reliqua amici, qui illic sunt, facile tibi utenda dabunt. Si quid tum deerit, poteris de eo nos monere, ut defectum suppleamus. Vir ille inter reformatos summe eruditus ostendit parum se in reformatorum scriptis versatum, si an Rivetus Latine didicerit dubitat.

Quid de obsidione Colubri et morbo tam regis quam cardinalis futurum sit, expectabimus. In Anglia res magis magisque perturbatur et iam ad crisim spectat, ut ex addito scripto[10] videre poteris, in quo rex praeter libertatem loquendi nihil regii habet. Dicitur iam is se Hullam conferre, cui oppido iam prospexit parlamentum, nisi rex auctoritate sua conatus adversariorum evertat.

De nominatione senatorum scribet senator.[11] Harlemenses et Lugdunenses tantum effecere, ut Stridenus ne unum quidem tulerit suffragium.[12] De Dorpio iam res peracta creditur, ut per absentiam Oostervicii eius locum in Senatu occupet.[13] Inter Wingardum, Dedelium et Forestum acriter disputabitur de loco in Senatu principe.[14]

3 Het betreft hier de reactie van Samuel Desmarets (Maresius) op Grotius' *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129). Zijn *Concordia discors et Antichristus revelatus* verscheen in het najaar van 1642.

4 Het anonieme epigram 'De Hugonis Grotii annotatis Henoticis' (vgl. no. 5669). De versie die Willem de Groot hiervan maakte, is niet overgeleverd.

5 Daniel Heinsius sprak de waarheid. Het epigram is van de hand van Constantijn Huygens, een feit waarvan Nicolaes van Reigersberch al op 7 april op de hoogte was; vgl. no. 5670.

6 Het handelt hier om de Amsterdamse uitgaven van *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* no. 726) en de *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1167).

7 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert was andermaal gevraagd zijn mening te geven over de opname van twee passages uit het werk van Carlo Carafa in Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam*.

8 De *Elenchus* ontbreekt.

9 Vermoedelijk moet hier gelezen worden: '1620'; dit is het jaar waarin Rivet aangesteld werd tot professor in de godgeleerdheid aan de Leidse universiteit (*Album scholasticum Lugd.-Bat.* I, p. 126).

10 De bijlage zou een in Holland gedrukte krant of pamflet kunnen zijn; vgl. bijvoorbeeld, Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 4820 e.v., en de *Courante 1642,* no. 14, dd. 5 april 1642.

11 Nicolaes van Reigersberch was als raadsheer in de Hoge Raad beter op de hoogte van de recente benoemingen. Helaas ontbreekt een brief van zijn hand dd. 14 april 1642. Zie voor de besluitvorming aangaande deze benoemingen, *Res. SH,* dd. 1, 4 en 11 april 1642.

12 De remonstrantsgezinde advocaat mr. Cornelis van Strijen was blijkbaar toch niet de geschikte kandidaat voor een zetel in de Hoge Raad.

13 Frederik van Dorp werd op 11 april bij provisie benoemd tot raadsheer in het Hof van Holland. Een erkenning was hij verschuldigd aan zijn voorganger Willem van Liere, heer van Oosterwijk; vgl. no. 5554.

14 Jan Oem van Wijngaerden (†1656), Johan Dedel (†1665) en Jan van Foreest (†1651), raadsheren in het Hof van Holland, resp. Hoge Raad, waren op de voordracht geplaatst voor het ambt van president van het Hof (*Memorialen van het Hof van Holland* I, p. L; S. van Leeuwen, *Batavia Illustrata* I^2, p. 1483-1484).

Mater per has septimanas valde cum catharris et tussi est conflictata neque etiamnum id malum cessat. Speramus tamen adulto vere firmiorem valetudinem. Quae uxor tua per Haul-

tainum[15] misit, iam accepimus; libros vero, quos ad me vel Reigersbergium misisti, nondum.

Vale, frater optime, cum uxore et liberis,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XIV Aprilis 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Apr.
En in dorso: 14 Aprilis 1642 W. de Groot.

5681. 1642 april 15. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

J'ay esté si malheureux, depuis que je suis arrivé à l'armée,[2] que de n'avoir jamais rencontré aulcune commodité pour vous rendre mes devoirs. La cause en est que nous sommes si esloignez du quartier general, qui est à Nuys, que nous n'y allons que fort rarement, veu aussy le grand danger qu'il y a entre cy et là. Il est vray que nagueres j'y ay esté huit jours tout de suite à guarder monsieur de Lamboy,[3] mais c'est une guarde si dangereuse qu'on n'oseroit l'avoir quitté d'un pas, ce qui m'a empeché de vous escrire alors.

Nous nous preparons pour sortir de nos guarnisons Mardy prochain, à desseing d'aller prendre deux ou trois villes au-dessus et autour de Coulogne, pour estre plus prèz de ladite ville, en cas que les ennemis y veullent passer le Rhin, à quoy nous nous opposerons tant qu'il nous sera possible. On croit que Bonne ne sera pas exemté. Il y en a aussy qui parlent de Aix. Hatzfeld[4] attend que les troupes de Bavieres l'ayent joint pour nous venir attacquer, mais on dit qu'elles ont esté

15 Wellicht Willem de Zoete van Laecke, heer van Haultain, zoon van Alexander Willem de Zoete van Laecke, de in 1637 overleden gouverneur van Sluis (J.R. Krudop van Ruwiell, in *Gens Nostra* 13(1958), p. 194).

1 Hs. Den Haag, KB, coll. Cornets de Groot IV 13, x. Eigenh. oorspr. Dirk de Groot (1618-1656), de jongste zoon van Grotius, diende als commandant van een compagnie infanterie in het leger van Guébriant. Op 15 november 1642 door koning Lodewijk XIII bevorderd tot 'aide de camp', geraakte hij in 1643 in Beierse krijgsgevangenschap. Zijn vader wist hem in 1644 vrij te krijgen. Na de troonsafstand van koningin Christina (1654), wilden Dirk en zijn oudere broer Cornelis dienst nemen in het leger van koning Karel Gustaaf. Onderweg naar Zweden werd Dirk door zijn knecht op laaghartige wijze doodgeschoten. De andere zoon, Cornelis, overleefde het incident (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 352-353, p. 367-368 en p. 436; E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43 (1925), p. 169).

2 Na een verblijf in de Republiek was Dirk in de eerste week van februari teruggekeerd naar zijn legeronderdeel aan de Nederrijn.

3 Willem, baron van Lamboy, werd sinds zijn nederlaag op 17 januari bij Kempen door de Fransen gevangen gehouden. Het lag in de bedoeling om de keizerlijke legeraanvoerder naar Parijs over te brengen (*Episodes Guébriant,* p. 262-265).

4 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen wachtte in Keulen op versterkingen.

contremandées pour aller rejoindre Picolomini, qui ne se trouvoit pas bastant[5] contre Tosterson. Quoy que c'en soit, il est certain qu'elles ont esté en chemin pour venir au secours de l'electeur de Coulogne.

Nostre armée ne fut jamais leste comme elle est aujourd'huy. Nous avons six mille chevaux et six belles briguades d'infanterie, sans conter les Hessiens. Il y a apparance qu'on se battra

5 'bastant' in de betekenis van 'suffisant' (Huguet, *Dictionnaire de la langue française du XVIe s.,* I, p. 501-502).

avant qu'il soit quinze jours et aux portes de Coulogne mesme, puisque les ennemis n'ont point d'autre lieu pour faire leur pont. On travaille fort aux fortifications de Nuys et de cette ville. Il y [a] apparance qu'on quittera ce pay[s] icy aux Hessiens.

Nostre colonel[6] arriva icy avant-hyer, lequel pour avoir esté absent de son regiment l'espace de trois ans, nous a apporté fort peu de satisfaction, et à moy particulierement. Il a emmené deux capitaines de France, lesquels il voudroit fasser [*sic*] passer devant moy, qui est une chose inouïe et aussy injuste qui s'en est jamais faite. Je m'en suis rapporté à son Excellence de Guebriant, qui m'a assez tesmoigné le droit de ma cause, me faisant pourtant entendre comme il n'appartenoit pas à luy de nous juger, puisque le colonel y est en personne. Depuis je m'en suis rapporté aux majors generaux de l'armée qui ont tous egalement condemné mes parties. Encore ne s'en veut-il pas tenir là, ains dit qu'il est absolu dans son regiment, et que je ne m'en doibs rapporter qu'à luy, qui ne cherche qu'à favoriser les deux autres capitaines, auxquels il avoit promis cela avant que de sortir de France. Là-dessus j'ay prié monsieur de Guebriant de le faire juger par le conseil de guerre. Il m'a remis jusques à après-demain pour veoir, si mon colonel voudroit permettre que ledit conseil de guerre s'en mesle. Si d'avanture il ne le veut pas permettre, l'honneur m'obligera à luy demander mon congé, afin qu'ayant enduré qu'on me face une telle injustice, je ne donne sujet à mon colonel de m'en faire d'autres doresenavant. C'est une chose bien sensible et prejudicieuse, que le rang que l'on doit tenir. Je feray premierement tout ce que je pourray pour faire venir mon affaire dans le conseil de guerre, car je sçay fort bien qu'il me fera gaigner ma cause, et quand mesme ledit conseil me la feroit perdre, je ne serays pas obligé de demander mon congé, comme je seray en cas que le vicomte de Melun me face ce tort. Ce qui me console icy est que je suis bien auprès de monsieur de Guebriant, sans le conseil de qui je ne feray rien et ne partiray pas d'icy sans qu'il me donnera des lettres à monsieur le cardinal et à son Altesse de Longueville,[7] qui rendront tesmoignages de quelle façon j'ay servy icy, [et] ce qui m'aura obligé à quitter monsieur de Melun. Je sçay bien qu'ayant cela, je ne seray jamais huict jours en France sans y avoir de l'employ aussy bon, voire meilleur que je n'ay icy, car je m'asseure qu'on [ne] me refusera jamais une compagnie dans un vieux regiment entretenu, ce que cettuy-ci n'est pas.

Il ne fault pas, monsieur, que cecy vous mette en peine, car je vous asseure, que je ne feray rien qui me puisse porter prejudice. En cas que monsieur de Melun m'oblige à le quitter, j'ay Dieu mercy de l'argent pour me conduire en France, et l'equipage que je vendray icy, me servira à en acheter d'aultre, mais que je soy là. Pour ce qui est du legat de feu son Altesse de Vimar,[8] il n'y a que moy qui n'ay pas encor receu le mien. Monsieur de Trassy[9] m'a protesté que, lorsqu'il a demandé le

6 Kolonel Guy Arbaleste (†1645), burggraaf van Melun (*DBF* III, kol. 238). In 1640 was Dirk tot diens regiment toegetreden; vgl. no. 4882 (dl. XI).

7 Henri d'Orléans (1595-1663), hertog van Longueville, was tot het najaar van 1640 opperbevelhebber van het Frans-Weimarse leger in Duitsland. Ziekte belette hem zijn taak voort te zetten. In zijn plaats werd graaf Guébriant aangewezen (*Episodes Guébriant,* p. 61 en p. 165-166).

8 Bernhard, hertog van Saksen-Weimar (†18 juli 1639), onder wie Dirk in de jaren 1637-1639 had gediend, had ieder van zijn officieren bedacht met een bedrag van 4000 rijksdaalders; vgl. nos. 4214 en 4216 (dl. X). Met de uitbetaling wilde het niet erg vlotten; vgl. no. 4605 (dl. XI).

9 Alexandre de Prouville, baron van Tracy, commissaris generaal van het Franse leger in Duitsland. Op 14 september 1641 was hij in de plaats getreden van de naar Frankrijk vertrokken Jean de Choisy de Camp (*Episodes Guébriant,* p. 246 n. 1).

fond à monsieur de Noyers[10] pour les payer, qu'il croit que vostre consideration devoit avoir esté cause que j'eusse esté payé il y a deux ans. Là-dessus je luy ay remonstré comme quoy monsieur de Noyers m'avoit renvoyé à luy, le priant de me donner une lettre audit seigneur de Noyers pour tesmoigner seulement, comme quoy je n'ay pas esté payé icy et que je ne doutois que je ne soy payé par luy. Je luy dis cela à cause que je seroy

10 François Sublet, seigneur de Noyers, Frans staatssecretaris van oorlog. Op 10 april 1643 trok hij zich uit de politiek terug (†1645) (O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors,* p. 100-119).

plus ayse d'estre payé en France que non pas icy, parce qu'à ceux qui ont esté payé icy on leur a rabatu à chacun mille rysdales, soubs pretexte qu'il n'y avoit pas assez de fonds pour payer le reste, ce que je sçay qu'on [ne] me pourra pas faire en France. Il m'a promis de me donner la lettre, lorsque je m'en retourneray au quartier general pour faire juger mon different.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,

D. de Groot.

A Kempen, ce 5/15 d'Avril 1642.

Adres: A monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Mey.

En in dorso: 15 April 1642 D. de Groot.

5682. 1642 april 17. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Estant d'advis d'aller trouver encor une fois monsieur le mareschal Horn, qui est à ceste heure à Colmar,[2] à cause de mes affaires particulieres, celle-cy ne sera que pour vous reccommander cy-joincte[3] et vous supplier de me donner advis chasque sepmaine, si mes lettres vous sont bien rendues.

Monsieur Pepliz[4] me prie de vous asseurer et tous les amys, qu'il[s] ne se separeront jamais de nous de telle sorte qu'ils veuillent joindre ses forces contre nous, comme l'empereur s'en recerche l'ambassadeur d'Angleterre, et à telle condition [a] offert la restitution du Bas-Palatinat, pour laquelle traitter la plenipotence d'Espagne est arrivée à Vienne, ce roy-là ne voulant pas avoir le blasme d'empecher la paix d'Allemagne.[5] J'ay creu de vous avoir deu en donner advis, et au reste vous reccommander ma precedante requeste touchant monsieur Heuf,[6] quand monsieur le mareschal Horn viendra à Paris.

Je demeure, monsieur,

vostre serviteur redevable,

C. Marin m.p.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 262. Eigenh. oorspr.

2 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn was aan de terugreis naar zijn vaderland begonnen (*Der dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 401-402).

3 De bijlage ontbreekt.

4 Kolonel Georg Johann Peplitz hield vanuit Wenen zijn stadgenoot Carl Marin op de hoogte van de laatste voorstellen in de onderhandelingen over de restitutie van de Palts.

5 De missie van de Engelse woordvoerder Sir Thomas Roe dreigde te mislukken. Te laat had hij ontdekt dat de Spaanse onderhandelaar met gebrekkige volmachten naar Wenen was gekomen (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 256-259).

6 De Parijse bankier Johan Hoeufft, van wie Marin enige financiële hulp verwachtte.

De Zurig, ce 7 d'Avril l'an 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29.
En in dorso: 7 April Marini 1642.

5683. 1642 april 18. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc.[cie] hebbe over 8 daegen jongst geschreven[2] en daermede gelijcksam quade opinie gegeven tot de tractaeten tuschen de croon Sweeden en Brandeborgh. Maer dat heft hem verandert, sijnde met de leste brieven uyt Pommeren alles soo goet als geaccomodeert, sullende de Marck Brandeborgh in 2 jaeren aen de croon Sweden 100 dusent dalders betaelen.[3] Daer was tot Coninxbergen aen dat hoff tammelijcke vreucht. Mij dunckt eene aliancie tuschen die 2 partijen, dat saude best passen.

Den gesante van Engelandt[4] was van dat hoff hier aenkommen en daer in 't affschayden gelaeten den goeden en geaccordeerden toestandt tuschen den coning van Groot Brettaniën en sijne parlamenten, maer de ordinaire en extraordinaire brieven uyt Engelandt geven ons contraeri geteuygnisse en verre siende aprehendeeren die beroerte tot incomodacie van ons landt inclus. Ick ben ten eynde van alle mijnne gedachten te sien dat de schaepen op de wolvejacht gaen, niet sonder vreese dat se naer de fabel Esopus met Benedictelus dat ambacht niet recht geleert en haeren meeste[r] te vroegh ontloopen sijn.[5]

Den grooten cancelaer in Polen heft het busdom van Cracauw aengenommen,[6] maer souckt sulckx te geven aen prins Carell,[7] broeder van sijne Mayesteyt, ome van hem het busdom van Plotscauw te ontfangen, dat well sooveel niet importeert, maer tracht grootsegellbewaerder te continueren ome Ossalinski daervan aff te hauden.

Uyt Polen schrijven, dat den grootvorst van Moscoviën die ontrent de 40 jaeren de regeringe op sijnen sohn geresigneert,[8] daer sij in Polen seer ombragieux over sijn vreesende yets tot hunnen naerdeel mochtte geattenteert worden.

De Sweetse hoofftarmee is onvermoedelijck gekeert, de Elve gepasseert en de marche naer Slesingen genommen. Dat sall den hartogh van Saxen-Lauwenburgh doen ommesien ende waere eene groote saacke, soo die konde overrompelt worden.[9]

Ick blijve, mijnheer,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642, 4). Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 5674, dd. 11 april 1642.
3 De keurvorst van Brandenburg had bij monde van zijn gezant Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim verregaande concessies aan de Zweden gedaan. Op 7 april kon de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna rapporteren dat de ratificatie van het Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag aanstaande was (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 22-27).
4 Joseph Avery vertegenwoordigde de Merchant Adventurers in Hamburg. Voor een bezoek aan het hof van keurvorst Friedrich Wilhelm was hij in de winter van 1642 naar Koningsbergen gereisd. In april keerde hij naar zijn standplaats terug (*CSP Dom. 1641-1643,* p. 313-314).
5 *Babrius and Phaedrus,* ed. B.E. Perry (The Loeb Classical Library), Appendix no. 704 (p. 599-600), waarin de jonge vos Benedictulus te snel de leerschool van zijn peetvader de wolf verlaat.
6 Kanselier Piotr Gembicki begreep dat bij vertrek naar Krakau het grootzegel overgedragen moest worden aan vice-kanselier Jerzy Ossolińsky; vgl. no. 5674.
7 Karol Ferdynand (1613-1655), halfbroer van koning Wladislas IV van Polen, was sinds 1625 bisschop van Breslau. Op 9 februari 1643 kreeg hij ook de benoeming in het bisdom Plock (Gauchat, *Hierarchia Catholica* IV, p. 283 en p. 373).
8 Michael Fedorovitsj, de eerste tsaar uit de Romanow-dynastie. Zijn zoon Aleksej Michajlovitsj (1629-1676) volgde hem in 1645 op (*Lexikon der Geschichte Russlands,* p. 23-25).
9 De keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg, had de opdracht Silezië te verdedigen tegen een inval van het Zweedse leger onder Torstensson.

u. Exc.cie dinstwilge diener,
Paulus Pels.

8/18 April 1642, Dansick.

Adres (met andere hand): Sijn Exc.^{z}, mijnheer Hugo de Groot, ordinaire ambassadeur etc. van haere koninklijke Mayesteyt ende croon Sweden, etc., tot Paris.
Onderaan de brief staat: Groot.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Mey.
En in dorso: 18 April 1642 Pels.

5684. 1642 april [19]. Aan W. de Groot.[1]

Frater optime,

Legi praefationes Riveti et epigramma.[2] Omnibus his ut et libro ipsius - nam anonymi librum[3] legere mihi non vacat - respondi, sed breviter. Ostendam amicis et, si ii suadent, edam. Epigramma tuum[4] et sensu et verbis melius est illo aulici. In epistola mea[5] nihil est, quod me aut alium multum possit laedere, neque me paenitet postea didicisse quaedam. Sed Utenbogardus quae de Arminio praedixerat in se expertus est.[6] Rogo eum officiose salutes. Filium meum maximum natu valde tu ignoras.[7] Nunquam aut librum quenquam inspicit aut quicquam agit serii.

Exemplaria de Iure belli ac pacis iam huc venere, sed ad me nulla. Vosbergio opto bonam valetudinem ex animo.[8] Iam e Suedia literas habui privatas super Annotatis, sed valde aequas. Respondi placide et dixi meo opere iam hic cognosci Confessionem Augustanam ac valde benigne de ea iudicari; quod et verum est.[9] Sed et si mihi ob studium sarciendae ecclesiae incommodi aliquid immineret, non propterea mutarem factum:

> Fortem facit vicina libertas senem.[10]

Petrus quae pridem agit non probo. Si tamen agat peiora, et illa scire debeo. Quanquam id non meretur, tentavi tamen amicos, an Amstelodami posset aliquo esse in opere honesto.[11]

1 Gedrukt *Epist.,* p. 935 App. no. 596; de passage 'Petrus ... honesto' alleen gedrukt in *Clavis Epist.* De datering van de brief op 29 april kan niet juist zijn: de brief vormt het antwoord op no. 5669 en wordt beantwoord door no. 5699. Gelet op de reeks van wekelijkse correspondentie, lijkt het beter de brief op 19 april te dateren.
2 Grotius had sinds kort de beschikking over alle katernen van *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti...* (*BG* no. 1172).
3 De *Tractatus de Christianae pacificationis et ecclesiae reformandae vera ratione*.
4 Willem had spontaan een repliek geschreven op het anonieme epigram in het werk van Rivet. Hij wist echter toen nog niet dat hofsecretaris Constantijn Huygens de geestelijke vader van het gedicht was.
5 Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch van [juni] 1608 (vgl. no. 137 (dl. I)) was in handen gekomen van Rivet.
6 De door Rivet openbaar gemaakte brief bevat een passage waarin een voorspelling van de remonstrant Johannes Wtenbogaert wordt aangehaald.
7 Cornelis de Groot leefde nu zonder emplooi bij zijn ouders in Parijs.
8 *BG* no. 571; Caspar van Vosbergen jr. zou oorspronkelijk zorg dragen voor het transport van de auteursexemplaren.
9 Gedoeld wordt op de brief van Gustaf Rosenhane. Hierin berichtte de Zweedse edelman dat naar aanleiding van de *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165) vragen waren gerezen over de godsdienstige overtuigingen van de auteur (no. 5547). Grotius beantwoordde de brief op 22 maart (no. 5646).
10 Seneca, *Hippolytus* 139.
11 In de zaak van zijn zoon Pieter had Grotius een week eerder de voorspraak van zijn zwager Reigersberch gevraagd; vgl. no. 5676.

Privata mea[12] quod attinet, non puto testimonium mihi datum ea lege ne uterer. Velim, si aliud non audes, chartas omnes aut tu aut dominus Reigersbergius detis Veldio, ut edi curet.

29 [*sic*] Aprilis 1642.

5685. 1642 april 19. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Mij dunct mede nae alle publycke ende particuliere advysen dat de zaecken van den coning van Engelant zeer achterwaert gaen ende niet licht en zijn te helpen, alzoo die van het parlement meesters zijn ter zee ende haer meesters maecken te lande. Ende van de Schotten can ick niet goeds voor den coning verwachten, wiens autoriteit ende alle de oude coustume teniet gaen, indien het parlement dat can staende houden dat haere resolutië[n] gesach zullen hebben zonder 's conincx consent. Doch zoo den coninck meester is van Hul, zoude hem vanhier hulp connen comen.

De reductie van de compagniën zoude een zeer eerlijck menagie zijn;[2] doch ick meene dat Vrancrijck zeer daertegen zal zijn, oock eenige anderen.

Onse Peters excuse can ick voor niet aennemen. UEd. gelieve eens te spreecken met eenige van de heeren burgemeesters om te zien wat men doen can.

Den brief bij Rivet uitgegeven[3] can hem niet veel helpen. Voor Swede vrese ick niet, ende wetende dat ick niet en doen dan hetgunt ick aen God meene schuldigh zijn ende comende alle daege naerder het einde, ben ick in alles dat mij zoude connen overcomen, wel gerust.

Ick vinde noodigh voor mijn eer ende om te zien off men de consciëntiën van de heeren van Rotterdam eenigsins can omroeren, oock om te (int)errumperen de proscriptie van twintich, in druck uit te geven mijne verzo(ecken) gedaen aen de heeren van Rotterdam, met mijne commissie, acte van indemniteit, resolutie genomen ten tijde van mijne gevanckenisse, getuichenisse van 'tgunt die van Rotterdam gezegt hebben als ick in Hollant was.[4] Om dit te doen had ick mijn broeder de Groot verzocht, die uit eenige vrese zich te zoecken maect. Ick bidde uEd. ordre te willen helpen stellen dat zulcx met den eerste zonder iemants quetzing mach geschieden. Men zoude Van Velde daartoe connen gebruicken.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

Onderaan de brief schreef Reigersberch: Den 19 April 1642.

En in dorso: Broeder de Groot, den 19 April 1642 uyt Paris.

12 De uitgave van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot...* (*BG* no. 889). Er werd overwogen het toezicht op de publicatie van de documenten - waaronder het 'Delfts testimonium' van 1637 - over te laten aan Willem Cornelisz. van Velden. Zie voor de aarzelingen van Willem de Groot, no. 5598.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 26m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5686. Antw. op no. 5670, beantw. d. no. 5705.

2 De Staten van Holland deden voorstellen om te bezuinigen op de kosten van het Staatse leger (*Res. SH,* dd. 11 april 1642).

3 Rivet had op pp. 251-254 van zijn *Animadversiones* op Grotius' *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1172) een brief van de Groot uit 1608 gepubliceerd.

4 Grotius wenste de uitgave van een aantal documenten waarin hij wilde aantonen dat de Rotterdamse bestuurderen in 1618 hun verplichtingen niet waren nagekomen. Voor de uitgave van deze *Autentycque stucken* (*BG* no. 889) zocht hij een neutraal tussenpersoon; zelf dacht hij aan zijn voormalige dienaar Willem Cornelisz. van Velden; vgl. no. 5612.

5686. 1642 april 19. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den cardinael is noch niet wel. Hier te Parijs werdt voor hem gebeden. Den coninck heeft zoowel Motte-Odincourt als den grave van Guebrian gemaect marescaux de France. Denselve Motte-Odincourt heeft driemael eenige Spaensche trouppes geslagen, laest den zevenendetwintichste April [*sic*],[2] veele gevangenen becomen, men zegt hier tot tweeduizentvijf-hondert gemeene soldaten, driehondert officiers ende eenig gelt. Den marescal de La Millerai[3] heeft de stadt van Colubre becomen, zijnde bij de Spaegnaerden verlaeten als den storm gereedt was door die bresche. Nu is hij gecomen in de gracht van het casteel, alwaer de Spaignaerden, die in groot getal zijn, haer hebben geretireert. De coninck [van] Spaegnie door noodt heeft meest alle 't gelt ende zilver dat uit West-Indië was gecomen, aengeslagen ende de waerde van 't gelt verdobbelt.

Den hertogh van Bouillon heeft gelt ontfangen om zevenduizent man te lichten ende daermede, alsoock met eenige Switzersche regimenten, 't leger dat in Italië is, te verstercken.[4] Ende du Hallier gaet La Motte belegeren met zesduizent man te voet, duizentvijfhondert te paerd.[5] De Grisons laeten 't volck dat Venetië in Duitschlant gelicht heeft, door haer lant passeren. Don Melos[6] heeft bij Douai, zoo men ons zegt, vijfendetwintichduizent man. Den graef van Guiche heeft zijn leger bij Retel, den grave van Harcourt bij Peronne.[7] Men weet noch niet waerhenen gaen zullen de vijfduizent Brettons[8] die bij den coning waeren gelicht, alzoo men de schepen die haer zouden gevoert hebben, heeft gelicentieert. De vloot die te Brest was, is noch niet vertrocken.

De geestelijcke churfursten[9] hebben van nieuws ontrent tweeduizent man gelicht ende doen groote provisie van vivres. Men zegt dat den Grooten Heer stercke preparaten maect ten oorloge.[10]

Den 13 deser is 't casteel van Colioure gecomen in handen van de Fransoisen. Ende werdt gemeent dat den marescal de La Millerai zal gaen belegeren Roses

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5685. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 19/29 april 1642).

2 Zijn grootste succes behaalde Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, evenwel op 31 maart nabij de Catalaanse plaats Vilafranca del Panadés. De *Gazette 1642,* no. 53, dd. 19 april 1642, publiceerde een eerste, voorlopige lijst van krijgsgevangen gemaakte Spaanse officieren, onder wie generaal don Pedro de Aragón (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 210-212).

3 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, had de belegering van Collioure op 16 maart ingezet. De 13de april gaf de Spaanse commandant Francisco de Orozco, markies van Mortara, zich aan de Fransen over (*Gazette 1642,* no. 54, dd. 23 april 1642).

4 Op 26 januari wist Grotius al te melden dat Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, door de koning was aangewezen om het Franse leger in Italië te leiden. Voorlopig was de hertog niet verder gekomen dan Lyon.

5 François de l'Hospital, sieur du Hallier, de militaire gouverneur van Lotharingen. Zijn aanval richtte zich op een van de belangrijkste steunpunten van Karel IV van Lotharingen; vgl. no. 5495 (dl. XII).

6 Don Francisco de Melo, graaf van Assumar, de nieuwe gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden.

7 Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, en Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, moesten de Franse veldtochten leiden in Champagne, resp. in Picardië.

8 De soldaten werden overgebracht naar het leger van maarschalk Guébriant aan de Nederrijn.

9 Te weten, de aartsbisschoppen van Mainz en Keulen.

10 De aandacht van sultan Ibrahim bleef gericht op de verovering van Asow.

ende Motte-Odincourt Tarragona. De vijfduizent Brettons gaen haer t'scheep begeven nae Hollant, zoo ick meen.

Hertogh Carel heeft van den paus aen het concilie geappelleert in de zaecke van zijn huwelijck.[11] Die van Hohentwiel hebben veel coren ende andere beut gehaelt uit Swaben. Eene Fransche vrijbeuter heeft een schip gehaelt uit de haven van Messina in Sicilië. De Spaegnaerden vergaderen veele galeien te Calis Malis om te zenden nae Catelagne.

19 April 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 19 April 1642 uyt Paris.

5687. 1642 april 19. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Altero huius mensis die,[2] cum iam tribus in locis ruina facta esset in vallo oppidi[3] et per eam Galli oppidum invaderent, Hispani eo derelicto in arcem se recepere, cuius iam fossam oppugnatores transeunt. Ubi ea capta erit et Rosae, sperare Galli poterunt hoc ipso anno etiam Perpiniano se potituros. Motta Hodincurtius circa XXVII Martii caesis tertium Hispanis captisque eorum tribus in conflictibus bis mille quingentis militibus, maiora officia fungentibus ferme trecentis, magnam laudem et dignitatem marescalli Franciae adeptus est.

Hispani ex Belgico in Gallicum finem movere se incipiunt, Bavarus et ecclesiastici electores novum militem collegerunt ad duo millia; ei prospiciunt de commeatibus. Rex Britanniae etiamnum Eboraci est diciturque portum Hulli, qui non longe inde est, habere in sua potestate. Recepere se ad eum nobiles quidam tum ex parlamento, tum aliunde. Sed sine externis auxiliis et quidem grandibus nihil efficere poterit, quando parlamentarii mare tenent et militem ubique scribunt, qui ipsis, non regi pareat. Turcicos armorum paratus magnos esse intelligimus. Magnam occasionem habet Turca invadendi Hungariam, sed solent Austriaci datis pecuniis consilia bassarum[4] alio deflectere.

Deus, [etc.].

Lutetiae, IX/XIX Aprilis 1642.

Marescallus Hornius Benfeldiae se refovet. Pro cardinalis Riceliaci valetudine preces fiunt ab iis, qui ipsum amant. Duci Bulionio pecunia data ad conscribenda septem millia militum, ut inde et ex cohortibus Helvetiis augeat eum, qui in Italia est, exercitum. Halerius vero parat obsidium Mottae, habens sex millia peditum, equites mille et quingentos. Guichius exercitum habet apud Rethelium, apud Peronam Harcurtius. Melo vero Hispanus apud Duacum XXV millia habet. Nondum abiit classis a Bresta[5] et quinque illa Britonum millia quo itura sint, adhuc latet. Dignitas marescalli Franciae etiam Guebriano data est. Rex Hispaniae paene omne aurum et argentum, quod ex America venit, in suos usus retinet et nummi pretium duplicat. Iam nunc

11 Karel IV, hertog van Lotharingen, was zijn vrouw, hertogin Nicole van Lotharingen, al vanaf 1637 ontrouw. In dat jaar sloot hij een onwettig huwelijk met Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix; vgl. nos. 5041 en 5134 (dl. XII).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 75; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 195 no. 424. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 154.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 19 april 1642 (no. 5686).

3 De stadswallen van Collioure.

4 'Bassae', de Turkse gouverneurs.

5 Het copieboek Dresden geeft: 'abrepta'.

intelligo etiam arcem Colubri Gallis deditam XIII Aprilis et obsessum iri Tarragonam a Motta Odincurtio, Rosas a Milleraio. Praesidiarii arcis Hohentvilae commeatus multum et praedae in Suevia adepti sunt. Hispani naves longas multas Gadibus contrahunt

ituras in Catalaniam. Galli vero praedones navem hostilem in ipso Messanae portu cepere. Illi quinquies mille Brittones brevi abituri sunt mari. Dux Carolus super lite matrimoniali a papa ad concilium appellavit.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Felices Gallorum in Ruscinonensi tractu successus. Anglica. Varia nova. Guebriano et Mottae Odincurtio marescalli dignitas data. Colubri deditio. Caroli Lotharingi a pontifice ad concilium facta appellatio.

5688. 1642 april 19. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Gallis res non male procedunt.[2] Nam et in Catalania circa 27 Martii ter pugnarunt feliciter et milites cepere bis mille quingentos, eorum qui maioribus muneribus fungebantur ferme trecentos; quam ob causam Motta Odincurtius, qui ibi exercitum regit, donatus est marescalli Franciae titulo. In Ruscinonensi vero tractu Colubrum oppidum vallo tribus in locis lacerato et parata oppugnatione derelictum est ab Hispanis, qui se in arcem recepere. Eius iam fossam Galli transeunt sperantque se brevi eam arcem capturos, deinde Rosam, postea Perpinianum.

Hispani ex Belgicis finibus in Galliae partes movere se incipiunt. Turcam validos facere armorum paratus intelligimus. A Bavaro autem et ecclesiasticis electoribus conscripta nova militum millia duo magnosque ab eis corradi commeatus. Quae hic quotidie eduntur de parlamentariorum Angliae actibus contra regem et episcopos, reformatos Galliae in magnum non minus populi quam potentum adducunt odium. Exspectantur hic molitiones bellicae principis Arausionensis.

Deus illustrem Dominationem vestram cum suis omnibus sospitet,

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,

H. Grotius.

Lutetiae, 19 Aprilis 1642.

Arx Colubri Gallis dedita est. Eunt obsessum hinc Rosas, inde Tarragonam. Dux Carolus a papa ad concilium appellavit in lite sua matrimoniali.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Ludovico Camerario, reginae regnique Sueciae consiliario.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 709 no. 1568. Ook afschriften in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 327-328, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 285, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 328 (het postscriptum ontbreekt in de copieboeken).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 19 april 1642 (nos. 5686 en 5687).

5689. 1642 april 21. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Ex quo postremas ad te misi litteras, dixit mihi quidam existimare se auctorem epigram-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 240. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5675, beantw. d. no. 5701.

matis, quod libro suo praeposuit Rivetus, esse Constantinum Hugenium,[2] cui ego ab initio credere non potui, conscius et amicitiae, quae inter nostras familias semper fuit, et consanguinitatis, quam cum Reigersbergiis iniit frater,[3] ut ne quid dicam de meo carmine, quod tu probare dignaris.[4] Caeterum cum postea intellexerim iudicium Gronovii,[5] qui et in suas partes vocavit stilum non satis Latinum, praecipue in prioribus versibus, et ipse iis assentiri coactus sum, quod te nescire nolui. Prooemia Riveti cum libello adiuncto iam acceperis.

Ex novis publicis, quae hac septimana Amstelodami prodierunt,[6] video iam absolutum Laurentii tractatum, cui titulus 'Grotius papisans', Appendici tuae oppositum. Eum ubi nactus fuero, curabo ut habeas. Amstelodamenses negant eum tanti esse, ut stilum in hominem stringas. Ego iudicium suspendo et omnino expectandum puto donec Mareziana prodierint.[7]

Hollandi nostri decem florenorum millia annua principi propter nuptias promisere.[8] Quantum reliquae provintiae praestiturae sint, nondum audivi et nescio an tantundem.

De Colubro nova quamprimum expectamus et iam aliqui de eo capto rumorem spargunt, qui et Guebrianum et Mottam marescalli titulo honoratos ferunt. Euskerkium certe obiisse constat.[9] In Anglia etiamnum fervent dissidia inter regem et parlamentum; utrimque scriptis disceptatur. Interea omnis et regni et regia maiestas ad parlamentum vergit.

Apud nos creatus tandem Senatus praeses Wingardius,[10] adsessores praeter Dorpium, qui iam in locum Osterwikii allectus erat a Nobilitate,[11] adoptati sunt advocati

2 Grotius had eerder van Nicolaes van Reigersberch vernomen dat het anonieme epigram in Rivets *Animadversiones* op zijn *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1172) een dichtwerk van Constantijn Huygens was; vgl. no. 5670.

3 De broer van Constantijn Huygens, Maurits (1595-1642), was gehuwd met Petronella Campe, dochter van de Veerse burgemeester Jacob Campe en Martha van Reigersberch (*NNBW* I, kol. 1191).

4 Het gedicht 'Hactenus in nostris...', waarin Willem zijn instemming betoonde met Huygens' voorstel om meer gebruik van het orgel te maken bij de godsdienstoefening. Deze bijdrage van Grotius' broer had Huygens opgenomen in de *Responsa prudentum ad autorem dissertationis de organo;* vgl. no. 5097 (dl. XII).

5 De Hamburgse filoloog, Johannes Fredericus Gronovius (1611-1671), was begin 1642 naar Holland gekomen om te dingen naar een leeropdracht. Enkele weken later kreeg hij een professoraat in de welsprekendheid aan het Deventer Athenaeum (Dibon-Bots, *Inv. Corresp. Gronovius*).

6 In de *Courante 1642,* no. 16, dd. 19 april 1642, werd het verschijnen aangekondigd van het geschrift van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius *Hugo Grotius papizans, hoc est notae ad quaedam loca in Hugonis Grotii Appendice de Antichristo* (vgl. *BG* no. 1128 rem. 4).

7 De reactie van Samuel Desmarets (Maresius) op Grotius' *Appendix de Antichristo*. Diens *Concordia discors et Antichristus revelatus* verscheen in het najaar van 1642.

8 Het bedrag was maar een vijfde van het beloofde jaargeld tot onderhoud van de jonge prins van Oranje en zijn bruid Mary Stuart (*Res. SH,* dd. 14 april 1642).

9 Johan van Euskercken, Staats ambassade-secretaris te Parijs, stierf onverwachts op 9 april (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 111-113; Schutte, *Repertorium* I, p. 9-10).

10 In zijn brief van 14 april had Willem zijn broer iets verteld over het verloop van de stemmingen in de Staten van Holland. Er was toen nog niet besloten wie de overleden president mr. Nicolaes Cromholt in het Hof van Holland moest opvolgen; vgl. no. 5680. Gekozen werd Jan Oem van Wijngaerden, een raadsheer die al vanaf 1621 zitting had in het Hof van Holland (*Memorialen van het Hof van Holland* I, p. L).

11 Frederik van Dorp, heer van Maasdam, nam de zetel over van Willem van Liere, heer van Oosterwijk, die als Staats ambassadeur te Parijs niet in staat was de zittingen bij te wonen.

Sixti - quem nosse te puto - et Ratius, cognatus Henvlietii, iuvenis ex Brabanticis parentibus apud nos natus, annorum circiter triginta;[12] ita hic vivitur.

12 De nieuw benoemde raadsheren waren de advocaat Dirck Sixti en mr. Gualterus de Raedt, een familielid van de hoveling Johannes Polyander van Kerckhoven, heer van Heenvliet (*Res. SH,* dd. 11 april 1642, en *Memorialen van het Hof van Holland* I, p. L).

Heri cum matre, uxore, liberis et amicis natalem tuum celebravimus[13] voventes ut is dies tibi, tuis, nobis, nostris totique reipublicae christianae felix saepius illucescat.

Vale,

tibi obedientissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XXI Aprilis 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29. Exempl. De Iure belli et pacis.[14]

En in dorso: Rec. [*sic*] 21 Aprilis 1642.

5690. 1642 april 22. Aan D. Petau.[1]

Reverende domine,

Sperabam hodie ad te venturum, sed cum sanguinem misissem, ut verno tempore soleo, bis exinde se aperuit vena, quare cogor literas mittere vicarias atque orare te, ut videas quae Rivetus contra me et pacis votum scripsit.[2] Reposui libellum, quem postposuit Rivetus. Nihil opus erit legas. Didici eum esse Calvini contra Interim Germanicum editum etiam antehac.[3] Desunt autem hoc fasciculo pagellae quaedam post pagellam 256. Eas commodavi Mileterio,[4] quia continent quaedam in Sorbona

13 Grotius was geboren op 10 april, eerste Paasdag 1583. Later vierde hij zijn verjaardag steeds op Pasen: in 1642 op 20 april.

14 *BG* no. 571; de aantekening kan betrekking hebben op de verzending van de auteursexemplaren.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 709 no. 1569. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 40^{v}. Denis Petau (1583-1652), geboren te Orléans, studeerde theologie te Bourges en Parijs. In 1605 trad hij toe tot de orde der jezuïeten. Van 1621-1644 doceerde hij in Parijs theologie aan het Collège de Clermont. Van jongs af bibliofiel, werkte hij in navolging van Fronton du Duc aan de uitgave van teksten van de kerkvaders, onder meer van de heilige Epiphanius (*Dict. Théol. Cath.* XII, kol. 1313-1337; M. Hofmann, *Theologie Petau's,* Frankfort/München 1976). Met regelmaat ontmoetten Petau en Grotius elkaar in de bibliotheek van de Sorbonne; vgl. nos. 5408 en 5492 (dl. XII).

2 Rivets *Animadversiones* op zijn *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1172).

3 De *Tractatus de Christianae pacificationis et ecclesiae reformandae vera ratione, ab eximio quodam theologo, ante annos LXXX editus*. Dit tractaat van Calvijn was eerder verschenen onder de titel *Interim adultero-Germanum*, Genève 1549.

4 De Franse theoloog Théophile Brachet, sieur de La Milletière (*DBF* VII, kol. 129-130), wiens geschrift *La nécessité de la puissance du pape en l'Eglise,* Parijs 1640, een felle discussie had opgeroepen (*infra* n. 5).

contra eum non decreta, sed proposita, quibus uti vult.[5] Rogo vero, ut in responso meo,[6] si quid erit aut veritati dissentaneum aut ad pacem minus

5 Op pp. 264-272 van de uitgave *BG* no. 1172 was de tekst te lezen van een *Appendix ad artic. VII, continens positiones XII Theopholi [sic] Bracheti Milleterii, Romae proponendas in congregatione de propaganda fide ut facultas ei a papa concedatur religionis dissidia componendi (ex eius libello de potestate papae et remedio contra Schismata)*. Hoe Brachet op deze publicatie reageerde, blijkt uit Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 107-140.

6 Grotius' *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* verscheen in mei 1642 (*BG* no. 1175).

idoneum, eius admonear.[7] Constitui, ubi sententiam tuam, quam merito facio maximi, intellexero, edere responsum meum,

reverendae Dominationi vestrae observantissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 22 Aprilis 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Dionysio Petavio.
In de marge van de copie te Rotterdam staat: D. Petavio.

5691. 1642 april 22. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Cum omnibus paene veredariis Magnificentiae vestrae literas accepi, et heri quidem unas, scriptas Lutetiae 19/29 Martii, prioribus equidem respondere non omisissem si provincia haec, in qua dego, talium esset ferax quae in istas oras referri mererentur. Distuli ergo hactenus scribendi vices usque dum Osnabrugam ad pacis tractatum venirem, ut quod hic esset cessatum, istic frequentiori literarum commercio pensarem. Verum callida adversae partis consilia rescidere hanc spem aut certe nobis dubiam fecere.

Quamdiu ergo conventio illa praeliminaris haerebit, et caesar instrumentum praeliminare ratum habere noluerit,[2] mihi in Pomerania manendum est, et exinde mihi, ut antehac, semper deerit digna scribendi materia, nisi forte campimareschallus Torstensonius, qui nunc in vicinam Silesiam movet,[3] argumentum mihi suppeditare poterit.

Interea Magnificentiam vestram studiose requiro, velit coeptam scribendi telam pertexere, ac imprimis mihi significare qua potissimum intentione rex christianissimus Narbonam petiisse credatur: feceritne id proposito eundi in Catalaniam, an vero hoc praetextu aliud suorum consiliorum ocultaverit?

7 De copie te Rotterdam geeft: ‘et eo admonear’.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Johan Oxenstierna (1611-1657), de oudste zoon van kanselier Axel Oxenstierna, studeerde te Uppsala. Vanaf 1631 ondernam hij reizen naar de Republiek, Duitsland, Frankrijk en Engeland (vgl. *supra* no. 1977 (dl. V)). Tegen de zin van zijn vader kreeg Johan Oxenstierna in 1640 het recht om zitting te nemen in de Zweedse rijksraad. In 1641 werd hij door koningin Christina aangewezen als haar gevolmachtigde ter vredesconferentie (*supra* no. 5445 (dl. XII)). Ondertussen bleef hij belast met het uitvoeren van verschillende diplomatieke missies. Eind december 1641 verplaatste hij zich van Hamburg naar Stettin, alwaar hij werd verwacht in verband met de ratificatie van het Zweeds-Brandenburgs wapenstilstands-verdrag. Op het tijdstip van verzending van deze brief hield de Zweedse diplomaat zich in Stralsund op (*BLS* X, p. 312-317; *Hist. de l'adm. des aff. étr. de Suède,* p. 68-72).

2 Het preliminair vredesverdrag dat op 25 december 1641 te Hamburg was gesloten; vgl. no. 5531 (dl. XII).

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson was met zijn leger de Elbe bij Sandau gepasseerd (*Gazette 1642,* no. 55, dd. 26 april 1642).

Ego ut Magnificentiae vestrae summam diligentiam ac curam in publica commoda magni semper facio, ita apud serenissimam regiam Maiestatem debito honore eandem prosequi non intermittam, maneboque,

Magnificentiae vestrae amicus ad officia paratus,
Johannes Oxenstierna.

In dorso: d. 12 Aprilis anno 1642 ad dominum Hugonem Grotium. J.O.

5692. 1642 april 24. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je me trouve de retour d'auprès nostre bon seigneur le mareschal Horn,[2] que vous verrez bientost et de luy apprendrais ce qui se passe à Vienne au fait du Palatinat. Car je luy en ay donné des particularitez fort remarquables. Si vous pouvez disposer monsieur Heuf[3] à la perfection de ce qu'il me doit, je vous supplie d'y employer l'authorité de mondit seigneur Horn, qui vice versa pourra faire quelque chose à son advantage et luy procurer ses descomtes.

En nostre voisinage il y a quelque trois ou quatre mille hommes imperiaux, qui brassent une nouvelle entreprise contre Hohetvil, et pour luy oster tout le moyen de subsister ils voudroyent surprendre Stein ou Schaphausen ou bien Dissenhofen conforme ce qu'on en a escrit à ce canton-cy. Je le trouve fort estrange en ceste conjoncture des affaires. Malum tamen aliquando emergit, unde minime expectatur.

C'est un mauvais augure pour la Suisse qu'au jour des Pasques[4] le feu se prit dans une maison de Suiz par mesgarde d'une femme et a esté si grand qu'il a bruslé plus de 130 maisons dans le canton de Suiz, dont la Suisse s'appelle, n'y ayant rien de reste entier que le monastere et l'arsenal. Vous sçavez la desfaite des Espagnols à Coliure. S'ils en recevront autant en Italie, ils courront risque de perdre le Milanois.

Je me reccommande à vos bonnes graces et vous supplie de me croire à jamais, monsieur,

vostre serviteur tres obligé,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 14 d'Avril 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 May.
En in dorso: 14 April 1642 Marin.

5693. 1642 april 24. Van J. Meursius jr.[1]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 263. Eigenh. oorspr.
2 Marin had in de omgeving van Colmar nogmaals met de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn gesproken over zijn financiële problemen; vgl. no. 5672.
3 De Parijse bankier Johan Hoeufft.
4 Volgens de Juliaanse kalender viel Pasen 1642 op 10 april.
1 Hs. Uppsala, UB, Wallers autogr.-Saml. 649 F. Eigenh. oorspr. De brief is gekocht op een veiling (voerende het nummer 1068 van de catalogus: Meursius de zoon (Joannes), fils du précédent, érudit et helléniste hollandais, qui suivit son père en Danemark. Lettre autogr. sig. en latin, Leyde, 24 avril 1642, 1 p. in folio, 250 fr.). Beantw. d. no. 5723. Johannes Meursius was de zoon van de hoogleraar Johannes Meursius (1579 - † 20 september 1639). Meursius sr., die tussen 1610 en 1625 geschiedenis en Griekse filologie aan de Leidse universiteit doceerde, nam in februari 1625 ontslag en vertrok naar Denemarken waar de koning hem een leeropdracht te Sorø had aangeboden. Zowel de vader als de zoon bleven contacten onderhouden met geleerden in de Republiek (vgl. Rademaker, *Life and Work of G.J. Vossius,* p. 155 en p. 276 n. 873). De jonge Meursius, geboren te Leiden omstreeks 1614, keerde in

Illustrissime et excellentissime domine,

Nescio sane an ea epistola quam nuper Colonia ad te misi tibi sit tradita; ob hanc causam quod nulla responsione sim dignatus dubitare cogor. Certe, vir illustrissime, quicquid in me

est, hoc omne desiderio responsionem expectat, quam mihi tandem per paternam amicitiam et eius amoris[2] dare velis, vehementer rogo atque exopto cupidissime.

Iam itaque praeterea mitto catalogum parentis mei tam editorum quam ineditorum librorum, e quibus vestra Excellentia Meursii adhuc recordari potuerit, et eodem affectu et animi integritate, qua patrem sis per tot annos prosequutus, me filium etiam amplecti velis confido,

illustrissimae vestrae Excellentiae observantissimus,
Joannes Meursius filius.

Lugduno-Batavorum, in aedibus viduae Jacchaei, olim dum fata sinerent ibidem professoris,[3] anno 1642, die XXIV Aprilis.

Adres met andere hand: Inscriptio erat illustrissimo ac excellentissimo viro domino Hugoni Grotio legato Suedico apud Galliarum regem, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: rec. (ult.) Aprilis.

Onderaan in andere, latere hand: Johannes Meurs de zoon, professor in de geschiedenis en Grieksche talen te Leyden.

5694. 1642 april 26. Aan L. le Bouthillier de Chavigny.[1]

Monsieur,

Aiant receu de lettres de la reine de Suede, par lesquelles sa Majesté se resjouit de la victoire obtenue par les armes du roi prèz de Kempen, ne les aiant pas osé retenir jusqu'au retour de sa Majesté tres chrestienne de peur de les faire trop vieillir, j'ai prins la hardiesse de vous prier de les vouloir addresser aux mains tres sacrées du roi, en esperance que quand sa Majesté sera de retour, j'aurai l'honneur de tesmoigner prèz d'elle mes resjouissances non seulement à cause de ladicte victoire, mais de plusieurs autres que Dieu a donné desja et, comme nous esperons et avons subject de croire, donnera encore à sadicte Majesté, que Dieu conserve et vous donne, monsieur, toute sorte de contentement,

vostre tres humble et tres obeissant serviteur,
H. de Groot.

A Paris, le 26 d'Avril 1642.

2 'amoris', lees: 'amorem'.

3 Marytgen Willemsdochter, weduwe van de Leidse hoogleraar Gilbertus Jacchaeus (Molhuysen, *Bronnen* II, p. 140).

1 Hs. Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 326. Eigenh. oorspr. Gedrukt Caix de Saint-Aymour, *Notice,* p. 72. Grotius overhandigde staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, een schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 24 februari/6 maart 1642 (no. 5631).

Bovenaan de brief schreef Chavigny: Publ[iquement] monsieur Grotius sur la victoire gagnée par les François prèz de Kempen. 26 Avril 1642.

5695. 1642 april 26. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Cum rex Galliae longe et in valde prospero rerum suarum cursu haud brevi rediturus putaretur, expensis omnibus, quae fert temporum ac locorum ratio, gratulatorias sacrae Maiestatis tuae literas de victoria ad Kempenum censui mittendas ad comitem Chavigniacum,[2] ut is eas regi tradat. Ego autem, ubi rex redierit, non super illa tantum, sed et aliis, quae ex eo regi evenere victoriis, laetitiam verbis exsequar.

Deus, [etc.].

Lutetiae, XVI/XXVI Aprilis 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Gratulat[i]onis literas Christinae ad Galliae regem non exhibitas esse excusat.

5696. 1642 april 26. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Responsum ad Rivetum iam paratum est, ut edatur.[2] Maresiana exspectabo.[3] Epigramma non displicet.[4] Epigramma, quod Rivetus suo libro addidit, non esse Heinsii pro certo habeo.[5] Miror Blavios[6] ita lentos esse. De Riveti scriptis legendis non sum sollicitus; nimium mihi temporis periret. Si quid tamen amici inveniunt in eius scriptis, quod in ipsum retorqueri possit, utar suo tempore. Qui dubitant an Latine didicerit Rivetus, hoc dubitant an satis recte eo sermone utatur.

Colubri et Sancti Elmi arcibus potiuntur Galli.[7] Rex huc redire dicitur. Hispani Lentsium[8] cepere. Bassaeam obsident. Rex Britanniae nisi externa accipiat auxilia, malo in loco est.

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 76. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 3 no. 4. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 156. Antwoord op het koninklijk schrijven dd. 24 februari/6 maart 1642 (no. 5631).
2 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, Frans staatssecretaris van buitenlandse zaken.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 935 App. no. 597. Antw. op no. 5680, beantw. d. no. 5706.
2 Grotius' *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* verschenen in mei 1642 (*BG* no. 1175).
3 De *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Samuel Desmarets (Maresius).
4 Willem de Groot had een eigen versie gemaakt van het anonieme epigram ‘De Hugonis Grotii annotatis Henoticis’ in *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti...* (*BG* no. 1172).
5 Inderdaad was het epigram niet door Daniel Heinsius geschreven. Beide broers wisten dat Constantijn Huygens de dichtregels had bedacht; vgl. nos. 5670 en 5689.
6 De Amsterdamse uitgever Joan Blaeu moest na het verschijnen van *De iure belli ac pacis,* in maart 1642 (*BG* no. 571), de edities verzorgen van de bundel *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1167) en de verhandeling *De gentium Americanarum origine dissertatio* (*BG* no. 726).
7 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 26 april.
8 De uitgave van de *Epist.* geeft: ‘Tentrium’.

Ex eo quod Strideno evenit, coniice, quis in tali conventu locus esse possit viris bonis, nisi cum lupis ululare discant.[9] Oosterwyckius locum in Senatu iudiciario principem sperat.[10]

9 Cornelis van Strijen, kandidaat voor een zetel in de Hoge Raad, werd op 11 april door alle stemgerechtigden in de Staten van Holland genegeerd.

10 Willem van Liere, heer van Oosterwijk, Staats ambassadeur te Parijs. Zijn naam kwam niet voor op de lijst van kandidaten voor het presidentschap van het Hof van Holland.

Matri opto secundiorem valetudinem. Ver solet omnia commovere. Sentio et ego hoc et uxor et filia. Filius[11] enim nihil sentit,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 26 Aprilis 1642.

5697. 1642 april 26. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck heeft bij wijlen de gouttes; den cardinael geneest van zijne gebreecken, die niet zonder coorts ende peryckel zijn geweest. Wij zullen verwachten wat den marescal de La Millerai zal doen, naedat hij nu becomen heeft de casteelen van Colioubre et Saint-Elme,[2] oock wat Motte-Odincourt zal doen in Catalagne.[3] Middelertijd heeft don Melos, die ontrent twintichduizent soldaten bij zich heeft ende tienduizent boeren, den zeventiende dezer Lents met gewelt ingenomen ende 't garnisoen omgebracht;[4] gaet om La Bassee aen te tasten, waertegen de graven van Harcourt ende de Guiche zich stellen, hebbende haere trouppes bijeengebracht tot mede ontrent twintichduizent man.[5] Hallier ende Gransei maecken oock een vliegend leger in Lorraine.[6]

Den hertogh van Bouillon[7] is noch te Lions ende treckt bijeen zooveel volcx als hij can om daermede te gaen nae Italië. De Grisons hebben passage gegeven aen de Switzers gelicht bij die van Venetië. Den paus heeft zijn leger in het Ferrarois ende den hertogh van Parme bewaert zijne plaetsen met zesduizent man van nieuws gelicht. Vrancrijck arbeidt tot accommodement, maer hetzelve is noch niet gevonden.[8]

Den coninck van Spaegnie heeft eintelijck volcomen macht gezonden aen zijne ambassadeur te Wenen[9] om te handelen over de zaecke van den Pals. Den hertogh van Lauwenburg is oock te Wenen[10] ende den eertshertogh Leopold maect zich

11 Grotius' oudste zoon Cornelis.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

2 Charles de La Porte, hertog van La Meilleraye, bereidde de aanval op Perpignan voor.

3 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, voerde zijn leger zuidwaarts langs de Catalaanse kust.

4 De gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, don Francisco de Melo, graaf van Assumar. Over zijn optreden te Lens tussen 17 en 19 april, berichtte de *Gazette 1642,* no. 56, dd. 26 april 1642.

5 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, bevelhebbers van de Franse legers in Picardië, resp. in Champagne.

6 François de l'Hospital, sieur du Hallier, de militaire gouverneur van Lotharingen, geassisteerd door de gouverneur van Montbéliard, Jacques Rouxel de Médavy, graaf van Grancey (zie over laatstgenoemde, *DBF* XVI, kol. 938).

7 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had in Lyon geld ontvangen om troepen te lichten voor zijn legers in Italië.

8 Odoardo Farnese, hertog van Parma, was beducht voor een aanval van het pauselijke leger op Parma en Piacenza. In zijn verzet tegen paus Urbanus VIII werd de hertog heimelijk gesteund door Frankrijk.

9 De Spaanse gevolmachtigde Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo.

10 In de maanden maart en april hoopte de keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg, in Wenen toestemming te krijgen tot versterking van zijn leger in Silezië (*Doc. Boh.* VI, p. 431 no. 1298).

gereedt om te gaen gouverneren in Nederlant;[11] dan zoude garen een considerabel renfort voor die landen medebrengen, waer-

11 Aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk mocht het gouvernement over de Zuidelijke Nederlanden niet aanvaarden zonder de goedkeuring van de keizer. Eind maart spoedde hij zich naar het keizerlijke hof (*Doc. Boh.* VI, p. 429 no. 1289).

toe hij moeite zal hebben in deze conjuncture van tijden. Den keizer heeft zijn bestant verlengt met den Grooten Heer,[12] wiens jonge zoon men zegt gestorven te zijn.[13] Den keizer is niet buiten ombrage van dat de geestelijcke churfursten ende die van Beieren tot haere verzeeckering iet zouden mogen handelen met Vrancrijck.

De roomschgezinden in Ierlant hebben uit Biscaie wapenen ontfangen voor vierendetwintichduizent man. Voor dezelve Ieren werdt hier opentlijck gebeden. De vijfduizent soldaten in Bretagne alhier aengenomen gaen, zoo 't schijnt, over zee nae den grave van Guebrian, aen denwelcke oock eenigh geld is gezonden.

Naerder advysen zeggen dat die van het garnisoen van Lents niet en zijn omgebracht, maer gezonden nae Atrecht tot negenhondert toe; dat het bestant tuschen den keizer ende den Grooten Heer is geconfirmeert voor elff resterende jaeren ende verlengt voor negen andere jaeren. Den hertogh van Beieren maect een roiael fort bij Mennichem.[14] De ruiterie van Erfort heeft veel notable Beyerschen becomen. Die van Grai loopen tot onder Dijon ende maecken veel beuits.

26 April 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 26 April 1642.

5698. 1642 april 26. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Literas serenissimae ac potentissimae reginae, dominae nostrae,[2] rege ad Narbonam absente neque brevi redituro, dare quidem potueram his, qui hic rege absente res gubernant, sed cum adiecta esset exceptio, si id ex dignitate regni ducerem, bene rebus expensis tutissimum iudicavi eas ad dominum Chavigniacum[3] mittere et verborum gratulationem tum super hac re, tum super aliis, quae regi prospera evenere quaeque adhuc interim eventura sperantur, differre in ipsius reditum.

Rex articulorum doloribus interdum tentatur;[4] cardinalis a furunculis et febri convaluit. Capto oppido et arce Colubri, arce etiam Sancti Elmi, exspectamus quid ultra aggressurus sit Mileraius, et in Catalania Motta Odincurtius.

In fine Belgico Melos praeter exercitum ad XX ferme millia, rusticorum apud se ad opera facienda habens decem millia, mensis huius decimo et septimo Lentium vi cepit, praesidiarios occidit, Basseam nunc aggreditur. Cui ut subveniant, iungent se Harcurtius et Guichius, qui et ipsi pariter habere creduntur XX hominum millia. Etiam Halerius et Granseius in Lotharingia exercitum modicum parant. Dux autem Bulionius auget adhuc Lugduni quas in Italiam ducat copias. Quingenta florenorum

12 De *Gazette 1642,* no. 57, dd. 30 april 1642, verscheen met de tekst van het verdrag dat de keizer en Turkije op 19 maart 1642 te Szöny hadden gesloten.
13 Integendeel; binnen enkele maanden tijds werden aan het hof van sultan Ibrahim niet minder dan drie prinsen geboren (Atsiz, *Das Osmanische Reich,* p. 15-16).
14 Bedoeld zal worden 'Munich' (München); vgl. *Gazette 1642,* no. 55, dd. 26 april 1642.
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C. 61, 77; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 196 no. 425. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 157.
2 Het koninklijk schrijven van 24 februari/6 maart 1642 (no. 5631).
3 De Franse staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny; vgl. no. 5694.
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 26 april 1642 (no. 5697).

francorum millia ad Guebrianum missa; ad eundem ituri putantur quinquies mille Brittones Armorici navibus mare transituri.

Imperator productis cum Turca induciis bellum in Germania parat acre. Sed metuere dicitur, ne ecclesiastici electores suae tutelae causa aliquid cum Gallia paciscantur. Rex Hispaniae tandem legato suo qui Viennae est, plenam potestatem misit super negotio Palatino. Sunt ibi et Lauwenburgicus et, qui se ad praefecturam Belgicam parat, Leopoldus. Bavaricus exercitus ad Rhenum lente progreditur. Venetis militem Helvetium trans suos fines ducere Rhaeti permiserunt. Hiberni romano-catholici invalescunt acceptis ex Biscaia armis pro XIV hominum millibus. Preces pro iis hic publice fiunt.

Deus, [etc.].

Lutetiae, XVI/XXVI Aprilis 1642.

Marescallum Hornium[5] hic exspectamus. Venit per Lotharingiam bene valens. Erfordienses equites multos Bavaricos cepere. Contra qui Graiae sunt praedae multum sibi peperere excursu ad Divionem usque facto. Induciae imperatoris cum Turca firmatae in annos undecim adhuc reliquos, productae in novem alios. Posterior fama nuntiat qui in Lentio fuerant ad nongentos non occisos, sed perductos in oppidum Atrebatum.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis et cardinalis minus prospera valetudo. Belgica. Lentium ab Hispanis captum et alia nova.

5699. 1642 april 28. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Prodiit iam libellus Laurentii, cui titulum fecit ‘Grotius papizans’.[2] Sed is talis est, ut [non] ab eo quicquam tibi sit metuendum. Incipit in praefatione sua a tua sententia, pro qua praesumendum putat. Deinde ea recenset, quae a te contra Calvinum, Genevenses, pastores Amstelodamenses aliosque acerbius scripta iudicat. Deinde ipsas materias per singula tractat capita et, ubi de ieiunio agitur, citat illud vernaculum ‘Hij is soo aengenaem als den eersten dach in de vasten’ et postea loquitur ‘van paescheyeren’.[3] Videtur aliquando pungere velle, sed homo non malus sane, caret dente. Ego libellum tanti non credidi, ut ad te per tabellarium mitterem. Ubi amici venient, eum accipies.

Libri tui de Iure belli et pacis iamdudum Roterodami in navim sunt impositi, ut ad te deferantur per nautam Aris Gerrits Ruyt, qui eos Rothomagi viduae Treselianae tradet.[4]

Riveto tam cito paratum esse responsum lubens intelligo.[5] Interea et hoc scire debes, Riveto aliquid tale suboluisse. Nam ex familiaribus eius accepi respondisse

5 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn keerde over Parijs naar zijn vaderland terug.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 241. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5684, beantw. d. no. 5713.

2 Het werk van Jacob Laurentius (1586-1644), predikant te Amsterdam sinds 1621 (*BWPGN* V, p. 623-631).

3 *Hugo Grotius papizans,* p. 72.

4 *BG* no. 571; Henrickgen Aelbrechts van Leuningen, sinds november 1641 weduwe van Daniel Tresel, koopman te Rouaan.

5 De *Animadversiones* op de *Animadversiones* van André Rivet (*BG* nos. 1172 en 1175).

te iam nunc et typographo commendatam editionem; quod unde habere potuerit, nescio.[6] Tu, quaeso, fidem amicorum examina. Utenbogardo quae iusseras dixi et salutem tuo nomine detuli. Scribit ipse ad te has litteras[7] magna difficultate, ita caecutiunt oculi, exaratas.

6 Tegenover zijn vrienden sprak Rivet allerlei vreemde vermoedens uit; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 112 en p. 128.

7 Het bijgesloten schrijven van Johannes Wtenbogaert ontbreekt.

E Suedia aequas te de Annotatis litteras accepisse laetor.[8] Spero malevolorum non tantam fore potentiam, ut tibi noceant. Quod si quid tale accidat, fortiter, ut scribis, ferendum.

De editione privatorum[9] cum Reygersbergio colloquar, ut ipse quod habet contribuat. Veldius[10] mea causa vix quicquam facturus est, utpote collega iam meus et advocatus Curiae, qui iam maioribus se destinat curis.

De filio maiore[11] quod scribis, aegre mihi est, nec scio quid vir eius aetatis, eorum studiorum, quotidie possit agere, nisi libros inspiciat. De minore[12] duobus his mensibus nihil intelleximus, quod mirum nobis accidit. Solet enim satis diligens esse scriptor litterarum. Medius filius loquitur saepiuscule de orandis mecum causis et facturum puto. Caeterum cogitationes matrimoniales eum ita distinent, ut sui iuris non sit. Quod per amicos Amstelodamenses egeris, an ibi in aliquo honesto possit esse opere, sane laudo. Caeterum ut sine ea quam amat illuc abeat, sperandum non est. Rogo te iterum iterumque de ea re cogites, ut filio eam, quam ipse, et illa vicissim ipsum, deperit, ducendi potestatem facias; quod nisi fiat, omnino de ipso actum est.[13] Id tu, qui semper te benignum tuis patrem praestitisti, quaeso, caveas et nostrae, ut soles, intercessioni hoc unicum tribuas.

Deus interea tibi inspiret consilia salutaria teque diu nobis et familiae tuae servet incolumem,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVIII Aprilis 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Maii.

En in dorso: 28 Aprilis 1642 W. de Groot.

5700. 1642 mei 1. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

8 De brief die Gustaf Rosenhane in januari 1642 aan Grotius had geschreven, no. 5547.
9 De uitgave van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot...* (*BG* no. 889).
10 Grotius' voormalige dienaar, de onlangs tot de advocatuur toegelaten Willem Cornelisz. van Velden (Den Haag, ARA, Hof van Holland, inv. no. 5943, f. 88, dd. 8 maart 1642).
11 Cornelis de Groot kon in Parijs geen passend werk vinden.
12 Dirk de Groot diende in het leger van maarschalk Guébriant.
13 Grotius wilde niets weten van de huwelijksplannen van zijn zoon Pieter.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 264. Eigenh. oorspr.

Je voy par vostre derniere que vous ne sçavez encor rien de l'eschange de monsieur le marechal Horn,[2] qui neantmoins s'est fait il y a plus d'un mois,[3] et vous le verrez tantost à Paris au retour de la cour, où il est allé pour saluer le roy. Je luy ay reccommandé fort soigneusement mes affaires et si par son moyen le sieur Heuf[4] pourroit estre disposé à me payer le reste de ce qu'il me doit, je vous supplie d'y contribuer tout vostre possible, pour le moins qu'il m'accommode d'une partie, s'il ne peut en tout.

2 Op 11 april had Grotius zijn gelukwensen overgebracht aan de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn; vgl. no. 5673.
3 De Zweedse veldmaarschalk was op 24 maart 1642 nabij Breisach uitgewisseld tegen de Beierse generaal Johan van Werth.
4 Johan Hoeufft, bankier te Parijs.

Icy on est apres à fortifier ceste ville, qu'on menace de tous costez, et n'y a guerre que l'empereur a escrit à tous les cantons les exhortant qu'ils ayent à revoquer leur milice qu'ils ont envoyé il y a quelques semaines en France; oultre que les cattoliques se monstrent de tous costés fort rudes envers les protestans suissez, et par ce moyen monstrent qu'ils cerchent de nouvelles querelles à desseing, qui à son temps viendront à propos à la maison d'Austriche.

En Italie on ne fait encor rien, et il semble que ceste levée, que les princes d'Italie font, fera plus de bruit que d'effect n'y ayant personne qui veuille estre le premier à attaquer, nonobstant que le pape ait une armée de 16 mille hommes à ce qu'on escrit et que son differand avec Parme ne puisse estre adjousté jusques à ceste heure. Cependant la despence croît de part et d'autre et fait fort crier les Romains contre le pape, dont ils sont chargés de tant de nouvelles contributions pour ceste guerre.

Monsieur le mareschal Horn vous communiquera les articles de la tresve de l'empereur avec le Turc,[5] qui continue son armement contre Asac. Le traitté des Palatins continue avec des lanterneries accoustumées et si n'en peut-on tirer aucune responce cathegorique, si on veut restituer le Palatinat ou non.[6]

Cependant l'empereur ira le 19/29 de May à Prespurg à la diete de Hongrie[7] et par son absence laissera tout en souspens. Il continue dans sa bigotterie et ne veut permettre l'exercice de la religion protestante mesme dans l'armée du duc Franz Albrecht de Saxe-Lauenburg,[8] moins à ceux de la Silesie, qui par armes de l'electeur de Saxe sont reduits à l'obeissance de l'empereur et pour lesquels il a intercedé en vain. Voila, où nous en sommes. On se vante à Vienne que la Suede fera sa paix avec l'empereur à part, mais je crois qu'il en sera trompé, aussy bien en ce qu'il espere que le roy de France mourra bientost des poulmons et qu'il y aura une guerre intestine dans Portugal.

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 21 d'Avril, stilo vetere, l'an 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Mey.

En in dorso: 21 April 1642 Marin.

5 De *Gazette 1642*, no. 57, was op 30 april verschenen met de tekst van het verdrag dat de keizer en Turkije op 19 maart 1642 te Szöny hadden gesloten.

6 Marin ontving van Georg Johann Peplitz regelmatig brieven met nieuws over de onderhandelingen die in Wenen werden gevoerd over de kwestie van de Palts.

7 De keizer nam dit besluit om een einde te maken aan het verzet van de Hongaarse protestanten tegen zijn politiek (A. Lefaivre, *Les Magyars* I, p. 399-400). In de *Gazette 1642*, no. 77, dd. 14 juni 1642, werd in een bericht uit Wenen, dd. 14 mei, aangekondigd dat de landdag naar een later tijdstip verschoven zou worden.

8 De keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg, was belast met de verdediging van Silezië.

5701. 1642 mei 3. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

En tibi Americanam dissertationem.[2] Incipiemus iam praelo dare Animadversiones nostras in Animadversiones Riveti.[3] Non obliviscemur epigrammate graphi, quem eum esse credi-

1 Gedrukt *Epist.,* p. 936 App. no. 598. Antw. op no. 5689, beantw. d. no. 5716.
2 *BG* no. 725; deze editie was in Parijs verzorgd.
3 *BG* no. 1175; de druk werd nog dezelfde maand voltooid.

deram quem scribis.[4] Laurentii libellum[5] videbimus et, puto, exspectabimus etiam Maresiana, ut videamus festinato an cunctato opus sit.[6]

Hollandorum in iuvenem principem liberalitas non spernenda est neque tamen aequabit nescio unde conceptam.[7] Gratias habeo pro votis super natali meo.

Colubro capto[8] rex ipse se in illa castra contulit obsessurus non Rosas, quae magno praesidio et egregia classe defenduntur, sed Perpinianum. Interim perit Bassaea. Harcurtius et Guichius conspectis castrorum egregiis munimentis, qui defenduntur a XXV militum millibus et magna rusticorum munitorum manu, retro cessere divisis copiis, alter Peronam,[9] alter Bapalmam, ut Beckio occurrant, qui in Hainavia agmen aliquod collegit, an vero ut et ipsi obsidium sive Bethunae sive loci alterius aggrediantur. Princeps Thomas Gallos iterum decepit et bellum redintegrat.

Vale quam optime cum matre, uxore, liberis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 3 Maii 1642.

Miror me non accipere exemplaria de Iure belli ac pacis.[10] Librarii iam omnes habent, et ego sero amicis munerabor. Paschate nupero cum rex strumosos tangeret, fuere inter eos Castellani duo ex praesidio Perpiniani, qui ob id commeatum eundi ac redeundi a praefecto suo acceperant.

5702. 1642 mei 3. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den marescal Horn[2] gezien hebbende Brisac, Benfeld, Colmar, Genève, Lions is gegaen nae den coninck, dewelcke van Narbonne is vertrocken nae 't leger van den marescal de La Millerai om Perpignan te belegeren, alzoo Roses bezet is met een sterck garnisoen ende gesecoureert can werden ter zee, alwaer de

4 De Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens had de *Animadversiones* van André Rivet op Grotius' *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1172) ingeleid met een epigram 'De Hugonis Grotii annotatis Henoticis, ad Consultationem Cassandri'; vgl. no. 5669.
5 Het geschrift *Hugo Grotius papizans* van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius was eind april verschenen.
6 De *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Samuel Desmarets (Maresius) werd pas in het najaar uitgebracht.
7 Een hoger jaargeld dan 10000 gulden waren de Staten van Holland niet bereid te geven aan de jonge prins van Oranje en zijn bruid Mary Stuart.
8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 3 mei.
9 De *Epist.* geeft: 'Pennam'.
10 *BG* no. 571; de uitgave was begin maart gereedgekomen.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie in het Duits, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 3/13 mei 1642).
2 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn was op 24 maart nabij Breisach vrijgelaten. Niet lang daarna ving hij zijn reis naar het vaderland aan.

Spaegnaerden noch meesters blijven, dewijle de Fransche vloote te Brest noch op de wind wacht.[3] Zoo den coninck de stadt van Perpignan haest

3 Na de verovering van Collioure overwoog Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, een tijdlang de mogelijkheid om een verrassingsaanval op de kustplaats Rosas uit te voeren. In de tweede helft van april viel definitief de keuze op de belegering van Perpignan. Ter ondersteuning van dit besluit bracht Lodewijk XIII een uitvoerig bezoek aan het Franse legerkamp.

can becomen, gelijck men hoopt, zoo is de mening van zijne Majesteit weder terugge te comen om zijne gezondheits wil ende in plaetze van den heer de La Millerai, die niet heel wel en is ende nae 't bad zoect te gaen, aen den heer Schomberg[4] ordre laeten om het casteel van Perpignan, dat zeer sterck is, te blocqueren ende alzoo door den honger te dwingen. La Motte-Odincourt zegt men dat off Tortosa zoude gaen belegeren ofte een intocht doen in Arragon.[5]

Prince Thomas heeft andermael de Fransoisen bedrogen ende gelt ontfangen hebbende van Milan is met volck getrocken uit Ivree om 't oorlogh weder te beginnen.[6] Den hertogh van Bouillon zijne trouppes vooruit gezonden hebbende treckt nae Italië.[7] Ende d'heer Erlach[8] zoude gaeren Offenburg belegeren, zoo hij volcx genoech hadde.

La Bassee werdt gehouden voor verloren, alzoo de graven van Harcourt ende de Guiche[9] zijnde geweest om de retrenchementen te bezichtigen, die zoo sterck hebben bevonden ende bewaert bij vijfendetwintichduizent soldaten ende groote getal van pionniers, dat zij geen middel en hebben gezien om daer door te comen ende overzulcx terugge zijnde getrocken haere trouppes hebben gescheiden, den eene gaende nae Peronne, d'andere nae. Bapaume, niet alleen om die frontieren te beschermen tegen den inval van Becx,[10] die in Henegouwen eenigh volck bijeen treckt, maer oock om, soo 't mogelijck is, eenige diversie te doen door het belegh van Bethune ofte eenige andere plaetze.

Montausier[11] gaet nae Hollant om de vijfduizent Brettons die nu geëmbarqueert zijn te brengen aen den grave van Guebrian.[12] De coninginne van Vrancrijck heeft ordre ontfangen om te gaen nae Fontainebleau ende haere kinderen te laeten te Saint-Germain, maer meent zulcx niet nae te comen eer den coning met zijne eigene handt daervan aen haere Majesteit schrijve. Den cardinael de Richelieu blijft te Narbonne, voelt zich beter, maer gaet noch niet uit.

3 Mai 1642.

4 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, de in koninklijke gratie teruggekeerde gouverneur van de Languedoc.

5 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, voerde zijn leger naar Tortosa (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 208-210).

6 Prins Tommaso Francesco van Savoye hield het bij dreigementen. Een maand later gaf hij de strijd tegen de regentesse Christine de France op (Claretta, *Storia della Reggenza* I, p. 856-866).

7 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had het bevel over het Franse leger in Italië.

8 Johann Ludwig von Erlach, gouverneur van de vesting Breisach.

9 In een snelle actie leidde don Francisco de Melo het Spaanse leger van Lens naar La Bassée. Binnen enkele dagen werd het Noordfranse plaatsje zodanig omsingeld dat de Franse bevelhebbers Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, de hoop op ontzet snel opgaven (*Gazette 1642*, nos. 56 en 59, dd. 26 april en 3 mei 1642).

10 Johan van Beck, de militaire gouverneur van Luxemburg, bevond zich met zijn troepen in de omgeving van Valenciennes (*Gazette 1642*, no. 59, dd. 3 mei 1642).

11 Charles de Sainte-Maure (1610-1690), markies van Montausier, gouverneur van de Opper-Elzas, was zijn carrière begonnen in het leger van graaf Guébriant (*Episodes Guébriant,* p. 103 en p. 326).

12 De 5000 manschappen werden op hun reis naar de Nederrijn niet door Montausier begeleid, maar door de Bretonse edelman De Cargret (*Episodes Guébriant,* p. 279 n. 2).

Hertogh Carels volck heeft becomen een casteel genaemt Batilly tuschen Metz ende Verdun.[13] Die van het garnisoen van Verdun hebben ontrent Lutzenburg eenige Croaten geslagen. Op Paesschen,[14] als den coninck de ziecken raecte, zijn onder dezelve geweest twee

13 Soldaten van hertog Karel IV van Lotharingen bezetten eind april het kasteel Batilly op de weg van Metz naar Verdun (*Gazette 1642*, no. 59, dd. 3 mei 1642, met daarin een bericht uit Toul van 25 april).

14 Pasen viel in 1642 op 20 april.

Castillanen uit het garnisoen van Perpignan hebbende tot dien einde paspoort becomen van haer gouverneur.[15]

UEd. gelieve weder in Hollant comende[16] mij te helpen, opdat mijne stucken tegen Rotterdam gedruckt werden.[17]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, uyt Paris, den 3 May 1642.

5703. 1642 mei 3. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Marescallus Hornius[2] viso Brisaco, Benfeldio, Colmaria, Geneva, Lugduno ivit visurus regem. Rex autem Narbone profectus est XXII° Aprilis mensis die ad castra Milleraii. Consilium ei esse dicitur non obsidere Rosas, quod is locus et multo milite teneatur et faciles advectiones habeat mare ibi tenente Hispano, dum Gallica classis Brestae ventos exspectat, sed Perpiniani urbem, ut ea capta rex in Galliam redeat, arcem autem expugnatu difficilem relinquat Schombergio claudendam undique, ut fames ei fiat, Mileraio ad thermas ituro ad curandam valetudinem.

Sed dum in illas partes trahuntur potissimae regni vires, Melos interim tempus habuit ad Basseam ita muniendi sua castra, quae XXV non minus militum millibus et magna munitorum manu defenduntur, ut Harcurtius et Guichius, postquam eo pariter accesserant, ea desperarint posse perrumpi. Itaque retro cessere hic Bapalmam, ille Peronam versus, primum ut vigilent, ne quid novi mali in Galliam importet ex Hainavia Beckius, qui ibi militem collegit, deinde ut ipsi contra obsidionem aliquam moliantur, puta Bethunae.

Quinque illa Brittonum millia iam vela in Batavos fecere, quo et Montauserius profectus est, ut illos ad Guebrianum ducat. Erlachius, si ei detur copiarum quantum satis est, obsidere velit Offenburgum.

Princeps Thomas iterum Gallos decepit acceptaque a Mediolano pecunia ex Eporedia[3] ad aliquos bellicos conatus produxit militem. Dux autem Bulionius praemisso milite tandem et ipse Alpes transgreditur. Qui in Catalania res gerit Motta Odincurtius, incertum est Tortosamne sit obsessurus an invasurus Arragoniam.

Cardinalis Riceliacus melius quidem valere dicitur, sed nondum prodit in publicum. Regina praeceptum accepit eundi ad Fontem Bellaqueum et relinquendi liberos suos ad Sancti Germani; sed cunctatur parere, donec rex ipse sua manu ad ipsam ea de re scripserit.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, regno Suedico, reginae ac tuae Sublimitati, et per eos christianis omnibus bene faciat,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,

15 Markies Flores de Avila, Spaans gouverneur van Perpignan (*Diccionario de Historia de España* III, p. 234-235).

16 Reigersberch was in april bij zijn zieke broer David in Zeeland.

17 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889) verschenen in het najaar van 1642.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 78; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 197 no. 426. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 158.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 3 mei 1642 (no. 5702).

3 Ivrea in Piemonte.

H. Grotius.

Lutetiae, XXIV Aprilis/III Maii 1642.

Ducis Caroli milites cepere arcem Basiliacam inter Metim et Virodunum. At qui Viroduni in praesidio sunt, inde egressi circa finem Lucemburgicum Croatas non paucos ceciderunt. Cum rex in Paschate strumosos contingeret, fuere inter eos etiam Castellani e praesidio Perpiniani cum praefecti sui permissu, qui deinde ad suos rediere.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Hornii ad regem iter, huius vero ad Milleraii in Ruscinonensi comitatu castra. Consilia ulteriora executioni in illis locis mandanda. Belgicae expeditiones. Italica. Regina mandatis regia manu non signatis parere recusat. Hispani quoque strumosi a rege tacti.

5704. 1642 mei 3. Aan L. Camerarius.[1]

Illustris domine,

Quod longius se ab aula ac turbis retrahere vult illustris Dominatio vestra et tranquilliorem vitam quaerere in extimis Foederatorum imperii locis,[2] in eo, ut in omnibus aliis, non dubito quin prudentia ipsius gravissimas secuta sit rationes. Et quasdam earum videor mihi satis ex rebus mihi cognitis posse colligere, quare Deum precor ut et hoc et caetera eius consilia bene cedant et inoffensa senectus ereptam vitae huius iactationibus tradat vitae meliori. Ita sane de me merita est illustris Dominatio vestra, tum multis amici testimoniis, tum maxime literis illis testibus, tum maximae rerum peritiae, tum iudicii perspicacissimi. Non alio certiore documento comperi viros prudentes aliquo modo vates esse. Ita divinationes eius probavit eventus.

In Palatinae domus, quam maxime veneror, negotio doleo et ipse non plus spei hoc tempore apparere. Facit tamen amicitia, quam magnam esse intelligo inter duas reginas Angliae et Bohemiae,[3] ut sperem eas mutuis consiliis ac commendationibus aliquando res suas posse reponere in locum meliorem.

Nobilissimo filio[4] illustris Dominationis vestrae non tantum ob splendorem generis eruditione semper florentissimi et ob paternas virtutes, verum etiam ob suas egregias, tam bene volo quam meorum cuiquam, neque ulla se offeret id ostendendi occasio, quam non avide sim arrepturus.

Hispani ab obsidio Bassaeae depelli non possunt;[5] itaque videtur id oppidum Gallis periisse. Sed rex ipse ivit Perpinianum obsessurus. Princeps autem Thomas Gallos quanquam sagaces decepit iterum.

Repeto preces semper a me factas pro bona valetudine ac rebus prosperis illustris Dominationis vestrae et pro pace inter christianos,

1 Tekst naar *Epist.,* p. 709 no. 1571. Ook afschriften in copieboek Stockholm, RA, Avskriftssaml. vol. 70, p. 328, in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Br. 23, 286, en voorts in copieboek Uppsala, UB, E 388a, 329.
2 De voormalige Zweedse gezant Ludwig Camerarius verliet voorgoed de diplomatieke dienst. In mei 1642 verhuisde hij van Leiden naar Groningen.
3 Henriëtte Maria van Engeland en de ‘Winterkoningin’ Elisabeth Stuart. Beide vorstinnen hadden hun hof in Den Haag gevestigd.
4 Joachim IV Camerarius.
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 3 mei 1642 (nos. 5702 en 5703).

Ill. Dom. vestrae perpetuae observantiae debitor,
H. G[rotius].

Lutetiae, 3 Maii 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Ludovico Camerario, reginae regnique Sueciae consiliario.

Bovenaan de brief in de copie te Uppsala: Redd. Hagae, 10/20 Maii anni 1642.[6]

5705. 1642 mei 3. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De sieckte van ons broeder,[2] die mij subyt in Zeelant heeft getrocken, is oorsaecke dat uEd. nu met eenyge ordinarese van mij niet en heeft gehadt. Ende nu weder hier gecommen sijnde, sal ick op alle de uwe die ick hebbe gevonden, niet anders seggen als dat ick geduyrende mijn absentie het bouck van Riveth[3] met attentie hebbe gelesen, die mij dunckt niet min metterdaet te presteren als hetgene hij hadde belooft, capterende alle occasiën om uEd., die hij seyt met respect te willen tracteren, sooveel mogelijck te crencken ende hatelijck te maecken, namentlijck bij mijnheer den cardinael ende de crone van Sweden. De voornaemste passagiën, die meest aenstotelijck sijn ende daer vrij wat op valt te seggen, hebbe ick geëxtraheert, die ick oock hiernevens vouge.[4] Naer mij dunckt, soo loopt hij in sijn heel werck verre buyten het spoor, tracterende - hetgene nu duysent malen mach sijn geschiet - de dispuyten selffs in plaetse van het middel om die uyt den wech te leggen. Het is hem leet dat hij in alle houcken souckende niet meer heeft connen voortbrengen dat hij meent uEd. hinderlijck te connen sijn, als blijckt uyt het extract uyt den brieff bij uEd. aen mij geschreven,[5] die sooveel te passe comt op dit subject als het vijffde wiel aen de wagen. Dat uEd. in die tijden altijt gedreven is geweest met een ijver van vereenynge, connen veele van uwe schriften getuygen ende namentlijck, soo ick goede memorie hebbe, de dedicatie van Christus patiens in den jare 1608 ofte daerontrent aen den heer president Janin gedaen;[6] voorts uEd. correspondentie met Casaubono daerop gehouden,[7] gelijck mede met Milio,[8] op welck subject eenen brieff, geschreven 1617 off daerontrent, noch berust onder Colvio, schoonsoon van Milius, jegenwoordych

6 Deze brief is de laatste van een lange reeks nieuwsbrieven aan Ludwig Camerarius.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78e. Eigenh, oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 714 no. 281. Wellicht antw. op nos. 5665, 5666, 5676, 5677, 5685 en 5686, beantw. d. no. 5721.

2 David van Reigersberch; vgl. het onderschrift in no. 5665.

3 *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri Annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ... (*BG* no. 1172).

4 Deze uittreksels ontbreken.

5 De brief die Grotius in 1608 aan zijn zwager had geschreven (no. 137 (dl. I)). Zie voor een verklaring hoe Rivet aan de tekst is gekomen, Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 146 n. 32, en p. 155-157. In de *Animadversiones* van Rivet is de bewuste brief afgedrukt op pp. 251-254 (vgl. *BG* no. 1277).

6 Grotius had zijn *Christus patiens* (*BG* no. 31) in het begin van maart 1608 opgedragen aan Pierre Jeannin; vgl. no. 114 (dl. I), en *Dichtw.* I, tweede deel, pars 5 A en B, p. 39-57.

7 Vanaf 1602 correspondeerde Isaac Casaubonus (1559-1614) met Grotius; vgl. no. 29 e.v. (dl. I). Ook toen Casaubonus in 1610 Frankrijk verliet om als theoloog in dienst van koning Jacobus I van Engeland te treden, bleef het briefcontact bewaard. Van de brieven van Casaubonus aan Grotius had J.F. Gronovius een uitgave verzorgd in *Isaaci Casauboni Epistulae,* Den Haag (Th. Maire) 1638 (ex. aanw. Den Haag, KB).

8 Met tussenpozen wisselden Grotius en Abraham van der Mijle brieven met elkaar uit; vgl. nos. 296, 302, 517 (dl. I), no. 960 (dl. II), no. 1045 (dl. III). Vermoedelijk is de door Reigersberch gesignaleerde brief verloren gegaan.

predicant binnen Dordrecht.[9] De dedicatie van de eerste editie van uEd. bouck de Iure belli et pacis[10] toont dat oock claer. Ter goeder trouwen kan ick niet sien dat Riveth gaet, die voor desen, ten tijde den ambassadeur Rey hier was, soo malitieuselijck heeft gehandelt[11] ende ex professo uEd. naem altijt heeft gesocht te crencken, hetwelcke hij nu doet pessimo inimicitiae genere, laudando. Ick sal verlangen te sien hetgene uEd. jegens dat schrift heeft gestelt,[12] niet twijfelende ofte sal soo sijn gematycht ofte hij sal sijne pointen soo wel vinden als hij die geeft.

Laurentii bouck[13] hebbe ick noch niet gesien, sed dicitur ineptire. Off hij evenwel heel dient onbeantwoort gelaten, sal uEd. best oordeelen.

In Engelant blijven de saecken in deselffde onseeckerheyt ende seyt men den conynck naer Ierlant sal gaen. Gebrian meent men hier dat versterckt sal worden met drieduysent man uyt de troupes van dese landen, die den conynck sal onderhouden.[14] Hollant hout de reductie van de compangiën voor gearresteert. De ambassade van Engelant bij ses provintiën vastgestelt, is wederom in de Staten van Hollant, die tot dien eynde ende om meer gelt te verschaffen sijn beschreven, in deliberatie gebracht; dat bij veele de difficulteyten continueren ende die daertoe souden connen verstaen, de instructie alvoren souden willen examineren.[15]

Desen 3 Mey 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 [Mey].

En in dorso: 3 Mey 1642 N. Reigersberg.

5706. 1642 mei 5. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Scribit ad me Blavius[2] paucos post dies absolutam fore editionem Viae pacis;[3] deinde se ad editionem Dissertationis de origine gentium Americanarum[4] et Lucani[5]

9 Abraham van der Mijle (1563-1637) begon als gereformeerd predikant te Vlissingen, maar werd vervolgens, in 1614, remonstrants predikant te Papendrecht. Zijn schoonzoon Andreas Colvius (1594-1671) was sinds 1629 predikant van de Waalse gemeente te Dordrecht (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* I, p. 200-201, en II, p. 134-135).

10 *BG* no. 565.

11 In 1637 begon Rivet, in aanwezigheid van de Poolse ambassadeur Andreas Rey, ongevraagd te suggereren dat Grotius sympathie koesterde voor het socinianisme; vgl. nos. 3366 en 3375 (dl. VIII).

12 Grotius' *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175).

13 Jacob Laurentius' *Hugo Grotius papizans* was eind april in Amsterdam verschenen.

14 De 3000 soldaten zouden gerecruteerd worden uit de vijf Franse regimenten in het Staatse leger (*Het Staatsche leger* IV, p. 127).

15 De Staten van Holland waren bevreesd voor een te sterke Staatse inmenging in de Engelse politieke twisten.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 242. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5696, beantw. d. no. 5719.

2 De brief van Joan Blaeu is niet teruggevonden.

3 *BG* nos. 1167-1168; het laatstgenoemde nummer is de Blaeu-uitgave van de *Via ad pacem ecclesiasticam* 'iuxta exemplar editum Lutetiae Parisiorum'.

4 *BG* no. 726; de uitgave verscheen in juli 1642.

5 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).

convolaturum. De Anthologia[6] sententiam suam nondum perscripsit; quare iterum monebo et, si hic non bene opus processurum videbo, autographum tibi remittam.

6 *BG* no. 534; het werk werd pas tussen 1795 en 1822 uitgegeven.

A filio minore iam litteras accepimus.[7] Negat Kempis, ubi hactenus fuit, occasionem tabellariorum ullam sibi oblatam; ait per decem dies concreditam sibi fuisse Lamboii[8] custodiam, qua cura defunctum se testatur. Maior filiorum ut domi tuae tempus ociose consumat, nulla est ratio.[9] Spero aliquid reperturum te, in quo honeste occupetur, ne et studiorum gloria ei pereat et ingenium torpedine hebescat. Pro medio[10] non possum quin intercedam. Omnia enim bona ab ipso spero, dummodo eius, cui se obstrinxit, compos fiat. Et est virgo ea indole, iis moribus, ut digniorem quae nurus tua fiat ne ipse quidem seligere possis. Rogo itaque de patrio iure, si non filii, certe ipsius causa remittas. Paululum supplicii, ut comicus ait, satis est patri.[11] Et quae hactenus iniecta est mora, non parvum ipsi attulit supplicium.

De privatis tuis scriptis[12] egi cum Reigersbergio, cui et privatas meas rationes reddidi,[13] ut avunculo[14] excusare me possim. Neque in eo, quod facile per alium potest expediri, offensam amicorum gratis incurram. Dixit se ea de re ad te scripturum. Illud cogita, cum Berkelius[15] et Couwenhovius[16] iam consules sint creati Roterodami, an non iterum tentare debeas an nomen illud possit expungi. Princius[17] iam septies principi oblatus, ut in Senatum cooptaretur, semper reiectus est, cuius rei princeps rationem reddit, quod ipse cum aliis centurionibus Roterodamensibus egerit de excludendo ex urbe fratre suo quodque coniurationis in ipsum ex parte conscius fuerit.[18] Adiicit populus et tuum hospitium.

Laurentius in praefatione sua[19] dicit; quod ‘tanquam status religionis et politiae perturbator, et qui tuis machinationibus ac conspirationibus civitatem Ultraiectinam praesenti lanienae ipsumque statum regiminis ac personam principis Mauritii extremo periculo exposueris, ad perpetuos carceres sis condemnatus.’ Ad ea an sileri an aliud quid opponi debeat, vide. Responsum adversus Rivetum videre valde aveo.[20]

7 Dirk de Groot; zie voor diens brief aan zijn vader, dd. 15 april 1642, no. 5681. De brief aan zijn oom is verloren.
8 De keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy, die op 17 januari bij Kempen krijgsgevangen was gemaakt.
9 Cornelis de Groot had nog geen nieuwe werkkring gevonden.
10 Zie over de vrijage van Pieter de Groot, onder meer no. 5245 (dl. XII) en no. 5618.
11 Vgl. Terentius, *Andria* 903: Pro peccato magno paullum supplici satis est patri.
12 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
13 In zijn brief van 10 februari (no. 5598) had Willem ook al te kennen gegeven dat hij niet betrokken wilde worden in de verwikkelingen die de uitgave van het zgn. Delfts testimonium van 1637 met zich meebracht.
14 De naam van de Delftse oud-burgemeester Ewout Jacobsz. van der Dussen bleef, evenals die van de andere Delftenaren, gehandhaafd in de uitgave van het testimonium in de *Autentycque stucken*.
15 Johan van Berckel ‘de jonge’ (ca. 1603-1662), zoon van de Rotterdamse burgemeester Gerrit van Berckel, was sinds 1637 lid van de vroedschap. In het jaar 1642 bekleedde hij het burgemeestersambt (*NNBW* II, kol. 128; Engelbrecht, *Bronnen* V, p. 169).
16 Willem Allertsz. van Couwenhoven (1592-1659), geboren in Den Briel, had zich in 1624 te Rotterdam gevestigd. Zeven maal werd hij tot burgemeester gekozen (*NNBW* I, kol, 645-646; Engelbrecht, *Bronnen* V, p. 160).
17 Pieter Christiaensz. Prins (1583-1650), brouwer te Rotterdam. Hoewel een vooraanstaand ingezetene moest hij vanwege zijn libertijnse overtuigingen genoegen nemen met het bekleden van ‘enkele smalle ambten’ (*NNBW* II, kol. 1132-1133). Tijdens Grotius' verblijf in het vaderland (oktober 1631-april 1632) was hij enige tijd diens gastheer; vgl. nos. 1682 en 1690 (dl. IV) en no. 2003 (dl. V).
18 Frederik Hendrik refereert hier aan incidenten die in 1618 en 1623 hadden plaatsgevonden.
19 Jacob Laurentius, *Hugo Grotius papizans,* Amsterdam 1642, p. A 2^{r}.
20 Grotius' *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) waren ter perse.

In Anglia res magis magisque turbantur. Rex in Hiberniam ire cogitat cum satellitio duorum millium, cui parlamentum obnititur omnibusque subditis interdirit sacramentum regi

dicere. Rex comitem Hollandiae et alios, qui in parlamento sunt, ordine equestri movit,[21] quod aegerrime ferunt parlamentarii et vitio factum dictitant.

Deus Optimus Maximus te nobis diu servet incolumem. Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, V Maii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Mey.

En in dorso: 5 Maii 1642 W. de Groot.

5707. 1642 mei 5. Van P. Winsemius.[1]

Nobilissime atque amplissime vir,

Occasionem scribendi iuvenis hic quem vides, Erricus Erricius,[2] mihi dedit, qui cum in academia nostra excolendo eloquentiae studio per annum ferme substitisset, tandem visendae Galliae Lutetiaeque et simul te salutandi desiderio ductus est. Ad quem ut accessus pateret homini optumo et doctrinae cupido, petiit ut has ad te darem.

Quod ipsum veteris amicitiae[3] fiducia, qua clarissimum tuum nomen et illustre ingenium, quod a prima ferme infantia hanc usque in aetatem terrarum orbi ac eruditis se probavit, semper veneratus sum, non gravate in me recepi. Neque dubito quin recordationem mei, etsi in otio viventis et in academiam docendis litteris protrusi, pro humanitate tua recepturus sis, praesertim si hoc vetustissimi et religiosi in te affectus argumentum in secretum tuum admiseris. Quod etsi regnis ac imperiis moderandis delectum sit, tamen patebit haud dubie amici veteris literario officio, quod etiam in tanta locorum intercapedine nobilissimas tuas dotes et clarissima famae nec periturae monumenta celebrare ac venerari non desinet.

Bene vale, nobilissime legate, ac, quod olim factum, amare me perge,

tuae nobilissimae Amplitudini observantissimus,

Pierius Winsemius.

21 Koning Karel I verweet de graven van Essex, Leicester en Holland dat zij als hoge dienaren van de kroon nagelaten hadden hem op zijn reis naar York te volgen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 41-43; zie voor Henry Rich (1590-1649), graaf van Holland, *DNB* XLVIII, p. 111-114).

1 Hs. Kopenhagen, KB, Bøll. Brevs U, f. 395. Eigenh. oorspr. Pier Winsemius (1586-1644) vestigde zich aanvankelijk als advocaat te Leeuwarden. In 1616 werd hij aangesteld tot historieschrijver van Friesland. Tenslotte ontving hij in 1636 een leeropdracht in de geschiedenis en de welsprekendheid aan de Franeker academie (*NNBW* X, kol. 1224-1225).

2 De Deen Erik Eriksen Pontoppidan (1616-1678) reisde in 1641 naar de Republiek. Op 8 september liet hij zich te Franeker inschrijven als student in de filologie. Tussen 1642 en 1643 verbleef hij in Frankrijk. Na terugkeer onderscheidde hij zich als evangelisch theoloog. Vanaf 1673 bekleedde hij het bisschopsambt van Trondheim (*DBL* XI, p. 435-436, en *Album studiosorum acad. Franekerensis* I, p. 121 no. 3863).

3 Winsemius onderhield in de periode van het Bestand goede betrekkingen met Grotius; vgl. no. 483 (dl. I).

Franequerae, III Nonas Maias anno 1642, ex arce Siardaea.[4]

Adres: Nobilissimo amplissimoque viro, domino Hugoni Grotio, legato regiae Suecorum Maiestatis, Lutetiam.

4 Sjaardemahuis, een adellijke woning in het westen van Franeker; thans afgebroken.

5708. 1642 mei 7. Aan G. Bode.[1]

Vir doctissime,

Et summam parentis vestri[2] in me meosque benevolentiam in recente semper memoria servo et gaudeo ei obtingere ex filiorum profectibus[3] eam quae patribus maxima est voluptatem. Tum vero tibi gratias ago ac debere me profiteor summas, quod exactae diligentiae limatissimique iudicii theses[4] de Germanicis urbibus meo inscripseris nomine.[5] Pro quo honore mihi habito si quid vicissim possim facere, quod tibi sit suave, id facturus sum et libenter et tuo merito. Legi libellum planeque censeo quae ibi scribuntur esse vera, ac historiis tum illis quae ibi nominantur, tum minus cognitis aliis quas vidi congruentia. Rogo pergas ita ut coepisti utilem te facere communi patriae Germaniae; quod studium ut tibi sit felix et gloriosum, Deum precor,

Claritudini tuae ad omnia obsequia paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, VII Maii 1642.

Adres: Clarissimo doctissimoque viro, domino Gerardo Bode, [Helmstadium].
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Gerardo Boden.
In de marge van de copie te Rotterdam: D. Gerardo Boden.

5709. 1642 mei 7. Aan M. Mersenne.[1]

Monsieur,

Je vous renvoie le livre aveq remerciement.[2] Il merite d'estre leu, quand ce ne seroit qu'à cause des conceptions hardies et fort semblables à celles de monsieur

1 Tekst naar hs. Berlijn, Staatsbibl. Preuss. Kulturbesitz, ms. theol. lat. qu. 211, f. 89^{r}. Gedrukt *Epist.,* p. 709 no. 1572. Copieën Wenen, Öster. Nationalbibl. 13/63-1, en Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 40^{v}. Antw. op no. 5617.
2 De vader van Gerard Bode was de Hamburgse koopman Matthijs Bode sr.
3 De oudste zoon Matthijs jr. studeerde in 1627 te Leiden.
4 De andere handschriften geven: 'opus'.
5 Gerard Bode had afgelopen winter in Helmstedt een disputatie gehouden die begin 1642 in druk verscheen als *Exercitatio de urbibus Germanicis*.

1 Tekst naar copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 40^{v}. Gedrukt *Corresp. Mersenne* XI, p. 144-145 no. 1094. Marin Mersenne (1588-1648), van de orde der Miniemen, wierp zich in Parijs op als patroon van alle jonge wetenschapsbeoefenaren (onder wie Descartes, Pascal en Hobbes). Zijn 'academie' in een kloostercel aan de Place des Vosges stond in internationaal aanzien, niet het minst bij degenen die zich hadden toegelegd op de natuurwetenschappen (R. Lenoble, *Mersenne ou la naissance du mécanisme,* Parijs^{2} 1971).
2 Het valt niet te achterhalen welk boek Mersenne aan Grotius had uitgeleend; wellicht is het een werk van een van zijn protégés.

Herbert, cy-devant ambassadeur icy pour le roy de la Grand-Bretagne.[3] Il y en a de telles, que je ne voudrois pas

3 Edward Herbert (1583-1648), lord Herbert van Cherbury, verbleef tussen 1619 en 1624 in Parijs waar hij bevriend raakte met Grotius (vgl. no. 965 (dl. II)). Naast zijn diplomatieke werkzaamheden vond hij in de Franse hoofdstad ook tijd voor het schrijven van het speculatieve werk *De veritate prout distinguitur a revelatione, a verisimili, a possibili et a falso* (ed. Parijs 1624, Londen 1633 en tenslotte, in 1639, in een door Mersenne voorbereide Franse vertaling). Terug in Engeland leefde de sterk koningsgezinde Herbert in onmin met het Parlement (*DNB* XXVI, p. 173-180).

entreprendre de soustenir; de quoy nous parlerons plus emplement, quand vostre commodité le vous permettra,[4]

vostre serviteur.

Le 7 de May 1642.

In de marge van de copie te Rotterdam: Pere Mercenne.

5710. 1642 mei 8. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Toutes vos lettres m'ont esté bien rendues, et d'ores en avant j'attendray de vous advis de l'arrivée de monsieur le mareschal Horn à Paris, si le roy ne le retient près de soy pour quelque temps.[2] Monsieur Spar[3] revenu d'Italie a passé par icy et ce jourd'huy a pris son congé de moy pour retourner en France par la Lorraine, et en passant verra le marquis de Bade[4] à Strasburg. Je neglige plusiours belles occasions de m'en aller, mais ayant promis à mondit seigneur le mareschal d'attendre icy quelque temps, il faut que j'y satisface.

Les trouppes qui ont esté en nostre voisinage, s'en vont joindre les Bavarois, qui doivent renforcer Hazfeld jusques au nombre de 20 mille combattans.[5]

On ne laisse pourtant de commencer à fortifier ceste ville, pour employer bien le temps qui luy reste de paix à son advantage. Le duc de Parme n'est pas encor adjousté avec le pape ni les Luquois,[6] et dans le Milanois on tache de reassieger Casal avec 14 mille hommes pour divertir par ce moyen les armes de France en Catalogne et dans le Roussillon. Par les Grisons passera bientost le duc de Bragance,[7] que mille chevaux conduiront en Italie et de là passera en Espagne.

Voila tout ce que j'ay pour ce coup.

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

4 In de *Corresp. Mersenne* gelezen als: ‘quand nostre commodité le nous permettra’.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 265. Eigenh. oorspr.

2 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn moest voor een ontmoeting met de Franse koning doorreizen naar Perpignan (*Der dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 402).

3 Erik Larsson Sparre af Ulfåsa (1624-1673) of Axel Carlsson Sparre af Sundby (1620-1679). Beiden waren in 1641 met een aanbevelingsbrief van Axel Oxenstierna begonnen aan een ‘tour’ langs de grote Europese steden en universiteiten; vgl. no. 5314 (dl. XII).

4 Friedrich V, markgraaf van Baden-Durlach, een trouw bondgenoot van Zweden en Frankrijk.

5 Het Beierse leger van de graaf van Wahl zocht verbinding met het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen aan de Nederrijn.

6 Niet alleen Odoardo Farnese, hertog van Parma, ook de stad Lucca was in een verbitterde strijd met paus Urbanus VIII verwikkeld. Een geschil over de kerkelijke jurisdictie had ertoe geleid dat de paus de stad op 2 april 1640 een interdict had opgelegd (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 712-713).

7 Duarte de Bragança, broer van koning Jan IV van Portugal, werd door de Spanjaarden in gijzeling gehouden; vgl. no. 5678.

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 28 d'Avril, stilo vetere, 1642.

Si monsieur Heuf[8] faira difficulté de parachever mon change qu'il me doit, vous m'oblige-

8 Johan Hoeufft, bankier te Parijs.

ray de le disposer pour le moins à payer deux cent daler au sieur Verdmüller,[9] qui est en la suitte de monsieur le mareschal Horn, lesquels il m'a presté il y a longtemps.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Maii.
En in dorso: 28 April 1642 Marin.
In dorso staat met andere, latere hand: Fransce briven van Marini.

5711. 1642 mei 9. Van A. Oxenstierna.[1]

Nobilis et magnifice domine legate, amice observande,

Cum civis et mercator Holmensis, Melchior Junge,[2] nonnullos artis vitreae gnaros viros ex Galliis huc in regnum transferendos curare decreverit, ut eorum opera et dexteritate varii generis vitra in patriae raeae usum conficiantur, isque metuat iter et inde maturandam profectionem eorum impeditum iri, nisi impetrata prius penes magistratum illius loci, cuius interest, libera exeundi facultate, proinde a me humiliter petiit dictus Junge, vellem ipsi literas meas commendatitias. ad Dominationem vestram eo nomine impertiri, existimans hinc exeundi veniam iis tanto faciliorem obventuram. Quod aequissimae petitioni eius denegare non potui, cum videam hoc institutum eius, si successerit, ut adiuvante Dominatione vestra successurum non dubito, cum utilitate patriae meae esse coniunctum. Quamobrem a Dominatione vestra amice requiro, velit opem et autoritatem suam interponere, ut nominatis viris cum comitatu suo et transportanda suppellectile libera et expedita exeundi facultas concedatur. Quo facto, sicuti Dominatio vestra praetactum Junge ad sibi vicissim inserviendum summopere obligabit, ita mihi patriaeque meae officium praestitura est longe gratissimum, quod datis occasionibus demereri non intermittam.

Hisce Dominationem vestram divinae tutelae commendo,

Magnificentiae tuae amicissimus,

Axelius Oxenstierna m.p.

Dabam Stockholmiae, 29 Aprilis 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 15 Iunii.

9 Johann Rudolf Werdmüller (1614-1677) bezat in Zürich een bloeiend handelshuis. In april 1642 trad hij onverwachts toe tot het gevolg van de Zweedse veldmaarschalk (*ADB* XLI, p. 771-773).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 19. Oorspr. Eigenh. ondertek. Beantw. d. no. 5749.

2 Melchior Jung (1615-1678), lakenhandelaar en glasfabrikant; in 1641 was hij naar Parijs gekomen om glasblazers in dienst te nemen voor zijn fabriek in Stockholm (*SBL* XX, p. 466-467), Oxenstierna had hem reeds eerder, in 1640 en in 1641, bij Grotius aanbevolen; vgl. nos. 4779 (dl. XI) en 5013 (dl. XII).

5712. 1642 mei 10. Aan G.J. Vossius.[1]

Vir praestantissime,
Proximis his diebus aliquid nactus otii legi ea qua omnia tua soleo aviditate et animi affectu

1 Tekst naar *Epist.,* p. 709 no. 1573. Gedrukt in *Epist. eccl.,* p. 815 no. 569 (zonder postscriptum). Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 41[r].

tua de Idololatria,[2] in qua contra fecisti quam nunc fieri solet. Plerique enim titulos suos opere non implent; tu aliter nos decipis plus dando quam eras pollicitus. Nam praeter omnium gentium historiam, naturae totius nobis mysteria aperis et in tanta rerum congerie servas, quod difficillimum est, ordinem. Praeterea quoties veterum aut scriptura aut sensus in controversiam venit, ostendis quam exacta sit iudicii tui trutina. Tum vero pietatis ac probitatis semina ita ubique inspergis, ut non alium norim[3] librum efficaciorem corrigendis seculi moribus. Pro his omnibus quantum tibi omnes rerum bonarum studiosi debeant, satis intelligo inque eo debito publico meam agnosco partem. Sed propiore insuper merito tibi obstringor, cum me toties et quidem tam honorifice nominare voluisti, ubi id tibi sine ulla culpa omittere licuit.[4] Nimirum occasionem me ornandi non arripuisti, sed quaesivisti, ne unquam posteritas ignorare possit, quantum me amaveris.

Coepere iam excudi nostra Annotata ad Testamentum Vetus.[5] A Pentateuchi fine[6] non longe absumus. In iis tam multa sunt plane convenientia cum iis, quae abs te dicta sunt, ut qui rem non norit, credere possit me nimis familiariter tuis rebus usum. Ego vero his velut concordantium inter nos animorum testimoniis gaudeo.

Ubi filius tuus[7] ex Italia redierit, dabimus operam norit quanto apud nos sit in pretio. Deus eum tibi ac matri, vos ambos ipsi liberisque caeteris[8] praestet incolumes in laetis rebus,

praestantissimae Claritudini tuae addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 10 Maii 1642.

Iam literas has signaveram, cum donum abs te magnum accipio, et tuos et filii de Idololatria libros. Gratias habeo maximas. Reddere possum libros et ego possum nuttere, sed non tales. Tu et me et alios docere plurima nosti, ego tibi tantum ostendere quae nosti.[9]

2 Vossius' *De theologia gentili et physiologia Christiana, sive de origine ac progressu idololatriae, deque naturae mirandis quibus homo adducitur ad Deum, libri quatuor,* Amsterdam 1641 (apud Joh. et Cornelium Blaeu), in één band uitgegeven met *R. Mosis Maimonidae De idololatria liber, cum interpretatione Latina et notis Dionysii Vossii* (Rademaker, *Life and Work of G.J. Vossius,* p. 368-369). In zijn brief van 23 november 1641 had Grotius reeds geschreven: 'Exspectabimus tua de Idololatria'; vgl. no. 5479 (dl. XII).

3 In de *Epist. eccl.* staat in plaats van 'norim': 'rear'.

4 De *Epist. eccl.* geeft: 'Pro his omnibus quantum tibi omnes rerum bonarum studiosi debeant, satis intelligo: in quo ego debito publico meam agnosco partem; sed propiore insuper merito tibi obstringis me, quem toties, et quidem tam honorifice nominare voluisti, ubi id tibi sine ulla culpa omittere licuit'.

5 *BG* no. 1137; de uitgave werd verzorgd door de Parijse drukker Cramoisy.

6 In de copie te Rotterdam staat: 'etiam a Pentateuchi fine'.

7 Vossius' zoon Isaac bezocht in deze jaren Engeland, Frankrijk en Italië (Y.H. Rogge, 'De reis van Isaac Vossius 1641-1645', in *Oud-Holland* 18(1900), p. 3-20).

8 Van de negen kinderen uit zijn huwelijk met Elisabeth Junius (1585-1659), had Gerardus Joannes Vossius nog maar drie zonen in leven: Franciscus (1608-1645), Matthaeus (1611-1646) en Isaac (1618-1689); vgl. Rademaker, *o.c.,* p. 441-442.

9 Het postscriptum in de copie te Rotterdam vangt aan met het opschrift: 'Vir praestantissime'. Voorts wijkt de passage na 'Gratias habeo maximas' enigszins af; men leze: 'reddere non possum libros et ego non possum mittere, sed non tales'.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Gerardo Joanni Vossio.

Bovenaan de brief in de uitgave der Epist. eccl.: Hugo Grotius Gerardo Vossio S.P.

In de marge van de copie te Rotterdam: D. Vossio patri.

5713. 1642 mei 10. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Forte ex usu fuisset percurri a me librum Laurentii,[2] priusquam absolvatur editio adversus Rivetum.[3] Puto enim epistolium aliquod addendum pro mantissa. Libros de Iure belli ac pacis avide exspecto.[4] Rogo de privatis chartis[5] agas cum senatore Reigersbergio. Et quando Veldius iam in vestrum ordinem transiit,[6] forte id quod desidero officium mihi non negaturus est Abrahamus Antonii.[7] Utile erit non modo ad alia, verum etiam ut pro responso sit Jacobo Laurentii in iis, quae me privatim tangunt.

Filiae meae valetudo meliuscula est. De filiis utinam videam quae volo. Scire cupiam an in vestra loca venerit editio Confessionum Tridentinae et Augustanae cum Cassandri Consultatione et meis ad eam Annotatis meisque versibus de Baptismo et Eucharistia et Diatriba de Pelagianis dogmatis.[8] Miror me nihil intelligere de Lucano.[9] Quid ergo fiet de poematis, quid de Anthologia?[10] Si de prima pergat morari Blavius, optimum factu erit alia ad me remittere.

Bassaea perit Gallis.[11] Perpiniani fames operitur, sed ingens ibi est Hispanorum exercitus et classis a Gadibus magna ad eam oram venit et rex ipse Hispaniae in vicinam Arragoniam. Mediolani paratur exercitus ad obsidendum, ut dicitur, Casale. Harcurtius et Guichius exspectant, ut princeps Arausionensis se moveat, et ipsi deinde aliquid aggressuri.

Saluta, quaeso, matrem, uxorem tuam cum liberis, amicis, imprimis dominum Utenbogardum,[12] felicem quod prole careat,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

10 Maii 1642.

5714. 1642 mei 10. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

1 Gedrukt *Epist.,* p. 936 App. no. 599. Antw. op no. 5699, beantw. d. no. 5724.
2 *Hugo Grotius papizans* van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius.
3 Grotius' *Animadversiones* op de *Animadversiones* van André Rivet (*BG* no. 1175).
4 *BG* no. 571; de uitgave was al begin maart bij Blaeu verschenen.
5 De uitgave van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
6 Willem Cornelisz. van Velden had op 6 maart 1642 toelating tot de advocatuur ontvangen.
7 De Amsterdamse koopman van remonstrantsen huize Abraham Anthonisz. Recht (1588-1664) (S.A.C. Dudok van Heel, in *Amstelodamum, maandbl.* 65(1978), p. 81-88).
8 De zojuist gereedgekomen Parijse editie van Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1166).
9 De nieuwe aantekeningen bij Lucanus verschenen een jaar later (*BG* nos. 430 en 431).
10 De uitgave van deze werken liet op zich wachten; vgl. *BG* nos. 1 en 534.
11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 10 mei.
12 Johannes Wtenbogaert was te bejaard om nog brieven met Grotius te wisselen.
1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 10 mei 1642, is verloren. Een Duitse versie van deze nieuwsbrief (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 10/20 mei 1642).

Vnahngesehen 3000 man in Bassee liegen, die bissweiln geluckige aussfäll thun, so scheinet doch, dass es baldt damit gethan wirdt sein, dan der feindt schon biss ahn die contrescharpen kommen ist.[2] Die grafen von Haercourt vnnd Guiche haben sich zwischen Perone vnnd Hann

2 La Bassée werd omsingeld door het leger van don Francisco de Melo.

wiederumb geconiungiert, erwarten von hier ettliche new geworbene völcker, wie auch du Halliers trouppen,[3] vermeinen alssdan, so baldt der printz von Oranien zu felde sein wirdt vnnd daher der graff de Fontaine mit seinen trouppen,[4] welche mit don Francisco di Melo geconiungiret seindt, von ihm ab vnnd gegen dem printzen von Oranien wirdt gangen sein, eine statt zu belegeren.

Die mareschaulx de Schomberg vnnd de La Milleray bleiben vmb Perpignan zu blocquiren noch beysammen, in hoffnung, die statt durch hunger zu zwingen.[5] Es wirdt aber ahn dem event gezweiffelt, die weil die Spanische vmb selbige gegendt ein leger von 30 m. man beysammen haben, die Frantzosen aber bey weitem so starck nicht seind. In gleichen wird auch gezweiffelt ahn dem infall, den La Motte-Houdancourt in Arragonien zu thun vorhabens ist gewessen,[6] in dem der könig in Spanien den 20. April persöhnlich von Madril mit einer grossen suite nach Saragosse verreiset vnnd ein starcke flotte von Calis Malis nach den Catalonischen küsten gesegelt ist. In dem Meyländischen stat wirdt ein armee formiret, man meinet vmb Casal zu belegern.

Jan de Waert[7] ist zu Costnitz, woselbst die keyserliche vngefehr 4000 man beysammen haben, zu welchem auch einige Beyersche vnnd des hertzogs von Lotthringen trouppen stossen sollen, gesampter handt einen platz im Elsas zu belägern. Östenreich suchet nach dem exempel Franckreich bey den Sweitzern 6000 man zu werben.

Zu Arras ist ein starke verrätherey, worin viel geistliche participiren, entdeckt worden.[8]

Bovenaan de copie staat: Auss Paris vom 10. Maii a^{o} 1642.

5715. 1642 mei 10. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

3 De Franse bevelhebbers Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, riepen de hulp in van de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier.
4 Het leger van Paul-Bernard, graaf van Fontaine, hield kwartier in Vlaanderen.
5 Sinds de tweede helft van april kreeg de Franse maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, assistentie van maarschalk Charles de Schomberg, hertog van Halluin (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 227-232).
6 Het leger van Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, verscheen eind april voor de muren van Tortosa (Sanabre, *o.c.,* p. 208-212).
7 De Beierse generaal Johan van Werth die op 24 maart was vrijgelaten uit Franse krijgsgevangenschap (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 117-118). Over zijn poging vanuit Konstanz (Costnitz) een nieuwe troepenmacht te formeren, zie *Gazette 1642* , no. 63, dd. 14 mei 1642.
8 Het verzet van de Atrechtse geestelijkheid berustte op de vrees dat koning Lodewijk XIII veranderingen zou aanbrengen in het bestuur van het bisdom (*Correspondance de la Cour d'Espagne, Les affaires des Pays-Bas* III, p. 400).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 79; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 198 no. 427. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 161.

Hostis ad fossam Basseae pervenit.[2] Locus is, quanquam eruptiones quaedam bene cesserunt, diu defendi non poterit. Harcurtius autem et Guichius copias iterum iunxere inter Hanum et Peronam sperantque se aliquam hostilium urbium obsidere posse, ubi princeps Arausionensis, quod nunc expectatur, cum exercitu processerit et mandatum Fontano militem in illas traxerit partes. Creditur autem et Halerius cum suo milite se illis iuncturus et aliunde colligitur miles ad vires eorum augendas.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in de Duitse versie van Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 10 mei 1642 (no. 5714).

Marescallus Hornius brevi, ut puto, hic erit. Sed et rex ipse, relicto ad Perpinianum Schombergio non ad obsidionem, sed ad famem urbi faciendam clausis aditibus. Ea enim fama hic spargitur, quanquam mihi videntur haec dici, quo honestior sit regis discessus. Audio enim Hispanorum exercitum circa Perpinianum esse XXX millibus, cui multum impares sunt Galli. Deinde rex ipse Hispaniae discessit Madritio, ut in Arragoniam veniat propiorque res istas curet. Cum quo non dubium est quin ventura sit numerosa nobilitas. Etiam Gadibus ad illam oram profecta est classis quinquaginta galeonum. Legatus novus a Portugallia Rupellas advenit.[3] Cardinalis Riceliacus it ad firmandam valetudinem ad aquas, quae sunt inter Narbonem et Bezerium.

Caesariani apud Constantiam exercitum colligunt, qui non est quatuor millium, sed crescet, ut puto, ex Bavaria et per ducis Caroli militem. Quanquam autem credibile sit intendi hanc vim in Alsatiae urbes, tamen ne proximae quidem Helvetiorum protestantium civitates extra metum sunt.

Rex Angliae coacto equitum periscelidis conventu comitem Hollandiae, quod evocatus non venisset, movit ordine. Ea res parlamentum, in quo est et gratia valet comes Hollandiae, denuo commovebit.[4] Rogavit etiam rex legatos externorum principum, qui Londinii sunt, ad se ut veniant. Hiberni qui in armis sunt, auxilii aliquid ex Hispania acceperunt, sed maius ex Dania expectant; quodsi Hiberniam totam obtinere possunt, expectandum deinde est, ut in Angliam transeant, cum romanensibus, qui multi sunt in septentrionalibus Angliae, cumque iis qui regem et episcopos amant coniuncturi sese adversus parlamentarios, quorum autoritas ob nova onera dicitur apud plebem decrescere.

Joannes Waertius Constantiae est. Poscunt caesariani ab Helvetiis, ut sibi ad exemplum Gallorum sex millia militum conscribere liceat. In Mediolanensi territorio Hispani contrahunt exercitum. Rumor est eos ire ad obsidendum Casale. Veneti pergunt augere vires terra marique. Tigurini urbem suam muniunt diligenter. Detecta sunt in Atrebatum urbe consilia proditionis, cui permixti fuere homines ecclesiastici non pauci.

Regina Galliae adhuc est ad Sancti Germani. Scripsit ipsa ad regem et Eguilloniae[5] commendatione ad cardinalem usa est, ut sibi apud liberos suos manere liceat. Regina autem Angliae creditur huc ventura, ut fratris permissu vivat Monticellis, loco peramoeno,[6] ibique opperiatur res Britanniae tranquilliores.

Deus, etc.

H. Grotius.

Lutetiae, ultimo Aprilis/X Maii 1642.

3 Vasco Luís da Gama (1612-1676), graaf van Vidigueira, de latere markies van Nisa, bereikte La Rochelle op 6 mei. Zijn ontvangst aan het Franse hof vond op 15 augustus plaats (*GEPB* XVIII, p. 761-762; Prestage, *The diplomatic relations,* p. 7-10).

4 Henry Rich, graaf van Holland, weigerde naar York te gaan om aldaar de bijeenkomst van de ridders van de orde van de Kouseband bij te wonen. In beide huizen van het Parlement vond hij steun voor dit standpunt (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1171-1173, en *CSP Ven. 1642-1643,* p. 39 en p. 42).

5 Marie-Madeleine de Vignerot (1604-1675), dame van Combalet, hertogin van Aiguillon, wier moeder de oudste zuster van Richelieu was (*DBF* I, kol. 920-924).

6 Montceaux-lès-Meaux (dep. Seine-et-Marne), voormalig buitenverblijf van Maria de' Medici.

Dicitur Motta Odincurtius ingredi Arragoniam; rex adhuc ad tempus aliquod subsistere apud Perpinianum. Rex Angliae filios suos, principem Walliae viceregem Hiberniae, ducem Eboracensem magnum ammiralium fecit.[7]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum, Belgica. Hornii et regis adventus speratur. Perpinianum fame ad deditionem ducendum Schombergio commissum; qua ex causa. Anglica. Hibernorum molitiones. Regina utitur commendatione Eguilloniae.

7 De prinsen traden in de plaats van gouverneur Robert Sidney, graaf van Leicester, en 'Lord High Admiral' Algernon Percy, graaf van Northumberland (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 39, p. 42-43 en p. 51).

5716. 1642 mei 12. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Pro transmissa ad me Dissertatione de origine gentium Americanarum[2] gratias habeo. Si qua eruditorum ea de re intellexero iudicia, faciam te certiorem. Ubi edita fuerint quae Riveto opposuisti,[3] velim exemplar ad me mitti. Interim scire debes eum omnia, quae de hoc negotio constituis, Parisiis callide rimari, adeo ut et Milio[4] dixerit te scriptum tuum Petavio communicasse, antequam id edi volueris;[5] quod ille, ubi rescripturus est, ut invidiam tibi faciat, non silebit. Cogita, quaeso, quomodo hoc ad ipsum transvolaverit.[6] Libros tuos de Iure belli et pacis[7] iam in Galliis esse oportet et proculdubio brevi ad te perferentur. Est enim iam diu, cum naves Roterodamo solverunt.

De Perpignani obsidione quid futurum sit, discere avebo. Interea temporis Bassea perierit.[8] Neque tamen res in Ruscinonensi tractu in tuto collocari poterit, nisi et portus Rosae in potestatem regis veniat. Nos hic tandem movere incipimus, neque quid ante Iunium promovebimus.

Heri Ordines Hollandiae decrevere mittendam in Angliam legationem eique ex hac provintia Borelium destinavere, frustra dissentientibus Lugdunensibus et omnibus Septentrionalibus civitatibus, quae nullam legationem mittendam censuere.[9] Ex aliis provintiis adiungendi videntur Vosbergius et Reinswouwius, qui aliquamdiu in Anglia vixit.[10] Videntur iam res Anglicae magis ad concordiam publicam inclinare quam antehac, sed ea conditione ut rex in biennium militarium rerum curam parlamento committat. Legati nostri ecquid porro acturi sint, dies docebit.

Regina Angliae hodie Roterodamum excurrit post octiduum Amstelodamum itura, ubi magnifice excipietur. Struuntur enim aliquot arcus triumphales et varia in aquis edentur spectacula.

De filio nihil iam scribo. Spero enim me hac septimana eas a te accepturum epistolas, quae ipsius desiderio nostraeque intercessioni satisfaciant.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 243. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5701, beantw. d. no. 5726.
2 De Parijse editie van de *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* no. 725).
3 De *Animadversiones* op de *Animadversiones* van André Rivet (*BG* no. 1175).
4 De gewezen diplomaat mr. Cornelis Adriaensz. van der Mijle (1579 - † 21 november 1642), curator van de Leidse universiteit en gedeputeerde ter dagvaart in de Staten van Holland (Schutte, *Repertorium* I, p. 7-8).
5 Inderdaad had Grotius de tekst van zijn *Animadversiones* aan Denis Petau S.J. doorgegeven; vgl. no. 5690, dd. 22 april 1642.
6 Claude Sarrau schreef op 25 april aan Rivet: ‘Au reste c'est chose certaine que la Replique à vostre Responce est toute preste, Personne qui l'a veue et tenue in musaeo R.P. Dionysii Petavii Loyolitae cui eam censandam misit auctor me l'a dit et asseuré’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 126).
7 *BG* no. 571; de verzending van de auteursexemplaren verliep minder voorspoedig dan Willem had verwacht.
8 Het Franse garnizoen van La Bassée capituleerde op 11 mei.
9 Een aantal Hollandse steden achtte Staatse bemiddeling in de Engelse aangelegenheden minder wenselijk. Na lang beraad werd de Amsterdamse pensionaris Willem Boreel (1591-1668) door de Staten van Holland aangewezen om deel uit te maken van de buitengewone ambassade (*Res. SH,* dd. 8, 9, 10 mei 1642).
10 De ambassade, bestaande uit de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude, vertrok pas op 18 januari 1644 (Schutte, *Repertorium* I, p. 14-15, p. 92). Vanaf het begin had de Zeeuwse gedeputeerde Caspar van Vosbergen sr. redenen aangevoerd om niet mee te hoeven gaan (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 44, p. 52 en p. 58).

Deus Optimus Maximus te cum uxore et liberis diu servet incolumem,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XII Maii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Maii.
En in dorso: 12 Maii 1642 W. de Groot.

5717. 1642 mei 12. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Eyndelynge heeft Hollant mede met meerderheyt van stemmen in een ambassade naer Engelant geconsenteert[2] onder restrictiën van geen ander materiën te handelen als van de accommodatie tusschen den conynck ende het parlament nochte den staet nergens in te verbinden ofte obligeren; hetwelcke bij de ander provintiën oock goetgevonden sijnde, is als ambassadeur genomineert den pensionaris Boreel, die beneffens den heer Joachimi, die mede tot dese actie extraordinaris wort gemaeckt,[3] dese commissie is opgeleyt sonder adveu van Leyden ende de steden van het Noorderquartier, die de besendynge niet goet hebben connen vinden. De opinie is dat, indien den conynck voor de aencomste van de ambassadeurs niet alreede tot Lonnen is gecommen, sij sijne Majesteyt sonder moyte bij het parlament sullen brengen, alsoo den conynck niet alleen hem vint sonder aenhanck ende gevolch maer oock verlaten van veele die sijne Majesteyt duslange hebben gevolcht, namentlijck den grave van Zuythampton, die hem heeft geretireert, naerdat den conynck hem hadde aengeboden de charge van den grave van Hollant, die hij om de interdictie van het parlament heeft gerefuseert.[4] Den grave van Briston heeft het parlament sooveel contentement gegeven, dat [hij] uyt den Tour is ontslagen,[5] soodat nu apparentie is dat alles sonder wapenen in Engelant sal worden beslist, maer tot weynych voordeel van de autoriteyt van den conynck. Warom het parlament te minder soude mogen verstaen eenyge tusschenspraecke te admitteren, dat licht geloven sal desen staet den conynck soude willen favoriseren, daer nochtans de meeste menychte niet toe en is genegen. De Engelsche kercke meent men dat het

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 716 no. 282. Antw. op nos. 5697 en 5702, beantw. d. no. 5727.
2 De beslissing tot het zenden van een buitengewone ambassade naar Engeland was op 10 mei 1642 gevallen.
3 Het vermoeden bestond dat de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi te veel luisterde naar de wensen van het Parlement. Daarentegen werd van de Amsterdamse pensionaris Willem Boreel een royalistischer houding verwacht (Geyl, *Oranje en Stuart,* p. 31-40).
4 Thomas Wriothesley (1607-1667), graaf van Southampton, een van 's konings laatste getrouwen, weigerde de waardigheden over te nemen van de in ongenade gevallen Henry Rich, graaf van Holland (*DNB* LXIII, p. 154-157).
5 John Digby (1580-1654), graaf van Bristol, was op 28 maart/7 april 1642 gearresteerd op beschuldiging van het achterhouden van een copie van de 'Kentish Petition' (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1148). Eind april werd de graaf op last van het Hogerhuis uit de Tower ontslagen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 35 en p. 48).

parlament sal laten sulckx die ten tijde van de coninginne Elisabeth is geweest, ende dat tot dien eynde een convocatie van kerckelijcke is gedaen, soodat de biscoppen souden blijven, dan het temporel gesach haer soude worden benomen ende haer incommen, oorsaecke van te veel prachts, vermindert. Dat sijn hier de gemeene advisen.

Andere seggen de gemeente binnen Jorck ende Hul in faveur van den conynck op de been is geweest ende den conynck tegens wille van de gouverneur in Hul hebben willen laten, doch dat sijne Majesteyt niet heeft gewilt.[6]

De patenten sijn nu geteyckent om tegens den 25 deser te sijn bij de schans van de Voorn.[7] Seven scepen met 2000 kisten suycker sijn onder lant; de tijdynge die sij brengen sijn noch onbekent, maer men mompelt Sint Thomé om de ongesontheyt is verlaten ende eenyge willen dat de Poortugesen, siende de swacheyt van de onse die meest sieck waren, die in scepen hebben doen gaen ende wechgesonden. Gisteren is hier oock gearriveert den ambassadeur van Portugael,[8] die lange in Engelant is geweest; wij sullen horen wat hij [wenst]. Dat de Portugesen Tersera hebben ... .[9]

Spierynck meent te verreysen met het eynde van de lopende weecke.[10] Riveth seyt hier dat een raetsheer van de Chambre mi-partie hem heeft geadviseert dat uEd. sijn schrift tegens hem gestelt met père Pitaut heeft gecommuniceert,[11] 'twelck is om hier gelove te doen vinden dat uEd. onder schijn van middelaer de hulpe aen de roomse kercke biet. Ick sal verwachten wat daervan is.

Desen 12 Mey 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur ordinaris van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Mey 1642.

En in dorso: 12 May 1642 Reigersberg.

5718. 1642 mei 15. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay bien receu la vostre du 28 passé et espere que vous aurez bientost chez vous monsieur le mareschal Horn,[2] mon tres cher compere et auquel je dois beaucoup et veux esperer que par son moyen vous pourrez disposer monsieur

6 Op 23 april/3 mei verscheen koning Karel I voor de poorten van Hull, maar gouverneur Sir John Hotham weigerde de koning de toegang tot de stad (Gardiner, *History of England* X, p. 192-193).

7 Op 5 juni hield het leger van Frederik Hendrik een grote wapenschouw bij genoemde schans in de omgeving van Lithoyen (*Het Staatsche leger* IV, p. 127-128).

8 Francisco de Andrade Leitão († 1655) vertegenwoordigde in 1641 het onafhankelijke Portugal in Engeland. Gedurende zijn verblijf in de Republiek ijverde hij voor de teruggave van de verloren bezittingen in Angola en Brazilië (Schutte, *Repertorium* II, p. 617-618).

9 De brief is beschadigd. Er zijn enkele woorden weggevallen.

10 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona ging naar Stockholm voor nader beraad over de Staats-Zweedse betrekkingen (*Res. SH,* 9 en 10 mei 1642).

11 De protestant Claude Sarrau (ca. 1600-1651), raadsheer in de Parlementen van Parijs en Rouaan, onderhield een regelmatige correspondentie met André Rivet. In een brief van 25 april 1642 had Sarrau zijn correspondentievriend ingelicht over de bemoeienis van Denis Petau S.J. met de tekst van Grotius' *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175); zie over deze kwestie, no. 5716.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 266. Eigenh. oorspr.

2 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn werd tegen het einde van de maand in Parijs verwacht (*Der dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 402).

Heuf[3] au parachevement de ce qu'il me doit, ou bien qu'il paye ces deux cent dalers au sieur Verdmuller,[4] qui se trouve en la suitte dudit seigneur Horn.

3 Johan Hoeufft, bankier te Parijs.
4 Johann Rudolf Werdmüller was tot voor kort koopman in Zürich.

En Italie on ne fait encor rien qui vaille, toutes ces levées des princes d'Italie faisant plus de bruict que d'effect.

Icy on fortifie la ville à bon escient, dont les cantons cattoliques s'en formalisent et deviennent fort jaloux; mais eux en sont cause par leur procedé, qui ne pronostique rien de bon pour toute la Suisse, qui à la fin sera la proye du vainqueur.

L'ambassadeur d'Angleterre[5] ne peut tirer jusques à ceste heur aucune resolution de l'empereur, qui va en Hongrie ou Prague, s'il veut restituer le Palatinat in pristinum ou non, mais dit qu'il l'a toute preste pour la donner, quand les autres interessés la donront, là où par cy-devant fust convenue que l'empereur comme chef la donroit le premier. Les Palatins en sont las aussy bien que les mediateurs,[6] et l'electeur de Saxe en desire voir la fin disant qu'il n'y peut plus entretenir d'ambassadeur faute des moyens, tout son pays estant en proye des soldats de part et d'autre.

Oultre les trois mille à pied Venise leve deux compagnies des cuirassiers pour faire peur au pape, s'il voudra faire trop le mauvais. Hazfeld se fait fort de 20 mille combattans par la conjonction des trouppes qu'il attend,[7] en sorte que la guerre sera bien furieuse dans le Coulonois. On escrit que le pape ait excommunié le duc de Lorraine pour ce qu'il a repudié sa premiere femme et espousé une seconde sans sa dispence.[8] Je crois qu'il en fera autant de cas que le duc de Parme et la ville de Luqua mise à l'interdit.[9]

Je me reccommande à vos bonnes graces et vous supplie me croire toute ma vie, monsieur,

vostre serviteur tres obligé,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 5/15 de May l'an 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Mey.
En in dorso: 15 May 1642 Marin.

5719. 1642 mei 17. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

5 Sir Thomas Roe wachtte in Wenen nog steeds op duidelijke uitspraken van de keizer in de kwestie van de restitutie van de Palts (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 257-259).
6 Scheidslieden bij de onderhandelingen waren de gezanten van de Duitse keurvorsten en de Deense resident Wilhelm Bidenbach von Treuenfels.
7 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen regelde in Keulen de samenvoeging van zijn leger met dat van de Beierse graaf van Wahl (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 207 en p. 211).
8 Karel IV had in 1637 zijn wettige vrouw Nicole van Lotharingen verlaten en daarop een clandestien huwelijk gesloten met Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix. Van zijn excommunicatie werd in Parijs grote ophef gemaakt; zie de *Gazette 1642*, no. 67, dd. 21 mei 1642, met daarin de tekst van de pauselijke uitspraak van 23 april 1642.
9 Marin wijst op het geringe effect van een excommunicatie; zie voor zijn Italiaanse voorbeelden, no. 5710.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 936 App. no. 600. Antw. op no. 5706, beantw. d. no. 5729.

Quod editiones nostrae tibi cordi sunt, gaudeo. Habes iam exemplar editum dissertationis Americanae.[2] Si bonus numerus eorum hinc ad Batavos mittitur, bene erit. Si minus, recte faciet Blavius, si et ipse edat.[3] Sed nec Lucani[4] oblivisci debet. Dabis ei deinde poemata.

2 In zijn brief van 12 mei bevestigde Willem de Groot de ontvangst van de Parijse editie van *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* no. 725).
3 Vgl. het postscriptum (*infra*) met correcties voor een eventuele herdruk van de *Dissertatio*. Door Blaeu zijn deze niet aangebracht in zijn editie (*BG* no. 726).
4 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).

Anthologiam postea ei dare poteris, si in prioribus non diu cunctatur et si reperire potest homines idoneos, qui indices faciant.[5] Alioqui sunt hic qui operam suam offerunt.

De rebus privatis meis omnino iudico chartas edendas, in hoc ut primum decurionibus Rotterodamensibus singulis dentur exemplaria; si ii quod aequum est non faciant, dentur et populo.[6] Erit id pro responso ad Jacobum Laurentii.[7] Non video, quid dominus Dussenus[8] in hoc meo consilio invenire possit, quod ipsi displiceat. Testimonium enim in hoc mihi datum est, ut uterer.

Animadversiones in Animadversiones Riveti iam hic excuduntur. Ubi perfecta erit editio, poterit altera in Batavis fieri, nisi exemplaria satis multa etiam huius libri ad vos veniant.[9]

Da operam, quaeso, ne Didericus[10] illo obtentu ex illis locis abeat et ad nos veniat. Plane enim id nolumus. Fallet sese, si putat se, ubi huc venerit, centuriam illico aliam habiturum. Spes eadem fratrem eius[11] plane evertit.

Bassaea diutius defendi nequit.[12] De Perpiniani fame[13] intra sesquimestre tempus spem faciunt transfugae. Rex aegrotavit. Valet nunc melius. Cardinalis aquas salubres bibit inter Narbonam et Bezeriam.

Saluta, quaeso, matrem, uxorem et tuos nostrosque omnes,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

17 Maii 1642.

Si recuditur diatriba nostra Americana, velim pagina 11 pro ‘literarum eam scripturam’ poni: literariam scripturam; pagina 14 pro ‘pertulerit’ scribendum: perviderit; circa finem vero post vocem ‘attuli’: Caeterum ante has immigrationes quatuor, de quibus iam egi, vetustiorem fuisse aliam a Carthagine cur arbitror, dicam ad Deut. XVIII, 19.[14]

5720. 1642 mei [17].

5 *BG* no. 534; zie voor Grotius' wensen met betrekking tot de indices bij zijn *Anthologia Graeca cum versione Latina,* no. 5623.
6 Met de uitgave van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889) wilde Grotius aantonen dat de Rotterdamse bestuurderen in 1618 hun verplichtingen niet waren nagekomen.
7 Eind april kreeg Willem de Groot een exemplaar van *Hugo Grotius papizans* in handen; vgl. no. 5699. Over een snelle verzending van dit geschrift naar Parijs werd pas in brieven van 10 en 19 mei (nos. 5713 en 5724) gesproken. Zie over Willems traagheid bij het verzenden, ook Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 145. Zonder de beschikking te hebben over een exemplaar schreef Grotius toch een antwoord op enkele aantijgingen van de Amsterdamse predikant Laurentius; zie no. 5720.
8 De Delftse oud-burgemeester Ewout Jacobsz. van der Dussen was in 1637 betrokken geweest bij het opstellen van het zgn. Delfts testimonium (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 139-140).
9 Vgl. *BG* nos. 1175 en 1176.
10 Dirk de Groot had zijn vader op 15 april geschreven over zijn bevindingen in het leger van Guébriant aan de Nederrijn.
11 Cornelis de Groot had in januari zijn vendel verkocht.
12 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 17 mei.
13 In de *Epist.* ten onrechte: ‘De Perpiniani fama’.
14 Vgl. Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) ad Deut. 18:10.

Hugo Grotius Jacobo Laurentii.[1]

1 Tekst naar *Hugonis Grotii Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti,* Parijs 1642

Cum intelligam minus te esse seditiosum quam sunt non pauci tui ordinis et ab aliis impulsum ruere te magis quam ire, volo tibi dare fidele consilium, ut Sacras Literas diligenter

legas, non quales fluunt per rivos lutulentos, sed quales e limpido fonte; pro confessione Belgica legas confessiones veterum christianorum, quae exstant in libris ipsorum apologeticis; pro Institutionibus Calvini Commonitorium Vincentii Lirinensis;[2] pro catechismo Ursini[3] catecheses Cyrilli;[4] pro actis synodi Dordrechtanae acta synodorum universalium. Id si facere velis sine studio partium in quibus natus educatusque es, facile videbis non Grotium papizare, sed Laurentiaden nimis diu calvinizare.

Res iudicatas quod attinet, sunt apud vos iurisperiti, quos consulere potes. Hi tibi dicent praesumi pro iis, quae iudicata sunt a legitimo iudice, observata ea iudiciorum forma, quam leges publicae praescribunt. Quae a iudice non legitimo aut non legitimo modo facta sunt, ea praesumptionem habere contra se. Aliter si sentias, non bene mereberis de posteris Wilhelmi principis Arausionensis et Casparis Coliniaci,[5] ut iam de domo Palatina nihil dicam.

De me hoc tantum addam, vitae meae privatae testes esse plurimos, qui me novere, publicarum vero actionum eos, quorum sub imperio fui, qui sciunt me ita ut debui custodiisse mandatorum fines. Id quanquam magna mihi mala attulit, fecisse me non paenitet. Solatia a Deo et accepi et maiora exspecto.

Lutetiae, mense Maio anni 1642.

5721. 1642 mei 17. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Tegen het boeck van Rivet werdt mijn antwoord gedruckt meer bondigh als wijdloopigh.[2] Monsieur de La Milletière zal oock zichzelve verantwoorden zoo tegen Rivet als tegens du Marais.[3] Den brief dien ick over zooveele jaeren had geschreven, comt zeecker niet zeer te pas.[4]

2 Het *commonitorium* van Vincentius van Lerinum uit het jaar 434.
3 De Heidelbergse catechismus van Caspar Olevianus en Zacharias Ursinus.
4 De *catechesen* van de heilige Cyrillus van Jerusalem.
5 Diens dochter Louise de Coligny was de moeder van Frederik Hendrik.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op no. 5705, beantw. d. no. 5730. Bij de alinea ‘Bassee zal niet lang connen tegenhouden’ begint Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch. Van deze nieuwsbrief is een versie in het Duits bewaard, beginnende met ‘Harcourt unndt Guiche vermeinen’. Deze versie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, is aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 17/27 mei 1642).
2 Grotius' *Animadversiones* op de *Animadversiones* van André Rivet verschenen een week later (*BG* no. 1175).
3 De theoloog André Rivet had in zijn uitgave *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ... (*BG* no. 1172) ook zijn bezwaren geuit tegen het geschrift *La nécessité de la puissance du pape en l'Eglise* van Théophile Brachet de La Milletière. Diens antwoord verscheen begin juni onder de titel *Le Catholique réformé professant l'adoration du S. Sacrement* .... Hierin ging de auteur ook nader in op de *Dissertatio de Antichristo* van Samuel Desmarets.
4 De door Rivet gepubliceerde brief van Grotius uit het jaar 1608, no. 137 (dl. I).

Ick meen den graef van Guebrian zijne zaecken wel zal maincteneren. 't Is mijn leed dat onzen Dideric querelle heeft met zijn colonnel;[5] die dient met alle bequaeme middelen uit de wege gelegt. Dat hij hier zoude meenen te comen, zoude noch mij noch zijne moeder niet behaegen. Ende te meenen dat men zich een compagnie quijt maeckende terstont weder een ander zal crijgen, is een zotternie, dewelcke zijne oudste broeder t'eenemael heeft geruïneert.

Van Engelant can ick niet anders oordeelen dan dat de zaecken loopen tot een inlandsch oorlogh. Ick en zie evenwel niet dat den coning voor deze tijd hulp can crijgen van buiten, anders als van Denemarck ende weinigh uit Spaegnie. Vanhier schijnt niet, vooralsnoch, dat hij eenige bijstant heeft te verwachten, hoewel men niet en laet de actiën van de puritainen aldaer tegen den coninck ende de bisschoppen om het zwartste in alle gazetten af te maelen, waerdoor die van de religie alhier bij de heele gemeente zeer haetelijck werden gemaect; 'twelck oorzaeck geeft aen veelen om te doen geloven dat vrij wat arger tegen die van de religie in Vrancrijck werdt gebrouwen als hetgunt monsieur de La Milletière haer voorslaet. Die de eendracht stoutelijck verachten, werden dicmael van Godt gestraft.

Bassee zal niet lang connen tegenhouden. Drie bolwercken zijn ondermijnt; zij doen uitvallen ende retrancheren haer van binnen.[6]

Harcourt ende de Guiche[7] meenen haest vierendetwintichduizent man bijeen te hebben ende, zoo den prins van Orangie een deel van de Spaensche trouppes tot zich treckt, verhoopen zij off het leger van den vijant ofte eenige stadt aen te tasten.

Den coning blijft bij Perpignan, heeft de coortze gehadt, doch is nu beter ende gelooft door het zeggen van overloopers, die zulcx getuigen op peryckel van haere hals, dat binnen de stadt niet meer vivres en is dan voor zes weecken. Overzulcx houden alle wercken op ende werdt den honger verwacht. Den marescal de La Millerai heeft aen den gouverneur geschreven[8] dat hij de stadt zoude willen overgeven, alzoo men weet dat daer gebreck is van vivres ende den coning van Vrancrijck zelve in persone zijnde in het belegh geen hoope en is van ontzet; waerop hij heeft geantwoordt dat in de stadt geen gebreck en was ende dat den coning van Spaegnie hem hadde verzeeckert zelff te zullen comen zoo machtigh, dat niemant het ontzet zoude connen beletten; maer zoo den coning van Vrancrijck wilde gaen wandelen rondom Perpignan, dat hij wetende waer sijne Majesteit zoude zijn, ordre zoude geven dat men daer niet en zoude schieten. De Fransche vlooten zijn vertrocken.

Den hertogh Carel noemt hemzelve generael van des keisers legers;[9] heeft van den keizer becomen het graefschap van Nassau-Sarbruck;[10] tracht eenige plaetze die hij bezit ende eenige die den coninck bezit in Lorraine door tractaet tot neutraliteit te brengen; vergadert volck, waerbij haer zullen vougen eenige Beyersche

5 Kolonel Guy Arbaleste, burggraaf van Melun, was na een afwezigheid van enkele jaren weer bij zijn regiment teruggekeerd; vgl. no. 5681.

6 Het leger van don Francisco de Melo nam La Bassée op 13 mei in bezit.

7 De graven van Harcourt en Guiche hielden op 10 mei in de omgeving van Saint-Quentin beraad over Franse tegenacties (*Gazette 1642*, no. 65, dd. 17 mei 1642).

8 Op 27 april nam Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, het initiatief een bode naar Perpignan te sturen om ter plaatse gouverneur Flores de Avila te overtuigen van het voordeel van een snelle overgave van de stad (*Gazette 1642*, no. 66, 'extraordinaire' van 19 mei 1642).

9 Begin mei bevond hertog Karel IV van Lotharingen zich in Mainz waar vertegenwoordigers van de Duitse keurvorsten besprekingen voerden over de aanstaande campagnes aan het westelijk front (*Gazette 1642*, no. 68, dd. 24 mei 1642).

10 De keizer bevestigde de rechten van de hertog op de territoria die tot 1635 in het bezit waren geweest van graaf Wilhelm Ludwig van Nassau-Saarbrücken († 1640) (F. Petri, in *Rheinische Geschichte: Neuzeit,* p. 144-146, en *ADB* XLIII, p. 131-133).

regimenten ende eenige die uit Oostenrijck werden verwacht, om eenige van de Waldsteden ofte in den Elsas aen te tasten. Mompelgard ende het bisdom van Basel hebben neutraliteit besloten met het graefschap van Bourgogne.

Te Brisac zijn aen de soldaten betaelt twee maenden soldije, Eenige van de Fransoisen van die quartieren zijn gegaen om du Hallier[11] te stercken.

Te Barcelone is een groote seditie geweest. Men seit dat Tercera den coning van Portugael afgevallen is. De Romeinen werden het oorlogh moe om de groote impositie. Den Grooten Heer wapent sterck tegen Asac.

17 May 1642.

Van Tercera zijn eenige advysen heel ter contrarie, dewelcke zeggen dat het fort, 'twelck tot noch toe bewaert was bij de Castillanen, bij dezelve is verlaten.[12] De Fransoisen hebben teneder geworpen de nieuwe wercken die de Spaignaerden van het graefschap van Bourgogne begonst hadden om te herbouwen het casteel van Chauverai over een jaer gedemolieert geweest zijnde bij de Fransoisen.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 17 Maj 1642 uyt Paris.

5722. 1642 mei 17. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex apud Perpinianum est.[2] Cardinalis nondum plane liberatus a vomicis aquas salubres bibit inter Narbonem et Bezerium. Transfuga e Perpiniano cum capitis sui periculo affirmat alimenta in urbe ultra sesquimestre tempus non suffectura. Id sibi cognitum Milleraius praefecto Perpiniani significavit addiditque regem ipsum in castris esse viasque omnes clausas, per quas succurri obsessis possit. Respondit praefectus, nihil sibi deesse et accepisse se literas ab Hispaniae rege, quae promittant ipsum venturum eis cum viribus, uti nemo futurus sit qui impedire possit quominus urbs liberaretur; quodsi rex Galliae ob moenia ambulare velit, praecepturum se in eam partem ne qui globi ex urbe iaciantur. Mirantur multi regem duplici illic periculo obiici, et belli et valetudinis ex caelo insueto, unde eum nuper febris satis ardens invaserat. Regina Galliae adhuc apud liberos manet literas a rege expectans.

Bassea non est ut diutius defendatur. Si princeps Arausionensis in se traxerit partem Hispanorum, Harcurtius et Guichius aut castra hostium aut urbem adorientur aliquam. Dux Carolus ab imperatore accepit comitatum Nassovium Saripontanum. Scribit se ducem copiarum imperatoris; petit a Gallia, ut loca quaedam, quae ipse tenet, et alia, quae rex Galliae in Lotharingia possidet, mutuis pactionibus extra metum belli ponantur. Colligit copias et ex Austria alias expectat, quibus se adiungent nonnullae cohortes Bavaricae domum revocatae ex Weteravia, unde pars reliqua Bavarici exercitus Rheni inferiora petit. Cum illis copiis dux Carolus aliquam Alsatiae urbem vult oppugnare. Mons Pelicardi[3] et episcopatus Basileensis cum comitatu Burgundiae pacta quaedam fecere, ut inter se innoxii agant. Brisaci militibus duorum

11 De Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, zou op zijn beurt hulptroepen moeten leveren aan het leger van de graaf van Guiche; vgl. no. 5590.

12 Dit bericht werd gepubliceerd in de *Gazette 1642*, no. 65, dd. 17 mei 1642. In hetzelfde nummer verscheen een notitie over het fort Chauvirey-le-Châtel (dep. Haute-Saône).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 80; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 200 no. 428. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 163.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in het tweede gedeelte van Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 17 mei 1642 (no. 5721).

3 Montbéliard (dep. Doubs).

mensium persoluta sunt stipendia. Quidam vero ex illis locis Gallici milites addidere se Halerio.

Et Piccolominaeus et Waertius Viennam ad consilia danda et mandata accipienda ivere. Electorum ecclesiasticorum et Bavarici legati pergunt deliberare Magontiaci. Classes Gallicae

in Hispaniam vela fecere. Barcinone seditio fuit, et Tercera a Portugalliae rege defecisse dicitur. Dicuntur Harcurtius et Guichius habere XXIV hominum millia; ab Hispanis acti cuniculi sub tria Basseae propugnacula. Marescallum Hornium[4] puto in itinere esse, ut huc veniat.

H. Grotius.

Lutetiae, VII/XVII Maii 1642.

De Tercera alii contra aiunt deditum a Castellanis id quod tenebant castellum. Galli opera ab Hispanis in comitatu Burgundiae coepta ad instaurandam arcem Chauvireiam ab ipsis Gallis anno praecedente dirutam disiecere.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Perpiniani obsessio. Caroli Lotharingici sors. Varia nova.

5723. 1642 [mei] 19. Aan J. Meursius jr.[1]

Vir clarissime,

A Colonia nihil abs te accepi. Sed gaudeo curam te gerere memoriae patris.[2] Amavi eum magnique feci merito, ut virum bonum, eruditum, optime de literis meritum et mihi a prima aetate cognitum. Catalogum[3] percurri plurimumque gaudebo, si librarios reperire poteris, qui edant ea quae in scriniis tuis restant; deinde si te cognoscam incedere per patris vestigia, si quid a me proficisci potest tibi utile, ostendam me amicum esse etiam defunctis,

tuae Claritudini optima volens,

H. Grotius.

Lutetiae, 19 Aprilis [*sic*] 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Meursio filio.

In de marge van de copie te Rotterdam: D. Meursio filio.

4 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn was op 8/9 mei in het legerkamp bij Perpignan door de koning ontvangen. Hij bevond zich nu tussen Toulouse en Parijs.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 708 no. 1567. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 40^{r}. Antw. op no. 5693. Bij het dateren van zijn brief heeft Grotius abusievelijk ‘Aprilis’ in plaats van ‘Maii’ geschreven.

2 De filoloog en historicus Johannes Meursius sr. was op 20 september 1639 te Sorø in Denemarken overleden (*NNBW* VII, kol. 872-873; *DBL* IX, p. 527-528).

3 Johannes Meursius jr. had Grotius een catalogus van zijn vaders gepubliceerde en ongepubliceerde werken geschonken.

5724. 1642 mei 19. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quandoquidem operaepretium esse iudicas, ut ante editionem libri tui adversus Rivetum[2]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, Q 13a. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5713, beantw. d. no. 5732.
2 Exemplaren van Grotius' *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) lagen in Parijs klaar voor verzending; vgl. no. 5726.

videas ea quae minister Amstelodamensis scripsit, integrum tibi librum mittere decrevi.[3] Et quoniam de mantissa mentionem iniicis, ego auctor tibi sim scribendi epistolam Latinam ad magistratum Amstelodamensem,[4] quae inter caetera querelam contineat, quod a ministro eius urbis traducaris ob ea quae in republica gessisti, cum tamen deputati sciant ipsos Roterodamenses in Conventu fassos nihil a te extra mandata actum, atque ea occasione mentio fiat mandati ad obeundum syndicatum et mandati de indemnitate, item testimonii Delfensis et, si placet, consultationis nostrae, quae omnia deinde Latine versa subnectantur ordine.[5] Eo pacto et tibi satisfacies et ministro respondebis, qui Latine, non Belgice scripsit. Interim futurum spondeo, ut ea epistola statim vernacule edatur cum annexis.[6]

Exemplaria confessionum Parisiis editarum nulla in nostras oras venere. Blavius, ut nuper mihi indicavit, suam editionem paene absolvit;[7] ubi mihi aliquid ea de re constiterit, curabo id ne nescias.

Basseam periisse et nos iam intelleximus.[8] Unica nunc in Perpigniano spes, quae si decollat, male cum rebus Gallicis agitur. In Anglia pessimo loco sunt regis negotia, utpote qui Hullam capere tentaverit, sed ita ut a praefecto[9] exclusus sit, quem ipse maiestatis laesae (ac)cusat, parlamentarii vero ut bene de republica meritum donis munerant.

Ego te iterum iterumque rogo ut de filii matrimonio[10] tandem benigne statuere digneris, quod et brevi futurum confido. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XIX Maii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Mei.
En in dorso: 19 Maii 1642 W. de Groot.

3 Het geschrift *Hugo Grotius papizans* van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius. Tot nu toe had Grotius alleen fragmenten (vermoedelijk de *praefatio ad lectorem*) onder ogen gekregen.
4 Willem de Groot wist op dit moment niet precies wat zijn broer tegen Laurentius wilde ondernemen.
5 Genoemde documenten zijn in het najaar van 1642 gepubliceerd in de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot* ... (*BG* no. 889).
6 De open brief van Grotius aan Jacob Laurentius werd in de Republiek uitgegeven met een Nederlandse vertaling (*BG* no. 1202).
7 De Parijse editie van Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam* was in maart verschenen (*BG* no. 1166). Een enigszins gewijzigde uitgave werd door de Amsterdamse uitgever Blaeu verzorgd (*BG* no. 1167).
8 La Bassée was sinds 13 mei weer in Spaanse handen.
9 Sir John Hotham, gouverneur van Hull, had koning Karel I de toegang tot de stad ontzegd. Dit incident werd in mei druk besproken (B.N. Reckitt, *Charles the First and Hull,* Londen 1952, p. 35-43).
10 De huwelijksplannen van zoon Pieter.

5725. 1642 mei 19. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De ambassade heeft nu haren vollen eysch,[2] naerdat den heer van Rinswoude, die Ploos

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 718 no. 283. Beantw. d. no. 5733.

2 De kandidaten voor een buitengewone ambassade naar Engeland waren Willem Boreel (namens Holland), Caspar van Vosbergen sr. (namens Zeeland) en Johan van Reede van Renswoude (namens Utrecht); vgl. nos. 5716 en 5717.

in bedienynge ende maximes is gesuccedeert, als derde bij de Generaliteyt daerbij is gevoucht[3] ende de instructie is geformeert. Wanneer voortgaen sal, blijft echter onseecker, alsoo degene die deselve voorderen ende sturen, letten wanneer die den conynck nuth wesen sal, wiens saecken slechter ende slechter gaen. Naer de preuve om in Hul te commen is misluckt, was den gouverneur[4] bij den conynck als traistre verclaert ende den gouverneurs proceduyren bij het parlement geapprobeert ende de forme van procederen als tegens de vrijheyt van het parlement ende rechten van Engelant strijdych verclaert, alsoo den gouverneur, een lith van het parlament, de ordre van hetselve heeft gevolicht ende sonder informatie ende wettelijcke proceduyren sulcke proclamatiën niet mogen geschieden. Voorts was den graeff van Warwyck, die de plaetse van admirael van de zee bewaert, naer Hul gesonden om alle de ammonitie uyt het magasijn aldaer te lichten ende binnen Lonnen te brengen.[5] Denselven grave hadde oock een conynckxschip, dat op de riviere van Hul de wacht hielt, met twee van sijne scepen vandaer gehaelt. Ende naer eenyge mij seggen die goede advisen uyt Engelant ontfangen, soo is het apparent dat de ambassadeurs, buyten de complimenten van het parlament over de toestem[m]ynge van het huwelijck ende transport van de princesse te bedancken,[6] niet veel uytrechten, het parlament gans niet genegen sijnde dat uytheemse haer met de saecken van haer rijck souden bemoyen.

Alle dese tijdyngen geven de coninginne weynych lust, die evenwel om haer te diverteren desen morgen met sijn Hoocheyt ende een gevolch van seshondert monden tot coste van het lant naer Haerlem is gereyst om morgen te gaen naer Amsterdam[7] ende vandaer Saterdach te scheyden, dien middach tot Leyden te eten ende 's avonts wederom in Den Hage te wesen. In de respective steden worden groote preparaten gemaekt, namentlijck tot Amsterdam, daer drie arcus triumphales op den Dam sijn opgericht.

Soo haest en sal sijn Hoocheyt de coniginne niet hier hebben gebracht ofte maeckt staet naer het rendevous[8] te gaen. Dat soo haest niet wesen sal ofte sal bij de Françoisen te spade worden gehouden, die reeckenynge hebben gemaekt dat [hij] den vijfthiende deser daer al soude sijn geweest, sulkx dat desen staet naer haer opinie oock oorsaecke tot het verlies van La Bassee sal hebben gegeven.

Sint Thomé wort bij de onse noch bewaert ende sage den ambassadeur van Portugael[9] garen dat die plaetse ende Loan Sint Paul wierden aen sijn conynck gerestitueert; dat soo niet geschapen is te volgen, houdende de onse Sint Thomé

3 Johan van Reede van Renswoude (1593-1682), lid van de Utrechtse ridderschap, was Adriaen Ploos van Amstel († 12 maart 1641) opgevolgd als gedeputeerde ter Staten-Generaal. Tijdens zijn verblijf in Engeland (1644) werd hij door koning Karel I in de adelstand verheven (*NNBW* III, kol. 1037-1038).

4 De veelbesproken gouverneur Sir John Hotham, die op 13/23 april de poorten van Hull voor de koning gesloten hield.

5 Admiraal Robert Rich, graaf van Warwick, voerde de orders uit van het Parlement. Met instemming van gouverneur Hotham werd in mei de inhoud van de kruitmagazijnen van Hull per schip overgebracht naar de Tower van Londen (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1235-1238 en kol. 1319).

6 Dank was verschuldigd voor het feit dat het Parlement een vervroegde huwelijkse staat van de 'princess royal' had toegestaan; vgl. no. 5662.

7 Koningin Henriëtte Maria bezocht in gezelschap van Frederik Hendrik en prins Willem de Hollandse steden. Op dinsdag 20 mei werden de vorstelijke gasten in Amsterdam ontvangen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 813-817).

8 De schans de Voorn was in 1642 wederom het verzamelpunt van het Staatse leger (*Het Staatsche leger* IV, p. 127).

9 De nieuwe Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão had op 14 mei 1642 zijn eerste audiëntie in de Republiek.

haer nodych om de Engelsche den lust van den handel van Guinea te doen vergaen, die sij aennemen omdat de negotie op den cust niet wel succederende sij de costen van de equipagie met suyckeren in Sint Thomé te halen gewent sijn goet te maecken.

Buyten apparentie is het niet dat de Oostindische Compangie mede eenych voordeel op de Portugesen, eer de notificatie in Indiën sal sijn gedaen,[10] souden crijgen, alsoo vijfthien scepen naer Goa waren gesonden, niettegenstaende de Portugesen de onse de revolte van Portugael hadden bekentgemaeckt. Dat seggen ons brieven van den 18 Novembris 1641, door een Engels schip uyt Bantam voor de Compangie medegebracht. In Japan waren de misverstanden soo verre geassopieert, dat de onse was toegestaen uyt haer scepen te mogen handelen ende hare waren vertieren, met hope van meerder te obtineren. Maer de waren in het lant te brengen, daer contoiren te houden als voor desen, hadden noch niet vercregen. Dat is hetgene wij hebben van het publyck.

Wat ons particulier belanckt, hier gesproocken hebbende met een ofte twee wel geaffectionneerde bewinthebberen[11] van uwen tweeden, oordeelen die jegenwoordych bij veele precyse onder de hare aenstoot sal worden genomen uyt de jegenwoordyge, trotterende schriften, die het gepasseerde wederom wacker maecken. Vint uEd. echter dienstych dat een preuve bij alle confidente wort genomen, ick sal mijnselven niet ontrecken, niet alleen omdat ick uEd. soucke te dienen, maer dat het mij verdriet de goede gaeven van uwen soon soo verloren te sien gaen, die tot geen vrucht sullen worden gebracht, soo de rasernije die hem het hooft onstelt, niet en wort geweert, waerop uEd. soo seer de behoudenisse van uEd. bloet uEd. ter herten gaet, met ernst behoort te letten, hetwelcke ick tot mijn eygen decharge hier noch eenmael bijvouge, voortaen mij des niet meer meenende te bemoyen.

Desen 19 Mey 1642.

De leste brieven uyt Constantinopolen sijn in Martio; doen leeffde de soon[12] noch van den Grooten Heer ende drie sijne[r] vrouwen gyngen swanger.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Maii.

En in dorso: 19 Mey 1642 N. Reigersberg.

5726. 1642 mei 24. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Exspectabo eruditorum iudicia de Americanis.[2] Hic meae coniecturae omnibus probantur. Habes hic mea ad Rivetum,[3] quae et Mileterio ostendi ante ἐκδόσιν et

10 Het verdrag dat op 12 juni 1641 tussen Portugal en de Republiek was gesloten. Met het bekendmaken van dit verdrag in de overzeese gebieden werd een termijn van een jaar na ratificatie aangehouden (Prestage, *The diplomatic relations,* p. 178-189).

11 Over de problemen bij het vinden van een passende werkkring voor Pieter de Groot moet Reigersberch in mei gesproken hebben met de Amsterdamse bewindhebber Pieter Pietersz. Hasselaer.

12 In zijn brief van 26 april maakte Grotius melding van geruchten over de dood van kroonprins Mehmed; zie no. 5697.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 936 App. no. 601. Antw. op no. 5716, beantw. d. no. 5736.

2 Op 12 mei dankte Willem de Groot zijn broer voor de toezending van de Parijse editie van *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* no. 725).

3 De *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175).

Petavio, viro certe pacis et emendationis amanti et antiquitatis peritissimo.[4] Libros de Iure belli ac pacis[5] nondum accepi.

4 Het manuscript had Grotius ter beoordeling aangeboden aan Théophile Brachet de La Milletière en Denis Petau S.J.

5 *BG* no. 571; een week later ontving Grotius eindelijk de toegezegde presentexemplaren.

Bassaea ante dies quinque dedita est.[6] De Perpiniano res incerta est. Clausi aditus, sed magnae ibi vires Hispanorum et crescunt quotidie. In Anglia hoc tempore rege ab auxiliis externis destituto nulla poterit transactio fieri, nisi per quam parlamenti nova potestas confirmatur et ius quoddam nanciscatur longae possessionis.

Rex Galliae a febre liber ab haemorrhoidibus laborat. At de cardinali Richeliaco omnia pessima metuuntur. Succus corporis in pus abit. Mens quoque non constat. Motta Odincurtius it obsessum Tortosam. Bassaea Hispanis dedita die huius mensis XIII. Nunc illi Castellum Cameracisii - id oppidi nomen est - obsident. Venturi inde ad Landresiacum. Nam Beckius cum Melone se iunxit habentque ultra XXX millia. His impares sunt Harcurtius et Guichius nec inter se concordes.

Saluta, quaeso, matrem, uxorem tuam ac liberos et amicos. Petrus ubi Amstelodamum migraverit, fac me certiorem,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 24 Maii 1642.

Si libelli contra Rivetum exempla non satis cito aut non satis multa ad vos venerint, rectum erit ibi quoque eum libellum edi.[7] Privatas chartas edi plane opus est quamprimum.[8]

5727. 1642 mei 24. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De zaecken van Engellant, voor zooveele dezelve ons zijn bekent, doen mij geloven dat voor den coninck aldaer niet goeds en is te wachten. Ende zoo de autoriteit van het parlement voor twee jaeren vast werdt gestelt,[2] is te vresen dat nae die twee jaeren hetselve zal continueren. Van de religie heb ick mede de opinie dat men de zaecke zal herstellen zoo die geweest is ten tijde van de coninginne Elizabet, de bisschoppen laetende,[3] doch met uitsluiting van het polityck - 'twelck met de oudste canones best overeencomt-ende in 't kerkelijck haere macht besnoeiende met synoden, 'twelck nut can zijn. Die de beelden ingebracht hebben, daer die niet en waeren ende saeculi typhum gemengt hebben cum cura episcopali, hebben niet weinigh oorzaecke gegeven tot dese onsteltenisse.

6 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 24 mei.
7 Spoedig verscheen in de Republiek een herdruk van de *Animadversiones* (*BG* no. 1176).
8 Steeds sterker voelde Grotius de noodzaak van een spoedig verschijnen van zijn *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op no. 5717, beantw. d. no. 5737. Bij de alinea ‘De vrunden van den cardinael de Richelieu’ begint Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch. Een copie van deze nieuwsbrief, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, is aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 3 juni 1642).
2 De zorg over de militia en de verdedigingswerken van het land nam het Parlement voor de duur van twee jaren van de koning over. Zonder de goedkeuring van de koning trad deze maatregel op 5/15 mei in werking (Gardiner, *History of England* X, p. 190-191 en p. 193-194).
3 De 12 bisschoppen, die sinds begin januari gevangen zaten, werden in mei op borgtocht vrijgelaten (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1206).

Ick zal verlangen nae de tijdinge van de tocht van sijne Hoocheit ende van 'tgunt passeert in Brasyl ende Sint Thomé, ende zoo iet notabels passeert in het verreizen van de heer Spierinck nae Sweden.[4]

4 Petter Spiring Silvercrona ging in Stockholm verslag uitbrengen over de Staats-Zweedse betrekkingen.

Mijn boeck tegens monsieur Rivet zende ick uwe Ed.[5] Ick heb het laeten zien, eer het gedruckt wierd, aen monsieur de La Milletière ende aen père Petau, die als lang geleeft hebbende onder die van de religie ende haere maximen wel verstaende, deze als zijnde zeer moderaet geworden ende oprechtelijck genegen zoo tot verbetering als tot een redelijcke vereeniging, waertoe hij veel can bijbrengen als zijnde in de antiquiteit zeer ervaeren.[6] Aen de Hollandsche predicanten zal al dat ick doe niet smaecken, in Engelant ende Duitschlant misschien aen eenigen. Mijne Annotatië[n] op de vijf boecken Mosis zijn al gedruckt. Ick hoop die op het heele Oude Testament zullen gedruckt zijn t'einde van dit jaer. Den druck is schoon.[7] Een doctor van de Sorbonne helpt de prouven overzien.[8]

De vrunden van den cardinael de Richelieu[9] vresen dat hij niet lang zal leven ofte immers buiten credyt zijn, alsoo de zwackheit van het lichaem zichzelff consumerende door apostemen oock het verstant verswackt. Den coninck heeft het brevet gescheurt 'twelck den cardinael had doen instellen om alle de cardinalen preseantie te geven boven de princen van het bloed, uitgenomen des conincx kinderen, in welcke zaecke den duc d'Anguien courage heeft getoont.[10] De coninginne blijft oock bij haere kinderen niettegenstaende den brief die den cardinael had doen schrijven. Ende den coninck door den cardinael Mazarini, die bij den cardinael de Richelieu was afgezonden, verzocht zijnde weder te comen nae Narbonne heeft zulcx niet goedgevonden. Den gouverneur van Perpignan had verzocht aen den coning van Spaignie te mogen zenden[11] belovende, zoo in zeeckeren tijd geen secours en quame, de stadt te zullen overgeven, maer niet het casteel. Maer de Fransoisen willende dat hij oock beloven zoude het casteel over te geven ende hij dat niet willende doen, zoo is het zenden achtergebleven. La Motte-Odincourt hebbende becomen Col de Ballaquer ende een fort op d'Ebro gaet Tortosa belegeren.[12] De macht ter zee is oock groot ten beide zijde op die custen, want de Spaegnaerden hebben daer vijftigh galeoenen, veertich galeien; de Fransche vlooten zijn daer oock gecomen, van de Middellandsche Zee twintich galeien, twintich andere schepen, van de Noordzee[13] vijfendeveertich goede schepen, twintich brandschepen, noch vijfendetwintich cleine schepen. Zoo de Fransoisen Perpignan connen crijgen ende enigh voordeel bekomen ter zee, zoo zullen zij Roses belegeren.

5 De *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175).
6 De Haagse hofpredikant André Rivet wist dat Grotius goede betrekkingen onderhield met de ‘paapsgezinde’ theologen Théophile Brachet de La Milletière en Denis Petau S.J.
7 Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* werden in Parijs door Cramoisy gedrukt. In augustus 1644 zou de laatste hand gelegd worden aan *tomus III* van de *Annotata* (*BG* no. 1137).
8 De eerder genoemde Denis Petau S.J. was op verzoek van Grotius betrokken bij de uitgave; vgl. no. 5408 (dl. XII).
9 De zieke Richelieu werd in Narbonne bijgestaan door kardinaal Jules Mazarin (*Lettres Mazarin* I, p. XIX).
10 In de afgelopen winter betwistten de hertog van Enghien (de latere ‘Grand Condé’) en kardinaal Mazarin elkaar de ereplaats bij plechtigheden. Dit dispuut werd door Richelieu aangegrepen om de koning te bewegen tot een passender regeling. De koning gaf gehoor aan de wens van de twee kardinalen en publiceerde op 17 april een ‘brevet royal, réglant le rang des princes du sang et des cardinaux français et étrangers’ (*Lettres Richelieu* VI, p. 902-904).
11 Gouverneur Flores de Avila kreeg eind april 30 dagen de tijd om zijn koning over de Franse voorstellen te consulteren (*Gazette 1642* , no. 66, ‘extraordinaire’ van 19 mei 1642).
12 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, was over de Sierra de Balaguer (ten zuiden van Tarragona) naar Tortosa opgerukt.
13 De vloot van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, ging op 25 mei voor anker in de haven van Barcelona (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 228-229).

La Bassee is overgegeven den 13 deser. Achtienhondert man zijn daeruit getrocken. Melos heeft meer als dertichduizent man, alzoo Becx zich daerbij heeft gevoucht; belegeren nu Casteau-en-Cambresis, daeraen zij geen lang werck zullen hebben, ende gaen daernae, zoo men meent, nae Landresis. Du Hallier maect een clein leger ende men zeit de Fransoisen wel

zouden mogen Offenburg belegeren. De keisersche vresen oock voor Philipsburg ende stercken henzelve zeer.[14]

De conincrijcken van Spaegnie brengen bij den anderen al het volck dat zij connen, ende te Napels werdt een vloot gereed gemaect. Dat Tercera heel aen de Portugesen is, werdt niet meer getwijffelt. Anders doen de Portugesen gantsch niet, waerover men hier niet wel tevrede is. Men oordeelt hier dat dit jaer vruchtbaer zal zijn in wijn ende coren ende werdt generalijck zeer verlangt nae de vrede.

Den 24 Maii 1642.

Een galei van Spaegnie heeft te Genua gebracht seshondertduizent ducaten.

Het drucken van de papieren mijn particulier raeckende[15] vinde ick hoochnoodigh ende metten eerste, zoo tot conservatie van het recht als van de eere.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port 15 s.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 Maii 1642. Cardinaels swachijt; biscoppen in Engelant.

5728. 1642 mei 24. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cardinalis Riceliaci valetudo[2] pro deplorata est omni corporis succo abeunte in pus, quod carnem ei et ossa rodit. Corporis morbus etiam menti morbum attulit. Vixit iam aliquandiu suae autoritati superstes. Nam et Schombergii restitutio facta est ipso nolente,[3] et decretum, quod sub regis nomine fieri iusserat, ut cardinales omnes posthac anteponerentur principibus regii sanguinis extra regis liberos, opponente se fortiter duce Anguiano, laceratum est a rege. Et regina permissa manere apud suos liberos, contra quam ille voluerat, et rex per Mazarinum rogatus, ut Narbonem rediret, abnuit. Marescallus Bressaeus relicto Catalaniae imperio[4] properavit ad Portum Gratiae,[5] ut sui iuris faciat pecunias, quas ingentes ibi abdidit Riceliacus.

14 Door de samenvoeging van het Luxemburgse leger van Johan van Beck met dat van don Francisco de Melo moesten de krijgsplannen van de graven van Harcourt en Guiche herzien worden (*Gazette 1642* , no. 69, dd. 24 mei 1642). Deze wijziging bracht met zich mee dat de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, zelfstandiger mocht optreden in het noordoosten van het land.

15 Grotius drong sinds kort ook bij zijn zwager aan op een snelle publicatie van de *Autentycque stucken* (*BG* no. 889).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 81; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 201 no. 429. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 163.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 24 mei 1642 (no. 5727).

3 Maarschalk Charles de Schomberg, hertog van Halluin, herwon in de eerste dagen van het beleg van Perpignan het volle vertrouwen van de koning.

4 De eerste Franse onderkoning in Catalonië, Urbain de Maillé, markies van Brezé, vroeg in april ontheffing van zijn taak (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 202-204). Na een onderhoud met de koning in Perpignan reisde deze zwager van Richelieu in mei terug naar zijn landgoed in de Anjou.

5 Le Havre (Portus Gratiae).

Eguillonia[6] vero rerum suarum pretiosissimas apud amicos deposuit, metuens ne ad nuntium de morte Riceliaci domus sua ab irata plebe spolietur. Mirum est quam populus omnis eius nuntii praecepto gaudio exsultet.

6 Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon.

Bellum interim non quiescit. Perpiniani praefectus rogavit, ut sibi aliquem ad regem Hispaniae mittere liceret, promittens, ni intra certum diem auxilia adessent, excessurum se urbe, at non et arce. Galli autem ita se id permissuros dixere, si de arce idem polliceretur. Videtur res et ad maritimum spectare certamen. Hispanica classis ad oram Catalaniae est L galeonum, XL longarum navium. Gallicae classes ab utroque mari eodem venere, ab Oceano naves bellicae XLV, minores XXV, incendiariae XX; ab Interno vero Mari XX longae naves, bellicae aliae totidem. Motta Odincurtius capto Colle Ballaqueo et castello ad Iberum Tortosae obsidium incepit.

Bassea vero XIII mensis huius Hispanis dedita est; egressi milites mille octingenti. Inde Hispani aggressi sunt oppidum, cui nomen Castelli Camerace[n]sis, mox ut creditur Landresiacum impetituri. At Harcurtius et Guichius parum inter se concordes divisere copias, ille circa Dorlanum, hic apud Peralonem[7] se tenens.

Per omnia Hispaniae regna novi exercitus fiunt et Neapoli magna classis. Crescunt Halerii copiae, et de Offenburgo obsidendo Galli deliberant. Caesariani ostendunt etiam Philippoburgo se timere. Legati vero electorum, qui Magonciacum convenere, commeatuum et armorum copiam bonam collocarunt partim in ea urbe, partim in urbe Monasterii et Colonia.[8]

Terceram insulam iam constat esse totam in potestate Portugallorum. Portugalli interim nihil se commovent, quasi in rebus tranquillis.

Melos XXX apud se millia habet. Iunxit ei se Beckius. Rex Galliae a febri liberatus in haemorrhoidas incidit. Gliscit apud eum Sanctimarcii gratia.[9]

Rex Britanniae in Hullum oppidum non admissus, cum ad id vindicandum ex vicinis locis nobilitatem convocasset, eam non ut speraverat animatam reperiens ultimum fecit autoritatis suae naufragium. Nunc Batavorum legatos expectat, ut quibus possit conditionibus transigat cum parlamentariis, qui constituerunt imperium in copias et terrestres et maritimas penes se retinere.

Signa omnia annum hunc in Gallia promittunt frugum et vini fertilem. Ad quem si pax accedit valde a populo expetita et quam cardinalis Riceliacus maxime moratus esse creditur, Ferdinando etiam titulum negando sine ullo colore probabili,[10] erit cur Deo agamus gratias, quem rogo, excellentissime et illustrissime domine, ut Sublimitati tuae et optima consilia inspiret et consiliis prosperos det successus.

H. Grotius.

Lutetiae, XIV/XXIV Maii 1642.

Navis longa Hispanica Genuam pertulit sexcenta millia ducatorum.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Status morbi in cardinali. Labescens eius autoritas. Schombergius ipso nolente restitutus. Cardinales principibus regii sanguinis postpositi, et alia. Cognatorum sollicitudo servandarum

7 Bedoeld worden Doullens en Péronne.
8 Tijdens het beraad van vertegenwoordigers van de Duitse keurvorsten in Mainz werd onder meer gesproken over depots die aangelegd zouden moeten worden in Mainz, Munster en Keulen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand van Köln,* p. 208-211).
9 De koninklijke favoriet Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars.
10 Keizer Ferdinand III werd door de Fransen - tegen beter weten in - aangeduid met ‘le roi de Hongrie’.

divitiarum. Catalaunica. Bassea ab Hispanis occupata. Belgica et in oris Rhenanis gesta. Regis Gallici novus morbus et favor in Sanctum Martium. Anglica.

5729. 1642 mei 26. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Nulla ad nos exemplaria Viae ad pacem perferri iam ante monui, adeo ut ne unum quidem extare intellexerim.[2] Blavium monui ut editionem maturet, sed ipse morte fratris tardior ad eas res factus operarum defectum semper obtendit.[3] Dissertationis Americanae nulla hic alia sunt exemplaria quam quae ad nos misisti.[4] Blavius etiamnum suum habet apographum. De Anthologia et poematis postea videbimus; interim ea domi meae servo.[5] De indicibus ad Anthologiam necessariis iam despero eos posse reperiri hic homines, qui iis conficiendis sint necessarii. Animadversiones tuas ad Rivetum videre valde desidero. Citius hic nova adornabitur impressio quam exemplaria e Galliis in Bataviam afferantur, nisi opus sit maius quam tu existimas.[6]

Ad Didericum secundum intentionem tuam scribam. Dixit mihi hodie Brassetus eum Lichnecae castellum cum aliis copiis obsidere et apud primores exercitus in magno esse honore.[7]

Quae in Americanis mutari et addi vis, ea ut meminerim curabo.

Hic nihil iam fere occurrit, nisi quod regina cum principe Amstelodamo sunt reduces, ubi spectacula aquatica minus recte processerunt.[8] In Anglia omnia etiamnum sunt turbata, maxima quippe inter regem et parlamentum de potestate est controversia.

Deus te, nos nostrosque omnes diu servet incolumes,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XXVI Maii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 4 Iunii 1642.

En in dorso: 26 Maii 1642 W. de Groot.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, Q 13b. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5719, beantw. d. no. 5739.
2 In maart was de Parijse editie van Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* no. 1166) gereedgekomen.
3 Joan Blaeu had de opdracht een herdruk van de *Via* te verzorgen (*BG* no. 1167). Van een gelijktijdig verschijnen van zijn uitgave met die van Parijs was door het overlijden van Cornelis Blaeu in maart 1642 geen sprake meer.
4 Begin mei ontving Willem de Groot zijn exemplaar van de *Dissertatio* (*BG* no. 725). Voor een eventuele herdruk in de Republiek gaf Grotius in zijn brief van 17 mei nog enkele correcties aan zijn broer door; vgl. nos. 5571 en 5719.
5 Een uitgave van deze werken zou voorlopig niet gerealiseerd worden; zie *BG* nos. 1 en 534.
6 Exemplaren van de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) waren onderweg. Van dit geschrift verscheen in hetzelfde jaar een herdruk (*BG* no. 1176).
7 Henri (of Jean) Brasset, de Franse ambassade-secretaris in Den Haag, sprak over het optreden van Dirk de Groot bij de Frans-Hessische acties om kasteel Lechenich (ten westen van Keulen) in te nemen (18 april-begin juni) (*Episodes Guébriant,* p. 269-271).
8 Frederik Hendrik liet koningin Henriëtte Maria in de week van 19 tot 24 mei de Hollandse steden zien.

5730. 1642 mei 26. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De Engelsche ambassadeurs prepareren haer noch ende sullen niet eer reet sijn, voordat

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 721 no. 284. Antw. op no, 5721.

geoordeelt wort dat haer entremise den conynck dienst can doen.[2] Tot noch toe verwijderen de saecken tusschen den conynck ende het parlament meer ende meer. Het parlament hadde een leste aensouck aen den conynck geminuteert. Een edelman, Donderdach voorleden van Jorck bij den conynck aen de coninginne affgesonden, arriveerde hier gisteren[3] ende relateert, soo men mij seyt, den conynck blijft persisteren, ende in sulcken cas was het parlement geresolveert de bestierynge van het rijck aen sich te nemen. Veel adels voucht hem bij den conynck ende een groot deel - soo houden hier de hooffsche tijdyngen - van de noortse ingesetenen.

Het proces tegens den aertsbiscop[4] wort bij het parlament begonnen ende eenyge hebben in het parlament dominum Jonson[5] socianismi ende arminianismi gesuggilleert, bij occasie dat daer wiert gedelibereert op de continuatie van de coniginne, princen ende princessen van Bohemen.

Hier is men vast besych om scepen te versamelen die, mits het meerderdeel met soldaten naer boven op de rendevous[6] is, qualijck sijn te vinden tot het vervoeren van de Françoisen die van Sint Malo tusschen de vier- ende vijffduysent sterck voor Hellevoet sijn gearriveert.[7] Die ongelegentheyt ende een continuelen noortoostenwint sal haer passage seer difficyl maecken ende oock oorsaecke sijn dat het leger ontrent Littoye later bij den anderen comt.

Sijn Hoocheyt vertreckt Donderdach[8] ende [de] coninginne, die het leger garen soude sien, volcht Vrijdach om dien dach haer middachmael te houden ter Goude ende 's avons te wesen tot Utrecht, Saterdachmiddach te Cuilenburch, 's avonts tot Buyren. Den extraordinairen ambassadeur van Portugael toont noch niet ergens anders om gecommen te sijn als om te versoucken restitutie van Sint Tomé ende Loan Sint Pol.[9]

Hoe uEd. Rivet tracteren sal, verlange ick te sien.[10] Sijn malitie ende quaden aert toont hij genouch, hoeseer onder een beleeffden schijn die soeckt te decken; dat niet dient gedissimuleert dat wel wort gemerckt, hoewel sulcke materiën best sacht worden verhandelt.

Laurentius, die meer memorie[11] als oordeel toont, mach stilswijgende qualijck voorbijgegaen worden. Sijn inleydynge geeft materie om te erinneren de quade proceduyren van commissarisen - die hij rechters noemt - voor die deselve soude

2 Het vertrek van de Staatse ambassade tot bemiddeling in de Engelse geschillen werd telkens om steeds wisselende redenen uitgesteld (zie bijvoorbeeld *CSP Dom. 1641-1643,* p. 329).
3 Sir William Murray (ca. 1600-1651), de latere graaf van Dysart, jeugdvriend en kamerheer van de koning (*DNB* XXXIX, p. 407-408; vgl. *CSP Ven. 1642-1643,* p. 63).
4 William Laud (1573-1645), aartsbisschop van Canterbury, zat vanaf maart 1641 gevangen in de Tower. Voorlopig maakte het Parlement niet veel werk van zijn proces (*DNB* XXXII, p. 185-194).
5 Samson Johnson, een vroegere huisgenoot van aartsbisschop Laud, thans predikant van keurvorstin-weduwe Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin', in Den Haag, had in 1636 toezicht gehouden op de Oxford-uitgave van Grotius' *Defensio fidei catholicae de satisfactione Christi adversus Faustum Socinum* (*BG* no. 925). Zie voor de contacten van Johnson met Grotius, Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 193, p. 210-211 en p. 370.
6 De schans de Voorn was in 1642 wederom het verzamelpunt van het Staatse leger.
7 Binnenschepen werden gezocht om de 4/5000 Bretons naar het leger van Guébriant te vervoeren.
8 Frederik Hendrik verliet Den Haag op donderdag 29 mei.
9 Ambassadeur Francisco de Andrade Leitão had bij zijn eerste verschijnen in de Staten-Generaal (14 mei) het Portugese standpunt uiteengezet in een elegante toespraak in het Latijn (Prestage, *The diplomatic relations,* p. 183).
10 Grotius bedacht ook zijn zwager met een exemplaar van zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175).
11 Jacob Laurentius toonde deze 'memorie' in de *praefatio ad lectorem* van zijn geschrift *Hugo Grotius papizans*.

wesen vergeten. Ende dat soude bij een missive, gelijck wij hier hebben voor desen gediscoureert, bequamelijck aen de regierders ofte burgemeesters van Amsterdam connen geschieden.

Van de wedercomste van Salmasius[12] sie ick dat de curateurs noch niet seecker sijn. Wat een president genaemt Ab Ano[13] heeft geschreven boven sijn prattycque criminelle ende wat uEd. van sijne schriften hout, wilde ick wel weten.
Desen 26 Mey 1642.

Spierynkx gelt is noch niet ontfangen, soo sleept sijn reyse oock noch.[14]

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur ordinaris van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Iunii.
En in dorso: 26 Maii 1642 N. Reigersberg.

5731. 1642 mei 29. Van C. Marin.[1]

Monsieur,
Croyant que monsieur le mareschal Horn sera desja à Paris, je vous addresse son paquet cy-joinct et attend[s] de vous la perfection de ce que je vous ay prié par mes precedantes, esperant que le sieur Heuf se lairra persuader à me payer le reste ou bien quelque chose, puisque mondit seigneur Horn s'en va en Suede et y pourra faire des bons offices pour le parachevement de ces descomtes.[2]
Icy tout est en paix. Mais les Petis Cantons, irritez de ce que la Republique n'a point demandé le passage par leurs terres pour sa levée, mais le fait procurer soubs-main par des corruptions des baillifs, par où les soldats passent vers les Grisons, ont arresté quelques compagnies à Lach,[3] où on desbarque quand on vient de Zurig. Mais je crois que l'argent de Venise fera accommoder le tout. Le peuple des Grisons est aussy mal contant que quelques particuliers gagnés par argent font passer les soldats de la Republique au desceu des communes, penes quas rerum summa est, et bientost on doit tenir une diète sur ce suject.[4] Ainsi la Republique de Venise en voulant espargner argent à ne demander point de passage là où il faut, en despendra à ceste heur deux fois autant, si elle veut avoir des gens.

12 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise hield zich vanaf oktober 1640 in Frankrijk op. Slechts zijn vroegere collega André Rivet wist iets van zijn intenties (Leroy, *Dernier Voyage,* p. 88-90, Leroy-Bots, *Corr. Saumaise-Rivet,* p. 288-290, en Molhuysen, *Bronnen* II, p. 268-269).
13 Petrus Vanderanus (1530-1594), hoogleraar te Leuven, later president van de Raad van Luxemburg 1571-1594. Behalve een *Prochiron, sive Enchiridion judiciarium libri IV,* ed. Leuven 1558, schreef deze jurist ook een *De privilegiis creditorum commentarius ad Joachimum Hopperum,* Antwerpen 1560 (*BNB* XXVI, kol. 314-315).
14 De Zweedse resident in Den Haag, Petter Spiring Silvercrona, wachtte nog op de uitbetaling van de Staats-Zweedse subsidie.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 267. Eigenh. oorspr.
2 Marin bleef hopen op een voorschot dat de bankier Johan Hoeufft aan hem zou betalen na daartoe opdracht te hebben ontvangen van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn.
3 Lachen, plaats aan de zuid-oever van het meer van Zürich.
4 Op 11/21 juli zouden de inwoners van Graubünden zich in Chur nader beraden over de Venetiaanse troepentransporten (Jecklin, *Materialien* I, p. 386 no. 1669).

Le pape arme dereschef n'y ayant aucune apparence que l'affaire de Parme[5] se puisse decider amiablement, faisant estat d'avoir 15 mille combattans, pour l'entretien desquels on

5 Odoardo Farnese, hertog van Parma, stoorde zich niet aan de excommunicatie die paus Urbanus VIII over hem had uitgesproken.

amasse 40 mille escus payables chacque mois. On doit brusler à Rome un moine qui nie l'immortalité de l'ame.

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 19 de May l'an 1642.

L'argent estant arrivé à Genes, les Espagnols sortent en campagne avec le prince Thomas,[6] forts de X mille combattans.

In dorso schreef Grotius: 19 May 1642 Marin.

5732. 1642 mei 31. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Videris iam me a contra Rivetum.[2] Jacobi Laurentii librum si ante accepissem,[3] tractassem eum paulo magis pro meritis.[4] Omnino autem edendas sentio chartas nostras privatas eo sermone quo scriptae sunt.[5] Ubi prodierint, videbimus an quem reperire possimus, qui eas in Latinum sermonem vertat. Rogo nulla in hac re interponatur mora. Accepi iam exemplaria de Iure belli ac pacis. Reperio errata non pauca et in fine epistolae ad regem omissum annum quem adscribi volueram.[6] Quod subiicis de epistola a me ad Amstelodamenses magistratus edenda, id inconsultum iudico, nisi certi simus eos facturos quod velimus, id est venditionem impedituros.[7]

Gravis clades accepta a Guichio[8] prope Guisam die 26 huius mensis. Totus exercitus eius a Melone et Beckio concisus est, ita ut de octo millibus vix mille servati sint, captae machinae et impedimenta. Harcurtius, qui ad rumorem de industria ab hostibus sparsum iverat quasi Caleti obsidium prohibiturus, nunc retro rediit. Et omnes in vicinis terris feudorum possessores ad arma vocantur. Multum hic

6 Prins Tommaso Francesco van Savoye toonde zijn ontevredenheid over het lange uitblijven van Spaanse subsidie (*Gazette 1642* , no. 69, dd. 24 mei 1642).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 937 App. no. 602. Antw. op no. 5724, beantw. d. no. 5742.

2 De *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175). Van deze uitgave had Grotius op 24 mei enkele exemplaren naar de Republiek laten verzenden.

3 Het geschrift *Hugo Grotius papizans* van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius werd Grotius de 19de mei toegestuurd.

4 Vgl. de open brief, dd. [17 mei], van Grotius aan Laurentius, no. 5720.

5 De documenten afgedrukt in de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889) verschenen in 1642 in hun oorspronkelijke versie. In Grotius' *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) zouden enkele 'Autentycque stucken' in vertaling worden opgenomen.

6 *BG* no. 571; het jaartal 'MDCXXV' aan het einde van Grotius' opdracht van zijn *De iure belli ac pacis* aan koning Lodewijk XIII verschijnt voor het eerst in de editie 1646 (*BG* no. 572; vgl. *BG* no. 614). In het postscriptum komt Grotius nog eens terug op de onvolmaaktheden in de uitgave Amsterdam 1642.

7 Willem de Groot had zijn broer voorgesteld om in Amsterdam een klacht in te dienen tegen de auteur van het geschrift *Hugo Grotius papizans*.

8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 31 mei.

trepidatur. Habet hostis XX millia et haec victoria addit ei animos aut ad irrumpendum in interiora aut ad obsidenda oppida limitis. Etiam Motta Odincurtius a Tortosa, comes Susae a Melissa, quae arx in agro est Basileensi, obsidione depulsi sunt. Rex Perpinianum habiturum se sperat Iunii fine.

Habemus hic illustrem dominum marescallum Hornium, virum omni laude maiorem.
Saluta, quaeso, matrem, familiam et notos.
Lutetiae, 31 Maii 1642.

Iniuriam mihi fecit Blavius, quod non a Vossio, Barlaeo aut erudito alio fecerit recognosci hanc editionem, saltem ut errata, quae satis multa sunt, annotarentur.

5733. 1642 mei 31. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Aengaende onze tweede zoon,[2] men zoude op het stuck van zijn huwelijck beter connen letten, als men zage dat hij middel had om zijne familie te onderhouden, ende dat zonder eenige dingen te doen die mij zoude[n] mishaegen ende hem oneerlijck zijn, gelijck nu veel in de regiering geschiet. Ick bidde uEd. met de vrunden over te leggen off hij t'Amsterdam eenigh beginzel van emploi can becomen ende alzoo met trappen voortraecken. Want dat die personen die hem dusverre hebben geëngageert, van hem verder nae haere phantasie zullen willen disponeren, houde ick zeecker.

Ick bidde uEd. oock dat mijne particuliere papieren zonder uitstel in het Duitsch gedruckt werden, 'twelck des te noodiger is, omdat ick gezien heb het boeck van Jacob Laurensse.[3] Ick weet niet waerom mijn broeder de Groot hem hierin t'zoecken maect.

Van Engelant zijn de advisen die wij hier gehadt hebben, conform de onze. Doch men vougt daerbij dat den coning is gegaen nae Londen, apparentelijck om zich te vougen nae den tijd, 'twelck wel schijnt noodigh te zijn, alzoo hem alle uitheemsche hulpe failleert.[4] Ick gelove met uwe Ed. dat de Hollanders al te vasthoudende zijn dan dat zij Sint Thomé off Sint Paul aen de Portugezen zouden geven. Ende zal zeer verlangen om te weten 'tgunt in Oost-Indië zal zijn gepasseert.

31 Mey 1642.

Wij hebben hier, God zij gelooft, den marescal Horn[5] in zoo goede gezondtheit ende vigeur als sijne Excellentie oit heeft gehadt.

Ondertusschen crijgen wij hier verscheide quaede tijdingen. De principale is dat den graef van Guiche den zesendetwintichste dezer het heele leger heeft verloren, zoodat van achtduizent niet wel duizent en zijn gesalveert. 't Gevecht heeft geduirt van vier uiren naemiddagh tot acht uiren 's avonts in een bourg genaemt Haincourt, twee mijlen van Guise, alwaer den grave van

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op no. 5725, beantw. d. no. 5743.
2 Pieter de Groot had een grote liefde opgevat voor een dochter uit een Delfts regentengeslacht; vgl. no. 5245 (dl. XII) en no. 5618.
3 Met het openbaar maken van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889) hoopte Grotius een einde te maken aan de laster die tegen hem in de Republiek werd uitgesproken. Het meest recente voorbeeld daarvan was het geschrift *Hugo Grotius papizans* van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius.
4 Drie dagen eerder was de *Gazette* uitgekomen met de tekst van 'La requeste des deux chambres du Parlement d'Angleterre présentée au Roy de la Grand Bretagne pour empescher son voyage en Irlande' (*Gazette 1642*, no. 70, 'extraordinaire' van 28 mei 1642).
5 Grotius bevestigt de aankomst van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Parijs.

Guiche met zijn volck zich hadde gelogeert.[6] Artillerie ende bagagie zijn verloren. Don Melos ende Becx hadden nae 't innemen van Bassee zich gesepareert ende 't gerucht laeten gaen dat zij Calis wilden belegeren, waerover monsieur d'Harcourt nae 't Boulonois toe was gegaen. Maer deze tijding hoorende is terstont teruggegetrocken met twaelffduizent man ende verwacht renfort van de ban ende arrière-ban uit de naebuirige provinciën, waertoe wat tijds zal van noode zijn, ende is te beduchten dat den vijant daerentuschen sterck bij de twintichduizent man eenige plaetze zal belegeren ofte eenige inval doen.

Daerenboven is Motte-Odincourt belet Tortose te belegeren[7] ende heeft eenige schade geleden, gelijck oock den grave van Suse gedwongen is te scheiden uit het belegh van het casteel Melisse in 't bisdom van Basel.[8]

Jan de Waert vergadert een leger in Swabe,[9] waertegen monsieur d'Ossenville[10] alle de plaetzen van de Elsas sterckt ende voorziet. Den hertogh Carel is geweest bij de gedeputeerden te Mentz[11] ende zijn volck met ses keizersche regimenten vougen haer bij de Beyerschen om te gaen nae 't Stift van Colen. Du Hallier van die buiren ontslagen zijnde schijnt Dieuse[12] te willen belegeren.

Wij verstaen dat die van Erford eenige keiserschen te Rudelstad overvallen hebben ende zeshondert paerden becomen.[13]

Die van Milan dreigen Casal te belegeren. Den hertogh van Bouillon bereid zich om in 't velt te comen in Piedmont.[14] Den hertogh van Parme defendeert zich noch tegen den paus. Heeft ontrent zevenduizent man, gestijft door het gelt van Venegië, Florence, Modena. Den coninck van Vrancrijck hoopt Perpignan te hebben t'einde van Iunius. Daerentegen den coninck van Spaegnie belooft secours aen de belegerde.

Wij hooren nu dat het getal van de dooden bij Haincourt wat minder is,[15] alzoo veelen haer toonen tot Catelet ende op andere plaetzen, die haer door de vlucht hebben gesalveert. Wij verstaen oock dat het volck van du Halier zich bij den grave van Harcourt zullen vougen.

6 In zijn nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna van 24 mei (no. 5728) schreef Grotius dat de legers van de graven van Harcourt en Guiche zich op twee verschillende plaatsen ophielden. Van deze verdeeldheid profiteerden don Francisco de Melo en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck door van La Bassée door te stoten in de richting van Kamerijk. Bij Honnecourt aan de Schelde overrompelden zij de complete legermacht van Antoine III de Gramont, graaf van Guiche (*Gazette 1642*, no. 72, dd. 31 mei 1642).

7 In de nacht van 2 op 3 mei weerstonden de inwoners van Tortosa een aanval van de Franse graaf van La Mothe-Houdancourt op hun stad (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 210).

8 Gaspard de Champagne (1618-1694), graaf van La Suze, gouverneur van Belfort, slaagde er niet in het kasteel Mélisey (ten westen van Belfort) te veroveren (*DBF* VIII, kol. 299-300).

9 Over de Beierse generaal Johan van Werth werd bericht dat hij in Konstanz was begonnen met het vormen van een nieuwe troepenmacht; vgl. no. 5714.

10 Paul Le Prévost, baron van Oysonville, voerde met Johann Ludwig von Erlach het bevel over de vesting Breisach.

11 In Mainz had hertog Karel IV van Lotharingen met vertegenwoordigers van de Duitse keurvorsten besprekingen gevoerd over de aanstaande campagnes aan het westelijke front.

12 François de l'Hospital, sieur du Hallier, deed een poging het Lotharingse bolwerk Dieuze aan te vallen.

13 Het succes van het Zweedse garnizoen van Erfurt had Grotius kunnen vernemen uit de *Gazette 1642*, no. 71, dd. 31 mei 1642.

14 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, was begonnen aan een inspectiereis in Piemonte.

15 De Fransen verloren bij Honnecourt tussen de 1200 en 2000 soldaten.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, deze 31 Mey 1642 uyt Paris.

5734. 1642 mei 31. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Habemus hic[2] - laus sit Deo - omnium virtutum perfectissimum specimen marescallum Hornium magnis honoribus affectum a rege, cardinali, Chaviniaco, Schombergio, Mileraio. Expectat nunc tempus, ut videat reginam et principem Condaeum.[3] Interim urbem hanc consternavit tristis nuntius de clade, quam accepit Guichius, die XXVI mensis huius. Melos et Beckius post captam Basseam copias suas disiunxerant rumoremque etiam sparserant de obsidendo Caleto. Sed subito recollegere se ad XX millia et Gallos sub Guichio, tenentes se in loco parum munito, cui nomen Haincurtio, non longe a Guisa, adorti sunt medio tempore inter meridiem et vesperam. Pugnatum per horas quatuor. Galli, qui ad octo erant millia, ita caesi, ut vix mille evaserint, captae machinae, commeatus, homines quidam. Harcurtius, qui in agrum Caletensem properaverat, hoc nuntio accepto rediit habens secum ferme XII millia. His iungentur ex Normannia, Picardia, Campania et vicinis locis nobiles ex feudorum lege ad arma evocati. Sed non ita cito id fieri poterit, quin interim oppidum aliquod ab hoste obsideri aut etiam incursus aliquis et terrarum populatio fieri possit.

Sunt et alia mala, sed minora. Nam Motta Odincurtius prohibitus ab hoste est obsidere Tortosam non sine aliquo et ibi damno, quod quantum sit nondum recte scitur. Tum vero comes Susae cum Melissam arcem in Basileensi tractu obsedisset, coactus est inde abscedere. Rex scribit sperare se Perpinianum in sua potestate fore sub Iunii finem. Ducis Caroli miles et sub Broio caesarianorum sex cohortes cum Bavaricis eunt in terras apud Coloniam.[4] Liber ab iis Halerius videtur Diosae obsidium agitare. Ossenvillius autem oppida Alsatiae, quae Galli tenent, munit contra vim Joannis Waertii, qui in Suevia agmen collegit. Et dux Bulionius in Pedemontano agro brevi producrurus militem dicitur.

Ostendit se et contra papam dux Parmensis septem millibus militum, pecunias habens a Venetis, Ethrusco, Mutinensi. Erfurdenses nostri oppressis ad Rudelstatum caesarianis sexcentos equos abduxisse dicuntur. Brittones illi quinquies mille, ab Anglis adeo formidati, tandem in Batavos advenere.[5] Perstat rex Britanniae in proposito transeundi in Hiberniam, renitente acriter Angliae parlamento. Eunt illuc a Batavis legati, sed non multum profecturi putantur, ideo quod nolint parlamentarii externos immisceri rebus suis.[6] Rex Hispaniae eos, qui Perpiniani esuriunt, solatur spe auxilii. Hispani, qui Mediolani sunt, minantur Casali. Queruntur Galli de principe Arausionensi, quod tam sero se moveat.

H. Grotius.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 82; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 203 no, 430. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 167.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 31 mei 1642 (no. 5733).
3 Gustav Karlsson Horn had deze autoriteiten ontmoet op zijn reis van Breisach naar het Franse legerkamp bij Perpignan. Op 2 juni zou hij in Saint-Germain-en-Laye door de koningin ontvangen worden (*Gazette 1642*, no. 65, dd. 17 mei, en no. 75, dd. 7 juni 1642).
4 De keizerlijke generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, hield regimenten in reserve in Frankenland (*Doc. Boh.* VI, p. 430 nos. 1294 en 1295; Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 208).
5 Aangekomen in de Republiek werden de Bretons op binnenschepen naar het leger van Guébriant vervoerd.
6 Het vertrek van de Staatse ambassade tot bemiddeling in de Engelse geschillen werd voor onbepaalde tijd uitgesteld.

Lutetiae, XXI/XXXI Maii 1642.

Dicitur minor esse quam creditus fuerat interfectorum ad Haincurtum numerus, ideo quod multi ex fuga servati nunc demum appareant tum Castelleti, tum alibi. Audimus insuper Halerii copias Harcurtio se adiungere.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Hornii adventus. Guichii clades. Rhenana et alia Anglica. Hispanica. Belgica.

5735. 1642 [begin juni]. Van D. Graswinckel.[1]

Illustrissime domine, plurimum observande cognate,

Quem habet Excellentia vestra immensis beneficiis aeternum sibi vectigalem hunc hominem, is certe et ubique et semper talem se ut ferat aequum est. Ego id vero etiam pium existimo, cum te semper agnoverim loco patris, aut si quid ultra patrem datur. Otii, ut vides, rationem reddo. Quae Maresium tangunt, nata sunt sub manum, nec ad hoc scripta ut vulgarentur.[2] Sallustiana[3] - si qua sui fiducia - ferant vel Grotium iudicem. Quam de Maiestatis iure adiunxi dissertationem,[4] exhibebit ea, spero, Graswinckelum nescium assentari, candidum, euntem in omnem veritatem. Proximum ab his erit quod de sessionum praerogativa habeo affectum, inde heroico versu psalmi;[5] et ni quid vitae summa brevis impediat, iura patriae, necessitatis, libertatis, naturae.[6]

Sed moror te meis quisquiliis. Hoc agam. Perillustris Condersius,[7] de meliore nota nobile Leovaeorum fratrum par,[8] optet esse quam commendatissimum Excellentiae vestrae; et sane

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, G 57. Eigenh. oorspr. Niet gedateerd. Beantw. d. no. 5753. Deze brief ging vergezeld van een boekengeschenk aan Grotius (waaronder de verhandeling *De iure maiestatis dissertatio* van eind mei/begin juni 1642). Het lijkt aannemelijk dat Graswinckel de door hem aanbevolen 'Condersius' heeft belast met het vervoer van het pakket; vgl. de ontvangstbevestiging van Grotius (*infra*). Mr. Dirck Graswinckel (1600-1666) promoveerde in 1621 te Franeker tot doctor in de beide rechten, vervolgens bezocht hij Parijs waar hij voor Grotius secretariaatswerkzaamheden ging verrichten (1623-1625). In 1629 huwde hij de Amsterdamse Geertruyd van Loon. Het echtpaar vestigde zich in Den Haag. Spoedig verwierf Graswinckel in de residentie een goede reputatie als advocaat. In 1641 werd hij bij provisie benoemd tot advocaat-fiscaal in domaniale en civiele zaken bij het Hof van Holland (*NNBW* III, kol. 489-490; D.P.M. Graswinckel, *Grasw.,* p. 90-117).

2 Zijn *Notae* op een brief die Samuel Desmarets op 1 januari 1641 had geschreven naar aanleiding van Boxhorns verhandeling 'De Trapezitis'. Eind mei 1642 had de Leidse uitgever Commelin een uitgave van deze discussie verzorgd; vgl. no. 5661.

3 *C. Crispi Sallustii Catilina, Theod. J.F. Graswinckeluis commentario illustravit,* Leiden (Commelin) 1642 (ex. Parijs, Bibl. Nat.).

4 *De iure maiestatis dissertatio,* Den Haag (Th. Maire) 1642; vgl. no. 5737.

5 In 1643 publiceerde Dirck Graswinckel de hier aangekondigde *Psalmi Davidis Th. Graswinckel paraphrasi heroica vertit;* in het daaropvolgende jaar verscheen zijn *Dissertatio de iure praecedentiae inter serenissimam Venetam rempublicam et serenissimum Sabaudiae ducem*.

6 Van deze grote onderneming zag Graswinckel later af. Bij wijze van voorbeeld stelde hij in 1651 een *Placcaetboeck op 't stuck van de lijftochten* samen. Voor een overzicht van zijn oeuvre, zie G.J. Liesker, *Die staatswissenschaftlichen Anschauungen Dirck Graswinckel's,* Fribourg 1901, p. 260-265.

7 In 1640 was Graswinckel als advocaat verwikkeld in een proces van de Groningse Ommelanden tegen de stad Groningen. Door deze zaak leerde hij een aantal Ommelander notabelen kennen, waaronder de families Coenders en Lewe. De 'illustere' Groninger die met deze aanbevelingsbrief naar Parijs is getogen, moet Abel Coenders Lewe van Asinga (1624 - ca. 1663), zoon van Evert Lewe thoe Asinga en Anna Coenders van Helpen, zijn geweest. Genoemde Coenders was in de jaren 1658-1660 lid van de Raad van State (H.L. Hommes, in *Jaarboek CB voor Genealogie* 17(1963), p. 193-194, en Wittert van Hoogland, in *Gen. en Her. bladen* 4(1909), p. 13-14).

8 Abel Coenders had twee broers: Johan Lewe van Ewsum (1622-1671) en Joost Lewe tot Hanzouwe (1624-1677). In 1641 werden de broers op dezelfde dag (25 maart) ingeschreven

avita virtus, longa atque incunctabili nobilitate illustrior, patrium decus, mores ad humanitatem facti, non id modo merentur, sed vel ultro prolixam humanitatem Excellentiae vestrae invitant, ut ne dicam lacessunt. Sciant ipsi hoc in perillustri viro amare te, quod publice privatimque Grotiani nominis quaquaversum sit amantissimus. Ac dum ita apud te statuis, etiam serio crede, non alium esse magis qui te habeat post homines natos summum prae illo, qui summi boni loco habere edoctus est, quod tum vero suus est, aequalibus maior, Deo iungendus, ac cum nemine non de felicitate suprema certaturus, cum simpliciter et bona fide imitator atque expressor est candoris, morum virtutumque quibus praesens praesentis tui plenum sanctumque pectus tuum repletissimum esse venerabundus agnovit, sed stupens ipse, et qua dabitur, e dissitissimo licet intervallo, tantis in vestigiis pedem fixurus.

Vale,

excellentissimo Nomini vestro dicatissimus,

Graswinckel.

Onderaan de brief staat in andere, latere hand: (Inscri)ptio erat: Aen sijn Excellentie (den He)er ambassadeur (de G)root tot Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: R[ec.] 17 Iunii.

5736. 1642 juni 2. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Animadversiones tuas in Animadversiones Riveti legi semel iterumque,[2] quae mihi valde se probant. Vellem tamen paulo fusius tractatam eam materiam, quam tu hoc quidem tempore tantum delibasti. Quod Laurentiadae opposuisti iucundum sane est, quippe qui eo scripto ridendus propinatur.[3] Mallem tamen eam epistolam ad Amstelodamenses fuisse directam, aut certe ad ipsorum testimonium provocatum, cum allegatione eorum quae inter te et urbis Roterodamensis rectores acta sunt, ut nuper monuisse me memini.[4] Animadversiones tuas hodie Amstelodamum ad Blavium misi, ut aut illic illico imprimantur, aut ad me redeant.[5] Habet et suum exemplar Rivetus[6] et iam ad scribendum animum applicat, quare publice interest ut et tua hic legantur, quod nisi praestat Blavius, curabo ut alii in eius succedant locum.

aan de Groninger academie (*Album studiosorum Acad. Groninganae,* kol. 43). Naderhand zouden zowel Johan als Joost curator van hun Alma Mater worden (Wittert van Hoogland, *o.c.,* p. 14-15 enp. 29).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 244. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5726, beantw. d. no. 5745.

2 Grotius had zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) gevoegd bij het brievenpakket van 24 mei.

3 De open brief aan Jacob Laurentius van [17 mei] 1642; vgl. no. 5720.

4 Het verzoek tot publicatie van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).

5 Van de *Animadversiones* verscheen spoedig een door Blaeu verzorgde herdruk (*BG* no. 1176).

6 André Rivet kreeg van zijn Parijse vriend Claude Sarrau een exemplaar van Grotius' *Animadversiones* toegezonden (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 152-153, met op p. 161-162 de ontvangstbevestiging dd. 2 juni 1642).

Morbus cardinalis ad multas in republica christiana res magni est momenti. Male a Gallis provisum quod Basseam ita cito perdiderint, nam nunc et aliis in locis ipsis creatur periculum, a quo Bassea tutos efficiebat. Verum est vetus illud Gallos melius quaerere quam quaesita retinere. Guichii milites caesos ab Hispanis esse iam constat, de numero ambigitur.[7] Discant in posterum concordiam inter duces melius servare, discant hostem minus contemnere.[8]

7 Ook in de Republiek was het nieuws doorgedrongen van de nederlaag die de Fransen op 26 mei bij Honnecourt hadden geleden.

8 De graven van Harcourt en Guiche hadden verzuimd een plan op te stellen voor een gemeenschappelijke verdedigingslinie.

Princeps iam abiit ad exercitum. Regina Angliae heri eum secuta est, ut et ipsa milites nostros in castris videat, egregiam vero laudem.[9] Rex Angliae in regno suo fluctuat, neque sci(unt) subditi an sub monarchia an sub aristocra(tia), aut potius oligarchia vivant, ita res iam est turbata. Legati nostri cras discessuri creduntur, incertum quo eventu, consilio certe non malo.[10] Sunt enim, ut dicere soles, beati pacifici.

Quando tu mihi ad priores litteras, in quibus de Petri rebus et ego et Utenbogardus scripsimus,[11] nihil respondes, mirari non debes si de eius Amstelodamensi itinere nihil scribam. Sunt enim ista ἀσύστατα, ut ipse amator puellae, quae ipsum redamat, illuc se sine ulla certa spe, sine ulla pecunia conferat. Quantum in hac causa consiliis meis tribuas, facile video, et tamen iurare ausim neminem ex omnibus esse amicis qui tecum sentiat et, ut uno verbo absolvam, tu si hic sis aliter sentias. Rogo patrem esse te memineris.

Vale,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, II Iunii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Iunii.
En in dorso: 2 Iunii 1642 W. de Groot.

5737. 1642 juni 2. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Donderdach lestleden is sijn Hoocheyt uyt Den Hage vertrocken ende de coninginne Sondach gevolcht om den prins desen Maendach tot Buyren te vinden ende vandaer Woensdach te gaen besien het leger,[2] dat ick meen van voetvolck niet compleet wesen sal, soo veel scepen hebben ontrent Dordrecht lange gelegen door contrariën wint, die nu eenyge weecken heeft gewayt. Dan men seyt mij het volck te lande is beginnen te marcheren. Welcken wech tot groote incommoditeyt van de lantsluyden, daer sij sullen moeten passeren, sal moeten worden genomen; soude men anders de goede commoditeyt van droochte van de somer ende anders gebruycken, hoewel mijns oordeels deselve weynych sal favoriseren, indien de

9 Koningin Henriëtte Maria mocht op 5 juni getuige zijn van een grote wapenschouw van het Staatse leger bij de schans de Voorn.
10 Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude volbrachten hun buitengewone missie naar Engeland pas in de jaren 1644-1645 (Schutte, *Repertorium* I, p. 14-15 en p. 389).
11 Willem de Groot had op 28 april gezorgd voor de verzending van een schrijven van de bejaarde Johannes Wtenbogaert aan zijn broer; vgl. no. 5699.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 722 no. 285. Antw. op no. 5727, beantw. d. nos. 5746 en 5747.
2 De grote wapenschouw van het Staatse leger bij de schans de Voorn vond op donderdag 5 juni plaats.

conjunctie van Hatsvelt ende Wael alreede is geschiet[3] ende de conte de la Guic[h]e geslagen, gelijck de Brabantsche tijdyngen ons verclaren.[4]

3 Het leger van de Beierse graaf van Wahl was nu in Keulen verenigd met dat van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 211).

4 De nederlaag die don Francisco de Melo bij Honnecourt had toegebracht aan het leger van Antoine III de Gramont, graaf van Guiche.

Men hadde gemeent de ambassadeurs desen dach souden naer Engelant hebben verreyst, dan den heer van Rijnswau tusschen de Saterdach en de Sondach sijnde sieck geworden sal de reyse vertragen; ende evenwel en meent men niet dat het is een sieckte van staet, daer anders redenen toe sijn, omdat het in Engelant seer slecht voor den conynck staet.[5] De approbatie van de proceduyren van den gouverneur van Hul heeft het parlement nu [in] den druck de ingesetene bekentgemaekt ende stelt vast ordre op de militie.[6] Alle hope loopt op Schotlant, dat men crachtych schijnt te willen interponeren tot de accommodatie, ende den conynck; ende goet commende uyt dien houck daer het quaet vandaen is gecommen, kan men oordeelen dat niet te groot wesen sal.

Het schrift tegens Rivet hebbe ick met lust gelesen.[7] Het is cort ende claer, nader ontdeckende als eenyge vorige, hoe verre uEd. is van Socino ende Pelagio, dat dienstych is. Rivet sal het sijne daer wel vinden, dat hij wel heeft gemeriteert. De maniere die uEd. tegens Laurent(ium) gebruickt, is conform het concept dat wij hier oock hadden beraemt ende breeckt de cracht van het schrift cum contemptu autoris. Rivet sal het daer niet bij laten, maer wort geseyt alreede wederom aen 't werck te wesen, daer père Pethau in campange commen sal.[8]

Spierynck is noch hier;[9] Graswynkels bouck de Maiestate gedruckt, doch het gelt dat hij garen hadde niet betaelt.[10] Van Oosten noch Westen hebben wij niet.

Den heer Conradi, burgemeester van Amsterdam, een seer capabel persoon van goede maximes, die uEd. estimeert, van uEd. geëstimeert is geweest naer uEd. mij te Amsterdam sijnde heeft bekentgemaekt, meent eerstdachs sijn soon te senden naer Paris,[11] verwacht dat faveur, dat hij niet alleen bij uEd. acces, maer door uEd. entremise kennisse ende omganck bij des conynckx architeckt,[12] in welcke conste nevens de mathematique hij hem oeffent, soude connen crijgen, ende heeft begeert dat ick hetselve op uEd. soude versoucken. Twijfele off, gelijck hij daertoe bequaem is, oock genegentheyt soude tonen om hetgene uEd. aengenaem soude sijn te bevorderen.

Desen 2 Juny 1642.

5 Het vertrek van de Staatse ambassade tot bemiddeling in de Engelse geschillen werd uitgesteld; aanleiding daartoe was de plotselinge ziekte van ambassadeur Johan van Reede van Renswoude (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 67-68).

6 'The Answer of Parliament presented to His Majestie at York to two Messages concerning Sir John Hotham's refusall to give His Majestie entrance into Hull', van 9/19 mei 1642. Tegelijkertijd formuleerde het Parlement ook nog een 'Answer to the King's refusall to pass the Militia Bill' (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1206-1212, en *Catalogue of the pamphlets collected by George Thomason* I, p. 101-108).

7 De *Animadversiones* op de *Animadversiones* van André Rivet (*BG* no. 1175). In het werkje was ook de tekst opgenomen van Grotius' brief aan Jacob Laurentius (no. 5720).

8 Denis Petau S.J. had Grotius geadviseerd bij het opstellen van de *Animadversiones*.

9 Petter Spiring Silvercrona stond op punt van vertrek naar Zweden.

10 Zijn *De iure maiestatis dissertatio,* Den Haag 1642, had Dirck Graswinckel opgedragen aan koningin Christina.

11 De koopman en diplomaat dr. Albert Coenraetsz. Burgh (1593-1647) was in 1618 toegelaten tot de Amsterdamse vroedschap. Het burgemeestersambt vervulde hij in 1638 en 1643 (Elias, *De Vroedschap* I, p. 327-328 en p. 453-454). Zijn zoon mr. Coenraed Burgh (1619-1699) had al eens een keer eerder een bezoek aan Grotius willen brengen (vgl. nos. 3802 en 3823 (dl. IX)).

12 In aanmerking kan de koninklijke bouwmeester Jacques Lemercier (ca. 1582-1654) komen (*Macmilian Encyclopedia of Architects* II, p. 657-659). Zie voor de titel 'architecte du roi', R. Mousnier, *Paris capitale au temps de Richelieu et de Mazarin,* Parijs 1978, p. 120.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Iunii.

En in dorso: 2 Iunii 1642 N. Reigersberg.

5738. 1642 juni 5. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je n'escris pas à monseigneur le general Horn pour ce coup, ne sçachant rien, où il est et s'il a passé desja Paris, jusques à ce que vous m'en donniez quelque advis.[2] Si toutesfois son Excellence se trouve encor à Paris, je vous supplie de luy baiser les mains de ma part et l'asseurer de la continuation de mon tres humble service en son endroict, en luy faisant voir ce que j'escris en Suede par ceste derniere, que je vous envoye ouverte. Au reste, j'espere que vous auray extorqué quelque chose pour moy de monsieur Heuf avec l'assistance de mondit seigneur general,[3] et en attend[s] des bonnes nouvelles de vostre part par le prochain.

Car oultre tant de malheurs qui me talonnent de tous costés, ayant despeché ma femme en Valtoline pour y assister à un procez qu'elle y a depuis quelques années, on la a vidé devant sa venue à son tres gran dommage, et par ce moyen est privée des meilleurs fonds qu'elle y avoit et ce faute de moyens qui l'ont arresté icy plus longtemps qu'il ne fal[l]oit,[4] Patience.

Outre cela, la cherté de toutes choses est si excessive chez nous que c'est une pitié de s'y trouver pour moy, qui sans cela suis desja endeubté et fort malmené par mes creanciers. Je me confie après Dieu en la bienveillance de mondit seigneur general, qui sçaura en sorte disposer messeigneurs les regens de Suede, que peut-estre ils m'en soulageront bientost, pourveu qu'il arrive bientost en Suede ou à Hambourg, d'où on ne me mande encor aucun advis de mon change, qu'on m'a promis il y a deux ans.[5]

Les livres de mondit seigneur general ont esté envoyés de Lindau à Basle et de là j'espere qu'on les aura envoyé à Benfeld.

Je continue d'estre, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 26 de May l'an 1642.

In dorso schreef Grotius: 26 May 1642 Marini.

5739. 1642 juni 7. Aan W. de Groot.[1]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 268. Eigenh. oorspr.
2 De onlangs uit Beierse krijgsgevangenschap vrijgelaten veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had op 2 juni een bezoek gebracht aan de Franse koningin in haar paleis te Saint-Germain-en-Laye.
3 De Parijse bankier Johan Hoeufft behartigde de Frans-Zweedse geldzaken.
4 Alessandra Paravicini Capelli bezat een betwist erfgoed in het Veltlin.
5 Johan Adler Salvius onderhield vanuit Hamburg de contacten met de Zweedse diplomatieke vertegenwoordigers.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 937 App. no. 603. Antw. op no. 5729, beantw. d. no. 5762.

Mi frater,

Vereor ne de industria aliqui omnia exemplaria Viae pacis hic coemerint.[2] Nam idem evenit libro Salmasiano nomen praeferente Waluus Messalionis.[3] Blavius incitandus est, ut

2 Van de Parijse editie van de *Via ad pacem ecclesiasticam* waren binnen een week 800 van de 1000 exemplaren verkocht (*BG* no. 1166).

3 *Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium Loiolitam dissertatio prima,* Leiden 1641. Deze 'dissertatio' was gericht tegen Denis Petau, die naar aanleiding van een eerdere publicatie van Claude Saumaise, een verhandeling schreef, die in 1641 te Parijs was verschenen onder de titel *Dissertationum ecclesiasticarum libri duo, in quibus de episcoporum*

faciat tandem quod tam diu promittit.[4] Indices ad Anthologiam[5] forte facere possit Sorberius, iuvenis Gallus satis eruditus, qui nunc Amstelodami agit, sed opus haberet monstratore Vossio.[6] Si indices ibi fieri nequeunt, remittendus erit ad me liber. Viam pacis mitterem, nisi maior esset liber quam ut commode per tabellarium mitti possit. Velim et hanc et Animadversiones ad Rivetum in omnium esse manibus;[7] praeterea edi nostra ad Lucanum et poemata et Anthologiam;[8] recudi etiam Americanam dissertationem.[9]

De Diderico[10] gaudeo. Sed videntur mihi obsidiones ibi lente procedere. Privatarum chartarum editionem tibi et domino Reigersbergio commendo.[11] Mittam tibi per amicos exemplar unum Viae ad pacem, exemplaria aliquot Animadversionum in Rivetum et librum Mileterii, in quo et Riveto et Borboritae respondit.[12] Cum audio, quomodo hic vixerit Maraisius, video Graecum hoc nomen ei non male congruere.[13]

Perpiniani periculum non tam prope est[14] quam credebatur. Est panis ibi ad medium Augustum et centeni aliquot equi Gallorum liberius pascentes capti ab obsessis. Melos Campaniam ingreditur. Hallerius, qui Harcurtio se iungere debebat, retinetur a duce Carolo, qui loca in Lotharingia a Gallis possessa attentaturus videtur. Et nobilitas ad arma evocata paupertatis non sane fictae excusatione utitur.

Vale cum matre, uxore, liberis et amicis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

7 Iunii 1642.

Erratis, quae correxi in Animadversionibus ad Rivetum, addendum et hoc est p. 23 lin. 11: ‘Act. XX, 17’; p. 31, 3: ‘ἀισϑητοῦ’.

Quo magis introspicio novam editionem de Iure belli ac pacis,[15] eo plura reperio errata, quae sensum turbant. Quare librum relegendum alicui erudito dare debuit Blavius et lectorem admonere. Multa talia fiunt contra mea vota.

4 In de drukkerij van Blaeu werd de laatste hand gelegd aan een nieuwe editie van Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1167 en 1168).
5 Grotius' wensen met betrekking tot de indices bij zijn *Anthologia Graeca cum versione Latina* gingen niet in vervulling; vgl. *BG* no. 534.
6 Gerardus Joannes Vossius wist dat de jonge Franse protestant Samuel Sorbière in Amsterdam, of elders, naar werk zocht; vgl. no. 5671.
7 Weldra verscheen van zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) een herdruk in de Republiek (*BG* no. 1176). Zie voor de laatste correcties, het postscriptum van deze brief.
8 Van de hier genoemde werken verzorgde Blaeu alleen nog maar de uitgave van de nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).
9 De verhandeling *De origine gentium Americanarum dissertatio* kreeg in de loop van het jaar een Amsterdamse uitgave (*BG* no. 726).
10 Dirk de Groot nam met goede strijdlust deel aan de belegering van het kasteel Lechenich.
11 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
12 Théophile Brachet de La Milletière bestreed een aantal opvattingen van Rivet en Desmarets (Maresius - of bij Grotius - ‘Borborita’) in zijn *Le Catholique réformé professant l'adoration du S. Sacrement* ... Het werk werd omstreeks 7 juni in omloop gebracht.
13 ‘Borborita’ Samuel Desmarets had zich als predikant-hoogleraar te Sedan (1624-1632) niet geliefd gemaakt bij zijn geloofsgenoten (D. Nauta, *S. Maresius,* p. 82-103).
14 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 7 juni.
15 De meest recente herdruk van *De iure belli ac pacis,* die van maart 1642 (*BG* no. 571).

Literas posthac tuas rogo ad me recta mittas, non ad Heufdium.[16]

16 De Parijse bankier Johan Hoeufft.

5740. 1642 juni 7. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Mijnheer,

Hoewel de cardinal de Richelieu gebracht is uit de stadt van Narbonne, wiens lucht aen zijne Eminentie schadelijck wierd geoordeelt, nae een casteel ontrend Bezenas,[2] alzoo nochtans de geswellen niet op en houden ende veele daegelijckze quellinge daerbij coomen, werd getwijfelt aen 't wederbecomen zoo van zijne gesontheyt als van zijne autoriteyt. Dezelve cardinal de Richel(ieu) houd bij zich den cardinal Mazarin ende vertrouwt sichselven aen niemand anders. Te hoof spreeckt men van de coninginne-moeder weder t'huis te laeten comen, waertoe den biechtvader[3] oock raed tot gerustheyt van 's koonings consciëntie. Den coning en zend niet meer om den cardinal te besoucken als voor deesen. Ende de coninginne, des conings huisvrouw, blijft bij de kinderen, hoewel den cardinal door madame d'Eguillon[4] de coninginne had doen raeden te obediëren op hetgunt den coning - dat is de cardinal in 's konings naem - daerop had gescreeven.

De hoope van Perpignan gaet wat terugge. Gevangenen uit de stadt zeggen dat elf oncen brood daegelijckx aen de soldaten werden uitgedeelt en dat men meent dat hetzelve kan duiren tot half Augustus. Daerenbooven hebben die van de stadt in een uitgeval genoomen een groot getal paerden, die tusschen het leeger ende de stadt weiden. Eenige zeggen tot twee-, andere tot vierhondert, dewelcke sij in 't soudt geleght hebben ende tot spijs gebruicken. Den cooning siende dat voor Perpignan niet en is te doen, is gegaen nae Coluure om zijne vloote te sien.

Don Melos met ontrent XXX duisend man zoo men meent, treckt in Champagne. Men weet noch niet of het is om steeden te belegeren of om een intocht (te) doen diep in het land, eer de graeve van Harco(ur)t, die XII duizent man of wat meer bijeen heeft, sich versterckt.[5] Du Hallier had wel ordre sich bij den graeve van Harcourt te vougen, maer alzoo hertoch Carel met een taementlijck leeger is in Lotthering, schijnt nu dat die ordre sal moeten verandert werden.[6] Ende van de ban ende arrière-ban is niet veel te verwachten, elck edelman zijne onmacht allegerende alzoo zij opgegeten zijn door hetgunt gegeven moet worden tot de subsistentie van de zoldaeten.

Motte-Odincourt niet hebbende Tortosa kunnen belegeren, meent een intocht te doen in Arragon, maer de cooning van Spaignie comt met macht derwaert.[7] De heer Ransou is in

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 7 juni 1642, is verloren gegaan. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, Extranea 25, dd. 7 januari [*sic*] 1642 (bijlage bij een brief van P. Spiring aan A. Oxenstierna, zonder datum).

2 De kardinaal verliet Narbonne op 27 mei. Over Béziers werd de zieke naar Pézenas vervoerd (*Lettres Richelieu* VI, p. 924).

3 Het is niet zeker of het hier gaat om de abt van Bonnefons, de biechtvader van de koninginmoeder, of om 's konings biechtvader Jacques Sirmond S.J.; vgl. no. 5741 (*Lettres Richelieu* VI, p. 760 en p. 932-933).

4 Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, hield haar oom kardinaal Richelieu op de hoogte van de ontwikkelingen aan het hof te Saint-Germain-en-Laye.

5 Van de twee legers die het noorden van Frankrijk moesten verdedigen tegen een inval van troepen van don Francisco de Melo, was na de slag bij Honnecourt alleen het Picardische leger van de graaf van Harcourt nog in staat van paraatheid.

6 De Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, bleef op zijn post. Ondertussen werd nagegaan of met het restant van het verslagen leger van de graaf van Guiche een nieuw hulpleger was te vormen (*Lettres Richelieu* VI, p. 925-936).

7 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, zette koers naar de omgeving van Lérida (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 210-212).

den slach bij Guise gequetst ende gevangen.[8] Wij hooren dat hertoch Carel heeft bij sich 2 duisent paerden, vijftienhondert man te voedt ende verwacht meer volckx.[9]

Uwer Heerlijcheyts dienstwilligste.

7 Juni 1642.

Bovenaan de copie staat in andere hand: d. 7 Jan. [*sic*] 1642.

5741. 1642 juni 7. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cardinalis Riceliacus,[2] quod Narbonensis urbis aerem minus sibi propitium putaret, in villam quandam non longe a Besenato portari se fecit. Sed novae semper enascentes vomicae lentam magis mortem quam bonam valetudinem promittunt. Quodsi et rediret valetudo, occasione tamen morbi ita usi sunt ii, qui nimiam eius autoritatem credidere, ut quod negotia attinet pro mortuo habeatur. Rex ad eum visendum non mittit amplius.

Sanctimarcius, Sirmundus, poenitentiarius regis, medicus Bouvarsius palam de revocanda regina matre sermones habent.[3] Onerabit cardinalem et comitis Guichii clades, quem cardinalis iuvenem et belli rudem, sed consanguineum suum exercitui praefecerat.[4] Regina regis uxor ad Sancti Germani apud liberos manet, quanquam cardinalis per Eguilloniam ei suaserat, ut regis literis pareret. Eas literas cardinalis scribi fecerat, quo tempore rex non sine periculo aegrotabat, quo si rex vita excessisset, volebat scilicet cardinalis, sicut regios exercitus et pecunias per clientes suos detinet, ita etiam regis liberos habere in sua potestate et eis in arce Silvae Vicennensis custodes, quibus fideret, dare. Rex autem sivit illum quae vellet dictare, ut hoc magis consilia eius detegeret. Noierius quoque cardinali addictus regis gratia excidit et ab aula ridetur.[5]

8 Luitenant-generaal Josias Rantzau (1609-1650), heer te Bothkamp, diende achtereenvolgens in de legers van de Republiek, Denemarken en Zweden, om vervolgens in 1635 dienst te nemen in het Franse leger. Bij Honnecourt werd hij door de Spanjaarden gevangen genomen (*ADB* XXVII, p. 281; *Episodes Guébriant,* p. 371-374).

9 Volgens de *Gazette 1642,* no. 75, dd. 7 juni 1642, had hertog Karel IV van Lotharingen zijn troepen verzameld in de buurt van Vaudrevange (tegenw. Wallerfangen in Saarland).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 83; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 204 no. 431. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 169.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 7 juni 1642 (no. 5740).

3 Voor de terugkeer van de koningin-moeder werd gepleit door Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars, 's konings biechtvader Jacques Sirmond S.J. en de medicus Charles Bouvard (*DBF* VII, kol. 69-70). Zie voor de laatste dagen van Maria de' Medici in Keulen, *Lettres Richelieu* VII, p. 910-914.

4 De verslagen Franse bevelhebber Antoine III de Gramont (1604-1678), graaf van Guiche, was gehuwd met Richelieu's nicht Françoise-Marguerite du Plessis-Chivré (*DBF* XVI, kol. 919-920).

5 Staatssecretaris François Sublet, seigneur de Noyers, werd meer door Richelieu dan door de koning in vertrouwen genomen (O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors,* p. 111-113).

De capiendo Perpiniano spes multum retro cedit. Nam qui ex urbe egressi capti sunt, aiunt undecim in diem panis uncias militi dari putarique id duraturum ad medium mensem Augustum. Accedit quod obsessi eruptione prospera Gallorum equos liberius pascentes cepere ad ducentos; quidam maiorem numerum nuntiant. Eos equos salierunt in usum cibi. Rex vero videns capta ibi consilia non bene procedere Colubrum recessit ad inspectandas classes suas.

Melos cum victore exercitu ad XXX millia in Campaniam ducit, incertum urbemne obsessurus aliquam an interiora vastaturus. Harcurtius intra Samaram amnem se tenet cum XII millibus aut amplius aliquanto. Iussus quidem erat cum eo se iungere Halerius, sed credibile

est mutata re mutatura et consilia, quandoquidem dux Carolus incumbit in eas Lotharingiae partes, quas rex tenet.

Motta autem Odincurtius dicitur post frustra tentatam Tortosae obsidionem in Arragoniam penetrare velle. Sed nihil profecturus creditur, quando rex ipse Hispaniae cum magnis copiis eo adventat. Mazarinum cardinalis Riceliacus apud se retinens prope ei soli se et sua credit.

Ransovius, qui Guichio proelium dissuaserat, fecit fortiter vulneratusque et captus est. A nobilitate Picardiae, Campaniae vicinarumque regionum non multum erit auxilii Harcurtio. Ita omnes praediorum pressi oneribus bonam copiam eiurant.

Illustrissimus dominus marescallus Hornius adhuc in salutandis viris foeminisque principibus occupatur.[6] Non indonatus abibit. Det ei Deus, det et Sublimitati tuae, excellentissime et illustrissime domine, ut alter altero diu fruamini.

H. Grotius.

Lutetiae, XXIX Maii/VII Iunii 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Cardinalis morbus. Illius effectus. Mater regia revocanda. Guichii clades ipsi imputatur. Quid cardinalis intenderit, quum iter reginae nomine regis imperaret, ut a liberis suis discederet. Eius clientes gratia quoque regis excidunt. Occupandi Perpiniani spes difficilior. Belgica. Hispanica.

5742. 1642 juni 9. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Jacobi Laurentii ineptias iram tuam aut accuratius responsum non mereri,[2] et ego iudicavi semper et mecum iudicant alii. Gaudeo accepisse te libros de Iure belli et pacis; de erratis vero et omissione anni in epistola dedicatoria quod scribis, et vidi et dolet.[3] Ego et Goesius[4] saepe conquesti sumus, Blavium non respondere nostris litteris ut debebat, et non omnia ita ut iusseramus exequi, quia aut nostras epistolas negligeret aut alicubi seponeret.

6 Gustav Karlsson Horn verbleef nu een week in Parijs.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 245. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5732, beantw. d. no. 5754.

2 Grotius' antwoord op het geschrift *Hugo Grotius papizans* (no. 5720) was inmiddels gepubliceerd in zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175).

3 *BG* no. 571; met grote vertraging had Grotius eind mei de presentexemplaren van *De iure belli ac pacis* ontvangen.

4 Willem van der Goes (1613-1688), een van de drie zonen van de Haagse advocaat mr. Adriaen van der Goes (*NNBW* VIII, kol. 616-620). Deze ‘Goesius’ had in het afgelopen jaar Willem de Groot geholpen bij het laten verschijnen van Grotius' werken in de Republiek; vgl. no. 4959 (dl. XI) en 4995 (dl. XII).

Ego hac septimana Amstelodamum cogito, ut intelligam quid de Via pacis, quid de Animadversionibus ad Rivetum, quid de aliis tuis libris futurum sit.[5] Eadem opera indagabo an spes aliqua filio tuo illic allucescat, qua de re Reigersbergius scripsisse se iam ait.[6]

Filia tua voti sui adversus Naeldwikium compos facta est per sententiam Curiae nudius-

5 Grotius verlangde dat de Amsterdamse uitgever Blaeu snel een voorraad aanlegde van zijn *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1167 en 1168). Hij drong ook aan op een herdruk van zijn *Animadversiones* (*BG* no. 1176).

6 Voor Pieter de Groot werd een passende werkkring in Amsterdam gezocht.

quartus pronuntiatam,[7] a qua ille statim sibi appellandum duxit. Sed cum filiae iusiurand(um) sit delatum de credulitate, quod testamentum a B(erk)elio sibi traditum sit donandi animo, cogita an non illud iusiurandum in Galliis ab ipsa praestari debeat, hic postea per procuratorem ex speciali mandato renovandum.

Nova quae scribis publica ea sunt quae viro constanti trepidationem iniicere possint, sed spero provisum iri ne respublica aliquid capiat detrimenti.[8] Apud nos nihil magnae rei geritur, neque ut geratur spes est. Dunkerkani multis navibus mare infestant, quibus se cum suis opponit Trompius,[9] sed hostiles naves militibus sunt instructae, nostrae non item. Videntur et hostes aliquid circa Clusam[10] moliri, cui ut occurratur princeps cohortem eo mittit.

Exercitum nostrum cum filia sua lustravit regina Angliae,[11] quae tales marito ad manum esse copias proculdubio optavit, nam ille ab omnibus destituitur, et nisi quid in Scotis sit praesidii plane periit. Vinarienses Leichicham deseruere defectu eorum quae ad obsidionem necessaria sunt; nescio an ad proelium res spectet.[12]

Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

IX Iunii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Iunii 1642.

En in dorso: 9 Iunii 1642 W. de Groot.

5743. 1642 juni 11. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Dat uEd. sijne sorge over sijnen tweeden laet gaen is meer als tijt, indien uEd. sijn persoon ende fortuin tot totale ruïne niet wil laten commen. Wat obstaclen wij in het avancement tot Amsterdam vinden, hebbe ick uEd. voor desen ten deele

7 Cornelia de Groot was verwikkeld in een proces tegen Adriaen van Naeltwijck met als inzet de erfenis van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639), heer van Berkel en Rodenrijs; vgl. nos. 4119 en 4243 (dl. X). Voor de verdediging van haar rechten had zij in 1639-1640 een reis naar de Republiek ondernomen; vgl. dl. XI, Register. Op 6 juni 1642 deed het Hof van Holland uitspraak in deze zaak (Den Haag, ARA, Hof van Holland, inv. nr. (oud) 741/(voorlopig) 752, Civiele sententiën (1642), no. 76).

8 Vgl. bijvoorbeeld, Caesar, *Bellum civile* I, 5, 3.

9 De Staatse vlootvoogd Maarten Harpertsz. Tromp (1598-1653).

10 Sluis in Zeeuws-Vlaanderen.

11 Koningin Henriëtte Maria en haar dochter Mary kregen bij de schans de Voorn een wapenschouw van het Staatse leger te zien.

12 Het Frans-Weimarse leger liet de plaats Lechenich in staat van verwoesting achter (*Episodes Guébriant,* p. 271).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 724 no. 286. Antw. op no. 5733, beantw. d. 5755 en 5756.

vertoont,[2] ende daer benevens voorsie ick dat die de Compangie alreede dienen niet garen sullen admitteren, connen sij het beletten, een compagnon die haer boven het hooft soude connen wassen. Bovendie[n] is die stat in huyshuyr ende anders seer costelijck ende de prattycke voor die eerst beginnen, gelijck uEd. weet, van weynych voordeel, behalven dat in die stat de menschen soowel als elders haer particuliere insichten hebben. Vint uEd. redenen warom dat soude meenen met reputatie de

2 Reigersberch berichtte in zijn brief van 19 mei (no. 5725) over de gesprekken die hij in Amsterdam met enkele bewindhebbers van de Oostindische Compagnie had gevoerd over de toekomst van Pieter de Groot.

ampten niet connen worden becleet, cum tamen bonus civis non tantum possit sed etiam debeat laudare et tueri presentem reipublicae statum, Spartamque ut nactus est ornare,[3] ende dat uEd. darom de sijne de voordeelen van de republycque soude willen benemen ende bijgevolch de commoditeyten van het sooseer begeerde huwelijck - wat kan verhinderen dat hij hem tot de prattycque bestede ende met dat insicht het huwelijck, dat niet als tot ruïne van den uwen wort opgehouden, toegestaen? Ick wil evenwel garen sien, dewijle uEd. het sooseer begeert, wat tot Amsterdam is te doen, maer daer is tijt toe nodych: et lenta consilia vix filii tui negotia exspectant, hetwelcke ick wensche bij uEd. gelijck nodych is in achtynge genomen mochte worden.

Hetgene uEd. meent dat hier in 't Duyts behoordt te worden gedruckt, oordeelt uEd. broeder bequaemelijck ende nodych in 't Latijn daer door den druck gemeen soude worden gemaeckt ende dan geen oversetter soude ontbreecken.[4] In Den Hage commende sal ick daervan nader spreecken.

Het voordeel bij de Spaense op de conte de Guiche becommen[5] heeft tot verseeckerynge van Vlaenderen eenyge compangiën uyt het leger in Casant gebracht, daerop den viant ofte op Walcheren dessein wort gemeent te hebben door de groote equipagie die tot Dunkerke geschiet. Twaelff scepen lagen alreede in het Scheurken,[6] tweeëndetwintych worden in alderhaest tot Dunkerke noch toegemaeckt, die den 12 deser tesamen meenen uyt te lopen. Dan den admirael Tromp is met 26 scepen voor Dunkerke nu gecommen,[7] die is bestant haer voornemen te verhinderen ofte haer te volgen, hetsij naer Casant, daer al de sloupen nu heene sijn ende veel binnevaerders in 't Swyn cr[u]ycen, ofte oock naer de Noortzee, alwaer het principale dessein wel soude mogen wesen op de thien Oostindische scepen, die nu worden verwacht, voorts op de walvisvangers ende groote visscherije. Dan de Compangie heeft oock acht scepen geëquipeert om op haer scepen nevens eenyge oorlochscepen te passen. In Engelant verloopt alles meer ende meer voor den conynck.

Riveth spreeckt off alrede congratulatoire brieven hadde becommen over de reputatie door sijne schriften tegens uEd. gehaelt; sal in het corte wederom een antwoorde geven, alsoo Vrijdage voorleden al was gecommen tot den X artickel.[8] Sic dum veram gloriam assequi desperat, affectat falsam, aut muli mutuo scabunt.[9] Hetgene bij eenyge discrete aenstoot geeft, is dat uEd. te generalijck de protestanten qualijck tracteert ende hatelijck maeckt om haer met den haet van de machtyge te beswaren. In Hollant commende sal ick uEd. breeder ende beter van alles connen adviseren. De presentie van den heer mareschal Hornes[10] hope ick uEd. voordelijck sal sijn geweest.

3 Vgl. Cicero, *Ad Atticum* IV, 6, 2, en I, 20, 3.
4 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889). Enkele van deze stukken nam Grotius op in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183).
5 De nederlaag die de graaf van Guiche op 26 mei bij Honnecourt had geleden.
6 Het 'Scheurtje', vaarwater tussen de kust bij Duinkerken en de zandbanken.
7 Aan de Staatse vlootvoogd Maarten Harpertsz. Tromp was de blokkade van de haven van Duinkerken opgedragen; zie M.G. de Boer, in *TvG* 60(1947), p. 50-56.
8 Rivet meldde twee dagen eerder het goede nieuws aan zijn Parijse vriend Sarrau: 'Je vous escri ce mot entre deux presches des festes de Pentecoste, seulement pour vous dire, que les Animadversions de Mons. Grotius et mon Examen commenceront à s'imprimer demain' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 166); zie voor de uitgave, *BG* no. 1180.
9 Vgl. *Walther* 15819a: 'Mutuo muli scabunt'.
10 Grotius verleende deze dagen gastvrijheid aan de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn.

Spierynck is over acht dagen naer Sweden vertrocken,[11] heeft medegenomen Graswinckelii bouck de Maiestate[12] aen de coninginne gededicеert. Voor sijn vertreck heeft Spierynck gelt ontfangen.

11 Op 4 juni was Petter Spiring Silvercrona met het geld van de Staats-Zweedse subsidie naar Stockholm vertrokken.

12 Ook Grotius mocht een exemplaar van Graswinckels verhandeling *De iure maiestatis* in ontvangst nemen; vgl. no. 5735.

De sententie die nicht De Groot tegens nadeel voor het Hoff heeft geobtineert, sal uEd. uyt Den Hage ende Constans' brieven[13] hebbe verstaen. Van hetgene noch te wachten is, moeten wij oock wel hopen.

Desen XI Juny 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sweden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Iunii.

En in dorso: N. Reigersberg. 1642 11 Iunii.

5744. 1642 juni 12. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Les advis de France nous portent tant la belle reception de monsieur le general Horn à la cour du roy, que son arrivée à Paris, d'où j'atten[ds] avec grande impatience des bonnes nouvelles touchant ce que vous aurez operé pour moy envers monsieur Heuf,[2] et si mondit seigneur general s'en va à Hamburg ou par l'Hollande en Suede. Tous les ministres des princes qui sont en Suisse demandent l'augmentation de leurs gages, quoyque grandes, à cause de la cherté qui regne icy et qui est insupportable. Je vous laisse penser en quel estat que je suis, moy qui ay une bagatelle pour mon entretien au resgard d'eux et manque de mon gage il y a tantost quatre ans. Et n'estoit que j'ay donné ma parole d'attendre icy jusques à ce que je voye ce que fera pour moy mondit seigneur general, je n'y voudrois demeurer une seule heure, ne pouvant plus soustenir ceste despence qui a ruiné tout à fait ma femme.

Nous avons la confirmation de la prise de Gran-Glogau et d'autres places.[3] Et en Italie, oultre le differend du duc de Parme, qui n'est nullement accordé, il y en a un autre avec la republique de Luques nouvellement excommuniée, et avec le duc de Toscane, qu'on cite à Rome pour y deduire ses raisons et pretensions qu'il a sur le duché d'Urbin, que le pape voudroit attrapper pour soy.[4] Venise continue à armer, mais elle trouve peu de bonnes gens. Les Espagnols sont en campagne et pressent le prince Thomas[5] pour faire le mesme avec ses trouppes que le roy d'Espagne luy entretient et on n'attend que l'argent qui luy doit estre desboursé, aussy bien qu'à

13 Willem de Groot [= Constans] gaf in zijn brief van 9 juni nadere bijzonderheden over het proces waarin Grotius' dochter Cornelia partij was; vgl. no. 5742.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 268 A. Eigenh. oorspr.

2 In de eerste dagen na zijn vrijlating had veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn vermoedelijk aan Marin de toezegging gedaan om bij aankomst in Parijs diens geldzaken te bespreken met Grotius en de bankier Johan Hoeufft.

3 Het leger van Lennart Torstensson, waarbij zich nu ook de troepen van Torsten Stålhandske hadden aangesloten, was begin mei doorgestoten tot de Lausitz en de westgrens van Silezië. Op 3 mei stond het Zweedse leger voor de stad Glogów aan de Oder (*Doc. Boh.* VI, p. 431 no. 1298).

4 Door het uitsterven van het geslacht Della Rovere in mannelijke lijn was het hertogdom Urbino in 1631 aan de Heilige Stoel toegevallen. Deze regeling werd bestreden door groothertog Ferdinando II de' Medici, die als echtgenoot van erfdochter Vittoria della Rovere ook aanspraak wilde maken op het hertogdom (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 1, p. 268-271, en XIII 2, p. 711-713).

5 Prins Tommaso Francesco van Savoye koos niet langer de zijde van de Spanjaarden.

l'armée espagnole en Italie, pour l'entretien de laquelle on a donné des assignations de Naples et Sicile, qui montent à un million et 500 mille escus payables en un an.

Les protestans suisses sont fort piqués d'un manifeste fait contre la souveraineté de Geneve, qu'un abbé françois luy dispute et qui avec le temps produira des brouilleries en Suisse.[6] Les Petis Cantons donnent deux mille hommes pour le Milanois, mais en Espagne il n'y a personne qui y veuille aller, horsmis trois ou quatre capitaines, qui feront leurs levées en Allemagne.

Nonobstant le mauvais traittement que les Palatins reçoivent à Vienne ils n'en partent pas encor, l'ambassadeur d'Angleterre ne voulant rompre avec l'empereur, qui en fera son profit.[7]

Je me reccommande à vos bonnes graces et vous prie de me croire toute ma vie, monsieur,

vostre redevable,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 2/12 de Juin l'an 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Iunii 1642.
En in dorso: 12 Iunii 1642 Marin.

5745. 1642 juni 14. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gaudeo non displicere tibi nostra in Rivetum.[2] Si recuditur ibi meus liber, praeter errata quae correxi in misso exemplari, pag. 4 lin. 14 deleatur: ‘dogmata’, pagina 23 lin. 11 pro ‘Rom.’ ponatur: ‘Act.’ et pag. 83 post ‘mandatorum fines’ addatur: ‘Cuius rei mihi testimonium redditum in frequente Conventu Hollandiae anno 1632, norunt optimi magistratus Amstelodamenses’.[3]

Plane autem opus erit edi quamprimum chartas Rotterodamenses, ut iam saepe scripsi.[4] Petri res quod attinet si hic esses, quod velim aliquando fiat, rationes meas ita tibi explicarem ut nihil me nisi paternum agere agnosceres.

Hispani nihil agunt,[5] quia distrahunt eorum copias princeps Arausionensis et Guebrianus. Harcurtius iam XVI habet millia apud Guisam. Dux Carolus incursat Metensem agrum. Tamaresiam in Arragonia cepit Motta Odincurtius. Perpiniani praesidium est MCCC hominum. In Pedemontano agro exercitus prodiere ad decem

6 Jean Dupiau, die in naam de waardigheid droeg van prior van de Benedictijner priorij Saint-Jean te Genève, eiste voor het Parlement van Dijon de door het stadsbestuur van Genève inbeslaggenomen goederen en bezittingen van de voormalige parochiekerk Saint-Gervais in het land van Gex op (*Helvetia sacra* III 1, II, p. 711-715).
7 Ter afsluiting van de onderhandelingen over de restitutie van de Palts wachtte ambassadeur Sir Thomas Roe nog op een laatste onderhoud met de keizer (Brown, *Itinerant ambassador*, p. 256-259; zie ook *CSP Ven. 1642-1643*, p. 56-58, p. 63 en p. 67).
1 Gedrukt *Epist.,* p. 937 App. no. 604. Antw. op no. 5736, beantw. d. no. 5762.
2 De *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175).
3 De voorgestelde correcties werden niet uitgevoerd in de herdruk (*BG* no. 1175 rem. 3 en no. 1176).
4 De *Autentycque stucken* (*BG* no. 889) verschenen in de loop van het jaar.
5 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 14 juni.

millia ultraque. Cardinalis a Pezenaso ferri se iussit per Rhodanum ad propinqua Avenioni; salubriori ibi caelo usurus, an metu maioris mali dubitatur.

Saluta, quaeso, matrem, uxorem tuam, liberos et amicos, et in editionibus nostris quaeso me adiuva,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 14 Iunii 1642.

Velim si quis notus huc veniat ferri ad me librum Salmasii qui dicitur Walo Messalinus, nam hic exemplaria ab ipsius amicis coemta sunt.[6]

5746. 1642 juni 14. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Uit veele advysen mercke ick dat de desseings van den coning van Engelant ende van de parlamentarissen zeer verscheiden zijn ende tot datelijckheit loopen. Zoo den coning eenige uit het parlement tot hem can trecken, daerdoor zal hij 't aenzien van het parlement bij de gemeente vrij wat breecken. Anderzins zie ick dat men hem alle macht zal benemen; ende zijn alrede in 't parlement discoursen gehouden die tot een afsweering tenderen.

't Is mij lief dat mijn schrift tegens monsieur Rivet uE. eenigh contentement geeft.[2] 't Werdt hier met lust gelezen bij luiden van beide de gezintheden. Bij père Petau is veel meer lust tot een redelijcke vrede als bij monsieur Rivet.

Waertoe strecken zal het boeck van Graswinckel,[3] zal ick garen verstaen. De soon van de heer Conradi[4] wil ick garen vrundschap doen, maer uEd. moet weten dat mijne mening niet en is mij minder te laeten respecteren bij de Hollanders als bij de Sweden. UEd. gelieve doch te helpen dat mijne Rotterdamsche papieren gedruckt werden alzoo het meer als tijd is.[5]

't Vertreck van den cardinael nae de plaetzen ontrent Avignon, alwaer hij hem metterhaest can salveren[6] ende vanwaer hij oock verzocht heeft eenige soldaten te becomen, is geschiet uit vrese van eenige harder effecte van des conincx desfaveur. Den coninck is door dese resolutie gesurpreneert geweest. Veele verwonderen haer dat de reine-mère in dese occurrentie niet hier en comt, alwaer zij niet argers en can verwachten dan zij alrede heeft. Eenige meenen Fabroni[7] om zijn proffijt zulcx ontraedt.

Tot Parijs, 14 Iunii.

6 De publicatie die Claude Saumaise in 1641 te Leiden liet verschijnen onder de titel *Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium Loiolitam dissertatio prima*. Zie voor de beperkte verspreiding van dit werk in Parijs, *Corresp. Mersenne* XI, p. 148 en p. 153.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5747. Antw. op no. 5737, beantw. d. no. 5770.

2 De *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175). Het was inmiddels geen geheim meer dat Grotius bewondering koesterde voor het werk van Denis Petau S.J.

3 De verhandeling *De iure maiestatis* van Dirck Graswinckel. Binnen enkele dagen zou Grotius een exemplaar ontvangen.

4 Mr. Coenraed Burgh, zoon van de invloedrijke Amsterdammer dr. Albert Coenraetsz. Burgh, wilde in Parijs een ontmoeting hebben met een vooraanstaand bouwmeester.

5 De *Autentycque stucken* (*BG* no. 889) konden in de loop van het jaar verschijnen.

6 Richelieu zocht in Tarascon herstel van zijn ziekte.

7 De Florentijn Luca Fa(b)broni, diplomatiek agent van de koningin-moeder Maria de' Medici (*Lettres Richelieu* III, p. 127 n.).

Den coninck heeft aen den cardinael geschreven dat hij mach gaen waer hij wil om zijne gezondtheit, midts dat hij wedercome zoo haest hij can, alzoo den coninck zijne raedt in deze tijden zeer van doen heeft.[8]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 14 Iunii 1642 uyt Paris.

5747. 1642 juni 14. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De coninginne van Vrancrijck blijft bij haere kinderen ende toont brieven van den coning, waerbij haer de zorge voor de kinderen op het hoogste werdt gerecommandeert.[2] Den cardinael achterdencken hebben[de] van de verandering van des conincx affectie tot hem, zoo ras zijn arm in tamelijcke staet is geweest, heeft hem laeten draegen in een bedde nae de meeren bij Agdes ende zoo voort door de Rhosne tot bij Saint-Privas ontrent Avignon, hebbende bij zich den duc d'Anguien ende den cardinael Mazarini.[3] Den coninck dit hoorende, 'twelck hij niet verwacht en hadde, heeft een zeer beleefde brief geschreven aen den cardinael om hem te hove te trecken, waerover den cardinael den comte de Chavigny[4] heeft gezonden aen den coning met eenige excuse ende presentatie, waervan de effecten verwacht werden. Ende werdt op die zaecke zeer verscheidelijck gediscoureert nae yders affectie.

Don Melos[5] tast niet aen, zijnde verswackt doordien hij een deel van zijn volck gezonden heeft aen hertogh Carel, die in het Messijn invalt,[6] de reden dat den grave van Gransei[7] vierduizent man gebracht heeft aen den grave van Harcourt, die nu ontrent sestienduizent man heeft ontrent Guise, niet verre van het leger van don Melos, die oock eenigh volck gezonden heeft tegen den prins van Orange, ende aen de keisersche eenige hulpe belooft, waerdoor de verbaestheit hier wat ophout.

't Garnisoen van Perpignan werdt gehouden te zijn duizentdriehondert man. Hoelang die te eeten hebben, weet men niet wel. Motte-Odincourt versterckt zijnde

8 In een schrijven van 3 juni ontkende koning Lodewijk XIII dat er een verwijdering tussen hem en de kardinaal bestond (*Lettres Richelieu* VI, p. 926-927).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H27i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5746.

2 Er bestond een plan om koningin Anna van Oostenrijk te scheiden van haar kinderen. De koningin kon haar man en de kardinaal overtuigen van het belang van haar aanwezigheid aan het hof te Saint-Germain-en-Laye (*Lettres Richelieu* VI, p. 927-928 n.).

3 Kardinaal Jules Mazarin en Louis II de Bourbon (1621-1686), hertog van Enghien (de latere 'Grand Condé'), gehuwd met een nicht van Richelieu, volgden de kardinaal op diens reis van Narbonne naar Tarascon. Over de plaats 'Saint-Privas(?)' wordt in latere brieven niet meer gesproken.

4 Staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, overhandigde de koning in Narbonne een brief die Richelieu op 9 juni tijdens een oponthoud in Arles geschreven moet hebben (*Lettres Richelieu* VI, p. 933 n.).

5 Don Francisco de Melo, graaf van Assumar, leidde het Spaanse leger in de Zuidelijke Nederlanden. Op 26 mei had hij bij Honnecourt het leger van de graaf van Guiche verpletterend verslagen.

6 Hertog Karel IV van Lotharingen was met 4 à 5000 soldaten de Moezel overgestoken en rukte nu op in de richting van Metz (*Gazette 1642*, no. 81, dd. 21 juni 1642).

7 De gouverneur van Montbéliard, Jacques Rouxel de Médavy, graaf van Grancey, ging van Pont-à-Mousson het leger van de graaf van Harcourt tegemoet (*Gazette 1642*, no. 78, dd. 14 juni 1642).

met drieduizent man uit het Roussillon heeft in Arragon Tamarys[8] becomen ende, zoo men meent, is weder terug-

8 Tamarite de Litera (een plaats ten noorden van Lérida) viel op 18 mei in handen van Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 210).

gegekeert. In het Roussillon is nieuw volck gecomen uit Languedoc. In Piedmont hebben de Spaegnaerden ontrent tienduizent man in 't velt, de Fransoisen wat meer. Te Rome werdt noch zeer gearbeidt door de Fransoisen, Venetianen, Toscanen tot accommodement van de zaecke van Parma.[9]

14 Iunii.

De keiserschen maecken een leger in Swabe ende haere magazijne tot Hailbrun ende Philipsburg.[10] Den coninc heeft aen den cardinael geschreven dat hij magh gaen waer het hem gelieft om zijne gezondtheits wil, maer dat hij wedercome zoo haest hij can, alzoo den coninck zijnen raed van noode heeft, meest in deze tijden.[11] Ick zende uEd. een brief die monsieur de Chavigny gezonden heeft aen de princen in Duitschlant.[12] Den cardinael is te Tarascone.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 14 Iunii 1642 uyt Paris.

5748. 1642 juni 14. Aan P. Spiring Silvercrona.[1]

Adres in de hand van Grotius: Mijnheer/mijnheer Spierinck, heer van Nordsholm, raed van finantie van de coninginne ende croon van Swede.

5749. 1642 juni 14. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regina literas a rege accepit,[2] quae curam communium liberorum ipsi cum magna amoris testatione commendant. Eas ostendit multis. At cardinalis simulatque brachium eius a vomicis liberatum fuit, multis indiciis cognoscens mutatum in se regis animum et graviora metuens, in lecto gestari se primum, in [nave] per lacus et Rhodanum vehi fecit ad Sancti Privasii, quod non longe est ab Avenione. Inde Avenionem misit, ut quantum posset militis inde acciperet.

9 In zijn conflict met paus Urbanus VIII over het hertogdom Castro ontving Odoardo Farnese, hertog van Parma, steun van Frankrijk, de groothertog van Toscane, de hertog van Modena en Venetië.

10 Het bericht dat de keizer overwoog een nieuw leger in Zwaben te vormen, verscheen in de *Gazette 1642*, no. 77, dd. 14 juni 1642.

11 Het koninklijk schrijven was van 3 juni 1642; vgl. no. 5746.

12 De bijgevoegde brief ontbreekt. Het zal hier gaan om een vredesboodschap; vgl. *Lettres Richelieu* VII, p. 802-804.

1 Hs. Stockholm, RA, E 5351, Peter Spierinck Silfvercronas saml. Adres in Grotius' hand. Deze nieuwsbrief is - met uitzondering van de weggevallen passage ‘Den Cardinael is te Tarascone’ - gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag eigenhandig aan Nicolaes van Reigersberch schreef. De hand die deze copie vervaardigd heeft, is te herkennen als die van de tweede schrijver in het zgn. copieboek; vgl. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 84; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 206 no. 432. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 171.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven aan Nicolaes van Reigersberch en P. Spiring Silvercrona dd. 14 juni 1642 (nos. 5747 en 5748).

Sunt nunc apud eum dux Enguianus, cardinalis Mazarinus, marescalli Milleraius et Bressaeus.[3] Dicitur advenire Eguillonia.[4] Rex ubi abitum eius cognovit, literas ad eum misit blandas, ipse Chavigni[ac]um cum mandatis. Haec quo itura sint, varie disseritur pro cuiusque affectu.

Melos nihil adhuc quale metuebatur aggressus est, nempe quia partem sui exercitus misit contra principem Arausionensem, qui movere se incepit, partem ad ducem Carolum. Dicitur et contra Guebrianum promisisse auxilia. Manet ipse inter Guisam et Malbodium;[5] nec longe a Guisa Harcurtius cum sedecim millibus, quorum quatuor a Granseio accepit. Ita nullo relicto in Lotharingia Gallico exercitu, duci Carolo data facultas invadendi agrum Metensem. In Perpiniani praesidio esse dicuntur mille et trecenti. Quamdiu alimenta ipsis duratura sint, incerta est coniectatio.

At Motta Odincurtius tribus millibus ex Ruscinonensi tractu auctus Tamarisiam in Aragonia cepisse dicitur, et cum praeda redisse. In Ruscinonensem vero tractum supplementa ex Languedocia venere. In Pedemontanis locis Hispani in apertum produxere decem millia, paulo plus Galli. Quid facturi sint Sabaudi principes, nondum liquet.[6] At Romae ad componendum Parmense negotium laborant Galli, Veneti, Ethrusci.

Inter regem Britanniae et parlamentarios infesta omnia. Rex mille ferme homines secum habet. Parlamentarii ius sibi novum vindicant decreta faciendi invito rege, et regem laesae fidei accusant. Sed quidam ex ipso parlamento ad regem transiere, vim consensus sua intercessione fracturi.

Illustrissimus dominus marescallus Hornius optime a proceribus acceptus[7] itineri se parat, quod Deus fortunet, etc.

H. Grotius.

Lutetiae, IV/XIV Iunii 1642.

Mitto epistolam, quam in Germaniam scripsit Chaviniacus.[8] Caesariani in Suevia exercitum colligunt, comportatis rebus ad id necessariis Heilbrunnam et Philippoburgum. Scripsit cardinali rex, iret quo vellet valetudinis curandae causa, et ad se rediret, ubi primum posset. Consiliis se eius semper, hoc vero tempore maxime, indigere. Vitriarii iam hinc in Suediam profecti sunt.[9] Cardinalis est Tarasconae.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis in cardinalem offensus animus. Belgica. Hispanica. Italica. Anglica.

3 Met uitzondering van kardinaal Jules Mazarin, waren de andere begeleiders van de zieke Richelieu op een of andere manier geparenteerd aan de kardinaal. In zijn nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch ging Grotius voorbij aan de aanwezigheid van Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en de voormalige Catalaanse onderkoning Urbain de Maillé, markies van Brezé, in het gevolg.
4 Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon.
5 Bedoeld wordt de plaats Maubeuge (dep. Nord).
6 Op dit tijdstip tekenden de Savoyaards het reeds in maart aangekondigde vredesverdrag.
7 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn was eind mei in Parijs aangekomen.
8 De bijgevoegde brief ontbreekt.
9 De glasblazers die in Stockholm gingen werken voor de glasfabrikant Melchior Jung; vgl. no. 5711.

5750. 1642 juni 15. Aan L. le Bouthillier de Chavigny.[1]

Monsieur,

Puisque ma recommendation de madamoiselle d'Egmond[2] a esté si heureuse qu'il vous a pleu d'en escrire à monsieur le chancellier, je prendrai la hardiesse de vous importuner encore et prier de vouloir signer la lettre qui en est dressée; ce qu'estant faict, monsieur le chancellier a promis de le sceller.[3]

La naissance de madamoiselle d'Egmond, sa parentée avecq la reine de Suede et la compassion que j'ay d'une maison depuis longtemps malheureuse me font prendre cette hardiesse, estant, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant serviteur,
H. de Groot.

Le 15 de Juing 1642, à Paris.

Adres: A monsieur/monsieur le comte de Chavigny, conseiller du roi en ses Conseils d'Estat et Privé, secretaire d'Estat et des commandements de sa Majesté.

Bovenaan de brief schreef Chavigny: Monsieur Groot, ambassadeur de Suede, Paris 15 Juin 1642.

In dorso: 15 Juin 1642.

5751. 1642 juni 16. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

De brieven wt het fort Sint Andries[2] geschreven den 15e Iunii melden dat sijn Hoocheit den prince van Orangie wt een gevangenen officier verstaen hadde de meininge van don Francisco di Mello te wesen de frontieren tegen Vranckrijck in tamelicke besettinge te laeten onder Beck ende Enckefort,[3] ende met het geheele

1 Hs. Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 340-341. Eigenh. oorspr. Gedrukt Caix de Saint-Aymour, *Notice,* p. 72-73.

2 De 'madamoiselle d'Egmond' moet een nazaat zijn van Lamoraal, graaf van Egmond († 5 juni 1568); zie A.W.E. Dek, *Genealogie der heren en graven van Egmond,* 's-Gravenhage 1958). Het is bekend dat een tak van het geslacht van Egmond in de 17de eeuw verblijf hield te Gotenburg (J.G. von Hemert, in *Ned. Leeuw* 45(1927), kol. 56-57; *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 97).

3 De kanselier Pierre Séguier. De door Roland Mousnier verzorgde uitgave van de *Lettres et mémoires adressés au chancelier Séguier* (Parijs 1964) bevat geen correspondentie over deze zaak.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 104. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De schans Sint Andries lag in de Bommelerwaard (van der Aa, *Aardr. Woordenboek* I, p. 263-264).

3 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck en de keizerlijke generaal-majoor Adriaen van Enkefort († 1663) namen in Artesië en Picardië de taken over van de Spaanse legeraanvoerder don Francisco de Melo, die op zijn beurt hulp ging bieden aan de keizerlijke veldmaarschalk Melchior van Hatzfeldt und Gleichen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 207-213).

leger over Maes te comen, omme hem bij ofte ontrent de keysersche te vougen; ofte sij den grave van Guebriant souden aentasten was hem onbekent. Mede was daer tijdinge van den commandeur van Maestricht aen sijn Hoocheit gecomen dat het gansche leger van Melo in de aentocht was ende tot Florest[4] op de Sambre in 't hertogdom van Namen logeerde. La Fonteine met sijne troupes, die tuschen Diest ende

4 Floreffe (prov. Namen).

Scherpenheuvel hebben gelegen, werde aldaer oock verwacht, souden tesamen ontrent 15000 te voet ende 6000 te paerd sijn.[5] Of hij nu de conjunctie sal practiseren, Mastricht belegeren, ofte iets anders ter hand nemen, leert den tijt. Op dese nouvelle werden alle behouften tot de marche van sijn Hoocheits armee op 't spoedigste gereet gemaackt.

De troupen van Hatzvelt en de geassisteerde beginnen sigh nu recht in posture te stellen om den Rijn te passeren, 'twelck men vermeent in den eersten te sullen geschieden.[6] De cavallerie, bestaend meest in curassiers, wtgenomen 3 à 4000 mannen - daertoe de wapenen, maer nogh niet de paerden voorhanden sijn -, is weder gemonteert ende met allen toebehoor wtgerust. Den aertshertog Leopold soude in plaetse van in Silesiën te gaen, met 6 regimenten nae den Rijn toe marcheren, waertoe den hertog van Lottheringen mede soude comen, op welcken val Hatzvelt hem het generael commendo van de armee sal moeten cederen,[7] maer ofte de hooge officiers tot sijne compste met het slaen sullen inhouden ende de Wijmersche in ruste laeten, werdt seer getwijfelt.

De Sweedschen nemen d'eene plaetse voor, d'andere naer in, als hebbende Wollauw, Heerenstadt, Sprottaw, Vrijstadt, Draeckenburg ende Werdenberg verovert,[8] ende is den general Torstenson van meeninge om de keysersche over d'Oder den pas te benemen ende alle toevoer te beletten. Hertog Frans Albrecht ligt met sijn volck nogh tot Breslauw,[9] heeft een schipbrugge bij den Dom[10] geslagen, ende soo haest de keysersche wt Meissen daerbij sullen sijn gecomen, mochte het wel tot een hoofttreffen comen. Meerder particularitijt sal u. Exc.[tie] wt dese bijgaende brieven van Hamburg te vernemen hebben.[11]

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Haage, den 16 Iunii 1642.

Alsoo den heere Axel Tureson[12] nu in Zeelant reisvaerdigh is om nae Vranckrijck over te scheepen, soo is 't dat u. Exc.[tie] gebeden werdt desen brief voor hem tot sijne compste aldaer gelieven te conserveren.

5 Het leger van Paul-Bernard, graaf van Fontaine, voegde zich in de omgeving van Tienen bij de Spaanse hoofdmacht.
6 Het keizerlijk-Beierse leger van Hatzfeldt en de graaf van Wahl trok 12 juni over de Rijn (Foerster, *o.c.,* p. 211).
7 Hertog Karel IV van Lotharingen vond het evenwel wenselijker een eigen campagne te voeren. Zijn nieuwste doelwit was het land van Metz.
8 Het leger van Torstensson drong steeds dieper Silezië binnen. In snel tempo veroverden de Zweden Wolów (Wohlau), Waąsosz (Herrnstadt), Szprotawa (Sprottau), Kozuchów (Freystadt), Zmigród (Trachenberg) en Syców (Gross Wartenberg) (*Handbuch der historischen Stätten, Schlesien*).
9 De keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg, was belast met de verdediging van Silezië.
10 De Oder scheidde het 'Dominsel' van het centrum van Breslau.
11 De bijlage ontbreekt.
12 Betreft het hier Axel Turesson Natt och Dag, een Zweeds edelman die tijdens zijn 'tour' correspondeerde met Axel Oxenstierna (*Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 160)? In 1635 was de toen 18-jarige Axel Turesson in Leiden aan te treffen (*Album studiosorum Acad. Lugd. Bat.* I, kol. 272).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Iunii.

5752. 1642 juni 17. Van G.J. Vossius.[1]

Post perlongi temporis moram, illustrissime domine, ad officium iterum redeo. Binas Excellentiae tuae literas accepi, quarum priores exaratae octavo die Aprilis. Iis Sorberium commendabas,[2] ac placet tum ingenium elegans, tum varia eruditio. Allocutus est eruditorum complures, in his etiam clarissimum Rivetum. Is commendavit illustri comiti Rhenensi, ac tantum videtur effecisse ut praefuturus sit eius liberis, ac praeter victum habiturus sit [quotannis] centum imperiales. Gaudet domina comes se opera domini Riveti nactum iuvenem modestum, doctum et quidem reformatae religionis, nam, inquit, metuebam ne cum maritus sit Confessionis Augustanae quempiam praeficeret lutheranum. Sed demum Augusto mense est futurum ut in aedes dominae comitis, marito in castris agente, recipi possit. Nunc ea cura mordet Sorberium ne interea Lutetiam Parisiorum scribat Rivetus, et qui ecclesiastarum illic degunt rescribant de quopiam incautius sibi dicto factove. Utcunque erit, nec ego nec alii huius urbis patiemur eum quicquam in nobis desiderare.

Alterae Excellentiae tuae literae scriptae fuerunt X Maii,[3] ex quibus intelligo tandem Excellentiae tuae traditum esse opus nostrum de Theologia paganica et scientia naturae. Id ego iam compactum dederam ante menses permultos illi qui Lutetiae distribuit libros a Blauwiis editos; hic enim erat tum temporis. Simul mandabam ut postquam in Gallias rediisset, adderet pro amico, cui dare velles, ex incompactis exemplar quoppiam, vel etiam geminum. Item filio Isaaco, tum adhuc agenti Lutetiae,[4] minimum duo exemplaria, et si plura exposceret etiam tertium, quartumve. Sed non multo post epistolam a filio accepi, unde intelligerem dolere illi quod ante abitum non potuerit eos codices nancisci quo gratum animum erga bene meritos testaretur. Quid iis exemplaribus factum sit, exquiram ex Blauwio: sic enim, non Blauwiis, nunc scribendum mihi, fratrum eo qui iunior erat paucos ante menses defuncto.[5] Magis ea res obesset reipublicae literariae, nisi fratrem propemodum ex asse haeredem\ fecisset. Absque eo foret qui superest impar esset sumptibus faciendis tantis, quippe, ut mittam caetera, typographiae ergo alit quotidie supra hommes XL. Utrum praeter compactum exemplar etiam acceperis unum plurave incompacta, non potui ex literis

1 Tekst naar copie Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 182. Gedrukt *Vossii Epist.,* p. 444 no. 457; *Vossii Op. Epist.,* p. 327 no. 613. De brief is ook opgenomen in de *Epist. eccl.,* p. 816 no. 571. Geciteerd in vert. Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 324-325. Toevoegingen in de tekst zijn - tenzij anders vermeld - afkomstig uit de *Epist. eccl.*; enkele evidente verschrijvingen - bijvoorbeeld 'Saberius' i.p.v. 'Sorberius' - worden stilzwijgend verbeterd. Antw. op nos. 5671 en 5712.

2 De brief waarin Grotius de komst van Samuel Sorbière aankondigt, no. 5671. Deze Parijse protestant was de afgelopen winter door de predikanten van Charenton berispt om zijn onorthodoxe overtuigingen. In de Republiek zocht hij een nieuw bestaan. Op aanbeveling van de Haagse hofpredikant André Rivet werd hij in juli uitgenodigd om toezicht te houden op de studies van de kinderen van Friedrich I Magnus (1607-1673), Wild- und Rheingraf in Neuviller, hoofdofficier in Staatse dienst (*NNBW* II, kol. 1258; *Europäische Stammtafeln*, neue folge IV, Tafel 98-99). Zie voor Rivets bemiddeling, Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 206-208.

3 De brief waarin Grotius de ontvangst bevestigt van Vossius' *De theologia gentili et physiologia Christiana,* Amsterdam (apud Joh. et Cornelium Blaeu) 1641. Het lijkt aannemelijk dat de Amsterdamse uitgever Blaeu een verkoopadres in Parijs had; dit adres zou dat van de weduwe Pelé kunnen zijn. Haar winkel werd geleid door de nederlandstalige Nicolas Redelichuysen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 123-125 (de winkel van de weduwe Pelé) en p. 140 (Redelichuysen); *Gallia Typographica* I, p. 328).

4 Isaac Vossius bezocht Parijs in het najaar van 1641. In november van dat jaar begon hij aan zijn grote reis door Italië (Y.H. Rogge, in *Oud-Holland* 18(1900), p. 3-20).

5 In maart 1642 had Joan Blaeu zijn broer Cornelis verloren (Fontaine Verwey, in *Quaerendo* 11(1981), p. 5-23).

Excellentiae tuae cognoscere. Si neglectum bibliopolae, petat famulitii aliquis; facile ei in memoriam revocabitur, quod me praesente,

stylo aeneo, in charta deletili scribebat. Probe etiam Blauwius et famulus eius meminere, quibuscum de eo sum locutus ubi literas Excellentiae tuae accepi et nullam eius rei in iis vidi mentionem.

Ea quae scripsi proxime Excellentiae tuae probari valde gaudeo. Quod vero etiam laudibus extollas plane triumpho, quanquam nullius Suada possit esse tanta ut quas mihi laudes tribuis eas mihi arrogem. Ac tam laevam mentem a numine deprecor. Interea excessus iste amoris in praedicandis meis solatur me non parum, cum alii sic depreciant ut nec iustas laudes concedant. In quibus ille, qui flando inanes glorias satis docet cuius sit gentis. Misi illi per amicum nostra cum filii Maimonide; rogatus, an nihil vellet rescribere, negavit sui moris esse rescribere nisi prius legisset.[6] Belle hactenus. Post mensem literas accipio. Ait sibi gratos esse hos labores uti alios nostros, caeterum iudicium non apponere quia non soleat iudicium ferre, nisi opere integro pellecto. Perlegerit, credo, ad kalendas Graecas, ac iudicium tum exspectabo; quod perscribat, an minus, - dicam cum Comico - cicum[7] non interduim.

Quae ad Novum Testamentum adnotasti,[8] quanto studiosius verso tanto magis exosculor ac stupeo prorsus. Nihil hactenus tale vel tantum prodiit. Sane inimici de iis tacere quam vituperare illa malunt. Sed tria sunt quibus sic eos offenderis ut nec fullo ululam odisse peius possit.[9]

Primum est, quod papam negaris [esse] illum Antichristum, ac tuae quidem Excellentiae propositum illud video, ut facilius coalescat ecclesia misere adeo scissa. Illis vero hoc studium ut quantum pote abhorreant omnes ab ecclesia romana ar[c]teque sibi adhaereant. Itaque multi existimant expedire ut credatur Antichristus, nec opinionem eam evellendam animis utcunque falsa foret. Optime Barucephalum nosti, Dordrechtanum illum concionatorem,[10] nam vere id erat, si Tullii more 'concionatoris' utendum vocabulo. Is amice a me monitus ne in concionibus tribueret pontificiis quae nulli eorum non vehementer improbarent, ille quaerere num ego patrocinium suscipere vellem papistarum? Respondi alia esse satis multa quae vere possent culpari, nec veritatem egere falsis, nec posse eum [vel] unicum pontificiorum producere qui sic sensissent, me sexcentos allaturum qui contrarium docerent. Ad incitas redactus, torvo vultu dicere neminem posse satis foede romanae ecclesiae doctrinam coram populo depingere ut magis eam abominetur.

Non multum abludit oratio eorum, quibuscum sum locutus Amstelodami. Cui, inquiunt, bono ulterius non haberi pro Antichristo quam ut plures quotidie deficiant a nobis ad romanam ecclesiam? Quasi non abunde eorum sit, qui hoc faciant,[11] rerum suarum satagentibus apud nos pontificiis doctoribus, nostris plerisque omnem paene fiduciam reponentibus, partim in acerbioribus magistratus adversus pontificios edictis, partim in eo quod se frigide etiam caussam suam agentibus, obloqui liceat nemini.

6 Bij het verzenden van presentexemplaren van zijn *De theologia gentili* (uitgegeven met *R. Mosis Maimonidae De idololatria liber, cum interpretatione Latina et notis Dionysii Vossii*) had Vossius ook aan zijn vroegere Leidse collega Daniel Heinsius gedacht (*Vossii Epist.,* p. 431 no. 434; *Vossii Op. Epist.,* p. 310 no. 578). Diens antwoord, dd. 27 februari 1642, is opgenomen in *Vossii Epist. ad Voss.,* p. 247-248 no. 333; *Vossii Op. Epist.,* p. 310-311 no. 579.

7 Lees: 'ciccum'; vgl. Plautus, *Rudens* 580.

8 In oktober 1641 had Vossius een exemplaar van de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135) van Grotius ten geschenke gekregen; vgl. nos. 5441 en 5443 (dl. XII). In dit werk was ook het controversionele tractaat *Appendix de Antichristo* (*BG* no. 1129) opgenomen.

9 Varro, *Menippeae* 539 (vgl. Otto, *Die Sprichwörter,* p. 354).

10 Met 'Barucephalus' werd in 1614 de Dordtse predikant Balthasar Lydius (1577-1629) aangeduid (*NNBW* VIII, kol. 1085-1086); vgl. nos. 383 (dl. I) en 4694 (dl. XI).

11 In de copie te Oxford: 'faciunt'.

Alterum quo asciam in crura impegeris,[12] ipsimet esse aiunt quod omnes errores papistarum vel defendas vel excuses. Magnam partem haec eorum opinio inde originem trahit quod papisticum credant eoque erroneum quicquid non conveniat doctoribus suis. Dicere soleo

12 Vgl. Petronius, *Satyricon* 74: ‘ipse mihi asciam in crus impegi’.

ἀμαθέστερον μὲν, ἀλλὰ σαφέστερον,[13] tria distingui tempora oportere: ‘Conformationis’, quae in primis saeculis, quod ad multa etiam in consecutis; ‘Deformationis’, quae iam ante etiam successorem Gregorii Magni Bonifacium - intermedius enim Sabinianus solum quinque mensibus sedit - in nonnullis esse coeperat, sed seu tyrannidem seu superstitionem attendamus a temporibus Hillebrandinis magna imprimis incrementa cepit;[14] ‘Reformationis’, cum et optimo et doctissimo quoque tam tyrannidis quam superstitionis pertaeso undique emendatio ecclesiae exposceretur variique exulceratae ecclesiae medicinam adferre conarentur. Sed plerique non sat iusto pretio antiqua tempora aestimantes, unde αὐθαδείᾳ quadam non ea modo reiecere quae a deformatis erant temporibus, sed etiam cum apostolicis traditionibus nihil non - ut sic dicam quando ‘Conformationis’ voce uti coepi - conforme traderetur. Iure igitur Excellentia tua negat alba omnia linea signari oportere quae Reformationis auctores immutarunt, cum non ea modo plerique sustulerint quae a deformibus erant temporibus, sed etiam, ut sic dicam, conformibus, hoc est apostolico tempori convenientibus.

Tertium, cuius ergo sic bilis turgeat, est istoc quod seditiosos dicas qui Genevensem imprimis ecclesiam sequuntur, et Calvinum non dubites ut crudelem incessere. De priori aiunt te praecipue tangere tum Anglos, sive potius Britannos reformatos, tum Belgas foederatos, et in his Amstelodamenses. Quod ad Britannos plerorumque iudicium est, recte fieri quicquid hactenus ab iis factum, nam regem esse desinere qui Supremo Regi non paret, non parere autem qui vel papista sit vel papizet, papizasse vero hactenus ecclesiam anglicanam mox ab excessu Henrici VIII, cum Eduardus [VI] ecclesiam reformaret, licet [id faceret] iudicio eorum qui flos theologorum credebatur, nec suorum omnia iudicio metiri vellet, sed externam etiam opem exposceret in hac Buceri ac Martyris,[15] e quibus iam tum Bucerus non satisfecit Calvino.

Et qui Calvino adhaererent Bucerismum vocabant, si qui Calvino non consentirent, ac qui Bucero faverent, novum credebantur papismum - quasi dicerent Calvino-papismum vel Luthero-papismum - introducere. Bucerus non poterat ferre vehementiam Calvini, quem optime norat, ex quo Argentorati una vixerant, et melius nosse didicit, ex quo Genevam revocatus. Accusare igitur eius - quo iure melius me scias - maledicentiam maximam, et quod dissentientes non ferret, sed dure adeo aspereque persequeretur, sic ut etiam fratricidam, uti lego, nuncuparet. Calvinus sic a magno viro increpitus respondere [hoc pacto]: haec esse genii potius sui quam iudicii et - ut Calvini ipsius verba ad Bucerum retineam - sic scribere: ‘Ut verum fatear, nulla mihi cum maximis et plurimis vitiis meis difficilior est lucta, quam cum ista impatientia, neque certe nihil proficio, sed nondum id sum consecutus ut belluam plane domuerim’. Haec sane satis modeste, si id postea consecutus. Illud vero concoquere non potuit quod idem Bucerus, qui eum vel norat vel nosse putabat,

13 Aristophanes, *Ranae* 1445: ‘ἀμαθέστερόν πως εἰπὲ καὶ σαφέστερον’.

14 Paus Gregorius de Grote (590-604) werd opgevolgd door Sabinianus (604-606), Bonifacius III (607) en vervolgens door paus Bonifacius IV (608-615). Met de monnik Hildebrand die als Gregorius VII de kerk leidde (1073-1085), laat Vossius de ‘tempora Hillebrandina’ beginnen.

15 De uit Sélestat afkomstige theoloog Martin Bucer (1491-1551), die in 1524 predikant werd te Straatsburg. Door zijn verzet tegen het Augsburgse Interim van 1548 werd zijn positie in Straatsburg langzaam onmogelijk. In 1549 besloot hij, naar het voorbeeld van zijn vriend, de Italiaanse reformator Petrus Martyr Vermigli (*DNB* LVIII, p. 253-256), zijn heil in Engeland te zoeken. In dit land werd hij door koning Edward VI en aartsbisschop Thomas Cranmer betrokken bij het invoeren van de hervorming (*Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon* I, ed. F.W. Bautz, Hamm 1975, kol. 782-785).

non veritus esset scribere: ‘Iudicas prout amas vel odisti, amas autem vel odisti, prout lubet’.[16] Quod cum legisset, literas scripsit, quarum

16 De passage ‘iudicas prout amas vel odisti, amas autem vel odisti, prout lubet’ heeft Grotius in september opgenomen in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183; in de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 655 r. 51B). Dit citaat ontleenden Vossius en Grotius aan een publicatie van François Bauduin (1520-1573). Deze Franse jurist, die nog wel eens van geloof wilde wisselen, liet in 1562 een tractaat *Ad leges de famosis libellis et de calumniatoribus commentarius* verschijnen om zich te verweren tegen de beschuldiging van Calvijn

hoc initium: ‘Cum literae tuae mihi sub coenam oblatae essent, tanto gaudio perfusus fui ut non meminerim tribus totis mensibus laetiorem mihi horam affulsisse. At cum eas super coenam utcunque percurrissem, lectione ipsa sic fui flagellatus ut proxima nocte irrequietus semper aestuarim nec toto post triduo fuerim apud meipsum, etc.’ Traducebant Calvini amici Bucerum quasi novum papismum erigeret, nempe uti de tua dicunt Excellentia interpolatum te papismum exhibere. Bucerum negat a se hoc nomine accusari Calvinus, sed optare tamen ut ne ansam praebeat calumniae dum sic mediam, Excellentiae tuae instar, insistit viam. Quod cum ex cunctis eius pateat scriptis, tum praecipue e forma reformationis praescripta Hermanno, archiepiscopo Coloniensi, et illis quae anglicanae reformationis ergo scripsit.[17]

Cum vero Bucerus propius ad romanam ecclesiam accederet quam Lutherus, Calvinus longius ab ea abiret quam idem Lutherus: extra Lutheranismum duae ortae appellationes, Bucerismi et Calvinismi, et fatebatur Calvinus Bucerismum esse magis tolerabilem quam Calvinismum, si non ad obrussam Scripturae rem exigi oporteret. Nunc Bucerum paci nimium dare, se omnia metiri veritate. Sed Calvini verba audiamus: ‘Frustra mihi excusas, novo papismo erigendo’ - quod nempe Excellentiam tuam aiunt factitare - ‘te non studere, sed vellem aliis omnibus sic exploratam esse puritatem tuam ut ne suspicionis locum relinqueres; frustra etiam id te dare operam ne quid Calvinismi admisceatur. Si a Scriptura semel deflectendum sit, non ignoro, quam sit tolerabilior Bucerismus quam Calvinismus, etc.’ Bucerismo Excellentiam tuam magis favere quam Calvinismo res clamat, atque hunc, si Scripturis non repugnet, magis tolerabilem esse Calvinismo agnoscebat ipse Calvinus.

Solum igitur quaestio oritur an Bucerismus ei[s] magis adversetur Calvinismo. Facile esset cuivis hanc decidere controversiam nisi Scripturae etiam possent male intelligi a Calvino et eum sequentibus. Puto igitur operae esse videre quomodo eas intellexerint veteris ecclesiae doctores. Quod si fiat sine dubio vicerit Bucerus. Existimo autem rem facturum non inutilem, qui ex Buceri scriptis colligere velit quae ad controversa dogmata et concordiam ecclesiae pertineant, sed consulendae sint editiones illae quas nobis Germania produxit, non quae ex sententia Calvini castratae prodierunt Genevae. Exempli gratia,[18] Commentario in Psalmo II sic habet Argentoratensis editio, anni MDCXXIX [*sic*]: ‘Non possum non sanum iudicium optare quibusdam, qui hoc nostro saeculo plurimos admodum turbarunt hoc paradoxo, sola nos fide servari,[19] cum viderent tamen hoc eo rapi ac si iustitiam sola animi existimatione finirent, et bona opera secluderent. Quae iam illa charitas, quae huic malo uno verbulo mederi dedignetur, [ut dicerent]: fide formata iustificamur, aut per fidem, bonorum operum voluntatem, ac ita iustitiam consequimur, aut fides fundamentum et radix est iustae vitae, ut Augustinus

17 Vossius wijst op uitgaven die na het overlijden van Bucer verschenen zijn, namelijk de *Constans defensio ... de Christiana reformatione quam ... Hermannus archiepiscopus Coloniensis ... publicavit,* Genève 1613, en *Martini Buceri Scripta anglicana,* Bazel 1577.

18 Ook de passage ‘Non possum non sanum / sanius iudicium’ zal Grotius in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* verwerken (*BG* no. 1183; in de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 657 r. 39A). Van Bucers *Sacrorum psalmorum libri quinque ad ebraicam veritatem versi* ... waren minstens drie edities beschikbaar. Te noemen vallen de uitgaven [Straatsburg] 1529/1532 en Bazel 1547 (verschenen onder de auteursnaam ‘Aretius Felinus theologus’) en tenslotte de uitgave die in 1554 door de naar Genève uitgeweken Franse drukker Robert Estienne werd verzorgd.

19 In Grotius' *Votum* terecht: ‘sola nos fide salvari’.

dixit; neque veris enim quisquam offendendus est, etc.' Ubi pro hisce sic habet editio R. Stephani quae anno prodiit MDLIV, nempe triennio a morte Buceri, decennio ante mortem Calvini: 'Nemo gravari debet cum videt offendi homines, quod sancti dicunt, nos sola fide salvari, adiicere viva, formata, per dilectionem efficaci, aut quid huiusmodi. Nam qui offenduntur hoc dicto, putant eos, qui illud usurpant, iustitiam in inanibus animi cogitationibus collocare, bonorum operum studio tamquam frustraneo repudiato. Ut igitur ne veris [quidem] quisquam offendendus est, etc.'

Cum vero omnia fere Buceri sint moderatissima, tum inprimis Praefatio in Commentarios super quatuor Evangelistas, in editione Argentoratensi anni MDXXX, quae et ipsa praeterita in editione Rob. Stephani anni MDLIII.[20] Nempe probari illa iis non possunt, quibus romana illa ecclesia non est apostolica sed apostatica, nec sedes Christi sed Antichristi, nec vivum sed mortuum est corpus. Doctissimus socer Junius,[21] cum nollet ab iis discedere qui romanam ecclesiam censent esse meretricem Babyloniam, et tamen statueret in ea salvari innumera millia, aiebat esse vivum corpus, sed ulceribus obsitum meretricem esse, sed adhuc sponsam Christi vel coniugem, quia Christus necdum illi miserit libellum repudii. Sed non eo satisfecit Genevensibus qui illam dicerent idololatricam ac proinde neminem in ea salvari. Narravit mihi doctor Antonius Thysius[22] aliquando, cum primum Genevam venisset et soceri mei nomine multam salutem diceret domino Bezae, illum continuo subiecisse: 'Et quomodo valet carissimus frater Junius? Vir est egregie de ecclesiis nostris meritus, quanquam in uno capite dissentiat a nobis.' Id caput erat de ecclesia, quam Junius negabat tam arctis limitibus concludi, ac multi volunt. Sed iam metuere incipio ne prolixitate tanta molestus sim occupatissimo. Ad alia igitur venio.

Clarissimus Rivetus responsum parat[23] atque id ait sibi non fore difficile. Omnibus tui suique scripti comparationem instituentibus fore liquidum, caussam ab Excellentia tua desertam. Rogare se Deum ut dotes ingenii melius colloces quam factum proxime. Ita ille. Cur caussam desertam a tua dicat Excellentia, caussam non video aliam quam quod non agas de universis quae fuerant obiecta, quasi non dicas initio, hoc tempore non alia te velle defendere quam quae tuam Excellentiam tangant.

Respondere etiam epistolae tuae parat Laurentius.[24] Indigne fert se sic remitti ad veteres, cum theologiae studium sibi proprium sit, et istos ut ait legerit, ipseque aetate nonnisi triennio, ut inquit, praecedas. Inde colligi posse quanto spatio prius huic se studio dederit, et tot laboris sui monumenta habere testes quae iam ab hinc annis circiter XXX diversis divulgarit temporibus. Culpatur a cunctis quod apostatam probare velit ex sententia partis adversae, aiunt enim eos potius ἀποστασίας esse accusandos qui non steterint tecum a partibus illustrissimorum dominorum Ordinum

20 De *Enarrationes perpetuae in sacra quatuor Evangelia,* Straatsburg 1530, vergeleken met de editie Genève (Estienne) 1553.

21 De Leidse theoloog Franciscus Junius (1545-1602) pleitte voor tolerantie in zijn *Eirenicum de pace ecclesiae catholicae inter Christianos,* Leiden 1593 (in hetzelfde jaar in het Frans vertaald onder de titel 'Le Paisible Chrestien, ou de la paix de l'Eglise catholique'); zie voor Vossius' bewondering voor het werk van zijn schoonvader, Rademaker, *Life and Work of G.J. Vossius,* p. 43-46.

22 Anthonius Thysius (1565-1640) was sinds 1619 hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden. Tussen 1582 en 1601 studeerde en werkte hij in Duitsland, Zwitserland, Engeland en Frankrijk. In 1601 vestigde Thysius zich in Harderwijk (*NNBW* V, kol. 923-924).

23 Rivets *Examen* van Grotius' *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) zou dezelfde maand ingeleverd worden bij de Leidse uitgevers Elzevier; zie *BG* no. 1180.

24 In zijn *Animadversiones* had Grotius ook het woord gericht tot de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius, de auteur van het geschrift *Hugo Grotius papizans* (vgl. no. 5720). Het antwoord van Laurentius kreeg het opschrift *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (*BG* nos. 1203-1205).

Hollandiae. Nec [hic] tantum fiduciae habet, ut ausit dicere potiorem fuisse caussam eorum, qui rempublicam immutarint. Negat se controversiae isti velle immiscere; ac alii contra, iam immiscuisse sese et animum suum aperuisse qui ex partis adversae iudicio

iudicium ipse de ἀποστασίᾳ ferat aliena. Non solet sic loqui, nec proximis turbis male de republica meritus fuit. Itaque collegis tum erat exosus, quasi proceribus parasitaretur, nunc placere iis studet. Mirantur aliqui procerum istam μεταμόρφωσιν. Ait ipse non potuisse concoquere quod Amstelodamenses ecclesiastae dicerentur seditiosi in illo Maresii scripto,[25] nam in his et se nomen suum profiteri. Responsum, sermonem tuae Excellentiae fuisse de iis, qui tum anno fuere huius saeculi XIX, tum item decennio post; nihil hic magnopere ad praesentes pertinere quia Triglandus Leidam concesserit, Smoutius sit exactus, Cloppenburgius profugerit, aliqui fato sint functi:[26] modestiores nunc esse adscitos sive ea laus sit presbyterii sive procerum prudentiae. Vix habet hic quod opponat [praeter]quam illud: 'Quid tum?'

Plurimam salutem dominae coniugi et familiae tuae,

Excellentiae tuae devinctissimus,

Gerardus Joannes Vossius.

Amstelodami, 1642, XVII Iunii.

Bovenaan de brief in de copie te Oxford en in de uitgave der Vossii Epist.: Ill. Hugoni Grotio, legato Suecico ad regem christianissimum. Lutetiam Parisiorum.

Bovenaan de brief in de uitgave der Epist. eccl.: Ger. Joh. Vossius Hugoni Grotio S.P.

5753. 1642 juni 18. Aan D. Graswinckel.[1]

Excellentissime atque illustrissime domine,

Perlegi tua de Maiestate et Trapezitis; illa ad Sallustium saltuatim percurri; magni ingenii nec minoris eruditionis opera.[2]

25 De *Epist. eccl.* geeft de lezing: 'in illo adversus Maresium scripto'. Het betreft een opmerking die Grotius in zijn *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129) had gemaakt om aan te tonen dat enkele redeneringen van de predikant-hoogleraar Samuel Desmarets (Maresius - of bij Grotius - 'Borborita') uiterst zwak waren. De passage in kwestie is in de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919) te lezen op p. 487 n. 43A: 'Circumferamus oculos per omnem historiam, quod unquam saeculum tot vidit subditorum in principes bella sub religionis titulo? Et horum concitores ubique reperiuntur Ministri Evangelii, ut quidem se vocant. Quod genus hominum in quae pericula etiam nuper optimos civitatis Amstelodamensis magistratus coniecerit, nihil hic narrari opus est'.

26 Jacob Trigland, predikant te Amsterdam tussen 1610 en 1634 (*NNBW* VI, kol. 1282-1284). Ook zijn collega's van destijds hadden Amsterdam voortijdig verlaten. Adriaan Jorissen Smout (ca. 1580-1646) werd in 1630 uit het ambt gezet. De ander, Johannes Cloppenburch (1592-1652), had zich een tijdlang schuilgehouden in Den Briel, doch trad nu weer op de voorgrond als hoogleraar in de theologie te Harderwijk (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* I, p. 351-352, en II, p. 127-129).

1 Tekst naar *Epist.,* p. 710 no. 1574. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 41^{v}, met het opschrift 'nobilissime domine'. Antw. op no. 5735.

2 Dirck Graswinckel had Grotius begin juni een boekengeschenk doen toekomen. Het pakket dat op 17 juni in Parijs werd afgeleverd, bevatte de meest recente publicaties van Graswinckel, te weten de verhandeling *De iure maiestatis dissertatio,* zijn *Notae* op Samuel Desmarets' brief over 'De Trapezitis' en een Sallustius-commentaar.

Gaudeo Nobilitatis vestrae laboribus ostendi, quam non frustra dictum sit iurisprudentiam esse rerum divinarum et humanarum notitiam.[3] Late patet haec ars aequi et boni. Dux ei ratio, et quae Deus revelavit, comites scientiae prope omnes. Hanc ego in foro Batavo viam monstravi ut puto primus, et pro eo deberi mihi aliquid puto; tu vero mihi in magna mei muneris parte successor[4] et me felicior magnum eris exemplum et tecum viventibus et post victuris. Quodsi

3 Digesten, 1, 1, 10.
4 Graswinckel was op 1 oktober 1641 bij provisie benoemd tot advocaat-fiscaal in domaniale en civiele zaken bij het Hof van Holland.

gloriola tentarer, possem sperare credituros homines multo te plus veteri nostrae consuetudini debere quam debeas.

De summo imperio quae dixisti[5] talia sunt ut inde proficere possint et reverendissimus Rivetus et reverendus Maresius et alii. Bonorum iurisconsultorum et bene christianorum est studere tranquillitati publicae, quam saepe turbant qui dicuntur theologi.

Ad faenebrem quaestionem ut veniam, pro certo habeo, in eo compendio quod pro datae usu[6] pecuniae sumitur, posse esse πλεονεξίαν etiam deposita[7] omni lege civili, non minus quam in contractibus aliis. Tum vero edictum Caroli V de ea re[8] non posse aboleri per ea quae civitates seorsim faciunt, sed si abolendum esset, faciendum id per Nobilitatem et Civitates in hoc congregatas post legitimam deliberationem; quodsi etiam sententiae exquirantur utriusque Consessus iuridici, ut in rebus talibus mos est fieri, rationes forte adferrent cur abolendum id edictum non esset.

Quae ad Sallustium annotasti, sunt et egregia et bene digesta. Sum autem ego,

Nobilitati vestrae obsequentissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 18 Iunii 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Graswinckelio.

In de marge van de copie te Rotterdam: D. Graswinkelio.

5754. 1642 juni 18. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De Jacobo Laurentii a vobis non dissentio.[2] Distribui hic exemplaria de Iure belli ac pacis.[3] Velim Blavium moneas ut in rebus meis mea mandata propius sequatur et ne ita differat quae ego multis causis celerari velim. Nostra ad Vetus Testamentum iam ad 2 Samuelis processere.[4] Incipiemus et editionem Florum ad ius.[5] Caetera quae ibi sunt tibi commendo, non ea tantum de quibus scribis, sed poemata, Lucaniaca, Anthologiam vero maxime, de qua certi aliquid quamprimum cupiam scire: multi enim hic se offerunt, etiam ad indices faciendos.[6]

5 *De iure maiestatis dissertatio,* ed. Den Haag 1642, o.a. op p. 1-10 (caput I): 'De origine summae potestatis; hanc esse a Deo demonstratur'.
6 In de copie te Rotterdam: 'pro dato usu'.
7 De copie te Rotterdam geeft: 'seposita'.
8 Het eeuwig edict van 4 oktober 1540; vgl. Grotius' brief aan zijn broer van 12 april, no. 5675.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 937 App. no. 605. Antw. op no. 5742, beantw. d. no. 5769.
2 Beide broers waren van oordeel dat het beter was om geen stappen meer te ondernemen tegen de auteur van het geschrift *Hugo Grotius papizans*.
3 *BG* no. 571; eind mei had Grotius de lang verwachte presentexemplaren ontvangen; vgl. no. 5732.
4 *BG* no. 1137; het werk werd gedrukt bij Cramoisy in Parijs.
5 De *Florum sparsio* (*BG* no. 791) zou in november bij de weduwe Pelé verschijnen.
6 Een uitgave van de *poemata* kwam niet tot stand; de nieuwe aantekeningen bij Lucanus verschenen in 1643 (*BG* nos. 430 en 431), terwijl de *Anthologia Graeca* geruime tijd na Grotius' overlijden uitgebracht werd (*BG* no. 534).

Gratias tibi ago pro diligenti opera navata in causa filiae. Scribo de eadem re et ad senatorem Reigersbergium.[7]

Si qua sunt loca insignia, praeter ea quae remonstrantes cum Actis Synodalibus ediderunt, per quae in lucem protrahi possint quae a calvinistis plerunque teguntur dogmata, de Deo

7 Cornelia de Groot voerde voor het Hof van Holland een proces over haar rechten op de nalatenschap van Jacob van Oldenbarnevelt; zie over deze zaak ook Grotius' brief aan zijn zwager, dd. 18 juni 1642 (no. 5755).

peccati necessitatem imponente et de gratia manente in scelerose viventibus, ea annotari a gnaris talium et mihi transmitti velim.[8]

Thuanus noster[9] et alii quidam amici Sanctimarcii a rege in custodiam dati sunt ut cardinali Riceliaco satisfieret. Ipse Sanctimarcius evasit. Schombergius tamen in imperio manet una cum Milereio, et super eos frater regius: nam rex coelum illud valetudini suae noxium credens huc venit, apud aquas Borbonias, quo it cardinalis, aut alibi cardinalem visurus. Habet iam apud se cardinalis suetos corporis sui custodes quibus rex suorum equitum et peditum nonnullos addidit. Variae super hoc negotio sunt coniecturae.

Perpiniani miles uncias panis in dies accipit novenas. Dux Carolus capto Pontemousono Tullis imminet, habens VI millia peditum, totidem equitum. Ideo Granseius ab Harcurtio retro redit suo cum milite; cuius in locum princeps Condaeus nova scribit sex millia et nobilitatem ex feudorum lege ad arma evocat. Harcurtius apud Laonum est, Guichius apud Carolovillium, acceptis pecuniis ut novum paret exercitum. Franciscus Melo relicto ad Rovertium[10] exercitu, it ipse cum parte suorum ut se opponat principi Arausionensi et comiti Guebriano.

Saluta, quaeso, matrem, uxorem tuam et liberos.

Lutetiae, 18 Iunii 1642.

Causas habeo cur sine mora sermone Batavo edi velim mea adversus Rotterodamenses.[11]

5755. 1642 juni 18. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De zaecke van mijne tweede quelt mij meer als uEd. denckt.[2] De stadt van Amsterdam is de eenige die, zoo God zijnen zegen daertoe wil geven, den staet can redresseren. Zoo de mijnen daertoe mettertijd connen helpen, waer mij lief; ter contrarie zeer leed, dat zij om de coste te crijgen het landt zouden helpen verdrucken, gelijck andere doen; ende zoude niet connen verdraegen dat mijne actiën door de mijnen zoude[n] werden gecondemneert, waertoe ick zie dat men gaen wil. Eer hij trouwt, laet hij zoecken middel om te leven, gelijck veele andere gedaen hebben, ende laet hij de patiëntie nemen, die hem zelve op den hals gelegt heeft. Reipublicae corruptae se miscere non est sapientis. Ende 't en meriteren geen voordeelen genoemt te werden die men met achterdeel van anderen coopt.

Nopende mijne particuliere zaecke met Rotterdam vind ick mijn broeders advys ongefundeert. Ende verzoucke dat alle de stucken in 't Duitsch metten eersten

8 Vele publicaties zijn verschenen over de besluiten van de Dordtse synode van 1619; daaronder bevindt zich ook een uitgave die verzorgd was door Grotius' Parijse vriend Daniël Tilenus (Rogge, *Bibliotheek der Remonstrantsche geschriften,* 2de afd., p. 48-59). Een overzicht van de 'remonstrantsche letterkunde' biedt dezelfde Rogge in de eerste afdeling van zijn *Bibliotheek,* p. 290-313.

9 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 18 juni.

10 Lees: 'ad Rocroium'.

11 Wederom verzocht Grotius de spoedige publicatie van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 271. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5756. Antw. op 5743, beantw. d. no. 5770.

2 Grotius zag niets in de Delftse vrijage van zijn tweede zoon Pieter.

werden gedruckt,[3] alzoo mij daeraen ten hoochste gelegen, ende aen yder vroedschap van Rotterdam, oock aen andere vrunden exemplairen gegeven. Rivets replycque[4] zal ick verwachten ende letten wat te doen

3 In de Republiek werden de *Autentycque stucken* (*BG* no. 889) in hun oorspronkelijke versie uitgegeven. Voor zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) vertaalde Grotius enkele van de *Autentycque stucken* in het Latijn.

4 Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180).

zal staen. 'tGunt ick van het calvinische humeur heb geschreven,[5] is noodigh geweten ende ick hoope dat het in Engelant aen eenige de oogen zal openen. Ick heb op die materie veel meer te zeggen.

De heer Marescal Horn[6] is bij [mij] wel onthaelt. Maer de Hollanders ende 't cardinaels volck zullen van mij bij sijne Excellentie niet veel goeds gezegt hebben. Hier heeft hij genoten veel eer, liberaliteit ende beloften. 't Zal goed zijn dat hij ziet dat eenige in Hollant ons goed gunnen. Zoo uEd. iet naerder van Spierinck[7] hoort, ick bidde uEd. mij te adviseren.

Ick dancke uEd. van de moeiten genomen in mijns dochters zaecke[8] ende vinde alle uEd. advysen seer goed.

18 Iunii 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, uyt Paris, den 18 Iunii 1642.

5756. 1642 juni 18/[19]. Aan N. van Reigersberch.[1]

(Mijn)heer,

All(e d)e werelt nae de verscheidenheit van affectie maect hier verscheide discoursen over het arrest dat den coninck heeft gedaen aen de persoon van monsieur de Thou[2] ende eenige andere vrunden van monsieur le Grand, dewelcke zelve is geëschappeert, zoo eenige zeggen, bij den coning vermaent zijnde.[3] Monsieur de Schomberg, die zijn restablissement aen monsieur le Grand schuldigh is, blijft commanderende over het leger voor Perpignan nevens monsieur de La Millerai.[4]

Dit is tewege gebracht door den cardinal Mazarini ende den grave van Chavigny, die van den cardinael de Richelieu hem houdende tot Tarascone gezonden waeren

5 Onder meer in Grotius' meest recente publicatie, de *Animadversiones* (*BG* no. 1175) ad art. 1 en in fine.

6 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zou op zijn thuisreis ook de Republiek bezoeken.

7 Petter Spiring Silvercrona, de Zweedse resident in Den Haag, maakte deze zomer een reis naar Stockholm.

8 Het Hof van Holland had uitspraak gedaan in een proces over de vraag of Cornelia de Groot rechten kon laten gelden op de nalatenschap van Jacob van Oldenbarnevelt.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5755. Gelet op het bericht over de arrestatie van de markies van Cinq-Mars moet de dagtekening van deze brief verschoven worden naar 19 juni.

2 De koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou (1607 - †12 september 1642), zoon van de historicus Jacques-Auguste de Thou. Het nieuws dat de koning op 12 juni te Narbonne - op doorreis van Perpignan naar het kuuroord Montfrin - order had gegeven om de markies van Cinq-Mars en diens vertrouwensmannen de Thou en de Chavagnac te arresteren, bereikte Parijs op 18 juni (*Lettres Richelieu* VI, p. 935 n.).

3 Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat (1620 - †12 september 1642), markies van Cinq-Mars, die door zijn waardigheid van 'grand écuyer de France' ook bekend stond als 'monsieur le Grand', werd op 13 juni in een particulier huis te Narbonne door de koninklijke garde gearresteerd.

4 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, de onlangs in koninklijke gratie teruggekeerde gouverneur van de Languedoc, leidde met de markies van La Meilleraye de Franse aanval op Perpignan. Aan zijn trouw werd evenwel ernstig getwijfeld; vgl. *Lettres Richelieu* VI, p. 923 n. en p. 929 n.

aen den coning, waerbij zich heeft gevoucht monsieur de Noyers, die altijd bij den coning was gebleven.[5] Deze

5 Op 9 juni kreeg Richelieu te Arles alle gegevens in handen over een samenzwering die leden van de hoogste Franse adel de afgelopen winter tegen hem hadden beraamd. Terstond gaf hij staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, de instructie om de koning op

schijnt dat den coning vertoont hebben, zoo zijne Majesteit iet resolveerde tot naedeel van den cardinael de Richelieu, hoeveel verandering in gouvernementen ende andere officiën zoude moeten geschieden, hoeveele personen daerdoor zouden werden gemescontenteert ende wat occasiën den vijant sterck zijnde op de frontieren daeruit zoude connen nemen. Oock had den coninck alrede bevonden dat het gelt, 'twelck hij van Lions was verwachtende, hem manqueerde door beleidt van deghenen die hier de finantiën regieren. Off nu de mening eenigh quaed te doen aen de gearresteerden, ofte dat het arrest alleen is geschiet om den cardinael satisfactie te geven ende alle de werelt te doen geloven dat zijne autoriteit continueert, werdt getwijffelt.

Den cardinael is noch te Tarascone, heeft bij hem gecregen sijne ordinaire guarde, waerbij den coning eenige van de zijne zoo te paerd als te voet heeft gevoucht. Te Bourbon werdt alles gereedt gemaect om den cardinael daer te ontfangen, alzoo men hout de wateren die daer zijn zeer dienstigh voor zijne gezondtheit, die noch niet vast en is. Den coninck soo men meent zal den cardinael zien of te Bourbon ofte ellewaert, alzoo zijne Majesteit, de lucht ontrent Perpignan onbequaem vindende voor zijn lichaem, gequelt van de hemorrhoïdes herrewaert comt, hebbende zijne broeder ontboden om zijne plaetse te bewaeren voor Perpignan, in welcke stadt zoo wij verstaen negen oncen daegs werden uitgedeelt aen de soldaten.

Den hertogh Carel zijnde versterckt uit Lutzenburg, zoodat hij hadde drieduizent te voet ende zooveel te paerd, heeft Pontamousson becomen ende belegert Toul;[6] om welcke oorzaecke monsieur de Gransei met zijne trouppe van monsieur de Harcourt, daerbij hij zich hadde gevoucht, terugge is getrocken, in plaetze van dewelcke mijnheer den prince[7] licht zesduisent nieuwe soldaten ende vergadert wat hij can door den ban ende arrière-ban om den grave van Harcourt, die zich ontrent Laon hout, te verstercken. Don Melos latende een deel van zijn leger bij Rocourt[8] is zelff met eenige van de zijne gegaen om te letten op de actiën van den prins van Orangie ende van den marescal de Guebrian.

De Venedische nieuwe lichtinge zijn gepasseert door de Switsers ende Grisons met weinigh gelds aen particulieren te geven zonder te spreecken aen het generael. Tienduizent Spaignaerden houden haer bij Alexandrië om te zien wat de Fransoisen zullen doen. Den paus fortificeert zeer Castre ende vermeerdert het garnisoen; licht oock eenige ruiterie in het Perusijn. Den hertogh van Parma blijft noch in goede posture. Den marescal d'Estree[9] commandeert zijne uithemsche ruiterie.

Wij verstaen dat het parlement van Engelant zeer begint te scheuren, zoozeer dat dertich van de Hooge, meer d(an twin)tich van de Lae(ge Camer) het parlement verlatende haer bij

6 Hertog Karel IV van Lotharingen maakte gebruik van het vertrek van Jacques Rouxel de Médavy, graaf van Grancey, uit dit gebied; vgl. no. 5747.

7 Als gevolg van de verloren slag bij Honnecourt werd door de prins van Condé gewerkt aan het herstel van de Franse troepenmacht in het noorden van het land. Het leger van de graaf van Harcourt kreeg versterking uit andere Franse legereenheden aangeboden, terwijl ten behoeve van de verslagen bevelhebber Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, een nieuw leger werd gevormd (*Lettres Richelieu* VI, p. 926-928).

8 Na zijn overwinning ging de Spaanse legeraanvoerder don Francisco de Melo ervan uit dat de Franse legers in Picardië en Champagne niet snel tot grote acties zouden komen.

9 François-Annibal d'Estrées (1572-1670), markies van Coeuvres, buitengewoon Frans ambassadeur te Rome 1635-1641, was een even fel tegenstander van paus Urbanus VIII als de hertog van Parma (*DBF* XIII, kol. 147-148; vgl. no. 5504 (dl. XII)).

den coninck hebben begeven; o(ock) den guarde des seaux met hem brengende het zegel van het parlement.[10]
18 Iunii 1642, tot Parijs.

Wij verstaen nu zeeckerlijck dat oock monsieur le Grand is in bewaering gestelt ende Chavagnac.[11] Den hertogh van Boullion werdt gesuspecteert kennisse gehadt te hebben van haere desseings. Monsieur de Guiche is te Retel. Men seit hij heeft duisenttweehondert paerden, vierduizent paerden.[12] Den grave van Harcourt met zijn leger is bij Cressy.[13] De vlooten houden haer stil bij Catelagne. Motte-Odincourt heeft een stedeke becomen genaemt Monson, maer noch niet het casteel.[14] De zaecken van den coning van Engelant beginnen te beteren.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 18 Iunii 1642 uyt Paris.

5757. 1642 juni 19. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Ex quo Tarasconam se contulit cardinalis Riceliacus[2] et Avenionem iturus putabatur, cardinalis Mazarinus et comes Chaviniacus ab eo ad regem ivere, et adiuvante eos Noierio, qui apud regem manserat, ostenderunt ei, si quid contra cardinalem Riceliacum rex constitueret, quot et quantos ministros et praefectos cardinali obnoxios suo loco moveri esset opus, quae inde secuturae offensae, quae occasiones hosti finibus cum maxime imminenti. His rex tenetur, et quia arte eorum, qui aerarium regunt, pecuniae, quas rex a Lugduno expectabat, defecerant, in custodiam dedit Thuanum, magni Thuani filium, consiliarium regis, et alios quosdam Sanctimarcii, qui maxime cardinali adversatus creditur, amicos. Ipse autem Sanctimarcius elapsus est rege, ut creditur, monente. Ubi nunc sit, in Gallia an extra eam, nescimus. At Schombergius, qui restitutam dignitatem Sanctimarcio debet, manet in imperio militari una cum Milleraio. Rex ipse, vocato ut locum suum impleat fratre, iter huc intendit, visurus aut apud aquas Borbonias aut alibi cardinalem Riceliacum, cuius incerta adhuc est valetudo. Sed et regem haemorrhoides vexant. Ad aquas Borbonias omnia in usum cardinalis parantur.

Perpiniani interim incertae adhuc res sunt. Dicuntur novenae in dies panis unciae militibus dari. Dux Carolus acceptis e Lutsenburgico copiis, ita ut haberet tria equitum, tria peditum millia, Pontemousono capto Tullis imminet. Ea res cogit Granseium, qui ad Harcurtium venerat, retro se cum suo milite recipere.

10 Grootzegelbewaarder Sir Edward Littleton gaf op 1 juni gehoor aan de oproep om zich bij de koning in York te voegen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 68-71).
11 Josué de Chavagnac (†1652), een getrouwe van Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, verkeerde in de tijd van de ontdekking van de samenzwering in de entourage van de markies van Cinq-Mars (*DBF* VIII, kol. 936-937).
12 Verschrijving voor ‘vierduizent man te voet’.
13 Crécy-sur-Serre (dep. Aisne).
14 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, overmeesterde op 14 juni de vesting van Monzón (ten noordwesten van Lérida) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 210).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 85; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 207 no. 433. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 173.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 18/19 juni 1642 (no. 5756).

Franciscus Melos, relicta apud Rocroium exercitus parte, ipse eo se contulit, ubi principi Arausionensi et Guebriano, si se iungant, possit obsistere, aut si ii seorsim rem gerant, tentare aliquid in alterutrum. Videtur autem acre futurum illis in partibus bellum. Harcurtius apud Laonum est. Princeps Condaeus hic nova sex millia militum colligit, quo ei mittat in locum

eorum, quos Granseius abduxit. Guichio quoque apud Carolovillam agenti scripsit consolatoriam epistolam cardinalis et pecunias misit ad novum exercitum faciendum. Etiam nobilitas ex feudorum lege ad arma vocatur tardo molimine.

Cardinalis Riceliacus habet iam apud se solitos corporis sui custodes, quibus rex de suis equites peditesque nonnullos addidit. Scripsit autem cardinalis ad reginam multa pollicens, ut eius gratiam sibi reconciliet. Eguiloniae domus plena est gratulantibus.[3] Pro animorum varietate variae sunt suspiciones atque sermones.

Parlamentum in Anglia dissui incipit. Nam ex superiore ordine XXX, ex inferiore XX ad regem se transtulere. In iis est sigilli parlamentarii custos.

Deus, etc.

H. Grotius.

Lutetiae, IX/XIX Iunii 1642.

Relingeri negotium[4] et quantum res fert commendabit illustrissimus dominus marescallus Hornius, et ego commendo. Certo iam cognoscimus, etiam Sanctimarcium, regis nuper delicias, in custodiam datum. Credi ducem Bulionium participem fuisse horum consiliorum ob literas quasdam interceptas. Guichius nunc Retelii est, habens equites, ut fama est, MCC, pedites quater mille amplius. Motta Odincurtius oppidulum Monsonium cepit; arcem nondum. Classes mutuo metu retinentur. Res in Britannia regiae multum crescunt.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Rerum conversio et cardinalis nova autoritas. Thuani et Sanctimarcii captivitas. Belgica. Anglica.

5758. 1642 juni 19. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Deux ordinaires sont passez, sans que j'aye receu de vos lettres, ce qui me fait croire que vous estez empeché avec monsieur le marechal Horn, qui peut-estre aura pris son quartier chez vous. Dieu veuille qu'il puisse disposer monsieur Heuf à me payer le reste de ce qu'il me doit,[2] et j'en atten[ds] de vos nouvelles en gran' impatience, vivant icy parmy une incroyable cherté.

Les Espagnols sont en campagne avec peu de forces, mais ils n'entreprennent encor rien, jusques à ce qu'on adjouste les pretensions du prince Thomas, qui doit

3 Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, hield in Parijs doorgaans verblijf in het 'Petit-Luxembourg' (*Tallemant des Réaux* I, p. 1193).

4 Marx Konrad von Rehlingen (of Rehlinger) was in 1636 door Axel Oxenstierna bij Grotius aanbevolen (*Oxenst. Skrifter* 1. afd., XI:2, p. 878). Niet lang daarna werd hij kanselier van hertog Bernhard van Saksen-Weimar. Hoe het hem verging na het overlijden van de hertog († 1639) is niet bekend (*Bernard de Saxe-Weimar,* p. 181 en p. 269).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 270. Eigenh. oorspr.

2 Marin vroeg zich af of de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Parijs een ontmoeting had gehad met de bankier Johan Hoeufft.

commander leur armée,[3] et le marquis de Carazena, espagnol, luy sera adjoint pour ne faire rien sans son advis.[4] Après que le secours de Naples sera arrivé et les deux regimens d'Allemagne, le prince aura un corps d'armée à part, mais je ne crois pas que cela se face sitost à cause de la desfaite du duc Franz

3 De Spanjaarden mochten niet langer rekenen op steun van de prinsen van Savoye. Op 14 juni hadden zij een vredesverdrag met regentesse Christine de France gesloten.

4 Luis de Benavides Carrillo y Toledo, markies van Caracena, de latere gouverneur van Milaan 1648-1656 (*Diccionario de Historia de España* I, p. 676-677).

Albrecht en Silesie, qui est de consequence.[5] Le prince cardinal traitte tousjours avec Madame sans rien conclurre[6] et asseure les Espagnols d'autre costé de ne rien faire à leur prejudice, tirant ainsi temps en avant pour voir quel ply prendra la guerre en Espagne et Italie, pour selon son succez mesurer ses resolutions, dont les Espagnols sont fort jaloux.

Les Grisons ayant effectué ce qui porte le traitté de Feldkirch, fort prejudiciable à eux, l'archiduchesse d'Insbrug a ratifié son ancienne paix avec eux, et les deputez en sont de retour avec des chaines d'or, ceux de 8 droitures ayans presté le serment de fidelité à l'archiduchesse.[7] Nous verrons si le pape admettra à son audience Lamego comme ambassadeur de Portugall,[8] car en tel cas les ministres d'Espagne doivent partir de Rome avec la nation mesme qui y est, ce qui produira beaucoup de difficultez, puisque d'autre part l'ambassadeur de France proteste de faire le mesme, s'il n'emporte point du pape ce qu'il desire sur ce suject. Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,

tout le vostre,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 9/19 de Juin l'an 1642.

L'estat de Milan a promis 6 mille hommes au roy d'Espagne par luy demandez, lesquels on envoyera en Espagne.

Princeps Anhaltinus Christianius misit huc unum ex suis nobilibus qui invitaret pagos protestantes ad fideiubendum pro infante recenter nato.[9] Vellem edoceri ubi nunc est dominus Skyt,[10] cui hic inclusas mitto.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Iulii.
En in dorso: 19 Iunii 1642 Marin.

5 De Zweden hadden op 30 mei in de omgeving van Świdnica een grote overwinning op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg, behaald.
6 Kardinaal Maurizio van Savoye had de hand gevraagd van zijn nicht Luisa. Met de regentesse onderhandelde hij nog over de huwelijksvoorwaarden (Claretta, *Storia della Reggenza* I, p. 866).
7 De herbevestiging, dd. 20 maart 1642, van de overeenkomst die Graubünden op 9 augustus 1641 met aartshertogin Claudia had gesloten (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 2, p. 2216-2217). Over deze kwestie werd nog nader beraadslaagd op een 'beitag' die begin juni in Chur werd gehouden (Jecklin, *Materialien* I, p. 385-386, en *Gazette 1642*, no. 88, dd. 5 juli 1642).
8 Een diplomatieke strijd was in Rome ontbrand over de erkenning van Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, de speciale afgezant van koning Jan IV van Portugal.
9 Karl Ursinus (geboren op 17 april 1642), zoon van Christian II van Anhalt-Bernburg (1599-1656); zie *Europäische Stammtafeln,* neue folge I, Tafel 76. Op de landdag die van 6 tot 29 juli in Baden werd gehouden, besloten de evangelische steden de vorstelijke uitnodiging te aanvaarden (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1250).
10 Bengt Skytte, die om gezondheidsredenen in Frankrijk verbleef.

5759. 1642 juni 19. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Hiermede gaet copye van de brieven, die hier[2] sijn over de victorie die de Sweedschen

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 105. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De niet teruggevonden brieven moet Pels in Den Haag ontvangen hebben.

op de keysersche souden bevochten hebben,[3] 'twelck indien het soo continueert een extraordinaris goede tijdinge is. Van den heere ambassadeur Salvius[4] sijn hier geene brieven innegecomen; verwachten deselve met den naesten post, die u. Exc.[tie] dan sullen toegesonden werden.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Den 19 Iunii 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 3 Iulii 1642.

5760. 1642 [± 20 juni]. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc.[cie] aengenaeme van 17 Maii met de comunicacie, daervor ick dancke, he(bbe ick) well ontfangen. Uyt dese quartieren en is niet sonders, oftewell de tract(aeten) van stillstandt der waepenen terugge sijn gegaen en Lychtmaer tot Coninx(bergen) well aenkommen.[2] Ende dat men daerdor meinde de rayse van den churvorst gesu(spendeert) te sijn, soo is dogh sulckx anders. Den churvorst sall naer de Marck raysen end(e) schaynt datter eene plaetse sall beraempt worden ome mondelinge conferenc(ie) te hauden, dat ombrage geeft van naerder aliancie.

De groote victorie van Torstenson in Slesingen[3] hebben de breuyloft van den hartogh van Neuwborgh me(t) de princesse van Polen[4] wat doen uytstellen. Den hartogh van Saxen-Lauwenbo(rgh) is van sijne wonden, soo men segt, tot Gros-Glogauw overleden, 'twelck ooc ee(ne) perturbacie veroorsaekt aen alle de imperiale leveën in dese landen, 't En waer(e) dese victorie, ick geloove men saude dor allerhande pratijcken gesogt hebben de orloghe in dese quartieren te brengen.

3 De Zweden onder Lennart Torstensson hadden op 30 mei nabij Świdnica (Schweidnitz) een grote overwinning op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg, behaald. Bij het treffen werd de zwaargewonde hertog krijgsgevangen gemaakt.

4 Johan Adler Salvius, Zweeds ambassadeur te Hamburg.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642, 6). Eigenh. oorspr. Rechterzijkant beschadigd. Deze ongedateerde brief is een antwoord op een niet teruggevonden brief van Grotius, dd. 17 mei. Aan de hand van een brief die Pels op 27 juni aan Grotius schreef (no. 5765: antwoord op een schrijven van 24 mei) kan deze brief gedateerd worden op ca. 20 juni.

2 De onderhandelingen over de ratificatie van het Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag waren in mei vastgelopen. Begin juni brak de Brandenburgse gezant Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim zijn verblijf in Stettin af (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 27-32).

3 De overwinning die de Zweden op 30 mei nabij Świdnica hadden behaald op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg († 10 juni 1642).

4 Op 8 juni trad Philipp Wilhelm van Palts-Neuburg (1615-1690) te Warschau in het huwelijk met prinses Anna Catharina Constantia van Polen; vgl. no. 5674.

De tractaeten ofte rassumacie in matte(rie) van religie,[5] daer en verneme niet meer van. 't Is, als u. Exc.[cie] segge, sonder hooft niet aen te vangen.

Die perturbacie van Engelandt en kan niet minder als die gereformeerde in Vrancrijck odieux maacken. Het doet alle potenta(eten) uyt de oogen sien en worde seckerlijck bericht

5 Keurvorst Friedrich Wilhelm had op 26 april de lutherse en gereformeerde predikanten in Pruisen uitgenodigd voor een colloquium in zijn paleis te Koningsbergen. Keer op keer werd het godsdienstgesprek uitgesteld (W. Hubatsch, *Geschichte der ev. Kirche Ostpreussens* I, p. 135).

dat het ooc in Polen groote verbitteringe veroorsaekt. Verre siende konnen ooc well ordeelen dat alle haere sinoden wijnigh ten principaele doen sullen.

De coniginne van Engelandt saude haer tot Breda eenen tijt ophauden, soo de saacken niet en worden geaccomodeert. Den last van die alliancie[6] en sall geen vordeel geven. Ick sien datter ooc all diverse gevoelen in Nederlandt over vallen. Ofte die met de balcken in de oogen, die met de splintters sullen reformeeren, daer twijffel(e) ick seer aen. Als Godt de landen straffen wilt, soo spreuyt de straffe uyt de confusie van die in 't ongelijck recht willen hauden.

Hiermede eyndende blijve, mijnheer,

u. Exc. ootmoedige diener,

Paulus Pels.

P.S. Compt tijdinge uyt Polen datter in de Palatinschap van Chieff in Reuyssen eene generale revolte saude sijn van de Griecksche religie tegens de papisten, begeerende in alles gerestitueert.[7] Sijn in somma het puretijnste dor gants Europas. Sij soucken de brieven, die de meuysen geëten en verteert hebben. Het gemaant mij gelijck een bedelaersbreuyloft: als het broot op is, soo vermooren se malcanderen met de sacken.

Adres (met andere hand): Sijn Exc.^{z}, mijnheer Hugo de Groot, ordinari ambassadeur etc. van haere koninckliycke Mayesteyt ende croon Sweden, tot Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Iulii.

En onderaan: ... 27 Iunii.

In dorso: 7 Iulii 1642 Pels sr.

5761. 1642 juni 22. Van Santra Salebrosus [C. Huygens].[1]

6 De nauwe band die sinds een jaar tussen het Engelse koningshuis en het huis van Oranje bestond.

7 Er was in deze tijd sprake van grieks-orthodox verzet tegen de kerkhervormingen van Petrus Mohila (Mogilas), metropoliet van Kiew 1633-†1647 (A. Jobert, *De Luther à Mohila*, Parijs 1974, p. 367-373).

1 De brief die aan Grotius werd gestuurd, is verloren; vgl. no. 5793. Tekst naar een eigenh. geschreven copie bestemd voor A. Rivet (zonder adres), aanwezig te Den Haag, Koninklijk Huisarchief, archief Constantijn Huygens, G 1 no. 12. Een ontwerp, gedateerd 15 juni 1642, bevindt zich in Den Haag, KB, KA XLIX, II, p. 89-90. Gedrukt in Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii,* Leiden 1642 (*BG* no. 1180), p. 146-147. De brief met de daarbij behorende documentatie is in 1914 door Worp uitgegeven in de *Briefw. C. Huygens III,* p. 295-300.

De voorgeschiedenis van deze brief is gecompliceerd. Grotius had zijn *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165) afgesloten met een gedicht 'Qui gaudes Batavis quod aheneus adstat Erasmus' (in de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919) op p. 636 r. 55 A en B). Op het gedicht maakte de Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens een epigram dat hij zonder vermelding van zijn naam liet afdrukken in het voorwerk van *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti ...* (*BG* no. 1172). Het epigram dat het opschrift kreeg 'De Hugonis Grotii annotatis Henoticis, ad Consultationem Cassandri' (zie voor de tekst no. 5669) werd spoedig door vrienden van Grotius herkend als zijnde van de hand van Huygens. Desondanks deed Grotius alsof hij niet

wist wie de bedenker van het vers was. In zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) wijdde hij aan het eind van zijn betoog enkele woorden aan de anonymus:

Monsieur,

Vous avez voulu passer une assez jolie censure sur un epigramme duquel il me semble que je suis l'auteur. Cela m'a moins fasché que rejouy. La qualité de mauvais poete m'a

tousjours semblé des plus compatibles aveq celle d'honest' homme. Peut-estre mesmes que le mestier a eu aussi bonne grace aux saillies de vostre jeunesse qu'aux matieres serieuses où vous l'appliquez sur l'aage. Je ne sçay d'ailleurs si j'oseroy dire que vostre poincte s'esmousse un peu visiblement, et semble approcher du plomb que vous m'imputez. Si je le disois, je ne vous comparerois qu'à vous mesme, ce que vous ne sçauriez nommer recrimination, qui m'avez rangé aveq ce Santra.[2] Cependant voz intimes et plus sçavans amiz de par deça ont souvent mis peine à me faire croire - 'qui fortasse Belga non sum' - que j'entens quelque chose à l'epigramme latin; mais je cognoy bien à la mesure de mon pied, que vostre correction s'y chausse mieux que leurs eloges. J'espere pourtant de vostre equité que vous l'adoucirez à quelque point, quand vous sçaurez que le mauvais imprimeur[3] a encheri sur le miserable poete et faict ce qu'il a peu, à me rendre ce que vous m'appellez. Il y avoit dans la minute 'Melanchthones' pour '-is', et 'accensae' pour '-so', que sa negligence y a faict couler.[4] Si après cela vous y trouvez du 'salebrosum' de reste, je crain[s] que ce ne soyent les espines de la verité qui vous incommodent, bien marry d'avoir esté obligé de vous la dire si rondement, non pas pour servir de lierre au vin de monsieur Rivet - les bonnes bouches sçavent ce qu'il vault, et vous le descriez trop tard - mais pour tesmoigner le regret que j'ay de vous veoir escarté du bon chemin, et mesme esgaré du but où vous semblez tendre; en somme de vous veoir l'advocat des blasphemes de l'Eglise, 'quae quod manducat adorat'. J'espere qu'une bonne intention vous met en oeuvre, mais certes, à moins que d'estre 'ferreus', il est bien malaysé de souffrir que vous vous y preniez d'un biais scandaleux et inutile. Pour tout picqué que vous me pourriez croire du feu follet et de la laictue que vous m'appropriez, je vous parle du fonds d'une ame rassise et de tout temps admiratrice des beaux dons que Dieu a planté en vous. Je le prie de vous en inspirer un meilleur usage, de vous oster l'ἀδόκιμον νοῦν,[5] le πνεῦμα κατανύξεως,[6] et de vous empescher de vous blesser du cousteau qu'il vous a mis en main; et me nomme, tant qu'il vous plaira, monsieur,

vostre tres humble et tres affectionné serviteur,
Santra Salebrosus.

De Hollande, le 22e Juin 1642.

Bovenaan het ontwerp staat: Voorn, 15 Iunii 1642.

En gedateerd: Au Païs-Bas, le 24° Juin 1642.

Onderaan het ontwerp, links in de kantlijn: Si vous prenez la peine de me faire responce, il faudra mettre à la superscription: à Tacite d'Armentiers. Et Corneille Trurnit, m[aist]re des postes à Dort, sçaura par là où m'adresser la lettre, car du nom de Salebrosus personne ne m'a encor cognu jusques ores.

2 Santra was een grammaticus uit de tijd van Caesar.
3 De uitgave was verzorgd door Abraham en Bonaventura Elzevier te Leiden (zie *BG* no. 1172).
4 Zie voor de tekst van de oorspronkelijke versie, no. 5669. Evenwel staat in het gedicht 'incenso' in plaats van 'accenso'.
5 *Romeinen* 1:28.
6 *Romeinen* 11:8.

5762. 1642 juni 23. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Postrema vice ad te non scripsi[2] quia Amstelodamum profectus eo quo tabellarius abit die extra urbem eram. Has igitur litteras binarum locum supplere rogo patiaris.

Ego apud Blavium tantum effeci ut editiones Viae ad pacem et Animadversionum tuarum iam sint absolutae et uterque liber hac septimana publici iuris sit futurus.[3] Et sane intererat nostra ne diutius supprimerentur, cum ille nemini, hic paucis tantum sit visus, et iam Rivetus,[4] qui diu cum Laurentiade[5] contulit, responsum sibi dicat esse paratum. Idque sibi perfacile fuisse cum tu causam deseras, ita ille in litteris ad amicos scriptis praedicat. Rogat Blavius an non e re esse putes formam et liturgiam veteris ecclesiae, ad quam ab omnibus provocatur, conscribi ad eum fere modum quem in Epistola praescribit Cassander,[6] et ecquem id in Galliis praestare posse putes, nam hic nemo facile auderet. Animadversiones tuas legi cum Utenbogardo et Geisterano,[7] uterque tersum et pressum esse scriptum agnoscunt ideoque Riveti responsum videre avent. Ille etiam gratias Deo agere se dicit quod tale scriptum in vita sua prodierit, hic de toto negotio latius se cogniturum promisit.

De filii rebus cum Hasselario egi. Ille necdum certi quid promittere se posse ideoque ea de re ad te nondum scripsisse asseverat, caeterum fratrem consulem de toto negotio sollicite cogitare.[8] Sed haec, ut nosti, lenta sunt, neque tam incerta sub spe, sine ulla pecunia, Amstelodamum conferre se potest filius. Nihil mihi magis in votis est quam ut praesens tecum de matrimonio filii agere possim, certo certius mihi persuadens fore ut non difficilem causam te iudice obtineam, sed id et locorum distantia et pericula itineris iam prohibent.

Hoofdius historiam Belgicam ab excessu Caroli ad obitum usque Wilhelmi Arausionensis brevi editurus est vernaculo sermone.[9]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 246. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 5739 en 5745, beantw. d. no. 5775.
2 De laatste brief van Willem de Groot was van 9 juni (no. 5742).
3 Het betreft de Amsterdamse uitgaven van de *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1167 en 1168) en de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1176).
4 Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) zou in juli bij Elzevier te Leiden verschijnen. Voor de titel van het werk, zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 181-183.
5 De Amsterdamse predikant Jacob Laurentius, auteur van het geschrift *Hugo Grotius papizans*.
6 *De articulis religionis inter catholicos et protestantes controversis consultatio* had Cassander in de jaren 1564-1565 geschreven als antwoord op een schrijven van keizer Ferdinand I.
7 De *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175). Waarschijnlijk lazen Willem de Groot en de Haagse remonstrantse predikant Arnoldus Geisteranus (1593-1658) het werk voor aan de bejaarde Johannes Wtenbogaert.
8 Bij het zoeken naar een passende werkkring voor zijn zoon Pieter koesterde Grotius enige hoop op voorspraak van de Amsterdamse burgemeester Pieter Hasselaer. Ook diens broer Dirck Hasselaer (1581-1645), hoofd van de krijgsraad te Amsterdam, bleek niet ongenegen te zijn om zich met deze zaak bezig te houden (Elias, *De Vroedschap* I, p. 205).
9 De *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft (1581-1647) zouden bij Louys Elzevier te Amsterdam verschijnen. Het octrooi op de publicatie werd op 30 augustus 1642 verleend (*Briefw. P.C. Hooft* III, p. 419-421, p. 428-431).

Vossii tractatum de Tribus Symbolis propediem ut spero accipies.[10] Vidi apud ipsum tuum de Origine idolatriae iudicium sane magnificum.[11] Vellet et ipse ad causam concordiae aliquid

10 De *Dissertationes tres de tribus symbolis, Apostolico, Athanasiano et Constantinopolitano* van Gerardus Joannes Vossius. Dit werk, dat in Amsterdam bij Blaeu gedrukt werd, had Vossius op 21 mei 1642 opgedragen aan de jonge prins van Oranje (Rademaker, *Life and Work of G.J. Vossius,* p. 319-322).

11 Willem de Groot had ten huize van Vossius de brief gelezen waarin zijn broer aan Vossius de ontvangst bevestigde van diens *De theologia gentili;* vgl. no. 5712.

conferre, sed non audet. Interea si quid de Calvino tibi posthac scribendum sit, rogat Balduini libellum diligenter legas, ubi multa sunt excerpta e litteris Buceri ipsum concernentia.[12] Laurentiades dicitur parare Anatomen epistolae tuae, quae iam Latine et Belgice seorsim edita est ut ex exemplo cognosces.[13] Interim hoc scias oportet quod de concionatoribus Amstelodamensibus dixisti, posse verificari in Smoutio, quem magistratus urbe prohibuit, et Cloppenburgio, qui - conscius scriptorum a se libellorum quibus titulus 'Echo', 'Schuttersdwang', nomine seditionem sperantium - urbem ipse deseruit; sed nec reliquos omnino fuisse immunes, quippe cum duo deputati nomine totius synedrii Amstelodamensis magistratui edixerint ne Swartium, in seditione compertum et captum, capite mulctaret aut si id fieret, se pro magistratu amplius non oraturos neque animam agentibus adfuturos,[14] tum vero et a toto synedrio scias conceptam quaestionem - quatenus cives magistratui debeant obedientiam, et super viribus iuramenti - quae theologicae facultati oblata est, et ad quam professores, et inter alios Rivetus, responderunt, cum tamen tota ea res ipsorum fori non esset.[15]

De rebus publicis nihil iam fere quod reponam habeo. Princeps cum exercitu circa Orsoiam est,[16] et Vinarienses non longe.[17] Melo caesarianis se parat iungere quod Vinarienses si poterunt impedient, sin minus, putatur et princeps se iis iuncturus.[18] Suedorum in Silesia victoria, sane magnifica,[19] multum favet Vinariensibus: absque ea foret maiores multo copias misisset imperator, nunc etiam his ipsis ad sua tutanda opus habet. Itaque res ad proelium spectare videtur, nisi Guebriano spes sit hostem commeatu arcendi, nam ipse cum a nostris confiniis non longe absit non est quod famem timeat.

12 In zijn brief van 17 juni had Vossius Grotius gewezen op fragmenten uit de briefwisseling van Calvijn met Martin Bucer. Vossius was deze teksten tegengekomen in een tractaat *Ad leges de famosis libellis et de calumniatoribus commentarius* dat de jurist François Bauduin in 1562 had gepubliceerd om zich te verweren tegen beschuldigingen van Calvijn c.s.; vgl. no. 5752.

13 Grotius' brief aan Laurentius was nu ook afzonderlijk, dus los van zijn *Animadversiones,* uitgegeven (voor de uitgaven en de vertalingen zie no. 5720). Laurentius beantwoordde de brief met een *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (*BG* nos. 1203-1205).

14 De predikanten Adriaan Jorissen Smout en Johannes Cloppenburch hadden in de twintiger jaren de oppositie van de strenge Amsterdamse gereformeerden tegen de remonstranten geleid; in verband hiermee valt het conflict te vermelden over de eed die de schutters aan hun remonstrantse kapitein Jan Klaaszoon van Vlooswijck moesten afleggen (zie daarover de pamfletten 'Echo ofte weer-klanck', Hoorn 1628, en 'Schuttersdwang ofte Verhael van de proceduren, ghehouden teghen seeckere schutteren tot Amsterdam', Haarlem 1629: Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 3820 en 3950), en daarnaast ook de kwestie van de ter dood veroordeelde kapitein Zwart, die in april 1626 door de stedelijke overheid was betrapt op bedreiging van remonstranten (zie het pamflet 'Authentijck ende Waerachtich Verhael van 'tgundt t'Amsterdam is ghepasseert', 1630: Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4051).

15 Het advies van de Leidse theologische faculteit in de zaak van de schutterseed, dd. 6 december 1628, is afgedrukt in *Aitzema* (f^{o}) I, p. 806-808.

16 Het Staatse leger verliet de schans de Voorn op 17 juni. Op 21/22 juni betrok het stellingen aan de linkeroever van de Rijn, tussen Orsoy en Rheinberg (*Het Staatsche leger* IV, p. 128-129).

17 Maarschalk Guébriant lag met het Frans-Weimarse leger bij Uerdingen (in de omgeving van Krefeld).

18 De Spaanse legeraanvoerder don Francisco de Melo ging de linies versterken van het keizerlijk-Beierse leger van Melchior von Hatzfeldt und Gleichen en de graaf van Wahl (*Episodes Guébriant,* p. 278-279).

19 De Zweden hadden op 30 mei, in de omgeving van Świdnica, een grote overwinning op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg, behaald.

Perpignani obsidionem lentius quam multi cogitaverant procedere video, et iam multi sparguntur rumores de morbo cardinalis et eius ab aula absentia, itemque de crescente Defiati[20] apud regem auctoritate. Quae quo eruptura sint, ex te cognoscere avebo.

20 In de Republiek was het nieuws van de arrestatie van Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars, nog niet algemeen doorgedrongen.

In Anglia nec turbae nec earum causae leniunt. Legati nostri an illuc ituri sint, mutato iam rerum statu, incertum est. Parlamentarii magis magisque in regem insurgunt et iam aperte declarant maiestatis iura apud se divisa, partem eorum regi cessisse, partem non minimam apud parlamentum esse. Neque tamen rex tantum apud se habet militum ut parlamentariis vim parantibus possit resistere.

Walonem Messalinum[21] paucis hic notum et hodie mihi primum visum, ut nanciscar, operam dabo tibique mittam. Broechovium e XXIV viris obiisse iam intellexeris.[22] Secretarius Amstelodamensis[23] rogatus quid e re publica scribi oporteret in negotio Laurentiadae, rescripsit optimum videri si quid fiat id magistratu quasi inscio factum debere videri,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXIII Iunii 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Iulii.

5763. 1642 juni 26. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Après un long silence j'ay receu finalement vos tres aggreables du 3 courrant, mais je suis marry que vous n'y dites rien de ce qu'a operé pour moy monsieur le general Horn envers monsieur Heuf.[2] Car sur l'esperance de recevoir de luy le reste de ce qu'il me doit, je me suis laissé persuader de demeurer icy, esperant pourtant que par vos premieres lettres vous m'en donray quelque advis.

Nous avons icy la desfaite du duc Franz Albrecht en Silesie, où il est mort de ses blessures,[3] qui faira oublier à nos ennemys celle du comte de Guiche,[4] qui est bien rude et fera peut-estre resouldre le roy d'abbandoner le siege de Perpignan, où on dit qu'il y a des vivres encor pour le Septembre prochain. En Italie les Espagnols

21 In Parijs kon Grotius onmogelijk beslag leggen op een werk van Claude Saumaise, getiteld *Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium Loiolitam dissertatio prima,* Leiden 1641.

22 De Leidenaar Jacob van Brouckhoven, een van de vierentwintig gedelegeerde rechters over Oldenbarnevelt, Grotius en Hogerbeets, was op 16 juni 1642 overleden (van der Aa, *Biographisch Woordenboek* (f^{o}) I, p. 419; *Res. SG 1610-1670*, IV (1619-1620), ed. J.G. Smit en J. Roelevink, p. 35 no. 216).

23 De Amsterdamse stadssecretaris mr. Jan Roetersz. (1614-1667) (Elias, *De Vroedschap* I, p. 367).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 269. Eigenh. oorspr.

2 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zou in Parijs met de bankier Johan Hoeufft spreken over de geldzorgen van de Zweedse resident Carl Marin.

3 De overwinning die de Zweden op 30 mei nabij Świdnica hadden behaald op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg (†10 juni 1642).

4 De nederlaag die het Franse leger onder de graaf van Guiche op 26 mei bij Honnecourt had opgelopen.

ne font rien qui vaille, jusques à ce que le prince Thomas accepte le generalat de leur armée, et pour l'y disposer ils luy offrent toute satisfaction qu'il demande et l'empereur deux regimens allemans, qu'un des siens conseilleurs, envoyé en Italie, luy promet à son nom, et fait tant qu'il peut pour rasseurer mesme le prince cardinal dans le parti d'Espagne.[5] Le pape est aussy oisif avec son armée et si le duc de Parme

5 De Spanjaarden wilden nog niet het feit accepteren dat prins Tommaso Francesco van Savoye en zijn broer kardinaal Maurizio op 14 juni vrede hadden gesloten met regentesse Christine de France.

voudra marier une de ses filles avec le fils de don Tadeo, nepveu du pape, on croit que toute ceste guerre s'appaisera.[6] Le gran-duc ne respond rien aux citations du pape, reservant à un autre temps ses raisons qu'il a sur les biens possedés dans l'estat d'Urbin.[7] La jalousie que ceux de Lucca prennent tant de son armement que de celuy du pape fait qu'ils sont en continuel alarme et gardent fort soigneusement leurs portes.[8] Le mesme font les Genois, recerchans le pape pour une ligue defensive, et qu'il donne à leurs ambassadeurs le tiltre d'Excellence à l'esgal de ceux de Venise. Les Milanois ramassent ces 6 mille hommes promis au roy d'Espagne, et de Naple on envoye deux mille et tous doivent servir en Espagne contre les Catelans.

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,
vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 16 de Juin l'an 1642.

Dans le pays de Virtemberg il y a quelques regimens soubs Mercy,[9] qui seront commandés par Jean de Vert, qui menace nostre voisinage et veut faire le desgast de la raccolte dans l'Alsace.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18. Iulii.
En in dorso: 16 Iunii Marin 1642.

5764. 1642 juni 26. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine legate,

Ex quo postremas ad Magnificentiam vestram 4 Aprilis expedivi,[2] multa in exercitu nostro evenere relatione dignissima, quorum tamen mentione hactenus abstinui,

6 Taddeo Barberini (1603-1647), een van de weinige familieleden van paus Urbanus VIII die niet tot de kerk waren toegetreden. In 1641 leidde hij de militaire operaties tegen de hertog van Parma in het pauselijke leen Castro (*DBI* VI, p. 180-182). Een vrede door middel van een huwelijk van een van zijn vijf zonen met een dochter van Odoardo Farnese was een wensdroom die niet in vervulling ging.

7 Groothertog Ferdinando II de' Medici meende aanspraak te kunnen maken op het hertogdom Urbino; vgl. no. 5744.

8 De republiek Lucca en paus Urbanus VIII streden met elkaar over een zaak betreffende de kerkelijke jurisdictie.

9 De *Gazette 1642,* no. 87, dd. 5 juli 1642, kwam met een bericht uit Tübingen van 4 juni, waarin de aankomst werd gemeld van Beierse regimenten onder bevel van baron de Mercy. Vermoedelijk waren het soldaten van generaal François de Mercy (ca. 1597-1645) die in Zwaben samenwerking zochten met het nieuw te vormen leger van Johan van Werth. Over de familie de Mercy, zie *Episodes Guébriant,* p. 131 en p. 256-257.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.

2 Johan Oxenstierna, de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie, had op 22 april het laatst iets van zich doen horen; zie no. 5691. In die tijd hield hij zich in Stralsund op. Na het

impeditus partim itinere meo et excursu in maritimas et limitaneas Pomeraniae urbes, partim etiam concursu caussarum circa adventum meum in hanc urbem.

Iam cum scribendi vices Magnificentiae vestrae rependere statuo, referre mihi licet Silesiam paene totam a marescallo Torstensonio victam et aliquot Moraviae loca occupata. Nam ubi vidisset Torstensonius magno constitisse archiduci quod Albim traiecisset indeque enervatum paene in Misniam rediisse, illico e veteri Marchia movit et uno paene eoque non interrupto

afbreken van de onderhandelingen over de ratificatie van het Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag (*infra*), had hij zich naar Stettin begeven (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 24-32).

cursu Silesiae se superfudit, devictis Glogavia aliisque locis.[3] Reliquae urbes Volau, Trackenberg aliaeque satis quidem erant munitae, sed fortunam ducis veritae, quaedam sponte, aliae coactae sese dedidere. Lignitzium intactum transiit, vel quod firmiori praesidio esset insessum munitumque iusta defensione quam ut illud aggredi posset, vel quia marescallus ad maiora gloriae decora properabat. Nam dum Jawr et Steinau occupat, nunciatur ducem Lauenburgicum Franciscum Albertum in itinere esse cum toto suo equitatu, cui plurimum fidebat, et quingentis velitibus, ut Sveinitzio suppetias ferat et adversus hostiles insultus praeservet. Itaque Torstensonius Konigzmarkio[4] iam ante praemisso ad occupandos aditus eiusdem urbis succenturiat Vittenbergium,[5] ipse festinans cum peditatu et tormentis quantum posset. Quod equidem ita illi successit, ut cum Lauenburgicus dimidio miliari ab urbe esset, Torstensonius cum integro suo exercitu intercederet illi urbique, mox quoque relictis ad urbem magnis tormentis aliisque quae victoriae forent impedimento, praemissoque agmine equitum, quod hostem distineret dum totus exercitus adveniret. Lauenburgicus anceps animi ter copias suas convertit, proposito, ut postea fassus est, relinquendi duas cohortes quae nostrates morarentur, dum ipse cum caeteris elaberetur. Verum tertia tandem conversione deprehensus a nostratibus, ordine licet ad pugnam instructo, non sustinuit primum impetum, sed ad eum congressum Saxonici primi in fugam ruunt eorumque inclinationem seq[u]uti alii nullo ordine, disiecti per campum prout quemque casus duxit, nostratibus etiam eos insequentibus per quinque milliaria. Lauenburgicus acceptis duobus vulneribus vivus est captus et cum eo generalis vigilum praefectus Hanovius, colonellus Vallofsky et plurimi alii officiales et gregarii milites.[6]

Hanc victoriam sequitur Sveinitzium quod postera die deditionem fecit, tradito per moenium rupturas colonello Bario, homine de nostratibus non bene merito.[7] Qui huic pugnae superstites Vratislaviam venere, tantam consternationem peditatui et tribus equitum cohortibus iniecere, ut eadem nocte illinc moverint. Fugientium tergis usque Ulmitzium, Moraviae urbem, inhaesit campimarescallus cum expeditis suorum equitum, ceciditque greges militum hinc inde palantes, integrum etiam Rebecki regimentum, conantesque in Bohemiam ire antevertit et in montes qui Moraviam ab Hungaria dividunt compulit.[8] Neissae obsidionem delegavit Lilliehökio, ipse caesis et in diversa actis hostium copiis Olimitium adiit ac 31 Maii obsessum tenuit. Quam

3 Terwijl de keizerlijken onder bevel van aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini de Elbe bij Tangermünde overstaken, koos het leger van Lennart Torstensson voor een zuidelijker route. In april stak het bij Sandau de Elbe over. Vervolgens werd koers gezet naar Silezië. In mei veroverden Torstensson en zijn mannen in snel tempo Glogów aan de Oder, Wolów (Wohlau), Zmigród (Trachenberg), Jawor (Jauer) en Ścinawa (Steinau). Voor de muren van Świdnica (Schweidnitz) stootte het Zweedse leger op troepen van de keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg. Op 30 mei vond de krachtmeting plaats. Zie voor Torstenssons successen in Silezië, *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 366-373.

4 Generaal-majoor Hans Christoph (ca. 1600-1663), graaf van Königsmarck, diende aanvankelijk de keizerlijken, maar trad in 1631/32 toe tot het Zweedse leger (*SBL* XXI, p. 778-781; *NDB* XII, p. 360-361).

5 Generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern (†1657), afkomstig uit Finland, was zijn militaire loopbaan omstrecks 1622 begonnen (*BLS* XXI, p. 38-50).

6 De Saksische generaal-wachtmeester Augustin von Hanau en kolonel Peter Warlowsky konden later uit krijgsgevangenschap verlost worden; zie *Doc. Boh.* VII, p. 182 no. 528 en p. 200 no. 590.

7 Kolonel Franz von Bourré, gouverneur van Świdnica. De burgers van de stad dwongen hem tot overgave (*Gazette 1642,* no. 87, dd. 5 juli 1642).

8 Ook de *Gazette 1642,* no. 90, dd. 12 juli 1642, maakte in berichten uit Wenen van 18 juni gewag van de vernietiging van een regiment infanterie nabij Olomouc in Moravië, Over het lot van de commandant Rebeck (Ribbeck) is niets bekend.

urbem nunc vi captam et Neissam legibus deditam, aliunde audio.[9] Lauenburgicus quoque 31 Maii Sveinitii obiit.[10]

9 Nysa (Neisse) in Silezië werd belegerd door Johan Lilliehöök (1598-1642), commandant van de Zweedse artillerie (*SBL* XXIII, p. 108-110).

10 Hertog Franz-Albrecht overleed op 10 juni n.s.

Non possumus satis dignas Deo gratias agere quod reductis armis sacrae regiae Maiestatis in Silesiam tutam hanc maritimam oram praestiterit converteritque in propriam Lauenburgici cervicem machinationes huic provinciae et Megapeali ducatui[11] intentatas, ne dum quod caelestis Maiestas usque in Moraviam trophaea sacrae regiae Maiestatis adeoque spem resurgentis pacis protulerit.

Utinam insignis haec clades indere possit caesari meliorem quam hactenus habuit pacis amorem. Quibus tricis praeliminarem tractatum involverit, id orbi nunc notum. Ex eo Awesbergius plane conticuit[12] nisi quod subinde caesaris caussam apud alios rerum inter legatos Hamburgi[13] gestarum ignaros ficto colore voluerit figurare. Si quid de caetero loquetur, non erit nisi nomine tenus, usque dum vires iam nonnihil debilitatas recuperaverint. Non alia res caesaris magis cordi est quam ut quibuscunque modis dissuat principes Germaniae eosque a regnis foederatis separet et regna denique ab invicem. Vim magnam habuit hoc consilium in electore Saxoniae aliisque exemplum eius sequentibus.

Qui Goslariae habitus est tractatus, etiam conclusus, sed non in executionem ductus dicitur, haesitantibus principibus quid facto opus sit.[14] Induciarum tractatus[15] cum Brandeburgico paululum est suspensus, forte usque dum elector ipse in Marchiam veniat, quod brevi futurum speramus. Quibus Magnificentiam vestram divinae protectioni studiose commendo,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratus,
Johannes Oxenstierna.

Sedini, 16 Iunii 1642.

In dorso: d. 16 Iunii anno 1642 ad Hugonem Grotium. Johannes Oxenstiern.

5765. 1642 juni 27. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc.[cie] aengenaeme van 24 Maii[2] hebbe terecht ontfangen. Ick bedancke ten hoogsten vor 't advis.

11 Mecklenburg (Megalopolitanus ducatus) zal hier bedoeld worden.
12 Rijkshofraad Johann Weichard von Auersperg voerde in 1641 een missie naar Den Haag uit. Dit jaar was hij door de keizer ingeschakeld bij de voorbereiding van de vredesconferenties (*NDB* I, p. 437-438).
13 De Franse, Zweedse en keizerlijke gezanten die in 1641 te Hamburg gewerkt hadden aan het opstellen van een preliminair vredesverdrag.
14 De hertogen van Braunschweig-Lüneburg hadden in Goslar een verdrag met de keizer gesloten. Nader onderhandeld moest worden over de aanspraken van de aartsbisschop-keurvorst van Keulen op het Sticht Hildesheim.
15 Op 14/24 juli 1641 waren Zweden en Brandenburg een voorlopig wapenstilstandsverdrag overeengekomen.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642, 5). Eigenh. oorspr.
2 De brieven van Grotius aan Pels ontbreken voor het jaar 1642.

De saacken in Engelandt laeten hun tot extremiteyt aensien en naer de brieven met een schip uyt Engelandt, soo saude in 't korte den ertsbuschop van Cantelbergh geëxecuteert worden.[3] Negrinus[4] adviseert mij van Elbing dat hij het nogh met de buschopen in Polen haut, die leven soolang totdat sij op haer bedde sterven.

3 Op 26 mei 1642 wist ook Reigersberch te berichten dat het proces tegen aartsbisschop William Laud (†1645) begonnen was; vgl. no. 5730.

4 Bartholomeus Nigrinus (Schwarz), predikant te Danzig, was tot het katholicisme bekeerd (H. Neumeyer, *Kirchengeschichte von Danzig und Westpreussen in evangelischer Sicht* I, Leer 1971, p. 122).

De feeste van den vorst van Neuwborgh[5] is seer magnific toegegaen, alleen dor de victorie van Torstenson wat waeter in den wijn gedaen. Het was aen dat hoff seer courtoys genommen de liberale offerte van ditto Torstenson ome de nieuwe getraude te doen convoyeeren tot op de imperiale frontieren.

Den coning van Polen heft hier in de stadt Dansick eene groote partije van sijn silverwerk versett en op den raet begeert tot naer de breuyloft daervor te caveeren. 't Is rondt affgeslagen, dat quaet bloet maekt.

Van Warschauw schrijven, en een capetein vandaer komende confirmeert mondeling uyt den mondt van den coning gehoort te hebben, de revolte in Ungaren tegens den kayser en vor hooft aengenommen Ragotski, prince van Transilvaniën, die met 30 dusent mannen naer Oostenrijck treckt[6] en sulcken alteracie veroorsaekt dat hem den kayser met het gantse hoff naer Gräts in Tiroll begeven. Ofte sulckx soo vervolgt, sall den tijt leeren. Ondertuschen saude den coninck van Polen seer resolut op de papsche priesters geparlementeert hebben en hun de schult van alle onheyll toeschrijven. Andere seggen dat het weder een calvinis stuckxken is, alsoo Ragotski daerinne ijvert met sijnen buschop Bistervelt.[7]

Hiermede eyndende blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] dinstwillige diener,
Paulus Pels.

27 Iunio 1642, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec: 22 Iulii.

5766. 1642 juni 28. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Cum literas hoc tempore nullas abs te acceperim,[2] arbitror te quo tempore scribi solet Amstelodami fuisse nostris quoque intentum negotiis, quae ut bene tibi procedant Deum precor.

De Sanctimarcio et Thuano[3] est cur bene speremus, quia ad Sanctimarcium, qui Montispellerii custoditur, rex de cursoribus suis misit qui ei inserviant; Thuanus vero

5 Het huwelijk tussen Philipp Wilhelm van Palts-Neuburg en prinses Anna Catharina Constantia van Polen had op 8 juni te Warschau plaatsgevonden. Een beschrijving van de plechtigheden in A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 91-95.

6 De overwinning die de Zweden onder Torstensson op 30 mei nabij Świdnica hadden behaald, gaf de protestantse vorst György I Rákóczi van Zevenburgen moed om in opstand te komen tegen de keizer. Volgens Poolse bronnen had de vorst 30000 soldaten aan de grenzen gereed staan (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 92; zie ook A. Lefaivre, *Les Magyars* I, p. 399-405).

7 De van oorsprong evangelische theoloog Johann Heinrich Bisterfeld (1605-1655) was in 1629 naar Zevenburgen geroepen om aan de universiteit van Weissenburg (tegenw. Alba Iulia) theologie te doceren. Binnen korte tijd werd hij raad en diplomaat in dienst van de vorsten van Zevenburgen (O. Renkhoff, *Nassauische Biographie,* Wiesbaden 1985, p. 31).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 938 App. no. 606. Beantw. d. no. 5779.

2 Een brief van maandag 16 juni ontbreekt in de reeks; zie no. 5762.

3 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 28 juni.

regis comitatum sequitur custoditus a comite Charroio, praefecto Caleti, sibi amicissimo. Scripsit ad propinquos se in eo sontem, quod regi displicuerit. De caetero in tranquillo sibi conscientiam.

Hispani Perpiniano subvenire volunt, habent et exercitum et centum navium classem. Rex, ut fama est, cardinalem videbit in ea parte Avenionis quae Gallici est imperii. Neuter firma est valetudine. Rex et haemorrhoidibus et febribus tentatur. Cardinalis in corpore novae semper emergunt vomicae.

Harcurtius apud Marlam est. Beckius post discessum Melonis apud Valentinianas cum septem millibus. Eius turmae tres a Gallis caesae apud Quercetum Hainaviae.
Saluta, quaeso, amicos, praecipue matrem, uxorem tuam et liberos,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 28 Iunii 1642.

5767. 1642 juni 28. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De hoope is bij veelen dat het peryckel niet groot en zal zijn voor monsieur le Grand ende voor monsieur de Thou,[2] alzoo den coning twee van zijne valets gezonden heeft om monsieur le Grand, die te Mompelliers bewaert werdt, te dienen; ende monsieur de Thou volgt het hoff ende werdt bewaert bij den grave van Charrois, gouverneur van Calais, maer nu bij den coning zijnde als capitein van eene compagnie van zijne guardes,[3] wiens broeder de beste vrund is van monsieur de Thou.[4] 't Schijnt den coning om den cardinael te beletten uit het rijck te gaen, noodigh heeft gevonden hem dese satisfactie te geven ende alsoo des cardinaels actiën binnen ende buiten het rijck te justificeren.

Den coning is vertrocken van Narbonne met meerder guarde als nae gewoonte. Men meent zijne Majesteit den cardinael zal zien in dat deel van Avignon, 'twelck Vrancrijck toecomt.[5] Men hoopt den coning hier zal [zijn] binnen een maendt. Doch zulcx can geretardeert door zijne dispositie, geïncommodeert zijnde niet alleen door de hemorrhoïdes maer oock door coortzen. Des cardinaels gezondtheit is oock niet vast, alzoo nieuwe geswellen haer openbaeren. Meent hem in een stoel te laeten draegen.

Van de intentie van de gevangenen werdt verscheidelijck gediscoureert. Eenige meenen dat die meest gestreckt heeft om den coning wat vrijer te maecken door besnoeiing van des cardinaels macht. Andere zeggen zij hebben een trefves voor zeven jaeren willen maecken met Spaignie,[6] om nevens Spaignie den coninck van Engelant tegens zijne wederspannige te assisteren. Dese suspicie werdt gesterckt doordien den resident van Engelant[7] zich schielick heeft geabsenteert. Bij monsieur le Grand zijn brieven gevonden van de coninginne-moeder ende van de Fransoisen

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 's Konings favoriet Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars ('monsieur le Grand'), en de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou waren op 12/13 juni te Narbonne gearresteerd.
3 Louis de Béthune (1605-1681), graaf van Charost, gouverneur van Calais, was de zoon van Philippe de Béthune, jongere broer van de hertog van Sully (*DBF* VIII, kol. 625-626).
4 Een van de zonen van Philippe de Béthune (1561-1649), graaf van Selles, was de bibliofiel Hippolyte de Béthune (1603-1665). Deze zou wel eens vriendschappelijke betrekkingen onderhouden kunnen hebben met François-Auguste de Thou (*DBF* VI, kol. 346; *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1287-1288).
5 Het deel dat niet in het pauselijke Comtat d'Avignon lag.
6 Het verdrag dat 's konings broer Gaston van Orléans op 13 maart 1642 met Spanje had gesloten; vgl. no. 5756.
7 Sir Richard Browne, de Engelse resident te Parijs, een trouw royalist. Na de eerste opwinding keerde hij terug. Tot 1660 bleef hij in de Franse hoofdstad de belangen van het huis Stuart behartigen (*DNB* VII, p. 55-57).

die in Engelant uitlandigh zijn.[8] De coning heeft zijne moeders brieven niet willen laeten lezen. Eenige brieven van den hertogh van Bouillon zijn oock geïntercipieert,

8 Maria de' Medici lag in Keulen op sterven. Desondanks kon Richelieu niet nalaten de koningin-moeder en haar entourage te verdenken van politieke intriges (*Lettres Richelieu* VII, p. 910-914).

maer men hout hem onschuldigh[9] ende men laet hem bij het gebiet over het leger in Piedmont, alwaer hij de Spaignaerden terugge heeft gedreven nae het Milanees.

Motte-Odincourt door de zieckte van den marescal de Breszé is gemaect vice-roi van Catelagne.[10] Voor Perpignan commanderen de marescallen Scomberg ende La Millerai bij beurte.[11] De Spaignaerden prepareren haer om Perpignan te secoureren hebbende daertoe bijeen niet alleen een leger te land, maer oock een vloot van hondert schepen in zee. Hertogh Carel nae de wedercomste van den grave van Gransei[12] is geweecken uit het Messijn, maer heeft La Motte van alles wel voorzien. Den grave van Guiche is noch bezigh om zijn leger te restaureren. Den grave van Harcourt is bij Marle, alzoo op de plaetzen daer hij tevoren was de vourage hem ontbrack.

Den adel van Normandië heeft den coning aengeboden te dienen bij regimenten, 'twelck den coning aenneemt, ende roept oock bijeen den ban van Picardië, Beausse, Brie. Men meent des conings broeder herrewaert zal comen om het opperste commandement te hebben zoo over dien adel als over de legers in Champagne ende Picardië.[13] Nae 't vertreck van don Francesco de Melos met zijn volck is Beck gebleven met zevenduizent man bij Valentienne. Twee compagniën van zijne Croaten, een van cuirrassiers is bij de Fransoisen geslagen ontrent Quesnoi.[14]

28 Iunii 1642.

Hertogh Carel is te Vandervange; heeft, zoo men hier zegt, duisent man te voet, duizentvijfhondert te paerd. Den grave de Guiche is bij Mezières.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 28 Iunii 1642 uyt Paris.

5768. 1642 juni 28. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

9 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, was wel degelijk betrokken bij de samenzwering tegen Richelieu.

10 Urbain de Maillé, markies van Brezé, had in april afstand gedaan van de waardigheid van Frans onderkoning in Catalonië. Zijn opvolger Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, maakte op 4 december zijn entree in Barcelona (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 239-240).

11 De maarschalken Charles de Schomberg en Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, handhaafden de komende maanden deze taakverdeling. Tot eind augustus moesten zij wachten tot de Spaanse gouverneur Flores de Avila wilde onderhandelen over de capitulatie van Perpignan.

12 Jacques Rouxel de Médavy, graaf van Grancey, had begin juni de streek verlaten om hulp te bieden aan de noodlijdende legers van de graven van Harcourt en Guiche. Van het vertrek maakte hertog Karel IV gebruik om het land van Metz binnen te dringen (*Gazette 1642,* no. 86, dd. 2 juli 1642).

13 Gaston van Orléans, op wiens naam het geheim verdrag met Spanje stond, werd om velerlei redenen met de grootste omzichtigheid behandeld (*Lettres Richelieu* VI, p. 942-943).

14 De schermutseling met soldaten van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck vond op 17 juni plaats; zie *Gazette 1642,* no. 82, dd. 26 juni 1642.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 86; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 208 no. 434. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 175.

Sanctimarcius Montispessuli custoditur,[2] deditque ei rex quosdam e suis cursoribus, qui

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 28 juni 1642 (no. 5767).

ei ministrent, animi non male volentis indicium. Thuanus vero regis comitatum sequitur, custoditus a comite Charoisio, cuius Charoisii frater Thuano intima amicitia iunctus est. Is Charoisius quanquam Caleti urbis hoc tempore non extra periculum positae praefectus, quia tamen et centuriam regit custodum regii corporis, cardinalis rogatu, cuius inter clientes est, ad regem venit operamque ibi utilem iuxta Mazarinum, Chavigniacum et Noierium[3] his temporibus exhibuit. Vidi Thuani literas ad propinquos, in quibus dicit eatenus se sontem quod regi displicuerit. De caetero tranquillam sibi conscientiam.[4]

Qui plus caeteris res aulae norunt, existimant nihil captis eventurum durius. Sed ab iis, qui neque cardinali neque Sanctimarcio plane addicti sunt, consilium regi datum, ne cardinalem, qui iam ad fines accesserat, pateretur e regno excedere. Id ne fieret, purgandam apud cives et exteros famam cardinalis fidemque ei faciendam regis in ipsum benevolentiae. Quae ut obtineretur, leve esse, si capti ad tempus aliquod detinerentur duo tresve. Eorum, qui capti sunt, consilium fuisse creditur, non evertere cardinalem, sed sufflaminare, ita ut rex in posterum aliqua etiam per se ageret, sicut fecit, cum Schombergium restituit magno populorum applausu. Cardinalis fautores alia spargunt, de induciis in septem annos praeparatis cum Hispano et auxiliis promissis regi Angliae contra parlamentum. Auget has suspiciones residens Anglicus, qui subito hinc disparuit, per quem dicuntur literae curatae fuisse a regina matre et regina Angliae.

Matris literas apud Sanctimarcium deprehensas rex legi noluit prudenter, sive hoc reverentiae matris dedit, sive sibimetipsi, nolens innotescere querelas eius sibi invidiosas. Batavi nuper serio regem orarunt, ut matri eius redire in Galliam liceret, ita existimantes, nihil sociis Gallici nominis nocituram, quae multa olim pro sociis fecisset. At si vel per regis, vel per cardinalis mortem - quorum utrumque extra metum non est, cum et vomicae novae cardinali apud collum enascantur, et rex praeter haemorrhoides insuper febricula tentetur - homines quidam aut superstitiosi aut externarum largitionum avidi apud regem autoritatem adipiscantur, fieri sane posset, ut Suedi soli bello relinquerentur.

Creditur rex visurus cardinalem in ea parte Avenionis, quae Gallici est imperii; deinde huc ambo venturi, cardinalis in sella gestatoria, rex forte in curru. Literae eorum, qui capti sunt, ad ducem Bulionium fuere interceptae, sed ipse extra culpam habetur manetque in militari imperio et Hispanos retro egit in agrum Mediolanensem.

Normannica nobilitas operam suam regi obtulit, redigitur in cohortes. Creditur et ei et omnibus, quae in Campania Picardiaque sunt, copiis summo cum imperio praefuturus frater regius. Francisco Melone contra Arausionensem principem et comitem Guebrianum profecto cum XIV millibus,[5] septem millia retinuit Beckius apud Valentinianas. De iis tres turmae a Gallis caesae sunt apud Quercetum Hainoniae. Harcurtius apud Marlam est non procul a Guisa, derelictis iis locis, quibus minus erat pabuli.

Per marescalli Bressaei morbum Motta Odincurtius factus est pro rege praefectus Catalaniae. Hispani et terra et mari Perpiniano volunt subvenire. Classem habent

3 De zieke Richelieu liet zijn opdrachten bij voorkeur uitvoeren door kardinaal Jules Mazarin en de staatssecretarissen Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en François Sublet, seigneur de Noyers.

4 De door Grotius vermelde brief van François-Auguste de Thou was geadresseerd aan een van de gebroeders Dupuy. In de brief, op 16 juni geschreven in de omgeving van Montpellier, bekende de gearresteerde de Thou aan Jacques (of Pierre) Dupuy dat hij schuldig was in één opzicht: '... puisque j'ay esté si malheureux que d'avoir depleu au roy ...' (*Thuani historia* VII, X, p. 95-96).

5 Op 19 juni waren de Spaanse troepen van don Francisco de Melo de Maas bij het plaatsje Wessem genaderd (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 213).

navium centum, in quibus praevalidae complures. Ad Granseii reditum dux Carolus de Metensi agro exiit, sed in Mottam intulit necessaria. In castris ad Perpinianum alternis temporibus imperant Schombergius et Mileraius. Rex quoque ipse iit, maiores solito copias secum trahit. Iussit etiam augeri custodes corporis delphini. Vocatur ad arma etiam Picardiae nobilitas et Briae et tractus Bel-

Iovacensis. Domina Eguillonia ex aedibus, ubi haut satis tuta esse credebatur, concessit in palatium cardinalis iussu ipsius.[6] Expectatur hic rex post mensis spatium.

Proceres Angliae quidam quaerunt concordiae viam inter regem suum et parlamentum. Dux Carolus ad Saram se recepit; habere dicitur equites mille quingentos, pedites mille; esse ipse Valdelvangiae.[7] Comes Guichius apud Mazeriam est, etc.

H. Grotius.

Lutetiae, XVIII/XXVIII Iunii 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Sanctimarcii et Thuani custodia. Illorum consilia contra cardinalem et pro regno. Belgica. Hispanica.

5769. 1642 juni 30. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Prodiit iam iterum libellus Laurentiadis cui titulum fecit 'Epistola Hugonis Grotii anatomizata'.[2] Eum videre mihi nondum contigit, sed est nudiustertius Riveto oblatus constans tribus foliis.[3] Scripsi heri ad Blavium ut ipse Amstelodamo hoc die ad te exemplar mittat, neque enim satis temporis superest ut ante abitum nuntii ad me pervenire possit: Quod nisi fiat, proxima vice id a me expectabis. Inseruit libri sui titulum novis publicis Laurentiades et privatim promittit amicis versionem libri Belgicam proxima septimana prodituram,[4] ut scias tibi vix integrum fore diu conticescere. Ego iudico optimam iam occasionem tibi datum iri ut scripto tuo inseras Roterodamense mandatum, promissionem indemnitatis, testimonium Delfense et advocatorum consilium, quae sola in authentico penes me sunt. Exempla vero deesse tibi non credo, aut si desint, curabo ut habeas. Ea ubi Latine edideris, facile

6 Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, verhuisde van het 'Petit-Luxembourg' naar het Palais-Cardinal aan de rue Saint-Honoré.

7 Lees: 'Vaudervangiae'.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 247. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5754, beantw. d. no. 5783.

2 De Amsterdamse boekverkoper Hendrick Laurensz. kondigde in de *Courante 1642,* no. 26, dd. 28 juni 1642, het verschijnen aan van Laurentius' *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (*BG* no. 1203). Een Nederlandse vertaling was in voorbereiding (*BG* no. 1205).

3 André Rivet die de brief van Grotius (zie no. 5720) goed kende en die als een van de eersten het antwoord van Laurentius mocht lezen, stelde op 30 juni zijn Parijse vriend Sarrau op de hoogte van dit nieuwe geschrift tegen Grotius: 'Laurentius pour deux pages luy a rendu trois cahiers, et ne le traicte pas avec respect. Cela est imprimé à Amsterdam, et sera bien tost à Paris par la diligence de son frere qui est libraire' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 180-183).

4 *Supra*, n. 2. In 1642 liet Jacob Laurentius bij zijn broer Hendrick Laurensz. nog enige andere werken verschijnen, zoals een *Belijdenis-predicatie,* een *Antwoorde op eenighe paepsche vraghen,* en later in het jaar zijn *S. Apostolus Paulus* Δυσνόητος, *hoc est explicatio locorum difficilium in Epistolis Paulinis* (zie *Catalogus universalis* 6(1642), nos. 56 en 72, en 7(1643), no. 5).

erit libellum vernacule vertere et publico dare quod statim futurum spondeo.[5] Ita una opera et consilio tuo satisfiet et Laurentiadae

5 In zijn *Votum pro pace ecclesiastica* van 1642 (*BG* no. 1183) ad art. XVI, nam Grotius enkele, in het Latijn vertaalde 'Autentycque stucken' op. Het betreft de *Acte van indemniteyt* (Promissum indemnitatis ab ordine Rotterodamensi), het *Extract uyt het vroedtschapboeck van Rotterdam* (Ex actis Rotterodamensibus), een *Copye van de acte op de veranderinge van de magistraten* van 16 november 1618, en het zgn. Delfts testimonium van 1637. De collectie *Autentycque stucken,* die hetzelfde jaar in de Republiek werd uitgebracht (*BG* no. 889),

respondebitur. Amstelodamenses consules per amicum rogati dixerunt non ingratum sibi fore si quid ad causam suam pertinens a te evulgetur, sed malle se insciis id fieri. Interea si de tota re instrui velis, puto non defuturos instructores.

Riveti responsio ad tuas Animadversiones iam ad dimidium fere impressa est; continebit autem tredecim folia cum repetitione tui scripti ad singula capita. Vidit et Mileteriana quibus ille acre parat responsum.[6] Legi et ego ista heri cum Utenbogardo,[7] qui multa inesse dicebat quae usui esse possint, imprimis vero Rivetum, cum sanctos iam cum Christo regnantes facit, teneri iudicabat et sapienter Mileterium facere quod privatorum privatam ad ecclesiam romanam secessionem improbaret. Intelligo et auctorem epigrammatis, quod libro suo praeposuit Rivetus, proxima septimana ad te epistolam scripsisse cum hac subscriptione: 'Salebrosus Santhra'.[8] Ea res quomodo se habeat ex te intelligere avebo.

De Petri rebus Amstelodamensibus egi cum praefecto Hasselario qui nudiusquartus hic erat. Is bonam spem mihi facit aliquid obtinendi, ideoque cum filius ad nuptias Hulftii et Cloeckiae ad proximum diem Solis sit vocatus, auctores ipsi fuimus ex consilio Hasselarii ut illuc se conferat quo meliorem viris illic primariis innotescendi occasionem habeat.[9] Ipse de toto negotio ad te Amstelodamo scripturus est. Ego si amici omnes ut debent annitantur, rem ex voto cessuram spero. Caeterum illud verum est multis iam Amstelodamensibus qui ab ecclesiasticis pendent, post Appendicem de Antichristo a te editam,[10] nomen tuum in tam bono odore non esse quam fuit antea.

De rebus Gallicis mira sunt quae scribis de tam subita rerum omnium mutatione.[11] Ego Sancto Marcio meliorem optaveram fortunam et speraveram fore ut ipse sub umbra cardinalis in successorem adolesceret, non ut in ipsum praepropere insurgeret quod ipsi exitium creabit. Pro Thuano valde sollicitus sum, quia eum amicum nobis esse non dubito.[12] Cum rex a Perpignano decesserit, valde isti obsidioni timeo, gnarus quantum regis praesentia exercitui robur afferat.

Hic necdum quid geritur. Princeps castra sua cum Guebriani castris ita coniunxit ut ab hostibus separari nequeant. Filius tuus in festo Johannis cum Guebriano apud principem pransus est et apud suos magni fit.[13] Vinariensibus commeatus a nobis abunde advehitur. Caesarianis

6 Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) zou in juli verschijnen. In deze publicatie maakte Rivet ook zijn bezwaren kenbaar tegen het geschrift *Le Catholique réformé professant l'adoration du S. Sacrement* ... van Théophile Brachet de La Milletière.

7 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert.

8 De brief van 'Santra Salebrosus' (C. Huygens) voert de dagtekening: 'De Hollande, le 22de Juin 1642'; vgl. no. 5761.

9 Dirck Hasselaer, hoofd van de krijgsraad te Amsterdam. Diens neef Joan Hulft (1610-1677) zou op zondag 6 juli in het huwelijk treden met Margaretha Cloeck (Elias, *De Vroedschap* I, p. 533).

10 De *Appendix de Antichristo* die Grotius in 1641 te Amsterdam had laten drukken (*BG* nos. 1128-1129).

11 Willem de Groot reageert hier op mededelingen van zijn broer over de ontdekking van een samenzwering tegen Richelieu.

12 's Konings favoriet Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars, en de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou moesten voor de rechter verschijnen.

13 Het Staatse leger lag sinds kort aan de Rijn in de omgeving van Orsoy en Rheinberg; iets zuidelijker nabij Uerdingen bevond zich het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant. Op 24 juni vond de ontmoeting tussen de beide legeraanvoerders plaats. Constantijn Huygens, die als secretaris van Frederik Hendrik bij deze gebeurtenis aanwezig was, schreef diezelfde dag aan Amalia van Solms: 'Maarschalk de Guébriant heeft heden bij Z.H. gegeten. De Fransche cavalerie ziet er uitstekend uit.' Of hij in dit gezelschap ook Dirk de Groot had opgemerkt, is niet bekend (*Briefw. C. Huygens* III, p. 301).

non putatur diu posse suppetere exhausto omni circa Coloniam agro. Hispani sub Melone non transeunt Mosam, sua ut videtur defendere contenti.[14]

In Britannia nunquam se peius res habuere quam nunc temporis; litterae XXII huius mensis scriptae continent a parlamento militem conscribi ad quindecim circiter millia sub Essexio,[15] eique in mandatis datum ut malos regis consiliarios a rege abstrahat et coram parlamento sistat, aut si rex eos dimittere nolit, ipsum cum omni comitatu Londinium abducat, summa ibi cum pompa excipiendum. Interea rex ipse adhuc inermis est et queritur regina ab Ordinibus potestatem sibi non fieri ad regem palam arma mittendi,[16] cum tamen parlamentariis a privatis abunde subministrentur.

Pro opera in filiae causa[17] navata non est quod mihi gratias agas. Id enim solum feci quod officii mei est neque ultra conniti desinam donec res ad exitum sit perducta. Interea cogites rogo, cum omnino filiae iusiurandum praestandum sit, neque enim nos de ea parte sententiae conqueri aequum censeo, an non e re sit per filiam iudicialiter in Galliis praestari id iuramentum, postea hic per procuratorem renovandum. Vidi sane scriptum quod procuratorii instar esse videtur, sed multum differt promissio a praestatione iurisiurandi, praesertim si quid interea humanitus accidat.

De locis quae faciant ad protrahenda in lucem pernitiosa quaedam dogmata[18] monui Utenbogardum, qui ea de re cogitaturum se dicit. Sed ne haec epistola in libellum excrescat, tempus est manum de tabula tollendi.

Deus Optimus Maximus te diu nobis totique ecclesiae servet incolumem, et laboribus quos ad eam sarciendam sumis, benedicat.

Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XXX Iunii 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Iulii.

5770. 1642 juni 30. Van N. van Reigersberch.[1]

14 De Spaanse legeraanvoerder don Francisco de Melo duchtte een snelle uitval van het Staatse leger in de richting van Vlaanderen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 213-214).

15 Het Parlement kende zich grote bevoegdheden toe op het gebied van de zorg over de militia en de verdedigingswerken van het land. Eind juni begonnen de lichtingen voor een eigen leger (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 77-80 en p. 82-86). Het bevel over het nieuwe leger werd op 22 juli toevertrouwd aan de voormalige 'Lord Chamberlain' Robert Devereux (1591-1646), graaf van Essex (*DNB* XIV, p. 440-443).

16 Het lag in de bedoeling dat koningin Henriëtte Maria met het geld, dat de verpanding van de kroonjuwelen zou opleveren, in de Republiek wapens inkocht voor de koning (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 70).

17 Cornelia de Groot was partij in een proces dat voor het Hof van Holland werd gevoerd over de nalatenschap van Jacob van Oldenbarnevelt.

18 Grotius vroeg in zijn brief van 18 juni naar teksten die hem sterkten in de bestrijding van het orthodoxe calvinisme.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. Nic. v. Reigersb.,* p. 726 no. 287. Antw. op nos. 5746, 5747, 5755 en 5756, beantw. d. nos.

Mijnheer,

In Den Hage commende vinde ick de Engelsche ambassade[2] onvoltrocken ende eenyger-

5784 en 5785. Deze brief is de laatstbekende brief van Nicolaes van Reigersberch uit het jaar 1642.

2 De buitengewone ambassadeurs Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude hadden

wijse oock onseecker off voltrocken sal worden, alsoo de coninginne, op wiens instantie die meest wort gehouden geprocureert, geen genegentheyt heeft dat voortgaet, hetsij dat d'instructie voor de ambassadeurs geconcipieert hare Majesteyt niet en behaecht, hetsij dat den conynck door gedeeltheyt van het parlament ofte wapenen, daer ter wedersijden de preparaten toe lopen, beter conditiën meent te bevechten ende vercrijgen als door intercessie van uytheemsche, die te groten autoriteyt van coningen, dewelcke sij selffs niet hebben connen dragen, andere niet billijcklijck souden connen opleggen. Dese conjunctie van tijt ende saecken in Engelant stelt desen staet in geen cleyne perplexiteyt, die onseecker van de uytcomste noch den conynck, noch het parlament souckt te miscontenteren ende ondertusschen peryckel loopt van offensie van beyden.

Onder pretext van wapenen naer Vranckerijck te voeren heeft het parlament den heer Joachimi vertoont dat alle wapenen worden tot Amsterdam gecocht om naer Engelant te brengen ende versocht daertegens ordre mochte worden gestelt ende de ingesetenen van dit lant gepreadviseert dat op de juweelen van het rijck geen gelt met seeckerheyt conde worden gedaen. Op d'advertentie van den heer Joachimi[3] daerop deliberatie sijnde gevallen, is in Hollant bij de meeste stemmen resolutie gevolcht de admiraliteyten aen te schrijven te letten dat de placaten op het uytvoeren van wapenen ende ammonitiën geëmaneert, souden scherp worden onderhouden ende in plaetse van publicatie onder de hant de maeckelaers nopende het beleenen van juweelen te waerschouwen. Amsterdam, Rotterdam waren van ander opinie, onder pretext de commerciën vrij moeten wesen. Inderdaet is de alliantie met den conynck gemaeckt, die hoe men wapenen weygeren kan in rechten niet vast te maecken is, ende inclineren oock de ander provintiën om daerin te conniveren.[4] De coninginne toont over dese saecken, die haer niet onbekent en sijn, geen cleyn misnijgen, neempt oock te groten contentement van sijn Hoocheyt niet. Ende in desen staet is wederom suspect al wat van de coninginne comt, dewijle die soo blindelijck voor het pausdom ijvert ende men gelooft sij geen ander oogemerck heeft als hetselve in Engelant in te voeren. 't En geeft oock geen cleyne ombrage dat sij op deesen tijt een van hare confidente naer Brabant heeft gesonden.[5] De princesse royale heeft hare Majesteyt weder bij haer genomen onder pretext dat sij moet medicineren; off verder insichten heeft, speculeren de curieuse[6]. Sijn Hoocheyt draecht ondertusschen de lasten van een seer costelijck hoff.

Prins Robert ende Maurits op het begeeren van den conynck met een gevolch wel van hondert officieren vertrocken gisteren naer Engelant,[7] met haer nemende, soo mij in confidentie is geseyt, een goede somme gelt ende anders. Met eenyge spreeckende, waertoe ons de alliantie voor den conynck obligeert, seggen tot redenen dat den conynck most tonen sulckx te begeren, ende dat heeft schijn.

3 De ordinaris ambassadeur Albert Joachimi, heer van Hoedekenskerke, berichtte op 21 juni vanuit Londen dat het Parlement hem gewaarschuwd had over de geheime wapentransporten (*Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 38-44).

4 Op 28 juni besloten de Staten van Holland de kwestie van de wapenuitvoer voor te leggen aan de vergadering van de Staten-Generaal (*Res. SH,* dd. 28 juni en 1 juli).

5 De hoveling George Goring werd door de koningin naar Antwerpen gezonden om geldschieters te vinden. Evenals in Amsterdam verliep het verpanden van de kroonjuwelen stroef (*Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 46).

6 Het gerucht ging dat koningin Henriëtte Maria en haar dochter Mary het stadhouderlijke hof zo spoedig mogelijk wilden verlaten (Gardiner, *History of England* X, p. 201-204).

7 Ruprecht en Moritz van de Palts, zonen van keurvorst Frederik V en Elisabeth Stuart, waren bij hun moeder in Den Haag toen zij op 23 juni het verzoek van hun oom Karel I te horen kregen. Hun vertrek viel op 5 juli (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 81, 85 en p. 94).

Sijn Hoocheyt is met het leger tusschen Rhijnberck ende Orsoy wel van passe voor het

Franse leger, dat niet verde vandaer ontrent Ordingen[8] leyt. Desen somer sal licht passeren met den een op den anderen te sien, nu de keyserse de hope van avantagie, die sij door conjunctie met Melos hadden gehoopt, is benomen.[9] Van de groote equipagie tot Dunkerke wort niet meer gevreest, nu Dunkerke met 31 scepen is beset ende met meer beseth sal worden. Lamboy is tot Delfhaven om naer Vrankerijck te gaen.[10]

Het uytgeven van een nieuw schrift van Jacob Laurensz.[11] sal materie geven om hetgene uEd. hier in 't Duyts wil hebben gedruckt daer uyt te geven, waerop dan haest een oversettynge volgen sal.[12]

Desen lesten Juny 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Iulii.

En in dorso: 31 Iunii 1642 N. Reigersberg.

5771. 1642 juni 30. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Alsoo nae alle apparentie aen u. Exc.[tie] met desen inliggenden van Hamburg de particularitijten van de Sweedsche victorie op de keyserschen[2] genotificeert worden, sal desen te corter wesen. Wij hebben hier tijdinge van Ceulen van den 25e Iunii dat de Sweedschen haere victorie vervolgende de stadt Neus,[3] waerhenen sigh de keyserlijcke infanterie, naedat sij hun leger voor Preslaw verlaeten ende in brant gesteecken hadden, meinde te salveren, mede verovert, d'arrière-guarde van deselve infanterie geslagen ende veele bagagie souden becomen hebben. Andere brieven maacken dese victorie grooter, gelijck wt het bijgaende is te sien. Dogh also wij daervan geene brieven van Hamburg hebben ontfangen, twijfelen seer aen de waerheit.

8 Het Frans-Weimarse leger van Guébriant legerde vanaf 20 juni in Uerdingen (*Episodes Guébriant,* p. 278-279).

9 Door de aanwezigheid van het Staatse leger aan de Nederrijn namen voor de Spaanse legeraanvoerder don Francisco de Melo de kansen af om zich aan te sluiten bij het keizerlijk-Beierse leger van Melchior von Hatzfeldt und Gleichen en de graaf van Wahl (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 213-214).

10 De krijgsgevangen keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy, werd op 24 juli ingesloten in de kerker van Vincennes.

11 De aangekondigde *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (vgl. *BG* nos. 1203-1205).

12 Reigersberch spreekt hier over een Latijnse vertaling van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889). Enkele van deze stukken nam Grotius op in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183); vgl. no. 5769.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 106, 107. Niet ondertek. De brief en de bijlagen zijn van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De overwinning die de Zweden onder Torstensson op 30 mei nabij Świdnica hadden behaald op het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg († 10 juni 1642).

3 Nysa, de residentie van de bisschoppen van Breslau, werd belegerd door de Zweed Johan Lilliehöök. Volgens de *Gazette 1642,* no. 90, dd. 12 juli 1642, viel de stad op 9 juni.

Van de Wijmersche armee en hebben wij niet anders als dat deselve soowel als de keysersche sigh stilhouden, ende blijven tegens malcanderen liggen.[4]

4 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant had zich verschanst bij Uerdingen aan de Rijn.

Waermede verblijve, mijnheere,
u. Excellentie dienstwilligste.

Haage, 30 Iunii 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Iulii.

Bijlagen.

Extract wt eenen brief van Breslaw
de dato 1/11 Iunii 1642.

Berichte in haest dat nae de naeste nederlage de Torstensonsche Sweinitz per accord occupeert. Die daerin gelegene soldaten hebben sigh moeten onderstellen. Hierop sullen sij de bisschoppelijcke resident-stadt Neus oock verovert hebben, ende Glatz[5] berent. Hertogh Frans Albrecht is doot.

Extract wt een brief van Bremen
de dato 22 Iunii 1642.

Hertog Frans Albrecht is gevangen in Sweinitz; sijn gemalin is oock daer. Laet hem cureren, ende sal met andere oversten nae Pomeren gevoert werden. Ende men heeft tijdinge dat de gansche infanterie, naedat se haer leger voor Preslaw verlaeten ende in brant gesteecken, nae Neus vluchteden, 2 mijlen daervan sijn sij van de Sweedsche cavallerie geattacqueert. Alle stucken, 40 groote en cleene, 3000 artillerie- ende bagagiewagens, neffens 170 jesuïten ende monicken gevangen, is also het gansche leger in der Sweedschen hand gevallen.

In dorso schreef Grotius: 22 Iunii 1642.

5772. 1642 juli 3. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'appren[ds] par vos dernieres du 17 de ce mois le despart de monsieur le general Horn de Paris,[2] mais je suis marry que ny vous ny son Excellence ayent peu disposer monsieur Heuf, afin qu'il me payast le reste de ce qu'il me doit, là où j'avois esperé que cela se feroit, et si je dois attendre icy sans argent jusques à ce que mondit seigneur Horn sera en Suede, ce sera un rude coup pour moy,[3] qui suis icy parmy une telle cherté que des gens riches ont à faire de se maintenir avec leur famille. Un sac de blé se vend à 18, un senier[4] de vin à 20 et 30 florins, sans rien dire du prix d'autre chose, qui est insupportable pour moy, qui suis icy avec dix personnes et endeubté jusques aux oreilles. Patience.

5 Tegenw. Kłodzko (Glatz).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 271. Eigenh. oorspr.

2 Op 10 juli kreeg de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Parijs nog een feestelijke afscheidsreceptie aangeboden (*Gazette 1642,* no. 78, dd. 14 juni 1642). Grotius' verslag van het vertrek van zijn gast ontbreekt; vgl. no. 5774.

3 De bankier Johan Hoeufft was in de tweede helft van juni niet in Parijs te bereiken (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 178-179).

4 Het woord is door een verschrijving moeilijk te ontcijferen; wellicht is hier een verbasterde vorm van de inhoudsmaat ‘setier’ te lezen.

On nous dit icy que monsieur le mareschal aura l'armée de monsieur Torsenson et qu'il n'ira plus en Suede, dont je voudrois sçavoir vostre advis, car ce seroit mon malheur d'attendre icy plus longtemps, ayant eu des promesses de luy qu'en arrivant en Suede je serois satisfait de ce qu'on me doit.

Je ne vous mande pas les conditions de la paix des princes de Savoye avec Madame leur belle-soeur, que vous aurez desja veues,[5] mais pour moy, je ne croy pas qu'elle soit sitost ratifiée, puisque d'autre costé les Espagnols parlent si franchement de la constance des princes dans leur party, qu'ils monstrent de n'en craindre rien de mal, et pour les y fortifier l'empereur a envoyé un des conseillers en Italie, qui traitte tant avec le prince Thomas que son frere le cardinal.

Le pape demeure encor coy avec son armée, et pour le renconcilier avec le duc de Parme on propose le mariage de sa fille avec le fils de don Tadeo, nepveu du pape,[6] ce qui fait d'autant plus jaloux les Espagnols qu'il n'y ait quelque complot contr'eux. En Lombardie, horsmis les courses qui se font de part et d'autre, on ne fait rien qui vaille, et Venise cependant continue ses levées, aussy bien que les ducs de Modene et Florence.

Icy on se prepare à la diete de Bade,[7] où don Schavedra veut reprendre les traittez de la neutralité pour la Contée, ayant comme il dit à cette fin des lettres de creance de son maistre, soubscrites de sa main. Il y a eu un tremblement de terre tant à Milan qu'à Venise, Bergamo et icy, qui ne pronostiquera rien de bon. Aussy avons-nous desja sans cela assez des maux, qui nous talonnent de tous costés, et si nous eschapperons la famine en ce pays pour cest an, ce sera une merveille.

Je vous asseure que j'en suis en telle peine, que je ne sçai quoy entreprendre, ayant desja despencé ces trois cent dalers que monsieur Mukel[8] m'a donné il y a trois mois à Benfeld, et suis contraint de faire des nouvelles deubtes.

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 23 de Juin l'an 1642.

Vous avez appris la prise d'Olmuz en Moravie et l'espouvante grande à Vienne.[9]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. Iulii 9.

En in dorso: 23 Iunii 1642 Marini.

5 Op 14 juni tekenden de prinsen van Savoye in Turijn het vredesverdrag met de regentesse Christine de France. Zie voor de tekst van het accoord, dat in een Nederlandse vertaling ook door *Aitzema* is uitgegeven, Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 253-260.

6 In zijn brief van 26 juni sprak Marin voor het eerst over het plan om een van de vijf zonen van Taddeo Barberini te laten huwen met een dochter van Odoardo Farnese, hertog van Parma; vgl. no. 5763.

7 De landdag kwam van 6 tot 29 juli in Baden bijeen. Tot de bijeenkomst werd ook de Spaanse gevolmachtigde Diego de Saavedra y Fajardo toegelaten (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1243-1251; Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 452-453).

8 Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas.

9 De opmerkelijke opmars van de Zweden onder Torstensson in Silezië en Moravië.

5773. 1642 juli 5. Aan J.P. de la Gardie.[1]

Excellentissime atque illustrissime domine,

Vidi et vidi summa cum voluptate illustrem dominum filium[2] Sublimitatis tuae ea indole, iis virtutibus, eo etiam in nostris studiis profectu, ut non minorem in splendidissimam familiam honorem importaturus sperari debeat quam ipse a tanto parente tantisque maioribus accepit. Quare etiamsi non tanta deberem quanta debeo Sublimitati tuae, regni reginaeque tutori, tamen ipsae me domini comitis Magni Gabrielis dotes eximiae in animo ingenioque nihil non excelsum pollicentes, etiam absque natalium auxilio, compellerent ne cuiquam alii potius, quaecunque a me proficisci possunt, obsequia devoverem. Quis enim est cum quo de studiis libentius conferam quam cum eo qui in ista aetate multos multo provectioris aetatis superat? Cum quo libentius aut de aulae aut de belli rebus disseram quam cum eo qui ad utrumque non tantum feliciter natus, sed et accurate est institutus?

Cum vero aula Gallica a motibus quibusdam,[3] ut est eis valde obnoxia, nunc resederit et huc reditum promittat, non abs re fore arbitror si illustris dominus filius Sublimitatis tuae eam videat; ut deinde per autumnum auspicari possit in Italiam iter, cuius visendae magno flagrat desiderio, cui non video cur obnitar cum et pulcherrimae ibi sint urbes et venerandae antiquitatis monumenta et homines ad civile regimen apprime idonei.

Quodsi etiam propius vel in hac re vel in aliis nosse queam Sublimitatis tuae desideria, erunt ea mihi pro sanctissimis legibus. Sum enim eroque semper, excellentissime et illustrissime Domine,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, 5 Iulii novi Calendarii 1652 [*sic*].

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Magno Suediae marescallo comiti De la Guarde.

5774. 1642 juli 5. Aan G. Horn.[1]

Monsieur,

1 Gedrukt *Epist.,* p. 710 no. 1575; in de dagtekening moet ‘1642’ in plaats van ‘1652’ gelezen worden. Rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie (1583-1652), rijksraad sinds 1613, voormalig gouverneur van Lijfland (*SBL* X, p. 634-657). Uit diens huwelijk met Ebba Brahe werd in 1622 de in de brief genoemde Magnus Gabriel De la Gardie geboren.
2 Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686), de latere rijkskanselier, was in 1640 begonnen aan een ‘tour’ die meer dan drie jaren zou duren. Teruggekeerd in Zweden verwierf hij snel een prominente plaats in het landsbestuur. Een van de eerste waardigheden die hij mocht bekleden was die van Zweeds ambassadeur te Parijs (*SBL* X, p. 657-680).
3 De onlangs ontdekte samenzwering tegen Richelieu; vgl. no. 5756.
1 Hs. Stockholm, RA, E 2354, Bielkesaml., Skrifvelser till Gustav Horn. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 38 no. 1.

Le peu de services que nous avons peu faire à vostre Excellence[2] ne sont rien au prix de ce que toute la Suede doibt aux vertus et merites d'icelle, outre l'obligation particuliere que j'ai à monseigneur le grand chancellier de Suede. Mais si on pouvoit voir aussi bien que l'affection que les effects, qui souventesfois sont beaucoup de deça de l'affection, vostre Excellence auroit plus de subject de se contenter qu'elle n'a asteure.[3] Ma fille, ma femme et moi, nous nous sentons trop honnorez de ce que vostre Excellence nous donne quelque part en sa

2 Na jarenlange krijgsgevangenschap in Beieren (1634-1642) keerde de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn over Frankrijk en de Republiek naar zijn vaderland terug.

3 Men leze: ‘à cette heure’.

souvenance, et il n'y a rien de quoi nous courrions tant de risque de nous enorgueillir que de ce que nous l'avons veu en nostre maison. Ce que ne pouvant recompenser autrement, nous prierons Dieu qu'il donne à vostre Excellence des prosperitez infiniment plus grandes que n'ont esté ses adversitez. Et je serai toute ma vie, monsieur,

de vostre Excellence le tres humble serviteur,
H. de Groot.

Le 5 de Juillet 1642.

Adres: Au tres illustre seigneur, le seigneur Gustaf Horn, marescal des armées suedoises, etc.

En in andere hand: Monsieur l'ambassadeur Grotius de Paris, du 5 Juillet 1642.

5775. 1642 juli [5]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Probo quod Blavius nostra pro pace ecclesiae recudit.[2] Velim et scire quid de Lucano, poematis, Anthologia exspectare debeam.[3] Nam si possim, nolim quicquam relinquere heredum curae, itaque rogo hac in re me quantum potes adiuves. Videbimus quid dicturi sint Rivetus[4] et Laurentiades.[5] Nihil causae video cur causam pacis ecclesiasticae a me susceptam bonis, ni fallor, conditionibus deseruisse dicas. Liturgias veteres edidere Cassander[6] et Pamelius.[7] Exstant et seorsim Syriacae et Arabicae et Graecae duae Basilii et Chrysostomi.[8] Sane et missae Latinae complures

1 Gedrukt *Epist.,* p. 938 App. no. 607. Antw. op no. 5762, beantw. d. no. 5788. De brief kan op 2 juli zijn geschreven; het postscriptum bevat echter berichten die Grotius voor zijn nieuwsbrieven van 5 juli had verzameld.
2 In de drukkerij van Blaeu werd nog gewerkt aan de uitgave van Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1167 en 1168).
3 Uiteindelijk verzorgde Blaeu alleen een uitgave van de nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431); zie voor de overige teksten *BG* nos. 1 en 534.
4 Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* werd in Leiden bij Elzevier gedrukt (*BG* no. 1180).
5 Laurentius' antwoord op de brief die Grotius tegen hem had geschreven (no. 5720). Eind juni was het geschrift, getiteld *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata,* bij de Amsterdamse boekverkoper Hendrick Laurensz. verschenen (*BG* no. 1203).
6 De Brugse theoloog Georgius Cassander (1513-1566) verrichtte baanbrekend werk met zijn uitgave van een *Liturgica, de ritu et ordine dominicae coenae celebrandae* (Keulen 1558). In hetzelfde jaar liet hij ook nog een ander werk, de *Ordo romanus de officio missae* verschijnen (*Dict. Théol. Cath.* II, kol. 1823).
7 In de *Epist.* ten onrechte 'Ramelius'. Cassanders stadgenoot Jacobus Pamelius (1536-1587) onderscheidde zich door enkele belangwekkende liturgische bronnen uit te geven in zijn *Liturgica Latinorum* (Keulen 1571 in twee delen; in 1610 werd het werk heruitgegeven onder de titel *Missale SS. Patrum Latinorum sive Liturgicon Latinum*).
8 De liturgieën van Basilius (ca. 330-379) en Johannes Chrysostomos (345-407). Een vertaling van de Syrische versie verzorgde Andreas Masius in zijn editie van Moses ben Kepha's *De paradiso commentarius* (Antwerpen 1569). De *Liturgiae ... ex Arabico conversae,* van de maroniet Victorius Scialach verschenen in 1604 te Augsburg.

a Rhenano[9] et aliis editae. Haec omnia simul edi non abs re esset si editioni vellet curam suam contribuere Vossius, abs quo exemplar de Idololatria alterum quod accepe-

9 Beatus Rhenanus (1485-1547) had teksten uitgegeven van kerkvaders alsook van een reeks ‘autores historiae ecclesiasticae’. Op deze plaats moet Grotius gedacht hebben aan diens bemoeienis met de editie van de *Missa Joannis Chrysostomi ... a Leone Tusco olim conversa ... eadem recentius ab Erasmo Roterodamo tralata,* Colmar 1540 (*NDB* I, p. 682-683).

ram[10] dedi Cordesio.[11] Literas eius accepi,[12] in quibus multa sunt mihi utilia, ut et in tuis, si quando pacis adversariis erit respondendum. Gaudeo domino Utenbogardo, quem quanti faciam et facere debeam optime nosti, institutum nostrum et quas monstro ei proposito convenientes vias non improbari. Geesteranum[13] et alios qui pietatis causa multa pertulerunt, spero cum tempore visuros quam nihil ad illam pietatem profuerint tot novae ecclesiae, novi ritus, novum regimen, et ad nutriendum dissidium libido omnia ante dicta interpretandi[14] in pessimam partem, quae meliore ansa, si dilectio adfuisset, arripi poterant. Malos mores qui mansere corrigi aequum est, sed an non hoc melius successurum fuerit, si quisque semet repurgans pro repurgatione aliorum preces ad Deum tulisset, et principes et episcopi correctionem desiderantes, non rupta compage, per concilia universalia in id laborassent. Dignum est de quo cogitetur.

Hasselarios[15] de eo cogitare ut filium nostrum, quem alii et mihi et patriae inutilem reddere volunt, faciant patriae utilem et mihi minus indecorum gaudeo; multumque ipsis debeo eo nomine. Deus illorum conatus et mea vota prosperet ne plus adhuc doloris per eos accipiam a quibus solatia huius aetatis exspectare debebam. Si quando ad nos transcurrere poteris, facies rem mihi gratissimam.

Hoofdii historia[16] ut credo plena erit veris ideoque non omnibus grata. Vossii liber de Tribus symbolis non poterit non esse utilis;[17] utinam eo loco esset ubi ea, quae et optime novit et optime explicare potest, pro ecclesiae pace dare possit posteritati, nulla magis re eam demeriturus. Plane ita arbitror venire saecula in quibus tantum futurum sit litigandi taedium, quanta fuit iam pridem prurigo. Quae autem et me et te monuit Vossius, eorum meminero ubi erit opus.[18]

Qui epistolam meam ad Laurentiadem Belgicam reddidit parum fuit illarum rerum intelligens.[19] De Amstelodamensibus antehac rebus, quae me mones, perutilia sunt et invenient suum locum suo tempore.

Guebriani res in bono esse loco[20] et publice et privatim gaudeo. Perpinianum nondum eo famis perductum est quo vellent Galli. Et non sunt edaces Hispani. Cardinalis novas habet vomicas et denuo inciditur Tarasconae, in cuius oppidi arce custodiuntur Thuanus noster et Chavigniacus, nam ipse Sanctimarcius in arce Montispessuli custoditur, tristi rege quod eius careat consuetudine. Cardinalis rursum gubernat omnia. Sed rex eum nondum vidit, tribus tantum leucis ab eo dimotus.

10 Het tweede exemplaar dat Grotius van Vossius' *De theologia gentili* in mei mocht ontvangen; vgl. no. 5712.
11 De bibliofiel Jean de Cordes (1570 - † ca. 26 juli 1642), een priester die in 1616 de zorg voor de uitgave van Cassanders *Opera Omnia* op zich had genomen (*DBF* IX, kol. 623).
12 Het betreft Vossius' brief van 17 juni (no. 5752).
13 De met de familie De Groot bevriende remonstrantse theoloog Arnoldus Geisteranus (1593-1658); zie *Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 209-210.
14 De lezing ‘interpretando’ verdient wellicht de voorkeur. Desondanks rijst het vermoeden dat deze passage corrupt overgeleverd is.
15 De invloedrijke Amsterdammers Pieter en Dirck Hasselaer leken enige aandacht te willen besteden aan de problemen van Grotius' zoon Pieter.
16 De *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft werden in augustus uitgebracht.
17 Vossius' nieuwste publicatie, de *Dissertationes tres de tribus symbolis,* Amsterdam (Blaeu) 1642. Het woord ‘demeriturus’ aan het eind van deze zin verbeterd uit ‘demeriturum’.
18 Het advies betrof het raadplegen van het tractaat *Ad leges de famosis libellis et de calumniatoribus commentarius* van François Bauduin; vgl. no. 5752.
19 Een exemplaar van zijn brief aan Laurentius (no. 5720) had Grotius zijn broer op 17 mei toegestuurd. Weldra ging de tekst naar een drukker in Den Haag (*BG* no. 1202 rem. 1). Wie verantwoordelijk was voor de vertaling is niet bekend.
20 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 5 juli.

In Anglia quid futurum sit valde incertum. Audio legatos Batavos rogatu reginae Angliae adhuc detineri.[21] Nescio an spes eius pependerit ab ea Gallicae aulae mutatione, quae incipiebat

21 Koningin Henriëtte Maria had het vertrek van de Staatse ambassade tot bemiddeling in de Engelse geschillen tegengehouden.

se aperire, an ab alia aliqua causa nobis incognita. Parlamentarii ulterius progrediuntur quam vestrae ferunt literae. Volunt enim iura regia esse deposita revocabilia ad nutum parlamenti.[22]

Walonem Messalinum[23] gaudebo videre, ubi se dabit occasio mittendi. Et episcopi catholici et senatores advocatique partis alterius in meis contra Rivetum[24] optimam credunt ostendi viam ad sanandum ecclesiae vulnus. Deus multos det talia cogitantes. Valde desidero nostra postrema pro pace ecclesiae opuscula in Anglia legi. Vereor ne minus id curent librarii. Fac quod potes, et optimae matri uxorique tuae et liberis omnia dic quae dici par est,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 2 [*sic*] Iulii 1642.

Rotterodamensia nostra[25] edi et quamprimum opus est. Rogo me adiuves quantum sine tuo damno fieri potest. Nescio an Mileterii librum[26] acceperis et quae per dominum Stradium[27] alia misi. Auratus noster se dedit communioni romanae, id est monsieur d'Or.[28] In Animadversionibus ad Animadversiones Riveti, fol. 10, pro ‘praeferri’ scribendum: praeferre.[29] Captus est in Italia dux Bulionius. Multis idem eveniet si diu vivat cardinalis. Videtur mihi fuisse horum parum peritus qui epistolam meam ad Laurentiadem transtulit. Si nosti quis sit, indica, quaeso. Filius meus maximus natu[30] in gravissimum morbum incidit. Incipit corpore revalescere, utinam et animo. Ego circa eum feci quod debui, sic et circa alios faciam.

5776. 1642 juli 5. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De onlusten van het hoff zijn zoo afgeloopen tot voordeel van mijnheer den cardinael de Richelieu, dat sijne Eminentie weder alle de regiering in handen heeft als voor deze, zijnde oock bezocht geweest bij den coning te Tarascone nae lang

22 Grotius spreekt hier over ‘the humble petition and advice of both houses of Parliament, with Nineteen Propositions sent unto his Majesty’, dd. 3/13 juni 1642 (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1324-1327).
23 Het werk dat Claude Saumaise onder deze naam in 1641 te Leiden had laten drukken.
24 De *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175).
25 De uitgave van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
26 *Le Catholique réformé* van Théophile Brachet de La Milletière.
27 Godefroi d'Estrades (1607-1686), kolonel van een Frans regiment in Staatse dienst en tegelijkertijd tussenpersoon in het contact van Frederik Hendrik met de Franse autoriteiten (Schutte, *Repertorium* II, p. 9-11). In juni keerde d'Estrades van een verblijf in zijn vaderland terug naar de Republiek (*Correspondance d'Estrades* I, p. 123).
28 François d'Or was predikant te Sedan geweest, maar wegens zijn remonstrantsgezinde gevoelens afgezet. Een tijdlang was hij goed bevriend met Grotius en zijn familie; vgl. no. 1063 (dl. III). Zie ook Pintard, *Libertinage,* p. 50 en p. 607.
29 Correcties voor de voorziene uitgave van Grotius' *Animadversiones* in de Republiek (*BG* no. 1176).
30 Cornelis de Groot die een half jaar geleden zijn militaire loopbaan had afgebroken.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

gintsch ende weder gaen van den grave van Chavigny,[2] dewelcke oock is geweest bij de twee gevangenen, messieurs de Thou

2 Staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, bezocht de koning in het kuuroord Montfrin. Op discrete wijze wist hij Lodewijk XIII te bewegen tot een ontmoeting met de kardinaal. Op 28 juni vond in Tarascon het politiek belangwekkende onderhoud plaats (*Lettres Richelieu* VI, p. 938-959).

ende Chavignac,[3] die bewaert werden in het casteel van Tarascone, om haere desseings te onderzoecken. Den coninck ontkent niet last gegeven te hebben om te handelen van een bestant met Spaegnie.[4] Monsieur le Grand[5] werdt bewaert op het casteel van Mompelliers.

Den coninck is gantsch niet wel; heeft water gedroncken tot Monfrein, meent te gaen nae Lions ende voorts herrewaert. Van gelijcke den cardinael, zoo het zijne gezontheit toelaet, die noch niet goed en is, zijnde weder een absces uitgebersten ende door incisie niet zonder pijn wechgenomen. Wanneer den coning ende den cardinael hier zullen comen, zullen wij zien hoe het met de kinderen ende met de coninginne zal gaen.

Champagne vreest voor de wedercomste van don Melos.[6] De ban ende arrière-ban werden versamelt om daermede te sterken den grave van Harcourt, die zich hout bij Guise met vijftienduisent man, ende den grave de Guiche, die zich hout in 't Retelois, hebbende voor als nu vijfduizent. Beck blijft bij Valencienne, den hertogh Carel bij de Sarre,[7] ende monsieur du Hallier maect myne van Dieuse ofte Vivers te willen aentasten.[8]

Perpignan wil noch niet handelen wachtende op secours van de zijde van Roses, alwaer den Spaegnaerd heeft twintich galeien ende veertich schepen, wachtende noch eens zooveel. Zoo de Fransoisen die vloot niet en slaen voor het aencomen van dat renfort, zoo zullen de Spaegnaerden buiten twijffel meesters zijn van de zee en de custe ende van die zijde ergens zoecken door te breecken. La Motte-Odincourt in 't nemen van het casteel van Monson heeft achthondert man verloren.[9] Ende Leganes[10] is zeer naebij hem met een leger tot Fargen,[11] met vijfduizent te voet, achthondert paerden, zoo men hier zegt.

3 François-Auguste de Thou en Josué de Chavagnac. Het tweetal werd verdacht van medeplichtigheid aan de samenzwering tegen Richelieu.

4 Het verdrag dat 's konings broer Gaston van Orléans op 13 maart 1642 met Spanje had gesloten. Omstreeks de 25ste juni was het ook tot de prins doorgedrongen dat hij een politieke misstap had begaan.

5 Een van de hoofdverdachten, Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars, in betere dagen bekend onder de naam ‘monsieur le Grand’. In de komende weken liet de koning alles na om zijn ‘grand écuyer’ te beschermen tegen de wraak van Richelieu (*Lettres Richelieu* VI, p. 942-943).

6 De Spaanse legeraanvoerder don Francisco de Melo wilde niet langer bij het plaatsje Wessem aan de Maas wachten op een doorbraak van het keizerlijk-Beierse leger in de richting van de Staats-Franse linies (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 213-214).

7 De graven van Harcourt en Guiche reorganiseerden hun legers. Voorlopig hadden zij niet veel te duchten van vijandelijke acties van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck. Ook hertog Karel IV van Lotharingen miste de mankracht om openlijk de strijd met de Franse legers aan te binden.

8 De Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, was van plan de manschappen van hertog Karel IV uit Dieuze en Viviers (dep. Moselle) te jagen.

9 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, nam op 14 juni de capitulatie van de vesting Monzón in ontvangst. In de *Gazette 1642,* no. 89, dd. 10 juli 1642, verscheen een ‘relation de ce qui s'est passé depuis que l'armée du roy, commandée par le mareschal de La Mothe, est partie de Tamarith, et pendant le siège de Mouçon en Arragon’.

10 Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, Spaans gouverneur van Milaan 1635-1641. In 1641 werd hij belast met het neerslaan van de opstand in Catalonië (*Diccionario de Historia de España* II, p. 674-675).

11 Fraga, plaats ten zuidwesten van Lérida.

Te Rome arbeiden [*sic*] den ambassadeur van Spaegnie ten einde den bisschop van Lamego niet en werdt aengenomen als een coninclijcke ambassadeur, gebruickende dreigementen ten wederzijde.[12]

De dispuiten die gerezen waeren over het tractaet, gemaect tot Feldkirch, tusschen de

12 Philips IV had in maart Pedro Fajardo, markies van Los Vélez, naar Rome gezonden om te voorkomen dat de paus audiëntie zou gaan verlenen aan de Portugese gezant Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego.

eertshertoginne van Inspruck ende de Grisons,[13] zijn wechgenomen in zulcker vougen dat de drie Gerichten eedt van getrouwicheit hebben gedaen aen de gemelte eertshertoginne. Uit het Milanees gaen zesduisent man nae Spaegnie. Een goed secours uit Naples ende twee regimenten Duitschen gaen nae Piedmont. De princen van Savoie blijven handelende nu met mevrouw van Savoie, nu met Spaegnie.[14] Doch zooveel den prince Thomas aengaet, heeft meer apparentie dat hij hem zal houden met Spaegnie ende een leger hebben op hemzelve.

Wij verstaen nu[15] dat hertogh Carel nu is te Ziric met drieduisent paerden, duisent luiden te voet, ende acht dorpen in het Messijn heeft doen verbranden. Pontamousson heeft hij wel aengetast, maer niet genomen, zoo men ons zeide. Die van 't garnisoen van Saint-Desier hebben tachtich Croaten van 't garnisoen van La Motte verjaecht. Den gouverneur van Lens is bij defaut gecondemneert het leven te verliezen, omdat hij [de] plaetse voor den tijd van nood heeft overgegeven.[16] Die van 't graefschap van Bourgogne willen het casteel Ce[17] belegeren, de Fransoisen aldaer niet sterck genoech zijnde om 'tzelve te beletten. Mercy ende de Waert[18] vergaderen in Swaben achtduizent man tegen de plaetzen die Vrancrijck in de Elzas bezit.

Den hertogh van Bouillon is in Italië door ordre van den coning gevangen met veel bevelhebbers.[19] Men meent diergelijcke geschieden zal in andere legers. 's Conincx broeder heeft alles wat hij wist bekent gemaect. Men zegt hier dat Nizza ende La Ivree[20] zijn door de princen van Savoye ledigh gemaect van Spaensche garnisoenen. Dewijl den Grooten Heer Asac gaet belegeren, belegert den Persiaen Candhar in 't lant van den Mogol.

Ick hoor de hertoginne van Bouillon, die in Auvergne was, haer gesalveert heeft te Sedan ende meent te handelen met Spaegnie.[21]

5 Iulii 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 5 Iulii 1642 uyt Paris.

13 De overeenkomst die Graubünden op 9 augustus 1641 te Feldkirch met aartshertogin Claudia had gesloten; vgl. no. 5758.

14 Grotius kreeg enkele weken later te horen dat de Savoyaards op 14 juni vrede met elkaar hadden gesloten.

15 In een ‘extraordinaire’ gaf de *Gazette 1642,* no. 86, dd. 2 juli 1642, het recente nieuws uit Lotharingen. Ook kwam hierin het verslag te staan van de mislukte plundertocht die enkele Kroaten op 20 juni hadden uitgevoerd in een dorpje nabij Saint-Dizier.

16 In La Fère kwam op 7 juni een krijgsraad bijeen om een oordeel te vellen over de wijze waarop gouverneur d'Anisy de vesting Lens verdedigd had tegen een Spaanse aanval (17-19 april). De gedaagde wist zijn straf te ontlopen (*DBF* II, kol. 1258).

17 Vermoedelijk werd een aanslag beraamd op het kasteel Scey aan de Saône (dep. Haute-Saône).

18 De Beierse generaal Johan van Werth werkte met François, baron de Mercy, aan de opbouw van een nieuw leger in Zwaben.

19 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, werd gezocht voor zijn aandeel in de samenzwering. Op 23 juni vond in het Franse legerkamp nabij Casale zijn arrestatie plaats (*Lettres Richelieu* VI, p. 945 n.).

20 Nice en Ivrea (Eporedia).

21 Eleonora van den Bergh (1613-1657), sinds 1634 hertogin van Bouillon, stelde alles in het werk om haar man vrij te krijgen. Voor dit doel leek zij bereid de toekomst van het familiebezit Sedan op het spel te zetten (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 320-325).

5777. 1642 juli 5. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Qui circa aulam fuere motus, ii nunc exactius quam ante a nobis intelliguntur. Cum Narbone gravissime aegrotaret cardinalis Riceliacus neque rex, ut ante solebat, ad eum visendum mitteret, Mazarinus quotidie aliquos subornabat quasi a rege missos, ut ea opinione maestum animum solaretur. Ubi melior paullo fuit valetudo, significatum ei, quod ea in re verum erat, suspicionem ei iniecit alienati a se regis animi, cuius et ante indicia habuerat quaedam. Accessit a Schombergio[2] nuntius talis, ut crederet cardinalis futurum ut caperetur, si Narbone subsisteret. Itaque incredibili celeritate, comitante eum duce Anguiano, filio principis Condaei,[3] qui Bressaeam propinquam cardinalis duxit, et equitibus quingentis, contendit Tarasconam, eo animo ut, si praesentisceret maiores suis a rege venire copias, perfugeret Avenionem in ditionem pontificis.

Verum rex ubi id cognovit,[4] simul a comite Chavigniaco instructus maximum et intus et ab hoste periculum fore, si cardinalis tot clientelis suffultus offenderetur, subito consilia in cardinalis adversarios vertit capique iussit eum, quem ante summe amaverat, Sanctimarcium, et eius armigerum Chavagnacum et Thuanum. Hi duo nunc asservantur in arce Tarasconensi, cuius in oppido est cardinalis, missusque ad eos est comes Chavigniacus, ut consilia eorum quae fuerint expiscetur. Cum Hispania de induciis actum aliquid, certum est. Neque negat rex id factum suo iussu. Regina adhuc apud liberos suos manet, cursitatque per urbem epistola regis communium liberorum curam ipsi commendans.[5]

Audimus nunc post longa diffidentiae utrinque signa regem cum cardinali collocutum Tarasconae. Regem non recte valere, tristi ad hoc esse animo. Cardinali novam enatam vomicam et incisam, esseque eius conspectum velut mortui corporis. Dicuntur tamen parare se itineri Lugdunum primum, deinde huc. Quod ubi evenerit, metuunt multi ne quid reginae quod nolit imperetur. Res internae atque externae rursus omnes cardinalis sunt in manu.

Perpinianum adhuc defenditur. Liberandae ei urbi Hispanus et exercitum contrahit in Arragonia et apud Rosas portum habet naves longas XX, quadraginta alias; alterum tantum navium quotidie ibi expectatur. Quod ni Galli classem illam oppugnent, antequam id auxilii advenerit, excident mari, viamque inde reperiet Hispanus ad Perpinianum. Motta vero Odincurtius cum Monson[u]m cepit, octingentos amisit suorum, habetque proxime eum Leganesius castra ad Fargiam.

Comes Guichius in Retelensi est agro, circum Guisam Harcurtius. Ad augendas eorum copias evocatur e vicinis locis nobilitas. Beckius apud Valentinianas manet; dux Carolus ad Saram; Halerius creditur Diosae et Vivarii obsidionem moliri. Et de reconciliandis viduae Sabaudiae principibus Sabaudis reviviscunt sermones,

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 87; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 210 no. 435. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 177.

2 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, speelde dubbel spel. Aan de ene kant was hij bevriend met de markies van Cinq-Mars, aan de andere kant hield hij Richelieu op de hoogte van diens handel en wandel (*Lettres Richelieu* VI, p. 923 en p. 929-931).

3 De zieke kardinaal had tijdens zijn reis van Narbonne naar Tarascon gezelschap gekregen van enkele getrouwen en verwanten, onder wie Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, echtgenoot van Richelieu's nicht Claire-Clémence de Maillé-Brezé (*DBF* IX, kol. 447-452); vgl. nos. 5747 en 5749.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 5 juli 1642 (no. 5776).

5 Aanvankelijk was het 's konings wens koningin Anna van Oostenrijk te scheiden van haar kinderen. Begin juni schreef Lodewijk XIII aan zijn echtgenote dat het beter was dat zij bij de kinderen in Saint-Germain-en-Laye bleef (*Lettres Richelieu* VI, p. 927-928).

adiiciturque ad veteres conditiones futurum, ut marchionatum Salusiae[6] habeat cardinalis Sabaudus. Franciscus Melos cum adversus

6 Het markizaat Saluzzo in Piemonte.

Guebrianum nihil efficere potuerit ob vicinitatem Batavici exercitus, retro ad Gallicum limitem reverti creditur, etc.
H. Grotius.

Lutetiae, XXVI Iunii/V Iulii 1642.

Est dux Carolus Sirici. Multos incendit vicos in agro Metensi. Pontemmoussonum aggressus fuerat, attamen non ceperat, ut hic fuit fama. Dicitur habere equites bis mille, pedites mille. Habet Harcurtius secum XV millia, quinque millia Guichius. Qui praefectus fuit Lensiti absens capitis damnatus est, quod antequam oportet locum hosti dediderit. Dux Bulionius in Italia captus est. Vix est, ut exeat, nisi tradito Sedano. Capti sunt cum eo et alii militum praepositi, et putatur idem eventurum in castris aliis. Regis frater multas ad se scriptas literas misit ad regem; fecit, ut solet. Dicuntur hic Hispani iussu principum Sabaudorum exiisse de Nicaea et Eporedia. Turca Asaci obsidium repetere dicitur. Persa Candaharum, Mogolis urbem, obsidere.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Singularia quaedam diffidentiae inter regem et cardinalem. Eius reconciliatio; quibus artibus facta. Hispanica. Belgica. Italica. Bulionaei captivitas.

5778. [1642 juli 5]. Aan [J. de Wicquefort].[1]

[Le frere] du roy a joué selon sa coustume[2] à la fausse compagnie. On dict icy que Nizza et Ivrée sont deschargés des Espagnols. Cependant que le Grand Seigneur assiege Asac, le Persian assiege Candhan au pays de Mogol.

5779. 1642 juli 7. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,
Epistolam tuam a Laurentiade, ut loqui amat, anatomizatam iam acceperis.[2] Misisse enim se quo iusseram tempore Blavius asseverat.[3] Ego in ea sum sententia

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 27. Postscriptum bij een niet teruggevonden brief aan Joachim de Wicquefort, niet gedateerd.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 5 juli 1642 (nos. 5776 en 5777).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 248. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5766, beantw. d. no. 5793.
2 Grotius' brief aan Laurentius; vgl. no. 5720. Op 16 juni legde de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius de laatste hand aan zijn *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (*BG* no. 1203). Twaalf dagen later kondigde Laurentius' broer, de boekverkoper Hendrick Laurensz., in de *Courante* van Jan van Hilten het verschijnen van dit geschrift aan.
3 Bij het zien van bovengenoemde aankondiging gaf Willem de Groot aan Blaeu de opdracht een exemplaar naar Parijs te sturen; vgl. no. 5769.

ut respondere alia debeas epistola, nam materia ipsa satis discutitur in scripto adversus Rivetum.[4] Interea hic quispiam

4 Te weten, in de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175).

quintum epimetrum adiecit et typis vulgavit[5] ut hominem deridendum propinet et nomen Axelii Oxensternii, quod in Laurentiadis libello deletum putat, exprimit. Sed ego exemplar meum penitius considerans ita impressum fuisse video ‘Suecum ex familia Oxensterniana’, ita ut alius praeter Axelium designari possit, de quo monere te volui.[6] Addam et illud, Cyrilli catecheses[7] et locum de inventione crucis egregie defendi et explicari a domino Vossio in Dissertationibus de tribus Symbolis, dissertatio I in fine, pag. 34, 35, 36, quae forte in manus tuas nondum venerint.[8]

Accepi litteras a Sorberio[9] quibus maximas tibi pro collatis in se beneficiis gratias agit. Blavius cum ipso de correctione et indicibus ad Anthologiam necessariis acturum promisit.[10] Illud nuper scribere oblitus sum: missum a Blavio per Martinum Augusti ad Oxensternium cancellarium exemplar Annotatorum tuorum ad Evangelia[11] ante aliquod tempus, ut iam illuc pervenisse non dubitet. Imprimit iam ipse Dissertationem de origine gentium Americanarum,[12] et Lucanum post duas septimanas praelo subiiciet;[13] postea poemata ei tua tradam.

Filius iam Amstelodami est, inde ad te de suo negotio scripturus.[14]

Bene te de Sancti Martio et Thuano sperare,[15] est quod gaudeam; valde enim cum ob

5 De oorspronkelijke uitgave van de *Hugonis Grotii epistola anatomizata* bevatte vier toevoegingen (epimetra): Epimetrum primum: ‘exhibens specimen bonae fidei Grotii in citandis authoribus antiquis, tum quoad citationem, tum quoad sensum’, Epimetrum alterum: ‘exhibens specimen τῆς ὑποχρίσεως Grotii’, Epimetrum tertium: ‘exhibens specimen conscientiae Grotii’, Epimetrum quartum: ‘in gratiam inepti ac mendacis editoris et translatoris Epistolae Grotii, qui habetur unus ex eius consanguineis, aut amicis, uti ad me perscriptum Leida ab amico, qui id Hagae intellexerat, vel Haga’ (zie *BG* no. 1203). Begin juli kreeg Laurentius' geschrift een vijfde, een voor de auteur minder welgezinde toevoeging: Epimetrum quintum: ‘sive Apologeticum virorum bonorum et doctorum qui credunt dominum Jacobum Laurentium translatorem, et editorem Epistolae Grotianae, quae est responsio ad librum eius cui titulus Grotius papizans’ (zie *BG* nos. 1203 rem. 3, 1204 (met nieuwe toevoegingen) en 1205 (Nederlandstalige bewerking)).

6 In het exemplaar van de uitgave *BG* no. 1203, aanwezig te Leiden, UB, leest men op p. 5: ‘ego certo scio, nobilem quendam Suecum [doorgestreept: ‘ex familia Oxenst(i)erniana’], hoc de te tulisse iudicium: Vere magnus esset Grotius, si missam fecisset theologiam, et non scripsisset de Antichristo’. Ook in de uitgave *BG* no. 1204 (ex. aanwezig te Den Haag, Vredespaleis) is op p. 5 genoemde auteurscorrectie waar te nemen.

7 In zijn open brief aan Laurentius had Grotius geschreven: ‘pro catechismo Ursini [legas] catecheses Cyrilli’; vgl. no. 5720. Daartegen voerde Laurentius aan dat Cyrillus' werk ‘paapse’ onjuistheden bevatte (*Hugonis Grotii epistola anatomizata,* p. 20 en p. 47-48).

8 Vossius' nieuwste publicatie, de *Dissertationes tres de tribus symbolis,* Amsterdam 1642, dissertatio prima, c. LI.

9 De Franse protestant Samuel Sorbière die in april 1642 zijn geluk in de Republiek ging beproeven. Zijn brief aan Willem de Groot is bewaard gebleven, Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 33.

10 Aanvankelijk werd overwogen om Sorbière in de uitgeverij van Blaeu in te schakelen bij het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Weldra vond hij op voorspraak van André Rivet aantrekkelijker werk.

11 De *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135). Hier is een vergissing in het spel. Het was namelijk Grotius' bedoeling dat de Zweedse rijkskanselier een exemplaar van de nieuwste herdruk van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571) aangeboden zou krijgen; vgl. no. 5582. De bode ‘Martinus Augusti’ kan niet geïdentificeerd worden.

12 *BG* no. 726; het werk zou spoedig verschijnen.

13 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) werden in 1643 uitgebracht.

14 Pieter de Groot was gevraagd om op 6 juli aanwezig te zijn op de bruiloft van de Amsterdammer Joan Hulft. Een brief over dit onderwerp is niet bekend.

15 Het proces tegen Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars, en François-Auguste de Thou was in voorbereiding.

patris avique memoriam, tum ob sua merita Thuano faveo.[16] Perpiniano an Galli potituri sint dubito, non ignarus per discessum regis imminutum exercitum. Hic omnia crebris Suecorum in Germania victoriis[17] personant, unde spes est fore ut imperator et Bavarus suas, quae circa Coloniam sunt, copias revocent atque ita Vinarienses sine proelio hostes abigant. Nisi princeps cum exercitu propere adfuisset,[18] magnopere metuendum erat ne Melo cum caesarianis iunctus ipsos invaderet, ut nuper Guichium.[19] In Britannia omnia adhuc sunt turbida; parlamentum habet quantas vult copias, rex vix ullas.

Deus orbi christiano aliquando pacem concedat et tua quae ad eam tendunt secundet consilia. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, VII Iulii 1642.

Santra quid scribat scire aveo, hoc interea in eum accipe epigramma.[20] Sunt qui dicant ex ore Heinsii auctorem eius esse Sulechemium eumque sub Santrae nomine ad te scripsisse.[21] Reginam matrem obiisse hic rumor est, sed vidi litteras Colonia, 2 Iulii scriptas, quae eam vivere testantur.[22]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16/9 Iulii.
En in dorso: 7 Iulii 1642 W. de Groot.

5780. 1642 juli 7. Van G. Horn.[1]

Monsieur,

16 François-Auguste de Thou, zoon van de historicus Jacques-Auguste de Thou en kleinzoon van Christophe de Thou, in leven president van het Parlement van Parijs. Zie voor de goede betrekkingen die Grotius met François-Auguste onderhield, nos. 846, 847 (dl. II), 1868 (dl. V), 2208 (dl. VI).
17 De opmerkelijke opmars van de Zweden onder Torstensson in Silezië en Moravië.
18 Het offensief van het Frans-Weimarse leger van Guébriant was vastgelopen. Gehoopt werd dat het Staatse leger het leger van don Francisco de Melo op een afstand zou houden, zodat Guébriant en zijn Hessische bondgenoot Caspar van Eberstein vrij waren om de strijd aan te binden tegen het gecombineerd keizerlijk-Beierse leger van Hatzfeldt en de graaf van Wahl.
19 De nederlaag die de graaf van Guiche op 26 mei bij Honnecourt had geleden.
20 De brief van 'Santra Salebrosus' dd. 22 juni; vgl. no. 5761. Binnen afzienbare tijd zou Willem van de inhoud kennis kunnen nemen in Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180). Zijn eerste ergernis uitte hij in een epigram; zie voor Grotius' reactie op dit niet overgeleverde gedicht, no. 5793.
21 Daniel Heinsius had gelijk. Achter de naam 'Santra' verschool zich Constantijn Huygens, heer van Zuylichem.
22 Maria de' Medici was op 3 juli te Keulen overleden (*Diarium Chigi* I, p. 139).

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., coll. Camer., Clm. 10354, f. 103^{r}-104^{v} Eigenh. oorspr.

J'escrivis à vostre Excellence de Calais[2] et luy donnay advis par monsieur Sarazin[3] de la façon que je m'embarquerois pour passer en Hollande. Je sçay que vous me voulez tant de bien, que vous aurez aggreable que je vous fasse part du bon succes de mon voyage. Je partis

2 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had zojuist een drie maanden durende reis door Frankrijk afgesloten. De brief die hij in Calais geschreven heeft, is niet teruggevonden.
3 Horns vaste begeleider in Frankrijk, de kapitein Sarrazin van het Franse garnizoen te Breisach (*Episodes Guébriant*, p. 289).

de Calais le premier du present et mis pied à terre le lendemain à Helf de Sluis,[4] d'où je partis le m[esm]e jour pour aller par terre à La Haye. J'ay eu l'honneur de faire la reverence à leurs Majestés d'Angleterre et de Boheme, et à madame la princesse d'Orange, après quoy je me suis acheminé à Ambsterdam, d'où je fais estat de partir demain ou après pour Hambourg.

Madame l'ambassadrice trouvera icy mes tres humbles baisemains et madamoiselle Cornelia des voeux et souhaits pour sa santé. Je cheriray tousjours passionnement ce qui vous appartiendra et rechercheray avec affection les occasions de vous temoigner que je suis, monsieur,

vostre tres humble et tres affectionné serviteur,
Gustaf Horn.

D'Ambsterdam, ce 7 Juillet 1642.

Adres: A son Excellence monsieur de Grot, conseiller et ambassadeur ordinaire pour la royne et couronne de Suede en France, resident à Paris.

In dorso schreef Grotius: 7 Iulii 1642 Keller [*doorgehaald*]. M. Horn.

Bovenaan de brief staat: Rec. 16 Iulii 1642.

5781. 1642 juli 8. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 19 Juin. Monsieur le marescal Horn a passé, comme je croy, la mer pour passer en Hollande en un navire non pas du roy, mais du parlement d'Angleterre.[2]

Le comte de Guebrian et le comte d'Eberstein, à la venue de don Francisco de Melos, voyant les ennemis beaucoup plus forts, se[3] sont retirez vers des lieux proches de Orsoi, où est l'armée du monsieur le prince d'Orange.[4] La nouvelle de la victoire de monsieur de Torstenson continue; on y adjouste la mort du duc François Albert.[5]

Le roy a veu monsieur le cardinal à Tarascone.[6] Monsieur le Grand est à Mompelliers. Le duc de Boullion et quelques-uns de ses capitaines arrestez à Cazal, il y va de Sedan. Perpignan ne se veut pas rendre encore et il y a d'apparance d'un combat naval. Le roy d'Angleterre commence avoir avecq luy quelque noblesse,

4 De haven van Hellevoetsluis.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 27. Antw. op no. 5758.

2 Veldmaarschalk Horn had zich op 1 juli te Calais ingescheept. De volgende dag bereikte hij de Hollandse kust.

3 'se' verbeterd uit 'et'.

4 Maarschalk Guébriant en zijn Hessische bondgenoot Caspar van Eberstein legerden bij Uerdingen aan de Rijn. Het Staatse leger lag iets noordelijker tussen Rheinberg en Orsoy.

5 De bij Świdnica verslagen keizerlijke veldmaarschalk Franz Albrecht, hertog van Saksen-Lauenburg († 10 juni 1642).

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 5 juli 1642.

principalement du quartier de Jorck et Lancasse, et quelques-uns du parlement se debandent. Nous esperons avoir icy le roy en quelque peu de semaines. On a faict à monsieur le cardinal une incision au bras, qui est bien reussie.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

8 Iulii 1642.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

5782. 1642 juli 10. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Depuis quelque temps en ça je reçois fort rarement l'honneur de vos lettres, qui me manquent derechef cest' ordinaire passé. Mais je veux esperer que d'oresenavant vous m'en favoriserayz plus souvent; aussy vous en prié-je fort instamment pour estre asseuré de la reddition de mes lettres. Vous ne me mandez aussy rien de ce que monsieur Heuf[2] a dit à monsieur le general Horn touchant mon change qu'il me doit, craignant pourtant qu'il n'a point aucune intention de me payer son reste, ce qui neantmoins seroit tout à fait raisonable. Je suis mal traitté de tous costez et voudrois que monsieur le general Horn[3] fust desja en Suede pour y donner ordre à mon soulagement et me faire donner mon honneste congé, si on ne me veut traitter plus equitablement, estant la plus gran' honte du monde de m'abbandonner en charge publique de ceste façon.

Vous sçaurez que le roy sur les plaintes de messieurs de Berne a imposé silence à l'abbé de Gies, qui par un manifeste imprimé a voulu maintenir ses droits sur la moitié de Geneve,[4] et dont les Suissez sont bien piqués. En Italie on ne fait encor rien de part et d'autre, et pour le pape, il ne fait que garder le duché de Castro et cependant consent aux nouvelles ouvertures d'un accommodement avec Parme, tant par la voye d'un mariage qu'on projette entre sa fille et le fils de don Tadeo,[5] qu'en offrant à iceluy duc les villes de Nepi et d'Intri [*sic*] dans l'Estat ecclesiastique,[6] en echange de celles de Castro et de Montalto, que le pape ne veut rendre. Quelques-uns veulent que l'accord est desja conclu et qu'en vertu d'iceluy le duc de Parme doit le premier licentier ses trouppes et qu'alors les autres feront le mesme.

L'affaire de Portugal demeure en souspens, sans que Rome en veuille donner sa sentence definitive.[7] Nous verrons ce qu'en sera et si les Espagnols voudront rendre les places qu'ils tiennent dans le Piedmont aux princes de Savoye, comme promet de faire la France par l'accord nouvellement fait avec eux.[8] Nos Suisses sont à Bade avec l'ambassadeur de France et don Schavedra, espagnol, qui a ordre de traitter de la neutralité de la Franche Comtée et monstre son pouvoir qu'il en a de son roy, soubscrit de sa main et addressé à tous les 13 cantons, ce qui a manqué par cy-devant. J'en espere peu de fruit, la France y monstrant peu d'inclination.[9]

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 272. Eigenh. oorspr.
2 De Parijse bankier Johan Hoeufft.
3 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn bezocht in de eerste week van juli de Republiek. Na een verblijf van enkele dagen reisde hij door naar Hamburg.
4 Het proces dat prior Jean Dupiau voor het Parlement van Dijon had aangespannen om het stadsbestuur van Genève te verplichten tot teruggave van de in beslag genomen goederen en bezittingen van de voormalige parochiekerk Saint-Gervais in het land van Gex; vgl. no. 5744 en Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 478-479.
5 Taddeo Barberini leidde de militaire operaties van paus Urbanus VIII tegen Odoardo Farnese, hertog van Parma.
6 Nepi en Sutri, plaatsen ten zuiden van Ronciglione.
7 De Portugese gezant Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, wachtte in Rome op een uitnodiging van de paus.
8 De Savoyaards hadden op 14 juni vrede met elkaar gesloten.
9 Op de landdag die van 6 tot 29 juli in Baden werd gehouden, namen de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin en de Spaanse gevolmachtigde Diego de Saavedra y Fajardo het tegen elkaar op in de kwestie van een al of niet blijvend wapenstilstandsverdrag voor de Franche Comté (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 452-453).

C. Marin m.p.

De Zurig, ce dernier de Juin, stilo vetere, l'an 1642.

Mandez moy, s'il vous plait, si monsieur Horn va à Hamburg, car de là il m'a promis d'envoyer quelque change.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Iulii.
En in dorso: 30 Iunii 1642 Marin.

5783. 1642 juli 12. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vidi quod Laurentiades mihi opposuit[2] ad refellenda ea quae rem iudicatam attinent. Edenda sine mora sunt ea de quibus scripsi antehac, Rotterodamensia illa dico, et quidem omnia et eo sermone quo primum concepta fuere.[3] An vertenda sint, postea cogitabo. Caeteris, quae neque multa neque magna sunt in isto Laurentiadae opusculo, aliquid forte obiter reponam ubi videro quid dicturus sit dominus Rivetus.[4] Si quid est de turbis Amstelodamensibus scitu dignum,[5] praeter ea quae ad me scripsisti, velim me aut tu edoceas aut alius quisquam. Quae de Utenbogardo scribis, ostendunt in tam gravi aetate non deesse ei prudentiam. Qui mirantur me papam non habere pro illo Antichristo, norint me et amantem esse veri et in Gallia vivere ubi contrarium profiteri contra imperium est regis.[6]

Thuanus arcte custoditur[7] in arce Tarasconae. Custodes sunt partim ex satellitio regis, partim ex cardinalis, sed hi plures. Rex huc venit. Cardinalis lente sequitur. Bulionii ducis uxor Sedani est. Multae in exercitibus captae foeminae quae hic habitant, relegatae aliae, aliae custoditae.[8] Historiam meam rogo diligenter adserves.

Deus et matrem nostram et uxorem tuam et liberos bene servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 12 Iulii 1642.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 938 App. no. 608. Antw. op no. 5769, beantw. d. no. 5798.
2 De Amsterdamse uitgever Blaeu had gezorgd voor een snelle verzending van Laurentius' *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (*BG* no. 1203).
3 Wederom spoorde Grotius zijn broer en zijn zwager Reigersberch aan tot een spoedige publicatie van de *Autentycque stucken* (*BG* no. 889).
4 Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) werd tegen het einde van de maand in omloop gebracht.
5 In de twintiger jaren hadden enkele Amsterdamse predikanten het volk opgestookt tegen de remonstranten. De grootste oproerpredikers, Adriaan Jorissen Smout en Johannes Cloppenburch, werden gedwongen de stad te verlaten. Een van de mindere helden in de bewuste troebelen was Grotius' huidige opponent Jacob Laurentius; zie ook no. 5762.
6 Tijdens de nationale synode van Gap (1603) was verordend dat de identificatie van de Antichrist met de paus werd opgenomen in de Franse geloofsbelijdenis. Op verzoek van Hendrik IV werd de verordening niet uitgevoerd; vgl. no. 5613.
7 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 12 juli.
8 De brief lijkt aan te geven dat verschillende dames met echtgenoten in het leger te loslippig waren geweest; vgl. de nieuwsbrief van 12 juli aan Axel Oxenstierna (no. 5786).

Captus est et primus praeses Provinciae. Thuanus dicit, ubi ad iudices venerit, ostensurum se nihil a se factum regis iniussu. Dicitur autem is obstitisse quominus interficeretur Chavigniacus comes.

5784. 1642 juli 12. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Misschien zal de coninginne van Engelant in het retarderen van de ambassade[2] gelet hebben op de verandering die verwacht wierd ende ten deele begonnen was in het hoff van Vrancrijck, waeruit zij niet zonder reden voordeel was verwachtende.[3] Nu staen de zaecken heel anders ende hout den ambassadeur van Vrancrijck te Londen groote correspondentie met de heer Pym.[4]

De ordre in Hollant gestelt tegen de uitvoering van wapenen is wel redelijck, maer zal misschien niet zoo wel onderhouden werden als de insinuatie aengaende de juweelen. Dat de coninginne van Engelant wat ijverigh is in haere religie moet men niet vremd vinden. Desniettegenstaende can elck op zijn stuck letten. Dat zij oock in Brabant eenige correspondentie hout, zijnde neutrael, is niet buiten reden. Maer dat zij de princesse nae haer neemt, is bedenckelijck.[5]

Ick heb het cleine schrift van Jacob Laurenssoon gezien.[6] Blijve t'eenemael bij mijn voornemen dat de stucken van Rotterdam eerst moeten gedruckt werden in de tael, daerin die (s)ijn ingestelt ende dat te wenschen waer dat zulcx al voor deze waere geschiet.[7] Ick bidde uEd. ende mijn broeder iemant te vinden, die daerinne mijne intentie naecome. Ick en meene voor deze tijd tegen Jacob Laurenssoon niet te doen, maer te wachten wat d'heer Rivet zal zeggen.[8]

De princen van Bohemen met haere reize nae Engelant zullen haerzelve suspect maecken bij het parlement. Maer nu verstae ick dat die ordre is verandert bij wil van den coning van Engelant zelve.[9] 't Can zijn dat de verandering in Vrancrijck oock daerin verandering van desseings heeft tewegegebracht. Veele Engelsche heeren zijn uit Parijs heimelijck vertrocken.

12 Iulii 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 12 Iulii 1642.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5785. Antw. op no. 5770.
2 Het vertrek van de Staatse ambassade tot bemiddeling in de Engelse geschillen was voor onbepaalde tijd uitgesteld.
3 Grotius lijkt te veronderstellen dat koningin Henriëtte Maria op de hoogte was van het verdrag dat Gaston van Orléans op 13 maart 1642 met Spanje had gesloten.
4 De Franse ambassadeur Jacques d'Estampes, markies van La Ferté-Imbault, een weinig gezien figuur aan het Engelse hof, had het Parlement mededeling gedaan van Richelieu's terugkeer in koninklijke gunst (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 70, p. 85-86 en p. 91). Weinig is bekend over zijn contacten met het Lagerhuislid John Pym.
5 De koningin en haar dochter Mary waren niet te spreken over hun onthaal in de Republiek.
6 Laurentius' *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (*BG* no. 1203).
7 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889). In de Republiek brachten Grotius' vrienden in de loop van juli-augustus de documenten voor de uitgave bijeen.
8 Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180).
9 Op 5 juli hadden Ruprecht en Moritz van de Palts de Republiek verlaten. De tegenorder, die de koning begin juli had laten uitgaan, kwam niet tijdig aan (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 85, p. 91 en p. 94).

5785. 1642 juli 12. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck comt van Lions nae Fontainebleau, den cardinael volgt langsaem te water, beide niet heel wel te passe. Monsieur le Grand blijft te Mompelliers zeer weemoedigh.[2] Monsieur de Thou werdt in het casteel van Tarascone bewaert door guardes zoo van den coning als van den cardinael, maer deze in meerder getal. Gevraecht zijnde[3] nae zijn cas met papieren heeft gezegt dat hij die te voorschijn zal brengen, wanneer hij rechters zal hebben becomen, ende toonen niet gedaen te hebben zonder 's conincx last. 't Geruchte loopt dat monsieur le Grand sonder ordre van den coning eenige brieven in Spaignie[4] zoude hebben geschreven, die bij den cardinael zouden zijn geïntercipieert. Dat gedelibereert is van monsieur de Chavigny, die den coninck dede wanckelen, te doen ombrengen, maer dat monsieur de Thou daertegen is geweest. Wat zij met den cardinael hebben willen doen is onzeecker. Eenige meenen dat zij gehoopt hebben hij door de ziecte zoude sterven.

Men weet niet waer des conincx broeder is,[5] maer den coning heeft geschreven nae Sedan, Genève en de Switsers dat zij niemant zoude[n] willen ontfangen die aen dit stuck vast zijnde zich uit het rijck zoude mogen begeven. Mesdames Desfiat ende d'Espesse[6] zijn belast uit Parijs nae haere landhuisen te gaen, eenige andere dames die wat te veel spreecken guardes gegeven, verscheide capiteinen gevangen, zoo van des conincx guarde als in Italië, oock den eerste president van Provence;[7] de vicomte de Turaine buiten suspicie.[8]

Den hertogh van Longueville gaet commanderen in plaetze van den hertogh van Bouillon in Italië.[9] Nizza heeft met wil van den cardinael van Savoie garnisoen van de hertoginne van Savoie ontfangen, maer niet Ivree.[10] Wij hooren dat den gouverneur van Perpignan, laetende alleen zeshondert soldaten in de stadt, zich met de rest in het casteel heeft geretireert[11] ende dat de Fransoisen ter zee eenige

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5784.
2 De voormalige koninklijke favoriet Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars ('monsieur le Grand'), moest binnenkort terechtstaan.
3 Op 21 juni werd François-Auguste de Thou vastgezet in het kasteel van Tarascon. Het vooronderzoek werd geleid door staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny (*Thuani historia* VII, X, p. 12 en p. 96).
4 Het verdrag dat 's konings broer Gaston van Orléans, met medeweten van de hertog van Bouillon en de markies van Cinq-Mars, op 13 maart 1642 met Spanje had gesloten.
5 Het eerste toevluchtsoord van Gaston van Orléans was Aigueperse nabij Villefranche-sur-Saône (*Lettres Richelieu* VI, p. 947, en VII, p. 30).
6 Marie de Fourcy (†1670), de moeder van Cinq-Mars (*DBF* XII, kol. 1141-1143), en haar zuster Marguérite, gehuwd met Charles Faye d'Espeisses (*DBF* XIII, kol. 901-902; Schutte, *Repertorium* II, p. 6).
7 Joseph Du Bernet, afkomstig uit Bordeaux, was van 1636 tot 1644 eerste president van het Parlement te Aix (R. Pillorget, *Les mouvements insurrectionnels de Provence entre 1596 et 1715,* Parijs 1975, p. 127). Zijn tijdelijke verbanning naar Bourges ging op 27 juni in (*Lettres Richelieu* VI, p. 941, p. 949 en p. 954).
8 Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, broer van de onlangs in Italië gearresteerde hertog van Bouillon, werd uitdrukkelijk verzocht het bevel te houden over zijn legereenheid in de Roussillon (*Lettres Richelieu* VI, p. 953).
9 Ook de *Gazette 1642,* no. 91, dd. 12 juli 1642, kwam met het nieuws van de benoeming van Henri d'Orléans, hertog van Longueville.
10 Ivrea was het belangrijkste steunpunt van prins Tommaso Francesco van Savoye.
11 Gouverneur Flores de Avila hield stand tot het bittere eind (9 september). Een Spaanse poging om het belegerde Perpignan vanuit zee te bevoorraden, werd door de Fransen verijdeld (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 228-229).

schade hebben geleden. Beck toont zich in 't velt.[12] De Fransoisen die ten deele zijn bij Vervyn ende daerontrent onder den grave van Harcourt, ten

12 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck voerde tijdelijk het bevel over de Spaanse legers in het noorden van Frankrijk.

deele onder den grave de Guiche in 't Retelois, schijnen hem tegen te willen gaen. Monsieur du Hallier heeft ontrent Pontamousson twaelffhondert ruiters, tweeduizentvijfhonder[t] te voet; daerentegen hertogh Carel bij Vandervange tweeduizent ruiters, twaelffhondert te voet, ende verwacht eenigh renfort uit Lutzenburg.[13]

Wij verstaen nu dat den premier president van Provence is geconfineert, niet gearresteert, ende dat 's conings broeder met permissie van den coning zich gaet houden te Venetië.[14] Dat de oorzaeck, waerom den hertogh van Bouillon is gevangen, niet anders en is dan de lust, die men den coning heeft gegeven om meester te zijn van Sedan, een plaetze van retraicte voor alle gemescontenteerde.[15] De Portugesen hebben in Castille Nova[16] eenige bourgs ende dorpen verbrandt, een deel van 't lant onder haere contributie gebracht. 't Zelve doet hertogh Carel in 't Messin. Leganez comt met dertienduizent man tot secours[17] van Perpignan.

12 Iulii 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 12 Iulii 1642.

5786. 1642 juli 12. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex Lugduni est,[2] inde ad Fontem Bellaqueum expectatur. Cardinalis per amnes lento itinere sequitur. Neuter satis valido corpore. Thuanus in arce Tarasconae servatur a satellitibus partim regis, partim cardinalis, sed horum maiore numero. Cum ab eo postularetur, ut diceret ubi scrinium et chartae essent, dixit eas se prolaturum apud iudices ubi ii dati sibi essent, ostensurumque nihil se fecisse nisi de regis mandato. Sanctimarcius Montispessuli adhuc est magno cum maerore. Varii in utramque partem de iis fiunt sermones. Dicitur Sanctimarcius clam regem scripsisse in Hispaniam; consilia agitata de interficiendo comite Chavigniaco, quod is ultro citroque itando regis animum cardinali reconciliarit. Quominus cardinalem interficerent, creditur ei profuisse morbus, ex quo mors propinqua expectabatur. Multi etiam rumores de arcano quodam foedere, cui subscripsissent dux Bulionius et frater regius, qui nunc ubi sit nescitur. Mater autem regis ex hac rerum mutatione in dolores animi corporisque incidit, qui mortem ipsi minantur.[3]

13 François de l'Hospital, sieur du Hallier, verdedigde de Franse belangen in Lotharingen. Het was zijn taak om af te rekenen met hertog Karel IV van Lotharingen.
14 Eind juni werd gesproken over een gedwongen verblijf van Gaston van Orléans in Venetië (*Lettres Richelieu* VI, p. 949-951).
15 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, bezat souvereine rechten op het prinsdom Sedan (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 299-325).
16 Nieuw-Castilië (Castilla La Nueva), het zuidelijke deel van Castilië.
17 Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, had de omgeving van Fraga (nabij Lérida) als uitgangspunt gekozen voor een Spaanse expeditie naar Perpignan.
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 88; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 212 no. 436. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 179.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 12 juli 1642 (no. 5785).
3 Maria de' Medici overleed op 3 juli te Keulen.

De Perpiniano incerta adhuc omnia. Captus est etiam primus praefectus Provinciae. Mater autem Sanctimarcii et soror eius iussae hac urbe egredi. Aliis foeminis liberioris linguae custodes dati.

Aulae Gallicae mutatio Anglis parlamentariis novos addidit animos, cum quorum praecipuis magna est legati Gallici amicitia.[4] Rex Angliae electoris fratres ad se venire nuper iussos

4 De Franse ambassadeur Jacques d'Estampes, markies van La Ferté-Imbault, had het Engelse Parlement mededeling gedaan van Richelieu's terugkeer in koninklijke gunst.

nunc mavult in Batavis subsistere.[5] Comes Licestrius in Hiberniam it ad bellum gerendum, ad quod et datae ei pecuniae.[6] Est is nunc cum Essexio maximus regis adversator.[7] At regina Angliae videns se a principe Arausionensi et Batavis non impetrare quae speraverat ad regiam potestatem tuendam auxilia, sub specie infirmae valetudinis filiam suam videtur abductura ad aquas Spadanas.[8] Ita matrimonii adeo sumtuosi incertus fiet eventus. Rex autem Angliae munit Novum Castellum, Carlilum, Barwickium. Proceduntque delectus utrinque, sed validius a parlamento. Et Scoti plane parlamento Angliae favent, oppressis iis, qui pro rege erant.

Beckius in apertum progreditur. Videntur contra eum ire Galli, qui hactenus apud Verbinum et varia loca se tenuere. Halerius apud Pontemmussonum est; apud Vandervangium dux Carolus. Hic equitatu validus, habet enim equites bis mille, pedites mille ducentos, et plures e Lucenburgico expectat. Halerio sunt equites mille et ducenti, pedites bis mille et quingenti.

Nicaea praesidium accepit a vidua Sabaudica consensu cardinalis Sabaudi, at non et Eporedia. Guichius apud Reteliam est. Dux Longovillanus it imperatum in Italia loco ducis Bulionii. Dicuntur et Blaiae detecta arcana quaedam consilia.[9] Scripsit rex Sedanum, Genevam, ad Helvetios, ne receptarentur ob hos motus profugi. Vicecomes Turenae, ducis Bulionii frater, extra suspicionem esse dicitur. Dicitur Chevreusia[10] gratiam cardinalis sibi quaerere, detectis quibusdam, quae ad notitiam eius pervenerant. Est et rumor, praefectum Perpiniani in arcem se recepisse vix sexcentis militibus in oppido relictis et Gallos mari aliquid accepisse damni. Frater regius it Venetias, ubi rex ei permisit morari. Primus praeses Provinciae non captus est, sed relegatus. Rerum periti credunt capiendi ducis Bulionii non aliam fuisse causam quam cupiditatem iniectam regi de Sedano. Leganesius cum XIII millibus venit opitulatum Perpiniano. Portugalli in Castella Nova vicos quosdam incenderunt, alios fecere tributarios. Idem in Metensi agro facit dux Carolus.

H. Grotius.

Lutetiae, II/XII Iulii 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Thuani et Sanctimarcii fata. Singularia arcani foederis inter cardinalis hostes. Anglica. Belgica. Italica.

5 Ruprecht en Moritz van de Palts hadden zich op 5 juli ingescheept op het schip 'The Lion'. Een plotselinge storm dreef het schip naar Texel (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 103).

6 De voormalige Engelse ambassadeur te Parijs, Robert Sidney, graaf van Leicester, was eind april door koning Karel I ontheven van zijn waardigheid van gouverneur van Ierland. Van het Parlement ontving hij echter order om naar Ierland te vertrekken. Na lang beraad gaf hij geen gehoor aan de opdracht (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 42 en p. 229).

7 Robert Devereux, graaf van Essex, kreeg het bevel over het leger van het Parlement (Gardiner, *History of England* X, p. 211).

8 Koningin Henriëtte Maria en haar dochter Mary zagen uiteindelijk af van een reis naar Spa (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 94).

9 Blaye, stad en vesting aan de rechteroever van de Gironde. Gouverneur van de plaats was Claude de Rouvroy (1607-1693), hertog van Saint-Simon, tot zijn ongenade in 1636 een van 's konings favoriete jachtvrienden (*Tallemant des Réaux*, I, p. 340 en p. 1017).

10 Marie de Rohan (1600-1679), in 1622 gehuwd met Claude de Lorraine, hertog van Chevreuse, was bevriend met koningin Anna van Oostenrijk. In 1637 werd de gevaarlijk geachte 'Madame de Chevreuse' uit Frankrijk verbannen (*DBF* VIII, kol. 1113-1115). Van de samenzwering tegen Richelieu moet zij meer geweten hebben dan zij openlijk liet blijken (*Lettres Richelieu* VI, p. 945-947, en VII, p. 55-56).

5787. 1642 juli 12. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Le bruit continue tousjours icy du traictté qui se minute entre madame de Hessen et l'empereur, mais monsieur Polhem,[2] qui est à la cour, s'esclarcira sur ce subject. Je ne laisse pas aussi de dire à ceux qui m'en parlent que ces preparatifs peuvent servir à une paix generalle, quand il sera temps, mais que son Altesse ne voudra pas faire une paix sans guarand.

Icy, depuis que monsieur le cardinal a repris son autorité premiere,[3] tout se dispose à la continuation de la guerre. Beck se fait voir; les François, qui sont en partie prèz de Vervin et lieux voisins, en partie au Retelois soubs le comte de Guiche, s'y veulent opposer. Le duc Charles a prèz de Vandrevange 2000 chevaux, 1200 à pied, et attend du renfort de Lutzenborg. Monsieur du Hallier a 1200 chevaux, 2500 pietons prèz de Pontemousson. Ils s'entre-regardent. On nous dict que le gouverneur de Perpignan, ne laissant dans la ville que 600 soldats, s'est retiré avecq le reste vers la citadelle, et que les François ont receu quelque eschec par mer.

En Italie, Nizza a receu garnison de madame de Savoye, mais non pas Ivrée.[4] Le duc de Longueville va au lieu de monsieur de Boullion pour commander l'armée en Italie, où on a arrestez aussi quelques capitaines, comme aussi à la cour. Le vicomte de Turenne n'est pas suspect. Madame de Chevreuze, dit-on, se veut remettre aux graces de monsieur le cardinal, en decouvrant des choses qui sont venues à sa cognoissance. On ne sçait, où est le frere du roy. Plusieurs Anglois ont quitté Paris. Monsieur le Grand demeure prisonnier à Mompelliers, estant fort triste. Sa mere et tante ont eu commandement de se retirer de Paris; à d'autres de ses parents donne-[t]-on des guardes. Monsieur de Thou est au chasteau de Tarascone, gardé par de guardes de sa Majesté et son Eminance, mais de celles-là en plus grand nombre. On l'a demandé, où estoit la cassette de ses papiers. Il a dict qu'il la fera voir, quand il aura de juges, pour faire voir qu'il n'a rien faict sans les ordres du roy. On dict que monsieur le Grand sans les ordres du roy a escrit en Espagne et que le cardinal a intercepté ses lettres, qu'on [a] deliberé de tuer monsieur le comte de Chavigny afin qu'il ne fit changer la volonté du roy, mais que monsieur de Thou l'a empesché. On ne sçait pas bien ce qu'ils ont voulu faire de monsieur le cardinal. Plusieurs croyent qu'on a esperé sa mort par sa maladie. Le roy est à Lions, vient à Fontainebleau. Le cardinal le suit lentement par des rivieres, ny l'un ny l'autre se portent pas trop bien. Pour la reine-mere, l'Angleterre, l'Escosse, l'Irlande, je ne vous mande rien, puisque vous le sçaurez aussi bien ou mieux que nous. Mais si la reine d'Angleterre meine sa fille à Spa, je commancerois doubter à l'effect du mariage.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 27.

2 Winand von Polhelm, resident van de landgravin van Hessen-Kassel te Parijs (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I (1644), p. 60). Hij kon de verzekering geven dat landgravin Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg niet zou ingaan op het aanbod.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 12 juli 1642 (nos. 5785 en 5786).

4 ‘Eporedia’ in de kantlijn.

Je trouve et le conseil que monsieur le prince d'Orange a donné au comte de Guebrian,[5] et la response qu'il a donnée aux imperiaux, tres sage.[6]

Je demeure,

le vostre tres humble.

Le 12 de Juillet 1642.

5 Op 24 juni bezocht maarschalk Guébriant het Staatse leger in de omgeving van Orsoy en Rheinberg. Drie dagen later bracht Frederik Hendrik een tegenbezoek aan het Franse kamp nabij Uerdingen (*Episodes Guébriant,* p. 281).

6 Hatzfeldt en de graaf van Wahl, de bevelhebbers van het keizerlijk-Beierse leger aan de Rijn, hadden geprotesteerd tegen de komst van het Staatse leger. Hierop gaf Frederik Hendrik de verzekering dat hij de neutraliteit van het Rijk zou respecteren (*Briefw. C. Huygens* III, p. 303).

Le premier president de Provence n'est pas arrestez, mais ... .[7] Monsieur le frere du roy, estant plein des defiances, va vivre à Venise avecq permission du roy. On ne croit pas icy qu'il y a eu autre subjet d'arrester le duc de Boullion que le desir qu'on a donné au roy d'avoir Sedan. Les Portugais ont brulé quelques bourgs et villages en Nova Castella et reduict quelques à la contribution. Le duc Charles faict autant au Messein. Leganes vient aveq 13 mille hommes au secours de Perpignan.

Bovenaan de copie staat: Mons. Viquefort.

5788. 1642 juli 14. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Rediit ad nos Amstelodamo filius qui aliquam illic honoris spem affulgere et amicos studiis satis promtos asseverat,[2] libellum vero Laurentiadae[3] a cordatis viris omnino improbari, ut ipse in suis litteris latius scribet.[4] De morbo filii maioris[5] dolet sane. Ubi convaluerit, spero operam daturum ut tibi minus displiceat sibique magis consulat. Minor filiorum in castris Vinariensibus bene valet et magni aestimatur. Ipse centuriae suae supplementum XXVI militum Gallorum adiunxit e novis copiis.[6]

Quod pro concordia ecclesiastica laboras, bene facis, quanquam res eo loco esse non videtur ut magnos ex eo labore tibi fructus possis promittere. Si compages ecclesiae adhuc integra esse[t], forte plus ponderis argumenta tua adferrent; melius enim foret intacta iura servari quam post vulneratam causam remedium afferri. Aurati consilium probare non possum,[7] qua in re adsentiri mihi memini olim Cordesium et iam Mileterium, quorum uterque privatas istas ad ecclesiam romanam, quae nihilo iam purior quam antea, secessiones e re publica esse non putant.[8]

7 De tekst heeft hier een lacune. Op deze plaats zal een woord als ‘relegué’ gelezen moeten worden.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 249. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5775, beantw. d. no. 5808.

2 Pieter de Groot had in Amsterdam vermoedelijk een onderhoud gehad met Pieter en Dirck Hasselaer.

3 Laurentius' nieuwste geschrift *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (*BG* no. 1203).

4 De aangekondigde brief is niet teruggevonden.

5 Cornelis de Groot.

6 De compagnie van Dirk de Groot werd versterkt met enkele manschappen uit de onlangs in Uerdingen gearriveerde lichting Bretons.

7 François d'Or, een goede bekende van Grotius in Parijs, had zich tot het katholicisme bekeerd.

8 De Franse theologen Jean de Cordes († ca. 26 juli 1642) en Théophile Brachet de La Milletière. Laatstgenoemde keerde zich in 1645 van het calvinisme af (*DBF* VII, kol. 129-130).

Epistola tua ad Laurentiadem me absente hic divulgata est.[9] Auctorem nondum scio, illud scio versionem Utenbogardo[10] non displicuisse, neque malo aut animo aut consilio factam.

9 Grotius' open brief aan Laurentius (no. 5720). Een onbekende kan de tekst zoals afgedrukt in de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) in vertaling aan een drukker hebben doorgegeven. Door toedoen van Jacob Laurentius kreeg deze uitgave (*BG* no. 1203) meer aandacht dan zij verdiende; vgl. het epimetrum quartum 'in gratiam inepti ac mendacis editoris et translatoris Epistolae Grotii' in het eerder genoemde geschrift *Hugonis Grotii epistola anatomizata*.

10 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert.

Valde mihi dolet casus Thuani et reliquorum, et male iis metuo.[11] De Bulionio omnino actum esse nemo hic dubitat.[12] Princeps post discessum Melonis forte Flandriam repetiturus est ut eo pacto hostiles dividat copias.[13] Regina mater III huius mensis post meridiem obiit,[14] christiane sane, quippe quae inimicis suis offensam ex animo condonaverit. In Anglia paulo melius se res regiae habiturae videntur, multis e nobilitate ex parlamento dilabentibus. Et iam rex Novum Castellum, vicinum Scotiae oppidum, praesidiis insedisse dicitur seque ad vim repulsandam parare.

Recte iudicas legatos nostros a regina hic detineri, qua spe incertum est. Illud constat sine regiae auctoritatis iactura intercessores concordiam sarcire non posse.[15] Naves Danicas quae cum aliquammulto milite Portmudae appulerant, a parlamentariis arresto inclusas publicus hic sermo est.

Dissertationem de origine gentium Americanarum[16] iam absolvit Blavius, Lucanum aggredietur,[17] de liturgiis aliisque quae scribis ipsum monebo.[18]

Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XIV Iulii 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Iulii 1642.

En in dorso: 14 Iulii 1642 W. de Groot.

5789. 1642 juli 14. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

De confirmatie van de victorieuse progressen des Sweedsche armee in Duitslant sal u. Exc.[tie] wt dese bijgaende brieven[2] nae apparentie te vernemen hebben, dieswegen ick deselve niet en repetere.

11 François-Auguste de Thou en de andere medeplichtigen aan de samenzwering tegen Richelieu.
12 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, moest zich verantwoorden voor zijn aandeel in de samenzwering.
13 De bondgenoten weerhielden Frederik Hendrik van een afzonderlijk optreden tegen het leger van don Francisco de Melo.
14 Maria de' Medici was op 3 juli in haar ballingsoord Keulen overleden.
15 De deelname van de parlementsgezinde Albert Joachimi aan de Staatse ambassade tot bemiddeling in de Engelse geschillen had het wantrouwen van de koning en koningin opgewekt.
16 *BG* no. 726.
17 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) verschenen een jaar later.
18 De uitgaven die Georgius Cassander, Jacobus Pamelius en andere zestiende-eeuwse theologen van oude liturgische bronnen hadden verzorgd.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 108. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 De bijlage, waarin melding werd gemaakt van de Zweedse opmars in Silezië en Moravië, ontbreekt.

Van Ceulen adviseert men met brieven van den 6 Iulii dat eene partije van 500 coppen wt Hagenauw om sigh aen de keysersche, die hun bij de 200 beesten voor de poort hadden weghgenomen, te revengeren, tevergeefs getendeert heeft dat stedeken Landaw t'overrompelen ende in te nemen, maer een ander van Laveni[3] heeft den heere grave Otto Lodewich,

3 ‘Laveni’ lees: ‘Saverne’.

domheer tot Ceulen, tuschen Worms ende Franckendael gevangengenomen, ende den 28e passato in 't guarnisoen gebracht.[4]

La reine-mère is den 3e deses op de middag, naedat sij haer testament gemaackt ende daerin den ceurvorst van Ceulen tot executeur gestelt heeft, deser werelt overleden.[5]

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Haage, 14 Iulii 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Iulii.

5790. 1642 juli 15. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu vos lettres du 9 et 16 de Juin neuf style. Quand à vos affaires, j'ay bien recommandé à monsieur Hoeuft,[2] ce que vous desires, et ai esté assisté en cela par monsieur le marescal Horn, mais aussi monsieur Hoeuft a recommandé à son Excellence[3] son faict qui ne traine que trop longtemps. J'espere qu'il en viendra à bout et qu'il vous contentera.

Je ne croy pas que bientost on prenne une resolution à Rome sur le faict de l'evesque de Lamego.[4] Et le pape feroit bien, ce me semble, de s'accommoder aveq le duc de Parme, le grand-duc et Luca, pour estre tant plus propre pour moyenner la paix des autres, aprèz l'avoir estably chez luy.[5]

Le roy est parti de Lions[6] pour venir à Fontainebleau, n'estant pas tout à faict sans suite. Le cardinal victorieux de ses ennemis le suit par les rivieres faisant deux lieux par jour, tant est-il foible.

4 Otto Ludwig, Wild- und Rheingraf in Neuviller, was behalve kanunnik te Keulen ook deken van het Straatsburgse kapittel; vgl. no. 5619.
5 Maria de' Medici had op 2 juli haar testament opgemaakt. Hierin bepaalde zij: 'A l'egard des choses que sa Majesté veut être executées dans cette ville de Cologne, elle nomme pour executeur de son testament le prince-electeur de Cologne son parent ...' (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 260-263).
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 29. Antw. op nos. 5758 en 5763.
2 Johan Hoeufft, die in Parijs de Frans-Zweedse geldzaken behartigde.
3 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had in de eerste helft van juni een bezoek aan Parijs gebracht.
4 Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV, was in Rome om bij de paus de officiële erkenning van zijn land door de Heilige Stoel te verzoeken.
5 Urbanus VIII koesterde nog steeds de hoop dat de hertog van Parma, groothertog Ferdinando II de' Medici en de republiek Lucca zich zouden onderwerpen aan zijn autoriteit.
6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 12 juli 1642.

L'armée du comte de Guebrian a esté sauvée par l'ancisiment[7] de celle du prince d'Orange. Sur la frontiere entre la France et le Pays-Bas ne se font que de petites courses et rencontres. Mais sera à voir comment monsieur le prince d'Orange[8] interpretera l'emprisonnemant du duc de Bouillon, faict à Cazal, et s'il ne croira point que cela ne procede d'autre cause que pour

7 De copie Den Haag geeft een onbegrijpelijk ‘ancisiment’; men leze ‘enrichi[sse]ment’.

8 Elisabeth van Oranje-Nassau (1577 - † 3 september 1642), de moeder van de hertog van Bouillon, was een zuster van Frederik Hendrik (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 299-325).

avoir Sedan. Monsieur le frere du roy, ayant eu quelque defiance, va en Piemond avecq permission du roy. On croit qu'il y aura plus de changement, quand le roy sera venu icy.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

15 Iulii 1642.

Bovenaan de copie staat: Marini.

5791. 1642 juli 17. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

L'ordinaire passé m'a apporté deux de vos lettres du 24 de Juin et du 2 de ce mois, qui ne font aucune mention encor de ce que monsieur Heuf a dit au marechal Horn touchant le payement de ce qu'il me doit, vous suppliant pourtant de m'en donner quelque advis et faire tant qu'il me paye le reste.[2] Vous ne me ditez aussy rien, si toutes mes lettres ont esté bien rendues, tant à vous qu'audit seigneur Horn, duquel on dit qu'il n'ira en Suede, mais qu'il commandera l'armée de Torsenson, ce qui seroit mon malheur.[3]

Nos Suisses sont à Bade avec l'ambassadeur de France et celuy de Savoye,[4] qui doit continuer la bonne correspondance avec les Petis Cantons alliez avec son prince; et ce qu'on y faira pour la neutralité de la Contée, nous le sçaurons en peu de jours.[5] Le prince cardinal a fait sortir la garnison espagnole des villes de Nizza et de Ville-Franche. On a aussy retiré les gens de guerre que les Espagnols avoyent donné au prince Thomas, qui sont unis à ceste heur avec leur gros de l'armée. Mais avec tout cela on n'entend encor rien que l'accord fait avec Madame soit effectué, et moins le sera-[t]-il, si le jeune duc mourra,[6] car on nous dit qu'il est fort malade. Cependant les princes se tiennent neutraux; surtout le prince Thomas, à mon advis,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 273. Eigenh. oorspr.
2 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had in Parijs weinig voor Marin kunnen uitrichten. Vgl. no. 5790, met daarin een bericht over het onbevredigende onderhoud met de bankier Johan Hoeufft.
3 Dit bericht bleek loos alarm te zijn. Lennart Torstensson behield het bevel over het Zweedse leger in Silezië en Moravië.
4 Van 6 tot 29 juli werd genoemde landdag in Baden gehouden. Op een van de zittingen verscheen graaf Valerio della Manta met een boodschap van regentesse Christine de France, waarin zij de Zwitsers officieel verwittigde van het vredesaccoord dat zij met kardinaal Maurizio en prins Tommaso Francesco van Savoye had gesloten (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1248-1249).
5 Op dezelfde landdag beschuldigde de Spaanse gevolmachtigde Diego de Saavedra y Fajardo de Fransen van schending van de wapenstilstand voor de Franche Comté (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 452-453). Voor de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin was dit weer een aanleiding om te twijfelen aan de geldigheid van de Spaanse volmachten.
6 Hertog Carlo Emanuele II (1634-1675) (*DBI* XX, p. 340-345).

ne se voudra bander tout ouvertement contre l'Espagne, y ayant sa femme et enfans.[7] Cependant les Espagnols ne perdent point de courage, estans resolus de ne rien rendre aux princes de ce qu'ils tiennent dans le Piedmont et Monferrat qu'en suite d'une paix generale, et de le reprendre par force, ce sera bien difficile à ceste heur, où les brouilleries de France arrestent tout le bon progrez des François en Italie.

A Rome il y a un gran bruit né de ce que le cardinal Barbarini a admis à son audience l'esveque de Lamego, qui y est allé armé avec 150 hommes, et tant qu'elle a duré, la maison

7 De echtgenote van prins Tommaso Francesco, Marie de Bourbon, kreeg geen toestemming tot een vrij vertrek uit Madrid.

du Barbarini a esté gardée des gens de guerre.[8] Tout à l'entour crainte que les Espagnols ne l'empechassent par force. Et par ce que l'ambassadeur d'Espagne[9] craint que ledit Lamego sera recognu pour ambassadeur, il a ordre de s'y opposer par force, ayant à cette fin receu de Naple deux cent hommes bien armés, qui sont suivis d'autres, que le vice-roy mande vers les confins de l'Estat ecclesiastique: sine caede aliqua funesta res non transigetur.

On publie[10] la desfaite de l'armée navale de France et de celle de monsieur Odencourt, qui seroit bien mal à propos en ceste conjoncture des affaires de France.

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 7/17 de Juillet l'an 1642.

Vous sçaurez que les moines publient la naissance de l'Antichrist en Asie dans la ville de Babylonie, où il doit faire des gran' miracles.[11]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Aug.

En in dorso: 17 Iulii 1642 Marin.

5792. 1642 juli 18. Aan G. Horn.[1]

Monsieur,

Je remercie vostre Excellence de l'advis qu'elle m'a donné de son bon arrivement jusqu'à Amsterdam. Dieu en soit loué et continue sa benediction sur le reste du voiage. Je me resjoui aussi qu'elle a veu les reines d'Angleterre et Boheme et la

8 Kardinaal Francesco Barberini was geenszins van plan de Portugese afgezant Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, audiëntie bij zijn oom paus Urbanus VIII te verlenen (Pastor, *Gesch. Päpste,* XIII 2, p. 736). Daarentegen werd Francesco's broer, kardinaal Antonio Barberini, verdacht van enige toegeeflijkheid (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 281-296). Zie voor de beide Barberini's, *DBI* VI, p. 166-170 en p. 172-176.

9 De speciaal door koning Philips IV naar Rome afgezonden ambassadeur Pedro Fajardo, markies van Los Vélez.

10 Het bericht is onjuist: de vloot van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, was dominant aanwezig voor de kust van Perpignan. Ook op fantasie berust de mededeling dat de Franse bevelhebber Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, ergens in het Catalaanse binnenland een nederlaag zou hebben opgelopen.

11 Vgl. Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5037: 'Cort verhael van de wonderen des Antichrist, gebooren 1641, den 24 December, bij Babylon ... extract uyt Presburgh den 24 Junij 1642', z. pl. 1643.

1 Hs. Stockholm, RA, E 2354, Bielkesaml., Skrifvelser till Gustav Horn. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 38 no. 2. Copie aanwezig te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 32. Antw. op no. 5780.

princesse,[2] et de ce qu'elle a peu apprendre de monsieur Vicquefort la constitution des affaires tant du Pays-Bas et de Coulogne que du reste d'Allemagne.[3]

Ma femme et ma fille se sentent infiniment obligez à vostre Excellence de ce qu'elle se souvient d'eux et sont marris de ne l'avoir pas peu rendre de services meilleurs. Mais puisqu'on

2 Amalia van Solms. Het speet de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn dat hij geen tijd en gelegenheid had om Frederik Hendrik te ontmoeten; zie zijn brief aan de prins in *Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 45.

3 Het onderhoud met de Hessische resident Joachim de Wicquefort zal in Amsterdam plaatsgevonden hebben.

peut quelquesfois rendre service mesmes aux absents, nous prions d'en pouvoir estre employez. Car je suis en verité et sincerité, monsieur,
de vostre Excellence le tres humble serviteur,
H. de Groot.

Le 18 de Juillet 1642.

Adres: Au tres illustre seigneur, le seigneur Gustaf Horn, marescal des armées de Suede.
En in andere hand: Monsieur l'ambassadeur Grotius de Paris, du 18 Juillet 1642.
Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: Monsieur le marescal Horn.

5793. 1642 juli 19. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Multum me delectavit tua epistola, quod video nostra quae in Batavis sunt in lucem proditura.[2] Rogo urge quantum potes. De Santrae epistola feci quod scripsi tibi, nec aliud merebatur.[3] Est, quisquis est, homo contradicere cupiens, contradictorem non ferens. Laurentiadae nihil aliud hoc tempore opponendum arbitror[4] quam editionem omnium eorum quae ad me et ad Rotterodamenses pertinent.[5] Quod ut quamprimum sine vestro incommodo fiat et te et dominum Reigersbergium obtestor. Ubi Riveti scriptum prodierit, potero obiter ad quaedam a Laurentiade dicta, ipso non nominato, respondere.[6]

Domini Vossii librum exspectabo.[7] Sorberius poterit[8] non inutilis esse ad faciendos indices, si Vossio utitur adiutore et sequitur mea praescripta quae olim ad te misi.[9] Sane dignus est labor ille meus qui publicis utilitatibus tradatur.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 939 App. no. 609. Antw. op no. 5779, beantw. d. no. 5813.
2 De Amsterdamse uitgever Blaeu zou deze maand zijn editie van *De origine gentium Americanarum dissertatio* uitbrengen (*BG* no. 726). Er bestond goede hoop dat Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) dit jaar nog konden verschijnen.
3 De brief van 'Santra Salebrosus' (Constantijn Huygens), dd. 22 juni 1642 (no. 5761). Vooral Willem verbaasde zich over het feit dat Constantijn Huygens zijn broer wederom had lastiggevallen met een anonieme aanval op diens godsdienstige overtuigingen.
4 Grotius weigerde te reageren op Laurentius' nieuwste geschrift *Hugonis Grotii epistola anatomizata* (*BG* no. 1203).
5 De publicatie van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
6 Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii.* Op 29 juli kreeg Grotius dit werk in handen (*BG* no. 1180). Prompt daarop begon hij zijn verweerschrift *Votum pro pace ecclesiastica* te schrijven (*BG* no. 1183).
7 Vossius' *Dissertationes tres de tribus symbolis,* Amsterdam 1642.
8 In de *Epist.*: 'potero'.
9 Samuel Sorbière zocht werk in de Republiek. Van Willems plannen om hem in te schakelen bij de voorbereiding van de uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) kwam niets terecht.

Evangelica nostra ad magnum dominum cancellarium ego mitti non suasissem, sed librum de Iure belli ac pacis omnino. Nunc quod factum est, infectum reddi nequit.[10]

Thuanus sub iudicibus delegatis est.[11] Et quanquam dicit probaturum se nihil se fecisse sine regis iussu, tamen amici metuunt eoque magis quo frater eius, qui fratris res commendaturus venerat, iussus est discedere. Perpinianum non videtur cessurum cito.

10 Niet de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135), maar de meest recente herdruk van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571) moest naar kanselier Axel Oxenstierna gezonden worden. Later zal blijken dat Grotius' broer wel het juiste boek naar Zweden had verstuurd; vgl. no. 5813.

11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 19 juli.

Gratias tibi ago pro epigrammate in Santram. Memineris, quaeso, mittas ad me Walonem Messalinum ubi commode id fieri poterit.[12] Carmen illud quod poematis meis insertum est contra Batavos poetas, est domini Goicetae, viri doctissimi.[13] Excipiendi quidam fuere, sed forte non male Santrae illa conveniunt. Nos in Annotatis ad Vetus Testamentum libros Regum absolvimus,[14]

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

19 Iulii 1642.

5794. 1642 juli 19. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Voor de Fransoisen ende Hessischen zal het in dezen tijd genoech zijn dat zij haer houden buiten schade[2] et semet servent rebus secundis.[3] Van Engelant gelooft men hier mede dat des conincx partij wackert, maer staet te bedencken off die verandering niet en is veroorzaect door de hoope die geschept wierd uit de verandering in Vrancrijck, die niet lang en heeft geduirt. Aen monsieur de Thou zijn commissarissen gegeven.[4] Hij neemt aen te bewijzen niet gedaen te hebben zonder 's conincx last, zich beroupende zoo op zijne papieren als op des conincx getuichenisse. De vrunden vrezen evenwel te meer, omdat den cardinael in plaetze van den coning te volgen blijft in die quartieren onder pretext van zieckte, 'twelck eenige meenen aengelegt te zijn om in absentie van den coning de gevangenen uit de wege te helpen.

12 In Parijs was geen exemplaar meer te krijgen van de publicatie die Claude Saumaise in 1641 te Leiden had laten verschijnen onder de titel *Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium Loiolitam dissertatio prima*.

13 Grotius' gedicht 'pro cervisia' (voor de tekst, zie no. 4346 (dl. X)) werd meestal geciteerd in combinatie met een gedicht van de dichter en filoloog François Guyet (1575-1655, vgl. *DBF* XVII, kol. 396). In het gedicht 'in cervisiam' van de Franse poëet komt de hier ter sprake gebrachte passage voor:

> Hinc Batavi, fumis cerealibus ebria turba,
> Carmina, tot Musis inficianda vomunt.

In de winter van 1622-23 kreeg Constantijn Huygens de 'biergedichten' onder ogen. Zij inspireerden hem tot het gedicht 'in litem poeticam Grotii et Guietti, super vini atque cerevisiae praestantia, Pindari vaticinium' (Worp, *De Gedichten van C. Huygens* I, p. 283). Meer bijzonderheden over de uitgave van de 'biergedichten' in *BG* no. 303.

14 In augustus had Grotius 86 folio's van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) in druk gereed (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 209).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5795.

2 De legers van de Fransen en de Hessen aan de Nederrijn hadden zich bij Uerdingen ingegraven (*Episodes Guébriant,* p. 282).

3 Vgl. Vergilius, *Aeneis* 1, 207.

4 De van samenzwering verdachte François-Auguste de Thou gaf weinig van zijn geheimen prijs. Op 7 juli meldde Richelieu vanuit Tarascon: 'Monsieur de Thou, pour le premier interrogatoire, a suivy le stile de tous les criminels, niant tout absolument' (*Lettres Richelieu* VII, p. 16-18).

Den marescal Horn heeft aen mij tweemael geschreven.[5] Ick en can niet anders geloven ofte is van ons wel gecontenteert. Doch is waer dat eenige te Genève, eenige hier, zoo om haer religie als anders, die vijanden zijn van alle vrede, mijne uitgegevene geschriften aen sijne Excellentie wat hadde[n] tegengemaect, waerop ick goede onderrechting heb gedaen. Voor 't behouden van de ambassade ben ick niet becommert. Sexagenariis licebat a senatu

5 Bekend is alleen de brief die de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn op 7 juli vanuit Amsterdam aan Grotius had geschreven; vgl. no. 5780.

abesse.[6] Ick en ben niet verre daeraf ende can nae zooveel gewoels wel in ruste leven. Ende die Vrancrijck regieren, vresen veel meer mijn vertreck uit Vrancrijck dan ick doe.

Tegen Jacob Laurenssoon[7] is voor deze tijd niet anders noodigh als het uitgeven van mijne stucken tegens Rotterdam,[8] 'twelck ick bidde dat zonder uitstel geschiede. Van monsieur de Saumaises deliberatie weeten wij noch niet zeeckers.[9]

19 Iulii 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 19 Iulii 1642 uyt Paris.

5795. 1642 juli 19. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coning zal haest hier zijn ofte hier ontrent. Is vergezelschapt door den cardinael Mazarini, den grave van Chavigny ende monsieur des Noyers.[2] Den cardinael de Richelieu gebruict zijne indispositie, die wat verswaert is door een nieuw absces, om den coninck niet te volgen, gelijck gezegt was, maer te blijven te Tarascone, 'twelck eenige meenen te geschieden om de gevangenen, die bij commissarissen alrede zijn ondervraegt, te doen verwijzen in des conings absentie.[3] De broeder van monsieur de Thou,[4] die daer was gecomen om voor zijne broeder te solliciteren, heeft daetelijck last gehadt om te vertrecken.

Des conincx broeder,[5] die vertrocken was nae Piedmont, verzocht zijnde bij den coninck om bij hem te comen ende mondeling te verclaeren 'tgunt hij door een edelman had doen weten aengaende de desseings onlancx voorgenomen, heeft niet dorven comen vresende dat den coninck, merckende zijne veele recidiven, voor het toecomende daerin zoude voorzien. Daerover heeft den coninck 't incomen niet alleen van sijn broeder, maer oock van desselfs dochter[6] gearresteert, met intentie

6 Zie de aantekeningen van Erasmus bij het adagium ‘Sexagenarios de ponte deiicere’ (Erasmus, *Opera omnia* II, Leiden 1703, kol. 196).
7 De Amsterdamse predikant Jacob Laurentius had in zijn geschriften *Hugo Grotius papizans* en *Hugonis Grotii epistola anatomizata* de ene aantijging op de andere gestapeld.
8 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
9 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise, die in oktober 1640 was begonnen aan een bezoek van drie jaar aan zijn geboorteland Bourgondië (Leroy, *Dernier Voyage,* p. 208-210).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5794.
2 Kardinaal Jules Mazarin en de staatssecretarissen Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en François Sublet, seigneur de Noyers.
3 Vooral raadsheren van het Parlement van Grenoble had Richelieu voor dit doel bij zich ontboden. Ondertussen was naar kanselier Pierre Séguier de uitnodiging verzonden om het proces tegen Cinq-Mars en de andere ‘samenzweerders’ te leiden (*Thuani historia* VII, X, p. 13).
4 Jacques-Auguste de Thou, abt van Bonneval, kreeg onderweg het bevel om zich verre te houden van de omgeving van zijn broer François-Auguste. Hij zag zijn broer niet meer in levenden lijve terug. Deze tragische episode schaadde de carrière van Jacques-Auguste niet. Hij zou achtereenvolgens president in het Parlement van Parijs en Frans ambassadeur in de Republiek (1657-1662) worden (Schutte, *Repertorium* II, p. 14).
5 In een schrijven van 25 juni liet Gaston van Orléans aan zijn broer weten dat hij bereid was opheldering te verschaffen in de zaak van zijn heimelijke onderhandelingen met Spanje. Deze boodschap werd overgebracht door de biechtvader van de prins (*Lettres Richelieu* VI, p. 943-944).
6 Anne-Marie-Louise (1627-1693) (‘la Grande Mademoiselle’), hertogin van Montpensier.

van d'een ende d'ander te geven daeruit dat zij van noode zullen hebben. Den grave van Chavigny employeert zich om deze zaecke te accommoderen.

Beck[7] hout zich ontrent Valencienne beschermt door de rivieren, zoodat den grave van Harcourt tegens hem niet en heeft connen doen ende overzulcx wedergekeert is naebij Vervins. Den grave de Guiche heeft bij zich ontrent tweeduizent paerden, vijfduizent man te voet, niet verre van Sedan.[8]

De hertoginne van Bouillon heeft aen den coning geschreven dat zij Sedan zal bewaeren t'zijnen dienste, midts dat men haeren man niet en misdoe.[9] Monsieur du Hallier is voor Dieuse; hertogh Carel gaet hem tegen.[10] In deze quartieren dwingt men de ledichgangers tot den crijgh ende men gaet voort met den ban ende arrière-ban van de naegelegene provinciën. Perpignan hout noch; ter zee hebben de Fransoisen twee Spaensche schepen genomen. Evenwel zegt men dat een groot secours uit Spaigne te Roses is geland tot ontzet van Perpignan. Wij zullen zien wat daervan zal comen.[11] Men zegt ons dat den marescal de La Motte-Odincourt weder is gegaen in Arragon.[12]

De princen van Savoie blijven handelende zoo met Spaegnie als met Vrancrijck. 't Garnisoen van Nizza[13] bestaet wel uit Savoiards, maer die zijn in eed van den cardinael van Savoie tot dienste, zoo hij voorgeeft, van den jongen hertogh. Venetië continueert haere lichting ende Genua solliciteert te Rome ende ellewaert om alle de eer te ontfangen, gelijck als Venetië. Men tracht alsnoch de questie tusschen den paus ende den hertogh van Parma te accommoderen door een huwelijck van een broeder[s] zoon van den paus met een dochter van denzelven hertogh.[14]

De zaecke van des conincx broeder is soo geaccommodeert dat hij sal blijven te Nizzy[15] in Piedmont ende aldaer genieten tweehondertduizent gulden 's jaers quiterende sijne principale domestycquen, dewelcke zullen gaen daer het den coning zal ordonneren. Otto Louys Rijngraef is gevangen bij die van Saverne.[16]

Wij verstaen dat den coning van Engelant continueert met de fortificatie van Neuwcastel, Barvyck, Carlisle, dat het lant van Galles ende Lauwcaster is voor zijne Majesteit. Begeert dat het parlement vergadert in een andere plaetze, niet te Londen om de seditie; dat zij binnen zes weecken een einde maecken van affaires, revoceren

7 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck voerde tijdelijk het bevel over de Spaanse legers in het noorden van Frankrijk.
8 De graven van Harcourt en Guiche, bevelhebbers van de Franse legers in Picardië en Champagne.
9 Eleonora van den Bergh, echtgenote van Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, onderhandelde over overdracht van het familiebezit Sedan aan de Franse kroon.
10 In Lotharingen moest gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, bedacht blijven op plotselinge acties van hertog Karel IV. Voor het overige verliep zijn campagne voorspoedig. Op 11 juli kon hij uit Viviers berichten dat zijn soldaten nu op weg waren naar Dieuze (*Gazette 1642,* no. 96, dd. 26 juli 1642).
11 De vloot van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, sloeg tussen 29 juni en 6 juli alle Spaanse aanvallen op de kust van Perpignan af (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 228-229).
12 In de maanden juli en augustus hield Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, zijn troepenmacht bijeen in de omgeving van Montblanch en Vilafranca del Panadés (Sanabre, *o.c.,* p. 211).
13 Nice, de plaats waar kardinaal Maurizio van Savoye gewoonlijk resideerde.
14 Een huwelijk werd overwogen tussen een dochter van Odoardo Farnese, hertog van Parma, en een van de vijf zonen van Taddeo Barberini.
15 Annecy (dep. Haute-Savoie).
16 Het bericht dat Franse soldaten van het garnizoen Saverne de Straatsburgs-Keulse kanunnik Otto Ludwig, Wild- und Rheingraf in Neuviller, krijgsgevangen hadden gemaakt, verscheen ook in de *Gazette 1642,* no. 94, dd. 19 juli 1642; zie ook no. 5789.

een remonstrantie injurieux tegens sijne Majesteit.[17] Dit geschiedende biedt den coninck aen pardon generael, uitgezondert on-

17 Het Parlement kreeg eind juni de precieze inhoud te horen van 's konings voorstellen tot verzoening. In de eerste week van juli lag nog geen eensluidend antwoord op de 40 voorgestelde punten klaar (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 83 en p. 88).

trent tien personen, die den coninck wilt doen oordeelen nae de wetten. Verbiet de ordre van 't parlement aengaende de lichtinge te obediëren ofte gelt daertoe te geven. Verzoect leening van particulieren onder goede beloften.

19 Iulii 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 19 Iulii 1642 uyt Paris.

5796. 1642 juli 19. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Frater regius postquam in terras Pedemontanas venit,[2] rogatus a rege ut ad se accederet specialius explicaturus, quae nuper misso viro nobili regi significaverat de susceptis rerum variarum consiliis, de quibus veniam precabatur, redire in Galliam ausus non est, metuens ne rex, aliquoties ab ipso deceptus, tandem securitati suae consuleret cum ipsius incommodo. Multi ita sentiunt, Sanctimarcium a rege, de cardinalis nimia potentia saepe familiariter querente, postquam id excusaverat, compulsum ut cogitaret, quomodo regem ea molestia liberaret, et, uti a rege iussus erat, usum Thuani consiliis. Caeterum reginam matrem - quam iam obiisse in summis miseriis intelligimus - consciam factam eorum quae agitabantur, et nunciis de eo missis Bruxellam immiscuisse alia consilia Galliae periculosa et iis implicuisse minorem filium.[3] Quae autem et qualia ea fuerint, dicere non possum, cum ea res occulta sit et pro studio atque odio diversi diversa disserant.

Cardinalis autem, qui regis vestigia secuturum se dixerat, valetudine utens non bona - iterum enim post ultimam incisionem nova se vomica ostendit in brachio - sed graviorem etiam quam est eam simulans, subsistit Tarasconae, nimirum, quemadmodum arbitrantur multi, ut de captivis, qui iam per delegatos iudices audiri coepere, statuatur aliquid absente rege deturque effectui, ne forte rex ob veterem amicitiam intercedat. Et certe Thuani frater, qui in illa loca venerat, ut fratris adversa sublevaret, illuc iussus est discedere. Regi adsunt perpetuo Mazarinus, comes Chaviniacus, Noierius. Ducis Bulionii uxor significavit se facturam, ut Sedanum in fide regis maneat, si marito suo nihil noceatur.

Dux Longovillanus in Italiam iam abit.[4] In mari ad Catalaniam duae naves Hispanicae a Gallis captae; Gallica una arsit. Perpinianum adhuc defenditur. Missae ad eam urbem liberandam ex Hispania copiae ad portum Rosarum exscensum fecere. Motta Odincurtius dicitur rediisse in Arragoniam. Halerius Diosam obsidet. Contra eum it dux Carolus. Guichius quinque peditum millia, duo equitum habet non longe a Sedano. Beckius apud Valentinianas inter amnes se tenet. Harcurtius, cum nihil contra eum efficere potuerit, rediit Verbinum.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 89; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 214 no. 437. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 181.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 19 juli 1642 (no. 5795).

3 Maria de' Medici was op 3 juli te Keulen overleden. In de laatste zes maanden van haar leven werd zij voortdurend bewaakt door Richelieu's spion Riolan. Het is mogelijk dat de diplomaat Jacques Le Coigneux de koningin-moeder voorzag van berichten over de plannen van haar zoon Gaston (vgl. *Lettres Richelieu* VII, p. 910-914).

4 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, was aangewezen om in Italië de taken over te nemen van de onlangs gearresteerde hertog van Bouillon.

Legati Palatini adhuc Viennae retineri se patiuntur in spem concordiae.[5] Sed res Anglicae in turbis manent. Multi a parlamento ad regem deficiunt; reliqui labascunt et ad conditiones

5 De onderhandelingen over de kwestie van de Palts hadden voor de keurvorstelijke familie geen enkel concreet resultaat opgeleverd. Op 12 juli brak haar woordvoerder Sir Thomas Roe zijn verblijf in Wenen af (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 258-259).

venturi videntur. Lamboius, Mercius, Ladronius bello capti iam Diepam venere, deducendi ut putatur in arcem Silvae Vicennensis.[6]

H. Grotius.

IX/XIX Iulii 1642.

Rex manus iniecit reditibus fratris sui atque etiam filiae eius. Chaviniacus quaerit aliquas vias reconciliaturae. Eam iam audimus sic factam, ut in Nizziaco, Pedemontani agri oppido, frater regis maneat, ducenta millia librarum francicarum habeat annua, relegatis in alia loca domesticorum praecipuis. Comes Chaviniacus iam ad cardinalem rediit. Galli e Tabernis Alsatiae egressi captivum fecere Ottonem Ludovicum ringravium. Rex Britanniae pergit munire loca ad Scoticum limitem, Novum Castellum, Barvicam, Carlislam. Walli et Lancastrenses pro ipso sunt. Cupit, parlamentum habeatur extra Londinium ob assiduas seditiones; ut intra sesquimestre tempus negotia sua absolvant; ut revocent libellum iniuriosum in regem. Haec si fiant, omnibus indulgentiam pollicetur, decem exceptis, qui iudicandi sint secundum leges.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Inquisitio ulterior in cardinalis hostes. Cardinalis morbus et in puniendis adversariis circumspectio. Qua conditione Bulionaeus recipiendus. Varia nova. Quomodo frater regi conciliandus. Anglica.

5797. 1642 juli 19. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Le cardinal a eu un novel absces au bras[2] et, estant assez foible et se faisant encore plus foible qu'il n'est, ne suit pas le roy, comme il avoit dict, mais demeure à Tarascone. Les amiz de ceux qui sont arrestez et auxquels on a donné desja des commissaires, craingent que ce ne soit afin de faire juger leur cause loing du roy et sans que le roy en puisse empescher l'effect. Le frere de monsieur de Thou, y estant venu en intention de solliciter pour son frere, incontinent a eu commendement de se retirer. Le roy a desiré que son frere, qui estoit allé en Piedmont, vint vers lui pour luy dire de bouche, ce qu'il avoit faict sçavoir au roy par un gentilhomme touschant les desseings, auxquels il avoit esté meslé, mais luy craignant que le roy ne pourvoye à sa propre seureté et à celle de l'Estat contre de telles escapades, n'ose venir sur cela. Le roy arreste le revenu de Monsieur et sa fille.[3] Monsieur le comte de Chavigny s'entremet pour trouver des accommodemens. La mort de la

6 Willem, baron van Lamboy, Henri, baron de Mercy, graaf Hieronymus Lodron (Ladron) en enkele andere tijdens de slag bij Kempen krijgsgevangen gemaakte keizerlijke hoofdofficieren werden op 24 juli ingesloten in de kerkers van Vincennes (*Episodes Guébriant,* p. 262-265).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 30.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 19 juli 1642 (nos. 5795 en 5796).

3 Zijn broer Gaston en diens dochter Anne-Marie-Louise.

reine[4] mettra en dueil les plus grandes cours de l'Europe. Le roy vient icy accompagné de Mazarini, Chavigni et Noyers. La duchesse de Bouillon a faict sçavoir au roy qu'elle tiendra Sedan à son service moyennent qu'on ne face du mal à monsieur son mary. Le duc de Longueville part en peu de jours pour l'Italie, où on parle d'un mariage entre le nefveu du pape et la fille de Parma.

Venise continue ses levées et les princes de Savoye entendent les ouvertures qu'on leur faict tant de costé d'Espagne que [de] France. Et Gennes sollicite à la cour de Rome et allieurs d'estre traictté de pair aveq Venise.

4 Maria de' Medici († 3 juli 1642).

Perpignan se defand. Au combat naval, un navire françois a esté bruslé, deux navires espagnolles prises [*sic*] par les François. Cependant un secours pour Perpignan s'est debarqué à Roses. On tient que le marescal Motte-Odincourt est retourné en Arragon. Halier assiege Dieuse, le duc Charles va contre luy. Le comte de Guiche a cinq mille gens de pied, deux mille chevaux, guerre loing de Sedan. Beck se tient entre les rivieres prèz de Valentienne. Le comte d'Harcourt n'ayant pas trouvé moyen de l'attaquer est revenu vers Verviens. Tant les François que les Anglois parlementaires seront bien aises que les Dunquerquois soyent retenus dans leur sourissiere, car les uns et les autres les craignent. Les succes de nos Suedois en Silesie et aux provinces voisines sont excellents et, s'ils continuent, pourroient bien donner occasion à ceux de Brester[5] de changer de party et aux paysans d'Austriche de reprendre les armes.

Je suis tres aise de ce que vous avez veu monsieur le marescal Horn[6] et espere que vos advis reussiront. Il a grande envie de se revanger des Bavarois. Et je croy que si monsieur le cardinal demeure en vie - car de son credit il ne faut plus doubter - il fera que la France y contribue outre ce qu'elle a promis par le traicté.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 19 de Juillet.

Le roy est content que son frere demeure à Nizzaz au Piedmont et ait deux cents mille livres de revenu à condition que ses domestiques iront là, où le roy voudra. Otto-Louis ringrave a esté pris par ceux de Saverne. Nous apprenons que le party du roy d'Angleterre se fortifie.

Bovenaan de copie staat: Mons. Vicquefort.

5798. 1642 juli 21. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Accipies hic ea quae Rivetus tibi opposuit,[2] non ita virulente scripta ut alii faciunt, talia tamen quae subinde pungere non desinant. Laurentiades hac septimana quae Latine vidisti Belgice edidit et quidem auctiora.[3] Imputat enim tibi pro crimine quod

5 Het stadsbestuur van Breslau was gedwongen de keizerlijke partij te houden.
6 Na jarenlange krijgsgevangenschap in Beieren keerde de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn over Frankrijk en de Republiek naar zijn vaderland terug.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 250. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5783, beantw. d. no. 5817.
2 Op 29 juli kreeg Grotius een exemplaar van Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) in handen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 212).
3 Eind juni was het geschrift *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* bij de Amsterdamse boekverkoper Hendrick Laurensz. verschenen (*BG* no. 1203). Spoedig daarop volgde een herdruk (*BG* no. 1204). Ook was sinds kort een afzonderlijke Nederlandse vertaling beschikbaar die de titel voerde *Hugonis Grotii brief aen Jacobum Laurent*[*ium*] *geanatomizeert* (*BG* no. 1205).

Viam pacis edi fecisti praefixa Pii IV bulla acerbissima.[4] Quid Riveto, quid ipsi, quid Santrae respondendum sit, tu optime nosti. Vidisti quid iam bis in hac materia praestiterit reformatorum coryphaeus operam suam ei commodantibus etiam reliquis.[5] Ego, si tuis pacis consiliis apud protestantes proficere

4 De bul 'Iniunctum nobis' van paus Pius IV, dd. 13 november 1564, komt alleen voor in de Amsterdamse uitgaven van de *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1167 en 1168); vgl. no. 5559.

5 De brief van 'Santra Salebrosus' (Constantijn Huygens), dd. 22 juni 1642 (no. 5761). Zoals de Haagse hofpredikant André Rivet eerder, in maart, een anoniem epigram van Huygens

quicquam speres, e re fore iudico ut tua antedicta auctoritate scriptorum protestantium, Melanchtonis, Buceri nomine, ita munias, ut omnes ad oculum videant etiam alios magni nominis theologos tecum facere, qua in re egregiam tibi operam navare posset dominus Vossius.[6]

De privatis tuis scriptis, quae edi desideras, egi cum Reigersbergio. Nec ille, nec ego habemus chartam illam, quae ‘non praeiuditii’ dicitur et magistratibus data est, nec decretum et protestationem Roterodamensium cum primum esses captus. Ea si tibi ad manum sunt, mitte; nos interea videbimus an hic nancisci possimus.[7]

Walonem Messalinum[8] et editionem Blavianam Viae ad pacem[9] prima occasione mittam. Mittet et La Mairius plura Walonis exemplaria in Galliam. Quae per Stradium[10] ad nos misisti, recte curata ex prioribus litteris, ubi Mileteriani scripti mentionem facio, intellexeris. Certe si sententiam tuam de Antichristo ita exposuisses, ut iam facit Mileterius, minus id habuisset offendiculi apud eos qui implementum prophetiae de Antichristo adhuc expectant. Verum est contra imperium regis Galliarum esse si quis papam Antichristum vocet, sed tamen dicent reformati nulla te necessitate adactum vindicias papae suscepisse.[11] Silet adhuc Marezius, quod miror.[12]

Historia tua bene a me servatur, sed tempus est ut et de ea edenda aliquando cogites,[13] ubi Hoofdiana prodierint.[14] Ridicula de versione epistolae tuae ad Laurentiadem lis novum nobis libellum Belgicum peperit qui sexti epimetri loco est.[15]

6 Vossius had aan Grotius al enkele bruikbare teksten en voorbeelden gegeven; zie zijn brief van 17 juni (no. 5752).

7 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889). Ten behoeve van de uitgave werd nog gezocht naar de *Acte op de veranderinge van de magistraten,* dd. 16 november 1618. Voorts wensten Grotius' broer en zwager de beschikking te hebben over geauthentiseerde afschriften uit de Rotterdamse vroedschapsboeken; vgl. dl. IV, bijlage 17 en *BG* no. 889, nos. 4 en 6.

8 *Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium Loiolitam dissertatio prima.* Dit werk van Claude Saumaise, in 1641 bij Jean le Maire te Leiden verschenen, bleek in Parijs niet meer in de handel te zijn.

9 *BG* no. 1167; de Amsterdamse uitgave wijkt op een aantal punten af van de eerder verschenen Parijse editie (*BG* no. 1166).

10 In juni had Grotius aan Godefroi d'Estrades een exemplaar van Brachets *Le Catholique réformé* meegegeven; vgl. no. 5775.

11 Koning Hendrik IV had zijn misnoegen uitgesproken over het door de nationale synode van Gap (1603) aangenomen geloofsartikel inzake de identificatie van de Antichrist met de paus. Op verzoek van de koning werd het artikel in 1607 uit de geloofsbelijdenis geschrapt.

12 Samuel Desmarets (Maresius) legde de laatste hand aan zijn *Concordia discors et Antichristus revelatus; id est ill. viri Hugonis Grotii apologia pro papa et papismo*. In november bracht de Amsterdamse drukker Janssonius de eerste exemplaren in omloop; zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 390-392.

13 Grotius' *Annales et historiae de rebus Belgicis*. In 1657 verzorgde Joan Blaeu de eerste druk van dit jeugdwerk (*BG* no. 741).

14 De *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft werden in augustus 1642 uitgebracht.

15 In juli verscheen Laurentius' geschrift *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* in vertaling (*BG* no. 1205). In deze uitgave werd het voor Laurentius minder welgezinde ‘Epimetrum quintum’ (vgl. *BG* no. 1203 rem. 3) vervangen door een andere ‘Toe-Gifte’. De toegift verscheen nagenoeg gelijktijdig in een Latijnse versie: Epimetrum quintum: ‘Continens remedium adversus animum concitatum cuiusdam Joannis sine nomine, sive Apologistae anonymi incerti editoris et translatoris Epistolae Grotii’ (vgl. *BG* no. 1204).

Obiit iam comes Guilielmus Nassavius,[16] in cuius locum, de marescalli titulo loquor, successurum se sperat Brederodius,[17] in praefectura Clusae Beverowartius.[18]

De rebus Thuani[19] aliquam spem superesse laetus intelligo, quanquam tam multa hic de custodia reginae addita, de fratris regii in Italiam itinere et alia id generis sparguntur ut valde ei metuam, praesertim si non ad ordinarios iudices, sed ad delegatos res deducatur.

Deus te, uxorem, liberos diu servet incolumes, quod multi hic optant, quos de tuo morbo, imo et morte, rumores - e filii morbo ortum trahentes - maxima affecerunt tristitia. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XXI Iulii 1642.

Responsio haec Santrae opposita, cum in manus meas venisset, describi eam feci dignamque iudicavi quae ad te mitteretur.[20] Quid si publici iuris fiat?

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 31 Iulii.
En in dorso: 21 Iulii 1642 W. de Groot.

5799. 1642 juli 21. Van Pieter Pels.[1]

Mijnheere,

Sijnde hier ten huyse van mijnheere den resident Spiring nu bijnae een jaer geweest, ten principaele omme vaeders affairen te solliciteren, soude mijn schuldige plicht wel eer vereischt gehadt hebben om u. Exc.[tie] mijn geringen dienst ende clein vermogen te presenteren ende voor soo veelvoudige leeringen ende weldaden, die

16 Veldmaarschalk Willem, graaf van Nassau-Siegen (1592 - † 17 juli 1642 in het legerkamp te Orsoy), was in 1641 bij het beleg van Gennep zodanig gewond geraakt dat herstel niet meer mogelijk bleek (*NNBW* I, kol. 1572).
17 Johan Wolfert van Brederode (1599-1655), kolonel in Staatse dienst, kreeg inderdaad de maarschalksstaf van zijn overleden zwager (*NNBW* X, kol. 125-126).
18 Lodewijk van Nassau (ca. 1600-1665), heer van Beverweerd, bastaardzoon van prins Maurits, kolonel in het Staatse leger. In 1642 werd hij voor de functie van gouverneur van Sluis gepasseerd (*NNBW* I, kol. 1365-1366).
19 Het proces tegen François-Auguste de Thou was in volle voorbereiding.
20 De tekst van het vlugschrift lijkt niet meer voorhanden te zijn. Hoogstwaarschijnlijk zal de schrijver niet geweten hebben wie zich achter de naam 'Santra' schuilhield; zie *Briefw. Huygens* III, p. 315, 319 en p. 323.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16. Eigenh. oorspr. Pieter Pels (1617-1698), zoon van Pauwels Pels, Staats correspondent te Danzig (vgl. no. 5546), kwam in augustus 1638 bij Grotius als secretaris in dienst. In de zomer van 1641 werd van hem verlangd dat hij in Den Haag schrijfwerk zou gaan verrichten voor resident Petter Spiring Silvercrona (vgl. no. 5550). Zijn diplomatieke loopbaan sloot hij af als raad en resident van de hertog van Holstein-Gottorp in de Republiek (Schutte, *Repertorium* II, p. 319-320).

ick bij u. Exc.^{tie} eenige jaeren onwaerdigh ontfangen hebbe, te bedancken, tenwaere de vrese van u. Exc.^{tie} met mijne geringe presentatiën moyelick te vallen, mij tot nogh toe hadden teruggegehouden. Ick hebbe mij eindelick verstout om alle 'tselvige mits desen te doen, vastelick wetende dat u.Ed.^{ts} goedertirentheit mij hierinne sal tegemoetcomen ende mijn onvermogent, doch oprecht gemoet ten deele voor voldoeninge van danckbaerheit aennemen, te meer also de obligatiën soo groot sijn dat se van mij op 't veerste nae noyt sullen connen voldaen werden.

De absentie van mijnheere den resident,[2] die mij meerder tijts laet om iets in 't particulier te connen verrichten, verhoope mij nu oock de gelegentheit te sullen geven van mij met u. Exc.tie commandementen vereert te sien; om dewelcke ick u. Exc.tie nu niet minder oitmoedelick en bidde, als nae desen ijverich sal soecken deselve nae te comen.

Waermede u. Exc.tie met desselfs gansche familie bevelende in de protectie Gods, ende cussende behoorlick de handen aen mevrouwe ende mejuffrow, verblijve, mijnheere,

u. Excellentie
in oitmoedigheit gehoorsaeme diener,
Peter Pels.

Haage, den 21 Iulii 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 31 Iulii.

5800. 1642 juli 21. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Van de Sweedsche armee hebben wij dat de stadt Olmitz van haerlieden sterck gefortificeert werdt,[2] arbeidende daerin dagelicx 3000 huysluiden. In de stadt wordt tegenwoordigh evangelisch gepredict ende goet gouvernement gehouden. Wt Prage van den 5e deses werdt geschreven dat de Sweedschen Coningingratz[3] in Bohemen sonder slagh ende stoot hebben innegenomen, ende Glatz,[4] soo een van de sterckste plaetsen van 't lant is, liggende in Silesiën op de frontiren van Bohemen, belegert hadden, 'twelck een grooten schrick tot Praage maackte, te meer dat sij op 6 mijlen bij de stadt geweest waren ende een goede partije van de schoonste paerden wt des keysers stuythove hadden weghgenomen.

De keyserlicke regimenten onder Broy ende Suys[5] logeren nogh in Bohemen, siende geen middel om sigh met Piccolomini te conjungeren.[6]

Den heere ambassadeur Roo was van mijninge tegens den 10e deses van Weenen op te breecken, vermerckende dat die hem van d'onderhandelaers gegevene hoope

2 Petter Spiring Silvercrona maakte deze zomer een reis naar Zweden.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 110. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 In Olomouc hadden de Zweden na de verovering van de stad op 13 juni een garnizoen van ongeveer 2000 man achtergelaten (*Gazette 1642,* no. 90, dd. 12 juli 1642, en no. 95, dd. 26 juli 1642).

3 Tegenw. Hradec Králové (ten noordwesten van Olomouc).

4 Kłodzko (Glatz) in Silesië.

5 Generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, en zijn collega Ernest Roland, baron de Suys (*Doc. Boh.* VI, p. 430-433).

6 Het keizerlijke leger hergroepeerde zich in de omgeving van Mikulov (tussen Wenen en Brno).

alleen tot sijn ophoudinge is tenderende.[7] Jean de Weert is tot Wurtsburg aengecomen,[8] heeft vandaer aen

7 De Engelse diplomaat Sir Thomas Roe maakte op 12 juli een einde aan de onderhandelingen die vanaf het voorjaar van 1641 werden gevoerd over de kwestie van de restitutie van de Palts aan de zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V.

8 De Beierse generaal Johan van Werth was door de keizer aangezocht om in Zwaben een nieuwe troepenmacht te formeren; vgl. nos. 5714, 5763 en 5776.

den oversten Gijsenberg geschreven om 3 à 400 paerden tot convoy om nae beneden te connen comen.[9]

Waermede verblijve, mijnheere,
u. Excellentie dienstwilligste.

Haage, 21 Iulii 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 31 Iulii.

5801. 1642 juli 21. Van G.J. Vossius.[1]

S.P. Paucis diebus quam Amstelodamo me Hagam conferrem, dono ab Laurentiade accepi libellum adversus Excellentiam tuam exaratum.[2] Ubi titulum legi, aversam paginam inspexi. Video tuis aptari inepte Horatianum illud de montium partu enitentium non aliquid montibus dignum, sed murem eumque ridiculum, unde et subiicere voluit alterum hoc eiusce vatis:

> Spectatum admissi risum teneatis amici?

Sed ‘legendam admissi’ iusserat excudi. Verum ut videtur, monitus, iussit vocem primam deleri quia metro repugnaret; voluit autem pro ea reponi ‘spectandam’ vel potius ‘lustrandam’, genere muliebri, quia, ut inquiebat, ad Grotianam epistolam respiciatur. Quasi non sic defiat praeverbium ‘ad’,[3] ut integre sit ‘ad lustrandam epistolam’.

Provehor ad libellum ipsum. In aditu ipso video lituram, sed sic ut tralucerent haec verba ‘ex familia Oxensterniana’;[4] delere haec voluit, quia Axelius Oxensternius, qui

9 Daarentegen meldde de *Gazette 1642,* no. 95, dd. 26 juli 1642, dat het regiment van kolonel Tobias von Gi(e)ssenburg (Kneschke, *Adels-Lexicon* III, p. 521) order had gekregen om van Frankenland naar de Donau op te rukken.

1 Hs. Berlijn, Staatsbibl. Preuss. Kulturbesitz, Samml. Darmst. 26-1610(1), met bijgevoegd opschrift en in de marge vertalingen van de Griekse termen ten behoeve van de uitgave van de brief in de *Epist. eccles.,* p. 819 no. 572. Eigenh. oorspr. Copie Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 187^{r}. Gedrukt *Vossii Epist.,* p. 448 no. 458; *Vossii Op. Epist.,* p. 332 no. 620. Geciteerd in vert. Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 326.

2 Het geschrift *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata*. In de uitgave *BG* no. 1203 wordt de tekst van Grotius' brief aan Laurentius (zie no. 5720) aldus ingeleid ‘Sequitur ipsa Epistola Grotii: Parturient montes, nascetur ridiculus mus; [doorgestreept, en met de hand verbeterd ‘lustrandam’] admissi risum teneatis amici. De tweede druk van Laurentius’ geschrift (*BG* no. 1204) laat een variant zien: Parturient montes nascetur ridiculus mus, lustratum admissi, risum teneatis amici. De bewuste regels zijn terug te vinden bij Horatius, *Ars poetica* 139 en 5 (spectatum admissi risum teneatis, amici?).

3 Het handschrift Berlijn geeft ‘ab’.

4 Op p. 5 van de uitgaven *BG* nos. 1203 en 1204 bemerkt men een doorhaling in de zin ‘ego certo scio, nobilem quendam Suecum [doorgestreept: ‘ex familia Oxenst(i)erniana’], hoc de te tulisse iudicium’. In de Nederlandse bewerking (*BG* no. 1205) wordt slechts gesproken over ‘een seecker Sweeds edelman van seer grooten huyse’.

Leidae studiorum gratia agit,[5] nollet verba sua, tanquam oracula, illini chartis et volitare per hominum manus et ora. Nec si paenitendum hoc nobilis iuvenis iudicium sit, eo tam culpandus ille quam qui uno ore talia eius auribus instillant assidue. Omnino enim hoc agi video ut proceribus Sueciae displiceas inque legati munere sufficiatur alius Excellentiae tuae.

5 De naamgenoot van rijkskanselier Axel Oxenstierna is niet terug te vinden in het Leidse *Album studiosorum*. Aangezien Laurentius de Zweedse edelman nergens bij naam en toenaam noemt, kan het mogelijk zijn dat de jongere Axel een andere familienaam voert; in dit verband valt te denken aan een zekere Axel Turesson (Natt och Dag), over wie in juni bericht werd dat hij in Zeeland op punt van vertrek naar Frankrijk stond (vgl. no. 5751).

Ulterius legere coepi. Incido in verba illa ‘citius aquam e pumice elixeris’.[6] Paene dixissem ‘Δός μοι λεχάνην’.[7] Posui paullum libellum. Mox, ut fit, recipio; simul alter intervenit qui iam legerat. Ostendit verba illa ‘noch grooter pot’,[8] ait proverbium esse potantium largius et more Graecanico grandius poculum exposcentium.[9] Et iam in bibendo, ut narrabat idem, proverbium esse incipit ‘noch grooter pot, seit Jacob Laurens’. Alius referebat lectum sibi in eodem libello ‘Grotius comt al te laet in school’.[10] Ego, inquiebat, potius dixero ‘Laurens is al te vroeg geloopen wt de school’. Melius enim discere debuisse grammatices Latinae praecepta priusquam ad sacra animum appelleret manibus illotis.

Longum sit adscribere quid singuli rideant aut carpant. Atque ego nec ista scripsi sine dolore. Amavi enim virum,[11] nec prorsus exui amorem quia primum hoc est viri ἁμάρτημα, et fortasse ad saniorem mentem redibit. Antea enim semper ostendit displicere sibi facta collegarum, atque eo nomine minus iis gratus fuit, at gratior proceribus, sic ut propterea nec invidia fratrum suorum careret, multa etiam ab iis indigne pateretur. Miranti autem tam subito mutatum, respondit sua interfuisse et liberorum ne ipse pro seditioso haberetur. Interfuisse etiam presbyterii ne ad unum omnes seditionis arguerentur ac propterea se eius defensionem suscepisse. Dixi ego non agi de pastorum singulis qui nunc presbyterium constituant. Eos qui criminis tanti arguerentur, maximam partem vel fato concessisse vel alibi locorum agere, uti Triglandium Leidae esse professorem, Smoutium qui urbe exactus esse Roterodami, Cloppenburgium qui sponte metu poenae profugit, in Hardervicensi gymnasio iamdiu theologiam docere. In locum defunctorum eorumque quos dixi, suffectos alios, consentiente magistratu, ad quos illud de seditione nihil pertineat, imo ne ad Hanecopium[12] quidem, qui cum proceribus magis quam fratribus seditiosis faveret, eorum artibus de munere sit deiectus. Addidi facta quaedam quae non posset diffiteri, etiam quae ex ore unius post fugam accepissem. Item oggessi querimonias de fratribus, a quibus tam multa ob concordiae studium diu esset perpessus.

6 *Hugonis Grotii epistola anatomizata,* p. 7: Consilium item das ‘Sacras Literas diligenter legendi, veterum Apologetica, Commonitorium Lirinensis, Catecheses Cyrilli, et acta synodorum universalium’. Quid haec ad rem, de qua inter nos disceptatur? Citius aquam ex pumice elixeris, quam ex istis praemissis conclusionem debitam: ‘ergo non papizat Grotius’, sive: ‘ergo falso dixit Laurentius, Hugonem Grotium papizare’. Zie voor de uitdrukking ‘Citius ... elixeris’, Plautus, *Pers.* 1, 1, 41.

7 Vgl. Aristophanes, *Nubes* 907.

8 Zoals Vossius in het postscriptum (*infra*) zal toegeven, worden hier twee bijna gelijktijdig verschenen geschriften van Laurentius met elkaar verward. De uitdrukking ‘noch grooter pot’ komt voor in *Antwoorde op eenighe paepsche vragen, bij forme van missive geschreven ende ghesonden aen den E. Kerckenraed van Amsteldam door Jac. Laurentium* (zie *Catalogus universalis* 6(1642), nos. 71 en 72), p. 23).

9 Zie Cicero, *Verr.* 2, 1, 26 § 66.

10 *Hugonis Grotii epistola anatomizata,* p. 13.

11 Jacob Laurentius, zoon van de Amsterdamse boekverkoper Laurens Jacobsz., was zijn kerkelijke loopbaan in 1612 begonnen als predikant te Oude Niedorp. Korte tijd later verhuisde hij naar Diemen en vervolgens naar Hoogkarspel en Naarden. In 1621 werd hij predikant in zijn geboortestad. Hoewel een overtuigd contra-remonstrant liet hij weinig van zich horen in de jaren dat zijn collega's Jacob Trigland, Adriaan Jorissen Smout en Johannes Cloppenburch in Amsterdam hun stem verhieven tegen de remonstranten. Bij de kerkgangers verwierf Laurentius vooral bekendheid vanwege zijn zorgvuldig voorbereide preken. Van die preken werden uitgaven verzorgd door zijn broer Hendrick Laurensz. (*BWPGN* V, p. 623-631, en B. van Selm, in *Quaerendo* 10(1980), p. 17-46).

12 De predikant Cornelius Hanecop (1577-1655) was in 1625 uit Breda gevlucht. Hetzelfde jaar werd hij bevestigd in Amsterdam. Hier kwam hij door zijn tolerante houding jegens de remonstranten in conflict met de plaatselijke kerkeraad. Tegen de zin van het stadsbestuur werd hem in 1627 ontslag uit de kerkelijke bediening aangezegd (*BWPGN* III, p. 497-500).

Ad haec non aliud ille respondere, nominandos ab Excellentia tua fuisse qui ecclesiastarum seditionis forent rei, nec talium se patrocinium velle suscipere, nunc cum ἀορίστως loquaris de Amstelodamensibus ecclesiastis, periculum esse ne omnes eidem crimini involvantur. Quasi

non et ipse, dum ἀορίστως omnes tuetur, tam sontes, quantum in se, quam insontes absolvat. Magnam interim gratiam init ab omnibus crimini isti obnoxiis ac literas quotidie accipit ab eius farinae hominibus, etiam, ut intelligo, ex ipsa Anglia. Quibus impense gaudet, ut propterea valde metuam ne quem non alium ante quam virum bonum novi, vel saltem quam talem ut seditiosis se non satis probaret, is deinceps totus in zelotarum partes concedat.

Hoc eo iustius metuo quia in pontificiorum quidem lectione sedulus fuit, sed ea est ἀκρισίᾳ, ut non satis sciat distinguere quae romana ecclesia ex primis saeculis retinuerit quaeque in iis mutarit, item quae sentiant universi et de quibus secus iudicent prudentiores. Negabam, quae subinde pontificiis obiectat, ea statui ab tota ecclesia romana; imo a multis negari aiebam. Ille contra, quae in romana ecclesia scribantur pro dogmatis eius ecclesiae habenda, quia nihil in ea nisi approbatum scribere liceret. Ego ad ista, ex eodem principio colligere sententiam aliorum qui dissentiunt pro approbata habendam, quia horum aeque libri cum venia superiorum prodeant in lucem. Quae duo cum sint ἀσύστατα, fatendum esse super nonnullis non conveniri quia nihil sit auctoritate eius ecclesiae decisum. Non dubium vero est, quin si respondeas viro, alia atque alia obiecturus sit pontificiorum loca, potissimum illorum qui a cordato nemine defendi posse videantur, atque istoc fine id acturus ut diiudicent omnes quibuscum conciliationem quaeras. Hic si provoces ad eos qui moderatius sapiant, apud cordatos multum, apud eum nihil egeris, quia dicit istos sic loqui ut tegant execranda dogmata; alios, quos ipse adducat, candide sententiam ecclesiae suae aperire.

Etsi multum metuo ne qui Laconismo gaudes, haec fuse adeo deducta non absque taedio legas, mei nihilominus officii putavi plenius tibi virum describere, quo certius statuas an cum eo pedem struere velis. Valde id exoptat, quia nunc se contemni putat, quod impotenter fert quia XXX annis fuerit pastor et XX ediderit volumina, sed quae, ut aiunt, qui typographica e re et libraria mercatura se sustinent, a paucis emantur aut nullis, ut non mirandum sit si antea virum non noris, fortasse nec alii in Galliis.

Si rescribendo gratificari homini voles, necesse fuerit historiam noris anni XXVIII, vel proximi, huiusce saeculi. Mirantur aliqui e proceribus negari a Laurentio quae tum ab ecclesiastis acta. Nec, puto, iis invitis lucem visura quae ad seditionis pertinent auctores. Contigere ea biennio priusquam Amstelodamum commigrarem, ut non possim exacte rem dicere.[13]

Duplo plura, quam nunc facio, scribere erat animus, sed, dum haec scribo, septies minimum sum interpellatus. Et iam nunc doctor Johsonus, Bohemicae reginae ecclesiastes,[14] accedit, cui cum dicerem instare tempus quo literae essent tradendae tabellario Gallicano, et addidissem eas ad te mittendas, rogavit ut Excellentiam tuam plurimum suo nomine salutarem. Volebat ut adderem quomodo in parlamento Anglicano accusatus sit ἑτεροδοξίας, nec ipse modo, sed et regina quod talem foveret. Sed negotium hoc prudentia quorundam esse discussum. Propediem spero me caetera perscripturum Amstelodami.

1642, XXI Iulii, Hagae Comitis, e domo amplissimi Ratalleri Dubletii,[15] qui et ipse petiit ut plurima Excellentiam tuam salute impertirem.

13 Zie bijv. Wagenaar, *Amsterdam* I, p. 490-528.

14 Samson Johnson, een vroegere huisgenoot van aartsbisschop Laud, was nu als predikant verbonden aan het Haagse hof van de keurvorstin-weduwe Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin'; vgl. no. 5730.

15 George Rataller Doubleth (1600-1655), sinds 1640 raadsheer in de Hoge Raad, was en bleef een groot bewonderaar van zijn leermeester Vossius (Rademaker, *Life and Work of G.J. Vossius,* p. 273).

Nimia festinatione factum ut superioribus literis in historia peccarem, confundendo duos libellos Laurentiadae, quos eundem intra mensem divulgavit, eadem forma ac magnitudine. Quorum prior adversus Excellentiam tuam perscriptus, quem iam acceperis aliunde scio; alter adversus feminam lingua Belgica, in qua illud παροιμιῶδες ‘noch grooter pot’. Quae ea femina sit, ipse in praefatione exponit. Vocat Helenam Jacobi, plateam addit in qua Amstelodami habitet, ait lardum habere venale, post mariti excessum nupsisse suo famulo pontificio et ab

eo[16] persuasam ad papatum defecisse. Accusat vehementer impudentiae quod venerabili senatui ecclesiastico fuerit ausa quaestiones proponere et solutionem subitam exigere, conditione ea, ut si satisfieret sibi continuo ad reformatam ecclesiam rediret.[17] Procerum nostrorum quidam aiebat mihi, si ita publicis libellis proscissa fuisset mulier anno MDCXVIII, vel proximis post annis, metuendum fuisse ne a plebe aedes eius diruerentur. Haec addidi ut me purgarem. Omnino enim confudi duos libellos eodem tempore emissos. Par nempe bene compositum: regius legatus, saeculi ornamentum, et femina lardum vendens ac famulo nubens. Videlicet hoc quoque nosse intererat seculi huius, atque adeo posteritatis. Sed desino,

tuus tuo merito,
G.J. Vossius.

Adres: Illustrissimo et excellentissimo domino Hugoni Grotio, regni Suecici legato ordinario ad regem christianissimum, Lutetiae Parisiorum.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 [Iulii].

En in dorso: Iulii 1642 Vossius.

In andere, latere hand: Van Jacobus Laurentius.

Opschrift in de copie te Oxford en in de Vossii Epist.: Hugoni Grotio, legato regni Suecici. S.P.

En in de Epist. eccl.: Ger. Joh. Vossius Hugoni Grotio S.P.

5802. 1642 juli 22. Aan C.M. von Degenfeld.[1]

Monsieur,

J'ay receu celle de vostre Illustrité du sixiesme de ce mois[2] et suis mar[r]y de deux choses, premierement de ce que je voy que vostre Illustrité demeure si longtemps sans aucun employ digne de ses qualitez,[3] et aprèz, de ce que je n'ay pas le moyen de la servir prèz monsieur l'ambassadeur de la Serenissime Republique, avecq

16 'ab eo' verbeterd uit 'ab ea'.

17 Heyltgen Jacobs, 'speckverkoopster' in de Stoofsteeg, was na het overlijden van haar man een verbintenis aangegaan met haar 'paepsche' knecht Philips Crijnen 'dewelcke haer ofte door persuasie ofte, ghelijck het meermaels ghebeurt, door hardigheyt ofte andersins alleynskens soo verre ghebraght heeft dat sij haer begeven heeft om de paepsche vergaderinghen ... te frequenteren'. Toen zij in het voorjaar van 1637 door de Amsterdamse kerkeraad ter verantwoording werd geroepen, weigerde zij te verschijnen. In plaats daarvan liet zij door een jongen een brief bezorgen waarin zij antwoord verlangde op een zestal godsdienstvragen. Vijf jaar na dit incident maakte Laurentius zijn visie bekend; zie de inleiding van zijn geschrift *Antwoorde op eenighe paepsche vragen,* Amsterdam 1642.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 32.

2 Ontbreekt; mogelijk is de brief van 6 juli een antwoord op no. 5655.

3 Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, de vroegere legercommandant van Grotius' oudste zoon Cornelis, had na wrijvingen met Richelieu zijn aanstelling in het Franse leger opgegeven.

lequel je n'ay point de cognoissance.[4] J'employeray fort volontiers monsieur Polhem[5] pour cet affaire, quand il sera icy, ce que sera en peu de jours, mais quoiqu'on face, mon opinion est que tout ne servira de rien, si seulement

4 Girolamo Giustiniani (1611-1655) was van 1636 tot 1641 ambassadeur van Venetië in de Republiek. Op 14 mei 1641 had hij zijn eerste audiëntie aan het Franse hof. Tijdens zijn ambtsperiode in Frankrijk (1641-1644) was Giustiniani slechts sporadisch in Parijs aanwezig (Schutte, *Repertorium* II, p. 679, en *Relazioni degli Stati Europei, Serie II, Francia II,* Venetië 1859, p. 363-388).

5 Winand von Polhelm, resident van de landgravin van Hessen-Kassel te Parijs.

l'ambassadeur de France[6] qui est à Venise tesmoinge qu'icy on n'est pas bien satisfaict de vostre Illustrité. Et il faut considerer que monsieur le cardinal gouverne plus absolument que jamais, quoiqu'il se tienne à Tarasconne, ayant le cardinal de Mazarini, messieurs de Chavigny et Noyers[7] en sa place auprèz du roy.

Je souhaitterais tousjours le contentement de vostre Illustrité, comme aussi ma femme, fils et fille, qui font leurs recommendations tres humbles à vostre Illustrité et à madame la baronne.

Je demeure, monsieur,
de vostre Illustrité,
le tres humble serviteur.

Le 22 de Juillet.

Bovenaan de copie staat: Monsieur le baron de Degenfelt.

5803. 1642 juli 22. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 23 de Juing. Monsieur le marescal Horn doibt estre party d'Amsterdam vers Hambourg.[2] J'espere que son Excellence ne vous oubliera point.

Les armées de France et d'Espagne muguettent Sedan.[3] Madame la duchesse de Bouillon ayant receu des offres d'assistance du costé de Bruxelles en a donné advis au roy. On a interrogué monsieur de Thou, qui se defend par les ordres du roy. Monsieur de Sainct-Marq est fort triste. On croit que le chancelier va pour leur faire leur proces. On attend le roy à Fontainebleau.

Le parlement d'Angleterre se debande [de] plus en plus et les romanistes ont des avantages dans l'Irlande. On ne sçait, à quoy tendra l'armement du roy de Danemarq par mer et par terre. Cependant nos Suedois, excepté trois villes,[4] tiennent la Silesie, sont maistres de la capitale ville de Moravie et rendent tributaire la Lusace et peut-estre en peu de temps pourront tendre la main aux paysans d'Austriche et ceux-là à Ragosky.[5] Nos gens d'Erford s'elargissent aussi tellement que les Suedois n'ont pas de subject de se plaindre de la fortune de cette année.

6 Frankrijk had sinds kort weer een ambassadeur in Venetië. Volgens een mededeling in de *Gazette 1642,* no. 59, dd. 3 mei 1642, was de Normandische edelman Des Hameaux de gegadigde voor deze diplomatieke post.

7 Kardinaal Jules Mazarin en de staatssecretarissen Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en François Sublet, seigneur de Noyers. In zijn laatste levensmaanden overlaadde Richelieu deze getrouwen met ‘mémoires’ en andere instructies (*Lettres Richelieu* VII, p. 3-181).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 33. Antw. op no. 5772.

2 Op 7 juli had veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn aan Grotius geschreven dat hij in Amsterdam gereed stond om door te reizen naar Hamburg.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 19 juli 1642.

4 De drie steden waren Breslau, Brzeg (Brieg) en Legnica (Liegnitz).

5 De protestantse vorst György I Rákóczi van Zevenburgen bereidde een opstand voor (*Doc. Boh.* VI, p. 439-440 no. 1334).

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 22 Juillet 1642.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Marini.

5804. 1642 juli 22. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger, insonderss hochgeneigter herr ambassadeur etc.,

Von novellen haben wihr wenig von importantz; wass vor 8 tagen von Brieg geschrieben worden, wil nicht erfolgen, vndt ist dess ordts eroberung noch nicht gewiss,[2] allein wil man darfür halten, dass er folgender gestaldt ubergangen seye. Ess hette der commendant in Brieg die biss dahin disarmirte bürgerschafft wieder armiren vnd zuem wiederstandt animiren, diese aber sich darzu nicht verstehen wollen, vorgebend, dass weiln der commendant bey friedenss zeiten die defension dess ohrts vff sich genommen hette, er solches nuhn auch erweisen solte, worüber ein tumult entstanden, der mitlere printz hertzog Ludwig,[3] alss er solchen zustillen sich bemühet, in den arm gestochen, vndt in wärendem tumult von den vnsrigen die stadt erstiegen wehre. Zue Bresslow sol gleichwol fewr dess ordts gegen Brieg gesehen worden sein, welches von den vorstädten nicht hat entstehen konnen, weiln selbige bereitss vorhin abgebrandt gewesen, dz also die eroberung dieses ordts umb so viell mehr geglaubet wirdt. Die Bresslawer vermuthen selbst, dz nach diesem ess ihrem thumb treffen möchte, auss welcher furcht die canonici der stadt schutz gesuchet, den sie auch, nachdehm sie fidelitatem vndt die kriegss onera mittragen zue helffen versprochen, erhalten haben, wie auch den keyserl. ministris geschehen. Viel machen sich hoffnung, dz diese stadt der hostilitet zuem wenigsten sich enthalten werde.

Auss Stockholm hat man vom 25. Iunii, dz den 21. die daselbst gelegene völcker gemustert worden. Den 27. solten sie Dalaroen[4] vff marchiren vnd daselbst zue schiff gebracht werden.

Der graff von Awersperg[5] ist zuer Gluckstadt, woselbst I. M[aiestä]t zue Dennemarck nebenst den printzen[6] sich befinden. Wass sein thun da ist, weiss ich nicht, soll aber nicht sonderlich gern gesehen, vndt man daselbst mit den keyserl. proceduren bey den friedenss tractaten sehr ubell zu frieden sein. Beim bischoff zue Bremen[7] seind keyserl. abgesandten gewesen, umb geldt vnd frey werbungen zue sollicitiren, sollen aber ohn frucht der dingen, vndt zwar heimblich, wiederumb weggangen sein. Die keyserl. vnd Frantzösische werbungen alhier gehen immer, doch diese besser alss jene, fort. Der obrist leut[nant] Kreutz, so for den ertzhertzog ein leib regiment richtet, hat allein vnd sonst noch niemand, geldt empfangen.[8]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 58. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur in Hamburg, Johan Adler Salvius.
2 Brzeg (Brieg) aan de Oder. De op 25 juni ingezette belegering werd na een maand opgegeven (*Doc. Boh.* VI, p. 434 no. 1311).
3 Ludwig (1616-1663), hertog van Liegnitz en Brieg, tweede zoon van hertog Johann Christian van Brieg (*ADB* XIV, p. 189-200, en *Europäische Stammtafeln,* neue folge III, I, Tafel 11).
4 Dalarö, kustplaats nabij Stockholm.
5 Rijkshofraad Johann Weichard von Auersperg vertoefde doorgaans in Hamburg waar hij namens de keizer deelnam aan de voorbereiding van de grote vredesconferenties.
6 Koning Christiaan IV (1577-1648) en zeker ook zijn oudste zoon Christiaan (1603-1647).
7 Frederik (1609-1670), jongere zoon van koning Christiaan, was administrator van een aantal Noordduitse bisdommen, waaronder zich ook het aartsbisdom Bremen bevond. In 1648 mocht hij als koning Frederik III de Deense troon bestijgen (*DBL* IV, p. 530-535).
8 Het garderegiment van aartshertog Leopold Wilhelm, bisschop van Passau, Halberstadt en Olomouc, opperbevelhebber van het keizerlijke leger. Bij het aantrekken van nieuwe manschappen stuitten de afgezanten van de aartshertog op het probleem dat soldaten uit het uiteengevallen Lüneburgse leger niet ingelijfd mochten worden; vgl. *Doc. Boh.* VI, p. 436 no. 1322.

Der h[err] feldtmarschal Horn ist noch bey vnss.[9] Wie baldt er furder reisen wirdt, kan ich noch nicht wissen.

Ich bin vndt verbleibe hiemit

Ew. Excell. gehorsamber diener

G. Keller m.p.

Hamburg, den 12. Iulii [1]642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Augusti.

5805. 1642 juli 23. Van S. Petit.[1]

Illustrissimo viro Hugoni Grotio, legato reginae Sueciae, Samuel Petitus S.P.D.

Quanquam piaculare sit tua, vir illustrissime, morari tempora, non potui mihi temperare, quin te per has convenirem et interpellarem literas, cultus in te mei interpretes, et affectus mei in virum clarissimum doctissimumque Durieum,[2] qui eas tibi reddet. In Sueciam ille proficiscitur rogatus a nobilissimo barone Sueco,[3] qui in hanc nostram viciniam venit ad bibendum aquas Mainenses,[4] et amici mei in re medica peritiam suo bono expertus est, tantumque virum suae vult patriae conciliare publico eius bono. Veni tu quoque, ὦ πάνυ, in partem huius laudis, et praestantissimum virum amicis tuis rogatus a me commenda de meliore nota, in digniorem eo beneficium istud non potes conferre, maiori certe non devincire me quibis unquam.

Vale, vir summe, et nos amare perge.

Nemausi, X Kalendas Augustas 1642.

In een andere hand: Inscriptio erat: à monseigneur/mons[e]igneur Grotius, con[seiller d']Estat et ambassadeur ordinaire de la regine de Suede, à Paris.

9 Op 15 juli was de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Hamburg aangekomen (*Gazette 1642,* no. 98, dd. 2 augustus 1642).

1 Hs. Den Haag, KB, 76 B 62 (voorheen 74 H 36); in 1926 geschonken door dr. P.C. Molhuysen. Eigenh. oorspr. Samuel Petit (1594-1643), te Nîmes geboren als zoon van de predikant François Petit, studeerde te Genève theologie, Grieks, Hebreeuws en andere oosterse talen. In 1614 werd hij uitgenodigd om predikant in zijn geboortestad te worden. Korte tijd later ontving hij aan het Collège van Nîmes ook een leeropdracht in het Grieks. Zijn grote eruditie wekte de bewondering van vele geleerden. Ook in de Republiek bestond belangstelling voor zijn werk (Haag, *La France protestante* VIII (1858), p. 203-205).

2 De uit Artesië afkomstige arts Grégoire-François Du Rietz (1607-1682), een van de artsen van koning Lodewijk XIII. In 1642 vertrok hij naar Zweden om als eerste lijfarts in het gevolg van koningin Christina te treden (*DBF* XII, kol. 776; *SBL* XI, p. 586-592).

3 Wellicht baron Bengt Skytte die in deze tijd een reis door Frankrijk maakte om te herstellen van zijn slechte gezondheid; vgl. no. 5672.

4 Het heilzame water kwam uit de minerale bronnen van Meynes in de omgeving van Montfrin. In juni had koning Lodewijk XIII zich ook gelaafd aan de ‘eaux de Meyne(s)’; zie het bericht in de *Gazette 1642,* no. 88, dd. 5 juli 1642.

5806. 1642 juli 24. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'appren[ds] par vos tres aggreables lettres du 8 courrant[2] le passage de monsieur le general Horn de Calais pour l'Hollande et voudrois qu'il fut desja à Hamburg ou en Suede,[3] pour voir l'effect de ses esperances qu'il m'a faites touchant mon particulier, estant icy en un tres pitoyable estat parmy une cherté si excessive et l'importunité de mes creanciers, ausquels il seroit desormais temps que je donnasse meilleure satisfaction que je n'ay point fait jusques à ceste heur. Monsieur Heuf[4] fait mal qu'il ne me paye le reste de ce qu'il me doit, et je m'estonne que vous ne m'en mande[z] rien de ce que je dois attendre de luy.

Monsieur l'ambassadeur de France a passé par icy pour aller faire sa devotion à la Sainte Marie.[5] Don Schavedra est aussy de retour de Bade,[6] où n'ayant peu monstrer ses lettres de creance aux Suisses en general touchant la neutralité de la Contée, on n'en a rien peu resoudre pour ceste fois, mais on dit qu'il se faira bientost une autre diete, où il doive comparoistre avec tel pouvoir que personne n'y sçaura contredire.

Nous apprehendons en nostre voisinage quelque alarme à cause de la venue de Jean de Vert,[7] qu'on dit se trouver desja auprès de Rotvil avec 6 à 7 mille hommes, mais nous ne sçavons pas encor bonnement, si c'est pour attaquer les villes forestieres ou gaster le blé de la campagne.

Les princes de Savoye attendent la ratification de leur traitté avec Madame,[8] laquelle arrivant on croit qu'ils attaqueront à vive force ou le Milanois ou les places que les Espagnols tiennent dans le Piedmont, puisqu'ils ne les veulent rendre qu'en suitte d'une paix generale ou de celle d'Italie.

A Rome l'ambassadeur d'Espagne est armé, ayant esté renforcé par le vice-roy de Naples de quelque 150 soldats fort resolus, mais à l'entrée de la ville quelques-uns en ont esté saisis et mis en prison, dont les Espagnols sont encor d'autant plus enragés contre le pape.[9] On escrit de Vienne que l'empereur mettra bientost en campagne 80 [?] mille hommes, y compris les paysans et le ban des gentilshommes de l'Austriche, Styrie, Carynthe et Ungrie. Si monsieur Torsenson peut cependant battre Piccolomini, il aura de bons quartiers d'hyver dans l'Austriche.

Je me reccommande à vos bonnes graces et vous supplie de me croire à jamais, monsieur,

vostre serviteur redevable,

C. Marin m.p.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 274.
2 Brief no. 5781.
3 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had inmiddels Hamburg bereikt.
4 De Parijse bankier Johan Hoeufft.
5 Ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin bevond zich momenteel in de bedevaartplaats Einsiedeln (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 504).
6 De Spaanse gevolmachtigde Diego de Saavedra y Fajardo keerde terug van een bezoek aan de landdag (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1243-1250).
7 De Beierse generaal Johan van Werth was door de keizer aangezocht om in Zwaben een nieuwe troepenmacht te formeren.
8 Het verdrag dat de Savoyaards op 14 juni te Turijn hadden gesloten. Van Franse zijde werd het op 1 juli geratificeerd (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 253).
9 Pedro Fajardo, markies van Los Vélez, was het afgelopen voorjaar naar Rome gezonden om te voorkomen dat de paus audiëntie zou gaan verlenen aan de Portugese gezant Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego. Ter plaatse liepen de animositeiten zo hoog op dat de Spaanse ambassadeur het nodig achtte zijn wacht uit te breiden met sterke gewapende ‘lakeien’ uit Napels (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 283).

De Zurig, ce 14/24 de Juillet l'an 1642.

Je voudrois sçavoir si monsieur le baron Spar[10] est à Paris ou s'il est party avec monsieur le marechal Horn, aussy bien que le baron Skyt.[11]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 August. 1642.
En in dorso: 24 Iulii 1642 Marin.

5807. 1642 juli 25. Van C. Cassius.[1]

S. Vir illustrissime,

Post annorum aliquot intervalla nunc demum repeto scriptionem et silentii veniam peto. Aulae negotia et luctus acerbior conatui obstitere hactenus. Adauxerat familiam meam benignissimus Deus duplici prole, mascula et feminina. Sed hanc felicitatem vis fati subito interrupit, cum prolem utramque, post matrem, optimam et dilectissimam coniugem, ante sesquiannum ad meliores sedes transtulit Rector universi. Ego interea viduus, Deo, principi et proximo, mihique vivo, donec migrare iusserit ex hac statione arbiter omnium rerum.

Annotationes in libros Evangeliorum,[2] et caetera, item annotata in libros de Iure belli et pacis iussi nuper ex Belgio adferri et cum admiratione legi.[3] Vidi et Amstelodamensis ministri[4] aliorumque de Antichristo aliter sentientium iudicia et mixtas calumnias. Dolent omnes boni rem eo devenisse: Novum Testamentum et omnia sacra eligi, in quibus ingenium exerceant et odia viri eruditi, qui omnia ferme humanitatis foedera rumpunt, dum id agere videri volunt, ut Novi Foederis iura nobis sint cognita. Sed ita fieri amat: semper est quod simplicem veramque pietatem impediat. Ego hanc volo et exosculor, unice Deum rogans, ut mihi iuxta et omnibus bonis isthaec eveniat.

Qui has ad te deferunt, vir maxime, sunt nobilissimi iuvenes ex Pomerania oriundi, Philipp-Christophorus et Georgius Andreas a Thunn, fratres.[5] Aulis valedixerunt, ubi

10 In mei had Marin bezoek mogen ontvangen van een ‘monsieur Spar’; vgl. no. 5710. Niet achterhaald kan worden of het hier gaat om Erik Larsson Sparre af Ulfåsa of Axel Carlsson Sparre af Sundby.

11 Baron Bengt Skytte hield zich in de omgeving van het kuuroord Montfrin op; vgl. nos. 5758 en 5805.

1 Hs. Amsterdam, UB, 30 P 1, 2. Eigenh. oorspr. Christian Cassius (1609-1676) kwam uit een familie die van Pommeren naar Sleeswijk was verhuisd. Zoon van de Sleeswijkse hofsecretaris Andreas Cassius. Tussen 1628 en 1633 maakte de jonge Cassius een studiereis door Europa. Aangekomen in Parijs werd hij door Grotius gevraagd om les te geven aan zijn oudste zoon Cornelis. Naderhand trad Christian Cassius in dienst van de Lübeckse vorst-bisschop Johann, hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp. Hij was in de eerste echt gehuwd met Margareta Elisabeth Bussius († 13 maart 1641). Twee kinderen uit dit huwelijk stierven in hetzelfde jaar als hun moeder (*Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck* VI, Neumünster 1982, p. 49-51).

2 *BG* no. 1135; het werk was in het najaar van 1641 verschenen.

3 Mogelijk in de meest recente uitgave, Amsterdam 1642 (*BG* no. 571).

4 Het zal hier ongetwijfeld gaan om Laurentius' geschrift *Hugo Grotius papizans*.

5 De Pommerse edellieden Philippus Christophorus en Georgius Andreas Thu(e)n hadden zich in mei 1627 laten inschrijven aan de universiteit van Rostock. In hun gezelschap verkeerden ook de Mecklenburgse familieleden Nicolaus Fridericus, Nicolaus Otto en Adam Joachim Thu(e)n (Hofmeister, *Die Matrikel der Universität Rostock* III, p. 70a; *Kneschke, Adels-Lexicon*

principibus grati vivebant, ut diversorum populorum mores et linguas addiscerent et rerum agendarum prudentiam sibi compararent. Ambo vixerunt in nostra aula, sed natu maior postea duci Megapolitano[6]

IX, p. 211-212). De twee broers zetten in 1635 hun studies voort aan de universiteit van Greifswald (Friedlaender, *Aeltere Universitäts-Matrikeln, Greifswald* I, p. 556).

6 Adolf Friedrich I (1588-1658), hertog van Mecklenburg-Schwerin (*ADB* I, p. 119-120).

fuit a cubiculis, quae eximia est dignitas in aulis nostris. Quodsi passus fueris alloquio illos frui et adspectu tuo, ingentis beneficii instar habebo, et ipsi omni officiorum genere benevolentiam illam demereri studebunt.

Vale, vir illustrissime, et felix vive diu incolumisque bono christiani orbis,
tibi addictissimus cliens,
C. Cassius.

Euthini,[7] IIX Kalendas Sextileis 1642.

Uxori et filiae salutem et officiola mea promptissima defero, et effigiem tuam, omni qua par est reverentia, ad vivum depictam summopere efflagito.

Onderaan de brief staat in andere, latere hand: Inscriptio erat: viro illustrissimo Hugoni Grotio, regiae Maiestatis et coronae Sueciae apud regem christianissimum oratori, patrono meo aeternum suspiciendo, Lutetiam Parisiorum.

5808. 1642 juli 26. Aan W. de Groot.[1]

In filii literis[2] nihil adhuc certi video. Res autem misera est et multis tentationibus obnoxia nuptiae absque reditu qui impensis respondeat. Et a lautiore vita ad tenuiorem difficilis est reditus. Ego autem nihil maiori cum dolore audiam quam si nostri privatarum utilitatum causa mala publica augeant aut propagent. Maximus filiorum[3] in summo fuit periculo, sed videtur morbum corporis evasisse, utinam et animi. Ego illum cum aegrotaret serio admonui.

Pro ecclesiae concordia laborare praeceptum est herile, cuius fructus, etiamsi eventus non responderet conatui, ab ipso hero exspectandus est. Neque nostram tantum aetatem spectare debemus, sed et posteros, quanquam vidi ego homines meae aetatis qui sperent se eventum in Gallia spectaturos. Quod Auratus fecit,[4] idem fecit antehac vir doctissimus P. Pithoeus,[5] idem constituerat facere Casaubonus[6] si in Gallia mansisset: affirmavit enim id inter alios etiam Cordesio.[7] Vitia quae in ecclesiam irrepsere sanari pervelim et in monendo piger non ero. Sed an rectum et ex usu fuerit ei malo mederi velle per divortium, etiam atque etiam cogitandum est, praesertim cum ex dogmatis appareat non adfuisse novas partes facientibus Dei

7 Eutin, residentie van de bisschoppen van Lübeck.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 939 App. no. 610. Antw. op no. 5788, beantw. d. no. 5823.
2 Brieven van Pieter de Groot zijn voor het jaar 1642 niet teruggevonden. Waarschijnlijk zal de zoon Grotius hebben ingelicht over zijn huwelijksplannen en zijn carrièrekansen in Amsterdam.
3 Cornelis de Groot woonde bij zijn ouders in Parijs.
4 François d'Or, die onlangs katholiek was geworden.
5 De Franse rechtsgeleerde Pierre Pithou (1539-1596) had in 1578 afstand genomen van het calvinisme.
6 Isaac Casaubonus was in 1610 naar Engeland vertrokken.
7 De bibliofiel Jean de Cordes († ca. 26 juli 1642), een priester die in 1616 de zorg voor de uitgave van Cassanders *Opera Omnia* op zich had genomen.

spiritum, et praeterea per illos alia vitia influxerint, et semel introducta secedendi licentia novas semper peperit partes, nunquam cohaesuras.

Accepi e Batavis libellum quendam iam olim factum contra Laurentiaden.[8] Cogitabitis an edi debeat. Roterodamensia certe nostra omnino edenda erunt, rogo ne quid ultra fit morae.[9]

8 Het pamflet is niet te traceren. Vermeld dient te worden dat Jacob Laurentius in zijn beginjaren als predikant een felle pennestrijd heeft gevoerd met de jezuïet Maximiliaan van der Sandt (*BWPGN* V, p. 623-631).

9 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).

Thuanus auditus[10] omnia se mandato regis peregisse dicit, appellans regis conscientiam et chartas suas. Rex tamen et de illo et de aliis loquitur tanquam de perduellibus. Mirum quam de eis dicat atrocia quae tamen fidem aegre inveniunt. Cardinalis tamen non ita hic fidit omnibus ut se regi tradat aut intra Galliam penetret. Manet Tarasconae, portas omnes obstruxit, una excepta. Avenione quinque homines capti quod crederentur pro captivis consilia aliqua cepisse.

Dissertationem Americanam rogo ad me mittas ita ut ibi edita est;[11] Lucanum et poemata suo tempore.[12] Anthologiam quoque tibi commendo et prolegomena ad ea mitto, quae dabis ubi id opus esse iudicaveris.[13]

Reginae matris testamentum hic nondum apparet.[14] Si haberi potest, libens id videam.

Parlamentaria haec dissidia pridem praevidi et inde resurrecturas res in Anglia regias. At si consilia illa in Gallia quae nunc disturbata sunt valuissent, in maximo periculo futuri erant plebicolae isti.

Rogo salutes matrem, uxorem, liberos, amicos,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

26 Iulii 1642.

Rotterodamensia si nondum prodiere, quaeso, illico prodeant. Interest id ad famam et ad ius servandum. Cordesius noster iam e vivis abiit, saepe me hortatus ut cum moderata libertate ad communionem catholicam redirem. Habeo et patris nostri ea de re ad me literas.[15] Neque tamen praefestino. Thuani res reperitur diversa ab aliorum rebus. Multa ignoravit quae alii coquebant, nihil fecit sine regis iussu.

5809. 1642 juli 26. Aan N. van Reigersberch.[1]

... uit een brief van den zesentwintigsten der volgende maandt aan zijn zwager:

10 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 26 juli.

11 De editie [Parijs] 1642 (*BG* no. 725) en de onlangs gereedgekomen Amsterdamse editie (*BG* no. 726).

12 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus zouden in 1643 verschijnen (*BG* nos. 430 en 431). Een uitgave van de *poemata* kwam niet tot stand.

13 De *Anthologia Graeca* verscheen eerst in de jaren 1795-1822 (*BG* no. 534).

14 De *Gazette 1642,* no. 94, dd. 19 juli 1642, meldde het overlijden van Maria de' Medici op uiterst sobere wijze. Voor zover bekend werd in de Republiek niet gewerkt aan een publicatie van het testament, dd. 2 juli 1642. Voor de laatste wil van de koningin-moeder, zie Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 260-263.

15 In de *Briefwisseling* ontbreekt een brief van Jan de Groot († 1640) over dit onderwerp. Niet helemaal uitgesloten is dat Grotius nog eens wijst op de verhandeling ‘de controversiis ecclesiasticis’ die zijn vader destijds had gevoegd bij een brief van 28 mei 1621; vgl. no. 646 (dl. II). Voor de vindplaats van de verhandeling, zie A. Eyffinger, *De handschriftelijke nalatenschap van Hugo de Groot,* getypt Den Haag 1985, hs. Amsterdam, UB, RK III C5, tussen fol. 210 en fol. 211.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 311-312.

Komende tot mijne advyzen. Ik zoude niet quaadt vinden, dat de heer Wicquefort[2] - want van hem komen die dingen, daar uEd. van schrijft[3] - gebeden wierde geen affschrift of uittreksels uit mijne brieven te geven, alzoo die niet dienen, dan om mij hier qualijk te stellen.

2 Grotius' vaste correspondent Joachim de Wicquefort.
3 De passage is niet terug te vinden; vgl. no. 5770 n. 1. Voor de uitdrukking ‘le grand cardinal’, zie bijvoorbeeld no. 5842.

Dat ik geschreven heb ‘le grand’ - niet ‘ce grand’ - kardinaal, is geweest niet bij flatterije, maar om hem kortelijk te onderscheiden van andere kardinalen die hier zijn.

Van de zaken van de heeren Le Grand en de Thou[4] heb ik niets anders konnen schrijven dan 'tgeen hier bij verscheidene persoonen eenparig mij was te kennen gegeven. Ware ik anders onderrecht geweest, ik zouw anders geschreven hebben. 'tGeen ik geschreven heb is heel zeker. Inderdaat meene ik dat de zaak zoo is gepasseert, en dat Mazarini, Chavigny en des Noiers meer dan vier uuren bezig zijn geweest om den koning van zijn voorgaande voornemen te doen veranderen.[5] Ik weet niet, of het voor degenen die kennisse van mijne advisen bekomen hebben, geraden is den kardinaal daarvan berigt te geven, alzoo zulke dingen misschien zijne Eminenties gezondheit, die niet heel vast is, zouden mogen hinderlijk zijn. Tegen mijne ambassade weet ik wel dat contramine zal vallen. Mijn troost is dat ik oud genoeg ben om stil te zitten.

5810. 1642 juli 26. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Et rex et regina sunt ad Fontem Bellaqueum. Ibit eo et cancellarius, ut mandata accipiat super iis, qui in vinculis sunt.[2] Thuanus bis auditus dicit nihil se fecisse sine iussu regio. Rex satis inclementer de eo loquitur magisque de Sanctimarcio, quem literis nuper ad reginam scriptis proditorem appellavit.[3] Maxime de fratre suo rex queritur, quem iam quintum ait fidem fefellisse consiliaque cepisse contra se et liberos suos. Laboratur tamen, ut Blesas redeat.[4] De reginae matris morte magistratus Colonienses ad regem scripsere.[5] Parantur ad luctum omnia. In rege nullus de ea re dolor apparet, ita suspecta ipsi iam pridem facta erat mater.

Dux Bulionius[6] dicitur Tarasconam duci, ubi est cardinalis ita languens, ut neque cubiculo egrediatur neque incedat, nisi duobus hominibus et baculo sustentatus. Metuunt multi, ne tot enascentes vomicae in gangraenam desinant. Portas

4 Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars (‘monsieur le Grand’), en François-Auguste de Thou. Beiden moesten zich voor de rechter verantwoorden voor hun aandeel in de samenzwering tegen Richelieu.

5 Kardinaal Jules Mazarin en de staatssecretarissen Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en François Sublet, seigneur de Noyers, hadden ervoor gezorgd dat koning Lodewijk XIII op 28 juni een einde maakte aan de verwijdering die lange tijd tussen hem en de kardinaal had bestaan.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 90; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 215 no. 438. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 183.

2 De van samenzwering verdachte markies van Cinq-Mars en diens medeplichtigen François-Auguste de Thou en Josué de Chavagnac. Tegen deze tijd was kanselier Pierre Séguier aan het hof ontboden om de koning te adviseren over de te volgen procedures (*Mémoires d'Omer Talon* I, p. 223-224).

3 Zie voor de verontwaardiging van koning Lodewijk XIII, *Lettres Richelieu* VII, p. 19-20.

4 Eerder rezen plannen om 's konings broer Gaston van Orléans naar Venetië te verbannen (*Lettres Richelieu* VII, p. 24-25).

5 Maria de' Medici was op 3 juli in haar ballingsoord Keulen gestorven.

6 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, was op 23 juni in het Franse legerkamp nabij Casale gearresteerd. Om zijn betrokkenheid met de samenzwering des te sterker te bewijzen vroeg Richelieu op 13 juli naar papieren in bezit van Gaston van Orléans: ‘il faut aussy que M. de Chavigny retire la lettre que M. de Bouillon a envoyée à Monsieur pour le faire recevoir à Sedan ...’ (*Lettres Richelieu* VII, p. 27).

Tarasconae occludi iussit, praeter unam, quae per custodes diligenter servatur, et explorantur qui intrant. Etiam Avenione capti sunt quinque, inter quos frater eius C[h]avagnaci, qui in vinculis est, suspecti conatuum aut pro captivis aut contra cardinalem. Rex quoque non optime valet et lectica fertur.

De Perpiniano nihil dum habemus certi. Comiti Guichio novam cladem[7] intulit Beckius[8] irreptis equitum stativis, caesis prope octingentis. Ex quo Melos in has partes rediit, magnus est eius exercitus, dicitur ad XXXV millia. Harcurtius XIII aut aliquanto amplius millia habet; Guichius tria aut quatuor. Regis, qui nunc tanto propior est, cura erit ex novis delectibus et evocata nobilitate augere eas copias. Metuendum vero, ne interim Mosam transeat Melos et Campaniam intret.

Audio a fratre regis datam regi scriptam promissionem ducis Bulionii, Sedani semper ipsi receptum liberum fore. Cum rex cardinalem iret visum Tarasconam,[9] quod ut faceret aegre adduci potuit, dixit ei cardinalis, regem posse pacem habere bonam cum vellet; id se ei ostendisse aliquoties, nec fuisse causam, cur ea de causa sibi noceretur. Antequam haec dissidia erumperent, tria sua desideria Sanctimarcius commendaverat cardinali, ut sibi ducere liceat Mariam Mantuanam,[10] ut dignitatem haberet ducis et paris Franciae et praefecturam peditatus Gallici, quem habuit Espernonius.[11] Primum ei dissuasit cardinalis ob disparitatem aetatis et natalium; duo alia distulit.

Inter regem Angliae et parlamentarios omnia ad vim spectant. Rex cum tribus militum millibus Hullam premit. Accepit arma quaedam et alia ad bellicos usus per naves Batavas, quae ab Anglis parlamentariis in periculum adductae in littus se impegerant.[12] At naves Dunquercanae duae, Batava classe eas, simul ut exierant, insequente, in Ostendam repulsae, inde Hibernis pontificiis auxiliatum ivere.

Lamboius et alii bello capti iam in Sylva Vincennae sunt.[13] Halerius Diesam cepit, Mottam obsidet.[14] Dux Carolus non adparet. De Sanctimarcio, Thuano reisque aliis iudicari video; si cardinalis convalescat, non evasuros poenam capitalem, si cardinalis intereat, spem eis esse aliquam.

H. Grotius.

Lutetiae, XVI/XXVI Iulii 1642.

7 De grote nederlaag die de graaf van Guiche op 26 mei bij Honnecourt had geleden, werd niet herhaald; vgl. het postscriptum.

8 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck wachtte in de omgeving van Valenciennes op hereniging van zijn leger met dat van de Spaanse legeraanvoerder don Francisco de Melo. In afwachting daarvan probeerde de Luxemburger een directe confrontatie met de legers van de graven van Harcourt en Guiche te ontlopen; zie de *Gazette 1642,* no. 94, dd. 19 juli 1642 met een bericht uit Vervins van 9 juli.

9 De ontmoeting had op 28 juni plaatsgevonden.

10 Prinses Maria van Gonzaga (1612-1667), de latere koningin van Polen, was de geliefde geweest van Gaston van Orléans, 1627-1628. Haar verhouding met de jongere Cinq-Mars werd gezien als een politieke uitdaging (*DBF* XVI, kol. 605-606; *Tallemant des Réaux* I, p. 584-589).

11 Jean-Louis de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, generaal van de Franse infanterie, was op 13 januari 1642 overleden; vgl. no. 5561.

12 De Hollandse schepen hadden op 5 juli de haven van Hellevoetsluis verlaten. Het schip 'The Lion', met aan boord de prinsen Ruprecht en Moritz van de Palts, was door een plotselinge storm van het eskader afgedreven (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 103).

13 De keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy, verkeerde sinds 17 januari in Franse krijgsgevangenschap. Op 24 juli werd hij met zijn hoofdofficieren ingesloten in de kerkers van Vincennes.

14 François de l'Hospital, sieur du Hallier, maakte zich op 16 juli meester van een van de belangrijkste bolwerken van hertog Karel IV in Lotharingen. Op 1 augustus verscheen in de *Gazette 1642,* no. 97, een uitvoerig verslag van 'La prise de la ville de Dieuse en Lorraine'.

Guichii audimus non tantum esse, quantum dicebatur, malum, et de Diesa rem non esse certam. Ducem autem Carolum Vandervangiae expectare a Languiaco[15] quatuor cohortes, et mille quingentos e Lutzenburgico. Nemo iis qui nunc Montispellerii et Tarasconae in vinculis sunt plus nocuit quam frater regius, cuius quae fuerint consilia nesciunt quidam illorum, nec

15 Bedoeld wordt de plaats Longwy in het departement Meurthe-et-Moselle.

forte scit ipse, ut est inconstans. CCCC Germani, quos Colhasus[16] Hamburgi collegit, huc advenere. Tarasconae et intus et extra magnae sunt excubiae equitum, peditum.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis in captivos ira. Matris reginae mors parum doloris attulit. Cardinalis morbus et sollicitudo. Belgica. Regis cum cardinali colloquium. Causae irarum in cardinalem a Sanctimarcio. Anglica. Alia nova.

5811. 1642 juli 26. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

La reine est partie pour Fontainebleau[2] pour y trouver le roy, qui s'y faict porter en lictiere. Le chancelier y va pour recevoir des ordres sur le faict de monsieur Sainct-Marq, de Thou et d'autres. Le roy en une de ses lettres à la reine a appellé Sainct-Marc traitre, se plaint grandement de monsieur son frere, disant que c'est sa cinquiesme faute et qu'il y a eu des desseings contre sa Majesté et ses enfans. Monsieur le cardinal cependant a des noveaux absces et ne sort point de sa chambre. On a pris à Avignon le frere de Chavignac et quatre autres suspects de quelque entreprinse. Tout cet affaire est plein des defiances de tous costez et nous n'y verrons clair qu'aprèz quelque temps. Cependant on travaille pour faire revenir le frere du roy à Blois. On dict qu'il a donné au roy une promesse escritte et signée par monsieur le duc de Bouillon, par laquelle il promet qu'il aura tousjours retraicte libre à Sedan. La princesse Marie, estant interroguée sur les lettres qu'elle avoit escrites à monsieur Saint-Marct, dict que c'est sur le subject de leurs amours, aimant mieux estre tenue pour aimoureuse que pour broulliante. Les magistrats de Cologne ont adverti par des lettres le roi de la mort de la reine, sa mere, dont le roy ne monstre pas d'estre fort esmeu.

Le comte de Guiche a receu un nouvel eschec, un quartier de cavallerie luy estant enlevé par Beck. On dict qu'il y a 8 cens morts. Les ennemis depuis leur retour sont bien forts, autres disent de 30, autres de 35 milles hommes, et semblent vouloir prendre Dongery[3] et passer la Meuse. Le comte d'Harcourt, aiant 13 et Guiche 4 mille hommes, ne sont pas en estat de luy resister, mais le roy y estant asteure[4] plus proche y envoyera quelques regiments de ses guardes, fera de nouvelles levées, convoquera le ban et fera tout le possible pour sauver la Champagne. Monsieur du Hallier aiant pris Dieuse assiege La Motte. Le duc Charles ne paroist point. De Perpignan nous demeurons dans l'incertitude. Lamboy et les autres prisonniers de guerre sont au Bois de Vincenne.

Si les amis pensent pouvoir appaiser les affaires d'Angleterre, il est plus que temps, autrement il y a apparance qu'on viendra aux mains. Et le sang respandu

16 Abraham Coolhaes wierf in diverse Duitse landen manschappen voor de Franse legers (*Het Staatsche leger* IV, p. 314).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 34.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna dd. 26 juli 1642 (no. 5810).

3 Donchery (dep. Ardennes).

4 Lees: ‘à cette heure’.

esschaufe celuy qui est dans le corps. Monsieur Polhem[5] est revenu icy bien satisfaict.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 26 Iulii 1642.

5 Winand von Polhelm, resident van de landgravin van Hessen-Kassel te Parijs.

Ce qu'on nous a dict du mal du comte de Guiche n'est pas si grand et de Dieuse pas certain. Quatre cens hommes que Coolhaes a levés à Hambourg sont arrivez icy. A Tarascone on faict des grandes guardes à cheval et à pied au-dedans et au-dehors.

Bovenaan de copie staat: Mons. Vicquefort.

5812. 1642 juli 28. Aan N.N.[1]

Men leest in eenen der brieven van de Groot [H.G.: 28 Iulii]:

De koning vaart zeer uit tegens de gevangenen,[2] hebbende onlangs in een brief aan de koninginne Cinq-Mars genoemt ‘traistre’. Voor al klaagt de koning over zijnen broeder, die hij zeid de vijfde foute gedaan en voornemens gehad te hebben tegen hem en zijne kinderen. De princesse Marie ondervraagt zijnde over den inhout van vele brieven die zij geschreven heeft aan monsieur Cinq-Mars, zeid dat het is geweest van liefde.

5813. 1642 juli 28. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Scripta quae hic sunt tua, ut quamprimum prodeant, operam dabo. Caeterum de Anthologiae indicibus dubito, nam Sorberius hic apud Rijngravium conditionem nactus est atque ita, cum a Vossio longissime itemque ab operis typographicis absit, nescio an ei iam curae vacare recte possit.[2] Cogitabo tamen. Rivetiana iam acceperis.[3] Iniuriam ille magnam facit Blavio, quod tua semper suis coniungat, neque enim ita distrahuntur Blaviana quae refutationem Riveti non continent.[4] Interea apud

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 312-313. Mogelijk een fragment uit een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 26 juli 1642 (nos. 5810 en 5811).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 251. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5793, beantw. d. no. 5828.
2 Samuel Sorbière was gevraagd om de indices te maken op Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Voordat daarover een beslissing was genomen, had de jonge Franse protestant van André Rivet een aanstelling aangeboden gekregen in het huis van Friedrich I Magnus, Wild- und Rheingraf in Neuviller, hoofdofficier in Staatse dienst.
3 Op 29 juli kreeg Grotius een exemplaar van Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) in handen.
4 Vgl. de Blaeu-uitgaven, *BG* nos. 1167, 1168, 1176 en de Elzevier-uitgaven (Rivet), *BG* nos. 1172 en 1180.

suos iactat ipse tibi in animo non esse respondere.[5] Audio Marezium brevi duo in te volumina editurum.[6] Tinget is sua felle, ita enim promisit.

Si pro libro de Iure belli et pacis, quem ad cancellarium mitti voluisti, ego in postremis litteris supposui Evangelia, id calami mei erratum esse scias: misit enim cancellario Blavius

5 Zie de brief die Claude Sarrau op 28 juni aan Rivet schreef: ‘Mr. Grotius dit desia qu'il ne vous respondra point; ainsi en aurés vous honneur entier: car il voudroit bien retirer son espingle de ce ieu’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 178).

6 De *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Grotius' opponent Samuel Desmarets (Maresius); zie *BG* no. 1130 en B_sG no. 318.

exemplar de Iure belli et pacis ut mihi ex ipsius litteris, quas hodie relegi, patet; quare nihil est quod praeter animi tui sententiam quicquam factum putes.[7]

Pro Thuano et ego et (a)lii qui eum novimus, valde sumus solliciti et summopere displicet quod frater[8] fratrem deserere coactus est. Ad Perpignanum res nimis lente procedunt, unde metus ne ea cunctatio mutationem aliquam afferat.

Apud nos nihil magni geritur. Comes Guilielmus Nassavius marescallus in castris obiit, ut postremo scripsi, ei in praefectura Clusae successit Rijngravius;[9] Brederodius et Mauritii comitis absentis loco frater de dignitate marescalli disputant.[10]

Rex Angliae copias cogit. Parlamentarii necdum movent ne bello occasionem dedisse videantur nec nisi post absolutam messem moturi sunt. Rex Hullam obsidere fertur, sed nescio an ei necessaria in eam rem ad manum sint. Interea Digbius ad eum pervenit,[11] neque pauci ex nobilitate et plebe Jorkana regi se iunxere.

De editione privatorum scripsi nuper.[12] Interea Utenbogardus, qui iam Roterodami est, tentabit an ibi decretum senatus Roterodamensis reperire possit ut et illud addatur. Plura iam non habeo.

Vale cum uxore et liberis,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XXVIII Iulii 1642.

Scribit legatus noster Hullam a rege obsideri. Queritur de licentia typographorum;[13] multos regi se submittere testatur.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la couronne de Suede, à Paris.

7 Nu blijkt dat Willem in zijn brief van 7 juli (no. 5779) twee werken van Grotius met elkaar verward had. Men leze in plaats van 'Annotata ad Evangelia' (*BG* no. 1135): 'exemplar libri de Iure belli ac pacis' (*BG* no. 571).

8 Jacques-Auguste de Thou kreeg geen toegang tot de kerker waarin zijn broer François-Auguste werd vastgehouden.

9 Veldmaarschalk Willem, graaf van Nassau-Siegen († 17 juli 1642), werd als gouverneur van Sluis opgevolgd door de eerder genoemde Friedrich I Magnus, Wild- und Rheingraf in Neuviller.

10 Kandidaten voor de maarschalksstaf waren Johan Wolfert van Brederode en graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen. Omdat de laatste nog steeds in Brazilië verblijf hield, nam diens jongere broer George Frederik voorlopig de honneurs waar (A.W.E. Dek, *Graf Johann der Mittlere von Nassau-Siegen und seine 25 Kinder,* Rijswijk 1962, p. 73-83, p. 87-93).

11 In februari was George Digby naar de Republiek gevlucht. Op verzoek van koningin Henriëtte Maria maakte hij in juli een reis naar York. Op de terugreis werd hij betrapt en opgebracht naar Hull (Gardiner, *History of England* X, p. 211-212).

12 In zijn brief van 21 juli (no. 5798) vertelde Willem dat hij en Nicolaes van Reigersberch bezig waren de documenten bijeen te brengen voor de uitgave van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889). Zo zochten zij nog naar het *Extract uyt het vroedtschapboeck van Rotterdam* dd. 3 september 1618. Dankzij de helpende hand van Johannes Wtenbogaert konden een aantal afschriften uit het Rotterdamse archief tevoorschijn worden gebracht (zie dl. IV, bijl. 16 en 17 n. 2).

13 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi rapporteerde dat het Parlement zich begon te ergeren aan de toenemende stroom gedrukte verklaringen ten gunste van het koninklijk gezag (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 105-109).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Savanarole.[14]
En in dorso: 28 Iulii 1642 W. de Groot.

14 'Savanarole' duidt op een onderwerp dat Grotius in zijn antwoordbrief wilde behandelen; vgl. no. 5828.

5814. 1642 juli 28. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

De laeste brieven wt Nurenburg van den 18e deses brengen mede dat de generael Torstenson in persoone van Glatz,[2] welcke plaetse hij soude geblocqueert gelaeten hebben, met meerder volcks in 't leger voor Brig was gecomen ende de stadt van diversche batteriën met 120 soo groote als cleine stucken geschuts dede beschieten, ende dat het met deselve op het wterste gecomen was.[3] Ondertuschen was den oversten lieutenant Richwolt[4] met 3000 paerden in Bohemen ingevallen om dat coningrijck onder contributie te brengen, presenterende aen alle degeene die sigh wilden onderstellen, sauveguarde ende protectie, ende daertegens de onwillige te swaerde ende vuyr te besoecken.

Tot Prage werd een lantdag om gelt en volck op te brengen gehouden. Den deputationsdagh tot Franckfort sal op den eerste Augusti sijnen voortgang gewinnen,[5] sijnde ten dien einde doctor Hebbard, keyserlijck rijckshofraed,[6] te Mentz al aengecomen.

Wt Ceulen werd geschreven dat den general-major Rose den 19e deses met ontrent 3000 paerden ende groote meenichte van wagens op- ende nae Duiren getrocken, ende den general Hatzvelt des volgenden daegs met 3000 swaere paerden, 400 dragonners ende ettelicke infanterie, om hem te slaen, gevolgt was.[7] Hoe sulcks afgeloopen, staet nogh te vernemen.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Haage, 28e Iulii 1642.

5815. 1642 juli 29. Aan C. Marin.[1]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 111. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 Kłodzko (Glatz) in Silezië.
3 De op 25 juni ingezette belegering van de plaats Brzeg (Brieg) werd op 25 juli opgegeven (*Doc. Boh.* VI, p. 434 no. 1311).
4 Johan Reichwaldt, luitenant-kolonel, sinds ca. 1643 kolonel in het Zweedse leger. Zijn familie bezat verschillende landgoederen in de Lausitz (Kneschke, *Adels-Lexicon* VII, p. 425-426).
5 In het afgelopen voorjaar waren vertegenwoordigers van de Duitse keurvorsten voor nader beraad bijeengekomen in Mainz. Hier werd het initiatief genomen om een 'Deputationstag' bijeen te roepen (R. v. Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645', in *Nass. Annalen* 83(1972), p. 99-119).
6 Bedoeld wordt de keizerlijke hofraad dr. Justus Gebhard (1588-1656); zie O. von Gschliesser, *Der Reichshofrat,* p. 220-221.
7 Rheinhold von Rosen († 1667), generaal-majoor in het Frans-Weimarse leger (*ADB* XXIX, p. 197-199). Hij had zijn ruiterij naar Düren gevoerd omdat vermoed werd dat de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen bezig was een aanval op de stad te beramen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 214).
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 36. Antw. op no. 5782.

Monsieur,

J'ay receu vostre lettre du dernier Juing. Monsieur le marescal Horn[2] est parti d'Amsterdam vers Hambourg, là où j'espere que son Excellence disposera monsieur Salvius en vostre faveur.[3]

2 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn bereikte Hamburg op 15 juli.
3 In Hamburg resideerde de Zweedse diplomaat Johan Adler Salvius.

Nous verrons ce que don Melos,[4] estant revenu d'en bas vers cette frontiere, voudra attenter. Le roy estant à present à Fontainebleau renforcera les comtes d'Harcourt et de Guiche par le ban des nouvelles levées et quelques regiments de ses guardes.

Madame de Boullon pretend bien guarder Sedan. On a commancé à examiner monsieur le Grand, de Thou et Chavagnac. On crie fort contre eux. Ils disent n'avoir rien faict sans commandement. On croit que le chancelier va à Lions pour faire venir là tant le duc de Bouillon que les autres. Toute la cour et le royaume est plein de desfiance.

Les broulleries en Angleterre durent encore comme aussy la guerre en Irlande. Les affaires de Suede vont fort bien, jusques asteure,[5] au pays de Silesie et Moravie, où ils ont pris encore quelques villes aprèz Olmitz et font grand butin, et attendent renfort de dix mille hommes de Suede. Il y a de bruicts, mais peu certains, de remuements de paysans d'Austrice et de Ragosky.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

Le 29 Juillet 1642.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Marini.

5816. 1642 juli 31. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Vos lettres du 15 courrant m'apprennent, ce que [vous] avez fait pour moy envers monsieur Heuf, lequel je ne voudrois plus importuner de l'argent jusqu'à l'arrivée de monsieur le marechal en Suede.[2] Mais parce que son voyage ira à la longue et que d'autre costé je me trouve icy dans une horrible cherté et qui tantost nous menace d'une famine, la saison fort estrange ayant gasté tant la campagne que les vignes, je suis contraint de le presser derechef pour deux cent dalers, dont je voudrois faire ma provision pour avoir de quoy vivre, ces trois cent dalers que monsieur Mukel[3] par ordre dudict seigneur Horn m'a donné il y a 4 mois estant desja consumés, et des difficultés incroyables se presentans de trouver plus d'argent par emprunt, mes deubtes sans cela estant plus grandes de ce que mon gage porte. Je vous supplie donques, monsieur, tres humblement d'y travailler tant, que monsieur Heuf s'y laisse disposer au plustost, et adjouster encor cecy à tant d'autres obligations que je vous dois et dont je ne seray jamais mescognoissant.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 26 juli 1642.
5 Lees: ‘à cette heure’.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 275. Eigenh. oorspr.
2 Zelfs Gustav Karlsson Horn was er niet in geslaagd om de Parijse bankier Johan Hoeufft te overreden tot het verlenen van enige financiële bijstand aan Marin.
3 Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas. Eind maart mocht hij in deze plaats de zojuist vrijgelaten veldmaarschalk Horn begroeten.

Nous avons en nostre voisinage Jean de Vert[4] avec quelque 6 mille hommes, d'autres disent 8 mille, avec lesquels il doit faire quelque diversion auprès du Rhin et asseurer quand et quand la Contée, ce qui double nostre cherté sans cela desja insupportable. Et pour empecher que les soldats ne se desbandent au service de Venise, les Grisons à l'instance des Espagnols doivent boucher leurs passages à tous ceux qui ne sont leurs alliez, en envoyant à Milan les soldats qui passeront par leur pays. Les François et Espagnols en Italie s'entre-resgardent encor

4 De Beierse generaal Johan van Werth had in Zwaben manschappen gevonden voor een nieuwe troepenmacht.

sans rien entreprendre jusqu'à la ratification du traitté des princes de Savoye.[5] Et cependant l'armée du pape a voulu surprendre Mirandola et Borsello,[6] mais en vein, dont les Venetiens sont fort alarmés.

De Rome on escrit que le pape veut admettre à son audience l'evesque de Lamego comme ambassadeur du duc de Bragance et pos[ses]seur du royaume de Portugal,[7] à condition qu'il relache les evesques, par soupçon de trahison mis en prison,[8] et après avoir obtenu l'audience sans la publique cavalcade, parte aussytost de Rome, où tout est plein de soldats et estrangers, parmy lesquels on craint quelque emotion à cause de tant de factions qui y sont. Nous verrons ce qu'en sera.

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,

vostre serviteur redevable,

C. Marin, m.p.

De Zurig, ce 21 de Juillet, stilo vetere, l'an 1642.

On tient Mirandola pour prise par les gens du pape[9] et ce avec consentement de deux princesses heritieres qui y sont,[10] dont Venise est fort en alarmes.

Les ambassadeurs d'Angleterre et de Danemarc avec ceux du Palatin sont partis de Vienne infecta re, n'ayans pas voulu se laisser mesner plus par le nez.[11]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Aug.

En in dorso: 21/31 Iulii 1642 Marin.

5817. 1642 augustus 2. Aan W. de Groot.[1]

5 Het verdrag dat de Savoyaards op 14 juni te Turijn hadden gesloten. Van Franse zijde werd het op 1 juli geratificeerd.

6 Volgens Zedler, *Univ.-Lex.* IV, kol. 780, was Borsello een kasteel, voor welks bezit de hertogen van Mantua jaarlijks aan de paus een kleine erkenning verschuldigd waren.

7 Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV. Uiteindelijk zag paus Urbanus VIII af van deze vorm van erkenning van het nieuwe koninkrijk van de tegen Spanje in opstand gekomen hertog van Bragança.

8 Eind juli 1641 was in Portugal een samenzwering aan het licht gebracht. Het initiatief daartoe zou uitgegaan zijn van de aartsbisschop van Braga; vgl. nos. 5362 en 5370 (dl. XII).

9 Uit vrees voor een aanval van de hertog van Parma op pauselijk grondgebied zocht Urbanus VIII naar mogelijkheden om zijn positie in de noordelijke regionen te verstevigen.

10 De erfgenamen van hertog Alessandro I Pico della Mirandola († 1637); zie *EI* XXVII, p. 161.

11 Op 12 juli kwam in Wenen een einde aan de onderhandelingen die vanaf het voorjaar van 1641 werden gevoerd over de kwestie van de Palts. In het gevolg van de vertrekkende Engelse ambassadeur Sir Thomas Roe bevonden zich de Deense resident Wilhelm Bidenbach von Treuenfels en de Paltsische woordvoerders Georg Johann Peplitz en Konrad de Spina (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 94, p. 98-99).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 939 App. no. 611. Antw. op no. 5798, beantw. d. no. 5834.

Riveti Examen[2] legere nondum potui; legam iam primo tempore et aliquid reponam. Quod de domino Vossio scribis, utar libenter eo consilio.[3] Protestationem Rotterodamensium mitto,[4] alterum illud per quod deiectis magistratibus sua existimatio servata est, reperies in

2 Grotius was vier dagen eerder in het bezit gekomen van een exemplaar van Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180).

3 In juni had Willem de Groot met Gerardus Joannis Vossius gesproken over de wijze waarop zijn broer zich kon verdedigen tegen aanvallen van onverzoenlijke calvinisten; vgl. no. 5762.

4 Het rekest dat de Rotterdamse vroedschap op 3 september 1618 opstelde om aangeboden te worden aan de prins van Oranje (met daarbij de 'protestationes' van 29 augustus en 10 september 1618). Het stuk werd als *Extract uyt het vroedtschapboeck van Rotterdam* opgeno-

omnibus urbibus.[5] Ego etiam mittam si reperero, sed nolim ob id necessariam chartarum aliarum editionem differri.

Nostra quae Blavius edit[6] et Walonem[7] cum commodo tuo exspectabimus. Ego de Antichristo dixi quae vera etiam nunc puto et ea firmabo in Annotatis ad Novi Testamenti[8] reliqua. De historia Batavica[9] cogitabimus ubi prodierint alia quae et hic et ibi affecta sunt. Responsum ad Santram scriptum est ab homine non imperito Gallici sermonis.[10] Posset quidem hic edi, sed statim omnes iudicaturi sunt a me vulgari meas laudes. Si apud vos id fieri poterit, recte; sin minus cogitabo. A domino Vossio epistolam accepi,[11] respondebo ubi primum potero. Interim gratias ei ago pro monitis optimis.

De Thuani et Sanctimarcii causa[12] quid dicam nescio. Rex de illis durissime loquitur quasi insidias struxissent vitae suae ac liberum suorum. Paucis haec persuadentur. Thuanus dato iudici se de hoc interroganti scabellum in quo sedebat in caput voluit impingere nisi ab aliis fuisset prohibitus. Sanctimarcius dixit rem fingi incredibilem, nunquam sibi bene convenisse cum fratre regio nec unquam sperare se potuisse apud eum locum gratiae quem apud regem habebat.

Dicitur eo cancellarius iturus cum bis mille militibus ad impediendam seditionem et eodem duci dux Bulionius, ut et ipse et alii ibi interrogentur. Sed moram negotio obiicit tum regis magna imbecillitas tum cardinalis nunquam periculo vacans valetudo. Idque unum est quod nunc vinctis optare possimus, mora temporis.

Saluta, quaeso, matrem et uxorem et liberos. Instrumentum de existimatione deiectis servata misi Gallice, inde diem et argumentum cognosces ut id Belgice quaeras et edi cures,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

2 Augusti 1642.

Frater regius se in Helvetia recepit et non vult interrogari. Apparitorum pars tertia ad arma cogitur, partes aliae duae sumtum praebebunt.

5818. 1642 augustus 2. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

5 Hier wordt gedoeld op de *Acte op de veranderinge van de magistraten,* dd. 16 november 1618; vgl. *BG* no. 889 no. 6.
6 De Amsterdamse editie van de *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1167 en 1168).
7 *Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium Loiolitam dissertatio prima.* Dit werk van Claude Saumaise was in 1641 te Leiden verschenen.
8 De *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus,* Parijs 1646 (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht (*BG* no. 1141).
9 Grotius' *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741).
10 Het vlugschrift dat een onbekende tegen de brief van Santra Salebrosus (C. Huygens) dd. 22 juni 1642 (no. 5761) had geschreven.
11 Brief no. 5801, dd. 21 juli 1642.
12 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 2 augustus.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5819.

Wij hooren hier dat die van het parlement den coning Hul willen in handen geven, mids bij haer blijvende de dispositie over de militie en de vloote. De coninginne van Engelant moet

eenige andere hoope hebben, dewijle haere Majesteit de Hollandsche ambassade retardeert.[2] Mij dunct niet datter reden is quaelijck te nemen dat den prins van Orangie zijns zoons schoonvader iet leent van zijn gelt. Aengaende gr[aef] Mauris[3] ben ick van uwe Ed. opinie.

't Is mij lieff dat mijne Annotata ad Novum Testamentum[4] in Engelant smaecken. De cleine tractaetges heb ick wel gezien dat aen veelen niet en zoude[n] behaegen; evenwel vertrouwe ick dat die mettertijd goed zullen doen. Mijne bewijsen tegen Rotterdam zijn noodigh in het Duitsch uitgegeven, zoo om de regierders van Amsterdam als om de gemeente te instrueren. Hier en heb ick zulcx niet van doen; zal niettemin eenige van de stucken insereren in hetgunt ick zal instellen tegens monsieur Rivet.[5]

Het desseing van dieghene die nu hier in de lij zijn, soo veel men can oordeelen, is geweest om zoo den coninck quame te sterven, gelijck daervan groote apparentie was voor Perpignan, ordre te stellen, opdat den cardinael en de zijnen niet en zouden blijven in het gouvernement. Wat middelen nu daertoe zijn aengewent, zal men mettertijd weeten. Aen de coninginne alhier is voorgeslaegen als een groote weldaet dat men om haerentwil madame de Chevreuse hier zoude doen comen.[6] Zij zegt dat haer daeraen niet en is gelegen. Men can tot noch toe niet anders mercken, off de coninginne is wel met den coning.

2 Augusti 1642.

Ons werd gezegt dat den prins van Orangie aen den coninck heeft geschreven[7] dat hij monsieur de Bouillon niet en wil voorstaen, zoo hij tegen den coninck iet heeft gedaen, maer dat hij bidt dat hij magh geoordeelt werden bij het parlement van Parijs, rechter van de marescaux de France. Monsieur de Tou[8] heeft het bewijs van zijn onschult gezonden nae Rome. 's Conincx broeder lochent dat hij heeft gezegt;[9] den coninck hierdoor in pijne zijnde heeft ontboden alle de advocaten van sijne Majesteit, die zijn ende die geweest zijn.[10]

2 Koningin Henriëtte Maria was van oordeel dat het vertrek van een Staatse ambassade tot bemiddeling in de Engelse geschillen op dit moment niet opportuun was (*Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 62-63).

3 Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen, gouverneur van Brazilië, had zich kandidaat gesteld voor de waardigheid van maarschalk van het Staatse leger.

4 De *Annotationes in libros Evangeliorum, cum tribus tractatibus et appendice eo spectantibus,* Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135, tezamen met nos. 1102, 1111, 1118 en 1129).

5 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889). In zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) ad art. XVI, nam Grotius enkele, in het Latijn vertaalde 'Autentycque stucken' op.

6 Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, was in 1637 uit de omgeving van koningin Anna van Oostenrijk verwijderd. Op verzoek van de koning kreeg zij geen toestemming om naar het hof terug te keren (*Lettres Richelieu* VII, p. 55-56).

7 Op 26 juli schreef Frederik Hendrik brieven aan Lodewijk XIII en Richelieu waarin hij uiting gaf aan zijn bezorgdheid over het lot van zijn neef Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon (*Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 53-54).

8 Een andere verdachte, François-Auguste de Thou, werd in Tarascon ondervraagd over zijn aandeel in de samenzwering tegen Richelieu. Eind augustus zou hij in Lyon moeten terechtstaan.

9 Gaston van Orléans begon nu te verklaren 'que messieurs de Bouillon et le Grand lui ayent dicté toute la substance du traicté d'Espagne' (*Lettres Richelieu* VII, p. 46).

10 Kanselier Pierre Séguier die door Richelieu was aangewezen om het proces tegen de markies van Cinq-Mars ('monsieur le Grand'), de hertog van Bouillon en François-Auguste de Thou te leiden, had voor zijn vertrek naar Lyon alle 'avocats du roi' voor nader beraad uitgenodigd (*Thuani historia* VII, X, p. 13; *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 223-231).

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 2 Augusti 1642 uyt Paris.

5819. 1642 augustus 2. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck spreeckt hard van de gevangenen. Sij defenderen haer niet quaelijck. Den hertogh van Bouillon zal, zoo men zegt, gebracht werden te Lions, alwaer den cancellier van Vrancrijck zal gaen met eenige anderen om de examinatie ende confrontatie te doen.[2] Ende om alle oproer te beletten gaen daer nae toe tweeduizent soldaten. 's Conincx broeder te Nizzy[3] zijnde heeft zijne depositie wat verbreedt. De coninginne is bij den coning te Fontainebleau. Op den rouw van de coninginne-moeder werdt ordre gestelt[4] ende men meent monsieur de Mombazon[5] gaet om het lichaem te haelen.

Monsieur du Hallier heeft den twaelfden Iulii het casteel van Viviers, bij hem becomen, gedemolieert ende 's anderendaeghs Dieuse gebracht tot acord ende bezet met garnisoen, zonder dat hertogh Carel zich heeft vertoont bij gebreck van volck ofte van vivres.[6] Melos ende Beck maecken gelaet van Catelet te willen belegeren,[7] waerom den grave van Harcourt zich hout bij Guise, alwaer oock comen zal den grave de Guiche.

Die van Perpignan hebben vremde voorslagen gedaen, willende voor een langen tijd onderhouden zijn bij de Fransoisen ende dan, zoo geen secours en quame, haer overgeven. Hierover de conferentie zijnde gebroocken, hebben die van binnen eenige goede uitvallen gedaen. De vlooten zijn door de tempeesten verstroit geweest. Daernae hebben de Spaegnaerden willen tweeduizent Italianen aenzetten te Roses ende den marescal de Motte-Odincourt hetzelve beletten.[8] Hiervan verwachten wij d'uitcomste, alsoock van het ontzet dat Leganes wil bij de hant nemen.[9] Ende is de zaecke niet buiten vreze, zoo door d'absentie van den coning als door de groote diffidentie, die overal is in 't rijck.

2 Augusti 1642.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5818.
2 Kanselier Pierre Séguier werkte nu nog in Parijs aan de voorbereiding van het proces tegen de markies van Cinq-Mars ('monsieur le Grand'), de hertog van Bouillon en François-Auguste de Thou. Verwacht werd dat hij tegen de 20ste augustus in Lyon zou verschijnen.
3 Gaston van Orléans hield zich aanvankelijk schuil in Aigueperse nabij Villefranche-sur-Saône. Hier schreef hij op 7 juli een brief waarin hij zich bij Richelieu verontschuldigde voor zijn politieke misstap (*Lettres Richelieu* VII, p. 29-30). In de daaropvolgende dagen zocht 'Monsieur' een beter heenkomen in Annecy (*Lettres Richelieu* VII, p. 24-30).
4 Maria de' Medici was op 3 juli in Keulen overleden. Haar stoffelijk overschot moest overgebracht worden naar Saint-Denis (*Lettres Richelieu* VII, p. 36-39 en p. 43-49).
5 Hercule de Rohan (1568-1654), hertog van Montbazon, gouverneur van Parijs (*Tallemant des Réaux* II, p. 221-222 en p. 1087).
6 In deze tijd verscheen in de *Gazette 1642* veel nieuws over de krijgsverrichtingen van de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, en zijn bondgenoten Jacques Rouxel de Médavy, graaf van Grancey, gouverneur Jean de Lambert, markies van Saint-Bris, en Paul Le Prévost, baron van Oysonville.
7 De Spaanse legeraanvoerder don Francisco de Melo had nabij Bergen in Henegouwen weer aansluiting gekregen met het leger van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck (*Gazette 1642,* no. 99, dd. 2 augustus 1642).
8 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, moest een Spaanse opmars naar Perpignan voorkomen. Te dien einde hield hij zijn troepenmacht bijeen in de omgeving van Montblanch en Vilafranca del Panadés.
9 De te laat opgezette reddingsactie van Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, was gedoemd te mislukken (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 211).

Monsieur de Harcourt is te Crecy. De Fransoisen hebben geslagen eenige van 't garnisoen van La Motte, eenige van Douai. 's Conincx broeder heeft zich van Nizzy geretireert in Swit-

zerlant om zeecker te zijn. Het derde paert van de sargeanten werde hier belast de wapenen te draegen, de twee andere derde paerten de costen te furneren.[10]

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, ten huise van mijnheer den reeckenmeester Reigersberg[11] tot Middelburg. Port 13 s. *En:* 2 s.

Bovenaan de brief schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 2 Aug. 1642 uyt Paris.

5820. 1642 augustus 2. Aan P. Spiring Silvercrona.[1]

Adres in de hand van Grotius: Mijnheer/mijnheer Spierinck, heer van Nordsholm, raed van finantie van de coninginne ende croon van Swede.

Onderaan de brief in andere hand: 2 Augusti 1642 Hugo Grotii saml.

5821. 1642 augustus 2. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Frater regius, ex quo Nizziaci est,[2] adiecit alia ad indicium prius. Rex de iis qui in vinculis sunt dure loquitur, quasi vitae suae liberorumque suorum insidiatis. Id tamen vix cuipiam persuadetur. Thuanus cum de eo interrogaretur, ita excanduit, ut in caput interrogantis scabellum coniecturus fuerit, ni alii intervenissent. Sanctimarcius autem ostendit, quam id esset incredibile: nunquam sibi bene convenisse cum regis fratre neque se sperare potuisse maiorem unquam apud illum ea, quam apud regem habebat gratiam. Qui res optime norunt, dicunt regem apud Perpinianum ita aegrotasse, ut morti proximus crederetur. Sanctimarcium et amicos eius tunc ita res disposuisse, ut si quid regi evenisset, ipse potius quam cardinalis clientesque eius rerum potirentur. Ad id parati dicuntur fuisse quatuor exercitus. Rex perscribit sermones, quos cum Sanctimarcio habuit. De induciis[3] se conscio actum non negat. Cardinalis regem pessime adversus se animatum fuisse non ignorat. Hinc diffidentia utrinque.

10 Ook de *Gazette 1642,* no. 99, dd. 2 augustus 1642, berichtte over de ordonnantie waarin de koning verlangde dat monsterrollen werden aangelegd van alle voor legerdienst beschikbare ‘huissiers et sergens des justices royales’.

11 Reigersberch was op bezoek bij zijn broer David van Reigersberch, rekenmeester van Zeeland.

1 Hs. Stockholm, RA, Extranea 25. Adres in Grotius' hand. Deze nieuwsbrief is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag eigenhandig aan Nicolaes van Reigersberch schreef (no. 5819). De hand die deze copie vervaardigd heeft, is te herkennen als die van de tweede schrijver in het zgn. copieboek; vgl. nos. 5748 en 5831.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 92; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 217 no. 439. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 185.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven aan Nicolaes van Reigersberch en P. Spiring Silvercrona dd. 2 augustus 1642 (nos. 5819 en 5820; zie voor de mededelingen in het postscriptum ook no. 5818).

3 Het verdrag dat 's konings broer Gaston van Orléans, met medeweten van de hertog van Bouillon en de markies van Cinq-Mars, op 13 maart 1642 met Spanje had gesloten.

Cardinalis cubiculo non egreditur. Urbem arcemque Tarasconae acribus custodiis tenet, advenientes explorat, Mazarinum apud se habet, quo ad negotia administro utitur. Chaviniacus comes regem, ita languidum ut sella plerunque gestetur, perpetuo obsidet, ne quis irrepat in

vacantem gratiae locum. Noyerius, antehac discors, plane comiti Chaviniaco se dedidit.[4] Eum omnes cardinalis amici pro rerum suarum servatore agnoscunt.

Dicitur dux Bulionius duci Lugdunum, ut ibi et ipse audiatur et coram eo vincti alii. Ac ne qua oriatur seditio, mitti ad urbis custodiam duo millia militum. Sed additur, lentius nunc procedere negotium ob incertam cardinalis valetudinem. Qui ea esse corporis constitutione a medicis creditur, ut non facile ad sanitatem sit reditura, praecipitari autem possit per febrem ex doloribus aut per gangraenam affectarum partium. Haec cardinalis non ignorans, quanquam forte sperat meliora, id omni modo agit, ut per principis Condaei potentiam et per comitis Chaviniaci gratiam apud regem, propinquos omnes suos post se relinquat tutos rerumque compotes. Regina tamen ad Fontem Bellaqueum est et, quantum colligere licet, bene ei cum rege convenit.

Davausius brevi hic erit. Misit ad me librum, quem edidit de iis, quae acta sunt ad res paci praeparandas. Video eum in id laborare, ut odio tardatae pacis Viennenses oneret.[5] Neque ego eos absolverim. Interim video nusquam a Davausio dari Ferdinando imperatoris titulum, quem ei dant Suedia Germanique omnes. Ego vero non video quomodo, nisi hoc impedimento remoto, ad pacis colloquia veniri possit. Nam si ille imperator non est, nihil valent data ab illo tuti itineris diplomata et potestates legatis concessae. De Germania enim tota controversia est, non de Hungaria, cuius illum regem Galli semper vocarunt et vocant. At vero neque rex Henricus IV ad pacis,[6] neque Batavi ad induciarum praevia venire unquam voluerunt, nisi collocata extra controversiam illi regis Galliae, his liberorum Ordinum qualitate.

Halerius, accepto augmento copiarum a Granseio et a Mediomatricum praefecto[7] et ab Ossenvillio, XII Iulii arcem Vivarii a se captam aequavit solo; postridie Diosam redegit in potestatem et praesidium ibi reliquit.

Quatuor Scotorum millia regi militatura Diepam advenere. Melos et Beckius speciem praeferunt obsidere volentium Castelletium. Ideo ad Guisam se contulit Harcurtius, cui se iuncturus creditur et comes Guichius. Qui Perpiniani sunt, cum ad colloquium admissi conditiones tulissent valde iniquas - volebant enim ad tempus aliquod ab hostibus pasci - eo abrupto erupere aliquoties satis prospere. Nunc Leganesius omnia tentat, ut eis subveniat. Classium autem utraque tempestatibus disiecta est. Tentarunt post id Hispani duo Italorum millia in portum Rosarum exponere. Id an impedire potuerit Motta Odincurtius, nescimus. Certe ex Languedocia et vetus et voluntarius miles ad eum mittitur.

4 De staatssecretarissen Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en François Sublet, seigneur de Noyers, gaven door eendrachtig samen te werken blijk van vertrouwen in de politieke richtlijnen van Richelieu.

5 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had te Hamburg meegewerkt aan de totstandkoming van het preliminair vredesverdrag van 25 december 1641. Het boek dat hij Grotius ten geschenke gaf, voerde het opschrift *Exemplum litterarum ad serenissimum Daniae et Norvegiae regem a Gallico per Germaniam legato scriptarum, circa tractatus pacis,* edities Parijs en Amsterdam 1642. Zie voor zijn tot eind september uitgestelde terugkeer naar Parijs, *Correspondance inédite du comte d'Avaux,* p. 260 n.

6 De vrede die Frankrijk en Spanje op 2 mei 1598 te Vervins hadden gesloten. Tijdens deze vredesonderhandelingen kwam ook de erkenning van het koningschap van Hendrik IV ter sprake; vgl. no. 5676.

7 Jean de Lambert (1586-1665), markies van Saint-Bris, gouverneur van Metz (*NBG* XXIX, kol. 136-139).

Habemus hic ordinarium e Portugallia legatum[8] et Emanuelis Portugalliae principis filium ex Italia huc profugum.[9]

8 De nieuwe Portugese ambassadeur Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, werd op 15 augustus door de koning ontvangen; vgl. no. 5715.

9 Het betreft hier de avontuurlijke prins Guillaume-Christophe-Louis, zoon van Manuel van Portugal en Emilia van Oranje-Nassau (*Het Staatsche leger* IV, p. 384-385; *Gazette 1642,* no. 99, dd. 2 augustus 1642).

Ad ferendum huc reginae matris corpus mitti creditur Mombazonius. Reginae vero regis uxori ii, qui nunc aulam gubernant, obtulere operam suam, ut revocaretur huc Chevreusia. At ipsa ostendit, id fieret an non fieret, sibi in aequo esse.

Londinii a parlamento in carcerem datus est urbis maior.[10] Nihilominus parlamentarii, videntes inter se nasci discordias et metuentes ne maiores fiant, offerunt regi possessionem urbis Hullae et quorundam militiae ducum nominationes, dum militia sinatur parlamento fidem addicere et parlamento tertio quoque anno permittatur iudicium, an ea fides recte servata sit, et omnium hactenus actorum detur indulgentia.

Princeps Arausionensis regem Angliae de privato suo adiuvat. Johannes Waertius Magontiaci erat,[11] cum inde ultimae venere literae.

Deus, etc.

Hugo Grotius.

Lutetiae, XXII Iulii/II Augusti 1642.

Frater regius se in Helvetios recepit. Ibi dicit se, quae testatus est, ideo dixisse, ut e Gallia sibi exire liceret. Thuanus autem innocentiae suae documenta misit Romam. Rex his motus, omnes qui advocati regii sunt et qui fuere, advocavit consilii causa. Res intricata est. Motta Odincurtius impedire descensum non potuit. Monuit Milleraium[12] ut sibi caveret. Galli praesidiarios tum Lamottae in Lotharingia, tum Duaci male habuere. Harcurtium Creciaci esse intelligimus. Pars tertia apparitorum regni ad arma cogitur, quibus sumtum praebebunt partes alterae duae.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Captivis quae imputata. Quae illorum responsio. Cardinalis circumspectio. Davausii scriptum, quo tardatae pacis negotium Viennensibus imputat, nec Ferdinandum imperatorem agnoscit. Belgica. Hispanica. Anglica. Alia nova.

5822. 1642 augustus 2. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Le duc de Boullion a esté pris à Cazal,[2] et s'apparcevant du desseing, s'estoit sauvé du chasteau. Mais la publication contre luy estant faicte, et le bruict semé par le peuple qu'il avoict voulu trahir la place, il a esté trouvé avecq son escuyer en

10 Lord Mayor Sir Richard Gurney werd op 22 juli in de Tower gevangen gezet (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 107; *The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1406-1413).

11 Met een deel van zijn onlangs in Zwaben geformeerde leger trok de Beierse generaal Johan van Werth langs de Rijn naar het Keulse Sticht (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 120).

12 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, een van de twee Franse bevelhebbers die de capitulatie van het Spaanse garnizoen van Perpignan moesten afdwingen.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 37.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 2 augustus 1642 (nos. 5819 en 5821).

un grenier, où ils s'estoyent cachez. On croit qu'on le menera à Lions, comme aussi les autres prisonniers, pris à ce subject, pour les examiner et confronter. On dict que le chancelier y va, et deux milles hommes pour empescher la sedition. Le frere du roy a augmenté ses depositions. Tant monsieur Saint-Marc que monsieur de Thou ont rejetté bien loing, et aveq raison, ce de quoy on les voulut accuser, d'avoir eu desseing sur la vie et du roy et des messieurs ses enfans. Les plus sages croyent que le roy estant malade avecq grand danger devant Perpignan, ces messieurs ont faict tout ce qu'ils ont pu, afin que le cas arrivant, monsieur le cardinal et les siens fussent exclus du

gouvernement. Il y en a qui croyent que la maladie tant du roy que du cardinal pourroit retarder un peu les procedures, ce qui est le meilleur qu'on pourroit souhaitter pour les prisonniers.

Le cardinal tient tousjours le chasteau de Tarasconne bien fermé et les portes, exceptée une qui est bien guardée. On croit que monsieur de Mombason va querir le corps de la reine-mere. La reine regnante est avecq le roy et, en tant qu'on peut juger, en bonne intelligence aveq sa Majesté. Le cardinal de Mazarini est prèz du grand patron et faict tous ses affaires, monsieur de Chavigny prèz du roy, s'y rendant si assidu qu'il pretand estre non moins le favory que le ministre d'Estat. Monsieur de Noyers oubliant les jalousies precedantes se soubmet tout à faict à monsieur de Chavigny, à qui tous les amis de monsieur le cardinal disent debvoir leur conservation.

Monsieur du Hallier, renforcé par des gens de monsieur de Gransei, du gouverneur de Metz et du baron d'Ossenville, a demoli le chasteau de Viviers le 12 de Juillet; le 13 il a priz Dieuse et y [a] mis garnison. Melos et Beck font mine d'en vouloir au Catelet. C'est pourquoy monsieur de Harcourt se tient prèz de Guise, et y viendra aussi le comte de Guiche.

Ceux de Perpignan ont faict d'estranges propositions aux François, voulans estre nourriz par eux pour quelque temps. Cela n'estant point reussi, ils ont faict quelques sorties, assez heureusement. Les deux flottes ont esté dispersées par les tempestes. Depuis, les Espagnols ont voulu mettre deux mille Italiens au port de Roses, et le marescal La Motte-Odincourt l'empescher. Nous attendons les nouvelles tant de cela que du secours que Leganes mene aux assiegiez. Quatre mille Escossois pour le roy sont venus à Diepe.

Nous avons icy un ambassadeur ordinaire de Portugal et un prince, fils du don Emanuel, qui s'est sauvé de l'Italie.

Nous apprenons que le parlement veut laisser au roy de la Grand-Bretagne la ville de Hull moyennent que le roy trouve bon que la milice de tout le royaume face serment au parlement et que de trois en trois ans le parlement juge de l'observation et à quelques autres conditions, entre lesquelles seroit aussi un pardon general. On ne laisse de publier icy tousjours les advantages des Irlandois catholiques.

Nos affaires vont tres bien en Silesie et Moravie par la conqueste de tant de places, mais le revers est à craindre, car il faut tenir pour certain que l'empereur remuera tout pour se conserver ces provinces de ces dix mille hommes, qui viendront de la Suede. Quand on y adjousteroit une bonne levée d'Allemans payez par le roy de France, on pourroit faire une bonne armée pour la jetter dans la Baviere et par là en Austriche. Mais de cecy il se faut remettre à la sagesse de ceux qui nous gouvernent et surtout à la divine, à laquelle je recommande la paix et vostre prosperité, estant, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Le 2 Aoust 1642.

Nous apprenons que monsieur [le] frere du roy s'est retiré en Suisse et qu'il se dedit. Le roy a pris conseil sur cet affaire des gens du roy, qui sont et qui ont esté. La Motte-Odincourt a adverti monsieur de La Mileray qu'il soit à ses guardes. Les François ont ba[t]tu quelques-uns des garnisons, tant de La Motte que de Douay.

On dict à Parys que monsieur le prince d'Orange a escrit au roy[3] qu'il ne veut pas defendre le duc de Boullion, s'il a failli contre le roy, mais qu'il desire qu'il soit jugé par le parlement. Je desire de sçavoir, s'il est vray. Le tiers des sergeants du royaume est commandé de porter les armes, les deux autres tiers de fournir aux fraix. Monsieur d'Harcourt est à Crecy. Les François ont malmené les garnisons de La Motte et de Douay, qui estoyent sorties.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Vicquefort.

3 Een dergelijke interventie van Frederik Hendrik ten gunste van zijn neef Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had inderdaad plaatsgevonden; vgl. no. 5818.

5823. 1642 augustus 4. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De rebus Petri certi hactenus nihil scribi potuit. Dabimus tamen operam ut certiora intelligamus. Hasselarii bene nobis volunt,[2] ut et alii. Spero eos aliquid effecturos. Interea ipse et quam sibi despondit pendent animi. Haec[3] etiam ab aliis, imprimis cognato nostro Lodestenio,[4] ambitur atque ita intra sacrum saxumque stat[5] ut nec ei possit nubere cui se ipsa addixit, nec alii aut possit aut velit. In matrimoniis contrahendis aliquid permittendum est Deo qui ei statui solet benedicere, ut et nos sumus experti.

Pro concordia ecclesiae vota libenter facio, et sicut re integra quaestionem de divortio faciendo suas considerationes habituram agnosco, ita nullas rationes video cur qui inter protestantes hactenus vixerunt, romanae se communioni dare debeant. Praesertim cum ea ecclesia quae errare se posse negat, etiamnum in multis erret et ferro flammaque in innocentes grassando manus adhuc habeat piorum sanguine madentes, neque certum sit non iterum eo redituram, cum dogmata ea retineat quibus manentibus persecutio in pios semper possit resurgere. Si Casaubonus ea quae scribis cum in Galliis esset[6] dixit, minoris mihi iam erit quam antea. Cum enim id consilium nunquam in Anglia sit exsecutus, constat id non ex dictamine conscientiae processisse, cui alioqui fuisset obtemperandum. Te quod attinet, Deum precor eam tibi indat mentem ut in ea maneas libertate in qua hactenus vixisti et conscius ipse tibi honesti de concordia propositi a Deo expectes eventum, neque in causa sis ut Laurentiades[7] aliique hic inimici absolvantur calumniarum aut multi hic pii et amici irreparabile sumant scandalum. Pater quid ad te ea de re scripserit nescio.[8] Concordiae amicissimum fuisse certo scio, non ita tamen ut deserta communione in qua hic vixit, alii a qua exiverat iungere se in animum induxerit. Mihi certe eius rei nulla suppetunt argumenta, quin potius exemplo suo quid sentiret, ostendit. Cordesium[9] obiisse minus mihi iam aegre est, quia ex Vossio intellexi extrema aetate non nihil delirii ipsi obortum fuisse.

De Roterodamensibus scriptis iterum repeto non esse mihi omnia ea quae petis ad manum; et repertum quidem in archivis Rotterodamensibus libellum quem ipsi pro te obtulerant Ordinibus, sed nullam illic extare protestationem.[10]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 252. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5808, beantw. d. no. 5838.
2 De Amsterdamse regenten Pieter en Dirck Hasselaer. In principe waren zij bereid een passende werkkring voor Grotius' tweede zoon Pieter te zoeken.
3 Er zijn aanwijzingen dat hier gedacht moet worden aan de Delftse Charlotte van Santen.
4 De concurrent was mogelijk mr. Cornelis van Lodensteyn, zoon van de Delftse regent Arend van Lodensteyn (1560-1637). Een andere kandidaat voor deze rol zou Joost van Lodensteyn kunnen zijn, alleen moet men zich bij deze figuur afvragen of iemand tegelijkertijd minnaar te Delft en theologiestudent in Franeker kan zijn. Zie voor deze familie, J.E. van Someren Brand, ‘De Lodensteyns en hun magen’ in *Ned. Leeuw* 8 (1890).
5 Vgl. Plautus, *Captivi* 617, in de betekenis van tussen hamer en aambeeld zitten.
6 Isaac Casaubonus was een groot bewonderaar van koning Hendrik IV geweest. Diens dood in 1610 was voor hem aanleiding om Frankrijk te verlaten; vgl. *DBF* VII, kol. 1299-1301.
7 De Amsterdamse predikant Jacob Laurentius.
8 Van de hand van Jan de Groot is alleen een verhandeling ‘de controversiis ecclesiasticis’ uit de tijd van het Bestand bekend; vgl. no. 5808.
9 De bibliofiel Jean de Cordes was eind juli overleden. Nog geen maand vóór zijn overlijden had Grotius hem een exemplaar van Vossius' *De theologia gentili* ten geschenke gegeven; vgl. no. 5775. In augustus toonde Richelieu belangstelling voor de overname van diens bibliotheek (*Lettres Richelieu* VII, p. 57, 68, 90-91, 97 en p. 105).
10 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889). Onlangs had de bejaarde theoloog Johannes Wtenbogaert voor enkele uittreksels uit de

Thuani causam[11] a reliquorum odiosis machinationibus segregari libenter audio. Valde enim et ipsi et familiae, quae tot viros bonos doctosque protulit, faveo.

Epistolam de rebus Laurentiadae[12] quam ad nas misisti, legi cum Utenbogardo. Nihil ea magni momenti continet, neque digna videtur quae publice legatur.

Quo loco sint res ad Perpignanum et si quid ibi praeterea est novi, scire avemus. Nihil hic iam novi est nisi quod Brederodius marescalli dignitatem, Solmensis vero summam machinarum praefecturam meruerunt,[13] et quod Orientalis Societas decem naves egregie onustas iam acceperit.[14]

Deus Optimus Maximus te, uxorem familiamque omnem diu sospitet,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, IV Augusti 1642.

Prolegomena ad Anthologiam[15] accepi quidem, sed nondum legi. Postea lecta perplacuere.

Parlamentarii interceperunt regis ad uxorem litteras in portu Goeredano per bellicae navis magistrum.[16] De eo hic questus est nuntius, sed iam illa navis in altum erat provecta. Trompius noster Anglorum ut et Hamburgensium naves a portu Dunckerkano arcet et illuc tendentes in Selandiam mittit.[17]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Aug.

En in dorso: 4 Aug. 1642 W. de Groot.

5824. 1642 augustus 4. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Rotterdamse vroedschapsboeken gezorgd. Van de nog ontbrekende ‘protestationes’ had Grotius thuis nog een exemplaar liggen; vgl. no. 5817.

11 François-Auguste de Thou kon zich niet onttrekken aan de verdenking dat hij meegewerkt had aan de samenzwering tegen Richelieu.

12 Het pamflet dat Grotius toegestuurd had gekregen van een tegenstander van Laurentius.

13 Johan Wolfert van Brederode werd uiteindelijk aangewezen om de in juli overleden Staatse veldmaarschalk Willem, graaf van Nassau-Siegen, op te volgen. Door deze promotie kwam de plaats van generaal der artillerie vrij. Voor deze functie leek Johan Albert van Solms (1599-1648), gouverneur van Maastricht, de meest geschikte kandidaat te zijn (*NNBW* II, kol. 1343).

14 Zie J.R. Bruijn, *Dutch-Asiatic shipping* III, p. 44-46.

15 Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

16 Koning en Parlement vochten hun twisten nu ook op zee uit. Op 11/21 juli werd een koninklijk schip door een zekere kapitein Piggot tot zinken gebracht (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 109 en p. 122).

17 Aan de Staatse vlootvoogd Maarten Harpertsz. Tromp was de blokkade van de haven van Duinkerken opgedragen; zie M.G. de Boer, in *TvG* 60(1947), p. 50-56.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 112. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

Mijnheere,

De jongste brieven wt Weenen ende Prage brengen anders niet mede, dan dat den aertshertogh Leopold bij Brun[2] opgetrocken ende nae Silesiën toe, om Brig t'ontsetten, gemarcheert was; ende dat den generael Torstenson ettelijcke duisent mannen voor Brieg gelaeten ende met den rest hem tegemoet gegaen was, also dat men apparentelick met den eersten wat

2 Tegenw. Brno.

hooftsaackelicks vernemen werde.[3] Het guarnisoen tot Olmitz is tot 3000 mannen versterckt, ende laet den gouverneur nogh aen de fortificatiën arbeiden, ende hadde tot beter defentie van de stadt de hooftstadt laten afbranden ende de kercke van de capucins tot een blockhuis accommoderen.[4]

Jean de Weert, sijnde den 25e deses tot Franckfort aengecomen, is den volgenden dagh scheepgegaen om nae beneden te comen.[5]

Des stadt Hildesheim gedeputeerden, die over de drie maenden te Ceulen hebben gelegen ende bij denselven ceurvorst gesolliciteert, dat sij van desselfs guarnisoenen mochten ontslagen blijven, sijn weder nae huis met cleine satisfactie vertrocken.[6]

Hiermede u. Exc.tie bevelende in de protectie Gods, verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Haage, 4 Augusti 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Augusti.

5825. 1642 augustus 5. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 17 de Juillet. J'apprens que monsieur le mareschal Horn est passé par Hambourg[2] et que nos affaires vont tres bien en Silesie et aux provinces voisines, mais l'archiduc Leopold et Picolomini rassamblent de l'Austriche, Hongerie et Poulongue tant qu'ils peuvent des gens pour reprandre Ulmitz.[3] Nos dix mille hommes de la nouvelle levée en Suede sont prèz pour passer la mer; si le roy de France vouloit donner quelque chose d'extraordinaire, on les pourroit

3 Brzeg (Brieg) aan de Oder. Van 25 juni tot 25 juli doorstond deze plaats een zware belegering. Zodra de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson vernam dat aartshertog Leopold Wilhelm in aantocht was, gaf hij zijn manschappen order om het beleg op te breken; zie de *Gazette 1642,* no. 111, 'extraordinaire' dd. 29 augustus 1642.

4 Het Zweedse garnizoen van Olomouc was van 2000 op 3000 man gebracht. Tweeduizend in de haast bijeengebrachte burgers werkten aan de fortificaties (*Gazette 1642,* no. 101, dd. 9 augustus 1642).

5 De Beierse generaal Johan van Werth meldde zich op 5 augustus in het keizerlijk-Beierse legerkamp van Hatzfeldt ende graaf van Wahl te Zons (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 122).

6 De aartsbisschop-keurvorst van Keulen het aanspraken gelden op het Sticht Hildesheim. Over de kwestie van het stadsgarnizoen werd vanaf april onderhandeld (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 111-115, met op p. 113 n. 131 de namen van de onderhandelaars).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 40. Antw. op no. 5791.

2 Op 15 juli was de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Hamburg aangekomen. Na een gastvrij onthaal reisde hij tegen het einde van de maand door naar Wolgast (*Gazette 1642,* no. 109, dd. 23 augustus 1642).

3 Aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini richtten hun aanval op Olomouc, de Moravische stad die op 13 juni door de Zweden was veroverd.

augmenter et de cela faire une armée, qu'on donneroit à monsieur le marescal Horn, qui a bonne envie de recompenser les Bavariens selon leurs oeuvres.[4]

Le chancelier est party[5] avecq quelque compagnie pour sa guarde en chemin; se va rendre à Lions pour faire le proces aux prisonniers. Le frere du roy s'est retiré en Suisse et se dedict, disant n'avoir que cherché de moyens pour sortir de la France. Ceux du parlement d'Angleterre menacent de vouloir venir avecq 30 mille hommes à Jork pour querir le roy. La partie des romanistes se fortifie en Irlande. Et au pays de Coulogne et de Cleves on se regarde. Don

4 Veldmaarschalk Horn was eind maart vrijgekomen uit Beierse krijgsgevangenschap.
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 2 augustus.

Melos estant revenu vers la frontiere de France ne faict rien encore. Et de Perpignan nous attendons ce que produira ou la famine des assiegez ou le secours des Espagnols.

Icy on espere tousjours d'attirer les princes de Savoye, mais je m'en doubte aussi bien que vous. Je croy qu'à Rome on tiendra l'affaire de l'evesque de Lamego indecis jusques à ce qu'on voie quelle issue prendront les affaires du roy de Portugal.[6] On dict que les Hollandois ont dechargé de la guarde de Malacca.[7]

Je voy qu'il n'y a que trop d'Antichrist[s] et peut-estre il y aura encore de pires. Dieu nous en guarde et mette sa paix au monde,

le vostre.

Le 5 d'Aoust 1642.

Bovenaan de copie staat: Mons. Marini.

5826. 1642 augustus 5. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger, insonderss hochgeneigter herr ambassadeur,

Auss Stettin wirdt vom 21. diesess geschrieben, dass die auss der cron Schweden zue diessjährigem secours nach Teudtschlandt destinirte völcker zu fues, in den königl. orlogschiffen vff der Rüden[2] glucklich vndt woll angelangt seind, welche zue lüchten vndt vollend an land zusetzen bey Wollgast, alle in selbigen quartieren verhanden gewesene kleine gefässe dahin sich begeben haben. Die reuterey wirdt ehister tagen gleichfalss folgen. Der herr legat Oxenstirn[3] ist zu ged. Wolgast, umb alle nothwendige anstaldt bey diesen völckern zumachen. Wie man vernimbt, soll der meiste theil diesser newen völcker nach der Schlesie gehen, vndt mit dem rest die guarnisonen verstercket werden; könte also durch diesen secours der herr feldtmarschall Torstenson dem feind, vngeachtet dessen überauss grosser kriegssbereitschafft vndt zusammen ziehung der völcker, iro nicht überlegen, dennoch starck vndt gewachsen gnug sein.

Den 14. diesess wahr Brieg noch nicht über; 3 minen hatten schon, aber ohne effect, gesprungen, mit der vierdten wahr man noch zue werck, vndt da diesse, wieder verhoffen, auch ohne effect abgehen solte, dörffte vermuthlich der herr fe[l]dtmarschal, weiln Piccolomini mit 20 m. im anzuge begriffen, vndt den ordt zu entsetzen willenss sein soll, woll eine andere resolution ergreiffen, vndt bey zeiten

6 De Portugese gezant Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, die nu al meer dan een half jaar wachtte op een audiëntie bij de paus.

7 Malakka was in 1641 op de Portugezen veroverd. Zie voor de verdere ontwikkelingen, *Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia 1641-1642,* p. 77 e.v.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 59. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

2 De rede voor de haven van Wolgast waar de lichters lagen.

3 Johan Oxenstierna, de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie. Zijn verblijf in Wolgast hield ook verband met het bezoek dat de Zweedse veldmaarschalk Horn aan deze stad wenste te brengen (*Gazette 1642,* nos. 109 en 112, dd. 23 en 30 augustus 1642).

in gute postur sich setzen müssen.[4] Auss Polen wirdt geschrieben, ess sollen die Vngarn, ehe vndt bevohr sie ihrer religions freyheit versichert, dem keyser gantz keine völcker abfolgen lassen wollen.[5]

Der Türckische keyser soll in person durch die Polnische gräntzen nach Asaac gangen

4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson brak de belegering van Brzeg (Brieg) op 25 juli af; vgl. no. 5824.

5 De protestantse vorst György I Rákóczi van Zevenburgen leidde de oppositie tegen de keizer.

sein, vndt umb desswillen der Polnische feldtherr[6] mit einem kriegssheer an den gräntzen vff dess reichss huth liegen.

I. churf[ürstl.] D[urchlaucht] zue Brandenburg schicken den herrn cantzler Götz vndt h[errn] Leuchtmar mit einer ansehnlichen suite in ambassade nacher Schweden. Von ihrer werbung vernimbt man, dass sie wegen der alten königin, umb wegen deroselben sachen einen vergleich zutreffen, vndt dan zwischen der cron vndt chur Brandenburg wiederumb gutes vertrawen vffzurichten, angesehen seye.[7]

In dem hafen zu Copenhagen ist ein Mosscowitische stadtliche ambassade ankommen, ist aber den 16. diesess noch nicht anss landt oder in die stadt zukommen ihr zugelassen worden. Vndt meinet man, es geschehe auss revenge dessen, weiln vorm jahr dess königss natürlichem sohn graff Voldemarn[8] in seiner nach der Musscow gethanen ambassade auch schlechte ehre wiederfahren sein soll. Wan aber der könig zu Copenhagen einlanget, soll sie nit allein eingenommen, sondern auch frey tractirt werden. Der könig danckt keine völcker mehr ab, hat die schwachen compagnien vnter die stärckern stecken lassen, will 10 m. man, ohn dass landtvolck vff den beinen behalten, umb vff einen begebenden fall eine parate armee bey der handt zu haben.

Zu Hannover wirdt ein Luneburg. landtag gehalten vndt daruff über die execution der Goslarischen tractaten deliberirt. Von selbigen abdanckenden völckern hoffen wihr, einen guten theil an vnss zubringen vndt mit selbigen neben zuthuen anderer die keyserl. werbungen in diesen niederquartieren gantz zu zerstören.[9]

Ew. Excell. thue ich hiemit göttlichem schutz zu allem wollergehen getrewlich empfehlen

Ew. Excell. gehorsamber diener
G. Keller m.p.

Datum Hamburg, den 26. Iulii 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Aug.

6 Stanisław Koniecpolski († 1646), ‘castellanus’ van Krakau, bevelhebber van het koninklijke Poolse leger (A.S. Radziwill, *Memoriale,* passim).

7 Op 14/24 juli 1641 hadden Zweden en Brandenburg een voorlopig wapenstilstandsverdrag gesloten. In de loop van 1642 verslechterden de betrekkingen tussen de twee landen. Onlangs waren de onderhandelingen over de ratificatie van het verdrag afgebroken. De missie van kanselier Sigismond von Götze (1578-1650) en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim werd uitgevoerd onder de dekmantel van bemiddeling in de geschillen tussen de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg en de huidige machthebbers. In werkelijkheid ondernamen de Brandenburgse gezanten deze tocht om namens keurvorst Friedrich Wilhelm de jonge koningin Christina een huwelijksaanzoek te doen (*Urk. u. Act.* I, p. 566-595 en XXIII-1, p. 34-41).

8 Valdemar Christian (1622-1656), graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, had in Moskou tevergeefs gedongen naar de hand van de tsarendochter Irina (*DBL* XV, p. 245-247).

9 In de afgelopen winter hadden de hertogen van Braunschweig-Lüneburg te Goslar een verdrag met de keizer gesloten. Op 19 april 1642 werd het verdrag te Brunswijk geratificeerd. Desondanks bleven de hertogen contacten onderhouden met de Franse ambassadeur te Hamburg (*Doc. Boh.* VI, p. 433 no. 1308).

5827. 1642 augustus 9. Aan G. Horn.[1]

Monsieur,

Et moi et touts les miens, nous tenons obligez au plus haut degré à vostre Excellence de ce qu'elle nous conserve sa souvenance et faveurs; et pourtant ne desirons rien tant que de suppleer par de continuels services ce qui a manqué à la reception.[2] Et suis tres aise de ce que messieurs les ambassadeurs de Suede et de France[3] ont tesmoigné le deu respect envers les vertus eminentes et tres grands merites de vostre Excellence.

Le roi m'a faict sçavoir solennellement selon la coustume la mort de la reine sa mere, desirant que je me mette en deuil avecq mon train;[4] ce que je vas faire, pour aprèz voir sa Majesté et entre autres la remercier de l'honneur qu'elle a faict à la reine et couronne de Suede en la personne de vostre Excellence, à laquelle je souhaitte un heureux voiage en Suede et un employ digne de ses qualitez, ce qui est fort desiré icy. Je ne mande pas des nouvelles à vostre Excellence, pour ce qu'il n'y en a gueres, et ce qu'il y en a, elle l'apprendra de monsieur le baron d'Oxenstiern, ambassadeur extraordinaire,[5] et de monseigneur le grand chancellier.

Je demeure, monsieur,

de vostre Excellence le tres humble serviteur,

H. de Groot.

XXXI Iulii/IX Augusti 1642.

Adres: Au tres illustre seigneur, le seigneur Gustaf Horn, marescal des armées de la reine et couronne de Suede.

En in andere hand: Monsieur l'ambassadeur Grotius de Paris, du 31 Iulii/9 Aoust 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: Monsieur le marescal Horn.

5828. 1642 augustus 9. Aan W. de Groot.[1]

1 Hs. Stockholm, RA, E 2354, Bielkesaml., Skrifvelser till Gustav Horn. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 39 no. 3. Copie aanwezig te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 41.

2 Tijdens zijn verblijf in Parijs had de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn enige dagen verblijf gehouden in Grotius' woning, rue des Saints-Pères.

3 Na een bezoek aan de Republiek was de veldmaarschalk op 15 juli in Hamburg aangekomen. Hier werd hij onthaald door de ambassadeurs Johan Adler Salvius en Claude de Mesmes, graaf van Avaux (vgl. *Gazette 1642,* no. 101, dd. 9 augustus 1642).

4 Maria de' Medici was op 3 juli te Keulen overleden. Op 16 en 17 augustus brachten de ambassadeurs een condoléancebezoek aan de koning te Saint-Germain-en-Laye (*Gazette 1642,* no. 109, dd. 23 augustus 1642).

5 Johan Oxenstierna, de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie, bevond zich momenteel in Wolgast.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 940 App. no. 612. Antw. op no. 5813, beantw. d. no. 5845.

Gratias ago quod pro meis editionibus laboras. Puto vanum non esse quod de Sorberio scribis.[2] Itaque aut alius quaerendus est quem dominus Vossius sufficere iudicet. Si talis inveniri nequit, remittendi sunt libri ut ego hic idoneos reperiam. Et sunt hic qui se offerunt. Riveto postremum hoc respondebo,[3] et brevi admodum, tempore mihi opus est ut et ego quod feci

2 De jonge Franse protestant Samuel Sorbière kwam te werken op een plaats waar hij geen gelegenheid had om zich bezig te houden met de vervaardiging van de indices op Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

3 Tegen Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) schreef Grotius het verweerschrift *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183). In september ging het werk naar de drukker.

relegam et alii. Maraisius per se est indoctus. Sed non est dubium, quin adiutores habeat ministros omnes. Agitur enim res non parva; neque enim parum illis serviit commentum illud de Antichristo.[4] Et male sit illis qui se tam ei similes fecere, ut pro eo accipi possent. Librum de Iure belli ac pacis ad magnum cancellarium missum esse gaudeo.[5]

Pro Thuano non frustra metuitis.[6] Videtur cardinalis redire huc nolle, nisi ablatis et inimicis et constituto exemplo, ne quis ipsum audeat offendere. Ad regem Angliae plures se conferre gaudeo. Sed audio magnas esse vires parlamentariorum; verum ipsos inter se parum concordes.

Domino Utenbogardo quod pro me laborat gratias ago.[7] Misi ego quae habui, ea iam acceperis.

Commenda me, quaeso, precibus matris, uxori tuae et liberis et amicis,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

9 Augusti 1642.

Rex causas edit, cur capi fecerit eos qui capti tenentur et quorum nunc arctior custodia est.[8] Iudices dati primi praesides Aquensis, Tolosanus, Gratianopolitanus et consiliarii terni ex quoque horum parlamentorum, aliqui ex Consilio Status et libellorum supplicum magistri.

Memini me legisse olim in Savanarola [*sic*] non satis nos tuto argumentari contra iudaeos, ... virgo concipiet.[9] Nunc percurri Triumphum crucis et scriptum eius contra Iudaeos. Non invenio illum locum. Si quos nosti in illius scriptis multum versatos, ii forte tibi eum indicare poterunt. Mihi nec multum est temporis, nec ulli adiutores, quales Rivetus habet plurimos.[10]

4 In de Republiek werd uitgekeken naar het antwoord van Samuel Desmarets (Maresius) op Grotius' *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128, 1129 en 1130).

5 Begin juli had Willem bij zijn broer de indruk gewekt dat er iets mis was gegaan met de verzending van een exemplaar van de nieuwste herdruk van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571).

6 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 9 augustus.

7 De bejaarde remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert hielp Grotius' broer en zwager bij het bijeenbrengen van de collectie *Autentycque stucken* (*BG* no. 889).

8 Het koninklijk schrijven, dd. 4 augustus, zou drie weken later afgedrukt worden in de *Gazette 1642,* no. 110, 'extraordinaire' dd. 27 augustus 1642: 'La lettre que le Roy a escrite aux principales villes de ses provinces et aux ambassadeurs, sur le sujet de l'emprisonnement du duc de Bouillon et du sieur de Cinq-Mars, grand escuyer de France'.

9 De zin zal als volgt gelezen moeten worden: 'Memini me legisse olim in Savonarola non satis nos tuto argumentari contra Iudaeos, [de loco Esaiae cap. VII, vers. 14: Ecce] virgo concipiet'.

10 Grotius' verzoek was het gevolg van een kritische kanttekening die Rivet in zijn *Examen* had gemaakt op een 'animadversio' van Grotius in zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) ad art. XX 'De sufficientia sacrae scripturae'. De 'animadversio' loopt aldus: 'Quaerit ex me dominus Rivetus ex qua traditione hauserim interpretationem *primum obviam,* id est, κατά πόδας loci qui est Esaiae VII, 14. Facilis est responsio: me in illa expositione nullum statuere dogma quod traditionis auctoritate egeat. Credo Christum ex virgine natum, sicut omnes credunt Christiani ... . Bene enim dixit vir sanctissimus Hieronymus Savanarola in Triumpho Crucis, imprudenter facere qui isto prophetae loco Iudaeos sperent se posse convincere'. Deze passage was voor Rivet aanleiding om het oeuvre van Savonarola eens nader te bekijken: 'Savonarolae autem locum talem, in Triumpho Crucis, frustra a me quaesitum, vellem indicari. Habetur libr. 4 c. 5 'Iudaicae perfidiae superstitionisque confutatio'. Nihil tale ibi reperitur' (*Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180), p. 121-123). Ook Grotius slaagde er niet in de passage terug te vinden in de gangbare edities van de

Triumphus Crucis. In zijn *Votum pro pace ecclesiastica* wijst hij nu op een ander werk van Girolamo Savonarola: ‘Quare et Savonarola in Triumpho Crucis magno iudicio totum illum locum omisit, et in libro contra Iudaeos addit ...’. Met dit antwoord nam Rivet geen genoegen. Opnieuw gaat hij zoeken, deze keer ‘in illo libro, agens de Messia contra Hebraeos’ [=*Solatium itineris mei*], maar nog steeds vindt hij geen duidelijk antwoord op zijn oorspronkelijke vraag (*Apologeticus* (*BG* no. 298), p. 240). Tenslotte wordt in de *Rivetiani apologetici ... discussio* van 1645 (*BG* no. 1195) de kwestie verklaard door erop te wijzen dat Grotius, door tussenkomst van zijn inmiddels overleden vriend Jean de Cordes,

5829. 1642 augustus 9. Aan N. van Reigersberch.[1]

Ik moet alleen eenige bijzonderheden melden uit de brieven van de Groot, die geduurende deze drie maanden zich toonde met de berichten wegens den heer de Thou zeer begaan te zijn, zoo om de naauwe vrindschap met hem zelf onderhouden, als die hij genoten had van zijnen vader, den zeer vermaarden heere Jacobus Augustus Thuanus. Nadat hij den negenden van Oogstmaandt aan zijn zwager geschreven had:

's Konings broeder wil niet geconfronteert zijn en blijft te Nissy.[2] De advocaten van den koning, in tegenwoordigheit van den koning ondervraagt zijnde, zeggen dat zijne verklaring kragt heeft ad torturam zonder confrontatie, tot de pijnbank zonder tegenhoring.

De koning, niet wel zijnde, neemt zijn divertissement met konfituren te maken. De Noyers[3] pelt de pruimen.

5830. 1642 augustus 9. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Don Melos ende Beck blijven bij Valentienne,[2] de graven van Harcourt ende de Guiche bij Crecy, zonder tot noch toe iet uit te rechten. Monsieur du Halier maeckt forten rondom La Motte, terwijl hertogh Carel zich gaet vougen bij de keizerschen om iet te tenteren in den Elzas.[3] Wat van Perpignan zal werden, is noch onzeecker. Leganes boven de dertienduizent man die hij tevoren hadde, heeft noch tienduizent becomen over Roses.[4] Ende den coninck van Spagnie is in persone te Saragossa, zes mijlen van Perpignan. De marescaux Schomberg ende La Millerai trecken zooveel zij connen uit Languedoc tot haere verstercking.[5] Oock is den hertogh van Anguien[6] bij haer gecomen met veel adels ende den coninck zent derrewaert

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 313 en p. 316. Tezamen met no. 5830.
2 Gaston van Orléans wachtte in Annecy af op hetgeen in Parijs en Tarascon over hem beslist zou worden. Ten aanzien van zijn verzoek om niet geconfronteerd te worden met de andere verdachten in de zaak van de samenzwering tegen Richelieu, had in Parijs beraad plaatsgevonden; vgl. no. 5818. De door kanselier Pierre Séguier geconsulteerde 'avocats du roi' gaven op 1 augustus de verklaring uit 'qu'une déclaration ainsi baillée par Monsieur ... doit être aussi valable en son espèce que la déposition d'un particulier, suivie de récolement et confrontation' (*Mémoires d'Omer Talon* I, p. 226).
3 Richelieu's trouwe medewerker, staatssecretaris François Sublet, seigneur de Noyers.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5829.
2 Het weer samengebrachte leger van don Francisco de Melo en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck.
3 Na de verovering van Dieuze stootte de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, door naar La Motte, een ander bolwerk van hertog Karel IV in Lotharingen.
4 Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, koesterde nog steeds de hoop dat hij met deze troepenmacht de Franse verdedigingslinies rondom Perpignan kon doorbreken.
5 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, en Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, de twee bevelhebbers van het Franse leger in de Roussillon.
6 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had het legerkamp een tijdlang verlaten. In juni bevond hij zich in het gezelschap dat Richelieu escorteerde op diens reis van Narbonne naar Tarascon.

eenige van zijne lijfregimenten ende chevaux légers. De Fransoisen brengen oock haere vloot weder bijeen, maer de Spaensche vloot is veel stercker. Den coninck ende coninginne comen nae Saint-Germain.

De Fransoisen hebben trefves gemaect met de prince[n] van Savoyen,[7] die uit Nizze ende Villafranca 't Spaensch garnisoen hebben doen vertrecken. De Fransoisen beloven aen den cardinael de Savoye het huwelijck van zijn broeders dochter, met Nizze ende den aencleven vandien in appanage;[8] aen den prince Thomas de goederen van wijlen den grave van Soissons,[9] noch een pensioen van vijftichduizent croonen 's jaers van den coninck, de dochter van den hertogh van Longueville ten huwelijck aen zijne zoon met alle de goederen;[10] ende beloven al dat zij in handen hebben aen de princen te restitueren, uitgenomen Pignerol ende 't casteel van Thurijn, ende haer te helpen om weder te becomen 'tgunt de Spaegnaerds in Piedmont bezitten. Nu verstaen wij dat het acoord van dezelve princen met Vrancrijck t'eenemael is gesloten ende dat den prince Thomas is geweest bij mevrouw van Savoye ende zeer wel is onthaelt. 't Fransche leger in Piedmont, dat tot noch toe gecommandeert werdt bij monsieur de Pralyn,[11] recht noch niet uit, verwachtende de comste van den hertogh van Longueville.[12]

De guardes ende dienaers van monsieur le Grand zijn verandert uit suspicie die men had van eenigh desseing om te ontcomen.[13] Leganes met zijn leger is bij Zaragossa. 'tGunt van de Fransche vloot heeft bijeen connen gebracht werden, is te Barcelona. De Spaensche vloot bestaet uit veertich galeyen, zestigh andere schepen, verwacht noch eenige uit het rijck van Napels.

De commissarissen over de zaecke van de hertogh van Bouillon en de andre gevangenen[14] zijn de eerste presidenten van Aix, Toulouse, Grenoble, ende drie raedsheeren van diezelve parlementen, met noch eenige uit 's conincx raed ende eenige maistres de requeste.[15] Talon, voor desen advocaet-generael, sal daer hetselve officie doen.[16]

De Turcksche vloot is gegaen om het belegh van Asac te hervatten.

7 Het verdrag dat de Savoyaards op 14 juni te Turijn hadden gesloten. Van Franse zijde werd het op 1 juli geratificeerd (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 253).

8 Luisa van Savoye, dochter van de regentesse Christine de France, voegde zich in september te Nice bij haar oom Maurizio.

9 Prins Tommaso Francesco van Savoye was door zijn huwelijk met Marie de Bourbon de zwager van de oneervol op het slagveld van La Marfée omgekomen Louis de Bourbon (1604 - 6 juli 1641), graaf van Soissons.

10 Marie de Bourbon, gravin van Soissons, werd met haar vier kinderen vastgehouden in Madrid. Na vrijlating bleek geen van de kinderen interesse te tonen voor een huwelijk met een dochter van de hertog van Longueville.

11 César de Choiseul (1598-1675), graaf Du Plessis-Praslin, gouverneur van Turijn (*DBF* VIII, kol. 1202-1203). De gevangenname van de hertog van Bouillon hield voor hem in dat hij tijdelijk het bevel over de Franse troepen in Italië kreeg.

12 De in juli benoemde opperbevelhebber Henri d'Orléans, hertog van Longueville.

13 De markies van Cinq-Mars zuchtte in de kerker van Montpellier. Zijn bewaker, de heer van Céton, werd verdacht van te groot mededogen met de gevangene (*Lettres Richelieu* VII, p. 13-15 en p. 53-55).

14 Kanselier Pierre Séguier zou in Lyon het proces tegen de markies van Cinq-Mars, de hertog van Bouillon en François-Auguste de Thou leiden.

15 Pierre de Marca, president van het Parlement van Navarra, behoorde tot de 14 uitverkoren rechter-commissarissen. Naar het zich liet aanzien, waren de overigen vooral gerecruteerd uit het Parlement van Grenoble; zie voor hun namen, *Thuani historia* VII, X p. 13-15, en *Lettres Richelieu* VII, p. 77-78.

16 Omer Talon (1595-1652), 'avocat du roi' in het Parlement van Parijs. In zijn in 1827 door Petitot uitgegeven 'Mémoires' ontbreken aantekeningen over de maanden augustus 1642 - april 1643.

9 Augusti 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 9 Aug. 1642 uyt Paris.

5831. 1642 augustus 9. Aan P. Spiring Silvercrona.[1]

Adres in de hand van Grotius: Mijnheer/mijnheer Spierinck, heer van Nordsholm, raed van finantie van de croon van Swede.

5832. 1642 augustus 9. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex et regina ad Sancti Germani veniunt.[2] Rex plerunque sella fertur tempusque terit faciendis condituris, quas confecta vocant. Adstant comes Chaviniacus et Noyerius,[3] et pruna decorticant. Rex autem magis sibi quam antea rex videtur, quia et cardinalis abest et fratris molitiones discussit. Est autem frater eius rursus Nizziaci. Advocati regii a rege consulti respondent satis validum eius esse testimonium, etiamsi ad iudices ipse non veniat. Cancellarius iam Lugdunum ivit cum bono militum comitatu. Eo deducentur rei, de quibus quid porro futurum sit, in incerto est. Populus non male de illis sentit. Cardinalis Tarasconae se tenet, vix lectica progreditur ob brachii dolores.

De Perpiniano nihil dum constituit belli fortuna. Rex ipse Hispaniae in proximo est Caesaraugustae. Mari quoque Colubri portum audimus oppugnari ab Hispanis. Et Leganesium habuisse antehac secum XII millia, nunc ex maritima obsidione decem millia ei accessisse. A Schombergio et Milleraio augeri exercitus supplementis ex Languedocia; a Bressaeo[4] recolligi disiectam tempestate classem. Apud Schombergium et Milleraium est dux Anguianus et multa nobilitas et bona pars praetorianorum regis.

In Italia post captum ducem Bulionium imperat Pralinus. Hallerius circa Mottam struit castella ad claudendos aditus, dum dux Carolus se cum caesarianis qui in Alsatia sunt coniungit, aliquid ibi tentaturus. Melos et Beckius apud Valentinianas sunt; apud Creciacum Harcurtius et Guichius. Nihil ibi agitur. Apud cardinalem Riceliacum sunt Mazarinus cardinalis et Lesdiguierius.[5]

Batavi decem mercatorias naves, unam regiam, Anglicas omnes cepere. Venerant eae ad commeatus et alia Dunquercam ferenda. Quod hactenus a se toleratum nunc impedire constituerunt Batavi, captata occasione ex Angliae dissidiis et praetextu, quod et Hispani Anglicam quandam navem ceperint, quae commeatus in Galliam ferebat.

1 Hs. Stockholm, RA, Extranea 25. Adres in Grotius' hand. Deze nieuwsbrief is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag eigenhandig aan Nicolaes van Reigersberch schreef (no. 5830). De hand die deze copie vervaardigd heeft, is te herkennen als die van de tweede schrijver in het zgn. copieboek; vgl. nos. 5748 en 5820.

1 Tekst naar capieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 91; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 219 no. 440. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 189^{v}.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven aan Nicolaes van Reigersberch en P. Spiring Silvercrona dd. 9 augustus 1642 (nos. 5830 en 5831).

3 Richelieu's trouwe medewerkers, de staatssecretarissen Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en François Sublet, seigneur de Noyers.

4 Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, de commandant van de Franse vloot voor de Catalaanse kust.

5 François de Bonne de Créquy, hertog van Lesdiguières, gouverneur van de Dauphiné sinds 1638 (*DBF* IX, kol. 1207-1208 en kol. 1212 s.v. Créquy). Hij lette op de persoonlijke veiligheid van de kardinaal in Tarascon (*Lettres Richelieu* VII, p. 68).

Rex mihi more solenni nuntiari iussit matris suae mortem[6] rogavitque ut cum meis lugubria sumerem. In id me nunc paro, ut deinde in hoc habitu regem videam.
H. Grotius.

Lutetiae, XXX Iulii/IX Augusti 1642.

Iam nunc intelligo cum principibus Sabaudis perfectum negotium. Fuisse apud viduam principem Thomam, et bene acceptum. Exercitum Gallicum sub Pralino in otio expectare ducis Longovillani adventum. Sanctimarcii custodes et qui ei ministrabant mutatos ob suspiciones. Leganesium cum exercitu esse apud Saragossam, classis Gallicae quod colligi potuit, Barcinone. Classem autem Hispanicam esse XL navium longarum, aliarum LX, et expectari alias a Neapoli. Rex causas ait, cur eos qui nunc in vinculis sunt, capi iusserit.[7] Iudices in eos dati primi praesides Aquensis, Tolosanus, Gratianopolitanus, et ex quoque horum parlamentorum tres consiliarii, aliqui ex Consilio Status, et magistri libellorum supplicum. Turcicam classem profectam ad repetendum Asaci obsidium intelligimus. In Anglia rex Hullam obsidet; defendunt parlamentarii; praedae aguntur utrinque.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis animus humilis. Iudicium in reos formatur. Hispanica. Varia nova. Sabaudicae turbae compositae.

5833. 1642 [augustus 9]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

La guerre se faict froidement en ces quartiers,[2] Melos et Beck se tenans prèz de Valentienne et les contes d'Harcourt et de Guiche prèz de Crecy. Monsieur d'Hallier faict des forts environ La Motte et le duc Charles se va joindre aux imperiaux pour tenter quelque chose en Elsace.

De Perpignan on ne sçauroit rien dire encore. Leganes ayant cy-devant treize mille hommes en a receu dix mille de nouveau par la voye de Roses, et ce qui est grandement à considerer, le roy de France s'est esloigné de Perpignan et le roy d'Espagne s'en est approché, se tenant à Saragossa, qui est six lieux de Perpignan; l'armée navale des Espagnols [aussi bien] que celle des François, lesquels se remettent, ayant estez escartez par l'orage. Les mareschaux de Schomberg et de La Mileray attirent du Languedocq tant qu'ils peuvent. Le duc d'Anguin les est allé

6 Maria de' Medici was op 3 juli te Keulen overleden. Op 16 en 17 augustus brachten de ambassadeurs hun condoléancebezoek aan de koning te Saint-Germain-en-Laye (*Gazette 1642,* no. 109, dd. 23 augustus 1642).
7 Het koninklijk schrijven, dd. 4 augustus, zou drie weken later afgedrukt worden in de *Gazette 1642,* no. 110, 'extraordinaire' dd. 27 augustus 1642.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 41.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 9 augustus 1642 (nos. 5830 en 5832).

voir avecq force noblesse, et le roy leur envoye de ses regiments de guardes et chevaux legers.

Le roy et la reine sont fort bien ensemble et vont à Saint-Germain. Monsieur le frere de nouveau est à Nizzaz. Les advocats du roy estants consultez par le roy jugent que son tesmoingage a assez des forces sans confrontation. Le chancelier avecq bonne guarde est allé à Lions. La fille du duc de Bouillon[3] est venue icy.

Je prie Dieu, monsieur, de vous conserver en sa guarde paternelle, demeurant, vostre tres humble serviteur.

3 Charlotte de La Tour d'Auvergne († 1662), 'demoiselle de Bouillon', dochter van Henri de La Tour d'Auvergne (1555-1623), hertog van Bouillon (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* annexe no. 17, en *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1372).

Le roy publie un manifeste contre les prisonniers. Monsieur le frere du roy persiste à ce qu'il a dict et reçoit de l'argent. Les commissaires sont les premiers presidens d'Aix, Grenoble, Thoulouse, trois conseillers de chacun de ces parlements, quelques-uns du Conseil d'Estat et maistres de requestes.

L'accord avecq les princes de Savoye est conclu pour la France et pour Madame. Le prince Thomas a veu Madame. Les Espagnols sont sortis non seulement de Nisce, mais aussi de Villafranca. L'armée françoise en ces quartiers est commandée par monsieur de Pralin et attend l'arrivée du duc de Longueville. La pluspart de l'armée françoise est à Barcelone. L'espagnolle consiste en 40 galeres, 60 autres navires et attend du renfort de Naples.

Je fais mes recommandations à monsieur Brasser,[4] si vous plaist, et à monsieur Barlaeus.[5]

L'armée navale du Grand Seigneur est allée vers Asac.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Vicquefort.

5834. 1642 augustus 11. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quid de Riveti scripto facturus sis, avide expectabo.[2] Libellum supplicem Roterodamensium cum captus esses, opera Walenburgii per Utenbogardum acceperam; in tuo id amplius est quod ex libro Foederatorum est additum. Alterum illud quod in Gallice mittebas, et ego per eundem acceperam.[3] Videbimus, quo pacto et per quem desiderio tuo possit satisfieri. Viam ad pacem ecclesiasticam a Blavio editam[4] itemque Walonem Messalinum[5] misi per viduam Schocfevrianam,[6] Rothomagi

4 De groet kan gebracht zijn aan de Amsterdamse koopman Joost Brasser (vgl. no. 4995 (dl. XII)) of aan de thesaurier-generaal mr. Govert Brasser (vgl. no. 5610). Ook kan - in geval van een verschrijving - de Franse resident Brasset (vgl. no. 5600) in aanmerking komen.

5 Caspar van Baerle (Barlaeus), de naaste collega van Vossius in Amsterdam.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 253. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5817, beantw. d. no. 5850.

2 Grotius was al begonnen met het opstellen van een verweerschrift tegen Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180). In september ging zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) naar de drukker.

3 Ten behoeve van de uitgave van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889) had Johannes Wtenbogaert naspeuring gedaan in de archieven van Rotterdam. Hij vond hier het rekest dat de Rotterdamse vroedschap op 3 september 1618 had opgesteld om aangeboden te worden aan de prins van Oranje. Nadien vond de Rotterdamse advocaat mr. Pieter van Walenburch (1586 - † 7 november 1642) nog enkele ontbrekende stukken, en wel de 'protestatio' van 10 september 1618 en de *Acte op de veranderinge van de magistraten,* dd. 16 november 1618; vgl. *BG* no. 889 nos. 4 en 6. Zie voor Wtenbogaerts assistent in Rotterdam, Engelbrecht, *Bronnen* V, p. 69-70. Na vergelijking met de stukken die Grotius zijn broer op 2 augustus had toegezonden, bleek dat diens verzameling nog verrijkt was met het *Extract uyt het Resolutieboeck van de Staten Generael,* dd. 29 augustus 1618 (*BG* no. 889 no. 4).

4 De Amsterdamse editie van de *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1167 en 1168).

5 *Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium Loiolitam dissertatio prima.* Dit werk van Claude Saumaise was in 1641 te Leiden verschenen.

6 Vermoedelijk een verbasterde Franse familienaam, bijvoorbeeld die van de Normandische familie Chauffer; vgl. *Répertoire de généalogies françaises imprimées* I, p. 373.

habitantem, quae me consuluerat et ipsa Galliam repetebat. Misi et eadem opera ad uxorem telam lineam.

Ego per has ferias Amstelodamum excurrere cogito, ut illic filios meos,[7] qui iam e triviali schola exeunt, Vossio et Barlaeo[8] instituendos tradam, antequam academicae licentiae discant assuescere. Illic ubi ero, cum amicis de rebus Petri agam et siquid certae spei affulget, id ut scias curabo.[9] Item cum Blavio de editionibus tuis. Quousque iam Annotata in Novum Testamentum[10] produxeris, quousque Anthobolia[11] processerit, ex te libenter intelligam.

Durissima sunt quae de Thuano aliisque scribis et nihil inde boni ominor.[12] Didicimus et hic istas artes. Deus spero providebit, ne innocentiae suum desit praesidium et ut noxii ab innoxiis discernantur. Quomodo res ad Perpignanum se habeant, proximis litteris accepturum me spero. Hic necdum quid actum est, sed movet iam princeps exercitum et habet apud se aliquammultas naves. Neque adeo provecta est aestas, ut non alicuius loci compos esse possit, antequam in hiberna sit discedendum.[13] In Anglia res adhuc incertae sunt. Parlamentarii et pecunia et militibus abundant, et regis consilia ex interceptis litteris proculdubio intelligent. Rex ad Hullam nihil promovet, neque iustum habet exercitum et multa ei desunt necessaria. Parva ad concordiam spes, cum recentes iniuriae veterum oblivisci non sinant. Trompius noster,[14] qui Dunkerkam mari premit, naves Anglicas intrare eum portum vetuit easque in Selandiam misit, quod commeatum, pulverem tormentarium et Hispanicam pecuniam subvehere dicerentur. Quod quomodo se habeat dies docebit. Sunt sane qui dicant non eam inesse pulveris quantitatem quae id quod usui necessarium est excedat. Quid parlamentarii, quid rex his de rebus dicturi sint, breviter audietur. Plura iam non habeo.

Tu interea cum uxore et liberis a nobis omnibus salve et vale,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XI Augusti 1642.

7 Nog geen half jaar later lieten Johan (1625-1678) en Jacob de Groot (1628-1694) zich inschrijven aan de universiteit van Leiden. Ter afsluiting van hun studies brachten zij in 1647 een bezoek aan de universiteit van Orléans. Later kozen beiden voor een carrière in de diplomatieke dienst (E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43(1925), kol. 169-172; Schutte, *Repertorium* II, p. 213-214 (Jacob) en p. 551-552 (Johan)).

8 Vossius en Barlaeus waren de leidende figuren aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre.

9 Nog steeds werd voor Grotius' zoon Pieter een passende werkkring in Amsterdam gezocht.

10 De *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* verscheen een jaar na Grotius' overlijden. De uitgave werd in Parijs verzorgd (*BG* no. 1138). Vier jaar later werd de serie aantekeningen afgesloten met de uitgave van een *pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141).

11 De opdracht om de *Florum sparsio* te drukken ging naar de weduwe Pelé te Parijs (*BG* no. 791). In 1643 bracht Blaeu van dit werk een herdruk uit (*BG* no. 792).

12 Koning Lodewijk XIII was niet langer begaan met het lot van de markies van Cinq-Mars en zijn bibliothecaris François-Auguste de Thou.

13 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant begon in Uerdingen problemen te krijgen met de ravitaillering. Dit gevaar bestond nog niet voor het Staatse leger dat iets noordelijker, tussen Orsoy en Rheinberg, aan de Rijn lag (*Episodes Guébriant,* p. 281-283).

14 Maarten Harpertsz. Tromp hield de haven van Duinkerken voor vriend en vijand gesloten.

De principis discessu res non ita certa est ut credideram. In Anglia parlamentarii dicuntur Essexium fecisse marescallum suum,[15] eique quindecim adsessores adiunxisse, quinque ex nobilium, decem ex plebeiorum numero, quos inter Pimius.[16]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Aug.
En in dorso: 11 Aug. 1642 W. de Groot.

15 Robert Devereux, graaf van Essex, ontving op 22 juli officieel het bevel over het nieuw gevormde leger van het Parlement; vgl. no. 5769.
16 De commissie werd op 25 juli ingesteld. Zoals te verwachten viel, voerde het Lagerhuislid John Pym daarin spoedig de boventoon (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1413-1414 en kol. 1441).

5835. 1642 augustus 11. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Voor ditmael valt weinigh t'adviseren. Den bisschop van Wirtsborg is den 30 passato subitelick van den slagh geroert ende weinigh uiren daernae deser werelt overleden.[2] Jean de Weert staet op sijn vertreck nae 't leger.[3] Daertegens sijn de Weymersche 3 mijlen weder hooger opgetrocken.[4] Hun voornemen sal men met den eersten connen vernemen.

Waermede u. Exc.tie bevelende in de protectie Gods, verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Haage, 11 Augusti 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Aug.

5836. 1642 augustus 12. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 17 Juillet. Monsieur le marescal Horn est party de Hambourg vers Stetin et Stralsund pour voir monsieur le baron d'Oxenstiern[2] et de là passer en Suede.

Je croy que nous aurons bientost nouvelles de noz dix milles hommes qui doibvent venir de Suede en Allemagne. Le marescal Torstenson, aprèz des grandes courses avoit assiegé Brin.[3] Piccolomini, quittant ce desseing de reprendre Olmiz, va vers Brieg et on croit que le marescal Torstenson l'ira au-devant.[4]

De Perpignan nous sommes encore en incertitude,[5] comme aussi de ce que voudra faire don Melos sur cette frontiere, ou le duc Charles en Alsace. L'accord

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 113. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 Franz von Hatzfeldt, broer van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen, was bisschop van Würzburg en Bamberg 1632/33 - † 30 juli 1642 (*NDB* VIII, p. 63; Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 109 en p. 201).
3 Op 5 augustus meldde de Beierse generaal Johan van Werth zich in het keizerlijk-Beierse legerkamp van Hatzfeldt en de graaf van Wahl te Zons.
4 Maarschalk Guébriant verplaatste op 7 augustus het Frans-Weimarse legerkamp van Uerdingen naar Holtun ten zuiden van Neuss (*Episodes Guébriant,* p. 283).
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 43. Antw. op no. 5791.
2 Veldmaarschalk Horn zou in Wolgast een ontmoeting hebben met de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna.
3 Verschrijving voor ‘Brieg’. De Zweden staakten de belegering van Brzeg (Brieg) toen zij in de loop van juli vernamen dat aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini klaar stonden om een tegenoffensief te beginnen.
4 Aanvankelijk leken de inspanningen van de keizerlijken zich te richten op de herovering van de Moravische stad Olomouc.
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 9 augustus 1642.

entre Madame et les princes de Savoye court icy. Le roy faict imprimer ses raisons contre le duc de Boullon et les autres prisonniers d'Estat et les a donné pour juges quelques presidens et conseillers du parlement d'Aix, Toulouse, Grenoble, et du Conseil d'Estat. Je ne croy pas que la France consente

à la neutralité de la Franche Comté,[6] ny qu'à Rome on cognoisse l'evesque de Lamego pour ambassadeur royal.[7]

En Angleterre ceux du party du roy et du parlement viennent aux mains. Le roy blocque Hul. Et les Hollandais ont pris dix navires des marchands et un royal, qui portoient des vivres et autres choses à Dunquerque, sur quoy il y aura des plainctes, mais ils [ne] s'estonnent pas d'un peu de bruict et disent que les Anglois ont bien sou[f]vert que leurs navires qui alloient en France, fussent pris par les Espagnols, le vostre.

A Paris, le 12 d'Aoust.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Marini.

5837. 1642 augustus 12. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, insonderss hochgeneigter herr etc.,

Von newen haben wir alhier, dass, alss der herr feldtmarschall Torstenson vernommen, wie Piccolomini mit aller keyserl. macht im anzug, Brieg zuentsetzen, begriffen vndt 7 meil wegess davon bereits schon angelangt gewesen, s. Excell. die belägerung quittirt, bey Bernstadt die Oder passirt[2] vndt sich resolvirt h(a)ben bey Trachenberg oder Wolaw[3] einen posto zu fassen, dess seco(ur)s auss Pommern, welcher zue Stettin den 28. passato anlang(en) sollen, zuerwarten,[4] dan gegen Olmitz so vom feind blocquirt (geha)lten wirdt, sich zu wenden, vndt dem feind den kopf zubiethe(n). In Olmitz ligt der obristleutenant Wancke,[5] vndt ist die stad(t) auss-alss innerhalb der mauren woll versehen. Die geringere ordt seind alle demolirt vndt dass volck zuer armee genommen worden.

Auss Pohlen verlautet, ob wehre der grosfürst in der Mosscow mit einer grossen macht im felde, vndt sein dessein vff Smolensky angesehen.

6 Op de landdag die van 6 tot 29 juli in Baden was gehouden, hadden de Spaanse gevolmachtigde Diego de Saavedra y Fajardo en de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin ieder een eigen visie gegeven op een eventueel wapenstilstandsverdrag voor de Franche Comté.

7 In Rome wachtte iedereen met spanning af of paus Urbanus VIII alsnog bereid was de Portugese afgezant Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, audiëntie te verlenen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 60. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

2 Nadat de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson op 25 juli de belegering van Brzeg (Brieg) had afgebroken, voerde hij zijn troepen bij Bierutów (Bernstadt) over de Widawa (Weide). In een omtrekkende beweging moet hij naar het noordwesten zijn opgetrokken; vgl. de *Gazette 1642,* no. 112, dd. 30 augustus 1642, waar als bestemming de plaats Głogów wordt opgegeven.

3 De al eerder veroverde plaatsen Zmigród (Trachenberg) en Wołów (Wohlau).

4 In zijn brief van 5 augustus (no. 5826) had Keller reeds verslag gedaan van de aankomst te Wolgast van een nieuwe lichting Zweedse soldaten.

5 Overste Jacob Wancke, commandant van het Zweedse garnizoen te Olomouc (*Gazette 1642,* no. 101, dd. 9 augustus 1642, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 497-498).

Die Chur Brandenb. ambassade nacher Schweden ist mit einem stadtlichen comitat vnterwegenss.[6] Von dannen ist man in Pommern der reuterey, welche noch nicht ankommen wahr, stündlich gewertig. Sonst passirt in der cron nichts.

6 De Brandenburgse kanselier Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim werden op 12/22 augustus door de rijksregenten ontvangen. Het doel van hun missie betrof een regeling voor de terugkeer van de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van

In Dennemarck hat der könig,[7] alss er den 23. Iulii zu Copenhagen ankommen, den 24. die Mosscowiter mit grossem pomp auss dem schiffe in ihr logement abholen lassen. Heut 8 tage solten sie audience haben.[8] Vnterdessen würden sie frey tractirt vndt ihnen von hoff alless gefolget, so sie hernach vff ihre weise selbst kochen vndt zurichten. Von ihrer werbung hat man nichts gewisses. Man meinet, ess sey umb continuirung voriger correspondentz vnd alliance mit Dennemarck, item wegen der commercien vorhabender newerung vnd dispüte vff den Lapländischen gräntzen zwischen beiderseits vnterthanen, 3. hülffe von Dennemarck wieder dess grosshertzogen feinde zubegehren, vndt 4. die heirath zwischen dess grosshertzogen tochter vndt dess königss natürlichen sohn graff Woldemarn[9] vff die bahn zubringen. Ess wirdt aber diesess letztere nur ausgelachet.

Vergangenen Donnerstag seind der printz von Dennemarck, die printz(e)ssin vndt der ertzbischoff von Bremen[10] von einem hiesigen k(au)ffman vff dessen garten eine halbe meil von hier zu g(ast) gehalten, vndt daselbst von dess herrn ambass[adeur] Salvii Ex(cell.) besucht worden. Der graff von Awersperg ist nach (Denn)emarck zum könig gereiset. Man sagt, er soll die keyserl. ratification über die friedenss praeliminarien haben.

Im übrigen ist alless in stillen terminis, darumb ich hiemit schliesse, vndt alzeit verbleibe

Ew. Excell. gehorsamber diener
G.K. m.p.

Hamburg, den 2/12. Aug. [1]642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Sept.

5838. 1642 augustus 15. Aan W. de Groot.[1]

Quod dicis Deum prosperare coniugia, id vero non semper verum esse multis patet exemplis.[2]

Nostra quae ad causam Rotterodamensem pertinent iam edita oportuit.[3] Velim adhuc fiat sine mora. Ea quae desiderabatis ad vos misi. Et ut aliquid desit, edantur quae habetis. Illud decretum quo existimatio servatur deiectis magistratibus, miseram

7 Eerder bevond koning Christiaan IV zich in Glückstadt waar hij besprekingen voerde met de keizerlijke vredesonderhandelaar Johann Weichard von Auersperg.
8 De ambassadeurs van tsaar Michael Fedorovitsj kregen op 6 augustus toegang tot de koning (*Gazette 1642,* nos. 109 en 112, dd. 23 en 30 augustus 1642).
9 Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, begeerde de tsarendochter Irina.
10 Prins Christiaan (1603-1647), diens echtgenote Magdalena Sibylla van Saksen (vgl. *DBL* III, p. 336-338) en prins Frederik, die toentertijd aartsbisschop-administrator van Bremen was.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 940 App. no. 613. Antw. op no. 5823, beantw. d. no. 5854.
2 Grotius zag niets in de huwelijksplannen van zijn zoon Pieter.
3 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889). Met het bijeenbrengen van de documenten was veel tijd verloren gegaan.

Gallice, ut dies nosceretur. Belgice non habeo.[4] Quae ibi annexa sunt de unione et synodo omitti debent. Fiat quod fieri potest quamprimum.

4 De *Acte op de veranderinge van de magistraten,* dd. 16 november 1618. In de *Autentycque stucken* werd de Nederlandse versie gepubliceerd (*BG* no. 889 no. 6).

Casaubonus[5] saniores multo putabat catholicos Galliae quam Carentonianos.[6] Anglos autem episcopos putabat a schismatis culpa posse absolvi. Et pater in epistola catholicos Galliae meliores iudicabat caeteris.[7] Mille Laurentiadas ne ...[8] quidem facio.[9] Sed operam dabo ut emendatio aliqua obtineatur.

Rex mittit ad parlamenta[10] narrationem rerum gestarum cum gravi insectatione Sincmarcii, Chavigniaci et ducis Bulionii; dicitque eos omnes - etiam fratrem suum immiscet - pecunia Hispanica inescatos. Thuani nulla est mentio, idque ipsum et sermo quem mecum habuit iudicum unus, spem aliquam mihi pro illo facit.

Omnes editiones nostras tibi commendo, maxime Anthologiae;[11] amo enim id opus et iuventuti perutile censeo.

Saluta, quaeso, matrem, uxorem, liberos, amicos,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

15 Augusti 1642.

Laudandi sunt qui martyrium pertulere, ideo quod curiae Romanae et sacerdotum vitia ac plebis superstitiones culpabant, nec tamen schisma faciebant. Si ab initio discessum non oportuit, quaerenda quamprimum remedia. Qui vero sentiunt subditos in religione a principe dissidentes recte adversus principem arma sumere, ii non mirum est si a principibus dure tractantur. Apostolis hoc obiici non potuit. Reges si qui in suis terris ea quae corrigenda erant correxere et ideo expulsi sunt a communione, nihil mutantes in vetere doctrina, nec sedi romanae iustam reverentiam negantes, habent quo se apud Deum et bonos iudices defendant. Haec mihi sic videntur, ita tamen ut paratus sim meliora discere.

Scripsit ad me Amstelodamo Gerardus Vrelandius epistolam[12] in qua me consulit cum baptizatus nondum sit, cui se ecclesiae debeat adiungere. Iurat se id quaerere conscientiae causa. Novisse videtur dominum Vossium. Velim de eo inquiras, ut cogitem an et quid scribere debeam. Scio nec pabulum negandum ovibus, nec margaritas obiiciendas porcis.[13] Episcopi romani errare possunt, sed diu errare non possunt adhaerentes ecclesiae universali. Quia aut ab ea edocebuntur, aut ab ea abscindentur; utriusque habemus exempla.

5 De protestant Isaac Casaubonus had in Parijs de bescherming genoten van koning Hendrik IV. De dood van de vorst schokte hem zodanig dat hij het door godsdiensttwisten geteisterde Franse land vaarwel zegde en zijn heil zocht aan het hof van koning Jacobus I van Engeland.

6 In Charenton was de Parijse protestantse gemeente gevestigd.

7 Willem de Groot verlangde iets meer te horen over de ‘brief’ of verhandeling die zijn vader Jan de Groot ooit geschreven moet hebben; vgl. no. 5808.

8 Hier zou een depreciërende term moeten staan, bijvoorbeeld ‘flocci’, ‘gry’, ‘pili’ of ‘teruncii’; zie de *Adagia* van Erasmus in *Opera omnia* II, Leiden 1703, kol. 304-305.

9 Het geschrift *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (*BG* no. 1203) noodde niet uit om opnieuw een brief te richten tot de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius.

10 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 15 augustus.

11 Vgl. no. 5534. In het bijzonder gaat het hier om de ‘prolegomena ad Anthologiam’. Zij werden in 1795 opgenomen in het eerste deel van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

12 Blijkens een latere brief (no. 5890) moet de persoon die zich aan Grotius bekendmaakte als ‘Geraerd van Vreelandt’ (Vrelandus), de hier genoemde brief op 4 augustus geschreven hebben. Vooralsnog gaf Grotius geen antwoord op de vraag van de Amsterdammer. Zou hij gedacht hebben dat hier een provocateur uit het kamp van de predikant Jacob Laurentius aan het werk was?

13 Voor de laatste uitdrukking, vgl. *Matth.* 7:6.

5839. 1642 augustus 15. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Is t' eenemael noodigh dat zonder eenige uitstel, die niet dan te lang heeft geduirt, alle mijne stucken raeckende Rotterdam met den druck gemeen werden gemaect, zoo om die van Rotterdam te vermaenen van haer debvoir als om anderen te instrueren.[2] Mijn laetste schrift tegen Rivet werdt uitgeschreven ende ick zal het aen geleerde personen laeten zien.[3] In Hollant zal het weinigh vruchts doen, in Engelant zoo ick hoope veel, oock bij eenigen in Vrancrijck. Eenige bisschoppen hebben mij bedanckt ende zeggen mij te willen helpen.

De tijdingen van Oost-Indië zijn goed, maer ick en zie noch daer geene confidentie tuschen de Portugesen en de Hollanders.[4] Op 't nemen van de Engelsche schepen zullen discoursen vallen.[5] Ick heb die questie getracteert ad caput I libri III de Iure belli et pacis.[6] Ende de Spaegnaerden hebben dat recht willen gebruicken, nemende de Engelsche schepen die op Spaegnie voeren. De carga van Oost-Indië is goed. Sal te zien staen hoe het gaet met de actiën.

De churfursten, die haere gedeputeerden hebben te Francfort,[7] begeeren de paix, selffs zonder Spaegnie.

15 Augusti 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 15 Aug, 1642.

5840. 1642 augustus 15. Aan [N. van Reigersberch].[1]

... *schreef de Groot den vijftienden van Oogstmaandt:*

Men zegt ... dat het lichaam van de koninginne-moeder te Keulen word opgehouden voor twee millioenen aan schulden, zoo van anderen als van hare huisgenoten. De somme is te groot, dan dat de koning die zoude betalen.[2]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 5840.
2 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
3 Tegen Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) schreef Grotius in augustus zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183).
4 Reigersberch zal zijn zwager bericht hebben over de toestand in Malakka; vgl. no. 5825.
5 Maarten Harpertsz. Tromp had voor de haven van Duinkerken 10 à 12 Engelse schepen aangehouden. Op grond van de overweging dat deze schepen vermoedelijk geladen waren met geld ten behoeve van de Spaanse oorlogvoering, werden zij in beslag genomen en naar Zeeland opgebracht (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 120).
6 *De iure belli ac pacis* III, I, 5.
7 In Frankfort arriveerden de eerste afgevaardigden. De officiële 'Deputationstag' begon pas op 11 oktober (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 225-227).
1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 316 en p. 313. Mogelijk tezamen met no. 5839.
2 In Keulen rezen problemen bij de tenuitvoerlegging van het testament van Maria de' Medici. Zo begeerde Richelieu uit de failliete boedel de papegaai die hij ooit aan de koningin-moeder had geschonken; zie *Lettres Richelieu* VII, p. 90-91.

De koning zend aan 't parlement een verhaal der handelingen, waarin hij tegens Cinq-Mars, Chavignac en den hartog van Bouillion zeer heftig uitvaart en zegt dat zij allen, zonder zijn broeder zelf te sparen, zijn verlokt door Spaansch geld. Maar hij maakt geen gewag van de Thou. Zijn zaak word van die der anderen onderscheiden. Hij heeft veel zaken niet geweten,

die van de anderen wierden gebrouwen, en heeft niets gedaan buiten last van den koning. Zijn Majesteit zegt zelf dat hij niet vast is geweest aan de quade ondernemingen, en dat hij hem altijdt heeft gehouden voor een eerlijk man.[3]

5841. 1642 augustus 15. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex ad parlamenta epistolam misit, in qua et fratrem suum et ducem Bulionium et Cinqmarcium dicit magnis promissis ex Hispania mercedibus fidem in se exuisse.[2] Dubitatur. Addit se multa dissimulasse in Cinqmartio,[3] ut animum eius pertentaret. Qui regem norunt, etiam de hoc dubitant magisque credunt regem apud Cinqmartium signa dedisse animi tria volentis: exonerari a cardinali, matrem videre, dare pacem populis. Interim haec sub regis nomine tam late sparsa ingens periculum reis denuntiant. Unum in hac re est quod gaudeam, Thuani nomen[4] non positum in hac epistola. Unde spes mihi est rem eius non pessime abituram, cuius rei spem mihi fecit etiam ex lectis iudicibus quidam. Si bonum est in bello manere, hoc in hac re lucramur, quod qui nunc superiores sunt, nihil malunt quam bellum facere immortale, in id omnes rapere praetextus, dare multa publice ac privatim.

Regem et reginam cras salutabo[5] fungarque simul multis officiis, consolandi super morte matris, congratulandi de victoriis, recitandi nostras, gratias agendi pro

3 Bij Brandt-Cattenburgh wordt dit fragment als volgt ingeleid: ‘Hierop schreef hij den vijftienden aan zijn broeder’ (p. 313). Vergelijking met de ons bekende brief aan Willem de Groot, dd. 15 augustus 1642 (no. 5838), wijst uit dat het hier medegedeelde over de ‘samenzweerder’ François-Auguste de Thou afwijkt van de Latijnse versie. Kan het zijn dat de laatste regels van dit fragment ontleend zijn aan een brief die Grotius op 15 of 23 augustus aan zijn zwager schreef?

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 93; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 221 no. 441. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 187 en Uppsala, UB, Palmsk. 371, p. 49.

2 Het koninklijk schrijven, dd. 4 augustus, in de zaak van de samenzwering tegen Richelieu; vgl. no. 5828. Van deze verklaring kregen de Parlementen en de grote steden een exemplaar toegestuurd. Ook ambassadeur Grotius moet de brief ontvangen hebben (*Lettres Richelieu* VII, p. 71-75, met op p. 73 de passage: ‘Nous apprismes que le roy d'Espagne ... donnoit à nostre dit frère six vingt mile escus de pension, au duc de Bouillon soixante mile escus, et audit seigneur de Cinq Mars vingt mile escus, et qu'en outre il devoit munir la place de Sedan et en payer la garnison’).

3 's Konings voormalige favoriet Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars. In de bovengemelde brief spreekt de koning van een ‘notable et visible changement qui a paru depuis un an en la conduite du sieur de Cinq Mars, nostre grand escuier, nous fit resouldre aussy tost que nous nous en aperceumes, de prendre soigneusement garde à ses actions et à ses paroles pour pénétrer et descouvrir quelle en pourroit estre la cause. Pour cet effet, nous nous résolusmes de le laisser agir et parler avec nous avec plus de liberté qu'auparavant’.

4 In afwachting van het proces werd de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou vastgehouden in de kerkers van Tarascon. Een aantal punten betreffende zijn aandeel in de samenzwering stonden nog ter discussie. Hetzelfde gold voor de eveneens in hechtenis gehouden Josué de Chavagnac.

5 Op 16 en 17 augustus gaven de koning en de koningin officiële ontvangsten in hun paleis te Saint-Germain-en-Laye.

benevolentia in dominum mareschallum Hornium,[6] adducendi ad regem quosdam ex Suedicae iuventutis primoribus.[7]

6 De Zweedse veldmaarschalk wiens vrijlating uit Beierse krijgsgevangenschap vooral te danken was aan de welwillendheid van koning Lodewijk XIII.

7 Een van de Zweedse jongelingen zou de neef van de overleden veldmaarschalk Johan Gustavsson Banér kunnen zijn; vgl. no. 5865.

De Perpiniano nihil habeo, quod dicam. Leganesius dicitur habere XV millia hominum in Catalania ad eximendum periculo Perpinianum.[8] Gallicus ad Perpinianum exercitus nuper VII erat millium. Schombergius[9] ex Languedocia quosdam addidit, et nunc ex cardinalis et suo comitatu quosdam dux Anguianus.[10] Episcopi etiam ex Languedocia suo sumtu aliquos misere. At classes Hispanorum duae, Gaditana et Neapolitana, expositis ad Rosas militum decem millibus aut amplius, tenent mare, Gallica classe intra Barcinonem expectante meliora tempora. Utcunque casura haec res est, magni erit in hanc vel illam partem momenti.

Dux Carolus cum praefecto Bambergio devastat Alsatiam. Mercius ad superiora Rheni habet mille equites, pedites mille quingentos.[11] Ossenvillius Tabernis est Alsaticis, ut se duci Carolo opponat. Ad Mercii conatus reprimendos Erlachius urbes munit, in Sylva Martia concaedes facit.[12] Halerius autem relictis ad Mottam premendam castellis huc aut illuc se feret, prout coget necessitas aut suadebit utilitas.[13] Quidam putant Mercium quoque, ut se duci Carolo iungat, ad Philippiburgum trans Rhenum amnem iturum.

Franciscus Melos et Beckius magnum habent exercitum. Dicuntur habere equitum VIII millia, peditum XXII, fossorum VI, machinas LX. Non uni loco minantur. Dividunt enim copias. Modo Hesdino metuebatur, nunc aut Caleto aut - quia id difficilius est mare sine controversia tenentibus Batavis - Ardresio. Et iam quae in ea parte sunt castella et receptus, ea cepere Hispani.[14]

Reginae matris corpus sunt qui retinere velint Coloniae,[15] nisi rex solvat aes eius alienum, quod aestimatur binis millionibus. Rex autem tam ingens debitum soluturus non videtur. Papa et Parmensis pergunt augere copias, et dicitur papa nuper insidiatus Mirandulae magno cum metu Venetorum.[16] Legatos Anglum et Danum abiisse Vienna intelligimus.[17] Sed ab imperatore more solenni spem fieri redintegrandi

8 De te laat opgezette reddingsactie van Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés.
9 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, gouverneur van de Languedoc, was een van de twee bevelhebbers die de capitulatie van het Spaanse garnizoen van Perpignan moesten afdwingen.
10 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien. Tijdens zijn verblijf in Tarascon had hij de locale adel aangespoord een bijdrage te leveren aan de strijd in de Roussillon (*Lettres Richelieu* VII, p. 61).
11 Hertog Karel IV plunderde in gezelschap van ca. 700 soldaten van kolonel Caspar Bamberger de Lotharingse graanvelden; vgl. *Gazette 1642,* no. 108, dd. 23 augustus 1642, met een bericht uit Straatsburg van 10 augustus. In dit bericht wordt ook melding gemaakt van de aanwezigheid van het onlangs gevormde Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy in het dal van de Kinzig (Zwarte Woud).
12 De gouverneurs van Breisach, Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville, zagen resp. in de Breisgau en in Saverne toe dat de vijand niet verder kon doorstoten (*Der dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 404-405).
13 Tegen 6 augustus kwam de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, in zijn legerkamp te Vrécourt (dep. Vosges) tot de conclusie dat het bolwerk La Motte alleen te veroveren was door middel van een volledige omsingeling (*Gazette 1642,* no. 104, dd. 16 augustus 1642).
14 Het leger van don Francisco de Melo en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck was eind juli de Schelde gepasseerd. In de nacht van 10/11 augustus vertoonde een voorhoede zich in de omgeving van Calais en Ardres (*Gazette 1642,* no. 104, dd. 16 augustus 1642).
15 In Keulen waren problemen gerezen bij de tenuitvoerlegging van het testament van Maria de' Medici.
16 Het conflict tussen Urbanus VIII en de hertog van Parma in de zaak van het hertogdom van Castro leek niet meer op vreedzame wijze op te lossen. De verovering van de plaats Mirandola zou betekenen dat de paus een steunpunt in de noordelijke regionen verwierf.
17 De kwestie van de Palts bleef een moeilijk bespreekbaar onderhandelingspunt. Op 12 juli nam de Engelse woordvoerder Sir Thomas Roe het besluit om te vertrekken. Diens voorbeeld

negotii in ipsa Anglia per legatum quem eo se missurum dicit. Joannes Waertius iam Coloniae est et pars aliqua copiarum, quae ad Rheni superiores

werd nagevolgd door de andere gedelegeerden, waaronder de Deense resident Wilhelm Bidenbach von Treuenfels.

partes fuerat, eum sequitur.[18] Apud cardinalem Riceliacum sunt cardinales Bichius[19] et Mazarinus. Frater regius adhuc Nizziaci.[20] Hispani praeter caetera arces Olinam non longe a Bethuno, Pompeianum non longe ab Hesdino in suam potestatem redegere.[21] Electores, qui Francofurtum legatos misere, plane pacem volunt etiam sine Hispano.[22] De comitatu Burgundiae a belli malis eximendo frustra adhuc sudant Helvetii.[23] Ducem Medinae-Sidoniae[24] audimus libertati suae restitutum in Hispania. Hazfeldius terras non tantum in quibus exercitum habet, sed et alias per excursus dure tractat; idem facit Guebrianus.[25] Rex Angliae in Lancastria non ita multum profecit. Nobilitas tamen magis magisque videt propositum plebis non esse e re sua.

H. Grotius.

Lutetiae, V/XV Augusti 1642.

Constitueram omnia amicitiae officia colere cum legato regis Portugalliae, sed is ad me misit epistolam a residente Portugallico in Suedia, ut ait, scriptam, cum titulo ‘Illustri’.[26] Reges quidem ita scribunt legatis regiis, at non residentes. Est enim eorum scribere aut ‘Illustrissimo’, aut ‘Excellentissimo et illustrissimo’. Itaque ne dignitatem publicam laederem, officiis illis supersedi, donec a Sublimitate tua mandata habeam, quae rogo ne mihi desint in rebus dubiis. Forte videbor in his scrupulosior, sed minus sum quam alii mei gradus.[27]

18 Johan van Werth bracht met zijn Zwabisch-Beierse troepenmacht weer wat frisse energie in het keizerlijk-Beierse legerkamp van Hatzfeldt en de graaf van Wahl te Zons.

19 De pauselijke nuntius Alessandro Bichi die sinds 18 januari in Frankrijk toefde; vgl. no. 5605.

20 Gaston van Orléans hield zich nog steeds schuil in Annecy. Van hem werd een nadere verklaring over zijn aandeel in de samenzwering tegen Richelieu verwacht.

21 Twee niet te traceren forten. Volgens de *Gazette 1642,* no. 109, dd. 23 augustus 1642, voerden Spaanse ruiters snelle acties uit in het gebied tussen Calais, Lillers en Hesdin.

22 In Frankfort arriveerden de eerste afgevaardigden. De officiële ‘Deputationstag’ begon pas op 11 oktober.

23 De uitwerking van een wapenstilstandsverdrag voor de Franche Comté was onderwerp geweest op de onlangs in Baden gehouden landdag.

24 Gaspar Alonso Pérez de Guzmán, hertog van Medina-Sidonia, had als gouverneur van Andalusië meegewerkt aan het voorbereiden van een opstand in zijn land. Het plan werd verraden.

25 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant dat sinds kort te Holtun lag, kampte met ravitailleringsproblemen.

26 De Portugese ambassadeur Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, moet de brief ontvangen hebben van de resident João de Guimarães (*Dicionário de História de Portugal* VI, p. 96-100). Zie voor het Zweedse commentaar op deze zaak, no. 6013.

27 Ambassadeur Grotius hechtte grote waarde aan een correct gebruik van de titulatuur. In brieven die de Zweedse diplomaten Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius met elkaar wisselden, komen passages voor waarin aandacht wordt besteed aan Grotius' precisie op dit punt, bijvoorbeeld in een brief van Salvius dd. Hamburg 12/22 november 1641: ‘unum tantum monere debui, ut Excellentia vestra [i.e. Johan Oxenstierna] det domino Grotio titulum ‘Illustrissimi et excellentissimi’, et in literis ipsis ‘Excellentiae’: is enim proprius est omnium legatorum qui in summis imperiis mittuntur. Et accuratissime in iis regnis observatur quae in Europa pro cultioribus habentur, Batavia, Anglia, Hispania, Gallia; etsi enim Maiestas ipsa vocet eum ‘Magnificum et generosum’, alii tamen omnes istum alterum tribuunt. Si hoc non vult Excellentia vestra, inscribat literas Gallice: ‘ä monsieur/monsieur Grotius’, sed in ipsis literis ‘Excellentiam’ vocet. Hoc tantum idque pro confidentia nostra perofficiose monendum duxi’ (gecit. uit hs. Uppsala, UB, E 387, f. 300).

Rex scripsit Beaufortio, filio ducis Vindocinensis, ut ad se veniat et quae sibi cognita sunt testetur sub fide impunitatis. Putatur non venturus.[28]

28 François de Beaufort (1616-1669), zoon van César de Bourbon, hertog van Vendôme, zou zich ingelaten hebben met de 'samenzweerders' Cinq-Mars en de Thou (*DBF* V, kol. 1069-1071). Op de brief die de koning hem op 23 juli vanuit Nemours schreef, gaf de hertog van Beaufort een ontwijkend antwoord (*Lettres Richelieu* VII, p. 34-35).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Inculpationes regis Cincqmartio obtrusae. Colloquium Grotii cum rege. Hispanica et Perpiniani obsidio. Germanica. Belgica. Colonienses corpus reginae mortuae tradere recusant, nisi aere soluto alieno. A Portugallico residente offensus, quod nomen 'Illustris', non 'Excellentissimi et illustrissimi' dederit.

5842. 1642 augustus 15. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je vous remercie bien fort de vos advis du 4e d'Aoust.[2] Plusieurs lettres sont si liberales[3] qu'elles nous donnent desja la ville de Brieg, mais je ne me haste pas à le croire. Mais il me semble que les affaires vont à un combat, lequel, s'il est pour nous, nous donnera des grands adventages.

Les electeurs sur le Rin[4] monstrent une grande envie de la paix, mesme sans l'Espagne. Je croy que le baron de Waert aura grand employ estant homme d'executions. La dispute de Hildesheim n'empeschera pas l'accord.[5] Et ces mariages qu'on projette ne changeront rien publicqs;[6] c'est un desseing de long temps que cette union de la Basse-Saxe, et difficile à mettre en oeuvre.[7]

Il sera utile que les Dunquerquois soient bien retenus dans leurs ports, afin qu'ils ne servent aux desseings des Espagnols sur Calais. Car ils ont pris de forts et redoubtes tant là que prèz d'Hesdin, ayant une armée grande, grand nombre de pionniers et bien du canon. Les armées du comte d'Harcourt et de Guiche y vont, et le roy mesme va vers cette frontiere aprèz que sa Majesté aura receu nos condoleances sur la mort de sa mere, de qui on dict que le corps est retenu à Coulonge pour deux millions des debtes, une somme plus grande que le roy ne voudroit payer.

Je croy avoir travaillé assez heureusement pour monsieur de Thou; pour le moins son nom n'est pas dans l'histoire que le roy en a envoyée aux parlements. Je voudrois pouvoir servir aussi à monsieur le duc de Boullon, quand ce ne seroit que pour l'honneur que je doibs aux merites de madame la landgrave.[8] Mais la situation de Sedan est un mauvais ingredient en son proces.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 43.
2 De brieven van de Wicquefort aan Grotius ontbreken voor het jaar 1642.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna dd. 15 augustus 1642 (no. 5841).
4 De keurvorsten bereidden zich voor op de aanstaande 'Deputationstag' te Frankfort (R. v. Kietzell, in *Nass. Annalen* 83(1972), p. 103-104).
5 De hertogen van Braunschweig-Lüneburg en de aartsbisschop-keurvorst van Keulen lieten de onderhandelingen over het Sticht Hildesheim maandenlang voortslepen.
6 Voor 'publicqs' is een woord weggelaten. In deze dagen werd vooral gesproken over een mogelijk huwelijk tussen keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg en koningin Christina van Zweden (Opgenoorth, *Friedrich Wilhelm* I, p. 116-121).
7 Zou de Wicquefort in deze - mogelijk door de copiïst verminkte - passage iets geopperd hebben aangaande een Deens-Brunswijkse alliantie? Het is bekend dat Sofia Amalia van Braunschweig-Lüneburg (1628-1685) in 1643 de echtgenote werd van aartsbisschop Frederik van Bremen, de latere koning Frederik III van Denemarken (*DBL* XIII, p. 562-564).
8 Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg (1602-1651), landgravin van Hessen-Kassel, was van moederszijde een nicht van Elisabeth van Oranje-Nassau, moeder van de hertog van Bouillon (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 324).

De Perpignan je ne saurais faire certain jugement. On croit que Leganes a quelque quinze mille hommes à Saragosse; dix mille ont esté mis à terre à Roses. Il y [a] apparance que le roy d'Espagne, qui est à Saragosse, aura un bon nombre avecq luy, les François n'estoient que

sept milles il n'y a pas longtemps. Depuis monsieur de Schomberg a ramassé quelques gens en Languedocq, le clergé de ces quartiers en fournit et le duc d'Anguin y amene quelque noblesse, qui estoit à luy ou au grand cardinal, lequel à present a deux moindres cardinaux qui le consolent, Bichy et Mazarini, mais sa plus grande consolation est qu'il peut faire du mal à ceux qui luy en ont voulu faire. Le duc Charles et le gouverneur Bamberg vont en Elsace. Le baron d'Osseville s'est transporté à Saverne pour avoir l'oeil sur leurs desseings. Mercy a de gens delà le Rhin et peut-estre passera le Rhin à Philipsbourg pour se joindre à ces autres. Le roy escrit à monsieur de Beaufort, fils du duc de Vandosme, qu'il vienne pour luy declarer ce qu'il a appris de desseings passez, soubs promesses d'impunitez. On ne croit pas qu'il vienne. Monsieur du Hallier a quelque cinq mille hommes pour se joindre à monsieur Erlach, qui fortifie les villes forestieres, ou à monsieur d'Ossenville.

Selon les occurrances les levées se continuent tant du pape que du duc de Parme, et dict-on que le pape soubs ce pretexte a eu quelque desseing sur Mirandula. Le mariage s'acheve entre le cardinal et sa niesse,[9] et esperent les François les pouvoir attirer à leur parti, de quoy je m'en doubte, puisque ils veulent ruiner Pignerol et la citadelle de Turin. Ce que faisant, il n'y a point d'apparence de faire quitter les Espagnols ce qu'ils tiennent en Piedmond. Les Suisses travaillent encore, mais en vain comme je croy, à mettre la comté de Bourgogne en neutralité. On nous dict que le duc de Medina-Sidonia en Espagne est remis en liberté.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 15 d'Aoust 1642.

Bovenaan de copie staat: Viquefort.

5843. 1642 augustus 16. Aan D. Petau.[1]

Reverende domine,

Saepe tibi molestus esse cogor et ad opem antehac feliciter mihi cognitam refugere. Postremo libello meo, pro pace scripto, opposuit Rivetus Examen.[2] Quod mitto, sed postremis paginis mutilum, quas tradidi domino Mileterio, quia ad ipsum

9 In de *Gazette 1642,* no. 110, 'extraordinaire', dd. 27 augustus 1642, kwam het verslag te staan van 'Les cérémonies des fiançailles du prince Maurice avec la princesse de Savoye'.

1 Hs. Oxford, Bodleian Library, ms. Lat. misc. c. 4 (op 26 november 1889 door M.M. Holloway aan de bibliotheek geschonken). Eigenh. oorspr. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 41^{v}. Gedrukt *Epist.,* p. 710 no. 1576; *Epist. ad Gallos,* p. 472 no. 204.

2 Op 22 april had Grotius een gelijksoortig verzoek tot Denis Petau S.J. gericht; vgl. no. 5690. Destijds ging het om nalezing van het antwoord op Rivets *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ... (*BG* no. 1172); ditmaal kreeg Petau het vervolg van de discussie onder ogen: op Grotius' antwoord, de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175), had Rivet in juli een *Examen animadversionum Hugonis Grotii* laten verschijnen (*BG* no. 1180).

pertinent.[3] Sumsi hanc ultimam operam mea antehac dicta et famam quoque a ministris allatratam tuendi. In eo scripto meo si quid est aut catholicis sententiis discongruens, aut caeteroqui a veritate alienum, aut minus idoneum

3 De *Prodromus ad pleniorem refutationem Calumniarum Theophili Bracheti Milleterii, ecclesiarum in Gallia reformatarum turbatoris,* opgenomen op pp. 148-159 van het *Examen*. In dit stuk ging André Rivet nader in op het werk *Le Catholique réformé professant l'adoration du S. Sacrement* ... van de Franse theoloog Théophile Brachet de La Milletière.

ad pacem, de eo abs te, viro eruditissimo et cuius iudicium plurimi facio, moneri percupio. Rogo permittas mihi lumen de lumine accendere,[4]

Reverendae pietatis atque eruditionis tuae observantissimus,
H. Grotius.

XVI Augusti 1642.

Adres: Reverendo domino/domino Dionysio Petavio presbytero Societatis Jesu.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Dionysio Petavio.
In de marge van de copie te Rotterdam: Petavio.

5844. 1642 augustus 18. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu vos lettres du 24 et 31 de Juillet. Monsieur le baron Spar[2] est [à] Paris, monsieur le marescal Horn party d'Hambourg.[3]

Nous attendons la prise de Perpignan[4] et ne sçavons pas bien ce que veut faire don Melos.

Le roy a escrit une lettre aux parlements, par laquelle il parle fort au desadventage du duc de Boullon et sieur Cinq-Mars, de Chavagnac et du frere de sa Majesté sans nommer monsieur de Thou. Mais il a desiré que le duc de Beaufordt, fils du duc de Vandosme, le vint voir pour luy dire quel propos monsieur de Thou avoit tenu avecq luy, passant par de chez luy, sur quoy le duc de Beaufort s'est excusé sur une maladie, asseurant le roy que la visite que luy a faicte monsieur de Thou n'a esté de civilité, sans parler ny de Cinq-Marc ny d'aucun affaire qui peut tendre à aucun disservice du roy ou de l'Estat. Le chancelier et quelques autres du Conseil d'Estat sont allez à Lion, où ils attenderont les premiers presidents et quelques conseillers des parlemants d'Aix, Toulouse, G[r]enoble, pour juger l'affaire des prisonniers susdicts.

J'ay faict au roy les condoleances à cause de la mort de sa mere, et de congratulations à cause de victoires obtenues par messieurs de Guebrian et de Motte-Odincourt. J'ay trouvé sa Majesté assez maigre, pas toutesfois si mal disposez comme on avoit dict. Le cardinal tient encore sa chambre et la pluspart du temps le lict.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

4 Na lezing van Rivets *Examen* had Grotius de pen opnieuw ter hand genomen voor het schrijven van het verweerschrift *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 45. Antw. op nos. 5806 en 5816.

2 Niet achterhaald kan worden of het hier gaat om Erik Larsson Sparre af Ulfåsa of om Axel Carlsson Sparre af Sundby.

3 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had eind juli zijn bezoek aan Hamburg afgesloten. Enkele dagen later kwam hij in Wolgast aan.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 9 en 15 augustus.

18 Augusti 1642.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Marini.

5845. 1642 augustus 18. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Ego praeterita septimana Amstelodamum excurri ob rationes in prioribus litteris memoratas et liberos quidem meos[2] Corsellio[3] hospites, Vossio et Barlaeo auditores addixi. De tui autem filii negotio cum Hasselario diligenter egi. Is prolixe mihi de suo fratrisque animo testatus[4] dixit quamdiu Borelius et Bomius[5] vivunt neque alio divertunt nullam de syndicatu spem esse, neque maiorem de advocatione Societatis Indicae Orientalis, quamdiu privilegium non est renovatum;[6] de quo aliqui etiam desperant, cum Frisii novam erigant Societatem Indicam et reliqui Ordines privilegium sine magna in aerarium collatione nolint concedere. Ubi quid certi ea de re constiterit, quod forte ante annum non fiet, tunc denique tempus esse de reliquo cogitandi. Alia munera quae illic filius obire possit praeter secretarii, quod tibi displicere intelligo, nec ego nec Hasselarius invenire possumus, et si quid esset, ut Societatis Indicae directio, ad id perveniri non potest, nisi ab eo qui in ea urbe fixerit domicilium, et quidem cum uxore, cum ratio nulla sit cur iuvenes, et incolae tantum, ad praecipua munera admittantur.

Blavius Dissertationem de origine gentium Americanarum iam impressit,[7] Lucanum vero praelo subiiciet, ita ut intra duos menses eum se absoluturum putet.[8] Sorberius putat se hic, ubi iam vivit, indicem in Anthologiam posse conficere,[9] quae deinde a Vossio visitetur, eique hac in parte adstipulatur Blavius. Ego latius cum homine agam. Heinsius[10] dicit Lugduni quendam esse qui eam operam optime praestare possit, sed ego ibi omnia non frustra timeo. Vossium conveni, sed quia extra urbem fuerat neque ante vesperam revertebatur, vix spatium colloquendi fuit. Interea hoc intellexi Marezium[11] multa ex Annotatis tuis[12] congerere, ut te pelagianismi et socini[ani]smi reum faciat. Adversus Rivetum si quid paras,[13] ne nimium festines rogo; tum vero ab iis cave qui Riveto omnia tua consilia perscribunt.[14]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 254. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5828, beantw. d. no. 5860.
2 De zonen van Willem de Groot, Johan en Jacob, gingen aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre de colleges van Vossius en Barlaeus volgen.
3 Etienne de Courcelles (1586-1659), was een in Genève geschoold theoloog, die zich in 1634 had aangesloten bij de kring van de Amsterdamse remonstrant Simon Episcopius (*NNBW* II, kol. 357-358).
4 De invloedrijke Amsterdammers Pieter en Dirck Hasselaer waren genegen aandacht te schenken aan de problemen van Grotius' zoon Pieter.
5 De sterk prinsgezinde Willem Boreel († 1668), pensionaris van Amsterdam 1627-1649, en zijn minder op de voorgrond tredende collega Cornelis Boom (†1651) (Elias, *De Vroedschap* I, p. 477 en p. 539-540).
6 Het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie liep tot 1 januari 1643. Slechts na moeizame besprekingen werd in juni 1647 overeenstemming bereikt over de verlenging (J.R. Bruijn, *Dutch-Asiatic shipping* I, p. 6-8).
7 *BG* no. 726; het werk was een herdruk van de editie Parijs 1642 (*BG* no. 725).
8 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus zouden in 1643 verschijnen (*BG* nos. 430 en 431).
9 Van de plannen om de jonge Franse protestant Samuel Sorbière in te schakelen bij de voorbereiding van de uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) kwam niets terecht.
10 Daniel Heinsius, hoogleraar en bibliothecaris van de Leidse Universiteit.
11 Samuel Desmarets (Maresius) maakte van zijn *Concordia discors et Antichristus revelatus* een boekwerk van meer dan 1300 pagina's (*BG* no. 1130 en B_sG no. 318).
12 De *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135).
13 Tegen Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) schreef Grotius in augustus zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183).
14 De belangrijkste Parijse nieuwtjes ontving Rivet wekelijks van zijn vriend Claude Sarrau; zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau,* 3 delen, Amsterdam 1978-1982.

De captivis[15] et Perpignano quid futurum sit expectabimus. Nunc Hispani circa Caletum haerent, forte aliam ad urbem se conversuri. In Anglia rex multos ad se trahit, econtra parlamentarii operariis, quos 'printes'[16] vocant, vindicias secundum libertatem adversus magistros pollicentur, si militiae nomen dederint, quod inventum multos ipsis conciliat.

De loco Savanerolae meminero, et si quid resciscam indicabo.[17]

Vale, frater optime,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XVIII Augusti 1642.

Prodiit nunc primum Alberti Hutteni libellus de Perspicuitate Sacrae Scripturae, quo respondetur quibusdam pontificiorum ea de materia interrogatis.[18] Idem subiectum tractare dicitur Episcopius.[19] Iterum vale.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Aug.

En in dorso: 18 Aug. 1642 W. de Groot.

5846. 1642 augustus 19. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, insonderss hochgeneigter herr vnd patron,

Auss Pommern wirdt heut anhero berichtet, dass die keyserl. armee annoch umb Bresslaw sich befinde, vnd man noch nicht wuste, ob sie weiter vff die vnsrigen andringen oder wieder zu ruck vor Olmitz sich wenden wurden. Die vnsrigen haben

15 Te weten de markies van Cinq-Mars, de hertog van Bouillon en François-Auguste de Thou. Nog deze maand moesten zij in Lyon voor de rechter verschijnen.

16 De Londense 'apprentices'. Zie voor hun aanbod om dienst te nemen in het nieuw gevormde leger van het Parlement, *CSP Ven. 1642-1643,* p. 118 en 123.

17 Grotius zocht een bepaalde passage in het oeuvre van Girolamo Savonarola.

18 Albert van Hutten (1587-1663), remonstrants theoloog uit Nijmegen. Tussen 1639 en 1643 was hij als predikant verbonden aan de gemeente in Noordwijk (*BWPGN* IV, p. 442-446). Het hier genoemde geschrift *De volcomentheyt ende klaerheydt van 't woordt Gods ... begrepen in Thien vragen, die by een priester van de paepsche secte zijnde ghestelt* ... moet in 1641 te Den Haag zijn gedrukt. Niets is bekend over een mogelijk vertraagd tijdstip van verschijnen (Rogge, *Bibliotheek der Remonstrantsche geschriften,* 1ste afd., p. 169).

19 Aan Simon Episcopius waren ook tien vragen voorgelegd: *Tien Hoorn-vragen der papisten ... Episcopio ... toegesonden om van syn E. beantwoordt te worden en aldus den XIV. Nov. 1641 beantwoort* ... . Zijn antwoord werd in 1642 uitgebracht door de Rotterdamse drukker Naeranus (Rogge, *o.c.,* 1ste afd., p. 44).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 61. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

sich bey Guraw[2] gesetzet; dasselbst erwarten sie dess secours auss Pommern,[3] welcher den 3. diesess vnter conduicte dess hern general maior Wrangels[4] zue Greiffenhagen[5] schon übergehen sollen, bey anlangung dessen der herr feldtmarschal resolvirt ist, auf den feind wieder anzugehen. Von den reutern wahr

2 Góra (Guhrau), een plaats ten oosten van Głogów.
3 De nieuwe lichting Zweedse soldaten die begin augustus in Wolgast aan land was gezet.
4 Carl Gustav Wrangel (1613-1676), generaal-majoor van de Zweedse infanterie (*BLS* XXI, p. 135-149).
5 Gryfino (Greifenhagen) aan de Oder.

zwar noch nichts angelangt, weiln aber am 8. diesess noch 8 compagnien Finnische fuss knecht zue Wolgast angelanget seind, welche berichten, dass die reuter zugleich mit ihnen zu schiff gangen sein, so ist zuvermuthen, die Finnische, so woll alss die Schwedische reuther numehr auch hieraussen sein werden.[6] Der ge[ne]ral maior Mortaigne kombt vonn seinem schuss wieder auf. Die obristen Schutz vnd Munchhausen seind beide von ihren wunden gestorben.[7]

Auss Preussen wirdt geschrieben, dass die Türcken Asaac erobert vnd geschleiffet haben.[8] Ein meuchelmörder, so den churfursten zue Brandenburg[9] mit einem kurtzen stilet erstechen wollen, soll eingezogen vnd nach Memmel gebracht worden sein.

Den 2. diesess ist derr herr feldtmarsch[all] Horn von Wolgast ab nacher Schweden verreiset.[10]

Auss Dennemarck hat man, dass den 27. Iulii der könig den Muscowitischen gesandten öffentlich audientz gegeben,[11] welchess mit grossen solennitäten zugangen, gleichwoll wüste man nicht recht eigentlich noch, worvf ihr anbringen beruhe, anderss alss wass auss gemeinen darüber fallenden muthmassungen ich vor 8 tagen berichtet habe. Man meinet, der könig werde noch eine zeitlang zue Copenhagen bleiben, weiln auch ein Polnischer ambassadeur - welchess Baudissin[12] sein soll - in kurtzen dahin kommen soll, zue wass ende, wüste man nicht, allein muthmasset man, das ess auss apprehension der nach Schweden gehenden Brandenb. ambassade[13] geschehe. So will man auch von einem Englischen[14] sagen, der im Sundt ankommen sein soll. Obs aber gewiss, vnd wer derselbe sey, wird hiernegst zuerfahren sein. Der graff von Awersperg[15] wahr noch nicht zue Copenhagen ankommen. Man praesumirt, wie dan auch seine eigene leuthe sich alhie in vertrawen vernehmen lassen, dass er die ratification der friedenss praeliminarien, die er bey sich haben soll, zuem vorwand nehmen, vnter dessen aber

6 De *Gazette 1642,* no. 106, 'extraordinaire', dd. 21 augustus 1642, gaf 'La liste des troupes qui sont parties de Suede cette année, pour continuer la guerre dans l'Alemagne'.

7 Caspar Cornelius de Mortaigne was adjudant van Philips van Hessen-Kassel († 1626) geweest. Na diens dood trad hij in Zweedse dienst. Bij de belegering van Brzeg (Brieg) raakte hij zwaar gewond, maar zijn herstel verliep - zoals ook door Keller bericht werd - voorspoedig (*ADB* XXII, p. 339-340; zie voor de twee gesneuvelde kolonels, *Gazette 1642,* no. 122, dd. 20 september 1642).

8 De Turkse inspanningen om Asow te veroveren werden in het voorjaar beloond met een weinig glorieuze intocht in de totaal verwoeste stad (Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman* X, p. 20).

9 De aanslag kan gepleegd zijn uit ongenoegen over het recente huwelijksaanzoek van keurvorst Friedrich Wilhelm aan koningin Christina. In afwachting van een Zweedse toezegging had de keurvorst zijn verblijf in Pruisen nog voor enige tijd aangehouden.

10 De datum is in oude stijl opgegeven: het vertrek van veldmaarschalk Horn viel op 2/12 augustus 1642.

11 De ambassadeurs van tsaar Michael Fedorovitsj werden op 6 augustus toegelaten tot de koning. Zie over hun aankomst, nos. 5826 en 5837.

12 Wolf Heinrich von Baudissin, was sinds 1641 Pools gezant te Kopenhagen. In augustus werd hem door koning Christiaan IV audiëntie verleend (J.A. Fridericia, *Danmarks ydre politiske Historie* II, p. 304-306).

13 In Denemarken resideerde de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg. Haar problemen met de huidige machthebbers in Zweden zouden nu in Stockholm geregeld worden door de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim (*Urk. u. Act.* I, p. 566-595 en XXIII-1, p. 34-41).

14 Geen duidelijkheid bestaat over de aard en het doel van de Engelse missie (J.A. Fridericia, *o.c.,* II, p. 314).

15 De keizerlijke vredesonderhandelaar, rijkshofraad Johann Weichard von Auersperg. Op 4/14 augustus kon men zijn aankomst in Kopenhagen melden.

volck vnd geld vom könig in Dennemarck vor den keyser sollicitiren werde. Von seiner verrichtung wird hiernegst hoffentlich ein mehrerss zue schreiben sein.

Vnterdessen bin ich vnd verbleibe allezeit

Ew. Excell. gehorsamber diener

G. Keller m.p.

Hamb[urg], den 9. Aug. [1]642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Aug. [*sic*].

5847. 1642 augustus 21. Aan baron de Montigny.[1]

Monsieur,

La Forest,[2] filz d'un tres honneste advocat au parlement, m'aiant tres bien servi comme page et depuis ayant bien et fidellement servi en la compagnie de mon filz qui estoit dans la cavallerie estrangere,[3] ladicte compagnie ayant esté dissipée, en partie pour ce que la pluspart ont pris service soubs feu monsieur le comte,[4] en partie par le malheur arrivé à monsieur le marescal de Chastillon prèz de Sedan, cerche employ, à quoy je voudrois que ma recommendation, qu'il a bien meritée, luy peust estre utile et principalement qu'il peust avoir l'honneur de servir monseigneur le dauphin en sa compagnie de guardes, en quoy si faire se peut, je vous prie de le favoriser et me croire, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Le 21 d'Aoust 1642.

Bovenaan de copie staat: Mons. le baron de Montigny, cappitaine de guardes de monsieur le dauphin.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 46. De baron van Montigny raakte in februari 1650 betrokken bij de vlucht van Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longueville (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 484). Toentertijd was hij gouverneur van Dieppe. Mogelijk overleden in 1658 (*Lettres Mazarin* III, p. 482 en p. 489, en IX p. 18 en p. 29).

2 Zie voor de veel voorkomende familienaam La Forest, *Tallemant des Réaux* II, p. 655.

3 Grotius' oudste zoon Cornelis had in 1641 als ritmeester in het regiment van Christoph Martin, heer van Degenfeld (vgl. no. 5655), meegevochten in de ongelukkige slag bij La Marfée. Na afloop werd dit regiment beschuldigd van trouweloos gedrag jegens de opperbevelhebber Gaspard de Coligny, hertog van Châtillon; vgl. nos. 5311 en 5313 (dl. XII).

4 In juni 1641 ging het gerucht dat manschappen van het regiment van Degenfeld waren overgelopen naar de partij van Louis de Bourbon († 6 juli 1641), graaf van Soissons; vgl. nos. 5217 en 5219 (dl. XII).

5848. 1642 augustus 23. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima et potentissima regina, domina clementissima,

Vidi regem, octo iam sunt dies, ad Sancti Germani, vidi et reginam. Sociavi cum eis luctum super morte reginae matris. Gratulatus sum regi de felicibus proeliis pugnatis per Guebrianum

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl. C. 61, 94. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 3 no. 5. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 192.

et Mottam Odincurtium; narravi res nostras prosperas per Silesiam et vicinas regiones et quo in statu res nunc essent.[2] Gratias egi de honoribus habitis domino marescallo Hornio.

Ostendit rex gratam sibi doloris testationem, gaudio sibi esse successus armorum augustae Maiestatis tuae et libenter intellecturum eos eventus, qui nunc expectantur. De marescallo Hornio excusavit se rex, quod in castris non potuerit eum excipere nisi militariter.[3] Et rex et regina magnam dedere significationem amoris et benevolentiae erga augustam Maiestatem tuam, atque eius rei me voluere indicium facere, ut et conspectum a me delphinum, bene valentem animo et corpore.

Deus, serenissima et potentissima regina, domina clementissima, diu vegetam, florentem, victricem servet Maiestatem tuam,

augustae Maiestatis tuae humillimus et oboedientissimus subditus,
H. Grotius.

XIII/XXIII Augusti 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Colloquium cum rege habitum refert.

5849. 1642 augustus 23. Aan G. Horn.[1]

Monsieur,

Ayant eu l'honneur de voir le roi sur l'occasion de la condoleance que j'avois à faire à cause de la mort de la reine-mere,[2] entre autres j'ai remercié sa Majesté des honneurs et faveurs que vostre Excellence avoit receu d'elle. Sur quoi le roi s'est excusé de ce qu'estant au camp il n'avoit peu faire tout ce qu'il eust desiré. J'ay dict que vostre Excellence avoit tesmoigné de se tenir grandement obligé par les signes de bienveuillance reçues tant au camp qu'icy à Paris par les ordres du roi,[3] et que vostre Excellence monstreroit ce resentiment toute sa vie et cercheroit les occasions de le faire paroistre par de[s] effects. Sur quoi sa Majesté a pris subject de discourir fort à l'advantage de vostre Excellence et declarer son affection envers elle.

2 Het condoléancebezoek dat Grotius op 16 augustus aan het hof bracht, was tegelijkertijd ook de eerste gelegenheid om de koning officieel geluk te wensen met de overwinning van maarschalk Guébriant bij Kempen (17 januari 1642). De andere onderwerpen hadden betrekking op de geslaagde acties van Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, in Catalonië en de meer dan voorspoedige Zweedse opmars in Silezië en Moravië.

3 Voor een ontmoeting met de koning maakte de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in april-mei 1642 een lange reis naar het Franse legerkamp bij Perpignan.

1 Hs. Stockholm, RA, E 2354, Bielkesaml., Skrifvelser till Gustav Horn. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 40 no. 4. Copie aanwezig te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 48.

2 Op zaterdag 16 augustus bracht Grotius een condoléancebezoek aan het hof te Saint-Germainen-Laye.

3 De Zweedse veldmaarschalk had op 8 en 9 mei het koninklijke legerkamp bij Perpignan mogen bezichtigen (*Gazette 1642,* no. 65, dd. 17 mei 1642). Vervolgens reisde hij door naar Parijs waar hij op 2 juni door de koningin werd ontvangen.

De quoi j'ai creu devoir donner advis à vostre Excellence et la prier de m'honnorer de ses commandements, comme estant, monsieur,

de vostre Excellence le tres humble serviteur,

H. de Groot.

Le 23 d'Aoust 1642.

Adres: Au tres illustre seigneur Gustaf Horn, marescal des armées de la reine de Suede.

En in andere hand: Lettre de monsieur l'ambassadeur Grotius, du 23 Aoust de Paris 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: Monsieur le marescal Horn.

5850. [1642 augustus 23]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Votum pro pace oppositum Examini Riveti[2] et alio[rum] irreconciliabilium scriptis iam descriptum est[3] datumque amicis ut legant.[4] Gaudeo habere nunc te ea quae ad famam ac ius nostrum pertinent; quae ut quamprimum edantur, res exigit.[5] Exspectabo quae per Schocferianam viduam misisti.[6] Amstelodami cum eris, spero memorem te fore Lucani, poematum, Anthologiae.[7] Nostri Flores ad ius iam parte dimidia excusi sunt in octavo. Pervenimus ad alphabetum secundum.[8] In Annotatis ad Vetus Testamentum pervenimus ad Jobum et in illo quoque brevi dimidium habebimus. Inchoatum est iam alphabetum tertium. Editio est in folio.[9] In Novo Testamento iam ad epistolam Hebraeis scriptam perveni.[10]

De Thuano melius[11] ego spero et amici eius, quia nomen eius in regiis ad parlamenta literis non exstat. Sollicitos tamen nonnihil nos habet, quod ad ducem Beaufortium, Vindocinensis filium, rex bis iam scripsit, ut ad se veniat et indicet quid ei Thuanus dixerit, cum in itinere Narbonensi ad eum diverteret. Dux Beaufortius mala excusatione usus ne veniret, scripsit regi Thuanum ad se venisse pro vetere suo in ipsorum domum affectu, a Sincmartio neque literas se neque nuntium habuisse; contra rempublicam et regem si qui unquam apud se habiti fuissent sermones, pridem id se ultro fuisse indicaturum.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 940 App. no. 614. Antw. op no. 5834, beantw. d. no. 5864. De brief voert geen dagtekening. In de wekelijkse reeks van correspondentie lijkt de hier voorgestelde datum het beste te passen.
2 Eind juli had Grotius het *Examen animadversionum Hugonis Grotii* van zijn opponent André Rivet (*BG* no. 1180) in handen gekregen. Tegen dit werk schreef hij zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183).
3 Van Claude Sarrau vernam Rivet dat Grotius ‘a achevé la responce à vostre *Examen* et la fait mettre au net pour la donner apres à l'imprimeur. Il s'est pourveu avant que de se mettre à escrire, d'aucuns des ouvrages de nos premiers Reformateurs’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 223).
4 Een van Grotius' adviseurs was Denis Petau S.J.; vgl. no. 5843.
5 Willem de Groot had nu alles gereedliggen voor de publicatie van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).
6 De in Rouaan woonachtige weduwe ‘Schocfe(v)riana’ had beloofd een boekenpakket over te brengen. In dit pakket bevond zich de Amsterdamse editie van de *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1167 en 1168), alsook de *Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium Loiolitam dissertatio prima* van Claude Saumaise.
7 Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus waren bij Blaeu ter perse (*BG* nos. 430 en 431). Met de uitgave van *de poemata* en de *Anthologia Graeca* wilde het minder goed vlotten; vgl. *BG* nos. 1 en 534.
8 De *Florum sparsio* verscheen in het najaar van 1642 te Parijs in een quarto-editie (*BG* no.791).
9 De *Annotata ad Vetus Testamentum* werden in Parijs bij Cramoisy gedrukt. In 1644 kon het uit drie delen bestaande werk verschijnen (*BG* no. 1137).
10 De *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus,* Parijs 1646 (*BG* no. 1138). Vier jaar later werd de serie aantekeningen afgesloten met de uitgave van een *pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141).
11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 23 augustus.

Exspectatur hic ut princeps Arausionensis Hispanum hinc abstrahat. Pro rege Angliae vota facio; causa eius magis mihi placet quam vires.

Discam libenter quid futurum sit de navibus Anglicanis quas Batavi Dunquercam euntes cepere. Nam quicquid ea de re constituetur, inter exempla erit in posterum.[12]

5851. 1642 augustus 23. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Vidi regem lugentem lugens et ipse ante hos octo dies ad Sancti Germani.[2] Multa simul feci. Nam officio functus sum et dolentis et consolantis et gratulantis, ob victorias Guebriani et Mottae Odincurtii,[3] et res nostras exponentis et gratias agentis pro honoribus habitis domino mareschallo Hornio.[4] Quia inter consolationes addideram, ne admodum mortuam matrem lugeret, dixit eam adversus se male se gessisse. Sibi nunquam defuisse filii affectum, sed eum se non potuisse ostendere ob mala quibus utebatur consilia; nam eam fuisse valde difficilem, cum condonasset offensas: ita se nosse eius ingenium. Ad quod dixi vulgo credi Italos et maxime Florentinos aegre adduci ad remittendas offensas, sed eo hoc in ipso[5] esse laudabilius. Praeterea quia dixeram laudare me et regis et reginae nostrae non alienum a bona et communi pace animum, adiunxit id agendum, ne unquam bellum resurgere possit. Deum sibi et reginae Suediae dedisse res prosperas, quod sciret ab iis aliena non expeti, cum longe aliter affectus esset Hispanus. Cum autem rex dicat a se non expeti aliena, respicit credo tempora Caroli Magni, qui magnam Germaniae partem, aliquam et Hispaniae tenuit, Belgicam vero omnem. Sperabat rex et Perpinianum brevi suum fore et intellecturum se continuationem rerum prosperarum Torstensonii.[6] De domino mareschallo Hornio excusabat, quod in cura castrensi non satis eum pro promta sua voluntate potuisset excipere. Ego vero affirmavi semper memorem fore dominum mareschallum honorum, quibus affectus esset et a rege in castris et Lutetiae a principibus.

Erat rex macilentus, oculis tamen satis iucundis. Utitur adhuc multum sella gestatoria. Regina optime valebat ac prolixe omnia officia et obsequia reginae nostrae offerebat. Delphinus itidem vegeto erat corpore.

Rex de Thuano benignius incipit loqui. Gaudere se dicit, quod non permixtus fuerit aliorum consiliis.[7] Bene se de eo semper existimasse.

Scripserat rex antehac bis ad ducem Beaufortium, ducis Vindocinensis filium, volens eum ad se venire, ut exponeret, quid ipsi dixisset Thuanus, cum in itinere

12 De uiterst strenge Staatse blokkade van de haven van Duinkerken.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 95; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 223 no. 443. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 193.

2 Op zaterdag 16 augustus bracht Grotius een condoléancebezoek aan het hof te Saint-Germainen-Laye. Deze audiëntie was de eerste gelegenheid om de koning officieel geluk te wensen met de overwinning van maarschalk Guébriant bij Kempen (17 januari 1642).

3 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, voerde in Catalonië een geslaagde campagne tegen de Spanjaarden. Aan zijn acties was het te danken dat de Fransen maandenlang ongestoord konden doorgaan met de belegering van Perpignan.

4 De Zweedse veldmaarschalk Horn had op 8 en 9 mei het koninklijke legerkamp bij Perpignan mogen bezichtigen.

5 Het copieboek Dresden geeft ‘in ipsa’.

6 De koning dacht hierbij aan de overwinning die de Zweden onder Torstensson op 30 mei nabij Świdnica hadden behaald.

7 In zijn ‘Lettre ... aux principales villes de ses provinces et aux ambassadeurs, sur le sujet de l'emprisonnement du duc de Bouillon et du sieur de Cinq-Mars, grand escuyer de France’, dd. 4 augustus 1642, had de koning zich onthouden van commentaar op de arrestatie van de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou; vgl. nos. 5828 en 5840.

Narbonem apud eum diverteret. Respondit Beaufortius salutationem fuisse benevolam ex eo affectu, quem Thuanus semper erga ipsorum domum ostendisset. Nullos fuisse sermones regi aut publico noxios.

Alioqui se eos et sponte et statim fuisse indicaturum pro ea fide quam regi debeat. Cum Cinqmarcio nullum sibi commercium.[8] Frater regius in regis gratiam restitutus Blesas redit.[9] Cardinalis in itinere est a Tarascona Lugdunum. Creditur ipse cum duce Bullionio velle colloqui. De Perpiniano capiendo bene sperat.

Dicitur classis Hispanica nunc esse ad Maioricam, terrestres exercitus apud Tarragonam. Motta Odincurtius equitatu satis valere, peditatu non item. Dux Carolus in Alsatia cepit obsidio Molzemum et Muzigum.[10] Adiungit se ei Bambergius cum tribus millibus, partim equite, partim pedite. Putatur inde rediturus, ut Mottae obsidium impediat. Mercius interim[11] in Kinzingana valle habet pedites MMD, octingentos equites; minatur Friburgo. Erlachius Brisaci est, Tabernis Alsatiae Ossenvillius. Hispani inter Caletum et Ardresium magnam incendii vastitatem fecerunt. Fama est a principe Thoma Crescentinum obsideri.[12]

Thuanus cum cardinali Riceliaco nuper collocutus dixit ei, quae de induciis acta sint cum Hispano, adeo ex regis iussu acta, ut rex de suo peculio viaticum tabellariis dederit.[13] Praeter exercitum qui Tarragonae est, alterum habet Leganesius ad Leridam.[14] Dux Anguianus[15] circa Narbonem nobilitatem colligit; et classis Gallica e Portugallia expectat navium auxilia. In Salsam fame pressam victus illati sunt per obsidentium Gallorum negligentiam aut et quorundam perfidiam.

Harcurtius accepit ad augendas copias cohortem regis praetoriam, quatuor mille et quin-

8 François de Beaufort, zoon van César de Bourbon, hertog van Vendôme, was door de koning gevraagd zich nader te verklaren over de kwestie of hij door de verdachte De Thou in vertrouwen was genomen. Op deze brief antwoordde de hertog van Beaufort met een verontschuldigend schrijven, waarin hij met betrekking tot de samenzwering opmerkte ‘que de sa vie il n'a eu confidence de M. de Cinq Mars’ (*Lettres Richelieu* VII, p. 34-35).

9 Gaston van Orléans wachtte in de omgeving van Annecy op het moment dat kanselier Pierre Séguier zijn zaak verder zou regelen. Op 20 augustus schreef Richelieu aan staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny: ‘Mr le chancelier arrive aujourd'huy à Lyon, je l'ay prié d'aller à Villefranche (trouver ‘Monsieur’) devant que de me voir, afin d'avancer les affaires’ (*Lettres Richelieu* VII, p. 100).

10 Ook de *Gazette 1642,* no. 108, dd. 23 augustus 1642, berichtte over de plundertochten van hertog Karel IV en kolonel Caspar Bamberger in de Elzas. In dit nieuwsbericht werd verteld dat de plaatsjes Molsheim en Mutzig volledig waren leeggeroofd.

11 Aan het Lotharingse front was de afgelopen week weinig veranderd. De gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, belegerde nog steeds het bolwerk La Motte, terwijl de gouverneurs van Breisach, Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville, de troepenbewegingen van François de Mercy in het dal van de Kinzig op een afstand volgden.

12 Prins Tommaso Francesco van Savoye dwong het Spaans garnizoen van Crescentino (tussen Chivasso en Casale) tot overgave. De belegerden ontruimden de stad op 14 augustus (*Gazette 1642,* no. 110, ‘extraordinaire’, dd. 27 augustus 1642).

13 François-Auguste de Thou, die vastgehouden werd in de kerkers van Tarascon, ontkende een aandeel te hebben gehad in de totstandkoming van het geheim verdrag met Spanje, dd. 13 maart 1642. Zie voor het onderhoud met de kardinaal, ‘Procez de MM. de Cinq-Mars et de Thou’ in *Archives curieuses de l'histoire de France,* 2e série V, p. 308-309.

14 De Spanjaarden geloofden nog steeds dat Perpignan voor hen behouden kon blijven. Al hun hoop was gevestigd op de veel te laat gestarte reddingsacties van Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, en Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso.

15 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien. Zijn prestige spoorde edellieden aan om bij te dragen aan de krijg in de Roussillon (*Lettres Richelieu* VII, p. 61 n.).

gentos Scotos, qui Diepam advenere, et a Guichio copias.[16] Melos capto Oiae castello[17] nihil ultra se agere posse ratus in Flandriam concessit.
H. Grotius.

Lutetiae, XIII/XXIII Augusti 1642.

Rex Cantiliaci est. Romae placuit posthac pro regibus haberi, qui regnum per annum tenuerint.[18] Duae classes in Sicilia et Neapoli parantur ad res Catalaniae et Ruscinonis. Diesae Galli praesidium imposuere militum CCL die Iulii XVII.[19] Lampia [*sic*] ab Halerio premitur castello imposito Monti Frello et in proximo receptibus quibusdam. Reliqui milites Loncurtii et proximis vicis se tenent.[20] XV mensis huius Croatae quidam ab Harcurtio caesi.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Idem prolixius exponit. Regis de matre iudicium. Ridet regem, qui non aliena peti a Gallis in pace dixerat. Thuani sors et in illum decreta inquisitio, nec non in complices. Hispanica et ad Rhenum gesta. Pontifex pro regibus in posterum habere vult, qui per annum regnum tenent. Varia nova.

5852. 1642 augustus 23. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

On commence à mieux esperer de l'affaire de monsieur de Thou,[2] puisque le roy commence à parler de luy en de termes favorables, disant qu'il n'a t[r]empé aux mauvais desseings. Le roy avoit escrit deux fois au duc de Beaufordt pour le faire venir en cour et dire ce que monsieur de Thou luy avoit communiqué, quand il le vist en son voyage à Narbonne. Le duc de Beaufordt, s'excusant sur une maladie de sa venue en cour, a asseuré le roy par deux lettres que rien n'estoit passé entre eux contraire au service du roy; qu'autrement de soi-mesme il [l']eust decouvert au

16 Het gebied tussen Calais, Lillers en Hesdin dreigde overvallen te worden door het leger van don Francisco de Melo en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck. Deze opzet mislukte door krachtdadig ingrijpen van de graaf van Harcourt. Triomfantelijk kon de *Gazette 1642,* no. 111, in een 'extraordinaire' van 29 augustus, melding maken van 'La reprise de sept forts sur les Espagnols par le comte de Harcourt ...'.
17 Pont d'Oye, fort tussen Calais en Gravelines.
18 Een besluit dat vooral betrekking had op koning Jan IV van Portugal.
19 Het onlangs door de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, veroverde bolwerk Dieuze.
20 Een ander bolwerk van hertog Karel IV van Lotharingen, het hooggelegen La Motte (Lampia?) werd omsingeld. Volgens de *Gazette 1642,* no. 107, 'extraordinaire', dd. 22 augustus 1642, waren soldaten van gouverneur du Hallier doorgedrongen tot 'la montagne nommée Freau' [=Beaufrémont? nabij Neufchâteau] en de plaats Soulaucourt-sur-Mouzon.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 47.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna dd. 23 augustus 1642 (no. 5851).

roy selon la fidelité qu'il luy doibt; que la visite n'a eu autre cause que la bonne affection de monsieur de Thou envers leur maison; et qu'avec Sinc-Mars il n'a eu jamais aucun commerce. Le frere du roy s'est accommodé avecq le roy aux despens des autres et revient à Blois. Le cardinal de Richelieu se faict potter à Lions. On croit que c'est pour s'abboucher avecq le duc de Boullion.

On espere avoir bientost Perpignan, quoyque d'autres en doubtent. On nous dict que l'armée navale d'Espagne est à Majorca, la terrestre à Terragona, et que La Motte-Odincourt a assez bonne cavalerie, mais peu d'infanterie; que le prince Thomas assiege Crescentin; que le duc Charles, à qui s'est joint Bambergen avec 3000 hommes, a assiegé et pris Molshem et

Musing; et que l'ayant pris, il veut aller secourir La Motte, Mercy se tenant dans la vallée de Venzingen [*sic*] aveq sept cens chevaux, 2000 cinq cents à pied, Erlach à Brisac, Ossenville à Sauverne. Les Espagnols ont faict des grands bruslements autour d'Ardres, ont pris le fort d'Oie, mais voyant le comte d'Harcourt, qui est au Boulonnois, renforcé par les gens du comte de Guiche, par quatre mille cinq cents Allements[3] arrivez à Diepe et par le regiment de guardes du roy, se sont retirez en Flandre. Les Espag[nols], outre l'armée qui est à Terragona soubz le marquis de Terracousa,[4] ont une autre soubs Leganes à Lerida. Le duc d'Anguin assemble la noblesse autour de Narbonne et l'armée navale de François attend du renfort de Portugal. Salce, qui estoit pressée par les François, a esté ravittaillée par leur negligence ou perfidie de quelques-uns.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

23 Aoust.

Le roy est à Chantilly. A Rome on se resout de recognaistre pour roix ceux qui auront tenu un royaume toute une année. On prepare à Napels et Sicile d'autres flottes pour les affaires de Catalagne et Roussillon. Les François ont mis à Dieuse 150 hommes. Pour presser La Motte ilz ont faict un fort sur la montagne de Fraum, faict de redoubtez autour et logé le reste de la milice à Salancourt et dans d'autres villages. Le 15 de ce moys quelques Croates ont esté bat[t]us par monsieur d'Harcourt.

Bovenaan de copie staat: Mons. Viquefort.

5853. 1642 augustus 23. Van G.J. Vossius.[1]

Magnopere gaudeo, illustrissime domine, quod quae ad Testamentum Vetus observasti, ea a typographo perducta sint non modo ad Pentateuchi finem quemadmodum scribebas,[2] sed ut ex aliis Hagae postea intellexi ad Regum libros, qua appellatione credo etiam Samuelis libros complectebantur.[3] Sed valde mihi molestum est, quod videam Excellentiam tuam variis impeti libellis, quod metuo ne avocet in magno illo opere, quanquam non desunt qui existiment fore, ut non

3 De nieuwsbrief aan Oxenstierna meldt echter de aankomst van 4500 Schotten.
4 De Napolitaan Carlo Andrea Caracciolo (1584-1646), markies van Torrecuso, liet Spaanse eenheden van Tarragona naar Perpignan oprukken (*DBI* XIX, p. 321-328).

1 Tekst naar copie Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 185^{r}. Een gedeelte van het handschrift is in Vossius' eigen hand geschreven. Gedrukt *Vossii Epist.,* p. 450 no. 459; *Vossii Op. Epist.,* p. 334 no. 623. Geciteerd in vert. Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 327-328.
2 Grotius had Vossius' brieven lang onbeantwoord gelaten. Zijn laatste brief dateert van 10 mei 1642 (no. 5712).
3 *BG* no. 1137; in een brief van 19 juli aan zijn broer Willem meldde Grotius: ‘nos in Annotatis ad Vetus Testamentum libros Regum absolvimus’ (vgl. no. 5793).

rescribas, ne quidem clarissimo Riveto.[4] Huic studiose id actum arbitrantur, ut nos committeret ut qui toties advocet ad partes quae ante hos annos XXV in Collegio scribebam.[5] Quasi non aliter scribendum sit, quando cum adversario cominus

4 Eind juli had Grotius het *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) van zijn opponent André Rivet in handen gekregen. In drie weken tijds schreef hij een antwoord, het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183).

5 Tot zijn ontslag in 1619 was Vossius regent van het Leidse Statencollege. Geschriften uit deze periode (1615-1619) staan in het teken van zijn goede vriendschap met Grotius; men vergelijke

congredimur, aliter quando de concordia consilium initur. Non ignoravit hoc Georgius Wicelius, qui praefatione Viae regiae ad imperatorem Ferdinandum ait: ‘Polemica scripta nostra tanti non facimus, quin

haec velimus aliquanto pacatiora esse. Verum tempus militiae tunc ita postulavit, ut sentirent ii cum quibus commissus eram, et mihi vires esse et mea tela nocere'.[6]

Puto ἐπίμετρον quintum Jacobi Laurentii iam videris,[7] in quo tuae ad se epistolae quodammodo παρωδία et σκαζόντες, eadem ut arbitror ex officina et geminum carmen Salebrii Santrae:[8] prius utrumque Hugenii[9] esse satis convenit, et sponte narrarunt qui nosse possunt. Ac tacentibus amicis styli salebrae proderent. Idem est qui in gratiam Heinsii, postquam audierat Salmasium velle eum refellere, epigramma suum sic obsignabat:

> Te duce, qui rugiet, vana et sine dentibus ira,
> nesciat hoc ungues in Daniele leo.[10]

Salmasius[11] vero iis lectis scribebat Riveto ab leone illo salvum fore Danielem, sed periturum Heinsium. Is Heinsius nunc totus in eo esse dicitur ut novam det editionem suarum in Novum Testamentum annotationum; sic mihi retulere maxime familiares. Credo corriget de quibus sibi a Salmasio metuit. Hic utrum propediem in Bataviam sit remigraturus, non satis scio, sed

6 Georgius Wicelius (1501-1573), *Via regia ... ecclesiae reformandae aut restituendae,* geredigeerd in 1564 en in 1600 voor het eerst gepubliceerd in de *Lectiones memorabiles* van Johannes Wolffius (dl. II, p. 354-392). In de uitgave Helmstedt 1650 zijn de door Vossius aangehaalde regels te lezen op p. 11.

7 Het 'Epimetrum quintum' (de vijfde 'Toegifte') in de herdruk van Laurentius' geschrift *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (vgl. *BG* no. 1203 met de uitgaven *BG* nos. 1204 en 1205) ging vergezeld van twee aanvullingen. De eerste aanvulling 'Jacobi Laurentii epistola Hugonis Grotii epistolae respondens' kreeg de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius op 5 juli van een onbekende toegestuurd, de andere aanvulling, een epigram, werd hem op gelijke wijze ter hand gesteld: 'sequitur poematium, iam hac meridie, die 11 Iulii, mihi ab epistolarum-latore, nescio unde vel a quo authore, mihi traditum'.

8 In het voorwerk van Rivets *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti ...* (*BG* no. 1172) had Huygens zonder vermelding van zijn naam het epigram 'De Hugonis Grotii annotatis Henoticis, ad Consultationem Cassandri' laten afdrukken (vgl. no. 5669). Spoedig werd bekend dat Constantijn Huygens de bedenker van het vers was. Min of meer bevestigde de dichtende hofsecretaris dit feit in een brief die hij op 22 juni onder de schuilnaam Santra Salebrosus aan Grotius schreef (vgl. no. 5761).

9 Op 11 juli ontving Laurentius het epigram 'In Hugonis Grotii ad Consultationem Cassandri annotata et Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti'. Hij liet het afdrukken in *BG* no. 1204, pp. 58-59. Volgens Worp, die het epigram opnam in *De gedichten van C. Huygens* III, p. 183, schreef Huygens dit gedicht op 5 juli in het Staatse legerkamp te Budberg (tussen Orsoy en Rheinberg). Ten aanzien van de brief van 5 juli - in Vossius' woorden een parodie op de open brief die Grotius in mei tot Laurentius had gericht (no. 5720) - blijven enkele raadsels onopgelost. Zelfs een kenner als André Rivet wist niets van deze activiteiten van zijn vriend Huygens (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 243 en p. 251). Het is niet onmogelijk dat Huygens de anonieme brief in opdracht van een derde geïnteresseerde heeft geschreven. Een vergelijkbare 'opdracht in godsdienstzaken' voerde de secretaris van de prins van Oranje in augustus 1642 uit; deze keer verzorgde hij een schrijven aan een van de doctores van de universiteit van Leuven (L. Ceyssens, *Sources relatives aux débuts du Jansénisme et de l'Anti-Jansénisme 1640-1643,* Leuven 1957, p. 452-453 en p. 458 n.).

10 De geciteerde dichtregels zijn de laatste uit een gedicht dat Huygens schreef voor opname in Heinsius' *Sacrarum exercitationum ad Novum Testamentum libri XX,* Leiden 1639; zie Worp, *De gedichten van C. Huygens* III, p. 119-120.

11 Claude Saumaise was Heinsius' naaste collega aan de Leidse universiteit. Een goede verstandhouding tussen de twee geleerden bloeide niet op. Aan de bijna dagelijkse controversen maakte Saumaise in oktober 1640 een abrupt einde door zichzelf een rustperiode in zijn vaderland te gunnen (Leroy, *Dernier Voyage,* met op pp. 42-45 een beschrijving van de in deze brief besproken kwestie).

satis scio Curatoribus tam longam absentiam minus probari, tantoque fore gratiorem, quanto celerius advolarit.

Mareschius,[12] ut intelligo, immane volumen cudit adversus ea, quae in romana ecclesia nostris improbata, aliquibus rescissis laudem mereri vel saltem tolerari posse docuisti. Metuo ne parum cum Excellentia tua agatur humaniter, hoc est non tanquam cum doctrinarum principe, imo vel homine doctissimo, nedum velut cum imagine regis, qui Dei imaginem sustinet in terris. Magnos animos duo dant et illi et aliis similiter animatis antiquitatis contemptus et Calvini admiratio. Sed de priori nolunt fateri, ut ex eo capere potes quod sic indignetur Laurentius[13] ob consilium salubre sibi datum ab Excellentia tua. Ait sibi hoc iam adolescenti instillatum a doctoribus ut amaret veteres. Quasi uterque ignoremus, quae mens fuerit eius magistris. Eorum alterum, cum antiquitas obiectaretur, dixisse scimus: 'Et nos patres foremus, si iis vixissemus temporibus'.[14] Id verene dixerit, hinc sciri potest, quod tunc multa sint habita pro haereticis quae nostra sustinent, ut quae in Aetio, Vigilantio[15] aliisque improbata. Non quasi iccirco haereticos censeam, sed quia existimabat ille solius esse aetatis, ut aliquis pro veteris ecclesiae doctore habeatur, nec simul ὁμόνοια attendatur.

Credo autem[16] non inutile foret, si exstaret libellus de eo quo loco antiquitas habeatur a nostris, sed scribi oporteret ab aliquo non abrepto affectibus. Nam affectibus nimis indulgent pontificii, ut argumento inserviant, cum ipsi etiam ab ecclesia veteri magnopere recesserint. Saepe mihi bilem movet, cum video sic veterum neminem non perstringi, ubi non faciunt nobiscum.

Nec fortasse inutile foret, si penitus cognita foret vita Calvini. Magnae fuere illi vitae et ingenii dotes. Sed et ille suos manes patiebatur, quod fateri nolunt eius unius tanti admiratores. Abominantur Bolseciana,[17] sed in illis etiam sunt tabulis publicis subnixa. Et apud varios homines integerrimos, pariter ac doctissimos, suppetunt non pauca quae eius doceant animi impotentiam et quantopere oderit semper, dissentire a se signis audere. Haec satius foret tegi, sed video plurimos non tam virtutes ducis sui sequi quam vitia, idque magno ecclesiae damno, cui convenientior foret spiritus mansuetus et maiorum reverens. Quare cogitandum, an non expediret, candidam exstare dissertationem de eo quod de Calvino iudicium fuerit[18] suae aetatis, et quantillum ab eo et discipulis antiquitati fuerit tributum.

12 In de Republiek werd uitgekeken naar het antwoord van Samuel Desmarets (Maresius) op Grotius' *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1130). Diens lijvige boekwerk *Concordia discors et Antichristus revelatus* werd in november door de Amsterdamse drukker Janssonius in omloop gebracht (*BG* no. 1130 en B_sG no. 318).

13 Jacob Laurentius, de auteur van *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata*. Zijn antwoord op het 'consilium' van Grotius is terug te vinden op pp. 12-27 van genoemd geschrift.

14 Vgl. Calvijns *Institutio religionis christianae,* praefatio § Praeterea calumniose nobis patres opponunt (*Ioannis Calvini Opera omnia* II, kol. 17).

15 De veroordeelde kerkgeleerden Aetius († ca. 366) en Vigilantius († ca. 400).

16 In de uitgaven van Vossius' *Epistolae* zijn de regels na 'Credo autem' weggevallen. De brief wordt in de volgende alinea hervat bij '(non) inutile foret, si penitus cognita foret vita Calvini'.

17 Jérôme Bolsec († ca. 1585), een carmeliet die zich tot het protestantisme had bekeerd. In 1550 vestigde hij zich als arts in het plaatsje Veigy nabij Genève. Zijn uitgesproken kritiek op de *Institutio religionis christianae* was de oorzaak dat hij bij de trouwe aanhangers van Calvijn in ongenade viel (*DHGE* IX, kol. 676-679; *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon* I, kol. 676-677).

18 De copie Oxford geeft: 'Quare cogitandum, an non, an non expediret, candidam exstare dissertationem de eo quod de Calvino iudicium fecerit'.

Quod Riveto necdum respondeas, sed illa ad Novum Testamentum[19] perducere malis ad umbilicum, sane gaudeo. Nihil magnopere, ut puto, festinato opus. Et fortasse praestiterit etiam conspicere Mareschiana, priusquam respondeas. Poteris credo multos parietes una fidelia dealbare. Quicquid est, nolim sufflaminari tam utilem laborem quem sustines in illustrando

19 De *Annotationes in Novum Testamentum,* Parijs 1646 (*BG* no. 1138) en Parijs 1650 (*BG* no. 1141).

Veteri Testamento. Nondum illa vidi, sed facile possum aestimare, vel ex illis ad Novum Testamentum, ubi duo prae caeteris admiror, quod nemo antehaec tam multa ἐναντιοφανῆ conciliavit et quod nullus ex humanitatis studiis plura attulerit ad Sacras Literas illustrandas, minusque partium studiis abreptus.

Hic iam certamen gliscit de iure magistratus in ecclesiasticis. Defendit illud Vedelius, antea Genevae et Daventriae professor theologiae, nunc autem Franekerae.[20] Adversus eum scripsere Triglandus, Leidae professor, et Revius, qui in Collegio regundo Festo Hommio successit. Is Festus cum iam ante menses complures se munere eo abdicasset, ante duas hebdomades vel tres ex hac vita excessit. Oratione ei Polyander parentavit.[21]

In synodis et concionibus graviter agitatur quaestio de iure patronatus. Facilius puto efficerent ecclesiastae quod volunt, nisi celsissimus princeps Arausionensis et illustrissimus Brederodius viderent et suam hic caussam agi.[22]

Negotium Angliae magnopere me habet sollicitum, non sane propterea, quia inde quotannis praebendae fructum capiam,[23] quam quia veterem amo ecclesiam et vicem doleam optimi regis, pro quo assidue vota facio. Apud cordatiores res haec suspectiores reddit puritanos. Negant enim se videre, quid regale regi velint relinquere. Et nonnulli his locis metuere incipiunt, ne si istic effecerint quod volent, hic novi fiant motus, quia animos addet felix successus in regno Britannico et, si res laboret, inde etiam auxilium exspectent. Mihi vero, vivo Arausionensi, non ita multum periculi videtur his terris, quia et illius interest et militem in manu habet.

Vale, illustrissime domine, et cum uxore lectissima et liberis salve semperque dignum animum, Excellentia tua, hoc malo seculo conserva,

illustrissimae Excellentiae tuae cultor,
G.J. Vossius.

Amstelodami, 1642, X Kalendas Septembres.

Bovenaan de brief in de copie te Oxford en in de Vossii Epist.: Hugoni Grotio. Lutetiam Parisiorum.

20 Nicolaus Vedelius (1596 - † 26 september 1642), hoogleraar en predikant te Genève, vanaf 1630 hoogleraar in de theologie te Deventer. In de jaren dat hij verbonden was aan de Franeker academie (1639-1642), werkte hij een oude disputatie 'De magistratu adversus Bellarmini librum de laicis' uit tot een grote studie *De episcopatu Constantini Magni seu de potestate magistratuum reformatorum circa res ecclesiasticas dissertatio repetita,* Franeker 1642. Zijn stellingen vielen niet in de smaak van de orthodoxe theologen Jacob Trigland en Jacobus Revius (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* I, p. 390-391).

21 Na het aftreden van Vossius werd Festus Hommius (1576 - † 5 juli 1642) aangewezen voor de vacerende plaats van regent van het Leidse Statencollege. Tegen het einde van 1640 namen diens krachten zodanig af dat uitgekeken moest worden naar een opvolger. De keuze viel op de strenge Deventer predikant Jacobus Revius (*NNBW* VI, kol. 1174-1176). Enkele maanden na de benoeming van zijn opvolger overleed de oude regent. Een collega, de hoogleraar Johannes Polyander van Kerckhoven (1568-1646), hield de academische lijkrede 'Oratio funebris in obitum Festi Hommii' (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 251-254 en p. 366-368).

22 Het onderwerp kwam aan de orde op de synode die in juli in Gorinchem bijeenkwam (*Res. SH,* dd. 14, 16, 23, 30 juli en 10 september 1642). Aanleiding tot de discussie was een 'kerkelijk different' met heer Johan Wolfert van Brederode over de bediening van de kerk van Meerkerk (Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland* II (1634-1645), p. 351-357).

23 Vossius was in 1629 kanunnik van de cathedrale kerk van Canterbury geworden (Rademaker, *Life and work of G.J. Vossius,* p. 231-235).

5854. 1642 augustus 25. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Ego semper credidi et etiamnum credo matrimonio cum pro voto suscepto et in quo nihil desideratur praeter patris consensum, qui humillime flagitatur, suam semper a Deo dari benedictionem, quanquam non pariformiter. Tum et illud scio eas quae ratione praecipue opum contrahuntur nuptias, sive ob dissensum animorum, sive ob alias rationes, saepe quassari et raro bene concordare, ut multis patet exemplis. Itaque rogo benignum te in hac causa filio patrem praestare velis.[2] De editione chartarum videbimus, ut et ante monui.[3]

Casaubonus si catholicos Gallos saniores credidit Carentonianis,[4] praecipue respexerit ad dogmata praedestinationis absolutae aliaque inde dependentia, et Gallos consideraverit ut Tridentinae Synodo non alligatos. Si episcopi Angli possunt a schismate excusari, possunt et alii. Laurentiadem[5] ut parvi facias facile patiar, sed ut eius calumniae aliquid ex vero trahere credantur, id vero te non confido passurum. Si emendatio in ecclesia obtineri potest, si confirmatio earum explicationum, quas tu solus fere adhibes, accedat, poterit iniri concordiae ratio, et id schismati sarciendo erit remedium. Ego ecclesiam romanam in definiendis fidei articulis et praecipue in prohibendo generaliter laicis calice tam errasse puto, quam graecam aut reformatam in aliis. Et qui ab ea ecclesia ob sincerum sensum in tali articulo supplicio affecti sunt, martyres esse censeo, neque a persecutione fidelium absolvi posse qui supplicia irroganda statuerint. Eos qui ob religionis dissidia arma in iustum principem credunt esse iusta, non magis probo, quam eorum dogmata, qui ob dissensum in religione principem terris suis a pontifice exui posse statuunt. Errantes et adhaerentes ecclesiae romanae fore ut aut semper edoceantur aut abscindantur, quibus argumentis edoceri possim, nescio. Exempla utriusque allegari posse non dubito, sed universalitatis et perpetuitatis notam requiro.

De Gerardo Vrelandio latius indagabo; ego rem ancipitem esse video et certo in vulgus emanaturum credo quicquid illi suggesseris.[6]

Narrationem rerum gestarum a rege editam legi attente.[7] Video multa illic in speciem dici reipsa subdola. Ad mentionem cardinalis et Olivaresii non parum risi, quasi illi εὐτυχία, huic ἀτυχία omnino sit mancipata, quasique ex eorum fatis res

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 255. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5838, beantw. d. no. 5871.
2 Grotius wilde niets weten van de huwelijksplannen van zijn zoon Pieter.
3 De verzameling *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889) lag gereed om naar de drukker te gaan.
4 De Parijse calvinisten gingen ter kerke in Charenton. Isaac Casaubonus ontliep hen door als theoloog in dienst te treden van koning Jacobus I van Engeland.
5 Jacob Laurentius had Grotius beschuldigd van ‘papizare’.
6 In een brief, op 4 augustus te Amsterdam geschreven, had een zekere ‘Geraerd van Vreelandt’ aan Grotius gevraagd hem te adviseren inzake zijn voorgenomen doop.
7 Het koninklijk schrijven, dd. 4 augustus, in de zaak van de samenzwering tegen Richelieu. De tekst werd afgedrukt in de *Gazette 1642,* no. 110, ‘extraordinaire’, dd. 27 augustus 1642. Het is bijna zeker dat Willem van zijn broer een afschrift van het aan de ambassadeurs toegezonden exemplaar heeft ontvangen; vgl. *Lettres Richelieu* VII, p. 71-75, met op p. 72 de voor Cinq-Mars belastende passage: ‘Nous descouvrismes qu'une de ses principales fins estoit de blasmer les actions de nostre très cher cousin le cardinal duc de Richelieu, quoyque ses conseils et ses services ayent tousjours esté accompagnez de bénédictions et de succès, et de louer hardiment celles du comte duc Olivarez, bien que sa conduite ait tousjours esté malheureuse’.

christianorum publica pendeat. Thuani res[8] meliore loco esse videntur, cum rex eum nullo notet obelo, nisi forteinter caeteros.

8 In zijn schrijven schonk de koning geen aandacht aan de medeplichtige François-Auguste de Thou.

Hic princeps necdum quid gerit, nisi quod Vimariensibus praestat praesidium.[9] Quid ad Caletum promoveant Hispani, quo in loco sit obsidio Perpignani et si qua sunt alia publica, ex te discere avebo. In Anglia res regiae melius se iam habere incipiunt, tradita iam a Goringio[10] Portmuda, quam in usus suos munierant parlamentarii, quod maius est quam si Hullae esset potitus. Mittuntur ei hinc apparatus bellici cum pulvere tormentario. Princeps et trecenta florenorum millia mittere dicitur.

Vale, frater optime, et salve a nobis omnibus,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XXV Augusti 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de sa Majesté et la couronne de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Sept.
En in dorso: 25 Aug. 1642 W. de Groot.

5855. 1642 augustus 25. Van S. Sorbiere.[1]

Illustrissime domine,

Ea sunt beneficia, quae magnifice et, quod non minoris facio, amice in me contulisti, ut non solum menti meae grata recordatione obversari debeant, sed omnino postulent ut iugiter auctori benedicam eiusque nomen cultu quodam humano maiori venerer, quae quidem et in hanc diem praestiti et in posterum, donec spiritus hos reget artus, religiose praestabo. Cur autem prius ad Dominationem tuam non scripserim, cum iam quintus mensis agatur, ex quo Lutetiam discessi,[2] factum est quia expectabam quem tandem exitum res meae habiturae essent, ut circa illas paucula narrarem.

Nam oblatus mihi fuerat commodum appellenti a domino R[iveto] locus non spernendus apud dominum Rhingravium, sed ad kalendas Augusti dilata erat admotio mea;[3] quare pendebam animi metuens mihi a malevolis Parisiensibus, donec praeter spem meam portum subii, in quo si quid tranquillitatis experior, referendum est

9 De steun die Frederik Hendrik vanuit het Staatse legerkamp tussen Rheinberg en Orsoy aan het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant verleende, werd in Frankrijk buitengewoon gewaardeerd (*Episodes Guébriant,* p. 282).

10 Kolonel George Goring (1608-1657), gouverneur van Portsmouth, koos op 2/12 augustus openlijk de zijde van de koning (*DNB* XXII, p. 245-248). In de Republiek gaf koningin Henriëtte Maria aan Frederik Hendrik uiting aan haar tevredenheid met deze ontwikkeling (*Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 65).

1 Copie Parijs, Bibl. Nat., fonds latin 10352, f. 45.

2 De jonge Franse protestant Samuel Sorbière had in het afgelopen jaar het misnoegen opgewekt van de predikanten van Charenton. In april was hij bij Grotius gekomen met het verzoek om hem aan te bevelen bij enkele bekenden in de Republiek. Aan dit verzoek werd voldaan; vgl. no. 5671.

3 Aangekomen in de Republiek zocht Sorbière een nieuw bestaan. Op aanbeveling van de Haagse hofpredikant André Rivet werd hij in juli uitgenodigd om toezicht te houden op de studies van de kinderen van Friedrich I Magnus, Wild- und Rheingraf in Neuviller, hoofdofficier in Staatse dienst.

summae humanitati domini Sarravii, qui ultro bis scripsit mea causa ad dominum R[ivetum],[4] quem mirareris ea non reddidisse mihi aversum, quae patres Charentonianos nimis absterruerant. At est vir bonus, qui moderationi

4 Claude Sarrau bepleitte zijn zaak in brieven van 11 april, 17 mei, 2 augustus, 9 augustus en 22 augustus 1642 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 112, 145, 209, 213 en 224; enkele markante uitspraken van Rivet over zijn landgenoot zijn aan te treffen op p. 135, 206 en 217).

omnino studeret, quam sapientiae partem potiorem videt, nisi τὸ πρὸς τὰ ἄλφιτα,[5] et famae scriptis in pontificios partae consideratione atque habitu concionatorio tot annis confirmato tanquam lacinia in ipso limine retineretur; praeterea non est cuiuslibet hominis bonum totius generis humani velle procurare et annis a nostris oculos ad saecula prisca retorquere. In paucos cadit, quos aequus amavit, heroica virtus, qua opus est ad tanta molimina. Non est vulgaris animae supra vulgum sapere. Rustici ultra pagi sui horizontem loca omnia deserta et inhospita imaginantur. Sunt pariter qui putant nihil esse sani solidique extra societatem illam in qua vivunt. Ego si hac in re praeter vulgum quid rectius sentio, tuo fateor me consecutum beneficio, cuius sapientiam contemplari licuit coram et in recessu, cum pars tantum eminus appareat in scriptis, nec abunde pateat nisi vividioribus ingeniis doctioribusque.

De indice anthologico verba fecit Blavius;[6] operam meam obtuli clarissimo domino fratri tuo. Si quid aliud imperes, tuus est explorare labor, mihi iussa capessere et alacriter exequi. Vale.

Rothomagi sub prelo versatur scriptum domini R[iveti] in dominum Mil[leterium];[7] apud Janssonium vero excuduntur crassa duo volumina Borboritae,[8] in quibus multa legentur in eundem amara et virulenta.

Hagae Comitis, XXV Augusti 1642.

Bovenaan de brief staat: Hugoni Grotio Samuel Sorberius. Lutetiam.

5856. 1642 augustus 26. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

Le roy est à Chantilly.[2] Le cardinal est venu à Lions, où on a mené aussy le duc de Boullon et les autres prisonniers. Le prince et princesse d'Orange ont escrit pour le duc de Boullon;[3] autant en fera madame la landgravin.[4]

Nous sommes encore en attente de ce qui arrivera de Perpignan. Les Espagnols sur ces frontieres icy avoient pris quelques forts et redoubtes et bruslé des villages entre Calais et Ardres, [mais] voyant les comtes d'Harcourt et de Guiche joincts et

5 Vgl. Aristophanes, *Nubes* 176 en 648.

6 Grotius, Vossius en Willem de Groot hadden gehoopt dat Sorbière van de Amsterdamse uitgever Blaeu opdracht zou krijgen om de uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) voor te bereiden. Van deze plannen kwam uiteindelijk niets terecht.

7 Het betreft de *Response à trois lettres du sieur de La Milletière sur ses moyens de réunion en la religion par André Rivet ...,* Quévilly (= Rouaan) 1642 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 218).

8 De *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Samuel Desmarets (Maresius) werd in november door de Amsterdamse drukker Janssonius in omloop gebracht.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 49.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 23 en 30 augustus 1642.

3 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, een van de hoofdverdachten in de zaak van de samenzwering tegen Richelieu, kon rekenen op steun van de familie van zijn moeder Elisabeth van Oranje-Nassau, hertogin-weduwe van Bouillon (*Correspondance d'Estrades* I, p. 125-129).

4 Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin van Hessen-Kassel, was van moederszijde een nicht van de hertogin-weduwe.

renforcés d'icy, se sont retirés vers la Flandre. Le roy de la Grand-Bretagne blocque Hul et est assisté par ceux du pays de Galles et d'allieurs. Et le gouverneur de Porthmuth s'est declaré pour luy. Il espere

aussi gaigner celuy de Pleymud. D'autre costé le parlement assemble une grande milice, tient la mer et a envoyé en Escosse pour estre assisté.

Le marescal Horn est à Stetin.[5] Torstenson a quitté le siege de Brieg pour aller au-devant de Picolomini.[6]

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 26 Aoust.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Marini.

5857. 1642 augustus 26. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Samuel Petitus professor est Nemausi famamque habet suo merito inter Galliae eruditissimos, qui cum domino Durietz medico magnificum perhibuerit testimonium, non dubito ego, qui Petitum bene novi, eius testimonium meo quoque testimonio subsequi planeque sperare utilissimam fore Suediae medici tam insignis operam.[2]

Deus, cuius vita et valetudo in manu est, labores eius prosperet faciatque, excellentissime et illustrissime domine, tam vegetam Sublimitatem tuam, ut nullius medici ope indigeat,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,[3]
H. Grotius.

Lutetiae, XVI/XXVI Augusti 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Medici cuiusdam et Petiti merita refert.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Axelio Oxenstiernae, regni Suedici cancellario.

5 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zette koers naar zijn vaderland.
6 Lennart Torstensson had op 25 juli de belegering van Brieg (Brzeg) gestaakt.
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 96; gedrukt *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 223 na. 442, en *Epist.* p. 710 no. 1577. Afschrift in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 195 en copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 50. Met betrekking tot de datering valt op te merken dat de brief zoals afgedrukt in de *Epistolae,* de dagtekening '10/20 Augusti' van het copieboek Den Haag voert.
2 Op verzoek van Samuel Petit, hoogleraar te Nîmes (no. 5805), bevestigde ambassadeur Grotius de goede naam van de binnenkort naar Zweden vertrekkende arts Grégoire-François Du Rietz. Aangekomen in Stockholm ontving de Franse medicus de eervolle aanstelling tot eerste lijfarts van koningin Christina.
3 De slotformule is ontleend aan de copie Den Haag.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag: Regni Suedici cancellario.

5858. 1642 augustus 28. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Fretus mea commendatione et communi omnium popularium qui e Galliis in Sueciam redeunt rumore benevolentiae eius qua istic commorantes Magnificentia vestra prosequitur,

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet altijd worden gesignaleerd.

me rogavit praesentium exhibitor Ericus Gabrielis Emporagrius[2] ut eunti sibi in Gallias literis meis facilem apud Magnificentiam vestram aditum pararem. Cuius petitioni tanto libentius hasce indulsi, quanto certior sum non falli eum qui hanc opinionem de Magnificentia vestra concepisset. Proinde eandem nunc studiose requiro, velit dictum Emporagrium favore suo et tutela complecti idque vel eruditionis et, in quo vivit, sacri ordinis caussa, vel quod sacrae regiae Maiestatis iussu testimonioque in exotica regna abierit et meis hisce non parum fidat.

Quibus[3] Magnificentiam vestram caelesti favore studiosissime commendo,
Magnificentiae vestrae ad officia paratus,
Johannes Oxenstirna Axelii.

Stetini, 18 Augusti 1642.

In dorso staat: Die 18 Augusti anni 1642 ad dominum Hugonem Grotium recommendatoriae pro mag[istro] Emporagrio. J.O.A.

5859. 1642 augustus 29. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc.[cie] missive van 26 Iulio[2] hebbe ick well ontfangen. Bedancke hoogelijck vor de goede communicacie. De imperiale macht heft den veltmarschalck Torstenson[3] doen retireren tot aen de Marck Brandeborgh, maer daer wort geordeelt omme advantage te nemen, te meer dor de desordre met de grooten tros van 't kayserlijck leger, dat ooc de stroyen daacken van de boerenheuysen tot fourage dienen moet, blijvende de ingenomen plaetsen nogh verheert van de Sweden. Soo die konnen in de kaysers erfflanden wintterguarnisoen hauden, soo is 't seeker dat eenen algemeenen vrede sooveel te lichtt sall konnen gevonden worden. In 't korte sullen mogelijck van notabele rescontro hooren.

In Polen is alles still. Den grooten cancelaer Ossolinski was in ambassade met eenen treyn van 300 peerden tot Coninxbergh aenkommen, sonder nogh te können penetreren sijnen last, hebbende hijselve sijne instruccie geschreven, maer de

2 Erik Gabrielsson Emporagrius (1606-1674) was op 30 januari 1641 te Uppsala gepromoveerd tot ‘professor’ in de theologie. Op 23 augustus 1642 liet hij zich inschrijven aan de universiteit van Greifswald. Enkele dagen later begon hij zijn aangekondigde ‘tour’. In 1643 werd hij opgenomen in de delegatie van de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie Johan Oxenstierna. Zijn kwaliteiten bleven niet onopgemerkt. Op 9 augustus 1645 wees koningin Christina hem aan als haar hofpredikant (*SBL* XIII, p. 440-448).

3 ‘Quibus’ voorafgegaan door de doorgestreepte passage: ‘nullus dubito quin quae in se conferuntur, grato animo agnoscet, ego vero’

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642, 7). Eigenh. oorspr.

2 De brieven van Grotius aan Pels ontbreken voor het jaar 1642.

3 Het leger van Lennart Torstensson wachtte in de omgeving van Krosno (Krossen) aan de Oder op de komst van een nieuwe lichting Zweedse soldaten. Op dit moment - tegen het einde van augustus - hadden de keizerlijke legers hun kwartieren opgeslagen nabij Prochowice (Parchwitz) (*Doc. Boh.* VI, p. 434 no. 1312).

opinie is omme eygentlijck te sondeeren de hauwelijckse resolucie van den churvorst, omme sulckx te beletten, soo het op Sweden

saude aengesien sijn.[4] Den veltheer Conitspolski was in persoon op de frontieren van Podoliën omme op de gewapende Tartaren te letten.[5]

U. Exc.[cie] begeren te weeten ofte de Reuyssen een hooft hebben ome haer saacke te konnen staende hauden. Daerop ick antworde dat den principalste onder hun is den castelaen van Czernichauw,[6] een man van goet verstandt en groote resolucie, hebbende die senatorschap van den coning moeten aennemen omme des conings ongenade in 't refuseren te ontgaen. Hij konde in de landtboden-stove[7] meer inbroulleren en vordeel doen als proffijt met sijne eenige stemme onder 80 à 90 senattoren.

Ogh, ofte Godt gave dat dor den stillstandt van waepenen in Vranckrijck vergelijcking in de religie mochten hebben, en 't is well gegeven dat die malcanderen om 't Evangel[i]um slaen, wijnigh danck van haeren m[eest]er sullen hebben. Konde men dat aen die puriteynen leeren, in de plaetse van geneygt te sijn tot allen quaden en onnuts tot eenigen goeden. Ick vreese dat die Engelse voncken well mochten in Hollandt vliegen.

Wij en hebben nogh geen advis dat de Brandeborgse gesanten in Sweden sijn aenkommen.[8]

Soo datelijck ontfange brieven van Coninxbergen[9] dat Ossolinski daer was aenkommen, den churvorst gesalueert en sauden tesaemen naer der Pilauw raysen. Wat aenbrengen en verrichten sall sijn, leert den tijt.

Ick blijve, mijnheer,

u. Excellencie diener,

P. Pels.

19/29 Augusto 1642, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Sept.

5860. 1642 augustus 30. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

4 Het bericht dat keurvorst Friedrich Wilhelm de Zweedse koningin Christina ten huwelijk wilde vragen, veroorzaakte in Polen grote verwarring. Besloten werd kanselier Jerzy Ossolińsky te belasten met een reis naar het Brandenburgse hof te Koningsbergen. In september bracht de kanselier verslag uit van zijn missie (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 106-109).

5 Stanisław Koniecpolski, 'castellanus' van Krakau, bevelhebber van het koninklijke Poolse leger.

6 Adam Kisiel (1600-1653), 'castellanus' van Chernigov (Tchernigov) 1639-1646, die vervolgens hetzelfde ambt in Kiev ging bekleden (A. Jobert, *De Luther à Mohila,* Parijs 1974, p. 354-356 en p. 398-399).

7 'Stove', het logies van de rijks- en landdagafgevaardigden.

8 De Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim waren in de avond van 9/19 augustus in Stockholm aangekomen (*Urk. u. Act.* I, p. 573).

9 'Coninxbergen' volgt op de doorgestreepte plaatsnaam 'Amsterdam'.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 940 App. no. 615. Antw. op no. 5845, beantw. d. no. 5876.

De Petro nihil aliud quod dicam habeo, quam miserari me eius sortem. Ipse sibi multorum malorum erit causa. De Lucano gaudeo.[2] Vix puto fieri posse ut Sorberius indices facere possit, ubi nec librorum habet copiam, nec consulere quoties res exigit Vossium potest. Si quem potes

2 De uitgever Blaeu had de verwachting gewekt dat Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus dit jaar konden verschijnen (*BG* nos. 430 en 431).

invenire Amstelodami, gaudebo. Nam quod de Lugduno mones, non est spernendum.[3] Borboritae calumnias non multum metuo.[4] Cavebo eos quos suspicor cum Riveto habere commercium.[5]

Rei qui capti erant, Lugduni sunt,[6] dux Bulionius pertristis. De Thuano melius speramus.

Scripturae loca multa, si recte vertantur, satis posse a quovis intelligi puto. Non omnia quae utilia sunt aut ad regimen ecclesiae aut ad eruditiorum institutionem. Et res ipsa satis id loquitur. Neque enim dubito quin in multorum locorum explicatione in diversa ituri sint Huttenus et Episcopius.[7] Unus ille locus ‘dona Dei sunt sine poenitentia’,[8] vide quam novum et periculosum dogma introduxerit apud eos qui quam maxime clamitant perspicuam esse Scripturam.

Regi Angliae res fieri meliores, gaudeo. Et intelligo favere ei principem Arausionensem. Multum est quod Porthmutum tenet, quo appellere iam poterunt auxilia maritima a Dania et aliunde. De Perpiniano nihil certi. Magni paratus utrinque terra et mari. Neque videntur aut Melos aut dux Carolus quicquam acturi magni. Sponsalia Taurini celebrata XIV mensis huius inter principem Mauritium, ducem Onegliae, is antehac dictus cardinalis Sabaudus, et fratris eius filiam. Crescentinum princeps Thomas ab Hispano recepit. Episcopus Lamegae Romae a cardinalibus non aliter quam ut episcopus acceptus fuit. Ideo abire vult. Roma magnis custodiis servatur. In Catalania novus motus contra Gallos fuit, sed vi repressus est. Manet papae bellum cum Parmensi et controversia cum Luca. Dicitur et imminuisse Mirandulae, sed occursum a Venetis, Ethrusco, Mutinensi.

Saluta, quaeso, matrem, uxorem, liberos et amicos et editionum nostrarum curam gere quam maximam,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

30 Augusti 1642.

Domina Langeracia literas tuas resignavit et resignatas ad me misit.[9] Quo consilio nescio. Ego eas remitto unde venerant.

3 Voor het persklaar maken van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) zochten Grotius en zijn broer een jonge medewerker. Beiden hadden gehoopt dat Samuel Sorbière zich daarmee zou willen belasten. Nu de Franse protestant op voorspraak van André Rivet aantrekkelijker werk in de Republiek had gevonden, moest uitgekeken worden naar een andere hulp.

4 De reeds lang aangekondigde, maar nog niet verschenen *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Samuel Desmarets (Maresius).

5 In het bijzonder Claude Sarrau, de Parijse correspondentievriend van Rivet.

6 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 30 augustus.

7 De remonstrantse predikanten Albert van Hutten (in de *Epist.* abusievelijk: ‘Hultenus’) en Simon Episcopius hadden in 1641 ‘Tien vragen’ voorgelegd gekregen. Zij beantwoordden de vragen in twee afzonderlijke werkjes: *De volcomentheyt ende klaerheydt van 't woordt Gods,* Den Haag 1641, en *Tien Hoorn-vragen der papisten ... Episcopio ... toegezonden,* Rotterdam 1642.

8 *Romeinen* 11:29.

9 Louise de Clermont d'Amboise, weduwe van Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, ordinaris Staats ambassadeur in Frankrijk, 1614-†1634. Voor de afwikkeling van de zaken van haar overleden echtgenoot had zij destijds de hulp van Willem de Groot ingeroepen; vgl. no. 5086 (dl. XII).

5861. 1642 augustus 30. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den hertogh van Bouillon, naedat den cancellier met hem heeft gesproocken,[2] werdt bewaert met drie poorten, waervan de eerste is bezet met hondert soldaten.[3] 's Conincx broeder, met denwelcke den cancellier oock heeft gesproocken, comt weder te Blois.[4] Den cardinael de Richelieu werdt in zijn bedde gebracht nae Lions.[5] Hem volgen de cardinaels Bichy[6] ende Mazarini. Den prins van Condé gaet hem oock vinden.[7] Monsieur de Thou werdt naegesleept,[8] men meent om te comen in de Bastille. Alle de vrunden van den hertogh [van] Bouillon, oock zijne dochter, zijn nae Lions om te solliciteren.[9]

Don Melos is Saint-Omer gepasseert om in Vrancrijck te trecken[10] ende den graef van Guiche Maubeuge om te trecken in Vlaenderen. Ondertuschen neemt den grave van Harcourt weder verscheide forten ende redoubten in 't Boulonnois ende ontrent Cales, die den vijant hadde becomen. Hertogh Carel schijnt den Elsas te verlaeten om iet te verzoucken tot ontzet van La Motte, geblocqueert bij monsieur du Hallier.[11] Mercy sterckt zich bij Heffingue.[12] Tweeduizent te voet, vijfhondert te paerd 's keisers volck houden haer bij Schafhuisen. Twee keisersche regimenten sijn gepasseert door de Grisons nae het Milanees.

Van Perpignan is alles noch onzeecker. Men seit dat zij parlamenteren, maer dat can zijn om tijd te winnen. Den coninck van Spaegnie blijft te Saragosse met groote macht. Ende de nieuwe vlooten van Napels ende Siciliën zullen nu gearriveert zijn bij de Spaensche ontrent Roses. Ende de Fransoisen zullen lang moeten wachten

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 De hertog van Bouillon, de markies van Cinq-Mars en François-Auguste de Thou moesten zich in Lyon verantwoorden voor hun heimelijke onderhandelingen met Spanje. Tegen deze tijd hadden de leden van de bijzondere rechtbank - kanselier Pierre Séguier en een flink aantal raadsheren van het Parlement van Grenoble - de bestemde plaats bereikt.
3 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, die inmiddels van het Franse legerkamp nabij Casale naar Lyon was overgebracht, werd niet alleen door de kanselier gehoord, ook kardinaal Jules Mazarin had van Richelieu opdracht ontvangen een onderzoek in te stellen (*Lettres Richelieu* VII, p. 82-83).
4 Kanselier Pierre Séguier kreeg bij aankomst in Lyon te horen dat hij moest doorreizen naar Villefranche-sur-Saône voor een onderhoud met 's konings broer Gaston van Orléans. Het verhoor moet tussen 21 en 29 augustus plaatsgevonden hebben (*Lettres Richelieu* VII, p. 100, 103 en p. 311).
5 In een staatsieschip werd de zieke kardinaal van Tarascon naar Lyon vervoerd. De tocht over de Rhône zou meer dan twee weken in beslag nemen (17 augustus - 9 september).
6 De pauselijke nuntius Alessandro Bichi.
7 Henri II de Bourbon, prins van Condé. In Lyon sprak hij met kanselier Séguier over de gevangene François-Auguste de Thou. Dit gesprek was voor de prins aanleiding om de zaak ook voor te leggen aan Richelieu. De kardinaal moet tijdens hun ontmoeting in Valence de woorden gesproken hebben: 'M. le Chancelier a beau dire; il faut que M. de Thou meure' (*Thuani historia* VII, X, p. 16-17).
8 François-Auguste de Thou verliet Tarascon in een arrestantenboot die aan het schip van Richelieu was gehaakt.
9 Charlotte de La Tour d'Auvergne. Zelfs Frederik Hendrik liet door Godefroi d'Estrades een boodschap van medeleven overbrengen (*Thuani historia* VII, X, p. 17).
10 Het leger van don Francisco de Melo en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck vond steunpunten in het gebied tussen Aire en Lillers.
11 La Motte, een van de laatste bolwerken van hertog Karel IV in Lotharingen, werd bedreigd door troepen van de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier.
12 Het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy verplaatste zich zuidwaarts in de richting van Donaueschingen en Hüfingen (*Gazette 1642,* no. 118, dd. 13 september 1642).

ende misschien tevergeefsch, eer zij secours van schepen becomen uit Portugael.
In Catelagne zijn nieuwe desseings geweest tegen de Fransoisen, doch ontdeckt.

Den 12 deser heeft prins Thomas Crescentin de Spaignaerden afgenomen. Den 14 is te Thurin de ondertrouw geschiet tusschen prins Mauris, hertogh van Oneglia, - voor dezen genoemt cardinael de Savoie - met des overleden hertoghs, dat is zijns broeders dochter.[13]

Den bisschop van Lamego bij de cardinalen niet anders ontfangen zijnde dan als bisschop[14] wil vertrecken van Rome. Den paus bewaert Rome tegen alle oproer met veele soldaten; blijft in oorlogh met den hertogh van Parme ende in querelle met Luca ende heeft het oogh op Mirandole,[15] maer Venetië, den hertogh van Toscane ende die van Modena letten op de conservatie van de rust van Italië. Den hertogh van Longueville is in Italië.[16] De goederen van de coninginne-moeder die in Vrancrijck zijn, geïnventarizeert zijnde, werden bevonden waerd te zijn twee millioenen.[17]

30 Augusti 1642.

Mijn dochter[18] zend uE. haere verclaering, maer heeft gezegt te Parijs, daer zij dien dagh was te Corbel de Serf.[19] Soo 't uEd. goed vind, men can hier naemaels dit abuis corrigeren.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 30 Mey [*sic*] 1642 uyt Paris.

5862. 1642 augustus 30. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex est Monticellis.[2] Cardinalis in lectica portatur Lugdunum,[3] comitantibus eum cardinalibus Bichio et Mazarino. Trahitur post eum Thuanus. Cancellarius Franciae et cum fratre regio locutus est, qui Blesas redit, et cum duce Bulionio, qui nunc Lugduni diligenter asservatur tribus portis, quarum prima centum habet custodes. Thuanus putatur in Bastiliam duci. Pro duce Bulionio laborant et affines in Gallia

13 Het Spaanse garnizoen van Crescentino begon op 12 augustus met prins Tommaso Francesco van Savoye te onderhandelen over een eervolle aftocht. Zij ontruimden de stad op de dag dat prins Maurizio van Savoye echtelijke trouw beloofde aan zijn nicht Luisa (*Gazette 1642,* no. 110, ‘extraordinaire’, dd. 27 augustus 1642).

14 Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, kon ontvangen worden in de hoedanigheid van een bisschop die Rome bezocht in het kader van de verplichte ‘visitatio liminum’ (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 735).

15 Eind juli deed het bericht de ronde dat paus Urbanus VIII een eigen garnizoen mocht houden in Mirandola, dit met toestemming van de erfgenamen van hertog Alessandro I Pico della Mirandola.

16 Op 12 juli 1642 had de *Gazette 1642,* no. 91, bekendgemaakt dat Henri d'Orléans, hertog van Longueville, was aangewezen om in Italië het bevel over de Franse legers over te nemen van de ontslagen hertog van Bouillon.

17 In het Keulse sterfhuis van Maria de' Medici werd een gelijk bedrag aan schulden geïnventariseerd; vgl. no. 5840.

18 Cornelia de Groot was partij in een proces dat voor het Hof van Holland werd gevoerd over de nalatenschap van Jacob van Oldenbarnevelt; vgl. no. 5742.

19 Corbeil-Cerf (dep. Oise, arr. Beauvais).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 97; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 225 no. 444. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 196.

2 Monceaux-lès-Meaux (dep. Seine-et-Marne), voormalig buitenverblijf van Maria de' Medici.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 30 augustus 1642 (no. 5861).

multi, et in quorum precibus plus est ponderis landgravia[4] ac princeps Arausionensis. Vehementer rex appetit potiri Sedano, non tantum

4 Landgravin Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg was van moederszijde een nicht van Elisabeth van Oranje-Nassau, hertogin-weduwe van Bouillon.

quod amet prolatare fines, verum etiam quod is locus iam saepe res novantibus receptum praebuerit.

De Perpiniano adhuc incerta omnia. Dicuntur obsessi venire ad pacta, sed id schema in bello frequens ducendo tempori. Interim a Sicilia et Neapoli nova classis Hispanis advenit. De Portugallica autem inanis Gallorum expectatio.

XI[I]^{o} mensis huius Crescentinum Hispanis eripuit princeps Thomas; XIV° in urbe Taurinorum facta sunt sponsalia inter principem Mauritium, ducem [O]netiae[5] - ita nunc dicitur qui antehac cardinalis Sabaudus - et ducis defuncti filiam, quibus adfuit dux Longovillanus.

Dux Carolus ab Alsatia discessit. Creditur velle succurrere Lamottae, quam premit undique Halerius. Mercius apud Epfingam se munit. Melos transiit Sancti Audomari urbem, ut in Galliam irrumpat; Guichius Malbodium, ut in Flandriam. Harcurtius castella quaedam in Bononiensi tractu ab Hispanis capta recepit. Sed et hi Gallici exercitus et is qui in Italia est pecunia egent. In Catalania nova fuit contra Gallos coniuratio, sed detecta. Facta hic indicatio bonorum quae regina mater in Gallia habebat; reperta ea valere II milliones.

Cardinalis Riceliacus ad literas matris Cinqmarcii rescripsit[6] facturum se quae possit, sed debere eam se parare ad omnes eventus. Princeps Condaeus apud cardinalem Riceliacum est.

Rex Hispaniae adhuc Caesaraugustae est et magnas habet copias. Lamega a cardinalibus Romae non nisi episcopus receptus fuit, ideo abitum parat. Manet papae bellum cum Parma, et cum Luca resurget controversia, exeunte tempore per quod suspensum fuerat interdictum. Mirandulam papa dicitur capere voluisse, sed impeditus a Venetis, Ethrusco, Mutinensi, qui nihil magis amant quam Italiae res manere quo sunt in statu. Romae et urbs et portae metu seditionum custodiuntur diligenter. Duae cohortes ab imperatore per Rhaetiam in terras Mediolanenses ivere.

MM pedites, equites D caesarianorum haerent apud Scafhusiam. Mater ducis Bulionii ex morbo, quem aegritudo animi adduxerat, revalescit. Proponunt quidam ad demendos metus et regi Galliae et aliis, Sedanum ut ad tempus custodiendum detur landgraviae. Verum id hic placiturum non puto. Rex Angliae multum promovit, cum Porthmuthum per praefectum traduxit in suas partes.[7] Poterit enim iam e Dania naves accipere et milites. Forte et a Dunquerca, quod metuentes parlamentarii reddiderunt Batavis naves quas Warwicius ceperat iure talionis contra eas, quas Batavi ceperant ex Anglia Dunquercam euntes cum victu et paratu bellico.[8]

Deus, etc.

H. Grotius.

Lutetiae, XX/XXX Augusti 1642.

5 Maurizio van Savoye, voorheen kardinaal Maurizio, ging na zijn huwelijk met zijn nicht Luisa de titel van prins van Oneglia voeren.

6 De moeder van Cinq-Mars, Marie de Fourcy, sinds 1632 weduwe van Antoine I Coiffier de Ruzé, markies van Effiat. Het antwoord van de kardinaal is niet opgenomen in de uitgave van zijn correspondentie.

7 Kolonel George Goring, gouverneur van Portsmouth, had op 12 augustus de zijde van de koning gekozen.

8 Eind juli had Maarten Harpertsz. Tromp 10 Engelse schepen laten opbrengen naar Zeeland. Bij wijze van represaille hield admiraal Robert Rich, graaf van Warwick, vijf Straatvaarders aan (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 120 en p. 128).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Rex Sedano inhiat. Hispanica. Italica. Varia Gallica. Papa Mirandulam capere tentavit. Sedanum landgraviae in sequestrum dandum.

5863. 1642 augustus 30. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Le duc de Bouillon,[2] après que le chancelier a parlé à luy, est gardé fort estroictement; le frere du roy, à qui le chancelier a parlé aussy, et tiré de luy tout ce qu'il a voulu, revient à Blois avecq peu de gloire. Le cardinal de Ricelieu sera à presant à Lions accompagné de cardinaux Mazarini et Bichy. Monsieur de Thou est trainé arriere eux pour estre logé, comme on croit, à la Bastille. La mere de Cinq-Mars avoit escrit à son Eminance, mais a receu peu de consolation, c'est à dire qu'il fera ce qu'il pourra, mais qu'elle se doibt resoudre à tout evenement.

Don Melos a passé Saint-Omer pour passer en France, le comte de Guiche Maubeuge pour entrer en Flandre, cependant que le comte d'Harcourt reprend les forteresses et redoubtes au Boulonnois et pays reconquis. Mais ces armées françoises sont mal payées, comme aussi celle du comte de Guebrian et celle en Italie, où le prince Thomas a pris Crescentin le 12me et le 14me ont esté celebrées à Turin les fiançailles entre le prince Maurice, duc d'Oneglia - cy-devant cardinal de Savoye - et sa niesse.

Le duc Charles semble quitter l'Elsace pour voir ce qu'il pourra faire pour La Motte, incommodée par monsieur du Hallier. Mercy se retranche à Heffinge. 2000 de pied, 300 chevaux des imperiaux se tiennent environ Schafhuisen.

Le pape a remply Rome de guardes, continue à faire la guerre au duc de Parme et quereller Luca et opprimer Mirandula, à quoy s'opposent les Venetiens, le duc de Toscane et Modena.

De Perpignan tout est encore incertain. On dict qu'ils parlamentent, mais cela se faict souvantefois pour gaigner du temps. Je croy que les flotz de Naepels et Sicile se sont joinctes à present à celle des Espagnols, qui estoit sur la coste de Rousillon et de Catalagne, et que les François attendront longtemps celle de Portugal. Il y a eu en Catalagne des nouveaux desseings contre les François, mais mal reussiz.

Le duc de Longueville est arrivé en Italie et l'evesque de Lamego veut partir de Rome, n'ayant esté receu par les cardinaux que comme evesque. Le roy est à Monceaux, le roy d'Espagne à Saragosse avecq des forces. Les biens de la reine-mere ont esté inventarizés et estimez à deux millions. Monsieur le prince est allé voir le grand cardinal. La declaration de Porthmut pour le roy d'Angleterre faict que tous ceux qui ont pris son party reprennent esperance. Nous attendons des nouvelles du marescal Torstenson et de ce que fera le prince d'Orange.

Quant à l'ambassade de Brandenbourg, j'ay des raisons qui me font estre de vostre opinion.[3] J'ay veu les escritz faicts imprimer par monsieur d'Avvaux.[4] Il y a de la prudance de jetter la haine du reculement de la paix sur les ennemis, mais il me semble que si on ne veut pas recognaistre Ferdinant pour empereur que tous les sauf-conduicts et autres preliminaires sont de nulle valeur. Je croy que les princes

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 50.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 30 augustus 1642 (nos. 5861 en 5862).

3 De missie van de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim naar Stockholm. Van alle kanten werd het vermoeden uitgesproken dat keurvorst Friedrich Wilhelm langs deze weg de Zweedse koningin Christina ten huwelijk wilde vragen.

4 De Franse ambassadeur te Hamburg, Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had Grotius een exemplaar doen toekomen van zijn *Exemplum litterarum ad serenissimum Daniae et Norvegiae regem a Gallico per Germaniam legato scriptarum, circa tractatus pacis*.

et villes allemandes desirent la paix, mais non pas la France, c'est à dire, ceux qui la gouvernent.

Je suis obligé à la souvenance qu'ont de moy les gens des lettres en Hollande et principalement monsieur Barlaeus,[5] et je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 30 d'Aoust.

Bovenaan de copie staat: Viquefort.

5864. 1642 september 1. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Librum quem Riveto opposuisti a te inscribi ‘Votum pro pace’ gratum mihi est, neque enim de nihilo est quod auctores sapientissimi libros suos bene ominatis nominibus insignire gestiunt.[2] De privatis tuis[3] breviter tibi satisfactum iri confido. Quae de Anthobolia scribis perplacent, sed nescio cur eam editionem in octavo concinnaverit typographus.[4] Labores in Vetus et Novum Testamentum[5] recte procedere gaudeo, tibique et meo et publico nomine gratulor.

De Thuano te auctore bene sperare incipiam, nam prudenter respondit Beaufortius,[6] et ita nisi nimio odio praegravetur Thuanus capitis periculum declinare posse videtur.

Ut magni quid hoc anno gerat princeps Arausionensis, id sperari quidem potest, sed nullo idoneo argumento. Multi quidem hic fuere sermones de expeditione, qui

5 De brieven die de Wicquefort en Barlaeus aan elkaar schreven, zijn uitgegeven in *Epistolae ad Gasparem Barlaeum V. Cl., cuius responsoriae etiam insertae,* Amsterdam 1696, met een vertaling in het Frans van hetzelfde jaar (K. van der Horst, *Inventaire corresp. C. Barlaeus)*. In hun correspondentie is maar weinig te merken van bijzondere aandacht voor Grotius' zaken.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 256. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5850, beantw. d. no. 5878. De dorsale aantekening ‘4 Septembris’ moet verbeterd worden in ‘1 Septembris’.

2 Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) werd door Grotius beantwoord met een *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183).

3 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889). In de afgelopen maanden hadden vrienden van Grotius de gewenste documenten bijeengebracht.

4 In de drukkerij van de weduwe Pelé te Parijs werd de uitgave voorbereid van de *Florum sparsio* (*BG* no. 791). Ten aanzien van het formaat van de uitgave zou Grotius opmerken dat hij abusievelijk ‘in octavo’ in plaats van ‘in quarto’ had geschreven; vgl. nos. 5850 en 5878. De verschrijving ontdekte hij bij het lezen van Willems brief: boven het woord ‘octavo’ noteerde hij alvast ‘quarto’.

5 Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* konden in 1644 verschijnen (*BG* no. 1137). In 1646 en in 1650 werden uitgaven verzorgd van *tomus secundus* en *pars tertia ac ultima* van zijn *Annotationes* op het Nieuwe Testament (*BG* nos. 1138 en 1141).

6 François de Beaufort, zoon van César de Bourbon, hertog van Vendôme, ontweek alle lastige vragen over het gesprek dat hij in het voorjaar van 1642 met de ‘samenzweerder’ François-Auguste de Thou had gevoerd.

iam iterum conticescunt. Interim non parum Galliae praestat princeps quod Hispanos se cum caesarianis in perniciem Vinariensium vetat iungere.[7]

7 Uit het Staatse legerkamp tussen Rheinberg en Orsoy viel niets krijgshaftigs te melden. In overleg met maarschalk Guébriant had Frederik Hendrik zijn campagne afgestemd op het verlenen van steun en hulp aan de Frans-Weimarse en Hessische troepen. Zijn onbaatzuchtig optreden werd door de Fransen gewaardeerd omdat daarmee de vorming van een keizerlijk-Spaans front aan de Nederrijn werd voorkomen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 211-217).

Rumor hic spargitur de Portmuda in potestatem parlamenti per incolas qui in gubernatorem insurrexerant redacta, et gubernatoris qui in arcem firmissimam se receperat obsidione, qua de re nihil mihi certo constat.[8] Spargunt alii Scotos ad regis partes inclinare, aegre scilicet ferentes post stabilitam religionem etiam in iura regis involari, quod maximi foret momenti.

Nudiustertius hic Hagae magnus ad domum legati Lusitani ortus est tumultus.[9] Quidam Delfius nomine per proxenetam Johannem legato equum vendiderat, quem ipse coram inspexerat, et numeraverat legatus pretium, sed postea deceptum se dicens, Johannem ad se vocatum verberari iussit eumque domi suae detinuit, argentum reddi cupiens. Uxor Johannis quae aderat maritum flagitans populares invocavit. Illi tandem tanto convenere numero ut iactis primo in vitra lapidibus fores moliri conati sint. Aperta deinde ex parte ianua cum quidam sutor irrumpere vellet, a Lusitano pugione est ictus, ita ut concideret humi. Eum plebei mortuum credentes - cum tantum leviter esset vulneratus - reclusam ianuam iterum adorti, eam quae ad cellam aditum dabat[10] perfregere, vasa corrupere, deinde et in partem domus ingressi supellectilem efferre cepere, neque a spoliatione domus cessassent, nisi praestes Curiae et magistratus auctoritate sua tumultum composuisset et cives ad arma vocasset, qui et postea affuere, sed cum iam legatus se clam ex aedibus alio recepisset.[11]

De Scotiae et Erfordiae decretis quomodo se res habeat, ex adiuncto libello[12] cognosces. Plura iam non addam.

Vale cum uxore et liberis,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, 1° Septembris 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Aug. [*sic*].

8 De koningsgezinde gouverneur George Goring wist de eerste aanvallen van het parlementsleger op de vesting Portsmouth af te slaan (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 123 en p. 128-129).

9 Op zaterdag 30 augustus was voor de woning van de Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão in de Korte Houtstraat een menigte samengelopen om de koetsier-paarden-handelaar Hans Cril te bevrijden uit de gijzeling waarin hij was geraakt nadat de ambassadeur verborgen gebreken had geconstateerd bij het door Cril geleverde paard uit de stal van een zekere Verdelft (Den Haag, ARA, Eerste afd., Staten-Generaal, inv. no. 7010, lias Portugal, september 1642, en Prestage, *The diplomatic relations,* p. 188-189). Zie voor een afbeelding van de volksoploop, *Atlas van Stolk* no. 1880.

10 In het vuur van zijn betoog begaat Willem enkele vergissingen; in het hs. leest men ‘eum plebei mortuum credens’ en ‘eam quae ad cellam aditum dabant’.

11 In de volgende dagen gaven de Staten-Generaal en de Staten van Holland aan het Hof van Holland opdracht dit incident nader te onderzoeken (*Res. SH,* dd. 24 september 1642, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 866).

12 Naar alle waarschijnlijkheid betreft het hier een exemplaar van de *Petitie of versoeck der graven, baronnen enz. ... van het Coninckrijck Schotlant, aen de heeren van Sijne Majesteyts ... secreten raedt. Met noch een declaratie van de resolutie van het Graef-schap Hereford,* Rotterdam 1642 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4863).

En in dorso: 4 Sept. 1642 W. de Groot.

5865. 1642 september 2. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu vos lettres du 28 de Juillet et du 4 d'Aoust. Monsieur le baron Skytte[2] et monsieur Bannier[3] sont partiz pour la Suede.

Le roy est à Monceaux,[4] où monsieur de Strada de la part de monsieur le prince d'Orange et monsieur Polhelm de la part de madame la landgravin[5] ont parlé à sa Majesté en faveur du duc de Bouillon et de là sont allez à Lions pour parler sur le mesme subject à monsieur le cardinal, qui ne se porte pas bien encore, mais ne laisse pas d'agir.

Monsieur le prince d'Orange se tient encore proche de l'armée du comte de Guebrian pour le proteger.[6] Don Melos n'entreprend rien, au contraire, les marescaux d'Harcourt et de Guiche reprennent les forts et redoubtes que les ennemis avoient pris au Boulonnois.

Les parlementaires assiegent Portmuth, qui s'estoit declaré pour le roy d'Angleterre.[7] Les princes palatins Maurice et Robert sont allez trouver le mesme roy luy amenant quelques officiers.[8]

Je demeure, monsieur,
le vostre.

2 Septembre 1642.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

5866. 1642 september 3. Van J.P. de la Gardie.[1]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 52. Antw. op twee niet teruggevonden brieven dd. 7 en 14 augustus 1642.
2 Een verblijf in het kuuroord Montfrin had de Zweedse baron Bengt Skytte zoveel nieuwe kracht gegeven dat hij in september naar zijn vaderland kon terugkeren.
3 'Monsieur Bannier'. In oktober 1641 berichtte Marin aan Grotius dat 'le jeune Banier, nepveu du feu général Banier', hem op doorreis naar Italië had opgezocht. Over het verdere verloop van de reis kon Marin eind december nog melden dat de jonge Zweed in Rome wachtte op de aankomst van 'messieurs Bielky'; vgl. nos. 5409, 5422 en 5523 (dl. XII, *s.v.* Svante Banér).
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 30 augustus 1642.
5 Winand von Polhelm, resident van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel.
6 Het Staatse leger dat tot 16-17 september kwartier hield tussen Rheinberg en Orsoy, verleende vooral materiële steun aan het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant.
7 De vesting van Portsmouth was nog steeds in handen van de koningsgezinde gouverneur George Goring.
8 Op 5 juli waren de prinsen Ruprecht en Moritz van de Palts in de Republiek aan boord gegaan van het schip 'The Lion'. Het schip dreef echter af naar Texel. De prinsen waagden de overtocht opnieuw, nu geëscorteerd door een Hollands oorlogsschip. Na een gevaarvolle overtocht bereikten zij eind augustus de haven van Newcastle (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 138 en p. 142).
1 Hs. Leiden, UB, Ltk. 1003. Eigenh. ondertek. Gedrukt *Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden,* 1862, p. 128, no. 13. Antw. op no. 5773. Zie ook no. 5867.

Magnifice et generose domine legate, amice colende,

De adventu filii mei[2] in Galliam, et in primis Parisiis, novissimae Magnificentiae tuae literae me fecerunt certiorem, quae non vulgare humanitatis erga illum prodidere documentum, dum de qualitatibus eius et studiorum profectu extra adulationem pro illo loquerentur. De

2 Magnus Gabriel, zoon van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie, was in 1640 begonnen aan zijn 'tour'.

quibus mihi vere gratulor, spem inde concipiens fore ut tandem in virum evadat patriae utilem. Et posteaquam regem christianissimum Lutetiam rediisse comperi,[3] mihi placuit ut filium meum d'Angiers, ubi aliquod tempus iam commoratus est, literis meis eo revocarem, necessariumque duxi, ut priusquam de suscipienda ulteriori in Italiam peregrinatione cogitaret, regi suaeque Eminentiae se sisteret, se suaque servitia illis offerendo. Ad quos itaque ut aditum non tantum aperire filio meo Magnificentia tua non gravetur, amice rogo, verum etiam uti hactenus, ita et de caetero quoties dabitur occasio in filii mei emolumentum et omnium virtutum profectum benevolentia sua et consilio ipsi non desit, pet(o). Hoc pacto et me et filium meum sibi devinciet, qui rursus in remunerando hoc beneficio quotidie allaborabo, ut sentiat quam sim,

Magnificentiae tuae ad quaevis benevolentiae officia paratus amicus,
Jacobus de la Gardie m.p.

Dabantur Stockholmiae, die 24 Augusti anno 1642.

Cum praesentium lator, experientissimus Jacobus le Blanc, medicinae doctor, mihi pro archiatro fideliter aliquot annos inservierit[4] et iam abitum in Galliam maturaverit, itaque Magnificentiae tuae illum de meliori nota commendatum volo, quem omni favore et benevolentia prosequi non molestum ducat: hanc ego promptitudinem debito modo agnoscam.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Nov.

5867. [1642 september?]. Van J.A. Salvius.[1]

Excellentissime domine legate,

Praesentium exhibitor, iuvenis Suecus, honesto loco natus, studiorum caussa Gallias petit, suffultus commendatitiis regni-cancellarii ad Excellentiam tuam.[2] Suffecisset haec dixisse in sui promotionem, nisi etiam meas postulasset. Itaque rogo Excellentiam tuam, velit eum etiam meae intercessionis caussa favore complecti, consiliis iuvare, ut scopum quem proposuit facilius consequatur. Quicquid in eum benevolentiae contulerit, mihi ipsi collatum existimabo eoque omni officiorum genere vicissim demereri conabor.

Valeat plurimum, favereque pergat Excellentiae suae observantissimo quoad vixerit,

3 Eind juli was koning Lodewijk XIII teruggekeerd van zijn expeditie naar de Roussillon.

4 Gegevens over de medicus Jacobus le Blanc ontbreken.

1 Hs. Leiden, UB, Ltk. 1003. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden,* 1862, p. 130, no. 14. Het onderste gedeelte met de plaats van verzending en de datum is afgescheurd. Zonder veel bewijsgrond wordt door de huidige bezitter aangenomen dat de brief van de Zweedse ambassadeur te Hamburg Johan Adler Salvius ‘zeker bij den voorgaanden’ (no. 5866) hoort. Zolang geen betere oplossingen kunnen worden aangedragen, is het raadzaam de samenhang van dit stuk met de brief van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie niet te verbreken.

2 Opmerkelijk is het feit dat de onbekende Zweedse jongeman ‘honesto loco natus’ op reis ging met een aanbevelingsbrief van rijkskanselier Axel Oxenstierna.

J.A.S.

5868. 1642 september 4. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay bien receu vos lettres du 19 de ce mois, par lesquelles vous me donne[z] adviz de la reception des miennes du 14 et 21 de Juillet passé,[2] et espere par le premier ordinaire d'apprendre de vous ce qu'aurez obtenu pour moy chez monsieur Heuf[3] touchant ces deux cent dalers que je vous supplie me vouloir procurer au plustost, car asseurement je n'auray point plustost mon argent que monsieur le general Horn ne soit arrivé en Suede,[4] ce qui ira encor bien au long, et cependant je suis icy pressé de toutes sortes de difficultez, qui m'accablent tout à fait.

La vigoureuse resolution de ceux de Venise et du duc de Florence prise pour la defence du duc de Parme a empeché le pape qu'il n'advance avec son armée jusques à ceste heur contre son estat, ayant cependant accordé une tresve de quelques sepmaines pour durant icelle traitter son accommodement avec luy par l'interposition des princes d'Italie et du roy de France.[5] Cependant Venise a envoyé au secours de Parme oultre cent mille ducats 3 mille à pied et 300 chevaux, mais on m'escrit que Florence contribue aussy à la despence. Et si la guerre va avant, on donra au duc de Parme certaine somme d'argent payable chasque mois pour en entretenir son armée.

Crescentin a esté pris après 13 jours de siege[6] et parce que le duc de Longueville est desja arrivé en Piedmont, on aura bientost des nouvelles de l'attaque de Trino ou Nice de la Paille.[7] Mais la meilleure saison estant desja passée pour agir en campagne, je crois que les François feront assez, s'ils reprennent une ou deux places encor pour cest'année.

Le chasteau de Vildenstein est assiegé par les Austrichiens et dans Engen il y a 300 à pied et autant de chevaux, qui empecheront la sortie de ceux de Hohetvil afin de ne le pouvoir secourir.[8] Les François les devront seconder et contribuer à la conservation de ce chasteau-là, mais la jalousie qu'il y a entre Erlach et Osneville et le ravage du duc Charles en Alsace les en destourne un peu, si ce n'est que monsieur Hallier vien[n]e avec son armée en Alsace pour en faciliter ce secours.[9]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9,276. Eigenh. oorspr. Antw, op no. 5844, dd. 18 augustus 1642.
2 Brieven nos. 5806 en 5816, dd. 24 en 31 juli 1642.
3 Een financiële tegemoetkoming van de Parijse bankier Johan Hoeufft bleef uit.
4 Vier dagen na zijn aankomst in Stockholm op 9/19 augustus verscheen veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn voor het eerst na lange tijd weer in de Zweedse rijksraad (*Svenska Riksrådets protokoll* IX (1642), p. 347-348 en p. 352-353). Zou hij op die heuglijke dag nog aan de arme resident Marin hebben gedacht?
5 Venetië, de groothertog van Toscane en de hertog van Modena wensten een bondgenootschap met elkaar aan te gaan in het geval dat paus Urbanus VIII zou besluiten het grondgebied van de hertog van Parma binnen te dringen. De besprekingen werden half augustus opgeschort om het resultaat af te wachten van een Frans vredesinitiatief (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 869-870; *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 300-309).
6 Prins Tommaso Francesco van Savoye had onlangs het Spaans garnizoen uit Crescentino gejaagd.
7 Bij aankomst in het Franse legerkamp kon Henri d'Orléans, hertog van Longueville, meteen profiteren van de politieke koersverandering van de prinsen van Savoye.
8 Het kasteel Wildenstein, gelegen in de omgeving van Sigmaringen, was door krijgslist in handen gekomen van Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel (*Gazette 1642,* no. 114, dd. 6 september 1642). Kort daarop liet François de Mercy manschappen van het Zwabisch-Beierse leger aanrukken om alle toegangswegen naar het kasteel te blokkeren.
9 De gouverneurs van Breisach, Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville. Zolang de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, met

On tient Perpignan pour pris, mais que les François pren[n]ent garde qu'ils ne leur en arrive de mesme comme à Aire,[10] l'armée d'Espagne tant navale, que commendera le frere du duc de Florence,[11] que celle par terre s'approchant à son secours puissamment. Nous verrons ce qu'en sera.

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,
tout le vostre,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 25 d'Aoust l'an 1642.

J'y joint ce que j'ay de Rome.[12]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Sept.
En in dorso: 25 Aug. 1642 Marin.

5869. 1642 september 5. Van G. Keller.[1]

Hochedler gestrenger,

Dess herrn feldtmarschaln Torstensonss Exc. seind an dehm Gross Glogaw zu entsetzen, worzue die hoffnung umb so viel grösser ist, weil bey den vnsrigen inss gesambt nicht allein lust vnd muth zufechten ist, sondern auch dass feindliche lager an einem solchen ordt, da ihme woll beyzukommen ist, stehen, vnd zue dehm über 5000 man zue fuess darin sich nicht befinden sollen. Dürffte also negstkommende woche wass sonderlichess zuevernehmen sein, welches der Höchste, wie wihr hoffen, zue glucken vff vnser seiten geben wolle.[2]

Von Leipzig wirdt geschrieben, dass in der keyserl. armee schon sehr grosser mangel an vivres vndt sonderlich an fourage[3] sich spühren lasse, dahero dan selbst

zijn leger het bolwerk La Motte omsingelde, moesten zij de Elzas beschermen tegen de plundertochten van hertog Karel IV van Lotharingen.

10 Op 27 juli 1641 was Aire-sur-la Lys (dep. Pas-de-Calais) door de Franse legers veroverd, maar onmiddellijk daarna weer door de Spanjaarden belegerd, waarna de stad op 7 december 1641 in Spaanse handen terugkwam.

11 Prins, later kardinaal Giovanni Carlo de' Medici (1611-1663), broer van de groothertog van Toscane, was sinds 1638 ‘general de la mar’ in Spaanse dienst (*EI* XXII, p. 695; *Archivo de Simancas, Catálogo XXVII, Estados pequeños de Italia,* ed. R. Magdaleno, Valladolid 1978, p. 109 no. 3674 en p. 116 no. 3676).

12 De bijlage ontbreekt.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 62. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

2 In augustus kreeg het leger van Lennart Torstensson versterking van een nieuwe lichting soldaten. Vol vertrouwen waren de Zweden alvast begonnen een verdedigingslinie op te bouwen in het gebied tussen Glogów en Krosno (Krossen) aan de Oder (*Gazette 1642,* nos. 114, 117 en 121, dd. 6, 13 en 20 september 1642).

3 Het keizerlijke leger van aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini rukte van Prochowice (Parchwitz) in noordelijke richting op (13-22 augustus). Door gebrek aan ammunitie

man in der meinung ist, ess werde die armee sich brechen vnd ein theil wieder zue ruck nach Mähren ziehen müssen. Sedem belli aber besorgen sie sich, dass sie diesen winter über wieder in selbiger nachbarschafft vnd in dein königreich Böheimb haben werden. Die stadt Bresslaw muss immittelss dass beste thuen. Sie fourniret eine sehr grosse quantitet proviand vor die keyserl. armee, wodurch sie aber sich selbst an lebenssmitteln mercklich entblössen wirdt.

Den 13. diesess hat Königssmarck Northausen einbekommen, die darin gelegene reuter 300 starck, darunter aber kaum 70 berittene gewesen, haben sich vntergestellet, der obr[ist]

kon het voor de muren van Glogów weinig uitrichten (*Doc. Boh.* VI, p. 435-436, nos. 1315 en 1321).

lieut[nant] Columbo aber ist in Erffurth gebracht worden.[4] Nachdiesem hat er Duderstadt vnd die vestung Gleichenstein, weiln die darin gelegene landtvölcker sich zu keiner gegenwehr zustellen begehrt, ohne mühe einbekommen. Von dannen ist er vor dass hauss Sesen, 7 meil von Braunssweich, geruckt, kombt also dem stift Halberstadt zimlich nahe, dardurch der commendant in Wolffenbüttel bewogen worden zuer versicherung der stadt Halberstadt 300 mussquetiers dahin zuschicken. Der gegentheil beginnet selbst diese action vor ein werck von sonderer consequentz zuhalten, besorgen, dass es ihme in kurtzen eine grosse diversion geben werde, sonderlich da die Luneburgische volcker auch zue den Königssmarckischen stossen solten.

Den 12/22. huius haben zue Stockholm die Brandenburg, gesandten audientz gehabt. Ihre werbung soll noch allein die königl. fraw wittib vndt dz armistitium concernirt haben.[5] Mehrerss ist zue seiner zeit zuerfahren.

Vnterdessen bin vnd verbleibe allezeit

Ew. Excell. gehorsamber diener

G. Keller m.p.

Hamb[urg], den 26. Aug. [1]642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Sept.

5870. 1642 september 5. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Den grooten cancelaer vorst Ossolinski heft aen den churvorst van Brandeborgh naervolgende punten geproponeert, sonder dat ick de antworde hebbe konnen vernemen.[2]

4 Hans Christoph, graaf van Königsmarck, generaal-majoor in het Zweedse leger, was met enkele regimenten de Elbe overgestoken om koers te zetten naar de Weser. Onderweg overrompelde zijn expeditieleger, met steun van het Zweedse garnizoen van Erfurt, de keizerlijke cavaleriebrigade van Giacomo de Colombo (13/23 augustus). Zie voor de achtergronden van dit incident, F. Redlich, *The German military enterpriser* I, p. 481.

5 Het vastlopen van de onderhandelingen over de ratificatie van het Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag hield de Brandenburgers niet af van nieuwe toenaderingspogingen. Als officiële reden van hun missie gaven de op 19 augustus in Stockholm gearriveerde gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim op dat zij wilden bemiddelen in de geschillen tussen de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg en de huidige machthebbers. In werkelijkheid hadden de gezanten de tocht ondernomen om namens keurvorst Friedrich Wilhelm de hand van koningin Christina te vragen (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 35-37).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16(1642, 8). Eigenh. oorspr.

2 De Poolse kanselier Jerzy Ossolińsky ondernam in augustus een reis naar het Brandenburgse hof te Koningsbergen. Volgens de door hem zelf opgestelde instructie (vgl. no. 5859) verlangde hij van keurvorst Friedrich Wilhelm nadere uitleg over 1° de inrichting en het beheer van de tol te Pillau, 2° het doel van de missie van de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim naar Stockholm en 3° het door de keurvorst

1. Men begeert te weetten tot wat intencie de leste legacie soo solonel naer Sweden sij aengesien.
2. Alsoo nudry jaeren geëxpireert dat den churvorst den toll in der Pilauw geadministreert, soo begeert sijne Mayesteit deselve condicie.

te voeren beleid in de Gulik-Kleefse kwestie, vooral op het punt van de betrekkingen met hertog Wolfgang Wilhelm en diens onlangs met de Poolse prinses Anna gehuwde zoon Philipp Wilhelm van Palts-Neuburg (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 106-109, en *Urk. u. Act.* I, p. 104-108).

3. Alsoo men eene nieuwe luttersche kercke al te naer eene catholycke tot prejudicie gebaut, soo begeert sijne Mayesteit dat men dieselve de jesuïtten inreuyme.
4. Dat sijn churvorstelijcke Dorlucht naer belofte bij de huldiging eene catolycke kercke bauwe.
5. Eene propos[i]cie wegen den vorst van Neuwborgh, die berayt is eenige penningen te restitueeren tot afflossing van seeker hipoteek, sonder te weeten waer ofte wat.

Eenige kayserlijcke troupen hebben gemeynt dor overrompeling de Polsche Lissa[3] te plunderen, maer is dor eenen edelman, die daerover dootgebleven, uytgekommen; sauden der grooten beuyt bekommen hebben.

Ick blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] dinstwilgen diener,

P. Pels.

5 Septembris 1642, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Oct.

5871. 1642 september 6. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Uxor nunc abest. Rus ivit, inde Rhotomagum ob negotia.[2] Ubi redierit, de Petro consilia conferemus. De chartis privatis,[3] de Lucano, de poematis rogo maturetur quantum fieri potest.[4] De Anthologia consulatur dominus Vossius, an quem norit ad indices faciendos idoneum Amstelodami.[5] Casauboni longe alia erant cogitata quam censes.[6] Quae mihi in mentem veniunt, videbis in Examini[7] Riveti opposito a me

3 Leszno, ten noordoosten van Glogów.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 941 App. no. 616. Antw. op no. 5854, beantw. d. no. 5882.

2 Maria van Reigersberch hield met haar dochter Cornelia een korte vakantie in Corbeil-Cerf nabij Beauvais. Het bezoek aan Rouaan zal te maken hebben met tegoeden die zij nog hoopte terug te krijgen uit het failliete handelshuis van wijlen Daniël Tresel; vgl. no. 5168 (dl. XII).

3 Grotius wachtte op het verschijnen van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).

4 De Amsterdamse uitgever Blaeu had beloofd dat de nieuwe aantekeningen bij Lucanus dit jaar nog uitgebracht zouden worden. De uitgave kwam echter in 1643 tot stand (*BG* nos. 430 en 431). Afspraken om de *poemata* uit te geven waren nog niet gemaakt.

5 Vossius was gevraagd om uit te kijken naar een geschikte jongeman voor het persklaar maken van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

6 De vraag of Isaac Casaubonus bij langer verblijf in Frankrijk tot de moederkerk zou zijn overgegaan; vgl. de inleiding van Grotius' *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) waarin Casaubonus door Grotius wordt genoemd als een van de 'viri magni' die hem het plan voor de heruitgave van de *Consultatio* van Cassander (*BG* no. 1165) hadden ingegeven; vgl. *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 654 r. 55 A.

7 De *Epist.* geeft 'in Examine'. Het betreft hier Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180).

Voto. Illud interim dicam, sicut reipublicae, ita et ecclesiae pacem partim silentio contineri. Satis multa sunt quae et tuto et utiliter dicantur de Christi nativitate, miraculis, morte, resurrectione, ascensu, de poenitentia, de fide et operum necessitate ad pariendam salutem. De caeteris si quis dubitat-neque enim sapiat qui constituat ecclesiam errare posse, se non posse - tacere sciat: ἀκίνδυνον γάρ ἐστι τῆς σιγῆς γέρας. At ἀχαλίνων στομάτων ἀνόμου τ᾽ ἀφροσύνας το τέλος δυστυχία.[8] Neque ego tamen velim lingua-

8 De citaten zijn opgenomen in de door Grotius uitgegeven *Dicta poetarum quae apud Io. Stobaeum extant ...,* Parijs 1623 (*BG* no. 458), p. 139 en 145. Zie voor het eerste citaat, Simonides 582 (D.L. Page, *Poetae Melici Graeci,* Oxford 1962, p. 299) en voor het tweede, Euripides, *Bacchae* 386-388. De citaten zijn in de *Epist.* verminkt weergegeven.

rium[9] sanguine pendi. De haereticorum poenis quae scripsi, in iis mecum sentit Gallia et Germania, ut puto, omnis.[10] In Gallia iis qui panem sanctificatum sumsere, datur et vinum. Sed ablutionem vocant. Si quis rem intelligat, poterit forte eo contentus esse. De caeteris controversiis explicationes quas dedi eas probavi viris eruditissimis romanae communionis, imo et viris magnis Romae.

Pro Thuano[11] magis formidant amici, ex quo dux Bulionius a cancellario Franciae auditus quaedam Thuano nocitura dixisse dicitur. Cinqmarcius extra cubiculum fune erepserat, sed priusquam arce exire potuit deprehensus est.

Qui in Perpiniano sunt obsides dicuntur dedisse. Melos est ad Sancti Audomari urbem. Guichius apud Guisam. Harcurtius apud Arilesam.[12] Dux Carolus Hagenavii aut Dachsteino minari creditur.

Principis Thomae filius ducet filiam ducis Longavillani. Promittit rex se pacem non facturum nisi principi Thomae reddantur uxor et liberi, qui in Hispania sunt. Restituturum se quae post mortem ducis Victoris insedit, modo Hispanus idem faciat. Principes rectores Sabaudiae ac Pedemontii fore, si vidua moriatur. Sabaudiae ac Pedemontii successionem ad ipsos ipsorumve haeredes mares venturam, non ad Victoris filias, quae in Pedemontem aliquid iuris videntur obtendere.

Rogo aliquis quaeratur Amstelodami qui indices Anthologiae faciat dirigente et adiutante domino Vossio ad eam formam, de qua scripsisse memini.

Rogo salutes obsequiose et officiose matrem, tuam coniugem ac liberos et amicos,

tibi obligatissimus frater,

Hugo Grotius.

Lutetiae, 6 Septembris 1642.

Halerius a Lamottae obsidio depulsus est per ducem Carolum et Waertium.

5872. 1642 september 6. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick gelove dat eenige van mijne brieven op Hollant zijn bestelt, meenende dat uEd. nu daer soude zijn. Deze sende ick op Zeelant volgens uEd. ordre ende bidde om de gebiedenisse aen alle de vrunden.[2]

Porthmuth is sterck bezet bij de naebuirige gemeente.[3] De princen Palsgraven met de crijgsofficieren, soo ick meen, zijn noch niet gepasseert.[4] Eenige meenen dat Pleimuth zich voor den coning heeft verclaert. Dan eenige schepen uit Hollant gaende met gelt ende crijgsbehoefte zijn gecomen in handen van de

9 Seneca, *De beneficiis* 4, 36, 1: ‘linguarium’, boete op een te radde tong.
10 Dit onderwerp wordt ter sprake gebracht in het *Votum pro pace ecclesiastica;* vgl. *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 654-655 en p. 675.
11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 6 september.
12 Lees: ‘Ardresium’.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5873.
2 Nicolaes van Reigersberch was de afgelopen maand bij zijn broer David in Zeeland.
3 De door de koningsgezinde gouverneur George Goring gehouden vesting van Portsmouth werd belegerd door troepen van het Parlement.
4 Veel tegenslag hadden de prinsen Ruprecht en Moritz van de Palts ondervonden op hun zeereis. Eind augustus bereikten zij de haven van Newcastle (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 138 en p. 142).

parlamentarissen. Zoo die meesters van het stuck werden, zoo zoude de regiering in Hollant noch wel eens connen werden gezift.

't Is geen wijsheit dat men de prolongatie van het octroi difficulteert aen eene compagnie die zoo groote diensten doet. Als Hollant ende Zeelant wel willen, connen zij de anderen de wet stellen.[5] 't Parlement van Engelant heeft de schepen, bij de haere op de Hollanders genomen, wedergegeven ende overzulcx geapprobeert het beletten van de toevoer op Duinkercken.[6]

Den cancellier van Vrancrijck heeft andermael met 's conincx broeder gesproocken, naedat denzelve conincx broeder door den cardinael Mazarini was geïnstrueert.[7] Denzelve cancellier heeft oock gehoort den hertogh van Bouillon, die gezegt werdt veel geworpen te hebben op monsieur de Thou, wiens vrunden meer becommert zijn als voor deze. Den cardinael Mazarin heeft oock met den hertogh van Bouillon gesproocken ende hem vrijheit belooft midts quiterende Sedan, waeraen den coning meent zich veel gelegen te zijn.[8]

Den cardinael de Richelieu werdt noch overal in een bedde gedraegen ende doet de huisen breecken om gemackelijck in te gaen. Den coning ende cardinael hebben geantwoordt aen de landgravin, prins ende princesse van Orangie beleefdelijck genoech, aen de hertoginne van Bouillon hardt ende scherp, omdat men meent dat zij haeren man tot dese desseings heeft gebracht.[9]

Ick bidde uwer Ed. in Hollant comende terstont ordre gelieve te helpen stellen tot het drucken van mijne papieren, 'twelck om veele redenen moet geschieden ende niet dan te lang en tardeert.[10]

6 September 1642.

Mijn huisvrouw doet uit Corbel-Serf[11] aen uEd. haer excuse van dat zij niet en schrijft. Zal zulcx doen, wanneer zij hier weder zal zijn gecomen.

5 Het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie liep tot 1 januari 1643. Slechts na moeizame besprekingen werd in juni 1647 overeenstemming bereikt over de verlenging; zie *Pieter van Dam's beschryvinge van de Oostindische Compagnie* I[1], p. 43-47, en J.R. Bruijn, *Dutch-Asiatic shipping* I, p. 6-8.

6 Op 5 augustus besloot het Parlement de Straatvaarders vrij te geven die door Robert Rich, graaf van Warwick, werden vastgehouden als vergelding tegen de inbeslagname door admiraal Tromp van enkele Engelse schepen met bestemming Duinkerken.

7 Gaston van Orléans onderwierp zich op 29 augustus te Villefranche-sur-Saône aan een uitgebreide ondervraging over de totstandkoming van het verdrag dat hij op 13 maart 1642 met Spanje had gesloten. De verklaring die de prins op aanwijzing van kardinaal Jules Mazarin gaf, zou kanselier Pierre Séguier betrekken in het proces tegen de 'samenzweerders' Cinq-Mars en François-Auguste de Thou ('Procez de MM. de Cinq-Mars et de Thou', in *Archives curieuses de l'histoire de France,* 2e série V, p. 287-294).

8 In de laatste week van augustus zond Richelieu zijn vertrouwensman Mazarin tot twee maal toe naar Lyon om de hertog van Bouillon tot meer openheid over de samenzwering te bewerken. Op 3 september kon bericht worden: 'Mr de Bouillon a confessé tout ce qu'il faut de son propre mouvement, et, par sa repentance, pour se faire trancher la teste. Maintenant il demande grace au roy, moyennant qu'il luy remette la place de Sedan' (*Lettres Richelieu* VII, p. 99, 102-104, 106 en p. 113-116).

9 Eleonora van den Bergh, hertogin van Bouillon, en Elisabeth van Oranje-Nassau († 3 september 1642), hertogin-weduwe van Bouillon. Hun eerste beden om het behoud van de hertog werden door Richelieu beantwoord in brieven dd. 22 juli (*Lettres Richelieu* VII, p. 47 n. en p. 310). Zie voor het medeleven van de Hessische en Staatse familieleden van de hertog, no. 5874.

10 Grotius wachtte op het verschijnen van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).

11 Maria van Reigersberch en haar dochter Cornelia brachten een korte vakantie door in Corbeil-Cerf nabij Beauvais.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, nu ten huise van mijnheer den reeckenmeester Reigersberg tot Middelburg. Port 9 s. *En:* 2 s.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 6 Sept. 1642 uyt Paris.

5873. 1642 september 6. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den graef van Guiche is bij Guise, den graef van Harcourt bij Ardres, don Melos bij Saint-Omer, zonder iet te doen.[2] Hertogh Carel heeft eenigh geschut becomen uit Philipsburg, waeruit men afneemt dat hij Hagenauw ofte Dagenstein wil aentasten.[3] Daerom heeft monsieur d'Ossenville terugge ontboden de trouppes van monsieur de Gransei, die gegaen waeren nae 't leger voor Perpignan.[4] Aen monsieur du Hallier zijn oock uit deze quartieren eenige trouppes toegezonden, off misschien hertogh Carel weder mocht keeren nae Lorraine.

Wij hooren hier dat die van Perpignan ostagers hebben ontfangen ende gegeven, ende men hoopt het accord is gemaect ofte haest gemaect zal werden.[5] Andere twijffelen, omdat den coning met een machtigh leger is te Saragossa, welck leger de stadt van Sarragosse versterckt met eenigh volck gelicht op haere costen; heeft een ander leger te Tarragones ende een machtige vloot in zee, de Fransche vloot haer houdende binnen Barcelone. Een commissaris van den coning van Spaignie is gevat bij de Fransoisen ende gebracht te Barcelone, die een pardon bracht voor de Catelans om dezelve op te maecken tegen de Fransoisen, waernae oock eenigen hebben geluistert.

Den prins Mauris van Savoie, voor dezen cardinael, ende zijn broeder[6] ende des broeders kinderen zullen pensioen hebben van Vrancrijck. Geen paix zal gemaect werden off aen prince Thomas zullen zijn vrouw ende kinderen, die in Spaegnie zijn, vrij werden gelevert. De zoon van den prince Thomas zal trouwen d'erfdochter van Longueville.[7] Zoo mevrouw van Savoie comt te sterven, zullen de twee princen de regence hebben, ende zoo den jongen hertogh comt te sterven, zullen dezelve princen ofte haere mannelijcke oir succederen, soowel in Piedmont als in Savoie met exclusie van de zusters van den jongen hertogh. Den coninck van Vrancrijck

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5872.
2 Het leger van don Francisco de Melo en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck had de afgelopen weken verrassingsaanvallen uitgevoerd in het gebied tussen Calais, Lillers en Hesdin. Het offensief was ingezet na een snelle actie van de ruiterij van Andrea Cantelmo in de directe omgeving van Calais (*Gazette 1642,* no. 109, dd. 23 augustus 1642).
3 De belegering van het bolwerk La Motte vergde zo zeer de aandacht van de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, dat hij de verdediging van de Elzas tegen aanvallen van hertog Karel IV moest overlaten aan de gouverneurs van Breisach, Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville.
4 Jacques Rouxel de Médavy, graaf van Grancey, gouverneur van Montbéliard, kreeg begin augustus het bevel om 4000 man van Lotharingen naar de Roussillon over te brengen. Bij aankomst in Lyon vernam hij dat zijn aanwezigheid bij La Motte gewenst was (*Lettres Richelieu* VII, p. 67 en p. 116).
5 Markies Flores de Avila, gouverneur van Perpignan, tekende op 29 augustus een capitulatieovereenkomst met de Franse maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en Charles de Schomberg, hertog van Halluin (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 231).
6 In zijn brief van 9 augustus had Grotius al het een en ander verteld over het verdrag dat de Savoyaards op 14 juni te Turijn met koning Lodewijk XIII en de regentesse Christina hadden gesloten. Van Franse zijde werd het op 1 juli geratificeerd; vgl. no. 5830. De hernieuwde aandacht van de Zweedse ambassadeur zal voortgekomen zijn uit het feit dat de tekst van het verdrag eindelijk in Parijs circuleerde. Op 6 october wijdde de *Gazette 1642,* no. 129, in een ‘extraordinaire’ aandacht aan ‘Les articles, accordez entre Madame et les princes de Savoye’.
7 De echtgenote van prins Tommaso Francesco, Marie de Bourbon, gravin van Soissons, werd met haar vier kinderen vastgehouden in Madrid. Na vrijlating bleek geen van de kinderen interesse te tonen voor een huwelijk met de dochter van de hertog van Longueville.

is bereid weder te geven al hetgunt in die landen in zijn handen is gecomen nae 't overlijden van den hertogh Victor Amadé, midts dat Spaignie doe van gelijcke.

Tot accommodatie van de zaeck tuschen den paus ende den hertogh van Parme werdt bij Vrancrijck zeer gearbeidt.[8]

Monsieur de Cinq-Mars is met een coorde, [dat] hem heimelijck was toegezonden, geraect uit zijn camers, maer betrapt eer hij uit het casteel conde comen.[9] Des conincx broeder is weder gehoort bij den cancelier van Vrancrijck ende daernae den hertogh van Bouillon.[10] De vrunden van alle de gevangenen zijn zeer becommert. Een capitaine des guardes van den hertogh van Bouillon is gearresteert.

Den gouverneur van Hohentwiel heeft Vildestein genomen, maer Mercy heeft het geldt dat daeruit gevoert wierd betrap[t] ende de plaetse belegert.[11] Onse luiden van Erford hebben Mainunge becomen.[12] Panis, voor dezen agent van den coning van Vrancrijck in Spaegnie, werdt gezonden om het lichaem van des conincx moeder te gaen haelen. Tot de costen zijn hem gegeven honderduizent gulden.[13]

Hertogh Carel heeft Ruffac in den Elsas becomen. Vandaer heeft zich met den baron de Waert begeven in Lorraine ende monsieur du Hallier, die geen gelijcke macht en hadde, doen retireren van La Motte.[14] Don Melos is nu bij Aire, Beck bij Neuf-Fossé, Cantelme tusschen Ardres ende Grevelingue.[15]

6 September 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, uyt Paris, den 6 Sept. 1642.

8 De Franse ambassadeurs François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, en Hugues de Lyonne probeerden met een nieuw vredesinitiatief de dreigende oorlog tussen paus Urbanus VIII en de hertog van Parma over het hertogdom van Castro te keren (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 300-309; *Lettres Richelieu* VI, p. 892-894).

9 De ‘samenzweerder’ Cinq-Mars die in zijn kerker te Montpellier hulp had aangeboden gekregen van zijn bewakers en bedienden (*Lettres Richelieu* VII, p. 31-33, 107 en p. 112).

10 's Konings broer Gaston en de hertog van Bouillon legden ten overstaan van kanselier Pierre Séguier verklaringen af die uitermate belastend waren voor de minder fortuinlijke Cinq-Mars en François-Auguste de Thou.

11 Het kasteel Wildenstein was door krijgslist in handen gekomen van Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel. Kort daarop liet François de Mercy manschappen van het Zwabisch-Beierse leger aanrukken om alle toegangswegen naar het kasteel te blokkeren.

12 Het Zweeds garnizoen van Erfurt veroverde in augustus de stad Meiningen aan de Werra (*Gazette 1642,* no. 114, dd. 6 september 1642).

13 Gautier de Pénis (Peny), voormalig Frans ambassadesecretaris te Madrid, kreeg op 30 augustus opdracht het stoffelijk overschot van Maria de' Medici († 3 juli te Keulen) over te brengen naar Saint-Denis (*Lettres Richelieu* VII, p. 112, en *Tallemant des Réaux* II, p. 1101-1102).

14 Hertog Karel IV van Lotharingen greep na de verovering van Rouffach (dep. Haut-Rhin) de gelegenheid aan om binnen te dringen in het omsingelde La Motte. Op 31 augustus dwong hij François de l'Hospital, sieur du Hallier, tot opgave van de blokkade van de vesting (*Gazette 1642,* nos. 114 en 116, dd. 6 en 12 september 1642). Voor zover bekend, heeft niet de Beierse generaal Johan van Werth vanuit het keizerlijk-Beierse legerkamp te Zons, maar de gouverneur van Philipsburg de hertog bijstand verleend.

15 De Spaanse bevelhebber van Italiaanse origine Andrea Cantelmo (ca. 1598-1645), Zijn troepenmacht bestond volgens opgave in de *Gazette* (*supra,* n. 2) uit 4 à 5000 man voetvolk en 2000 ruiters (*DBI* XVIII, p. 257-259).

5874. [1642 september 6]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Tant monsieur de Strada que monsieur Polhelm ayants esté en cour et allant à Lions m'ont faict l'honneur de me voir et me parler de l'affaire de monsieur le duc de Boullon.[2] Je les ay instruicts de ce qui m'estoit cognu, et ai dict que quoi qu'en publicq je n'en pouvois pas parler sans avoir des ordres, que soubs-main je ferois ce qui me seroit possible. Je ne croy pas qu'il courre jusques de la vie, estant apparenté comme il est, mais le mal est que le roy croit avoir grand subject de se vouloir asseurer de Sedan pour ce que cette ville sert tousjours de retraicte aux malcontents. Quelques-uns proposent de laisser la souvereinité à son Altesse et au roy le pouvoir d'y mettre de la garnison comme à Monaco. Autres, que le duc transporte Sedan au roy et prenne en recompense Chasteau-Thery erigé en duché et pairrie et deux millions en argent et quelque employ; autres, qu'on mette la ville Sedan en sequestre soubs la main de madame la landgravin ou quelque autre.[3]

Le cardinal de Richelieu[4] se faict tousjours porter dans son liet et a respondu, comme aussi le roy, à madame la landgravin, à monsieur le prince et madame la princesse d'Orange en de termes de civilité, mais à madame la duchesse un peu rudement comme croyant qu'elle est cause que son mari a suivi les conseils desquels on l'accuse.

Monsieur le chancelier de France a veu de nouveau le frere du roy aprèz que le mesme frere du roy estoit instruict par le cardinal Mazarini de ce qu'on voulut de luy. Le mesme chancelier a parlé au duc de Bouillon et dict-on à la cour que depuis cela la cause de monsieur de Thou est empirée, tellement qu'asteure on a permis aux parents et alliez de solliciter pour les prisonniers, ce qu'auparavant avoit esté defendu.[5] Nous apprenons aussi que le cardinal Mazarini a asseuré le duc de Boullon de la liberté en donnant Sedan.

Le gouverneur d'Hohentwiel a pris Vildenstein, mais Mercy a repris l'argent que les vainqueurs rapportoient de là, et a commencé à rassicier[6] la place.

La France travaille pour faire la paix entre le pape et le duc de Parma et a donné de conditions assez advantagieuses aux princes de Savoye. Car non seulement par l'entremise du roy, le prince Maurice, cy-devant cardinal de Savoye, se mariera avecq sa niepsse, mais aussi un filz du prince Thomas aveq la fille du duc de Longueville, grande heretiere, et seront par le roy lesdicts princes asseurez de la regence, Madame venant à mourir, et eux et leurs enfens masles de la succession,

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 53. Niet gedateerd. Op grond van de nieuwsberichten in deze brief moet de datum ‘6 Septembre’ aangehouden worden.

2 Op 13 augustus droeg Frederik Hendrik aan Godefroi d'Estrades op om aan het Franse hof vrijlating van zijn neef Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, te verzoeken. Bij de instructie voegde de prins twee brieven, een brief ‘au Roy très chrétien’ en een andere ‘à Monsieur l'éminantissime cardinal-duq de Richelieu’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 125-129). Het initiatief van Frederik Hendrik werd nagevolgd door landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel. Zij liet zich in deze zaak vertegenwoordigen door haar resident in Parijs, Winand von Polhelm.

3 Op 15 september deed de hertog van Bouillon afstand van het familiebezit Sedan (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 322-325).

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven aan Nicolaes van Reigersberch dd. 6 september 1642 (nos. 5872 en 5873).

5 Na eerder te zijn afgewezen (vgl. no. 5795) kreeg Jacques-Auguste de Thou, abt van Bonneval, alsnog - à cette heure - toestemming zijn broer François-Auguste in de kerkers van Lyon op te zoeken. De uitnodiging bereikte hem echter te laat (*Thuani historia* VII, X, p. 15-17).

6 Lees: ‘rassiéger’.

le petit duc mourrant, à l'exclusion des soeurs du petit duc, qui croyent avoir quelque droict sur le Piedmont. Le roy promet de rendre tout ce qui est venu sur son pouvoir depuis la mort du feu duc, à condition que l'Espagnol rende aussy, mais cette clause ‘depuis la mort du feu duc’ donnant au roy Pignerol, que le roy a possedé avant ladicte mort,

il n'y a apparence que les Espagnols rendent ce qu'ils tiennent.[7] Et cependant le roy tiendra la citadelle de Turin, et par la citadelle la ville et Madame et tout son conseil.

Penni, cy-devant agent du roy en Espagne, va pour querir le corps de la reine-mere, et pour les fraix a receu cent mille livres.

Nos gens d'Erfort ont pris Mainungen. Le duc Charles a faict venir du canon du Philipsburg, on croit que c'est pour battre ou Dagstein ou Haguenauw. C'est pourquoy monsieur d'Ossenville a faict revenir vers luy les trouppes que monsieur de Gransei avoit envoyées vers le camp devant Perpignan; et d'icy on envoye quelque renfort à monsieur du Hallier, si peut-estre le duc Charles vouloit revenir en Lorraine.

Ceux de Perpignan ont receu et donné des ostagiers. On publie icy que l'accord est faict. Si cela est, ce sera un grand affront au roy d'Espagne, qui est en personne à Saragosse avecq une grande armée, augmentée aux despens de la ville de Saragosse, et une armée autre à Terragona et une armée fort puissante navale en mer, la françoise se tenant dans Barcelone. On a pris et mené à Barcelone un commissaire du roy d'Espagne portant aux Catalans une absolution nouvelle.

Le comte de Guiche est près de Guiche, le comte d'Harcourt prèz d'Ardres, Melos prèz de Saint-Omer sans rien faire.

Le roy a faict arrester le capitaine des guardes du duc de Bouillon. Monsieur Cinq-Mars estant eschappé de sa chambre par une corde luy envoyée dans une cocq d'Inde a esté surpris avant que de sortir du chasteau.

Je ne vous mande rien de Porthmut ny de Pleymut, ny de l'argent, armes, poudres surpris par les parlementaires. Je ne laisse pas de prier Dieu pour le roy de la Grande-Bretagne.

Le baron de Weert apprendra les François à estre sur leurs guardes. Je croy que le secours tant d'infanterie que de cavalerie estant arrivé, le marescal Torstenson sera assez fort pour hazarder un combat. Je croy que l'empereur et les princes de l'Empire ne s'eloigneront pas de la paix. Mais je me doubte du roy d'Espagne, lequel selon la coustume de cette nation ne voudra pas traitter ses affaires estants assez bas et aymera mieux attendre quelques revolutions en France. La ville de Hambourg est en mauvais estat menacée d'un si puissant voisin au-dehors et n'estant pas bien unie dedans. Tout ce que le roy de Danemarq traitte, soit avecq la Moscovie, soit avecq l'Espagne, va contre la Suede. Pour la reyne-mere de Suede, si elle veut revenir en Suede et laisser regner ceux auxquels il appartient, je ne croy pas que personne l'empesche.[8]

La maison palatine ne peut rien esperer de bon durant ces remuemants en Angleterre. L'ambassadeur d'Espagne a bien osé demander à l'ambassadeur Roo, si le roy d'Angleterre avoit la qualité et le pouvoir de faire des traicttez.[9]

Je demeure, monsieur,

7 Het verdrag dat de Savoyaards op 14 juni te Turijn met koning Lodewijk XIII en de regentesse Christina hadden gesloten, ad art. III: 'Le Roy ratifie de nouveau les declarations ... sur la restitution des places ... depuis la mort dudit feu sieur Victor Amadée, pourveu que celles qui sont occupées par les Espagnols ses ennemis soient pareillement toutes restituées, ensorte que M. le duc de Savoie en demeure assurement le maistre sous la tutelle et regence de Madame' (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 253).

8 Als gast van koning Christiaan IV resideerde sinds 1640 de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg in Denemarken. Op 9/19 augustus was een Brandenburgse delegatie in Stockholm gearriveerd om de terugkeer van de koningin naar haar geboorteland te regelen.

9 De onderhandelingen over de kwestie van de Palts waren voor Sir Thomas Roe en de andere Paltsische woordvoerders op een teleurstelling uitgelopen. Tijdens hun verblijf in Wenen hadden zij moeten ervaren dat de tegenpartij gebruik maakte van het dalend prestige van het huis Stuart.

vostre tres humble serviteur.

Le duc Charles a pris Ruffac en Elsace et de là avecq le baron de Waerdt est allé vers monsieur du Hallier, lequel n'estant pas assez fort a quitté le siege de La Motte. Melos est à present près d'Aire, Beck prèz de Neuf-Fossé, Cantelmo entre Ardres et Grevelines.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Viquefort.

5875. 1642 september 6. Van G.J. Vossius.[1]

Illustrissime domine,

Qui hasce ad Excellentiam tuam defert literas, Beuningius est,[2] patria Amstelodamensis, iuvenis elegantis ingenii, moribus optimis, variae eruditionis non minus quam iuris sui curiosus, ut merito haec urbs de eo habeat sibi magnum aliquid polliceri. Patrem habet superstitem, urbis senatorem. Mater est soror consularis Alberti Conradi Beurgii, qui nunc Hagae agit in Ordinum delegatorum Collegio. Avus is Beuningius fuit qui ante annos sex, septem, consulatu gesto magna cum laude excessit. Is iuvenis[3] cum Excellentiae tuae cuperet commendari literis meis, parui lubens eoque lubentius, quia scirem non ingrata esse Excellentiae tuae alloquia eorum qui virtutis via ad decus grassantur atque iis nati sunt, qui rempublicam hic sustinent et illustre nomen tuum amant ac colunt.

Bellum puritanicum hic multos habet sollicitos.[4] Ecclesiastas quo affectus trahat, non obscure ex precibus publicis cognoscere est: horum aliqui non dubitant Deum exposcere, ut bene coeptum reformationis opus feliciter procedat, regisque ut emolliatur animus. Quae etsi commodam mentem capiunt, tamen satis est apertum, haud aliud exoptare, quam ut rex inani titulo sit contentus ac novellitas doctrinae de antiquitate triumphet. Sed unum est in quo non satis conveniat illis qui se episcopis opponunt. Multi omnem regendae ecclesiae potestatem penes presbyterale collegium esse volunt. Alii vero aiunt hoc iugum gravius esse episcopali. Quare contendunt singulis id committendum ecclesiastis, ut secundum Dei verbum populum doceant

1 Tekst naar copie Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 184. Gedrukt *Vossii Epist.,* p. 453 no. 462; *Vossii Op. Epist.,* p. 336 no. 627. De brief is ook opgenomen in de *Epist. eccl.,* p. 820 no. 573.

2 Coenraed van Beuningen (1622-1693), zoon van Dirck Geurtsz. van Beuningen (1580-1648), koopman en reder te Amsterdam, uit diens huwelijk met Catharina, zuster van de aan Grotius bekende Albert Coenraetsz. Burgh (vgl. no. 5737). In de eerste helft van de zestiende eeuw had een tak van de Nijmeegse familie van Beuningen zich te Amsterdam gevestigd. De grootvader van de jonge Coenraed, Geurt Dirckz. van Beuningen (1565-1633), begon als zuivelhandelaar in de Kalverstraat en bereikte uiteindelijk in zijn woonplaats de positie van burgemeester (Elias, *De Vroedschap* I, p. 340-346, p. 512-514; Schutte, *Repertorium* I, p. 104-107).

3 De twintigjarige Coenraed van Beuningen, die in 1639 als letterenstudent werd ingeschreven aan de Leidse universiteit, bezocht in 1642 Orléans en Parijs. Van Grotius ontving hij de uitnodiging om voor hem secretariaatswerkzaamheden te verrichten. In die gedenkwaardige maanden legde hij de grondslagen voor zijn latere diplomatieke carrière (M.A.M. Franken, *Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke aktiviteiten in de jaren 1667-1684,* Groningen 1966).

4 Vossius, sinds 1629 kanunnik van de kathedrale kerk van Canterbury, was een overtuigd episcopalist, derhalve ging zijn sympathie niet uit naar het presbyteriaanse standpunt van het Lagerhuislid John Pym (Rademaker, *Life and Work of G.J. Vossuis,* p. 284-290).

et gubernent, atque hi ab episcopalibus et presbyteralibus - sicuti vocant - distincti independentes nuncupantur. Pimius, cuius magna adeo in parlemento est auctoritas, prioris esse sententiae dicitur, sed multi hac parte ei adversantur qui caetera convenire videntur. Estque plurimorum id iudicium, utcunque infracta omni regis potestate et abolito episcopatu geminum agerent triumphum, eos inter sese mox commissum iri, quia multi non a presbyterii potestate minus quam episcoporum abhorreant.

Ulterius procederem in scribendo, nisi cogitarem tarde admodum fore, quod has literas recipies. Novi enim quomodo proficiscantur iuvenes qui exteras petunt regiones.

Vale, illustrissime domine, ac diutissime orbis bono supersis. Dominae coniugi plurimam dic salutem, necnon liberis,

Excellentiae tuae cultor devotissimus,
G.J. [Vossius].

Amstelodami, 1642, postridie Nonas Septembris.

Opschrift in de copie te Oxford en in de Vossii Epist.: Hugoni Grotio, legato Suecico. Lutetiam.

Bovenaan de brief in de uitgave der Epist. eccl.: Ger. Joh. Vossius Hugoni Grotio S.P.

5876. 1642 september 8. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Petrus ne diutius ab ea distineatur quam sibi tantopere destinavit, id vero e re eius esse iudico teque rogo ut votis eius, non pudendis sane, tandem velis annuere. Si quid inde ipsi obvenit incommodi, habeat ut nactus.[2] Si Sorberius indicem Anthologiae compilare hic non potest, nec alius quispiam id Lugduni facere poterit, nec Amstelodami quenquam scio, cui id mandari possit.[3]

De captivorum negotio certiora indies expectabimus, et praecipue de Thuano, pro quo valde sollicitus sum.[4]

Episcopii liber de Perspicuitate Scripturae[5] iam quoque prodiit.[6] Videtur is praeter articulos in Symbolo comprehensos nullos alios ad salutem proprie necessarios existimare. In aliis articulis multa esse in Scripturis obscura et dubia non negat.

Portmuda[7] parum securitatis rebus et partibus regiis attulit, utpote a parlamentariis obsessa, in quorum et potestatem venit navis reginae, cui Henricae Mariae nomen,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 257. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5860, beantw. d. no. 5885.
2 Er rustte geen vaderlijke zegen op Pieters huwelijksplannen.
3 Na het uitvallen van de eerste gegadigde, de jonge Franse protestant Samuel Sorbière, had Willem de Groot nog even de hoop gekoesterd dat Heinsius en Vossius gemakkelijk een nieuwe kandidaat voor het persklaar maken van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) in Leiden of Amsterdam konden vinden.
4 In Lyon maakte kanselier Pierre Séguier zich op om vonnis te wijzen in de zaak tegen de hertog van Bouillon, de markies Cinq-Mars en de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou.
5 Het reeds in de brief van 18 augustus (no. 5845) aangekondigde *Tien Hoorn-vragen der papisten ... Episcopio ... toegesonden om van syn E. beantwoordt te worden en aldus den XIV. Nov. 1641 beantwoort,* Rotterdam 1642. Zie ook Knuttel, *Cat. v. pamfl.,* suppl. no. 4892h.
6 Ter hoogte van dit bericht over het verschijnen van Episcopius' geschrift noteerde Grotius in de kantlijn: ‘Sacram Reg. Precept.’.
7 De vesting Portsmouth bleef tot 17 september in handen van de koningsgezinde gouverneur George Goring (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 155).

malo sane omine. Venisse huc dicitur quidam cum litteris fidei a parlamento missus. Is quid acturus et ubi audiendus sit, dies docebit.[8] Princeps clam regi favet, populus hic omnis parlamentariis aequior, quod

8 Walter Strickland; vgl. no. 5882. Op 6 september werd de Engelse koningin Henriëtte Maria op de hoogte gesteld van de aankomst van een onderhandelaar van het Parlement in de Republiek. Prompt daarop dreigde zij met vertrek uit Den Haag in het geval dat de Staten-Generaal audiëntie aan de afgezant uit het kamp van de tegenpartij zouden verlenen (*Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 65-66).

et in potissima plebe Anglicana usu venire videmus, ita ut saepe duces regii a suis deserantur, ut in principiis motuum fieri solet.

Scripsi nuper de tumultu ad domum legati Lusitani excitato. Remedium quod Curia ei malo adhibere potuit, ex adiuncta charta intelliges.[9] Nemo hactenus plebeiorum captus, nemo citatus.

Quo loco privata tua sint, ex hoc titulo disces.[10] Miror Langeraciam eas quas ipsi scripseram litteras ad te remisisse;[11] nunquam enim me monuit de alio titulo usurpando, nisi forte contenta minus ipsi placuerint. Vendetur enim brevi Carnissia, cuius eam nesciam esse nolui.[12]

De Perpiniano si quid certi habueris, quaeso intelligam. Oosterwikius magnam de deditione spem facit.[13]

Uxorem filiamque brevi ad te redituras spero, et quidem firmiori valetudine.[14] Mater[15] pro aetate satis belle valet teque salutari suo iussit nomine.

Deus Optimus Maximus te nobis, tuis et reipublicae christianae diu servet incolumem,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, VIII Septembris 1642.

Parlamentarii dicuntur scriptum ultimum in regem parare[16] et reginam impudicitiae accusaturi.

9 Brief no. 5864. Het Hof van Holland stelde een onderzoek in naar de gewelddadigheden die op 30 augustus voor het huis van de Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão in de Korte Houtstraat te Den Haag hadden plaatsgevonden. De bijlage - vermoedelijk een plakkaat tot opsporing van de aanstichters van de volksoploop - ontbreekt; vgl. *Aitzema* (f^{o}) II, p. 866.

10 Ook deze bijlage ontbreekt. Het zal hier gaan om een proefdruk van de titelpagina van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).

11 De in Frankrijk woonachtige Louise de Clermont d'Amboise, sinds 1634 weduwe van Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, had destijds de hulp van Willem de Groot ingeroepen bij de tenuitvoerlegging van het testament van haar echtgenoot. Bij nader inzien bleek de nalatenschap van Gideon van den Boetzelaer zwaar belast te zijn met schulden. Nog in maart 1642 moest de oudste zoon Rutger Wessel van den Boetzelaer van de Hoven van Holland en Utrecht toestemming vragen om ter delging van zijn vaders schulden land te verkopen. Deze tegenvaller zal een van de redenen zijn geweest dat de weduwe in augustus een of meer brieven van Willem de Groot over deze zaak bij Grotius deponeerde (J.W. des Tombe, *Het geslacht van den Boetzelaer,* Assen 1969, p. 206-211 en p. 225-234).

12 De heerlijkheid Carnisse bij Barendrecht was in 1651 in handen van de erven van Cornelis Musch, in leven griffier van de Staten-Generaal (*NNBW* I, kol. 1351-1353).

13 Enkele brieven van Willem van Liere, heer van Oosterwijk, ordinaris Staats ambassadeur in Parijs, aan de Staten-Generaal zijn uitgegeven in *Kronyk HG* 17(1861), p. 264 e.v. Van de vier gepubliceerde brieven over het jaar 1642, resp. dd. 19 april, 26 april, 7 juni en 20 september 1642, is de laatste de meest vreugdevolle: 'De seeckere tijdinghe van de reductie van Perpignan wiert hyer gebracht op den 14^{en} deser maendt, waerover eene generale blijdschap is'. Zie voor zijn nog niet uitgegeven nieuwsbrieven, Den Haag, ARA, Staten-Generaal, inv. no. 6767^{I}, lias Frankrijk, ingekomen.

14 Maria van Reigersberch en Cornelia de Groot hielden een korte vakantie in Corbeil-Cerf nabij Beauvais.

15 Aeltgen Borre van Overschie.

16 Gedoeld zal worden op *A Declaration of Parliament concerning His Majesties late Proclamation for the suppression of the present rebellion* van 15/25 augustus (*Catalogue of the pamphlets collected by George Thomason* I, p. 153).

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Sept. 1642.

En in dorso: 8 Sept. 1642 W. de Groot.

5877. 1642 september 9. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

Le roy est à Monceaux,[2] monsieur le cardinal à Lions ou aux lieux proches pour boire des eaux, les prisonniers aussi à Lions, ausquels on va faire le proces. On tient icy Perpignan pour pris, croyant que l'exception adjoustée à la capitulation, si le secours ne vient, ne sera pas purifiée. Don Melos ne faict rien. Le duc Charles avecq Jean de Waert ont delivré La Motte du siege. Le prince d'Orange croit faire assez de couvrir les François. Il a envoyé quelque argent au roy d'Angleterre, pour lequel Portmuth s'est declaré, mais incontinant assiegé par les parlementaires. Les deux parties font de grandes levées. Et l'ambassadeur de France qui est en Angleterre revient icy, le roy de France ne se voulant mesler pour ces affaires-là pour plusieurs raisons,[3] Le marescal Torstenson se tient prèz de Glogau, attendant le secours, de qui une partie est arrivée en Pomeranie. L'ennemi se tient aux environs de Preslou.

J'ay faict en vostre affaire tout ce que m'est possible et ay receu vostre lettre du 4 d'Aoust,[4]

le vostre.

Le 9 Septembre 1642.

Bovenaan de copie staat: M. Marin.

5878. 1642 september [12]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Votum nostrum pro pace ecclesiastica[2] iam sub praelo est. Spanhemius, qui hic est Lugduni professor futurus, corrupto literarum collectore duas paginas acceperat. Sed res innotuit et repetitae sunt.[3] Finem intra decem dies speramus. Nostra ad Ius

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 56.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 30 augustus en 6 september 1642.
3 Ambassadeur Jacques d'Estampes, markies van La Ferté-Imbault, werd teruggeroepen na klachten van koning Karel I over de parlementsgezindheid van deze vertegenwoordiger van zijn zwager Lodewijk XIII (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 91, 120, 126, 131 en p. 137).
4 Marins brieven van augustus 1642 ontbreken. Ongetwijfeld zal hij hierin geklaagd hebben over het uitblijven van enige vergoeding voor zijn diensten als Zweeds resident te Zürich.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 941 App. no. 617. Antw. op no. 5864, beantw. d. no. 5891. In de dagtekening moet ‘21’ verbeterd worden in ‘12’.
2 Het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) was Grotius' antwoord op het *Examen animadversionum Hugonis Grotii* van de Haagse hofpredikant André Rivet (*BG* no. 1180).
3 Friedericus Spanheim (1600-1649), geboren te Amberg, studeerde theologie te Genève. Na enkele jaren verblijf in Frankrijk keerde hij in 1631 naar Genève terug. In 1641 ontving hij van de Leidse universiteit de uitnodiging om de derde leerstoel in de theologische faculteit te bezetten. Zijn ambt aanvaardde hij op 30 oktober 1642 (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 410-411). Op doorreis naar Leiden bracht Spanheim een

male dixi in octavo edi.[4] Eduntur enim in quarto et pervenimus ad secundum G, nec longe absumus a fine Pandectarum.

deel van de septembermaand in Parijs door. Hier moet hij door Rivets trouwe correspondentievriend Claude Sarrau geattendeerd zijn op de mogelijkheid om de eerste drukproeven van het *Votum* te onderscheppen. Ook Sarrau pikte ten behoeve van zijn vriend in Holland enige velletjes mee (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 244, 247-248 en p. 260).

4 In een eerdere brief (no. 5850) had Grotius geschreven dat zijn *Florum sparsio* zou uitkomen in een octavo-editie; vgl. *BG* no. 791.

Ad Codicem et Novellas pauca sunt. Annotata ad Vetus Testamentum ad tertium H pervenere. Habemus finem Jobi. Sed quiescit ea editio, dum Votum pacis absolvitur.[5]

Beaufortius ex Gallia evasit.[6] Thuani amici rursum in moerore sunt. Dicuntur eum suo testimonio laesisse frater regis et dux Bulionius. Auditi sunt et Thuanus et Cinqmartius. Exspectaturque brevi iudicium triste, nisi clementia regis intervenerit. Cardinalis Lugduni est, sed iturus putatur ad aquas Borbonias valetudinis causa.

Legi Anglica quae misisti[7] et audio iam imbutam Angliam civili sanguine et parlamentarios velle mittere ad Batavos conquestum, quod inde pecuniae et arma regi suppeditantur. Quae poena in illos statuitur qui legati Portugallici sanctimoniam laesere, gaudebo per te cognoscere.[8] A Rhotomago nihil dum accepi.[9]

Saluta, quaeso, obsequiosissime matrem, uxorem, liberos, amicos,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 21 [*sic*] Septembris 1642.

Rex Persidis mortuus filium haeredem reliquit duodecennem. Turcica classis ad ostia Danubii male tractata fuit a tempestatibus. Ragotskii filio successio principatus Transilvanici in aula Turcica firmata est.

5879. 1642 september 12. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Men verhoopt hier dat Perpignan een Dinsdagh laestleden zal zijn overgegaen volgens de capitulatie gemaect op conditie soo geen secours en quame.[2] Den coninck van Spaignie is noch met een leger bij Saragossa, een ander leger is te Taragone onder den marquys de Taracossa ende noch een deel volcx te Roses.

5 De *Annotata ad Vetus Testamentum* werden in Parijs bij Cramoisy gedrukt. In 1644 kon het uit drie delen bestaande werk verschijnen (*BG* no. 1137).
6 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 12 september.
7 De in de Republiek gepubliceerde tekst van de *Petitie of versoeck der graven, baronnen enz. ... van het Coninckrijck Schotlant ... Met noch een declaratie van de resolutie van het Graefschap Hereford*.
8 Eerst moesten de aanstichters van de volksoploop voor het huis van de Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão in de Korte Houtstraat te Den Haag gevonden worden.
9 Aan de in Rouaan woonachtige weduwe ‘Schocfe(v)riana’ had Willem de Groot de verzending van een boekenpakket toevertrouwd; vgl. no. 5834.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 281. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. De belangrijkste feiten in deze brief zijn ook terug te vinden in de vermoedelijk door Grotius' copiïst vervaardigde nieuwsbrief dd. 13 september 1642; zie de bijlage naar een copie, aanwezig te Stockholm, RA, E1014 (brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 13/23 september 1642).
2 Op 29 augustus was markies Flores de Avila, gouverneur van Perpignan, met de Franse maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en Charles de Schomberg, hertog van Halluin, overeengekomen dat bij uitblijven van hulp uit Spanje de stad op dinsdag 9 september overgelaten zou worden aan de Fransen (*Gazette 1642,* no. 116, ‘La capitulation de Perpignan’ dd. 6 september 1642).

Maer den marescal Motte-Odincourt heeft zich gelegert tusschen Taragona ende Perpignan met hoope van alle secours te beletten.[3] Monsieur

3 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, blokkeerde in Catalonië alle toegangswegen, zodat de Franse legers voor Perpignan weinig te vrezen hadden van een doorbraak van de in Aragon en Tarragona gestarte Spaanse reddingsacties van Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, en Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 211-212).

du Hallier laestmael als hij bij hertogh Carel is gedwongen geweest van La Motte te trecken, heeft van zijn voetvolck eenige verloren ende alle de bagage.[4]

Den coninck gaet nae Chasteau-Thiery om te naerder te zijn bij Sedan ende bij de vijanden, alzoo men meent dat den graef van Fontaine ende den baron de Lede wel zouden moogen haer vougen bij don Melos.[5]

Den cancelier van Vrancrijck is andermael geweest bij 's conincx broeder tot Villefranche ende heeft zijne confessie gestelt bij geschrifte.[6] Den hertogh van Bouillon is mede gehoort, gelijck oock messieurs de Thou ende Cinq-Mars. Men meent de rechters haest sententie zullen wijsen.[7] De vrienden van de gevangenen is toegelaeten te solliciteren. Men zegt dat aen den hertogh van Bouillon drie voorslagen geschieden:[8] van Sedan te geven aen den coninck, nemende recompense; van de souveraineteit te behouden, innemende garnisoen van den coninck; van de plaetse te stellen in de bewaering van den vicomte van Turaine, des hertoghs broeder.[9]

Den paus meent voor het einde van deze maent met een groot leger te comen tegen den hertogh van Parma, die ontrent tienduizent man magh hebben.[10] Wij verstaen met droefheit dat in Engelant 's conincx volck ende des parlements volck malcander aen het lijf zijn geweest.[11] Den coninck van Vrancrijck zich met dat spel niet willende moeien roept zijne ambassadeur vandaer.[12]

Wij hooren hier dat Coningsmarck Northausen becomen hebbende contributiën treckt van Misne, Thuringen ende Franckenlant. Dese diversie zal den marescal Torstensoon wel comen.[13]

4 De Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, die in juli een begin had gemaakt met de omsingeling van het bolwerk La Motte, kreeg door het plotselinge verschijnen van een legermacht van Karel IV van Lotharingen geen kans zijn werk voort te zetten. Een schermutseling bij Liffol-le-Grand (dep. Vosges) bracht hem op 2 september tot het besluit om het gebied te verlaten (*Gazette 1642,* no. 116, 'extraordinaire', dd. 12 september 1642).

5 Bij zijn terugkeer naar het front in het noorden van Frankrijk had de Spaanse legeraanvoerder don Francisco de Melo het bevel over zijn eenheden aan de Maas overgedragen aan Paul Bernard, graaf van Fontaine (ca. 1576-1643), en Guillaume Bette († 1658), markies van Lede, gouverneur van Opper-Gelre (*BNB* VII, kol. 188-191 en II, kol. 377-378).

6 Kanselier Pierre Séguier had op 29 augustus te Villefranche-sur-Saône de tekst laten opmaken van de laatste toelichting van Gaston van Orléans op het geheim verdrag met Spanje van 13 maart 1642; vgl. no. 5872. Een week later stelde de kanselier de prins op de hoogte van de antwoorden van de hertog van Bouillon, de markies van Cinq-Mars en de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou op zijn verklaring (*Thuani historia* VII, X, p. 18).

7 Op de dag dat Grotius deze nieuwsbrief schreef, was in Lyon een beslissing gevallen. Zie voor de samenstelling van de bijzondere rechtbank, no. 5830.

8 In het kader van de onderhandelingen over de toekomst van het prinsdom Sedan werd de zaak tegen de hertog van Bouillon nog aangehouden (*Lettres Richelieu* VII, p. 121-122 n.).

9 Richelieu stuurde aan op onvoorwaardelijke afstand van Sedan. Alternatieven, zoals een gouverneurschap voor Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zijn niet gerealiseerd (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 324-325).

10 De Franse ambassadeurs François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, en Hugues de Lyonne werkten in augustus nog voorstellen uit om een openlijke strijd tussen paus Urbanus VIII en Odoardo Farnese, hertog van Parma, te voorkomen; vgl. nos. 5868 en 5873.

11 Zowel de koning als het Parlement waren begonnen soldaten te werven voor hun legers. Op 22 augustus/1 september liet Karel I in Nottingham de staat van oorlog afkondigen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 128-132 en p. 134-138).

12 De parlementsgezinde Franse ambassadeur Jacques d'Estampes, markies van La Ferté-Imbault, verliet zijn standplaats op 24 september (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 163).

13 Met het oog op een dreigende aanval van het keizerlijke leger op de Zweedse verdedigingslinies in Silezië had opperbevelhebber Lennart Torstensson generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, gelast een afleidingsmanoeuvre in westelijke richting uit te voeren. Met steun van het Zweedse garnizoen te Erfurt kon hij in augustus doordringen

Wij verstaen dat den coning van Persië is gestorven ende naegelaeten heeft een zoon van twaelff jaren;[14] dat den Grooten Heer de successie in 't vorstendom van Zevenberg aen den zoon van Ragosky heeft verzeeckert;[15] dat de Turcksche vloot schade geleden heeft in den mont van den Donau door tempeesten.

Wij werden oock onderrecht dat 's conincx volck van Engelant op vier plaetzen desadvantage hebben gehadt tegen de parlamentarissen.[16]

12 September 1642.

In dorso schreef Reigersberch: (Broeder de) Groot, den 12 Sept. 1642 uyt Paris.

tot voor de muren van Braunschweig. Onderweg veroverde de graaf op 13/23 augustus de plaats Nordhausen (*Gazette 1642,* no. 117, dd. 13 september 1642).

14 Sjah Safi I was op 12 mei overleden. Hij werd opgevolgd door Abbas II (1642-1666); zie *The Cambridge history of Iran,* VI, p. 278-288. Het nieuws ontleende Grotius aan de *Gazette 1642,* no. 118, dd. 13 september 1642, met daarin een bericht uit Venetië van 18 augustus.

15 Dezelfde Venetiaanse bron (*supra,* n. 14) meldde dat de gezanten van vorst György I Rákóczi van Zevenburgen op 3 juni Constantinopel hadden verlaten met in hun koffers de acte waarin de sultan de inhuldiging van prins György II bevestigde; zie no. 5674.

16 Volgens de *Gazette 1642,* no. 118, dd. 13 september 1642, zouden troepen van het Parlement de koningsgezinden schade hebben toegebracht in Warwick, Salisbury, Southampton en in Buckinghamshire.

Bijlage.

Paris, le 13e Septembre 1642.

Van Perpignans overgaen is nogh geen volle seeckerheit. Den coning van Spaegnie is nogh tot Saragosse; La Motte-Hodincourt tuschen Perpignan ende Taracone. Sijn Mayesteyt van Vranckrijck gaet nae Chasteau-Thierry, soo om dicht bij Sedan te sijn, als om te passen op den grave La Fontaine ende den baron de Lede, die sigh schijnen met don Francisco di Melos te sullen conjungeren ende ontrent die quartiren invallen.

Monsieur frère du roy is acht uiren gehoort van de chancellier, sijn confessie opgeteeckent; Bouillon is oock gehoort. Beide beswaeren du Thou, die nevens Cinq-Mars oock verhoort ende in hechtenis verswaert is. 't Proces is geïnstrueert. Monsieur verwacht sijn abolitie te Villefranche. Bouillon levert Sedan, werdt hertoghe van Turenne ende mareschal de France, crijgt 800 croonen ende nevens abolitie behout het leven. D'andere twee soo de coning geen pardon en geeft, loopen gevaer, soo sij niet al buiten gevaer sijn.

In Italiën gaet de paus op 't arrest van sijn conclave tegens Parma, die hem met tienduisent gewapende in 't gesicht treckt. Longueville ende Carignan hebben nae 't innemen van Crescentino Alexandrië belegert.[17]

Lorraine heeft La Motte ontset, Hallier doen deslogeren. La Motte is sterck gevictualieert. Hallier is al sijn bagage quijt, d'wtcomst werd geweten dat du Halliers volck nae Perpignan was. Grancey, Lenoncourt, La Guiche met een deel van haer bijhebbent volck trecken om hem te renforceren. Lorraine heeft den heere en 't casteel van Bourlemont ingenomen.[18]

Den ambassadeur van Vranckrijck is wt Engelant t'huis ontboden. Den keyser van Persiën is dood, laet nae sijn soon oudt twaelf jaeren. Ragoski is door den Grooten Heer gevest in de successie van Transilvanië. Valence is in oproer ende [men seyt] voor vast dat de Spaensche vloote verongeluckt sij. De Tur[k]sche vloote heeft schade geleden ontrent den mont van de Donaw, ende heeft den Grooten Heer sigh van Asac bemachtigt.

17 De bevelhebber van het Franse leger in Italië, Henri d'Orléans, hertog van Longueville, stelde met prins Tommaso Francesco van Savoye, prins van Carignano, een krijgsplan voor de komende maanden op. De belegering van de plaats Alessandria werd niet uitgevoerd.

18 Bourmont, een strategisch punt ten westen van La Motte (dep. Haute-Marne), bleef door standvastig optreden van gouverneur Batilli voor de Fransen behouden (*Gazette 1642,* no. 122, dd. 20 september 1642).

5880. 1642 september 12. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cardinalis Lugduni nunc est.[2] Creditur inde iturus ad aquas Borbonias sanitatis quaerendae causa. Frater regius Villae Francae est, ibi per octo horas cum eo solo fuit Franciae cancellarius et quae ab illo intelligere potuit perscripsit omnia, quae deinde praelecta coram testibus frater regius signavit. Tam frater regis, quam dux Bulionius, qui Lugduni auditus est, multa dixere quae causam Thuani onerant ac amicos eius sollicitos reddunt. Auditi sunt et Thuanus et Cinqmarcius credunturque selecti ex tribus parlamentis, Aquensi, Tolosano et Gratianopolitano, et ex regis consilio sanctiore iudices brevi de captis omnibus pronuntiaturi. An vero rex indulgentia circa eos usurus sit, incertum est. De Sedano haec proponuntur: ut dux urbem regi det sub permutatione aliqua aut ut praesidium ibi rex habeat aut ut fratri ducis Bulionii, vicecomiti Turenae, mandetur urbis custodia. Dux Beaufortius, ducis Vindocinensis filius, cum intelligeret mitti equites ad praecludendos sibi exitus, e Gallia evasit in Angliam, ut creditur.[3]

Perpinianum putatur iam in Gallorum esse potestate. Dies enim cessit, intra quem dedi urbs cum arce debuit ni auxilium appareret, quod non apparuisse hic pro certo habetur. Rex Hispaniae adhuc Caesaraugustae est cum exercitu. Alius exercitus Taragonae sub marchione Taracossa, quaedam praeterea copiae Rosis. Motta vero Odincurtius inter Taragonam et Perpinianum medium se interposuit.

Dicitur sub finem huius mensis papa producturus exercitum grandem adversus Parmensem, qui plus decem millibus non habet. Halerius nuper cum ab obsidione Mottae per ducem Carolum coactus fuit abscedere, peditatus aliquid amisit et sarcinas. Comes Fontanus et baro Ledae videntur se cum Melone velle coniungere. Rex vero ut propior sit Sedano, putatur a Monticellis ire ad Castellum Theoderici.

Magno cum gaudio hic accipitur fama successuum Conigmarcii, qui capta Northusa Misniam, Thuringiam, Franconiam dicitur sub sua tributa redigere.

Mauritius et Rupertus principes Palatini ad regem Britanniarum venere cum bellicis ducibus quibusdam.[4] Congressisque regiis et parlamentariis coepit Anglia imbui civili sanguine. Comitatus Herefordiae scriptum edidit pro rege contra parlamentarios.[5] Rex Galliae legatum suum ex Anglia revocat. Parlamentarii mittere ad Batavos volunt questum, quod inde pecunia et arma regi Angliae subministrentur.

Legatus qui hic est ex Portugallia neque Latine loquitur neque Gallice, sed suo sermone, nec cum quopiam agit nisi per interpretem, quod alii nec satis honorificum sibi nec satis tutum putant.[6]

H. Grotius.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 98; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 227 no. 445. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 198.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 12 september 1642 (no. 5879).

3 Door naar het buitenland uit te wijken onttrok François de Beaufort, zoon van César de Bourbon, hertog van Vendôme, zich aan het verzoek van de koning om opheldering te verschaffen in de zaak van de samenzwering tegen Richelieu.

4 Begeleid door een Hollands konvooi waren de prinsen Ruprecht en Moritz van de Palts de Noordzee overgestoken.

5 De tekst van *A declaration of the County of Hereford to maintain the protestant religion, the King's just power, the laws of the land, the liberty of the subject* was in juli opgesteld (*Catalogue of the pamphlets collected by George Thomason* I, p. 143).

6 Bij zijn officiële entree in Parijs had de nieuwe Portugese ambassadeur Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, geen goede indruk op Grotius gemaakt; vgl. no. 5841.

Lutetiae, II/XII Septembris 1642.

Rex Portugalliae in mare immisit naves octodecim. Regi Persidis mortuo successisse audimus filium XII annorum. Angli milites regii a parlamentariis quatuor in locis male sunt habiti.

Transilvaniae principis filio Turca successionem principatus permisit. Colmarienses vehementer apud me queruntur, ab Ossenvillio omnes pactorum partes infringi.[7]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis frater a magno regni cancellario examinatus; item Bulionius Lugduni. Quae de custodia Sedani ipsi proposita. Beaufortius in Angliam profugit. Hispanica. Italica. Belgica. Anglica. Portugallicus legatus non nisi vernaculo sermone utitur.

5881. 1642 september 12. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Nous attendons la particularité de Perpignan,[2] qui se debvoit rendre le Mardy passé si le secours ne paroissoit. Le roy d'Espagne est encore à Saragossa avecq une armée, une autre armée à Terragona soubs le marquis de Taracossa et quelques troupes à Roses. Motte-Odincourt s'estoit mis entre Taragone et Perpignan.

Monsieur du Hallier lorsqu'il a esté forcé d'abandonner le siege de La Motte a perdu quelques-uns de ses gens d'infanterie et tout le bagage.

Le roy va de Monceaux à Chasteau-Thierry pour estre proche de Sedan et de ses ennemis, car on croit que le comte de Fontaine et le baron de Lede se viennent jondre à don Melos.

Le chancelier de France a interrogué monsieur le frere du roy durant huict heures et mis par escrit sa confession. Il a aussi interrogué le duc de Boullon. Par la confession de ces deux monsieur de Thou est plus chargé qu'auparavant. Il a esté ouy, comme aussi le sieur de Cinq-Mars et croit-on que les juges pris du Conseil d'Estat et des parlements d'Aix, de Tholouse et de Grenoble prononceront bientost, ce qui ne pourra estre que fort triste, si la grace du roy n'intervient. On parle de trois propositions faictes au duc de Bouillon: de prendre recompense pour Sedan; entre les mains de monsieur [le] vicomte de Thurene le mettre; de retenir Sedan, mais prandre garnison du roy.

Nous nous resouissons icy de ce que Coningmarck ayant pris - comme on nous dict - Northausen, met soubz sa contribution la Misne, Thuringe et Franconie. D'autre part, nous sommes mar[r]ys d'entendre que les Anglois s'entrebattent. Le roy de France rappelle de là son ambassadeur.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

12 Septembre 1642.

7 In de afgelopen winter hadden de steden Straatsburg en Colmar tevergeefs geprobeerd een einde te maken aan het eigenmachtig optreden van de Franse garnizoenssoldaten in de Elzas; vgl. nos. 5594 en 5601. Als eerst verantwoordelijke voor de overlast wezen de twee steden Paul Le Prévost, baron van Oysonville, Frans gouverneur van Breisach, aan (*Der dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 402-406).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 57.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 12 september 1642 (nos. 5879 en 5880).

Nous apprenons que le roy de Perse est mort et a laissé pour successeur un filz de douze ans, que le Grand Seigneur a asseuré au filz du prince de Transilvanie la succession de la principauté, que le roy de Portugal a mis en mer dix-huict bons navires, que l'armée navale du Grand Seigneur a receu du mal par les tempestes dans l'embauchure du Danube.

Bovenaan de copie staat: Mons. Vicqfort.

5882. 1642 september 15. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Nihil ad nos hoc quidem tempore litterarum a te adlatum valde miror[2] et de valetudine tua essem sollicitus, nisi scriptae ad Vickefortium litterae metum minuerent.[3] Interea hic prodiit libellus ea instrumenta continens quae res a te publice gestas concernunt; is iam omnium teritur manibus. Typographus aliquid praemittendum putavit, ut iis satisfaceret qui quaesituri erant cur iste libellus iam prodiret.[4]

Praeterita septima[na], 12 [*sic*] huius mensis,[5] ante solis exortum, aedes legati Lusitani conflagrarunt, orto incendio ex candela quam quidam e famulis asseribus affixerat. Plebs Hagiensis quanto ante tumultu ad spoliandam domum accurrerat, tanto iam ardore ad restinguendum incendium subvenit; ita intra unius domus iacturam hoc malum stetit. Legatus vasa sua aliaque pretiosiora servavit, paucae vestes, quaedam etiam chartae incendio absumtae sunt. Sic ille duodecim dierum spatio plebem nostram et iratam et amicam expertus est, magno mobilitatis argumento.

In Britannia res regis malo sunt loco. Apud nos editae sunt hae litterae tanquam a papa ad regem et rege ad papam scriptae,[6] quas fictitias esse clamat regina, itemque Boswellus[7] aliique qui a rege stant.

Deputatus a parlamento[8] tacite principem incusat, tanquam regi subvehentem quae ad bellum necessaria sunt. Et est hic in Brilano portu navis quae ad regem

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 258. Eigenh. oorspr. Bedoeld als antwoord op no. 5871 (vgl. no. 5882), beantw. d. no. 5897.

2 In zijn volgende brief (no. 5891) zal Willem de Groot doorgeven dat hij de uitgebleven brief dd. 6 september alsnog ontvangen heeft.

3 Vgl. no. 5874. Nicolaes van Reigersberch was op dit moment niet in Den Haag te bereiken; zie no. 5872.

4 De drukker van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889) had de uitgave verrijkt met een bericht ‘aen den leser’ (p. 3): ‘Alsoo noch onlanghs gheleden in openbare druck sijn uytgegeven verscheyde calumniën teghen de heer Hugo de Groot, oock die saecken betreffende die wel onwederlegghelick bij sijne Verantwoordinghe ter contrarie bewesen sijn, 'tzij dat hetselve door quaedtwilligheydt, ofte door onverstant is geschiedt, in allen ghevalle heeft mij niet ondienstigh gedacht dese stucken bijeen gesamelt en mij ter handt ghecomen den onpartijdigen leser mede te deelen opdat hij daeruyt sonder omweghen de gelegentheydt van de saecke insiende, leeren mach dat de waerheydt niet altijdt en is bij degene die haer daer van leeraers noemen laten. Vaert wel.’

5 Twaalf dagen na de volksoploop van zaterdag 30 augustus verwoestte brand de woning van de Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão in de Korte Houtstraat te Den Haag (Schutte, *Repertorium* II, p. 617-618).

6 *Aenschout twee brieven, den eenen gheschreven bij den paus Gregorius de XV^de^ aen Charles, prins van Walles; den anderen is een andtwoordt ... bij den voornoemden prins, nu zijn Majesteyt van Groot Brittaniën,* 1642 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4867, en *Res. SH,* dd. 16 en 17 september 1642). De brieven stammen uit de tijd van het Spaanse huwelijksavontuur van prins Karel. De tekst die reeds bekend was van een editie Londen 1623, werd in 1642 weer tevoorschijn gehaald uit de *Histoire d'Angleterre* van André Duchesne (edities 1634 en 1641) en uitgegeven onder de titel *Behold! Two letters etc.;* vgl, *British Library Catalogue* 132, p. 165-166.

7 Sir William Boswell († 1650) vertegenwoordigde sinds 1632 de Engelse koning in Den Haag. Tijdens het verblijf van koningin Henriëtte Maria in de Republiek fungeerde hij als haar woordvoerder (Schutte, *Repertorium* II, p. 66-67; *DNB* V, p. 440).

8 In augustus kreeg Walter Strickland († 1660) van het Parlement opdracht om bij de Staten-Generaal te protesteren tegen de levering van oorlogsmateriaal aan koning Karel I. Aangekomen in de Republiek (vgl. no. 5876) werd hij op 8 september door enkele leden van de Staten-Generaal in de zogenaamde ‘vertrekkamer’ ontvangen (Schutte, *Repertorium* II, p. 67-69; *DNB* LV, p. 54-56).

navigabat, tanquam impedimenta principis Roberti vectura, cui et Ordines Generales et ipse princeps salvum con-

ductum dederant ut nec inspici posset, Sed Ordines Hollandiae eam arresto includi iussere, comperto, eam armis, pulvere aliisque belli instrumentis esse onustam et ad regem destinari. Sunt ibidem et aliae duae naves paratu bellico instructae, quae Londinum cogitabant, sed et illae arresto inclusae. Illam nunc regina, has deputatus relaxari postulat, quae res inter Batavos et Foederatos Ordines turbas dabit.[9]

Graswinkelius noster in praefatione ad reginam Sueciae maiora se moliri indicat, neque dissimulat se de amplitudine regni Gothici ab omni antiquitate aliquid commentari.[10] Quare rogo tua Procopiana ut quamprimum prodeant[11] ne ille tibi aliqua praeripiat atque ita tua novitatis perdant gratiam, tum etiam ut de ipso regno bene merearis tibique firmum adversus invidiam et malevolentiam multorum firmes praesidium.

De Perpignani victoria, negotio captivorum[12] aliisque quae illic accidunt me edoceas rogo.

Deus Optimus Maximus tibi ut propitius sit, precor. Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XV Septembris 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 26 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Sept.

En in dorso: 15 Sept. 1642 W. de Groot.

5883. 1642 september 16. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

9 In de haven van Den Briel lag een Hollands schip dat volgens de officiële vrachtbrief geladen was met de bagage van prins Ruprecht van de Palts. Niet zonder grond begon bij de Staten van Holland het vermoeden te rijzen dat het schip wel wat meer kon bevatten dan enkele koffers (*Res. SH,* dd. 9-13 en 15 september 1642, en *Archives d"Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 68-71).

10 De verhandeling *De iure maiestatis dissertatio* van Dirck Graswinckel was eind mei 1642 met een dedicatie aan koningin Christina verschenen. In zijn opdracht ging de auteur uitvoerig in op Zwedens roemrijke geschiedenis.

11 In 1637 had Grotius een verzameling aangelegd van uittreksels ‘ex Procopii historia ad res Vandalicas et Gotthicas’. Deze verzameling werd in 1655 uitgegeven in de *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum ab Hugone Grotio partim versa, partim in ordinem digesta* (*BG* no. 735).

12 In de afgelopen week was in Lyon een beslissing gevallen in de zaak tegen de hertog van Bouillon, de markies van Cinq-Mars en de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 59.

On tiend icy Perpignan pour pris,[2] comme aussy quelques places en Italie. Messieurs de Thou et de Cinq-Mars ont eu la teste tranchée à Lions, Vendredy passé à six heures le soir.[3] On croit que le roy va à Chasteau-Thery pour estre plus proche de Sedan et le cardinal aux eaux de Bourbon pour sa santé, qui n'est pas trop ferme.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 12 september 1642 (nos. 5879 en 5880).

3 Op vrijdag 12 september maakte de beul een einde aan het leven van de markies van Cinq-Mars en de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou.

Le marescal Torstenson est près de Glogau et attend le secours.[4] Par les dernieres nouvelles de ces quartiers nous apprenons que l'infanterie consistante en plus que six mille hommes estoit arrivée en Pomeranie et que la cavalerie estoit embarquée en Suede pour passer la mer. Le marescal Horn est passé vers la Suede.[5] Et monsieur Schymtte et Banier[6] sont partis vers l'Hollande pour aussi retourner en leur patrie.

Les gens du roy d'Angleterre ont estez malmenez par les parlementaires en divers endroicts, mais les deux princes Maurice et Robert sont arrivez auprèz du mesme roy avecq des officiers d'Hollande et quelque trois cents mille livres de la part du prince d'Oranges.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 16 Septembre.

Bovenaan de copie staat: M. Marin.

5884. 1642 september 18. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay bien receu vos tres aggreables lettres du 26 du passé et du premier de ce mois, mais je m'estonne que vous ne m'y respondez rien sur ce que je vous ay prié touchant ces deux cent dalers, dont monsieur Heuf me devroit assister, veu ma grande necessité dans laquelle je me trouve icy, sans avoir receu aucun argent de Hamburg jusques à ceste heur, contre ce que monsieur le mareschal Horn[2] m'en avoit promis, dont certes je suis plus mal que jamais, et si vous ne me faitez avoir ceste faveur de monsieur Heuf nescio, Deum testor, quid occipiam! Tant la disette de toutes choses est grande icy et point de credit pour moy qui ay manqué tant de fois de parole à mes creanciers. Dieu m'assiste, c'est certes un gran tort qu'on me fait.

Le chasteau de Vildenstein est repris par les Bavariens, qui y ont mis leur garnison[3] et en Suisse on fait des levées pour le roy d'Espagne, les Petis Cantons luy ayans

4 Lennart Torstensson bracht eenheden van het Zweedse leger naar het bedreigde gebied rondom Glogów.

5 Op 4 oktober meldde de *Gazette 1642,* no. 127, dat veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn op 9/19 augustus met feestelijk vertoon in Stockholm was binnengehaald.

6 In zijn brief van 2 september (no. 5865) maakte Grotius melding van het vertrek van baron Bengt Skytte en ‘le jeune Banier’ uit Frankrijk.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 277. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5844 (18 augustus 1642).

2 Afgelopen voorjaar moet veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn aan Marin hebben toegezegd dat hij diens geldzorgen met de Parijse bankier Johan Hoeufft en de Zweedse ambassadeur te Hamburg Johan Adler Salvius zou bespreken.

3 Door een nalatigheid van Konrad Widerholdt, commandant van Hohentwiel, kon het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy in de tweede week van september het kasteel

promis 4 mille hommes pour la defence du Milanois, où tout est en grande confusion, et les Espagnols n'osans hazarder ce peu de gens qu'ils y ont se tiennent sur la defensive, ayans laissé prendre Nizza de la Paille, d'où la garnison espagnole est sortie conditionibus iusti belli[4] mais les colonels

Wildenstein bij Sigmaringen zonder strijd binnendringen (*Gazette 1642,* no. 123, dd. 27 september 1642).

4 Op 23/24 augustus had Henri d'Orléans, hertog van Longueville, bevelhebber van de Franse troepen in Italië, het beleg geslagen voor Nizza Monferrato (Nizza della Paglia). Het sterk uitgedunde Spaanse garnizoen capituleerde op 3 september.

Vatteville et Ghelino,[5] qui y commendoyent, ont esté esconduits vers la contée de la Bourgo[g]ne, contre la foy donnée à ce qu'on escrit. Es Grisons bransle aussy tout et on n'y attend que l'occasion pour secouer le joug d'Espagne.

Après l'affront que l'ambassadeur d'Espagne a receu à Rome,[6] il s'en est retiré ayant pris son congé du pape, qui ne luy a pas voulu faire telle justice de ce tort comme il pretendoit. Il en est party tout morgne et mal content avec les cardinaux de sa faction, et tous seront à ceste heur dans le royaume de Naples, où on fait mine de s'en vouloir revancher.

Cependant la France avec la republique de Venise comme arbitres de la paix qui se traitte entre le pape et le duc de Parme font tout leur possible pour assoupir ce different amiablement, mais tant que le pape voudra retenir Castro et Montalto, il n'y [a] point d'apparence que cela reuscisse.[7]

Chez nous tout est en paix, et on continue de fortifier ceste ville. Je me reccommande à vos bonnes graces et vous supplie de m'en donner des preuves par la perfection de ce dont je vous ay prié cy-dessus, et me croyez toute ma vie, monsieur,

vostre serviteur redevable,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 8/18 de Septembre l'an 1642.

Si les barons Bielky[8] sont à Paris, avec vostre permission ils recevrons icy mes tres humbles baisemains.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Oct.
En in dorso: 18 Sept. 1642 Marini.

5885. [1642 september 19]. Aan W. de Groot.[1]

5 Een van de verslagen kolonels was vermoedelijk Charles, baron van Vatteville (Batteville), een edelman uit de Franche Comté die in Spaanse dienst zou opklimmen tot ambassadeur in Londen (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1676).

6 Het was op 20 augustus te Rome tot een vuurgevecht gekomen tussen 'lakeien' van de Spaanse ambassadeur Pedro Fajardo, markies van Los Vélez, en het Frans-Portugese gevolg van Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego. Uit misnoegen over de weinig pro-Spaanse uitspraak van de paus in deze zaak verliet de ambassadeur op 27 augustus de Eeuwige Stad (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 281-296; Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 737).

7 Het Frans initiatief om tot een schikking te komen in het conflict tussen paus Urbanus VIII en de hertog van Parma over het hertogdom van Castro had na veertien dagen onderhandelen geen enkel resultaat opgeleverd. Eind augustus was de oorlogsdreiging sterker dan ooit (Pastor, *Gesch, Päpste* XIII 2, p. 870; *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 297).

8 Wellicht Gustav en Svante Bielke die op 10 juni 1639 als resp. 20- en 19-jarige student waren ingeschreven aan de universiteit van Leiden. In december 1641 reisden 'messieurs Bielky' over Zürich naar Rome; vgl. no. 5523 (dl. XII).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 941 App. no. 618, waar een datering ontbreekt. In de reeks van wekelijkse correspondentie past de datum '19 Septembris'. Antw. op no. 5876, beantw. d. no. 5901.

Mi frater,

Uxorem et filiam etiamnum exspecto. Puto hic futuras intra triduum. Et bene erit, si rusticatio filiae profuerit.[2] De Sorberio non puto rem bene successuram. Consulendus erit

2 De terugkeer van vrouw en dochter Cornelia uit hun vakantieplaats Corbeil-Cerf bij Beauvais was tegen de 22ste september te verwachten.

Vossius, an quem norit Amstelodami. Alioqui huc remittendum exemplar. Multi enim hic se ad indices faciendos offerunt.[3]

Cinqmarcius et bonus noster Thuanus[4] mensis huius die duodecimo sub vesperam vitam finivere cervicibus praecisis. Thuanus magno constantiae testimonio et multum testatus nihil se iniussu regis fecisse, quod et verum creditur. Inanem nobis spem fecerant benigni de eo regis sermones. Dux Bulionius damnatus a iudicibus, at sententia non pronuntiata. Ducitur huc et vulgatur rumor, ni Sedanum regi concedat, fore ut supplicio afficiatur. Varii hac de re sermones, sicut facile coniicere potes.

Domini Episcopii scriptum[5] puto habebit aliquid veri. Sed videor mihi discere ex Hebr. VI, 1, 2, 3[6] alia esse ita necessaria, ut sine eis nemo christianus esse possit, alia quae scire debeant provectiores et ii maxime qui docere populum volunt. Poenae post hanc vitam non sunt in Symbolo, neque eas credunt sociniani, forte nec remonstrantium quidam. At nonne putas magni momenti esse dogma? Tum vero de praeceptorum Christi sensu controversiae sunt. At ea recte intelligi multum refert. Quam multa iam sunt de sacramentis, de ecclesiarum regimine, in quibus vel concordiae causa certi aliquid observari debet. Alioqui compages ecclesiae, tantopere nobis commendata, retineri non potest. Et videor mihi videre, si quid eveniat domino Utenbogardo,[7] cui longam vitam det Deus, ne exiguum quidem illud remonstrantium, quos amo, corpus diu cohaesurum.

Regis Britanniae res malo loco esse video. Sed spero ei eventurum quod olim Davidi et Ludovico Pio, Francorum regi, ut post adversa fortiter tolerata in solii sui possessionem restituatur. Video vim illam admissam in legatum Portugalliae satis leniter repressam. Sed et culpa erat apud eius domesticos.[8] Romae melior fuit legati gentis eiusdem fortuna, ubi cum ante fores legati Gallici rixa inter Castellanos et Portugallos a Gallis adiutos intervenisset, caedes aliquot hominum facta est et Castellanus legatus Neapolim repressus.[9]

Chartas meas quod attinet privatas, gaudeo rem vobis esse cordi. Mallem autem nec praefationem additam, nec posita in fronte Galliae insignia, sed nudum titulum ‘Stucken raeckende de Heer Hugo de Groot’, quomodo scripseram. Si id corrigi nequit, pergatur ut potest.[10]

Perpinianum certo in manu Gallorum est. Rex gratias heri Deo egit in sede cathedrali.

Matrem mei memorem esse gaudeo. Rogo eam saluta et omnia mea ei offer. Saluta et tuam coniugem et liberos,

tibi obligatissimus frater,

3 Voor het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) werd een geschikte jongeman gezocht. In eerste instantie was aan de Fransman Samuel Sorbière gedacht, maar sinds kort had deze in de Republiek aantrekkelijker werk gevonden.

4 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 19 september.

5 Het onlangs te Rotterdam verschenen geschrift *Tien Hoorn-vragen der papisten ... Episcopio ... toegezonden om van syn E. beantwoordt te worden en aldus den XIV Nov. 1641 beantwoort*.

6 *Hebreeën* 6:1-3: Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur... .

7 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert zou op 4 september 1644, 88 jaar oud, komen te overlijden.

8 Het Hof van Holland zocht nog steeds naar de aanstichters van de volksoploop voor het inmiddels afgebrande huis van de Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão in de Korte Houtstraat te Den Haag.

9 In Rome was Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, op 20 augustus ontsnapt aan een door de Spaanse ambassadeur opgezette hinderlaag (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 281-296; *Gazette 1642,* no. 119, ‘extraordinaire’, dd. 16 september 1642).

10 Het wapen werd door de drukker niet verwijderd van de titelpagina van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).

H. Grotius.

Sedanum accipiet a rege praesidium et sic dux Bulionius liberabitur. Dux Parmensis a Venetis et pecunia et milite adiutus in terras papales ingressus est. Ni papa remittat de rigore, omnes contra eum Italiae principes fedus facient.

A Rhotomago nihil dum librorum accepi.[11] Illud de insignibus Gallicis multis de causis mihi displicet. Omnino mutandum erit vel cum damno. Nam si qua insignia ponenda essent, potius essent Suedica. Ego vero hac in re nec Suedis nec Galliae servio, sed Christo, ita tamen ut nec Suediam nec Galliam laedam.

5886. 1642 september 19. Aan [N. van Reigersberch].[1]

... schreef de Groot den negentienden van die maandt:

De koning[2] ... en de koninginne hebben op Woensdag laatstleden geweest in Nostre-Dame op het zingen van het Te Deum over Perpignan,[3] welke stadt is overgegeven den negenden dezer, nadat driehondert doode lichamen van menschen waren opgegeten, meest vrouwen. De koning bekomt met de stadt en het kasteel honderttwintig stukken geschuts, vele wapenen en buskruit ... met een ingang in Spanje, en in Italië en andere plaatsen groote achting.

5887. 1642 september 19. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Nono die mensis huius, ut hic dies putamus, Perpiniani urbs et arx venere in regis potestatem cum machinis CXX multoque paratu bellico. Tanta pressit obsessos fames, ut se paverint mortuis hominum corporibus plus trecentis. Magnus hic Galliae honos propinquo adeo Hispaniae rege, habente classem validam et duos iustos exercitus Caesaraugustae et Tarragonae neque exiguas copias Rosis. Neque vero miror in tanta prosperitate Gallis bellum allubescere. Die Mercurii iam exacto rex et

11 Willem de Groot had in augustus de verzending van een boekenpakket toevertrouwd aan de in Rouaan woonachtige weduwe 'Schocfe(v)riana'; vgl. no. 5834.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 308-309.

2 Op 12 september 1642 liet Richelieu de volgende boodschap aan de koning opstellen: 'Vostre Majesté aura tout à la fois deux nouvelles bien différentes: l'une est la rédition de Perpignan, qui est la plus belle et la plus considérable place de la terre pour la France; l'autre est la condamnation et l'exécution de M^{r} le Grand et de Mr de Thou, qui se sont trouvez sy coulpables au jugement de tous leurs juges qu'ils ne virent jamais un procès sy clair' (*Lettres Richelieu* VII, p. 122).

3 In Parijs begonnen de feestelijkheden ter gelegenheid van de Franse overwinning op zondag 14 september. Volgens de nieuwsbrief van de Staatse ambassadeur Willem van Liere, heer van Oosterwijk, dd. 20 september 1642 (*Kronyk HG* 17(1861), p. 269-270) werd de dienst, die op 17 september in de Notre-Dame van Parijs werd gehouden, ook bijgewoond door 'eenighe ambassadeurs'.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C. 61, 99; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 228 no. 446. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 200.

regina in aede huius urbis cathedrali gratias Deo hoc nomine egerunt.[2] Inde rex ivit ad capturam luporum ad Silvam, quae Magna dicitur;[3] regina ad Sancti Germani.

2 Op woensdag 17 september werd in de Notre-Dame te Parijs een plechtige mis ter gelegenheid van de Franse overwinning gecelebreerd.
3 Een uitgestrekt jachtterrein in de omgeving van Parijs was het 'forêt de Bondy'. Ten zuiden hiervan lag het domein van het château de Gros-Bois (dep. Val-de-Marne).

Interim in luctu sunt consanguinei et amici Cinqmarcii[4] et Thuani, et Thuani quidem causa tota ferme civitas ob virtutes ipsius ac merita patris avique.[5] Praecisae illis cervices in loco publico Lugduni die, ut hic putamus, huius mensis undecimo [*sic*]. Thuani magna adparuit constantia, in vinculis et in morte. Dixit se nihil fecisse regis iniussu.[6] Lecti iudices etiam ducem Bulionium morti addixere bonis eius, ut et aliorum, confiscatis, sed inhibita est sententiae pronunciatio, donec de Sedano fiat quod rex desiderat.[7] Profecti eo regis iussu cardinalis Mazarinus et Aurillerius ab arcanis regi;[8] multaeque copiae equestres urbem ambiunt.

Tam Melos, quam Harcurtius nihil agunt.[9] Sed ad Halerium Guichius partem misit sui militis,[10] eidemque Halerio iunxere se Lenoncurtius, Granseius, Ossenvillius, ita ut auctis ibi plurimum Gallorum copiis in periculo esse credatur dux Carolus et iam aliquid passus cladis.[11]

In mari ad Catalaniam quatuor Hispanorum naves Galli cepere. Longovillanus Nicaeam, quae Palea dicitur, cepit.[12] Princeps Thomas quosdam equites Hispanos perculit.

Cardinalis Ruellae expectatur. Adventum eius praestolantur hic mareschalli Breszaeus et Guichius. Domina autem Eguillonia obviam it avunculo, et de eius matrimonio cum fratre regio, qui nunc Blesas rediit, multus est sermo.[13] Credidere qui cardinali Riceliaco adversati sunt, sua consilia Romae probatum iri, quod spem facerent adiutandi regem Angliae atque eum reconciliandi cum sede romana. Sed pro certo habetur Jacobum Sirmondum[14] apud regem multum profuisse cardinali Riceliaco crediturque papa non infensus Gallorum victoriis, quod per eas putet

4 's Konings voormalige favoriet Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat (1620 - † 12 september 1642), markies van Cinq-Mars, in leven ‘grand écuyer de France’.
5 De koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou (1607 - † 12 september 1642), zoon van de historicus Jacques-Auguste de Thou en kleinzoon van de bekende zestiende-eeuwse rechtsgeleerde Christophe de Thou.
6 Het copieboek Dresden geeft: ‘Dixit se nihil fecisse regis iniussu’, gevolgd door ‘Dixit se nihil fecisse nisi regis iussu’.
7 Op 13 september deed Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne (1605-1652), hertog van Bouillon, afstand van het familiebezit Sedan. Hierop gaf koning Lodewijk XIII de verzekering: ‘nous nous sommes d'autant plus résolu d'user encore une fois de bonté et de miséricorde envers luy et luy pardonner sa faute, que nous en avons esté justement prié par notre cousin le prince d'Orange et notre cousine la landgrave de Hesse ... esteignons, remettons et abolissons le crime commis par ledit duc de Bouillon’ (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 325-326).
8 Mazarin nam op maandag 29 september de feitelijke overdracht van Sedan in ontvangst (Congar, *o.c.,* p. 325-328). Zie voor de aanwezigheid van staatssecretaris Louis Phélypeaux, heer van La Vrillière, bij de plechtigheid, Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 254.
9 In het gebied tussen Calais en Sint Omaars hielden de legers van don Francisco de Melo en de graaf van Harcourt elkaar in evenwicht.
10 De doorbraak van de troepenmacht van hertog Karel IV in Lotharingen noopte de Fransen hun krachten te bundelen. Van het noordwestelijke front zond de graaf van Guiche manschappen naar de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier.
11 De eerstgenoemde, Claude, markies van Lenoncourt († 1643), was gouverneur van Clermonten-Argonne (*Lettres Mazarin* I, p. 267); de anderen, te weten Jacques Rouxel de Médavy, graaf van Grancey, en Paul Le Prévost, baron van Oysonville, voerden het bevel over de Franse garnizoenen te Montbéliard en Breisach.
12 In Italië had Henri d'Orléans, hertog van Longueville, op 3 september de stad Nizza Monferrato (Nizza della Paglia) in handen gekregen.
13 Richelieu rekende op zijn familieleden, zijn zwager Urbain de Maillé, markies van Brezé, en zijn aangetrouwde neef Antoine III de Gramont, graaf van Guiche. Het hoogst in aanzien bij de kardinaal stond zijn nicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon.
14 Jacques Sirmond S.J., biechtvader van de koning, die bij gelegenheid zijn gezag aanwendde in politieke zaken (*Lettres Richelieu* VI, p. 932-933).

infringi fastum Hispanicum. Nam et nuper post rixam et caedes, quae evenerant inter legatum Castellanum et episcopum Lamegi, papa ad Portugallos contra vim tuendos trecentos de suis custodibus misit. Legatus autem Castellanus, quasi iniuriam accepisset eo

quod facere eam non potuit - historiam ut vulgatur mitto[15] - hostilia omnia Romanae urbi minatur, egressus inde Neapolim comitantibus eum cardinalibus Alborno et Montalto.[16]

Et dux Parmensis in suis urbibus et papa apud Bononiam exercitus colligunt. Verum et Lionius a rege Galliae missus et alii a Venetis, Ethrusco, Mutinensi, Mirand[ul]ano pacis conditiones proponunt, ut reverentia papae Parmensis prior arma ponat, Veneti et Ethruscus armati maneant, donec et papa exercitum dimiserit, de iure in Castrum collegium cardinalium iudicet.[17] Interim Mutinensis papae iter pro suo milite postulanti negare id non potuit. Perpiniano capto apertus Gallis in Hispaniam aditus multum eis autoritatis Romae pariet, ita ut facile ibi quae volent, credantur obtenturi, etiam si de dirimendo fratris regii coniugio cum Lotharingica Margarita moliri aliquid velint.[18]

In Perpiniano ponuntur commeatus in tres annos. Urbs Insularum non quidem deficit ab Hispano, attamen praesidium recusat. Dux Bulionius huc duci dicitur, simulque huc venturus frater eius, vicecomes Turenae, adeo apud aulam nunc gratiosus, ut marescallus Franciae futurus putetur.[19] Effecit cardinalis, ut Languedociae praefectura, quae allaborante Cinqmarcio data Schombergio fuerat, reddita sit principi Condaeo, Schombergio in solatium data dignitate quam habuerat Cinqmarcius.[20]

Graviter nos omnes afflixit sparsus per multas terras rumor de adversa valetudine Sublimitatis tuae; solamur nos, quod eum credimus ab hostibus profectum. Deus hoc omen in hostes vertat Sublimitatemque tuam bono et regni Suediae et orbis christiani incolumem, florentem, privatim publiceque felicem servet,

H. Grotius.

Lutetiae, IX/XIX Septembris 1642.

De Sedano transactum est cum duce Bulionio, ut praesidium a rege accipiat et ipse libertatem. Parmensis dux accepta a Venetis pecunia ad CM ducatos, peditibus ter

15 In Rome was Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, op 20 augustus ontsnapt aan een door de Spaanse ambassadeur opgezette hinderlaag. Het relaas werd gepubliceerd in de *Gazette 1642,* no. 119, 'extraordinaire', dd. 16 september 1642.

16 De Spaanse ambassadeur Pedro Fajardo, markies van Los Vélez, en de kardinalen Egidio Carillo Albornoz en Francesco Peretti Montalto spraken hun misnoegen uit over de bescherming die de paus de Portugezen in Rome bood (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 737).

17 De Franse ambassadeurs François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, en Hugues de Lyonne probeerden met een nieuw vredesinitiatief de dreigende oorlog tussen de paus en de hertog van Parma over het hertogdom van Castro te keren. Met een openlijke strijd in het vooruitzicht hielden Venetië, de groothertog van Toscane, de hertog van Modena en de hertogelijke familie Pico della Mirandola beraad over een gemeenschappelijke verdediging van hun grondgebied (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 870).

18 Gaston van Orléans was in 1632 zonder koninklijke toestemming gehuwd met Margaretha, zuster van hertog Karel IV van Lotharingen (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* Parijs 1959, met op p. 276 de vermelding van de hertogin van Aiguillon als kandidate voor een nieuw huwelijk).

19 Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had zich niet ingelaten met de heimelijke zaken van zijn oudere broer Frédéric-Maurice. Voor zijn standvastigheid werd hij in 1643 met de waardigheid van 'maréchal de France' beloond.

20 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, gouverneur-generaal van de Languedoc. Tegen de zin van Richelieu had koning Lodewijk XIII hem in april het bevelhebberschap over de Franse legers in de Roussillon toevertrouwd. Zijn neergang zette een jaar later in met de aanstelling tot gouverneur in de noordelijke plaatsen Toul, Metz en Verdun (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1282).

mille, trecentis equitibus in terras papales ingressus est. Ni papa remittat multum de rigore, videntur omnes principes Italiae cum duce Parmensi apertum foedus facturi. Conigsmarckius[21] dicitur magnos

21 Hans Christoph, graaf van Königsmarck, voerde in opdracht van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson een afleidingsmanoeuvre ten westen van de Elbe uit.

facere processus sumtis quibusdam militibus ex Erfordia et Mansfeldio. Wildensteinum obsessum a caesarianis manet.[22]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Perpiniani occupatio. Thuani et Cincqmartii supplicium. Bulionio vitae gratia facta. Caroli Lotharingici anceps status. Papae studium minuendae potentiae Hispanicae. Controversia Parmensis quibus conditionibus componenda. Gallorum Romae autoritas. Varia Gallica. Sedanensis transactio.

5888. 1642 september 19. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je remercie Dieu de tout mon coeur de ce qu'il vous a rendu vostre santé, laquelle a esté tousjours utile aux gens de bien et à present peut estre grandement au public.

A la fin[2] nous nous trouvons trompé aux belles esperances que le discours du roy et du cardinal nous avoit donnez pour monsieur de Thou, lequel a eu la teste tranchée à Lions en place publique sur le soir de l'onsieme [*sic*] de ce mois aprèz que monsieur de Cinq-Mars avoit souffré le mesme supplice. Monsieur de Thou a monstré en sa prison et à la mort une grande constance et pieté, protestant tousjours de n'avoir rien fait que par les ordres du roy. Les juges deleguez ont condamné monsieur de Bouillon à la mort et confiscation de biens, comme les autres. Mais on a suspandu la pronontiation de la sentence pour traitter de Sedan, qui desja est investi par la cavalarie du roy, pourquoy le cardinal Mazarini et monsieur d'Aurillerie sont allez à Sedan. On croit que le duc de Boullon sera mené icy et que lors viendra aussi le vicomte de Turaine, qui est en grand estime et apparance d'estre faict marescal de France, tellement qu'il n'y aura personne plus propre pour proposer des expedients que luy.

Cependant les prosperitez de la France sont grandes, Perpignan rendu au roy le neufiesme de ce mois, aprèz avoir mangé les corps de trois cents hommes. Le roy acquiert avecq cette ville 120 pieces de canon, beaucoup d'armes et poudre à canon et une entrée dans l'Espagne et grande renommée par tout le monde. Outre cela les François ont pris dans cette mer quatre navires espagnols. Le duc de Longueville a pris la Nizza la Paille et le prince Thomas a battu quelque cavallarie espagnolle. Monsieur du Hallier est fortifié par la conjunction de messieurs Lenoncourt, Gransei et Ossenville et quelques troupes du comte de Guiche, tellement qu'on croit que duc Charles court risque d'estre enfermé ayant desja pati quelque perte. Don Melos, et d'autre costé, le comte d'Harcourt s'entre-reguardent; et la ville de l'Isle dit-on refuser recevoir de garnison.

Le pape a une armée au Boulonnois et obtenu pour elle les passages par les terres de Modene. Le duc de Parme appuié presque de tous les princes d'Italie a

22 In de tweede week van september konden eenheden van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy het kasteel Wildenstein bij Sigmaringen zonder strijd binnendringen (*Gazette 1642,* no. 123, dd. 27 september 1642).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 60.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna dd. 19 september 1642 (no. 5887).

aussy une bonne armée. Mais monsieur de Leon, envoyé de la part de la France, a parlé au pape, va trouver les Venetiens, le duc de Toscane et de Modena pour accommoder l'affaire, pour quoy on propose que le duc de Parme pour le respect envers le pape se desarme le premier et que Venise et le grand-duc demeurent armés jusques à ce que le pape soit desarmé et que le college de cardinaux juge sur le differant de Castro. Vous verrez par la piece joncte le combat qui a esté à Rome entre l'ambassadeur de Castille et Portugal, dont l'issue a esté telle que le pape a donné trois

cents de ses guardes au Portugais et que le Castillan s'est retiré à Napels avecq les cardinaux de Montalto et Alborno, menasant de loing la ville de Rome.

Le roy a chanté le Te Deum le Mecredy passé à Nostre-Dame, est allé de là au Grand-Bois à la chasse de loups. Et la reine qui l'avoit tenu compagnie s'est retournée à Saint-Germain. Monsieur le frere du roy est à Bloys. Le grand et tres heureux cardinal - excepté la santé - vient à Ruelles, la duchesse d'Esguillon luy va au-devant, et les mareschaux de Brezsé et de Guiche [l'attendent] icy. Le gouvernement de Languedocq que monsieur de Cinq-Mars avoit procuré à monsieur de Schomberg a esté rendu à monsieur le prince et monsieur de Schomberg recompensé par la charge de premier escuyer qu'avoit eu monsieur de Cinq-Mars.

Nous apprenons que le roy d'Angleterre cherche des moyens pour s'accommoder avecq son parlement, qui est plus fort par mer et par terre que sa Majesté. J'espere que Dieu un jour remettra ce bon roy en son throsne, comme il a faict autrefois à David et à Louis le Debonnaire.

Par la conduite que prendra le comte d'Auersberg[3] on verra bientost, si l'empereur est tant desireux de la paix comme l'ambassadeur Row le publie.[4] Je trouve que monsieur Boswel[5] a raison et que les Estats-Generaux se trouveront bien empeschez sur la forme de l'audiance. J'ay veu la publication faicte à la Haie en faveur de l'ambassadeur de Portugal, laquelle je trouve un peu froidde.[6]

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

19 Septembre 1642.

L'accord du duc de Bouillon est faict qu'il sera libre et Sedan recevra garnison. Le duc de Parme ayant receu cents mille ducats de la republique de Venise, trois mille gens à pied, trois cents chevaux, attaque les terres du pape, et si le pape ne se relasche, il y a apparance que touts les princes d'Italie se ligueront contre luy. Wildestein demeure assiegé par les imperiaux. Coningsmarck faict des progres ayant levé quelques gens d'Erfordt et Mansfeldt.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

3 De keizerlijke vredesonderhandelaar Johann Weichard von Auersperg was de laatste tijd een geziene gast aan het hof van koning Christiaan IV van Denemarken geworden. Zijn aanwezigheid hield verband met het besluit van keizer Ferdinand III om over te gaan tot ratificatie van het preliminair vredesverdrag van 25 december 1641.

4 Sir Thomas Roe had het afgelopen jaar in Wenen onderhandeld over de kwestie van de Palts. Hoewel hij in juli met lege handen de thuisreis aanvaardde, gaf hij tijdens een ontvangst, op 22 augustus in Den Haag, uiting aan zijn vertrouwen in de keizer (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 257-259; *Aitzema* (f^{o}) II, p. 842).

5 Sir William Boswell. Het protest van de vertegenwoordiger van de Engelse koning in de Republiek was gericht tegen de aanwezigheid van een afgezant van het Parlement in Den Haag. Op verzoek van Boswell werd op 8 september aan de afgezant Walter Strickland geen officiële audiëntie in de vergadering van de Staten-Generaal verleend.

6 Het plakkaat waarin het Hof van Holland de opsporing had verzocht van de aanstichters van een volksoploop voor de woning van de Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão in de Korte Houtstraat te Den Haag.

5889. 1642 september 22. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu au mesme temps les vostres du 18 et du 14 d'Aoust[2] et avecq deux pacquets y joncts donné l'addresse vers la Suede.

La joye est icy grande à cause de la conqueste de Perpignan,[3] qui donnera fort grande reputation aux affaires du roy par tout le monde. Les amis de monsieur de Cinq-Mars et de Thou se consoleront avecq le temps et le duc de Boullon a faict son accord et, mettant de la guarnison du roy en Sedan, aura sa liberté et de l'argent. Le cardinal Mazarini, monsieur de Aurillerie, secretaire d'Estat, et monsieur de Estrada, envoyé icy par le prince d'Orange,[4] sont allés vers Sedan pour disposer tout à l'execution de cet accord. La duchesse-douariere est decedée,[5] tout depend de la duchesse, femme du duc, et du governeur, qui est de la religion, nommé Briquemont.[6]

La milice du roy de la Grand-Brettange a esté maltraittée en divers endroicts. Le prince d'Orange a envoyé quelque argent au mesme roy, dont les parlementaires ont envoyé à La Haye pour se plaindre, croyants n'estre pas raisonnable que les Estats des Provinces-Unies s'opposent à ceux qui à leur exemple veulent asseurer, comme ils disent, la liberté et purifier la religion. Monsieur Boswel, agent du roy de la Grand-Bretange à La Haye, s'oppose à ce que le gentilhomme envoyé par le parlement ne soit escouté. Les catholicqs d'Irlande ont receu quelques pieces de canon du pape et en attendent de la France.

Il y a eu quelque bruict de la maladie de monseigneur le grand chancelier de Suede, mais qui n'est pas de grande autorité, puisqu'il ne vient que du pays ennemi.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

22 Septembre.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 65. Wellicht antw. op no. 5868.
2 Marins brieven van 14 en 18 augustus 1642 ontbreken.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 19 september 1642.
4 Godefroi d'Estrades die in augustus door Frederik Hendrik naar het Franse hof was gezonden om te pleiten voor de vrijlating van de hertog van Bouillon. Zijn succes was betrekkelijk. Op 15 september droeg Richelieu aan zijn staatssecretarissen op: 'Il est important que M^{r} d'Estrades croye que le roy accorde principalement la grace à Mr de Bouillon en considération de M^{r} le prince d'Orange' (*Lettres Richelieu* VII, p. 129).
5 Elisabeth van Oranje-Nassau, hertogin-weduwe van Bouillon, was op 3 september overleden. Zij werd op 28 september in Sedan begraven.
6 Hertogin Eleonora van den Bergh, de kinderen en de bedienden verlieten het familiebezit in de namiddag van de 29ste september. Bij het gezelschap had zich ook de hertogelijke gouverneur Jacques Briquemault (*DBF* VII, kol. 342) gevoegd.

5890. 1642 september 22. Van G. van Vreelandt.[1]

Mijnheere,

Op 't vertrouwen dat mijn brieff van den 4 Augustis[2] uEd. wel zij ter hand gecomen, hebbe ick met verlangen een letter-antwoort verwacht. Ende hoewel de bijgebrachte redenen niet bondich mochten sijn, nochte uEd. onderrichting(h) vereyschten, soo hope ick nochtans dat uEd. sal bespeurt hebben dat mij een wijsen raed nodich is. Ick lijde dagelijcks van alle kanten veel aenstoot. Seecker geleert man, een van uwer Ed. grootgunstige, heeft onlanghs onversocht ende sonder ergens van te weten mij uwer Ed. brieff aen Jacob Laurens[3] te bedencken gegeven, dat ick met opmerckingh aenhoorde, maer niet als een recht ende volcomen middel tot mijne gerustheyd. Indien uEd. geliefde voor mij ende andere een Consilium de studio religionis instituendo uyt te geven, dat waer mijns herten wensch om 'tselve als eenen heylsaemen raed in 't werck te stellen. Ick vinde hier niemand off sij sijn formele partijen van d'een off d'andere, ende meest sonder bescheydenheyd om te betonen dat sij het met dese ofte die gesindheyd niet en houden. Derhalven bidde uEd. om een toeverlatich onderwijs ende uEd. bevelende in Godes bewaeringe sal ick blijven,

u. Exc. ootmoedige diener ende verplichte leerlingh,
Geraerd van Vreelandt.

In Amsterdam, den 22 Septembris 1642.

Adres: Mijnheer/mijnheere Hugo de Groot, etc., in Parijs.
In dorso schreef Grotius: 26 [*sic*] Sept. 1642 Vrelant.

5891. 1642 september 22. Van W. de Groot.[1]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 22, 11. Eigenh. oorspr. Beantw. in no. 5961. Op 15 augustus schreef Grotius aan zijn broer dat een zekere ‘Gerardus Vrelandius’ hem advies had gevraagd inzake diens voorgenomen doop. Voordat hij op die kwestie wilde ingaan wenste hij iets meer te horen over de onbekende briefschrijver; vgl. no. 5838. Tien dagen later ontving hij van Willem de Groot een weinig geruststellend antwoord; vgl. no. 5854. Over de identiteit van de briefschrijver wordt met geen woord gerept. In de klappers op de Amsterdamse doop, trouw- en begraafboeken verschijnt een ‘Gerriet Gerrietsz. van Vrelant’ (begraven op 24 juli 1661). Zijn woonadres ‘op het Kuiperspat’ doet echter een nederige afkomst van de man vermoeden (Amsterdam, GA., 16225 DTB 1226 (Heiligew. en Leidsche kerkhof), fol. 91^{r}). Dit gegeven roept de vraag op of achter de naam ‘Geraerd van Vreelandt’ zich niet een geletterd man schuilhield die Grotius wel eens wilde toetsen op zijn ‘paapse’ neigingen. Voor het slagen van zo'n anonieme onderneming was het van belang dat de briefschrijver vooraf contact zocht met de bode die de brieven van en naar Parijs inzamelde; vgl. de regeling die Santra Salebrosus (Constantijn Huygens) op 15 juni 1642 met de bode ‘Corneille Trurnit’ getroffen had, no. 5761.

2 De brief is niet teruggevonden.

3 Grotius' open brief aan de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius; vgl. no. 5720.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 259. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 5871 en 5878, beantw. d. no. 5904.

Frater optime,

Binas a te eodem tempore accepi litteras, et quas VI°, et quas XII° huius mensis ad me dedisti. Ita iam praeteritae septimanae iactura reparata est.[2] Pro iis quae in utrisque nuntias

2 In zijn brief van 15 september (no. 5882) sprak Willem de Groot zijn bezorgdheid uit over het uitblijven van Grotius' brief van 6 september.

de rebus captivorum aliisque externis gratias habeo maximas. De omnibus et praesertim de Perpignani deditione proxime certiora expectamus.[3]

Tua de unione ecclesiarum cogitata propius examinabo, ubi Votum pro pace accepero. Interea volupe est intelligere deprehensos qui paginas typographo surripere conati sunt et effectu caruisse conatum.[4] Tua ad Ius videre mirum quantum desidero. Quid si alicui in Suedia hunc tuum laborem dedices?[5]

Spiringius quid inde attulerit necdum scio. Illud constat uxorem omnesque privignos et privignas nobilitate Suedica donatos.[6]

Hic adversus eos qui legati Lusitani aedes antea violarant nihil actum. Dicunt senatores se exactissima inquisitione facta noxios deprehendere non posse, neque auctores tumultus ab aliis distinguere.[7] Interea magnae hic inter Foederatos et Batavos gliscunt turbae, revera non absimiles iis quae vos pessumdederunt. Batavi se iam medios inter regis et parlamenti arma gerere volunt, ut neutri publice quid praebeatur neque ad bellum necessarius paratus subvehatur.[8] Foederati regi arma, pulverem tormentarium, milites subministrant, quae Hollandi in suis portubus detinent, sed ita ut pars militum se in Brabantiam et Selandiam receperit, inde Angliam secure petitura. Conquesti sunt ea de re Batavi, sed Foederatis est id consilii ut eos mora et inutilibus ambagibus ludificentur. Ita ad Consilium Status reiectum est negotium, ubi novae invenientur tricae. Princeps omnia sub persona agit, neque ambigue petitur. Regina discessui imminere se simulat et se itineri intra duas septimanas paratam fore testatur.[9] Interea octo hic naves coemisse in Angliam ducendas dicitur, quod ipsum tamen Batavis minime placebit.

3 Twee dagen na zijn brief van 12 september hoorde Grotius het goede nieuws over de inname van Perpignan en het slechte nieuws over het einde van Cinq-Mars en François-Auguste de Thou; vgl. no. 5886 n. 2 en 3.

4 In Parijs werd de uitgave van het *Votum pro pace ecclesiastica* voorbereid (*BG* no. 1183). Van enkele bladen waren proefdrukken gemaakt die door bedrog niet in handen van Grotius maar in die van Friedericus Spanheim en Rivets correspondentievriend Claude Sarrau waren gekomen. Twee bladzijden in bezit van Spanheim konden tijdig bij de rechtmatige eigenaar worden terugbezorgd, een ander blad lag eind september op de studeertafel van André Rivet (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 248 en p. 260).

5 Grotius' *Florum sparsio* zou een maand later verschijnen. Het broederlijk advies werd niet opgevolgd; vgl. *BG* no. 791.

6 De Zweedse resident in Den Haag Petter Spiring Silvercrona was uit Stockholm teruggekeerd met adels- en adoptiebrieven ten behoeve van de kinderen van zijn vrouw Johanna Dorothea Doré (Daurées) uit haar eerste huwelijk met Jan B(l)ommert (Schutte, *Repertorium* II, p. 492 en p. 495; *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 175-177).

7 Het Hof van Holland slaagde er niet in om achter de namen van de aanstichters van de volksoploop van zaterdag 30 augustus te komen. Ondertussen was de woning van de Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão in de Korte Houtstraat te Den Haag in vlammen opgegaan.

8 De Engelsman Walter Strickland was in augustus door het Parlement naar de Republiek gezonden om te protesteren tegen de levering van oorlogsmateriaal aan koning Karel I. Bij aankomst in Den Haag op 6 september attendeerde hij leden van de Staten van Holland op de aanwezigheid van een verdacht schip in de haven van Den Briel. Dit bleek niet het enige zeilklare wapentransportschip te zijn. In het havengebied werden ook vaartuigen ontdekt met bestemming Londen; vgl. 5882.

9 Frederik Hendrik, die zijn vindingrijkheid en geld moest aanspreken om het verblijf van koningin Henriëtte Maria en haar dochter Mary in Den Haag zo aangenaam mogelijk te maken, dreef de Staten-Generaal tot het voeren van een politiek ten gunste van het huis Stuart. Deze beleidslijn ging evenwel in tegen de belangen van de zeegewesten Holland en Zeeland (S. Groenveld, *Verlopend getij,* Dieren 1984; *CSP Ven. 1642-1643,* p. 144-145, p. 150-151 en p. 157-158).

Prodiit hodie hic adversus Laurentiadem libellus, ubi is condignis excipitur modis.[10] Auctorem quis sit, ignoro. De te certe totoque negotio non male meritus est, sed revera Bacchae bacchanti adversatur.[11] Qui nuper de tuo negotio editus est libellus,[12] is iam omnium teritur manibus. Vidit eum Bellimontius. Eundem et deputatis Roterodamensibus tradidit Doubletius, amicissimus sane nostri, qui Hagae a secretis est;[13] illi exemplar secum domum tulere. In hoc adversus Laurentiadem libello prioris quoque reperies mentionem, ut publici esse iuris cognoscas.

Scribam ad Vossium ut exquiram an quem illic reperire valeat indici in Anthologiam concinnando idoneum; sed ego si Sorberium excipis,[14] neminem Amstelodami inventum iri confido qui id ex animi tui sententia conficere possit.

Abrahamus Antoniades, vetus amicus, filium suum in Galliam misit.[15] Is ubi ad vos venerit, rogo intelligat patrem a te magni aestimari et commendatitias nostras aliquid valere. Si in titulis aut aliis solemnitatibus peccet, scias rudiorem esse neque dedita opera, sed inscitia potius peccare, correcturum ubi melius edoctus fuerit.

De rebus Petri ad uxorem scripsi. Cum ea, quaeso, confer consilia et meae pro ipso intercessioni omniumque amicorum voto aliquid tandem tribue teque exorari sine.

Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XXII Septembris 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

In dorso schreef Grotius: 22 Sept. 1642 W. de Groot.

5892. 1642 september 23. Van L. Bruyningh.[1]

10 *Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften, van hem uytgegeven, besonder het schrift onlanghs teghen den brief van mijnheer Hugo de Groot,* [Den Haag] 1642 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4892a, en *BG* nos. 872 rem. 7 en 1204 rem. 4).

11 Vgl. Plautus, *Amphitryon* 703.

12 De *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889) waren de afgelopen week in de Republiek verschenen. Melding van de 'Autentycque stucken' werd al gemaakt in de hierboven genoemde *Verwondering*.

13 De familie achtte het blijkbaar minder wenselijk zelf exemplaren uit te reiken aan de Rotterdamse gedeputeerden ter dagvaart, met uitzondering wellicht van de bevriende pensionaris Simon van Beaumont. Als vertrouwensman in deze zaak werd nu de Haagse advocaat-secretaris mr. Philips Doubleth (1590-1660) ingeschakeld (H.P. Fölting, *De Vroedschap van 's-Gravenhage,* p. 80-82).

14 Samuel Sorbière had zijn belofte om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) persklaar te maken moeten intrekken.

15 De Amsterdamse koopman van remonstrantsen huize Abraham Anthonisz. Recht; vgl. no. 5713. De reislustige zoon kan de latere iuris doctor Gerrit Anthonisz. Recht (1621-1666) zijn geweest.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 22, 13. Eigenh. oorspr. Leenaerdt Bruyningh (ca. 1601 - na 1652) was de tweede zoon van Claes Bruyningh,

Gunstighe heere en beminde, onbekende vriendt, menheer de Groot, wien ick wensche al 't goet dat men ymant toewenschen can,

Naer alle behoorelijcke groetenisse dient dese niet sonders als dat ick bij dese goede gelegentheyt uEd. dit tractaetjen sende, om bij gelegenheyt uEd. oordeel daervan te verwachte, also ick vertrouwe dat uEd. een uytstekende, besondere lieffhebber sijt van de waerheyt die

nae de godtsaligheyt is ende het bevorderen van dien, wiens faem over den aertbodem klinckt, 'twelck ick wensche tot 's hemelsch' lof mach dienen.[2] Oversulckx heb ick niet cunen laten bij dese occasie uEd. gemeyn te maecken, gebruyckende de vrijmoedicheyt, omdat uEd.[es] Hollantsch hert mijn ten vollen bekent is door die goede getuygenise van mijn neeff de By saliger,[3] dien dit lof van uEd. gaf, die op sijn doodtbedde mij bevolen heeft alle de vrienden en goede bekende daer 't te pas comt seer hartelijck te groeten, daer uEd. de minste niet van sijt. Hiermede in Godes bescherminge bevolen, die uEd. groote geest wil segennen en bijwoonen met sijn geest en genaden, uEd. meer en meer gelieffe t(e) vervullen met sijn H. Geest ende alle goddelijcke kennise om uEd. ende uEd. evenaesten dienstich te wesen tot salicheyt, amen.

Ende sijt van mijn, uEd. onbekende vriendt ende dienaer ende medewercker in 't goede, van herten gegroet,

uEd. van herten vriendt ten dienst,

Leenaerdt Bruyningh, de geweesde neeff[4] van Niclaas de By.

In Alckmaer, den 23 September 1642. Met haest.

Adres: Aen sijn Excellentie mijnheer de Groot tot Parijs. Met vriendt.

5893. 1642 september 23. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vndt patron,

Den entsaz von Grossglogaw gelibe Ew. Exc. ab der beylage mit mehrerm zu vernehmen.[2] Auss Franckfurt an der Oder wirdt vom 5. dieses geschrieben, dass von Freystatt bericht daselbst einkommen, wie dass die vnssrigen den keysserl. biss nacher Liegnitz nachgesezt, vber 1500 wagen, 2 halbe canons, 1 fewrmörser etc. abgejagt, viel gefangen, vndt nicht weniger niedergemacht hetten, gestallt die todten vff eine ganze meyl weegs häuffig gelegen weren. Vor gewiss aber hällt mann, dass des feindts arriere-garde vndt infanterie mercklich eingebüsst habe[3],

2 De bijlage ontbreekt; vgl. no. 5930.

3 De tijdens zijn leven in Alkmaar woonachtige mr. Nicolaes de Bye (ca. 1599 - november 1641) had in april 1641 een uitvoerige brief aan Grotius geschreven over diens *De iure belli ac pacis* en over de positie van een christen tegenover de overheid; vgl. no. 5145 (dl. XII) waar *ad* n. 1 een verslag voorkomt van het laatste gesprek dat de stervende met 'neef' Bruyningh had gevoerd.

4 De verwantschap tussen de twee zal gelopen hebben over de familie Van Foreest; vgl. I.H. van Eeghen, *o.c.,* p. 57.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 63. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

2 De bijlage ontbreekt.

3 Een aanval van de keizerlijken op Glogów werd door het leger van Lennart Torstensson afgeslagen. Tegen 10 september gaven aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini de belegering op (*Doc. Boh.* VI, p. 436 no. 1321).

vndt werden wir mit nechstem den gewissen vndt vmbständtlichen verlauff zu berichten

haben. Königsmarck liegt vor Naumburg, worin der obrist Goldacker mit seinem regiment zu fuess sich befindet.[4]

Alhier passirt wenig. Die keysserl. werbungen continuiren starck; so seindt nun auch Schwedische werbungen vor Königsmarck hier. Am vergangenen Donnerstag hatt M. d'Avaux mit haltung eines gar magnifiquen banquets seinen abschied gegeben, vndt wirdt alss vbermorgen nacher Franckreich abreisen.[5]

Der könig in Dennemarck ist in Jutlandt, wirdt aber in kurzem zu Glückstatt wieder erwartet. Auss Schweden haben wir anderst nicht, alss dass die tractaten mit den Chur Brandenburg. gesandten sich dergestallt wol anlassen, dass sie sonder zweiffel in kurzem zu gewünschtem ende gelangen würden.[6]

Ich verbleibe hiemit

Ew. Excell. gehorsamber diener

G. Keller m.p.

Hamb[urg], den 13. Septembris 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Oct.

5894. 1642 september 24. Van J.A. Salvius.[1]

Hochedeler, gestrenger, insonders hochgeehrter herr ambassadeur, sehr wehrter freundt,

Es raiset gegenwertiger studiosus politices h[err] Johann Traumann, auss dem königreich Schweden gebürtig, in der suite des herrn ambassadeur d'Avaux nacher Franckreich,[2] vmb so wol das landt zu sehen, alss die sprache zu fassen, vndt sein studium weiter zu excoliren. Weiln dann Ew. Exc. an dero vornehmen orth ihme darzu sehr guthe anlaitung vndt beförderung geben können, ich auch wol waiss, dass sie dero, gegen andere, sonderlich aber die Schwedische nation berühmbter

4 De *Gazette 1642,* no. 127, dd. 4 oktober 1642, publiceerde een bijdrage van een correspondent uit Erfurt dd. 15 september, waarin deze meldde dat de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, het regiment van kolonel 'Goltaker' achtervolgde tot aan de muren van Naumburg.

5 In augustus had de Franse gevolmachtigde ter vredesconferentie Claude de Mesmes, graaf van Avaux, zijn vertrek uit Hamburg moeten uitstellen. Eind september spoedde hij zich naar Parijs om op tijd afscheid te kunnen nemen van zijn stervende vader (*Correspondance inédite du comte d'Avaux,* p. 259-261).

6 In Stockholm peilden de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim de mening van de Zweden over een echtverbintenis tussen keurvorst Friedrich Wilhelm en koningin Christina.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 10(1642). Oorspr. Eigenh. ondertek. De brief is wellicht geschreven door Georg Keller, secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg. Zie voor een gelijksoortige aanbevelingsbrief, no. 5867.

2 De Franse ambassadeur Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en zijn gevolg verlieten Hamburg op donderdag 15/25 september; vgl. no. 5893. De Zweedse jongeman lijkt halverwege de reis van koers te zijn veranderd. Op 18 november 1642 duikt de vijfentwintig-jarige rechtenstudent Joannes Trauman met twee landgenoten in Leiden op (*Album studiosorum Acad. Lugd. Bat.* I, kol. 336).

humanität nach, darzu nicht vngenaigt sein werden, so hab ich hierdurch animirt, wie nicht weniger von des herrn reichs cantzlers Excell. beschehenen recommendation angetrieben, nicht vnterlassen wollen Ew. Excell. dienstfr[eundl.] zu ersuchen, sie sich gefallen lassen wolten, die ehr ihrer hoch aestimirten känntnuss diesem studioso zu gönnen, einen zutritt zu deroselben zugestatten, dero discours bey gelegenheit anhören zu lassen, vndt im

vbrigen mit Ihrer hochgenaigten adresse vndt beförderung zu würdigen. Wordurch Ew. Excell. die acquirirte liebe vndt aestime dero persohn vndt berühmbten qualitäten vermehren, vndt mich, dass sie meiner intercession so günstig zu deferiren beliebnuss getragen, vmb so viel mehr vndt höher obligiren werden, wie ich bisshero gewesen, hinfüro beständig zu bleiben

Ew. Excell. dienstbereitwilligster knecht
J.A. Salvius.

Hamburg, den 14. Septembris 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 Martii 1643.

5895. 1642 september 25. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Nous avons d'Italie que le duc de Parme s'en va mettre en action pour recouvrer son estat de Castro jugeant trop incommode à soy de se consumer inutilement dans son pays, s'estant pourtant desja advancé avec son armée sur le Bolonois, et doit estre fort de X mille et 3 mille chevaux.[2] Les Venetiens n'en son[t] pas trop contens, mais s'estans engagés avec la protection de son pays, il faut qu'ils continuent le bal commencé et doivent avec le duc de Florence et celuy de Modene empecher que les papalins ne puissent passer dans l'estat de Parme pendant qu'iceluy duc sera occupé à recouvrer Castro. C'est un commencement d'une longue guerre que le pape eust peu prevenir, si ne se fust laissé emporter par l'ambition de ses nepveux, et aura assez à faire de resister à une si puissante ligue qu'on brasse contre luy.

D'ailleurs le prince Thomas a desfait auprès de Vercel 13 compagnies de cavallerie du comte de Biglia, dont 200 sont demeurez prisonniers avec tout le bagage et argent dudict comte, qui à peine s'en est sauvé en chemise. On escrit nea[n]tmoins de Milan qu'après ceste action le marquis de Carazene avec 36 compagnies de cavallerie ait poursuivi les gens du prince et les [a] battu auprès de Bielle.[3]

L'ambassadeur d'Espagne s'est retiré de Rome à Aquila[4] et le vice-roy de Naples forme un corps d'armée de X mille hommes dans l'Abruzze pour se revancher de l'affront fait à Rome à l'ambassadeur de son maistre par la nonchalance des

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 278. Eigenh. oorspr.

2 Odoardo Farnese, hertog van Parma, verscheen de 13de september voor Bologna. Tegenover het stadsbestuur verklaarde hij dat zijn mars uitsluitend tegen het gezag van de Barberini's gericht was (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 870).

3 Op 9 september stootten troepen van prins Tommaso Francesco van Savoye bij Mottalciata (ten zuidwesten van Biella) op de cavalerie van graaf Antonio Biglia. Van de gevechtshandelingen maakte de *Gazette 1642,* no. 125, dd. 29 september 1642, in een 'extraordinaire' grote ophef. Onvermeld bleef de Spaanse tegenaanval van Luis Benavides Carillo y Toledo, markies van Caracena.

4 Misnoegd over de bescherming die paus Urbanus VIII in Rome aan Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, bood, had de Spaanse ambassadeur Pedro Fajardo, markies van Los Vélez, de Eeuwige Stad op 27 augustus verlaten.

Barbarins, qui l'eussent bien peu empecher, s'ils vouloyent. On dit aussy que le roy d'Espagne veut abolir l'authorité du pape par tous ses estats et faire un patriarche, et si les autres princes feront le mesme, ce sera le vray moyen pour reunir les eglises chrestiennes en une bonne paix, que l'ambition [du] pape empeche jusques à cest' heur.

Au reste je suis bien en peine que vous ne me procurez jusques à cest' heur ces deux cent dalers de monsieur Heuf[5] et ne sçay quoy entreprendre en ceste intolerable cherté, aucun

5 Marin smeekte tevergeefs om financiële hulp. Betalingen van de Parijse bankier Johan Hoeufft en de Zweedse ambassadeur te Hamburg bleven achterwege.

argent ne me venant point de Hamburg contre ce que monsieur le marechal m'a promis. Je vous supplie pourtant encor une fois per omnia sacra et humana de m'en faire assister au plustost pour l'honneur de la couronne et combler par ce moyen vos merites envers moy, qui n'en seray jamais ingrat, comme celuy qui n'ay plus grande passion que d'estre utilement, monsieur,

vostre serviteur redevable,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 15/25 de Septembre l'an 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Oct.
En in dorso: 15/25 Sept. Marin.
En nogmaals: 25 Sept. 1642 Marin.

5896. 1642 september 26. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc.[cie] leste aengenaeme sonder dattum[2] hebbe ick well ontfangen. Bedancke vor allerhande communicacie.

De doot van den auden vorst van Churlandt mochte licht in dese quartieren swaricheyt veroorsaacken. Den jongen heer en darff dor de inhebicie van Polen geen gouvernement aenveerden. Alles wort naer costume van 't vorstendumb Preuyssen dor en aen de regimentsraeden gedirigeert. Het schijnt dat men prins Casamir met eenen slingerschlagh dat vorstendumb naer 't hoofft wilt werpen, want daer worden tot Warschauw toe steenen gebacken, mij dunckt tot diversie van orlogh den kayser te gevallen.[3]

Ick hebbe brieven van Coninxbergen dat de churvorstlijcke gesante in Sweden niet alleen met goeden wille en sijn ontfangen, maer seer honnorabell getracteert, geconvoyeert, gelogeert en audiëncie gehadt met hope van goede expedicie, maer alles secreet.[4]

Tegens den 14 Januario aenstaende jaer sall dor de croon Polen eenen rijxdagh uytgeschreven worden.[5]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642, 9). Eigenh. oorspr.
2 De brieven van Grotius aan Pels ontbreken voor het jaar 1642.
3 De lutherse hertog Friedrich Kettler van Koerland was op 16/26 augustus overleden. Vier jaren voor zijn dood had hij Jacob (1610-1681), zoon van zijn jongere broer Wilhelm, als opvolger aangewezen. In de eerste regeringsmaanden moest de jonge hertog zijn rechten verdedigen tegen aanspraken van de Koerlandse adel en zijn Poolse leenheer Wladislas IV, halfbroer van de in de brief genoemde prins Jan Kazimierz; vgl. *NDB* V, p. 513, en X, p. 313-315.
4 In deze tijd kwamen te Koningsbergen de eerste berichten binnen over de ontvangst van de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim in Stockholm; zie *Urk. u. Act.* I, p. 572-581.
5 De Poolse rijksdag zou in februari-maart 1643 te Warschau gehouden worden (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 120-135; *Urk. u. Act.* I, p. 112-119).

Het leste punct van den grootcancelaer van Polen[6] aen den churvorst was interponent te sijn over de beuytenstaende differenciën tuschen den churvorst en Pals-Neuwborgh. Over het eerste punct, de legacie naer Sweden aengaende, is geantwort dat die ambassade niet anders en concerneert als rijckxsaacken, de Marck en Pomeren betreffende. Dat den toll in der Pilauw

6 De Poolse kanselier Jerzy Ossoliński was in augustus naar Koningsbergen gereisd om van keurvorst Friedrich Wilhelm uitleg te krijgen over een aantal politieke en economische zaken. De laatste vraag betrof de houding van de Brandenburger tegenover het huis Palts-Neuburg in de Gulik-Kleefse kwestie; vgl. no. 5870.

niet en kan overgegeven worden, maer soo op bericht die qualijck geadministreert wordt, de straffe daervan geschieden sall. Datt men naer belofte bij de huldigung de catholyc(ken) eenen tempell bauwen sall.

Ick verlange alttoos naer uEd. opinie over de Engelse beroerte. Dat sall eyndelijck op 'nunquam baer gelt, sed semper zerrissene hosen' aenkhommen; dat is hier soo een gemeyn spreckwort onder de edellieden alias boeren in Cassuben.[7]

Wanneer 't mogelijck dat mij van u. Exc.[cie] druck een exemplaer van alles mochte toegesonden worden, het saude meer vrucht doen als daer het gedruckt wort. Sulckx staet tot uEd. believen, en mijnder sijde met danckbaerheyt blijvende, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedige diener,
P. Pels.

16/26 Septembris 1642, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Oct.

5897. 1642 september 27. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Non oblitus fui ullo die tabellariorum ad te scribere.[2] Itaque spero iam literas meas receperis. Chartas de meo iure in Rotterodamenses gaudeo prodiisse.[3] De insignibus Galliae et de praefatione aliter statuissem, si propior fuissem aut prius scissem. Nunc cum facta sint illa publici iuris, nihil amplius quod dicam habeo, nisi optare me ut in rebus meis districte valeant mea iussa.

Portugallicum legatum gaudeo expertum proniora plebis studia. Tantum interest inter commota et tranquilla tempora.[4] Vidi literas editas papae ad regem hunc, tunc principem Walliae, et regis ad papam. Pridem in Gallia intellexi rem esse veram, neque literae regis modum in reverentia erga papam excedunt.[5] Titulus Sanctitatis omnibus episcopis solebat dari. Miror Ordines Hollandiae, quorum alioqui iura defendere soleo, in re federis abire a Conventu Federatorum et exemplum dare

7 Kaschuben (Pomerellen), voormalig hertogdom tussen Pommeren en Pruisen.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 942 App. no. 619. Antw. op no. 5882, beantw. d. no. 5910.

2 Grotius' brief van 6 september (no. 5871) was niet op tijd bij Willem de Groot bezorgd.

3 De eerste exemplaren van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889) werden in de week van 14-20 september in omloop gebracht. Aan de door Grotius afgekeurde titelpagina was niets veranderd.

4 De woning van de Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão in de Korte Houtstraat te Den Haag was begin september in vlammen opgegaan. Voor de ambassade werd veiliger huisvesting gezocht (Schutte, *Repertorium* II, p. 617).

5 Het pamflet *Aenschout twee brieven, den eenen gheschreven bij den paus Gregorius de XV^{de} aen Charles, prins van Walles; den anderen is een andtwoordt ... bij den voornoemden prins, nu zijn Majesteyt van Groot Brittaniën,* 1642. De tekst was ontleend aan de *Histoire d'Angleterre* van André Duchesne, Parijs 1634[2] of Parijs 1641[3].

regibus, quam nihil certi habeant inita cum talibus federa quorum vis saepe pendet a tribunitiis ventis.[6]

6 In de Staten van Holland gingen steeds meer stemmen op om de verdeeldheid in Engeland als een politieke realiteit te beschouwen. Volgens de Hollanders zou het in het belang van de Republiek zijn dat in het conflict tussen koning en Parlement minder acht werd geslagen op de belangen van het huis Stuart.

De rebus Gotthicis ea habeo quae non facile reperiat cum omnibus suis Graswinckelius.[7] Ego σπεύσω μέν, ἀλλὰ βραδέως[8] multas ob causas.

Perpiniano capto Rosas obsidere voluere Galli.[9] Sed intervenit frater Ethrusci ducis, qui classem Hispanicam ad illas oras auxit XXV navibus. In Italia videtur fore ut Trinum aut Chivasium obsideatur. Mediolani bona omnia Sabaudorum et Pedemontanorum tanquam hostilia confiscata sunt. Wildensteini arx[10] in Suevis ab hostibus recepta est. Granseius equites quosdam hostiles cecidit. Nihil agunt Harcurtius et Melos. Gratianopoli novus erectus est consessus iudicum qui cognoscat de iis qui Cinqmartio favisse putantur. De Sedano quid futurum sit, incertum est. Profecti eo Mazarinus, Butellerius [*sic*], comes Russius, ducis affinis, et Stradius laboraturi, ut ducis voluntas valeat. Sed dicitur Briquemausius excusare se eo, quod captivo principi pareri non debeat, eo forte hac in re animosior quod praefectura illa iam a rege data sit alteri, Fabrio nomine. Cinqmarcii et Thuani tempore opus est, ut haec vulnera ex animo recidant.

Officia mea defer optimae matri et coniugi tuae, saluta et liberos et amicos,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 27 Septembris 1642.

Libros a Rotomago accepi[11]. Chartarum pro me editarum exempla danda erunt omnibus decurionibus et scabinis Rotterodami.[12] Cogitemus an ex usu nostro sit actionem contra civitatem instituere apud scabinos. Nam et citius res iudicabitur, et parum decorum erit decurionibus popularium suorum iudicata contemnere.

5898. 1642 september 27. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den grave van Harcourt blijft noch in 't Boulonnois, don Melos bij Rijssel, zonder iet uit te rechten, meenende beide dat zij genoech doen met malcander te beletten.[2] Hertoch Carel heeft binnen La Motte gebracht tweehondertendevijftich carren met allerlei provisie.[3] D'heer van Gransei heeft den baron de Sel eenigh volck afgeslaegen. Men wil zeggen dat den baron de Selles zelve daer zoude zijn

7 De verzameling ‘Gotthica’ die Grotius in 1637 was gaan aanleggen, zou in 1655 uitgegeven worden (*BG* no. 735). Van een overeenkomstige publicatie van zijn voormalige secretaris Dirck Graswinckel zal spoedig geen sprake meer zijn.
8 Vgl. Aulus Gellius, *Noct. Att.* 10, 11, 5.
9 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 27 september.
10 In de *Epist.* verbasterd tot ‘Wadessenni arx’.
11 De weduwe ‘Schocfe(v)riana’ had eindelijk het boekenpakket van Willem de Groot afgeleverd; vgl. no. 5834.
12 Onlangs had de Haagse advocaat-secretaris mr. Philips Doubleth enkele exemplaren van de *Autentycque stucken* uitgereikt aan de Rotterdamse gedeputeerden ter dagvaart; vgl. no. 5891.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 28m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 Het leger van don Francisco de Melo had gehoopt in Rijsel een nieuw steunpunt te vinden; vgl. no. 5887.
3 Hertog Karel IV van Lotharingen zegevierde te La Motte. Om het verlies goed te maken lette Paul Le Prévost, baron van Oysonville, Frans gouverneur van Breisach, op de verbetering van het moreel van de Franse garnizoenen in de Elzas.

gebleven.[4] Den baron d'Ossenville is wedergekeert nae Brisac om eenige betaeling te doen aen dat ende andere garnisoenen.

4 Jacques Rouxel de Médavy, graaf van Grancey, gouverneur van Montbéliard, zorgde voor het aanbrengen van een overwinning. Op 1 oktober 1642 publiceerde de *Gazette 1642,* no.

Men twijffelt wat Briquemaut, gouverneur van Sedan, sal doen op d'ordre van den hertogh van Bouillon.[5] Gouverneurs pleegen niet te obediëren aen haere heeren die gevangen waeren ende 't gouvernement is alrede bij den coning gegeven aen monsieur de Fabre om te commanderen over 200 Switsers, 700 Fransoisen.[6]

Te Grenoble is een nieuwe camer opgerecht tot judicature over alle die aen monsieur de Cinq-Mars zijn vast geweest.[7] Den coning gaet op de jacht rondom Parijs ende den cardinael is in de baden bij Bourbon-Lancy, maer men meent zij beide zullen comen te Fontainebleau.

De protestantsche Switzers retarderen de lichtinge voor Milan zooveel zij connen. In 't Milanees zijn aengetast de goederen van de Savoyarden ende Piedmontoisen als vijanden van Spaignie. Den prince Thomas verwacht eenigh volck uit Roussillon ende men meent dat zoo dezelve prins als den hertogh van Longueville eenige plaets noch zullen aentasten van dit jaer als Trin ofte Chivas, welcke plaetzen zeer dienen zouden om Casal te verzeeckeren.[8] Den coning heeft aen den hertogh van Parme gezonden eenige bevelhebbers ende twee millioenen aen geldt, 'twelck men meent dat nevens de vreze van de ligue van alle de princen van Italië zal connen dienen om den paus te brengen tot accommodement.[9]

Wij hooren dat van Lisbone zijn vertrocken veertich schepen met thienduizent man, die oock noch eenigh volck zoude[n] innemen in Tercera; ende werdt getwijffelt off het is om de Spaensche vloot aen te tasten ofte om weder te becomen dat de Hollanders in Brasyl ende Angola Portugael hebben afgenomen.

Zes schepen met volck ende wapenen ende amonitie zijn te Nantes gereedt om te gaen nae Ierlant ende de catholycken aldaer te helpen; dewelcke zoo zij eens meesters van heel Ierlant connen werden, haer zullen mengen in het oorlogh van Engelant ende misschien de parlamentarissen brengen tot arger conditie dan zij nu zouden becomen.

Nae 't nemen van Perpignan schenen de Fransoisen de meeninge te hebben van Roses te belegeren. Maer dewijl den broeder van den hertogh van Florence[10] op die custen is gecomen met vijfendetwintich goede schepen tot verstercking van de vloot aldaer, zal apparentelijck die zaecke difficulteit vinden en de Provence is vanwegen dezelve vloot in vrese.

5 Gouverneur Jacques Briquemault en zijn garnizoen van 300 tot 400 man gehoorzaamde aan de instructies van de hertog van Bouillon. In een brief aan hertogin Eleonora van den Bergh, dd. 15 september, schreef de hertog vanuit de citadel van Lyon: ‘vous ... ordonnerez à M. de Briquemault d'en sortir ...’ (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 325).

6 De koninklijke gouverneur Abraham de Fabert (1599-1662) trad op 29 september in functie (*DBF* XIII, kol. 367-368).

7 De meeste rechters die in Lyon de zaak van Cinq-Mars en de Thou hadden behandeld, waren gerecruteerd uit het Parlement van Grenoble; vgl. no. 5830.

8 Prins Tommaso Francesco van Savoye ondersteunde op voorbeeldige wijze het beleid van de Franse bevelhebber Henri d'Orléans, hertog van Longueville.

9 Met een openlijke strijd tussen paus Urbanus VIII en de hertog van Parma in het vooruitzicht tekenden Venetië, de groothertog van Toscane en de hertog van Modena op 31 augustus het eerder aangekondigde bondgenootschap; zie voor de Nederlandse versie van het verdrag, *Aitzema* (f^{o}) II, p. 868.

10 De vloot van prins Giovanni Carlo de' Medici, ‘general de la mar’ in Spaanse dienst; vgl. no. 5868.

Mercy heeft het casteel van Wy[l]destein wederbecomen. Den gouverneur werdt te Hohentwiel beschuldight van de plaetze niet genoech gedefendeert te hebben.[11] Tot Francfort, zoo wij hier verstaen, zal in October zijn een churfurstelijcke bijeencomste[12] ende eene generale van des Rijcx stenden in December, apparentelijck om de paix te vorderen.

't Parlement van Engelant heeft de bisschoppen afgezet, maer met contradictie van veelen.[13] Hertogh Carel is te Sarbrick, monsieur du Hallier vervolcht hem.

27 September 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 27 Sept. 1642 uyt Paris.

5899. 1642 september [27]. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Ivere quidem Sedanum[2] Mazarinus, Aurillerius a rege, Destradius ab Arausionensi principe, Russius comes affinis ducis Bulionii.[3] Verum quis futurus sit rei exitus, nondum videmus. Dicitur enim Briquemautius, qui pro duce praesidium regit, excusare se quod moris praefectorum non sit obedire captivo principi, et si id faceret, posse aliquando ducis filios a se rationem facti exigere. Cardinalis ivit ad thermas Borbonii et Lanciaci. Rex autem in venatu tempus transigit. Putantur autem et ipse et cardinalis brevi futuri ad Fontem Bellaqueum.

Post captum Perpinianum de Rosis obsidendis cogitarunt Galli, sed difficile erit negotium, quia classem Hispanicam, quae est ad eam oram, XXV navibus auxit frater Ethruriae ducis et Provincia Galliae ab ea sibi metuere incipit.

In Lamottam immisit dux Carolus necessaria carris CCL. Interim Granseius hostium copias aliquas cecidit, quae erant sub barone Sellio, quem et mortuum fama est. Harcurtius adhuc apud Bononiam Morinorum est; apud urbem Insulas Melo. Merciacus arcem Wildenstenium recepit per praefecti, ut dicitur, ignaviam, qui ob id reus fit Hohentwilae.

Helvetii protestantes cunctantur circa delectus Hispanicos ad tutelam Mediolani. Princeps Thomas militem ex Ruscinonensi tractu expectat. Quodsi ad captam Nicaeam adiici possint Chivasum et Trinum, pertineret hoc ad Casalis securiorem possessionem. Dux Parmensis accepit a rege Galliae et duces et pecuniam ad II

11 Door een nalatigheid van Konrad Widerholdt, commandant van Hohentwiel, kon het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy in de tweede week van september het kasteel Wildenstein bij Sigmaringen zonder strijd binnendringen.

12 De 'Deputationstag' zou op 11 oktober in Frankfort beginnen.

13 In de week van 22 september kreeg dit voorstel van het Lagerhuis slechts de steun van de puriteinse leden van het Hogerhuis (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1465-1466; *CSP Ven. 1642-1643,* p. 154-155 en p. 162-163).

1 Tekst naar copieboek Leipzig, Sächs. Landesbibl., C 61, 100; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 230 no. 447. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 202. De dagtekening 'XVI/XXVI Septembris' past minder goed in de reeks wekelijkse nieuwsbrieven.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 27 september 1642 (no. 5898).

3 Mazarin nam op maandag 29 september de feitelijke overdracht van Sedan in ontvangst. Getuigen bij de plechtigheid waren staatssecretaris Louis Phélypeaux, heer van La Vrillière, namens de koning, en namens de hertogelijke familie Godefroi d'Estrades en François de Roye de La Rochefoucauld (1603-1680), graaf van Roucy (*Tallemant des Réaux* II, p. 1274).

milliones, putaturque ea res et principum Italiae pro Parmensi consensus flexura ad pacem papae animum. Ossenvillius Brisacum rediit ad danda stipendia militi tum ibi, tum in vicinis locis. Mediolani bona, quae Sabaudorum et Pedemontanorum fuerant, tanquam hostium publicata sunt.

Gratianopoli novus erigitur iudicum coetus, qui cognoscat de iis, qui contacti fuere consiliis Cinqmarcii. Sedanum si regis praesidium accipit, constabit id ex Helvetiis ducentis, Gallis septingentis, quibus praeerit Fabrius. Id ipsum poterit Briquemautium duriorem facere in recusando praesidio, quod norit sibi decessuram praefecturam.

Francofurti putatur fore electorum conventus mense Octobri, omnium Germaniae Ordinum Decembri. Ab Ulyssipone classis profecta dicitur XL navium, X millia hominum ferens, incertum an ad interci[pi]endas Castellanorum ex America naves an ad repetenda ea, quae Batavi in Brasilia et Africa Portugallis ademerunt.

In urbe Nannetum sex naves sunt onustae milite et armis pro Hibernis pontificiis. Angli parlamentarii dabunt operam, ut eas in itinere praehendant. Mari enim valent et terra res eorum prosperiores sunt. Diciturque rex Britanniae venire ad colloquia concordiae causa, eo maxime metu, ne Scoti Anglis parlamentariis se adiungant.

In Batavis circa hanc rem dissidetur, aliis foedera cum rege facta, aliis religionis repurgandae libertatisque etiam ibi constituendae studium praeferentibus. Ad concitandum regi odium edita ibi est epistola papae Gregorii XV scripta ad regem, cum adhuc princeps Walliae esset et nuptias Hispanicas ambiret, cum huius responso plus humanitatis quam obligationis continente.[4]

Deus, etc.

H. Grotius.

Lutetiae, XVI/XXVI Septembris 1642.

Parlamentum Angliae abolivit episcopos, quibusdam et nobilibus et aliis contradicentibus. In Hibernia pontificii cepere urbem Kinzaliam, naves et homines multos;[5] nec volunt pacem facere nisi regis autoritate restituta. Dux Carolus Saraeponte est, insequente eum Hallerio.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Sedani gubernator captivo principi non existimat obediendum. Rosarum obsidio difficilior. Belgica. Gallia auxilia Parmensi subministrat. Anglica. Epistola Gregorii XV ad Carolum Angliae scripta ad ipsi odium concitandum evulgatur.

5900. 1642 september 27. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

4 Het in de Republiek uitgegeven anti-koningsgezinde pamflet *Aenschout twee brieven, den eenen gheschreven bij den paus Gregorius de XV^de aen Charles ...; den anderen is een andtwoordt ...;* vgl. nos. 5882 en 5897.

5 Een Engels expeditieleger dat in juli te Kinsale aan land was gegaan, keerde eind september onverrichter zake terug (*A new history of Ireland* III, p. 303).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 66.

J'eusse esté bien aise[2] d'avoir peu rendre plus de service tant aux autres prisonniers que principalement à monsieur le duc de Boullon, mais l'affaire, comme vous voyés, a esté conduict par des voyes cachées pour parvenir là où on buttoit. Monsieur Mazarini, Aurilliere, le comte de Russi et d'Estrada estants allés à Sedan pour faire reussir la volonté du duc de Bouillon, nous verrons ce qui se fera. On dict icy que monsieur de Bricquemont soustient que ce n'est pas du debvoir d'un governeur que d'obeir au prince non libre, que les princes enfans du duc un jour se pourroient plaindre de luy. Ces raisons ne sont pas mavaises et il y a encore une autre, c'est que le roy a donné desja le governement à un autre.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 27(26) september 1642 (nos. 5898 en 5899).

A Grenoble on erige une nouvelle chambre pour juger des complices. Le roy est à la chasse autour de cette ville, le grand cardinal à Bourbon-Lancy pour se baigner. On croit que tous deux viendront bientost à Fontainebleau.

Don Melos demeure prèz de l'Isle, le comte d'Harcourt prèz de Boulogne sans rien faire. Le duc Charles a mis dans La Motte 250 charriotz de provision. Quelques gens de monsieur le baron de Sel sont battus par monsieur de Gransei. Monsieur d'Ossenville s'est retourné à Brisac pour donner un peu d'argent à la garnison et aux voisines. Mercy a repris Wildestein par lascheté, dict-on, du governeur, qui pour cela est en peine à Hohentwiel.

Les Suisses protestans retardent tant qu'ils peuvent les levées pour le Milanois, où on confisque tous les biens des Savoyards et Piemontais comme ennemis ouverts de l'Espagne. Le prince Thomas attend quelques gens de Roussillon; les ayant receus, on croit qu'il pourra avecq monsieur le duc de Longueville, ou appart, entreprendre quelque chose aggreable au roy, telle que seroit la prise de Chivas ou Trin pour asseurer Casal. Le roy a envoyé des marescaux du camp et deux millions des livres, ce qui avecq la ligue que projettent les princes d'Italie, pourra faire venir le pape à quelque accord.

On a creu que les François aprèz la prinse de Perpignan iroient assieger Roses, mais le frere du grand-duc ayant renforcé de 25 bons navires l'armée navale d'Espagne, le succes en sera incertain.

Nous apprenons que l'assemblée electorale se tiendra à Francfort en Octobre et la generale des Estats d'Allemagne en Decembre, et que 40 navires avecq X mille hommes sont partis de Lisbona, on ne sçait si ce sera pour prendre les navires castillans venants de l'Amerique, ou bien pour reprandre ce que les Hollandois ont pris en Brasil et Angola.

Six navires pleins des armes et gens sont prestz à Nantes pour assister les Irlandois catoliques. Si ces gens-là se peuvent rendre maistres de l'Irlande, sans doubte ils passeront en Angleterre et rendront le parti du roy plus considerable qu'il n'est asteure.[3] Je desire bien la paix de ces royaumes-là, mais seray marri que ce fust avecq oppression d'un bon roy, [ce] qui pourroit attirer des consequences mavaises dans des autres royaumes.

Pour l'affaire de Sedan, si on ne pourra eviter de prendre garnison, il y a à penser s'il vaudroit mieux de prendre recompense à presant, ou de prendre garnison. Car si la garnison françoise y entre, il faudra, ce me semble, ou que monsieur le duc de Boullon se mette du costé des ennemis de la France, ou qu'avecq le temps il vienne à quelque eschange, ses possessions peut-estre vaillant plus que ses pretensions sur Sedan, qui sont fort disputées. Et la garnison et l'eschange est de digestion fort dure, soit qu'on considere la seureté, soit qu'on considere la dignité de la famille. Mais d'autre part le roy est persuadé qu'il est tres dangereux de laisser cette place au voisinage des ennemis, qui a tant de fois servi de retraicte à ceux qui faisoyent des remuements.

Je trouve que c'est une des plus belles actions que monsieur le cardinal ait faictes, que d'avoir sceu tellement adjuster les interestz des princes de Savoye, qu'il les ait attachés à la France. On nous dict que le roy d'Espagne aprèz la perte de Perpignan, s'est retiré à Madrit, certes avecq peu de gloire. Quand à l'armée du comte de Guebrian,[4] elle n'est point en danger d'estre mal traicttée par les ennemis, puisque elle est si proche de ce que tiennent les Provinces-Uniez. Mais il y a d'apparance

3 Lees: ‘à cette heure’.

4 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant was op zoek naar nieuwe kwartieren. Op 27 september baande het een weg van Holtun over Uerdingen naar Wesel (*Episodes Guébriant*, p. 283-292).

que toutes les choses necessaires leur cousteront plus qu'auparavant, à quoy il faut que le roy pourvoye en fournissant de l'argent et il doibt bien croire que tout son argent n'est si bien employé que cestuy-là. Monsieur le prince d'Orange fera fort bien de se tenir encore en campagne tant que le temps de l'année le souffrira, tant pour servir le publiq que pour n'offencer pas la France en ce temps icy.

J'ay esté tousjours pour les Estats d'Hollande en des choses equitables, mais je trouve estrange qu'ils ne deferent aux Estats-Generaux là, où il y a question d'entretenir les traittez

faictz par toutes les provinces et qu'ilz donnent occasion aux roys de croire que nulles conventions faictes avecq cet estat soyent fermes.

J'attendray des novelles de nos armées de Torstenson et Coningsmarck[5] pour les porter au roy, me resouyir avecq sa Majesté aveq la conqueste de Perpignan et de parler de la conference pour la paix.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

27 Septembre.

Nous apprenons que le parlement d'Angleterre non sans contradiction a aboly les evesques; que les Irlandois romanistes ont repris Kinzal, plusieurs navires et chasteaux, et ne veulent accorder si on ne restablit l'autorité royale. Le duc Charles est à Sarbrick, monsieur du Hallier le poursuit.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

5901. 1642 september 29. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Magno cum dolore accepi tristem de excessu Thuani nuntium, qui sane in eam spem natus et educatus erat, ut tale ei fatum non expectandum fuisse videretur.[2] Ex aliorum litteris intelligo etiam quaestionem de eo habitam neque tamen quicquam quod morte dignum esset fuisse confessum. An ad confrontationem, quam vocant, Bulionii graviora confessus fuerit, an vero iudices super aliorum testimoniis sententiam tulerint, velim ex te cognoscere, ut certe memoriam viri sane magni apud inimicos eius tuear.[3]

Non credas quantum proficiat ille qui hic adversus Laurentiadem prodiit libellus, et scripta antea edita, illic memorata.[4] Multi rei gestae historiam quam non novere discunt, multis memoria refricatur iisque se argumentis muniunt qui Batavicam libertatem propugnant. Quod insignia Gallica tuis praeposita nolles, id quidem nunc

5 De Zweedse hoofdmacht en het expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, leken koers te zetten naar Bohemen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 260. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5885, beantw. d. no. 5911.

2 De terechtstelling van de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou († 12 september 1642). Het verhaal gaat dat niet alle rechters overtuigd waren van zijn schuld (*Lettres Richelieu* VII, p. 122 n.).

3 De hoofdverdachten van de samenzwering tegen Richelieu, Gaston van Orléans en de hertog van Bouillon, hadden op het kritieke moment hun vrienden Cinq-Mars en De Thou in de steek gelaten.

4 De anonieme schrijver van de *Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften, van hem uytgegeven, besonder het schrift onlanghs teghen den brief van mijnheer Hugo de Groot,* [Den Haag] 1642 had aan het einde van zijn geschrift (p. 106-107) zijn opponent gewezen op de ‘Autentyque stucken, onlangs in den Haghe uytgegheven’; vgl. *BG* nos. 872 rem. 7 en 1204 rem. 4.

mutari non potest, sed parvi ea res est momenti, cum typographi talia de suo sibi sumant et aliis tuis libris eadem praefixa sint insignia. Et quid nocet eum libellum in Galliis editum videri? Ego ita inscriptionem feceram ut iusseras, quae nunc unius voculae ‘authentica’ additamento aucta est, in quo quid mali est? Frontispicium et praefatiunculam a typographo esse omnes vident.

Episcopii et Hutteni scripta[5] leg(i) neque video quomodo a pontificiis solide refutari pos-

5 De antwoorden van de remonstrantse theologen Albert van Hutten en Simon Episcopius op ‘Tien vragen’ die ‘papisten’ hen in 1641 hadden gesteld; vgl. no. 5845 en 5860.

sint. (D)e poenis post hanc vitam fateor nihil perspicue dic(i, se)d tamen ‘resurrectionem piorum et impiorum’ credendam (doc)et nos Paulus, Act. XXIV, 15; et hoc non sufficere possit (chri)stiano? Neque desunt argumenta solida, etsi non de(sunt) loci omnino perspicui, quibus socinianorum error poss(it) convinci. Plura sunt talia quae non absolute sunt necess(aria), ut quis christianus dicatur. Sane nuper quidam iudaeus Jesum Messiam credere paratus in tantum offendebatur imaginum cultu, ut se pontificiis addere nollet, et praecisa de Trinitate doctrina eum a calvinistis aversiorem reddebat, tandem Episcopii colloquiis et explicationibus delectatus remonstrantibus se iunxit sperans et fratrem eo se deducturum et alios.

Narravit mihi nuper cognatus Bruno Dussenus, qui iam Roterodami in collegio est thalassico,[6] duos nostrates nautas hoc anno vidisse veram Groenlandiam, et eo quidem appellere potuisse si quantum ego optarem fuissent curiosi. Si qua se dederit occasio, videbo an ex ipsis nautis certiora intelligere possim.[7]

Regis Angliae res pessimo sunt loco. Dedidit Portmudam Goringius ea lege ut cum suis Anglia excederet.[8] Essexius cum exercitu in regem proficiscitur adhuc imparatum.[9] Scoti dicuntur leges concordiae utrisque velle praescribere, ita ut pro hoste habituri sint quisquis iis non acquiescat. Regina iam vellet a nobis mitti legatos, qua de re iam disceptatur.[10]

Princeps expeditionem in Brabantiam in animo habere dicitur. Ex Germania omnia Suecis secunda nuntiantur. Spiringius pedibus laborat et ut quidam dicunt non sine gangrenae periculo.[11]

Deus Optimus Maximus te, tuam, tuos diu servet incolumes. Vale,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XXIX Septembris 1642.

Cardinalis Riceliacus parlamentariis manifestum fecit legatum Anglicum Roo cum imperatore egisse de foedere offensivo et defensivo cum Anglia ineundo.[12] Itaque ille domum iam reversus a plebe male fuit habitus.

6 Bruyn van der Dussen (1585-1649), raad ter admiraliteit op de Maze 1642 (L.G.N. Bouricius, in *Ned. Leeuw* 33(1915), kol. 72).
7 Ten behoeve van zijn *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* nos. 725 en 726) had Grotius bij geografen navraag gedaan over de ligging van de noordelijke landen IJsland, Groenland en het eiland Frislanda; vgl. no. 5559.
8 De koningsgezinde gouverneur George Goring was op 17 september bereid de vesting Portsmouth prijs te geven in ruil voor een vrije aftocht naar Frankrijk (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 155-156).
9 Robert Devereux, graaf van Essex, liet het parlementsleger eind september van Londen oprukken naar Northampton (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 155 en p. 159-160).
10 Eerder had koningin Henriëtte Maria het vertrek van een Staatse ambassade tot bemiddeling in de Engelse geschillen weten tegen te houden.
11 Petter Spiring Silvercrona, de Zweedse resident in Den Haag.
12 Een half jaar geleden had de Franse ambassadeur Jacques d'Estampes, markies van La Ferté-Imbault, aan leden van het Engelse Parlement kenbaar gemaakt dat zijn regering het gerucht ter ore was gekomen dat hun landgenoot Sir Thomas Roe in Wenen met de keizer onderhandelde over een alliantie van het Oostenrijkse huis met het huis Stuart (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 254-262).

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 13 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Oct.

En in dorso: 29 Sept. 1642 W. de Groot.

5902. 1642 september 30. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre de l'onziesme de Septembre.[2] Les François après Perpignan ont pris Salce.[3]

Le cardinal est à Bourbon-Lancy aux bains.[4] Le roy se faict porter à la chasse autour de cette ville ou guerre loing. Don Melos et le comte d'Harcourt ne font rien, ny aussi les armées au pays de Coulogne. Le parlement non sans contradiction de quelques-uns ont demis les evesques. On se bat par mer et par terre et les romanistes en Irlande ont pris Kinzal et quelques chasteaux. Nous attendons les nouvelles que Sedan aura pris garnison du roy pour rachetter la vie du duc de Boullon et que Torstenson aura receu le renfort et que Coningmarck aura faict encore quelque progres.[5]

Les ambassadeurs de l'electeur de Brandenbourg sont arrivez en Suede,[6] dont le roy de Poulonge ayant pris de la jalousie a envoyé Bradiser en Danemarq.[7] Les preliminaires de la paix commancent à revivre, l'empereur y satisfaisant de son costé, mais on n'avoit receu pas encore ce qu'il falloit de l'Espagne.[8]

Je demeure, monsieur,

le vostre.

30 Septembre.

Bovenaan de copie staat: M. Marin.

5903. 1642 oktober 3. Aan G.J. Vossius.[1]

Vir eximie,

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 69.
2 Marins brief van 11 september ontbreekt.
3 Op 15 september hadden de maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en Charles de Schomberg, hertog van Halluin, met de Spaanse gouverneur van Salses een capitulatieovereenkomst gesloten (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 233-234).
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 27 september 1642.
5 De Zweedse hoofdmacht en het expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, leken koers te zetten naar Bohemen.
6 De Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim waren op 9/19 augustus in Stockholm gearriveerd.
7 Wolf Heinrich von Baudissin was sinds 1641 Pools gezant te Kopenhagen.
8 De ratificatie van het Hamburgse preliminaire vredesverdrag van 25 december 1641. Van de Deense koning Christiaan IV vernam de Zweedse ambassadeur Salvius op 23 augustus het nieuws dat keizer Ferdinand III op 22 juli zijn handtekening onder het verdrag had geplaatst (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIII-XXIV).

1 Tekst naar *Epist.,* p. 711 no. 1578. Ook gedrukt (met enkele kleine afwijkingen) in *Epist. eccl.,* p. 821 no. 574. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 42^{r}. Geciteerd in vert. Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 327.

Multis nominibus Praestantiae tuae sum debitor, neque me otiosum fuisse lectorem eorum quae monuisti, videbis ex Voto nostro pacis ecclesiasticae,[2] quod iam prodiit et brevi ut spero ad Praestantiam tuam deveniet.

Iam vero recens sum a lectione ἀκριβεστάτης commentationis vestrae de tribus Symbolis, operis utilissimi.[3] Plane tecum sentio in controversiis quae Graecam ecclesiam a Latina absci-

2 Grotius' *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183); vgl. no. 5752.

3 De *Dissertationes tres de tribus symbolis,* Amsterdam (Blaeu) 1642. Deze publicatie had Gerardus Joannes Vossius opgedragen aan de jonge prins van Oranje.

derunt, peccatum utrimque et speciatim quod ad quaestiones de iure sedis romanae pertinet, non dubito quin nonnulli Romanorum episcoporum plus postulaverint quam eis secundum canonas et mores veterum debebatur. Sed negari non debuisse arbitror, ubi de electione aut destitutione patriarchae lis oriebatur talis quae schisma de se pareret, episcopi Romani fuisse hanc cognitionem, sed ita ut is nihil statuere debuerit nisi consultis ἐξάρχοις quorum res non agebatur.

Laurentiadem silentio ulciscar.[4] Borboritam nihil puto dicere posse ad quod non parata habeam responsa.[5] Maledictis non moveor. Mihi nihil quaero. Veri, quatenus mihi cognitum est, et pacis ago causam.

Deus Praestantiam tuam diu bono publico servet incolumem, uxoremque tuam et liberos sospitet,

Praestantiae tuae obligatissimus,[6]
H. Grotius.

Lutetiae, 3 Octobris 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Gerardo Joanni Vossio.
In de marge van de copie te Rotterdam: D. Vossio patri.
Bovenaan de brief in de uitgave der Epist. eccl.: Gerardo Vossio Hugo Grotius S.P.

5904. 1642 oktober 3. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gaudeo omnes quas scripserim literas ad te pervenisse. Miror illae quas desiderabas ubi delituerint.[2] Cinqmarcius damnatus[3] ob foedus arcanum cum Hispanis factum mense Martio,[4] Thuanus ideo quod id scisset, quanquam improbaverat. Non aperuerat autem regi, quia et mutata erant concilia et si aperuisset, cum documenta non haberet, potuerat ut calumniator et turbator amicitiae inter regem et fratrem eius torqueri et puniri.

4 De auteur van de *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (*BG* nos. 1203-1205).
5 Over een maand zou de *Concordia discors et Antichristus revelatus* van opponent 'Borborita' (Samuel Desmarets of Maresius) door de Amsterdamse drukker Janssonius in omloop worden gebracht.
6 In de copie te Rotterdam: 'Praestantiae tuae meritis obligatissimus'.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 943 App. no. 621. Antw. op no. 5891, beantw. d. no. 5915.
2 De brief die Grotius op 6 september aan zijn broer had geschreven (no. 5871) was niet op tijd bezorgd.
3 Op 12 september kwam er een einde aan het leven van de markies van Cinq-Mars en de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou. Zie voor de uitspraak van de bijzondere rechtbank te Lyon, no. 5887.
4 Het verdrag dat 's konings broer Gaston van Orléans, met medeweten van de hertog van Bouillon en de markies van Cinq-Mars, op 13 maart met Spanje had gesloten.

Votum pro pace ecclesiastica iam acceperis. Pagina 6 pro ‘huc stetit’ corrigendum: hac stetit.[5] Nostra ad Ius intra mensem, puto, prodibunt.[6]

5 De volledige titel is *Hugonis Grotii Votum pro pace ecclesiastica, contra Examen Andreae Riveti, et alios irreconciliabiles. Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum,* [Parijs] 1642; vgl. *BG* no. 1183. In de Republiek zorgde Blaeu voor de verspreiding van een herdruk van dit werk (*BG* no. 1184).

6 In de drukkerij van de weduwe Pelé werd gewerkt aan de uitgave van de *Florum sparsio* (*BG* no. 791).

Spiringio iter ex optato processisse gaudeo.[7] In re Portugallici legati video senatores vestros mediam sequi viam, neque eos velle omnia ad vivum resecare. Et videntur eius consilii causas habere non improbabiles.[8] In Anglico negotio culpare Ordines Foederatos non possum, quod stant foederi cum rege facto.[9] Et in talibus negotiis nostro tempore illis controversiam non movissemus. Sed semel veteri iure turbato necesse est omnia incerta reddi. Reginam Angliae non puto tam cito quam prae se fert discessuram, et si discedit, venturam huc potius quam ituram in Angliam.

Fateor me obligatum ei qui Laurentiadae respondet.[10] Animum in me testatus est benevolum. Et forte is ipse est cuius filium hic venturum dicis.[11] Sed puto fuisse et alios adiutores viros Hollandiae non male volentes. Doubletio quoque nonnihil debeo.[12] Sed ut dixi, omnibus decurionibus et scabinis dandum exemplum, deinde cogitandum an coram scabinis instituenda sit actio.

Ubi rescieris ex domino Vossio an quem norit idoneum ad indices faciendos, fac sciam.[13] Si nemo est, ad me redeant illa. Inveniam hic et qui edant et qui indices faciant.

Qui posthac mihi aut filios aut amicos commendabunt, ita eos instituere debent, ut me salutent sicut par est.[14] Ego enim de iure publico hac in re nihil possum remittere, eoque minus quia video inimicos mihi insidiari.

Saluta, quaeso, matrem, et tuam et tuos et amicos,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

3 Octobris 1642.

Misi ad Blavium duo exemplaria chartae melioris Voti nostri, quae ad te mitto danda amicis.

5905. 1642 oktober 3. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

7 Resident Petter Spiring Silvercrona had in Stockholm adels- en adoptiebrieven voor zijn stiefkinderen laten opmaken.
8 Het Hof van Holland zag erop toe dat het Haagse volk niet voor de tweede maal te hoop liep tegen de Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão.
9 Terwijl de zeegewesten Holland en Zeeland uit achting voor de rechten van het Parlement neutraliteit nastreefden in de Engelse geschillen, bleven prins en Staten-Generaal trouw aan het principe van politieke samenwerking met het huis Stuart.
10 In de derde week van september had een onbekende in Den Haag de zaak van Grotius bepleit in een *Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften van hem uytgegeven...;* vgl. *BG* nos. 872 rem. 7 en 1204 rem. 4.
11 Denkt Grotius aan de Amsterdamse remonstrant Abraham Anthonisz. Recht? Zie no. 5713.
12 De Haagse advocaat-secretaris mr. Philips Doubleth was door de familie in vertrouwen genomen bij het uitreiken van exemplaren van de *Autentycque stucken* (*BG* no. 889) aan de Rotterdamse gedeputeerden ter dagvaart.
13 Het bleek geen eenvoudige opgave te zijn om een geschikte jongeman te vinden voor het persklaar maken van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).
14 Zou bijvoorbeeld de jonge Amsterdammer Gerrit Anthonisz. Recht (vgl. no. 5891) niet geweten hebben dat de aanspreektitel van een koninklijk ambassadeur ‘Excellentie’ was?
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H29a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5906.

't Is mij lief dat uEd. wel in Den Hage is gearriveert.[2]

Die van Hollant willen het recht, zoo ick sie, bij haer verzuimt, hervatten in een occasie die niet zeer favorabel en is, alzoo de tractaten vanwegen de Vereenigde Nederlanden gemaect

2 Nicolaes van Reigersberch was teruggekeerd van een verblijf bij zijn broer David in Zeeland.

zijn met den coning, ende de Staten-Generael geen ongelijck en hebben, zoo mij dunct, dezelve te maincteneren. Doch eenige zeggen tot voordeel van die van Hollant dat voor dezen eenpaerige resolutie bij de provinciën was genomen van noch den coning, nochte het parlement te assisteren, welcke resolutie zij zeggen zonder haere kennisse ende consent niet verandert en heeft connen werden.[3] De deliberatie van iet te statueren tegen monsieur Germain is buiten apparentie van reden.[4] De coninginne van Engellant meene ick niet dat zoo haest zal vertrecken, ofte zoo zij vertreckt, eer in Vrancrijck comen als gaen nae Engelant, alwaer men zegt dat den coning delibereert van te vertrecken nae Ierlant.

De questie met de heer Spierinck heeft goede consideratiën. Gepresupponeert dat men de residenten aldaer, uitgenomen de titulen ende preseantie, in de reste tracteert als ambassadeurs, zoo dunct mij dat de citatie moet geschieden niet aen hem, maer aen de personen die de turbele hebben gedaen ende in rei vindicatione aen zijne onderwinders buiten zijn huize, eveneens off hij absent waere.[5]

Den grave van Guebrian moet staet maecken zooveel Spaenschen tegen zich te zullen crigen als de keiserschen zullen van doen hebben.[6]

Ick hadde wel gewenscht ende wensche alsnoch dat mijnheer den churfurst ende zijn heele hoogloffelijcke huis mochten blijven buiten het geschil van den coning ende het parlement, opdat zij t'zijner tijd de vruchten mochten genieten van eene goede vereeniging. Aen zijne churfurstelijcke Hoocheit heb ick geen zonderlinge dienst connen doen, maer altijd affectie [ge]had tot zijnen dienst ende aen monsieur Paul, die hier zijne churfurstelijcke Hoocheits zaecken doet, den besten raed gegeven die mij is mogelijck; waerin ick zal continueren als zulcx om veele redenen schuldigh zijnde ende meritere overzulcx geene bedancking.[7]

Zoo uEd. iet naerder verneemt van dat tweede Engelsche huwelijck, zal ick garen daervan zijn onderrecht.[8] Bidde om mijne gebiedenisse aen monsieur Johnsoon.[9]

3 October 1642.

3 De Staten van Holland vergaderden van 6 tot 19 september over de afkondiging van een verbod op wapen- en troepenzendingen naar een van de strijdende partijen in Engeland. De tekst van zo'n verbod zou ontleend kunnen worden aan een plakkaat van 21 maart 1628 (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 104-108).

4 Henry Jermyn (†1684), de rechterhand van koningin Henriëtte Maria, ronselde soldaten voor het koninklijke leger. Zijn actieve aanwezigheid in de Republiek leidde ertoe dat de Staten van Holland een onderzoek gelastten (*Res. SH,* dd. 18 en 19 september 1642).

5 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona was in meer dan één rechtszaak verwikkeld; vgl. de ‘Memorie raackende 't proces 'twelck voor den Hoogen Raad over Hollant, Zeelant ende Vrieslant in cas van maintenue tegens den Heere Resident Spiring gemoveert werd bij en vanwegen desselfs broeders ende susters, sampt deroselven kinderen, XII November XVI^{C} twee en veertigh’. De zaak die in deze brief besproken wordt, lijkt betrekking te hebben op een klacht die Spirings advocaat mr. Dirck Graswinckel in september had ingediend naar aanleiding van een exploot dat betekend was aan de ambassadewoning (vgl. no. 5444 (dl. XII), en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 865). Zie voor de processen, *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 160, p, 176-177 en p. 190-191.

6 Maarschalk Guébriant liet het Frans-Weimarse leger op 2 oktober bij Wesel over de Rijn trekken.

7 Karl Ludwig, zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts, was in 1639-1640 voor enkele maanden de gevangene van Richelieu geweest (*Bernard de Saxe-Weimar,* p. 473-475). In die periode werd Grotius regelmatig geconsulteerd door de keurvorstelijke agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen (*Repertorium der diplomatischen Vertreter* I, p. 396-403).

8 Het onderwerp - een huwelijk van de prins van Wales met Louise Henriëtte, de oudste dochter van Frederik Hendrik - werd dit jaar niet meer te berde gebracht.

9 Samson Johnson, predikant aan het hof van de keurvorstin-weduwe Elisabeth Stuart, de ‘Winterkoningin’, in Den Haag.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 3 Octob. 1642 uyt Paris.

5906. 1642 oktober 3. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Op Maenendagh laestleden is den cardinael Mazarini ende Fabre, die gouverneur zal zijn, met een groot garnisoen ingetrocken in Sedan, mevrouw de hertoginne zijnde eerst vandaer vertrocken nae Roussy.[2] Mijnheer den cardinael de Richelieu is van Bourbon-Lancy, alwaer zijne Eminentie bij 't baden niet veel voordeels en heeft bevonden, gegaen op de wegh nae Fontainebleau, alwaer men meent dat den coning mede haest zal comen.

Don Melos heeft eenighe van zijn volck gezonden nae den graef van Fontaine,[3] eenige maecken redoubtes ontrent Gravelinge, de meeste deel toonen haer ontrent Bethune, waerom den grave van Harcourt zich derrewaert begeeft om alle inval in Vrancrijck te beletten. Hertogh Carel is over de Sare ende werdt vervolgt bij monsieur du Hallier.[4] In Wildestein heeft den vorst van Beyeren van zijn volck gelegt met onwil van de keiserschen.[5]

Salze is aen de Fransoisen overgegaen den 15 Septembris.[6] De twee victoriën van den prince Thomas ende van monsieur de Gransei werden hier breedt uitgemeten, zoo dat men zegt dat den prince Thomas heeft verslagen achtien cornetten van de Spaensche ruiterie ende monsieur de Gransé den baron de Cey gedoot ende vierhondertendevijftigh van de vijanden gevangengenomen.[7] Men zegt dat den hertogh van Longueville Novara zoude becomen hebben door escalade.[8]

Den coninck van Spaegnie is noch te Sarragosse, de Spaensche vloot bij Roses sterck, zoo men hier zegt, zesendedertich galeien, tweeëndeveertich andere schepen, de Fransche tot Barcelone bestaende uit tweeëndetwintich galeien,

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5905. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 4/14 oktober 1642).

2 Namens haar echtgenoot Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, en bijgestaan door haar zwager François de Roye de La Rochefoucauld, graaf van Roucy, deed hertogin Eleonora van den Bergh op 29 september formeel afstand van het familiebezit Sedan. Terwijl zij en haar gevolg de stad uitreden in de richting van Mont-Dieu, naderden van de zijde van Donchery de troepen van de koninklijke gouverneur Abraham de Fabert. De ceremonie van de souvereiniteitsoverdracht werd besloten met de intocht van kardinaal Jules Mazarin (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 327-328).

3 Het nieuws dat Frederik Hendrik dit jaar zijn campagne wilde besluiten met een mars naar de omgeving van Maastricht, bracht don Francisco de Melo tot het besluit om versterkingen te sturen naar het leger van Paul-Bernard, graaf van Fontaine, aan de Maas, (*Gazette 1642,* no. 131, dd. 11 oktober 1642).

4 Volgens de *Gazette,* no. 131 *(supra)*, had hertog Karel IV zich verschanst te Sierck. Zijn achtervolger François de l'Hospital, sieur du Hallier, moest onverrichter zake terugkeren naar Neufchâteau.

5 Het kasteel Wildenstein was in bezit gekomen van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy. Tegen de zin van de keizer kreeg het een Beiers garnizoen.

6 De Franse maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en Charles de Schomberg, hertog van Halluin, waren op 15 september met de Spaanse gouverneur van Salses overeengekomen dat deze veertien dagen na ondertekening van de capitulatieovereenkomst de plaats zou ontruimen (*Gazette 1642,* no. 125, dd. 29 september 1642).

7 Vooral de *Gazette 1642* maakte grote ophef van de zege die prins Tommaso Francesco van Savoye op 9 september bij Mottalciata had behaald. Ook de fortuinlijke actie van Jacques Rouxel de Médavy, graaf van Grancey, in de Franche Comté kreeg de volle aandacht.

8 De aanval van Henri d'Orléans, hertog van Longueville, verliep minder succesvol dan hier wordt aangegeven; vgl. no. 5921.

tweeëndetwintich andere schepen. 't Spaensche leger dat geweest is binnen Tarragone begeeft zich buiten ende schijnt occasie te zoucken

om te vechten. Van het Fransche leger dat voor Perpignan ende Salze is geweest, is een deel gezonden nae Italië, een deel tot renfort van den marescal de La Motte-Odincourt.[9]

Chavagnac[10] is van Tarascone gebracht nae de nieuwe rechtbanck te Grenoble. Men spreect hier dat de coninginne van Engelant van mening is haer herrewaert te geven, waernae niet zeer en werdt verlangt.

Wij verstaen nu dat de baron de Cei niet doot en is, maer gequetst.[11] Dat hertogh Carel is nae Worms; dat de Fransche vloot zich heeft geretireert in de havenen van Provence; dat eenige meuteriën zijn geweest t'Engoulesme ende op andere plaetsen in Vrancrijck, maer door naersticheit t' ondergebracht.

3 October 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 3 Octob. 1642 uyt Paris.

En nogmaals: Broeder de Groot, den 3 Octob. 1642 uyt Paris.

5907. 1642 [oktober 3]. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cardinalis a Borbonio Lanciaco iam abiit.[2] Ibi et lavit se et luto linivit et stillis perfudit brachium, neque tamen id persanare potuit. Aiunt Galli poetae non egere eum brachio dextro, quia sinistra Perpinianum et Salsas ceperit et tot inimicos prostraverit.[3] Putatur lentis itineribus venturus Fontem Bellaqueum, quo et regem iturum, qui nunc vago venatu tempus terit. Ubi alicubi conquieverit, ibo ut ei gratuler de captis urbibus et res vicissim nostras ei commemorem.

Mitto quod iudicatum est contra Cinqmarcium et Thuanum:[4] illum quia mense Martio foedus clam regem fecit cum Hispano, hunc quia id scivit nec aperuit. Dixit Thuanus se semper id foedus improbasse, et cum sciret cum tempore mutata et consilia nec ullum inde iam periculum, veritum se fratrem regium regis odio obiicere, cum documenta ipse nulla haberet ideoque vel ad quaestionem rapi vel ut calumniator puniri posset.

9 In Catalonië bleef het leger van Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, attent op Spaanse uitbraken in de richting van de Roussillon.

10 Josué de Chavagnac (†1652) verkeerde ten tijde van de ontdekking van de samenzwering tegen Richelieu in de entourage van de markies van Cinq-Mars.

11 Gouverneur Claude de Bauffremont, baron van Scey, die volgens Franse zegslieden gesneuveld was bij de actie van de graaf van Grancey in de Franche Comté, werd enkele dagen later weer in Gray gesignaleerd. Dit nieuws verscheen tezamen met de hierna volgende berichten in de *Gazette 1642,* no. 128, dd. 4 oktober 1642.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 104; gedrukt in *Oxenst. Skrifter 2*. afd., IV, p. 232 no. 448. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 204.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 3 oktober 1642 (no. 5906).

3 In gelegenheidsverzen werd aan de geteisterde rechterarm van Richelieu gerefereerd; vgl. *Lettres Richelieu* VII, p. 159.

4 Het vonnis op 12 september 1642 te Lyon gewezen in de zaak ‘entre le procureur-generaal du Roy, demandeur en cas de crime de lese-majesté, d'une part, et messires Henry Defiat de Cinq Mars, grand escuyer de France, et François-Auguste de Thou, conseiller du Roy en son conseil d'Estat, prisonniers au Chasteau de Pierre-Cize de Lion, defendeurs et accusez d'autre ...’ (*Thuani historia* VII, X, p. 86-87).

Capta est Salsa mensis Septembris XV, ut hic numeramus. Late hic, ut mos est, praedicantur victoriae duae, altera principis Thomae, altera Granseii. Dicitur enim princeps Thomas disiecisse hostium turmas octodecim, Granseius interfecto barone Ceio captivos fecisse CCCCL.

Dux Carolus Saram transiit; persequitur eum adhuc Halerius. Sedano iam rex potitur.[5] Lunae die proxime exacto cardinalis Mazarinus et praefectus ibi futurus Fabrius cum gravi praesidio urbem intravere, digressa inde ducis Bulionii uxore.

Rex Hispaniae adhuc esse dicitur Caesaraugustae. Classis Hispanica apud Rosas esse dicitur navium longarum XXXVI, aliarum XLII. Gallica apud Barcinonem longarum XXII, aliarum LXIII. Qui Tarragonae fuit Hispanorum exercitus, procedit inde videturque occasionem quaerere proelii. Gallorum qui Perpinianum et Salsam obsiderunt, alii in Italiam missi, alii Motae Odincurtii auxerunt exercitum. Dux Longavillanus dicitur nocturno usu scalarum Novaram cepisse.

Dux Bavarus suum in Wildesteino praesidium posuit haud satis volentibus caesarianis. Hispani qui sub Melone sunt partim ad Fontanum missi sunt, partim loca circa Gravelinam muniunt, partim circa Bethunam haerent, quo et Harcurtius se confert, ut eos impediat ne in Galliam penetrent. Chavagnacus, qui domesticus Cinqmarcii fuerat, missus est ad novos iudices, qui Gratianopoli ad tempus considebunt.

Regina Angliae avet venire in Galliam. Parlamentariorum exercitus adversus regem Angliae venit ac forte necessitatem ei iniiciet se recipiendi ad Hibernos pontificios. Robertus princeps Palatinus, qui regis equitatui praeest, pugnavit infeliciter.[6]

Deus, excellentissime et illustr[iss]ime domine, Sublimitatis tuae et valetudinem et consilia prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIV[*sic*]/XXIII Septembris 1642.

Baro Echius,[7] ad quem scripsit antehac illustrissimus dominus marschallus Hornius, hanc mihi epistolam, se vero et Sublimitati tuae et domino Hornio commendat avidus resumendae militiae Suedicae.

Intelligimus baronem Ceium non mortuum esse sed vulneratum; ducem Carolum ire Vormatiam versus. Seditiones Incolismae et aliis in Galliae locis repressas. In Anglia Portsmutum captum a parlamentariis, sed Westcastr[i]am esse pro rege,[8] item regiones Nottinghami, Derbyae, Licestriae, Northumbriae, Durhamii. Et copias regis esse decem millium qui pedibus merent, equitum ter mille, et crescere indies. Gallica classis Barcinone se recepit in portus Provinciae.

5 Het copieboek Dresden geeft: ‘petitur’.

6 Prins Ruprecht van de Palts die afgelopen maand in Engeland was teruggekeerd, had van zijn oom Karel I het bevel over de koninklijke ruiterij aangeboden gekregen. Tot verontwaardiging van de parlementsgezinden startte de prins zijn campagne met het plunderen van huizen van hun medestanders in Warwickshire (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 148, en *Gazette 1642,* no. 128, dd. 4 oktober 1642).

7 Telg uit het Zweedse geslacht Ek, Eck of Echius (vgl. *SBL* XII, p. 558), die wellicht in Frans-Weimarse krijgsdienst was getreden. De brieven die veldmaarschalk Horn en ambassadeur Grotius met hem wisselden, zijn niet teruggevonden.

8 De vesting Portsmouth kwam op 17 september in handen van het Parlement. Niet lang daarna trachtten koningsgezinde troepen versterkingen aan te brengen te Chester (Westchester) (*Gazette 1642*, no. 128, dd. 4 oktober 1642).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Cardinalis valetudo eiusque cura. Poetarum adulatio. Cincqmartio et Thuano dicta sententia. Duae Gallorum victoriae. Sedanum captum. Varia. Anglica.

5908. 1642 oktober 3. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Vous verrés icy l'arrest donné et executé contre monsieur de Thou[2] pour avoir sceu le traitté faict pour le frere du roy en Espagne et n'en avoir pas donné cognoissance au roy, sur quoy il a dict l'avoir improuvé et les temps ayant faict changer les conseils au frere du roy, le duc de Boullon et Cinq-Mars, qu'il n'avoit pas creu devoir mettre mal ces personnages avec le roy et que n'ayant point de preuve, il courrut risque d'estre mis à la torture et traitté en faux delateur. Quoy que ce soit, monsieur de Thou est regretté d'un chascun.

Le cardinal Mazarini et Fabre ont mis la garnison du roy dans Sedan Lundy passé. L'abolition du duc de Boullon portoit cette condition et que la grace luy est donnée sur les intercessions de madame la landgrave et du prince d'Orange.[3]

Le grand cardinal est party de Bourbon-Lancy, où il s'est baigné, mis de la boue et des esgoutes sur son bras aveq peu de profit. Les François disent qu'il n'a pas besoing de son bras droict, qui a pris Salce et Perpignan du bras gauche.

Salce s'est rendue le XV de Septembre. Le roy d'Espagne est encore à Saragosse, l'armée navale d'Espagne composée de XXXVI galeres, quarante-deux vaisseaux prèz de Roses, celle de la France de XXII galeres, LXIII vaissaux à Barcelone. L'armée terrestre d'Espagne qui a esté [à] Tarragone se met en campagne et cherche comme il semble le combat. Les trouppes françoises qui ont pris Salce et Perpinian, en partie sont allées en Italie, en partie ont renforcé le marescal La Motte-Odincourt.

Le duc de Baviere a mis de ses gens à Wildestein, contre la volonté de gens de l'empereur. Le duc Charles a passé le Sara, monsieur du Hallier le suit. Don Melos a envoyé une partie de ses gens vers le comte de Fontaine, une partie faict de redoubtes près de Gravelingen, la pluspart se montre aux environs de Bethune. Monsieur le comte d'Harcourt les approche pour les empescher qu'ilz n'entrent en France. On nous dict que le duc de Longueville a pris Novara par escalade. Chavagnac est mené vers les noveaux juges à Grenoble.

Je voy que les malheurs l'un sur l'autre accablent le bon roy d'Angleterre, qui n'a pas merité de ses subjects un tel traittement. On croit icy que sa Majesté se pourroit bien retirer en Irlande et la reine sa femme en France. Il me semble que les Estatz d'Hollande veulent disputer leur authorité contre les Estats-Generaux en une occasion tres odieuse. C'est le vent de ministres, qui soufflent à Dordrecht, Haerlem, Leyden et dans la Nord-Hollande.[4] La lettre du roy d'Angleterre au pape[5] ne contient que des termes honestes et point obligatoires. Si elle est supposée, tant mieux. La negotiation du comte d'Auersberg nous fera bientost veoir, s'il y a apparance de la paix, ou s'il se faudra resoudre à la continuation de la guerre.[6]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 70.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 3 oktober 1642 (nos. 5906 en 5907).

3 In de koninklijke gratiebrief van 15 september aan de hertog van Bouillon werd uitdrukkelijk melding gemaakt van de interventie van de landgravin van Hessen-Kassel en de prins van Oranje; vgl. no. 5887.

4 In de Staten van Holland drongen de streng calvinistische gedelegeerden nog het meest aan op het verlenen van steun aan de Engelse parlementsgezinden.

5 Het pamflet *Aenschout twee brieven, den eenen gheschreven bij den paus Gregorius de XV^{de} aen Charles ...; den anderen is een andtwoordt ...;* vgl. nos. 5882 en 5897.

6 Met het oog op de sinds december 1641 aangekondigde vredesconferenties voerde de keizerlijke onderhandelaar Johann Weichard von Auersperg aan het hof van koning Christiaan IV besprekingen over het aangaan van nieuwe politieke samenwerkingsverbanden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. XXI-XXV).

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 3 Octobre.

Les roys de Pologne et de Danemarcq prennent grand ombrage sur l'ambassade de Brandenburg en Suede. Le baron de Sei n'est pas mort, mais blessé; le duc Charles [est] vers Worms, l'armée navale aux ports de Provence. Il y a eu des seditions à Angoulesme et aux autres lieux de la France, mais on les reprime.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

5909. 1642 oktober 6. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

Ayant receu vos lettres de l'onziesme et dix-huictiesme de Septembre, j'ay envoyé vers la Suede ce qui y estoit destiné et suis marry qu'en vos affaires particulieres je ne vous puis estre utile, puisque monsieur Hoeuft est resolu de ne donner pas un soux sur les ordres de Suede avant que d'avoir ses descomtes, lesquels il sollicite perpetuellement. Pourtant vous ferez bien d'escrire sur vostre faict à monseigneur le grand chancelier, à monsieur le marescal Horn et à monsieur l'ambassadeur Salvius, auxquels il est tres facile d'apporter du remede à vos plainctes.[2]

Le roy continue la chasse, guerre loing de cette ville, et le cardinal l'usage des bains.

Le marescal Torstenson est allé pour lever le siege de Grosgolauw et il y [a] des advis que son desseing est reussi, nonobstant que [nous] n'avons point encore la certitude.[3] Coningsmarck cependant a levé le siege de Seizt et attire vers luy beaucoup de forces.[4] Les ambassadeurs de Brandenburg et le marescal Horn sont arrivez et bien receus à Stockholm.[5]

Le roy d'Angleterre commance[6] à avoir quelques navires et par terre dix mille gens de pied, trois mille chevaux, sur lequels chevaux commande prince Robert. Mais les Estatz particuliers d'Hollande contre la volonté des Estats-Generaux et du prince d'Orange par la suscitation des ministres ont retenu quelques navires et gens de guerre, qui alloyent vers ledict roy.[7]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 72. Antw. op no. 5884 en een ontbrekende brief van 11 september.
2 Sinds de Parijse bankier Johan Hoeufft geweigerd had op eigen initiatief tegemoet te komen aan de financiële noden van de Zweedse resident te Zürich, kon Marin alleen nog maar hopen op de welwillendheid van kanselier Axel Oxenstierna, veldmaarschalk Horn en de Zweedse ambassadeur te Hamburg Johan Adler Salvius.
3 Zonder grote tegenstand van de keizerlijken had de Zweedse hoofdmacht op 10 september de bedreigde vesting Glogów ontzet. Volgens plan rukte het leger nu in zuidwestwaartse richting op. Bohemen leek de uiteindelijke bestemming te zijn (*Doc. Boh.* VI, p. 436 no. 1321).
4 De ruiters die de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in augustus te Zeits had gestationeerd, werden omstreeks 20 september teruggeroepen (*Gazette 1642,* no. 132, dd. 18 oktober 1642). De *Gazette* van 4 oktober (no. 127) berichtte slechts over de belegering van Naumburg.
5 De *Gazette,* no. 127 (*supra*), opende met het nieuws dat veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn op 9/19 augustus weer in zijn vaderland was teruggekeerd. Terloops werd ook melding gemaakt van de aankomst in Stockholm van de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim.
6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 3 oktober 1642.
7 De Staten van Holland verdachten de prins en de Staten-Generaal van het geven van een voorkeursbehandeling aan het huis Stuart.

Après la prinse de Salce nous n'avons rien d'important de ces quartiers-là, mais les galeres et les navires de la France sont revenus de là aux portz de Provance. Une partie de l'armée

qui a esté devant Perpignan et Salce est donnée à Motte-Odincourt, une partie envoyée en Italie, où on dit que le prince Thomas a eu une grande victoire sur la cavallarie ennemie.

Je suis, monsieur,
le vostre.

6 Octobre.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

5910. 1642 oktober 6. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Pro libro tuo ad (me m)isso gratias habeo, in quo multa reperio accurate sane tractata, quae mihi se valde probant. Sed nescio cur epistolam principis nulla sane necessitate adigente adiungere libuerit. Videtur enim aliqua iis fieri iniuria, quorum litterae se insciis et viventibus vulgantur. Reigersbergius etiam aegre fert nomen suum in ista epistola extare ideoque omnino editionem dissuasurus erat.[2]

Vossius, qui iam in Frisiam ad adornandas filio Mathaeo nuptias profectus est,[3] ante abitum suum filiis meis dixit nosse se quendam hominem Amstelodami Graece satis peritum, utpote qui rector scholae fuerit, nomine Simonidem Heusdanum, quem concinnando in Anthologiam indici aptissimum putat.[4] Tu iam quid fieri velis indica.

Gallis commodum accidisset, si iam et Rosas expugnare potuissent.[5] Quid novitas ista confiscationis Mediolani incepta porro productura sit scire avebo,[6] itemque quid

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 261. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5897, beantw. d. no. 5918.
2 Willem de Groot bevestigt de ontvangst van het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183). Niet al te goed te spreken was hij over het besluit van zijn broer om een twintig jaar oude brief van Frederik Hendrik in de uitgave op te nemen; vgl. no. 776 (dl. II).
3 Vossius' zoon, de historiograaf Matthaeus (1611-1646), trad op 22 november 1642 te Leeuwarden in het huwelijk met Johanna de Veno (Rademaker, *Life and Work of G.J. Vossius,* p. 339-340 en p. 442).
4 Aan zijn studenten Johan en Jacob de Groot had Vossius verteld dat de Amsterdamse rector 'Simonides' van Heusden wellicht bereid zou zijn mee te werken aan de voltooiing van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Anderhalve maand later kwam Willem de Groot tot de ontdekking dat de voorgedragen kandidaat zijn vrije tijd bij voorkeur besteedde aan de bestudering van de wijnfles; vgl. no. 5959. Nadere bijzonderheden over de Amsterdammer zijn niet te geven; zijn naam komt niet voor op de 'lijst van rectores 1536-1945' in J.H. van den Hoek Ostende, *Inventaris van de archieven van scholarchen en curatoren en van de rector van de Latijnse School 1682-1945,* Amsterdam 1968, p. 31.
5 Het bezit van de havenplaats Rosas zou de positie van de Fransen in de Roussillon kunnen verstevigen.
6 De maatregelen die gouverneur Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, in het hertogdom Milaan tegen Savoyaardse goederen en bezittingen wenste te ondernemen (*Archivo de Simancas, Catálogo XXIII, Papeles de estado, Milán y Saboya,* p. 341 (49)).

de Sedano futurum sit.[7] Ego Bricmautio aliquam novae praefecturae offam aut bonam pecuniae summam obiici debere arbitror, ne domini, quamvis captivi, voluntati reluctetur.

Si libellos de privata tua re Roterodamensibus decurionibus dari velis,[8] id rogo alicui e Roterodamensibus per epistolam iniungas, ne ipsi opera sua fraudi sit apud rectores. Ego

7 De hertog van Bouillon had afstand moeten doen van het prinsdom Sedan. In het kader van de overdracht van de souvereiniteit aan de Franse kroon moest de hertogelijke gouverneur Jacques Briquemault plaats maken voor de nieuwe gouverneur Abraham de Fabert.

8 De verzameling *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot...* (*BG* no. 889) was aangelegd met het oog op een proces dat Grotius tegen de Rotterdamse

semper credidi debere te causam istam per viam arresti Rothomagi aut alibi in Gallia in ius ducere debere, et cur id nolis nescio. Certe cur apud scabinos Roterodamenses litigare velis, non percipio. Praestaret id coram Curia fieri, ne trinis appellat(io)nibus res trahatur.

Hic nihil iam geritur, nisi quod (inte)r Batavos et Foederatos gliscunt discordiae, orto ex rebus Anglicis initio,[9] quae iam regias partes quod attinet sane pessime se habent nisi quod reconciliationis aliqua spes affulgere dicitur, sed non sine iactura regiae auctoritatis et quidem gravissima.

Vale, frater optime, et nos ama,
tibi obedientissimus,
Guilielmus Grotius.

Hagae, VI Octobris 1642

Adres: Monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris. Port 14 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Oct.
En in dorso: 6 Oct. 1642 W. de Groot.

5911. 1642 oktober 10. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Videmus plane propositum fuisse potentibus perdere Thuanum. Nihil ei obiici potuit, nisi quod federis cum Hispano initi notitiam habuerit. Idque in ipsum ut diceret Cinqmarcius adductus fuit arcano cancellarii colloquio, tormenta ei minantis ni agnosceret, et si agnosceret spem dans vitae, sed inanem. Intellexerat autem hoc Thuanus aliquo post tempore, cum iam mutata essent consilia. Ipse vehementer id improbavit. Quod si ad regem pertulisset indicium, nulla habens documenta periclitaturus fuerat haberi pro falso delatore. Statim atque hoc Cinqmarcius dixit et ipse coram eo fassus est, ivere iudices ad sententiam, quae eodem die scripta, pronuntiata et exsecutioni mandata est. Magnus ubique est moeror ex hac morte.[2]

Nostras chartas de negotio cum Rotterodamensibus legi gaudeo, item illa non male scripta contra Laurentiaden.[3] Scripturas interpretandi libertas, quae nunquam tanta fuit quanta hoc saeculo, repagulis quibusdam coercenda est. Ea autem repagula sunt consensus saeculorum et gentium in aliquo dogmate. Omnia loca

9 De zeegewesten Holland en Zeeland verdedigden het standpunt dat prins en Staten-Generaal zich ten aanzien van de Engelse geschillen neutraler moesten opstellen.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 943 App. no. 622. Antw. op no. 5901, beantw. d. no. 5926.

2 In de hoop dat hij met een volledige bekentenis zijn leven kon redden, had de markies van Cinq-Mars op de laatste dag van het proces ten overstaan van kanselier Pierre Séguier verklaard dat de medeverdachte François-Auguste de Thou alles wist van het geheim verdrag met Spanje dd. 13 maart. Dezelfde dag - de 12de september - lieten beide 'samenzweerders' het leven op het schavot ('Procez de MM. de Cinq-Mars et de Thou' in *Archives curieuses de l'histoire de France,* 2e série V, p. 295-308).

3 De *Autentycque stucken* (*BG* no. 889) en het geschrift *Verwondering aan Jacobus Laurentius* van een onbekend medestander van Grotius in de Republiek.

Scripturae quae agunt de poenis post hanc vitam egregie putant a se solvi tum sociniani tum Camphusiani.[4] Ego vero quo magis Scripturas lego,

4 Dirck Raphaëlsz. Camphuysen (1586-1626) studeerde theologie te Leiden waar hij onder invloed kwam van het arminianisme. In 1620 moest hij uit de Republiek vluchten, maar keerde twee jaar later terug en vestigde zich als predikant te Dokkum. Zijn tolerante - weliswaar anti-calvinistische - denkbeelden legde hij vooral vast in het werk getiteld *Van 't onbedrieghelyck oordeel* (*BWPGN* II, p. 11-17).

eo magis video rectum eorum sensum congruere cum traditione, maxime in negotio iustificationis, in quo protestantes sine causa triumphant. Ut antehac scripsi, plura sunt quae docti et doctores scire et docere debent quam sine quorum cognitione nemo de plebe servari possit. Et habent illa suas quoque utilitates. Regimen vero ecclesiae quale esse debeat maxime ex traditione constat. Si indocti converti non possunt nisi amotis illis quae cum legibus illorum positivis pugnant, nunquam convertentur. Legem autem nullas in sacro usu habendi imagines non esse naturalem Cherubinorum exempla docemur.[5] In quaestione τρίαδος video catholicos multo tractabiliores esse calvinistis. Et facile iudaeo puto id persuaderi posse quod illi exigunt.

De Groenlandia si quid cognoscas, discam lubens.[6] De domino Spiringio doleo.[7] Opto illi valetudinem meliorem.

In Voto pacis praeter erratum de quo scripsi, est et aliud quod in omnibus exemplaribus corrigi pervelim. Pagina 42 positum est comma inter 'Gersonem' et 'Bucerum', cum ego neque Gersonem accusem doctorem Parisiensem, neque M. Bucerum, qui episcoporum ordinem probavit, sed Gersonem Bucerum, hominem nuperum, Bernae [*sic*] ministrum.[8] Sunt alia minora quae non opus est corrigi, nisi nova fiat editio: ut [p.] 102 'qualis' pro: quales, [p.] 106 'longe' pro: lege, p. 111 'aliter' pro: alite.

Sors Thuani eo deplorabilior, quod septem e iudicibus[9] eum ad exilium tantum damnavere. Allegavit ex paterna historia exemplum eius qui de duce Guisio quaedam Henrico III detulerat, et cum probare non posset tractus fuit equis.[10] Dicitur cardinalis Riceliacus fore legatus a latere.

Saluta, quaeso, matrem, uxorem tuam, liberos et amicos,
tibi obligatissimus frater,
Hugo Grotius.

5 Vgl. *Exodus* 25 : 18-20 en 26 : 1.
6 Het bericht dat Bruyn van der Dussen twee zeelieden had ontmoet die dit jaar 'vera Groenlandia' hadden mogen aanschouwen.
7 Petter Spiring Silvercrona, de Zweedse resident in Den Haag, was de laatste tijd slecht ter been.
8 In zijn brief van 3 oktober (no. 5904) had Grotius al een correctie gesignaleerd voor een eventuele herdruk van zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183). De te verwijderen komma is te lezen *ad art. VII* (*Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 658 r. 60B). Met het weghalen van de misplaatste komma maakte Grotius van twee grote theologen één kleine: de Veerse predikant Gerson Bucerus (ca. 1565-1631) die op 16 augustus 1608 zijn huwelijk met Maria van Reigersberch had ingezegend (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 107-108). Helaas ging deze verandering voorbij aan de verzorgers van herdrukken van het *Votum* (*BG* nos. 1184-1189).
9 Volgens de officiële papieren stemden slechts 2 rechters tegen het doodvonnis (*Lettres Richelieu* VII, p. 122 n.).
10 De *Historiarum sui temporis ab anno ... 1543 usque ad annum ... 1607 libri CXXXVIII* van Jacques-Auguste de Thou. De zaak zou betrekking kunnen hebben op de executie (door ophanging) van de advocaat François Le Breton op 22 november 1586. Een beter voorbeeld geeft Pierre Dupuy in zijn 'Mémoires pour servir à justifier l'innocence de Messire François-Auguste de Thou', waarin gesproken wordt van een 'sieur de G. lequel ayant accusé un prince d'un crime tres atroce contre la personne du Roy, et ne l'ayant pû prouver, fut condamné(e) à mort, et executé par arrest du Parlement de Paris du 4 octobre 1617' (*Thuani historia* VII, X, p. 54). Volgens het verslag van een ondervraging op 9 september moet François-Auguste alleen gezegd hebben 'qu'après avoir beaucoup considéré dans son esprit s'il pourroit honnestement déclarer au Roy ce qu'il sçavoit de ce traicté, qu'il avoit jugé ne le pouvoir faire sans mettre sa vie et son honneur dans un péril manifeste et tout apparent ...' (*Archives curieuses,* 2e série V, p. 300-301).

Lutetiae, 10 Octobris 1642.

Omnino opus erit chartarum editarum XXX exempla mitti Rotterodamum quo tempore coibit ordo, ut per ianitorem tradantur.[11]

11 De uitreiking van de *Autentycque stucken* aan het voltallige stadsbestuur van Rotterdam.

5912. 1642 oktober 10. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coning ende den grooten cardinael werden verwacht te Fontainebleau. Den cardinael Mazarini is wedergecomen van Sedan hebbende Fabert daer gelaeten in het gouvernement.[2] Mevrouw van Bouillon is te Roussy, alwaer zij haeren man is verwachtende.[3]

De Spaensche vloot blijft bij Roses ende de Fransche in de havenen van Provence. Monsieur de La Millerai rust te Lions.[4] Mercy[5] is bij Suls op de Necker, du Hallier te Neufcastel in Lorraine, hertogh Carel te Thionville, de graven de Guiche bij Guise, Harcourt bij Monstreuil, don Melos bij La Bassee, 'tselve sterckende, Beck in Lutsenburg zonder iet notabels uit te rechten.[6]

De Fransoisen hebben het casteel van Salze gedemolieert[7] ende de Spaegnaerden demanteleren veele plaetzen in Piedmont om met de bewaering van dien zich niet te beswaeren.

Wij hebben hier twee ambassadeurs die t'huis sijn gecomen, Ferté-Imbert uit Engelant,[8] d'Avaux uit Hamburg.[9]

Men gelooft de coninginne van Engelant over Brabant herrewaerts comt. Haer comste zal minder gevreest werden, omdat de coninginne-moeder doot is, ende den coning van Engelant schijnt in termen te zijn van te accorderen met het parlement; welcke conings zaecken hier favorabler zoude[n] zijn, zoo men niet en meende dat den raed die zijne Majesteit heeft gevolgt meer gunstigh is geweest aen de Spaensche ende keisersche als aen de Fransche progressen, werdende hier oock gelooft dat den ambassadeur Roo te Wenen ligue heeft aengeboden zoo offensyf als defensyf met het huis van Oostenrijck.[10]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 11/21 oktober 1642).

2 Abraham de Fabert die sinds de 29ste september de Franse kroon vertegenwoordigde in het prinsdom Sedan. Administratief gezien bleef het gebied autonoom. Van het voornemen om het prinsdom in te lijven bij Champagne werd afgezien (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 332).

3 Op 4 oktober kreeg de hertog van Bouillon toestemming de gevangenis te verlaten (Congar, *o.c.,* p. 325).

4 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, die dit jaar de Spanjaarden had verdreven uit Collioure, Perpignan en Salses.

5 François de Mercy, de bevelhebber van het Zwabisch-Beierse leger.

6 Zowel aan het Lotharingse front - gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, versus hertog Karel IV - als aan het front tussen Calais en Rijsel leken de strijdende partijen uit te rusten van de campagnes. De mededeling dat Johan van Beck naar Luxemburg was teruggekeerd, verscheen ook in de *Gazette 1642,* no. 131, dd. 11 oktober 1642.

7 Overeenkomstig de capitulatievoorwaarden van 15 september had het Spaans garnizoen op 29 september stad en vesting van Salses vrijgegeven aan de Fransen.

8 De Franse ambassadeur Jacques d'Estampes, markies van La Ferté-Imbault, was op verzoek van koning Karel I uit Engeland weggeroepen. Op 24 september aanvaardde hij de terugreis naar zijn vaderland (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 163).

9 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, de Franse gevolmachtigde ter vredesconferentie, had zijn standplaats Hamburg verlaten om afscheid te nemen van zijn stervende vader.

10 Vooral in Frankrijk werd gaarne geloof gehecht aan het gerucht dat Sir Thomas Roe tijdens zijn maandenlange verblijf in Wenen over meer zaken dan alleen over de kwestie van de Palts met de keizer had onderhandeld; vgl. *CSP Ven. 1642-1643,* p. 62-63, en *CSP Dom. 1641-1643,* p. 324-325.

Escot, biechtvader van den grooten cardinael, is met secrete ordre gezonden nae Rome.[11] Den hertogh [van] Parma hebbende wel achtienduizent man bijeen heeft een inval gedaen in

11 Weinig is bekend over de missie van Richelieu's biechtvader Jacques Lescot. De theoloog was al voorgedragen voor de waardigheid van bisschop van Chartres. Hij overleed in 1657 (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 135).

het Boulonnois[12] ende don Thaddeo doen teruggetrecken nae Castel Sint Joan.[13] Denzelven hertogh heeft sterck verboth gedaen van geen vrouwe, nochte kercken ende cloosters te forceren, nochte brant te stichten. Den paus begint te vresen ziende den hertogh van Parma zoo opentlijck gestijft zoo bij Vrancrijck als bij de princen ende potentaten van Italië.

Men zegt ons dat den coninck de appellatiën van Sedan zal doen gaen nae Parijs; dat den cardinael de Richelieu zal zijn legaet van den paus om de coninginne te croonen ende vanwegen den paus te assisteren de ceremoniën van den doop van 's conincx kinderen; dat in Catelagne het quartier is gebroocken;[14] dat de catholycke Ieren veel nemen op de Engelsche te land ende te water ende den coning van Groot-Bretagne tot haer roepen; dat Asac is in handen van de Turcken, verlaeten zijnde bij de Cozacken.[15]

10 October 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 10 Oct. 1642 uyt Paris.

5913. 1642 oktober 10. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime ac illustrissime domine,

Tam rex quam cardinalis ad Fontem Bellaqueum exspectantur.[2] Ego vero regis commodum opperior, ut ei gratuler de Perpiniano rebusque aliis prosperis nostrasque vicissim ei nuntiem. Davausius huc advenit. Putatur regina Angliae per Flandriam huc ventura, ut res mariti sui commendet, qui ab omnibus externis auxiliis exclusus, et crescente indies vi parlamentariorum, aegre exitum reperiet istis turbis ni[s]i per pactiones multum de regio iure imminituras. Nam ut ex Gallia armis iuvetur vix sperandum est, cum ipsius iussu Rous credatur Viennae egisse cum domo Austriaca de mutuo foedere arcendi inferendique belli.

Thuani mors omnibus gravis est, de quo historiam mitto.[3] Perrissius[4] cum corpore mortuae reginae matris per mare huc venit. Salzae arcem diruere Galli. Mileraius

12 Eind september bereikte Odoardo Farnese, hertog van Parma, in een voorspoedig verlopen mars de oevers van het Trasimeense meer (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 870-872).

13 Taddeo Barberini die officieel aan het hoofd stond van het pauselijke leger, liet in deze fase van de strijd de verdediging van het hertogdom van Castro aan anderen over (*DBI* VI, p. 180-182).

14 De Spaanse troepen die te laat waren gekomen om Perpignan te redden, begonnen uit onvrede dorpen in Catalonië in brand te steken (*Gazette 1642,* no. 131, dd. 11 oktober 1642).

15 In dezelfde aflevering (no. 131) van de *Gazette* kon Grotius het laatste nieuws over de verovering van Asow lezen.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 105; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 233 no. 449. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 206.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 10 oktober 1642 (no. 5912).

3 De *Gazette 1642,* no. 128, dd. 4 oktober 1642, bracht slechts de officiële lezing van het proces tegen de 'samenzweerders' Cinq-Mars en François-Auguste de Thou. De 'ware' geschiedenis kwam beter aan het licht in de documenten die vrienden van de ongelukkigen verzamelden, zoals bijvoorbeeld in het geschrift 'Procez de MM. de Cinq-Mars et de Thou, 1642', uitgegeven in *Archives curieuses de l'histoire de France,* 2e série V, p. 283-309.

4 Met 'Perrisius' wordt gedoeld op Gautier de Pénis (Peny), voormalig Frans ambassade-secretaris te Madrid, die op 30 augustus opdracht had ontvangen om het stoffelijk overschot van Maria de' Medici († 3 juli te Keulen) naar Saint-Denis over te brengen.

Lugduni requiescit a laboribus. Classis Gallica manet in Provinciae portubus, Hispanica ad Rosas. Mercius Sulsae est ad Nicrum. Halerius ad sua rediit, duce Carolo veluti ad Theodorici Villam. Guichius comes ad Guisam est, ad Mompelium Harcurtius. Basseam validiorem facit Melos, reverso in Lucem-

burgicum Beckio. Mazarinus a Sedano huc rediit commendata Fabrio urbis eius custodia. Ducem Bulionium uxor sua Roussiaci exspectat.[5]

Advenit huc etiam qui in Britannia legatus fuit, Fertius Imbautius. Escottum, qui antehac cardinali a confessionibus fuit - confitetur autem quae vult - , nunc episcopum Carnutensem, cardinalis Romam misit ob arcana negotia. Dux Parmensis ad XVII millia habet in armis; cum parte eorum ingressus Bononiensem agrum, Thaddaeum in tutiora repulit. Vetuit severe, ne foeminae aut loca sacra violarentur et ne incendia fierent. Timere incipiunt qui territaverant. Nam et Galli et omnes Italiae potentes apertius quam antehac causam Parmensis sustentant.

In Batavis et agro Coloniensi de hybernis cogitandi tempus advenit.[6] In Pedemontana regione Hispani multis locis munimenta detrahunt, ne eorum custodia ipsis oneri sit.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatis tuae consilia ad bonum publicum regat,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXX Septembris/X Octobris 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Exiguae adiuvandi regem Angliae opes ex Gallia. Hyberna ducum Galliae supremorum. Cardinalis religio. Causa Parmensis revirescere incipit.

5914. [1642 oktober 10]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Ce n'a pas esté par complement, mais du fond du coeur que j'ay dict me resouyer de vostre reconvalescance, tant pour les autres raisons que pour les fruicts que le public en recevra. Et pourtant, tamquam voti reus,[2] je paye à Dieu pour cela ce que je puis, c'est à dire des tres humbles graces.

Monsieur Mazarini est revenu de Sedan[3] y ayant estably monsieur Fabert au gouvernement. On attend le roy et le grand cardinal tout triomphant à Fontainebleau. L'armée navale d'Espagne est prèz de Roses, la françoise aux ports de Provance, le marescal de La Mileray à Lions, d'Harcourt à Montreuil, de Guiche à Guise, Melos à La Bassée, Beck au Lutzembourg, du Hallier à Nieucasteel en Lorraine, le duc

5 Hertogin Eleonora van den Bergh bracht de eerste dagen van haar ballingschap door in het kasteel van haar zwager, de graaf van Roucy, nabij Laon.

6 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant was op 2 oktober bij Wesel de Rijn overgetrokken. Al eerder, op 16 en 17 september, had Frederik Hendrik zijn leger laten afmarcheren uit het gebied tussen Orsoy en Rheinberg.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 73.

2 Vgl. Vergilius, *Aen.* 5, 237.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 10 oktober 1642 (nos. 5912 en 5913).

Charles à Theonville, Mercy à Sulz sur le Necker, la duchesse de Bouillon à Roussy attendant son marry avec peu de gloire.

Nous avons icy deux ambassadeurs de retour, monsieur d'Avaux d'Hamburg et monsieur Ferté-Imbert d'Angleterre. Escot, qui a esté confesseur du grand cardinal, est envoyé à Rome pour des affaires secretz.

Le duc de Parme ayant en armes XVIII mille hommes est entré au Boulonnois, dont don Thaddeo estant espouvanté s'est retiré au Castel Saint-Jean. Ledict duc a faict defences tres rigoreuses de ne faire violance aux femmes, ny aux lieux sacrés, ny des incendies. Ceux qui cy-devant ont donné la peur, commencent en avoir, voyant le duc ouvertement supporté par

la France et les princes d'Italie. Les Espagnolz demolissent au Piedmont des places difficiles à guarder.

On croit que la reyne d'Angleterre viendra icy par la Flandre et son advenement sera moins redoubté à cause que la reyne-meere est decedée, et qu'on croit le roy d'Angleterre reduit à desirer d'accord avecq les parlementaires. Sa cause, qui de soy-mesme est bonne et meriteroit d'estre favorizée à cause de la consequence et de l'interest des roys, trouvera icy moins de support pour ce qu'on croit que le conseil que sa Majesté a suivy, a esté tousjours plus jaloux des prosperitez de la France que des progres de la maison d'Austriche, avecq laquelle on dit qu'encore tout fraischement l'ambassadeur Roo a eu ordre de faire ligue offensive et defensive.

Je vous envoye l'histoire deplorable de monsieur de Thou [qu'on a] faict mourir pour ce qu'il a eu cognoissance d'un traitté qu'il a improuvé.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Les François ont demoly la cittadelle de Salce. Sept juges sur le faict de monsieur de Thou ont esté pour un exile. Il a allegué un exemple d'un qui avoit declaré au roy Henry III les conseilz du duc de Guise et ne le pouvant prouver avoit esté tiré à quatre chevaux.

On nous dit qu'Asac est au Turq, que les Irlandois catoliques prennent beaucoup sur les Anglois et le roy de Grand-Bretagne appellent vers eux,[4] que le quartier est rompu en Catalagne, que le grand cardinal sera legat a latere pour couronner la reyne et assister pour le pape aux ceremonies du baptesme des enfens du roy.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

5915. 1642 oktober 13. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Nunc demum ex litteris tuis veram intelligo causam cur Cinqmarcius et Thuanus supplicio sint affecti. Unde illum quidem excusationem vix mereri, huius vero crimen in omittendo consistere tantum didici[2] atque ita ei idem evenisse quod Amyclis olim.[3] Sed haec dura esse nemo negaverit et potuerat certe locus esse gratiae in iuvene et qui de patria sua bene mereri poterat.

4 Het slechte Frans van de copiïst is de oorzaak van een ontsporing; de passage zal aldus gelezen moeten worden: ‘et qu'ils appellent le roy de Grand-Bretagne vers eux’.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 262. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5904, beantw. d. no. 5930.

2 François-Auguste de Thou droeg kennis van de samenzwering die Gaston d'Orléans, de hertog van Bouillon en de markies van Cinq-Mars tegen Richelieu hadden beraamd. Zijn ondergang had te maken met het feit dat hij niet tijdig de koning had ingelicht.

3 Zie Vergilius, *Aen.* 10, 564. Het was de inwoners van Amyklai verboden om alarm te slaan bij naderend gevaar: ‘Amyclas perdidit silentium’; vgl. de *Adagia* van Erasmus in *Opera omnia* II, Leiden 1703, kol. 334.

Libellus Laurentiadae oppositus non venit ex istis quas tu reris partibus, sed aliunde.[4] Nunc hoc tibi carmen mitto eiusdem materiae, quod mihi heri, quale hic vides, misit Wester-

4 De *Verwondering aan Jacobus Laurentius* kwam dus niet uit de kring van de Amsterdamse remonstranten.

banius.[5] De Anthologiae indice et Vossii super eo cogitatis scripsi nuper.[6] Petam a Blavio exempla ista duo Voti tui chartae melioris, quae misisse te scribis.[7]

Venit heri vesperi huc princeps Arausionensis. Eius adventus quid novi allaturus sit videbimus. Ordines Hollandiae nudiustertius comitia sua solverunt, sed decreta prius legatione in Zelandiam ut de negotio foederis inter tam vicinas provintias melius conveniat.[8] Vellem et alia de quibus inter istas provintias disceptatur amice componi, quod multum valeret ad infringendas aliorum machinationes.

Ex Anglia tam incerti afferuntur rumores et tantis parasangis distant quae a parlamentariis vulgantur ab iis quae iactant regiis partibus addicti, ut malim de iis nihil quam dubiae fidei nova perscribere.

Heri in Selandiam profectus est senator Reigersbergius, qui plane ob additam Voto epistolam in fermento est.[9] Addit et male a te dici Rivetum te eo solo nomine socini[ani]smi accusasse, quod ad socinianos scripseris, cum plures addiderit causas, quas tu scripto ad se misso refutaveris.[10]

Nunc quod addam non habeo, nisi quod secretario Hugenio successit Eicbergius, qui primus sub ipso scriba fuerat, idque praecipue principis opera et Batavis adiuvantibus.[11]

Deus te cum uxore et liberis diu servet incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XIII Octobris 1642.

5 Jacob Westerbaen (1599-1670), leerling van Vossius te Leiden, ging na de gebeurtenissen van 1618-1619 medicijnen studeren. Sinds 1629 ambteloos burger, wisselde hij het rustige landleven te Loosduinen af met het vervaardigen van dichtwerken (*NNBW*X, kol. 1177-1181). In *Alle de gedichten van J. Westerbaen,* 3 dln, Den Haag 1672, zijn enkele eerbewijzen aan Hugo en Willem de Groot opgenomen.

6 Willem bleef uitkijken naar een geschikte kandidaat voor het persklaar maken van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

7 Het betreft twee presentexemplaren van Grotius' *Votum pro pace ecclesiastica,* [Parijs] 1642 (*BG* no. 1183).

8 De Staten van Holland zochten in Zeeland steun voor het standpunt dat de Republiek in de Engelse geschillen belang had bij het voeren van een zo onpartijdig mogelijke politiek. Zie voor de instructie van de afgevaardigden, *Res. SH,* dd. 11 oktober 1642.

9 Grotius had in zijn *Votum* een twintig jaar oude brief van Frederik Hendrik opgenomen. In deze brief dd. 4 augustus 1622 (no. 776 (dl. II)), spreekt de prins over ‘vostre beau-frère le sieur Reigersberg’.

10 Het probleem komt aan de orde in de inleiding van het *Votum:* ‘Nunc ad prolegomena venio. Quam me sincere amet D. Rivetus, vel inde colligi potest, quod me apud legatos externos gravium haeresium accusavit, non alio argumento, quam quod ad Socinianorum quorundam literas respondissem, et quod nunc quoque omnia a me dicta sinistrorsum rapit. Ego vero etiam pagano homini ad me scribenti non negaturus fueram tam vulgare humanitatis officium, quod et Libanio saepe exhibuit Basilius’ (*Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 654 r. 14B). Voor Reigersberchs belangstelling voor de zaak ‘apud legatos externos’, dat wil zeggen, de zaak van de Poolse ambassadeur Andreas Rey, zie nos. 3366 en 3375, en Grotius' antwoord, no. 3390 (dl. VIII).

11 Johan Eyckbergh (†1664), vriend van de familie Huygens, werd in oktober de opvolger van Maurits Huygens, in leven secretaris van de Raad van State (*Briefw. C. Huygens* I, p. 148, en III, p. 355). Niet lang na zijn aanstelling huwde hij Maurits' weduwe Petronella Campe, dochter van de Veerse burgemeester Jacob Campe en Martha van Reigersberch (*Briefw. C. Huygens* VI, p. 259).

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 13 s. 4 l. 3 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Oct. Exemplar libri contra Laurentiaden.

En in dorso: 13 Oct. 1642 W. de Groot.

5916. 1642 oktober 14. Aan ...Maison Blanche.[1]

Monsieur,

Je vous suis bien obligé des novelles qu'il vous a pleu me mander du 18 du May.[2] On dit icy qu'Asac est aux Turcqs et le temps entre la date de vostre lettre et la reception, qui est auduord'huy, est assez long pour avoir tel et autres changements.[3]

Les amis en France vous manderont les malheureuses fins de messieurs Cinq-Mars et de Thou, comment le roy par la famine a pris Perpignan et mis guarnison dans Sedan sans coup ferir.

Je me contenteray de vous dire que noz Suedois[4] continuent à bien faire, que le marescal Torstenton a faict quitter le siege de Glogau et Coningmarck le siege de Zeist. Outre cela cestuy-là a battu l'arriere-guarde de l'armée imperiale à la retraitte et cettuy-cy metz soubz contribution la Saxe et la Franconie et a donné telle peur aux electeurs, qu'ils se sont hastez tous pour s'assembler à Francfort et faire venir l'empereur à la paix.[5]

L'electeur de Brandenburg a envoyé une ambassade solennelle en Suede pour obtenir la neutralité, ce que je croy que reussira. On commancera aussi à parler de marier nostre reine, qui est parvenue à l'aage d'entre seize et dix-sept ans.[6] Je vien de la cour, où j'ay laissé le roy en bonne disposition et monsieur le cardinal en meilleure que cy-devant.[7]

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur,

Hugo Grotius.

Le 14 d'Octobre 1642.

Bovenaan de copie staat: M. Maison Blanche.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 75. De volledige familienaam van de onbekende zou Baudouin de Maisonblanche (Bretagne) of de Bourcel de Maisonblanche (Lotharingen) kunnen zijn; vgl. *Répertoire de généalogies françaises imprimées* I, p. 167 en p. 264.

2 De niet teruggevonden brief lijkt uit een afgelegen oord, bijvoorbeeld uit Constantinopel, te komen.

3 Georg Keller bracht als eerste het nieuws van de verovering van de Zuidrussische stad Asow; vgl. no. 5846. Op 11 oktober kon Grotius in de *Gazette 1642,* no. 131, alle geruchten nog eens bevestigd zien in de laatste tijdingen uit Venetië.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Carl Marin dd. 6 oktober 1642 (no. 5909).

5 Drie dagen geleden was in Frankfort de ‘Deputationstag’ begonnen.

6 De Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim peilden in Stockholm de mening van de Zweden over een alliantie tussen keurvorst Friedrich Wilhelm en koningin Christina.

7 Lodewijk XIII hield tussen 11 en 15 oktober ontvangsten in zijn paleis te Fontainebleau (*Gazette 1642,* no. 133, dd. 18 oktober 1642).

5917. 1642 oktober 14. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, insonderss hochgeneigter herr,

Am 24. Septembris haben Ihr f[ürstl.] Gnad[en] marggraff zu Jägerndörff, churf[ürstl.] Brandenb. stadthalter, zu Berlin diese weldt gesegnet,[2] wird bey vielen

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 64. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

2 Ernst van Brandenburg, markgraaf van Jägerndorf, overleed op 4 oktober 1642. In april 1641

ein angenember fall sein, vnd darff woll wieder I. churf[ürstl.] Durch[laucht], nachdehm vff deroselben ietzo dass

gantze werck vnd stim allein beruhet, gefehrliche consilia geben. Gott wende ab alless, wass böss ist.

Von beeden armeen haben wihr wenig gewissess. Sie haben an den Böhmischen gräntzen nur eine meil wegess von einander gestanden.[3] Man hat wollen sagen, ob solte wass haubtsachlichess vorgangen sein, auch die vnsrigen Leutmaritz[4] eingenommen haben, aber keiness wirdt noch geglaubet. Schweinitz haben die vnsrigen verlassen, die thore gesprenget vndt die guarnison herauss genommen, Buntzel in brandt gestecket, Sprottaw aussgeplündert, in Lemberg[5] compag[nien] ruinirt, den ordt demantelirt, vnd damit Görlitz vorbey vff Friedland die marche gerichtet, von dannen sie weiter in Böhmen rücken werden. Daselbst wirdt grosse forcht vnd schrecken gespürt, vndt soll der fümffte man in den erblanden vffgebotten werden. Die vnsrigen haben mit ihrer eilenden marche dem feinde viel abgewonnen, in dehm sie viell besser vndt leichter zu den lebenss mitteln gelangen können.

In diesen quartieren continuiren die keyserl. ihre werbungen starck. Sie haben anschläge vff die an der Elbe stehenden Schwed. guarnisonen, man will aber sagen, ob solten sie wegen der haubt armee schlechten zustand daselbst hingehen müssen.

Königssmarck hat auch feinde gnug.[6] Wan aber erfolgen solte, wass man alhier vorgibt, ob solte nemblich M. du Hallier mit einer starcken armee an den Rhein kommen,[7] würde ihm Königssmarck eine gute last abgezogen werden.

Die Brandenburg. gesandten seind noch in Schweden. Von ihrer expedition hört man noch nicht. Gewiss ist, dass sie in der stille einen heyrath suchen;[8] wirdt auch in der cron woll angenommen, vnd da die religion nicht hindert, hofft man guthen fortgang. Dennemarck vndt Pohlen complotiren sehr, solchess zu hintertreiben.

Gott wirdt aber alles nach seinem willen schon zumachen wissen, deme Ew. Excell. zue allem hohem wollergehen ich getrewlich empfehle, vndt verbleib

Ew. Excell. gehorsamber diener
G. Keller m.p.

Hamb[urg], den 4. Octobris [1]642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Oct.

3 Begin oktober bereikten de Zweden de Boheemse grens bij Frýdlant. Bij de komst van de keizerlijken in het gebied, zwenkten zij echter af naar Zittau (*Doc. Boh.* VI, p. 437-438, nos. 1326-1330).
4 Litoměřice (Leitmeritz) in Bohemen.
5 De Silesische plaats Lwówek Śląski (Löwenberg) ten zuiden van Boleslawiec (Bunzlau).
6 Generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zich in augustus van de Zweedse hoofdmacht afgescheiden. In het land tussen Elbe en Weser bond hij de strijd aan met verscheidene keizerlijke detachementen. Volgens de laatste berichten lag hij nu met 1300 ruiters en 700 man voetvolk bij Saalfeld (*Doc. Boh.* VI, p. 438 no. 1330).
7 De Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, probeerde door te dringen tot de kwartieren van hertog Karel IV in de omgeving van Worms. Zijn expeditie eindigde echter bij de Saar (*Gazette 1642,* no. 142, dd. 1 november 1642).
8 Langzamerhand wist iedere politiek geïnteresseerde dat keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg naar de hand van koningin Christina van Zweden dong; vgl. de *Gazette 1642,* no. 137, dd. 25 oktober 1642: ‘Le bruit est grand par toute l'Allemagne que l'electeur de Brandebourg espousera la reine de Suede’.

5918. 1642 oktober 17. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De tuo iudicio super Voto meo mihi gratulor.[2] Gaudebo et aliorum iudicia cognoscere. Principis Arausionensis epistolam publicare coactus sum, tum Galliae, tum Suediae, addo et Germaniae et Angliae, maxime vero posteritatis respectu.[3] Nec debet ille aegre ferre, si virum honestum pro tali habuit. Iniqua neque ille a me exegit, neque ego praestitissem. Et pater principis idem fecit in multis literis ad se scriptis, etiam regis Hispanici. Vide l. Si epistolam, D. de acq. rer. dominio.[4] De Anthologia velim ubi redierit dominus Vossius aliquid de ipsius consilio constituas.[5] Et si nihil ibi fieri potest, librum huc remittas cum annexis.

Sedanum accepit a rege praesidium,[6] et multi maiores mutationes praesagiunt.

Chartae editae ad Rotterodamenses[7] mitti possunt sine mittentis nomine. Nam ego non video cui Rotterodamensium id mandare debeam. De arresto pridem cogitavi, nec ius deest. Sed ob rationes politicas incertus est successus. De scabinis ideo proposueram, quod putarem eos non iniquos et Rotterodamenses senatores eorum staturos iudicio. Cogitemus.

Lucanum[8] et poemata puto tibi non excidisse. Cordesii bibliotheca nunc per catalogum publicatur.[9] Rogatus a propinquis hoc epigramma scripsi:

Plura quis aggereret librorum millia, reges
Certatum Pharios inter et Attalidas.
Cordesius tenui censu, qualemque parare
Posset homo sanctae simplicitatis amans,

1 Gedrukt *Epist.,* p. 943 App. no. 623. Antw. op no. 5910, beantw. d. no. 5936.
2 Willem de Groot was in het bezit gekomen van het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183).
3 In een tijd waarin het gonsde van de geruchten over samenzweringen en geheime afspraken met de vijand kon Grotius wel enige goede woorden uit het vaderland gebruiken. Die voorspraak vond hij in de brief die Frederik Hendrik hem op 4 augustus 1622 had geschreven. Van belang is de volgende passage: ‘Je souhaiterois de pouvoir estre utile en vos affaires par deça, et m'y employerois de tout mon coeur; mais vous sçavez la constitution des affaires estre telle, que ny moy, ny vos autres amys ne pouvons vous y servir, comme nous désirerions bien. Je veux esperer que le temps y pourra apporter du changement, et que je vous pourray revoir en ce pays estimé et honoré, comme vos rares qualitez le méritent; de quoy je ne recevray pas moins de contentement que j'ay fait de vostre liberté’; vgl. no. 776 (dl. II).
4 *Digesten,* boek 41 titel 1 (de adquirendo rerum dominio), 65: ‘Si epistulam tibi misero, non erit ea tua, antequam tibi reddita fuerit’.
5 Vlak voor zijn vertrek naar Friesland had Vossius aan de zonen van Willem de Groot verteld dat hij een geschikte kandidaat gevonden had voor het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).
6 Het bericht over Sedan komt ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 17 oktober.
7 De aanbieding van exemplaren van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889) aan de Rotterdamse stadsbestuurders. Aan de hand van deze ‘stucken’ konden de Rotterdammers nagaan of Grotius rechten mocht laten gelden op uitbetaling van zijn pensionaris-tractement over de periode 1618-1634.
8 In juli had Blaeu de toezegging gedaan dat Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) spoedig konden verschijnen. Sinds die tijd werd weinig meer over de voortgang van de uitgave gehoord.
9 De bibliofiel Jean de Cordes was eind juli overleden. Met het oog op de belangstelling van Richelieu voor diens bibliotheek werd onder toezicht van Gabriel Naudé een *Bibliothecae Cordesianae catalogus, cum indice titulorum* opgesteld. In 1643 verscheen te Parijs een uitgave van de *Catalogus* (544 pp.) (ex. aanwezig Bibliothèque Nationale te Parijs, *sub voce* E. Seureau). In het algemeen waren de taxateurs die voor Richelieu optraden, niet te spreken over de toestand van de collectie. Zij schatten de waarde op 20000 ponden (*Lettres Richelieu* VII, p. 97 en p. 105).

Exsuperans reges animo studioque merendi,
Grande bonum populis omnibus, unus erat.

Quod si non numerum spectes, sed pondera rerum,
Plus haec quam regum bibliotheca tenet.

Si hoc tanti facis ut addere velis poematiis nostris, id tibi, mi frater, liberum relinquo.[10] Ego enim sentio me aetate declivi debere alia potius cogitare magis profutura saeculis. Et solet cum aetate vena illa Pegasea exarescere. Quare talia tui amicorumque iudicii facio.

Obsequia, quaeso, omnia defer optimae matri, et si quid a nobis desiderat, fac norim. Saluta et uxorem et liberos et amicos, et vale quam suavissime,

tibi obligatissimus frater,
Hugo Grotius.

Lutetiae, 17 Octobris 1642.

Miror dominum Reigersbergium de non vulgandis literis edicta nobis basilica dictare,[11] qui ipse meas literas tradiderit Riveto, me nesciente[12] et si scissem improbaturo. In illis autem quas ego edidi, nihil est non ipsi honorificum.

5919. 1642 oktober 17. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Uwer Ed. twee brieven van den 29 September ende 6 October[2] zijn mij beide op eenen tijd, te weten den 14 October, ter hande gecomen. Bedancke uwer Ed. voor de tijdingen. Ende omdat uwe Ed. wel zegt dat alles in deze tijd de penne quaelijck can werden vertrouwt, zoo zal ick mijne redenen van het uitgeven van de twee Fransche brieven[3] spaeren tot onze t'zamenspraecke, biddende uwe Ed. gelijck ick voor dezen heb gedaen een bequaemen tijd te willen nemen om ons te bezoucken.[4] Middelertijd zal d'heer van Zulichem zyn dat grooter ende wijzer personen als hij

10 Willem de Groot hield de verzameling *poemata* bij. Aan uitgave van de oude en nieuwe gedichten werd wel gedacht maar niet gewerkt.

11 Nicolaes van Reigersberch was vertoornd over het feit dat in de door Grotius aan de openbaarheid prijsgegeven brief van Frederik Hendrik (*supra*) aan het licht kwam dat hij in het verleden wel eens als verbindingsman tussen prins en balling was opgetreden.

12 Rivet had in zijn *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti ...* (*BG* no. 1172) een brief van Grotius aan Nicolaes van Reigersberch openbaar gemaakt. De brief die van [juni] 1608 dateert (vgl. no. 137 (dl. I)), was door een onzorgvuldigheid van Reigersberch in bezit gekomen van Grotius' opponent; vgl. no. 5670.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

2 De brief van 30 juni (no. 5770) is de laatst bekende brief van Nicolaes van Reigersberch uit het jaar 1642.

3 Grotius had in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) twee aan hem gerichte brieven opgenomen. Over de brief van zegelbewaarder Guillaume du Vair, bisschop van Lisieux, dd. 13 juni 1621 (no. 654 (dl, II)), maakte niemand zich druk. De andere brief, die van Frederik Hendrik dd. 4 augustus 1622 (no. 776 (dl. II)), riep bij de één verbazing, bij de ander - zoals bij Nicolaes van Reigersberch - alleen maar ergernis op.

4 De ergernis van haar broer ging ook Maria van Reigersberch ter harte. Zij schreef Nicolaes van Reigersberch op 25 oktober 1642 een lange brief over deze zaak (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch,* Leiden 1902, no. LXXV (p. 243-246)).

mij houden ‘pour un honnest homme’[5] ende monsieur Rivet dat men van mij met geen apparentie en can zeggen 'tgunt eenige van hem zeggen, dat hij niet als

5 Grotius' reactie op de brief van Santra Salebrosus (pseudoniem voor Constantijn Huygens, heer van Zuylichem) van 22 juni 1642, no. 5761.

proffijt en zoect met zijne religie.[6] Wat aengaet de propoosten gehouden bij den ambassadeur van Polen, ick mercke dat uEd. die niet zoo wel en hebt onthouden als die staen in uEd. brief aen mij op dat stuck geschreven,[7] die oock ter noot zal te passe comen, bijzonder tegen monsieur Rivet, die zoo fraei mijne brieven, die aen hem niet en zijn geschreven, weet te becomen ende uit te geven.[8]

Den 17 October 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 17 Octob. 1642 uyt Paris. Warom den brieff van sijne Hoocheyt is uytgegeven.

5920. 1642 [oktober] 17. Aan [N. van Reigersberch].[1]

De brief, drie dagen daarna geschreven, begint aldus:

Dingsdag laatstleden heb ik den koning[2] gesproken te Fontainebleau, zijnde zijne Majesteit minder mager dan voor dezen. Ik heb zijne Majesteit gelukgewenscht over 't bekomen van Perpignan en Salze, en het verdrag gemaakt met de princen van Savoien, en verhaalt de behaalde voordeelen van de heeren Torstenson en Koningsmark,[3] en aangedrongen de zaken van mevrouw de landgravinne, opdat hare Hoogheit tegen dezen winter mag worden behouden.[4] De koning heeft de gelukwensching wel aangenomen, en zich verheugt in onzen voorspoet.

Mijnheer de kardinaal was daer mede gekomen, naar zijne gewoonte gedragen door twaalf persoonen over een brugge daartoe gemaakt en gebragt in het huis, de muuren daartoe zijnde gebroken. Hij komt nu weinig over landt, meest door de

6 André Rivet, tegen wiens *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) was geschreven.

7 Reigersberch was in 1637 getuige geweest van een gedachtenwisseling tussen de Haagse hofpredikant Rivet en de Poolse ambassadeur Andreas Rey over Grotius' godsdienstige opvattingen. Van dit onderhoud bracht hij op 1 december 1637 verslag uit aan zijn zwager. Onder meer meldde Reigersberch in zijn relaas: ‘het gesprek in 't vervolg gevallen zijnde op de Remonstranten en Socinianen, zoo zeide de heer Rivet, dat eenigen meenden de Groot te hellen naar de Socinianen ...’; vgl. no. 3366 (dl. VIII), tekst naar Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 131.

8 Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch van [juni] 1608 (no. 137 (dl. I)), die in 1642 door Rivet was opgenomen in zijn *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti ...* (*BG* no. 1172).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 317-318. Mogelijk een fragment uit een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch; vgl. no. 5921.

2 Op dinsdag 14 oktober werd Grotius door de koning ontvangen.

3 De Zweedse bevelhebbers Lennart Torstensson en Hans Christoph, graaf van Königsmarck, die de afgelopen maanden tussen Oder en Weser verwarring hadden gezaaid onder de keizerlijken.

4 Het Hessische leger van graaf Caspar van Eberstein werd in het Nederrijnse gebied te veel aan zijn lot overgelaten. Naarstig werd gezocht naar goede winterkwartieren; vgl. de brief van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel aan Frederik Hendrik dd. 19/29 september 1642, in *Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 77.

rivieren naar Parijs, is uit het bedde geweest, als hij den koning ontfing, gestut door twee manspersoonen, en terstont gaan zitten.[5]

5 Koning en kardinaal ontmoetten elkaar op 13 oktober in het Hôtel d'Albret. Veel was veranderd sinds hun laatste onderhoud op 28 juni te Tarascon.

5921. 1642 oktober 17. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Mijnheer de cardinal is gisteren hier te Parijs gebracht. Mevrou[w] van Vandosme is met haere kinderen in Engelandt.[2] De hertoch van Bouillon is vrij hierdoor gepasseert nae Roussy, daer zijne huisvrouw is.[3] De presidenten die gerelegeert waeren en onder andre de president de Mesme, broeder van monsieur d'Avaux, hebben permissie hier weeder te coomen.[4]

Don Melos is noch bij Valencien en gaet mischien teegen den grave van Guebrian. De grave van Harcourt zijnde ontrent Sint Quintyn heeft hem belet eenich belech in Vranckrijck bij de hand te neemen. 't Volck van Beck loopen ontrent Reyms.[5] Hertoch Carel is in 't landt van Trier. Enige seggen dat hij aen sijn volck eenige schaeden heeft geleeden en hoopen dat monsieur du Hallier de armen vrij sal hebben om weeder te becoomen Sarbruch, Sint Avaut, Vaudrevange, Sirich.[6]

't Huwelijeck tussen prins Mauris van Savoye, voor desen cardinal, is door sijn procureur met de dochter van Savoye gesolenniseert te Thurin ende de bruit gebracht te Nizze.[7] 't Beleg van Novara is belet bij de reegens,[8] sulckx dat het Fransche leeger sich houdt bij Pont de Sture, het Spaensche bij Alexandrië. Den hertoch van Parma is in het Boullonnois met vierduisent paerden, 2 duisent man te voedt, 12 stucken geschuts.[9] De paus doet de frontieren van Romagne bewaeren met 3 duisent Duitsen en 2 duisent Spagnarden en 36 stucken geschutz. De ligue van Venetië, Toscane, Modena heeft oock groote macht op de been, waerdoor de vice-roy van Napels gebracht sijnde in eenige vreese heeft omtrent Capua bijeengetrocken 3000 Duitschen, 2000 Spanarden en veel geschutz.

De Portugeesen hebben veele scheepen gaende nae Hispagne van Hamburg ende andre Rijckxsteden genoomen, waerover buiten twijfel questie sal rijsen, gelijck eertijts tussen d'Engelsche ende Poolen, Denemarq, Hansesteeden.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 17 oktober 1642 (vgl. no. 5920), is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 18/28 oktober 1642).

2 César, hertog van Vendôme (1594-1665), natuurlijke zoon van koning Hendrik IV, hield zich sinds 1641 schuil in Engeland. Zijn echtgenote Françoise de Lorraine (1592-1669), hertogin van Mercoeur, werd aanvankelijk vastgehouden in het kasteel te Chenonceaux (*Lettres Richelieu* VII, p. 277).

3 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, nam zijn intrek in het kasteel van zijn zwager François de Roye de La Rochefoucauld, graaf van Roucy.

4 De presidenten Henri II de Mesmes (†1650) en Nicolas de Bailleul (†1652) waren in 1641 van hun zetel in het Parlement van Parijs ontheven; vgl. no. 5029 (dl. XII). In een schrijven van 23 oktober werd hen in hun ballingsoord medegedeeld dat de koning genegen was hen terug te roepen (*Lettres Richelieu* VII, p. 314).

5 De campagne van 1642 liep ten einde. Ondertussen had de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck zich van het leger van don Francisco de Melo afgescheiden.

6 De expeditie van François de l'Hospital, sieur du Hallier, eindigde bij de Saar. De plaatsen Saarbrücken, Saint-Avold, Wallerfangen (Vaudrevange) en Sierck bleven in de invloedssfeer van hertog Karel IV van Lotharingen.

7 De voltrekking van het huwelijk tussen Luisa van Savoye en haar oom Maurizio van Savoye, prins van Oneglia, kon op 21 september te Nice plaatsvinden (Claretta, *Storia della Reggenza* I, p. 874).

8 In zijn nieuwsbrieven van 3 oktober had Grotius gemeld dat Henri d'Orléans, hertog van Longueville, erin was geslaagd Franse eenheden binnen de stad te leiden.

9 In plaats van door te stoten naar het hertogdom van Castro zwenkte Odoardo Farnese, hertog van Parma, bij het Trasimeense meer af in de richting van de noordoever. Een confrontatie met het pauselijke leger durfde hij bij nader inzien niet aan (*Gazette 1642,* no. 133, dd. 18 oktober 1642).

Eenige meenen dat de catholycke Ieren vanhier steunsel sullen becoomen.

Van Constantinople verstae ick dat die van Sevenberg[10] noch niet eens en waeren met het Turckse hoff, also sij presenteerden jaerlijckx tot een eergifte dertichduisent croonen ende het hoff eyschte CXX duisent croonen. [Een] dominicain Calabrois is daer mahumetist geworden. Wij verstaen nu dat den hertoch [van] Parma ende zijn leeger rondom beset zijnde bij de paus[elijcke] trouppes gedwongen is geweest over den berg Apennin sich te retireren in Toscane.

Bovenaan de copie staat: Parijs, 17 October 1642.

5922. 1642 oktober 17. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime ac illustrissime domine,

Die Martis exacto proxime conveni regem ad Fontem Bellaqueum,[2] minus quam antehac macilentum, vultu tamen lurido. Gratulatus ei sum reginae nostrae nomine de Perpiniano, Salza et iis, quae acta cum Sabaudis principibus, et secundis quibusdam pugnis per Italiam et Lotharingiam, impeditoque hostili exercitu valido, ne ex Belgico fine in Galliam irrumperet. Narravi ei vicissim prospera Torstensonii et Coningsmarcii, et electorum conventum ad pacem procurandam[3] et Brandeburgici legationem in Suediam,[4] ut ipse belli malis eximatur. Ostendit rex et gratum sibi esse reginae gaudium de rebus suis et se mutuo gaudere de nostris. De pace eadem ferme quae nuper.

Cardinalis Riceliacus eodem loci venerat portatus in lecto ab hominibus validis duodecim domumque sibi electam intraverat acclivi ponte dirutis parietibus quomodo solet. Cum rex eum primo visum iret - bis enim domi ipsius eum vidit - e lecto surrexerat sustentabaturque ab hominibus duobus; inde consedit. Nunc exiguo terrae spatio portatus, inde vectus per amnes, quod ipsi commodissimum, in hanc urbem venit.[5] Languores saepe sentit.

De Sedano mire triumphat aula. Dux Bulionius huc aut Roussiacum [it],[6] ubi est eius uxor. Commendavi regi etiam res landgraviae et exercitum eius, cui damnosa erit haec hyems nisi rex potenter subveniat. Videntur enim in potestatem hostium

10 De gezanten van vorst György I Rákóczi van Zevenburgen die op 3 juni hun missie naar het hof van de sultan hadden afgesloten; vgl. no. 5879.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 106; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 235 no. 450. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 207.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven aan [Nicolaes van Reigersberch] en [P. Spiring Silvercrona] dd. 17 oktober 1642 (nos. 5920 en 5921).

3 In het teken van neutraliteit en vrede stond de ‘Deputationstag’ die op 11 oktober te Frankfort was aangevangen.

4 De missie die de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim uitvoerden om de Zweeds-Brandenburgse betrekkingen te verstevigen.

5 Richelieu werd liggend op een praalbed van Fontainebleau naar Parijs vervoerd, 16-17 oktober (*Lettres Richelieu* VII, p. 150 n.). Zijn trein bestond uit 60 karossen, ieder getrokken door 6 paarden. Om in zijn logies te geraken beschikte de kardinaal over een verrijdbare hefbrug (*Mémoires de Montglat* I, p. 391).

6 De hertog en hertogin van Bouillon kozen voor een verblijf te Roucy (dep. Aisne). In het copieboek Dresden werd de correcte schrijfwijze ‘Roussiacum’ veranderd in ‘Noussiacum’.

ventura quae cis Rhenum capta a Gallis Hassisque fuerant. Reliqui ibi agentem landgraviae,[7] qui istis negotiis est institutus.

Ducis Vendocinensis uxor cum liberis in Angliam ivit. Memmius praeses, Davausii frater, et alii qui relegati fuerant, redire in urbem permissi sunt.[8] Beckii miles Rhemis vicina vastat.

7 Winand von Polhelm, resident van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel te Parijs.
8 President Henri II de Mesmes was de broer van de Franse ambassadeur te Hamburg, Claude de Mesmes, graaf van Avaux ('Danausius' volgens het copieboek Dresden).

Melos ab Harcurtio impeditus, ne quam obsidionem inceptaret, forte cum Hatzfeldio se iuncturus est; hactenus apud Valentinianas egit, ut apud Sancti Quintini Harcurtius. Dux Carolus in Treveris est et rumor est de clade aliqua quam acceperit. Halerius operam dabit, ut Sarbrugam, Sanctavantium, Vandrevangam, Siricum recipiat. Matrimonii solennia per procuratorem cardinalis Sabaudi cum fratris filia peracta sunt in urbe Taurinorum. Ipsa Nicaeam deducta ad maritum. Novariae obsidionem imbres turbavere itaque Gallicus exercitus ibi manet apud Pontem Sturae; apud Alexandriam Hispanicus. Dicitur papa ex Gallia supra solitum percepturus duos milliones annuos, quamdiu legati dignitatem habebit cardinalis Riceliacus.

Rex Angliae nuper, cum suos ad pugnam hortaretur, dixit ire eos non contra fratres suos protestantes, sed contra brunistas[9] et aliarum sectarum colluviem, non contra patriam, sed contra factionem nolentium regem ferre quem Deus dedit. At non eo magis res eius procedunt et ambos principes Palatinos, Robertum et Mauritium, vulneratos audimus, hunc non sine periculo.[10] Elector autem, qui nunc Hagae est, scriptis ad parlamentum literis ostendit se pacis cupidum bello nolle misceri; fratres quae fecerunt, se factum inconsulto.[11] Etiam in Hibernia victoriae aliquot Anglorum narrantur. Eboracenses, postquam rex ad spes ultimas in Walliam abiit, parlamento accessere videturque res ventura ad pactiones, sed regi minus honoras.[12]

Dux Parmensis agrum Bononiensem tenet quater mille equitibus, peditibus ter mille, machinis XII. Papa fines interiores munit mille equitibus, peditibus bis mille Hispanis, Germanis ter mille, machinis XII, colligitque maiores copias ad XXX, ut sperat, millia. Veneti quoque, Ethruscus, Mutinensis magnos habent exercitus, nec ab illis plane securus est Neapolitani regni praefectus ideoque in Campania habet tria millia peditum Germanorum, Hispanorum duo, cum machinis XXXVI.

Portugallica classis, quae quo itura esset diu dubitatum fuit, naves plurimas Germanorum in Hispaniam euntes cepit. Ea res novis disputationibus causam dabit.

Deum precor, excellentissime ac illustrissime domine, ut Sublimitati tuae ac per eam reginae regnoque Suedico omnia det prospera,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, VII/XVII Octobris 1642.

Ex Constantinopoli edoceor nondum convenisse inter aulam illam et Transilvanos, qui pensionem promittunt annuam XXX millia scutatorum, cum aulici postulent CXX millia. Dominicanus quidam ibi se mahometistam fecit. Ducem Parmensem intelligo

9 Een groep afgescheidenen van de Staatskerk, volgelingen van Robert Browne (ca. 1550-1633). De 'Brownists, Anabaptists and Atheists' werden door de koning nadrukkelijk genoemd in zijn 'Speech and Protestation made at the head of his army between Stafford and Wellington' van 19/29 september 1642 (*The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1474-1475).

10 De prinsen Ruprecht en Moritz van de Palts vochten in het leger van koning Karel I. Bij Powick Bridge (graafschap Worcester) overvielen zij begin oktober een eenheid van het parlementsleger. Het succes van de prinsen werd getemperd door een verwonding die prins Moritz aan zijn hand opliep (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 170).

11 Karl Ludwig, de oudste van de zoons van wijlen keurvorst Frederik V van de Palts en Elisabeth Stuart, was op 27 augustus onverwachts in Den Haag verschenen. In een schrijven aan het Parlement zette de prins bijna verontschuldigend uiteen dat hij zijn oom Karel I steeds had ontraden om de wapens tegen de parlementsgezinden op te nemen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 177).

12 Door het vertrek van de koning naar Wales kreeg de gouverneur van Hull grotere bewegingsvrijheid in Yorkshire (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 168).

cum suo exercitu circumventum a copiis pontificis coactumque transire Apenninum recepisse se in terras Ethrusci.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Colloquium cum rege. Cardinalis adventus Fontis Bellaquei et in Parisiorum urbe. Landgraviae Hassiacae res commendavit. Anglica. De pensione a Transylvanis Turcis solvenda disputatio.

5923. 1642 oktober 17. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

L'affaire de Sedan estant faict il n'y a rien plus à dire,[2] mais je crains fort qu'on voudra avecq le temps aller plus outre, puisque le roy a acheté l'action de la maison de la Marche.[3]

J'ay veu le roy et sans dire rien de Sedan[4] je me suis resouy à cause des conquestes de Perpignan et Salce et de l'adjonction des princes de Savoye et ay donné part à sa Majesté des actions de Torstenson et Coningsmarc et de l'assemblée des electeurs à Francfort et de l'ambassade de Brandenbourg en Suede pour la neutralité. J'ay aussy recommandé tres serieusement au nom de la reyne de Suede les affaires de madame la landgravine, afin que son Altesse puisse estre encouragée à tenir ferme et son armée avoir moyen par l'assistance du roy de se bien conserver durant l'hyver. J'en ay donné part à monsieur Polhem, qui est demeuré à la cour pour poursuivre cet affaire avecq apparance de reussir.

Le roy est moins maigre que cy-devant. Le grand cardinal a receu le roy deux fois à Fontainebleau. La premiere fois le cardinal s'estoit levé du lict et se fit soustenir par deux hommes et aprèz se mist à seoir. Il se faict porter dans son lict par douze hommes et se sert quand il peut de rivieres et par ce moyen vient à Paris. On croit qu'il aura la legation de Rome et que le pape tant qu'elle durera recevra de la France deux millions par an extraordinairement.

Don Melos est près de Valencienes et peut-estre ira contre le comte de Guebrian, n'ayant rien peu faire en France par l'empeschement que luy ait porté le comte d'Harcort se tenant près de Saint-Quintin. Les gens de Beck guettent les pays autour de Reyms. Le duc Charles est au pays de Tresve. Il y en a qui disent qu'il a receu quelque rencontre mavaise. Monsieur du Hallier a ordre pour reconquerir Sarburg, Sant-Avaut, Vandrevange, Sirick. Le mariage entre le prince Maurice de Savoye par procureur et la fille de Savoye en personne a esté solennisé à Thurin et la mariée envoyée à Nizze.

Le duc de Boullon est passé par icy vers Roussy. Les presidents qui avoyent esté relegez, entre lesquelz est le president de Mesme, frere de monsieur d'Avaux, ont permission de venir icy.

Le duc de Parma est dans le Boulonnois avecq quatre mille chevaux, 3000 à pied, douze pieces de canon. Le pape a guarny la frontiere de la Romagne avec 3000 Allemens, 2000 Espagnols, 36 pieces de canon. La ligue de Venise, Modena, le grand-duc, a des forces grandes et donne quelque jalousie au vice-roy de Napels,

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 76.

2 Sinds de 29ste september maakte Sedan deel uit van het Franse koninkrijk.

3 Charlotte de La Marck (1574-1594), de eerste vrouw van Henri De La Tour d'Auvergne (1555-1623), burggraaf van Turenne, had het hertogdom van Bouillon en het prinsdom Sedan in de familie De La Tour d'Auvergne gebracht.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 17 oktober 1642 (nos. 5920, 5921 en 5922).

qui a mis autour de Capoue trois mille Allemans à pied, deux mille Espagnols et aussy 36 pieces de canon.

Madame de Vendosme est allée avecq ses enfens en Angleterre, dont nous apprenons des nouvelles qui ne sont pas bonnes pour le roy de la Grand-Bretagne et qui le semblent porter à un accord tres dangereux pour son autorité et pour sa prosperité. Je ne croy pas que d'icy on se mesle de ses querelles, sinon qu'on pourroit bien appuyer les catholiques en Irlande. La pluye a empesché en Italie le siege de Novara. L'armée de France se tient prèz de Pontesture, [celle] d'Espagne prèz d'Alexandrie.

Ce qu'on faict en Hollande contre le roy de la Grand-Bretagne sera cause que les roys aussy de France ne se pourront pas bien fier aux traittez de cet estat, puisque le moindre vent de religion peut empescher les effects.[5] Et je ne laisse pas de dire icy à plusieurs que je croy que si les puritains prevalent en Angleterre, un jour se relevera en France par leur ordre le party qu'on a domté avecq tant de peyne.

Je vous remercie du jugement favorable que vous faictes de mes travaux[6] pour la reunion des chrestiens. Ils pourront servir un jour, quand Dieu nous donnera des roix qui entendent et facent eux-mesmes leur mestier.

S'il y a quelque chose en laquelle je puisse servir madame la landgravinne ou vous, monsieur, je me tiendray heureux et seray à jamais, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

17 Octobre.

J'apprends de Constantinople que les Transilvanois n'estoyent pas bien d'accord encore avecq la Porta, offrant par an 30.000 escus au lieu qu'on demande CXX mille, et qu'un dominicain calabrois s'estoit faict renegat. Nous apprenons que le duc de Parma et son armée estant enfermez par les gens du pape ont esté forcés de passer l'Apennin et se retirer en Toscane.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Vicquefort.

5924. 1642 [oktober ± 17]. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Van u. Exc.[cie] en hebbe in eene poose geene brieven.[2] De ambassadeurs van den churvorst van Brandeborgh hebben de aude coniginne van Sweden met de rijxraeden versoent,[3] den stilstand van wapenen geconfirmert[4] en soo men segt ooc van naerdere alliancie gesprocken.

5 Grotius ging van de veronderstelling uit dat de Staten van Holland te gretig de helpende hand wilden reiken aan de Engelse parlementsgezinden.

6 Onder de ‘travaux’ moet men zeker Grotius' nieuwste geschrift *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) rekenen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642, 10). Eigenh. oorspr. De brief moet op vrijdag 17 oktober geschreven zijn; vgl. no. 5896.

2 De brieven van Grotius aan Pels ontbreken voor het jaar 1642.

3 In hun verslag van 10 september meldden de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim aan keurvorst Friedrich Wilhelm dat rijkskanselier Axel Oxenstierna een eregeld van 30000 rijksdaalders wilde toekennen aan de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg (*Urk. u. Act.* I, p. 576-578 en p. 581). Een definitieve regeling werd op 24 september/4 oktober gesloten (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 38).

4 Het Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag dd. 14/24 juli 1641. De onderhandelingen over de ratificatie van het ontwerpverdrag sleepten zich nog voort.

Tegens 14 Februario sall dor de croon Polen eenen rijxdagh uytgeschreven worden.[5] Den jongen vorst van Churland sall sonder swaricheyt den vader succederen en het leen ontfangen.[6]

5 De Poolse rijksdag werd op 12 februari in Warschau geopend (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 120).

6 Jacob Kettler die in 1638 door zijn oom, hertog Friedrich Kettler, was aangewezen als toekomstig hertog van Koerland, kreeg bij de aanvaarding van zijn regering in augustus 1642 te maken met een sterke oppositie van de Koerlandse adel. Op 2 december 1642 werd onder auspiciën van koning Wladislas IV van Polen een voor alle partijen bevredigend compromis gevonden (A.V. Berkis, *The reign of duke James in Courland 1638-1682,* Lincoln, Nebraska 1960, p. 28-32).

Prins Casamir, die men meynde capucin in Oostenrijck te worden,[7] retournert wederomme in Polen.

De aude coniginne van Sweden sall in Preuyssen woonen. Men segt dat den marckgraff van Jagerendorff saude tot Berlin overleden sijn.[8] Den churvorst van Brandeborgh maekt staet derwaerder te gaen, segge naer 't churvorstendum. Naer alle aparencie sullen in korte yet notabels uyt Slesingen hooren.

Uyt Engeland hooren vor den coning beswarlijcke tijdinge, hij gevangen en gewondt, 5 à 6000 edelieden gebleven, in somma bloedige, bedroeffde tijdingen. Wat sall het einde daervan sijn?

P.S. Ontfange brieven uyt het hoff van Coninxbergen. Beclagen seer de doot van Jagerendorp. De weduwe Samoski is ooc overleden.[9] Den oversten Herman Bott,[10] die doende was over 4 jaeren in Lijfflandt, wort hier alle daege verwacht; men segt van den kayser pattenten heft 3 regiment reuyters te werven,

blijvende, mijnheer,

u. Exc.[cie] dinstwilgen diener,
Paulus Pels.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Nov.

5925. 1642 oktober 20. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu les vostres du 22 et 29 de Septembre et vous envoye une dans laquelle j'espere que vous trouveray du remede ou de la consolation en vos maux,[2] ausquels je suis marri n'avoir peu contribuer plus de soulagement, n'ayant pas manqué d'affection.

Le roy est à la chasse;[3] le cardinal en son hostel icy, se portant pas si bien comme il voudroit, mais mieux que cy-devant. Don Melos n'a rien faict depuis La Bassée et pourroit bien aller contre le comte de Guebrian, lequel ayant perdu l'appuy du prince d'Orange[4] aura de la peyne à se conserver durant l'hyver et tout ce qu'il a pris deça le Rhin courra risque. Le duc Charles est aux quartiers de Trefves et

7 Jan Kazimierz, halfbroer van koning Wladislas, trad in 1643 toe tot de orde der jezuïeten.
8 Ernst van Brandenburg, markgraaf van Jägerndorf, stadhouder van de Mark Brandenburg, was op 4 oktober te Berlijn overleden.
9 Op 6 oktober overleed Katarzyna Zamojska, de weduwe van de vroegere Poolse kanselier Thomas Zamojski (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 111 en p. 113-115).
10 Herman Bothe, edelman uit Mecklenburg, die in 1639 met 300 man Lijfland was binnengedrongen; vgl. nos. 4235 en 4257 (dl. X). Vermoed werd dat de keizerlijke kolonel deze actie had uitgevoerd met medeweten van de toenmalige keurvorst Georg Wilhelm van Brandenburg (*Urk. u. Act.* I, p. 30).
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 79. Antw. op no. 5895 en twee ontbrekende brieven.
2 Bij de brief moet Grotius iets van waarde ingesloten hebben.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 17 oktober 1642.
4 Het Staatse leger had zich in september teruggetrokken uit de omgeving van Orsoy en Rheinberg.

monsieur du Hallier espere recevoir les places qu'il avoit prizes. Le roy d'Angleterre s'est retiré aux pays de Walles et auroit bien besoin d'estre assisté par ses amis.

Les Estats particuliers d'Hollande contre la volonté des Estats-Generaux et du prince

d'Orange ont empesché la sortie de six navires destinez pour porter gens de guerre et des armes au roy.[5]

Dieu donne la paix partout et vous conserve, monsieur, en santé et prosperité, le vostre.

Le 20 d'Octobre.

Bovenaan de copie staat: Mons. Marini.

5926. 1642 oktober 20. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quanquam tristissima sunt quae de extremis Thuani[2] scribis et vix a quoquam siccis oculis legi possunt, tamen ea didicisse minime piguit, vel in hoc ut eius memoria omnibus amicis sit honorata.

Allocutus est me hac septimana Milius de litteris principis Voto tuo adiunctis.[3] Ego dixi quod potui, Rivetum tuas privati ad privatum litteras iam antea vulgavisse et libro suo subiecisse multa encomia ἀπροσδιόνυσα, voluisse et te monstrare non deesse tibi viros magnos et illustres qui te magni facerent aut certe magni fecissent.

5 De Staten van Holland verdachten prins en Staten-Generaal van het geven van een voorkeursbehandeling aan het huis Stuart.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 263. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5911, beantw. d. no. 5937.

2 Het trieste einde van de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou († 12 september 1642).

3 Mr. Cornelis Adriaensz. van der Mijle († 21 november 1642), curator van de Leidse universiteit en gedeputeerde ter dagvaart in de Staten van Holland. Het gesprek ging over Grotius' beslissing om een twintig jaar oude brief van Frederik Hendrik in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) op te nemen. Als verklaring voerde Willem de Groot aan dat Rivet in zijn *Animadversiones* (*BG* no. 1172) hetzelfde had gedaan met een brief van zijn broer aan Nicolaes van Reigersberch.

Prodiit his diebus haec hominis male feriati in te epistola convitiatoria.[4] Putant alii ab Hambraeo,[5] alii a Munnichusio quopiam[6] profectam. Tu id optime dignosces, sed ego hoc omne, quantum quantum est, spernendum et silentio vindicandum censeo.

Ex Anglia huc varii adferuntur rumores. Regina copias regias cum Essexio conflixisse et victoriae potitas asseverat; parlamentarii suos vicisse clamant. Illud constat manum iam fuisse

4 Het geschrift *Hugo Grotius papista sive Epistolica deductio. Sidus illud rei litterariae magnum, iam aperte ad pontificiorum castra defecisse,* 1642 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 243-245 en p. 284-286). In Amsterdam verscheen hetzelfde jaar een bewerking in het Nederlands: *Huygo Grotius papista, ofte verhael uyt den sent-brief dat H. Grotius nu volkomelijck sich aen de papistische zijde gekeert heeft, hetwelcke in dit navolgende schrift breeder te lesen is. Eerst in 't latijn, ghemaeckt door den hoogh-geleerden Joh. Seyfferse van Ollem, en nu in 't nederlants overgeset* (Rogge, *Bibliotheek der Remonstrantsche geschriften,* 2 afd., p. 94 waar het volgende wordt opgemerkt: Aan het einde 'den brieff is gesonden aen den heer Christophorus Henger, factoor der duytsche kercke tot Stockholm, met 25 gedruckte exemplaren, die oock op andere plaetsen gesonden zijn, dat men in Sweeden gewaer wort, hoe dat Grotius met de coninglijcke privilegien speelt, ende eenen politischen paep ageren'). Voor de uitgaven, zie *B*^{S}*G* nos. 314 en 315.

5 De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus (1588-1671), predikant van de lutherse gemeente te Parijs (*SBL* XVIII, p. 82-83).

6 De niet geïdentificeerde lutheraan 'van Münchhausen' of 'van Munnikhuyzen'.

consertam, interfuisse pugnae Robertum et Mauritium principes et, quod pessimum est, gladios iam utrimque civili tinctos sanguine.[7]

Spiringius amicis suis narravit Hermodorum hoc anno vertente a Faelice revocandum.[8] De eo tibi quid videatur intelligere aveo.

Pacis negotium in Germania parum procedit; sunt qui boni aliquid sperent ex nuptiis Brandeburgici et reginae Suediae, de quibus iam multus sermo.[9]

Reigersbergius nondum rediit e Selandia. Hogerbetii liberi apud Lugdunenses instant ut de paternis rebus certi quid statuant.[10] Illi ad duas septimanas rem protraxerunt. Tunc quid responsuri sint, faciam ex me scias. Videntur non alieni esse a lite coram Curia instituenda, nam ipsis apud Lugdunenses parum praesidii.

Deus Optimus Maximus te, uxorem, liberos, amicos diu nobis servet incolumes,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XX Octobris, propridie natalem matris[11] 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 1(6) s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Oct. De Foppio. Rec. Maraisius.[12]

En in dorso: 22 Oct. 1642 W. de Groot.

5927. 1642 oktober 20. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

7 Koningin Henriëtte Maria sprak over de overwinning die de prinsen Ruprecht en Moritz van de Palts begin oktober bij Powick Bridge hadden behaald op de parlementsgezinden van Robert Devereux, graaf van Essex.

8 De Zweedse resident in Den Haag, Petter Spiring Silvercrona was goed ingelicht uit Stockholm teruggekomen. Op 16/26 juli werd in de Zweedse rijksraad Grotius' terugroeping aan de orde gesteld (*Svenska Riksrådets protokoll* IX(1642), p. 327). Op 8/18 november delibereerde men opnieuw. Argumenten om 'Hermodorus' te herroepen, waren de hoge kosten, de geringe invloed en het 'papisme' waaraan de Zweedse ambassadeur zich volgens een 'epistola till Hengerum' schuldig maakte (*o.c.,* p. 448).

9 Zelfs op de 'Deputationstag' te Frankfort werd uitgekeken naar nieuws over de afloop van het huwelijksaanzoek van keurvorst Friedrich Wilhelm aan koningin Christina; vgl. no. 5917.

10 Rombout Hogerbeets (1561 - † 7 september 1625) die op 30 november 1617 het ambt van pensionaris van Leiden op zich had genomen en sinds die tijd nauw samenwerkte met de Rotterdamse pensionaris Hugo de Groot. Ook hij werd op 18 mei 1619 veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf. Door ziekte gekweld mocht hij op 2 augustus 1625 de Loevesteinse kerker verlaten (*NNBW* IX, kol. 384-389). Zijn kinderen - onder wie zijn enige zoon Adriaen - zochten posthuum eerherstel van hun vader (Leiden, GA, Bibliotheek, dossier R. Hoogerbeets 7000/4, stukken omtrent Hogerbeets, gekocht bij R.W.P. de Vries). Een genoegdoening werd hen pas gegeven nadat Grotius' kinderen en erfgenamen in 1662 een proces van gelijke strekking hadden gewonnen (Brandt-Cattenb., *Leven,* 'Aenhangsel', p. 74).

11 Aeltgen Borre van Overschie, geboren op 22 oktober 1561.

12 Onderwerpen die Grotius in zijn antwoordbrief wilde behandelen; vgl. no. 5937.

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., Clm 10354, f. 98. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

Sijn Hoocheit den prince van Oraniën sijnde wt het veld wederom t'huys gecomen vind veel wercks ende een starcke partije tegens hem, die hem sijne actiën niet goet en heeten. Ende onder andere dat hij wt eigene macht ende sonder kennise van diegeene die het behooren te weeten sigh onderstaen heeft volck af te dancken ende den coning in Engelant toe te senden.

Daertegens beclaegt sigh de coninginne van Engelant dat sijne Hoocheit haer geen genoegen gedaen heeft, nogh haer, soo sij verhoopt hadde, geholpen het gelt, volck en ammonitie voor den coning wt te brengen.[2] De prince soude aen haer wederomme 100 m. gulden wt sijne particulire middelen verschooten hebben ende soo weinigh daervoor, als voor de voordesen verschotene penningen, eenighe obligation aengenomen hebben.

Van de Duitsche armeën is t'sedert mijnen lesten niet schrijfwaerdiges voorgevallen. Men vermeint dat soowel de Sweedsche als de keysersche haere marche nae Bohemen continueren.[3] De Sweedsche hebben in passant Limborg met storm innebecomen, de vier daerin gelegene compagniën geruïneert ende Buntzlaw verbrant, ende daer sijn brieven die melden dat sij tot op Leutmaritz souden geavanceert sijn.[4] Coningsmarck ligt nogh stille.[5] Waerhenen de Wijmersche haeren marche nemen, en can men nogh niet weeten.[6] Sij hebben in haer wttocht wt het Ceulsche land Duren, Neus ende Kempen sterck beset gelaten; dit letste met Hessisch volck, ende de twee andere met 30 compagniën, die desen staat nu voor een jaer heeft afgedanckt. Men meint dat de Heeren Staten sullen soecken deselve plaetse te fortificeren ende aen sigh te brengen.

Den 20 Octobris 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Sept.

En in dorso: 20 Oct. 1642 Pels/Spierinck.

5928. 1642 oktober 20. Van Christina van Zweden.[1]

Christina [Dei gratia Suecorum, Gothorum Waldalorumque designata regina et princeps haereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina], etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis et magnifice nobis sincere fidelis,

2 De prins die op 12 oktober in Den Haag was teruggekeerd, kreeg bij aankomst kritiek van twee kanten te horen. Aan de ene kant uitten de Staten van Holland hun ongenoegen over de wijze waarop soldaten in Staatse dienst afvloeiden naar het leger van Karel I; aan de andere kant verlangde een klagende koningin Henriëtte Maria van Frederik Hendrik meer openlijke steun voor de zaak van haar echtgenoot (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 102-104).

3 De Zweden en de keizerlijken hadden begin oktober op schootsafstand van elkaar aan de Boheemse grens gelegen (*Doc. Boh.* VI, p. 438 no. 1329).

4 De verovering van de Silezische steden Lwówek Śląski (Löwenberg), Boleslawiec (Bunzlau). Het bezit van de plaats Litoměřice (Leitmeritz) was van belang bij het oversteken van de Elbe.

5 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zou van Saalfeld naar het noorden oprukken (*Gazette 1642,* no. 137, dd. 25 oktober 1642).

6 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant was op 2 oktober de Rijn overgestoken. Aanvankelijk zag het ernaar uit dat de maarschalk de winter in Westfalen wilde doorbrengen (*Episodes Guébriant,* p. 290-293).

1 Tekst (inclusief bijlage) naar copie Stockholm, RA, Riksregistratur, 1642 Tyskt och Latinskt, f. 150^{r}-151^{v}.

Significavit nobis non ita pridem suis ad nos literis serenissimus Galliarum rex matrem suam fato functam.[2] Proinde convenientissimum duximus illi qua nos intercedit amicitiae,[3] literis nostris acerbitatem illius casus prodere. Eas necesse est ut ea qua condecet doloris affectusque nostri testificatione regi exhibeas, adiungendo illi quem nostro nomine testaris

2 Maria de' Medici was op 3 juli in haar ballingsoord Keulen overleden. Op 16 augustus bracht ambassadeur Grotius een condoléancebezoek aan het hof te Saint-Germain-en-Laye; vgl. no. 5851.

3 ‘illi qua nos intercedit amicitiae’ te verbeteren in: ‘illi quae inter nos intercedit amicitiae’.

maestitia vota[4] pro successu ac felicitate rei communis precandoque ut Deus Optimus Maximus multa etiamnum iis quae per hoc tempus communi bono ac exitio hostium regi indulserat, in honorem nominis sui mutuamque felicitatem adiicere velit.

Hisce te Deo clementer commendamus,

M[atthias] S[oop], G[ustavus] H[orn], C[laudius] F[lemingh],
A[xelius] O[xenstierna], G[abriel] Oxenst[ierna].

Dabamus [in regia nostra Stockholmensi, 10 die Octobris anno 1642].

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad Hugonem Grotium concernentes consolatorias ad regem Galliae super obitu matris eius. Datum Stockholm, anno 1642, October 10.

4 Deze plaats moet wellicht als volgt begrepen worden: ‘adiungendo illi quam ... testaris maestitiae vota ...’.

Bijlage:

Nos Christina, etc., serenissimo ac potentissimo principi, fratri consanguineo, foederato et amico nostro charissimo, domino Ludovico, Franciae et Navarrae regi christianissimo, salutem et perennem prosperarum rerum successum.

Serenissime et potentissime [princeps, frater, consanguinee, foederate ac amice charissime],

Accepimus non ita pridem partim eo qui circumferebatur rumore, partim propriis ad nos Serenitatis vestrae literis per illustrem, nobis sincere dilectum, Dilectionis vestrae residentem baronem de Rorté,[5] oblatis, serenissimam principem, sororem, consanguineam et amicam nostram charissimam, dominam Mariam, Franciae et Navarrae reginam, de illustri magnorum ducum Hetruriae Florentiaeque stemmate prognatam, matrem Serenitatis vestrae charissimam, fato functam ac supremum obiisse diem. Quae res ut haut mediocriter nos adfecit, quod Serenitatis eius discessus usum amicitiae charissimae nobis sororis, consanguineae et amicae destitueret, ita maxime quod illo Serenitas vestra matre ac parente sua charissima sit orbata. Ita enim filialem illum affectum ac pietatem liberis calere scimus ut quamvis vel adversa vel insperata nonnulla illorum cum parentibus consuetudinem attigerint, nequeant tamen eorum excessum a quibus vitam accipiunt non nisi aegerrime ferre. Nos optassemus, si ita visum fuisset divino numini, ut adhuc diutius superesse mortalium coetui Serenitas sua potuisset, quo existentibus ex voto nostris, Serenitatis vestrae, adeo communium amicorum rebus, de mutua felicitate invicem nobis gaudere licuisset. Verum cum placitum est Deo immortali Serenitatem eius ex hac vita evocare, afficimur hoc casu tuemurque apud nos perpetuam eius memoriam. Serenitati autem vestrae a Deo Optimo Maximo solatia precamur vovemusque ut istius mortalitatis acerbitatem multis desiderabilibus gaudiis compensare aeterna Maiestas velit, non dubitantes quin sicut Serenitas vestra pietati suae tempestivo luctu litaverat, ita porro charissimae matris suae mortem patienter fortiterque sit latura.

Hanc doloris nostri testificationem ut erga Serenitatem vestram declarandam mandavimus nobili ac magnifico, nobis sincere fideli legato nostro Hugoni Grotio, sic Deum colimus ut dolorem maestitiamque hanc perenni gaudio repenset fortunetque actiones Serenitatis vestrae in communem utilitatem ac emolumentum directas augeatque ea quae per hoc tempus publico commodo usuique mutuorum hostium exitio Dilectio vestra indulserat multis aliis maioribus, in gloriam divini numinis nostramque ac Dilectionis vestrae communiumque amicorum laetitiam ac felicitatem,

M[atthias] S[oop], G[ustavus] H[orn], C[laudius] F[lemingh],
A[xelius] O[xenstierna], G[abriel] Ox[enstierna].

Dabamus [in regia nostra Stockholmensi, die 10 Octobris anno 1642].

5 Claude de Salles, baron van Rorté, tussen 1637 en 1643 Frans resident te Stockholm (*Lettres Richelieu* VI, p. 676 n.).

Bovenaan de copie te Stockholm: Consolatoriae ad regem christianissimum super obitu matris eius. Datum Stockholm, anno 1642, October 10.

5929. 1642 oktober 22. Van Christina van Zweden.[1]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps haereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis ac magnifice nobis sincere fidelis,

Transmittimus tibi adiunctas hisce literas nostras ad christianissimum regem, quibus eius Serenitati de obtenta circa deditionem urbis et arcis Perpiniani victoria,[2] prout ex adiecto apographo videre est, gratulamur, clementer abs te requirentes velis eas commoda occasione offerre atque officium gratulationis nostro nomine peragere et quantum tulerit id negotium suam Serenitatem permovere ad iuvandas fortius communes per Germaniam res et distrahendas caesareanorum copias viresque nobis omnes incumbentes, prouti tuae industriae haec committimus divinaeque te tuitioni clementer commendamus,[3] sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Petrus Brahe, comes in Vissingsborg, R.S. drotzetus, m.pp.
Gustavus Horn, loco R.S. marshallii.
Claudius Flemingh, loco R.S. ammiralii, m. propria.
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.
Gabriel Oxenstierna, liber baro in Moereby et Lindholm, etc.,
R.S. thesaurarius, m.p.

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 12 Octobris anno 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Dec.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad Hugonem Grotium in gratulando christianissimo regi de deditione urbis Perpigniani. Datum Stockholm, anno 1642, October 12.

1 Hs. Den Haag, KB, coll. Cornets de Groot, IV 13w. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1642 Tyskt och Latinskt, f. 154^{r}-154^{v}.

2 Op dinsdag 9 september trokken de laatste overlevenden van het Spaans garnizoen uit de stad en vesting van Perpignan.

3 Koning Lodewijk XIII had op 14 oktober te Fontainebleau aan de ambassadeurs gelegenheid gegeven om hun gelukwensen uit te spreken; vgl. no. 5920.

Bijlage:

Nos Christina, etc.[4], serenissimo et potentissimo principi, fratri consanguineo ac foederato nostro carissimo, domino Ludovico XIII, eadem gratia Franciae et Navarrae regi christianissimo, etc., salutem et prosperos rerum successus.

Serenissime et potentissime princeps, frater, consanguinee ac foederate carissime,

Magna nos laetitia adfecit, quod certis nunciis iam nuper accepimus, post aliquot mensium obsidionem devenisse in potestatem Serenitatis vestrae Perpiniani urbem et arcem cum immenso paratu bellico. Sive enim honorem respicimus qui Serenitati vestrae regnoque Galliae accessit

4 Tekst naar hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 6. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1642 Tyskt och Latinskt, f. 152^{v}-154^{r}.

ex redacta in potestatem tanta urbe, hoste adeo propinquo et habente in vicinia validam classem atque duos iustos exercitus, sive fructum et utilitatem consideramus, redundantem non modo in Serenitatem vestram et universam Galliam, sed et in communem, adeo quae nobis cum Serenitate vestra intercedit, christianaeque reipublicae caussam, pro intimo amore atque arctissima necessitudine, qua cum Serenitate vestra iungimur, non possumus non de obtenta hac victoria Serenitati vestrae ex animo gratulari pariterque vovere eidem ulteriores progressus, unde stabiliri thronus vester et sua hosti illi potentia decrescere inprimisque iste ad suscipiendas eas cogitationes, quibus orbis christianus debito modo tranquilletur, trahi adigique possit. Nobis quidem gravissimam belli molem in Germania sustinentibus ea est fiducia Serenitatem vestram non commissuram, quin fructus reportatae huius victoriae arma quoque nostra soletur, ne, quod metuendum, ab ingentibus et ex amplissimis terrarum hostilium tractibus adscitis copiis oppressa viribusque auxiliaribus destituta succumbant.

Quod cum non dubitamus, quin Serenitas vestra et pro sua prudentia praevideat et sollicite caveat, tantae rei gravitatem et necessitatem Serenitati vestrae pro mutua necessitudine et interesse pariter commendamus, cum gratulationis officio per ordinarium nostrum apud Serenitatem vestram legatum, nobilem ac magnificum, nobis sincere fidelem dominum Hugonem Grotium in praesens defungimur. Quem ut benigne admittat audiatque, id de nobis persuasissimum sibi habeat, nihil vestrae Serenitati prosperi obtingere posse, quod non pari nos iucunditatis sensu adficiat, Serenitatem vestram peramice requirimus divinaeque eandem protectioni animitus commendamus,

P[etrus] B[rahe], G[ustavus] H[orn], C[laudius] Fl[emingh],
A[xelius] Ox[enstierna], G[abriel] Ox[enstierna].

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 12 Octobris anno 1642.

Bovenaan de copie te Stockholm: Gyld. Gratulatoriae ad christianissimum regem super deditione urbis Perpiniani. Datum Stockholm, anno 1642, October 12.

5930. 1642 oktober 24. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De Thuano acceperis iam τὰ καθ᾽ ἕκαστα.[2] Res tristis et propinquis et amicis. Fama tamen ei apud omnes constat carminaque in eius honorem scribuntur, ὅπερ γέρας ἐστὶ θανόντων.[3]

1 Gedrukt *Epist.,* p. 944 App. no. 624. Antw. op no. 5915, beantw. d. no. 5941.
2 Vrienden van de in september terechtgestelde François-Auguste de Thou - onder wie de gebroeders Dupuy - voorzagen belangstellenden van documenten waaruit zou kunnen blijken dat de ongelukkige het slachtoffer was geworden van een wraakactie van Richelieu; vgl. no. 5913.
3 Vgl. Homerus, *Ilias* 23, 9 en *Od.* 24, 190.

Gratias debeo et Westerbanio,[4] si is Latini epigrammatis auctor est, et ei qui Belgicum libellum Laurentiadae opposuit. Eius libelli velim exemplum ad me rursum mitti, nam quod habui uxor legere coeperat et partem eius perdidit; dignus autem est qui servetur. De Anthologia et indicibus et de Lucano et poematis spero semper haesuram tibi memoriam.[5]

4 De dichter Jacob Westerbaen die Grotius wilde opbeuren met een gedicht tegen lasteraars als de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius. Een woord van dank viel ook toe aan de auteur van het geschrift *Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften van hem uytgegeven*.

5 De uitgever Blaeu zou Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus in 1643 uitbrengen (*BG* nos. 430 en 431). De publicatie van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en de *poemata* werd op de lange baan geschoven.

Placet mihi Hollandorum et Zelandorum cogitatio de renovando nexu vetere. Et recte fecerint si simul limites figant Federatorum Conventui.[6]

Senator Reigersbergius immerito mihi irascitur.[7] Neque enim pudendum ei est internuntium eum fuisse inter principem et me, nec quisquam eum coget dicere quae eae res fuerint. De Riveto quod dicit in eo manifestus est rixam quaerere.[8] Ego quae dixi facile tuebor.

Post multum temporis pervenere ad me libri duo Belgice editi Antverpiae, Marii alter,[9] alter Jansenii,[10] quod velim norit Vergoesius.[11] Pervenit etiam ad me liber de Regno Christi conveniens quae quondam Debiaeus[12] ad me scripserat.[13] De eo argumento quid sentiat dominus Utenbogardus scire cupiam, cuius iudidum semper feci maximi.

Aliud nihil est, nisi quod Castellum in Cameracesio oppidum,[14] imo solum tantum, diruto a Gallis oppido, cepit Melos, longius iturus nisi eum cogitationes de Sedano distinuissent. Et Mota Odincurtius Hispanos reiecit a Lerida, cuius obsidionem petebant. Periisse dicuntur MD, capti multi. Cardinalis Riceliacus in hac urbe est.

Saluta, quaeso, obsequiose pro me matrem, uxorem tuam, liberos, amicos,

tibi obligatissimus frater,

Hugo Grotius.

Lutetiae, 24 Octobris 1642.

6 De zeegewesten Holland en Zeeland hadden een gemeenschappelijk belang bij het voeren van een zo onpartijdig mogelijke politiek in de Engelse geschillen.

7 In zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) had Grotius een brief van Frederik Hendrik gepubliceerd. Zonder enige bijbedoeling werd hierin 'le sieur Reigersberg' ter sprake gebracht.

8 Volgens Reigersberch openbaarde zijn zwager wel eens te gemakkelijk mededelingen die hij hem had verschaft, zoals bijvoorbeeld zijn verslag van het gesprek dat André Rivet in 1637 had gevoerd met de Poolse ambassadeur Andreas Rey de Naglowi.

9 Het boek van 'Marius' (in de *Epist.* abusievelijk 'Merius') zal zijn het in 1639 te Antwerpen bij H. Aertssen uitgegeven werk *Amstelredams eer ende opcomen door de denckwaerdighe miraklen aldaer geschied aen ende door het H. Sacrament des altaers anno 1345* van de Amsterdamse pater Leonardus Marius.

10 Waarschijnlijk de *Catholycke uytwisspons over de aenmerckinghen, die G. Voetius heeft uytghegheven, teghen den 'Preservatyf-dranck'; toegheeyghent de godt-vreesende ende mannelijcke catholycke burgheren van den Bosch, ghemaeckt door C. Janssenius van Leerdam...,* Antwerpen (H. Aertssen) 1633 (Rogge, *Bibliotheek der contra-remonstrantse en gereformeerde geschriften,* stuk II, afd. II, p. 118). Zie voor het geschrift 'Preservatyf-dranck', Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4109.

11 Willem van der Goes die met zijn Amsterdamse vriend en geloofsgenoot Leonardus Marius bijgedragen had aan de totstandkoming van Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135).

12 'Debiaeus' verbeterd uit 'Deliaeus'.

13 In september had de Alkmaarder Leenaerdt Bruyningh, die zich bekendmaakte als een vriend van de in november 1641 overleden Nicolaes de Bye, aan Grotius een 'tractaetjen' toegezonden. Titel en auteur werden in de begeleidende brief niet genoemd (vgl. no. 5892), doch het zou niet onmogelijk zijn dat de toegestuurde verhandeling iets te maken had met het probleem van de positie van een christen tegenover de overheid, een van de onderwerpen die de interesse hadden van de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert. Gaat het hier soms om dezelfde 'dissertatio' die Grotius in januari van zijn broer ten geschenke had gekregen? Zie nos. 5565 en 5582.

14 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 24 oktober.

5931. 1642 oktober 24. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck is te Versail, mijnheer den cardinael noch hier in zijn palais te Parijs. Maer men meent den coninck zal gaen nae Saint-Germain ende den cardinael nae Ruelle. De geruchten gaen hier breet van de victorie van den marescal La Motte-Odincourt tegen a[c]htienduizent Spaignaerden die Lerida wilden belegeren,[2] alwaer men zegt vijftienhondert van de Spaensche zijde te zijn gebleven, zeshondert genomen met canon ende bagage. De Spaensche vloot hooren wij dat is bij Alfaques; ende dat de neutrale schepen bij de Portugezen genomen, omdat zij gingen nae Spaignie, zijn achtien in getaele.

Hertogh Carel is weder gecomen in zijne voorgaende quartieren.[3] Monsieur du Hallier met zijne trouppes tusschen Marsal ende Pontemousson schijnt eenigh voornemen te hebben. Beck is weder in Lutzenberg.[4] Don Melos heeft Cateau-Cambresis becomen ende zoude meer uitgerecht hebben, zoo hij niet gediverteert en waer geweest met de gedachten van Sedan.[5] Den grave van Harcourt past op zijne actie, zich houdende bij Guise ende daerontrent.

Den hertogh van Bouillon is te Roussy. Men meent hij zijne residentie zal nemen in Turaine.[6] Den coninck heeft een groot deel van zijne guardes, zoo Fransoisen als Switzers, wedergezonden nae Roussillon. Den keiser vordert de bijeencomste van de Rijcxstenden te Regenspurg om gelt te becomen,[7] 'twelck uit Spaignie niet langer en vloot.

Den hertogh van Longueville heeft Tortone becomen bij Casal.[8] Den hertogh van Parme is in het gebiet van den Grooten Hertogh ende werdt bij de ligue van de Italiaensche princen ende potentaten zeer opentlijck geassisteert[9] ende heeft hoope Castro weder te becomen, waerom den paus den cardinael Antonio daernaetoe

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 4 november 1642).

2 De *Gazette 1642,* no. 136, dd. 24 oktober 1642, berichtte uitvoerig over de slag bij Lérida op 7 oktober: 'La bataille de Lérida ... n'agueres donnée entre l'armée du Roy, commandée par le mareschal de La Mothe, et celle d'Espagne, sous les marquis de Leganez, de Terracuse et autres chefs'. Zie ook Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 210-212.

3 In de tweede helft van oktober betrok hertog Karel IV zijn oude kwartieren te Worms. Nauwlettend volgde hij de troepenbewegingen van de Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, die tegen deze tijd een einde maakte aan zijn expeditie naar de vaste noordelijke steunpunten van de hertog (*Gazette 1642,* no. 141, dd. 1 november 1642).

4 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck over wie het gerucht ging dat hij op 22 oktober gestorven was.

5 Het Spaanse succes te Cateau-Cambrésis was zeer betrekkelijk. Tegen de 24ste oktober kon de graaf van Harcourt de reeds begonnen ontmanteling van de plaats voortzetten (*Gazette 1642,* no. 141, dd. 1 november 1642).

6 De hertog van Bouillon was weliswaar het prinsdom Sedan kwijtgeraakt, maar hij kon altijd nog beschikken over het burggraafschap van Turenne (Limousin).

7 De middelen die de vorige rijksdag de keizer had toegewezen voor de oorlogvoering, raakten uitgeput (F. Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* Münster 1959, p. 112). Het verzoek om hernieuwde ondersteuning kwam aan de orde in de 'Deputationstag' die in deze tijd te Frankfort bijeengekomen was; vgl. de mededeling in de *Gazette 1642,* no. 130, dd. 11 oktober 1642.

8 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, de bevelhebber van de Franse troepen in Italië, zette de belegering van Tortona op 4 oktober in. De aanval op Serravalle (*infra*) diende vooral het strategisch belang van het openhouden van de toegangswegen (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 11-13).

9 Venetië, de groothertog van Toscane en de hertog van Modena voerden een gemeenschappelijke verdedigingspolitiek. De toetreding van Odoardo Farnese, hertog van Parma, tot dit verbond was niet bij voorbaat uitgesloten.

heeft gezonden met vierduizent man te voet, tweeduizentvijfhondert te paerd, veel canons ende amonit[i]e, oock eenigh canon nae

de andere frontieren als Rieti ende Orvieto.[10] Ende hoopt corts een zeer machtigh leger bijeen te hebben. Ende alzoo Vrancrijck den hertogh van Parme favoriseert, zoo schijnt de paus te inclineren om Spaignie contentement [te geven] ende mischien oock tot dien einde den bisschop van Lamego weder t'huis te zenden.[11] Tot Milaen zijn zesduizent Switzers van nieuws aengecomen. Daerenboven doet men daer ende daerontrent groote lichtinge, met hoope van haest vijftienduizent man bijeen te hebben, zesduizent te laeten tot bewaering van de stadt en de naeste steden ende de rest te gebruicken tegen de Fransoisen.

24 October 1642 te Paris.

Cateau en Cambresis was bij de Fransoisen gedemolieert, eer don Melos daer quam. Mercy voegt sich bij de baron de Soie tegens Coningsmarck,[12] Gil d'Has bij hertogh Carel.[13] Den hertogh van Longueville heeft oock Seravalle becomen.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 Oct. 1642 uyt Paris.

5932. 1642 oktober 24. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex Versaliae est, venturus[2] ut creditur ad Sancti Germani, cardinalis autem Riceliacus in hac urbe, regens cuncta ex lectulo administris Mazarino, Noyerio, Chaviniaco.[3] Motta Odincurtius Hispanos cecidit venientes ad obsidendam Leridam, qui fuisse dicuntur prope XVIII millia. De iis caesos aiunt MD, captos sexcentos, item machinas et impedimenta. Hispanica classis ad Alfaquas se recepisse dicitur.

Longevillanus dux Tortonam cepit; id oppidum a Casali non longe abest. Parmensis in terris Ethrusci ducis, ab ipso duce, Venetis et Mutinensi non obscure adiutus, auget vires ut sua repetat. Nec quiescit papa, sed misso ad Castrum tuendum cardinali Antonio cum machinis, et aliis machinis ad Reate et Orvietum, parat exercitum ingentem et ut Hispanum sibi faventem habeat, deliberat de remittendo

10 Kardinaal Antonio Barberini droeg een deel van zijn bevoegdheden over aan de Fransman Achille d'Estampes-Valençay. Deze zette een verdedigingslinie op om de hertog van Parma te weerhouden het hertogdom van Castro binnen te vallen (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 871-872).

11 Bij monde van hun ambassadeur Pedro Fajardo, markies van Los Vélez, hadden de Spanjaarden steeds bij paus Urbanus VIII aangedrongen op het wegzenden van de Portugese gezant Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego.

12 Het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy kreeg order bijstand te verlenen aan het door de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bedreigde leger van de keizerlijke legeraanvoerder Achilles, baron de Soye. In de nabije toekomst werd een troepenconcentratie aan de Boheemse grens verwacht (*Doc. Boh.* VI, p. 442 no. 1343).

13 De Vlaming Gilles de Haes die na de mislukte aanval van de keizerlijken op de vesting Hohentwiel nauwelijks meer tot actie was te bewegen. De order om zich bij hertog Karel IV te voegen kwam van de Spaanse legerleiding (*Gazette 1642,* no. 138, dd. 25 oktober 1642).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 107; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 237 no. 451. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 209.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 24 oktober 1642 (no. 5931).

3 Kardinaal Jules Mazarin en de staatssecretarissen Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en François Sublet, seigneur de Noyers. Zonder hun hulp zou de zieke Richelieu de greep op de gebeurtenissen hebben verloren.

domum Lamegae episcopo. Hispanus vero Mediolani super sex millia qui eo recens ab Helvetiis venere, delectus facit novos, ut relictis ad urbis eius oppidorumque custodiam sex millibus, quod reliquum erit producat contra Gallos.

Dux Carolus in sua rediit. Halerius inter Marsale et Pontemousonum copias habet, quid coepturus incertum. Beckius in Lucemburgicum rediit. Melos Castellum in Cameracesio a Gallis recepit. Harcurtius metuens ne is ultra irrumpat ad Guisam se tenet. Dux Bulionius nunc Rousiaci est, sed dicitur in Turenam venturus cum uxore.

Rex praetorianos suos tum Gallos tum Helvetios, magnam partem in Ruscinonensem tractum remisit. Imperator dicitur propellere Germanos ad conventum Ratisbonensem, ut inde pecunias quaerat, quas Hispania ei amplius suppeditare non potest.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det Sublimitati tuae res felices,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,

H. Grotius.

Lutetiae, XIV/XXIV Octobris 1642.

Naves Germanorum a Portugallis captae sunt ad octodecim. Castellum in Cameracesio non est, ut hic dicebatur, captum ab Hispanis, sed a Gallis dirutum. Gillo Hasius se duci Carolo iungit; Mercius baroni Seio contra Connigsmarchium. Post Tortonam et Seravallam cepit dux Longovillanus.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Cardinalis subministri. Hispanorum clades. Papae contra Parmensem consilia. Belgica.

5933. 1642 oktober 24. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je veux esperer que le roy prenant, comme je voy, plaisir à continuer la guerre mettra ordre que l'armée du comte de Guebrian et celle de madame la landgravine se pourront conserver et peut-estre une partie se joindra à Coningsmarck.[2]

Je vous envoye l'harange qu'on dict icy avoir esté faicte par le roy de la Grand-Bretagne à son armée,[3] et les lettres qui viennent icy d'Angleterre nous

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 80.

2 Maarschalk Guébriant en zijn Hessische collega graaf Caspar van Eberstein maakten in het grensgebied van Nederrijn en Westfalen plannen om hun troepen dieper oostwaarts te voeren. Volgens de *Gazette 1642,* no. 146, dd. 15 november 1642, naderde het Frans-Weimarse leger eind oktober de Weser. Zie ook *Doc. Boh.* VI, p. 441 no. 1339.

3 De *Gazette 1642,* no. 134, 'extraordinaire' dd. 21 oktober 1642, bevatte de 'Harangue et protestation du Roy de la Grand' Bretagne faite à la teste de son armée entre les villes de Stasford et de Wellington le 29 Septembre 1642, après la lecture de ses ordonnances militaires'. Zie ook *Catalogue of the pamphlets collected by George Thomason* I, p. 170: 19 september - His Majesties Speech and Protestation made in the head of his armie between Stafford and Wellington'.

donnent quelque meilleure esperance pour les affaires de sa Majesté, que Dieu benisse.[4]

Le roy de France est à Versail[5] et viendra bientost à Saint-Germain. Le cardinal est encore dans son palais dans cette ville, mais on croit qu'il ira à Ruelle. On publie icy bien haut la victoire obtenue par le marescal La Motte-Odincourt contre une armée espagnolle de dix-huit mille hommes, qui venoit pour assieger Lerida, où on dit estre demeurez mille et cinq cents Espagnols, six cens pris avecq canon et bagage. On dit que l'armée espagnolle de mer s'est

4 De nederlaag die de prinsen Ruprecht en Moritz van de Palts het parlementsleger hadden toegebracht bij Powick Bridge in het graafschap Worcester; vgl. *Gazette 1642,* no. 139, ‘extraordinaire’, dd. 30 oktober 1642.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 24 oktober 1642 (nos. 5931 en 5932).

retirée à Alfaque et que les navires des Allemans pris par les Portugais sont au nombre de XVIII.

Le duc de Longueville a pris Tortona, guerre loing de Casal. Le duc Charles est revenu en ces anciens quartiers et monsieur du Hallier se tenant avecq ses trouppes entre Marsal et Pontemousson a quelque desseing. Beck est retourné au Lutzenborg, don Melos a pris Chasteau-Cambresis et ira plus avant si le comte d'Harcourt ne l'empesche, qui se tient près de Guise. L'esperance d'empescher que la guarnison du roy n'entra dans Sedan a retenu don Melos pour quelque temps.

Le duc de Boullon est à Roussy, on croit qu'il prendra sa demeure en Turaine. Le roy a renvoyé une bonne partie de ses guardes françoises et suisses vers le Roussillon.

On croit que l'empereur pressera l'assemblée des estats à Ratisbonne afin d'obtenir d'eux de l'argent, n'en pouvant plus tirer d'Espagne. Le duc de Parme est avecq son armée dans les terres du grand-duc appuyé assez ouvertement par la liege[6] des princes italiens. Le pape craignant pour Castro y a envoyé le cardinal Antonio avecq quatre mille gens à pied, deux mille cinq cens chevaux, force canon et munition de guerre; a aussy renforcé avec canon Rieti et Orvieto et prepare une grande armée. Et pour avoir le roy d'Espagne en sa faveur, croit-on qu'il pourroit bien renvoyer l'evesque de Lamego en Portugal. A Milan sont arrivés quatre mille Suisses de nouvelle levée et on y faict d'autres levées esperant avoir bientost quinze mille hommes pour laisser six mille pour la guarde de Milan et autres villes et opposer le reste aux François.

Je vous prie, monsieur, si vous voyez quelques-uns des messieurs de Rotterdam de les exhorter de se vouloir juger eux-mesmes au differant qu'ilz ont aveq moi[7] et demeureray, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Le 24 d'Octobre 1642.

Les Espagnols n'ont pris que le fond où a esté Chasteau-en-Cambresis, la place ayant esté demoliée par les François. Mercy se va joindre au baron de Soye et Gil de Haes aveq le duc Charles. Le duc de Longueville a pris encore Serraville.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Vicquefort.

5934. 1642 oktober 24. Van G.J. Vossius.[1]

Illustrissime domine,

6 Lees: 'ligue'.

7 Een aansporing aan de Rotterdamse stadsbestuurders om eens een blik te werpen in de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot...* (*BG* no. 889).

1 Hs. Amsterdam, UB, 30Av, nr. 3. Eigenh. oorspr. Copie te Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 186. Gedrukt *Vossii Epist.,* p. 453 no. 463; *Vossii Op. Epist.,* p. 338, no. 631; *Epist. eccl.,* p. 821 no. 575. Facsimile in: J.P. Houtman, *Facsimilé's van onuitgegevene brieven en andere belangrijke stukken van beroemde mannen,* 5e afl. no. 4.

Qui hasce literas offert, est Joannes Duns, natione Danus,[2] iuvenis eruditus, ingenio et iudicio bonus, pietate et industria nulli secundus. Sesquiannum me docentem hic audivit ac privatim saepius collocutus; eoque notior mihi et meis, quia in vicinia habitavit. Augustanam amplecti confessionem vix necesse habeo dicere, cum Danum dixerim. Literas ad Excellentiam tuam non alio fine petiit quam ut videndi et alloquendi, vel potius audiendi hoc orbis oraculum honestior faciliorque occasio daretur.

2 Op 6 oktober 1643 liet 'Johannes Petri Duns Randerhusiensis Danus' zich inschrijven in de registers van de Germaanse natie van de Universiteit van Orléans (Orléans, Archives Dép. du Loiret, D 219).

Itidem ante mensem unum alterum clarissimi collegae mei Barlaei filius,[3] patri cognominis, postularat a me aliquid literarum, sed eapse hora, qua abeundum illi ac mox etiam mihi publice docendum foret. Spem feceram epistolae Brilam mittendae, priusquam navim Gallicanam conscenderet, sed partim me promissi oblivio cepit, partim alia impedierunt. In his cogitationes de Matthaei mei connubio.[4] Eius gratia ante tres hebdomades Leovardiam abii. Ac post dies sex, septem, denuo σὺν θεῷ proficiscar, ut praesentia mea nuptias condecorem. Pater sponsae est iurisconsultus ac Leovardiensis reipublicae consiliarius et scabinus. Mater filia Verrutii, syndici dum viveret Groningensis, ac soror eius quae nupserat Schonbergio, reipublicae Groninganae nomine in collegio Ordinum Generalium delegato.[5]

Vedelius, theologiae apud Franekeranos professor, dum in Frisia sum, fatis concessit.[6] Moribundum cruciabat quod terris eriperetur, priusquam potuisset Revio et Triglandio respondere.[7] Horum uterque acerbe satis scripsit adversus scriptum eius de Constantini episcopatu, quo magistratus iura circa res ecclesiae defendit. Collegae defuncti mihi Franekerae aiebant fortasse responsum sic etiam edendum, sed deletis quae ut par pari redderet hostimentum virulentius chartis illevisset adversus Revium. Est is Revius, ut me alias scripsisse arbitror, regens Collegii Theologici, quo in munere Festo Hommio successit.[8] Vedelii mors collegae Barlaeo flebilis non erit. A nemine enim horribilius fuit tractatus quam isto.[9]

Prodit nunc etiam liber Mareschii, Sylvaeducensis professoris, adversus Voetium, qui prius thesibus in Ultraiectina academia disputatis accusarat Sylvaeducenses proceres idololatriae, quod ex reformatis plerique adscribi voluissent in sodalitatem Beatae Mariae.[10] Quod tamen factum erat, ut vis eius collegii, quae magna, infringeretur nostrorum consortio. Noluere nostri aperte esse periuri; illudere maluerunt. Artificium nostrorum nescio an sis probaturus, ubi Mareschiana videris. Fortasse satius fuisset ista non in apertum proferri. Nunc ne proceres

3 Caspar Barlaeus junior (1619-1673) bracht Vossius begin september op de hoogte van zijn reis. Eind september bevond hij zich in Orléans waar hem enkele dagen later de graad van 'doctor utriusque iuris' werd verleend (F.F. Blok, *Caspar Barlaeus,* p. 101).

4 Vossius' zoon Matthaeus zou op 22 november te Leeuwarden in het huwelijk treden met Johanna de Veno, dochter van de jurist Johannes de Veno en Aeltje Verrutius (Rademaker, *Life and Work of G.J. Vossius,* p. 339-340 en p. 442).

5 Hieronymus Verrutius (1546-1601), syndicus van de Ommelanden (*NNBW* III, kol. 1297-1298). Diens schoonzoon Wolter van Schonenborch († 1671), afgevaardigde ter Staten-Generaal, werd in 1645 president van de raad van Brazilië (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 180).

6 De Franeker hoogleraar Nicolaus Vedelius was op 26 september overleden. Zijn studie *De episcopatu Constantini Magni seu de potestate magistratuum reformatorum circa res ecclesiasticas dissertatio repetita,* Franeker 1642, werd bekritiseerd door de orthodoxe theologen Jacob Trigland en Jacobus Revius.

7 Revius uitte zijn kritiek in een *Examen dissertationis domini N. Vedelii de episcopatu Constantini magni,* Amsterdam 1642. Eveneens te Amsterdam verscheen Triglands *Dissertatio theologica de civili et ecclesiastica potestate ... occasione libelli Vedeliani 'De episcopatu Constantini magni'* (Rogge, *Bibliotheek der contra-remonstrantsche en gereformeerde geschriften,* stuk II, afd. II, p. 36, 59 en p. 81).

8 De Deventer predikant Jacobus Revius had inmiddels de plaats van de in juli overleden Festus Hommius in het Leidse Statencollege overgenomen.

9 Tegen Barlaeus' *Epigramma, in problemata clarissimi viri Manassis Ben-Israel, de creatione,* Amsterdam 1635, schreef Nicolaus Vedelius in 1636 en in 1637 twee felle aanvallen: *Casparis Barlaei Epigramma in problemata Manassis Ben-Israel cum analysi et brevibus notis quibus perspicue et solide ex verbo Dei deciditur* en vervolgens zijn *De Deo synagoge libri duo contra Casparem Barlaeum* (L.D. Petit, *Bibliographische lijst der werken van de Leidsche hoogleeraren,* p. 207-208).

10 De *Defensio pietatis et synceritatis optimatum Sylvae-ducensium in negotio sodalitatis quae a B. Virgine nomen habet, testibus veritate et charitate, per Samuelem Maresium...,* 's Hertogenbosch 1642.

Sylvaeducenses, in quibus et illustrissimus Brederodius, idololatriae sint suspecti, omnibus

sipariis deductis paene nudam Venerem cum suo Marte solis instar ostendit. Sed de isto malim ubi Mareschiana videris tuum cognoscere iudicium,[11]

Excellentiae tuae obstrictissimus,
G.Jo. Vossius.

Amstelodami, 1642, XXIV Octobris. Τάχιστα.

Adres: Illustrissimo viro atque incomparabili domino Hugoni Grotio, serenissimae reginae et regni Suecici ad regem christianissimum legato, Lutetiam Parisiorum.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Nov.

En in dorso: 24 Oct. 1642 Vossius.

Opschrift in de copie te Oxford: Hugo[ni] Grotio, legato Suecico. Lutetiam Parisiorum.

En in de Epist. eccl.: Ger. Joh. Vossius Hugoni Grotio S.P.

En in de Vossii Epist.: Hugoni Grotio, legato Suecico. Parisios.

5935. 1642 oktober 27. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 29 de Septembre et veux esperer [que] par celle que je vous ay envoyée vous aurez receu du contentement sur vos affaires.[2]

Rien ne se faict icy,[3] sinon qu'on se resouit des prosperitez de cette année et de la santé meilleure tant de monsieur le cardinal que du roy. Monsieur Rembur, ministre de Sedan, a recommandé les affaires de ceux de sa religion à monsieur le cardinal Mazarin lorsqu'il est entré en Sedan. L'harange estant imprimée court icy.[4]

Le comte de Guebrian est passé le Rhin et croit-on que les ennemys en peu de temps reprenderont tout ce que les François et Hessiens avoyent pris deça le Rhin. L'ambassade de Brandenbourg subsiste en Suede et quoyqu'on ne publie autre cause que la neutralité de l'electeur et le restablissement de la reyne-mere, si est-ce que tout le monde faict des discours sur le mariage de nostre reyne.[5]

11 In een disputatio had de Utrechtse hoogleraar Gisbertus Voetius de afgelopen zomer de kwestie van de toetreding van calvinisten tot de Bossche Lieve-Vrouwe-broederschap aan de orde gesteld. Zijn afkeurende woorden vielen niet in de smaak van de betrokkenen onder wie de stadsgouverneur Johan Wolfert van Brederode. In opdracht van hen vervaardigde de predikant-hoogleraar Samuel Desmarets (Maresius) in augustus de hier aangekondigde *Defensio* (D. Nauta, *S. Maresius,* p. 172-183).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 82. Antw. op een ontbrekende brief.

2 Zijn brief van 20 oktober had Grotius vergezeld doen gaan van een geschenk.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 24 oktober 1642.

4 Abraham Rambour (1590-1651), predikant en hoogleraar aan de protestantse academie te Sedan (Haag, *La France protestante* VIII(1858), p. 371-373). Zijn ‘harangue faite à monseigneur l'illustrissime cardinal Masariny, à son entrée à Sedan, prononcée le 29 Septembre 1642’, werd vanuit Charenton verspreid (ex. aanwezig te Parijs, Bibl. Nat.).

5 De Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim wachtten in Stockholm nog steeds op een besluit in de zaak van het huwelijksaanzoek van keurvorst Friedrich Wilhelm aan koningin Christina. Sinds een

Le prince d'Orange est à La Haye et aura de la peyne à faire aller d'Hollande des navires et soldatz pour le service du roy de la Grand-Bretange, le petit peuple et quelques magistrats dependants des ministres ayants conceu une telle aversion de la cause de sa Majesté qu'ils ont

bevredigend resultaat was geboekt in de kwestie van het eerherstel van de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg leken de vooruitzichten op een koninklijke toezegging niet ongunstig.

retenu les navires qu'elle avoit faict venir et laissent passer celles qui estoyent pour le parlement.[6] On se bat en Angleterre tous les jours et dit-on que ceux du party du roy, qui est au pays de Walles, ont eu quelque advantage.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 27 d'Octobre.

Bovenaan de copie staat: Marin.

5936. 1642 oktober 27. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Tuum in bibliothecam Cordesii epigramma mihi perplacet neque rationem video cur a reliquis poematiis segregari debeat. Catalogum librorum, nisi forte nimiae sit molis, videre percupio, vel in hoc ut bonorum auctorum discam nomina.[2]

Rationes quas pro editione epistolae principis affers, ipsi non satisfacient. Omnino enim iudicat suas litteras, ut ad eam rem de qua Rivetus tecum disceptat nihil pertinentes, omitti debuisse.[3] Interea Rivetus suam rescriptionem adornat et praefationem quidem praemittet. Caeterum tuum Votum suo libro, sicut antea fecit, iam non inseret, quia quaedam aliena a sua tecum disputatione continet.[4] Dicitur iam Blavius novam tui Voti editionem parare, cui ego emendationes tuas subministrabo, ut nequid desit.[5] Forte aliquid in te cudet auctor epigrammatis,[6] sed de eo adhuc ambigitur.

6 In de Republiek heerste grote verdeeldheid over het te voeren beleid in de Engelse geschillen. De controverse spitste zich toe op de vraag van het al dan niet toelaten van wapen- en troepentransporten naar één van de strijdende partijen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 264. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5918, beantw. d. no. 5944.

2 De *Bibliothecae Cordesianae catalogus, cum indice titulorum* werd in 1643 op grotere schaal in omloop gebracht. Het boekenbezit van wijlen Jean de Cordes moest gecatalogiseerd worden om tegemoet te komen aan de wensen van mogelijke kopers.

3 Een twintig jaar oude brief van Frederik Hendrik had Grotius in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) opgenomen. Bij het aanschouwen van de brief achtte de prins dat de brief ‘est imprimée mal à propos, et avec malice’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 285). Ook de anders zo trouwe Nicolaes van Reigersberch voelde zich gegriefd door die plotselinge publicatiedrift van zijn zwager.

4 Bij Elzevier in Leiden kwam de tekst binnen van het antwoord van de Haagse hofpredikant André Rivet op Grotius' *Votum*. De *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* verscheen in januari 1643 (*BG* no. 298 en 1183 rem. 8). In tegenstelling tot eerdere publicaties in deze discussie (*BG* nos. 1172 en 1180) maakte Rivet ditmaal geen gebruik van een gecombineerde uitgave van zijn en Grotius' werk.

5 In november verscheen de aangekondigde herdruk van het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1184). In deze editie is de brief van Frederik Hendrik (*supra*) niet altijd opgenomen.

6 Op punt van verschijnen stond de *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Grotius' hardnekkigste tegenstander Samuel Maresius (Desmarets). Zou Constantijn Huygens dit boek ook verrijken met een bijdrage? In het werk verscheen een epigram ‘Qualis cum lento rupit vexator duello’, gesigneerd door een zekere Albinus Villerius. Over de identiteit van deze

Graswinkelius totus est in exornanda Suedia, cui primum apud christianos principes locum vindicabit. Ita ille favorem regni et procerum sibi captat, quod tu negligere videris.[7]

Reigersbergius per duas septimanas in Selandia fuit, quem hodie rediturum putant. Sunt nunc ibi deputati Hollandiae, qui quid acturi sint videbimus.[8]

Lugdunenses promiserunt Hogerbetio se intra octo dies responsum ipsi daturos super iis postulatis quae paterno nomine instituit. Id ubi intellexero, faciam te certiorem, ut de tuo quoque negotio certi aliquid statuas.[9] Scabinorum consessus eo minus mihi placet,[10] quia Walenburgius[11] hydrope laborat, ita ut vix vitam diutius trahat; alii vero tales sunt ut nihil fere in iis videatur esse praesidii. Et scis rectoribus hoc unum esse propositum ut rem quocunque modo protrahant, quod ipsis apud suos facile futurum nemo sapiens dubitabit.

De Anthologia ad Vossium, qui iam e Frisia rediit, scribam aut per filios meos coram agi curabo, ut tandem quid certi constituatur.[12] Eadem opera et Blavium de Lucano monebo, qui sane nimis diu nos frustratur.[13]

Ex Anglia nihildum certi accipimus. Unusquisque hic quod vult somniat atque inde varia et sibi invicem contrariantia sparguntur nova. Regina Angliae adhuc minatur discessum et quidem, ut ferunt, ad maritum suum.

Mater et uxor tibi tuaeque se commendant, ego vero Deum orare non desino ut te tuis nobisque et nostris diu servet incolumem, vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XXVII Octobris 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.

onbekende dichter schreef Sarrau op 29 januari 1643 aan Rivet: ‘Ce Villerius epigrammatiste est encores Santras Salebrosus ou vostre province est remplie d'estranges poetes’ (Bots-Leroy, *o.c.* I, p. 390-391).

7 Grotius' voormalige secretaris Dirck Graswinckel die zijn verhandeling *De iure maiestatis dissertatio* had opgedragen aan koningin Christina, ging naar de smaak van Willem de Groot al te veel pralen met zijn eretitel van advokaat van de Zweedse kroon. Zie voor zijn betrekkingen met Zweden, *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 159 en p. 176.

8 In Middelburg voerde een delegatie van de Staten van Holland met de Zeeuwen besprekingen over een gemeenschappelijk standpunt in de zaak van de controle op de wapen- en troepen-transporten naar Engeland (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 106).

9 Adriaen Hogerbeets had namens de familie de Leidse stadsbestuurders doen dagvaarden om langs deze weg genoegdoening en posthuum eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets te verzoeken.

10 Grotius overwoog het voorbeeld van de familie Hogerbeets te volgen. In zijn geval zou de zaak in eerste instantie aanhangig gemaakt moeten worden voor de Rotterdamse schepenbank.

11 De Rotterdamse schepen mr. Pieter van Walenburch († 7 november 1642) die in juli-augustus Johannes Wtenbogaert had geassisteerd bij het opsporen van enkele *Autentycque stucken;* vgl. no. 5834.

12 Aan de in Amsterdam studerende zonen van Willem de Groot had Vossius vlak voor zijn vertrek naar Friesland verteld dat hij iemand wist voor het vervaardigen van de indices op Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

13 De Amsterdamse uitgever Blaeu was weinig mededeelzaam over de stand van zaken bij het drukken van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 Nov.
En in dorso: 27 Oct. 1642 W. de Groot.

5937. 1642 [november 1]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Est ita ut dicis. Exitum Thuani nosse triste est nobis. Et tamen melius id quam ignorare ea quae ad famam eius purgandam pertinent: τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων.[2] Voverat cum Iarcassonae [*sic*] libertatem speraret sacellum. Id solvit morti iam addictus iussa poni hac inscriptione: 'Votum in carcere pro libertate susceptum Franciscus Augustus Thuanus corporis carcere liberandus merito solvit Christo liberatori.'[3] Nos etiam nostra cogitata ad eum finem dirigamus: serviamus Deo, prosimus quam plurimis. Huc mei labores tendunt.

In libello quem misisti, miror tot tam impudentes calumnias. Hambraeum hac suspicione libero. Sed est alius lutheranus pastor vitae non laudabilis, cui ego in meis aedibus sacra administrare non permisi. Is aliqua puto per iram effutiit et aliis materiam mentiendi praebuit.[4] Sed dubitari non debet, quin in Hollandia multa sint addita, ut de Foppio Aisema,[5] de Laurentiade.[6] Silendum ad talia tecum sentio.

Spiringius illos de quibus scribis rumores spargit,[7] ut Hollandis blandiatur et sub ea spe pecunias ab ipsis exterebret, deinde ut me isto metu territet. In hac spe multum fallitur. Ego enim ad eam perveni aetatem, in qua multi viri sapientes ultro se ab honoribus abdicavere. Quietem facile possum pati et quod restat aetatis Deo

1 Gedrukt *Epist.,* p. 942 App. no. 620. Antw. op no. 5926, beantw. d. no. 5949. De dagtekening '2 Octobris' zal verbeterd moeten worden in '1 Novembris'.

2 Homerus, *Ilias* 23, 9 en *Od.* 24, 190.

3 De koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou († 12 september 1642) schreef vlak voor zijn terechtstelling de tekst voor een gedenkplaat in een door hem gedoteerde kapel in de kerk van de Cordeliers te Tarascon. Volgens de *Thuani historia* VII, X, p. 90, kwam het volgende op de plaat te staan: 'Christo liberatori / Votum in carcere pro libertate conceptum / Franc. August. Thuanus / e carcere vitae iamiam liberandus / merito solvit XII Septembris MDCXLII / Confitebor tibi Domine, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem'.

4 Het geschrift *Hugo Grotius papista sive Epistalica deductio* kwam zeker niet uit de pen van de lutherse predikant te Parijs Jonas Hambraeus. De auteur was de in Ulm geboren avonturier Johann Seyffart (ca. 1605 - na 1664), die in de zomer van 1642 de Leidse universiteit met een bezoek vereerde (*Album studiosorum Acad. Lugd. Bat.* I, kol. 333). Ook in Amsterdam moet hij zich vertoond hebben. Over hem schreef Rivet op 8 september aan Sarrau: 'un Aleman lutherien qui a esté en France, et presche entre les siens à Amsterdam que Gr[otius] est un apostat, corrupteur de jeunesse, qui debauche les Suedois qui passent en France, m'a envoyé une satyre contre Grot[ius] pensant que je la feroy imprimer volontiers. Je la luy ay r'envoyé avec censure. Aussi ne valoit-elle rien, ni pour la forme ni pour la matiere' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 243). Gelukkig voor de wetenschap keerde Seyffart de academische wereld spoedig de rug toe. Zijn loopbaan zette hij voort als Zweeds veldpredikant in losvaste dienst (A. Weyermann, *Nachrichten von Gelehrten ... aus Ulm,* Ulm 1798, p. 482-483, aangevuld met een mededeling van Dr. Weig, Stadtarchiv Ulm).

5 Foppe van Aitzema (ca. 1580-1637), resident van de Republiek te Hamburg, Lübeck en Bremen, die in 1636 naar Wenen was gezonden om te onderhandelen over een verdrag van neutraliteit tussen de Staten en de keizer. Zijn politieke tegenstanders begonnen de onderhandelaar weldra te verdenken van intriges en geloofsafval. In 1637 keerde hij de Staatse diplomatieke dienst de rug toe (*NNBW* IV, kol. 15-17; Schutte, *Repertorium* I, p. 191-192). Zonder goede bewijsgronden werd Foppe van Aitzema al gauw als 'verrader' gebrandmerkt, zo ook door Seyffart op p. 7 van zijn geschrift.

6 Bij Seyffart, *o.c.,* p. 7: 'Sed ecce, qui infestis signis, virum optimum, reverendum dominum Jacobum Laurentium, ecclesiasten Amstelrodamensem persecutus est propter libellum quendam Hugo Grotius papizans nuncupatum ...'.

7 Bij terugkomst in de Republiek verspreidde de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona het nieuws dat in de Zweedse rijksraad stemmen waren opgegaan om Grotius ontslag uit diplomatieke dienst aan te zeggen.

ac posteris impendere et alicubi vivere, ubi nec Pelopidarum[8] nomen nec facta audiam. Et nisi spes me retineret aliquid hic promovendi

8 De boosaardige nakomelingen van Pelops; vgl. Cicero, *Ep. ad fam.* 7, 28, 2 en 7, 30, 1.

ad communem pacem, iam per me cogitare coeperam de deponendo honeste hoc onere. Vivere possum de eo quod in hanc legationem de meo impendo.

De nuptiis de quibus scribis multa me iubent bene sperare. Deum rogo ut haec et alia ad bonum dirigat orbis christiani.[9]

Quid Hogerbetiani facturi sint, gaudebo cognoscere.[10] In re nostra mihi in praesens non malum videatur, si quis vir gravis Rotterodamenses moneat, ut ipsi in animis suis de hac causa iudicent.

Restitutum hic decretum,[11] ut cardinales praelationem habeant supra principes regii sanguinis. In Bastilia captivi acrius custodiuntur quam antehac. Lactatur plebs spe abolendae vicesimae. Rumor est etiam velle cardinalem, qui nunc Ruellae est ubi eum videre rex et regina, convocare provinciarum proceres, ut eis rationem gestarum rerum reddat. Duces exercituum hic exspectantur, exceptis Guebriano qui centum millia florenorum accepit a rege et Motta Odincurtio cui rex ducatum Oxonensem[12] in Hispania dedit. Longavillanus etiam huc venit et dicitur Verrucam cepisse. Papa videns Parmensem vi Gallica sustentari Lamegae episcopum pronuntiavit irregularem, utpote causam certaminis in quo fusus est sanguis. Episcopus parum hac re delectatus Roma abiit.

Vale, frater dulcissime, cum matre, liberis, amicis,

tui amantissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 2 Octobris [*sic*] 1642.

Nolo, si mihi reddar, cuiquam me stipendio auctorare. Liber esse cupio.

5938. 1642 november 1. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

De coning is te Saint-Germain ende mijnheer de cardinal te Ruelle, alwaer de coning sijne Eminentie is weesen besoucken ende daernae de coninginne, aen dewelcke daer gegeven is een magnifique collatie. De resolutie voor deesen gecassert, van dat alle de cardinaelen moeten gaen voor de princen van het bloedt, werdt nu hervat ende in 't werck gestelt.[2]

9 Het huwelijksaanzoek van keurvorst Friedrich Wilhelm aan koningin Christina van Zweden zou onbeantwoord blijven.

10 In het laatste jaar dat Grotius daadwerkelijk in Rotterdamse dienst het pensionarisambt uitoefende, was de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets († 1625) zijn naaste collega. Beiden vielen in ongenade. Eerherstel bleef uit. Ten einde raad besloot de familie Hogerbeets over deze zaak een proces tegen de Leidse stadsbestuurders aanhangig te maken.

11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 1 november.

12 Lees: ‘Cardonensem’.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 1 november 1642, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 1/11 november 1642).

2 Op 17 april 1642 had koning Lodewijk XIII zijn goedkeuring gehecht aan een regeling waarbij ‘les princes ... cèdent la préséance, en tous lieux, à messieurs les cardinaux ...’; vgl. nos. 5727 en 5939.

Men verwacht hier de generaux uitgenoomen de marechal de Guebrian, die hondertduisent gulden van de coning heeft ontfangen[3] en de marescal de La Motte-Odincurt, die bij de

3 Het geld vloeide maar langzaam in de kas van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant (*Episodes Guébriant,* p. 292-293).

coning is gemaeckt hertoch van Oxona in Spagne met een goedt incoomen.[4] Den hertoch van Longueville werdt mede hier verwacht en het geruchte gaet dat hij Verrue soude hebben becoomen.[5] Van de andere generaels is du Hallier noch bij La Mott,[6] Hercourt ende de Guiche in 't Cambersis.

Van de vijanden: hertoch Carel neemt sijne quartieren over de Mosel, Beck in Lutzenburg,[7] don Melos blijft noch bij Valentiene. De Spaensche vloodt soowel als de Franschen is in de haevenen geretireert. Men gelooft hier dat Hatzfeldt ende Wael[8] gaen nae Beyeren ende dat de Portugeesen een inval hebben gedaen in Galiciën ende een stedeke becoomen bij Salamanca.[9]

Men spreekt van een vergaderinge hier te maecken van de gedeputeerde van de provinciën ende de ‘soux par livre’ af te stellen. Immers de gemeente voedt haer met de hoope, maer die in de Bastille sijn en hoopte[n] vrey te werden, sijn nu nauwer geslooten.[10]

Den hertoch de Guise[11] is van Bruyssel gegaen nae Weenen. Achtienhondert Schotten sijn te Diepe gearri[v]eert, noch vijfhondert werden verwacht. De bischop van Angolesme[12] gaet om aen de coninginne van Engelandt te seggen dat haere Majesteyts comste alhier sal aengenaem sijn.[13] Briquemaut[14] heeft gereedt ontfangen X duisent gulden eens en 2 's jaers.

De paus siende dat de hertoch van Parma, die met twee leegers in het pauselick gebiedt is ingevallen ende Rome vervaerdt maeckt, gesupporteerdt wordt van

4 Ter herinnering aan zijn overwinning bij Lérida op 7 oktober ontving Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, uit handen van koning Lodewijk XIII het hertogdom Cardona (in het Latijn van Grotius ‘Oxona’) in Catalonië (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 212).

5 Na een belegering van drie dagen tekende de commandant van het kasteel Verrua aan de Po (ten zuiden van Crescentino) op 20 oktober de capitulatieovereenkomst. De 24ste oktober namen eenheden van het Frans-Savoyaardse leger de plaats in bezit (*Gazette 1642,* no. 143, dd. 5 november 1642).

6 François de l'Hospital, sieur du Hallier, die na zijn tegenvallende expeditie naar de noordelijke steunpunten van hertog Karel IV van Lotharingen opnieuw een poging ging wagen om het bolwerk La Motte in handen te krijgen. Volgens de *Gazette 1642,* no. 145, dd. 8 november 1642, zette hij op 25 oktober de omsingeling in.

7 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck († 1648) die volgens allerlei warrige geruchten op 22 oktober overleden zou zijn (*Episodes Guébriant,* p. 144 n.).

8 Het keizerlijk-Beierse leger van Hatzfeldt en de graaf van Wahl brak eind oktober zijn kwartieren in het Keulse Sticht op (*Gazette 1642,* no. 140, dd. 1 november 1642; *Episodes Guébriant,* p. 293).

9 De *Gazette 1642,* no. 139, kwam op 30 oktober uit met een ‘extraordinaire’, waarin aandacht werd besteed aan ‘les avantages du roy de Portugal sur les Castillans’.

10 Tegen de wens van zijn oorlogsmoede landgenoten hield Richelieu vast aan een streng beleid. Met het oog op de campagne voor het jaar 1643 verzocht hij de koning om de officieren die het afgelopen seizoen slecht hadden gefunctioneerd te straffen: ‘il faut mettre cinq ou six mestres de camp des plus coulpables dans la Bastille, quantité de capitaines; on les deslivrera devant la fin de l'hiver, à la charge de réparer leur faute’ (*Lettres Richelieu* VII, p. 136).

11 Henri II de Lorraine (1614-1664), hertog van Guise, die zich in 1641 had aangesloten bij de partij van de graaf van Soissons en na de ongelukkig verlopen veldslag bij La Marfée gedwongen was het vaderland te ontvluchten, woonde sinds die tijd met zijn echtgenote Honorée de Glymes in Brussel; vgl. nos. 5354 en 5511 (dl. XII). Een jaar later keerde hij naar Frankrijk terug (*Tallemant des Réaux* II, p. 368).

12 Jacques le Noël du Perron (†1649), bisschop van Angoulême 1636-1647, vervolgens bisschop van Evreux 1648-1649 (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 180 en p. 183). Tegelijkertijd trad hij op als biechtvader van koningin Henriëtte Maria. In september sprak hij met Richelieu over een mogelijk verblijf van de Engelse koningin in Frankrijk (*Lettres Richelieu* VII, p. 136).

13 Op 27 oktober kon hij in Den Haag de koningin het goede nieuws melden (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 184).

14 Jacques Briquemault († december 1642), de afgezette hertogelijke gouverneur van Sedan (*DBF* VII, kol. 342, *s.v.* Jean de Briquemault).

Vranckrijck, heeft om den coning van Spagne te behaegen den bischop van Lamega in 't ongelijck gestelt, verclaerdt

aggresseur in de laeste querellen met den ambassadeur van Spagne ende oversulckx irregulier, waerover deselve bischop is van Rome vertrocken,[15] vanwelck den coning van Spagne sich houdende verobligert, presenteerdt aen den paus 2000 man te paerd en XII te voedt. Evenwel werdt gemeent te Roome dat de paus die hulpe niet en sal aenneemen, maer sich dienen van het geruchte om te beeter sijne saecken met den hertoch van Parma ende de ligu[e] v[a]n Italië[16] te accommoderen.

Wij verstaen nu dat dat van Verrue zeecker is, dat Beck is overleden, dat Motte-Odincurt heeft XVI duisent man te voedt, VI te paerdt.

Bovenaan de copie staat: Parijs, 1 November 1642.

5939. 1642 november 1. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cardinalis Riceliacus Ruellas ivit.[2] Ambulat interdum in horto, sed ad exiguum tempus et sustentatus ab aliis. Vidit ibi eum rex, et post id regina, quam excepit bellariis magnifice. De Longovillano rumor est captam ab eo Verrucam, sed non satis liquidus. Halerius hiberna quaerit. Sunt non longe a Cameraco Harcurtius et Guichius. Hi omnes et Bressaei duo hic exspectantur ut mandata et praemia accipiant.[3] Nam Guebriano rex dedit centum millia francorum, Mottae autem Odincurtio ducatum Cardonae,[4] in illis in quibus est partitus non honorificum tantum sed et fructuosum.

Resuscitat autem cardinalis decretum illud, quod Cinqmarcius et Thuanus interfecerant,[5] de praelatione cardinalium super principes regii sanguinis, et quia dux Anguianus, ita ut ipse iusserat, cardinalem Lugdunensem, Ricelliaci fratrem, Lugduni transiens prior non salutaverat, atrociter hic a cardinale Riceliaco fuit exceptus.[6] Idem cardinalis populo spem fecit fore ut convocentur primores e provinciis, ut sublevetur populus oneribus praesertim vicesimae.

15 Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV, probeerde nu al een jaar lang een vorm van erkenning van de paus te verkrijgen. Zijn aanwezigheid in Rome leidde in augustus tot een handgemeen tussen leden van de Spaanse en de Franse ambassades. Paus Urbanus VIII die aanvankelijk aarzelend in deze zaak was opgetreden, raakte door het politieke en diplomatieke geschermutsel hoe langer hoe meer verbitterd (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p, 737-739).

16 Deelnemers aan de liga waren Venetië, de groothertog van Toscane en de hertog van Modena. Zij stelden alles in het werk om een gewapend conflict in de zaak van het hertogdom van Castro te voorkomen.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl, C 61, 108; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 238 no. 452. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 211.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 1 november 1642 (no. 5938).

3 De voormalige Franse onderkoning in Catalonië, Urbain de Maillé, markies van Brezé, en diens zoon Jean-Armand de Maillé, bevelhebber van de Franse vlooteenheid die deze zomer vooral actief was voor de kust van de Roussillon.

4 Het copieboek Dresden geeft: ‘Oxonae’.

5 De onthoofde ‘samenzweerders’ Cinq-Mars en François-Auguste de Thou. In de eerste fase van 's konings expeditie naar de Roussillon (februari-mei 1642) stonden zij nog in hoog aanzien.

6 De broer van Richelieu, kardinaal Alphonse Louis du Plessis de Richelieu, aartsbisschop van Lyon, zou een conflict over de préséance nooit uit zichzelf hebben durven aanwakkeren. Het

Dux Carolus hyberna habebit trans Mosellam. Hazfeldius et Walius dicuntur in Bavariam trahi ob metum a Conningmarcio[7] relicto Waertio cum modicis copiis in agro Coloniensi.[8] Beckius hibernabit in Lutzenburgico. Melos adhuc apud Valentinianas est. Dux Guisius ivit Viennam. Mille octingenti Schoti iam Diepam advenere; exspectantur quingenti insuper. Reginae matris corpus ob debita retineri dicitur.[9] Episcopus autem Incolismensis ire, ut reginae Angliae nuntiet gratum fore eius huc adventum. Praeses Memmius huc rediit, quod solatium fuit domino Davausio.[10] Qui vero in Bastilia sunt et spem aliquam acceperant libertatis, tam longe ab ea absunt, ut custodiantur multo arctius.

Portugalli in Gallaeciam irrupisse dicuntur et oppidum quoddam cepisse non longe a Salamanca. Ea distractio Hispanicarum virium res promovebit Mottae Odincurtii.

Episcopus Lamegae Roma abiit, quia papa Gallum videns favere Parmensi, qui pontificiae ditionis agros duobus exercitibus invadit, culpam omnem rixae cum legato Hispanico in ipsum coniecit et irregularem ob id factum pronuntiavit. Hispanus hoc tanti aestimavit, ut statim bis mille equitum, peditum duodecim millia papae obtulerit, qui tamen, ut est et senectute et Romae nunc minime martialis ingenio timidior, creditur oblati auxilii fama usurus ad componendas cum Parmensi res suas.

Classes tam Hispanica quam Gallica in portus se receperunt. Briquemautius, qui Sedano praefuit, antehac accepit a rege X millia francorum in praesens, ut inde exiret, cum promisso II millium annuorum.

Thuanus moriturus[11] sacellum iussit fieri Tarrassone cum hac inscriptione: ‘Christo liberatori votum in carcere pro libertate conceptum Franciscus Augustus Thuanus ex corpore hoc liberandus merito solvit.’

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatis tuae vitam, valetudinem et consilia gubernet ac prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXII Octobris/I Novembris 1642.

was de ‘grote kardinaal’ die erop stond dat de hertog van Enghien (de latere ‘grand Condé’) zich in het vervolg hield aan de regels van het ‘brevet royal, réglant le rang des princes du sang et des cardinaux français et étrangers’ van 17 april 1642.

7 Bij de keizer en de hertog van Beieren groeide de vrees dat de legers van Lennart Torstensson en generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, - al of niet in samenwerking met het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant - nog voor het invallen van de winter zouden toeslaan in Bohemen. In aller ijl werden troepen van het westfront naar de bedreigde grenzen overgebracht (*Doc. Boh.* VI, p. 441-442, nos. 1339-1340).

8 De Beierse generaal Johan van Werth blokkeerde nog voor enige tijd de Hessische garnizoenen in Neuss, Kempen en Linn (*Gazette 1642,* no. 140, dd. 1 november 1642).

9 Gautier de Pénis (Peny) die op 30 augustus de opdracht ontving om het stoffelijk overschot van Maria de' Medici over te brengen naar Saint-Denis, kreeg aanvankelijk geen toestemming tot verwijdering van de overledene uit haar Keulse sterfhuis. Na lang wachten werd hem in november een keizerlijke vrijgeleidebrief verstrekt (*Gazette 1642,* no. 153, dd. 29 november 1642).

10 Bij schrijven van 23 oktober was aan de verbannen presidenten Henri II de Mesmes en Nicolas de Bailleul koninklijke gratie verleend. Door dit gebaar werd Henri de Mesmes in de gelegenheid gesteld zijn broer, ambassadeur Claude de Mesmes, graaf van Avaux, nog eens terug te zien; vgl. nos. 5921 en 5922.

11 De koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou († 12 september 1642) die vlak voor zijn terechtstelling de tekst schreef voor een gedenkplaat in een door hem gedoteerde kapel in de kerk van de Cordeliers te Tarascon. Zie voor de inscriptie, no. 5937 n. 3.

Intelligimus mortuum esse Beckium; habere Mottam Odincurtium XVI millia peditum, sex equitum. De Verruca res pro certa habetur. De rege Angliae boni hic sunt rumores; habere eum peditum XII millia, equitum tria, et pugnas quasdam fuisse ei prosperas.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Cardinalis status. Praemia rerum bellicarum praefectis destinata. Controversia principibus sanguinis de novo a cardinalibus mota.

Ordinum convocatio futura fingitur. Ad Rhenum gesta. Memmio reditus permissus. Papae res contra Parmensem ab Hispano auctae. Portugallici legati Romae reiectio. Thuani votum.

5940. [1642 november 1]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Il y a longtemps que je vous suis obligé à cause de l'affection tres cordiale que vous avez fait paroistre envers moy et les miens. Je suis malheureux de ne le pouvoir recognoistre par effects comme je le faits de coeur. On peut interpreter si mal comme on voudra mon travail pour la reunion des chrestiens. Je vous asseure qu'il n'y a point eu en cela aucune goutte d'interest, mais seulement l'intention de servir à Dieu et à mes prochains en monstrant aux autres et à moy-mesme les voyes, par lesquelles on pourroit advancer et remettre la verité, pitié et la concorde, et par ce moyen me preparer à une bonne issue de ceste vie miserable, quand il plaira à Dieu de m'y appeller, approuvant grandement ce que monsieur de Thou prest à mourir a faict mettre à une chapelle qu'il vouloit estre bastie à Tarcassone:[2] 'Christo liberatori votum in carcere pro libertate conceptum Franciscus Augustus Thuanus ex corpore hoc liberandus merito solvit.'

Quant à l'ambassade je me suis chargé que soubz l'esperance de pouvoir servir à la paix de princes chrestiens et en la mesme intention je continueray à faire ceste fonction, tandis que ceux-là le voudront qui en ont à disposer. Si on m'en descharge, je ne seray pas marry ayant assez d'age pour pouvoir vivre en repos servant à Dieu et à la posterité.

J'ay veu le petit livre latin duquel vous faites mention remply d'un grand nombre des mensonges fort impudens.[3] Monsieur Hambraeus, pasteur suedois, sçait que je ne refuse jamais ma maison quand il y veut prescher ou administrer les sacrements et que tous ceux qui veulent ont liberté d'y venir. Le baron de Degenfeldt sçait l'affection que j'ay tousjours eu pour son service et madame de Ransauw sçait s'il est vray ce qu'on dit là d'elle.

Monsieur le cardinal est à Ruelle[4] et se faict porter quelquefois dans son jardin. Le roy l'a veu là et depuis la reyne, à qui son Eminance a donné une collation tres magnifique. On attend icy tous les generaux pour recevoir des ordres excepté le comte de Guebrian, à qui le roy a donné cens mille livres, et le marescal de Motte-Odincourt, fait par le roy duc d'Oxona en Espagne. Jusqu'à cette heure monsieur du Hallier est près de La Motte, les comtes d'Harcourt et de Guiche au Cambresis. Quant aux ennemis, le duc Charles prend ses quartiers de[là] la Mouselle, Beck au Lutsemburg, don Melos se tenant encore près de Valentienne.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 83.
2 De gedenkplaat die François-Auguste de Thou had ontworpen; vgl. nos. 5937 en 5939.
3 Het geschrift *Hugo Grotius papista sive Epistolica deductio* van de lasterende lutheraan Johann Seyffart. Wat aan de Zweedse ambassadeur te Parijs zwart gemaakt kon worden maakte deze auteur ook goed zwart: ten eerste weigerde Grotius de lutherse predikant te Parijs Jonas Hambraeus zijn medewerking bij het houden van godsdienstoefeningen; ten tweede raadde hij vrienden, zoals Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, aan om hun kinderen naar 'paapse' collèges te zenden en verder zou hij de euvele moed hebben opgebracht om de eenzame echtgenote van de in Spaanse krijgsgevangenschap verkerende luitenant-generaal Josias Rantzau (vgl. no. 5740) te verleiden tot het bijwonen van een mis.
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 1 november 1642 (nos. 5938 en 5939).

Le duc de Longueville est aussy attendu icy. On dit qu'il a pris Verrue. Les armées navales tant d'Espagne que de France sont aux ports et on croit icy que les Portugais ont faict une invasion dans la Galice et pris une villette aux endroits de Salamance et que cette diversion servira grandement aux desseings du marescal de La Motte-Odincourt.

Le pape voyant le duc de Parme, qui avecq deux armées attacque l'Estat ecclesiastique, supporté par la France, pour contenter le roy d'Espagne a declaré l'evesque de Lamego aggresseur dans la querelle arrivée entre l'ambassadeur d'Espagne et [l'a] declaré irregulier, lequel à cause de cela mal satisfaict s'est retiré de Rome. Et le roy d'Espagne pour recognoistre ce bienfaict offre au pape deux mille chevaux, douze mille hommes à pied, desquelz on ne croit pas pourtant que le pape se serve, mais bien de ce bruict pour faire accommoder le differant avecq le duc de Parme le plus qu'il pourra au contentement des siens.

Icy les prisonniers de la Bastille sont reserez plus qu'auparavant. Bricquemaut avant que de sortir a eu du roy X mille livres et promesse de deux mille livres de pension. Le cardinal de Ricelieu veut faire valoir son decret que les cardinaux doibvent preceder les princes du sang. Des affaires d'Angleterre et d'Irlande on parle icy fort diversement et je croy qu'en vos quartiers vous pourrez estre mieux instruict.

Nous apprenons la mort de Beck, la confirmation de Verrue. On publie [que] l'armée de Motte-Odincourt a seize mille gens de pied, VI chevaux et on dit que le roy d'Angleterre prospere et que sa Majesté a XII mille à pied, III à cheval.

Bovenaan de copie staat: Mons. Vicquefort.

5941. 1642 november 3. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Iterum in te detonuerunt qui paci ecclesiasticae inimici sunt, ut ex adiuncto libello poteris cognoscere.[2] Illud recte, quod homo lutheranus nomen profitetur suum, ne cum larvis luctari cogaris.[3] Est quidam extra partes Gallus qui eas tibi vindicias paravit,[4] de quibus ad te scripturus est filius.[5]

Westerbanium nandum vidi;[6] ubi convenero, gratias ei agam pro carmine mihi transmisso, cuius tu autographum habes. Proxima vice mittam libellum Laurentiadae oppositum, ne iam in nimiam molem excrescat fascis.[7] De Anthologia Vossii iudicium

1 Hs. Den Haag, ARA., Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 265. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5930, beantw. d. no. 5954.
2 Wederom verhief Johann Seyffart zijn stem tegen Grotius; vgl. no. 5937. In de laatste week van oktober verscheen te Amsterdam een nog uitvoeriger tirade, de *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium papistam ab omnibus Luteranis suscipiendi, decantatum a Joanne Seyfferto Ulmensi Suevo,* 1642 (*B$_S$G* no. 316).
3 Vgl. Plinius, *Nat. Hist.,* praefatio 31.
4 Het ‘memorandum’ van de onbekende Fransman - zijn naam bleek later Robert le Comte te zijn - kan niet in Grotius' correspondentie teruggevonden worden; vgl. nos. 5954 en 6059 (dl. XIV).
5 De brief van Pieter de Groot ontbreekt.
6 Een woord van dank was verschuldigd aan de Loosduinse dichter Jacob Westerbaen.
7 De toezending van een tweede exemplaar van het geschrift *Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften van hem uytgegeven*.

expecto.[8] Lucani editionem per filios[9] urgere non desino, pos(tea) de poematis cogitaturus, ad quorum edition(em) filii mei forte non inutilem poterunt conferr(e) operam.[10]

8 Vossius was naar Friesland vertrokken zonder bericht achter te laten over de stand van zaken bij het aantrekken van een geschikte kandidaat voor het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

9 Willems zonen Johan en Jacob de Groot studeerden thans in Amsterdam aan het Athenaeum Illustre. Voor hen was het een kleine moeite om in de drukkerij van dr. Joan Blaeu te informeren of de nieuwe aantekeningen die hun beroemde oom bij Lucanus had vervaardigd (*BG* nos. 430 en 431) dit jaar nog in druk konden verschijnen.

10 De *poemata* bleven ongepubliceerd liggen.

Batavi nostri qui legati sunt missi foederis renovandi causa etiamnum in Zelandia haerent. Inde quid allaturi sint, videbimus.[11] Ut Foederatorum Conventui leges ferantur, id nostrorum temporum secta non patitur.

Indicabo Vergoesio quae de libris Marii et Jansenii scribis,[12] qui certe ante annum reddi tibi debuerant. Libellus de Regno Christi is ipse est, de quo per litteras te monueram neque dubito quin sit Debyaei opus posthumum.[13] Utenbogardus de eo quid sentiat, videbo an explorare possim. Ipse certe postquam ad ultimas suas litteras a te nihil responsi accepit, scripto responsurus non est.[14]

Victoria qua Galli ad Leridam[15] potiti sunt magni sane ad res in Cathalonia et Arragonia gerendas est momenti.

Salutant te amici omnes et rogant ut allatrantes canes forti feras animo. Cordesii librorum cathalogus ubi prodierit, rogo habeam, vel in hoc ut librorum discam nomina.[16] Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, III Novembris 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: 4 Nov. 11 Nov. 1642.

En in dorso: W. de Groot 3 Nov. 1642.

11 Een delegatie van de Staten van Holland was in de tweede helft van oktober naar Middelburg gereisd om in de Staten van Zeeland stemmen te winnen voor een gemeenschappelijk standpunt in de zaak van de controle op de wapen- en troepentransporten naar Engeland. Er was weinig overredingskracht voor nodig om de Zeeuwen aan te sporen tot scherpere acties tegen de heimelijke leveranties van oorlogsmateriaal aan de koningsgezinden (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 106).

12 Grotius had via Willem van der Goes enkele boeken uit Antwerpen laten overkomen. Waarschijnlijk ging het om een werk van de Amsterdamse pater Leonardus Marius, *Amstelredams eer ende opcomen door de denckwaerdighe miraklen aldaer geschied aen ende door het H. Sacrament des altaers anno 1345,* Antwerpen 1639, en het pamflet *Catholycke uytwisspons over de aenmerckinghen, die G. Voetius heeft uytghegheven teghen den 'Preservatyf-dranck'* dat de Leuvense hoogleraar Cornelius Jansenius (1585-1638) had opgesteld tot sterking van zijn katholieke geloofsbroeders in 's Hertogenbosch.

13 In zijn brief van 20 januari (no. 5565) had Willem de Groot zijn broer geattendeerd op het verschijnen van een 'dissertatio Belgica de Regno Christi et An christiano liceat magistratum gerere'. Bij nader inzien bleek de inhoud van de dissertatie overeen te komen met hetgeen wijlen Nicolaes de Bye verleden jaar april in een lange brief aan Grotius had ontvouwd (no. 5145 (dl. XII) en no. 5582). Onlangs kreeg Grotius weer een verhandeling van dien aard in handen.

14 De bejaarde theoloog Johannes Wtenbogaert die zo slechtziend was geworden dat hij bij het schrijven en lezen hulp nodig had, liet in april nog iets van zich horen. Zijn brief (vgl. no. 5699) werd door Grotius beantwoord met een groet die Willem de Groot aan de oude man moest overbrengen. Zie voor Grotius' laatste brief, no. 5393 (dl. XII).

15 De overwinning die de Fransen op 7 oktober bij Lérida hadden behaald.

16 In Parijs werd het boekenbezit van wijlen Jean de Cordes gecatalogiseerd. De publicatie van de *Bibliothecae Cordesianae catalogus, cum indice titulorum* was al aangekondigd.

5942. 1642 november 4. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 16 d'Octobre et espere que la lettre que je vous ay envoyée vous aura apporté du soulagement en vos affaires particulieres.[2]

L'ambassade de Brandenburg continue en Suede[3] et il y a d'apparance qu'elle produira des bons effects, non seulement pour la Suede mais pour toutte la chrestienité.[4]

Le general Torstenson[5] sera asteure[6] dans la Boheme, Coningsmarck vers le Weeser, où je croy que l'armée du comte de Guebrian et la cavallerie hessienne se joindront à luy pour se maintenir ensemble contre les ennemis.[7]

Le roy a donné au comte de Guebrian un don de cent mille livres et au mareschal de La Motte-Odincourt un duché en Espagne. Nous attendons icy le duc de Longueville, messieurs de Brezzé, Harcourt, La Milleray, Guiche, du Hallier pour prendre des ordres.

L'evesque d'Angoulesme va d'icy en Hollande pour dire à la reyne d'Angleterre qu'elle sera bien receue icy. On nous dit que le roy d'Angleterre a quelque douze mille hommes à pied, trois mille chevaux et qu'il a eu quelques advantages et que les romanistes en Irlande prosperent.

Danemarq et Poulogne sont en grand ombrage de ce qui se traitte en Suede avecq Brandenbourg. Le roy de France est à Saint-Germain, son cardinal à Ruelles.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

4 Novembre.

Bovenaan de copie staat: Mons. Marin.

5943. 1642 november 8. Aan [D. Petau].[1]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 86. Antw. op een ontbrekende brief.
2 Bij zijn brief van 20 oktober had Grotius iets van waarde ingesloten; vgl. no. 5925.
3 De missie van de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim.
4 Veel werd verwacht van het huwelijksaanzoek van keurvorst Friedrich Wilhelm aan koningin Christina van Zweden.
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 1 november 1642.
6 Lees: ‘à cette heure’.
7 Op 15 november 1642 berichtte de *Gazette 1642,* no. 146, dat het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant de Weser tussen Rinteln en Hameln had bereikt.
1 Tekst naar *Epist.,* p. 711 no. 1579, waar als geadresseerde C. Cassius (zie no. 5807) wordt vermeld. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 42^{v}. Grotius lijkt zijn verzoek gericht te hebben tot Denis Petau S.J., doctor van de Sorbonne, wiens advies bij het persklaar maken van het eerste deel van de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) ook al door de auteur was ingewonnen; vgl. no. 5408 (dl, XII).

Vir reverende,

Quanquam in studia tua invadere non furtum tantum, sed et peculatum rei sacrae esse existimem, cogor tamen ad opem feliciter mihi expertam recurrere, quando iam ad finem perducta est impressio eorum quae ad libros historicos et poeticos Veteris Testamenti annotavimus.

Rogo igitur, ut norim si quid mutandum in caeteris Annotatorum partibus observasti. Erit ea ad priora tua in me beneficia non levis accessio.

Simul rogo, ut benigno animo accipias munusculum, φιλολογιχὰ ad Ius Iustinianeum,[2]
tuae Reverendae pietati addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 8 Novembris 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Cassio.

5944. 1642 november 8. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Epigramma de bibliotheca Cordesiana, si vis, addi caeteris poterit.[2] Caeterum expugnanda erit Blauwii lentitudo tum in his edendis, tum in Lucano.[3] Quae propellenda sunt ut succedat Anthologia.[4] Gothica nostra quominus edantur facit, quod ex Italia per Vossii filium quaedam exspecto. Quod si pax fiat, etiam ex Hispania editionem meam ornatura.[5] Prolationem regni Suedici ego non verbis tantum, sed et actibus defendi. Verum ipse in ea non satis defensus fui. Votum meum non soli Riveto opposui,[6] sed et aliis irreconciliabilibus, inter quos sunt Laurentiades,[7] Maresius[8] et scriptor primum epigrammatis, deinde peioris epistolae Gallicae.[9] A quibus cum ex occasione eorum quae in Batavis acta sunt, laesa esset fama mea,

2 De zojuist van de pers gekomen *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 791).
1 Gedrukt *Epist.,* p. 944 App. no. 625. Antw. op no. 5936, beantw. d. no. 5959.
2 Het epigram dat Grotius had geschreven op verzoek van degenen die nu de laatste hand legden aan de *Bibliothecae Cordesianae catalogus, cum indice titulorum*. De tekst had Grotius zijn broer toegezonden om gevoegd te worden bij de collectie *poemata;* zie no. 5918.
3 De uitgever Blaeu liet Grotius in het ongewisse ten aanzien van de datum van verschijnen van zijn nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).
4 Het manuscript van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) was op de indices na persklaar.
5 Op het gerucht dat de ambitieuze Dirck Graswinckel ook iets wilde publiceren op het terrein van Zwedens oudste geschiedenis, drong Willem de Groot sinds kort bij zijn broer aan op een spoedig verschijnen van diens verzameling uittreksels ‘ex Procopii historia ad res Vandalicas et Gotthicas’. In 1655 kwam de editie tot stand, weliswaar aangevuld met bijdragen van anderen, waaronder die van Isaac Vossius: ‘Beati Isidori archiepiscopi Hispalensis Gothorum, Vandalorum et Suevorum in Hispania chronicon, quod nunc demum plus altera parte auctius prodit e bibliotheca Isaaci Vossii’ (*BG* no. 735).
6 Het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) was geschreven naar aanleiding van het verschijnen van Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180).
7 Jacob Laurentius, de auteur van het geschrift *Hugo Grotius papizans,* die na een schriftelijke reactie van de beschuldigde, de strijd voortzette met een *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata*.
8 Samuel Desmarets (Maresius), Grotius' hardnekkigste tegenstander, die met zijn nieuwste werk *Concordia discors et Antichristus revelatus* klaar stond opnieuw ten strijde te trekken.
9 Constantijn Huygens, heer van Zuylichem, die het geschrift *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ... (*BG* no. 1172) had opgesierd met een epigram ‘De Hugonis Grotii annotatis Henoticis, ad Consultationem Cassandri’ (vgl. no. 5669). Aangeslagen door een woord van kritiek op zijn dichtkunst zette hij onder het pseudoniem Santra Salebrosus zijn aanval op Grotius' opvattingen in een in het Frans opgestelde brief voort (vgl. no. 5761).

et multas possem multorum epistolas in me honorificas proferre, duabus contentus fui, quarum altera multum apud Batavos, altera apud Gallos valere debet. Tales autem epistolas, in quibus nemo laeditur, edere semper licuit.[10]

10 Grotius die liever niet doorging met polemiseren, had gehoopt dat de twee brieven die hij in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* had opgenomen, te weten een brief van zegelbewaarder Guillaume du Vair, bisschop van Lisieux, dd. 13 juni 1621 (no. 654 (dl. II)) en een brief van

Gaudeo quod curas ut si recuditur Votum, emendentur quae oportet, qualia quaedam subter hanc epistolam annoto.[11] De Hogerbetii negotio quicquid fiet, rogo me edoceas.[12]

Dicuntur in Anglia res regis in melius procedere[13] et per omnes provincias nasci partes. Deus det ibi et alibi pacem. Cuius curae te, matrem, uxorem, liberos, me vero meosque labores vestrum omnium precibus commendo.

Ubi Rivetus rursum aliquid contra me ediderit,[14] rogo id quamprimum habeam cum consilio vestro respondendumne sit an non, et quomodo.

Mitto Rotomagum et inde ad te exempla quinque ἀνθοβολίας nostrae ad Ius Iustinianeum. Rogo ea compingi pro me cures sumasque unum tibi, alia des Vossio, Strideno, Graswinckelio et Constantino Empereur,[15]

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

8 Novembris 1642.

6: ‘hac’ pro: huc
42: ‘Gersonem Bucerum’,[16] omissa interpunctione
102: ‘qualis’ pro: quales
106: ‘longe’ pro: lege
108: ‘longe’ pro: longo
111: ‘aliter’ pro: alite
158: δυχουντ᾽

A principe Arausionensi nihil desidero.[17] Liceat mihi per eum quiete et honeste vivere. Velim ad me mitti duo exempla Grotii Papistae.[18] Erunt alicubi usui.

5945. 1642 november 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

11 Reeds in november liet de uitgever Blaeu een herdruk van het *Votum* verschijnen, echter zonder de voorgestelde correcties en ook zonder een vaste plaats te geven aan de twee bijgevoegde brieven (*BG* no. 1184).
12 De familie Hogerbeets was tegen de Leidse stadsbestuurders een proces begonnen over het toekennen van genoegdoening en posthuum eerherstel aan de in Loevestein verkommerde stadspensionaris Rombout Hogerbeets.
13 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 8 november.
14 Rivet legde de laatste hand aan zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*. De uitgever Elzevier te Leiden kon het werk in januari 1643 uitbrengen (*BG* no. 298 en B_sG no. 319).
15 De zojuist van de pers gekomen *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 791). Presentexemplaren gingen naar Gerardus Joannes Vossius, mr. Quirijn van Strijen, mr. Dirck Graswinckel en de Leidse hebraïst Constantijn l'Empereur ab Oppijck.
16 Bedoeld wordt de Veerse predikant Gerson Bucerus. De komma tussen ‘Gersonem’ en ‘Bucerum’ is niet verwijderd; vgl. no. 5911.
17 Velen vroegen zich af waarom Grotius een twintig jaar oude brief van Frederik Hendrik aan de openbaarheid had prijsgegeven.
18 Het geschrift *Hugo Grotius papista sive Epistolica deductio* van de lasterende lutheraan Johann Seyffart.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5946.

Tusschen Hollant ende Zeelant schijnt wel dat iet goeds tot het gemeene beste van dien

staet zoude connen werden gehandelt.[2] Maer alzoo mij dunct dat het daer begint te gaen als eertijds te Rome, nulla reipublicae ut alienae cura,[3] zoo en zie ick niet wat daerop anders is te zeggen quam desperatis non adhibendam medicinam.[4]

't Aencomen van de vloot van Terre Ferme in Spaegnie zal het credyt van den coning van Spaegnie niet weinigh stercken ende 't wechzenden van den bisschop van Lamego uit Rome[5] niet weinigh crencken de reputatie van den coning van Portugael, die niet en doet dat verhaelenswaerd is, ma(er ge)niet wat rust door het gewoel op andere plaetzen.

8 November 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 8 Dec. [*sic*] 1642 uyt Paris.

5946. 1642 november 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck is met de coninginne te Saint-Germain, sijne Majesteit zijnde niet heel wel te passe, gelijck oock is den cardinael, die weder is gecomen te Parijs in sijn palais. Men spreeckt van te begeven de ampten van grand-maistre de la maison du roi, van premier escuyer,[2] van te maecken ducs et pairs, van nieuwe wetten te maecken over het kerckelijck, over de politie, crijgsluiden, justitie ende onnoodige despense. Oock van de regence, zoo den coninck iet overquame.

De generaels zijn ten deele hier, ten deele werden hier verwacht.[3] Elck ziet nae quartieren. 't Volck van monsieur de Harcourt zullen de haeren ten deele hebben in Normandië, ten deele in de naeleggende provinciën, die van du Hallier ten deele in 't graefschap van Bourgogne, ten deele rondom La Motte. Hertogh Carel is te Worms, Gil d'Haes bij hem.[4]

Wij hooren dat den keiser veel geldt heeft getrocken uit de vergadering van de stenden, zoo van Hongeren als van Oostenrijck, gelijck ook den hertogh van Beyeren uit de zijne. Dat de vergaderingen van de creitzen van Westfalen, Opperrijn,

2 De Staten van Holland en Zeeland werkten in Middelburg aan het formuleren van een gemeenschappelijk standpunt in de zaak van de controle op de wapen- en troepentransporten naar Engeland.
3 Vgl. Tacitus, *Hist.,* 1, 1.
4 Cicero, *Ep. ad Att.* 16, 15, 5.
5 Paus Urbanus VIII had de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV, dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, vertrek uit Rome aangezegd.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5945. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8/18 november 1642).
2 Waardigheden die eertijds gegeven waren aan Louis de Bourbon († 6 juli 1641), graaf van Soissons, en Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars († 12 september 1642).
3 Richelieu werkte met koning Lodewijk XIII de plannen uit voor de campagne van de Franse legers in het volgende seizoen (*Lettres Richelieu* VII, p. 135-137 en p. 143-144).
4 De Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier, die nog steeds zijn zinnen had gezet op de verovering van het bolwerk La Motte. Ondertussen had zijn tegenstander, hertog Karel IV van Lotharingen, in de persoon van generaal-majoor Gilles de Haes assistentie uit de Zuidelijke Nederlanden gekregen; vgl. no. 5931.

Nedersaxen gevordert werden, maer noch niet de generale.[5] Dat den hertogh van Beyeren Mercy zendt nae Donewaert met

5 Het keizerlijke leger, dat in verband met een dreigend Zweeds offensief nog steeds paraat moest blijven aan de Boheemse grens, slokte alle geldmiddelen op. Voor de toewijzing van nieuwe fondsen was de keizer afhankelijk van een beslissing van de rijksdag. Deze zou volgens een bericht uit Leipzig, dd. 12 oktober, op korte termijn bijeengeroepen worden (*Gazette 1642,* no. 144, dd. 8 november 1642).

vier regimenten ruiters ende uit het landt van Colen ontbiet zooveel mogelijck is, uit vreze van den grave van Guebrian ende Coningsmarck.[6]

Leganes belegert Lerida, hebbende La Motte-Odincourt teruggegedreven.[7] De Portugesen hebben, soo men ons zegt, Civita Rodrigo[8] genomen niet verre van Salamanca. Ende den vice-roi van Mexico is in Spaegnie t'huis ontboden, suspect zijnde om eenige verwandschap met den nieuwen coning van Portugael.

De Fransoisen hebben in Italië de stadt van Tortone wel becomen, maer niet het casteel,[9] de Spaegnaerden sterck zijnde in de omliggende plaetzen, zoodat de Fransoisen aldaer quaelijck vivres connen crijgen dan met groote moiete ende coste uit het lant van Plaisance. Daerentusschen hebben de Spaignaerden Aytare in Savoie[10] becomen ende den coning belooft aen den prince Thomas al dat hij zal connen becomen in 't Milanees. De eer van het veroveren van Verrue comt toe den marquis van Planaise, generael van de cavallerie van mevrouw van Savoie.[11]

Mijnheer den prins van Condé ende zijne zoon, den duc d'Anguien, zijn gezonden nae Bourgogne om eenige brouilleries, die hier in 't hoff niet en ontbreecken.[12]

Wij hooren hier uit Engelant dat den coninck aldaer stercker werdt ende dat sijne Majesteit een groote toeloop heeft van de roomschgezinden van zijn rijck.

Den hertogh van Parme heeft eenige plaetsen becomen in 's paus' gebiet, onder anderen Aquapendente,[13] ende daerdoor ende door de hulpe van de princen van Italië zijnde hoochdragende, geeft manifesten uit van geene querelle te hebben met den paus ofte met de Stoel, waervan hij vanwegen zijn geslacht is gonfaloniere, maer alleen met de twee des paus' neven,[14] vermaenende alle de cardinalen ende onderzaeten van den paus haer daertegen te stellen. Heeft veel vivres ende roofs becomen ende wil nae geen sequestratie van Castro luisteren. Den paus, die merct dat den hertogh van Parma niet alleen bij Italië, maer oock bij Vrancrijck werdt gestijft, staet heel aen de zijde van Spaegnie ende verwacht groote hulp uit het rijck van Napels, 'twelck als leen van de Stoel daertoe is geobligeert.

6 Met het oog op een naderende verbinding van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant met de Zweedse eenheden van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, riep de Beierse hertog zijn bevelhebbers François de Mercy en de graaf van Wahl terug naar de grenzen van zijn landen.

7 Het beleg van Lérida bood voor Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, een laatste kans om zich op het succesvolle expeditieleger van Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, te wreken.

8 Bedoeld wordt Ciudad Rodrigo (*Gazette 1642,* no. 149, dd. 22 november 1642).

9 De verslagen gouverneur van Tortona verschanste zich met 1200 man in de vesting. Tegen het einde van november gaf het garnizoen zich over (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 14).

10 De Spaanse gouverneur van Milaan, Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, gaf de hoop op herovering van de stad Tortona niet op. Eind oktober liet hij zijn troepen de omgeving afsluiten. Een van zijn steunpunten zou 'Antarc in Savoie' (= Arquata Scrivia ten zuiden van Serravalle?) kunnen zijn.

11 De eenheden van het Frans-Savoyaardse leger die de 24ste oktober het kasteel Verrua aan de Po waren binnengedrongen, stonden onder het bevel van Carlo Emanuele Filiberto di Simiana, markies van Pianezza (Claretta, *o.c.,* p. 260).

12 Henri II de Bourbon, prins van Condé, en zijn zoon Louis, hertog van Enghien. Hun reis zal verband houden met toenemende kritiek op het beleid van Richelieu.

13 Met 3500 ruiters was Odoardo Farnese, hertog van Parma, 'gonfaloniere' (baanderheer) van de kerk, naar Acquapendente (ten noorden van het Lago di Bolsena) getrokken. Hier wachtte hij op een versterking van 8000 infanteristen (*Gazette 1642,* no. 149, dd. 22 november 1642, met een bericht uit Rome van 18 oktober).

14 Ook in Rome groeide het verzet tegen de macht van de Barberini's, in het bijzonder tegen de onverzoenlijke kardinaal Francesco en diens jongere broer Antonio Barberini (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 300-304).

Wij hooren dat Sporck Maimungen belegert.[15] In 't casteel van Tortone sijn twaelffhondert soldaten.

8 November 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 8 Nov. 1642 uyt Paris.

5947. 1642 november 8. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex cum regina est ad Sancti Germani,[2] cardinalis in suo palatio in hac urbe, neuter ex voto valens. Princeps Condaeus et filius eius dux Anguiani in Burgundiam mittuntur. Inter eos qui sub cardinali res regunt aemulatus non obscuri. Castrorum duces partim hic sunt, partim exspectantur. Halerius suorum partem in hybernis posuit in comitatu Burgundiae, partem circum Mottam. Dux Carolus Wormatiae est. Itur undique ad hyberna. Harcurtii miles sua habebit partim in Normandia, partim in vicinis regionibus.

Motta Odincurtius Leganesii superventu coactus est a locis circa Leridam recedere, ita ut id oppidum nunc obsideatur ab Hispanis. In Italia Tortonae oppidum cepere Galli, non et arcem, omnia circum loca tenente Hispano, ita ut difficiles sint Gallis commeatus et magno pretio ex terris Parmensibus. Etiam Ac[ti]taram in Sabaudia cepere Hispani. Dux vero Parmensis Aquampendentem cepit, oppidum in pontificio solo, Ethruriam proxime. Pontifex autem aperte iam se ad Hispani partes applicat, quod si durat, non erit quod cardinalis Riceliacus de sua legatione multum speret.[3]

Tuileriacus, regis Galliae in Bataviam legatus, huc venit,[4] Joachimius autem, Batavorum in Anglia legatus, ad Batavos it;[5] uterque ad accipienda mandata aptata his temporibus.

Rex Angliae invalescit. Pontificii omnes ac protestantes qui episcopis favent ad eum confluunt magno numero. Portugalli non longe a Salamanca cepere haud magni momenti oppidum, Civitatem Roderici. Praefectus Mexicanus in America a rege Hispaniae successorem accepit, ideo quod propinquitate aliqua novum Portugalliae regem contingeret.

15 Het regiment van de keizerlijke kolonel Johann Sporck dat dienst ging doen in het leger van Achilles, baron van Soye, probeerde met een aanval op Meiningen het Zweeds garnizoen te Erfurt tot een treffen uit te dagen (*Gazette 1642,* no. 144, dd. 8 november 1642).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 109; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 239 no. 453. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 213.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 8 november 1642 (no. 5946).

3 In zijn nieuwsbrieven van 10 oktober meldde Grotius dat Richelieu niets liever wenste dan door de paus aangewezen te worden als diens legaat bij de kroning van koningin Anna van Oostenrijk en de doop van de twee prinsjes; vgl. no. 5912.

4 Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, gaf vanuit de Republiek politieke ruggesteun aan het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant. Voor zijn diensten tijdens de campagne aan de Nederrijn ontving hij op 31 oktober van de Staten-Generaal een verering van f. 6000. Tegen deze tijd zal de ambassadeur zich reisvaardig hebben gemaakt (Schutte, *Repertorium* II, p. 12).

5 De Staatse ambassadeur in Engeland, Albert Joachimi, heer van Hoedekenskerke, kreeg in november toestemming zijn standplaats te verlaten. Vlak voor Kerstmis scheepte hij zich in (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 169, 200, 207 en p. 220).

Novae pecuniarum exactiones hic fient de publicanis et de mensariis. Verrucam nuper qui cepit, is fuit Sabaudus, dux Sabaudici equitatus, marchio Planasiae.

In Germania audimus differri conventum generalem, interim haberi minores illos quos ‘circulares’ vocant ad supera Rheni, inferioris Saxoniae, etiam Bavariae, unde Bavarum multum

fecisse pecuniae, sicut imperatorem ex Hungariae et Austriae conventibus. Bavarum apparet sibi timere a Connigsmarchio et Guebriano, nam et Mercium cum quatuor alis equitum misit Donavertam et ex Coloniensi agro revocat quantas potest copias. Gillo Hasius est apud ducem Carolum. Rex Galliae principi Thomae concessit quaecunque is in territorio Mediolanensi capere poterit.

Multi hic sermones de conferendis muneribus quae vacant per mortem comitis Suessionensis et Cinqmarcii, et de ordinando regimine, si quid regi evenerit, et de faciendis novis ducibus ac paribus melioribusque legibus in ecclesiasticos, iudices, milites et contra sumptus nimios.

Haec sunt non sane magna, quae nunc habebamus. Maiora det nobis Deus intelligere ex Suedia et ex iis locis, in quibus sunt Suedici exercitus. Idemque, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae bona adspiret consilia,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIX Octobris/VIII Novembris 1642.

Sporckius Mainungam obsidet. In Tortona arce praesidium est militum MCC.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Aulae status. Hiberna. Papae in Hispanos propensio. Anglica. Lusitanica. Germanica.

5948. 1642 [november 8]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

J'espere que vous aurez receu celle qui vous manquoit,[2] quoiqu'à la verité ce qui se peut escrire à present est de petite importance, les actions et nouvelles se refroidissans.

Le roy est à Saint-Germain[3] avecq la reyne. Le cardinal est revenu icy. On parle de faire des ducs et pairs, un grand maistre de la maison du roy, un premier escuyer, novelles loix sur la police, eglise, justice, milice et sumtuaires. Les chefs des armées sont icy ou en chemin pour venir. Chacun songe à des bons quartiers. Ceux de monsieur d'Harcourt seront en partie en Normandie.

Le duc Charles [est] à Worms, Gil de Haes avec luy. On nous dit que l'assemblée generale de l'Empire se retarde, mais qu'on tient celles de cercles et que le duc de Baviere a bien profité de la sienne. Lequel, ayant grand peur du comte de Guebrian et de Coningsmarck, envoye Mercy à Donauswaerdt avecq quatre regiments de cavallerie et attirera du pays de Coulogne le plus qu'il pourra.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 88.
2 Een van Grotius' brieven moet later dan gewoonlijk bij Wicquefort bezorgd zijn; te denken valt aan de brief dd. 3 oktober 1642 (no. 5908).
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 8 november 1642 (nos. 5946 en 5947).

La Motte-Odincourt est repoussé par les Espagnols qui assiegent Lerida et on dit que les Portugais ont pris Civita Rodriga guerres loing de Salamanca et que le vice-roy de Mexico est rappellé estant suspect à cause de quelque proximité qu'il a avecq le nouveau roy de Portugal. En Italie les François tiennent bien la ville de Tortona mais point le chasteau; le pape ayant tenté quelques voyes d'accommodement qui ne sont pas reussies à cause que le duc de Parme est trop fier, se trouvant appuyé et ayant pris quelques places dans l'Estat de l'eglise, entre autres Aquapendente, tellement que monsieur le cardinal ne doibt pas esperer à presant des grands honneurs de Rome. Les Espagnols ont pris Aitara en Savoye et le roy promet au prince

Thomas tout ce qu'il pourra prendre au Milanais. J'ay mandé cy-devant la prise de Verrue; elle a esté faicte par le marquis de Planaise, general de la cavalarie de Madame de Savoye.

Le prince de Condé et le duc d'Anguin sont envoyés en Bourgogne à cause de quelques brouilleries. On voit desja des jalousis entre ceux qui gouvernent soubs le grand cardinal et divers discours sur le faict de la regance en cas que le roy, qui ne se porte pas trop bien, vient à deceder. On parle des nouvelles exactions icy sur les partisans et banquiers.

L'empereur en a bien tiré, dit-on, par les assemblées des estats d'Hongerie et d'Austriche. On nous dit d'Angleterre que le party du roy se renforce, tous ceux de la religion romaine s'y mettans, et que la partialité se met dans tous les provinces.

Je vous souhaitte une bonne santé et suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Sporck assiege Maimungen. Le chasteau de Tortone est defendu par 1200 hommes.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Vicquefort.

5949. 1642 november 10. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Inscriptio quam Thuanus sacello suo praeponi curavit, ostendit eum bonae fidei fuisse qui votum liberationis eousque extenderit.[2] Vidi et hic epigramma in mortem Sanmartii et ipsius, in quo hic arctae, ille fractae arguitur fidei.[3] Sed nimirum verum manet illud Taciti: suum cuique decus posteritas rependet.[4]

Acceperis iam puto et alterum libellum in te scriptum, priore etiam virulentiorem.[5] Rivetus dolet praepositam ei suae epistolae particulam, alia vero omissa quibus illum a tali scriptionis genere distrahere voluerat. Mihi vero id non displicet, ut mundus

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 266. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5937, beantw. d. no. 5961.

2 Op de dag van zijn terechtstelling ontwierp François-Auguste de Thou nog een gedenkplaat voor een memoriekapel in de kerk van de Cordeliers te Tarascon.

3 De ondergang van de Fransman die zijn vriend, de markies van Cinq-Mars, weigerde te verraden, inspireerde Constantijn Huygens in oktober tot een ‘epitaphium Thuani, criminis rei quod improbaverat, quia non revelati’ (Worp, *De gedichten van C. Huygens* III, p. 235-241). Wellicht kreeg Willem de Groot dit gedicht onder ogen.

4 Tacitus, *Ann.* 4, 35.

5 De *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium papistam ab omnibus Luteranis suscipiendi, decantatum a Joanne Seyfferto Ulmensi Suevo;* vgl. no. 5937. De auteur leidde het werk in met het volgende brieffragment: ‘D. Andreas Rivetus, Epistola quadam 15 Octobris anno 1642, ad me: Si quid aut tu, aut tui habeant, quo docere possis, vestros tam alienos esse, a molitionibus Grotii, quam tu es, et ei ostendere, quod malam gratiam, a Germanis vestris sit initurus; non parum officeres eius instituto. Non possum non laudare zelum tuum, in hac causa conniventibus aliis protestantibus Germanis, qui virum illum sinunt suo nomine abuti, ut convitia sua in nos exoneret’. Zie voor Rivets houding in deze zaak, Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 284 en 290.

discat cui haec monstra debeamus. Illud scire debes, priorem libellum peius etiam quam Latine scriptus est Belgice

versum,[6] et quidem cum maxima regis Magnae Britanniae iniuria, ut ex adiuncto videbis exemplo.[7] Sed de hoc latius filius scribet.[8]

De filiae negotio locutus mihi est Reigersbergius. Uterque necessarium putamus ut filia aut praestet Parisiis iuramentum, aut certe mandatum ad id praestandum procuratori m[aist]re Pierre à Luchtenberg mittat, ad eam formam quam sententia praescribit.[9]

De sermonibus Spiringii[10] non male ariolaris. Caeterum scire velim an ad certum tempus Suediae sis obstrictus, an simpliciter ad revocationem. Nunc quia inimicos omnino in id laborare vides ut de statu deiiciaris, expectandum censeo quid Suedi sint de te decreturi; neque facile puto eos tantum furori nostrorum concessuros.

Hogerbetius[11] hactenus a Lugdunensibus nulla certa spe delusus hac septimana libellum supplicem Senatui exhibebit eosque in ius vocabit. Ego quid ea de re fiat te monebo. Interea nos otiose hanc fabulam speculabimur.

Pro novis quae scribis grates ago. Ego hoc tantum reponam res regias in Anglia melius iam se habere, cedere Essexium, regios Londinum versus contendere.[12] In ipsa etiam urbe multos esse qui se pro regiis agnosci cupiant ex colore quem pro tessera sumserunt.

Libellum quem petis mitto.[13] Hodie Lugdunum excurro ad exsequias cognatae Gertrudis Reigersbergiae.[14]

Deus te nobis omnibus diu servet incolumem,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, X Novembris 1642.

6 Het geschrift *Hugo Grotius papista sive Epistolica deductio* dat Willem de Groot zijn broer op 20 oktober had toegezonden; vgl. no. 5926.

7 In de Nederlandse bewerking *Huygo Grotius papista* treft men dezelfde laster aan, maar dan iets meer uitgewerkt, zoals bijvoorbeeld in de passage: ''t Schijnt wel dat Grotius om den pretensen koningh Carel van Groot-Brittannien, tot ruyne van 't land oock een jesuytische verraders liedeken met de Spaensche ende Brittannische vredens liberteyt der verstoorende moeytemakers in de ooren piept'. Met elkaar gemeen hadden de uitgaven de vurige wens van de auteur: 'dat Grotius haest sterve'.

8 De brief van Pieter de Groot ontbreekt; zie ook no. 5951.

9 Cornelia de Groot was verwikkeld in een proces tegen Adriaen van Naeltwijck over de nalatenschap van Jacob van Oldenbarnevelt; vgl. no. 5742. Haar zaakwaarnemer zal gelieerd zijn aan de Haagse familie van Luchtenburg (H.P. Fölting, *De Vroedschap van 's-Gravenhage,* p. 96-98).

10 Resident Petter Spiring Silvercrona was van zijn reis naar Stockholm teruggekeerd met een slecht bericht over Grotius' toekomst.

11 Adriaen Hogerbeets die namens de familie de Leidse stadsbestuurders had doen dagvaarden om langs deze weg genoegdoening en posthuum eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets te verzoeken.

12 Verzwakt moreel in het parlementsleger van Robert Devereux, graaf van Essex, bracht koning Karel I tot het besluit om naar Londen op te rukken. Tegen de 17de oktober had het Parlement alle toegangen tot de stad laten afsluiten (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 175-178).

13 Het tweede exemplaar van het geschrift *Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften van hem uytgegeven*.

14 'Nicht' Geertruid (Geruit) Reygersberch die in 1609 de Leidse apotheker Jan Dircxz. Vinck had getrouwd, werd op 10 november in de St. Pieterskerk te Leiden begraven. Zij was de dochter van Dirck Jacobsz. Reygersberch en Catharina Adriaensdochter van Zonneveld (Leiden, GA, Stadsarchief 1574-1816, inv. no. 1320, en Genealogieën, dossier Reygersberch; zie ook Den Haag, C.B. voor Genealogie, stencil 'van Reygersberghe-Rijgersberg', p. 11 en 13).

Marezii libros duos[15] in te scriptos iam habeo, missurus ubi se dederit occasio.

15 *Concordia discors et Antichristus revelatus; id est ill. viri Hugonis Grotii apologia pro papa et papismo* van de Bossche hoogleraar Samuel Desmarets (Maresius). Het werk dat uit twee delen bestond, was in Amsterdam bij Janssonius gedrukt. Voor de aanbieding van zijn boek op 1 november aan de Staten-Generaal was Desmarets eind oktober naar Den Haag gereisd (*BG* no. 1130; B_sG no. 318).

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Nov.
En in dorso: 10 Nov. 1642 W. Grotius.

5950. 1642 november 10. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Alhier heeft sigh een tijtlang een seecker persoon, genaemt Wolter Stricklant, van 't parlement in Engelant aen desen staat afgesonden, opgehouden, aen dewelcke men tot bescheed heeft medegegeven 'tgeene wt dit neffensgaende papier te sien is.[2] Ende om alle suspicie van partialitijt tot den coning of 't parlement te vermeiden is men geresolveert den te Londen van desen staat residerenden ambassadeur weder t'huis te roepen.[3]

De coninginne van Engelant - naedat haer hoope van des conings goede successen gemaackt is - maackt alderhande preparatoria tot haere overscheepinge.[4] Begeert tot dien einde van de Heeren Staten-Generael 15 schepen tot convoy van degeene die voor Duinckercken gelegen hebben. Noch ter tijt en heeft men haer maer vijf ende dat andere schepen ingewilligt. Ondertuschen isser dese difficultijt, soo het parlementsschepen het convoy comt te ontmoeten en 't een of 't ander op haer te begeeren, hoe sij sigh sullen te betuygen hebben. Het parlement schijnt wel te mogen leiden dat de coninginne sigh vanhier begeve, daermede sij haeren coning, gelijck sij met hulp des princen van Orangie voor desen gedaen heeft, geen toevoer meer vanhier moge doen, alhoewel het vertrouwen onder hun beiden soo groot niet en is, de coninginne leet sijnde dat sij haer dochter hier ten huwelick gegeven heeft; ende de prince, dat hij soodanigh houwelick nu de saacken soo loopen, gesocht heeft.

Verleden weecke is den Franschen ambassadeur monsieur de La Tullerie tot dispositie van sijn privat-saacken, soo hij voorgeeft, voor een paar maenden vanhier nae huys verraist.[5]

Waermede verblijve, mijnheere,
u. Excellentie dienstwilligste.

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., Clm 10354, f. 100. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 Walter Strickland, die begin september in opdracht van het Parlement bij de Staten-Generaal kwam protesteren tegen de levering van oorlogsmateriaal aan de koningsgezinden. Na anderhalve maand wachten ontving hij op 1 november van de Staten-Generaal de verzekering: ‘Ende om alle misvertrouwen aen d'een en d'ander partij t'ontgaen in reguard van desen Staet, hebben de Heeren Staten goet geoordeelt expres verbodt aen d'een en d'ander te doen, van niet te mogen uyt dese Landen na Engelandt transporteren eenighe wapenen ende munitiën van oorlog, gelijck sij oock niet en sullen gedogen, dat eenigh officier of soldaet, ter besoldinge van desen Staet staende, aldaer gaet dienen ...’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 844-845). Van deze verklaring moet Grotius een afschrift ontvangen hebben.
3 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi, heer van Hoedekenskerke. In november kreeg hij toestemming om in het vaderland zijn privézaken te behartigen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 207).
4 In Den Haag was aangekondigd dat koningin Henriëtte Maria zich gereedmaakte voor vertrek op de 16de november (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 193).
5 Grotius was al op de hoogte van de komst van de Franse ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery; vgl. no. 5947. Kort voor zijn vertrek uit de Republiek ontving de Fransman voor zijn diensten een verering van f. 6000.

Hage, den 10 Novembris 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 No[v].
En in dorso: 10 Nov. 1642. Spierinck.

5951. 1642 november 10. Van G. van Vreelandt.[1]

Doorluchtige hooghgeleerde heere,

Voor eenighe weecken hebbe ick aen u. Exc. geschreven[2] ende zijnen goeden raed versocht tot mijne gerustheyd in saecken van den godsdienst. Ende omdat ick niet wete d'oorsaeck waerom u. Exc. niet gelieft heeft te antwoorden, soo krijge ick sooveel te grooter redenen daerom aen te houden als mijne bekommeringh vermeerdert. U. Exc.[es] Votum pro pace ecclesiastica[3] hebbe ick geerne gelesen ende ben daeruyt niet weynich gesticht ende wensche dattet yemand soowel metterdaed als u. Exc. metter penne uytvoeren kon, dat veele godsvruchtige harten soude verblijden.

Wat den Duytschen trompetter voor een praeter is, heeft u. Exc.[es] zoon nu desen avond gehoort ende sal 't oock wel schrijven.[4] Ick haete niet alleen sulke leugenaers, maer alle de verwarringen die uyt soodaenige geesten voortkomen.

Mij jammert der gescheurde christenheyd ende dat de liefde in veelen verkout, in veelen uytgebluscht is. De kennisse van den waeren godsdienst hebbe ick altijd met afkeer van partijdicheyd gesocht, maer noyt gedacht de roomsche kercke soo nae te komen. Ende hoewel ick daegelijcx minnelijck gebeeden ende ernstich aengesocht werde om door 't doopsel een intreede in deselve te doen, soo kan ick nochtans niet kiesen noch deylen, alleen uyt vreese van den rechten wegh te missen. Deese zorge is 't die mij dickwils de dagh- en nachtrust belet. Ende andermael segge ick u. Exc. dat deese mijne strijd aen 't eynde van 't achtste boeck der Belijdenissen van Augustinus geschreven staet;[5] 't gelieve u. Exc. die eens te herlesen ende indien u. Exc. soodanigh' een aengevochtene, behoudens christelijcke liefde, troost ende raed kan onthouden, soo houde ick mij aen de eygene woorden van u. Exc., die onlanghs - dit las ick met vreugde - verklaert heeft oock aen een heydensch mensch te sullen antwoorden.[6]

Hiermede sal ick eyndigen ende bidden dat God u. Exc. behoede ende zegene, die weet dat ick ben ende blijve,

uwer Exc. ootmoedige dienaer ende verplichte leerlingh,
Geeraerd van Vreelandt.

In Amsterdam, den 10 November 1642.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 22. Eigenh. oorspr.
2 Deze brief was de derde brief die ‘Geraerd van Vreelandt’ schreef; vgl. nos. 5838 en 5890. Ook deze brief bleef onbeantwoord. Zie voor Grotius' mening in deze zaak, no. 5961.
3 Vermoedelijk de Parijse editie van het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183).
4 Hoe kon de onbekende ‘Amsterdammer’ weten dat Pieter de Groot dezelfde week - vermoedelijk vanuit Den Haag (vgl. no. 5949) - zijn vader ging inlichten over hetgeen hij te weten was gekomen over de ‘trompetter’ Johann Seyffart?
5 Augustinus, *Confessiones* VIII, 12, 28-30 (ed. *Corpus Christianorum,* Series Latina XXVII, p. 130-132).
6 De passage wordt in Grotius' *Opera omnia theologica* (*BG* no. 919) aangetroffen in deel III, p. 654 r. 20B: ‘Ego vero etiam pagano homini ad me scribenti non negaturus fueram tam vulgare humanitatis officium, quod et Libanio saepe exhibuit Basilius’.

5952. 1642 november [11]. Aan [C. Marin].[1]

Monsieur,
J'ay receu la vostre du 22 d'Octobre et voy que le pape prend le party d'Espagne pour se

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 90. Antw. op een ontbrekende brief.

fortifier contre la ligue d'Italie appuyée de la France.[2] Le mellieur sera de conduire les affaires à quelque accommodament raisonnable, afin que d'estincilles ne s'allument un feu qui embrase toute l'Italie. Le roy d'Espagne sans doute aura bien d'envie d'assister le pape, mais les moyens luy manqueront pour le faire si puissamment comme il l'eust faict en un autre temps, la France, les Catalans et les Portugais en ce temps icy luy fournissant trop de besogne. Les Portugais auront de la dispute avecq les Allemans à cause de vingt-et-quatre navires que ceux-là ont pris sur ceux-cy allans en Espagne.[3]

Le roy de France est à Saint-Germain.[4] Le cardinal a esté icy et est retourné à Ruelle. Les generaux des armées presque tous viennent pour recevoir des ordres et cependant ont mis leurs gens aux quartiers. Beck est mort au Lutzenbourg.[5] Don Melos a mis les gens aux villes.[6] Le prince d'Orange se repose à La Haye, le comte de Guebrian se va joindre à Coningsmarck. L'archiduc Leopold et Torstenson sont dans la Boheme,[7] l'ambassade de Brandenbourg encore en Suede aveq apparance de bonne reussite.[8]

Le roy d'Angleterre a deux armées, dont l'une est avecq sa Majesté, l'autre s'oppose au comte d'Essex, general des trouppes du parlement.[9] On se coupe la gorge presque partout dans l'Angleterre et dans l'Irlande.

Dieu nous donne la paix et vous conserve, monsieur, en santé et prosperité, le vostre.

Le 4 [*sic*] Novembre.

5953. 1642 november 14. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

2 Zolang paus Urbanus VIII in de zaak van het hertogdom van Castro niet van toegeven wilde weten, bleven Frankrijk, Venetië, de groothertog van Toscane en de hertog van Modena de aanspraken van de hertog van Parma op het pauselijke leen rechtvaardigen.
3 In zijn nieuwsbrief van 24 oktober 1642 aan Axel Oxenstierna meldde Grotius het Portugese vlootsucces; vgl. no. 5932. Op dat tijdstip verdiepte hij zich nog niet in de consequenties; zie no. 5997.
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 8 november 1642.
5 Enkele dagen later meldde de *Gazette 1642,* no. 147, dd. 15 november 1642, dat de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck nog in leven was.
6 Don Francisco de Melo, graaf van Assumar, voerde zijn soldaten terug naar hun thuisbases in de Zuidelijke Nederlanden.
7 De Zweden onder Lennart Torstensson en Hans Christoph, graaf van Königsmarck, verkenden het terrein voor een grootscheepse aanval op het keizerlijke leger van aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini.
8 De Brandenburgse gezanten Sigismond van Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim waren op 18 oktober aan hun thuisreis begonnen.
9 Het parlementsleger van Robert Devereux, graaf van Essex, dat in Worcester wachtte op een offensief van het koninklijke leger (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 170, 176 en p. 180).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642, 11). Eigenh. oorspr.

U. Exc.[cie] messive in datto van 't ontsett van Layden[2] hebbe ick terecht ontfangen. Bedancke vor goede communicacie. 't Is mij leet dat ick vanhier soo wijnigh kan schrijven, insunderheyt nu de Sweetse armeën wederomme soo diep in Deuytsland met aparencie in Bohemen te sullen overwintteren.

2 Evenals de andere brieven over het jaar 1642 ontbreekt de brief van 3 oktober (Leidens ontzet).

De Brandeborgse gesante en sijn uyt Sweden nogh niet aenkommen, maer worden alle uren verwacht. 't Is in de mondt van alle menschen, de alliancie met Sweden.[3]

De perturbaciën van Engelandt schijnen den coning wat te favoriseeren. De religie moet het dexell van haer bloetvergieten wesen.

In matterie van religionsvergelijckinge schijnen dat de labeuren van Negrinus[4] toenemen. Pater Valerianus[5] is cardinael, die correspondeert daerinne met grooten ijver. Den coning van Polen laet hem niet wijnigh daeraen gelegen sijn. Den grooten cancelaer Ossolinski[6] pousseert sulckx heevigh. 't Is een van de habilste mannen die ick mijn leven gesien. Ick wissele alle 14 daegen een brieffken van correspondencie met hem.

Negrinus heft mij vor dry daegen geschreven achttervolgens dit bijgaende extract,[7] daer hij u. Exc.[cie] bij gedenckt, welckers comoditeyt ick niet en meyne in dese quartieren te raysen. Maer belieft u. Exc.[cie] daerop te antwor[den], sulckx sall mij aengenaem wesen.

Hiermede blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] diener,
P. Pels.

4/14 November 1642, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Dec. 1642.

5954. 1642 november 15. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vidi libellum Germani qui hic infamis est,[2] ut mihi Hambraeus dixit, non tantum ob ebriositatem et calumnias, verum etiam ob mantelli furtum.[3] Hambraeus ei egenti de suo pecuniam dedit et aliis auctor fuit ut darent. Vides quam illi referat gratiam. Haud dubium est quin ab aliquibus emptus sit ad reperienda et edenda tot mendacia.

3 Met de belofte dat de onderhandelingen over een Zweeds-Brandenburgse toenadering zouden worden voortgezet, keerden de gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim begin november in Koningsbergen terug. Beiden verklaarden in brieven van 15 en 17 november dat keurvorst Friedrich Wilhelm zijn tevredenheid met het resultaat van hun missie had uitgesproken (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 40-41).
4 De tot het katholicisme bekeerde Danziger predikant Bartholomeus Nigrinus; vgl. no. 5546.
5 De contrareformatorische theoloog Valeriano Magni van de orde der capucijnen.
6 De dit jaar aangetreden Poolse kanselier Jerzy Ossolińsky.
7 De bijlage is niet teruggevonden.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 944 App. no. 626. Antw. op no. 5941, beantw. d. no. 5968.
2 De *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium papistam ab omnibus Luteranis suscipiendi, decantatum a Joanne Seyfferto Ulmensi Suevo,* 1642.
3 Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente te Parijs, wiens gezag Seyffart gebruikte om Grotius te ontluisteren.

Filius meus[4] nunquam illum audivit docentem; nunquam apud Ransovium pransus est.[5] Nihil scit de versione Lutheri.

4 Grotius' oudste zoon Cornelis bestreed de juistheid van de volgende passage in Seyffarts werk: ‘Postquam anno 1641, ipsis cal. Ian., petente id illustri et generoso domino barone Degenfeldo, concionem ad populum, in lingua nostra vernacula, habuissem, cui filius Grotii quoque intertuit, meque, ne cum magnatibus prandendum foret, subduxissem, tunc dictus Grotii vitulus, quod pro concione, auditorium, seria commonefactione, ad diligentem S. Literarum lectionem invitassem, Luterique versionem Bibliorum vernaculam meis Germanis commendasse[m], ludibriosissime multa, contra versionem inter prandendum, tanto effectu, protulit, ut Degenfeldi mentem, nimia curiositate scrupulosam, et ante adventum meum, a Hugone patre, circumventam, sicut et aliorum, non parum alienaverit’ (*Classicum,* p. 24-25).

5 De maaltijd had niet plaats bij luitenant-generaal Josias Rantzau, maar bij Cornelis' toenmalige commandant Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld.

Inde metire caetera. Quid proponant sibi qui hunc hominem in me incitarunt, et ex ipsius scripto et ex epistola Riveti[6] patet. Ego eius sum aetatis, ut privatam vitam optare magis quam reformidare debeam. Neque tamen puto talibus telis mihi quicquam noceri posse.

Gallus ille qui meum et Mileterii laborem tam candide probat,[7] velim scire quis et qualis sit, ut videam an, quid et quomodo respondere ei debeam.[8] Epistolam eius quanquam probo, ego non edam, tum ne pecunias corrogare videar, tum quod isti obtrectatores melius quam silentio nostro puniri non possunt.

Nostras editiones, id est Lucani, poematiorum, Anthologiae summopere tibi commendo.[9] In id enim propero, ut omnia unde aliquid redundare ad posteros potest utilitatis, faciam publici iuris.

Valde aveo scire quid acturi sint cum Zelandis Hollandi.[10]

Quod domino Utenbogardo non respondi, id non eo evenit quod non summe venerer virum valde pium et eruditum et de me optime semper meritum. Sed in isto negotio metui ne epistola mea per mortalitatis aut alios casus veniret in manus malorum interpretum. Quae ipsa causa est cur et uxori tuae[11] non responderim eademque cautione in isto quidem negotio uti posthac constitui. At si quid facere possim gratum domino Utenbogardo, faciam et si qua materia se ad scribendum dederit, non negligam. De Cordesii catalogo ero memor.[12]

Commendo me nostris,
tibi obligatissimus,
Hugo Grotius.

15 Novembris 1642.

5955. 1642 november 15. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

6 Zie voor Rivets bijdrage aan de *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium,* no. 5949.
7 Het ‘memorandum’ waarin lovend werd gesproken over het kerkelijke verzoeningswerk van Grotius en Théophile Brachet de La Milletière, ontbreekt. Ook anderen moeten daarover zijn ingelicht; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 310, waar Rivets Parijse correspondentievriend in zijn brief van 15 november 1642 opmerkt: ‘Le bruict est entre nous que M^{r} le Cardinal songe autant que iamais à l'accommodement des religions, se voulant servir à cet effet du *Votum* et non du *Crurifragium* id est de leurs autheurs, et mesme d'un ministre de Hollande. (Ne seroit ce point Courcelles? il est bon ami du Legat)’.
8 Navraag van Willem de Groot in Amsterdam leverde op dat de opsteller van het memorandum beweerde eens secretaris van Richelieu te zijn geweest. Naderhand - in januari 1643 - maakte de ‘Gallus’ bekend dat zijn naam Robert le Comte was; zie ook Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 350.
9 De geringe mededeelzaamheid van de Amsterdamse uitgever Blaeu over de voortgang van de druk van zijn nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) begon Grotius te benauwen. Bij nog langer uitstel kon hij een spoedig verschijnen van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en zijn *poemata* wel vergeten.
10 In Middelburg waren de voorstellen van de Staten van Holland in de zaak van de controle op de wapen- en troepentransporten naar Engeland goed ontvangen.
11 Alida Graswinckel die zich het lot van Grotius' zoon Pieter erg aantrok; vgl. no. 5644.
12 Willem de Groot keek verlangend uit naar de toezending van een exemplaar van de *Bibliothecae Cordesianae catalogus, cum indice titulorum*.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5956.

Doen ick in Hollant waer, heb ick claerlijck gespeurt dat veele met mij deden als Martialis zegt:

> utile quod nobis, do tibi consilium.[2]

2 Martialis, *Epigr.* 5, 19, 18.

Ick hoope door Godes hulpe beter raed bij mijzelve te vinden ende wel te doen. In uwe Ed. questie met de heer Spierinck[3] heb ick gedaen dat redelijck was, ende had uwe Ed. wat meer courage gehad, 't en zoude aen mij niet ontbroocken hebben. Gelijck andere mijne brieven met goede intentie aen andere hebben gecommuniceert, zoo doe ick mede.

Tusschen Hollant ende Zeelant waer wel wat goeds te doen, inzonderheit om de gedeputeerde van de generaliteit nutter te maecken tot het gemeene beste.[4] Maer ick en meene niet dat het zal succederen, considererende 't interest van de machtigen ende de zwackheit van de anderen, die zeer tastbaer is. Evenwel is mij lief dat d'heer Beaumont, die Hollant ende Zeelant wel kent,[5] daerin werdt gebruickt.

't Schijnt dat des conings partij in Engelant door de macht van het parlement te landt ende te water ende door correspondentie met Schotlant, die vaster ende vaster werdt geknocht door den kerkelijcken bant, geschapen is terugge te gaen tenzij God extraordinairelijck daerinne voorzie, gelijck ick hoope. Men meent de intentie van de coninginne van Engelant is geweest volck, canon, wapenen ende buspoeder te Newcastel aen te zetten ende voorts te gaen nae Vrancrijck, alwaer haere Majesteit wel goed onthael,[6] maer weinigh hulp heeft te verwachten, niet dat men niet en verstaet de quade consequentie voor alle coningen, maer dat men hier progressen verhoopt te doen die bij 't hoff van Engelant, zoo het voor dezen was, niet en zouden geapprobeert geweest zijn.

Den ambassadeur van Vrancrijck die in Hollant is geweest, comt hier om instructie tot veele zaecken, meest op de continuatie van de alliantie ende het oorlogh.[7] Men druckt hier boecken van 't recht van den coning op Lorraine, gehaelt uit de tijden van Charlemagne.[8]

15 November 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 14 [*sic*] Nov. 1642 uyt Paris. Utile quod nobis, do tibi consilium.[9]

3 De kwestie met de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona gaat terug op oud zeer uit het jaar 1639; zie dl. X van de *Briefwisseling,* en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 227-229. De zaak werd weer opgehaald naar aanleiding van de door Grotius in zijn *Votum* openbaar gemaakte brief van Frederik Hendrik, zie no. 5919.

4 Het initiatief van Holland en Zeeland om ter verdediging van de eigen politiek in de Engelse geschillen hun gedelegeerden ter generaliteit van beperktere instructies te voorzien.

5 Simon van Beaumont (1574-1654), pensionaris van Middelburg 1606-1634, en sinds 1634 de opvolger van pensionaris Grotius in Rotterdam (*NNBW* I, kol. 262-265). Van zijn Zeeuwse ervaring werd door de Staten van Holland gebruik gemaakt (*Res. SH,* dd. 26 november 1642).

6 Koningin Henriëtte Maria kreeg op 27 oktober in Den Haag het goede nieuws te horen dat zij in het land van haar broer Lodewijk XIII welkom was.

7 In het voorjaar van 1643 keerde ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, met nieuwe instructies naar zijn standplaats terug.

8 Het zal Grotius niet zijn ontgaan dat Pierre Dupuy en zijn medestander Théodore Godefroy al geruime tijd bezig waren met het aanleggen van een collectie ‘traités touchant les droits du roi très chrétien sur plusieurs états et seigneuries possédées par divers princes voisins’. In hun voetspoor werkten andere verzamelaars zoals Charles Hersent, Jacques de Cassan en Louis Chantereau-Lefèvre. Van de laatste verscheen in 1642 een historisch werk getiteld *Considérations historiques sur la généalogie de la maison de Lorraine;* vgl. *Les sources de l'Histoire de France XVIIe siècle*, IV, p. 257-259.

9 *Supra,* n. 2.

5956. 1642 november 15. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coning is te Saint-Germain niet zoo wel als wij allegader wenschen; den cardinael wat beter ende hier te Parijs. Den cardinal de Richelieu [*sic*] ende den hertogh van Anguien in Bourgogne, waerop materie valt van discoursen, die hier noit en ontbreecken.[2] Men zegt ons hier dat Sporck het belegh van Maimungen verlaeten hebbende zich vougt bij de baron de Soie[3] om te zaemen te gaen bij den eertshertogh Leopold; dat Haezfeld, Wahl ende Mercy gaen nae Franckelant;[4] dat hertogh Carel is in den Nederpaltz aen de Mozel ende Gil d'Haes daerontrent;[5] dat den gouverneur van Hohentwiel heeft geslagen een goed getal van het garnisoen van Zel ende eenige casteelen becomen.[6]

Voorts hooren wij dat Leganes soude gaen nae Portugael[7] ende den hertogh van Taracone[8] blijven bij Leride, den coning van Spaignie niet verre vandaer.

't Casteel van Tortone werdt gedefendeert bij twaelffhondert man[9] ende alle de quartieren rondom bezet bij de Spaensche, soodat de Fransoisen meer lust als hoope hebben om die plaetse te becomen, die anders haer zeer zoude dienen om Napels ende Milaen te scheiden. Den pauws doet lichting in Switserlant ende op andere plaetsen, ende den cardinael Antonio is in 't velt met twaelffduizent man.[10] In de Grisons zijn dispuite op de restitutie van eenige kercken. La Motte in Lotheringen blijft geblocqueert.[11]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 5955. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 15/25 november 1642).

2 Vanwege een grief tegen de kardinaal (vgl. no. 5939) waren Henri II de Bourbon, prins van Condé, en zijn zoon Louis, hertog van Enghien, plotseling naar Bourgondië vertrokken; zie *Mémoires de Montglat* I, p. 396.

3 De aanval op Meiningen mislukte na een twee dagen voortdurende beschieting. Begin november zette de keizerlijke kolonel Johann Sporck zijn mars naar de kwartieren van het leger van Achilles, baron van Soye, in het Vogtland voort (*Gazette 1642,* no. 146, dd. 15 november 1642).

4 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen die bij aankomst te Mainz op 6 november van een koerier van de hertog van Beieren het verzoek kreeg om met de graaf van Wahl en François de Mercy een dreigende Zweeds-Franse hergroepering nabij de grenzen van zijn hertogdom te voorkomen; vgl. *Episodes Guébriant,* p. 293.

5 Uit Straatsburg kwam op 1 november het bericht dat hertog Karel IV na beraad met zijn medestanders Caspar Bamberger en Gilles de Haes besloten had een deel van zijn leger af te laten vloeien naar het land van Trier (*Gazette 1642,* no. 146, dd. 15 november 1642).

6 Commandant Konrad Widerholdt kreeg door het vertrek van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy alle vrijheid om vanuit de vesting Hohentwiel plunderexpedities in de omgeving te organiseren (*Episodes Guébriant,* p. 293).

7 Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, de Spaanse bevelhebber die op 7 oktober de slag om Lérida had verloren, zou echter in ongenade vallen.

8 Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso, wiens prestige evenzeer door de nederlaag (*supra,* n. 7) was beschadigd.

9 Eind november gaf de gouverneur van Tortona de strijd om het behoud van de vesting op.

10 De verdediging van het hertogdom van Castro liet kardinaal Antonio Barberini over aan de Fransman Achille d'Estampes-Valençay. Zelf ging hij met 3000 ruiters en 15000 voetknechten naar Viterbo om vandaar het leger van de hertog van Parma tegemoet te treden (*Gazette 1642,* no. 147, dd. 15 november 1642).

11 De verovering van het Lotharingse bolwerk La Motte was een van de grote wensen van gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier.

Wij en zien monsieur d'Avaux hier noch niet, wiens vader onlancx is overleden[12]. Men

12 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, zoon van Jean-Jacques de Mesmes (1559 - † 30 oktober 1642), heer van Roissy, was uit Hamburg overgekomen voor een laatste groet aan zijn vader (*Tallemant des Réaux* II, p. 197-201).

spreeckt hier van 's conincx incomen voor het toecomende jaer twintich millioenen te vergrooten, 'twelck ick niet wel en can begrijpen, 't en waer met veele luiden tot sponsie[13] te maecken. De tijdingen van Engellant zijn hier verscheide, doch meest tegen den coninck.

15 November 1642.

Daer [zijn] nu eenige tijdingen, die beter zijn voor den coning van Engelant, doch niet heel zeecker. De Spaignaerden fortificeren Remiremont ende Ambremont tegen het loopen uit Sedan.[14] Den coning van Spaignie stelt in vrijheit alle gebannenen op de galeyen in Spaignie om tegen de Catelans te gebruicken. Te Genes werdt gehandelt van vrede tuschen den paus ende den hertogh van Parma. Den hertogh van Parma heeft noch zijn leger bij Aquapendente. Den paus heeft twee legers, 't eene onder den cardinael Antonio van tweeduizent te paerd, vijftienduizent te voet, een ander ontrent Castro van tweeduizent te paerd, tienduizent te voet. Venetië, den Grooten Hertogh ende die van Modene houden haer volck binnen haere frontieren, 't Hoff alhier is vol diffidentie.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 15 Nov. 1642 uyt Utrecht [*sic*].

5957. 1642 november 15. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime ac illustrissime domine,

Rex est ad Sancti Germani,[2] non tam bene valens quam optamus omnes, cardinalis in hac urbe, per res prosperas valens rectius.

Sporchius, quantum hic audimus, derelicto Mainungae obsidio baroni Soiae se iungit et ambo eunt ad archiducem Leopoldum. Hazfeldius autem et Walius in Franconiam relicto ad infera Rheni Waertio.[3] It eodem ex Wurtenbergico Mercius. Dux Carolus in Palatinatu est ad Mosellam nec longe ab eo Gillo Hasius. Hohentvilae praefectus Widerholtius caesarianos quosdam apud Cellam cecidit et arces cepit quasdam.

Leganesius dicitur ob bellicarum rerum peritiam ire adversus Portugallos. Taraconae autem marchio esse apud Leridam, nec longe esse Hispanorum rex.

Tortonae arx mille ducentis bonis militibus tenetur et, quantum ex Italis intelligi potest, non magna est spes Gallis eius urbis potiendae, quanquam oppidum tenent. Si posset ea arx ab illis obtineri, difficiles sane fierent transitus inter Neapolim et Mediolanum. Papa tum apud Helvetios, tum alibi colligit militem. Cardinalis Antonius

13 'Sponsie' afgeleid van het Franse woord 'éponge' (spons).

14 Sedan had op 29 september een Frans garnizoen gekregen. Voor de Spanjaarden was dit aanleiding hun forten te Remiremont (dep. Vosges) en Apremont (dep. Meuse) te versterken (*Gazette 1642,* no. 147, dd. 15 november 1642).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 110; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 241 no. 454. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 1.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 15 november 1642 (no. 5956).

3 De Beierse generaal Johan van Werth, die in het Keulse Sticht was achtergebleven om de strijd aan te binden met de Hessische garnizoenen in Neuss, Kempen en Linn.

cum XII militum millibus agros tenet. Rhaeti dissident, ut solent. Motta in Lotharingia non obsidetur quidem a Gallis, sed clauduntur eius aditus et exitus.

Davausius nondum comparet. Princeps Condaeus et filius eius, dux Anguianus, in Burgundiam abiere, incertum[4] an quod cum cardinali Riceliaco minus bene illis conveniat, ut quidam putant, an quod id simuletur ad explorandos aliorum animos. Fama est datum iri curatores fratri regio tanquam qui idoneus non sit suis rebus regendis, ut eo minus credatur idoneus, si

4 Het copieboek Dresden geeft; 'incerti'.

quid regi eveniat, regni rebus.[5] Reditus regis dicuntur anno qui advenit XX millionibus maiores futuri quam antehac, quae ego difficile obtentu esse arbitror adeo onerata plebe in oppidis et agris.

De Angliae rebus varii sermones, sed ferme regi magis adversi. Haec sunt quae gelascente anno habemus, nec multa nec magna, si quod commune est Europae spectamus.

Deus, excellentissime domine, res christiani orbis per Sublimitatis tuae et aliorum consilia ad salutem gubernet,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, V/XV Novembris 1642.

De regis Angliae rebus venit fama prosperior. Hispani adversus excursus ex Sedano Rembemontum et Arbemontum muniunt. Rex autem Hispaniae remis addictos liberat, ut eis in Catalania utatur. Serio in Italia de pace inter papam et Parmensem agitur. Huius exercitus manet Aquapendente. Papa duos habet exercitus, alterum sub cardinali Antonio bis mille equitum, peditum ad XV millia, alterum apud urbem Castrum, bis mille ibidem equitum, peditum X millia. Veneti, Ethruscus, Mutinensis suos milites intra suos fines tenent. Milleraeum[6] et Breszaeum patrem[7] duces et pares Franciae futuros fama est. De Lotharingia editi hic sunt libri qui eam regi Galliae vindicant ius petentes a Caroli Magni temporibus.[8] Aula haec manet plena suspicionum.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Germanica. Hispanica. Italica. Condaei et Anguiani absentia. Curatores fratri regis admovendi; quo concilio. Regis reditus aucti. Varia nova. Iudicium de aula Gallica.

5958. 1642 [november 15]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

5 De kardinaal confronteerde Gaston van Orléans met de gevolgen van zijn vele politieke misstappen (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 283-286).
6 Veldmaarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, neef van Richelieu, moest tot 1663 wachten tot zijn heerlijkheid werd verheven tot ‘duché-pairie’.
7 De voormalige Franse onderkoning in Catalonië, Urbain de Maillé, markies van Brezé. De dood van de kardinaal maakte een einde aan deze illusie. Zijn zoon Jean-Armand daarentegen ontving als erfgenaam van zijn oom Richelieu wel de begeerde verheffing.
8 Verzamelaars van historische documenten, zoals Pierre Dupuy, Charles Hersent, Jacques de Cassan en Louis Chantereau-Lefèvre, leverden de bronnen tot adstructie van de aanspraken van de Franse kroon op het hertogdom Lotharingen; zie no. 5955.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 91.

Le roy est à Saint-Germain[2] ne se portant pas si bien comme je le souhaitte, le cardinal dans cette ville [se] pourmenant quelquefois, le prince de Condé et duc d'Anguin en Bourgogne, sur [ce] qu'il y a des discours. On parle de mettre le frere du roy en curatele.

Les nouvelles se gelent, mais ce que nous avons est que Sporck ayant quitté le siege de Maynungen se joinct au baron de Soye pour aller tous deux vers l'archiduc Leopold, qu'Hasfeldt et Waehl vont en Franconie et que Mercy y va aussy, quittant le pays de Wirtenberg. Le duc Charles est au Palatinat prèz de la Moselle et Gil de Haes guerre loing de luy. Le gouverneur de Hogentwiel a defaict des trouppes sorties de la Celle et pris quelques chasteaux. Leganes

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 15 november 1642 (nos. 5956 en 5957).

comme un des meilleurs chefs du costé d'Espagne va, comme on dit icy, contre les Portugallais, qui toutefois autant que je puis comprendre ne font pas grand-chose. Le marquis de Taracena est autour de Lerida. Les Grisons sont en dispute sur la restitution de quelques eglises.

Le prince de Condé et son filz, qui ne veut pas ceder à des autres cardinaux qu'à luy seul, se sont retirés en Bourgogne. On espere d'augmenter le revenu du roy pour l'année qui vient de XX millions, et ce dit-on sans aucune incommodité du peuple.

D'Angleterre nous avons des nouvelles fort diverses mais la pluspart au desadvantage du roy, dont je suis tres marry. Les ministres d'Estat icy disent que nonobstant l'exemple de deposseder les roys est tres mauvais, ils sont forcés d'abandonner le roy d'Angleterre pour des raisons qui concernent l'affaire et l'estat presant.

Il y a apparance que la conjunction de monsieur Coningsmarck et de monsieur de Guebrian fera du bien, si ce n'est qu'icy on continue à excuser le duc de Baviere. Je suis en attente des nouvelles de l'armée de monsieur Torstenson et croy si madame la landgrave a desir d'envoyer à Franckfort,[3] qu'elle y sera admise. L'ambassadeur d'Hollande et Portugal icy vivent bien ensemble[4] et je croy que celuy de Portugal qui est à La Haie se doibt abstenir de faire imprimer sa proposition, qui ne peut servir qu'à faire rire les ennemis.[5]

On croit que l'intention de la reyne d'Angleterre a esté de mettre des gens, canon, armes et poudre en Angleterre pour le service du roy et après de venir en France. Touchant les disputes qui se naissent en ces pays sur les affaires d'Angleterre, sans doubte l[es] intention[s] des messieurs les Etats-Generaux et monsieur le prince d'Orange sont melleures,[6] mais ceux d'Hollande sont puissants et se laissent la pluspart gouverner par les predicants, qui ne sont pas tousjours sages. Le roy d'Espagne a trop des affaires pour pouvoir donner des grands secours ou aux Hollandois [*sic*][7] ou mesme au pape, qui en a bien à faire et voudroit pouvoir mettre Castro en sequestre entre les mains du duc de Modena.

Sur mon affaire vous m'obligerez de me dire ce que messieurs de Rotterdam vous diront[8], et je seray tousjours, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Bovenaan de copie staat: Mons. Vicquefort.

3 Op de 'Deputationstag' te Frankfort was ook de kwestie van een te voeren neutraliteitspolitiek aan de orde gekomen, maar de afgevaardigden van de 'kurrheinischer Kreis' wilden niet zo ver gaan dat zij terstond kozen voor een politiek van toenadering tot de landgravin van Hessen-Kassel; vgl. Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 234.

4 De Portugese ambassadeur Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, die in Parijs meer in de smaak viel bij ambassadeur Willem van Liere, heer van Oosterwijk, dan bij ambassadeur Grotius; vgl. no. 5841 en 6013.

5 In Den Haag circuleerden gedrukte versies van de toespraken die ambassadeur Francisco de Andrade Leitão bij zijn ontvangst in de Republiek had gehouden. Bekend is de *Brevis assertio et apologia acclamationis et justitiae, serenissimi ... Portugalliae regis Joannis ..., opposita aliquibus contrariis, impudentibus et temerariis scriptoribus* (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4877).

6 Frederik Hendrik en de Staten-Generaal stelden zich op het standpunt dat trouw verschuldigd was aan het huis Stuart.

7 Lees: 'Irlandois'.

8 Grotius vroeg naar de mening van de Rotterdamse bestuurders over zijn *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).

5959. 1642 november 17. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Ubique iam prostat tuum Votum cum adiunctis epistolis a Blavio excusum.[2] Festinat ut responsionem suam edat Rivetus[3] et valde invehitur, ut audio, in iesuitas, quos tu laudas.

In Hogerbetii negotio quid actum sit, docebit te libellus supplex, cuius exemplum adiunxi. Ipse vero et litteras et versus adiecit. Quicquid postea geretur, curabo ut intelligas.[4]

Ἀνθοβολίαν tuam iam prodiisse lubens intelligo. Exempla avide expectabo. Sed miror nullum Reigersbergio senatori mitti, nisi forte id in Selandiam miseris.[5] Constantinum l'Empereur ad te scripsisse et responsum expectare scio.[6] Heinsius quoque scripsisse se per Camerarium dixit neque quicquam responsi tulisse.[7] Eius quid sit, quaeso intelligam.

Dominus Milius cum nuper Leydae esset defluxum in oculos expertus, nunc ita cerebro turbatus est ut spes fere nulla convalescendi supersit.[8]

De Anthologia tua nihil tibi audeo promittere. Vossius dubie loquitur et iam ad filii nuptias in Frisiam profectus est. Vir ille quem faciendis indicibus destinat, ita se vino ingurgitat ut pueris ludibrio sit.[9] De eo quid expectandum sit, tu ipse iudica.

In Anglia inter regios et parlamentarios fuit conflictus, de quo quisque ita uti animatus est pronuntiat: utraque pars canit victoriam.[10] Ubi Joachimicus qui indies expectatur huc advenerit,[11] certiora audiemus.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 267. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5944, beantw. d. no. 5975.
2 In de door Blaeu verzorgde uitgave van het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1184) ontbreken in een groot aantal exemplaren de brieven van de Parijse editie (*BG* no. 1183).
3 Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito* werd in januari 1643 uitgebracht (*BG* no. 298 en 1183).
4 Willem de Groot werd door Adriaen, de zoon van wijlen pensionaris Rombout Hogerbeets, op de hoogte gehouden van het proces dat de familie Hogerbeets aan het voeren was tegen de Leidse stadsbestuurders. De bijlage met brief, vers en de tekst van het bij de rechtbank ingediende rekest is niet overgeleverd; vgl. Leiden, GA, Bibliotheek, dossier R. Hoogerbeets 7000/4, waarin de vermelding van een missive van het Hof van Holland dd. 14 november 1642.
5 Gerardus Joannes Vossius, mr. Quirijn van Strijen, mr. Dirck Graswinckel en de Leidse hebraïst Constantijn l'Empereur mochten - volgens het lijstje van Grotius - rekenen op de toezending van een presentexemplaar van zijn *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 791). Ogenschijnlijk waren Nicolaes van Reigersberch en Daniel Heinsius van de uitdeling uitgesloten.
6 Constantijn l'Empereur ab Oppijck (1591-1648) schreef zijn onbeantwoorde brief op 27 februari 1641; no. 5081 (dl. XII).
7 De brief die Daniel Heinsius onder couvert van de vroegere Zweedse ambassadeur in Den Haag Ludwig Camerarius aan Grotius deed toekomen, is niet bekend. Al geruime tijd onderhield Grotius geen direct briefcontact met Heinsius. Aanvankelijk trad een zekere Henricus van Bommel als tussenpersoon op; vgl. nos. 3277 (dl. VIII) en nos. 3945 en 3958 (dl. X).
8 De gedeputeerde ter dagvaart mr. Cornelis Adriaensz. van der Mijle stierf op 21 november.
9 Op punt van vertrek naar het Friese huwelijksfeest van zijn zoon Matthaeus moet Vossius in een vrolijke bui aan de zoons van Willem de Groot verteld hebben dat de Amsterdamse rector ‘Simonides’ van Heusden wel eens de gewenste kandidaat kon zijn voor het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).
10 Op 2 november kwam het bij Edgehill tot een bloedige botsing tussen de koninklijken en de parlementsgezinden.
11 In Engeland wachtte de Staatse ambassadeur Albert Joachimi, heer van Hoedekenskerke, op de overkomst van een Staats konvooi.

Nunc victoria Suecorum ad Lipsiam omnium aures personat et erit ea sane magni ad res gerendas momenti.[12]

Alia quae scribam iam non habeo. Exempla quae petis proxime mittam.[13] Te interea Deus

12 De overwinning die Lennart Torstensson op 2 november bij Breitenfeld ten deel viel.

13 Het verzoek betrof de toezending van twee exemplaren van Seyffarts *Hugo Grotius papista*.

Optimus Maximus nobis diu servet incolumem cum uxore et liberis. Mater, uxor mea liberique se tibi tuisque commendant,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XVII Novembris 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Recepti[o] 26 Nov.
En in dorso: 17 Nov. 1642 W. de Groot.

5960. [1642 november 18]. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,
Nous n'avons rien de grand à mander à present, sinon l'incertitude de la santé du roy et du cardinal,[2] l'arrivée en cour de presque touts les generaux, desquels quelques-uns seront faicts ducs et pairs, preparatifs pour la guerre à l'année qui vient, à quoy on destine quatre-vingt millions.
Il y a eu un combat en Angleterre, dont et les royalistes et les parlementaires se vantent d'avoir eu la victoire.[3] Torstenson semble aller en Misnie. La cour icy n'est pas sans brouilleries. Le prince de Condé et son fils le duc d'Anguien sont par ordre du roy allés en Bourgogne. Monsieur le frere du roy a ordre de ne pas venir plus proche de la cour qu'à Orleans.
Le prince d'Orange est à La Haye et les Estats des Provinces-Unies se veulent tenir neutres entre le roy et le parlement[4] après avoir bien plus favorisé le parlement que le roy. Les ambassadeurs de Brandebourg sont partis de Suede avecq grand contentement. On parle par tout le monde du mariage.[5]
Je demeure,
le vostre.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 98.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 8 en 15 november 1642.
3 De slag bij Edgehill van 2 november.
4 Na rijp beraad werd in de Staten-Generaal op 1 november overeenstemming bereikt op het punt van het te voeren beleid in de Engelse geschillen.
5 Het huwelijksaanzoek van keurvorst Friedrich Wilhelm aan koningin Christina van Zweden zou onbeantwoord blijven. Desondanks verlieten de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim op 18 oktober de Zweedse hoofdstad met het gevoel dat hun missie niet tevergeefs was geweest (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 39).

5961. 1642 november 22. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Thuani causa melius cognoscetur et diiudicabitur, ubi haec δυναστεία transierit.[2]

Accepi et alterum quod misisti exemplum scripti adversus Laurentiaden[3] et versionem Belgicam libelli τοῦ λυπογύτου [*sic*],[4] ut eum Hambraeus appellat.[5] Non parum Deo debeo, quod qui me laedere volunt ita mentiuntur impudenter, ut a quovis non pariter insaniente deprehendi possint. Miror quid illis hominibus sit animi, qui regis nomen regi Carolo facere volunt controversum.[6] Regem quoque Galliae non obscure irrident. Si tribuni Germani libertatem sacrorum a rege habent, quin utantur domi suae.[7] Ego eos non impediam. Domi meae nec illi imperant, nec rex ipse. Quod si domi meae paterer aliquem sic docere ut iste scribit, et infamia et bonorum odia me premerent, neque abessem hic a periculo commotae plebis. Scholarum praeceptores alii Lutetiae non sunt quam catholici[8] et ad eos ipsi reformaturientium ministri suos liberos mittunt. Apud Cardinalem[9] vero Kniphusius, qui Hamburgi praesidio praeest, bonus calvinista,[10] filium suum collocasset, nisi adolescentis mors hic intervenisset. Sunt et alii apud Cardinalem eius religionis, quibus eo nomine nullum fit negotium. De dando in Delphini ministerium puero nihil unquam audivi. Filius vero meus[11] de versione Lutheri adeo locutus non est, ut eam nec noverit. Isti vero scriptori ego quomodo nocere voluissem, qui de eo nunquam cogitaverim.

Quid in Hogerbetiano fiat negotio, libenter cognoscam[12] exspectaboque novos Borboritae partus cum amicorum consilio quid faciendum sit.[13]

Nostra editio Annotatorum ad Testamentum Vetus iam ultra dimidium procedit.[14] Ego vero mea ad Novum Testamentum absolvi, excepta Apocalypsi, ad quam an scripturus sim

1 Gedrukt *Epist.,* p. 944 App. no. 627. Antw. op no. 5949, beantw. d. no. 5981.
2 Velen waren ervan overtuigd dat Richelieu om persoonlijke redenen de ondergang van de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou had verlangd.
3 Het gevraagde tweede exemplaar van het geschrift *Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften van hem uytgegeven*.
4 *Huygo Grotius papista,* de Nederlandse bewerking van Seyffarts geschrift *Hugo Grotius papista*.
5 Jonas Hambraeus, de lutherse predikant te Parijs, wist beter dan wie ook dat Johann Seyffart een kwaadaardige avonturier (λωποδύτης?) was.
6 De beschuldiging dat Grotius als kanunnik van Oxford zijn broodheer koning Karel I van Engeland ‘een jesuytische verraders liedeken in de ooren piept’.
7 Ook werd de ‘papist’ Grotius aangewreven dat door zijn toedoen de lutherse officieren in Franse krijgsdienst beroofd waren van de koninklijke vergunning om vrije godsdienstoefeningen te houden.
8 De zonen van Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, resp. 11 en 5 jaar oud, bezochten op aanraden van Grotius de ‘paapse’ collèges van de Kardinaal en de Dauphin.
9 Waarschijnlijk het Collège van cardinal Lemoine in het Quartier Latin te Parijs.
10 Enno Wilhelm von Innhausen und Knyphausen (1586-1656), garnizoenscommandant te Hamburg, wiens tweede zoon in 1640 een studiereis naar Frankrijk maakte; zie nos. 4775 en 4815 (dl. XI) en no. 5317 (dl. XII).
11 Grotius' zoon Cornelis die ten huize van de vrijheer van Degenfeld de spot zou hebben gedreven met de Duitse bijbelvertaling.
12 Het proces over de toekenning van genoegdoening en posthuum eerherstel van Grotius' vroegere lotgenoot, de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets.
13 In zijn brief van 10 november meldde Willem dat een exemplaar van de *Concordia discors et Antichristus revelatus* van ‘Borborita’ (= Samuel Desmarets (Maresius)) klaar lag voor verzending.
14 *BG* no. 1137; het werk werd in 1644 uitgebracht.

nescio.[15] Aegre inveniam qui ea quae iam scripsi possunt legere et describere. Et Hulftius, qui me lente adiuvat, ob mortem fratris ivit Rupellam.[16]

Rogo me commendes matri et tuae tuisque ac nostris,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 22 Novembris 1642.

Scire cupiam an prostent et distrahantur libri de Voto pacis.[17] Nam librarius post editionem me non vidit. Et vereor ne pecuniam acceperit ad supprimenda exempla. Quod antehac aliis scio evenisse.

Scripsit ad me tertium Vrelandius et consilium cupit.[18] Ego satis dixisse me arbitror tum in aliis scriptis, tum in Voto pro pace. Si quos speciales scrupulos habet, iis melius medebuntur qui propiores sunt. Quod si quis presbyter catholicus eum baptizare velit, nihil ab eo exigens quod eius conscientiam laedat, ego quominus id fiat, non intercedam. Haec per amicos ei significari possunt. Ad ipsum non scribo, ne literae meae in malos interpretes incidant. Interim ei id praestabo quod maximum est, id est Deum pro eo precabor.

Pro memoria boni Thuani[19] suppeditat mihi Labbaeus, amicus noster,[20] locum Hieronymi Gigantis, qui scripsit de crimine laesae maiestatis, qui circa finem libri quaestione prima variarum quas ad opus suum adiecit quaestionum, quaestione II ait scientiam quae probari non potest in crimine laesae maiestatis non esse punibilem.[21] Ostendit idem mihi Chastelli qui regem Henricum IV occidere voluit[22] patrem, qui hoc pessimum consilium ut regis caput tangens sciverat et improbaverat, non ultra quam exsilio punitum. Haec quia ad nostram artem pertinent te scire volui.

Rex Diderico nostro scripsit eique dedit munus sane honorificum ‘d'aide du camp’.[23]

15 Grotius' aantekeningen bij de Openbaring van Johannes verschenen posthuum in het laatste deel (*pars tertia ac ultima*) van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* no. 1141).

16 De gebroeders Hulft waren waarschijnlijk zonen van de Amsterdamse brouwer en reder Pieter Evertsz. Hulft (1578-1639); zie no. 5506 (dl. XII) en Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 534-537.

17 De verspreiding van exemplaren van het *Votum pro pace ecclesiastica* in de Republiek verliep probleemloos; zie *BG* nos. 1183 en 1184.

18 Tot drie maal toe vroeg ‘Geraerd van Vreelandt’ het advies van Grotius inzake zijn voorgenomen doop; vgl. nos. 5838, 5890 en 5951.

19 Over François-Auguste de Thou († 12 september 1642) werd gezegd dat ‘il étoit aimé généralement de tout le monde: aussi étoit-il homme de grand mérite, qui fut regretté de toute la cour, dont beaucoup de gens croyoient qu'il n'y avoit pas eu matière de le condamner’ (*Mémoires de Montglat* I, p. 390).

20 De Parijse advocaat Charles Labbé; zie no. 5559.

21 Hieronymus Gigas (Gyjas), *Tractatus de crimine laesae maiestatis,* rubr. De pluribus et variis quaestionibus, quaestio II ad 1: ‘an sola scientia sit punibilis in crimine laesae maiestatis, non subsequuto aliquo consensu, consilio, vel facto?’ (deze vraagstelling vindt men in de editie Spiers 1598 op p. 451-452).

22 De geschiedenis van Jean Chatel (Chastel) die op 27 december 1594 koning Hendrik IV de keel wilde afsnijden. De 19-jarige jongeman werd twee dagen later gevierendeeld. Zijn vader Pierre, die in Parijs een lakenhandel dreef in de rue de la Vieille-Draperie, zag zijn huis met de grond gelijkgemaakt worden. Op die plaats richtte men een monument op, de zogenaamde ‘pyramide de Châtel’ (*DBF* VIII, kol. 785, en *Mémoires journaux de Pierre de l'Estoile,* (1594-1597), p. 101-104 en p. 114).

23 De onderscheiding met de titel en waardigheid van ‘aide de camp’ viel Dirk de Groot toe op grond van zijn verdienstelijke werk in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant. In de oorkonde die de koning op 15 november door staatssecretaris François Sublet, seigneur

Addam et hoc notatu dignum: sententia in Thuanum bis post mortem eius mutata et cum mutatione edita est.

5962. 1642 november 22. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Soowel de deugden van den coning van Engelant als de consequentie voor alle coningen doet mij wenschen voor sijne Majesteit, die ick houde dat in zaecken van staet ende religie zeer oprechte intentiën heeft. Ondertusschen geeft mij wonder, waer de coninginne 't gelt ofte credyt haelt om te doen dat zij doet. Ick heb gezien het antwoord bij de heeren Staten-Generael aen Stricklant gegeven,[2] maer niet de bedencking van Hollant daerop. Wat Hollant ende Zeelant met den anderen zullen besluiten, zullen wij oock mettertijd verstaen.[3]

't Publiceren van den brief van mijnheer den prins van Orangie aen mij heeft mij hier veel goeds gedaen,[4] gelijck uE. zal connen zien uit hetgunt den coninck gedaen heeft voor mijn jongste zoon.[5] Veel zulcker dingen hebben haere redenen, die goede vrunden bij haerzelve moeten bedencken.

22 November 1642 à Paris.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 22 Nov. 1642 uyt Paris.

5963. [1642 november] 22. [Aan N. van Reigersberch].[1]

In de volgende maandt rees de overmoedt van den kardinaal noch hoger ... schreef de Groot den tweeëntwintigsten:

de Noyers, in zijn paleis te Saint-Germain-en-Laye liet opstellen, werd ook acht geslagen op de ‘devotion particuliere vers cette couronne’ van zijn vader, ambassadeur Grotius; zie voor de volledige tekst van de oorkonde, no. 5966.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 5963.

2 Zie no. 5950. Walter Strickland die in opdracht van het Parlement naar Den Haag was gegaan om te protesteren tegen de troepen- en wapentransporten naar de koningsgezinden. Tot groot ongenoegen van koningin Henriëtte Maria kreeg de afgezant op 8 september in de ‘vertrekkamer’ de gelegenheid het standpunt van zijn opdrachtgevers voor te leggen aan een speciale delegatie van de Staten-Generaal. Na lang wachten gaven de Staten hem op 1 november te kennen dat zij, in afwachting van een verzoening tussen koning en Parlement, zouden afzien van enige bevoorrechting van één der strijdende partijen (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 105).

3 Een gemeenschappelijke verklaring van de Staten van Holland en de Staten van Zeeland in bovengenoemde zaak dateert van 10 november. Op 26 november vond over dit stuk beraad plaats in de Staten van Holland.

4 De brief van Frederik Hendrik die Grotius in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) aan de openbaarheid had prijsgegeven; vgl. no. 776 (dl. II).

5 Dirk de Groot was op 15 november door koning Lodewijk XIII begiftigd met de titel en waardigheid van ‘aide de camp’; zie voor de volledige tekst van de oorkonde, no. 5966.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 318. Mogelijk tezamen met no. 5962.

De koning ... is te Saint-Germain, de kardinaal vanhier vertrokken na Ruelle, nadat in zijn paleis hier te Parijs was gespeelt een comedie van Europe, waarvan het einde was dat Vrankrijk vrede maakte met den keizer, uitsluitende den Spanjaart.[2]

2 De *comédie héroïque Europe* van Jean Desmarets de Saint-Sorlin naar een scenario van Richelieu. Het stuk beleefde op 18 november zijn première in de Parijse woning van de

5964. 1642 november 22. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Vulgat cardinalis valde liberaliter insignem nostrorum de archiduce Leopoldo et Piccolominaeo victoriam,[2] quam ego nondum acceptis nuntiis nec adfirmo nec refello, sed dico nihil esse tam magnum, quod non a Suedorum magnitudine exspectari debeat.

Apud cardinalem Lutetiae dum erat - ivit enim nunc Ruellas - acta est fabula de Europa, in qua sub amorum nominibus designabantur principum cupiditates in illa sibi acquirenda. Erat autem is exitus, ut pacem Gallia faceret Hispano excluso.[3] Manet aula plena suspicionum et diffidentiae. Fratri regio adempti equites corporis custodes et Arverniae praefectura.[4] Princeps Condaeus et filius in Burgundia sunt.[5] Mileraio, quem sequi solet pars copiarum maxima,[6] mandari dicitur in annum sequentem bellum Italicum, Longovillanus autem res gesturus in Burgundiae comitatu.[7] Qui in Campania, Picardia, Lotharingia fuit miles, iam est in hybernis.

Arx Tortonae adhuc defenditur[8] et aegre Galli commeatus expediunt excusantibus se et Genuensibus[9] et Parmensis uxore,[10] hac ob mariti absentiam, illis ob proprias necessitates. Si arcem Galli capiant, eam cum oppido rex promisit se daturum principi Thomae, cuius copias aliquas cecidit Mediolanensis praefectus, recepta et turre Vogerrae.[11] Contra Gallorum conatus

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 111; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 242 no. 455. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 3.

2 De *Gazette 1642,* no. 148, dd. 22 november 1642, kondigde de aanval van Lennart Torstensson op de keizerlijke legers van aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini wel aan, maar hield de uitslag van de strijd in het ongewisse. Vier dagen later bracht de *Gazette,* no. 150, in een 'extraordinaire' het nieuws van de overwinning die de Zweden op 2 november bij Breitenfeld hadden behaald. De redactie kon echter niet nalaten om dit succes te combineren met een Frans wapenfeit: 'La victoire obtenue sur l'armée impériale près de Leipzic ... et la défaite d'un grand convoi pour l'armée d'Espagne dans la Catalogne ... par le maréschal de La Mothe, général de l'armée du Roy'.

3 De opvoering van de *comédie héroïque Europe;* zie no. 5963.

4 Het besluit om Gaston van Orléans van alle administratieve taken te ontheffen werd op 1 december door de koning bekrachtigd (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 284).

5 Henri II de Bourbon, prins van Condé, en zijn zoon Louis, hertog van Enghien, meden de omgeving van Richelieu.

6 Het leger van maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, bevond zich nog in de Roussillon.

7 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, verliet het Italiaanse strijdtoneel op 24 december (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 16). Een nieuwe aanstelling lag voorlopig niet in het verschiet.

8 Tot het einde van deze maand hielden de Spanjaarden zich nog staande in de vesting van Tortona. Zoals de Fransen en de Savoyaards al voordien met elkaar hadden afgesproken, mocht prins Tommaso Francesco van Savoye na verovering de stad en vesting in bezit nemen (*Lettres Mazarin* I, p. LXIX-LXXI en p. 5).

9 Officieel hield Genua zich aan een politiek van strikte neutraliteit. Als handelsstad liet het leveranties aan het Frans-Savoyaardse leger oogluikend toe (*Lettres Mazarin* I, p. 36-39).

10 Margherita de' Medici, dochter van Cosimo II, groothertog van Toscane. Haar echtgenoot Odoardo Farnese vocht over het bezit van het hertogdom van Castro een oorlog met paus Urbanus VIII uit.

11 De troepen van de Spaanse gouverneur van Milaan, Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, sloten alle toegangen tot Tortona af. Met de inname van Sale en Voghera (eind oktober) versterkten zij hun posities in het noordwesten en noordoosten (Claretta, *o.c.* II, p. 13).

adversus Samam in Pedemontano agro[12] irritus fuit multumque esuritur illis in partibus. Marchio autem Carazena Hispanus egressum ad Tanaram e Casali militem disiecit multumque ibi cepit belli apparatum.[13] Papa tres exercitus habet[14] et adhuc militem scribit, novas munitiones Romae et alibi facit. Cardinalis Spada[15] mandata habet audiendi, quid dux Ethruscus et alii pacis causa proponant.

In Hispanico limite Motta Odincurtius cepit turrim Sagrae XXX Octobris et commeatus quosdam hostium intercepit.[16] At Hispani capto Almanero, non longe a Balaquera, omissa spe Leridae Montanum[17] aggressi sunt et eius loci oppidanorum quorundam pro Hispanis consilia detecta et repressa sunt.

Audimus baronem Soiae[18] et Sporchium esse in Palatinatu Superiore, Hazfeldium et Wahlium Fuldae; ad hos ire Waertium.[19]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, prosperet Sublimitatis tuae consilia et res christiani orbis ad bonam pacem dirigat,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XII/XXII Novembris 1642.

Cardinalis aulam accedere non vult, nisi remotis ex custodia regii corporis iis quos suspectos habet.[20] Portugalli quandam arcem in Castillae regno cepere.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Laus Suedorum. Ingeniosa fabula apud Riceliacum acta. Animadversio in regis fratrem. Rex Galliae de alieno liberalis. Parmensia. Catalaunica. Cardinalis sollicitudo.

12 'Sama', bedoeld zal worden 'Santhià'. Een tijdlang overwogen de Spanjaarden om in ruil voor het behoud van Tortona, de stad Santhià aan de Fransen prijs te geven (Claretta, *o.c.* II, p. 15).
13 Met een aanslag op Casale sneed Luis Benavides Carillo y Toledo, markies van Caracena, een belangrijke aanvoerroute naar Tortona af.
14 Taddeo Barberini die officieel aan het hoofd stond van het pauselijke leger, bracht zijn eenheden niet in het veld. Alleen de legers van kardinaal Antonio Barberini en diens onderbevelhebber Achille d'Estampes-Valençay stonden gereed om de hertog van Parma van zijn voornemens af te brengen.
15 De kardinaal-diplomaat Bernardino Spada (1594-1661), aartsbisschop van Damiate, van 1624-1627 nuntius te Parijs (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 19-20).
16 In de omgeving van Lérida versterkte Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt zijn posities. De *Gazette 1642,* no. 149, dd. 22 november 1642, meldde zijn succes bij Torres de Segre ten zuiden van Lérida.
17 Vermoedelijk Monzón, plaats ten noordwesten van Lérida.
18 De keizerlijke generaal Achilles, baron van Soye, die de slag bij Breitenfeld niet overleefde. Zijn onderbevelhebber Johann Sporck (ca. 1601-1679) kwam te laat ter plekke. Zie over de laatste, *ADB* XXXV, p. 264-267.
19 Het keizerlijk-Beierse leger van Hatzfeldt, de graaf van Wahl en Johan van Werth was door het uitblijven van soldij en successen zwaar gedemoraliseerd geraakt; vgl. *Gazette 1642,* no. 146, dd. 15 november 1642.
20 Richelieu verlangde het ontslag van Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville); zie *Tallemant des Réaux* I, p. 286-288 en p. 956-957.

5965. [1642 november 22]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Je ne vous sçaurois assez remercier de l'affection que [vous] tesmoignez tousjours pour

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 99.

moy et les miens. C'est la proprieté des ames genereuses d'obliger ceux qui n'ont pas le moyen de le recognoistre et en donnant des faicts de ne recevoir que des affections.

Touchant l'ambassade[2] tout ce qu'on dira ou fera en cela ne me troublera poinct. Sum in utrumque paratus.[3] Je souffriray, si on veult, fort bien le repos et emploieray ce qui me reste de vie à rendre graces à Dieu des biens qu'il m'a faict et en laisser quelques fruicts à la posterité. Si aussy on veult que je continue cette charge qui m'est plus peinible que profitable, je le feray soubs esperance de pouvoir servir à la paix des princes chrestiens pour après travailler tant plus heureusement à celle de l'eglise. Les escrits pleins de mensonge ne m'estonnent poinct.[4] Il y a des playes qui ne peuvent estre guaries sans faire crier ceux qui en sont attaints. L'esprit de discorde a pour frere celuy du mensonge.

Le grand cardinal[5] publie icy la victoire obtenue par les nostres sur l'archiduc Leopold et Piccolomini disant en avoir des nouvelles de Brisac, dont j'attendrai la certitude avant que d'en estre guarand.

La responce donnée par messieurs les Estats des Provinces-Unies à Stricklandt soubs apparence de neutralité[6] panche du costé du sieur Pime et ses adherans,[7] qui à mon advis ne peuvent porter le nom de parlement, separez du roy qui en doibt estre le chef, desavouez des plusieurs provinces et estant eux-mesmes soubs le pouvoir du racaille de Londres. J'espere que Dieu fera du roy d'Angleterre ce que autrefois il a faict de Louis le Debonnaire, lequel il a laissé deposseder du throsne royal pour y estre remis avec autant plus de gloire.

On a joué chez monsieur le cardinal une comedie de l'Europe, dont la catastrophe estoit la paix de la France avecq l'empereur à l'exclusion de l'Espagnol. Les defiances à la cour ne cessent point, on oste les gendarmes des gardes et le gouvernement d'Auvergne au frere du roy. Le prince et le duc d'Anguien demeurent en Bourgogne. Pour l'année qui vient, croit-on que monsieur de La Milleray qui ordinairement tire vers luy les mellieures trouppes fera guerre en Italie et le duc de Longueville en la Franche Comté. Les trouppes qui ont esté en Lorrainne, Champagne, Picardie sont aux quartiers. Le chasteau de Tortone se defend encore et les François qui tiennent la ville ont bien de la peine pour trouver leurs vivres, ceux de Gennes s'excusant sur leurs necessitez propres et la duchesse de Parme sur l'absence de son mary. Le roy s'il peut prendre le chasteau le veult mettre avec la ville entre les mains du prince Thomas, à qui le gouverneur de Milan a defaict quelques trouppes et pris au mesme temps la tour de Vegerra. Les François ont failly de prendre Sama et le marquis de Carazera a defaict les gens du gouverneur de Cazal venus sur le Tamer.

Le pape a trois armées et continue encore des levées, tirant force argent du chasteau de Saint-Ange, faict des fortifications nouvelles tant à Rome qu'ailleurs.

2 Van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona kwam het nieuws dat in de Zweedse rijksraad stemmen waren opgegaan om Grotius ontslag uit diplomatieke dienst aan te zeggen.
3 Vgl. Verg., *Aen.* 2, 61.
4 De geschriften van de lasterende lutheraan Johann Seyffart.
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna dd. 22 november 1642 (no. 5964).
6 Op de door Walter Strickland overgebrachte klachten van het Parlement over wapen- en troepenzendingen naar de koningsgezinden, gaven de Staten-Generaal op 1 november de verklaring uit dat zij, in afwachting van een verzoening tussen koning en Parlement, een volledig exportverbod zouden proberen te betrachten. Aan deze toezegging koppelden zij een aanbod om in de geschillen te bemiddelen; zie *Aitzema* (f^{o}) II, p. 844-845.
7 De leden van het Parlement - onder wie John Pym - zouden deze verklaring kunnen interpreteren als een overwinning van hun partij, immers door in te gaan op de klachten van Walter Strickland hadden de Staten-Generaal het Parlement erkend als onderhandelingspartner (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 104-112).

Le duc de Parme se tient à Aquependente et le cardinal Spada a ordre d'escouter ce que le grand-duc et autres voudront proposer pour la paix.

Sur les frontieres d'Espagne La Motte-Odincourt a pris le trentiesme d'Octobre la Tour de Sagre et quelques convois des ennemis. Les Espagnols ayant pris Almanar guere loing de

Balaqueres et quittant le desseing de Lerida attaquent Monsone, où quelques desseings des habitans à leur faveur ont esté descouverts.

Nous apprenons que le baron de Soye et Sporck sont au Haut-Palatinat et qu'ils attendent Jean de Waert.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

5966. 1642 november 24. Aan F. Sublet de Noyers.[1]

Si je n'eusse eu peur d'estre incivil en interrompant voz soings, desquels depend le salut de tant d'armées et l'honneur de la France, je n'eusse pas manqué de vous aller remercier d'un bienfaict tant plus notable pour ce qu'il m'est survenu sans y penser, en ce que vostre faveur et bonté, qui me sont cogneues de longtemps, a procuré à mon fils, qui sert dans l'armée du roy commandée par le mareschal de Guebrian, la qualité fort honorable d'aide du camp.[2] Je prie qu'il se puisse rendre digne de voz recommandations et moy capable de vous pouvoir tesmoigner combien je me tiens obligé par ce grand bienfaict, et vostre fortune estant telle qu'elle ne peut recevoir autre service que du coeur, je vous asseureray, monsieur, que je suis d'une affection tres sincere,

vostre tres humble, tres obeissant et tres obligé serviteur.

A Paris, ce 24 de Novembre 1642.

Bovenaan de copie staat: A monsieur de Noyers.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 102. Dankbrief aan François Sublet (1578-1645), seigneur de Noyers, Frans staatssecretaris van oorlog (O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors,* p. 100-119).

2 Grotius' jongste zoon Dirk, officier in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant, was op 15 november door koning Lodewijk XIII onderscheiden met de titel en waardigheid van ‘aide de camp’.

Bijlage:

Aujourd'huy,[3] quinziesme du mois de Novembre mil six cent quarente deux, le roy estant à Sainct-Germain-en-Laye, sur les bons tesmoignages qui luy ont esté rendus de la personne du seigneur Grossius, s'asseurant en sa fidelité et affection à son service, et en sa valeur, experience au faict de la guerre, bonne conduitte et diligence, voulant aussi le traitter favorablement en consideration du seigneur Grossius, son pere, ambassadeur de la couronne de Suede près de sa Majesté, pour avoir faict paroistre en diverses occasions une devotion particuliere vers cette couronne, sa Majesté a retenu et estably et ordonné ledit seigneur Grossius ayde de camp en ses armées pour en faire les fonctions aux honneurs, auctoritez, prerogatives, preeminences et appoinctemens qui y appartiennent, tout ainsy que font les au[tr]es retenus en pareilles charges, m'ayant sa Majesté commandé de luy en expedier le present brevet, qu'elle a signé de sa main et faict contresigner par moy, son con[seill]er, secretaire d'Estat et de ses commandemens et finances,

Louis.

Sublet.

3 Tekst naar exemplaar te München, Bayerische Staatsbibl., Clm 10354, f. 105[r].

5967. [1642 november 24-25]. Aan J.-B. de Budes, graaf van Guébriant.[1]

Ayant appris que le roy a faict l'honneur à mon fils[2] qui est avecque vous de le faire aide du camp dans l'armée en laquelle vous commandez si heureusement et avec tant de gloire, j'[ay] creu devoir cela principalement à vostre bonté et aux favorables tesmoignages qu'il vous a pleu donner à mon fils. Je proteste que je m'en tiens tres obligé et ne vous pouvant pas servir comme je le desirerois, je tascheray de m'en resentir en faisant touts les services qui me seront possibles à la France et tiendray tousjours pour honneur d'estre dit, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant serviteur,
H. de Groot.

Bovenaan de copie staat: Au marescal de Guebriant.

5968. 1642 november 24. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Miror equidem homines inveniri qui tam impudenter audeant mentiri, sicut a Germano fieri scribis.[2] Sed nimirum flagitiosus homo et egenus ipse, vel minimo nutu potuit impelli ad canendum in te classicum. Rivetus conqueritur de parte epistolae suae truncatim editioni appositae, cum eum potius a tali scriptione dehortatus fuerit ob varias factorum inibi narrationes, quas probari non videbat.[3] Rogavit ipse principem an quid opponi pateretur epistolae a te editae, sed id ille prohibuit.[4] Itaque Rivetus nec illam nec publica tanget, sed insistet viae antea a vobis calcatae.

Gallus iste de quo scribis quis sit nescio. Abrahamus Antonii ait esse hominem sibi amicum. Nomen ex epistola disces. Ipse dicit se fuisse unum e sex Riceliaci

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 103. Jean-Baptiste de Budes (1602-1643), graaf van Guébriant, die op grond van het succesvolle optreden van zijn Frans-Weimarse leger op 17 januari 1642 bij Kempen opgeklommen was tot de waardigheid van ‘maréchal de France’. Onder hem diende Grotius' jongste zoon Dirk (vgl. no. 5681).
2 Op 15 november had koning Lodewijk XIII Dirk de Groot onderscheiden met de titel en waardigheid van ‘aide de camp’; zie voor de volledige tekst van de oorkonde, no. 5966.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 268. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5954, beantw. d. no. 5984.
2 De lasterpraat van Johann Seyffart in zijn geschriften *Hugo Grotius papista* en *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium papistam*.
3 Zijn *Classicum* leidde Seyffart in met een fragment uit een brief van Rivet dd. 15 oktober 1642; vgl. no. 5949. Het ongenoegen van Rivet was groot. De Haagse hofpredikant zag zijn naam niet graag verbonden aan ‘un escrit Lutherien, injurieux au possible, et du tout indigne d'un tel adversaire’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 290).
4 Frederik Hendrik gaf Rivet geen toestemming om in diens *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* met Grotius de degens te kruisen over een brief die hij twintig jaar geleden aan Grotius had geschreven en die onlangs door de ontvanger aan de openbaarheid was prijsgegeven; vgl. *BG* nos. 298 en 1183.

secretariis.[5] Libellus edi posset in Gallia, etsi a te non proficisceretur. Posset et hic edi, si hoc illi indicares.

5 Op verzoek van Grotius liet Willem de Groot in Amsterdam uitzoeken wie de schrijver was van het verzoeningsgezinde 'memorandum'. Afgaande op de aanwijzingen die de Amsterdamse remonstrant Abraham Anthonisz. Recht aan Willem verstrekte, zou de betrokkene in het verleden staatssecretaris zijn geweest. In werkelijkheid betrof het hier de heel wat minder

Grotii papistae exempla reperire hic iam nequeo, itaque Amstelodamo erunt petenda, quod et feci. Interea vidi et responsum ad famosum istum libellum ab eodem Gallo Gallice scriptum, sed sine ulla factorum notitia, quam si haberet, egregiam hac in parte navaret operam.[6]

In Anglia res regiae meliore quam antea loco sunt.[7] Multas post pugnam cum parlamentariis consertam civitates cepit et iam Londino imminere dicitur rex cum suis, nisi quod alii Windsora in Kentiam penetraturum putant. Petiit parlamentum salvum conductum duobus ex ordine nobilitatis cum rege de concordia acturis. Regina abitum meditatur, sed lente procedit; itaque queruntur Hollandi naves suas a tutela maris averti dum illa cunctatur.[8]

Milius postridie quam ad te scriberem obiit et crastino die sepelietur.[9] Perendie choreae reginae exhibebuntur.[10]

In Gallia iterum aliquid monstri ali scribunt aliqui, fratrem regium denuo cum Hispanis pactum et iam rem eo deductam ut edicto declarandus sit ad tutelam regiorum infantium inhabilis; vivere etiam apud regem Sanmarcii et Thuani memoriam et alia id genus, quae etsi forte certos non habent auctores non sunt tamen de nihilo.[11]

Ordines Hollandiae iam conveniunt.[12] Exinde intelligemus ecquid in Selandia actum sit, sed tu id melius ex Selandia disces.[13]

6 In zijn *Hugo Grotius papista* had Seyffart gesuggereerd dat de lutherse gemeente in Parijs zwaar leed onder de 'paapse' kuiperijen van de Zweedse ambassadeur. Deze beschuldiging zou de 'Gallus' wel eens weerlegd kunnen hebben. Zijn antwoord is echter niet bekend.

7 Op 2 november was het bij Edgehill tot een bloedige botsing tussen de koninklijken en de parlementsgezinden gekomen. De voor beide partijen onbevredigende afloop van de slag bracht de koning niet af van het voornemen om naar Londen op te rukken. Zijn vastberadenheid wekte verwarring onder een aantal leden van het Hogerhuis. Van hen ging het voorstel uit om ten behoeve van een toenaderingspoging vrijgeleidebrieven te verzoeken. De 13de november opende Sir Peter Killigrew onderhandelingen met de koning over deze zaak (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 197-204).

8 Koningin Henriëtte Maria wier bagage op de 16de november al in gereedheid was gebracht voor vertrek uit de Republiek, vatte bij het horen van het goede nieuws het plan op haar thuisvaart uit te stellen tot op het moment dat de koning de hoofdstad van zijn rijk had bereikt (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 204).

9 Mr. Cornelis Adriaensz. van der Mijle, een gemeenschappelijke vriend van de twee broers, was op 21 november gestorven. De overledene kreeg een 'staatsgewijze' begrafenis (*Res. SH,* dd. 25 november 1642).

10 Het ballet dat ter ere van de Engelse koningin in de grote zaal van het Binnenhof werd opgevoerd, wekte bij voorbaat de ergernis van de Haagse kerkeraad op (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 846).

11 Zeer wisselend werd gedacht over de vernederingen die Richelieu de broer van de koning aandeed. Noch bij de kardinaal, noch bij de koning was de herinnering aan het verraad van de prins en de daarmee samenhangende ondergang van Cinq-Mars en François-Auguste de Thou volledig weggewist; vgl. de 'mémoires du cardinal contre M. de Cinq-Mars' in *Lettres Richelieu* VII, p. 155-181.

12 De Staten van Holland hielden op 26 november beraad over de uitvoering van hetgeen een delegatie uit hun gelederen op 10 november met de Staten van Zeeland overeengekomen was ten aanzien van de controle op de wapen- en troepentransporten naar Engeland (*Res. SH,* dd. 26 november 1642).

13 Nicolaes van Reigersberch was beter thuis in Zeeuwse zaken. Zijn brieven ontbreken echter voor dit tijdvak. Voor een indruk van de commotie in de Staten van Zeeland over de overeenkomst van 10 november (*supra,* n. 12), zie *CSP Ven. 1642-1643,* p. 194.

Vale, frater optime, et a nobis omnibus salve,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXIV Novembris 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Dec.
En in dorso: 24 Nov. 1642 W. de Groot.

5969. 1642 november 25. Aan C.M. von Degenfeld.[1]

Je me rejouis d'apprendre que vostre Illustrité a trouvé ses biens en assez bon estat et soubhaitte qu'elle puisse trouver de l'employ selon sa qualité près la Serenissime Republique, ce qui reussissant je la prie de donner à mon fils aisné, qui jusques à cest' heure est oisif, tel employ qu'elle trouvera bon.[2]

Je suis tres aise que quelques catholiques et quelques-uns de la Confession d'Ausburg en Allemagne commencent à penser aux moiens d'une reunion chrestienne. Certes, la division est un grand mal, estant plus grande parce qu'elle produict ou nourrit des guerres si sanglantes. J'ay acquitté ma conscience ayant après l'edition de mes Annotations sur Cassander[3] deux fois respondu à monsieur Rivet,[4] qui est de l'humeur de Geneve, c'est à dire qui tremble quand on nomme la paix.

Un mauvais homme, nommé Jan Seifferd d'Ulm, estant à present en Hollande gagné par mes ennemis, a faict imprimer en ce pais-là contre moy un livre sans son nom et après un aultre qui porte son nom, pleins d'injures et mensonges,[5] disant que j'ay esté à la messe, que ma femme y a mené madame de Rantzou, m'appellant

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 104. Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, die na zijn ontslag uit Franse dienst lang had uitgekeken naar een nieuw emplooi (vgl. no. 5802), ontving in het najaar van 1642 het aanbod om in Venetiaanse dienst zijn militaire carrière voort te zetten. Bij het aanvaarden van dit aanbod zal hij als lutheraan wel enige gewetensbezwaren hebben gehad.
2 Grotius' oudste zoon Cornelis ging ook dienstnemen in het Venetiaanse leger (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 352).
3 De *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165). Dit werk waarvan Grotius dacht dat het een vredesboodschap inhield, werd in de Republiek gezien als een knieval voor Rome.
4 André Rivet schreef tegen de *Annotata* zijn *Animadversiones* (*BG* no. 1172), die op hun beurt Grotius inspireerden tot het opstellen van zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175). Hiertegen zette Rivet zich af met een *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180), dat prompt door Grotius werd beantwoord met een *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183).
5 Weerzinwekkend was de laster die de lutheraan Johann Seyffart in zijn geschriften *Hugo Grotius papista* en *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium ... decantatum a Joanne Seyfferto Ulmensi Suevo* rijkelijk uitstrooide over de Zweedse ambassadeur.

traistre et meschant et disant que j'ay perverti touts les colonels allemands,[6] nommant particulierement vostre Illustrité et monsieur de Rantzou et feu monsieur de Fittinghoven.[7] Monsieur Vicquefort[8] et autres de la Confession

6 De ‘paapse’ Grotius was volgens Seyffart belust op de ondergang van de lutherse gemeente van Parijs. Goede lutheranen als Degenfeld en luitenant-generaal Josias Rantzau zouden door toedoen van Grotius van het rechte pad zijn afgeweken.

7 De naam van ‘feu monsieur de Fittinghoven’ († 26 februari 1642; zie zijn overlijdensbericht in de *Gazette 1642,* no. 28, dd. 1 maart 1642) komt bij Seyffart niet voor.

8 De Hessische resident in de Republiek.

d'Auspurch en Hollande destestent et l'auteur et le livre. Monsieur Hambreus le faict avec tant plus de raison, parce qu'il est traitté fort injurieusement au dernier livre.

Ma femme et ma fille remercient vostre Illustrité et madame de Degenfeldt de la souvenance qu'ils ont d'eux et desirent les pouvoir servir regrettant d'avoir perdu une compagnie si agreable.[9]

Monsieur de Thou est fort regretté par tout le monde. On jugera mieux de ses affaires après quelque espace d'années. Mes ennemis travaillent fort en Suede pour m'oster de cette ambassade. Je suis resolu à tout.

Ceux du roy d'Angleterre et ceux qui se disent du parlement se sont entrebattus sans grand avantage de l'un sur l'autre.[10] Le roy avecq vingt mille hommes marche à Londres. Le comte d'Essex, general des parlementaires, les suit. Il y a partialité presques dans toutes les provinces et ceux qui se trouvent les plus forts desarment les aultres. Dieu nous donne une bonne paix partout.

Je suis, monsieur, et soubhaitte la santé et prosperité de vostre Illustrité et des siens,

de vostre Illustrité le tres humble et tres obeissant serviteur.

25 Novembre 1642.

Bovenaan de copie staat: A monsieur le baron de Degenfeldt.

5970. [1642 november 25]. Aan C. Marin.[1]

J'ay receu les vostres du 20 et 27 et suis tres aise du soulagement[2] qu'on a porté à vos plaintes tres justes. J'espere que cy-après il y aura meilleur ordre et tant plus, pour ce que nos affaires vont à soubhait. Car la nouvelle vient de touts costés de la victoire tres grande obtenue le 2e de ce mois près de Leipsich par Torstenson et Coningsmark sur l'archiduc Leopold et Piccolomini, dont nous attendons les particularitez.[3]

Icy le roy et le cardinal[4] se portent assez bien et l'hyver apportant de la surseance aux actions militaires, on passe le temps aux comedies.

Le combat qui a esté faict en Angleterre n'a pas donné grand avantage ny aux uns ny aux aultres. Depuis ce temps-là le roy a esté receu dedans la ville d'Oxfordt et puissamment assisté d'argent et d'habits pour les soldats. On faict en France et aux pais d'Holstein et ailleurs des levées pour le roy. C'est un mal qui peut durer longtemps.

9 Het vertrek van de familie von Degenfeld werd door Maria van Reigersberch en dochter Cornelia betreurd; vgl. nos. 5655 en 5802.
10 De slag bij Edgehill van 2 november 1642.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 106. Antw. op twee ontbrekende brieven van 22 en 27 oktober.
2 Bij zijn brief van 20 oktober (no. 5925) moet Grotius iets van waarde ingesloten hebben.
3 De overwinning die Lennart Torstensson op 2 november bij Breitenfeld ten deel viel. Zie voor de bijzonderheden over deze slag, no. 5971.
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 22 november 1642.

La nouvelle année nous fera veoir quelle apparence y a pour la paix universelle ou bien pour l'Allemagne, car on parle icy de traicter avec l'empereur avec exclusion de l'Espagnol.[5] Les ambassadeurs de Brandebourg sont revenus chez eux. Quelques difficultés sur la neutralité se videront par le baron d'Oxenstiern, ambassadeur extraordinaire.[6] La reine-mere souhaitte

5 In de *comédie héroïque Europe* wordt gezinspeeld op een verzoening van 'Francion' met 'Germanique'.

6 Bij thuiskomst konden de Brandenburgse gezanten Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim melden dat de onderhandelingen over de ratificatie van het

de vivre en Suede ou aux pais de Brandebourg.[7] La plus grande affaire se conduict fort secrettement,[8]

le vostre.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

5971. 1642 november 28. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,[2]

Duo iam menses sunt ex quo Stetino discedens in Orientalem Pomeraniam concessi visendae regionis illius et aliarum rerum caussa. Interea et dum in ultimis provinciae huius oris ago, fama primum et mox certis authoribus ad me perfertur feliciter ad Lipsiam 23 Octobris/2 Novembris campimarschallum Torstensonium contra archiducem Leopoldum et Piccolominaeum pugnasse.[3] Tandem, quoque ipse campimarschallus propriis suis literis rei gestae circumstantias mihi exposuit.[4] Dubitare equidem coepi an ad Magnificentiam vestram de hac re, utpote quae illi iamdudum innotescere potuisset, perscriberem. Quia tamen ingrata non solet esse optimae rei commoda iteratio, momenta tantum narrationis quam brevissime attingere volui repetito primum eius initio.

Post Glogoviam liberatam potissima Torstensonii cura fuit hostem retroeuntem antevertere et hybernis intercludere. In transitu omnia parabantur securae rerum omnium communicationi. Hinc Hinsendorpium infestum hactenus nostris solo aequatum, Buntzlovia pertinax in sui defensionem in cineres est redacta et Levenbergum vi et armata manu occupatum.[5] Hostis toto paene itinere nostros comitatus non velitationibus ullis neque Zittaviae, quam Torstensonius in hostis conspectu impugnavit, oppugnatione ad proelium elici potuit; montibus et munimentis aliis situ vel arte factis se continuit, certus nihil virium suarum posse deteri, quando Bohemiae claustris defenderetur et exinde necessaria omnia suppeterent.

Torstensonius vero cum cerneret hostem quotidie crescere, sibi vero omnia arctiora fieri neque militi, commeatu et pabulationibus hinc inde intercluso, solam Zittaviam necessaria

7 Een regeling was getroffen voor de terugkeer van de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg naar haar geboorteland.
8 Het huwelijksaanzoek van keurvorst Friedrich Wilhelm aan koningin Christina van Zweden.
1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet altijd worden gesignaleerd. Behalve Grotius, ontving ook Marin een net-exemplaar. Aan zijn secretaris gaf Johan Oxenstierna de instructie om de ambassadeur aan te spreken met ‘Magnificentia’ en de Zweedse resident te Zürich met ‘Dominatio’.
2 In de marge leest men de variant: ‘Marinus: spectabilis et amplissime domine’.
3 De aanval van Lennart Torstensson en generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, op de keizerlijke legers van aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini.
4 De Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie Johan Oxenstierna moet een afschrift ontvangen hebben van het officiële verslag van Lennart Torstensson, dd. 3-4 november 1642 (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 373-380). Een maand later publiceerde de *Gazette 1642,* no. 155, ‘extraordinaire du v. décembre’, een ‘lettre du général Torstenson au gouverneur d'Erford ... escrit au camp de Breitenfels, le 3 Novembre 1642’.
5 In de loop van de tweede helft van september rukte de Zweedse hoofdmacht van Glogów in zuidwestelijke richting naar de Boheemse grens op. Onderweg richtte het leger verwoestingen aan in J□drzychów (Gross Heinzendorf), Boleslawiec (Bunzlau) en Lwówek Śląski (Löwenberg).

omnia suffecturam, consilium cepit eundi in Misniam, ut istic vel locum aliquem rebus quae imminere videbantur aptum electori Saxoniae praeriperet, aut si hostis sui copiam faceret, accersito ad se Koningzmarkio[6] par illi esse posset. Successit res ex animi sententia, nam motis inde 7/17 Octobris castris, 14/24 Torgoviam cum integro exercitu venit ibique sine ulla mora, cedentibus praeter solitum aquis, 15/25 Octobris exercitum partim natando, partim pontonibus, traiecit.[7] Cumque ibi solitudo esset neque facultas ulla sustentandi ad dies aliquot, ne dum in hyberna ducendi tantas copias iam inter tot exantlatos labores et itinera quietis et stipendii indigas, de Lipsia obsidenda cogitare coepit, ratus aut se urbe nunc iusto praesidio destituta potiturum aut hostem eius conservandae caussa ad certamen tractum iri. Koningzmarkio ergo id negotii datum ut omnes Lipsenses aditus praeoccuparet, ipse vero Torstensonius cum integris copiis secutus, peditatu et tormentis L urbem circumdedit. Posita mox castra, cumulati aggeres tormentarii, tormenta undique locata aliaque speciem oppugnationis praebitura. Uno potissimum loco ingentem moenium ruinam tormenta[8] fecerant. Sed quia e longinquo non cernebatur quae vallis, fossarum et ruinae illius conditio esset, ideo selecti sunt ex singulis legionibus milites qui in muros[9] evaderent et cuncta scrutarentur.[10] Imperatum quoque iisdem fuit scalas secum ferre easque certis locis relinquere usui eorum qui agminibus integris sequerentur si modo id imperator consultum iudicaret. Verum exploratores obliti scalarum et alias segniter iussa exequentes impedimento et sibi et insequentibus fuere quominus id quod a campimarschallo mandatum erat effectui daretur. Receptui ergo consultum est et in adductos nostros reditum, desideratis duobus Ribbingiis, altero sub praetorianis Torstensonii vigilum praefecto, altero centurione, et cum iis LX admodum gregariis.[11]

Occupato hisce Torstensonio nunciatur caesarianos ad Misniam transiisse Albim et comitem Bucheimium cum laevo caesariani exercitus cornu et Ungarorum Croatarumque manu antecedere Lipsiamque recta tendere.[12] Quare ipse expeditissimis equitum copiis stipatus noctu castris egressus est ut vel Bucheimium longius progressum invaderet aut hostis vires et animum certius specularetur. Paululum progrediens deprehendit integras caesaris copias inter oppida Grimmen et Wurtzen[13] subsistere iterque earum versus Lipsiam dirigi. Reversus ergo in castra rerum ad proelium spectandarum sategit. Sequenti die, quae erat 22 Octobris,[14] in conspectu urbis uterque exercitus comparuit. Incertum adhuc erat an hostis acie certare paratus venisset ideoque Torstensonius pugnandi cupidus metum simulans ad milliare circiter ultra amnem[15] quendam se recepit, reapse tamen, ut Lipsiam, quam tum a tergo et hostem a fronte habuit, in hoc discrimine non minus quam

6 In augustus had generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zich van de hoofdmacht afgescheiden. Op 25 oktober lag hij met zijn leger van 5000 man nog te Weissenfels (ten zuidwesten van Leipzig).
7 De stad Torgau aan de Elbe. Zie over de aanleg van een schipbrug, *Doc. Boh.* VI, p. 442 no. 1343.
8 Een andere hand heeft het woord ‘machinae bellicae’ veranderd in ‘tormenta’.
9 ‘muros’, verbeterd uit ‘moenia’.
10 ‘scrutarentur’, verbeterd uit ‘specularentur’.
11 Leden van de Zweedse familie Ribbing.
12 Johann Christoph, graaf van Puchaim, die na enkele jaren Zweedse krijgsgevangenschap dit jaar de gelegenheid kreeg zijn commando in het keizerlijke leger te hervatten; vgl. no. 5543. Met zijn cavaleriebrigade volgde hij de troepenbewegingen van de Zweden aan de overzijde van de Elbe.
13 De steden Grimma en Wurzen, ten oosten van Leipzig.
14 Een andere hand heeft ‘1 Novembris’ toegevoegd.
15 De rivier kan de Elster zijn.

hostilem aciem ante se statueret. Hostis veram fugam arbitratus inclinata sinistra sua ala fugientium tergis propius inhaerere conatus est, neque tamen illa die nostros assequi valuit.

XXIII die Octobris provecto iam caesaris exercitui ultra amnem et in campum, fatalem

antehac caesari et Tilliana potissimum clade insignem,[16] prima luce se quoque ostendit Torstensonius acie disposita et omnibus ad pugnam praeparatus. In dextro nostri exercitus cornu praefuere Vittenbergius et illi succenturiatus Stalhanschius, in sinistro Koningzmarkius et Schlangius.[17] Nostris tessera erat 'Auxiliare Domine Jesu', hosti vero 'Maria'. Hoc ordine et summi illius moderatoris auspicio fretus suos in hostem eduxit, laetabundus tandem venisse illam horam, qua caussae iustissimae et animis suorum innixus vires cum hoste experiri posset. E[x]stimulata ergo alacritate militum primum sacra concione - erat enim dies Dominica - , deinde oratione cuique aptata primus tormentorum suorum explosione pugnae initium fecit.

Neque caesariani diu sunt cunctati, sed serio rem agi deprehendentes paria nostris fecerant pugnatumque diu paribus utrinque animis et robore. Tandem tamen cum laevo hostis cornu, quod Vittenbergius ante est adortus quam cuncta ibi ad proelium essent ordinata, languescere et mascule incumbentibus cedere incipit planeque inde dissipatum. Verum in sinistra nostra ala militantium dispar fuit fortuna. In initio conflictus cecidit Schlangius, quae forte res animum pugnandi militi ademit, adeo quidem ut maximam partem ala illa retrocederet. In quo articulo Torstensonius labantes restituit et redintegrato illo cornu hostem iterum repellere incipit, cum Vittenbergius victor sinistrae hostilis alae etiam dextram a tergo invadit eamque pari modo et peditatum omnem in fugam compellit.[18]

Quantis vero animis, quoque ardore ibi certatum sit, vel exinde iudicare licet, quod nulla utrinque centuriarum, nedum legionum fuerit quae non manus cum hoste suo conseruerit. Peditum caesarianorum virtus hoc proelio ante omnes enituit. Integras tres horas vir viro, armis arma conserta sunt neque statione sua prius excedebant quam ab equitatu destituerentur. Tum demum in propinquam sylvam se receperunt; eam quoque impediti continuis tormentorum ictibus deserere et in planiciem procedere coacti ab equitatu nostro circumveniebantur. Videre licuit integras legiones, ordine quem in acie tenuerant, positis armis et traditis signis ad nostros quasi commilitones et contubernales suos concedere. Equitatus noster fugientes ad tria milliaria versus Dresdam, Vittenbergam et Grimmen insecutus est eorumque partem cepit, partem cecidit aut longe disiecit.

In hoc proelio nostrae ditionis fiebant omnes sarcinarum, machinarum aliarumque rerum eo spectantium currus, integer quoque peditatus, exceptis forte paucis officialibus qui fuga elapsi sunt. Qui vero utrinque vel capti vel desiderati sint, index hic additus ostendit.[19] Nobis equidem magno constitit haec victoria ob egregios illos viros quos haec pugna absumsit.[20] Verum quia mors eorum pensata est facinore in publicum utili et illis aeternum honorifico, ferendum est quod mutari nequit.

16 Breitenfeld, enkele kilometers ten noorden van Leipzig. Nabij deze plaats behaalde koning Gustaaf II Adolf op 17 september 1631 zijn grote overwinning op het keizerlijke leger van Johan Tserclaes (1559-1632), graaf van Tilly (*Handbuch der historischen Stätten, Sachsen,* p. 38-39).

17 De Zweedse generaal-majoors Arved Wittenberg von Debern, Torsten Stålhandske, Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Erik Slange. De laatste overleefde de slag niet; zie *BLS* N.F. X, p. 27-30.

18 Naderhand erkenden de keizerlijken dat hun linkervleugel op het beslissende moment had gefaald (*Doc. Boh.* VI, p. 442-443 no. 1345).

19 Een lijst met de namen van de belangrijkste gesneuvelden en gevangenen verscheen ook in de 'extraordinaire du v. décembre' van de *Gazette* (*supra,* n. 4). Volgens deze bron verloren de keizerlijken op één dag drie generaals, 12 kolonels en meer dan 5000 militairen van lagere rang.

20 De Zweden betreurden de dood van twee generaal-majoors: Johan Lilliehöök, commandant van de Zweedse artillerie, en de reeds eerder genoemde Erik Slange. In totaal verloren zij ongeveer 3000 man (*Episodes Guébriant,* p. 296).

Neque dubito quin haec clades caesari et altera Castillianis in Catalonia nuper illata,[21] ceu cunei efficacissimi, pacis tractatus impellere valeant. Quid inde fiet, et an ratihabitio caesaris

21 De nederlaag die de Spaanse legers op 7 oktober nabij Lérida hadden geleden.

sine fuco aliquo et aequivocatione Hamburgi prodire possit ad calendas Decembris[22] iam intenti expectamus.

Deus pacis author et stator, cui haec victoria unice accepta referenda est, praesit exercitui tractatibusque ut quod pacis caussa geritur bellum tandem aliquando sacrae regiae Maiestati propositum et tot christianorum lachrymis desideratum finem consequatur. Quibus Magnificentiam vestram caelesti protectioni studiosissime commendo.

Dabantur in Driesen, Neomarchiae castro, 18/28 Novembris 1642.[23]

In dorso: Drisen, die 18 Novembris anno 1642. Ad dominum Hugonem Grotium. Mut[atis] m[utan]dis ad dominum Marinum. Johannes Oxenstiern.

5972. 1642 november 29. Aan A. Hogerbeets.[1]

Nobilissime vir,

Gaudeo manere apud Nobilitatem tuam vestrosque omnes memoriam nostri. Nos vicissim vestri saepe non animo tantum, sed et sermone meminimus. Optamusque vobis omnia quae ab amicis optimis optari possent ac speramus etiam felicem successum in causa illa, quae cum nostra coniuncta est.[2] Amici si qui ibi sunt nostri, tuae causae ut nostrae aderunt. Ego autem ita eventum exspectabo tanquam qui damnum pati possim, existimationem autem et meam et viri optimi patris tui sum defensurus quibus potero modis.[3]

Laudo etiam pium affectum tuum pro heu quondam nostro Thuano, quem amavi semper, amatus summe a viro summo eius patre, reveritus semper et patris et avi

22 Na lang dralen had keizer Ferdinand III op 22 juli zijn handtekening onder het preliminair vredesverdrag van 25 december 1641 gezet. Het wachten was nu op de plechtige uitwisseling van de documenten. Deze zou op 1/11 december 1642 te Hamburg moeten plaatsvinden. In werkelijkheid kwamen de Zweedse, Franse en keizerlijke gevolmachtigden pas op 24 maart/3 april 1643 in Hamburg bijeen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIII-XXVII).

23 De dagtekening is van een andere hand.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 711 no. 1581. Copie Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 108. Copie te Leeuwarden, Prov. Bibl., Briefverz. Gabbema, cod. Lap van Waveren, f. 150^{r}, no. CXXXVI. Antw. op een niet teruggevonden brief dd. 17 november 1642; vgl. no. 5959. Adriaen Hogerbeets, wiens vader, de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets (1561 - † 7 september 1625), op 18 mei 1619 veroordeeld werd tot levenslange gevangenisstraf te Loevestein, moet omstreeks 1600 te Haarlem zijn geboren (*Album studiosorum Acad. Lugd. Bat.* I, kol. 120). Na een ‘artes’-opleiding te Leiden ging hij zich bekwamen in de rechtswetenschap. Voor dit doel maakte hij een reis naar Frankrijk. In 1622 toog de jongeman op uitnodiging van Grotius wederom naar Frankrijk; zie no. 733 (dl. II). Voor hem vond Grotius in Parijs huisvesting bij zijn vriend François d'Or; zie no. 775 (dl. II). In 1624 keerde de jonge Hogerbeets terug naar de Republiek. In 1640 bood hij Grotius enkele proeven van zijn dichtkunst aan; zie no. 4898 (dl. XI) (*NNBW* IX, kol. 383-384).

2 Onlangs had Adriaen Hogerbeets namens de familie de Leidse stadsbestuurders doen dagvaarden om langs deze weg genoegdoening en posthuum eerherstel van zijn vader te verkrijgen.

3 Grotius overwoog het voorbeeld van de familie Hogerbeets te volgen. In zijn geval zou de zaak in eerste instantie aanhangig gemaakt moeten worden voor de Rotterdamse schepenbank. Zie voor het proces dat pas na Grotius' overlijden werd ingesteld, Brand-Cattenb., *Leven,* ‘Aenhangsel’, p. 1-74.

nomen, ut virorum quibus vix ullos Gallia pares tulit.[4] Vides quae sint in rebus humanis περίοδοι. Experti nos

4 François-Auguste de Thou († 12 september 1642), zoon van de historicus Jacques-Auguste de Thou en kleinzoon van de bekende zestiende-eeuwse rechtsgeleerde Christophe de Thou. Het is niet ondenkbaar dat Adriaen Hogerbeets in zijn Parijse jaren de betreurde wel eens gesproken heeft.

sumus, experientur alii. Solatium unicum in bona conscientia, quam Deus adspicit.
Eius clementia tibi tuisque adsit. Sum et ero semper, vir nobilissime,
tuae Nobilitati addictissimus et memor eximiarum patris tui virtutum,
H. Grotius.

Lutetiae, 29 Novembris 1642.

Bovenaan de copie te Leeuwarden: A monsieur/monsieur Hogebetz.

5973. 1642 november 29. Aan G. Horn.[1]

Monsieur,
Je me rejouis grandement de ce que vostre Excellence a pour aggreable le service que je lui ai faict prèz du roi et la puis asseurer qu'elle est prèz de sa Majesté et touts les grands de ce royaume en tres grande estime, pour laquelle faire durer et accroistre je n'omettrai jamais rien de ce qui sera en mon pouvoir.
Je remercie aussi vostre Excellence de la souvenance qu'elle a de moi, de ma femme et de ma fille, estant marry seulement que noz services n'ont pas assez correspondu à noz affections et à nostre debvoir. Pour suppleer à ce qui manque, nous la prions de nous honorer de ses commandements et cependant prierons Dieu pour la long[u]e vie, santé et prosperité de vostre Excellence et tiendrai à grande gloire d'estre dict, monsieur,
de vostre Excellence le tres hum(ble) et tres obeissant serviteur,
H. de Groot.

19/29 November 1642, à Paris.

In dorso staat in een andere hand: Monsieur l'ambassadeur Grotius de Paris, du 19/29 Novembre 1642.

1 Hs. Stockholm, RA, E 2354, Bielkesaml., Skrifvelser till Gustav Horn. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 41 no. 5. Copie aanwezig te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 107. Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn was op 9/19 augustus gezond en wel teruggekeerd in Stockholm; zie de aankondiging in de *Gazette 1642,* no. 127, dd. 4 oktober 1642.

Bijlage:

Maria van Reigersberch aan G. Horn.[2]

Monsieur,

Le souvenir que vostre Excellence tesmoigne avoir de moy en toutes ses lettres, quoyque j'aye autant de peine à la remercier dignement que toutes les actions de gratitude que jamais je pourray emploier, sont de beaucoup au-dessous de son merite et de mon debvoir, ne laisse pas de me forcer à luy exprimer par ces peu des mots que je m'en sens extremement obligée et que ne luy pouvant rendre que de volonté ce que je doibs, je passerois pour ingrate, si du moins je ne faisois paroistre cette volonté.

A la premiere visite qu'après vostre depart[3] j'ay donné à la royne, sa Majesté me parla beaucoup de vostre Excellence et de l'estime qu'elle faisoit d'elle, me demandant si elle n'avoit pas esté bien satisfaicte du dauphin, sur quoy après avoir respondu à sa Majesté ce que je

2 Hs. Stockholm, RA, E 2354, Bielkesaml., Skrifvelser till Gustav Horn. Eigenh. oorspr. Bijgesloten is het concept van de antwoordbrief die Gustav Karlsson Horn bij ontvangst (begin januari 1643?) schreef.

3 De koningin zal haar audiënties in de tweede week van augustus hervat hebben; vgl. no. 5849.

debvois, representant la satisfaction et l'honneur que vostre Excellence avoit receue du roy, de saditte Majesté[4] et de touts les ministres d'Estat, et de quelle façon elle se sentoit obligée à la France, elle me dit avec un visage riant, tesmoignant beaucoup de contentement: est-il vray?

Quant aux cognoissances particulieres que vostre Excellence a faites en ce pais icy, elles me demandent incessamment de ses nouvelles, si elle ne se marie poinct, et si elle faict estat de demeurer tousjours en Suede, sur quoy je responds que je n'en sçay rien.

Ils m'ont aussy prié de presenter leurs tres humbles baisemains à vostre Excellence et de luy faire offre de leur tres humble service comme je fais aussy du mien, demeurant toute ma vie, monsieur,

tres humble servante de vostre Excellence,
Marie de Reigersberg.

De Paris, ce 29 Novembre [1642[5]].

Adres van de hand van Grotius: A son Excellence le marescal Horn.

En in een andere hand: Madame Grotius de Paris, du 29 Novembre 1642.

5974. 1642 november 29. Aan I. Jasky.[1]

Nobilissime domine,

Literae Nobilitatis vestrae semper mihi gratae fuerunt eruntque, etiamsi nihil aliud adferrent quam ipsius bonam valetudinem et res urbis vestrae prosperas.

De reginae nostrae coniugio res in arcano tractatur.[2] Video multos bene sperare nec dubito quin, si id succedat, oculi dolituri sint iis qui Suedicam magnitudinem nunc etiam ingenti victoria bellica[3] ornatam non amant.

4 Op 8 en 9 mei had de veldmaarschalk koning Lodewijk XIII mogen begroeten in het Franse legerkamp bij Perpignan. Drie weken later nodigde de koningin hem uit om haar te bezoeken in het paleis te Saint-Germain-en-Laye. Op de bewuste dag, de 2de juni, zal hij zich hebben laten vergezellen door ambassadeur Grotius en diens echtgenote.

5 Het jaar is door een andere hand tussen vierkante haakjes toegevoegd.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 711 no. 1580. Copie te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 108. Ook gedrukt in *Epist. ad Iaski,* p. 93. De eerst bekende brief van Grotius aan Jasky dateert van 16 oktober 1636 (no. 2798 (dl. VII)). De geadresseerde, Israel Köhne (1573-1642), genaamd von Jasky, was een invloedrijk persoon in zijn geboortestad Danzig, niet alleen als raadsheer, maar vooral door de winning van en de handel in barnsteen, waarvan de familie Jasky sedert 1533 het monopolie bezat; vgl. no. 5019 (dl. XII).

2 Keurvorst Friedrich Wilhelm hoopte nog steeds dat koningin Christina van Zweden hem haar trouw zou beloven.

3 De overwinning die de Zweden op 2 november bij Breitenfeld hadden behaald. In de *Epist.* ten onrechte beschreven als ‘victoria Belgica’.

Turca prole fundatam habet domum, cum Persa fidam pacem.[4] Cogitata eius ad oram Euxini maris ferri videntur,[5] sed haec vobis quam nobis propiora sunt.

Rex Galliae hoc anno felix fuit captis Perpiniano et Salsa et proeliis quibusdam feliciter pugnatis.[6] Arcana cum Hispano consilia aliis capite steterunt, duci autem Bulionio abstulere

4 Het vredesverdrag van Zuhāb dd. 17 mei 1639 (*The Cambridge history of Iran* VI, p. 285).
5 De Turkse inspanningen om de Zuidrussische stad Asow te veroveren werden in het voorjaar beloond.
6 De Roussillon was in september Frans grondgebied geworden. In Catalonië leken de Fransen de overhand te krijgen.

non principatum Sedani, sed custodiam, quae in regis est manu.[7] Cardinalis melius quam antehac valet.[8]

Ego maneo,[9]
Nobilitati vestrae addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 29 Novembris 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Israeli Jasky.
Bovenaan de copie te Den Haag: D. Iaski.

5975. 1642 november [29]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gaudeo recusum Votum nostrum.[2] Spero fore ut mittantur multa exempla in Angliam et Germaniam, ut per me excitati alii et theologi et politici hac de re cogitent. Iesuitas ego non statui omnes defendere. Eos qui in Gallia nunc sunt bonos cives esse rex existimat multumque eorum utitur opera.[3]

Placet Hogerbetiorum libellus supplex. Respondebo domino Hogerbetio, non et aliis qui non ita ad me scripsere ut mos est ad regum legatos.[4] Decore agenda haec mihi persona est, dum mihi incumbit.[5]

Spero perventuram brevi ad vos Florum ad ius collectionem.[6] Omnino senatori dandum erit exemplum, ut mones. Itaque alius ex nominatis omitti debebit.[7] De

7 De ontdekking van het geheim verdrag dat 's konings broer Gaston van Orléans, met medeweten van de hertog van Bouillon en de markies van Cinq-Mars, op 13 maart had gesloten, leidde tot de terechtstelling van de ‘samenzweerders’ Cinq-Mars en de Thou. De hertog van Bouillon redde zijn leven door bijtijds afstand te doen van zijn heerlijke rechten op het prinsdom Sedan.
8 De stervende kardinaal († 4 december 1642) dacht nog steeds dat hij het eeuwige leven had.
9 Na ‘valet’ volgt in de *Epist. ad Iaski* in plaats van ‘Ego maneo’: ‘Sed et tu diutissime vale’.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 945 App. no. 628. Antw. op no. 5959, beantw. d. no. 5990. De dagtekening ‘27 Novembris’ zal verbeterd moeten worden in ‘29 Novembris’.
2 De Blaeu-editie van het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1184).
3 Onder hen, zeker 's konings biechtvader Jacques Sirmond S.J.
4 Bij zijn brief van 17 november had Willem de Groot een schrijven van Adriaen Hogerbeets ingesloten. De brief ontbreekt, maar uit Grotius' reactie (zie no. 5972) valt op te maken dat hierin gesproken werd over het proces dat de jonge Hogerbeets tegen de Leidse stadsbestuurders had aangespannen om alsnog eerherstel van zijn inmiddels overleden vader Rombout Hogerbeets te verkrijgen.
5 Ambassadeur Grotius hechtte grote waarde aan een correct gebruik van de titulatuur.
6 De Parijse editie van de *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 791). Het werk kreeg Amsterdamse herdrukken in 1643 (*BG* nos. 792-793).
7 Op het lijstje van personen aan wie Willem de Groot een presentexemplaar van de editio princeps van de *Florum sparsio* (*BG* no. 791) moest uitreiken, kwam de naam van Nicolaes van Reigersberch niet voor; vgl. no. 5944.

domino Mylio doleo, opto illi optima.[8] De Anthologia exspectare poteris domini Vossii ex Frisia reditum et eius audire sententiam.[9] Si nulla spes est bene ibi conficiendorum indicum, restat ut libri ad me redeant.

8 Mr. Cornelis Adriaensz. van der Mijle († 21 november 1642), van wie Grotius nog alleen maar wist dat hij zwaar ziek was.

9 De gedachten van Gerardus Joannes Vossius stonden naar het Friese huwelijk van zijn zoon Matthaeus. Geen tijd bleef over om in Amsterdam te zoeken naar een geschikte jongeman voor het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

De victoria Suedorum certi sumus, τὰ καθ᾽ ἕκαστα exspectabimus. Rex Angliae Oxoniae bene exceptus[10] muneratusque est. Sed audio liberos eius esse in potestate parlamentariorum. Rex hic custodes corporis sui praecipuos dimisit, quod eos sibi cardinalis suspectos diceret,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

27 [*sic*] Novembris 1642.

5976. 1642 november 29. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Van 't limiteren van de macht van de gedeputeerden ter Generaliteit ben ick van die opinie aliud debere fieri, aliud futurum.[2] Ick can die dingen wel aenzien mea sine parte pericli.[3]

De zaecken van den coning van Engelant werden hier zeer gepubliceert tot voordeel van zijne Majesteit.[4] Ende wij werden temeer bewogen om zulcx te geloven door de laetste publicatie gedaen bij sijne Majesteit aen de burgerie van Londre ende door de goede receptie tot Oxford.[5] Men licht hier eenige regimenten op den naem van de coninginne van Engelant. Dat van Schotlant staet zeer te vresen, want het schijnt dat d'heer Pyme ende eenige anderen soo 't polityck als het kerckelijck t'eenemael hebben willen buigen nae de reden van Schotlant om vandaer hulp te hebben, doch de afzetting van de bisschoppen in 't kerckelijck heeft veele luiden doen volgen des conincx partij, omdat de bisschoppen haer niet quaelijcke en hebben gedraegen. God staet te bidden dat alles wel magh gaen, zoo hier als daer.

10 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 29 november.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

2 In de zaak van de controle op de wapen- en troepentransporten naar Engeland bleef bij de leden van de Staten van Holland en de Staten van Zeeland het vermoeden bestaan dat Frederik Hendrik en met hem de Staten-Generaal vasthielden aan een politiek van bevoorrechting van het huis Stuart. Bij wijze van protest kwamen zij met het voorstel om de gedeputeerden ter generaliteit van beperktere instructies te voorzien (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 86).

3 Vgl. Lucretius, *De rerum natura* 2, 6.

4 De *Gazette 1642,* no. 151, bracht op 28 november in een ‘extraordinaire’ een ‘Récit des guerres d'Irlande jusques au dernier du passé’, gevolgd door ‘La proclamation envoyée par le roy d'Angleterre, et affichée à plusieurs portes des temples et autres lieux publics de la ville de Londres le sixiesme du courant’ en ‘Les particularitez de la bataille donnée le deuxiesme de ce mois entre l'armée de sa Majesté Britannique et celle de son Parlement’. De voor beide partijen onbevredigende afloop van de slag bij Edgehill van 2 november zaaide verwarring, die nog versterkt werd door 's konings aanbod van een generaal pardon aan de parlementsgezinden (met uitzondering van John Pym c.s.); zie *The Parliamentary History of England* II (1625-1642), kol. 1494-1504.

5 In Oxford wachtte koning Karel I op nieuws over de laatste ontwikkelingen in Londen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 193).

Op de zaecke van Canuit[6] comt mij in den zin dat een te Rome zeide: Illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus.[7]

Wat de ambassade aengaet, ick en ben daerin niet becommert.[8] Wanneer dat geschiet, consilium in arena.[9]

6 Johan de Knuyt (1587-1654) die de prins vertegenwoordigde als eerste edele in de Staten van Zeeland, maakte zich kenbaar als een fervent tegenstander van de eigengereide buitenlandse politiek van de zeegewesten Holland en Zeeland (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 194; S. Groenveld *Verlopend getij,* p. 86).

7 Tacitus, *Annales,* 6, 5.

8 Grotius reageert hier op het nieuws dat in de Zweedse rijksraad stemmen waren opgegaan om hem ontslag uit diplomatieke dienst aan te zeggen.

9 Vgl. Seneca, *Epist.,* 22, 1.

In 't uitgeven van sijn Hoocheits brief aen mij heb ick die niet te cort gedaen, 'tzij dat het zijn Hoocheit wel gemeent heeft ofte quaelijck.[10] Ick en behoef aen die in Hollant zijn geen reden van mijn doen te geven. Die van den cardinael anders geloven als dat hij de prosperiteit zoect van zijn Hoocheit, bedriegen haer. Ende al waer daer al wat oneffens, zoo zoude den cardinael 'tselve niet laeten wegen tegens zijn principale desseing van Spaignie te crencken. Uit Engelant is mij leed te verstaen dat het parlement den prins ende princesse in haer macht hebben becomen.[11]

29 November 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 [*sic*] Nov. 1642 uyt Paris.

5977. 1642 november 29. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Den coninck heeft wechgesonden Treville ende enighe andere van sijne guardes die suspect waren aen den cardinael ende den cardinael toeghelaten sijne guardes in de poort ende in het huys te houden, ooc wanneer den coninc daerin compt.[2] Aen 's coninx broeder sijn benomen de guardes, ooc de chevaux légers, is belast sich te houden te Chambourg[3] en sich te contenteren met hondertduisent croonen 's jaers, sonder sich met eenighe saecken, ooc met de voochdije van sijne dochter te bemoijen.[4] Men verwacht hier het lichaem van de coninginne-moeder, alsoo het paspoort bij den keyser is gegheven.[5]

Den hertoch van Bouillion is belast van Roussy te gaen nae Turaine.[6] Hertoch Carel blijft te Worms.[7] Men segt hier dat Leganes sal moeten terugghetrecken in Spaigne[8] om de vrese

10 In zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) had Grotius een brief van Frederik Hendrik gepubliceerd. Om onbekende redenen werd deze brief niet in alle exemplaren van de Blaeu-editie van het *Votum* afgedrukt (*BG* no. 1184).

11 Prins Henry, hertog van Gloucester, en prinses Elisabeth werden begin november overgebracht naar het huis van Lord Cottington in een Londense buitenwijk (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 192).

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 29 november 1642 is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 9 december 1642). Het eerste fragment van deze nieuwsbrief wordt geciteerd in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 318.

2 Richelieu voelde zich bedreigd door leden van de koninklijke lijfgarde; vgl. *Lettres Richelieu* VI, p. 917 n. Vóór alles eiste hij het ontslag van commandant Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville). Na lange aarzeling willigde de koning dit verzoek in (*Lettres Richelieu* VII, p. 181; *Tallemant des Réaux* I, p. 286-288 en p. 956-957).

3 Ook in de zaak van Gaston d'Orléans gaf Lodewijk XIII toe aan de verlangens van de kardinaal. Op 1 december onthief de koning zijn broer van alle administratieve taken (*Mémoires de Montglat* I, p. 396). In plaats van Chambord kreeg Gaston van Orléans het kasteel van Blois als verblijfplaats toegewezen.

4 Anne-Marie-Louise (‘la Grande Mademoiselle’), hertogin van Montpensier.

5 In de *Gazette 1642,* no. 153, dd. 29 november 1642, verscheen het bericht dat Gautier de Pénis (Peny) van de keizer toestemming had gekregen om de overledene van haar Keulse sterfhuis over te brengen naar Saint-Denis.

6 Het burggraafschap van Turenne (Limousin) was oud familiebezit van de familie De La Tour d'Auvergne.

7 Worms, het winterverblijf van hertog Karel IV van Lotharingen.

8 De Spaanse bevelhebber Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, kreeg na zijn grote nederlaag bij Lérida op 7 oktober alleen nog maar onaangename opdrachten van zijn superieuren.

die men daer heeft voor revolte, ghelijck men oock meent dat revolten souden onstaen sijn in West-Indië.

De Françoysen in Italië hebbende een groot convoy becomen en de Spaignaerden gheslagen die dat wilden beletten, hoopen het casteel van Tortona haest te becomen door myne en baterie.[9]

Den hertoch van Parma hadde door persuasie van sijne vrienden het leger ghetrocken uyt het ghebiet van den paus door hoope van vrede, maer nu hooren wij dat de apparenti[e] van de vreede terugghegaet, waervan de schuldt aen de cardinaelen Barbaryns werdt ghegheven.[10]

Den hertoch van Beyeren is vervaert en arbeyt tot de paix.[11] Eenig coninx volck vanhier gaen nae den conenck van Enghelant sonder last van den coninck alhier.

De Françoysen hebben den laetsten October den Spangnaerden in Catologne afghenomen 300 carren, 200 muilen met vivres en andere behouften, verjaecht ende ten deele gevangen hebbende de soldaten die al hetselve leiden.[12] Den governeur van Hohentwiel heeft in 't velt twaelfhondert man van de sijnen ende van degenen die hem Erlach ende Ossonville heeft bijgevoecht.[13]

Bovenaan de copie staat: Paris, den 29 November 1642.

5978. 1642 november 29. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex quinque de corporis sui custodibus amovit,[2] ideo quod cardinalis diceret se eo venire non posse, ubi illos sibi inimicos aspicere cogeretur; inter eos Trevillium carum regi. Tum vero cardinalis vult suos corporis custodes manere in statione sua, etiam cum rex ad ipsum venit, cum antehac veniente rege illi abscedere solerent et eorum in locum subire regii corporis custodes. Frater regius iussus est subsistere

9 Het nieuws van de verovering van de vesting drong pas enkele weken later door. Op 13 december berichtte de *Gazette 1642,* no. 159, dat de Spanjaarden de strijd om het behoud van Tortona (4 oktober - 25 november) hadden opgegeven.

10 Aanvang november werkten Frankrijk, Venetië, de groothertog van Toscane en de hertog van Modena aan de heropening van de onderhandelingen in het conflict tussen paus en hertog van Parma over het hertogdom van Castro. De onderhandelingen mislukten, niet in het minst door het felle optreden van de Franse ambassadeur Hugues de Lyonne tegen de Spaansgezinde kardinalen Barberini (*Lettres Mazarin* I, p. 10-16; Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 872).

11 Het was niet de eerste keer dat gesproken werd van een Frans-Beierse toenadering; vgl. no. 5586. Voor de geruchten over nieuwe besprekingen, zie *Doc. Boh.* VI, p. 448 no. 1371.

12 In de *Gazette 1642,* no. 150, werd de gelukkige actie van Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt nabij Torres de Segre (ten zuiden van Lérida) afgeschilderd als de Franse tegenhanger van het Zweedse succes bij Breitenfeld.

13 Gouverneur Konrad Widerholdt van Hohentwiel verzamelde 1200 man om zich heen. Onder hen bevonden zich manschappen die Johann Ludwig van Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville, gouverneurs van Breisach, hem ter beschikking hadden gesteld (*Gazette 1642,* no. 153, dd. 29 november 1642).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 112; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 244 no. 456. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 5.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 29 november 1642 (no. 5977).

Chamburni. Adempti ei reditus praeter centena scutatorum millia, adempta ei filiae tutela. Reginae et cardinali an satis conveniat, dubitatur.

Eunt hinc milites quidam ad Angliae regem. Cardinalis Mazarinus, intellecta nostrorum ad Lipsiam victoria, dixit brevi hic adfore aliquem a Bavaro, quod verum puto. Aut pacem

commendabit communem, aut si id intempestivum erit, nihil non dicet, quo vim hostilem a se avertat. Dux Bulionius a Riceliaco in Turenam ire iussus est.

Dux Carolus Wormatiae est. Leganesius dicitur in interiora Hispaniae revocari ob motus qui formidantur. Sunt et rumores, sed incerti, de defectionibus in America. Tortonae arcem etiam nunc obsident Galli cum bona spe, quia commeatus multum accepere caesis qui id impedire volebant Hispanis.

Persuasus ab Hispanis fuerat dux Parmensis, ut e solo pontificis exercitum abduceret, in spem pacis, sed ea spes evanuit ob duritiem, ut fertur, pontificis. In regno Neapolitano et Sicilia fiunt omnibus modis pecuniae et delectus, tum ad bellum Italicum, tum ad proprias Hispaniae necessitates.

Corpus mortuae matris regiae iam huc veniet quandoquidem liberum ei iter concessit imperator.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, tuam Sublimitatem resque eius sospitet,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XIX/XXIX Novembris 1642.

Fine Octobris Galli in Catalania Hispanis eripuere CCC currus, CC mulos cum commeatu rebusque aliis, partim fuso partim capto qui ea deducebat milite. Chaviniacus in gratia regis vacillavit, sed per cardinalem restitutus est.[3] Hohentvilae praefectus ab Erlachio et Ossenvillio accepit MCC milites, incertum quos in usus. Merciacus apud Rotemburgum est ad Tauberam, exspectat Waertium.[4]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Cardinalis autoritas. Regio fratri reditus et existimatio imminuta. Mazarini de Bavaro iudicium. Hispanica. Tortonae obsidio. Qua arte Parmensis deceptus. Varia nova.

5979. 1642 november 29. Aan J. de Wicquefort.[1]

La victoire obtenue par le mareschal Torstenson est grande,[2] mais aussy elle nous couste la perte de braves chefs. J'attendray la suitte pour informer le roy plus

3 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken, die in november de verbinding tussen de zieke kardinaal en de koning in stand moest houden. Bij een tweede bezoek aan het hof te Saint-Germain-en-Laye (24 november) trof hij de koning in een betere stemming aan.

4 Beducht voor een Frans-Zweedse aanval op zijn landen had hertog Maximiliaan I van Beieren zijn generaals François de Mercy en Johan van Werth opgedragen het Zwabisch-Beierse leger in staat van paraatheid te brengen (*Gazette 1642,* no. 153, dd. 29 november 1642).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 109.

2 De overwinning die Lennart Torstensson op 2 november bij Breitenfeld had behaald. Het nieuws bereikte Frankrijk op 17 november; vgl. de *Gazette 1642,* no. 150, 'extraordinaire', dd. 26 november 1642, waarin berichten uit Metz en Straatsburg van 17 november zijn opgenomen.

amplement, qui desja s'est fort resjouy des premieres novelles, ne se portant pas bien autrement et subject à des foiblesses. On croit que le duc de Bavieres envoyera bientost icy pour destourner l'orage de ses pais. Quelques troupes d'icy comme de leur propre movement vont trouver le roy d'Angleterre.

Il ne fault pas doubter que le roy de Denemarque et de Poulogne ne facent tout ce qu'ils

peuvent pour empescher le mariage de nostre reyne avec l'electeur de Brandebourg; une affaire qui en Suede se traitte avec la secretesse requise.[3]

Le roy icy a licentié[4] cinq principaux officiers de ses gardes qui estoient suspects au cardinal. Et le cardinal quand le roy le va veoir, retient chez luy partout ses propres gardes, la coustume cy-devant ayant esté que le roy partout où il entre, met ses propres gardes. Toutes les guardes au frere du roy sont ostées comme aussy la tutele de sa fille et tout son revenu excepté cent mille escus par an, de quoy il vivra seul à Chambourg. Le duc de Bouillion a eu commendement de se retirer de Russy en Tureine.

Le duc Charles est à Worms. On nous dit que Leganes est contrainct de se retirer au-dedans de l'Espagne à cause des remuemens qu'on y crainct. On seme aussy des bruicts icy des revoltes aux Indes Occidentales. Les François ayant receu un grand convoy et bat[t]u quelques Espagnols qui le vouloient empescher esperent de prendre le chasteau de Tortone par mine et baterie. Le duc de Parme avoit esté persuadé par ses amis de retirer son armée des terres de l'Estat ecclesiastique soubs apparence de quelque accommodemant, mais astheure[5] on dit que l'esperance s'en recule par la dureté des cardinaux Barbarins en cette affaire. Cependant, au royaume de Naples on ramasse deux millions d'or pour la guerre de l'année qui vient et en Sicile 400 mille escus et 3000 à pied.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 29 de Novembre.

La fin d'Octobre les François en Catalogne ont pris 300 charettes, 200 mulets chargés de vivres et aultres choses ayant dissipé ou pris les soldats qui l'escortoient. Monsieur le comte de Chavigny après quelque disgrace et absence est revenu à Saint-Germain. Le gouverneur de Hohentwiel a en campagne mille deux cent hommes de ses gens et de ceux que monsieur d'Erlach et d'Ossonville luy ont donnés. Mercy est à Rotenburg sur le Tauber, où il attend le baron de Waert.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

5980. [1642 begin december]. Aan [W.] van der Goes.[1]

3 Koningin Christina beschouwde zichzelf te jong om in te gaan op het huwelijksaanzoek van keurvorst Friedrich Wilhelm (*Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 37-38).

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 29 november 1642 (nos. 5977 en 5978).

5 Lees: ‘à cette heure’.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 112. Willem van der Goes (1613-1688), telg uit een katholieke familie van advocaten, studeerde in 1631 rechten te Leiden en maakte vervolgens een ‘tour’ door Europa. In 1640-1641 hielp hij Grotius bij het laten verschijnen van diens werken in de Republiek. In 1653 raakte hij betrokken bij een vechtpartij waarbij hij zijn belager dodelijk verwondde. Het gevolg was dat Van der Goes in 1654 uit de Republiek verbannen werd. Jarenlang leefde hij

Je me resjouis de ce que mon dernier livre[2] avecq les accessions est leu et approuvé par ceux qui desirent la reunion des chrestiens, chose grandement redoutée par ceux qui ont beu beaucoup du calice de Calvin. Dieu veuille exciter de bonnes pensées en ceux lesquels il appelle au gouvernement de l'eglise ou des royaumes.

als ambteloos burger in Wenen. In 1673 kreeg hij toestemming naar het vaderland terug te keren (*NNBW* VIII, kol. 616-620).

2 Het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183 of mogelijk *BG* no. 1184). Zie voor de uitgaven, nos. 5959 en 5981.

Monsieur Rivet avoit orné son livre par les tesmoignages des synodes.[3] Je n'avois pas de tels tesmoignages, mais bien d'un grand nombre de personnages de qualité tant avant qu'après mon desastre en Hollande. Je me suis contenté d'en mettre deux seulement, mais de grand prix à cause de l'authorité que son Altesse a selon ses merites en Hollande et de la memoire du feu guarde de sceaux du Vair grandement reverée en France.[4]

Je vous prieray de faire mes recommandations à mes amis et demeure, monsieur, vostre serviteur.

Bovenaan de copie staat: M. Vergoes.

5981. 1642 december 1. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De Thuano quae scribis ostendunt iudices non ita iudicasse ut in aliis causis solent qui omnino extra partes sunt.[2] Mutatio ista verborum est insolens, ne quid gravius dicam.

In eo negotio Vrelandii,[3] cuius in litteris mentionem facis, ego neque tibi neque illi possum esse utilis, utpote qui hominem non norim. Bene est quod caves ne litterae tuae eius materiae in malos interpretes incidant; darent enim occasionem calumniandi adversariis.

Votum tuum ubique hic prostat, sed id ita impressit Blavius ut epistolae aut addi aut tolli possint. Plurimi eas quoque desiderant.[4] Nescio cur iam in respondendo tardior sit Rivetus quam antehac. Puto tamen brevi aliquid prodituram.[5]

3 André Rivet had in zijn *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) een aantal uittreksels uit Franse synodebrieven 1620-1637 opgenomen. Deze 'testimonia' werden op p. 160-167 ingeleid met de opmerking: 'Quid de me senserint, et sentiant reformatae Galliarum ecclesiae, ex sequentibus testimoniis lectori constabit, ne unius calumniatoris mendacio motus sinistri aliquid de me suscipetur'.

4 Zijn *Votum* sloot Grotius af met twee aan hem gerichte brieven, te weten een brief van zegelbewaarder Guillaume du Vair, bisschop van Lisieux, dd. 13 juni 1621 (no. 654 (dl. II)) en een brief van Frederik Hendrik dd. 4 augustus 1622 (no. 776 (dl. II)).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 269. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5961, beantw. d. no. 5998.

2 Het vonnis op 12 september 1642 te Lyon gewezen 'entre le procureur-general du Roy, demandeur en cas de crime de lese-majesté, d'une part, et messires Henry Defiat de Cinq Mars, grand escuyer de France, et François-Auguste de Thou, conseiller du Roy en son conseil d'Estat, prisonniers au Chasteau de Pierre-Cize de Lion, defendeurs et accusez d'autre ...'. Van de officiële versie kreeg Willem de Groot op 3 oktober een afschrift toegestuurd; vgl. nos. 5904 en 5915.

3 De niet te traceren Amsterdammer 'Geraerd van Vreelandt' die zo belangstellend informeerde naar Grotius' religieuze opvattingen; vgl. nos. 5838, 5890 en 5951.

4 De Blaeu-editie van het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1184). In het exemplaar beschreven door Ter Meulen en Diermanse ontbreken de brieven van Frederik Hendrik, dd. 4 augustus 1622 (no. 776 (dl. II)) en Guillaume du Vair, bisschop van Lisieux, dd. 13 juni 1621 (no. 654 (dl. II)).

5 In de drukkerij van de Leidse Elzeviers werd gewerkt aan Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*.

Marezii librum ubi se dederit occasio mittam.[6] Germanus ille[7] qui in te scripsit iam Hagae fuit aliquamdiu. Quid hic agat nescio.

6 In zijn brief van 10 november (no. 5949) beloofde Willem de Groot al de toezending van een exemplaar van de *Concordia discors et Antichristus revelatus* van de Bossche hoogleraar Samuel Desmarets (Maresius).

7 Johann Seyffart van Ulm, de auteur van de lasterschriften *Hugo Grotius papista* en *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium papistam ab omnibus Luteranis suscipiendi*.

Vellem idoneos tibi adesse exscriptores eorum quae in Novum Testamentum notasti.[8] Spero filios meos aliquando tibi in hac parte futuros utiles, ubi hic studia sua absolverint.[9]

Maximo nos omnes affecit gaudio quod filium minorem a rege maximo ad tam honorificum munus evectum intelligimus.[10] Id enim et ipsi et familiae nostrae erit decori. Miror maiorem nihil capescere unde ipsi veniat honor, qui desides fugit.[11] Qui hic est,[12] ex defluxu catharri buccam habet valde inflatam ut et labia, non sine febre, sed speramus malum dispersum citius cessaturum. Illud male habet quod aliquot iam noctibus somnum non cepit.

Rumor hic spargitur de auxiliis Britanniae regi a Dano submissis, adiuncta et pecunia.[13] Regina abitum in horas minatur, sed minatur tantum. Princeps Ordinibus Hollandiae promiserat eam hodie discessuram, cum alioqui vellent bellicas naves quae eam in portu expectant in Dunkerkanos mittere.[14] Selandi putantur missuri deputatos; ii quid effecturi sint videbimus.[15]

Edidit Hoofdius suam historiam ad mortem usque principis Guilielmi, opus elaboratissimum et nervosum, quod prima occasione accipies.[16]

Salutant te mater, uxor, liberi et varii hic amici. Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, Calendis Decembribus anni 1642.

Dominus Utenbogardus se tibi commendat Deumque orare dicit ut in multos annos vita tibi suppetat ad bonum ecclesiae christianae.[17]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Dec.

8 Voor het vervaardigen van een net exemplaar van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141) zocht Grotius copiïsten die zijn handschrift vlot konden ontcijferen.

9 Johan en Jacob de Groot, die thans aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre de colleges van Vossius en Barlaeus volgden.

10 Voor zijn verdienstelijk werk in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant had koning Lodewijk XIII Dirk de Groot op 15 november onderscheiden met de titel en waardigheid van ‘aide de camp’.

11 Het jaar 1642 bracht Cornelis de Groot in ledigheid door.

12 Willem de Groot en zijn echtgenote Alida Graswinckel ontfermden zich over Grotius' zoon Pieter. De laatste leek in deze tijd aan een vorm van spruw te lijden.

13 De Venetiaanse ambassadeur in Engeland maakte in zijn depêche van 28 november melding van de aankomst in Newcastle van ambassadeur Corfits Ulfelt, stadhouder van Kopenhagen, en twee ervaren Deense legerleiders (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 203).

14 Koningin Henriëtte Maria kondigde bijna dagelijks haar vertrek aan. Terwijl het Staats konvooi klaar lag voor de overtocht, nam zij op 1 december toch weer het besluit om nog een paar weken in de Republiek te blijven (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 204 en p. 208).

15 In de Staten-Generaal vond beraad plaats over de wenselijkheid van Staatse bemiddeling in de Engelse geschillen.

16 Van de *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft verschenen in augustus 1642 de eerste exemplaren. In het najaar werd de oplage blijkbaar vergroot (*Briefw. P.C. Hooft* III, p. 428 en p. 446).

17 De bejaarde theoloog Johannes Wtenbogaert die niet zo graag zag dat Grotius hem zou vergeten; vgl. no. 5954.

En in dorso: 1 Dec. 1642 W. de Groot.

5982. 1642 december 2. Aan C. Marin.[1]

Rien ne se passe icy qui soit digne d'estre mandé, sinon que le roy pour contenter le cardinal[2] a esloigné quelques officiers des guardes de sa personne qui estoient suspects à son Eminence. Monsieur le frere du roy se tiendra à Chambourn, puisqu'il y a de noveaux soupçons contre luy.

La reine d'Angleterre a obtenu des Estats-Generaux des Provinces-Unies du Pays-Bas un bon nombre des navires de guerre pour passer en Angleterre, où le roy est avec son armée à trois lieux près de Londres,[3] ceux du parlement ayant aussy une grande armée dans et hors ladicte ville. On espere quelque accommodement, puisque ceux du parlement ont envoyé des deputez au roy. La reyne d'Angleterre a receu de l'argent d'icy et du prince d'Orange, de quoy elle a fait des levées aux pais de Holstein et en France et en Hollande et achepté des monitions.

Nostre victoire auprès de Leipsich a esté grande, mais couste assez cher à cause de braves capitaines que nous y avons perdus. Mars fortissimum quemque vulnerat.[4]

J'ay receu vostre lettre du 13 de Novembre[5] et espere que monsieur Spierinck Silvercroon - c'est ainsi que l'on l'appelle depuis qu'il a esté ennobly en Suede[6] - aura de vous les soings qu'il fault.

On espere tousjours icy que l'affaire du duc de Parme s'accommodera, ce que sans doubte soubhaittent touts les princes d'Italie.

Je demeure,
le vostre.

2 Decembre.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

5983. 1642 december 5. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc. seinde hiermede de puncten van beschrijvinge van sijne Majesteit van Polen aen de heeren senatoren tegens toekomenden rijcksdagh van den 11 Februari

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 111.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 29 november 1642.
3 Koningin Henriëtte Maria scheepte zich niet in. Zij besloot in de Republiek te blijven tot het moment dat de koning weer heer en meester was in Londen.
4 Vgl. Cicero, *Phil.* 14, 32.
5 Waarschijnlijk Marins antwoord op Grotius' goede tijdingen van 20 oktober 1642 (no. 5925).
6 De Zweedse resident in Den Haag, Peter Spiring (Spierinck), thans Petter Spiring Silvercrona, had op 3 augustus te Stockholm adelsbrieven ontvangen (Schutte, *Repertorium* II, p. 492).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1642, 12). Oorspr. Eigenh. ondertek.

1643.[2] Daer sijn aen den generael Conietspolsky[3] brieven gekomen dat de Doonsche, met toedoen van de Saporoffsky Cosacken, de Turcken bij Asach onversiens hadden overvallen, dryduisent dootgeslagen ende die plaetse wederom geoccupeert.[4]

2 De Poolse rijksdag werd op 12 februari in Warschau geopend.
3 Stanislaw Koniecpolski, 'castellanus' van Krakau, bevelhebber van het koninklijke Poolse leger.
4 De kozakken verloren de strijd om Asow.

Hier is in ambassade doorgepasseert de heer van Eckenraet, stathauder van Dusseldorp,[5] aen den churvorst van Brandenborgh wegens den hartogh van Neuborgh. Hoogstgedachten churvorst heeft sijne reise naer der Marck noch voor 5 ofte 6 weken wtgestelt.

Verblijvende, mijnheere,

u. Exc.z dienstwillige dienaer,
Paulus Pels.

Danzick, den 5 December 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: 7. Dec. [*sic*] 1643.

5984. 1642 december 6. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Germano illi homini plane infami et ad omnia venali neque ego respondebo,[2] nec si quis responderit alius, id sum editurus. Optima de talibus ultio ex silentio est. Principis factum laudo.[3] Gallo isti,[4] quem ego non novi, sed novit ut scribis Abrahamus Antonii,[5] gratias velim agi, quod et nobis et paci bene velit. Scriberem ad ipsum si notae mihi essent eius qualitates.

Regi Britanniae omnia opto prospera, tum ipsius minime mali principis, tum exempli ad reges omnes pertinentis causa. Pacem ibi non dissuadeam, si res reduci posset ad veterem formulam. In ...[6] respublica, ut arbitror, non multum fecit damni.

Rex hic animo magis quam corpore[7] aeger est. Cuditur decretum grave in fratrem regium et alios, modo vita suppetat cardinali, qui nunc cummaxime periclitatur.

Hollandos cum Zelandis existimo nihil egisse tale, unde status rerum melior sperari possit.[8]

Cardinalis mundo gravis esse desiit. Mazarinus consilii regis princeps erit.

Saluta, quaeso, matrem, uxorem, liberos, amicos,
tibi obligatissimus frater,

5 De Palts-Neuburgse missie naar het hof van keurvorst Friedrich Wilhelm te Koningsbergen werd uitgevoerd door Johann von Norpradt, militair gouverneur van Düsseldorf (*Urk. u. Act.* IV, p. 50 en p. 156-165).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 945 App. no. 629. Antw. op no. 5968, beantw. d. no. 6003.

2 De lasterende lutheraan Johann Seyffart, auteur van de geschriften *Hugo Grotius papista* en *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium papistam ab omnibus Luteranis suscipiendi*.

3 Frederik Hendrik ontraadde André Rivet om iets te ondernemen tegen Grotius' onverwachte publicatie van een twintig jaar oude brief van zijn hand; vgl. *BG* no. 1183.

4 De onbekende verdediger van Grotius' theologische denkbeelden bleek de Fransman Robert le Comte te zijn; zie diens brief aan Grotius dd. 26 januari 1643 (dl. XIV, in bewerking).

5 De Amsterdamse remonstrant Abraham Anthonisz. Recht.

6 Moet hier ‘Mylio’ gelezen worden?

7 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 6 december.

8 Een tijdlang zag het ernaar uit dat de zeegewesten Holland en Zeeland op het punt van de Engelse wapen- en troepentransporten aanstuurden op verscherpte controle van de door de Staten-Generaal op 1 november afgekondigde verbodsbepalingen.

H. Grotius.

Lutetiae, 6 Decembris 1642.

5985. 1642 [december 6]. Aan [N. van Reigersberch].[1]

... moeten wij uit dien gemelden brief hier bijvoegen:

De heer Chavigny[2] heeft bij mij geweest en gezegt dat de koning nevens den heer Mazarini wil gebruiken alle zijne voorgaande maximes en trouw aan de geallieerden.

5986. 1642 december 6. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Het overlijden van mijnheer den cardinal toegecomen Donderdach recht nae de middach stelt ons in verwachting van veele veranderinge.[2] De eerste is dat recht voor sijn doot den coning door sijnen raet aen het parlement heeft belooft te doen verifiëren een declaratie bij den cardinal aen den coning - die hem in sijne sieckte was wesen besoucken - ter handt gestelt tegen 's coninx broeder, die daerbij verclaert werdt incapabel van tutelen, gouvernementen, regencen om sijne veelvuldighe machinatië[n] teghen den staet ende den coninck.[3] Doch alsoo 't parlement de saecke wat heeft getraisneert ende vrese is dat 's coninx broeder soude moghen sich uyt Vranckrijck begeven en den cardinael hangende [de] deliberatie is gestorven, weten wij noch niet wat daervan sal vallen. De andere is dat den cardinael Mazarini is gemaeckt hooft van des coninx raedt.[4]

Den cardinal de Richelieu had 's nachts tussen Woonsdach ende Donderdach genomen het olysel, dat men geeft aen dengenen die op het uyterste sieck sijn. Daernae is wat hoope geweest van beeternisse.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 319 (abusievelijk gedateerd op 12 december). Het bezoek van de staatssecretaris viel daags na het overlijden van Richelieu († 4 december 1642; vgl. nos. 5987 en 5988).

2 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken, zal ambassadeur Grotius officieel verwittigd hebben van 's konings besluit om kardinaal Jules Mazarin op te nemen in zijn Conseil (*Lettres Mazarin* I, p. XIX-XXI).

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 6 december 1642, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 6/16 december 1642).

2 Richelieu overleed op donderdagmiddag 4 december (*Gazette 1642,* no. 157, dd. 6 december 1642).

3 Koning Lodewijk XIII zwichtte op 1 december voor de argumenten die de kardinaal aandroeg om Gaston van Orléans van alle administratieve taken te ontheffen; vgl. de 'mémoires du cardinal contre M. de Cinq-Mars' in *Lettres Richelieu* VII, p. 155-181, in het bijzonder p. 155-162. De uitvoering van het koninklijke besluit wachtte alleen nog maar op de contrasignatuur van het parlement van Parijs (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 285, en *Mémoires du comte de Montrésor,* p. 399).

4 Op 5 december maakte de koning in een openbaar schrijven bekend dat hij Jules Mazarin had opgenomen in zijn Conseil: 'nous avons voulu y appeler nostre tres-cher cousin le cardinal Mazarini, de qui nous avons esprouvé la capacité et l'affection à nostre service dans les divers employs que nous luy avons donnez, et qui nous a rendu des services si fidèles et si considerables, que nous n'en sommes pas moins asseurez, que s'il estoit né nostre sujet' (*Lettres Mazarin* I, p. XIX-XXI).

Den coning heeft hem besocht,[5] aen denwelcken den cardinal heeft raedt gegeven van het oorloch te voeren tegen het toecomende jaer ende sijne vrienden te avanceren, gerecom-

5 De koning bracht op 2 december een bezoek aan het Palais-Cardinal aan de rue Saint-Honoré (*Mémoires du comte de Montrésor,* p. 393-401).

mandeert insonderheyt monsieur de La Milleraye duc en pair te werden.[6] Heeft oock aen monsieur de Noyers ende monsieur de Chavigny gegeven eenighe schoone juwelen ende denselven de Noyers executeur gemaeckt van sijn testament.[7]

Den coninck van Spaignien is noch te Saragossa, 't principaelste Spaensche leger ontrent Lerida. La Motte-Odincourt soude den 14 October sijne entree doen binnen Barcelone als vice-roy van Catalogne.[8]

De apparentie van de vrede tusschen den paus ende de hertoch van Parma gaet achterwaerts.[9] 't Leger van den hertoch van Parma is geretireert in Lombardië ende heeft eenige schade geleden. Den coning van Spaigne solliciteert den paus ende de princen van Italië tot eene ligue om Italië in rust te houden, dat is teghen de progressen van Vranckrijck, waervan veele beginnen jaloux te werden.

Den cardinal de Richelieu heeft aen den coning gelaten boven sijn pallais met de meublen noch vijfhondertduysent cronen,[10] aen sijne naesten, dat is aen monsieur de Pontcourlé, 't hertochdom van Richelieu ende 't admiraelschap van Vranckrijck,[11] aen Bressé 't hertochdom van Fronsac met 280 duysent gulden 's jaerlix incomen,[12] aen madame d'Eguillon Ruelle ende vijfftigduysent gulden 's jaers,[13] aen andere tot aen de IV millioenen, aen elck van sijne guardes hondert pistolen. De rest sullen wij mettertijdt verstaen.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 6 December 1642.

6 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, die deze zomer de Spaanse garnizoenen van Collioure, Perpignan en Salses tot capitulatie dwong, was een neef van de overledene. Ondanks de aanbeveling van zijn oom moest hij tot 1663 wachten tot zijn heerlijkheid werd verheven tot 'duché-pairie' (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 134). Troost kon hij putten uit het feit dat de koning hem begiftigde met het gouverneurschap over Bretagne (*Mémoires de Montglat* I, p. 400).

7 Het testament dat Richelieu op 23 mei te Narbonne liet opmaken (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 248-253). De tenuitvoerlegging van de beschikkingen werd opgedragen aan kanselier Pierre Séguier en de staatssecretarissen Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en François Sublet, seigneur de Noyers.

8 In juni ontving Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, de benoeming tot Frans onderkoning in Catalonië. De militaire situatie in en nabij Lérida liet geen overhaast vertrek naar zijn nieuwe standplaats toe. Zijn officiële entree in Barcelona maakte de Fransman op 4 december (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 239-240).

9 In het conflict tussen paus en hertog van Parma werkten alle betrokkenen aan het bijleggen van de strijd. Frans-Spaanse animositeiten zorgden er echter voor dat geen accoord werd bereikt op de onderhandelingen die vanaf het begin van november in de omgeving van Orvieto werden gevoerd; vgl. *Gazette 1642,* nos. 157 en 159, dd. 6 en 13 december 1642.

10 Behalve het Palais-Cardinal erfde de koning 'la somme d'un million [*sic*] cinq cent mille livres ... pour être employée en plusieurs occasions, dont on ne pourroit se servir s'il faloit attendre le tems qu'il faut employer à observer toutes les formalitez des finances' (Du Mont, *o.c.,* p. 248).

11 Het 'duché-pairie' van Richelieu viel toe aan Richelieu's achterneef Armand-Jean de Vignerot du Plessis (1629-1715), oudste zoon van François de Vignerot (†1646), markies van Pont-de-Courlay, en Françoise du Plessis (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1437). Bij nader inzien achtte de koning de hertog te jong voor het bekleden van het admiraalschap (*infra,* n. 12).

12 Jean-Armand de Maillé-Brezé, zoon van maarschalk Urbain de Maillé, markies van Brezé, uit diens huwelijk met Richelieu's zuster Nicole du Plessis, ontving van zijn oom het 'duchépairie' van Fronsac. Op verzoek van de koning ontving hij de verheffing tot admiraal; zie *Mémoires de Montglat* I, p. 400.

13 Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, dochter van René de Vignerot en Françoise du Plessis. Sinds 1622 weduwe van Antoine du Roure, markies van Combalet, stelde zij zich volledig in dienst van de haar zeer toegenegen kardinaal-oom.

5987. 1642 december [6]. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Receperam reginae, dominae meae clementissimae, literas ad regem et ad me datas X et XII Octobris[2] et iam miseram qui aditum ad regem pro me postularet, ut mandatis satisfacerem, iam ecce intervenit mors magni cardinalis, morae forte aliquid huic rei allatura.

Ex quo clausae sunt vomicae[3] in dextro brachio, sordes introrsum actae saepe languorem ei dedere. Accessit animi dolor non levis, quod qui de matre ac fratre regis deque tot principibus facile fecisset quae voluerat, nunc unius Trevilii ab aula amandationem difficillime a regis animo extorsisset magis quam obtinuisset, unde et ex aliis arcanis, quae metus tormentorum Cinqmarcio expresserat, collegit non eam esse suam apud regem quam sperasset gratiam.[4] Hinc orta febre et magis magisque invalescente unctionem solitam dari periculose aegrotantibus accepit nocte inter actum modo Mercurii et Iovis diem dixitque multa se fecisse quae non omnibus probarentur, sed ita se iudicasse pro persona quam sustinebat et rerum statu non debuisse fieri aliter. Rogato rege ut ad se veniret, ostendit arculam, in qua erat perscriptum decretum publicandum in parlamento, quo frater regius ut iam quintum deprehensus[5] in molitionibus contra regnum, regem eiusque liberos pronuntiaretur inidoneus ad regni regimen, praefecturas, tutelas. Id decretum rex primo praesidi parlamenti tradidit et cunctanti nonnihil dixit se velle id in acta referri. Sed cum ante rem in parlamento confectam mortuus sit cardinalis, metusque sit ne frater regius irritatus hac infamia e regno evadat, quid de ea re futurum sit, vi debimus.

Dedit etiam cardinalis regi consilia partim scripta partim ore de rationibus belli gerendi. Addit fama rogatum regem, ut in biennium adhuc bellum pertraheret, ostendens ingentem potentiam regi sic parari posse et pacem qualem vellet. Cum ab eo rex interrogaretur, an sua opera regi fecisset satis, rex primum languidius respondit, cardinale urgente paulo liberalius promisitque ipsi oranti se consanguineis et affinibus eius facturum bene ac nominatim Mileraio daturum honorem ducis ac paris Galliae. Dedit cardinalis magni pretii monilia Chaviniaco ac Noyerio, hunc etiam testamenti sui fecit executorem. Regi reliquit palatium suum eiusque rex possessionem cepit eo ipso momento, quo cardinalis, ad quem rex iterum venerat, exspiraret.

Constituit rex consilii sui principem cardinalem Mazarinum. Caeteri primores in suis officiis manent. Hoc ipsum ut mihi significaret, venit ad me regio iussu Chaviniacus[6] simulque dixit regem perstiturum in fortibus consiliis et fide adversum

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 113; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 245 no. 457. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 7. In de dagtekening moet 'VI' in plaats van 'III/XIII' gelezen worden.
2 De brieven van 10/20 en 12/22 oktober 1642 (nos. 5928 en 5929).
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 6 december 1642 (no. 5986).
4 De koning moet Richelieu verweten hebben dat deze willens en wetens gestreefd had naar de ondergang van de markies van Cinq-Mars. Toen de kardinaal in november ook nog het ontslag van 's konings gardecommandant Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville), verlangde, besloot de vorst zich van zijn veeleisende minister af te wenden (*Mémoires de Montglat* I, p. 392-393; *Lettres Richelieu* VII, p. 181). In de laatste novemberdagen liet de koning echter zijn grieven varen. In het vervolg ondertekende Lodewijk XIII alles wat de kardinaal hem voorlegde.
5 De vijf 'trahisons' van Gaston van Orléans; vgl. no. 5810.
6 Aan de Zweedse ambassadeur werd een exemplaar overhandigd van het koninklijke schrijven van 5 december 1642.

foederatos, idem de Mazarino, se, patre suo[7] ac Noyerio spondens. A pace tamen bona et communi, si eo hostium animi flecterentur, non fore regem alienum. Multum praedicabat regis dolorem super hac morte. Aiunt tamen alii multo tristiorem visum regem, cum post unctionem convalescere diceretur.

7 Claude le Bouthillier, staatssecretaris van financiën.

Mortuus est paulo post meridiem Iovis die. Paulo ante hos dies iratum fuisse regem Mazarino, cancellario et Chaviniaco constat.

Rex Hispaniae adhuc Caesaraugustae est. Hispanicus exercitus circa Leridam. Motta Odincurtius, ut pro rege Galliae Cataloniam regens, Barcinonem intravit XIV/XXIV Octobris. Bavarus sibi metuens non Mercii tantum et Wahlii, sed et Waertii copias ad se trahere dicitur.[8] Hohentwilae praefectus de suis et eis quos ab Ossenvillio Erlachioque accepit, agmen habet mille et ducentorum.[9] Spes pacis inter papam et Parmensem retro labitur. Ipse Parmensis in Lombardiam se et exercitum recepit et cladis aliquid passus est. Hispanus papae et Italiae principibus foedus offert ad retinendas quo[10] sunt in statu Italiae res. Id vero est contra Gallos, quorum successus invidiosi esse incipiunt.

Haec nunc erant. Quantum prospicio, non deerunt nobis quae subinde scribamus nova. Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam diu servet ac prosperet,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, III/XIII [*sic*] Decembris 1642.

Commendant se Sublimitati tuae et comes Chaviniacus et baro Eckius.[11] Intelligimus inducias factas inter papam et Parmensem. Cardinalis Riceliacus praeter palatium et supellectilem regi legavit D millia scutatorum. Cognato Ponticurlaeo reliquit ducatum Riceliacum et maris imperium, Bressae[o] ducatum F[r]onsaci et CC millia francorum annua et regimen longarum navium, ducissae Eguiloniae Ruellam et L millia annua, Plessaeo Chevrio[12] XX millia annua. Aliis supra quatuor milliones, custodibus corporis sui singulis C pistorienses.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Cardinalis corporis et animi morbus; mors; singularia plurima. Mazarinus consilii princeps factus. Hispanica. Germanica. Italica. Legatum cardinalis regi factum; monita, preces, legata.

5988. 1642 december [6]. Aan J. de Wicquefort.[1]

8 Het laatste nieuws uit Keulen was dat generaal Johan van Werth zijn Zwabisch-Beierse eenheden moest overbrengen naar de kwartieren van de graaf van Wahl nabij Donauwörth (*Gazette 1642,* no. 156, dd. 6 december 1642). In die omgeving lag ook al het leger van de Beierse generaal François de Mercy.

9 Al eerder had Grotius bericht dat gouverneur Konrad Widerholdt zijn garnizoen in Hohentwiel versterkt had met manschappen die Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville, gouverneurs van Breisach, hem ter beschikking hadden gesteld; vgl. no. 5977.

10 Het copieboek Dresden geeft: ‘quae’.

11 De Zweedse baron Ek, Eck of Echius; zie no. 5907.

12 Het zal hier gaan om Hector du Plessis-Chivré, in het testament aangeduid als ‘Monsieur N. du Plessis de Civrai mon cousin’ (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 252).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 114.

Nous sommes icy en attente de grands changements que pourra apporter la mort du grand cardinal,[2] la terreur de maisons d'Austriche! Elle est arrivée le Jeudy peu après midy. Sa santé n'avoit jamais esté parfaicte depuis que l'on avoit fermé les apostumes de son bras et est empirée par le deplaisir qu'il a receu ayant eu tant de peine à obtenir du roy l'esloignement de Treville, luy qui en des choses beaucoup plus grandes n'avoit jamais trouvé des obstacles.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 6 december 1642 (nos. 5986 en 5987).

La fievre donc l'a pris et s'est augmentée tellement que la nuict entre Mecredy et Jeudy il a receu l'extreme unction et n'a rien trouvé à dire à son confesseur. Le roy requis l'a visité, à qui le cardinal a donné des conseils pour la guerre de l'année qui vient, a recommandé ses parens et a faict prendre d'un petit coffre une declaration mise par escript contre monsieur le frere du roy pour le declarer incapable de regences, tuteles, gouvernements à cause de ses frequentes recheutes contre l'estat et l'a donné au roy pour commander au parlement de Paris de la verifier, lequel commendement aussy a esté faict peu avant la mort de son Eminence, et partant [ils] retardent la verification, dont plusieurs craignent que ledict prince n'eschappe hors du royaume.

Le cardinal a donné un diamant de grand prix à monsieur de Noyers et l'a faict executeur de son testament. Le cardinal Mazarini a esté faict par le roy chef de son Conseil.

Je sollicite une audience près de sa Majesté, là où je n'oublieray pas de recommander ce que [vous] m'escrivez de l'armée de monsieur le comte de Guebriant.[3]

Nous croyons icy que le duc de Bavieres outre Mercy et Wahl attirera aussy vers luy les trouppes de Jean de Werth. Le gouverneur de Hohentwiel a en campagne un petit corps d'armée de douze cents hommes tant de siens que de ceux que messieurs Erlach et Ossonville luy ont donnez.

Le roy d'Espagne est encor à Saragosse et l'armée principale des Espagnols environ Lerida. La Motte-Odincourt debvoit le 24 d'Octobre faire son entrée comme vice-roy de Catalogne. L'esperance de la paix entre le pape et le duc de Parme se recule. Ledict duc a retiré ses gens dans la Lombardie et a receu quelque eschecq. Les Espagnols proposent au pape et princes d'Italie une ligue pour tenir les affaires d'Italie en repos, c'est à dire contre la France, des progres de laquelle plusieurs commencent estre jaloux.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

A Paris, le 13 [*sic*] Decembre 1642.

Monsieur de Chavigny m'est venu veoir, à qui j'ay recommandé les affaires de madame la landtgravin et de l'armée du comte de Guebrian. Nous apprenons qu'il y a suspense d'armes entre le duc de Parme et le pape. Le cardinal de Richelieu a laissé au roy le palais, les meubles et 500000 mille [*sic*] escus, à Pontcourlé le duché de Richelieu et l'admirauté, au marquis de Brezé le duché de Fronsac et 200 mille livres de revenu et le generalat des galeres, à madame d'Eguillon Ruelle et cinquante mille livres de revenu, à Plessis de Chevry 20 mille livres de revenu, aux autres jusques à quatres millions et demi, et à chacun de ses guardes cent pistoles.

Bovenaan de copie staat: Vicquefort.

3 Joachim de Wicquefort zal als vertegenwoordiger van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel gewezen hebben op het belang van een goede verstandhouding tussen de Franse maarschalk Guébriant en de Hessische luitenant-generaal Caspar, graaf van Eberstein; zie *Episodes Guébriant,* p. 300-302.

5989. [1642 december 8]. Aan C. Marin.[1]

J'ay receu la vostre du 20 de Novembre et vous mande une grande nouvelle, qui est la mort du cardinal de Richelieu,[2] qui par la permission du roy dans son testament a disposé comme il a voulu non seulement des duchés et benefices, mais aussy de l'admirauté et du generalat des galeres.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 118. Antw. op een ontbrekende brief.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 6 december 1642.

Le roy se sert à present du conseil du cardinal Mazarini, des Chavigni et des Noyers, chancelier[3] et surintendant[4], et nous promet d'observer le traicté exactement.[5]

Le temps s'approche de faire l'eschange des lettres de sauf-conduicts,[6] de quoy nous ferons la conjecture si nous debvons esperer la paix ou continuer la guerre. On dit que le feu cardinal a prié le roy de la continuer encore deux ans et cela faisant l'a asseuré qu'il sera le plus grand monarque de la terre et aura la paix telle qu'il voudra.

La reyne d'Angleterre doibt asteure estre passée la mer pour l'Angleterre.[7] Le roy de Denemarq est en grand ombrage apprehendant le mariage de l'electeur de Brandebourg avec nostre reyne.[8]

Nous avons icy monsieur le comte de La Guarde.[9]

Je suis, monsieur,

le vostre.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Marini.

5990. 1642 december 8. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Promiserat Elzevirius prodituru[m] septimana praecedente librum Riveti octodecim foliorum Voto tuo oppositum, sed eum videre mihi nondum contigit. Forte cras prodibit, ut hanc quoque septimanam perire mihi necesse sit.[2] De iesuitis quid dicturus sit, facile divinabit qui Iesuitam vapulantem[3] et alia eius scripta legerit.

3 Kanselier Pierre Séguier.

4 Claude le Bouthillier (1581-1652), heer van Pont-sur-Seine, staatssecretaris van financiën. Hij was de vader van Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny (O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors,* p. 166-180; *DBF* VII, kol. 51-52).

5 Het Frans-Zweedse verdrag van 30 juni 1641. In januari 1643 bood Jules Mazarin Frankrijks belangrijkste bondgenoot een bewijs van zijn achting aan (*Lettres Mazarin* I, p. 40-41).

6 Krachtens de bepalingen van het preliminair vredesverdrag van 25 december 1641 moest over drie dagen (1/11 december) in Hamburg de voorbereidende fase van de vredesonderhandelingen afgesloten worden met de plechtige uitwisseling van de documenten. In werkelijkheid kwamen de Zweedse, Franse en keizerlijke gevolmachtigden pas op 24 maart/3 april 1643 in de Hanzestad bijeen.

7 Koningin Henriëtte Maria kondigde al geruime tijd haar vertrek uit de Republiek aan, maar op het beslissende moment - 'à cette heure' - liet zij die gedachte weer varen.

8 De huwelijksplannen van keurvorst Friedrich Wilhelm strandden echter in Zweedse onverschilligheid.

9 Magnus Gabriel De la Gardie, zoon van de Zweedse rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie; vgl. nos. 5773 en 5866.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 270. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5975, beantw. d. no. 6006.

2 Op 1 december schreef André Rivet aan zijn Parijse correspondentievriend: 'Mon Apol[ogeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum] s'achevera cette sepmaine Dieu aidant. J'en ai veu la 14 feuille. J'ay envoyé la preface, et l'appendix, ce matin' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 327).

3 Rivets *Jesuita vapulans, sive castigatio notarum Sylvestri Petrasanctae Romani Loyolae sectarii, in epistolam P. Molinaei ad Balsacum,* Leiden 1635 (ex. aanwezig te Parijs, Bibl. Nat.).

Florum ad ius collectionem tuam avide expecto et ubi exemplaria ad nos venerint,[4] Rei-

4 Vijf presentexemplaren van zijn *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 791) deed Grotius zijn broer toekomen; vgl. no. 5944.

gersbergio unum dabo expuncto Imperatore.[5] Vossius ubi redierit[6] sententiam ipsius super editione Anthologiae explorabo, et ubi se dederit occasio Marezianum scriptum tibi mittam.[7] Nunc exempla quae promiseram Grotii papistae fasciculo includam.[8]

Mirum quam varii hic de rebus Anglicis spargantur rumores. Illud constat, regem paulo longius a Londino secessisse,[9] reginam vero in aliquod tempus hic mansuram.

Deputati Selandiae nondum huc venerunt. Vix puto quicquam alicuius momenti inter provintias duas principes actum iri, ita male cohaeret Conventus Hollandici compages.[10]

In Galliis quid rerum geratur, rogo subinde ex te intelligam. Saepe enim ab amicis communibus interpellor. Quod custodes regios ad nutum cardinalis dimissos scribis,[11] ostendit eum in flagranti regis gratia esse, sed ab aliis sibi misere timere, et sane: necesse est multos timeat quem multi timent.[12]

Te interea, frater optime, cum uxore et liberis Deus sospitet,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, VIII Decembris 1642.

Hogerbetius gratias tibi agit pro litteris, scripturus ubi certiora habuerit.[13] Nunc Lugdunenses rem tantum protrahunt. Videbimus an his comitiis quid acturi sint.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 17 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Dec.
En in dorso: 8 Dec. 1642 W. de Groot.

5 Nicolaes van Reigersberch werd bedacht met het exemplaar dat oorspronkelijk bestemd was voor de Leidse hebraïst Constantijn l'Empereur ab Oppijck.
6 Zolang Vossius op bezoek was bij de Friese familieleden van zijn zoon Matthaeus durfde Willem de Groot geen beslissing te nemen over het al of niet publiceren van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).
7 De *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Samuel Desmarets (Maresius) was een maand geleden bij de Amsterdamse drukker Janssonius verschenen; vgl. no. 5949.
8 Van Seyffarts lasterwerk *Hugo Grotius papista* had Grotius bij zijn broer nog twee exemplaren besteld; zie no. 5959.
9 De voorgenomen mars van koning Karel I naar Londen eindigde in Oatlands (Surrey) (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 200-207).
10 De zeegewesten Holland en Zeeland achtten de tijd rijp om in de Staten-Generaal officieel hun afkeuring uit te spreken over het tot nu toe gevoerde beleid in de Engelse geschillen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 204, en S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 106).
11 Het door Richelieu verlangde ontslag van 's konings gardecommandant Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville).
12 Vgl. Otto, *Sprichwörter,* p. 349.
13 De dank die Adriaen Hogerbeets uitbracht voor Grotius' belangstelling voor het proces dat hij namens de familie tegen de Leidse stadsbestuurders had aangespannen over het toekennen van genoegdoening en posthuum eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets.

5991. 1642 december 9. Van Christina van Zweden.[1]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps haereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

1 Tekst (inclusief bijlage) naar hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII nos. 6, 7 en 6, 8. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1642 Tyskt och Latinskt, f. 198-199.

Nobilis ac consultissime nobis sincere fidelis,

Non dubitamus quin ad te pervenerit rumor atque nuntius de victoria quam nupero mense Octobri prope Lipsiam[2] de hoste reportavimus, dissipato equitatu, peditatu vero partim caeso, partim capto cum universa re armamentaria et signis plerisque militaribus. Eius certiorem reddimus christianissimum regem hisce literis nostris, quas aut ipse eius Serenitati offerre, aut per primarios eius ministros, prout commodum erit, illi insinuandas tradere potes.

Cum vero videas ex apographo earum qua de re inprimis sollicitae simus, et constet nobis id iam agere hostem, quo residui exercitus[3] sub ductu Hatzfeldii, Walii[4] caeterorumque generalium officialium sine omni dilatione properent in haereditarias caesaris ditiones, Superiorem Palatinatum aut Franconiam et armis nostris eo tendentibus facessant negotium, ut vix liceat polliceri nobis magnos in hostico progressus nisi vires hostis ab aliis quoque distrahantur et retrahantur in Franconiam, Palatinatum aut vicinas hisce regiones, quarum ruina non minus afficiet socias quam caesari curae erit conservatio proprii status, igitur ne praegravis nobis ab hoste potentia accrescat, cum bellum in haereditaria caesaris transferre nitimur, pariter nobis rogandus fuit rex ut partem illius immensi oneris anteverteret, sive mandando comiti Guebriano ut moveat in Franconiam et Palatinatum Superiorem, sive aliis mediis rationibusque occurrendo, ne universa mole hostilis potentiae exercitus noster obruatur.[5] Tuae industriae committimus id apud regem et praecipuos eius Serenitatis ministros urgere.

Atque hisce te Deo clementer commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Petrus Brahe, comes in Wissingsborg, R.S. drotzetus, m.p.
Gustavus Horn, loco R.S. marschallii.
Carolus Gylldenhielm, R.S. ammiralius, m.p.
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.
Gabriel Oxenstierna, liber baro in Moereby et Lindholm, etc.,
R.S. thesaurarius, m.p.

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 29 Novembris anno 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Den Haag schreef Grotius: Rec. 21 Ian. 1642 [*sic*].

Bovenaan de copie te Stockholm: Datum Stockholm anno 1642 November 29. Gyldenk. Ad legatum dominum Hugonem Grotium ut facilitet motum Guebriani in Franconiam et Palatinatum, etc. Datum Stockholm, anno 1642, November 29.

2 De overwinning die Lennart Torstensson op 23 oktober/2 november bij Breitenfeld op de legers van aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini had behaald.
3 In oktober waren van de keizer en de hertog van Beieren orders uitgegaan naar hun legeraanvoerders Melchior von Hatzfeldt und Gleichen en de graaf van Wahl om zich in de richting van de Boheemse grens te spoeden.
4 Op dit moment kon men in Zweden nog niet weten dat de Beierse graaf van Wahl zich van de keizerlijke hoofdmacht had afgescheiden (*Doc. Boh.* VI, p. 444 no. 1352).
5 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant lag in november in het Sticht Hildesheim. Met versnelde pas voegde een kleine voorhoede van 2000 man zich bij de Zweedse hoofdmacht en maakte hierdoor een snelle verovering van Leipzig mogelijk (*Episodes Guébriant,* p. 297-300).

Bijlage:

Nos Christina, etc., serenissimo atque potentissimo principi, fratri, consanguineo, foederato et amico nostro carissimo, domino Ludovico XIII, Franciae et Navarrae regi christianissimo, etc., salutem prosperosque rerum successus.

Serenissime atque potentissime princeps, frater, consanguinee,
foederate et amice carissime,

Inter tot beneficia, quibus florentissimum rerum statum et prosperrimos armorum progressus Serenitatis vestrae divini numinis bonitas ac potentia cumulavit, recentes victoriae palmam prioribus reddunt ambiguam. Scilicet numinis favor efficit ut quae hostis rigida ac perversa est obstinatio non aliter compesci, refrenari atque ad ordinem redigi potest, quam si in hosticum proferantur arma. Quem testatae partim literis nostris paucis abhinc retro septimanis, partim publicis praeterea laetitiae signis ac documentis sumus adfectum, novum rursus excipit gaudium nunciusque reportatae nuper de Hispano ad Leridam campestris victoriae,[6] quam Serenitati vestrae animitus gratulamur. Nobis subinde nec defuit divina bonitas armis nostris latius provectis et hoste ad tutanda propria coacto. Qui cum pugnam ex aliquo tempore detrectavit, campimareschallo nostro Lipsiae obsidio nuper tentanda fuit, ut succurrendae urbi allectus in apertum campum traheretur. Instructis hic aciebus acerrima utrinque pugna debellatum est. Ac quanquam cecidere a nostra parte non pauci iique fortissimi viri, factum nihilominus est singulari Dei beneficio et virtute militis nostri, ut post aliquot horarum conflictum profligato atque in fugam adacto equitatu, peditatu universo cum signis pedestribus et magna copia equestrium, nec non armamentaria re omni, die vicesima et tertia proxime elapsi mensis Octobris, hostis sub archiduce et Picolominio exueretur.

Quam quidem insignem victoriam, cum minime dubitemus quin Serenitas vestra quam libentissimo animo promptissimisque auribus sit perceptura, operae pretium nos facturas esse existimavimus, [si] partim literis hisce nostris, partim per legatum nostrum dominum Hugonem Grotium de ea certiorem Serenitatem vestram redderemus.

Tantis autem successibus cum arma nostra Deus felicitarit, anxia[s] nos tenet ea victoriae in hostico prosequendae ratio, ne communis hostis, recollectis iis quae fuga evaserant copiis, aut novas inibi conscribat aut aliunde accersat sacramento militari ipsi addictos exercitus viresque subinde sumat, quibus sustinendis impares erimus, unde publicae rei atque communi caussae magna detrimenta accrescant. Confidimus omnino Serenitati vestrae, prouti hisce pariter eandem peramice seduloque rogatam cupimus, fore ut ad exigentiam tantae rei patiatur apud se reperiri locum providae et sollicitudinis et curae, quibus praetacta damna et praeiudicia, a quibus communi caussae metuimus, praecaveantur et amoliantur, atque eo contendatur utrinque quo glomeratae ad tutanda Austriacae domus propria hostis vires partim distrahantur, partim retrahantur ab istis terris, quae armis peti necesse est, si ad iustas pacis universalis cogitationes adversa pars aliquando flectenda et perducenda nobis utrinque sit.

Nos quidem summo id opere nitemur, quo atteratur hostilis potentia et stabiliantur res mutuae bellumque geratur ex re et usu communis voti. Deus proposito ex alto benedicat et Serenitatem vestram potenter tueatur, sacrae, etc.

Dabantur in regia nostra Stockholmensi, die 29 Novembris anno 1642.

Bovenaan de copie te Den Haag schreef Grotius: Rec. 21 Ian. 1643.

Bovenaan de copie te Stockholm: Gyldenk. Ad regem christianissimum super victoria Lipsiaca. Datum Stockholm, anno 1642, November 29.

6 De slag bij Lérida van 7 oktober 1642.

5992. 1642 december 11. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Il est arrivé derechef un gran malheur aux Espagnols dans le Milanois, car après avoir secouru le chasteau de Tortone avec 300 fantassins, les François fort piquez de ce secours ont voulu jouer à la desesperée et ayant dressé une bien haute batterie et preparé deux grandes

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 279. Eigenh. oorspr.

mines ils en accommoderent tellement le chasteau[2] que les assiegez commencerent à parlementer et demander congé d'envoyer au gouverneur de Milan, qui se tenoit à Pontecuron[3] avec son armée proche de là, pour l'adviser de bon heure de leur necessité, ce qui leur fut octroyé, mais au lieu de leurs gens l'on y a envoyé un trompette par lequel le gouverneur ayant demandé quelque peu de jours pour se resouldre à ce qu'il auroit à faire, et le duc de Longheville[4] l'en ayant refusé tout à plat, ceux de chasteau se sont rendus à des bonnes conditions, en estans sortis avec deux pieces de canon, balle en bouche[5] et tambour battant.

Tout le Milanois en est en grandissime espouvante. Mesmes le gouverneur de Milan s'est retiré de Pontecuron à Alexandrie et fait faire des gardes dans la ville de Milan[6] avec mille soldats, criez aussy bien chaudement au secours, qu'on ne luy sçauroit bonnement envoyer que par les Grisons. Et si les princes d'Italie ou l'empereur ne le soustien[n]ent, le Milanois sera en danger de se perdre. On dit que le chasteau de Milan est pourveu pour 8 ans, mais la force abbregera bien cest terme.

Cependant le duc de Longheville pour capter la bienveillance des habitans a exempté des tailles ceux de Tortone pour cinq ans, ce qui est un signe evidant que la France attaquera le Milanois à bon escient pour en chasser l'Espagnol, ce qui ne se faira jamais sans mettre au dessoubs-dessus toute Italie, qui en est bien en alarmes de façon que mesme le pape se veut unir avec l'Espagnol et autres princes d'Italie pour y tenir les affaires en contre-balance. Et parce qu'il ne veut recognoistre l'esveque de Lamego pour ambassadeur,[7] ny ratifier l'election du sieur Mazarini esleu à Genez pour general des dominicains,[8] l'ambassadeur de France est sur le point de se retirer de Rome s'estant desja licentié du pape fort malcontant.[9]

Nos Suisses sont assemblés à Bade[10] pour deliberer des moyens par lesquels on puisse obtenir la neutralité aux Comtois et asseurer le Rhin, sur lequel monsieur d'Erlach à leur advis veut user trop d'authorité. Ils ont certes occasion de songer à

2 Op 25 november gaven de Spanjaarden de strijd om het behoud van stad en vesting van Tortona op.
3 Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, Spaans gouverneur van Milaan. Zijn kwartier had hij waarschijnlijk in Pontestura opgeslagen.
4 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, de bevelhebber van het Franse leger in Italië.
5 'Balle en bouche', uitdrukking voor de kogel waarmee men het geweer kon herladen; zie A. Furetière, *Le dictionnaire universel* I, Parijs 1978, *sub* 'balle'.
6 Het garnizoen van Milaan werd in verhoogde staat van paraatheid gebracht (*Archivo de Simancas, Catálogo XXIII, Papeles de estado, Milán y Saboya,* p. 342-344).
7 Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, aan wie op last van de paus te verstaan was gegeven dat zijn aanwezigheid in Rome niet langer werd geduld (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 737-738).
8 Michel Mazarini († 1648) die naar de waardigheid van generaal van de orde der Dominicanen dong, kreeg in Rome de onoverkomelijke tegenwerking te verduren van de pro-Spaanse partij (*Lettres Mazarin* I, p. 17-22 en p. 83-89). Op voorspraak van zijn broer Jules Mazarin werd hij in 1645 bisschop van Aix. In 1647 ontving hij de kardinaalshoed (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 89).
9 De Franse ambassadeur François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, nam in december afscheid van het pauselijke hof (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 295-296; *Lettres Mazarin* I, p. 10).
10 De landdag die van 10 tot 20 december in Baden werd gehouden (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1261-1265). Op deze landdag ontbrak de felle Spaanse gevolmachtigde Diego de Saavedra y Fajardo. Hierdoor kreeg ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin de volle gelegenheid om nogmaals de Franse visie op het wapenstilstandsverdrag voor de Franche Comté toe te lichten (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 454-455).

leur liberté, qui court risque de se perdre s'ils n'y prennent garde comme il faut. Cepandant monsieur d'Erlach[11] ayant saccagé

11 Door het vertrek van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy kregen de gouverneurs van de vestingen Breisach en Hohentwiel vrij spel in het gebied tussen Rheinfelden en Konstanz. Op 28 november zette Johann Ludwig von Erlach de belegering van Tuttlingen in (Rott, *o.c.,* p. 476; *Doc. Boh.* VI, p. 448 no. 1371).

quelques villages auprès de Costance a assiegé peu après et pris à vive force la ville de Tutlinghen, où il y avoit 300 soldats en garnison, et battu le secours qu'on y vouloit mener de 300 chevaux, à ce qu'on escrit de Schafusen. Quelques-uns veulent qu'il assiegera mesme Rotvil pour asseurer tant mieux la contribution à ceux de Hohetvil et eslargir la sienne jusques au pays de Virtemberg.

Souvenez-vous de ce que je vous ay escrit il y a huict jours touchant les Grisons,[12] qui recevant un peu de secours fermeroyent leurs passages aux Espagnols.

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 1/11 de Decembre l'an 1642.

Toutes vos lettres me sont bien rendues, dont la derniere est du 24 de Novembre.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Dec.

En in dorso: 11 Dec. 1642 Marin.

5993. 1642 december 12. Aan C. Cassius.[1]

Vir reverende,

Cognovi ex binis Amplitudinis tuae literis et relatu domini Lutzovii,[2] cuius consuetudinem magni facio non tantum quia commendatur mihi ab adeo mei amante, verum etiam quia ipse id meretur, adversa tuae Amplitudinis et prospera. Non leve est vulnus viduum se simul et orbum conspicere, et viduitas quidem eo gravior quo felicius matrimonium fuit.[3] Sed agnoscenda est in his casibus Dei cura, qui sic nos a terrenis et caducis ad caelestia et aeterna praeparat. Adferre etiam solatii aliquid possunt occupationes splendidae, principis favor et studiorum omne genus, maxime vero illud quod circum sacras literas versatur. Quibus et ego impendo tempus omne quod mihi relinquit legatio, eo proposito ut simul et paci et veritati serviam, quorum neutrum saeculo adeo immerso factionibus fieri potest sine offensis, quod et satis provideram, sed non ea tanti sunt ut propterea coepto desistam.

12 De brief van 4 december ontbreekt. Zie voor het belang dat de bewoners van Graubünden hechtten aan een verbeterd toezicht op de bergpassen, Jecklin, *Materialien* I, p. 386.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 711 no. 1582. Copie te Rotterdam, GB, RK, hs. 674, f. 42^{v}. Antw. op no. 5807 en een niet teruggevonden brief.

2 De Mecklenburgse edelman von Lützaw (Lutzaw). In 1638-1639 behartigde een naamgenoot van deze jongeman in Parijs de belangen van de avontuurlijke legerleider hertog Bernhard van Saksen-Weimar; vgl. nos. 3498 en 3768 (dl. IX).

3 In 1641 verloor Christian Cassius zijn vrouw. Tegelijkertijd ontvielen hem twee kinderen.

Post duas de Antichristo diatribas[4] scripsi et tres libellos alios[5] ad monstrandas vias per quas ecclesia Christi et a vitiis maximis purgari et simul in eam veritatem quae Deo placet restitui possit. Hi quoque libri non unum in me excitarunt crabronem. Me tamen facti non paenitet. Eduntur nunc Annotata nostra ad Testamentum Vetus, etiam ad ea quae adiungi Veteri Testamento solent.[6] Dum in iis laborat prelum, absolvi scriptionem Annotatorum ad

4 De *Commentatio ... de Antichristo* (1640) en de *Appendix ... de Antichristo* (1641); zie *BG* nos. 1100-1103 en 1128-1129.

5 De *Annotata ad Consultationem Cassandri* in de *Via ad pacem ecclesiasticam* (1641-1642), de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (1642) en het *Votum pro pace ecclesiastica* (1642); zie *BG* nos. 1165-1168, *BG* nos. 1175-1176 en *BG* nos. 1183-1184.

6 De *Annotata ad Vetus Testamentum* werden in 1644 uitgebracht (*BG* no. 1137).

Actus et Epistolas Apostolicas.[7] Dabo etiam operam ut alia nostra ad posteros eant: reliquiae poematum,[8] ampliores ad Lucanum notae,[9] Anthologia tota Latinis versibus, antiquitates Gothicae, historia Batavica.[10]

Rogo Amplitudinem tuam ut me precibus suis iuvet et contra sinistros interpretes amici veteris ac fidi famam tueatur,

Amplitudinis tuae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 12 Decembris 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Cassio.
In de marge van de copie te Rotterdam: C. Cassio.

5994. 1642 december 12. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr,

Mit Leipzig ist ess endlich dahin kommen, dass die vnsrigen dass schloss vff der seiten gegen dem Peterssthor schon gantz ruinirt, die graben damit aussgefüllet, eine gallerie darüber gemacht, vnd die mine vnter der schloss parthey verfertigt gehabt. Auss apprehension dessen[2] hat der commendant Schleinitz nochmalss herauss geschickt, vnd einen accord begehret, auch dass schloss - darvon er doch zuvorn nicht hören wollen - zue cediren erbotten. I. Excell. haben darauff einen solchen accord vorgeschlagen, dass sie erstlich zue ihrer versicherung dass schloss eingereumbt, wie aber vndt wass sie mit der stadt zue tractiren, ihrer discretion nach damit zu rathen sich vorbehalten haben wolten. Der commendant solte mit der guarnison, so vor der bataille darin gewesen, einen honorablen accord bekommen, vnd wo er hin wolte, convoyrt, wass aber vnter vnd nach der bataille von keyserl. hinein kommen, behalten vndt vor ranzion loss gegeben werden, vnd soll der commendant alle vorhandene churf[ürstl.] gefälle vnd gelder von sich lieffern.

Gester abend ist ein beglaubter bott vnd hiesiger bürger, welcher von hiesigen magistrat hinauff geschickt gewesen, auss dem lager anhero kommen, der berichtet,

7 In de reeks van bijbelaantekeningen verschenen posthuum de delen met de *Annotationes in Novum Testamentum* (II en III); zie *BG* nos. 1138 en 1141.
8 Een door de auteur bijgewerkte en vermeerderde herdruk van de *poemata* 1616/7 (*BG* no. 1) kwam niet tot stand.
9 Binnenkort was een uitgave van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus te verwachten (*BG* nos. 430 en 431).
10 Minder voorspoedig verliep de publicatie van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534), de *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum* (*BG* no. 735) en de *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 65. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.
2 De Zweden hadden tegen Leipzig hun zwaarste geschut ingezet. Op 6 december tekenden de garnizoenscommandanten Joachim von Schleinitz en Christoph Trandorf de capitulatie-voorwaarden (*Doc. Boh.* VI, p. 446-447, nos. 1365, 1367, 1369-1370).

dass den 26. passato gegen abendt, alss er eben von dannen abgereiset, der accord vollzogen, vnd, wie er selbst gesehen, die vnsrige über die gefüllete graben vnd gemachte bresche inss schloss eingeführt worden sein, womit, Gott lob, wieder ein guter streich gethan worden.

Die Weymarischen seind nach vnserm lager zu vff Leipzig marchirt,[3] vnd Königssmarck[4] hat auss Westpfahlen ein renfort von 1000 man bekommen.

Ich bin

Ew. Excell. gehorsamber diener

G. Keller m.p.

Hamb[urg], den 2. Decembris 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 32 [*sic*] Dec.

5995. 1642 december 12. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc.[cie] aengenaemen brieff van .. November hebbe well ontfangen.[2] Bedancke vor goede communicacie. Per vorgaenden hebbe uEd. gesonden de puncten van beschrijvinge tot den aenstaenden rijxdagh,[3] maer naerderhandt heft sijne Mayesteit gerevocqueert en geannulleert het punct van alliancie tuschen Brandeborgh aen Sweden en dat daervan niet en sall geproponneert worden.[4] De gecommitterde van den grootvorst uyt der Moscauw en konnen hun in 't alderminste niet vereenigen over de frontieren van Smolensko[5] en soo de reoccupacie van Asaack in questie met den Turck sulckx niet en verhindert, soo mochtte orloghe daeruyt ontstaen.

De saacke van Engelandt verwarren hoe langs hoe meer ende loopen de tijdingen soo defferent dat men qualijck daervan kan ordeelen. Eenige exalteeren de victorie[6] van den coning en andere dat het parlament vollkommen d'overhand saude hebben. Uyt Dennemarcken is den stathauder[7] met 2 orloghsschepen met gelt en amonicie van orlogh naer den coning van Engelandt, ten principaele tot interposicie van vrede. En ome niet te vervallen in handen van des parlaments scheepen, soo worden in

3 Een kleine voorhoede van het Frans-Weimarse leger vocht sinds begin december met de Zweden mee.

4 Het Zweedse expeditieleger van Hans Christoph, graaf van Königsmarck, was op weg naar Halberstadt (*Doc. Boh.* VI, p. 446 no. 1361).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16(1642, 13). Eigenh. oorspr.

2 De brieven van Grotius aan Pels ontbreken voor het jaar 1642.

3 Zie voor de beschrijving van de Poolse rijksdag, no. 5983.

4 Keurvorst Friedrich Wilhelm was van mening dat koning Wladislas IV geen reden had om de nog lang niet beklonken Brandenburgs-Zweedse alliantie op de agenda te plaatsen (*Urk. u. Act.* I, p. 109-111).

5 Kort na de openingsceremonie op 12 februari 1643 werd in Warschau gesproken over het aanbrengen van versterkingen aan de vesting van Smolensk (A.S. Radziwill, *Memoriale* III, p. 122; *Lexikon der Geschichte Russlands,* p. 350).

6 De slag bij Edgehill van 2 november 1642.

7 Eind november gingen vier Deense schepen met wapens ten behoeve van de koninklijken voor anker in de haven van Newcastle. Een van de schepen vervoerde een Deense militaire delegatie onder leiding van ambassadeur Corfits Ulfelt (1606-1664), stadhouder van Kopenhagen (*DBL* XV, p. 137-143).

de Sondt aengehauden 2 rijcke belaedene schepen van Coninxbergen naer Engelandt.

Ick sall altoos gerne uEd. advis over die perturbacie vernemen en blijven, mijnheer,

u. Exc.^{cie} ootmoedige diener,

P. Pels.

2/12 December 1642, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Ian. 1643.

5996. 1642 december 13. Aan J.A. Salvius.[1]

Ex literis Excellentiae vestrae datis 4/14 Novembris libenter didici et historiam insignis victoriae nostrorum ad Lipsiam,[2] cuius et regem et alios faciam participes, et diem in propinquo esse quo permutentur tuti itineris literae. Spero Deum praecisurum omnes tergiversationes, ut tandem serio cogitetur quomodo finis imponi possit bello tot populis gravi et Suediae rebus, quantum ego eas intelligo, non admodum necessario.[3]

Hic libri fiunt qui non tantum Alsatiam et Lotharingiam,[4] sed et omne Imperium Gallis vindicent. Ita solent multi, ubi res se dant prosperae, spes in immensum proiicere.

Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram diu servet ac sospitet.

Lutetiae, 3/13 Decembris 1642.

Cardinalis vivere et regnare desiit.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Salvio.

Bovenaan de copie in Den Haag: D. Salvio.

5997. 1642 december 13. Aan L. van Aitzema.[1]

1 Tekst naar *Epist.,* p. 711 no. 1583. Copie te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 112.

2 Vermoedelijk een brief waarin ambassadeur Salvius Grotius op de hoogte stelde van de verrichtingen van het leger van Lennart Torstensson op het slagveld van Breitenfeld. Zie voor de Zweedse visie op de gebeurtenissen van 2 november, de brief van Johan Oxenstierna dd. 28 november 1642 (no. 5971).

3 Op 1/11 december zouden te Hamburg de onderhandelingen over de aanstaande vredesconferenties hervat worden. Door allerlei omstandigheden - zoals het overlijden van Richelieu op 4 december - trad er zoveel vertraging in dat de eerste bijeenkomst van de Zweedse, Franse en keizerlijke gevolmachtigden naar het voorjaar van 1643 verschoven moest worden (*Acta pacis Westphalicae, Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIII-XXVII).

4 Tijdens zijn leven liet Richelieu door verzamelaars van historische documenten materiaal verzamelen ‘touchant les droits du roi très chrétien sur plusieurs états et seigneuries possédées par divers princes voisins’. Verdienstelijk was het werk van Charles Hersent, Jacques de Cassan, Louis Chantereau-Lefèvre, Théodore Godefroy en Pierre Dupuy; vgl. no. 5955. Deze lijvige boekwerken werden ten behoeve van de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie samengevat in korte memoranda, bijvoorbeeld in het memorandum van Cardin le Bret ‘pour justiffier les antiens et legitimes droict [!] de la Couronne de France sur les Estats possedés par les ducs de Lorreyne’ (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen* I, p. 137).

1 Tekst naar *Epist.,* p. 712 no. 1584. Copie te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 113. Antwoord ontbreekt. Lieuwe van Aitzema (1600-1669), student te Franeker, Avignon en Orléans, sinds 1622 werkzaam in de advocatuur, kreeg in 1625, op voorspraak van zijn oom Foppe van Aitzema (vgl. no. 5937), een aanstelling tot raad en resident van de Hanzesteden Hamburg, Lübeck en Bremen in de Republiek. Daarnaast was hij een groot verzamelaar van diplomatieke bronnen, auteur van de monumentale *Historie of verhael van Saken van staet en oorlogh,* 's-Gravenhage 1657-1668 (12 dln in 4°) en 's-Gravenhage 1669-1672 (6 dln in f^{o}); zie *NNBW* IV, kol. 17-20; Schutte, *Repertorium* II, p. 264-267.

Negotium de captis Ulissiponae navibus[2] suapte aequitate mihi se commendat. Ut autem melius de ea re iudicem, scire cupiam quae onera in navibus fuerint.

2 In zijn brief aan Axel Oxenstierna dd. 24 oktober (no. 5932) meldde Grotius het Portugese vlootsucces. Een dag later kwam de *Gazette 1642,* no. 138, dd. 25 oktober 1642, met achter-

Scripta mea pro pace christianorum propositum habent honestum, spem vero non nisi longinquam. Non potest in hoc negotio fieri, quod rusticos arbitros ait facere Accurtius,[3] qui rem controversam bipertiunt et partem alteram actori, alteram reo adiudicant. Sequendae sunt regulae quas ad pacem necessarias vetus ecclesia nobis monstrat ex apostolico instituto. Qui aliter sapiunt, suo periculo male sapiunt.

Ego vero ero semper,

Nobilitati vestrae addictissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 3/13 Decembris 1642.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Leoni Aisemae.

Bovenaan de copie te Den Haag: D. Leoni Aisemae.

5998. 1642 december 13. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Optimum mihi nuntium nuntias, cum dicis dominum Utenbogardum, virum optimum et pietatis ac pacis amantissimum, pro nobis precari. Dabo operam ne hoc ipsius auxilio indignus sim.[2]

Pro Thuano incipient liberiores esse voces mortuo iam cardinali Riceliaco,[3] quanquam regnant adhuc eius clientelae.[4]

De Vrelandio[5] quis qualisque sit et quo tendat eius consultatio velim diligentius inquiras. Et quid Germanus calumniator Hagae egerit, quibuscum versatus sit. Rivetus huc scribit sibi illam scribendi rationem non probari.[6] Excitavit in me canem rabidum et noxae teneri non vult.

Utinam filiorum tuorum[7] aliquis absolvisset quae illis discenda sunt, ut non magis illius opera mihi quam mea illi prodesse posset. Filius noster minimus vitam elegit actuosam, quae facile ad honores ducit.[8]

3 De plaats moet terug te vinden zijn in de Glossen van Accursius (†1263) op de Justiniaanse wetboeken.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 945 App. no. 630. Antw. op no. 5981, beantw. d. no. 6011.

2 Johannes Wtenbogaert begreep waarom Grotius hem geen persoonlijke brieven meer zond; vgl. no. 5954.

3 Vrienden van wijlen François-Auguste de Thou - zoals de gebroeders Dupuy - durfden wat openlijker kritiek te leveren op de vervolgingsmethoden van Richelieu.

4 De kardinaal († 4 december 1642) had ervoor gezorgd dat zijn politieke nalatenschap overging naar zijn vertrouweling Jules Mazarin.

5 De onbekende Amsterdamse briefschrijver ‘Geraerd van Vreelandt’.

6 Grotius ging van de veronderstelling uit dat de Haagse hofpredikant André Rivet wat al te gretig het oor leende aan de laster die Johann Seyffart van Ulm over de ‘papist’ Grotius uitsprak.

7 De vlijtige eerstejaarsstudenten Johan en Jacob de Groot.

8 Grotius' jongste zoon Dirk droomde van een militaire carrière.

Daniae regem Angliae regi auxilia mittere velle, semper credidi.[9] Quodsi nunc mare pateat, non dubito quin effecturus sit quod diu exoptat. Et sane omnium regum interest, ne maiestas regia vilescat.

Hoofdii librum videre aveo, nihil ab ipso non accuratum exspecto.[10]

Matrem, uxorem tuam et liberos pro me salutes rogo.

Decerpent pragmatici[11] aliquid de haereditate Ricceliaci cardinalis. Testamentum vetustius ita factum est, ut nihil requiri posset. Posterius Esguilloniae[12] favens - habebit ex eo ducatus Riceliacum et Fronsacum et reditus annu[o]s ad DC francorum millia - a cardinali signatum non fuit ob brachii invalentiam. Trevillius in aulam rediit. Qui relegati erant custodum corporis centuriones iussi munera sua non abdicare. Pro Bassompetra et Vitriaco laborant prope omnes Franciae marescalli. Rex non negat, sed differt.

Cogita de Anthologia, Lucano, poematis.[13] Doleo Blavium mea mutilare. Etiam antehac fecit nonnulla contra meam voluntatem,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

13 Decembris 1642.

5999. 1642 december 13. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

UEd. gelieve te geloven dat ick van mijn doen goede redenen[2] heb, al is 't dat ick die niet geraeden en vinde over te schrijven.

Des conincx zaecken van Engelant meene ick dat beter zullen gaen ende zoo men de zee voor hem open can crijgen, oock uit Denemarcken zal werden geassisteert. Wel is waer dat den prins van Orangie mettertijd in zijne autoriteit door den coning van Engelant zoude connen werden gestijft,[3] maer immers zooveel hulpes zoude zijne Hoocheit uit Vrancrijck connen crijgen, als hij zich nae Vrancrijck wilde vougen. De liberaliteit van de Staten aen zoo grooten coninginne meene ick niet dat minder can vallen als tot hondertduizent gulden. Mij zal vremd geven zoo

9 Door het uitblijven van effectieve steun uit de Republiek begonnen de Engelse koningsgezinden uit te kijken naar een politiek stabielere bondgenoot.

10 In januari 1643 kwam Grotius in het bezit van een exemplaar van de *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft; vgl. Grotius' brief aan Willem de Groot dd. 24 januari 1643 (no. 6052 (dl. XIV)), en *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 476 no. 1143.

11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 13 december.

12 De *Epist.* geeft: ‘Esguillerio’.

13 De Amsterdamse uitgever luisterde nauwelijks meer naar Grotius' wensen, zoals onlangs weer was gebleken bij de uitgave van het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1184). Even nonchalant was hij met het nakomen van zijn afspraken ten aanzien van het uitbrengen van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534), de nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) en de *poemata*.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29l. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

2 De goede redenen betroffen het besluit om een twintig jaar oude brief van Frederik Hendrik aan de openbaarheid prijs te geven.

3 In Holland en Zeeland keerden strenge calvinisten zich steeds sterker af van een politiek ten voordele van het huis Stuart (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 208, 213 en p. 217). In termen van afkeuring spraken zij over het tot nu toe gevoerde beleid van de prins in deze zaak.

haere Majesteit niet datelijck nae het ontfangen van de tijding van de doot van den cardinael nae Vrancrijck en comt om 's conincx gemoet te winnen.[4]

4 Koningin Henriëtte Maria die wel bemerkte dat haar aanwezigheid in Den Haag niet langer gewenst was, sloot de mogelijkheid van een vertrek naar Parijs niet uit (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 213).

Mijne jongste soon is in actie[5] ende daerom geprefereert boven den oudste, dewelcke zoowel als de middelste met haere faineantise[6] noch fortuine zullen maecken, nocht ons contentement geven. Uwe Ed. gelieve d'heer Brasset[7] te bedancken van zijne affectie t'onsewaert, met aenbieding van mijnen dienst.

13 December 1642.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 13 Decemb. 1642.

6000. 1642 december 13. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Wij horen hier dat het casteel van Tortone is in de Fransche handen,[2] dat de paix tussen den paus en den hertoch van Parma[3] is ghemaeckt in dier voughen dat Castro sal ghestelt worden in handen van den hertoch van Modena, dat voor het toecomende jaer den marescal de La Melleraye[4] en den vicomte de Turene[5] sullen commanderen in Italië, dat de legers van Catalonië sijn gelegt in de garnisoenen.

Hier is noch ghene sonderlinghe verandering anders als dat Treville weder te hove comt[6] en dat de andere capiteynen van 's coninx guarde is belast haere officiën sich niet quijt te maecken contrari de last die gegeven was bij 's cardinaels leven.

Uyt het oudt testament van den cardinael de Richelieu,[7] 'twelcke zijne volle forme hadde, en 't laetste, 'twelck den cardinael niet en heeft gheteickent door swackheyt van sijnen arm,[8] sal questie rijsen en heeft alrede den mareschal de Bressé teghen de hertoghinne van Esguillon,

5 Dirk de Groot voerde in het leger van maarschalk Guébriant het bevel over een compagnie infanterie.
6 Cornelis en Pieter de Groot die zich bezondigden aan ‘une vie de fainéantise’.
7 Henri (of Jean) Brasset, de Franse ambassade-secretaris in Den Haag.
1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 13 december 1642, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 13/23 december 1642).
2 De *Gazette 1642* meldde de verovering van Tortona in aflevering no. 159, dd. 13 december 1642. Vijf dagen later verscheen een ‘extraordinaire’ met een ‘Relation du siege et prise de la ville et chasteau de Tortone par l'armée du roy’.
3 Daarentegen kwam dezelfde *Gazette,* no. 159, met het nieuws dat de besprekingen over de toekomst van het hertogdom van Castro aanleiding hadden gegeven tot een hooglopende ruzie tussen de vertegenwoordigers van Frankrijk en Spanje.
4 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, werd gouverneur van Bretagne (*Mémoires de Montglat* I, p. 400). In mei 1643 vroeg de veldmaarschalk ontheffing van zijn legertaken.
5 Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, ging het volgend jaar bevel voeren in het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye (*Lettres Mazarin* I, p. 176 en p. 197-198).
6 Aan het hof van Lodewijk XIII verschenen kort vóór de jaarwisseling weer personen die bij Richelieu († 4 december 1642) in ongenade waren gevallen. Onder hen 's konings gardecommandant Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville).
7 Het testament dat Richelieu op 23 mei te Narbonne ten overstaan van een notaris had laten opmaken (Du Mont, *Corps. Dipl.* VI, 1, p. 248-253). Tegen deze tijd begon de kardinaal al zoveel last van zijn rechterarm te krijgen dat het zetten van een handtekening hem de grootste moeite ging kosten. Aanvankelijk - begin mei 1642 - noteerde de secretaris onder de uitgaande stukken van Richelieu: ‘Ce que dessus a esté dicté par Son Eminence’; naderhand liet men deze aanduiding achterwege (*Lettres Richelieu* VI, p. 908 en p. 912).
8 Vermoedelijk een op het sterfbed gedicteerde laatste beschikking.

nu hertoghinne van Richelieu,[9] hooghe woorden ghehadt, omdat sij bij het laetste, dat te Parijs is gemaeckt, bovenmaeten is geadvantageert en becomt seshondertduysent gulden jaerlijx incomen. Alle de beneficiën die den cardinael de Richelieu hadde, heeft hij ghemaeckt aen sijn broeder den cardinael van Lyon.[10] Den cardinael Mazarini heeft aen beneficiën incomen tot 25 duisent croonen. Den coninck in 'tgunt de officiën aengaet volget niet t'eenemael de wil van den overledene. Want het admiraelschap en 't gouvernement van Rochelle en pays d'Aunis heeft hij niet gegheven aen den marquis de Brezé, aen denwelcken het den cardinael hadde ghelaeten, maer aen den vader, den mareschal de Brezé, die niet bij den cardinael bemint is gheweest om sijn vrijmoedich spreecken.[11]

De declaratie teghen 's coninx broeder[12] is gheregistreert, maer niet ghepubliceert, 'twelck op sijne bede is opghehouden. Hij sal behouden sijn apannagie ende incomen, werdt quit het gouvernement van Auvergne ende sijne guardes soo van gens d'armes als van chevaux légers, mach niet coomen te hove dan bij speciale permissie van den coninck in schrifte, noch eenighe administratie hebben over des coninx kinderen, soo de saecke quam soo te vallen, als sijnde incapabel.

Meest alle de mareschaux de France arbeiden voor de vrijheit van Bassompiere en Vit[r]y.[13] Den coning heeft het niet afgeslagen, maer wtgestelt.

Den coning van Vranckrijck geeft Tortona aen prince Thomas, 't gouvernement van Britannië aen den mareschal de La Milleraye.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 13 December 1642.

6001. [1642] december 13. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Tertio post obitum cardinalis Riceliaci die[2] cum regem adiissem tradidissemque ei literas quas regina domina mea clementissima dedit X et XII° Octobris[3]

9 Maarschalk Urbain de Maillé, markies van Brezé, die door zijn huwelijk met Richelieu's zuster Nicole du Plessis, gelijke rechten pretendeerde te hebben als Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon (en niet zoals Grotius schreef ‘hertoghinne van Richelieu’); zie no. 5986.

10 Kardinaal Alphonse Louis du Plessis de Richelieu, aartsbisschop van Lyon 1628-1653.

11 Richelieu had het admiraalschap toegedacht aan zijn jonge neef Armand-Jean de Vignerot du Plessis, thans hertog van Richelieu. Deze beschikking maakte de koning ongedaan. Maar in tegenstelling tot hetgeen Grotius bericht, werd de waardigheid niet aan de maarschalk van Brezé gegeven. Het was diens zoon, de Franse vlootofficier Jean-Armand de Maillé-Brezé, hertog van Fronsac, die met de eer ging strijken (*Mémoires de Montglat* I, p. 400).

12 Het tegen Gaston van Orléans gerichte koninklijke besluit van 1 december 1642. Vier maanden later oordeelde koning Lodewijk XIII heel wat milder over de ‘incapacité’ van zijn broer; vgl. *Mémoires de Montglat* I, p. 404).

13 In de Bastille wachtten de maarschalken François de Bassompierre (1579-1646) en Nicolas de l'Hospital (1581-1644), markies van Vitry, op het uur van hun vrijlating. Aanvang 1643 kwamen zij vrij (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 151 en p. 1268).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 57; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 247 no. 458. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 122 (eerste foliëring). In beide copieboeken wordt het jaartal ‘1641’ opgegeven.

2 De audiëntie van 7 december moet plaatsgevonden hebben in het paleis te Saint-Germain-en-Laye.

3 De brieven van 10/20 en 12/22 oktober 1642 (nos. 5928 en 5929).

dixissemque eis literis convenientia ac de proelio etiam ad Lipsiam,[4] rex de morte cardinalis dolorem nullum ostendit.

4 De vraag is of Grotius toen al in het bezit was van de officiële Zweedse visie op de slag bij Breitenfeld; vgl. nos. 5871 en 5996.

Affirmavit vero se prosperis reginae nostrae plurimum laetari consta[n]temque fore in foedere, sive bellum gerendo fortiter, sive pacem faciendo bonam, si eo flecterentur hostium animi; qua de re dixi nos indicis aliquid habituros, ubi permutatio fieret literarum de tuto itinere.[5] Hortanti autem mihi, ut res Germanicas valida ope sustentaret, quod optime posset fieri aucto peditatu comitis Guebriani, promisit se id facturum.[6] Lubrica nunc est si unquam antehac aula eoque maiore nobis cautione ac diligentia opus.

Venit huc princeps Condaeus, ut partem in novo regimine habeat quam ei natales assignant.[7] Commendavi ei negotia Suedica. Suscepit curam et certum me esse iussit, non minus ea nunc regi cordi fore quam fuissent sub cardinalis Riceliaci potentatu. Et puto sic se rem habituram.

Et rex et regina et principes[8] magis gaudium quam dolorem ostendunt super cardinalis morte, cuius testamentum rex in iis quae ad se pertinent non plene observat. Nam imperium maris, quod marchioni Breszaeo reliquerat cardinalis, dedit patri eius, marescallo, cui cum cardinali non optime conveniebat, addiditque regimen orae maritimae circa Rupellam. Idem marescallus statim post mortem cardinalis dura adversus famam eius locutus est, dura etiam adversus dominam Eguilloniam, nunc ducissam Riceliacam, ad cuius domum venerat tantum convitiandi causa. Lites autem futuras manifestum est et iam consuluntur iurisperiti super priore testamento, quod Breszaeo erat multo utilius et secundum iuris formam factum erat, et posteriore, quod cardinalis ob brachii invaletudinem non signavit. Trevillius in aulam redit et aliis primoribus inter custodes regios nuper relegatis imperatum, ne munera sua in alios transscriberent, contra quam ante illis vivente adhuc cardinali significatum fuerat. Mazarinus in consilio quidem erit regio, sed an primum obtenturus sit locum, incertum est, contra nitente principe Condaeo.

Decretum contra fratrem regis relatum est in acta parlamenti, sed non publicatum, ipso per literas et aliis id coram deprecantibus. Manent ei qui ante reditus. Sed vetatur in aulam venire nisi ex iussu regio perscripto. Auferuntur ei custodiae equestres et praefectura Averniae; additur ne ullam habere unquam possit in regno administrationem aut regiorum liberorum, si res ita evenerit, tutelam pronuntiaturque earum rerum incapax. Marescalli Franc[i]ae prope omnes pro collegis suis captivis Bassompetra et Vitriaco precibus agunt apud regem, quas rex non repulit, sed distulit. Cardinalis Mazarinus se apud ducem Anguianum excusavit de praelationis certamine[9] dixitque se quod fecit, fecisse coactum a Riceliaco cardinali. Dicitur autem Mazarinus habere valde propinquos apud imperatorem. Quid futurum sit de immensa pecuniae summa quam cardinalis Riceliacus in Portum Gratiae[10] congesserat, adhuc incertum est. Reditus quos habebat ecclesiasticos idem cardinalis Riceliacus fratri suo reliquit. Mazarinus eius generis reditus annuos habet ad vicena quina millia scutatorum.

5 De vrijgeleidebrieven ten behoeve van de gevolmachtigden ter vredesconferentie.
6 In een koninklijk Zweeds schrijven van 9 december werd aangedrongen op een opmars van het Frans-Weimarse leger in de richting van de Opperpalts en Frankenland; vgl. no. 5991. Ook Grotius was overtuigd geraakt van het nut van een militair optreden van maarschalk Guébriant in dit gebied.
7 Henri II de Bourbon, prins van Condé, die de laatste tijd elk conflict met wijlen de kardinaal uit de weg was gegaan (*Mémoires de Montglat* I, p. 396). Anders dan zijn vader had Louis, hertog van Enghien, zich wel geërgerd aan het uitdrukkelijke machtsvertoon van Richelieu.
8 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 13 december 1642 (no. 6000).
9 De regeling waarbij ‘les princes ... cèdent la préséance, en tous lieux, à messieurs les cardinaux’.
10 De havenstad Le Havre; zie no. 5728.

Regina Angliae si huc nunc veniat, fautores reperiet. Audimus a Saxone et a Bavaro auxilia ad imperatorem mitti, ad Bavarum vero ire Johannem Waertium.[11] Pacem audimus reconcinnatam inter papam et Parmensem et oppidum Castrum in custodia fore Mutinensis;

11 De hertog van Beieren hield zijn legeraanvoerders Wahl, Mercy en Van Werth liever nabij de eigen landsgrenzen (*Doc. Boh.* VI, p. 444 no. 1352).

arcem Tortonae cessisse Gallis; Dutlingam in Suevia ab Erlachio obsideri.[12] In Italia anno qui venit imperium militare habituri creduntur Mileraius et vicecomes Turenae.

Cardinalis Riceliaci corpus in Sorbona sepulturam et insigne monumentum habebit. Ducissa Eguillonia habere dicitur reditus sexcenties mille francorum.

Deus, [etc.].

Lutetiae, III/XIII Decembris anni MDCXLI [*sic*].

Rex Britanniae exercitum habet XXXII millium accepitque e Dania pecuniam et arma. In Austria inferiori scribuntur IV millia peditum, duae equitum alae. Dutlinga defenditur mille equitibus, peditibus totidem. Mileraio rex firmavit Britanniae Armoricae praefecturam. Tortonam dedit principi Thomae. Plerunque consilio suo adest.

Miserat ad me dominus comes Chaviniacus epistolas ad tuam Sublimitatem et ad dominum marescallum Hornium,[13] sed serius venerant, quam ut eas fasciculo meo possem includere. Itaque misi eas seorsim et puto iam recte pervenerint.

Rex ingentem circa se comitatum videns dixit se iam esse cardinalem. Mitto decretum regis contra fratrem, magnum exemplum sed ex gravi causa.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Rex Riceliaci mortem non adeo luget et se cardinalem factum dicit. Condaeus primas in ministerio partes occupat. Monita et testamentum Riceliaci non attenduntur. Controversia de priori et posteriori eius testamento. Turbae aulicae et fratris regis fata. Mazarinus praelationi prae principibus sanguinis quaesitae renunciat. Pax inter pontificem et Parmensem confecta. Varia nova. Eguilloniae divitiae.

6002. 1642 december 13. Aan J. de Wicquefort.[1]

Dimanche dernier je vis le roy[2] et après le recit de la bataille de Leipsich je recommanday à sa Majesté les affaires d'Allemagne et particulierement l'exhortay à augmenter l'infanterie de monsieur le mareschal de Guebrian de quelque infanterie, ce que le roy m'a promis de faire.

Les almanachs de l'année qui vient predisent des changements et plusieurs les apprehendent. La reyne d'Angleterre ne feroit pas mal de venir icy. Il y a plusieurs des grands qui desirent de servir à sa Majesté.

Monsieur Mazarini sert au Conseil du roy, mais il semble que de la qualité du chef de conseil il n'est pas tout à faict asseuré. A vingt et cinq mille livres de revenu de benefices en France.

Le cardinal de Richelieu a laissé touts ses benefices à son frere. Le roy ne suit en tout le testament dudict cardinal en ce qui concerne le publicq, car il a donné l'admirauté avec le gouvernement du pais d'Aunis non pas au marquis de Brezé

12 Johann Ludwig von Erlach en Konrad Widerholdt, gouverneurs van de vestingen Breisach en Hohentwiel, stroopten de omgeving af. In de *Gazette 1642,* no. 159, dd. 13 december 1642, verscheen het laatste nieuws over de belegering van Tuttlingen.

13 De brieven die Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, Grotius overhandigde, moeten een algemene kennisgeving van het overlijden van Richelieu bevat hebben. Een eerste reactie van veldmaarschalk Horn op deze tijding is bewaard (Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 356).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 119.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 13 december 1642 (nos. 6000 en 6001).

comme portoit le testament, mais au mareschal pere du marquis, qui n'estoit pas bien avec ledit cardinal et après sa mort a dit des paroles outrageuses contre sa memoire et bien autant à madame d'Esguillon, à present

duchesse de Richelieu, pour ce qu'elle est beaucoup plus avantagée par le dernier testament que par le precedent. Et pour ce que le precedent a esté faict selon les coustumes et au dernier a manqué la signature du cardinal à cause de la foiblesse de son bras et aussy pour ce qu'il y a des termes dans le dernier qui reçoivent des explications diverses, il n'y a doubte que la cour, les advocats et procureurs n'ayent leur part de ce grand bien. Madame d'Esguillon a en revenu 600000 livres et l'inspection sur les enfans de Pontcourlay, qui est mauvais mesnager.[3] Treville revient en cour et les capitaines des guardes qui estoient releguez, ont ordre de ne se defaire de leurs charges contre l'ordre qui avoit esté donné cy-devant.

La declaration contre monsieur le frere du roy est enregistrée, mais ses prieres par lettres ont empesché qu'elle n'ait esté publiée. Il retient ses apanages et revenus, ne pourra venir en cour sans permission du roy si le cas en arrive et en est declaré incapable. On luy oste aussy les gens d'armes et chevaux legers et le gouvernement d'Auvergne. Presque touts les mareschaux de France travaillent pour la liberté des mareschaux de Bassompierre et de Vitry. Le roy respond qu'il n'est pas temps encore. On ne sçait pas bien encore ce que deviendront les grandes sommes qui sont au Havre de Grace, qu'on estime à soixante millions.

Nous apprenons que les armées de Catalogne sont dans les guarnisons, que le chasteau de Tortone est pris, que la paix est faicte entre le pape et le duc de Parme mettant Castro entre les mains du duc de Modena, que Dutlingen est assiegé par monsieur d'Erlach. On croit que le mareschal de La Melleraye et le vicomte de Turaine commanderont en Italie.

Je vous remercie bien humblement de l'affection que [vous] m'avez tesmoignez tant cy-devant que tout fraischement par vostre lettre du 4 de Decembre.[4] Je me tiendrois heureux, si je vous pouvois rendre quelque service, comme aussy à madame la landtgravin et à la reine et roy d'Angleterre.

13 de Decembre.

Le roy d'Angleterre a, selon ce qu'on dit icy, trente et deux mille hommes et attend encores d'aultres. En la basse Austriche on leve pour l'empereur 4000 à pied et 2 regiments de cavallerie. Monsieur de La Milleray aura le gouvernement de la Bretagne et le prince Thomas Tortone. Le roy va la pluspart du temps au Conseil et se plaist d'estre mieux suivy que cy-devant.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6003. 1642 december 15. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

3 De minderjarige kinderen van François de Vignerot, markies van Pont-de-Courlay, en Françoise du Plessis, onder wie Armand-Jean, aan wie het ‘duché-pairie’ van Richelieu ten deel was gevallen.

4 Voor het jaar 1642 ontbreken de brieven van de Hessische resident Joachim de Wicquefort aan Grotius.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 271. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5984, beantw. d. no. 6016.

Germanus iste cuius mentionem facis etiam hic infamis fieri cepit neque Hagam redire audet.[2] Adfuit nobis ecclesiae hic lutheranae pastor,[3] qui in eius vitam inquisivit rogatque ut

2 De gifpen van de lasterende lutheraan Johann Seyffart begon op te drogen. Zelfs Grotius' opponent, de Haagse hofpredikant André Rivet stoorde zich aan zijn weerzinwekkende verhalen over de 'papist' Grotius: 'Je l'ay admonesté qu'il n'advançast rien dont il n'eust preuve' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 312).

3 Hermanus Glaserus (1606-1674), in 1637 benoemd tot adjunct-predikant van de lutherse gemeente in Den Haag. Sinds 1639 was hij hier in vaste dienst (*BWPGN* III, p. 261-262).

ex domino Hambraeo[4] discere possit quomodo se Parisiis gesserit, ut qualis fuerit etiam aliis ecclesiae lutheranae membris palam faciat. De Gallo[5] quod scribis meminero, si Abrahamus Antonii me, aut ego illum, accesserim; sin minus, scribam filiis[6] ipsi indicandum.

Regis Angliae res non bene processerunt, ex quo princeps Robertus induciarum tempore parlamentarios invasit.[7]

Mylii filius[8] sperat se in dignitatem patriam quam inter Hollandiae nobiles obtinuit successurum, quod sane avorum et parentis meretur memoria.

Cardinalis mortem aliquam in Galliis mutationem allaturam omnes hic augurantur, neque credunt aut Mazarinum vestigia cardinalis per omnia pressurum aut diu duraturum extranei regimen. Velim iam intelligere quid futurum sit de edicto in fratrem regium,[9] item de illo περὶ προεδρίας cardinalium ante regii sanguinis principes et legatos regios,[10] et an tibi ulla cum Mazarino notitia et ecquando ipsum iam rerum potentem videris aut visurus sis.

Apud nos inter Ordines Hollandiae et Foederatos, addo et principem, magis magisque gliscunt dissidia.[11] Princeps quinquaginta aut circiter centurionibus et minoribus militum ducibus Anglis licentiam dedit pro tempore in Angliam eundi regique militandi. Id Hollandi utpote prioribus suis decretis contrarium aegre ferentes, paribus suffragiis excepta Nobilitate decreverunt quaestoribus interdicendum ne qua istis centurionibus aliisque ex quo discesserunt dentur stipendia, et nisi redeant graviora minantur, principe veterem antecessorum morem ut hyemali tempore extranei dimittantur sub ver redituri frustra obtendente. Creduntur et hac septimana centurias suas ad minorem militum numerum reducturi Hollandi, quod Foederatorum quidam, aliis provintiis contra id decretum stantibus et quidem numero potioribus, contra ius foederis esse asserunt. Princeps quoque quantum potest obnititur, sed perstant Hollandi in sua sententia et sufficere putant ut suum decretum Foederatis innotescat. Selandi quoque huc venturi dicuntur, qui si itidem ut Hollandi sunt animati, forte miram videbimus rerum metamorphosim. Quingenta florenorum millia Hollandi ad maris tutelam destinavere, in nullos alios usus convertenda.

Deus Optimus Maximus et vos et nos clementer protegat,

4 Jonas Hambraeus, luthers predikant te Parijs, moet de lastige Duitser in de winter van 1640-1641 voor het eerst gezien hebben. Met een gevoel van opluchting zag hij hem deze zomer naar de Republiek vertrekken; vgl. Seyffarts geschrift *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium papistam,* p. 37-43.

5 Een ‘hooggeplaatst’ Fransman had tijdens zijn verblijf in Amsterdam een ‘memorandum’ ten gunste van verzoeningsgezinde theologen als Grotius en Théophile Brachet de La Milletière opgesteld. Tot nog toe wist niemand - mogelijk met uitzondering van de Amsterdamse remonstrant Abraham Anthonisz. Recht - wie hij was. Pas in januari 1643 maakte de ‘Gallus’ bekend dat zijn naam ‘Robert le Comte’ was.

6 De zonen van Willem de Groot volgden in Amsterdam de colleges van Vossius en Barlaeus.

7 De onverwachte aanval die prins Ruprecht van de Palts op 22 november uitvoerde op een legerplaats van de parlementsgezinden nabij Brentford (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 201 en 204).

8 Gedeputeerde mr. Cornelis Adriaensz. van der Mijle, curator van de Leidse universiteit, was 21 november overleden. Zijn zoon Adriaen (ca. 1604-1665) diende momenteel in het Staatse leger (*NNBW* VIII, kol. 1191-1192).

9 Kort voor zijn dood († 4 december 1642) had Richelieu de koning een declaratie tegen zijn eigen broer Gaston van Orléans laten ondertekenen.

10 Kardinaal Jules Mazarin verzachtte de préséancevoorschriften van zijn voorganger; vgl. no. 5939.

11 De Staten van Holland - met uitzondering van de ridderschap en Amsterdam - stelden zich op het standpunt dat de vergunning aan officieren in Staatse dienst verleend om gedurende de wintermaanden in Engeland te vechten, inging tegen de bepalingen van het door de Staten-Generaal afgekondigde exportverbod van 1 november (S. Groenveld, *Verlopend Getij,* p. 106-107, en *CSP Ven. 1642-1643,* p. 213 en 217).

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XV Decembris 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. Dec. 24.

En in dorso: 15 Dec. 1642 W. de Groot.

6004. 1642 december 15. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Tegenwoordig valt hier weinig materie om te schrijven. Hetgeene in Duitslant passeert sal u. Exc.tie nae apparentie wt dese bijgaende brieven[2] van Hamburg te vernemen hebben. Wij en hebben nogh geene tijdinge van het overgaen van Leipsigh, ende schijnen de belegerde het wtterste te willen afwachten.[3]

Alhier handelt men met de Hessische[4] om haere quartiren in Oost-Vrieslant te verlaeten ende is men vermeint deselve naer haer aftrecken met een guarnisoen vanhier te besetten, daerdoor niet alleen Oost-Vrieslant aen desen staat vaster soude vercnoopt, maer oock het huwelijck tussen den jongen graeve van Embden ende het princelijcke vrouwlijn sooveel te meer bevestigt connen werden.[5]

Also de coniginne van Engelant haere afreise vanhier opgeschort heeft, soo is sij nu beesigh haere hier te lande aengenomene soldaten, die in een regiment te paerde souden bestaen, voort te senden. Den tijt dat de oorlogschepen om de coninginne te convoyeren gewacht hebben, souden de Duinckerckers bij de 50 nae Vranckrijck vaerende coopvaerdijschepen, behalven de 8 Moscovivaerders, weghgenomen hebben, tot groot naedeel van de handelung in dese landen.[6]

Met dese leste posto hebben wij vernomen het overlijden van mijnheere den cardinael de Richelieu.

Ick verblijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Hage, den 15 Decembris 1642.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 114. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De bijlagen ontbreken.

3 Op 6 december tekenden de Leipziger garnizoenscommandanten Joachim von Schleinitz en Christoph Trandorf de capitulatievoorwaarden.

4 De Staten-Generaal bemiddelden in de zaak van de inkwartiering van Hessische troepen in Oostfriesland. Bij de besprekingen was ook de Hessische resident Joachim de Wicquefort betrokken (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 251).

5 Op 27 december 1641 was in Den Haag het huwelijk overeengekomen tussen Enno Ludwig, oudste zoon van graaf Ulrich II van Oostfriesland, en de op één na jongste dochter van Frederik Hendrik; vgl. no. 5539.

6 De Staten-Generaal hadden koningin Henriëtte Maria enkele schepen uit de Staatse blokkadevloot ter beschikking gesteld. Toen zij haar inscheping telkens weer uitstelde, groeide de wrevel over deze nodeloze verspilling van oorlogsmateriaal (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 208).

U. Exc.[tie] word gebeden dese twee inliggende brieven aen monsieur Leyonhuuffuudh[7] ende monsieur Forstenhuyser, sijnde den gouverneur van den heere grave Magnus de la Gar-

7 De ‘tour’ van de gebroeders Karl Mauritz (1620-1666) en Ludwig Weirik (1622-1668) Lewenhaupt (Leijonhufvud), graven van Raseborg en Falckestein; zie *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 137: ‘Schulden van de gebroeders Lewenhaupt gemaakt tijdens hun verblijf in Holland en Frankrijk, 1639-1643’. Vgl. nos. 4629 (dl. XI) en 5026 (dl. XII).

die,[8] voor gerecommandeert te houden, dat door u. Exc.[tie] domesticquen mogen bestelt werden, also daer wisselbrieven in sijn. Ende sal u. Exc.[tie] gelieven te excuseren dat ick deselve daermede bemoeye, naedemael deselve mij wt Sweden gerecommandeert sijnde, ick geen seeckerdeel middel als door u. Exc.[tie] faveur en hebbe connen vinden.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Dec.

6005. 1642 december 20. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina,

Tradidi regi literas augustae Maiestatis tuae, datas X et XI[I] Octobris,[2] testantes et dolorem ob mortem regiae matris[3] et gaudium ob captum Perpinianum.[4] Utrumque regi gratum fuit, ut narratio a me addita de proelio nostrorum felice apud Lipsiam,[5] ita ut diceret rex se Maiestatis tuae prosperis non minus quam suis laetari. Rogatus a me ut rebus suis tam felicibus communem in Germania rem valide sustentaret, quod optime fieri posse aucto Guebriani peditatu sive ex novis delectibus Germanicis, sive aliunde, dixit id se velle facere.[6] Super morte cardinalis Riceliaci nullum dolorem testatus est. Regis facies valetudinem indicabat non optimam. Mutationes in aula multi praesagiunt. Utinam ne et in regno motus nascantur.

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, Maiestatem tuam servet valentem, vegetam, florentem,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus devotissimusque subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, X/XX Decembris 1642.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Colloquium cum rege habitum exponit. Maerorem regis ex cardinalis obitu nullum existimat.

8 Tijdens zijn verblijf in Leiden (immatriculatie op 11 januari 1641) liet Magnus Gabriel De la Gardie zich al bijstaan door zijn hofmeester, de toen 29-jarige edelman Georgius Ludovicus Forstenheuser (*Album studiosorum Acad. Lugd. Bat.* I, kol. 320).

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 114. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 4 no. 6. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 9 en f. 459.

2 Op zondag 7 december - drie dagen na het overlijden van Richelieu - overhandigde Grotius koning Lodewijk XIII de Zweedse koninklijke brieven van 20 en 22 oktober (nos. 5928 en 5929).

3 's Konings moeder Maria de' Medici was op 3 juli te Keulen overleden.

4 Op 9 september veroverden de Fransen na een lang beleg de hoofdstad van de Roussillon.

5 De overwinning die de Zweden op 2 november op het slagveld van Breitenfeld hadden behaald.

6 Bij het Zweedse leger groeide de behoefte aan verdedigingslinies in de Opperpalts en Frankenland. Een beroep werd gedaan op het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant.

6006. 1642 december 20. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Exspectabo Riveti librum[2] et sententiam amicorum - inter eos et domini Vossii si velit - quid mihi faciendum sit. Tum vero de poematis, Lucano, Anthologia non opus est saepe scripta repetam.[3] Iesuitam vapulentem non vidi. Si opus sit, videbo.[4] Florum sparsio spero ad vos venerit.[5] Velim ad me veniant Borboritica nova.[6] Ego nunc ad Apocalypsim scribo et multum me lucis allaturum spero.[7]

De rebus Anglicis[8] rumores et hic veniunt. Post cardinalis mortem manent caetera ut hic erant. Sed principes sanguinis puto locum suum obtenturos supra cardinales. Omnes illi custodes corporis quos rex coactus sane, non volens, dimiserat, partim rediere, partim iussi sunt retinere munera sua nec ea in alios transcribere, quod ante eis imperatum fuerat. Lites ex testamento nascentur, et graves.

Domino Hogerbetio[9] velim significes me eius esse amantissimum et ei domuique totae optare prosperrima omnia. Saluta nostros, et nostra ut soles cura,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

20 Decembris 1642.

6007. 1642 december 20. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

De saecken blijven hier in de voorgaenden staet, uytghenomen dat den coninck veell is in (den) raedt en dat de princen van 's coninx bloedt schijnen de preseance

1 Gedrukt *Epist.,* p. 946 App. no. 631. Antw. op no. 5990.
2 Deze week werden de eerste exemplaren van Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum,* Leiden 1643, door de drukker Elzevier in omloop gebracht.
3 Van de afspraken met de Amsterdamse uitgever Blaeu over het laten verschijnen van Grotius' werk kwam weinig meer terecht; vgl. *BG* nos. 1 en 534. Een deugdelijke toezegging bestond alleen nog maar voor de publicatie van de nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).
4 In 1635 was van de hand van André Rivet een werk, getiteld *Jesuita vapulans,* verschenen.
5 De vijf, op 8 november verstuurde presentexemplaren van de *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 791).
6 Al geruime tijd lag bij Willem de Groot de *Concordia discors et Antichristus revelatus* van de Bossche hoogleraar Samuel Desmarets (Maresius) op verzending naar Parijs te wachten; vgl. no. 5949.
7 Niet zonder aarzeling (vgl. no. 5961) was Grotius aan het opstellen van deze aantekeningen begonnen. Zij verschenen posthuum in het laatste deel van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* no. 1141).
8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 20 december.
9 Adriaen Hogerbeets, aan wie Grotius op 29 november een brief had geschreven (no. 5972).
1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 20 december 1642, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna, dd. 20/30 december 1642). Het eerste fragment van deze nieuwsbrief wordt geciteerd in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 334-335.

te sullen obtineren boven cardinaelen als sij beyde te hove sijn.[2] Voorts is den coninck onderrecht dat sijne

2 De regels van het ‘brevet royal’ van 17 april 1642 werden verzacht. In het vervolg gaf kardinaal Jules Mazarin aan het hof préséance aan de prins van Condé en diens zoon Louis de Bourbon, hertog van Enghien; zie no. 6001.

Mayesteit gheene haestighe veranderinghe moet daen, opdat niet en schijne 'tgunt voor dese ghedaen is bij dwang gheschiet te sijn. Overzulx heeft den coninck madame de Vendosme acces gheweygert ende belast aen alle havenen ende steden ghene van de gherelegeerde princen ofte edelen in te laeten comen[3] ende stelt uyt alle intercessie voor de ghevangenen. Geeft hoope aen sijn broeder van eenighe versachtinghe op de declaratie, soo hij sich wel draecht.[4]

Den mareschal de Brezé spreeckt seer grof tegen den overleden cardinal ende de hertoginne van Esguillon, dewelcke proces sal hebben soo naer de coop van Eguillon als over de successie. Den mareschal de Bressé om het laetste testament teniet te doen[5] souckt hulp van mijnheer den prins, beloovende te doen casseren uyt oorsaecke van minoriteyt de renuntiatie die sijn dochter de hertoghinne van Anguien heeft ghedaen aengaende de successie in des cardinaels goederen.[6] Daer is oock querelle tusschen den grave Harcourt[7] ende den maeresca(l) de La Millerai.[8] Madame de Lansac versouckt haer afscheyt.[9]

De heer Erlach is wederom ghecomen te Brisack niet hebbende connen wtrechten in Swaben door d'oppositie van Mercy.[10] 't Conings volck van Lutsenburg hebben eenighe Françoyse dorpen gheplondert. Den coninc van Spaignien is wederghekeert nae Madrid. Hier loopen gheruchten, doch onseecker, dat Serraville in Piedmont bij de Françoisen soude sijn belegert,[11] dat de Spangaerden uyt Tortosa soude sijn uytghejaecht[12] ende dat bij deselve natie Lerida van nieuws soude sijn belegert.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 20 December 1642.

3 Personen die bij Richelieu in ongenade waren gevallen, maakten zich op voor hun terugkeer aan het hof. Te vermetel was Françoise de Lorraine, hertogin van Mercoeur, echtgenote van César de Bourbon, hertog van Vendôme; zie no. 5921.

4 Gaston van Orléans en de gevangen gehouden maarschalken François de Bassompierre en Nicolas de l'Hospital, markies van Vitry, moesten nog enige weken geduld hebben (*Mémoires de Montglat* I, p. 401).

5 Richelieu's laatste wil miste de vereiste handtekening. In dit vormloze testament moet Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, nog meer door haar oom zijn begunstigd dan al het geval was in het testament dat de kardinaal op 23 mei 1642 ten overstaan van een notaris te Narbonne had laten opmaken. Aan het laatste document hechtten de andere erfgenamen grotere waarde, vooral Urbain de Maillé, markies van Brezé, de vader van Jean-Armand de Maillé, hertog van Fronsac.

6 Claire-Clémence de Maillé-Brezé, die op 11 februari 1641 in het huwelijk was getreden met de hertog van Enghien; zie no. 5054 (dl. XII). Bij het huwelijkscontract had zij afstand gedaan van haar erfrechten.

7 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, had in 1639 Richelieu's nicht Marguerite-Philippe du Camboust gehuwd (*Tallemant des Réaux* II, p. 1102).

8 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, wiens vader een broer was van de moeder van Richelieu.

9 Françoise de Souvré (1601-1657), die in 1638 was gehuwd met Artus de Saint-Gelais, heer van Lansac, had hetzelfde jaar de benoeming tot gouvernante van de Dauphin aanvaard. Vanaf die tijd waakte zij in opdracht van Richelieu over het doen en laten van koningin Anna van Oostenrijk (*Tallemant des Réaux* I, p. 953-954).

10 Het plotselinge verschijnen van François de Mercy en zijn Zwabisch-Beierse leger in de omgeving van Tuttlingen zaaide verwarring onder de eenheden van Johann Ludwig von Erlach, gouverneur van Breisach (*Gazette 1642,* no. 161, dd. 20 december 1642).

11 Het bezit van Serravalle was van essentieel belang voor het openhouden van de toegangswegen naar Tortona.

12 In de Franse krijgsplannen voor het jaar 1643 werd het verlangen uitgesproken om Tortosa en Rosas op de Spanjaarden te veroveren (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 213).

6008. [1642 december 20]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Je suis tout à faict de vostre advis que le mareschal Torstenson ne sçauroit mieux faire que de se rendre maistre de Leipsich[2] sans faire soigner les blessés et mesler tellement les nouveaux soldats avec les vieux que ceux-là ne puissent faire du mal. Si monsieur de Guebrian s'y joinct, l'armée sera belle.[3] Je vous escris ce que j'ay faict auprès du roy et de ses ministres pour renforcer l'infanterie du mareschal de Guebrian et ne doubte point de l'effect. Le duc de Baviere tentera de nouveau d'avoir la France en sa faveur.[4]

La reyne d'Angleterre ne sçauroit prendre meillieur conseil que de venir en France, où sa Majesté trouvera des amis.[5] Je ne crois pas que le parlement d'Angleterre veuille recevoir aucune entremise des puissances estrangeres, si ce n'est que l'argent leur manque, et seray bien aise d'apprendre l'issu de la sollicitation des desputez de l'electeur de Coulogne.[6] La France croit estre assez puissante pour faire que les Provinces-Unies du Pais-Bas continuent la guerre quand mesme les Suedois en sortiroient, et tant plus pour ce qu'en cela elle se croit appuyée de monsieur le prince d'Orange.

L'histoire faicte par monsieur Hoofd n'est pas bien receue;[7] la mienne si un jour elle vient en lumière le sera encore moins. Je ne fais poinct d'estat de la pouvoir faire imprimer ou en France ou en Hollande.[8]

Nous n'avons poinct de changement notable[9] icy depuis la mort de monsieur le cardinal, sinon qu'il semble que les princes du sang à la cour precederont les cardinaux. Pour le reste, le roy ne veult pas que l'on croye qu'il ayt esté forcé par le cardinal et pourtant n'a pas voulu donner audiance à madame de Vendosme et a faict defence de laisser entrer au royaume et aux villes les relegués. Treville, Barada, Saint-Simon[10] n'ont pas veu encore le roy. A monsieur le frere du roy on

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 120.

2 De Leipziger garnizoenscommandanten Joachim von Schleinitz en Christoph Trandorf zagen spoedig in dat hun situatie hopeloos was. Op 6 december gaven zij zich over aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson.

3 Van Zweedse zijde werd aangedrongen op een opmars van het Frans-Weimarse leger in de richting van de Opperpalts en Frankenland; vgl. no. 5991.

4 Wederom werden berichten over een Frans-Beierse toenadering opgevangen (*Doc. Boh.* VI, p. 448 no. 1371, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 222).

5 In de Republiek begon koningin Henriëtte Maria haar politieke krediet te verliezen. Zelfs degenen die haar steeds in bescherming hadden genomen, begonnen over te hellen naar een genuanceerder oordeel over de Engelse tweedracht.

6 In oktober waren Wilhelm Salentin Ketzgen von Gerritshoven en Dr. Lambert Nothen door de keurvorst-aartsbisschop van Keulen naar de Republiek gezonden om in Den Haag te spreken over een verdrag waarbij alle betrokkenen zich zouden verplichten tot het terugtrekken van hun troepen uit het gebied tussen de grens van de Republiek en de Weser (de Westfaalse Kreits). Uiteindelijk stuitten de plannen af op het veto van de nieuwe Franse bewindsman Jules Mazarin (Foerster, *o.c.,* p. 218-223).

7 Joachim de Wicquefort hielp zijn 'neef' Pieter Cornelisz. Hooft bij de uitreiking en de verzending van de presentexemplaren van diens nieuwste werk. Nog voordat hij zijn exemplaar van de *Neederlandsche Histooriën* mocht ontvangen (januari 1643), meende Grotius al: 'De Hoofdii historia credo sermonis duritiem non omnibus placituram'; vgl. no. 5303 (dl. XII), en *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 447 no. 1127 en p. 476 no. 1143.

8 Grotius' *Annales et historiae de rebus Belgicis,* Amsterdam 1657 (*BG* no. 741).

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 20 december 1642 (no. 6007).

10 De op last van Richelieu ontslagen koninklijke gunstelingen Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville), François de Baradat (Barradas) en Claude de Rouvroy, hertog van Saint-Simon (*Tallemant des Réaux* I, p. 339-342).

faict esperer quelque addoucissement, s'il se gouverne bien. Madame de Lansac demande sa demission n'estant pas trop bien avec la reyne, à qui le roy a donné le

diamant qu'il avoit eu du cardinal disant qu'il venoit du plus grand ennemy qu'elle avoit eu. Le roy va au Conseil et cela va bien, mais qu'il dure. Les querelles sont grandes entre le mareschal de Bressé et madame d'Esguillon, et ledict mareschal recherche l'adjonction de monsieur le prince, promettant de faire cesser à cause de la minorité la renuntiation que sa fille la duchesse d'Anguien a faict touchant la succession.

Entre les memoires que le roy a laissés au cardinal [*sic*], on dict qu'il y en a sur les causes de la punition et esloignement de plusieurs, sur celles de la guerre contre la maison d'Austriche, sur les moyens de la continuer ou de faire la paix, sur la reunion de l'eglise.

Monsieur d'Erlach est revenu à Brisac n'ayant rien peu faire contre Dutlingen à cause de l'opposition de Mercy. On croid le roy d'Espagne revenu à Madrid. Il y a des bruicts incertains qui disent que les Espagnols sont chassez de Tortosa et sont revenus au siege de Lerida et qu'au Piedmont les François assiegent Seraville. Les soldats du Lutsenburg ont pillé quelques villages de la France.

Il y a querelles entre messieurs de Harcourt et de La Millerai.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6009. 1642 december 20. Van J. Symenssen.[1]

Edelen gestrengen heere,

Nadat ick diversse tochten hebbe gedaen in Oost-Indiën, alwaer ick nu laest voor schipper ben vandaen gecoomen in de dienst van de edele heeren bewinthebberen der geoctroyeerde Oostindisse compangnie weegens de caemer Amsterdam ende door de zeegen des heeren goede middelen hebbe geprospereert ende noch lust hebbe om meerder eer te behalen, soo is 't dat ick mijn t'uwaerts adresseere,[2] instantelijck versoeckende uEd. mijn saeck op 't favorabelste ten dienste van sijnne coonincklijcke Majesteit van Vrancrijck gelieft aen sijne Majesteit voor te stellen, te weeten dat ick mijn dienst aen sijn Majesteit presenteer om op mijn ende mijn meedestanders kosten uyt te rusten een ofte twee wel gemonteerde scheepen om daermeede met coonincklijcke commissie te gaen naer Oost-Indiën om daer uyt den naem ende vanweegen sijn coonincklijcke Majesteit met de heydensse natiën handel te moogen soecken ende te maecken op soodanige plaetsen als 't mij vrij

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 22, 15. Oorspr. Het handschrift is dat van een geoefend schrijver (een klerk uit de omgeving van de Amsterdamse briefschrijver 'Geraerd van Vreelandt'?). De onbekende schipper moet deze zomer teruggekeerd zijn met de vloot die in december 1641/januari 1642 de rede van Batavia had verlaten; vgl. J.R. Bruijn, *Dutch-Asiatic shipping* III (Homeward-bound voyages), p. 44-47. Vermoedelijk zal hij niet te vereenzelvigen zijn met de opperkoopman Jan Symonsz. die vanaf 1637 niet al te eerlijk kantoor hield op de Banda-eilanden (*Generale missiven van gouverneurs-generaal en raden aan heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie* II (1639-1655), p. 286-287).

2 Het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie liep tot 1 januari 1643. Bezorgdheid over de toekomst zou de aanleiding kunnen zijn tot het opstellen van deze brief aan de Zweedse ambassadeur te Parijs.

sal staen uyt den naem van sijn coonincklijcke Majesteit sulcx te moogen doen, ende dat op deselve manier als de edele bewint-hebbers der Oostindisse compangnie in Hollant hun handel in 't begin ende doorgaens met die heydensse nasiën hebben gedaen, niet twijffelende ofte sal met Gods hulp in corte jaren aldaer des conninckliijcke Majesteits handel en gesach in groot extym onder die natiën brengen, waeruyt mijn groot avantsement bij sijn coonincklijcke Majesteit te hoopen staet.
Presenteer

oock uyt Vranckrijc zee te neemen ende in 't weederomkoomen aldaer sal ariveeren ende de ingeladen retouren in Vranckrijck sal vercoopen ende van de vercofte goederen voor de eerste reys sal betalen vijf van 't hondert, mits vorders van alle coonincklijcke pretensye voor de eerste reys bevrijt te sijn, soo in 't uyt- als incoomen. Hierop wenste wel dat uEd. mij geliefde waerdig te achten met de eerste geleegentheyt te adviseeren ende soo ick de comissye verkrijge, sal uEd. soodanige danckbare schenckagiën van kostelijcke rariteyten vereeren dat uEd. reden sult hebben vernoecht te sijn.

Hiermeede, edelen gestrengen heere, beveele uEd. in de beschermínge des hoogsten ende blijve,

uEd. dienstbereyden,
Jan Symenssen.

A Amsterdam, den 20^{en} Desember 1642.

UEd. sult mij connen laten beschrijven in mijn logement ten huyse van den eersaemen, seer discreeten s[eigneu]r Pietter de Wintter in 't Schip van Damiaten bij de Haringpackerstooren tot Amsterdam.[3]

Adres: Den edelen gestrengen heere, de heere Hugo de Groot, ambassadeur weegens de croon Sweeden bij sijn coonincklijcke Majesteit van Vranckrijck, à Parijs. Port 13 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 31 Dec.

En in dorso: 20 Dec. 1642 J. Simonszoon.

6010. 1642 december 21. Van S. Sorbiere.[1]

Illustrissime domine,

Non potui reverendi viri domini Riveti precibus negare epistolium,[2] quod videbis annexum responsioni ad Votum tuum, in domini Milleterii amarum mehercule scriptum, quo Prodromum Rivetianum exceperat.[3] Non ignoras quam sim obnoxius viro illi optimo, cuius benignitate nactus sum extra patriam rebusque afflictissimis

3 De herberg 'Het Schip van Damiate'. Dit huis bij de voormalige Haringpakkerstoren was op 20 januari 1633 door Pieter de Winter op een executieverkoping voor 8600 gulden gekocht; zie I.H. van Eeghen, 'De restauratie van prins Hendrikkade 5' in *Amstelodamum, maandblad* 55(1968), p. 181-183.

1 Copie Parijs, Bibl. Nat., fonds latin 10352, f. 45^{v}.

2 Samuel Sorbière, een voormalig protégé van Grotius (vgl. no. 5671), had ter plaatsing in Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum,* Leiden 1643 (maar reeds vóór Kerstmis 1642 beschikbaar) een felle aanval op het werk van de Franse verzoeningstheoloog Théophile Brachet de La Milletière geschreven. Voor dit doel bediende hij zich van het pseudoniem 'Cuthbertus Highlandius' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 340).

3 De *Rivetani prodromi, Milleterium turbuarum et calumniarum inique arcessentis, crurifragium, eiusdem serioludicra Milleterii opera, suam in pacificandis religionis controversiis fidem et constantiam tuentis,* Parijs 1642, was Brachets antwoord op de *Prodromus* die André Rivet in zijn *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) had laten verschijnen.

optatum diu tranquillitatis portum.[4] Nullum tamen με ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων[5] quod praeter mentem meam sit, aut quod mihi a recta ratione alienum videatur. Nam licet pacem ecclesiasticam, qualem voluit promovere admiranda tua sapientia, percupiam, non potui probare tenebras domini Milleterii, nec acerbitatem styli

4 Aan de Haagse hofpredikant André Rivet had Samuel Sorbière de aanstelling tot gouverneur in de familie van Friedrich I Magnus, Wild- und Rheingraf in Neuviller, hoofdofficier in Staatse dienst, te danken.

5 Homerus, *Ilias* 4, 350.

et rei familiaris sustinendae scopum. Si post primum et alterum scriptum siluisset, multo pluris virum fecissem, sed tot edita volumina indubitatam faciunt mercede conductam manum atque ita praeclari facinoris suscepti gloriam deseruit.[6] Haec autem nolui te celare, quem - Deum testor χαρδιογνώστην - instar numinis alicuius veneror, ut constet tibi propositi mei ratio atque ita aequi bonique consulas oris mei infirmitatem, qua sola sum obsecutus domino Riveto, nullo vero ductus odio in dominum Milleterium aut maledicendi studio, quod a moribus meis est alienissimum. Quare te vehementer rogatum velim ne cum ullo communices epistolas istas neque superiores aut quidquid narravi de scriptiuncula mea, quam si vacat leges et una litura si displiceat tota expunges.

Vale, illustrissime domine, et perge favere tuo addictissimo humillimoque clienti.

Hagae Comitis, 21 Decembris 1642.

6011. 1642 december 22. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Librum Riveti contra tuum Votum iam mitto.[2] Est is etiam amarulentior prioribus scriptis. De tuis quae publica tangunt non nisi in generalibus terminis agit, epistolam principis praeterit, Vairii vero vellicat.[3] Quid illi libuerit locum Balduini de Duareno praeponere nemo scit, certe virus suum in te evomere voluit.[4]

Inquiram ecquis sit mortalium eo nomine quo scripta est epistola hic subnexa, quae solum Mileterium tangit, sed puto fictitium esse nomen.[5] Ego me agnosco in iis verbis, ubi mentio fit epistolae viri maximi ad fratrem, quam amicis ostendisse me scio, sed ea res quomodo ad alios pervenerit assequi nequeo.[6]

Ordines Hollandiae conventum dissipavere suum, iterum redituri sub Ianuarii medium, ad quod tempus etiam Selandos conscripsere. Exauctorationem eorum militum qui hic merent et in Anglia militant, itemque reductionem reliquarum

6 De tekst geeft: ‘desservat’.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 272. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 5998, beantw. d. no. 6021 (dl. XIV).

2 Zaterdagavond 13 december 1642 kwam de 21ste en daarmee laatste katern van Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* van de drukpers van de Leidse boekdrukkers Elzevier. Enkele dagen later schafte Willem de Groot zich een exemplaar aan (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 338 en p. 347).

3 De Haagse hofpredikant onthield zich van commentaar op de door Grotius in diens *Votum* (*BG* no. 1183) openbaargemaakte brief van Frederik Hendrik; vgl. no. 5968. Daarentegen sprak hij wel vrijuit over de andere gepubliceerde brief, die van zegelbewaarder Guillaume du Vair, bisschop van Lisieux, dd. 13 juni 1621 (*Apologeticus,* p. 306).

4 Op de verso-zijde van de titelpagina leest men: ‘Ex Francisci Balduini libello, sub Christianorum iurisconsultorum nomine, Argentorati apud Christianum Mylium edito, anno MDLVI, pag. 9: Ac viri sane boni ... praecipites ruerent in omnem reprobae mentis caecitatem’, gevolgd door ‘Haec ille de Fr. Duareno. Mutato nomine, de quo fabula narretur, sagax lector facile divinabit’.

5 De laatste pagina's van zijn boek (pp. 312-321) had Rivet vrijgegeven voor een brief die ‘Cuthbertus Highlandius’ (pseudoniem voor Samuel Sorbière, zie no. 6010) hem had geschreven over het werk van de Franse verzoeningstheoloog Théophile Brachet de La Milletière.

6 Vgl. no. 2907 (dl. VII). De vermelding komt voor op p. 320 van de *Apologeticus*.

centuriarum a 200 ad 150, ab 150 ad 120 et ab 120 ad centum capita decreverunt Ordines huius provintiae sine Foederatorum suffragio.[7]

7 De Staten van Holland gingen op zaterdag 20 december uiteen. Op de laatste vergaderdag vóór het kerstreces viel alle aandacht op de kwestie van de troepenreductie (*Res SH,* dd. 20 december 1642).

Multa hic in principem inclementer dicuntur et quidem liberrime.[8] Middelburgenses cives aliquot magistratui libellum obtulere adversus Knutium.[9] Idem fecere aut facturi sunt Vlissinges, qui et publicum regimen incusant. Sument sibi inde exemplum Hollandi a concionatoribus ad id incitati.[10] Quorsum haec res spectet, tu optime iudicabis.

Proxima septimana Amstelodamum cogito, cum Vossio, Blavio aliisque coram acturus. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXII Decembris 1642.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 31 Dec.

En in dorso: 22 Dec. 1642 W. de Groot.

6012. [1642 december 23]. Aan C. Marin.[1]

J'ay receu vostre lettre du XIV de Novembre. Je ne manqueray [pas] de me souvenir des Grisons,[2] quoyque je sçay qu'icy on a assez grand' aversion d'eux à cause des choses passées, desquelles je ne me veux pas constituer juge.

Les affaires icy demeurent telles[3] qu'elles ont esté avant la mort du cardinal. Mazarin [est le] principal au Conseil du roy et gouverne comme doibt un estranger avec beaucoup de courtoisie. Le roy [v]a au Conseil, auquel sont messieurs de Chavigny et des Noyers. Le chancellier et l'intendant sont, l'un à Paris, l'aultre à Saint-Germain.[4] On prepare tout pour faire la guerre puissamment l'année qui vient et principalement pour faire bien payer l'armée de Guebrian.

Nous apprenons qu'on s'est de nouveau bat[t]u en Angleterre et attendons les particularitez. La reyne d'Angleterre est encore en Hollande.

8 Frederik Hendrik kreeg de telkens terugkerende beschuldiging te horen dat hij te groot belang hechtte aan het onderhouden van goede betrekkingen met het ‘paapse’ huis Stuart.
9 De calvinisten in Zeeland die het beleid van de prins scherp veroordeelden, verhaalden hun gramschap op diens vertegenwoordiger in Zeeland, Johan de Knuyt.
10 Zeer parlementsgezind was het pamflet ‘Den Britannischen Blixem, of subijte verwerringhe, in Enghelandt, Schotlandt, ende Yerlandt, tot waerschouwinghe van de Geunieerde Provincien ... door een trouwen liefhebber, G.L.V.’, z. pl. 1642 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4869).
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 122. Antw. op een ontbrekende brief.
2 In Graubünden nam de invloed van de protestantse ingezetenen in steeds sterkere mate toe. Hun voorstellen tot een onafhankelijker beleid ten opzichte van het Habsburgse huis werden met gemengde gevoelens ontvangen (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 474).
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 20 december 1642.
4 Kanselier Pierre Séguier en Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, staatssecretaris van financiën.

Les imperiaux remuent tout ce qu'ils peuvent pour secourir Leipsich. Si monsieur de Guebrian se joinct au mareschal de Torstenson comme on dit, on pourroit bien venir au second combat.

Les mareschaux de France sollicitent touts pour la liberté du mareschal de Bassompeire. S'ils l'avoient obtenu, les Suisses et Grisons auroient icy un puissant amy.[5]

Je demeure,
le vostre.

Bovenaan de copie staat: Marini.

6013. 1642 december 25. Van Christina van Zweden.[1]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps haereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis ac magnifice nobis sincere fidelis,

Cum gravibus de caussis et re apud nos exactius perpensa modernum Lusitaniae regem Johannem eius nominis Quartum pro rege agnoverimus, et legatum eius Serenitatis superiori anno cum is hic esset, dignum censuerimus, qui ad modum aliorum regiorum legatorum, quoad exceptionem, titulos, honorem et caeteras caeremonias, a nobis tractaretur,[2] nunc autem intellexerimus praetactum regem ordinarium legatum suum in Galliis habere constituisse, te proinde celare consilium quod nobis placuit noluimus, hisce tibi mandantes ut qui dignitatem vicesque nostras inibi sustines, facilem te dicto legato regio Lusitanico praebeas, exhibendo illi honorem et caetera quae moris est aliis legatis regiis testari officia, neque in illis quae eiusmodi ceremonias attinent, difficultatem ipsi moveas, dignitatem interea nostram atque regni de caetero sartam tectamque servaturus.[3]

Atque hisce te Deo gratiose commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Petrus Brahe, comes in Wissingsborg, R.S. drotzetus, m.pp.
Gustavus Horn, loco R.S. marschallii.
Claudius Fleming[h], loco R.S. ammiralii, m. propria.
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.
Gabriel Oxenstierna, liber baro in Moereby et Lindholm, R.S. thesaurarius, m.p.

5 François de Bassompierre (1579-1646), maarschalk van Frankrijk, die, voordat hij in 1631 werd gearresteerd, enkele belangrijke missies naar Zwitserland had ondernomen (*DBF* V, kol. 762-764).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 9. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers.

2 Resident João de Guimarães, de toekomstige ambassadeur in Engeland 1650-1651 (Prestage, *The diplomatic relations,* p. 118-127).

3 De Portugese ambassadeur in Parijs Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, had in augustus een onhoffelijkheid begaan. Bij zijn eerste kennismaking was hij zo vrij geweest ambassadeur Grotius een niet al te eerbiedig schrijven van zijn collega in Zweden aan te bieden; vgl. no. 5841.

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 15 Decembris anno 1642.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Febr.

6014. 1642 december 25. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

C'est à la verité une grande nouvelle que vous me donne[z] par la vostre du 8 courrant[2] de la mort du cardinal-duc de Richelieu, les conseils duquel admirables ont eu cela d'extraordinaire par-dessus les autres qu'ils ont esté accompagnés d'un singulier bonheur, qui a paru en toutes ses actions et qui pourtant meriteront la memoire immortelle. Il est mort comblé de tous les honneurs qu'un gran homme sçauroit desirer et c'est en un temps que le party contraire est mis si bas que si ses successeurs voudront parachever ce qu'il a commencé, ils viendront bientost à but de son desseing, pourveu qu'avec l'estat ils repurgent aussy l'Esglise chrestienne des abus qui s'y sont glissés, car autrement si la France ne cerchera que ce qui sent la terre, il est à craindre qu'elle ne seigne du nez aussy bien que l'Espagne.

Nostre diete de Bade[3] est finie more solito. On n'y a fait autre chose que de resouldre une lettre que les Suisses escriront au roy touchant la neutralité de la Contée, et ceux de Costance y ont porté des plaintes contre monsieur d'Erlache[4] qu'il ait violé la paix hereditaire que les Suisses ont avec l'Austriche en saccageant le pays autour de Costance, et quant aux autres points, qui touchent leur differend de relligion, on en a remis la deliberation à un autre temps plus commode.

La neige grande qui est tombée sur les Alpes empeche que nostre messager d'Italie ne peut passer, ne sçachant pourtant de vous dire plus de ce que je vous ay escrit il y a huit jours. On dit que les Espagnols se tiennent encor à Pontecuron et les François entre Tortone, Novi et Nizze de la Paille et que le vice-roy de Naples sera gouverneur de Milan et celuy qui est à present ambassadeur à Rome,[5] où on n'a rien encor conclu touchant l'affaire du duc de Parme.

Faites s'il vous plait des instances à monsieur Spiring qu'il se haste à me payer l'argent[6] qu'il me doit, car d'attendre un jour, tant s'en faut des sepmaines entieres de plus, ce m'est un gran dommage ayant eu il y a longtemps la patience d'un asne.

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin.

Zurig, ce 15/25 de Decembre 1642.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 280. Eigenh. oorspr.

2 De brief van 8 december 1642 (no. 5989).

3 De landdag die van 10 tot 20 december te Baden bijeengekomen was (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1261-1265).

4 Eind november zag Johann Ludwig von Erlach de weg vrij om met manschappen van de vestingen Breisach en Hohentwiel bliksemsnel door te dringen in het Zwabische land. De expeditie strandde echter door de terugkeer van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy.

5 Het verlies van Tortona werd de Milanese gouverneur Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, weliswaar zwaar aangerekend, maar de Spaanse autoriteiten gaven hem desondanks de eer om zich met een herovering te rehabiliteren (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 25-29).

6 Al geruime tijd had Marin geen betaling voor zijn diensten als Zweeds resident te Zürich ontvangen. Zijn klachten over het uitblijven van een financiële tegemoetkoming moeten doorgedrongen zijn tot resident Spiring Silvercrona in Den Haag; vgl. no. 5982.

Leipzig s'est finalement rendu,[7] ce qui faira advancer nostre armée vers l'Austriche. Je

7 De muren van Leipzig waren niet bestand tegen de Zweedse kanonnen. Op 6 december tekenden de plaatselijke garnizoenscommandanten de acte met de capitulatievoorwaarden.

vous supplie de baiser les mains de ma part à monsieur le comte de la Garde[8] et luy offrir ma maison s'il passe par icy en Italie.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec 12 Ian. 1643.
En in dorso: 15 Dec. 1642 Marin.

6015. 1642 december 26. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Van den cardinael,[2] gelijck eertijds van Julius Caesar, nemo loquitur mediocria, maer die gheen pensioenen van hem gehadt hebben, zijn meest tegen hem. Off die nu regieren lang eenigh zullen blijven, werdt getwijffelt. Ende Mazarini, nieuw ende vremd zijnde, can niet doen dat Richelieu dede; heeft oock de Bastille ende 't Bois de Vincenne[3] zoozeer niet tot zijn commandement, nochte zoo vrije dispositie van het geldt, waerdoor den andere zich dede ontzien ende gehoorzaemen.

Het oorlogh zullen wij noch hebben voor het toecomende jaer ende binnen dat jaer zullen wij zien wie van de nieuwe regierders - onder welcke alrede jalousiën zijn - het meeste credyt zal hebben bij den coning, ende uit diens humeur oordeelen wat wij hebben te verwachten. Van de schatten te Havre resteert weinigh, gheen millioen guldens. De fuick is tweemael gelicht, eens geduirende de ziecte te Narbonne, eens geduirende de ziecte te Parijs,[4] zoodat daerin vrij wat is verzuimt. De memoriën van den cardinael strecken om 't oorlogh te continueren, waerin de grootheit van alle de zijnen is gelegen, als La Millerai, Pontcurlé, de Breszez, Harcourt, Guiche.[5] De memoriën aengaende de eenicheit in de religie gaen niet vorder als voor Vrancrijck ende, zoo wij hooren, loopen meest op distributie van gelden. Om iet te doen dat den paus tegen zoude zijn, hebben zijne gedachten niet gestreckt ende zoude te zien staen off den staet van Vrancrijck zulcx wel zoude connen lijden; doch de libertés de l'Eglise gallicane lijden wel wat uitrecking. Mijn credyt is bij den cardinael noit groot geweest, alzoo hij niemant en conde lijden die zoude dencken: hoc non licet.

De geallieerde zullen in dezen tijd wel goede advertentie van noode hebben. De onlusten tuschen den geweesden cardinael ende den prince van Orangie ontstaen uit de tocht in Brabant[6] hebben noit zoodaenigh geweest off den cardinael heeft altijd gewenscht de progressen van zijne Hoocheit tegen Spaegnie. Den coninck

8 Magnus Gabriel De la Gardie, de in Frankrijk studerende zoon van de Zweedse rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 25a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. In Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 302, aangehaald onder de datum 26 januari 1642.

2 Richelieu was op 4 december overleden. De uitvoerder van zijn politieke testament was de ambitieuze Italiaanse kardinaal Jules Mazarin (*Lettres Mazarin* I, p. XIX-XXI).

3 De plaatsen waar Richelieu zijn tegenstanders liet wegkwijnen.

4 In zijn brieven van 13 december (vgl. nos. 6001 en 6002) ging Grotius van de veronderstelling uit dat het in Le Havre vergaarde kapitaal nog intact was. Blijkbaar dacht hij op dat moment niet meer aan de door hem gesignaleerde ‘lichting’ van mei 1642; zie no. 5728.

5 De naaste mannelijke familieleden van de overledene: Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, François de Vignerot, markies van Pont-de-Courlay, Urbain de Maillé, markies van Brezé, diens zoon Jean-Armand de Maillé-Brezé, hertog van Fronsac, Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en Antoine III de Gramont, graaf van Guiche.

6 De mislukte Frans-Staatse veldtocht van 1635 (Poelhekke, *Frederik Hendrik,* p. 441-455).

hoorende dat in Spaegnie vreuchd was over des cardinaels doot heeft gezegt dat de Spaignaerden daerom niet te beter coop en zouden hebben.

't Is onredelijck dat men den prins van Orangie wil quaelijck afnemen dat zijne Hoocheit

zijn geld gebruickt tot assistentie van zijne aengehylicte.[7] Ende nopende de religie meen ick niet dat de ministres reden hebben te clagen.[8] Zoo ick in deze conjuncturen in Hollant waere geweest, ick zoude van opinie zijn geweest dat men den coninck van Engelant in zijne wettelijcke autoriteit zoude behooren te mainteneren om de erkentenisse van oude weldaden, om het interest van alle potentaten ende om den naem niet te becomen van alle coningen tegen te zijn. Ick hoor iemant van qualiteit vanwegen de coninginne van Engelant is gegaen nae Denemarcken, Swede ende Polen om hulp te verzoucken. Zoo van buiten geen hulp en comt ende de Schotsche puritainen zich met de Engelsche puritainen voegen, zoo staen des conincx van Engelant zaecken zeer quaelijck.

Die grove luthersche[9] zal zichzelve dootloopen mettertijd. Hij en doet niet als om geld. Wie hem dat geeft om tegen mij te crijten, weet ick niet, maer wel dat daertoe geen luiden in Hollant zullen ontbreecken. Zoo iemant vandaer aen Hambraeus[10] schrijft, hij zal stoffe vinden om te antwoorden.

26 December 1642.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 26 Jan. [*sic*] 1642.

6016. 1642 december 27. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Germanus iste περιοδευτὴς apud aequos viros proderit nobis magis quam oberit. Ostendit enim qui mores nascantur ex his dissidiis quibus mederi volumus. Si quis ad Hambraeum scribat, puto quod rei est responsurum. Per se enim satis tardis est.[2] De Gallo[3] rogo ibi inquiras, nemo hic eum novit.[4]

Regi Angliae opto prosperiora, tum quia rex est, tum quia bonus rex.

Mylio opto quae optat, sed patris, ut audio, memoria non multum eum iuvabit.[5]

Inter eos qui hic nunc in regis consilio primas obtinent,[6] non sunt inimicitiae, sed simultates quaedam. Mazarinus ingenio valet et commendat eum cardinalitia dignitas.

7 Frederik Hendrik was zowel als schoonvader van de ‘princess royal’ Mary Stuart en als man van eer wel verplicht bijstand te verlenen aan de Engelse koninklijke familie.
8 In Hollandse en Zeeuwse kerken werd al gebeden voor de puriteinse broeders in Engeland.
9 Johann Seyffart van Ulm, de auteur van de lasterschriften *Hugo Grotius papista* en *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium ab omnibus Luteranis suscipiendi.*
10 Jonas Hambraeus, luthers predikant te Parijs, die beter dan wie ook een boekje open kon doen over zijn geloofsgenoot.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 946 App. no. 632. Antw. op no. 6003, beantw. d. no. 6028 (dl. XIV).
2 De uit Ulm afkomstige Johann Seyffart begon zich zo onmogelijk te maken dat de predikant van de lutherse gemeente in Den Haag besloot om eens bij zijn Parijse collega Jonas Hambraeus navraag te doen naar de antecedenten van die lastige en lasterende geloofsgenoot.
3 De onbekende verdediger van Grotius' theologische denkbeelden. Na lang aandringen gaf de ‘Gallus’ zijn identiteit prijs. In een schrijven aan Grotius dd. 26 januari 1643 (dl. XIV) maakte hij zich bekend als ‘Robert le Comte’.
4 Rivet en Sarrau wisten omstreeks de jaarwisseling al dat de ‘Gallus’ in werkelijkheid een aan lager wal geraakt Normandisch edelman was (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 350 en p. 362).
5 Adriaen, zoon van mr. Cornelis Adriaensz. van der Mijle, trad niet in het politieke voetspoor van zijn vader. Zijn carrière lag in het Staatse leger.
6 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 27 december.

Sed externus cum sit et nondum adulta potentia, neque amabitur multum nec, quantum alter ille, timebitur. Edictum contra fratrem regis in acta parlamenti relatum est, at non publicatum. Datum hoc ipsius precibus per epistolam et spes facta mitigandi edicti, si fidem suam regi approbet. Prin-

cipes sanguinis putantur praecessuri cardinales in aula regis, non in ecclesia. An Mazarinum videre debeam, mandata exspectabo. Non puto cardinales pati posse ut legati, etiam regii, sibi aequentur.

Ex iis quae tu ad me scribis de rebus Batavicis et aliis, video Nobilitatem addictam principi.[7] Consensum tantum civitatum miror in re non nimis aequa. Princeps tamen, ut puto, cum tempore occasiones inveniat disturbandi istam consensionem. De maris possessione servanda laudo Hollandorum curam. Zelandos hac in re eiusdem sententiae fore arbitror.

Vrelandius[8] mihi per literas molestus esse non desinit. Si quid de eo habes, quaeso me doceas. Deinde commendes me matris precibus tuaeque uxori ac liberis,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

27 Decembris 1642.

6017. 1642 december 27. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Op de saecke van het oorlogh werdt hier seer ghelet en vooral tot de versterckinge ende betalinge van het leger van den graeve van Guebrian,[2] oock van de trouppes van monsieur Erlach, die meer volx becomen hebbende, oock Dutlingen heeft becomen ende meent andere plaetsen te blocqueren,[3] soodat den hertoch van Wirtemberg sich van Tubingen heeft geretireert.[4]

Den coninck gaet veel in den raedt ende toont groote affectie aen de coninginne. De princen van 's coninx bloedt hebben gheobtineert dat sij vóór de cardinalen sullen gaen sijnde te hove, de cardinalen sullen voorgaen sijnde in de kercke ende elck aen den anderen de eere geven die bezocht werdt aen dengenen die hem comt

7 De Hollandse ridderschap nam geen deel aan de publieke commotie over het feit dat prins en Staten-Generaal toelieten dat officieren in Staatse dienst langs allerlei sluikwegen naar Engeland uitweken.

8 De Amsterdammer ‘Geraerd van Vreelandt’, een hardnekkig briefschrijver die steeds naliet Grotius te voorzien van deugdelijke referenties. Dit schijnt ook het geval te zijn in zijn vierde (onbekende) brief van medio december.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 27 december 1642, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 6 januari 1643).

2 Te lang hadden de Fransen de krijg in Duitsland verwaarloosd.

3 Johann Ludwig von Erlach, gouverneur van Breisach, schiep met zijn aanval op Tuttlingen een nieuw werkterrein voor het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant.

4 De *Gazette 1642,* no. 164, dd. 27 december 1642, kwam met de mededeling dat Eberhard III (1614-1674), hertog van Württemberg (*NDB* IV, p. 236-237), begin december van Stuttgart was uitgeweken naar Kirchheim aan de Neckar.

besoecken.[5] Men arbeit om den vorst van Beyeren te treecken tot de protectie van Vranckrijck,[6] gelijck voor desen den keurvorst van Trier.[7]

5 Kardinaal Jules Mazarin wijzigde de door Richelieu ontworpen préséancevoorschriften ten gunste van de prins van Condé en diens zoon Louis de Bourbon, hertog van Enghien.
6 Hertog Maximiliaan I van Beieren zocht contact met enkele Franse woordvoerders, maar deze besprekingen leidden evenwel niet tot het zenden van een officiële delegatie (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 222).
7 De Trierse keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern, die zijn bondgenootschap met Frankrijk moest bekopen met een tien jaar durende gevangenschap (1635-1645).

Voorts passeert den tijdt in preparatie van oorlog voor het toecomende jaer ende is heel Vranckrijck in goede rust.

Men meent hier dat des paus comportementen meer jalousie toonen tegen Vranckrijck als tegen Spaignie. 't Hof is seer schoon verdeelt in opiniën voor en tegen 't oorlogh. Den prince van Morgues is hier,[8] oock monsieur du Halier[9] en andere hoofden; den prince Tomas ende [den] hertoch van Longeville werden verwacht.[10] Men wil het leger van Catalogne verstercken tot XX duysent ende in Italië senden twee millioenen tot nieuwe verlichtinghen, vier tot de legertochten. Treville ende andere capitainen de la guarde sijn weder in dienst.[11]

Bovenaan de copie staat: Paris, den 27 December 1642.
In dorso: Paris, den 27 Decem. 1642.

6018. 1642 december 27. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Misit aliquoties ad me dominus Davausius[2] excusans morbum, alioqui ad me venturus. Non potui bene de causa communi merito et aegrotanti denegare salutationis officium. Vidi dona quae regina nostra ei contulit, digna et ea quae dedit et eo qui accepit. Multa dixit, ut crederem, eos qui regi nunc adsunt, esse cupidiores pacis quam fuit cardinalis Riceliacus. Ego Riceliacum nihil magis cordi habuisse quam bellum sat scio. Quid nunc futurum sit, adhuc latet. Sed certius aliquid iudicare poterimus, ubi apparebit in quem rex, qui ipse lassari negotiis incipit, maxime sit propensurus. Sunt enim iam nunc aemulationes et si famae credendum est, vincit Noyerius,[3] vir a sordibus remotus plus quam quisquam hic hoc saeculo, religioni suae addictus, quam caeteri.

Optabat dominus Davausius, viderem cardinalem Mazarinum et pontificis nuntium,[4] de nuntio pollicens fore ut ex aequo ab eo tracter. De Mazarino non idem dicebat. Videtur legatos etiam regios non ex aequo habiturus.[5]

8 Gedoeld zal worden op prins Onorato II Grimaldi van Monaco. De aanduiding ‘prince’ sluit identificatie met Mathieu de Morgues (1582-1670), abt van Saint-Germain, uit.
9 De Lotharingse gouverneur François de l'Hospital, sieur du Hallier.
10 Prins Tommaso Francesco van Savoye en Henri d'Orléans, hertog van Longueville, die van Mazarin een uitnodiging ontvingen om 's konings lof te horen over hun geslaagde campagne in Italië (*Lettres Mazarin* I, p. 8).
11 De door Richelieu op zijn sterfbed ontslagen koninklijke gardecommandant Armand-Jean de Peyre, graaf van Troisvilles (Tréville).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 115; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 249 no. 459. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 10.
2 De Franse gevolmachtigde ter vredesconferentie Claude de Mesmes, graaf van Avaux, die in september zijn post in Hamburg had verlaten om de laatste eer te bewijzen aan zijn vader Jean-Jacques de Mesmes, heer van Roissy († 30 oktober 1642).
3 Richelieu's trouwe staatssecretaris François Sublet, seigneur de Noyers, verdween op 10 april 1643 van het politieke schouwtoneel (*Lettres Mazarin* I, p. 151).
4 Girolamo Grimaldi († 1685), nuntius te Parijs 1641-1643 (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 1, p. 536-539).
5 Ambassadeur Grotius duldde geen onachtzaamheden in de préséancevoorschriften.

Controversia cum regii sanguinis principibus ita composita est,[6] ut in ecclesia praeeant cardinales, in consilio regis et aula regii sanguinis principes, de caetero domi quisque sui honorem deferat ei qui ad se venit. Mea res hic non vertitur. Faciam quod iubebor.

Galli nunc et minis et pollicitis id agunt, ut Bavarum ad suas partes pertrahant, quod

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 27 december 1642 (no. 6017).

tamen non puto successurum. Ut stipendia bene procedant exercitui Guebriani, magna hic cura est. Augentur et Erlachii copiae diciturque is simulato reditu Brisacum, alio itinere ut hostem deciperet, reversum cepisse Dutlingam, nunc et de aliis locis obsidendis cogitare. Caetera hyems transibit in disponendis belli consiliis.

Sum vero, excellentissime ac illustrissime domine, perpetuo sollicitus de Sublimitatis tuae valetudine, pro ea Deum orans, utpote,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XVII/XXVII Decembris 1642.

Pontificis consilia videntur ad Hispanum magis quam ad Gallum flecti. Princeps Monaeci, Halerius, duces alii hic sunt. Exspectantur vero princeps Thomas et dux Longavillanus. Bellifortius, ducis Vindocinensis filius, ad sua rediit sine ullo indultu.[7] Trevilius et custodum corporis centuriones alii in suas functiones rediere. Apparent in aula dissidiorum semina inter eos qui pacem et qui bellum malunt. Exercitus in Catalonia futurus dicitur XX millium. In Italiam duo milliones destinantur ad delectus novos, quatuor ad expeditiones.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Aulae status post obitum Riceliaci. Controversia praecedentiae inter cardinales et principes regii sanguinis; qua lege composita. Varia. In gratiam cardinalis in exilium acti redeunt.

6019. 1642 december 27. Aan J. de Wicquefort.[1]

De touts les discours[2] que l'on faict du feu cardinal-duc il n'y a aucun qui soit dans la mediocrité. Nous avons veu plusieurs poemes et discours faicts après sa mort à son honneur. Il y en a aussy d'aultre sorte, mais qui ne s'impriment poinct et le mareschal de Bressé,[3] s'offençant plus de ce qu'il n'a pas obtenu que luy sçachant du gré de ce qui luy est laissé, parle fort à son desavantage. Un escrivain n'a pas mal rencontré qui a dict qu'à la verité il s'estoit rendu maistre de l'esprit de son roy, mais que par là il a faict le roy le maistre des roys. Le roy ayant appris que les Espagnols s'en rejouissent a dict qu'ils n'auront pas meillieur marché pour cela.

Le roy est souventesfois à son Conseil et les affaires ne vont pas mal jusques à cet heure. Les discours que le cardinal a tenu au roy et, autant qu'on peut apprendre, ses memoires vont à la continuation de la guerre, laquelle sert à la grandeur de sa

7 François de Beaufort, zoon van César de Bourbon, hertog van Vendôme, die daags vóór het proces tegen de 'samenzweerders' Cinq-Mars en François-Auguste de Thou naar Engeland was uitgeweken; vgl. no. 5864.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 123.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven dd. 26-27 december 1642 (nos. 6015, 6017 en 6018).

3 Urbain de Maillé, markies van Brezé, die uit de erfenis van zijn zwager Richelieu niet kreeg wat hij zichzelf had toegedacht.

maison. Et il a dict qu'en la continuant quelque temps on aura la paix telle qu'on voudra. On croit qu'il a faict esperer au roy la revolte des vice-roys des Indes Occidentales, laquelle selon toute apparence seroit suivie de celle de Naples, Sicile, Milan et peut-estre de quelques provinces de l'Espagne. Mais si un si grand abbaissement de l'Espagne, en un temps que la France faict si bien ses affaires, seroit le soubhaict general des princes neutres, à cela il y a à penser.

On met icy bon ordre pour augmenter et bien payer l'armée de monsieur de Guebrian, sur quel subject je vous ay mandé ce que le roy m'avoit dict sur ce que j'avois dit à sa Majesté.

Cela estant faict, s'il sera à propos que ledict comte se joigne au mareschal Torstenson pour donner un nouveau combat, ou bien qu'ils agissent en divers endroicts, de cela il fault laisser les soings à ceux qui sont sur les lieux.

Nous croyons icy par les advis de Cassel et de Coulogne que Leipsich est aux nostres,[4] ce qui ouvrira le chemin pour aller plus avant. On parle icy de travailler afin que la Baviere se mette du costé du roy, ce que je ne croy pas que reussisse. On augmente les trouppes de monsieur Erlach et ne doubte-[t]-on plus qu'il ait pris Dutlingen nonobstant le bruict qui a courru au contraire. Les princes du sang ont triumphé icy sur les cardinaux et les precederont au Conseil et à la cour et n'ont besoing d'aller aux eglises où les cardinaux seront et voudroient proceder.

Je seray tousjours, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

27 Decembre.

On tient que le pape se met plus du costé de l'Espagne que de la France. Le prince de Monaco, monsieur du Halier et d'aultres chefs sont icy. A la cour les uns sont pour la paix, les aultres pour la guerre. Cependant on veult faire l'armée de Catalogne de 20 mille hommes et destine-[t]-on en Italie deux millions pour les levées, quatre pour la campagne. Monsieur le duc de Beaufort est revenu chez luy sans rien dire. Treville et autres capitaines de guardes sont revenus en leurs charges. Quelques-uns disent que le duc Charles est mort, aultres fou, ce que je croy.[5]

Bovenaan de copie staat: Vicquefort.

6020. [1642 december 30]. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu les vostres du 24 de Novembre et 1 de Decembre. Nous avons les nouvelles que Leipsich s'est rendu aux nostres. Les imperialistes n'ont esté receus qu'à discretion et ont pris service soubs le mareschal Torstenson. Les Saxons ont eu liberté d'aller là où ils vouloient.[2] La ville donne des habits à toute l'armée. Le chasteau aura guarnison des Suedois et dans la ville il y aura un gouverneur et une

4 Lennart Torstensson bevestigde met de inname van Leipzig op 6 december eens te meer de stootkracht van het Zweedse leger.

5 Hertog Karel IV van Lotharingen, die volgens de *Gazette 1642,* no. 164, dd. 27 december 1642, druk doende was geld te vorderen van de stad Worms.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 125. Antw. op twee ontbrekende brieven; vgl. no. 5992.

2 De Leipziger garnizoenscommandanten Joachim von Schleinitz en Christoph Trandorf tekenden op 6 december de capitulatievoorwaarden. Deze handtekening kwam hen duur te staan, want niet lang na hun vertrek uit de stad werden zij door keurvorst Johann Georg I van Saksen in het gevang geworpen (*Doc. Boh.* VI, p. 447 no. 1370). Voor het nieuws over de capitulatie, zie *Gazette 1642,* no. 165, dd. 27 december 1642.

compagnie en guarde. Le mareschal de Guebrian marche, on croid, vers la Franconie pour faire diversion.[3]

Il y a quelque mescontentement en Hollande de ce que monsieur le prince d'Orange a permis à quelques capitaines d'aller servir le roy d'Angleterre. On croid que la reyne d'Angle-

3 Op 8 december lag het Frans-Weimarse leger tussen Mühlhausen en Leipzig, maar zodra maarschalk Guébriant vernam dat Richelieu overleden was, liet hij zijn leger terugkeren naar het westelijke front (*Episodes Guébriant,* p. 298-309).

terre vient icy pour veoir si elle peut obtenir quelque secours du roy. Quatre mille bourgeois de Londres ont presenté requeste au parlement afin qu'on vienne à quelque accommodement.[4]

Nous avons icy belle noblesse suedoise: le comte de la Guarde, fils du grand mareschal du royaume,[5] les barons Bielke et Sparre.[6]

Je n'oublie pas l'affaire des Grisons, mais voudrois qu'il y eut icy quelqu'un de leur part.

Je suis [etc.].

Bovenaan de copie staat: Monsieur Marini.

4 De ‘petition from several citizens of London to Parliament for peace’ kreeg in het Parlement een slechte ontvangst (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 43-45; *CSP Ven. 1642-1643,* p. 218 en p. 222). De afkeurende woorden die op 19/29 december over dit stuk in het Lagerhuis werden uitgesproken, lokten nog meer petities van deze aard uit (*Catalogue of the pamphlets collected by George Thomason* I, p. 205-214).

5 Magnus Gabriel De la Gardie, zoon van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie.

6 De baronnen Bielke en Sparre hadden nog niet zo lang geleden een ‘tour’ naar Italië gemaakt; vgl. no. 5884 (Gustav en Svante Bielke) en no. 5710 (Erik Larsson Sparre af Ulfåsa of Axel Carlsson Sparre af Sundby).

Registers

1. Lijst van afkortingen en geraadpleegde werken

Aa, A.J. van der - Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, I-XIII, Gorinchem 1839-1851.
Aa, A.J. van der - Biographisch Woordenboek der Nederlanden, I- VII (f^o), Haarlem 1852-1878; anast. herdruk Amsterdam 1969.
Acta pacis Westphalicae. Im Auftrage der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte herausgegeben von M. Braubach und K. Repgen, I- , Münster 1962- .
Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux = J. Aymon, Tous les synodes nationaux des eglises reformées de France, auxquels on a joint des mandemens roiaux et plusieurs lettres politiques, I-II, 's-Gravenhage 1710.
Adagia, zie Erasmus.
ADB = Allgemeine deutsche Biographie, I-LVI, Leipzig 1875-1912.
AE = Archives du ministère des affaires étrangères.
Ailly, A.E. d' - Historische gids van Amsterdam. Achttien wandelingen, Amsterdam 1949.
Aitzema (f^o) = L. van Aitzema, Saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, I-VI (f^o), 's-Gravenhage 1669-1672.
Albrecht, D. - Das konfessionelle Zeitalter, II: Die Herzöge Wilhelm V. und Maximilian I., in: Handbuch der Bayerischen Geschichte; II: Das alte Bayern. Der Territorialstaat vom Ausgang des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts, herausgegeben von M. Spindler, München 1969, p. 351-409.
Album Scholasticum Lugd.-Bat. = Album scholasticum Academiae Lugduno-Batavae MDLXXV-MCMXL, samengesteld door CA. Siegenbeek van Heukelom-Lamme, Leiden 1941.
Album studiosorum Acad. Franekerensis = Album studiosorum Academiae Franekerensis (1585-1811, 1816-1844), I: Naamlijst der studenten, onder redactie van S.J. Fockema Andreae en Th. J. Meijer, Franeker [1968].
Album studiosorum Acad. Groninganae = Album studiosorum Academiae Groninganae, uitgegeven door het Historisch Genootschap te Groningen, Groningen 1915.
Album studiosorum Acad. Lugd. Bat. = Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV- MDCCCLXXV, 's-Gravenhage 1875.
Allgemeiner Bildniskatalog von Hans Wolfgang Singer, I-XIV, Leipzig 1930-1936.
Amstelodamum, jaarboek = Jaarboek der Vereeniging Amstelodamum (Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum), Amsterdam 1(1902)- .
Amstelodamum, maandblad voor de kennis van Amsterdam, Amsterdam 1(1914)- .
Andrea, F. d' - Repertorio bibliografico dei Frati Minori napoletani, Napels 1974. Documenti, studi e sussidi, 1.
ARA = Algemeen Rijksarchief.
Archives curieuses, zie *Procez*.
Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau, recueil publié par G. Groen van Prinsterer, Deuxième série, I-V en Register, Utrecht 1857-1862.
Archivo de Simancas, Catálogo XIV. Secretaría de estado. Negociación de Roma. Años 1381 a 1700, por T. Gonzáles, Valladolid 1936.
Archivo de Simancas, Catálogo XVI. Papeles de estado de la correspondencia y negociación de Nápoles. Virreinato, por R. Magdaleno, Valladolid 1942.

Archivo de Simancas, Catálogo XXIII. Papeles de estado. Milán y Saboya (siglos XVI y XVII), por R. Magdaleno, Valladolid 1961.
Archivo de Simancas, Catálogo XXV. Papeles de estado. Génova (siglos XVI-XVIII), por R. Magdaleno, Valladolid 1972.
Archivo de Simancas, Catálogo XXVII. Estados pequeños de Italia (siglos XVI-XVIII), por R. Magdaleno, Valladolid 1978.
Arnaud, E. - Répertoire de généalogies françaises imprimées, I-III, Berger-Levrault 1978-1982.
Atlas van Stolk. Katalogus der historie-, spot- en zinneprenten betrekkelijk de geschiedenis van Nederland, verzameld door A. van Stolk Cz., gerangschikt en beschreven door G. van Rijn en C. van Ommeren, I-X en Register, Amsterdam etc. 1895-1933.
Atsiz, B. - Das Osmanische Reich um die Mitte des 17. Jahrhunderts, München 1977. Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, begründet von R. Trofenik, 21.

Báthory, zie *Etienne Báthory*.
Beresteyn, E.A. van - Bijdragen tot de genealogie van het geslacht De Groot, in: De Nederlandsche Leeuw 43(1925), kol. 161-189.

Beresteyn, E.A. van - Iconographie van Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1929.
Berkis, A.V. - The reign of duke James in Courland 1638-1682, Lincoln Nebraska 1960.
Bernard de Saxe-Weimar = Noailles, le vicomte de, Episodes de la guerre de Trente Ans. Bernard de Saxe-Weimar (1604 à 1639) et la réunion de l'Alsace à la France, Parijs 1908.
BG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1950.
B_sG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits sur Hugo Grotius imprimés au XVIIe siècle, 's-Gravenhage 1961.
Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme, I-II, Kampen 1978-1983.
Biografisch Woordenboek van Nederland, onder eindredactie van J. Charité, I- , 's-Gravenhage 1979- . Rijks Geschiedkundige Publicatiën.
Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon, bearbeitet und herausgegeben von F.W. Bautz, I- , Hamm [1975]- .
Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder, herausgegeben im Auftrag des Collegium Carolinum von H. Sturm e.a., I- , München etc. 1979- .
Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas, herausgegeben von M. Bernath e.a., I-IV, München 1974-1981. Südosteuropaïsche Arbeiten, 75.
Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck, zie *Schleswig-Holsteinisches biographisches Lexikon.*
BL = British Library, Londen.
Blesch, E. - Restitution der Pfalz und Beziehungen Karl Ludwigs zu England, diss. Heidelberg, Heidelberg 1891.
Blok, F.F. - Caspar Barlaeus. From the correspondence of a melancholic, Assen, Amsterdam 1976. Respublica literaria Neerlandica, 2.
BLS en *BLS N.F.* = Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män, I-XXIII, Ny Följd I-X, Stockholm etc. 1835 (^{2}1874)-1890.
BMHG = Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, Utrecht 1(1877), in 1969 voortgezet als Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden 83(1969)- .
BN = Bibliothèque Nationale, Parijs.
BNB = Biographie nationale publiée par l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, I- , Brussel 1866- .
Bodel Nijenhuis, J.T. - Bijlage A. Brieven van den Zweedschen kanselier J.A. Salvius aan Hugo de Groot, in: Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1862, p. 91-130.
Boer, M.G. de - Maarten Harpertsz. Tromp en zijn betrekkingen tot Robert Rich, second earl of Warwick, in: Tijdschrift voor Geschiedenis 60(1947), p. 50-56.
Boetzelaer, archief Van, zie Booy.
Booy, E.P. de - Inventaris van de archieven van de familie Van Boetzelaer 1316-1952, Utrecht 1982. Rijksarchief Utrecht, Inventaris 32.
Bots, H., en P. Leroy - La mort de Richelieu vue par des protestants, André Rivet et ses correspondants, in: Lias 4(1977), p. 85-98.

Bots-Leroy, Corresp. Rivet-Sarrau = H. Bots en P. Leroy (eds.), Correspondance intégrale d'André Rivet et de Claude Sarrau 1641-1650, I-III, Amsterdam 1978-1982.
B o x e r , C . R . - The Dutch in Brazil 1624-1654, Hamden Connecticut ^{2}1973.
Brandt-Cattenb., Leven = C. Brandt en A. van Cattenburgh, Historie van het leven des heeren Huig de Groot, I-II, Dordrecht, Amsterdam 1727.
Briefwisseling = P.C. Molhuysen, B.L. Meulenbroek e.a. (eds.), Briefwisseling van Hugo Grotius, I- , 's-Gravenhage 1928 - . Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie 64, 82, 105, 113, 119, 124, 130, 136, 142, 154, 179, 197.
Briefw. C. Huygens = De briefwisseling van Constantijn Huygens (1608-1687), uitgegeven door J.A. Worp, I-VI, 's-Gravenhage 1911-1917. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie 15, 19, 21, 24, 28, 32.
Briefw. P.C. Hooft = De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft, uitgegeven door H.W. van Tricht, I-III, Culemborg 1976-1979.
B r o w n , M . J . - Itinerant ambassador. The life of Sir Thomas Roe, Lexington Kentucky 1970.
B r u i j n , J . R . e . a . - Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries, I-III, 's-Gravenhage 1979-1987. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie 165-167.
BSHPF = Bulletin de la Société de l'histoire du protestantisme français, Parijs 1853- .
Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio locupletior

facta ... cura et studio A. Tomassetti, I-XXIV en App., Turijn 1857-1872.
BWPGN = J.P. de Bie en J. Loosjes, Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland, I-VI, 's-Gravenhage [1903]-1949.

Caix de Saint-Aymour, Notice = Notice sur Hugues de Groot (Hugo Grotius) suivie de lettres inédites publiées par le vicomte de Caix de Saint-Aymour, Parijs 1883.
Calvijn, zie *Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia*.
The Cambridge history of Iran, VI: The Timurid and Safavid periods, edited by P. Jackson and L. Lockhart, Cambridge etc. 1986.
Cardinal de Retz, Œuvres, édition établie par Marie-Thérèse Hipp et M. Pernot, Parijs 1984. Bibliothèque de la Pléiade, 53.
Catálogo, zie *Archivo de Simancas*.
Catalogue of the pamphlets, books, newspapers, and manuscripts relating to the Civil War, the Commonwealth, and Restoration, collected by George Thomason, 1640-1661, I-II, Londen 1908.
The Catalogus universalis. A facsimile edition of the Dutch booktrade catalogues compiled and published by Broer Jansz, Amsterdam 1640-1652, with an introduction and indexes by H.W. de Kooker, Utrecht 1986. Catalogi redivivi, 5.
C i o r a n e s c o , A . - Bibliographie de la littérature française du seizième siècle, Parijs 1959.
C i o r a n e s c u , A . - Bibliographie de la littérature française du dix-septième siècle, I-III, Parijs 1965-1966.
C l a r e t t a , G . - Storia della reggenza di Cristina di Francia, duchessa di Savoia. Con annotazioni e documenti inediti, I-III, Turijn 1868-1869.
Clavis Epist. = [D. van Alphen], Clavis epistolarum H. Grotii nunc primum edita, [1763] (*BG* no. 1211).
C o n g a r , P . , e . a . - Sedan et le pays sedanais. Vingt siècles d'histoire, Parijs 1969.
Corpus Christianorum. Series Latina, I- , Turnhout 1954- .
Corpus iuris civilis, editio stereotypa altera. I: Institutiones, recognovit P. Krueger, Digesta, recognovit Th. Mommsen. II: Codex Iustinianus, recognovit P. Krueger. III: Novellae, recognoverunt R. Schoell et G. Kroll, Berlijn 1877-1895.
Corresp. Mersenne = C. de Waard e.a. (eds.), Correspondance du P. Marin Mersenne, religieux minime, I- , Parijs 1932- .
Correspondance authentique de Godefroi comte d'Estrades de 1637 à 1660, publiée pour la Société de l'Histoire de France par A. de Saint-Léger et L. Lemaire, I, Parijs 1924.
Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle, recueil commencé par H. Lonchay et continué par J. Cuvelier avec la collaboration de J. Lefèvre, III: Précis de la correspondance de Philippe IV(1633-1647), Brussel 1930.
Correspondance de Henri d'Escoubleau de Sourdis ... , par E. Sue, I-III, Parijs 1839. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.
Correspondance inédite du comte d'Avaux (Claude de Mesmes) avec son père Jean-Jacques de Mesmes, sr. de Roissy (1627-1642), publiée par A. Boppe, Parijs 1887.
Courante 1642 = Courante uyt Italien ende Duytschlandt, etc., 1642 (Parijs, Bibliothèque Mazarine, Rés. Fol. 5028).

CSP Dom. = Calendar of state papers. Domestic series, of the reign of Charles I preserved in the State Paper Department of Her Majesty's Public Record Office, I-XXIII, edited by J. Bruce e.a., Londen 1858-1897.
CSP Ireland = Calendar of the state papers relating to Ireland, of the reign of Charles I, preserved in the Public Record Office, I-III, edited by R.P. Mahaffy, Londen 1900-1903.
CSP Ven. = Calendar of state papers and manuscripts, relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice, and in other libraries of Northern Italy, I-XXXVIII, edited by R. Brown e.a., Londen 1864-1940.

Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India. Anno 1624-1682, uitgegeven onder toezicht van J.A. van der Chijs e.a., I-XXXI, Batavia, 's-Gravenhage 1887-1931.
Dam, Pieter van, zie *Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie*.
D a v i e s , D . W . - The world of the Elseviers 1580-1712, 's-Gravenhage 1954.
DBF = Dictionnaire de biographie française, I- , Parijs 1933- .
DBI = Dizionario biografico degli Italiani, I- , Rome 1960- .
DBL = Dansk biografisk leksikon. Redactør Sv. Cedergreen Bech, I-XVI, Kopenhagen ^{3}1979-1984.
DEI = Dizionario enciclopedico italiano, I-XII, Suppl., Rome. 1955-1963.
D e k , A . W . E . - Genealogie der heren en graven van Egmond, 's-Gravenhage 1958.
D e k , A . W . E . - Graf Johann der Mittlere von Nassau-Siegen und seine 25 Kinder, Rijswijk 1962.

Demandt, K.E. - Geschichte des Landes Hessen, Kassel ^{2}1980.
Dethan, G. - Gaston d'Orléans. Conspirateur et prince charmant, Parijs 1959.
DHGE = Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques, I- , Parijs 1912- .
Diarium Chigi, zie *Acta pacis Westphalicae,* Serie III Abt. C Band 1.
Dibon, P. e.a. - Inventaire de la correspondance d'André Rivet (1595-1650), 's-Gravenhage 1971. Archives internationales d'histoire des idées, 43.
Dibon, P. e.a. - Inventaire de la correspondance de Johannes Fredericus Gronovius (1631-1671), 's-Gravenhage 1974. Archives internationales d'histoire des idées, 68.
Diccionario de Historia de España, dirigido por G. Bleiberg, I-III, Madrid 1979-1981.
Dichtw. = De dichtwerken van Hugo Grotius, uitgegeven door B.L. Meulenbroek e.a., I: Oorspronkelijke dichtwerken, I- , Assen 1970- .
Dicionário de História de Portugal, dirigido por J. Serrão, I-VI, Porto [1981].
Dickmann, F. - Der Westfälische Frieden, Münster 1959.
Dict. Théol. Cath. = Dictionnaire de théologie catholique, I-XV en Register, Parijs 1923-1972.
Digesten, zie *Corpus iuris civilis*.
DNB = Dictionary of national biography, I-LXIII, Suppl. I-III, 2nd Suppl. I-III, Londen 1885-1912.
Doc. Boh. = Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia, Hauptredaktion J. Kočí e.a., I-VII, Praag etc. 1971-1981.
Der Dreissigjährige Krieg im Elsass, zie Ellerbach.
Du Mont, Corps Dipl. = J. Du Mont, Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traitez d'alliance, de paix, de treve ... depuis le regne de l'empereur Charlemagne jusques à présent, I-VIII, Amsterdam 1726-1731.

EC = Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana, I-LXX, App. I-X, Suppl. I- , Barcelona, Madrid [1905]- .
Eeghen, I.H. van - Drie portretten van Rembrandt (Bruyningh, Cater, Moutmaker); Vondel en Blaeu, in: Negenenzestigste Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum, Amsterdam 1977, p. 55-72.
EHR = The English historical review, Londen 1(1886)- .
EI = Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti, I-XXXVI, App. I-III, Milaan, Rome 1929-1961.
Elias, J.E. - De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795, I-II, Haarlem 1903-1905.
Ellerbach, J.B. en A. Scherlen - Der Dreissigjährige Krieg im Elsass (1618-1648), I-III, Carspach, Mülhausen 1912-1928.
Elliott, J.H. - Richelieu and Olivares, Cambridge etc. 1984. Cambridge studies in early modern history.
Engelbrecht, Bronnen, V = Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, V, De Vroedschap van Rotterdam 1572-1795, door E.A. Engelbrecht, Rotterdam 1973.
Episodes Guébriant = Noailles, le vicomte de, Episodes de la guerre de Trente Ans. Le maréchal de Guébriant (1602 à 1643), Parijs 1913.

Epist. = H. Grotii epistolae quotquot reperiri potuerunt, Amsterdam 1687 (*BG* no. 1210).
Epist. eccl. = Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae, Amsterdam ^{2}1684 (*BG* no. 1241).
Epist. ad domum Succiae = Epistolae H. Grotii ad domum regiam Sueciae et alios Suecos omnes fere ineditae, Stockholm 1892 (*BG* no. 1227).
Epist. ad Gallos = H. Grotii epistolae ad Gallos, Leiden ^{2}1650 (*BG* no. 1214).
Epist. ad Iaski = H. Grotii epistolae ad Israelem Jaski, Danzig 1670 (*BG* no. 1219).
E r a s m u s - Opera omnia emendatiora et auctiora, ad optimas editiones, praecipue quas ipse Erasmus postremo curavit, summa fide exacta, doctorumque virorum notis illustrata; recognovit J. Clericus, I-X, Leiden 1703-1706; anast. herdruk Hildesheim 1961-1962.
E r a s m u s - Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata, I- , Amsterdam 1969- .
Etienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie, Krakau 1935.
Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten, begründet von W.K. von Isenburg, fortgeführt von F. Freytag von Loringhoven, I-V, Marburg 1956-1978; Neue folge, herausgegeben von D. Schwennicke, I- , Marburg 1978- .
E y f f i n g e r , A . C . G . M . - De handschriftelijke nalatenschap van Hugo de Groot. Inventaris van de papieren in Nederlandse openbare collecties, getypt 's-Gravenhage 1985.

F i r t h , C . H . - The House of Lords during the Civil War, Londen etc. 1910.
F ö l t i n g , H . P . - De Vroedschap van 's-Gravenhage 1572-1795, Pijnacker 1985.
F o e r s t e r , J . F . - Kurfürst Ferdinand von Köln. Die Politik seiner Stifter in den Jahren 1634-1650, Münster 1976. Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte, 6.

Fontaine Verwey, H. de La - Dr. Joan Blaeu and his sons, in: Quaerendo 11(1981), p. 5-23.
Fox, J. - Hugo de Groot en de gravin van Hohenlohe-Langenburg. Het probleem van de bestemming van een brief en de vraagstukken, die ermee samenhangen, in: Nederlands archievenblad. Tijdschrift van de Vereniging van archivarissen in Nederland 66(1962), p. 30-42.
Fraga Iribarne, M. - Don Diego de Saavedra y Fajardo y la diplomacia de su época, Madrid 1955.
Franken, M.A.M. - Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke aktiviteiten in de jaren 1667-1684, diss, Utrecht, Groningen 1966.
Fridericia, J.A. - Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lybek til freden i Kjøbenhavn (1629-1660), I-II, Kopenhagen 1876-1881.
Friedlaender, E. - Aeltere Universitäts-Matrikeln, II, Universität Greifswald, I (1456-1645), Leipzig 1893. Publicationen aus den k. Preussischen Staatsarchiven, 52.
Furetière, A. - Le Dictionnaire universel, I-III, 's-Gravenhage, Rotterdam 1690; anast. herdruk Parijs 1978.

GA = Gemeentearchief.
Gallia typographica, ou répertoire biographique et chronologique de tous les imprimeurs de France depuis les origines de l'imprimerie jusqu'à la Révolution par G. Lepreux, I-VII, Parijs 1909-1914. Revue des bibliothèques, Suppl. 1-3, 5-8, 12.
Gardiner, S.R. - History of England from the accession of James I to the outbreak of the Civil War 1603-1642, I-X, Londen 1883-1884; anast. herdruk New York 1965.
Gauchat, P. - Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, s.r.e. cardinalium, ecclesiarum antistitum series, IV: a pontificatu Clementis VIII (1592) usque ad pontificatum Alexandri VII(1667), Münster 1935.
Gazette 1642 = Th. Renaudot, Recueil de toutes les gazettes, nouvelles ordinaires, extraordinaires et autres relations contenant le recit des choses remarquables avenues tant en ce royaume qu'aux pais estrangers, dont les nouvelles nous sont venues toute l'année 1642, Parijs 1643 (Parijs, BN.$4^{o}Lc^{2}1$).
GB = Gemeentebibliotheek.
Genealogische en Heraldische bladen. Maandblad voor geslacht-, wapen- en zegelkunde, onder redactie van E.B.F.F. Wittert van Hoogland, 's-Gravenhage 1(1906)-10(1915).
Generale Missiven van gouverneurs-generaal en raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie, uitgegeven door W.Ph. Coolhaas, I-VIII, 's-Gravenhage 1960-1985. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie 104, 112, 125, 134, 150, 159, 164, 193.
Gens nostra. Maandblad van de Nederlandsche genealogische vereeniging, Amsterdam 1(1946)- .
GEPB = Grande Enciclopédia portuguesa e brasileira, I-XL, Lissabon, Rio de Janeiro [1935-1960].
Geyl, P. - Oranje en Stuart 1641-1672, Utrecht 1939.
Gieysztor, A. e.a. - History of Poland, Warschau 1968.
Goetze, S. - Die Politik des schwedischen Reichskanzlers Axel Oxenstierna gegenüber Kaiser und Reich, Kiel 1971. Beiträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 3.

Gonzenbach, A. von - Der General Hans Ludwig von Erlach von Castelen, ein Lebens- und Charakterbild aus den Zeiten des Dreissigjährigen Kriegs, I-III, Bern 1880-1882.
Graswinckel, D.P.M. - Graswinckel. Geschiedenis van een Delfts brouwers- en regenten-geslacht, 's-Gravenhage 1956.
Groenveld, S. - 'Speelstryt'. Constantijn Huygens en het orgelgebruik in zijn tijd (1640/41), in: Tijdschrift voor Geschiedenis 79(1966), p. 260-278.
Groenveld, S. - Verlopend getij. De Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646, diss. Leiden, Dieren 1984.
Groot Placaet-Boeck, vervattende de placaten, ordonnantiën ende edicten vande ... Staten Generael ... ende vande ... Staten van Hollandt ... , mitsgaders vande ... Staten van Zeelandt ... bijeengebracht door C. Cau e.a., I-X, 's-Gravenhage 1658-1797.
Grotiana. Vereeniging voor de uitgave van Grotius, 's-Gravenhage 1(1928)-10(1947).
Grotiana N.S. = Grotiana. A journal under the auspices of the Foundation Grotiana, [New series], Assen 1(1980) - .
Grotius, H. - Opera omnia theologica, I-III, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919); anast. herdruk Stuttgart, Bad Cannstatt 1972.
Gschliesser, O. von - Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung, Schicksal und Besetzung einer obersten Reichsbehörde von 1559 bis 1806, Wenen 1942. Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte des ehemaligen Oesterreich, 33.

Haag, E. en E. - La France protestante, I-X, Parijs, 1846-1859; I-VI, Parijs ^{2}1877-1888.
Haas, L. - Schwedens Politik gegenüber der Eidgenossenschaft während des Dreissigjährigen Krieges,

in: Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte 9(1951), p. 68-160.
Haas, L. - Der schwedische Ministerresident Carl Marin, ein Parteifreund von Antistes Breitinger, in: Schweizerische Zeitschrift für Geschichte 3(1952 [=1953]), p. 60-86.
Hammer, J. de - Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, traduit de l'allemand par J.-J. Hellert, I-XVIII, Parijs 1835-1843.
Handbuch der Bayerischen Geschichte, zie Albrecht.
Handbuch der historischen Stätten, VIII, Sachsen, herausgegeben von W. Schlesinger, Stuttgart 1965. Kröners Taschenausgabe, 312.
Handbuch der historischen Stätten, XV, Schlesien, herausgegeben von H. Weczerka, Stuttgart, 1977. Kröners Taschenausgabe, 316.
Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, zie Bodel Nijenhuis.
Helvetia sacra, begründet von R. Henggeler, weitergeführt von A. Bruckner. Abteilung III. Die Orden mit Benediktinerregel, I: Frühe Klöster, die Benediktiner und Benediktinerinnen in der Schweiz, redigiert von Elsanne Gilomen-Schenkel, I-III, Bern 1986.
Heringa, J. - De eer en hoogheid van de staat. Over de plaats der Verenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw, diss. Groningen, Groningen 1961.
Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte, zie Tongerloo.
Hillebrand, W. - Die Matrikel der Universität Helmstedt, II (1636-1685), Hildesheim 1981. Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Niedersachsen und Bremen, 9.
Hist. de l'adm. des aff. étr. de Suède = S. Tunberg e.a., Histoire de l'administration des affaires étrangères de Suède, traduit du suédois par A. Mohn, Uppsala 1940.
Historische bladen, zie Jorissen.
Hoek Ostende, J.H. van den - Inventaris van de archieven van scholarchen en curatoren en van de rector van de Latijnsche school, van curatoren van de openbare gymnasia en van de rector van het Stedelijk of Barlaeus gymnasium te Amsterdam 1582-1945, Amsterdam 1968.
Hofmann, M. - Theologie, Dogma und Dogmenentwicklung im theologischen Werk Denis Petau's. Mit einem biographischen und einem bibliographischen Anhang, Bern etc. 1976. Regensburger Studien zur Theologie, 1.
Hofmeister, A. en E. Schäfer - Die Matrikel der Universität Rostock, I-V en Register, Rostock, Schwerin 1889-1922.
Hohenlohe-Zentralarchiv. Archiv Langenburg, Niederländische Akten, getypt 1982.
Hooft, P.C., zie *Briefw. P.C. Hooft*.
Horst, K. van der - Inventaire de la correspondance de Caspar Barlaeus (1602-1648), Assen 1978. Respublica literaria Neerlandica, 3.
Houtman, J.P. - Facsimile's van onuitgegevene brieven en andere belangrijke stukken van beroemde mannen, Utrecht [ca. 1833], 6 Afleveringen.
Hubatsch, W. - Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens, I-III, Göttingen 1968.
Huguet, E. - Dictionnaire de la langue française du seizième siècle, I-VII, Parijs 1925-1967.
Huygens, C., zie *Briefw. C. Huygens*.
Huygens, C., zie Worp.

Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia, ediderunt G. Baum e.a., I-LIX, Braunschweig etc. 1863-1900. Corpus reformatorum, 29-87.
Ireland - a new history of, edited by T.W. Moody, F.X. Martin, F.J. Byrne, III: Early modern Ireland 1534-1691, Oxford 1976.
Isenburg, W.K. von, zie *Europäische Stammtafeln*.

Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage 1(1947)-.
Jecklin, F. - Materialien zur Standes- und Landesgeschichte Gem. III Bünde (Graubünden) 1464-1803, I: Regesten; II: Texte, Basel 1907-1909.
Jobert, A. - De Luther à Mohila. La Pologne dans la crise de la chrétienté 1517-1648, Parijs 1974. Collection historique de l'Institut d'études slaves, 21.
Jöcher, C.G. - Allgemeines Gelehrten-Lexicon, I-XI, Leipzig 1750-1897; anast. herdruk Hildesheim 1960-1961.
Joinville, Jean de - Histoire de S. Loys IX du nom, roy de France, Parijs 1617.
Jorissen, Th. - Een vorstelijk engagement, in: Historische bladen. Nieuwe bundel, Haarlem 1890, p. 95-129.

KB = Koninklijke Bibliotheek, Kungliga Biblioteket, Kongelige Bibliotek.

Kietzell, Roswitha von - Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645. Eine Untersuchung der staatsrechtlichen Bedeutung dieser Reichsversammlung, in: Nassauische Annalen. Jahrbuch des Vereins für nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung 83(1972), p. 99-119.
Kleerkooper, M.M. en W.P. van Stockum - De boekhandel te Amsterdam voornamelijk in de 17e eeuw. Biographische en geschiedkundige aanteekeningen, I-II, 's-Gravenhage 1914-1916. Bijdragen tot de geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel, 10.
Kneschke, E.H. (ed.) - Neues allgemeines deutsches Adels-Lexicon, I-IX, Leipzig 1859-1870.
Knod, G.C. - Die alten Matrikeln der Universität Strassburg 1621 bis 1793, I-III, Strassburg 1897-1902. Urkunden und Akten der Stadt Strassburg, 3. Abt.
Knuttel, W.P.C. - Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland, II (1634-1645), 's-Gravenhage 1909. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie 5.
Knuttel, W.P.C. - Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, I-IX, 's-Gravenhage 1890-1920; anast. herdruk Utrecht 1978.
Kronyk HG = Kronyk (Kroniek) van het Historisch Gezelschap (Genootschap gevestigd) te Utrecht, Utrecht 2(1846)-31(1875).
Kühler, W.J. - Het socinianisme in Nederland, Leiden 1912; anast. herdruk Leeuwarden 1980.
Kundert, W. - Katalog der Helmstedter juristischen Disputationen, Programme und Reden 1574-1810, Wiesbaden 1984. Repertorien zur Erforschung der frühen Neuzeit, 8.

Lahrkamp, H. - Jan von Werth. Sein Leben nach archivalischen Quellenzeugnissen, Keulen 1962. Veröffentlichungen des Kölnischen Geschichtsvereins, 24.
Leeuwen, M. van - Het leven van Pieter de Groot. Eerste deel, diss. Utrecht, Utrecht 1917.
Leeuwen, S. van - Batavia Illustrata, ofte verhandelinge vanden oorspronk, voortgank, zeden ... van oud Batavien, mitsgaders van den adel en regeringe van Hollandt, I, stuk 1-2, 's-Gravenhage 1685.
Lefaivre, A. - Les Magyars pendant la domination ottomane en Hongrie (1526-1722), I-II, Parijs 1902.
Lenoble, R. - Mersenne ou la naissance du mécanisme, Parijs ^{2}1971. L'histoire des sciences; textes et études.
Leroy-Bots, Corr. Saumaise-Rivet = Claude Saumaise et André Rivet. Correspondance echangée entre 1632 et 1648, publiée et annotée par P. Leroy et H. Bots avec la collaboration de Els Peters, Amsterdam, Maarssen 1987. Etudes de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale à l'époque moderne, 15.
Leroy, P. - Le dernier voyage à Paris et en Bourgogne (1640-1643), du réformé Claude Saumaise, [diss. Nijmegen], Amsterdam, Maarssen 1983. Etudes de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale au XVIIe siècle, 9.
Lettres Mazarin = Lettres du cardinal Mazarin pendant son ministère recueillies et publiées par A. Chéruel et G. d'Avenel, I-IX, Parijs 1872-1906. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.

Lettres Richelieu = Lettres, instructions diplomatiques et papiers d'état du cardinal de Richelieu, recueillis et publiés par Avenel, I-VIII, Parijs 1853-1877. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.
Lexikon der Geschichte Russlands. Von den Anfängen bis zur Oktober-Revolution, herausgegeben von H.-J. Torke, München 1985.
Lias. Sources and documents relating to the early modern history of ideas, Amsterdam, Maarssen 1(1974) -.
Liesker, G.J. - Die staatswissenschaftlichen Anschauungen Dirck Graswinckel's, diss. Fribourg, Fribourg 1901.
Livet, G. - L'intendance d'Alsace sous Louis XIV (1648-1715), Parijs 1956. Publications de la faculté des lettres de l'université de Strasbourg, 128.

Macmillan encyclopedia of architects, ed. A.K. Placzek, I-IV, New York, Londen 1982.
Major, R.H. (ed.) - The voyages of the Venetian brothers, Nicolò and Antonio Zeno, to the northern seas, in the XIVth century, comprising the latest known accounts of the lost colony of Greenland, and of the northmen in America before Columbus, Londen 1873. Works issued by the Hakluyt Society, [First series, 50].
Mémoires, journaux de Pierre de l'Estoile = Mémoires pour servir à l'histoire de France, et Journal de Henri III, Henri IV et Louis XIII, par Pierre de l'Estoile, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Première série, XLV-XLIX, Parijs 1825-1826.
Mémoires de Fontenay-Mareuil = Mémoires de Messire Du Val, marquis de Fontenay-Mareuil, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Première série, L-LI, Parijs 1826.
Mémoires de Montglat = Mémoires de François de Paule de Clermont, marquis de Montglat, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XLIX-LI, Parijs 1825-1826.

Mémoires du comte de Montrésor, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LIV, Parijs 1826, p. 215-401.
Mémoires d'Omer Talon, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LX-LXIII, Parijs 1827-1828.
Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa, uitgegeven door A.S. de Blécourt e.a., I- , Haarlem etc. 1929- . Rechtshistorisch Instituut, Leiden, serie I.
Meyer, E. - Gustaf Rosenhane, hans lif och verksamhet. Ett bidrag till svenska literaturens historia under 1600-talet, Uppsala 1888.
Milo, T.H. - Het Nederlands hulpeskader voor Portugal [1641], in: Varia historica aangeboden aan professor doctor A.W. Byvanck ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag door de Historische kring te Leiden, Assen 1954, p. 165-176.
Molhuysen, Bronnen = Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit, uitgegeven door P.C. Molhuysen, I-VII, 's-Gravenhage 1913-1924. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie 20, 29, 38, 45, 48, 53, 56.
Moor, C. von - Geschichte von Currätien und der Republik 'gemeiner drei Bünde' (Graubünden), I-II, Chur 1870-1874.
Mousnier, R. - Les institutions de la France sous la monarchie absolue 1598-1789, I-II, Parijs 1974-1980.
Mousnier, R. - Paris capitale au temps de Richelieu et de Mazarin, Parijs 1978.
Mousnier, R. (ed.) - Lettres et mémoires adressés au chancelier Séguier (1633-1649), I-II, Parijs 1964. Publications de la faculté des lettres et sciences humaines de Paris, Série 'Textes et documents', VI-VII.
Mowat, R.B. - The mission of Sir Thomas Roe to Vienna, 1641-2, in: The English historical review 25(1910), p. 264-275.

Nauta, D. - Samuel Maresius, diss. Amsterdam, Amsterdam 1935.
NBG = Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, sous la direction de F. Hoefer, I-XLVI, Parijs 1852-1877.
NDB = Neue deutsche Biographie, I- , Berlijn 1953- .
Ned. Leeuw = Maandblad van het Koninklijk Nederlandsch genootschap voor geslacht- en wapenkunde 'De Nederlandsche Leeuw', 's-Gravenhage 1(1883) - .
Nellen, H.J.M. - Hugo de Groots geschil met de stad Rotterdam over de uitbetaling van zijn pensionaristractement, in: Rotterdams Jaarboekje 1984, p. 210-236.
Neumeyer, H. - Kirchengeschichte von Danzig und Westpreussen in evangelischer Sicht, I: Von den Anfängen der christlichen Mission bis zum Ende des 18. Jahrhunderts, Leer 1971.
New history of Ireland, zie *Ireland*.
NNBW = Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek, I-X, Leiden 1911-1937.
Noailles, le vicomte de, zie *Bernard de Saxe-Weimar; Episodes Guébriant*.
Noske, F. - Huygens de musicus. Enkele aspecten, in: Veelzijdigheid als levensvorm. Facetten van Constantijn Huygens' leven en werk. Een bundel studies ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag bijeengebracht door A.Th. van Deursen e.a., Deventer 1987, p. 128-140.

Opera omnia theologica, zie Grotius.

O p g e n o o r t h , E . - Friedrich Wilhelm, der Grosse Kurfürst von Brandenburg. Eine politische Biographie, I(1620-1660)-II(1660-1688), Göttingen, etc. 1971-1978.
O t t o , A . - Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer, Leipzig 1890; Nachträge zu A. Otto, Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten der Römer, eingeleitet von R. Häussler, Darmstadt 1968.
Oud-Holland. Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche kunst, letterkunde, nijverheid, Amsterdam 1(1883) - .
Oxenst. Skrifter = Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, Afd. I - Afd. II, Stockholm 1888- .
Oxford, Bodleian Library = A summary catalogue of western manuscripts in the Bodleian Library at Oxford, I-VII, Oxford 1895-1953.

The Parliamentary History of England from the earliest period to the year 1803, II (1625-1642) - III (1642-1660), Londen 1807-1808.
Pastor, Gesch. Päpste = L. von Pastor, Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters, 13: Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreissigjährigen Krieges: Gregor XV. und Urban VIII. (1621-1644), Abt. 1-2, Freiburg im Breisgau 1928-1929.

Paulys Real-Encyclopädie - Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, neue Bearbeitung begonnen von G. Wissowa, fortgeführt von W. Kroll und K. Mittelhaus, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von K. Ziegler, W. Kroll und K. Witte, I-XXIV, I^a-X^a, Suppl., Stuttgart, München 1894-1972.
Petit, L.D. - Bibliographische lijst der werken van de Leidsche hoogleeraren van de oprichting der hoogeschool tot op onze dagen: Faculteit der godgeleerdheid, eerste aflevering (1575-1619), Leiden 1894.
Petri, F. en G. Droege - Rheinische Geschichte in drei Bänden, II: Neuzeit, Düsseldorf 1976.
PG = Patrologiae cursus completus. Series Graeca, accurante J.-P. Migne, I-CLXI en Registers, Parijs 1857-1936.
Piépape, L. de - Histoire de la réunion de la Franche-Comté à la France. Evènements diplomatiques et militaires 1279 à 1678, avec notes, pièces justificatives et documents inédits, I-II, Parijs, Besançon 1881; anast. herdruk Genève 1978.
Pieter van Dam. Beschryvinge van de Oostindische Compagnie, uitgegeven door F.W. Stapel, I-VII, 's-Gravenhage 1927-1954. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie 63, 68, 74, 76, 83, 87, 96.
Pillorget, R. - Les mouvements insurrectionnels de Provence entre 1596 et 1715, Parijs 1975.
Pintard, R. - Le libertinage érudit dans la première moitié du XVIIe siècle, I-II, Parijs 1943.
Poelhekke, J.J. - Frederik Hendrik, prins van Oranje. Een biografisch drieluik, Zutphen 1978. Walburg biografieën.
Poelhekke, J.J. - De Vrede van Munster, [diss. Nijmegen], 's-Gravenhage 1948.
Polak-De Booy, E.P. - Dorsale notities op brieven aan Hugo de Groot, in: Nederlands archievenblad. Tijdschrift van de Vereniging van archivarissen in Nederland 66(1962), p. 127-129.
Posthumus Meyjes, G.H.M. - Jean Hotman and Hugo Grotius, in: Grotiana N.S. 2(1981), p. 3-29.
Prestage, E. - The diplomatic relations of Portugal with France, England, and Holland from 1640 to 1668, Watford 1925.
Procez de MM. de Cinq-Mars et de Thou. 1642, in: Archives curieuses de l'histoire de France depuis Louis XI jusqu'à Louis XVIII, par F. Danjou, 2e série, 5, Parijs 1838, p. 281-344.
PSB = Polski stlownik biograficzny, I- , Krakau 1935- .

Quaerendo. A quarterly journal from the Low Countries devoted to manuscripts and printed books, Amsterdam, Leiden 1(1971) - .

RA = Rijksarchief, Riksarkivet.
Rademaker, C.S.M. - Life and work of Gerardus Joannes Vossius (1577-1649), Assen 1981. Respublica literaria Neerlandica, 5.
Radziwill, A.S. - Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632-1656. Opracowali A. Przyboś i R. Żelewski, I-V, Breslau etc, 1968-1975. Polska Akademia Nauk. Oddzial w Krakowie, Materialy Komisji Nauk Historycznych, 15, 18, 22, 25, 26.

R a n u m , O . A . - Richelieu and the councillors of Louis XIII. A study of the secretaries of state and superintendents of finance in the ministry of Richelieu 1635-1642, Oxford 1963.
R e c k i t t , B . N . - Charles the First and Hull 1639-1645, Londen, Hull 1952.
Recueil des lettres missives de Henri IV, publié par Berger de Xivrey et J. Guadet, I-IX, Parijs 1843-1876. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.
R e d l i c h , F . - The German military enterpriser and his work force. A study in European economic and social history, I-II, Wiesbaden 1964-1965. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beihefte, 47, 48.
The Register of the Privy Council of Scotland, edited by D. Masson and P. Hume Brown, Second series, I-VIII, Edinburgh 1899-1908.
R e i m a n n , M . - Der Goslarer Frieden von 1642, Hildesheim 1979. Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens, herausgegeben vom Historischen Verein für Niedersachsen, 90.
Relazioni degli stati europei lette al senato dagli ambasciatori veneti nel secolo decimosettimo, raccolte ed annotate da N. Barozzi e G. Berchet, I-X, Venetië 1856-1878.
R e n k h o f f , O . - Nassauische Biographie. Kurzbiographien aus 13 Jahrhunderten, Wiesbaden 1985. Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Nassau, 39.
Répertoire de généalogies françaises, zie A r n a u d .
Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648), I(1648-1715), herausgegeben von L. Bittner und L. Gross, Oldenburg, Berlijn 1936.
Res. SG = Resolutiën der Staten-Generaal (ARA, Archief van de Staten-Generaal 1576-1796).
Res. SG 1610-1670, III(1617-1618), IV(1619-1620), V(1621-1622) = Resolutiën der Staten-Generaal. Nieuwe reeks 1610-1670, 's-Gravenhage 1975- . Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie 152, 176 en 187.

Res. SH = Resolutiën van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland 1524-1795, ['s-Gravenhage ca. 1750-1798].
R e u s s , R . - L'Alsace au dix-septième siècle au point de vue géographique, historique, administratif, économique, social, intellectuel et religieux, I-II, Parijs 1897-1898. Bibliothèque de l'Ecole des hautes études, Sciences philologiques et historiques, 116, 120.
RGP gr. s.; kl. s. = Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie; Kleine serie.
Rheinische Geschichte: Neuzeit, zie P e t r i .
RK = Remonstrantse Kerk.
Rogge, Br. N. v. Reigersb. = H.C. Rogge (ed.), Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot, Amsterdam 1901. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht), derde serie, 15.
R o g g e , H . C . - Bibliotheek der remonstrantsche geschriften. Beschrijvende catalogus der pamfletten-verzameling van de boekerij der Remonstrantsche kerk te Amsterdam, stuk I afdeeling I, Amsterdam 1863. - Geschriften betreffende de geschiedenis der remonstranten. Beschrijvende catalogus der pamfletten-verzameling van de boekerij der Remonstrantsche kerk te Amsterdam, stuk I afdeeling II, Amsterdam 1864.
R o g g e , H . C . - Bibliotheek der contra-remonstrantsche en gereformeerde geschriften. Beschrijvende catalogus der pamfletten-verzameling van de boekerij der Remonstrantsche kerk te Amsterdam, stuk II afdeeling I, Amsterdam 1865.
R o g g e , H . C . (e d .) - Brieven van en aan Maria van Reigersberch, Leiden 1902.
Een Rondgang langs Zweedse archieven = J. Römelingh (ed.), Een rondgang langs Zweedse archieven. Een onderzoek naar archivalia inzake de betrekkingen tussen Nederland en Zweden 1520-1920. 's-Gravenhage 1986. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie 59.
Rott, Hist. représ. dipl. = E. Rott, Histoire de la représentation diplomatique de la France auprès des cantons suisses, de leurs alliés et de leurs confédérés, I-X, Bern, Parijs 1900-1935.

S a n a b r e , J . - La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659), Barcelona 1956.
SBL = Svenskt biografiskt lexikon, I- , Stockholm 1918- .
Schleswig-Holsteinisches biographisches Lexikon, herausgegeben im Auftrage der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte von O. Klose, I- , Neumünster 1970- .
S c h u b e r t , F . H . - Ludwig Camerarius 1573-1651. Eine biographie, Kallmünz 1955. Münchener historische Studiën, Abteilung neuere Geschichte, 1.
S c h u l t e n , C . M . - Joachim de Wicquefort et Jean Tileman Stella. Fragment d'une correspondance (1639), in: Lias 1(1974), p. 129-155.
Schutte, Repertorium I = O. Schutte, Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland 1584-1810. 's-Gravenhage 1976. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie.
Schutte, Repertorium II = O. Schutte, Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers, residerende in Nederland 1584-1810, 's-Gravenhage 1983. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie.
Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte, zie H a a s .
Schweizerische Zeitschrift für Geschichte, zie H a a s .
SG = Staten-Generaal.

Les Sources de l'histoire de France. XVIIe *siècle,* IV = Les sources de l'histoire de France. XVIIe siècle (1610-1715) par E. Bourgeois en L. André, IV: Journaux et pamphlets, Parijs 1924. Les sources de l'histoire de France depuis les origines jusqu'en 1815, troisième partie.
Het Staatsche leger = F.J.G. ten Raa en F. de Bas, Het Staatsche leger 1568-1795, IV: Van den dood van Maurits, prins van Oranje, graaf van Nassau, tot het sluiten van den vrede te Munster (1625-1648), Breda 1918. Krijgsgeschiedkundige geschriften, 19.
Sundborg, B. - Gustaf Rosenhane och trolldomsväsendet, in: Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1954-1955, Uppsala 1955, p. 203-266.
Svenska Riksrådets protokoll med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom S. Bergh, IX(1642), Stockholm 1902. Handlingar rörande Sveriges historia, ser. 3.

Tallemant des Réaux - Historiettes, I-II, texte intégral établi et annoté par A. Adam, Parijs 1960-1961. Bibliothèque de la Pléiade, 142, 151.
Thuani historia = Jac. Augusti Thuani Historiarum sui temporis tomus primus-septimus, Londini excudi curavit S. Buckley, 1733 (tomus septimus: Sylloge scriptorum varii generis et argumenti ...).
Tombe, J.W. des - Het geslacht Van den Boetzelaer. De historische ontwikkeling van de rechtspositie en de staatkundige invloed van een belangrijk riddermatig geslacht, bewerkt door C.W.L. baron van Boetzelaer, Assen 1969.

Tongerloo, Louise van - Beziehungen zwischen Hessen-Kassel und den Vereinigten Niederlanden während des Dreissigjährigen Krieges, in: Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 14(1964), p. 199-270.
Tresoor der zee- en landreizen. Beredeneerd register op de werken der Linschoten-Vereeniging Deel XXVI-L, bewerkt door C.G.M. van Romburgh en C.E. Warnsinck-Delprat, 's-Gravenhage 1957.
Tunberg, S., zie *Hist. de l'adm. des aff. étr. de Suède*.
TvG = Tijdschrift voor Geschiedenis, Amersfoort etc., 1(1886)-.

UB = Universiteitsbibliotheek, Universitätsbibliothek, Universitetsbibliotek.
Urk. u. Act. = Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg, herausgegeben von B. Erdmannsdörffer e.a., I-XXIII, Berlijn, Leipzig 1864-1930.

Veelzijdigheid als levensvorm. Facetten van Constantijn Huygens' leven en werk. Een bundel studies ter gelegenheid van zijn driehonderdste sterfdag bijeengebracht door A.Th. van Deursen, E.K. Grootes, P.E.L. Verkuyl, Deventer 1987. Deventer studiën, 2.
Vogel, J., en D.A. Fechter - Die Eidgenössischen Abschiede aus dem Zeitraume von 1618 bis 1648. Der amtlichen Abschiedesammlung, V, Abtheilung 2, I-II, Basel 1875-1877. Amtliche Sammlung der ältern-Eidgenössischen Abschiede.
Vossii Epist. = P. Colomesius (ed.), G.J. Vossii et clarorum virorum ad eum epistolae, Augsburg ^{2}1691.
Vossii Op. Epist. = G.J. Vossius, Opera in sex tomos divisa, IV: Epistolae selectiores, Amsterdam 1699.

Wackernagel, H.G. - Die Matrikel der Universität Basel, I- , Basel 1951- .
Wagenaar, J. - Amsterdam, in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoolen, schutterije, gilden en regeeringe, I-III, Amsterdam 1760-1767; anast. herdruk Alphen a/d Rijn 1971-1972.
Walther = H. Walther, Proverbia sententiaeque Latinitatis medii aevi. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung, I-V en Register, Göttingen 1963-1969. Nova series: Proverbia sententiaeque Latinitatis medii ac recentioris aevi ... herausgegeben von P.G. Schmidt, I-III, Göttingen 1982-1986. Carmina medii aevi posterioris Latina, II 1-9.
Weyermann, A. - Nachrichten von Gelehrten, Künstlern und andern merkwürdigen Personen aus Ulm, Ulm 1798.
Wieder, F. C. - De stichting van New York in juli 1625. Reconstructies en nieuwe gegevens ontleend aan de Van Rappard documenten, 's-Gravenhage 1925. Werken uitgegeven door de Linschoten-Vereeniging, XXVI.
Willems, A. - Les Elzevier. Histoire et annales typographiques, Brussel etc. 1880.
WNT = M. de Vries, L.A. te Winkel e.a., Woordenboek der Nederlandsche taal, I- , 's-Gravenhage etc. 1882- .
Worp, J.A. - Caspar van Baerle, in: Oud-Holland 3(1885)-7(1889).
Worp, J.A. - De gedichten van Constantijn Huygens, naar zijn handschrift uitgegeven, I-IX, Groningen 1892-1899.

Wulp, J.K. van der - Catalogus van de tractaten, pamfletten, enz. over de geschiedenis van Nederland, aanwezig in de bibliotheek van Isaac Meulman, I-III, Amsterdam 1866-1868.

Zedler, Univ.-Lex. = J.H. Zedler, Grosses vollständiges Universal-Lexikon, I-LXIV, Suppl. I-IV, Halle, Leipzig 1732-1754; anast. herdruk Graz 1961-1964.
Zweedse archieven, zie *Een Rondgang*.

2. Register van brieven

De cijfers zijn de nummers der brieven.

De nummers der brieven van hen, aan wie Grotius schreef, zijn romein, van hen die Grotius schreven, cursief gedrukt.

Aitzema, Lieuwe van 5997.
Anguetin, monsieur *5581*.

Barlaeus, Caspar 5591.
Bode, Gerard *5617,* 5708.
Bouthillier, Léon le, graaf van Chavigny 5601, 5694, 5750.
Bruyningh, Leenaerdt *5892*.

Camerarius, Ludwig 5538, 5552, 5563, 5575, 5586, 5596, 5607, 5616, 5627, 5637, 5643, 5651, 5660, 5668, 5679, 5688, 5704.
Cassius, Christian *5807,* 5993.
Christina van Zweden 5544, *5631,* 5695, 5848, *5928, 5929, 5991,* 6005, *6013*.

Degenfeld, Christoph Martin, vrijheer van 5655, 5802, 5969.

Gardie, Jacob Pontusson De la 5773, *5866*.
Goes, [W.] van der 5980.
Graswinckel, Dirck *5735,* 5753.
Groot, Dirk de *5681*.
Groot, Willem de 5534, 5548, *5554,* 5559, *5565,* 5571, *5577,* 5582, *5588,* 5592, *5598,* 5603, *5609,* 5612, *5618, 5620,* 5623, *5629,* 5633, *5638,* 5639, *5644,* 5647, 5652, 5656, *5661,* 5664, *5669,* 5675, *5680,* 5684, *5689,* 5696, *5699,* 5701, *5706,* 5713, *5716,* 5719, *5724,* 5726, *5729,* 5732, *5736,* 5739, *5742,* 5745, 5754, *5762,* 5766, *5769,* 5775, *5779,* 5783, *5788,* 5793, *5798,* 5808, *5813,* 5817, *5823,* 5828, *5834,* 5838, *5845,* 5850, *5854,* 5860, *5864,* 5871, *5876,* 5878, *5882,* 5885, *5891,* 5897, *5901,* 5904, *5910,* 5911, *5915,* 5918, *5926,* 5930, *5936,* 5937, *5941,* 5944, *5949,* 5954, *5959,* 5961, *5968,* 5975, *5981,* 5984, *5990,* 5998, *6003,* 6006, *6011,* 6016.
Guébriant, Jean-Baptiste de Budes, graaf 5967.

Hogerbeets, Adriaen 5972.
Horn, Gustav Karlsson 5673, 5774, *5780,* 5792, 5827, 5849, 5973.
Huygens, Constantijn (Santra Salebrosus) *5761*.

Jasky, Israel Köhne, genaamd von 5974.

Keller, Georg *5542, 5663, 5804, 5826, 5837, 5846, 5869, 5893, 5917, 5994*.

Laurentius, Jacob 5720.
Maison Blanche, monsieur de 5916.
Marin, Carl *5533,* 5541, *5545,* 5557, 5567, *5568,* 5579, 5589, 5599, *5602, 5611, 5621, 5632, 5645, 5654, 5672, 5682, 5692, 5700, 5710, 5718, 5731, 5738, 5744, 5758, 5763, 5772,* 5781, *5782,* 5790, *5791,* 5803, *5806,* 5815, *5816,* 5825, 5836, 5844, 5856, 5865, *5868,* 5877, 5883, *5884,* 5889, *5895,* 5902, 5909, 5925, 5935, 5942, 5952, 5960, 5970, 5982, 5989, *5992,* 6012, *6014,* 6020.

Mersenne, Marin 5709.
Meursius jr., Johannes *5693,* 5723.
Mockhel, Friedrich Richard *5543,* 5558, 5580.
Montigny, baron van 5847.

N.N. *5532,* 5812.

Oxenstierna, Axel 5537, 5551, 5562, 5574, 5585, 5595, 5606, 5615, 5626, 5636, 5642, 5650, 5659, 5667, 5678, 5687, 5698, 5703, *5711,* 5715, 5722, 5728, 5734, 5741, 5749, 5757, 5768, 5777, 5786, 5796, 5810, 5821, 5832, 5841, 5851, 5857, 5862, 5880, 5887, 5899, 5907, 5913, 5922, 5932, 5939, 5947, 5957, 5964, 5978, 5987, 6001, 6018.
Oxenstierna, Johan Axelsson *5691, 5764, 5858, 5971*.

Pels, Pauwels *5546, 5570, 5622, 5674, 5683, 5760, 5765, 5859, 5870, 5896, 5924, 5953, 5983, 5995*.
Pels, Pieter *5799*.
Petau, Denis 5690, 5843, 5943.
Petit, Samuel *5805*.

Reigersberch, Nicolaes van 5535, 5536, *5540,* 5549, *5555,* 5560, 5561, *5566,* 5572, 5573, *5578,* 5583, 5584, *5590,* 5593, 5594, *5600,* 5604, 5605, *5610,* 5613, 5614, *5619,* 5624, 5625, *5628,* 5634, 5635, 5640, 5641, 5648, 5649, *5653,* 5657, 5658, *5662,* 5665, 5666, *5670,* 5676, 5677, 5685, 5686, 5697, 5702, *5705, 5717,* 5721, *5725,* 5727, *5730,* 5733, *5737, 5743,* 5746, 5747, 5755, 5756, 5767, *5770,* 5776, 5784, 5785, 5794, 5795, 5809, 5818, 5819, 5829, 5830, 5839, 5840, 5861, 5872, 5873, 5879, 5886, 5898, 5905, 5906, 5912, 5919, 5920, 5931, 5945, 5946, 5955, 5956, 5962, 5963, 5976, 5985, 5999, 6015. Zie ook 5550, 5714, 5740, 5812, 5820, 5831, 5921, 5938, 5977, 5986, 6000, 6007, 6017.
Rosenhane, Gustaf *5547,* 5646.
Rosenhane, Schering 5630.

Salvius, Johan Adler *5867, 5894,* 5996.

Sorbière, Samuel *5855, 6010*.
Spiring Silvercrona, Petter 5550, *5556,* 5714, 5740, 5748, *5751, 5759, 5771, 5789, 5800, 5814,* 5820, *5824,* 5831, *5835,* 5921, *5927,* 5938, *5950,* 5977, 5986, 6000, *6004,* 6007, 6017.
Sublet, François, seigneur de Noyers 5966.
Symenssen, Jan *6009*.

Tabor, Johann Otto *5569*.
Vossius, Gerardus Joannes 5671, 5712, *5752, 5801, 5853, 5875,* 5903, *5934*.
Vreelandt, Geraerd van *5890, 5951*.

Wicquefort, Joachim de 5539, 5553, 5564, 5576, 5587, 5597, 5608, 5778, 5787, 5797, 5811, 5822, 5833, 5842, 5852, 5863, 5874, 5881, 5888, 5900, 5908, 5914, 5923, 5933, 5940, 5948, 5958, 5965, 5979, 5988, 6002, 6008, 6019.
Winsemius, Pier *5707*.

3. Lijst van geciteerde plaatsen uit Griekse en Latijnse schrijvers en uit het Oude en Nieuwe Testament

De gecursiveerde cijfers geven de bladzijde(n) aan, waarop het citaat in de tekst of in de noten der brieven voorkomt.

Apocalyps 22:20.*73*
Aristophanes Nubes 176.*395*
Aristophanes Nubes 648.*395*
Aristophanes Nubes 907.*331*
Aristophanes Ranae 1445.*266*
Augustinus, Aurelius Confessiones 8,12,28-30.*514*
Augustinus, Aurelius De haeresibus 6.*1*
Augustinus, Aurelius De vera religione 6,11.*52*
Augustinus, Aurelius De vera religione 8,14-15.*52*
Ausonius, Decimus Magnus Technopaegnion 4.*125*

Babrius - Phaedrus Fabulae (ed. Perry, App. 704).*190*

Caecilius Statius Comoediae frg. 210 (ed. Ribbeck).*38*
Caesar, Gaius Julius Bellum civile 1,5,3.*254*
Cicero, Marcus Tullius Ad Atticum 1,20,3.*255*
Cicero, Marcus Tullius Ad Atticum 4,6,2.*255*
Cicero, Marcus Tullius Ad Atticum 16,15,5.*507*
Cicero, Marcus Tullius Ad familiares 7,28,2.*496*
Cicero, Marcus Tullius Ad familiares 7,30,1.*496*
Cicero, Marcus Tullius In M. Antonium oratio Philippica 14,32.*550*
Cicero, Marcus Tullius In Verrem actio 2,1,66.*331*
2 Corinthiërs 3:1.*49*

Deuteronomium 18.10.*226*

Euripides Bacchae 386-388.*411*
Exodus 25:18-20.*464*
Exodus 26:1.*464*

Gellius, Aulus Noctes Atticae 10,11,5.*446*

Handelingen 20:17.*250*
Hebreeën 6:1-3.*431*
Homerus Hymnus in Solem 12-13.*164*
Homerus Ilias 4,350.*580*
Homerus Ilias 6,232-236.*12*
Homerus Ilias 8,102.*165*
Homerus Ilias 23,9.*486,496*
Homerus Odyssea 24,190.*486,496*
Horatius Flaccus, Quintus Ars poetica 5.*330*
Horatius Flaccus, Quintus Ars poetica 139.*330*
Horatius Flaccus, Quintus Epistulae 1,11,9.*38*
Horatius Flaccus, Quintus Carmina (Oden) 1,34,1.*133*
Horatius Flaccus, Quintus Carmina (Oden) 2,15,13-14.*28*

Justinianus Digesta 1,1,10.*269*
Justinianus Digesta 41,1,65.*472*
Juvenalis, Decimus Junius Satyrae 10,347-348.*11*
Juvenalis, Decimus Junius Satyrae 10,357.*11*

Lucanus, Marcus Annaeus Pharsalia 2,303.*27*
Lucretius Carus, Titus De rerum natura 2,6.*543*

Martialis, Marcus Valerius Epigrammata 5,19,18.*517,518*
Martialis, Marcus Valerius Epigrammata 11,2,7.*279*
Mattheus 6.*38*
Mattheus 7:6.*372*

Petronius Arbiter, Gaius Satyricon 74.*265*
Plautus, Titus Maccius Amphitryon 703.*440*
Plautus, Titus Maccius Captivi 617.*356*
Plautus, Titus Maccius Epidicus 579.*171*
Plautus, Titus Maccius Persa 41 (1,1,41).*331*
Plautus, Titus Maccius Rudens 580.*265*
Plinius Secundus Maior, Gaius Naturalis historia, praefatio 31.*502*

Romeinen 1:28.*279*
Romeinen 11:8.*279*
Romeinen 11:29.*399*

Seneca, Lucius Annaeus De beneficiis 4,36,1.*412*
Seneca, Lucius Annaeus Epistulae ad Lucilium 22,1.*543*
Seneca, Lucius Annaeus Hippolytus (Phaedra) 139.*191*
Simonides 582 (D.L.Page, Poetae Melici Graeci, Oxford 1962, p. 299).*411*
Suidas Lexicon (I, ed. A. Adler, p. 539 no. 429).*138*

Tacitus, Publius Cornelius Annales 4,35.*511*
Tacitus, Publius Cornelius Annales 6,5.*543*
Tacitus, Publius Cornelius Historiae 1,1.*507*
Terentius Afer, Publius Andria 903.*213*
2 Thessalonicenzen 2:7.*58,77*
1 Timotheus 3:16.*77*
2 Timotheus 1:18.*73*

Varro, Marcus Terentius Menippeae 539.*265*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 1,207.*321*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 2.61.*530*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 5,237.*467*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 10,564.*468*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 11,344-345.*44*

4. Register van persoonsnamen, aardrijkskundige namen en boektitels

De cijfers verwijzen naar pagina's. Indien aan een paginacijfer een asterisk is toegevoegd, wordt verwezen naar een noot met biografische bijzonderheden.

Personen zijn zoveel mogelijk opgenomen onder hun familienaam (c.q. patronymicum), voorzover zij niet meer algemeen bekend zijn onder een van hun adellijke titels (bijv. Oxenstierna, maar Olivares). Regerende vorsten, aartshertogen, infantes, ‘les enfants de France’ enz. zijn te vinden onder hun voornaam. Boektitels zijn opgenomen onder de auteursnaam en aldaar gerangschikt naar jaar van publikatie; vooraf gaan echter boeken waarvan geen gedrukt exemplaar bekend is. Anonieme werken zijn alfabetisch gerangschikt volgens het eerste hoofdwoord van de titel.

Bij aardrijkskundige namen in het Latijn wordt verwezen naar de moderne naam. Namen van bestuurslichamen en gerechtshoven zijn te vinden onder de aardrijkskundige naam: Staten-Generaal vindt men onder Republiek, het Hof van Holland onder Holland.

A

Abbecelle, zie Appenzell.
Abruzzen 443.
Accoste, Jean d' 127.
Accursius, glossa van 566.
Acosta, José de 21*.
Acquapendente (plaats ten noorden van het Lago di Bolsena) 508, 509, 510, 520, 521, 530.
Adelmann von Adelmannsfelden, Anna Maria 153*, 535.
Adrianopolis, zie Edirne.
Aelianus, codenaam voor Spiring Silvercrona 60, 78, 99, 116, 144.
Aerssen, Cornelis van, heer van Spijk 30, 32.
Aerssen, François van, heer van Sommelsdijk 3, 21*, 22, 27, 28, 29, 30, 32, 46, 64, 84, 160.
Aertssen(s), Hendrik, drukker te Antwerpen 487.
Aesopus 139, 190.
Aethiopia, zie Afrika.
Aetius, vroeg-christelijk theoloog 391.
Afrika 30, 31, 69, 106, 126, 151, 166, 449.
Agde (plaats ten westen van Béziers) 259.
Aguimontanus, zie Guzmán, don Francisco de.
Aiguebonne, monsieur d' 117, 127.
Aigueperse (plaats nabij Villefranche-sur-Saône) 311, 351.
Aiguillon, hertogin van, zie Vignerot, Marie-Madeleine de.
Aire-sur-la-Lys (*Ariën-aan-de-Leie*) 6, 400, 409, 415, 418.
Aitara (= Arquata Scrivia ten zuiden van Serravalle?) 508, 509, 510.
Aitzema, Foppe van 482, 496*, 565.
Aitzema, Lieuwe van VIII, 565*.
Aix-en-Provence *(Aquae Sextiae)* 91, 94, 95, 97, 311, 362, 364, 366, 367, 369, 379, 425, 426, 561.
Aix-la-Chapelle, zie Aken.

Aken *(Aachen; Aix-la-Chapelle)* 187.
Alba Iulia, zie Weissenburg.
Albis, zie Elbe.
Albornoz, Egidio Carillo, kardinaal 434, 436.
Albrecht van Oostenrijk, aartshertog, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 92.
Aleppo in Syrië 157, 158, 298.
Alessandria *(Alexandria)* 273, 424, 475, 477, 478, 561.
Alfaques (schiereiland in de delta van de Ebro) 488, 489, 491.
Algarve 120, 135.
Alkmaar 5, 441, 487.
Alkmaar (plaats van verzending) 441.
Allerheiligenbaai, zie Bahia de todos os Santos.
Almenar (plaats ten noorden van Lérida) 529, 530.
Alpen 131, 209, 584.
Alsatia, zie Elzas.
Alvarado, Francisco de 21.
Amberg (stad in Beieren) 421.
Amboina 162, 181.
Ambremont, zie Apremont.
Amerika, zie
West-Indië.
Grotius, De origine gentium Americanarum dissertatio, Parijs-Amsterdam 1642 (BG 725 en 726).
Amsterdam *(Amstelodamum)* XII, XV, XVI, XVII, XX, 10, 21, 35, 44, 60, 62, 63, 65, 71, 76, 78, 85, 91, 101, 107, 108, 109, 112, 121, 125, 134, 140, 149, 154, 155, 162, 164, 166, 172, 174, 175, 182, 191, 196, 204, 205, 207, 212, 219, 222, 223, 226, 231, 232, 233, 234, 238, 239, 241, 242, 245, 246, 247, 248, 250, 253, 254, 255, 257, 258, 264, 265, 268, 269, 271, 280, 281, 282, 286, 291, 298, 299, 305, 307, 309, 315, 319, 321, 327, 330, 331, 332, 333, 334, 338, 339, 346, 356, 367, 368, 372, 380, 385, 398, 399, 411, 412, 418, 419, 431, 438, 440, 441, 453, 454, 455, 462, 468, 481, 487, 492, 495, 496, 502, 503, 512, 514, 517, 523, 533, 542, 549, 551, 558, 566, 567, 573, 579, 582, 586.
Amsterdam *(Amstelodamum)* (plaats van verzending) 269, 290, 291, 293, 307, 392, 395, 419, 438, 440, 493, 514, 580.

Andalusië 127, 128, 136, 376.
Andernach (stad ten noorden van Koblenz) 58.
Andrade Leitão, Francisco de 224*, 232, 239, 405, 420, 422, 427, 431, 436, 439, 445, 455, 522.
Angers *(Angiers)* 166, 407.
Angola 30, 39, 45, 53, 56, 59, 61, 64, 69, 80, 83, 85, 86, 111, 119, 126, 135, 224, 447, 450.
Angoulême *(Engoulesme)* 458, 459, 461.
Angoulême *(Engoulesme)*, bisschop van, zie Noël du Perron, Jacques le.
Anguetin, monsieur *(Jean Anquetin)* 62*.
Anguianus, dux, zie Bourbon, Louis II de, hertog van Enghien.
Anhalt-Bernburg, Christiaan II van 276*.
Anhalt-Bernburg, Karl Ursinus van 276*.
Anisy, gouverneur d' 302.
Anna van Oostenrijk, koningin van Frankrijk XVIII, 24, 25, 27, 38, 40, 41, 46, 56, 65, 68, 70, 92, 96, 97, 136, 208, 209, 210, 221, 229, 235, 236, 244, 249, 251, 252, 253, 259, 260, 275, 303, 313, 328, 341, 343, 344, 350, 351, 353, 354, 355, 364, 365, 366, 374, 383, 384, 386, 432, 436, 466, 468, 497, 499, 501, 507, 509, 510, 540, 570, 577, 587.
Anna Catharina Constantia, prinses van Polen 178*, 277, 286, 410.
Anne-Marie-Louise, hertogin van Montpensier, zie Orléans, Anne-Marie-Louise van.
Annecy *(Nizziacum)* 323, 325, 326, 351, 352, 363, 365, 366, 376, 387.
Antarc (= Arquata Scrivia ten zuiden van Serravalle?) 508, 509, 510.
Anthonisz., Abraham, zie Recht, Abraham Anthonisz.
Antichrist XV, 87, 102, 265, 268, 305, 309, 319, 327, 338, 349, 359.
Antonio, le cardinal, zie Barberini, Antonio.
Antwerpen 76, 293, 298, 487, 503.
Apennijnen 476, 477, 479.
Apocalyps 73, 525, 576.
Appenzell *(Abbecelle)*, kanton 2, 91, 93, 96, 113, 136, 139, 145, 147, 148.
Apremont *(Ambrentont)* (plaats ten westen van Nancy) 520, 521.
Apulië *(Puglia)* 168.
Aquae Sextiae, zie Aix.
Aquapendente, zie Acquapendente.
Aquila, L' 443.
Aquitanië *(Guyenne)* 39.
Aragon 128, 154, 156, 157, 158, 167, 168, 169, 170, 172, 208, 209, 219, 220, 221, 251, 253, 257, 259, 261, 303, 323, 324, 326, 422, 503.
Aragón, don Pedro de 183, 193.
Arausionensis princeps, zie Frederik Hendrik.
Arbaleste, Guy, burggraaf van Melun 188*, 228.
Arciszewski *(Artischau)*, Krzysztof 120*.
Ardres *(Ardresium; Arilesa)* (plaats ten oosten van Calais) 375, 387, 389, 395, 412, 414, 415, 417, 418.
Argelès-sur-Mer *(Argilleria; Arzellerius)* (plaats ten zuiden van Perpignan) 5, 37, 39, 40, 41, 43, 48, 66, 68, 79, 81, 82, 83, 92.
Argentoratum, zie Straatsburg.
Ariën-aan-de-Leie, zie Aire-sur-la-Lys.
Aristophanes 266, 331, 395.
Arles 259, 272.

Armagh (plaats in Ierland) 85.
Armentiers, Tacite d' 279.
Arminius, Jacobus 172, 191.
Armorica, zie Bretagne.
Arnaud, Antoine 166*.
Arras, zie Atrecht.
Arsenius, zie Aerssen, François van.
Artesië *(Artois)* 262, 336.
Arundel, graaf van, zie Howard, Thomas.
Arzellerius, zie Argelès-sur-Mer.
Asac, zie Asow.
Asow *(Asac)* (stad in Zuid-Rusland) 9, 41, 42, 43, 96, 104, 105, 106, 146, 147, 148, 159, 170, 177, 178, 179, 193, 206, 229, 302, 304, 359, 364, 366, 367, 382, 424, 466, 468, 470, 541, 550, 564.
Asperen, Paulus Matthijsz. van 3*.
Assumar, graaf van, zie Melo, don Francisco de.
Atestinus princeps, zie Este, d'.
Atrecht *(Arras)* 203, 204, 220, 221.
Aubigny, monsieur d' 128.
Audebert, Etienne 57, 60, 73, 78*.
Auersperg, Johann Weichard von 285*, 335, 371, 382, 436, 460.
Augsburg 298.
Augsburg, Confessie van 111, 134, 142, 159, 164, 191, 219, 264, 534, 535.
Augsburg, Interim van 171, 197, 266.
Augusti, Martinus, schipper 305.
Augustinus, Aurelius 1, 52, 514.
Aulona, zie Vlorë.
Aulus Gellius 446.
Aunis, pays d' (landstreek tussen La Rochelle en Rochefort) 569, 571.
Auratus, zie Or, François d'.
Aurelia, zie Orléans.
Aurillerius, zie Phélypeaux, Louis, heer van La Vrillière.
Ausonius, Decimus Magnus 125.
Austria, zie Oostenrijk.
Auvergne *(Avernia)* 302, 528, 530, 569, 570, 572.
Avaux, graaf van, zie Mesmes, Claude de.
Avery, Joseph 190.
Avignon *(Aveniona)* 66, 68, 70, 165, 167, 170, 257, 258, 259, 260, 274, 286, 287, 289, 303, 340, 341, 343, 565.
Ayamonte, markies van, zie Guzmán, don Francisco de.
Aytare (= Arquata Scrivia ten zuiden van Serravalle?) 508, 509, 510.
Azoren *(Terceira)* 45, 59, 78, 120, 224, 229, 230, 236, 237, 447.

B

Babylon 319.
Backer, Willem 71*.
Baden, markgraafschap 157.

Baden, landdag te 2, 276, 296, 308, 318, 337, 370, 376, 561, 584.
Baden-Durlach, Friedrich V, markgraaf van 81*, 82, 83, 216.
Bahia de todos os Santos *(Allerheiligenbaai)* 59.
Baia (kustplaats bij Napels) 138, 168, 170.
Bailleul, Nicolas de 475*, 500.
Balaguer (plaats ten noordoosten van Lérida) 529, 531.
Baltiysk, zie Pillau.
Bamberg 369.
Bamberger, Caspar 375, 378, 387, 388, 519.
Banda-eilanden 579.
Banér, Johan Gustavsson XVIII, 374, 406.
Banér, Svante 374, 406, 429.
Bantam 233.
Bapaume *(Bapalma)* 207, 208, 209.
Baradat *(Barradas)*, François de 578.
Barberini, familie 443, 508, 545, 547.
Barberini, Antonio, kardinaal 152, 318, 319, 488, 489, 491, 508, 519, 520, 521, 529, 545, 547.
Barberini, Francesco, kardinaal 152, 318, 319, 508, 545, 547.
Barberini, Maffeo, zie Urbanus VIII.
Barberini, Taddeo 283*, 296, 308, 323, 466, 467, 529.
Barcelona *(Barcino)* 116, 117, 138, 143, 145, 146, 148, 229, 230, 235, 288, 364, 366, 367, 375, 414, 417, 457, 459, 460, 553, 555.
Barius, kolonel, zie Bourré, Franz von.
Barlaeus, Caspar VIII, IX, XII, 21*, 43, 56, 63, 76*, 84, 242, 367, 368, 380, 404, 492, 549, 573.
Barlaeus, Caspar *Panegyris de laudibus eminentissimi cardinalis Armandi Ioannis Plessiaci, Richelii ducis, Franciae paris, etc., Amsterdam 1641,* 21, 43, 56, 63, 76, 84.
Barlaeus jr., Caspar 492*.
Barucephalus, zie Lydius, Balthasar.
Barwickium, zie Berwick upon Tweed.
Basiliacum, zie Batilly.
Basilius, kerkvader 38, 298*, 469, 514.
Basius, mr. Johan 21*, 44.
Bassaea, zie La Bassée.
Bassompierre, François de 567, 569, 570, 572, 577, 583.
Batavia, zie
Holland.
Republiek.
Báthory, András 179*.
Báthory, Zsófia 50*, 179.
Batilli, gouverneur 424.
Batilly *(Basiliacum)* (kasteel tussen Metz en Verdun) 208, 210.
Baudissin, Wolf Heinrich von 28*, 178, 382, 453.
Bauduin, François 266*, 267, 281, 299, 581.
Bauffremont, Claude de, baron van Scey 446, 447, 448, 450, 457, 458, 459, 461.
Bautzen (stad ten oosten van Dresden) 49.
Bavaria, zie Beieren.
Bazel *(Basilea)* 17, 228, 229, 241, 243, 244, 249, 267.

Beauce *(Beausse)* (streek tussen Parijs en Orléans) 288, 290.
Beaufort, François de Vendôme, hertog van 376*, 378, 379, 385, 386, 387, 388, 404, 422, 425, 426, 589, 590.
Beaufrémont (plaats in de omgeving van La Motte) 388.
Beaumont, Simon van 133, 140, 440, 518*.
Beauvais *(Bellovacum)* 290.
Bechius, zie Beck, Johan van.
Beck, Johan van 6*, 7, 9, 10, 24, 25, 27, 29, 104, 145, 147, 148, 207, 208, 209, 234, 235, 236, 237, 241, 243, 244, 262, 287, 288, 289, 301, 303, 311, 313, 314, 323, 324, 326, 342, 343, 351, 353, 355, 363, 365, 366, 375, 388, 400, 414, 415, 418, 465, 467, 475, 476, 478, 488, 489, 491, 498, 499, 500, 501, 502, 515.
Behadir-Ghiraï, khan van de Krim-Tartaren 129*.
Behm, Michael 179.
Behmen, zie Bohemen.
Beieren *(Bavaria)* XVIII, 2, 9, 15, 25, 35, 41, 62, 66, 67, 69, 70, 74, 79, 80, 81, 82, 83, 110, 116, 117, 118, 128, 130, 137, 138, 139, 141, 146, 147, 148, 152, 157, 158, 163, 167, 170, 183, 187, 194, 195, 203, 204, 205, 216, 220, 221, 225, 228, 229, 243, 244, 247, 249, 283, 297, 302, 306, 326, 329, 337, 347, 354, 355, 358, 369, 374, 415, 429, 457, 498, 500, 507, 508, 509, 510, 519, 520, 522, 529, 545, 546, 555, 556, 559, 570, 578, 587, 588, 590.
Beieren *(Bavaria)*, leger, zie Zwabisch-Beiers leger.
Beieren, hertog van, zie Maximiliaan I van Beieren.
Beieren, Albrecht VI van 110*.
Beieren, Ferdinand van, keurvorst-aartsbisschop van Keulen 6, 7, 9, 33*, 42, 59, 74, 80, 82, 83, 86, 102, 110, 118, 177, 187, 193, 194, 195, 203, 204, 229, 285, 317, 358, 377, 578.
Beieren, Maximilian Heinrich van, coadjutor van de aartsbisschop van Keulen 110*.
Belfort 243.
Belgium, zie
Nederland.
Zuidelijke Nederlanden.
Belley, bisschop van, zie Camus, Jean-Pierre.
Bellimontius, zie Beaumont, Simon van.
Bellovacum, zie Beauvais.
Benavides Carrillo y Toledo, Luís de, markies van Caracena 275*, 443, 529, 530.
Benfeld (Zweedse enclave in de Elzas) XVIII, 15, 176, 194, 207, 209, 249, 296, 347.
Benfeld (Zweedse enclave in de Elzas) (plaats van verzending) 16, 89.
Berckel, Gerrit van 213.
Berckel, Johan van 213*.
Bergamo 296.
Bergen in Henegouwen *(Mons)* 351.
Bergh, Eleonora van den, hertogin van Bouillon

302*, 309, 323, 324, 325, 334, 347, 413, 416, 437, 447, 457, 459, 465, 467, 475, 476.
Bergius, Johannes 179.
Berkel en Rodenrijs, heer van, zie Oldenbarnevelt, Jacob van.
Berlijn 470, 480.
Bern 17, 308.
Berna (= Veere) 464.
Bernegger, Johannes Casparus 24, 88.
Bernegger, Matthias 49, 50*.
Bernet, Joseph du 309, 311, 312, 313, 315.
Bernstadt, zie Bierutów.
Berwick upon Tweed *(Barwickium)* 313, 323, 325.
Besenatum, zie Pézenas.
Béthune 207, 208, 209, 376, 457, 459, 460.
Béthune, Hippolyte de 287*, 289.
Béthune, Louis de, graaf van Charost 286, 287*, 289.
Béthune, Maximilien de, hertog van Sully 6*, 8, 10, 11, 166, 287.
Béthune, Philippe de, graaf van Selles 287*.
Bette, Guillaume, markies van Lede 423*, 424, 425, 426.
Beuningen, Coenraed van 418*.
Beuningen, Dirck Geurtsz. van 418*.
Beuningen, Geurt Dircksz. van 418*.
Beverweerd, heer van, zie Nassau, Lodewijk van.
Bèze, Théodore de 267, 268.
Béziers 221, 226, 229, 251.
Bichi, Alessandro, kardinaal 48*, 69, 91, 93, 94, 95, 97, 376, 378, 400, 401, 403.
Bidenbach von Treuenfels, Wilhelm 24, 146, 225, 348, 375.
Bie, de, zie Bye, de.
Bielke, Gustav XVIII, 406, 430, 591.
Bielke, Svante XVIII, 406, 430, 591.
Bielke, Ture Nilsson 13.
Biella (stad ten noordwesten van Vercelli) 443.
Bierutów *(Bernstadt)* (stad ten oosten van Breslau) 370.
Biglia, Antonio, graaf 443.
Biscaje, Golf van 203, 204.
Bisterfeld, Johann Heinrich 286*.
Blaeu, uitgevershuis te Amsterdam XII, XIII, XV, 4, 29, 30, 36, 43, 51, 56, 57, 71, 76, 77, 83, 84, 85, 90, 98, 101, 115, 121, 125, 133, 134, 140, 143, 149, 153, 154, 159, 164, 172, 180, 186, 201, 212, 218, 219, 225, 231, 238, 242, 246, 249, 250, 253, 264, 265, 270, 280, 290, 298, 299, 304, 305, 309, 316, 319, 327, 344, 349, 367, 368, 380, 395, 398, 411, 453, 454, 455, 469, 472, 486, 495, 502, 505, 506, 517, 523, 542, 544, 548, 567, 576.
Blaeu, Cornelis XII, 149*, 164, 238, 264.
Blanc, Jacobus le 407.
Blavius, zie Blaeu.
Blaye (stad en vesting aan de Gironde) 313.
Blesae, zie Blois.
Blois *(Blesae)* 341, 343, 387, 388, 400, 401, 403, 433, 436, 544.
Blommert, Jan 439, 455.
Blondel, David 65*, 142.

Bode, Gerard VIII, IX, X, 106*, 107, 215.
Bode, Matthijs 107*, 215.
Böcklin, Straatsburgs vijftienraad 24, 88.
Boedapest *(Buda)* 37, 39, 40, 42, 43.
Boetzelaer, Gideon van den, heer van Langerak 58*, 77, 399, 420.
Boetzelaer, Rutger Wessel van den 420.
Bohemen *(Behmen)* 1, 8, 19, 69, 79, 82, 86, 164, 284, 329, 346, 409, 451, 453, 461, 471, 483, 489, 500, 507, 515, 536, 559.
Bohemen, koning van, zie Frederik V van de Palts.
Bohemen, koningin van, zie Stuart, Elisabeth.
Bohemen, prinsen van, zie Palts, huis van de.
Bois, château de Gros- 432, 436.
Bolesławiec *(Bunzlau)* (plaats ten westen van Breslau) 471, 483, 536.
Bologna (*Bononia*) 434, 435, 443, 466, 467, 475, 477, 478.
Bolsec, Jérôme 391*.
Bommel, Henricus van 523.
Bommert, Jan 439, 455.
Bonde, Gustav 122*.
Bonde, Krister 122*.
Bondy, fôret de (bosgebied ten oosten van Parijs) 432, 436.
Bonifacius III, paus 266.
Bonifacius IV, paus 266.
Bonn 58, 59, 187.
Bonne de Créquy, François de, hertog van Lesdiguières 365*.
Bonnefons, abt van 251.
Bononia, zie Bologna; Boulogne.
Boom, Cornelis 380*.
Borborita, zie Desmarets, Samuel.
Bordeaux *(Burdegala)* 79, 81, 82, 83, 93, 95, 97, 311.
Bordeaux *(Burdegala)*, aartsbisschop van, zie Escoubleau de Sourdis, Henri d'.
Boreel, Willem 222*, 223, 231, 247, 292, 380*.
Borne, Johann Georg von dem 164.
Borre van Overschie, zie Overschie.
Borsello (kasteel van de hertog van Mantua) 348.
Boswell, sir William 427, 436, 437.
Bothe, Herman 480.
Bouchilion, Christiaen 62.
Bouckhorst, Amelis van den, heer van Wimmenum 30*, 32.
Bouillon, hertogdom van 478.
Bouillon, hertog van, zie Tour d'Auvergne, Frédéric-Maurice de La.
Boulogne-sur-Mer *(Bononia)* 243, 389, 400, 402, 403, 406, 446, 448, 450.
Bourbon, Anne-Geneviève de, hertogin van Longueville 37, 38*, 46, 67, 68, 70, 72, 383.
Bourbon, César de, hertog van Vendôme 376, 378, 379, 385, 386, 387, 404, 425, 475, 476, 478, 577, 578, 589.
Bourbon, Henri II de, prins van Condé 35*, 37,

38, 39, 40, 41, 43, 46, 67, 68, 70, 244, 271, 273, 274, 303, 353, 400, 402, 434, 436, 508, 509, 511, 519, 520, 521, 522, 524, 528, 530, 570, 571, 576, 577, 578, 579, 587, 588, 589, 590.
Bourbon, Louis II de, hertog van Enghien, de latere 'Grand Condé' 235, 236, 259, 261, 303, 363, 365, 366, 375, 378, 387, 389, 499, 508, 509, 511, 519, 520, 521, 522, 524, 528, 530, 570, 576, 577, 578, 579, 587, 588, 589, 590.
Bourbon, Louis de, graaf van Soissons 364, 383, 498, 507.
Bourbon, Marie de, gravin van Soissons, prinses van Carignano 136*, 318, 364, 412, 414, 510.
Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins) 271, 273, 274, 422, 425, 428, 447, 448, 450, 453, 457, 458, 460.
Bourges 197.
Bourgondië *(Burgundia)* 31, 322, 508, 509, 511, 519, 520, 521, 522, 524, 528, 530.
Bourgondië *(Burgundia)*, graafschap, zie Franche-Comté.
Bourmont (plaats in de omgeving van La Motte) 424.
Bourré, Franz von 284.
Bouthillier, Claude le, heer van Pont-sur-Seine 88, 557*, 582.
Bouthillier, Léon le, graaf van Chavigny VIII, XVII, 61*, 67, 88*, 167, 168, 170, 200, 201, 203, 244, 259, 260, 261, 262, 272, 273, 274, 289, 300, 303, 309, 311, 312, 314, 322, 324, 325, 334, 341, 352, 353, 355, 365, 387, 489, 546, 547, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 571, 582.
Bouvard, Charles 252.
Boxhorn, Marcus Zuerius 160.
Brabant 196, 247, 293, 310, 439, 452, 465, 585.
Brachet, Théophile, sieur de La Milletière XIII, XVI, 151, 166*, 197, 227, 233, 235, 250, 291, 300, 315, 327, 378, 395, 517, 533, 573, 580, 581.
Braga, aartsbisschop van 348.
Bragança, hertog van, zie Jan IV, koning van Portugal.
Bragança, Duarte de 184*, 185, 216.
Brahe, Ebba 297.
Brahe, Petrus 123, 485, 486, 559, 583.
Brandenburg 18, 33, 34, 50, 114, 164, 179, 190, 198, 277, 283, 285, 360, 370, 371, 382, 397, 398, 403, 410, 417, 442, 444, 453, 461, 470, 471, 476, 478, 479, 480, 482, 493, 504, 515, 516, 524, 535, 536, 539, 547, 551, 557, 564.
Brandenburg, gezanten, zie Borne, Johann Georg von dem; Götze, Sigismond von; Leuchtmar von Kalcheim, Gerhard Rumelian.
Brandenburg, keurvorst van, zie
Friedrich Wilhelm.
Georg Wilhelm.
Brandenburg, Ernst van, markgraaf van Jägerndorf 470, 480.
Brandenburg, Maria Eleonora van, koningin van Zweden 132, 360, 370, 382, 410, 417, 479, 480, 493, 536.
Brandt, Marten Jansz. 140, 141.
Brasser, mr. Govert 99*, 367.
Brasser, Joost 367.
Brasset, Henri (alias Jean) 88*, 238, 367, 568.
Bratislava (*Presburg; Vratislavia*) 206, 284, 319.
Braunschweig *(Brunswijk)* 163, 360, 410, 423.

Braunschweig-Lüneburg, hertogen van 11, 15, 26, 41, 42, 47, 77, 79, 97, 113, 118, 131, 136, 146, 157, 158, 162, 163, 167, 169, 170, 182, 183, 285, 335, 360, 377, 410.
Braunschweig-Lüneburg, Sofia Amalia van 377*.
Brazilië 31, 32, 45, 59, 69, 78, 80, 82, 83, 86, 106, 120, 126, 135, 151, 170, 224, 234, 345, 349, 447, 449, 450, 492.
Brazilië, gouverneur van, zie Nassau-Siegen, Johan Maurits, graaf van.
Breda 278, 331.
Brederode, Johan Wolfert van 160, 328, 345, 357, 392, 492, 493.
Breen, Daniël de 43*, 63.
Breisach *(Brisacum)* XVIII, 54, 177, 205, 207, 209, 229, 243, 244, 306, 375, 387, 389, 408, 414, 426, 446, 448, 450, 530, 561, 571, 577, 579, 584, 589.
Breisach *(Brisacum)*, gouverneurs van, zie Erlach, Johann Ludwig von; Le Prévost, Paul.
Breisgau 81, 82, 83, 375.
Breitenfeld (slagveld ten noorden van Leipzig) 523, 528, 529, 530, 535, 536, 537, 538, 541, 543, 545, 546, 550, 559, 560, 565, 569, 575.
Bremen 98, 295, 335, 371, 496, 565.
Bremen, administrator van het aartsbisdom van, zie Frederik III, prins, later koning van Denemarken.
Brentford (plaats in het zuidwesten van Londen aan de Theems) 573.
Breslau (Wrocław) 190, 263, 294, 295, 326, 334, 335, 381, 409, 421.
Bressé, le marechal de, zie Maillé, Urbain de.
Brest 156, 157, 159, 193, 194, 207, 209.
Bret, Cardin le 565.
Bretagne *(Armorica)* 138, 139, 156, 157, 158, 193, 194, 195, 203, 208, 209, 239, 244, 315, 553, 568, 569, 571, 572.
Brezé, markies van, zie Maillé, Jean-Armand de; Maillé, Urbain de.
Brie *(Bria)* (streek tussen Seine en Marne) 288, 289.
Brieg, zie Brzeg.
Brieg, Johann Christian, hertog van 335*.
Brielle *(Brila)* 213, 269, 427, 428, 439, 492.
Brindisi (*Brendezi; Brundisium*) 168, 170.
Briquemault, Jacques 437, 446, 447, 448, 449, 462, 498, 500, 502.
Brisacum, zie Breisach.
Bristol, graaf van, zie Digby, John.
Brno *(Brun)* 357, 369.
Brodeau, Jean 98.
Brouckhoven, Jacob van 282*.
Browne, sir Richard 287*, 289.
Browne, Robert 477*.

Bruay, graaf van, zie Spinola, Alberto Gaston.
Brugge 298.
Brulart de Léon, Charles 145*, 147, 148.
Brulon, Anne, graaf van 25.
Brunswijk, zie Braunschweig.
Brussel *(Bruxelles)* 324, 334, 498.
Bruyningh, Claes 440.
Bruyningh, Leenaerdt 440*, 441, 487.
Brzeg *(Brieg)* (stad ten zuidwesten van Breslau) 334, 335, 346, 357, 358, 359, 369, 370, 377, 382, 396.
Búbbio *(Bubium)* (plaats ten zuiden van Nizza Monferrato) 79, 81, 82, 83.
Bucer, Martin 266*, 267, 268, 281, 327, 464.
Bucerus, Gerson 464*, 506.
Buckingham, hertog van, zie Villiers, George.
Buckinghamshire 74, 424.
Buda, zie Boedapest.
Budberg (plaats tussen Orsoy en Rheinberg) 390.
Budes, Jean-Baptiste de, graaf van Guébriant, zie Guébriant, graaf.
Bulionum, zie Bouillon, hertog van.
Bullion, Claude de, sieur de Bonelles 133.
Bunzlau, zie Bolesławiec.
Burdegala, zie Bordeaux.
Buren *(Buyren)* (stad in Gelderland) 239, 247.
Burgh, dr. Albert Coenraetsz. 248*, 258, 418.
Burgh, mr. Coenraed 248*, 258.
Burgundiae comitatus, zie Franche-Comté.
Bussius, Margareta Elisabeth 338*.
Butellerius, zie Phélypeaux, Louis, heer van La Vrillière.
Bye *(Bie)*, Joris de 84*.
Bye, mr. Nicolaes de 43*, 63, 441, 487, 503.
Byron, sir John 132*.

C

Cabo de São Vicente, zie São Vicente.
Cádiz *(Calis Malis; Gades)* 194, 219, 220, 221, 375.
Cadzand *(Casant)* (plaats in Zeeuwsch-Vlaanderen) 255.
Caecilius Statius 38.
Caen 76.
Caesar, Gaius Julius XX, 56, 161, 254, 279, 585.
Caesaraugusta, zie Zaragoza.
Calabri, zie Collioure.
Calabrië 476, 479.
Calais *(Caletum)* 117, 118, 156, 157, 158, 175, 241, 244, 286, 287, 289, 306, 307, 337, 375, 376, 377, 381, 387, 388, 394, 395, 400, 414, 433, 465.
Calckman, Jan Jansz. 5.
Californië 51.
Calis Malis, zie Cádiz.

Calvinisten (Gereformeerden) XIII, XIV, XV, 115, 131, 132, 142, 143, 153, 160, 165, 172, 174, 179, 180, 186, 195, 204, 206, 227, 255, 266, 267, 270, 272, 277, 281, 286, 292, 315, 321, 327, 348, 372, 393, 398, 460, 464, 492, 522, 525, 533, 534, 547, 567, 582, 586.
Calvijn, Johannes 1, 90, 171, 191, 197, 204, 227, 266, 267, 268, 281, 391, 547.
Camboust, Marguerite-Philippe du 577.
Cambrai *(Cameracum)*, zie Kamerijk.
Camerarius, Joachim 8*, 26, 41, 69, 82, 96, 106, 118, 139, 185, 210.
Camerarius, Ludwig VII, VIII, IX, X, XIX, XXI, 8*, 9, 26, 40, 55, 68, 72, 81, 95, 96, 105, 118, 124, 130, 138, 148, 158, 169, 184, 185, 195, 210, 211, 523.
Campania, zie Champagne.
Campania (Italië) 477.
Campe, Jacob 196, 469.
Campe, Petronella 196, 469.
Camphuysen, Dirck Raphaelsz. 463*.
Camus, Jean-Pierre, bisschop van Belley 169*.
Candahar, zie Kandahar.
Cantelmo, Andrea 414, 415*, 418.
Canterbury 392, 418.
Canterbury, aartsbisschop van, zie Cranmer, Thomas; Laud, William.
Cantiliacum, zie Chantilly.
Canuit, zie Knuyt, Johan de.
Cappadocië, koning van 98.
Capua 475, 478.
Capucijnen 2, 19, 24, 25, 26, 28, 38, 94, 103, 116, 117, 480, 516.
Caracciolo, Carlo Andrea, markies van Torrecuso 387, 389*, 422, 425, 426, 488, 519, 520, 522.
Caracena, markies van, zie Benavides Carrillo y Toledo, Luís de.
Carafa, Carlo 134*, 149, 159, 164, 180, 186.
Carcassonne 66, 68, 70, 134, 136, 138, 145.
Cardona *(Oxona)* (hertogdom in Catalonië) 497, 498, 499, 501.
Carenta, zie Charente.
Cargret, monsieur De 208.
Carignano (stad in Piemonte) 128, 130, 132.
Carignano (stad in Piemonte), prins van, zie Savoye, Tommaso Francesco van.
Carignano (stad in Piemonte), prinses van, zie Bourbon, Marie de.
Carlisle (Carlilum) 313, 323, 325.
Carlo Emanuele II van Savoye 127, 129, 318*, 323, 414, 416.
Carnisse (heerlijkheid bij Barendrecht) 420.
Carolovilla, zie Charleville-Mézières.
Carpentras 69, 94.
Carthago 226.
Casale (stad in Piemonte) 94, 97, 103, 104, 106, 146, 148, 216, 219, 220, 221, 243, 244, 302, 307, 317, 341, 354, 400, 447, 448, 450, 488, 489, 491, 529, 530.
Casati, Carlo Emanuele 89*, 127.
Casaubonus, Isaac 211*, 339, 356, 372, 393, 411.
Casimir, prins, zie Jan II Kazimierz.
Cassan, Jacques de 518, 521, 565.
Cassander, Georgius XIII, 1, 4, 5, 32*, 37, 52, 76, 111, 126, 134, 143, 219, 267, 278, 280, 298*, 299, 316, 339, 534; zie ook *Grotius, Annotata ad Consultationem Cassandri, Parijs 1641 (BG 1165).*

Cassel, zie Kassel.
Cassius, Andreas 338, 339.
Cassius, Christian VIII, IX, X, 338*, 504, 562.
Castel Rodrigo, markies van, zie Moura y Corte Real, Manuel de.
Castel San Giovanni *(Castel Sint Joan)* (plaats ten westen van Piacenza) 466, 467.
Castelletum, zie Catelet, Le.
Castellum Theoderici, zie Château-Thierry.
Castilië, zie Spanje.
Castilië, Nieuw- *(Castella Nova)* 312, 313, 315.
Castro, hertogdom van (streek tussen Latium en Toscane) 6, 9, 24, 47, 48, 89, 103, 125, 128, 129, 131, 145, 147, 148, 152, 167, 183, 184, 185, 260, 273, 283, 308, 375, 415, 430, 434, 435, 443, 466, 475, 488, 489, 491, 499, 508, 515, 519, 520, 521, 522, 528, 545, 568, 570, 572.
Catalonië XIX, 4, 5, 7, 9, 10, 14, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 35, 51, 53, 55, 56, 61, 66, 68, 72, 81, 82, 83, 89, 92, 93, 95, 96, 102, 104, 105, 115, 116, 117, 124, 128, 130, 131, 136, 138, 139, 145, 146, 147, 148, 154, 156, 157, 158, 167, 168, 169, 170, 183, 184, 185, 193, 194, 195, 198, 202, 203, 209, 216, 220, 236, 237, 261, 274, 288, 289, 301, 319, 324, 365, 375, 384, 386, 388, 389, 399, 400, 402, 403, 414, 417, 422, 433, 458, 466, 468, 498, 499, 503, 515, 520, 521, 528, 529, 538, 541, 545, 546, 547, 553, 555, 556, 568, 572, 589, 590.
Catalonië, Frans onderkoning van, zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van; Maillé, Urbain de, markies van Brezé.
Catalonië, Spaans onderkoning van, zie Fajardo, Pedro, markies van Los Vélez.
Cateau-Cambrésis *(Castellum Cameracisii)* 234, 235, 237, 487, 488, 489, 490, 491.
Catelet, Le *(Castelletum)* 243, 244, 351, 353, 355.
Cats, Jacob XIX, 60*, 75.
Cavaillon, bisschop van 93.
Cecchinelii, Gaspare 94*, 127.
Cecilia Renata van Oostenrijk, koningin van Polen 18*, 163.
Ceius, baro, zie Bauffremont, Claude de.
Cella, zie Zell.
Céton, heer van 364.
Ceulen, zie Keulen.
Ceylon *(Sri Lanka)* 157, 158, 159.
Chambord *(Chamburnum)* 544, 545, 547, 550.
Champagne *(Campania)* 61, 73, 134, 136, 138, 139, 145, 147, 156, 167, 170, 193, 202, 244, 250, 251, 252, 253, 273, 288, 289, 301, 323, 342, 343, 465, 528, 530.
Champagne, Gaspard de, graaf van La Suze 241, 243*, 244.
Champagne, Louis de, graaf van La Suze 175*.
Chantereau-Lefèvre, Louis 518, 521, 565.
Chantilly *(Cantiliacum)* 388, 389, 395.
Charente *(Carenta)*, rivier 168, 170.
Charenton (voorstad van Parijs) 174, 175, 264, 372, 393, 394, 493.
Charleville *(Carolovilla)*-Mézières 271, 275, 288, 290.
Charost *(Charrois)*, graaf van, zie Béthune, Louis de.
Chartres, bisschop van, zie Lescot, Jacques.
Château-Thierry *(Castellum Theoderici)* 416, 423, 424, 425, 426, 428.

Chatel, Jean 526.
Châtillon, hertog van, zie Coligny, Gaspard de.
Chauffer, familie 367.
Chauvirey-le-Châtel (plaats in de Franche-Comté nabij Vesoul) 229, 230.
Chavagnac, Josué de 272, 274*, 299, 301, 303, 341, 343, 347, 372, 373, 374, 379, 458, 459, 460.
Chavigny, graaf van, zie Bouthillier, Léon le.
Chenonceaux 475.
Cherbury, lord Herbert van 215*.
Chernigov (stad ten noorden van Kiev) 398.
Chester *(Westchester)* 459.
Chevreuse, hertog van, zie Lorraine, Claude de.
Chevreuse, hertogin van, zie Rohan, Marie de.
Chieff, zie Kiev.
Chivasso (stad in Piemonte) 446, 447, 448, 450.
Choiseul, César de, graaf Du Plessis-Praslin 364, 365, 366, 367.
Choisy de Camp, Jean de 188.
Christiaan IV, koning van Denemarken 47, 98, 179, 199, 334, 335, 360, 371, 382, 383, 417, 436, 442, 453, 460, 461, 546, 557, 564, 567.
Christiaan, prins van Denemarken 335*, 371.
Christina, koningin van Zweden VII, IX, X, XI, XVII, XVIII, 13, 14, 16, 18, 25, 34, 49, 95, 101, 122, 123, 187, 198, 200, 201, 203, 255, 336, 360, 361, 371, 377, 382, 383, 384, 386, 396, 397, 398, 403, 410, 428, 442, 470, 471, 476, 478, 482, 483, 485, 493, 495, 497, 504, 524, 536, 541, 547, 554, 557, 558, 559, 560, 569, 570, 575, 583, 588.
Christine de France, hertogin van Savoye (‘Madame’) 72, 79, 81, 82, 83, 94, 97, 117, 125, 127, 129, 130, 131, 135, 140, 156, 168, 176, 177, 183, 184, 185, 208, 261, 275, 276, 282, 296, 302, 303, 308, 311, 313, 314, 318, 337, 348, 364, 366, 367, 369, 412, 414, 416, 417, 508, 511.
Chrysostomus, Joannes 126, 155, 298*.
Chur *(Coire)* 2, 38, 39, 103, 117, 240, 276.
Churlandt, zie Koerland.
Cicero, Marcus Tullius 38, 56, 255, 265, 331, 496, 507, 550.
Cinq-Mars, markies van, zie Coiffier de Ruzé d'Effiat, Henry.
Cinq-Mars, moeder van de markies van, zie Fourcy, Marie de.
Ciudad Rodrigo *(Civitas Roderici)* (stad ten westen van Salamanca) 508, 509, 510.
Claudia de' Medici, aartshertogin van Oostenrijk 2, 24, 25, 26, 28, 38, 48, 93, 94, 103, 117, 145, 147, 148, 276, 302.
Clermont d'Amboise, Louise de 58*, 77, 399, 420.
Clermont-en-Argonne (plaats ten noorden van Saint-Dizier) 433.

Cloeck, Margaretha 291*.
Cloeck, mr. Pieter 3, 71.
Cloppenburch, Johannes 269*, 281, 309, 331.
Clusa, zie Lécluse; Sluis.
Codurc, Philippe XIII.
Coenders van Helpen, Anna 245.
Coenders Lewe van Asinga, Abel 245*.
Coeuvres, markies van, zie Estrées, François-Annibal d'.
Coiffier de Ruzé d'Effiat, Antoine 402.
Coiffier de Ruzé d'Effiat, Henry, markies van Cinq-Mars (monsieur 'Le Grand') XIX, 170*, 237, 252, 271, 272* - 470, 499, 507, 510, 511, 533, 542, 548, 554, 589.
Coignet, Gaspard, sieur de La Thuillery 12, 32*, 42, 65, 88, 509, 513, 518.
Coigneux, Jacques Le, zie Le Coigneux.
Coire, zie Chur.
Coligny, Gaspard de, admiraal van Frankrijk 227.
Coligny, Gaspard III de, hertog van Châtillon 383.
Coligny, Louise de 227.
Collioure *(Calabri; Coluvre)* 92, 128, 130, 131, 145, 146, 148, 154, 156, 157, 158, 159, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 180, 182, 184, 185, 186, 193, 194, 195, 196, 201, 202, 203, 207, 251, 252, 365, 465, 553.
Collis Ballaqueus, zie Sierra de Balaguer.
Colmar, 78, 80, 81, 83, 189, 199, 207, 209, 298, 426.
Colombo, Giacomo de 410.
Colonia, zie Keulen.
Colvius, Andreas 211, 212*.
Combalet, markies van, zie Roure, Antoine du.
Combalet, markiezin van, zie Vignerot, Marie-Madeleine de.
Commelin, uitgever te Leiden 160, 245.
Comora, zie Komáron.
Comte, Robert le XVI, XVII, 502, 517, 532, 533, 551, 573, 586.
Condé, prins van, zie Bourbon, Henri II de, prins van Condé; Bourbon, Louis II de, hertog van Enghien.
Coninxbergen, zie Koningsbergen *(Kaliningrad)*.
Conradi, heer, zie Burgh, dr. Albert Coenraetsz.
Conring, Hermann 106.
Constans, codenaam voor Willem de Groot 256.
Constantí (plaats ten westen van Tarragona) 7, 154, 156, 157, 158.
Constantinopel XIX, 1, 6, 7, 75, 92, 96, 104, 105, 106, 124, 155, 183, 184, 185, 233, 424, 470, 476, 477, 479.
Constantijn, keizer 492.
Contée, zie Franche-Comté.
Conyers, sir John 132*.
Coolhaes, Abraham 343, 344.
Copes, Willem 46.
Corbeil-Cerf (plaats ten zuiden van Beauvais) 401, 411, 413, 420, 430.
Cordes, Jean de 299*, 315, 339, 340, 356, 362, 472, 494, 503, 505, 517.
Cosimo II de' Medici, groothertog van Toscane 528.
Costnitz, zie Konstanz.
Cottington, lord 544.
Coulogne, zie Keulen.

Courcelles, Etienne de 380*, 517, 533.
Couwenhoven, Willem Allertsz. van 213*.
Cramoisy, uitgevershuis te Parijs XII, 36, 57, 84, 111, 133, 164, 218, 235, 270, 385, 422.
Cranmer, Thomas, aartsbisschop van Canterbury 266.
Crécy-sur-Serre *(Creciacum)* (plaats in de omgeving van Laon) 274, 351, 354, 355, 363, 365, 366.
Crellius, Johannes 85*, 101, 121, 134, 149, 164.
Cremona 17, 23, 25, 26, 28, 66, 69, 70.
Crescentino (plaats tussen Chivasso en Casale) 387, 388, 399, 401, 402, 403, 408, 424.
Cril, Hans 405.
Cromholt, Nicolaes 196.
Crijnen, Philips 333.
Culemborg 239.
Cusance, Béatrice de, prinses van Cantecroix 194*, 225.
Custrin, zie Kostrzyn.
Cyrillus van Jerusalem 227, 305, 331.

D

Dachstein *(Dagenstein)* (plaats tussen Straatsburg en Molsheim) 412, 414, 417.
Dalarö (kustplaats bij Stockholm) 335.
Dalmatië 104, 105, 106, 128, 131.
Damiate 529, 580.
Danmark, zie Denemarken.
Danzig *(Gdańsk)* VII, 18, 178, 285, 286, 328, 516, 541.
Danzig *(Gdańsk)* (plaats van verzending) 19, 51, 114, 179, 190, 286, 398, 411, 445, 516, 551, 564.
Darmstadt, landgraaf van, zie Hessen-Darmstadt.
Dauphin, le, zie Lodewijk XIV.
Dauphiné *(Delphinatus)* 93, 95, 97, 365.
Davausius, zie Mesmes, Claude de.
David, koning 431, 436.
Debiaeus, Nicolaus, zie Bye, mr. Nicolaes de.
De Cargret, monsieur 208.
Dedel, Johan 186*.
Degenfeld, Christoph Martin, vrijheer van VIII, IX, 153*, 333, 383, 501, 516, 525, 534, 535.
De la Gardie, zie Gardie, De la.
Delfshaven (voorhaven van Delft en Rotterdam) 294.
Delft XI, 19, 23, 64, 84, 101, 107, 109, 112, 180, 192, 213, 226, 231, 242, 271, 290, 356.
Delphinatus, zie Dauphiné, le.
Demer, rivier 59.
Den Briel, zie Brielle.
Denemarken *(Danmark)* 24, 98, 99, 146, 165, 168, 169, 172, 179, 182, 199, 214, 221, 225, 228, 230, 252, 316, 334, 335, 348, 360, 371, 375, 377, 382, 399, 402, 417, 453, 461, 471, 475, 491, 546, 549, 557, 564, 567, 571, 586.
Denemarken *(Danmark)*, gezant in Engeland, zie Ulfelt, Corfits.

Denemarken *(Danmark)*, gezant te Hamburg, zie Langerman, Lorenz.
Denemarken *(Danmark)*, gezant te Wenen, zie Bidenbach , von Treuenfels, Wilhelm.
Denemarken, koning van, zie
Christiaan IV.
Frederik III.
Denemarken, prins van, zie
Christiaan.
Frederik.
Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein.
Derby 459.
Descartes, René 215.
Des Hameaux, sieur 334.
Desmarets, Samuel *(Maresius; 'Borborita')* XV, XVI, 1, 31*, 52, 111, 150, 151, 160, 165, 180, 186, 196, 201, 207, 227, 245, 250, 269, 270, 327, 344, 362, 380, 391, 395, 399, 454, 482, 492, 493, 494, 505, 512, 525, 548, 558, 576.
Desmarets de Saint-Sorlin, Jean 527.
Deventer 196, 392.
Devereux, Robert, graaf van Essex 214, 292*, 313, 368, 452, 481, 482, 512, 515, 535.
Dieppe *(Diepa)* 104, 105, 117, 325, 353, 355, 383, 388, 389, 498, 500.
Diest 262.
Dietrich, Dominicus 49*, 50.
Dieuze *(Diosa)* (plaats in Lotharingen ten noordoosten van Nancy) 243, 244, 301, 303, 323, 324, 326, 342, 343, 344, 351, 353, 355, 363, 388, 389.
Digby, George 60*, 132, 150, 154, 155, 345.
Digby, John, graaf van Bristol 31*, 60, 223.
Digesten 472.
Dijon *(Divionum)* 203, 204, 257, 308.
Does, Pieter van der 139*.
Does, Wigbold van der, heer van Noordwijk 30*, 32.
Dokkum 463.
Dole 68, 70.
Dominicanen 476, 477, 479, 561.
Donau, rivier 330, 422, 424, 426.
Donaueschingen *(Epfinga)* 400, 402.
Donauwörth 507, 510, 555.
Donchery (plaats aan de Maas ten westen van Sedan) 343, 457.
Doopsgezinden (Menisten) 178.
Dordrecht 108, 125, 175, 212, 247, 265, 279, 460.
Dordrecht, synode van 227, 270, 271.
Doré, Johanna Dorothea 439, 455.
Doria, Giannettino 103*, 116, 117, 118.
Doria Carretto, Carlo, hertog van Tursi 103.
Dormagen (plaats tussen Neuss en Keulen) 86.
Dorp, Frederik van, heer van Maasdam 29*, 30, 186, 196.
Douai *(Duacum)* 193, 194, 351, 354, 355.
Doubleth, George Rataller 332*.
Doubleth, mr. Philips 440, 446, 455.
Doullens (plaats ten noorden van Amiens) 237.
Dover 109, 121, 130.

Dresden 538.
Drezdenko *(Driessen)* (plaats ten noordoosten van Gorzów) 539.
Drezdenko *(Driessen)* (plaats van verzending) 539.
Duarenus, Franciscus 581.
Du Bernet, Joseph 309, 311, 312, 313, 315.
Dublin 12, 74, 80, 85, 92.
Ducaeus, Fronto, zie Fronton du Duc.
Duchesne, André 427, 445.
Duderstadt (stad ten oosten van Göttingen) 410.
Düren 346, 483.
Düringen, zie Thüringen.
Düsseldorf *(Dusseldorp)* 74, 551.
Duinkerken *(Dunquerca)* 173, 254, 255, 294, 326, 342, 357, 365, 368, 370, 373, 377, 386, 402, 413, 513, 549, 574.
Duitsland *(Allemagne; Germania)* XVII, XVIII, XIX, 8, 12, 14, 15, 28, 33, 55, 74, 79, 81, 86, 100, 104, 113, 139, 162, 169, 183, 188, 189, 193, 204, 257, 275, 282, 302, 306, 316, 319, 343, 353, 355, 359, 369, 377, 381, 386, 389, 403, 412, 452, 471, 472, 475, 477, 478, 482, 483, 485, 486, 490, 491, 509, 510, 511, 515, 521, 525, 534, 535, 542, 570, 571, 574, 575, 587.
Duitsland *(Allemagne; Germania)*, keurvorsten, zie Rijk.
Duns, Johannes Petri 491.
Dupiau, Jean 257, 308.
Du Plessis, zie Plessis, du.
Du Plessis-Mornay, zie Plessis-Mornay, du.
Dupuy, Jacques 289, 486, 566.
Dupuy, Pierre 289, 464, 486, 518, 521, 565, 566.
Durham 75, 459.
Du Rietz, Grégoire-François 336*, 396.
Dusseldorp, zie Düsseldorf.
Dussen, Bruyn van der 452*, 464.
Dussen, Ewout Jacobsz. van der 84*, 213, 226.
Dutlinga, zie Tuttlingen.
Du Val, François, markies van Fontenay-Mareuil 26*, 152, 176, 276, 415, 423, 431, 434, 561.
Duvergier de Hauranne, Jean-Ambroise, abt van Saint-Cyran 166.
Duyst, Oncommera 23.

E

Eberstein, Caspar, graaf van 82, 95, 131, 162, 181, 306, 307, 474, 490, 556.
Eboracum, zie York.
Ebro *(Iberus)*, rivier 235, 237.
Echius, baron 459, 555.
Edgehill (plaats ten noorden van Banbury) 523, 524, 533, 535, 543, 564.
Edirne *(Adrianopolis)* 177, 179.
Edward VI, koning van Engeland 266.
Effiat, Antoine, markies van 170.
Egmond, Lamoraal, graaf van 262.
Egmond, mademoiselle d' 262.
Eguillonia, zie Vignerot, Marie-Madeleine de.
Ehrenbreitstein *(Hermanstein)* (citadel nabij Koblenz) 59, 86.

Einsiedeln 337.
Eisleben (stad ten westen van Halle) 15, 116.
Ek, baron 459, 555.
Elbe *(Albis)*, rivier 100, 113, 170, 190, 198, 283, 284, 410, 434, 471, 483, 537.
Elbeuf, hertog van, zie Lorraine, Charles I de.
Elbing *(Elbląg)* 19, 285.
Elianus, codenaam voor Spiring Silvercrona 144.
Elisabeth I, koningin van Engeland 223, 234.
Elne (stad in de Roussillon) 102, 104, 105.
Elster, rivier 537.
Elzas *(Alsatia)* 89, 95, 96, 97, 152, 176, 177, 208, 220, 221, 228, 229, 243, 244, 283, 296, 302, 325, 347, 363, 365, 366, 369, 375, 378, 387, 400, 402, 403, 408, 414, 415, 418, 426, 446, 565.
Elzevier, uitgevershuis te Amsterdam 280.
Elzevier, uitgevershuis te Leiden XIII, 108, 111, 112, 125, 149, 166, 174, 279, 280, 494, 548, 557, 576, 581.
Emden 45, 53, 56.
Emden, graaf van, zie Oostfriesland, Enno Ludwig, graaf van.
Empereur ab Oppijck, Constantijn I' XII, 506, 523*, 558.
Emporagrius, Erik Gabrielsson 397*.
Engadin 2, 24, 25, 26, 28, 38, 40, 42, 94, 103, 117.
Engeland, passim.
Engeland, godsdienst 14, 19, 31, 47, 52, 58, 60, 61, 64, 71, 75, 77, 80, 81, 83, 86, 101, 102, 104, 105, 110, 114, 125, 126, 130, 132, 142, 143, 144, 147, 150, 154, 161, 179, 181, 195, 221, 223, 228, 234, 239, 266, 272, 285, 293, 332, 372, 373, 392, 393, 398, 418, 448, 449, 451, 453, 477, 479, 509, 511, 516, 518, 527, 543, 586.
Engeland, Parlement 12, 14, 22, 27, 31, 38, 39, 41, 54, 55, 60, 61, 65, 67, 74, 75, 78, 80, 81, 83, 85, 87, 94, 102, 108, 109, 110, 114, 116, 119, 126, 130, 132, 140, 143, 144, 147, 150, 151, 153, 154, 157, 160, 161, 169, 172, 173, 180, 196, 213, 221, 223, 232, 234, 239, 242, 248, 258, 261, 273, 275, 282, 292, 293, 300, 307, 310, 312, 313, 316, 323, 324, 325, 332, 334, 340, 342, 345, 354, 355, 368, 381, 404, 412, 413, 419, 420, 421, 423, 424, 425, 427, 436, 437, 448, 449, 451, 452, 453, 455, 459, 469, 477, 494, 513, 515, 518, 523, 527, 530, 533, 535, 543, 550, 573, 578, 591.
Engeland, Privy Council 85, 132, 151.
Engeland, gezanten.
Engeland, gezanten te Den Haag, zie Boswell, sir William; Strickland, Walter.
Engeland, gezant te Hamburg, zie Avery, Joseph.
Engeland, gezant te Parijs, zie Browne, sir Richard; Herbert, Edward; Sidney, Robert, graaf van Leicester.
Engeland, gezant te Regensburg/Wenen, zie Roe, sir Thomas.
Engeland en Frankrijk 27, 66, 80, 93, 95, 97, 105, 115, 117, 118, 134, 136, 137, 138, 144, 155, 156, 157, 158, 165, 168, 169, 287, 289, 299, 310, 312, 365, 370, 421, 423, 424, 425, 465, 466, 468, 479, 498, 500, 518, 522, 545, 567, 570, 571, 578.
Engeland en de Republiek 75, 85, 87, 91, 94, 96, 99, 108, 115, 119, 126, 135, 137, 138, 150, 157, 158, 161, 162, 170, 172, 173, 181, 212, 222, 223, 228, 231, 232, 237, 239, 244, 247, 248, 278, 282, 292, 293, 299, 310, 313, 316, 350, 354, 357, 365, 368, 370, 373, 386, 402, 412, 413, 419, 422, 425, 427, 429, 436, 437, 439, 445, 449, 452, 455, 456, 460, 461, 463, 469, 479, 481,

483, 487, 493, 495, 503, 507, 513, 517, 518, 522, 524, 527, 530, 533, 543, 549, 550, 551, 558, 567, 573, 574, 582, 586, 590.
Engeland, koning van, zie
Edward VI.
Hendrik VIII.
Jacobus I.
Jacobus II.
Karel I.
Karel II.
Engeland, koningin van, zie
Elisabeth I.
Henriëtte Maria.
Engen (plaats ten noorden van Singen) 408.
Enghien, hertog van, zie Bourbon, Louis II de.
Engoulesme, zie Angoulême.
Enkefort, Adriaen van 262*.
Epernon *(Esperon)*, hertog van, zie Nogaret de La Valette, Bernard de; Nogaret de La Valette, Jean-Louis de.
Epfinga, zie Donaueschingen.
Epiphanius, kerkvader 197.
Episcopius, Simon 101*, 108, 134, 380, 381, 399, 419, 431, 451, 452.
Eporedia, zie Ivrea.
Erasmus, Desiderius 37, 298, 322, 372, 468.
Erckenraet, de heer van 551.
Erfordia, zie Hereford, graafschap.
Erfurt 9, 163, 183, 184, 203, 204, 243, 244, 334, 410, 415, 417, 423, 435, 436, 442, 509, 536.
Erlach, Johann Ludwig von 16*, 51, 54, 55, 56, 62, 66, 67, 69, 70, 79, 208, 209, 243, 375, 378, 387, 389, 408, 414, 545, 546, 547, 555, 556, 561, 571, 572, 577, 579, 584, 587, 589, 590.
Erricius, Erricus, zie Pontoppidan, Erik Eriksen.
Escot, zie Lescot, Jacques.
Escoubleau de Sourdis, Henri d', aartsbisschop van Bordeaux 79*, 81, 82, 83, 93, 95, 97.
Esguillon, hertogin van, zie Vignerot, Marie-Madeleine de.
Esopus, zie Aesopus.
Essex, graaf van, zie Devereux, Robert.
Estampes, Jacques d', markies van La Ferté-Imbault 93*, 95, 97, 310, 312, 421, 423, 424, 425, 452, 465, 467.
Estampes-Valençay, Achille d' 489, 519, 529.
Este, Francesco I d', hertog van Modena 6, 17, 94, 145, 147, 148, 243, 244, 260, 296, 399, 401,

402, 403, 408, 434, 435, 443, 447, 475, 477, 478, 488, 489, 499, 515, 520, 521, 522, 545, 568, 570, 572.
Este, Rinaldo d', kardinaal 6, 7, 8, 10, 17.
Estienne, Robert 267, 268.
Estrades, Godefroi d' 300, 327, 400, 406, 416, 437, 446, 448, 449.
Estrées, François-Annibal d', markies van Coeuvres 273*.
Ethruria, zie Toscane.
Ethruscus, zie Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane.
Euripides 411.
Europa, toneelstuk 527, 528, 529, 530, 535.
Euskercken, Johan van 196*.
Eutin nabij Lübeck (plaats van verzending) 339.
Euxinum mare, zie Zwarte Zee.
Eversteyn, zie Eberstein, Caspar, graaf van.
Evreux 498.
Eyckbergh, Johan 469*.

F

Fabbroni, Luca 258.
Fabert, Abraham de 446, 447*, 449, 457, 459, 460, 462, 465, 467.
Faelix, codenaam voor Zweedse rijksraad 482.
Faeröer-eilanden 36.
Fajardo, Pedro, markies van Los Vélez 152, 168, 301, 319, 337, 430, 431, 433, 434, 435, 443, 489, 499, 500, 502.
Fargia, zie Fraga.
Farnese, Odoardo, hertog van Parma 6*, 9, 10, 24, 25, 26, 29, 34, 40, 47, 48, 89, 90, 94, 103, 104, 105, 106, 117, 125, 128, 129, 130, 131, 143, 145, 147, 148, 152, 165, 167, 169, 170, 176, 180, 183, 184, 185, 202, 206, 216, 225, 240, 243, 244, 256, 260, 261, 273, 282, 283, 296, 308, 317, 323, 325, 348, 375, 378, 399, 401, 402, 403, 408, 415, 416, 423, 424, 425, 430, 431, 434, 435, 436, 443, 447, 448, 449, 465, 466, 467, 475, 476, 477, 478, 479, 488, 489, 490, 491, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 508, 509, 510, 515, 519, 520, 521, 528, 529, 530, 545, 546, 547, 550, 553, 555, 556, 568, 570, 571, 572, 584.
Faye d'Espeisses, Marguerite, echtgenote van Charles 311, 312, 314.
Fedorovitsj, Michael, tsaar 178*, 190, 371, 382, 564.
Feldkirch (stad in Vorarlberg) 2, 24, 25, 26, 28, 38, 48, 94, 96, 103, 106, 145, 276, 301, 302.
Felix, codenaam voor Grotius.
Ferdinand van Oostenrijk, kardinaal-infante, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 7*, 15, 18, 54.
Ferdinand I van Oostenrijk, keizer 280, 389.
Ferdinand II van Oostenrijk, keizer 54.
Ferdinand III van Oostenrijk, keizer, koning van Hongarije XVII, 8, 11, 16, 19, 26, 41, 47, 59, 77, 79, 83, 86, 93, 94, 97, 113, 118, 128, 129, 131, 136, 138, 139, 146, 147, 148, 152, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 170, 179, 182, 183, 184, 185, 189, 198, 202, 203, 204, 206, 225, 228, 229, 237, 257, 282, 285,

286, 296, 314, 329, 335, 337, 353, 354, 355, 359, 360, 375, 383, 397, 403, 417, 436, 452, 453, 457, 460, 465, 466, 468, 470, 480, 488, 490, 491, 496, 500, 507, 510, 511, 527, 530, 535, 539, 544, 546, 559, 561, 570; zie ook Rijk.
Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane 94, 167, 169, 170, 256, 260, 261, 283, 296, 317, 399, 401, 402, 403, 408, 409, 434, 435, 443, 446, 447, 448, 450, 475, 477, 478, 488, 489, 491, 499, 515, 520, 521, 529, 545.
Ferrara 152, 176, 202.
Ferrier, Jérémie 87.
Ferté-Imbault, markies van La, zie Estampes, Jacques d'.
Fèvre de Caumartin, Le, zie Le Fèvre de Caumartin.
Finale Ligure 66, 69, 70, 103, 104, 106.
Finland 284, 382.
Fittinghoven, monsieur de 534.
Flavius Josephus 175.
Flemingh, Claudius 123, 484, 485, 486, 583.
Floreffe *(Florest)* (plaats ten westen van Namen) 262.
Florence *(Firenze)*, zie Toscane.
Flores de Avila, markies 207, 209, 210, 228*, 229, 235, 237, 288, 311, 313, 314, 414, 422.
Fontaine, Paul-Bernard, graaf van 220, 262, 263, 423*, 424, 425, 426, 457, 459, 460.
Fontainebleau *(Fons Bellaqueus)* 61, 65, 67, 68, 70, 72, 77, 78, 80, 81, 83, 124, 208, 209, 311, 314, 317, 334, 341, 343, 351, 353, 447, 448, 450, 457, 458, 465, 466, 467, 470, 474, 476, 478, 485.
Fontenay-Mareuil, markies van, zie Du Val, François.
Foreest, familie van 441.
Foreest, Jan van 186*.
Forstenheuser, Georgius Ludovicus 574, 575.
Fourcy, Marie de (moeder van de markies van Cinq-Mars) 311*, 312, 314, 402.
Fraga *(Fargia)* (plaats ten zuidwesten van Lérida) 301, 303, 312.
Franche-Comté *(Bourgogne; Burgundiae comitatus)* XIX, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 17, 48, 51, 53, 54, 55, 56, 61, 68, 70, 72, 79, 81, 82, 83, 89, 93, 96, 103, 105, 117, 118, 119, 127, 131, 136, 138, 139, 146, 147, 152, 156, 157, 158, 228, 229, 230, 296, 302, 308, 318, 337, 347, 370, 376, 378, 430, 447, 457, 458, 507, 509, 528, 530, 561, 584.
Franeker 214, 245, 392, 492, 565.
Franeker (plaats van verzending) 214, 356.
Frankenland *(Franconia)* 136, 138, 139, 244, 300, 423, 425, 426, 470, 519, 520, 521, 559, 570, 575, 578, 590.

Frankenthal (plaats tussen Worms en Spiers) 317.
Frankfort aan de Main *(Frankfurt)* 107, 358, 373, 376, 448, 449, 450, 470, 476, 478, 482, 488, 522.
Frankfort aan de Main *(Frankfurt)*, Deputationstag 346, 373, 376, 377, 448, 449, 450, 470, 476, 478, 482, 488, 522.
Frankfurt aan de Oder 441.
Frankrijk, passim.
Frankrijk, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Mazarin, Jules; Mesmes, Claude de; Servien, Abel.
Frankrijk, gezanten.
Frankrijk, gezant in Engeland, zie Estampes, Jacques d'.
Frankrijk, gezanten te Den Haag, zie Brasset, Henri (alias Jean); Coignet, Gaspard; Thou, Jacques-Auguste de.
Frankrijk, gezanten in Italië, zie Brulart de Léon, Charles; Lyonne, Hugues de.
Frankrijk, gezant te Madrid, zie Pénis, Gautier de.
Frankrijk, gezanten te Rome, zie Du Val, François; Estrées, François-Annibal d'.
Frankrijk, gezant te Stockholm, zie Salles, Claude de.
Frankrijk, gezant te Turijn, zie Aiguebonne, monsieur d'.
Frankrijk, gezant te Venetië, zie Des Hameaux, sieur.
Frankrijk, gezant in Zwitserland, zie Le Fèvre de Caumartin, Jacques.
Frankrijk en Engeland 27, 66, 80, 93, 95, 97, 105, 115, 117, 118, 134, 136, 137, 138, 144, 155, 156, 157, 158, 165, 168, 169, 287, 289, 299, 310, 312, 365, 370, 421, 423, 424, 425, 465, 466, 468, 479, 498, 500, 518, 522, 545, 567, 570, 571, 578.
Frankrijk en de Republiek 12, 28, 32, 33, 38, 42, 53, 78, 88, 192, 212, 232, 244, 300, 375, 509, 513, 518, 567, 578, 585.
Frankrijk en Spanje XVII, XIX, 273, 274, 287, 288, 289, 301, 303, 310, 311, 312, 314, 322, 350, 352, 374, 387, 393, 400, 413, 423, 454, 458, 460, 463, 533, 541, 553, 589.
Frankrijk en Zweden XVII, XVIII, XIX, 8, 47, 72, 176, 557.
Frankrijk, koning van, zie
Hendrik III.
Hendrik IV.
Lodewijk IX.
Lodewijk XIII.
Lodewijk XIV.
Frankrijk, koningin van, zie
Maria de' Medici.
Anna van Oostenrijk.
Frankrijk, koninklijk huis, zie
Gaston Jean-Baptiste, hertog van Orléans.
Frans-Weimarse leger, zie
Guébriant, graaf.
Weimar, leger.
Frauenfeld *(Frauwenfeld)* 127, 128, 131, 145.
Frederik (III), prins, later koning van Denemarken 335*, 371, 377.
Frederik V, keurvorst van de Palts, koning van Bohemen 2, 8, 14, 34, 293, 329, 456, 477.
Frederik Hendrik, prins van Oranje XIV, XV, 10, 12, 14, 22, 27, 28, 33, 37, 38, 42, 45, 53, 87, 109, 110, 115, 116, 119, 121, 126, 130, 132, 134, 135, 137,

138, 140, 149, 150, 154, 155, 157, 161, 166, 170, 174, 181, 183, 185, 195, 213, 219, 220, 224, 227, 228, 229, 232, 234, 238, 239, 244, 247, 257, 259, 261, 262, 263, 271, 273, 274, 289, 291, 293, 300, 306, 307, 313, 314, 316, 317, 319, 350, 354, 355, 368, 385, 390, 392, 394, 395, 399, 400, 401, 403, 404, 406, 413, 416, 419, 421, 429, 433, 437, 439, 448, 450, 455, 456, 457, 460, 461, 462, 463, 467, 469, 472, 473, 474, 480, 481, 482, 483, 487, 493, 494, 505, 506, 513, 515, 518, 522, 524, 527, 532, 543, 544, 548, 550, 551, 567, 573, 574, 578, 581, 582, 585, 586, 587, 590.
Freiburg im Breisgau 387.
Freinsheim, Johann 50*.
Freystatt, zie Koz□uchów.
Fribourg 17, 91, 93, 96, 113, 136, 139, 145, 147, 148.
Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg 14, 15, 18, 19, 50, 114, 164, 179, 190, 277, 285, 360, 371, 377, 382, 397, 398, 403, 410, 411, 442, 444, 470, 471, 479, 480, 482, 493, 497, 504, 516, 524, 536, 541, 547, 551, 557, 564.
Friesland 214, 380, 462, 472, 492, 495, 502, 523, 542, 558.
Frislanda, eiland 36, 43, 51, 57, 452.
Fronsac, hertogdom van 553, 555, 556, 567, 569, 577.
Fronton du Duc 126*, 155, 197.
Frýdlant *(Friedland)* (plaats ten oosten van Zittau) 471.
Fulda 529.

G

Gades, zie Cádiz.
Galicië 498, 500, 501.
Galles, zie Wales.
Gallicanisme 166, 169, 584, 585.
Gama, Vasco Luís da, graaf van Vidigueira 221*, 353, 355, 376, 377, 425, 426, 522, 583.
Gap, nationale synode te (1603) 87, 102, 309, 327.
Gardie, Jacob Pontusson De la VIII, X, XI, XVIII, 88*, 297*, 406, 407, 557, 585, 591.
Gardie, Magnus Gabriel De la XVIII, 297*, 406, 407, 557, 574, 575, 585, 591.
Gardie, Maria Sophia De la 88.
Gaston Jean-Baptiste, hertog van Orléans XIX, 96, 273, 274, 287*, 288, 289, 301, 302, 304, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 318, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 341, 342, 343, 344, 349, 350, 351, 352, 354, 355, 358, 363, 365, 366, 367, 373, 374, 376, 379, 387, 388, 400, 401, 403, 413, 415, 416, 423, 424, 425, 426, 433, 434, 436, 451, 454, 458, 460, 468, 521, 524, 528, 529, 530, 533, 542, 544, 545, 546, 550, 551, 552, 554, 556, 569, 570, 571, 572, 573, 577, 578, 586.
Gdańsk, zie Danzig.

Gebhard, dr. Justus 15*, 346.
Gebrian, zie Guébriant, graaf.
Geisteranus, Arnoldus 280*, 299.
Gelder, zie Oppergelre.
Gellius, Aulus 446.
Gembicki, Piotr 178*, 190.
Genève 49, 56, 117, 129, 131, 171, 207, 209, 257, 266, 267, 268, 308, 311, 313, 321, 336, 380, 392, 421, 534.
Genève, calvinisten, zie Calvinisten.
Gennep 328.
Gennes, zie Genua.
Genua *(Gennes)* 93, 95, 96, 145, 147, 148, 236, 237, 241, 283, 323, 325, 520, 528, 530, 561.
Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg 178, 179, 480.
Gereformeerden, zie Calvinisten.
Germain, monsieur, zie Jermyn, Henry.
Germania, zie Duitsland; Rijk.
Gerson, Johannes 464.
Gex *(Gies)* (streek ten westen van het Meer van Genève) 151, 152, 257, 308.
Ghelino, kolonel 430.
Gibraltar, Straat van 61.
Gies, het land van, zie Gex.
Giessen 49.
Giessenburg, Tobias von 330.
Gigas, Hieronymus 526.
Giustiniani, Girolamo 333*.
Glarus, kanton 2, 113, 145, 147, 148.
Glaserus, Hermannus 572*.
Glatz, zie Kłodzko.
Gleichenstein (vesting in het Eichsfeld ten zuiden van Göttingen) 410.
Głogów *(Großglogow; Klockaw)* 163, 256, 277, 284, 370, 381, 409, 421, 429, 441, 461, 470, 536.
Gloucester, prins Henry, hertog van 544.
Glückstadt 335, 371, 442.
Glymes, Honorée de 498.
Goa (voormalige Portugese kolonie aan de westkust van India) 233.
Godefroy, Théodore 9*, 131, 518, 565.
Goeree 132, 357.
Görlitz 471.
Goes, mr. Adriaen van der 253.
Goes, Adriaen van der 64, 84*.
Goes, Willem van der 133, 253*, 487, 503, 547*.
Goesius, Willem *(Lucius Verus)* 160.
Göteborg *(Gothenburg)* 262.
Göttingen 14.
Götze, Sigismund von 360*, 370, 382, 398, 403, 410, 442, 444, 453, 461, 470, 476, 479, 493, 504, 515, 516, 524, 535.
Goltaker, kolonel 442.
Gomarus, Franciscus 172.
Gonzaga, Camillo 129, 131.
Gonzaga, Maria van 342*, 343, 344.

Góra *(Guhrau)* (plaats ten noordwesten van Breslau) 381.
Gorinchem, synode te 392.
Goring, lord George, naderhand graaf van Norwich 31*, 293.
Goring, George 394*, 395, 402, 405, 406, 412, 419, 452.
Goslar 11, 26, 41, 77, 79, 80, 81, 83, 97, 113, 118, 131, 136, 139, 146, 147, 148, 163, 285, 360.
Gothen 428, 446, 505.
Gothofredus, zie Godefroy, Théodore.
Gouda 239.
Gramont, Antoine III de, graaf van Guiche 61*, 73, 136, 138, 139, 145, 147, 148, 156, 158, 167, 193, 194, 202, 203, 207, 208, 209, 219, 220, 228, 229, 230, 234, 236, 237, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 251, 252*, 253, 255, 259, 271, 273, 274, 275, 282, 288, 290, 301, 303, 304, 306, 312, 313, 314, 323, 324, 326, 342, 343, 344, 347, 351, 353, 355, 363, 365, 366, 377, 388, 389, 395, 400, 402, 403, 406, 412, 414, 417, 424, 433, 435, 436, 465, 466, 467, 498, 499, 501, 585.
Grancey, graaf van, zie Rouxel de Médavy, Jacques.
Grand, monsieur Le, zie Coiffier de Ruzé d'Effiat, Henry.
Graswinckel, Alida 3*, 140, 154, 197, 517, 549.
Graswinckel, mr. Dirck VIII, IX, X, 57*, 77, 160, 180, 245*, 246, 248, 255, 258, 269, 270, 428, 446, 456, 495, 505, 506, 523.
Gratianopolis, zie Grenoble.
Graubünden *(Les Grisons; Rhaetia)* 2, 23, 24, 25, 26, 28, 38, 40, 42, 47, 48, 94, 95, 96, 97, 100, 103, 105, 106, 117, 127, 128, 129, 131, 136, 145, 147, 148, 152, 176, 183, 184, 185, 193, 202, 204, 216, 240, 273, 276, 302, 347, 400, 402, 430, 519, 520, 522, 561, 562, 582, 583.
Gravelines *(Grevelingue)* (kustplaats tussen Calais en Duinkerken) 388, 389, 415, 418, 457, 459, 460.
's-Gravenhage, zie Haag, Den.
Gray (stad in de Franche-Comté) 203, 204, 458.
Graz *(Gräts)* 286.
Greenwich 109.
Gregorius de Grote, paus 266.
Gregorius VII, paus 266.
Gregorius XV, paus 427, 445, 449, 460.
Greiffenhagen, zie Gryfino.
Greifswald 338, 397.
Grenoble *(Gratianopolis)* 322, 362, 364, 366, 367, 369, 379, 400, 425, 426, 446, 447, 449, 450, 458, 459, 460.
Grevelingue, zie Gravelines.
Grieks 462.
Grieks-katholieken 278, 453.
Grimaldi, Girolamo 588.
Grimaldi, Onorato II, prins van Monaco 6*, 93, 95, 97, 104, 106, 588, 589, 590.
Grimma (stad ten oosten van Leipzig) 537, 538.
Grisons, Les, zie Graubünden.
Groenland *(Gronlandia)* 36, 51, 452, 464.
Groningen 31, 210, 245, 492.

Gronovius, Johannes Fredericus 196*, 211.
Groote Heer, zie Ibrahim, sultan
Groot, Cornelia de (dochter van Grotius) XI, 153, 202, 219, 253, 254*, 256, 270, 272, 292, 297, 307, 319, 339, 401, 411, 413, 420, 430, 512, 535, 540.
Groot, Cornelis de (oudste zoon van Grotius) XI, 21, 22, 44*, 63, 84, 153, 172, 187, 191, 202, 205, 213, 226, 228, 300, 315, 333, 338, 339, 383, 516, 525, 533, 534, 549, 568,
Groot, Dirk de (jongste zoon van Grotius) X, XI, XVIII, 30*, 44, 57, 63, 71, 84, 98, 109, 187, 188, 189, 205, 213, 226, 228, 238, 250, 291, 315, 526, 527, 531, 532, 549, 566, 568.
Groot, Jacob de (zoon van Willem de Groot) 368*, 380, 462, 472, 495, 502, 523, 549, 566, 573.
Groot, Jan de (vader van Grotius) 3, 36, 112, 340, 356, 372.
Groot, Johan de (zoon van Willem de Groot) 368*, 380, 462, 472, 495, 502, 523, 549, 566, 573.
Groot, Pieter de (zoon van Grotius) XI, XVI, 44*, 84, 101, 109, 120, 125, 133, 135, 140, 151, 154, 155, 172, 174, 182, 191, 192, 205, 213, 222, 231, 233, 234, 242, 247, 253, 254, 255, 271, 280, 291, 299, 305, 315, 339, 356, 368, 371, 380, 393, 398, 411, 419, 440, 502, 512, 514, 517, 549, 568.
Groot, Willem de (broer van Grotius) VII-XXI, 1, 3*, 21, 29, 30, 35, 43, 44, 51, 57, 63, 71, 76, 83, 85, 90, 98, 99, 101, 108, 112, 115, 121, 125, 132, 133, 135, 140, 142, 149, 150, 153, 159, 160, 164, 171, 172, 173, 180, 185, 186, 187, 191, 192, 195, 196, 197, 201, 204, 205, 206, 212, 213, 219, 222, 223, 225, 226, 227, 230, 231, 233, 238, 241, 242, 246, 247, 249, 253, 254, 256, 257, 270, 280, 282, 286, 290, 298, 304, 305, 306, 309, 310, 315, 316, 320, 326, 328, 339, 344, 345, 348, 356, 357, 361, 362, 367, 368, 371, 372, 374, 380, 381, 385, 389, 393, 395, 398, 404, 405, 411, 419, 420, 421, 422, 427, 428, 430, 432, 438, 440, 445, 446, 451, 452, 454, 462, 463, 468, 469, 472, 481, 482, 486, 494, 495, 496, 502, 503, 505, 511, 512, 516, 517, 523, 524, 525, 532, 534, 542, 548, 549, 551, 557, 558, 566, 567, 572, 573, 576, 581, 582, 586.
Grotius, Hugo, passim.
Grotius, Hugo, codenaam ‘Felix’ 60; codenaam ‘Hermodorus’ 482.
Grotius, Hugo, diplomatieke status XVII, XVIII, 88, 140, 154, 172, 174, 192, 205, 211, 258, 376, 455, 482, 496, 497, 501, 512, 530, 535, 542, 543.
Grotius, Hugo, ‘papisme’ XV, XVI, XVII, 20, 35, 86, 109, 142, 224, 227, 265, 340, 481, 482, 496, 501, 502, 511, 516, 525, 533, 534, 566, 572.
Grotius, Hugo, pensionaris, zie Rotterdam.
Grotius, Hugo, secretaris van 37, 418, 526.
Grotius, Hugo, kinderen van, zie Groot, Cornelia, Cornelis, Dirk en Pieter de.
Grotius, Hugo, moeder, zie Overschie, Aeltgen Borre.
Grotius, Hugo, vrouw van, zie Reigersberch, Maria van.
Grotius, Hugo, woning van XI, XVIII, 84, 361, 525.
Grotius, Hugo, werken (niet gecatalogiseerd).
Grotius, Hugo, *Poemata* XII, 4, 36, 51, 64, 71, 77, 84, 91, 101, 115, 125, 149, 154, 164, 219, 225, 238, 250, 270, 298, 340, 385, 411, 472, 473, 486, 502, 505, 517, 563, 567, 576.
Grotius, Hugo, *Poemata Nova* 64, 472.
Grotius, Hugo, werken, chronologisch gerangschikt (vgl. BG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1950, pp. 653-655).

Grotius, Hugo, *Syntagma Arateorum, Leiden 1600 (BG 413-414)* 36, 57, 77.
Grotius, Hugo, *Christus patiens, Leiden 1608 (BG 31)* 36, 211.
Grotius, Hugo, Brief aan Nicolaes van Reigersberch, juni 1608 *(BG 1277)*; zie Rivet, André *(BG 1172)*.
Grotius, Hugo, *Poemata, Leiden 1617 [= 1616] (BG 1),* zie Grotius, werken (niet gecatalogiseerd).
Grotius, Hugo, *Defensio fidei catholicae de satisfactione Christi adversus Faustum Socinum, Leiden 1617 (BG 922)* 390.
Grotius, Hugo, *Disquisitio an Pelagiana sint ea dogmata ..., Parijs 1622 (BG 937)* 134, 219.
Grotius, Hugo, *Dicta poetarum quae apud Jo. Stobaeum exstant ..., Parijs 1623 (BG 458)* 411.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, Parijs 1625 (BG 565)* 212.
Grotius, Hugo, *Eucharistia, Amsterdam 1635 (BG 206)* 36, 134, 219.
Grotius, Hugo, *Defensio fidei catholicae de satisfactione Christi adversus Faustum Socinum, Oxford 1636 (BG 925)* 239.
Grotius, Hugo, *Commentatio de Antichristo, Amsterdam 1640 (BG 1100)* XV, 31, 52, 111, 562.
Grotius, Hugo, *Appendix de Antichristo, Amsterdam 1641 (BG 1128-1129)* XV, XVI, 1, 3, 30, 31, 36, 45, 52, 64, 73, 86, 87, 121, 151, 165, 186, 196, 265, 269, 291, 362, 391, 562.
Grotius, Hugo, *Annotationes in libros Evangeliorum, Amsterdam 1641 (BG 1135 en BG 1102, 1111, 1118 en 1129)* XII, XV, 1, 4, 36, 37, 38, 45, 52, 64, 71, 86, 91, 153, 265, 305, 320, 338, 344, 345, 350, 380, 487.
Grotius, Hugo, *Annotata ad Consultationem Cassandri, Parijs 1641 (BG 1165)* XII, XIII, XVII, 1, 4, 5, 20, 22, 23, 30, 32, 36, 37, 51, 52, 57, 60, 77, 78, 86, 90, 91, 108, 111, 126, 142, 159, 166, 171, 191, 219, 278, 411, 534, 562.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, Amsterdam 1642 (BG 571)* XII, XVII, 3, 4, 22, 30, 36, 51, 57, 63, 71, 77, 84, 91, 98, 115, 121, 125, 133, 134, 140, 143, 154, 172, 191, 197, 201, 204, 207, 219, 222, 233, 241, 242, 250, 253, 270, 305, 320, 338, 344, 345, 362, 441.
Grotius, Hugo, *Commentatio in Epistolam Pauli apostoli ad Philemonem, Amsterdam 1642 (BG 1136)* 3, 43, 63.
Grotius, Hugo, *Via ad pacem ecclesiasticam, Parijs 1642 (BG 1166)* XII, XIII, 4, 37, 51, 52, 57, 71, 76, 84, 90, 111, 126, 133, 134, 142, 143, 212, 219, 231, 238, 249, 250, 327, 562.

Grotius, Hugo, *Baptizatorum puerorum institutio, Parijs 1642 (BG 79)* 219.
Grotius, Hugo, *Eucharistia, Parijs 1642 (BG 211)* 36, 134, 219.
Grotius, Hugo, *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti, Leiden 1642 (BG 1172);* zie Rivet, André.
Grotius, Hugo, *De origine gentium Americanarum dissertatio, Parijs 1642 (BG 725)* XII, 21, 36, 43, 51, 57, 63, 115, 164, 180, 206, 222, 225, 233, 238, 340, 380, 452.
Grotius, Hugo, *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti ..., Parijs 1642 (BG 1175)* XIV, XV, 125, 197, 201, 204, 206, 212, 213, 219, 222, 224, 226, 227, 230, 233, 234, 235, 238, 239, 241, 246, 248, 250, 253, 257, 258, 268, 272, 278, 280, 291, 300, 304, 315, 362, 378, 534, 562.
Grotius, Hugo, *Epistola ad Jacobum Laurentium en Laurentius, Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata, Amsterdam 1642 (BG 1202-1205);* zie Laurentius, Jacob.
Grotius, Hugo, *De origine gentium Americanarum dissertatio, [Amsterdam] 1642 (BG 726)* XII, 3, 4, 21, 29, 36, 43, 51, 57, 63, 71, 77, 83, 98, 101, 115, 125, 140, 143, 149, 159, 164, 186, 201, 212, 225, 238, 250, 305, 316, 320, 340, 380, 452.
Grotius, Hugo, *Via ad pacem ecclesiasticam, Amsterdam 1642 (BG 1167-1168)* XII, 3, 4, 30, 36, 37, 51, 57, 71, 84, 90, 133, 134, 143, 149, 159, 164, 180, 186, 201, 212, 231, 238, 250, 253, 280, 298, 326, 327, 344, 349, 367, 385, 562.
Grotius, Hugo, *Via ad pacem ecclesiasticam, Amsterdam 1642 (BG 1168)* 37, 212, 250, 253, 280, 298, 326, 344, 349, 367, 385, 562.
Grotius, Hugo, *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti ..., Amsterdam 1642 (BG 1176)* 226, 227, 234, 238, 246, 250, 253, 280, 300, 344, 562.
Grotius, Hugo, *Andreae Riveti Examen animadversionum Hugonis Grotii, Leiden 1642 (BG 1180);* zie Rivet, André.
Grotius, Hugo, *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum, Parijs 1642 (BG 791)* XII, 77, 98, 115, 154, 164, 180, 270, 368, 385, 404, 421, 439, 454, 505, 506, 523, 542, 557, 576.
Grotius, Hugo, *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot, [Den Haag] 1642 (BG 889)* XV, XVI, 64, 84, 101, 125, 143, 154, 165, 172, 192, 205, 209, 213, 219, 226, 231, 234, 236, 241, 242, 246, 250, 255, 257, 258, 271, 290, 291, 294, 300, 309, 310, 320, 322, 327, 339, 345, 349, 350, 356, 362, 367, 371, 373, 385, 393, 404, 411, 413, 420, 427, 431, 432, 440, 445, 446, 451, 455, 462, 463, 464, 472, 491, 495, 522.
Grotius, Hugo, *Votum pro pace ecclesiastica, Parijs 1642 (BG 1183)* XIV, 241, 255, 266, 267, 271, 290, 294, 320, 350, 361, 362, 367, 373, 378, 379, 380, 385, 389, 404, 411, 412, 421, 422, 439, 453, 454, 455, 462, 464, 469, 472, 473, 474, 479, 481, 487, 494, 505, 514, 518, 523, 526, 527, 532, 534, 544, 547, 548, 551, 557, 562, 580, 581.
Grotius, Hugo, *Samuel Maresius, Concordia discors et Antichristus revelatus, Amsterdam 1642 (BG 1130);* zie Desmarets, Samuel.
Grotius, Hugo, *Votum pro pace ecclesiastica, Amsterdam 1642 (BG 1184)* 454, 464, 494, 506, 523, 526, 542, 544, 547, 548, 562, 567.
Grotius, Hugo, *Andreae Riveti Apologeticus, pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum, Leiden 1643 (BG 298);* zie Rivet, André.

Grotius, Hugo, Florum sparsio ad Ius Iustinianeum, Amsterdam 1643 (BG 792) XII, 77, 98, 154, 368, 542.
Grotius, Hugo, *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum, Amsterdam (Janssonius) 1643 (BG 793)* 542.
Grotius, Hugo, *Lucani Pharsalia. Ex emendatione Grotii, cum notis, Amsterdam 1643 (BG 430-431)* XII, 4, 36, 51, 71, 77, 91, 98, 101, 115, 140, 143, 149, 154, 159, 164, 212, 219, 225, 250, 270, 298, 305, 316, 320, 340, 380, 385, 398, 411, 472, 486, 495, 502, 505, 517, 563, 567, 576.
Grotius, Hugo, *Rivetiani apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, [Amsterdam] 1645 (BG 1195)* 362.
Grotius, Hugo, *Annotata ad Vetus Testamentum, Parijs 1644 (BG 1137)* XII, 36, 57, 76, 84, 111, 153, 155, 164, 165, 218, 226, 235, 270, 321, 385, 389, 404, 422, 504, 525, 562.
Grotius, Hugo, *Annotationum in Novum Testamentum tomus II, Parijs 1646 (BG 1138)* XII, 111, 153, 155, 349, 368, 385, 391, 404, 525, 526, 549, 563.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, Amsterdam 1646 (BG 572)* 241.
Grotius, Hugo, *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima, Parijs 1650 (BG 1141)* XII, 77, 111, 125, 153, 349, 368, 385, 391, 404, 525, 526, 549, 563, 576.
Grotius, Hugo, *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum, Amsterdam 1655 (BG 735)* XII, 428, 446, 505, 563.
Grotius, Hugo, *Annales et historiae de rebus Belgicis, Amsterdam 1657 (BG 741)* XII, 309, 327, 349, 563, 578.
Grotius, Hugo, *Epistolae ad Gallos, Leiden 1648 (BG 1213)* XI.
Grotius, Hugo, *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae varii argumenti, Amsterdam 1660 (BG 1240)* XI, XX, 227.
Grotius, Hugo, *Epistolae ad Israelem Jaski, Danzig 1670 (BG 1219)* XI.
Grotius, Hugo, *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti ..., Amsterdam-Londen 1679 (BG 1177-1178)* 227.
Grotius, Hugo, *Opera omnia theologica, Amsterdam 1679,*

anast. herdruk Stuttgart-Bad Cannstatt 1972 (BG 919) 1, 73, 266, 267, 269, 278, 279, 363, 411, 412, 464, 514.
Grotius, Hugo, *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae varii argumenti, Amsterdam 1684 (BG 1241)* XI, XX, 227.
Grotius, Hugo, *Epistolae quotquot, Amsterdam 1687 (BG 1210)* en *Clavis epistolarum Hugonis Grotii, [Leiden] 1763 (BG 1211)* VIII, IX, X, XI, 227.
Grotius, Hugo, *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti ..., Bazel 1732 (BG 1179)* 227.
Grotius, Hugo, *Anthologia Graeca cum versione Latina H. Grotii, Utrecht 1795-1822 (BG 534)* XII, 4, 22, 37, 51, 71, 77, 91, 98, 101, 115, 143, 154, 212, 219, 226, 238, 250, 270, 298, 305, 320, 340, 344, 357, 361, 372, 380, 385, 395, 399, 411, 412, 419, 431, 440, 455, 462, 469, 472, 486, 495, 502, 505, 517, 523, 542, 558, 563, 567, 576.
Grotius, Hugo, *Epistolae ad Axelium Oxenstierna, Stockholm 1889-1891 (BG 1226)* IX.
Grotius, Hugo, *Epistolae ad domum regiam Sueciae et alios Suecos, Stockholm 1892 (BG 1227)* VIII, IX.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, ed. 1913-[1928]* in *The classics of international law (BG 614)* 43, 241, 373, 441.
Groß-Glogow, zie Głogów.
Gryfino *(Greiffenhagen)* (stad aan de Oder) 381.
Guébriant, Jean-Baptiste de Budes, graaf XVII, XVIII, 12, 22, 28, 30, 32, 33, 38, 41, 45, 57, 58, 65, 68*, 69, 70, 72, 74, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 95, 98, 99, 102, 104, 105, 114, 122, 128, 130, 131, 132, 137, 139, 156, 157, 158, 162, 181, 187, 188, 193, 194, 195, 196, 203, 205, 207, 208, 209, 212, 226, 228, 239, 244, 257, 261, 262, 271, 273, 274, 281, 289, 291, 294, 299, 304, 306, 307, 314, 317, 368, 369, 376, 379, 383, 384, 386, 394, 403, 404, 406, 450, 456, 467, 475, 478, 480, 483, 490, 493, 497, 499, 500, 501, 504, 508, 509, 510, 515, 522, 526, 531, 532*, 549, 556, 559, 568, 570, 571, 575, 578, 582, 587, 589, 590; zie ook Weimar, leger.
Guiche, graaf van, zie Gramont, Antoine III de.
Guimarães, João de 376, 583.
Guinea (West-Afrika) 111, 232.
Guise *(Guiche)* (stad aan de Oise) 241, 242, 244, 252, 257, 259, 261, 289, 301, 303, 351, 353, 355, 412, 414, 417, 465, 466, 467, 488, 490, 491.
Guise, hertog van, zie Lorraine, Charles de; Lorraine, Henri II de.
Guise, hertogin van, zie Joyeuse, Henriette-Catherine de.
Gulik *(Jülich)* 6, 7, 9, 10, 14, 42, 74, 410, 444.
Gulik en Berg, hertog van, zie Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm van.
Gurney, sir Richard 354.
Gustaaf II Adolf, koning van Zweden 7*, 35, 132, 169, 538.
Guyenne, zie Aquitanië.
Guyet, François 321*.
Guzmán, Diego Felipe de, markies van Leganés 301, 303, 312, 313, 315, 351, 353, 363, 364, 365, 366, 375, 377, 387, 389, 422, 488, 508, 509, 519, 520, 521, 544, 546, 547.
Guzmán, don Francisco de, markies van Ayamonte 128, 130, 131.
Guzmán, Gaspar de, zie Olivares.
Guzmán, Gaspar Alonso Pérez de, hertog van Medina-Sidonia 127*, 129, 131, 136, 180, 185, 376, 378.

Guzmán, Ramiro Nuñez de, hertog van Medina de Las Torres, Spaans onderkoning in Napels 66, 69, 70, 103, 104, 106, 168, 319, 337, 443, 475, 477, 478, 584.
Gyld., zie Gyldenklou, Anders.
Gyldenklou, Anders (secretaris) 486, 559, 560.
Gylldenhielm, Carolus 559.
Gijsels, Aert, 59*, 74, 120.
Gijsenberg, overste, zie Giessenburg, Tobias von.

H

Haag, Den *('s-Gravenhage)* VII, XI, XIII, XV, XVI, XIX, 3, 5, 8, 9, 10, 12, 44, 65, 84, 101, 109, 119, 130, 132, 140, 142, 151, 171, 174, 178, 207, 210, 211, 232, 239, 247, 255, 256, 280, 285, 292, 293, 299, 305, 307, 328, 330, 332, 381, 389, 405, 418, 419, 422, 427, 431, 436, 437, 439, 440, 445, 446, 451, 455, 456, 477, 483, 493, 498, 512, 513, 514, 515, 518, 522, 524, 527, 533, 548, 566, 567, 572, 574, 586.
Haag, Den *('s-Gravenhage)* (plaats van verzending) 30, 34, 44, 58, 71, 85, 99, 109, 112, 121, 133, 140, 149, 159, 172, 187, 197, 205, 223, 231, 238, 247, 263, 282, 292, 295, 306, 316, 317, 328, 329, 330, 332, 345, 346, 357, 358, 368, 369, 381, 394, 395, 405, 420, 428, 440, 452, 463, 469, 482, 495, 503, 512, 513, 524, 534, 549, 558, 566, 573, 574, 581, 582.
Haarlem 43, 186, 232, 281, 460, 539.
Habsburgse huis, zie Oostenrijk.
Haes, Gilles de 103, 104, 106, 157*, 158, 159, 489, 490, 491, 507, 510, 519, 520, 521.
Haga, Cornelis 1, 75*, 92, 96.
Hagae-Comitis, zie Haag, Den.
Haguenau 316, 412, 414, 417.
Hailbrun, zie Heilbronn.
Hainavia, zie Henegouwen.
Haincourt, zie Honnecourt.
Halberstadt 15, 163, 410, 564.
Halle 163.
Hallier, sieur du, zie Hospital, François de l'.
Halluin, hertog van, zie Schomberg, Charles de.
Ham *(Hanum)* (plaats ten zuidwesten van Saint-Quentin) 219, 220.
Hambraeus, Jonas 481, 496, 501, 516, 525, 535, 573, 586.

Hamburg VII, XI, XVIII, XIX, 13, 14, 34, 72, 98, 100, 106, 107, 113, 124, 139, 144, 163, 176, 190, 196, 198, 249, 256, 263, 294, 307, 308, 309, 334, 335, 336, 337, 343, 344, 346, 353, 357, 358, 359, 360, 361, 369, 370, 371, 376, 379, 381, 403, 407, 409, 417, 429, 441, 442, 443, 444, 461, 465, 467, 470, 475, 496, 519, 525, 539, 557, 563, 565, 566, 574, 588.
Hamburg (plaats van verzending) 15, 164, 336, 360, 371, 383, 410, 442, 443, 471, 564.
Hamburg, preliminair vredesverdrag (1641) XVIII, 8, 13, 33, 44, 67, 113, 146, 147, 148, 162, 182, 198, 285, 353, 371, 382, 403, 436, 453, 539, 557, 565; zie ook Westfalen.
Hameaux, sieur des, zie Des Hameaux.
Hamel, Jacob 43*.
Hameln (stad aan de Weser) 504.
Hampden, John 74*.
Hanau, graafschap 18, 97.
Hanau, Augustin von 284.
Hanau-Lichtenberg, Friedrich Casimir, graaf van 97.
Hanau-Münzenberg, Amalia Elisabeth van, landgravin van Hessen-Kassel 10, 26, 47, 97, 162, 181, 182, 314, 377, 395, 401, 402, 406, 413, 416, 433, 460, 474, 476, 478, 479, 490, 522, 556, 572.
Hanecop, Cornelius 331*.
Hannover 360.
Hansson von Snoilsky, Georg 9*, 15, 62, 66, 69, 70.
Hanum, zie Ham.
Hanze 475.
Harcourt, graaf van, zie Lorraine, Henri de.
Harderwijk 268, 269, 331.
Hasius, Gillis, zie Haes, Gilles de.
Hasselaer, Dirck 280*, 291, 299, 315, 356, 380.
Hasselaer, Pieter Pietersz. 71, 182*, 233, 280, 299, 315, 356, 380.
Hassia, zie Hessen.
Hatzfeldt, Franz von 369.
Hatzfeldt und Gleichen, Melchior von 46, 58, 74, 79, 80, 82, 83, 94*, 103, 104, 106, 136, 146, 163, 187, 216, 225, 247, 262, 263, 281, 294, 306, 314, 346, 358, 369, 376, 477, 498, 500, 519, 520, 521, 529, 559.
Haultain, heer van, zie Zoete van Laecke, Willem de.
Haye, monsieur 62.
Heenvliet, heer van, zie Polyander van Kerckhoven, mr. Johannes.
Heffinge, zie Hüfingen.
Heilbronn *(Hailbrun)* 260, 261.
Heinsius, Daniël XII, 4, 133, 160, 172*, 186, 201, 265, 306, 380, 390, 419, 523.
Hellevoetsluis 109, 126, 132, 239, 307, 342.
Helmstedt 14, 106, 215, 390.
Helmstedt (plaats van verzending) 107.
Helvetia, zie Zwitserland.
Hendrik VIII, koning van Engeland 266.
Hendrik III, koning van Frankrijk 464, 468.
Hendrik IV, koning van Frankrijk 6, 8, 10, 11, 87, 102, 142, 166, 182, 309, 327, 353, 356, 372, 475, 526.
Henegouwen *(Hainavia)* 207, 208, 209, 287, 289.
Henger, Christophorus XVII, 481, 482.

Henoiosa, markies van, zie Hinojosa, markies van.
Henriëtte Maria, koningin van Engeland 31*, 66, 67, 70, 72, 74, 75, 93, 94, 97, 101, 104, 105, 109, 110, 114, 115, 117, 119, 120, 126, 130, 132, 135, 137, 138, 140, 142, 143, 144, 150, 151, 153, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 162, 170, 174, 181, 210, 221, 222, 232, 238, 239, 247, 254, 278, 289, 292, 293, 299, 307, 310, 313, 314, 316, 319, 345, 349, 350, 357, 394, 419, 420, 427, 428, 439, 452, 455, 456, 458, 459, 460, 465, 466, 468, 481, 482, 483, 495, 498, 500, 513, 518, 522, 527, 533, 543, 549, 550, 557, 567, 570, 571, 572, 574, 578, 582, 586, 590.
Herbert, Edward (lord Herbert van Cherbury) 215*.
Hereford, graafschap 405, 422, 425.
Hermodorus, codenaam voor Grotius 482.
Hersent, Charles 518, 521, 565.
's-Hertogenbosch *(Sylvaeducum)* XV, XVI, 31, 487, 492, 493, 503, 548, 576.
Herwart, Barthélemy en Jean-Henri 47.
Hesdin 375, 376, 377, 388, 414.
Hessen-Darmstadt, Georg II, landgraaf van 128, 130, 146, 147, 148, 170.
Hessen-Darmstadt, Johann, landgraaf van 167*, 169.
Hessen-Kassel VII, XIX, 6, 10, 13, 14, 15, 22, 27, 28, 32, 33, 41, 45, 46, 47, 56, 65, 70, 72, 81, 82, 86, 95, 97, 110, 118, 131, 139, 155, 162, 181, 182, 183, 187, 188, 238, 306, 307, 314, 321, 404, 406, 474, 476, 483, 490, 493, 500, 520, 522, 534, 556, 572, 574.
Hessen-Kassel, gezant te Den Haag, zie Wicquefort, Joachim de.
Hessen-Kassel, gezant te Parijs, zie Polhelm, Winand von.
Hessen-Kassel, landgravin van, zie Hanau-Münzenberg, Amalia Elisabeth van.
Hessen-Kassel, Philips van 382*.
Heuf, monsieur, zie Hœufft, Johan.
Heusden, Simonides van 462, 523.
Hibernia, zie Ierland.
Highlandius, Cuthbertus, zie Sorbière, Samuel.
Hildesheim *(Stelleshemium)* 118, 285, 358, 377, 559.
Hill, zie Hull.
Hilten, Jan van, uitgever van de ‘Courante 1642’ 31, 172, 186, 196, 290, 304.
Hinojosa, Juan Hurtado de Mendoza, markies van 167*, 168.
Hispania, zie Spanje.
Hobbes, Thomas 215.
Hoedekenskerke, heer van, zie Joachimi, Albert.
Hoeufft, Johan XVIII, 47*, 72, 141, 152, 176, 189, 199, 205, 216, 224, 240, 249, 250, 256, 275,

282, 295, 308, 317, 318, 337, 347, 408, 429, 443, 461.
Hogerbeets, Adriaen VIII, 482, 495, 496, 506, 512, 523, 539*, 542, 558, 576.
Hogerbeets, Rombout 282, 482*, 495, 496, 506, 512, 523, 525, 539*, 542, 558.
Hohenlohe, graven van 112.
Hohentwiel (vesting nabij Singen) 2, 6, 7, 8, 9, 10, 17, 23, 25, 26, 29, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 48, 51, 54, 55, 56, 66, 67, 68, 69, 70, 79, 81, 82, 83, 92, 95, 96, 97, 103, 104, 105, 106, 136, 138, 139, 157, 194, 408, 415, 429, 448, 450, 489, 519, 520, 521, 545, 546, 547, 555, 556, 561, 562, 571, 584.
Holland 87, 102, 124, 133, 144, 150, 157, 158, 159, 161, 165, 166, 174, 178, 180, 182, 186, 192, 193, 208, 209, 222, 223, 225, 226, 238, 244, 255, 256, 258, 272, 279, 291, 306, 307, 337, 342, 359, 373, 390, 398, 404, 406, 412, 413, 421, 425, 429, 439, 445, 447, 449, 450, 451, 455, 463, 487, 493, 496, 505, 517, 518, 522, 527, 533, 534, 535, 548, 550, 551, 558, 567, 573, 574, 578, 579, 582, 586, 587, 590.
Holland (plaats van verzending) 279.
Holland, Staten van XVI, 3, 12, 13, 21, 29, 30, 32, 43, 53, 60, 63, 64, 71, 75, 87, 126, 140, 150, 154, 160, 162, 165, 173, 174, 180, 186, 196, 201, 207, 212, 222, 223, 231, 257, 268, 270, 290, 293, 310, 356, 405, 418, 428, 439, 445, 450, 456, 460, 461, 469, 479, 480, 481, 483, 487, 495, 503, 506, 507, 517, 518, 522, 527, 533, 543, 549, 551, 558, 567, 573, 581, 587.
Holland en Zeeland, Hof van 28, 29, 57, 77, 101, 178, 186, 196, 201, 205, 245, 253, 254, 256, 269, 270, 272, 292, 401, 405, 420, 431, 436, 439, 455, 463, 482, 512, 523.
Holland en Zeeland, Hoge Raad van 3, 5, 21, 29, 43, 63, 71, 84, 92, 172, 186, 201, 270, 332, 456.
Holland, graaf van, zie Rich, Henry.
Holmia, zie Stockholm.
Holshemus, zie Molsheim.
Holstein 535, 550.
Holstein-Gottorp, hertog van 328.
Holtun (plaats in de omgeving van Krefeld) 376, 450.
Holzappel, graaf zu, zie Melander, Peter.
Homerus 12, 164, 165, 486, 496, 580.
Hommius, Festus 392*, 492.
Hongarije *(Hungaria)* 39, 40, 42, 43, 50, 94, 128, 194, 206, 225, 284, 286, 337, 353, 358, 359, 507, 510, 511, 537.
Hongarije, koning van, zie Ferdinand III van Oostenrijk (keizer).
Honnecourt *(Haincourt)* 242, 243, 244, 246, 247, 251, 252, 255, 259, 273, 282, 306, 342.
Hooft, Pieter Cornelisz. 10, 133, 280*, 299, 327, 549, 567, 578.
Hoorn 281, 441.
Horatius Flaccus, Quintus 28, 38, 133, 330.
Horn, Gustav Karlsson VII, VIII, X, XVIII, 9*, 15, 16, 25, 35, 62, 66, 67, 69, 70, 141, 152, 156, 159, 169, 176, 177*, 183, 184, 185, 189, 194, 199, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 216, 217, 221, 224, 230, 240, 242, 244, 249, 253, 255, 256, 261, 272, 275, 282, 295, 297, 298, 306, 307, 308, 309, 317, 318, 319, 321, 326, 334, 336, 337, 338, 346, 347, 358, 359, 361, 369, 374, 379, 382, 384, 386, 396, 408, 429, 444, 459, 461, 484, 485, 486, 540, 541, 559, 571, 583.
Hospital, François de l', graaf van Rosnay, sieur du Hallier 73*, 193, 194, 202, 203, 220, 229, 235, 236, 237, 243, 244, 250, 251, 252, 301, 303, 312, 313,

314, 323, 324, 326, 342, 343, 351, 353, 355, 363, 365, 366, 375, 378, 387, 388, 400, 402, 403, 408, 412, 414, 415, 417, 418, 423, 424, 425, 426, 433, 435, 457, 459, 460, 465, 466, 471, 475, 477, 478, 480, 488, 490, 491, 498, 499, 501, 507, 509, 519, 588.
Hospital, Michel de l' 37.
Hospital, Nicolas de l', markies van Vitry 567, 569, 570, 572, 577.
Hotham, sir John 224*, 231, 232, 248.
Hotman, Jean 4*, 30, 134.
Houdan (stad ten noordoosten van Dreux) 65, 142.
Houtebeen, zie Jol alias Houtebeen, Cornelis.
Houwelinge, Elsje van 101.
Howard, Thomas, graaf van Arundel 109*.
Hradec Králové *(Königgrätz)* (stad ten noordwesten van Olomouc) 329.
Hüfingen *(Heffinge)* (plaats in de omgeving van Donaueschingen) 400, 403.
Hüls (plaats ten noordwesten van Krefeld) 46, 58.
Huet, Pierre-Daniel 37.
Hulft, Gerard (?) 526.
Hulft, Joan 291*, 305.
Hulft, Pieter Evertsz. XX, 526.
Hull *(Hill)* 104, 186, 192, 194, 224, 231, 232, 237, 248, 342, 345, 349, 354, 355, 366, 368, 369, 394, 395, 477.
Hungaria, zie Hongarije.
Hurtado de Mendoza, Juan, zie Hinojosa, markies van.
Hutten, Albert van 381*, 399, 451.
Huygens, Constantijn, heer van Zuylichem *(Santra Salebrosus)* X, XI, XIII, XIV, XV, 5, 71, 112, 171, 174, 180, 186, 191, 196, 201, 206, 207, 278, 279, 291, 306, 320, 321, 326, 327, 328, 349, 390, 438, 469, 473, 494, 505, 511.
Huygens, Maurits 196*, 469.

I

Iardice (?) (stad in de tijd van Cicero) 56.
Iberus, zie Ebro.
ἰβηρίζειν *(Hispaniseren)* 125.
Ibrahim, sultan der Ottomanen 6, 7, 9, 113, 129, 136, 139, 146, 177, 193, 203, 229, 233, 302, 304, 359, 367, 424, 426, 476.
Ierland *(Hibernia)* 8, 11, 12, 13, 14, 22, 27, 31, 34, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 52, 54, 61, 65, 67, 68,

72, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 105, 108, 114, 116, 125, 130, 134, 136, 137, 138, 144, 147, 148, 161, 172, 173, 203, 204, 212, 213, 221, 242, 244, 313, 314, 334, 342, 347, 355, 358, 437, 447, 449, 450, 451, 453, 459, 460, 466, 468, 475, 477, 478, 502, 522, 543, 582.
Ierland *(Hibernia)*, gouverneur van, zie Sidney, Robert; Wentworth, Thomas.
Imperator, zie Empereur ab Oppijck, Constantijn l'.
Incolisma, zie Angoulême.
India, zie
Oost-Indië.
West-Indië.
Innhausen und Knyphausen, Enno Wilhelm von 525.
Innsbruck, aartshertogin van, zie Claudia de' Medici, aartshertogin van Oostenrijk.
Insulae, zie Ischia, Isola d'.
Insulae, zie Rijsel (Lille).
Ischia, Isola d' 168, 170.
Islam, zie Mohammed.
Islandia, zie IJsland.
Isles, l', zie Rijsel (Lille).
Isola de Principe, zie Principe.
Italië XIX, 6, 7, 8, 9, 10, 23, 24, 25, 26, 29, 41, 51, 53, 54, 55, 56, 61, 66, 68, 83, 89, 90, 94, 100, 103, 104, 105, 106, 113, 124, 127, 128, 131, 137, 138, 140, 143, 145, 147, 148, 152, 156, 157, 158, 167, 169, 170, 183, 184, 193, 194, 202, 203, 206, 208, 210, 216, 218, 225, 256, 261, 264, 266, 276, 282, 296, 297, 300, 302, 304, 308, 311, 313, 314, 318, 324, 325, 328, 337, 347, 351, 353, 355, 364, 365, 401, 402, 403, 406, 407, 408, 424, 426, 428, 429, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 443, 446, 447, 448, 450, 458, 459, 460, 462, 466, 467, 468, 476, 488, 491, 499, 505, 508, 509, 510, 515, 520, 521, 528, 530, 545, 546, 550, 553, 555, 556, 561, 568, 571, 572, 585, 588, 589, 590.
Ivrea *(Eporedia)* 208, 209, 302, 304, 311, 313, 314.

J

Jacchaeus, Gilbertus 200.
Jacobs, Heyltgen 332, 333*.
Jacobsz., Laurens, boekverkoper te Amsterdam 331.
Jacobus I, koning van Engeland 180, 211, 372, 393.
Jacobus (II), hertog van York, later koning van Engeland 28, 221.
Jägerndorf, markgraaf van, zie Brandenburg, Ernst van.
Jan II Kazimierz *(Johan Casimir)* van Polen 15, 18*, 444, 480.
Jan IV, koning van Portugal, hertog van Bragança XVIII, 9, 24, 29, 34, 41, 45, 47, 48, 59, 64*, 74, 78, 98, 120, 127, 137, 152, 162, 168, 182, 184, 185, 216, 229, 230, 232, 276, 317, 348, 359, 376, 388, 425, 426, 498, 499, 507, 508, 509, 510, 566, 583.
Janssenius, Cornelius 166, 487, 503.
Janssonius, Joannes, uitgever te Amsterdam 31, 151, 327, 395, 454, 512, 558.
Japan 233.
Jasky, Israel Köhne, genaamd von VIII, 541*.

Jeannin, Pierre 36, 211.
J□drzychow *(Groß Heinzendorf)* 536.
Jena 49.
Jermyn, Henry 456*.
Jezuïeten 166, 197, 339, 512, 523, 525, 542, 557, 576.
Joachimi, Albert, heer van Hoedekenskerke 28, 75*, 85, 87, 91, 94, 96, 150, 161, 222, 223, 293, 316, 345, 509, 513, 523.
Joden 362, 452, 464.
Johann Georg I, keurvorst van Saksen 206, 225, 285, 537, 563, 570, 590.
Johanna, pausin 65.
Johnson, Samson 239*, 332, 456.
Joinville, Jean, sire de XVII, 3*, 22.
Jol, Cornelis (alias Houtebeen) 30*, 31, 32, 39, 45, 53, 59, 111, 119.
Jorck, zie York.
Joseph, père, zie Le Clerc du Tremblay, François.
Josephus, Flavius 175.
Joux (vesting aan de Doubs) 136, 138, 139.
Jovinianus, codenaam voor Nicolaes van Reigersberch 46, 60.
Joyeuse, Henriette-Catherine de, hertogin van Guise, voorheen hertogin van Montpensier 79, 81, 82, 83.
Jülich, zie Gulik.
Jung, Melchior 217*, 261.
Junius, Elisabeth (echtgenote van Gerardus Joannes Vossius) 218.
Junius, Franciscus 268*.
Justel, Christophe XIII.
Justinianus, keizer 37, 269.
Jutland 442.
Juvenalis, Decimus Junius 11.

K

Kamerijk *(Cambrai; Cameracum)* 243, 498, 499, 501.
Kandahar (stad in Afghanistan) 129, 130, 132, 302, 304.
Kardinaal-Infante, zie Ferdinand van Oostenrijk.
Karel de Grote 386, 518, 521.
Karel V, keizer 135, 180, 270, 280.
Karel I, koning van Engeland 2, 9, 12, 13, 22, 31, 34, 39, 42, 54, 55, 60, 61, 65, 66, 67, 72, 74, 75, 80, 81, 85, 87, 91, 94, 95, 98, 99, 104, 105, 110, 114, 119, 125, 130, 132, 135, 137, 138, 140, 143, 144, 147, 148, 150, 151, 153, 155, 158, 159, 160, 161, 165, 169, 170, 172, 173, 181, 186, 192, 194, 201, 212, 213, 214, 221, 222, 223, 224, 228, 231, 232, 234, 237, 239,

244, 247, 248, 258, 261, 274, 287, 289, 292, 293, 300, 307, 310, 312, 313, 316, 321, 323, 324, 325, 326, 342, 345, 350, 354, 355, 368, 376, 381, 385, 394, 395, 399, 402, 403, 406, 417, 420, 421, 423, 425, 427, 431, 433, 436, 437, 439, 445, 449, 452, 455, 459, 460, 461, 465, 466, 468, 469, 477, 478, 480, 481, 482, 483, 490, 494, 512, 515, 520, 522, 523, 525, 527, 533, 535, 543, 546, 549, 550, 551, 558, 564, 567, 571, 572, 582, 586, 591.
Karel (II), prins van Wales, later koning van Engeland 14, 28, 99, 110, 119, 135, 137, 138, 144, 147, 148, 151, 169, 221, 456.
Karel IV van Lotharingen, zie Lotharingen, Karel IV, hertog van.
Karel (X) Gustaaf, later koning van Zweden 20, 122, 187.
Karinthië 337.
Karl Ludwig van de Palts 2, 9, 14, 34*, 39, 40, 41, 42, 53, 67, 68, 105, 170, 329, 456, 477.
Karol Ferdynand van Polen 190*.
Kaschuben *(Pomerellen)* (voormalig hertogdom tussen Pommeren en Pruisen) 445.
Kassander, zie Cassander, Georgius.
Kassel *(Cassel)* 162, 590.
Keizer, keizerlijken, zie
Ferdinand III.
Rijk.
Keller, Georg VII, X, XI, 14, 15, 33, 163, 164, 335, 336, 359, 360, 370, 371, 381, 382, 383, 409, 410, 441, 442, 470, 471, 563, 564.
Kempen (plaats ten noordwesten van Krefeld) XVII, 45, 46, 57, 58, 65, 68, 77, 79, 82, 86, 87, 95, 98, 99, 102, 109, 114, 122, 123, 124, 128, 129, 137, 180, 187, 200, 201, 213, 325, 384, 386, 483, 500, 520.
Kempen (plaats van verzending) 189.
Kent 533.
Kettler, Friedrich, hertog van Koerland 444*, 479.
Kettler, Jacob, hertog van Koerland 444*, 479.
Kettler, Wilhelm 444.
Ketzgen von Gerritshoven, Wilhelm Salentin 578.
Keulen *(Colonia; Köln)* XVII, 6, 7, 9, 14, 34, 40, 41, 42, 46, 58, 59, 74, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 103, 110, 111, 114, 118, 126, 130, 131, 136, 138, 139, 146, 147, 156, 157, 158, 159, 168, 170, 187, 188, 193, 194, 195, 199, 203, 204, 208, 216, 225, 229, 230, 237, 243, 244, 247, 252, 292, 294, 298, 306, 312, 314, 316, 317, 319, 323, 324, 341, 343, 346, 351, 354, 358, 361, 366, 373, 375, 377, 401, 415, 453, 466, 467, 483, 498, 500, 508, 510, 520, 544, 555, 575, 578, 590.
Keulen *(Colonia; Köln)*, keurvorst-aartsbisschop van, zie Beieren, Ferdinand van; Wied, Hermann V von.
Kiev *(Chieff)* 278, 398.
Killigrew, sir Peter 533.
Kinsale *(Kinzal)* (stad aan de zuidkust van Ierland) 449, 451, 453.
Kinzig, dal van de (Zwarte Woud) 375, 387, 389.
Kirchheim aan de Neckar (plaats ten zuiden van Heilbronn) 587.
Kisiel, Adam 398*.
Kleef *(Kleve)* 85, 358, 410, 444.
Klockaw, zie Głogów.
Kłodzko *(Glatz)* (stad ten zuiden van Breslau) 295, 329, 346.
Kniphusius, zie Innhausen und Knyphausen, Enno Wilhelm von.

Knuyt, Johan de 543, 582.
Koblenz 58, 59, 86.
Köhne, Israel, genaamd von Jasky, zie Jasky, Israel.
Köln, zie Keulen.
Königsmarck, Hans Christoph, graaf van 116, 284*, 409, 410, 423, 425, 426, 434, 436, 442, 451, 453, 461, 470, 474, 476, 478, 483, 489, 490, 500, 508, 510, 515, 522, 535, 536, 537, 538, 564.
Koerland *(Churlandt)* 444, 479.
Komáron *(Comora)* (stad in Hongarije) 94, 97, 128, 129, 131, 146, 157, 183, 203, 204, 206.
Koniecpolski, Stanisław 360, 398, 550.
Koningsbergen *(Kaliningrad)* 15, 50, 178, 179, 190, 277, 397, 398, 410, 444, 480, 516, 535, 550, 564.
Konstanz *(Costance; Costnitz)* 48, 136, 138, 139, 176, 183, 184, 185, 220, 221, 243, 561, 562, 584.
Kopenhagen *(København)* 28, 178, 360, 371, 382, 453, 549, 564.
Kostrzyn *(Custrin)* (vestingstad aan de Oder) 34.
Kozakken 178, 466, 550.
Koz□uchów *(Freystatt)* (plaats ten zuiden van Zielona Gora) 263, 441.
Krackow *(Krockow)*, Joachim Ernst von 19*, 163, 360, 398, 550.
Krakau, bisschop van, zie Gembicki, Piotr; Zadzik, Jakub.
Kreutz, overste 335.
Krim, zie Tartaren.
Kroaten *(Croaten)* 208, 210, 288, 302, 388, 389, 537.
Krosno *(Krossen)* 397, 409.

L

La Bassée *(Bassaea)* (plaats ten noorden van Lens) 66, 67, 68, 69, 70, 136, 138, 139, 146, 147, 167, 170, 201, 202, 203, 207, 208, 209, 210, 219, 220, 222, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 237, 243, 244, 246, 465, 466, 467, 480.
Labbé, Charles 37*, 526.
Lachen (plaats aan de zuidoever van het Meer van Zürich) 240.
Ladron, Hieronymus, zie Lodron, Hieronymus, graaf.
Laet, Johan de 21*, 29, 36, 43, 51.
La Ferté (stad ten zuiden van Saint-Quentin) 302.
La Ferté-Imbault, markies van, zie Estampes, Jacques d'.
La Forest, familie 383.

La Marfée (bosgebied ten zuiden van Sedan) 44, 364, 383, 498.
Lambert, Jean de, markies van Saint-Bris 351, 353*, 355.
Lamboy, Willem, baron van XVII, 6*, 7, 9, 10, 32, 45, 46, 57, 58, 65, 68, 72, 74, 81, 86, 114, 129, 131, 187, 213, 294, 325, 342, 343.
Lamego, bisschop van, zie Portugal, Dom Miguel van.
La Millerai, maarschalk de, zie La Porte, Charles de.
La Milletière, sieur de, zie Brachet, Théophile.
La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van 93*, 95, 96, 145, 167, 169, 170, 183, 184, 185, 193, 194, 195, 196, 202, 203, 208, 209, 220, 221, 234, 235, 237, 241, 243, 244, 251, 253, 257, 259, 261, 274, 275, 288, 289, 301, 303, 319, 323, 324, 326, 351, 353, 354, 355, 379, 384, 386, 387, 388, 422, 424, 425, 426, 458, 459, 460, 462, 487, 488, 489, 490, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 508, 509, 510, 528, 529, 530, 545, 553, 555, 556.
La Motte *(Motta)* (versterkte plaats tussen Toul en Langres) 193, 289, 302, 342, 343, 351, 354, 355, 363, 365, 366, 375, 387, 388, 389, 400, 402, 403, 408, 412, 414, 415, 418, 421, 423, 424, 425, 426, 446, 448, 450, 498, 501, 507, 509, 519, 520.
Lampia, zie La Motte.
Lancaster *(Lancasse; Lauwcaster)* 307, 323, 325, 376.
Landau (stad ten noordwesten van Karlsruhe) 316.
Landrecies (plaats aan de Sambre) 234, 235, 237.
Lange, Willem de 112.
Langerak, weduwe van, zie Clermont d'Amboise, Louise de.
Langerman, Lorenz, Deens gevolmachtigde te Hamburg 182.
Languedoc 39, 42, 43, 53, 55, 56, 66, 68, 70, 183, 184, 185, 208, 260, 261, 272, 353, 363, 365, 366, 375, 378, 434, 436.
Lansac, madame de, zie Souvré, Françoise de.
Laon 271, 273, 274.
Lapland 371.
La Porte, Charles de, markies, later hertog van La Meilleraye 39*, 40, 41, 43, 51, 53, 54, 55, 56, 61, 145, 146, 148, 154, 156, 157, 158, 167, 170, 182, 184, 193, 194, 202, 203, 207, 209, 210, 220, 228, 229, 244, 261, 271, 272, 274, 288, 289, 354, 355, 363, 365, 366, 414, 422, 453, 457, 465, 466, 467, 521, 528, 530, 553, 554, 568, 569, 571, 572, 577, 579, 585.
L'Aquila, zie Aquila, L'
La Rochelle *(Rupella)* 61, 103, 104, 105, 136, 156, 157, 159, 221, 566, 569, 570.
La Rochelle *(Rupella)*, synode van (1607) 102.
La Suze, graaf van, zie Champagne, Gaspard de; Champagne, Louis de.
La Thuillery, sieur de, zie Coignet, Gaspard.
Latius, Johannes, zie Laet, Johan de.
La Tour d'Auvergne, zie Tour d'Auvergne, La.
Latijn 11, 37, 38, 58, 111, 142, 165, 166, 186, 196, 201, 231, 241, 255, 271, 279, 290, 294, 326, 331, 425, 511, 563.
Laud, William, aartsbisschop van Canterbury 31*, 239*, 285, 332.
Lauenburg, zie Saksen-Lauenburg, Franz Albrecht, hertog van.
Laurensz., Hendrick, boekverkoper te Amsterdam XV, 109, 290, 298, 304, 326, 331.
Laurentius, Jacob XV, XVI, 109, 125, 196, 204*, 207, 212, 213, 219, 226, 227, 231, 239, 241, 242, 246, 248, 253, 268, 269, 270, 280, 281, 282, 290, 294, 298, 299, 300, 304, 305, 309, 310, 315, 320, 322, 326, 327, 330, 331, 332,

333, 338, 339, 356, 357, 372, 390, 391, 393, 438, 440, 451, 454, 455, 463, 468, 486, 496, 502, 505, 512, 525.
Laurentius, Jacob *Hugo Grotius papizans, Amsterdam 1642 (B_sG 306)* XV, 109, 125, 196, 204, 207, 212, 213, 219, 226, 227, 231, 239, 241, 242, 253, 268, 270, 280, 305, 322, 338, 496, 505.
Laurentius, Jacob *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata, Amsterdam 1642 (B_sG 307)* XV, 268, 281, 290, 294, 298, 304, 305, 309, 310, 315, 320, 322, 326, 327, 330, 331, 372, 390, 454, 505.
Lausitz *(Lusatia)* 49, 256, 334, 346.
Lauwcaster, zie Lancaster.
Lau(w)enburgicus, zie Saksen-Lauenburg, Franz Albrecht, hertog van.
La Vrillière, heer van, zie Phélypeaux, Louis.
Le Bouthillier, zie Bouthillier, le.
Le Breton, François 464.
Le Catelet, zie Catelet, Le.
Lechenich (kasteel ten noordwesten van Keulen) 238, 250, 254.
Le Clerc du Tremblay, François (le père Joseph) 116*, 145.
Lécluse *(Clusa)* (plaats ten oosten van Atrecht) 173.
Le Coigneux, Jacques 12*, 22, 45, 65, 324.
Lede, markies van, zie Bette, Guillaume.
Leeuwarden *(Leovardia)* 214, 462, 492.
Le Fèvre de Caumartin, Jacques 9*, 113, 308, 318, 337, 370, 561.
Leganés, markies van, zie Guzmán, Diego Felipe de.
Legnica *(Liegnitz)* (stad ten westen van Breslau) 284, 334, 441.
Le Havre *(Portus Gratiae)* 236, 570, 572, 585.
Leicester 459.
Leicester, graaf van, zie Sidney, Robert.
Leiden *(Lugdunum Batavorum)* 4, 5, 8, 22, 42, 43, 71, 132, 133, 160, 171, 186, 200, 210, 222, 223, 232, 282, 321, 327, 380, 419, 421, 460, 482, 494, 495, 497, 506, 512, 515, 523, 525, 539, 542, 548, 557, 558, 576, 581.
Leiden *(Lugdunum Batavorum)* (plaats van verzending) 200.
Leiden, universiteit van XII, XIII, XIV, 3, 21, 31,

37, 76, 107, 108, 112, 171, 172, 175, 186, 199, 200, 215, 222, 240, 263, 265, 268, 281, 330, 331, 368, 380, 389, 390, 391, 392, 421, 430, 440, 442, 463, 469, 492, 496, 506, 523, 539, 547, 558, 573, 575.
Leipzig *(Lipsia)* XVIII, 49, 409, 523, 528, 535, 536, 537, 538, 543, 545, 546, 550, 559, 560, 563, 564, 565, 569, 571, 574, 575, 578, 582, 584, 590.
Lemercier, Jacques 248*.
Lenoncourt, Claude, markies van 424, 433*, 435.
Lens *(Lentium)* 201, 202, 203, 204, 208, 302, 304.
Leo IV, paus 65*.
Leon, monsieur de, zie Lyonne, Hugues de.
Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk XVIII, 54*, 55, 56, 128, 130, 132, 146, 147, 158, 202, 204, 263, 284, 335, 357, 358, 369, 409, 441, 515, 519, 520, 521, 528, 530, 535, 536, 559, 560.
Le Prévost, Paul, baron van Oysonville 16*, 66, 67, 69, 70, 79, 243, 244, 351, 353, 355, 375, 378, 387, 389, 408, 414, 417, 426, 433, 435, 446, 448, 450, 545, 546, 547, 555, 556.
Le Quesnoy, zie Quesnoy, le.
Lérida 90, 251, 387, 389, 487, 488, 489, 490, 498, 503, 508, 509, 510, 519, 520, 522, 529, 531, 538, 544, 553, 555, 556, 560, 577, 579.
Lescot, Jacques 465, 467.
Lesdiguières, hertog van, zie Bonne de Créquy, François de.
Leslie, Alexander, graaf van Leven 161*.
Leszno *(Lissa)* (plaats ten noordoosten van Głogów) 411.
Leucate, (kustplaats ten noorden van Collioure) 182, 183.
Leuchtmar von Kalcheim, Gerhard Rumelian 18*, 33, 34, 50, 114, 164, 179, 190, 277, 360, 370, 382, 398, 403, 410, 442, 444, 453, 461, 470, 476, 479, 493, 504, 515, 516, 524, 535.
Leuningen, Henrickgen Aelbrechts van 204.
Leuven 240, 390, 503.
Lewe thoe Asinga, Evert 245.
Lewe van Ewsum, Johan 245.
Lewe van Ewsum, Joost 245.
Lewenhaupt *(Leijonhufvud)*, Karl Mauritz 574*.
Lewenhaupt *(Leijonhufvud)*, Ludwig Weirik 574*.
Libanius, leermeester van Joannes Chrysostomus 38, 469, 514.
Lichthart, Jan Cornelisz. 32*, 120.
Liegnitz, zie Legnica.
Liegnitz en Brieg, Ludwig, hertog van 335*.
Liere, Willem van, heer van Oosterwijk XIX, 29*, 30, 32, 186, 196, 201, 420, 432, 522.
Liffol-le-Grand (plaats ten zuidwesten van Nancy) 423.
Lille, zie Rijsel.
Lillers (plaats in de omgeving van Béthune) 376, 388, 400, 414.
Lilliehöök, Johan 284*, 294, 538.
Lilliesträm, Johan Nicodemi 164.
Lindau (stad aan het Meer van Konstanz) 156, 159, 249.
Linn (plaats in de omgeving van Krefeld) 95, 102, 500, 520.
Linschoten, Jan Huygen van 21.
Linz 9.
Lionius, zie Lyonne, Hugues de.
Lions, zie Lyon.

Lipsia, zie Leipzig.
Lirinum, zie Vincentius van Lerinum.
Lisieux, bisschop van, zie Vair, Guillaume du.
Lissabon *(Ulyssipo)* 74, 80, 85, 120, 447, 449, 450, 565, 566.
Lithoijen, zie Voorn, schans Te.
Litoměřice *(Leitmeritz)* (plaats ten noorden van Praag) 471, 483.
Littleton, sir Edward 274.
Loches 39.
Lodensteyn, Arend van 356*.
Lodensteyn, mr. Cornelis van 356.
Lodensteyn, Joost van 356.
Lodewijk de Vrome (Louis le Débonnaire) 431, 436, 530.
Lodewijk IX, koning van Frankrijk XVII, 3, 22.
Lodewijk XIII, koning van Frankrijk, passim.
Lodewijk XIV (de 'Dauphin') 288, 383, 384, 386, 466, 468, 525, 540, 577.
Lodron *(Ladron)*, Hieronymus, graaf 325.
Loevestein 482, 506, 539.
Lombardije 296, 553, 555, 556.
Loncurtium, zie Soulaucourt-sur-Mouzon.
Londen *(London; Lonnen)* XIX, 14, 31, 40, 47, 60, 61, 67, 68, 74, 75, 77, 85, 87, 94, 97, 104, 119, 130, 132, 135, 137, 144, 147, 150, 161, 168, 169, 221, 223, 232, 239, 242, 292, 293, 310, 323, 325, 354, 381, 427, 428, 430, 439, 452, 512, 513, 530, 533, 535, 543, 544, 550, 558, 591.
Longueville, hertog van, zie Orléans, Henri d'.
Longueville, hertogin van, zie Bourbon, Anne-Geneviève de.
Longwy *(Languiacum)* 342.
Loon, Geertruyd van 245.
Loosduinen XVI, 469.
Lorraine, duc de, zie Lotharingen, Karel IV, hertog van.
Lorraine, Charles de, hertog van Guise 79.
Lorraine, Charles I de, hertog van Elbeuf 53.
Lorraine, Claude de, hertog van Chevreuse 313.
Lorraine, Françoise de, hertogin van Mercoeur 475*, 476, 478, 577, 578.
Lorraine, Henri I de, hertog van Guise 464, 468.
Lorraine, Henri II de, hertog van Guise 79*, 81, 82, 83, 498*, 500.
Lorraine, Henri de, graaf van Harcourt 51, 53*, 54, 55, 56, 61, 73, 136, 138, 139, 145, 147, 148, 156, 158, 167, 193, 194, 202, 203, 207, 208, 209, 219, 220, 228, 229, 230, 234, 236, 237, 241, 243, 244, 246, 250, 251, 252, 257, 259, 261, 271, 273, 274, 287, 288, 289, 301, 303, 304, 311, 323, 324, 326, 342, 343, 347, 351, 353, 354, 355, 363, 365, 366, 377, 387, 388, 389, 395, 400, 402, 403, 406, 412, 414, 417,

433, 435, 446, 448, 449, 450, 451, 453, 457, 459, 460, 465, 466, 467, 475, 477, 478, 488, 490, 491, 498, 499, 501, 507, 509, 510, 577, 579, 585, 589, 590.
Loten, Charles en Jean 62, 76.
Lotharingen *(Lorraine)* XIX, 74, 79, 93, 95, 97, 137, 176, 202, 203, 204, 216, 228, 229, 243, 250, 251, 253, 261, 302, 312, 323, 354, 375, 387, 414, 415, 417, 465, 467, 476, 518, 519, 520, 521, 528, 530, 565.
Lotharingen *(Lorraine)*, militair gouverneur van, zie Hospital, François de l', sieur du Hallier.
Lotharingen, Karel IV, hertog van 24*, 25, 27, 29, 39, 40, 41, 59, 66, 68, 69, 70, 79, 81, 82, 83, 92, 93, 95, 96, 97, 103, 104, 106, 168, 169, 170, 193, 194, 195, 208, 210, 220, 221, 225, 228, 229, 230, 243, 244, 250, 251, 252, 253, 257, 259, 261, 263, 271, 273, 274, 288, 289, 290, 301, 303, 304, 312, 313, 314, 315, 323, 324, 326, 342, 343, 351, 363, 365, 366, 369, 375, 378, 387, 388, 399, 400, 402, 403, 408, 412, 414, 415, 417, 418, 421, 423, 424, 425, 433, 434, 435, 446, 448, 449, 450, 451, 457, 458, 459, 460, 461, 465, 466, 467, 471, 475, 477, 478, 480, 488, 489, 490, 491, 498, 500, 501, 507, 509, 510, 519, 520, 521, 544, 546, 547, 590.
Lotharingen, Margaretha van 434.
Lotharingen, Nicole, hertogin van 194, 195, 225.
Luanda, zie São Paulo de Loanda.
Lucanus, Marcus Annaeus 27.
Lucca *(Luqua)* 170, 216, 225, 256, 283, 317, 399, 401, 402, 403.
Lucerna, zie Luzern.
Luchtenburg, mr. Pierre à 512.
Lucretius Carus, Titus 543.
Lübeck 178, 338, 339, 496, 565, 566.
Lützaw, dominus 562.
Lugdunum, zie Leiden; Lyon.
Luneburg, prinsen van, zie Braunschweig-Lüneburg, hertogen van.
Lupu, Vasile, vorst van Moldavië 177*.
Luqua, zie Lucca.
Lusatia, zie Lausitz.
Lusitania, zie Portugal.
Lutetia, zie Parijs.
Luther, Maarten 134, 159, 267, 516, 525.
Lutheranen XVI, 179, 266, 277, 411, 481, 491, 502, 506, 511, 516, 525, 532, 534, 551, 572, 586.
Luxemburg *(Lutzenburg)* 6, 7, 9, 10, 24, 104, 106, 129, 131, 145, 147, 148, 208, 210, 236, 240, 273, 274, 312, 313, 314, 342, 465, 466, 467, 488, 489, 491, 498, 500, 501, 515, 577, 579.
Luzern *(Lucerna)* 17, 89, 91, 93, 96, 113, 136, 139, 145, 147, 148.
Lwówek Ślaski *(Löwenberg)* (plaats ten zuiden van Bolesławiec) 471, 483, 536.
Lydius, Balthasar 265*.
Lijfland 297, 480.
Lyon *(Lugdunum)* XIX, XXI, 47, 51, 53, 54, 55, 56, 61, 65, 67, 68, 70, 72, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 101, 102, 104, 105, 116, 124, 128, 129, 131, 193, 202, 203, 207, 209, 273, 274, 301, 311, 312, 314, 317, 347, 350, 351, 353, 354, 358, 364, 365, 366, 379, 381, 387, 388, 395, 399,

400, 401, 403, 406, 413, 414, 416, 419, 421, 422, 423, 425, 426, 428, 433, 435, 447, 454, 458, 465, 466, 467, 499, 548, 569.
Lyon, aartsbisschop van, zie Plessis de Richelieu, Alphonse-Louis du.
Lyonne, Hugues de 176*, 415, 423, 434, 435, 545.

M

Maagdenburg 15.
Maas *(Mosa)*, rivier 6, 32, 46, 59, 262, 289, 292, 301, 342, 343, 423, 452, 457.
Maasdam, heer van, zie Dorp, Frederik van.
Maastricht 33, 263, 357, 457.
Maastricht, gouverneur van, zie Solms, Johan Albert, graaf van.
Machiavelli, Francesco Maria, kardinaal 6, 8, 10.
Madrid *(Madril)* 89, 136, 156, 220, 221, 318, 364, 414, 415, 450, 466, 577, 579.
Mähren, zie Moravië.
Maestertius, Jacobus 112.
Magni, Valeriano 19*, 516.
Maillé, Jean-Armand de, markies, later hertog van Brezé, 61*, 103, 104, 105, 136, 138, 139, 156, 157, 235, 319, 323, 365, 499, 521, 553, 555, 556, 569, 570, 571, 577, 585.
Maillé, Urbain de, markies van Brezé, Frans onderkoning van Catalonië 66*, 68, 69, 70, 92, 116, 117, 145, 146, 148, 236, 261, 288, 289, 433, 436, 499, 521, 553, 555, 556, 568, 569, 570, 571, 577, 579, 585, 589.
Maillé-Brezé, Claire-Clémence de 303, 577, 579.
Maimonides, Moses 265.
Mainungen, zie Meiningen.
Mainz *(Mentz; Moguntia)* 34, 128, 130, 146, 147, 148, 193, 194, 195, 203, 204, 228, 229, 237, 243, 346, 354, 519.
Mainz *(Mentz; Moguntia)*, keurvorst-aartsbisschop van, zie Wamboldt von Umstadt, Anselm Kasimir.
Maire, Jean le 327.
Maison Blanche, monsieur de 470.
Majorca 387, 388.
Malakka 359, 373.
Malbodium, zie Maubeuge.
Malmaison, zie Ruelle.
Mansfeld (kasteel nabij Eisleben) 94, 95, 97, 116, 117, 119, 434, 436.
Manta, Valerio, graaf della 318.
Mantua 145.
Mantua, hertogin van, zie Gonzaga, Maria van.
Marburg 14.
Marca, Pierre de 364.
Marchia, zie Brandenburg (Mark).
Marck, Charlotte de La 478*.
Maresius *(Marais)*, zie Desmarets, Samuel.

Maria Anna Isabella, prinses van Polen 18*, 114.
Maria de' Medici, koningin van Frankrijk XVII, 11*, 12, 22, 45, 65, 114, 130, 132, 138, 158, 221, 251, 252, 253, 258, 287, 289, 306, 312, 314, 316, 317, 324, 325, 340, 341, 343, 351, 354, 355, 361, 366, 373, 374, 375, 376, 379, 383, 384, 386, 388, 401, 402, 403, 415, 417, 465, 466, 468, 483, 484, 485, 500, 544, 546, 554, 575.
Marignianum, zie Mérignies.
Marin, Carl VII, IX, X, XXI, 1*, 2, 3, 13, 14, 17, 18, 34, 46, 47, 48, 61, 72, 85, 89, 90, 100, 103, 112, 113, 124, 129, 141, 151, 152, 170, 176, 177, 189, 199, 205, 206, 216, 224, 240, 241, 249, 256, 257, 275, 276, 282, 283, 295, 296, 307, 308, 317, 318, 319, 334, 337, 346, 347, 348, 358, 369, 379, 395, 406, 408, 409, 421, 428, 429, 437, 443, 444, 453, 461, 480, 493, 504, 514, 524, 535, 536, 539, 550, 556, 560, 562, 582, 584, 590.
Marius, Leonardus 487, 503.
Mark Brandenburg, zie Brandenburg.
Marle (plaats ten noordoosten van Laon) 287, 288, 289.
Marsal (plaats in Lotharingen ten noordoosten van Nancy) 488, 490, 491.
Marseille 94.
Martialis, Marcus Valerius 279, 517, 518.
Martyr Vermigli, Petrus 266.
Masius, Andreas 298.
Mathenes, Johan van 21*, 29, 32, 53.
Maubeuge *(Malbodium)* 261, 400, 403.
Maurits, prins van Oranje 108, 149, 153, 213, 328, 348.
Maximiliaan I, hertog-keurvorst van Beieren 2, 16, 24, 27, 34, 41, 42, 66, 69, 70, 79, 110, 128, 130, 137, 139, 146, 147, 157, 167, 169, 170, 203, 220, 306, 457, 459, 460, 500, 507, 508, 510, 519, 522, 545, 546, 555, 556, 559, 570, 578, 587, 588, 590.
Mazarin, Jules *(Mazarini)* XX, 6, 7, 8, 10, 17, 24*, 25, 27, 29, 79, 81, 82, 83, 89, 93, 95, 97, 128, 130, 131, 132, 176, 235, 236, 251, 253, 259, 261, 272, 273, 274, 289, 302, 322, 324, 325, 334, 341, 352, 355, 365, 376, 378, 400, 401, 403, 413, 416, 433, 435, 437, 446, 448, 449, 457, 459, 460, 465, 467, 489, 493, 545, 546, 551, 552, 554, 555, 556, 557, 561, 566, 569, 570, 571, 573, 576, 578, 582, 585, 586, 587, 588.
Mazarini, Michel 561*.
Mazeria *(Mézières)*, zie Charleville-Mézières.
Mecklenburg *(Megalopolis)* 163, 285, 338, 480, 562.
Mecklenburg-Schwerin, Adolf Friedrich I, hertog van 338*.
Medici de', zie
Claudia.
Cosimo II.
Ferdinando II.
Maria.
Medici, Giovanni Carlo de' 409, 446, 447, 448, 450.
Medici, Margherita de' 528, 530.
Medina de Las Torres, hertog van, zie Guzmán, Ramiro Nuñez de.
Medina-Sidonia, hertog van, zie Guzmán, Gaspar Alonso Pérez de.
Mediomatricum, zie Metz.
Mediolanum, zie Milaan.
Megalopolis, zie Mecklenburg.
Mehmed IV, sultan 6*, 113, 136, 177, 203, 233.

Mehmet-Ghiraï, khan van de Krim-Tartaren 129*.
Meilleraye, markies van La, zie La Porte, Charles de.
Meiningen *(Mainungen)* aan de Werra 415, 417, 509, 510, 519, 520, 521.
Meissen *(Misnia)* 263, 283, 423, 425, 426, 524, 537.
Melanchthon, Philippus 134, 142, 159, 327.
Melander, Peter, graaf zu Holzappel 6*, 8, 10, 28, 56, 183.
Mélisey (kasteel ten westen van Belfort) 241, 243, 244.
Melo, don Francisco de, graaf van Assumar, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 54*, 55, 56, 79, 81, 82, 83, 129, 130, 132, 193, 202, 203, 208, 209, 219, 220, 228, 234, 235, 236, 237, 241, 243, 244, 247, 250, 251, 252, 259, 261, 262, 271, 273, 274, 281, 287, 288, 289, 292, 294, 301, 303, 306, 307, 316, 342, 347, 351, 353, 355, 359, 363, 365, 366, 369, 375, 379, 388, 399, 400, 402, 403, 406, 412, 414, 415, 417, 418, 421, 423, 424, 425, 426, 433, 435, 446, 448, 450, 453, 457, 459, 460, 465, 466, 467, 475, 477, 478, 480, 487, 488, 489, 491, 498, 500, 501, 515.
Melun, burggraaf van, zie Arbaleste, Guy.
Memel *(Memmel;* tegenw. *Klaipeda)* 382.
Memmius, zie Mesmes, Claude de; Mesmes, Henri II de.
Mendonça Furtado, Antão de 87.
Mendonça Furtado, Tristão de 87*, 120, 135.
Menezes, don Pedro Cesar de 59.
Mennichem, zie München.
Men(n)isten, zie Doopsgezinden.
Menton *(Montonum)* 103, 104, 106.
Mentz, zie Mainz.
Mercier, Edmond 37*, 57, 175.
Mercoeur, hertogin van, zie Lorraine, Françoise de.
Mercy, François, baron de 283*, 302, 375, 378, 387, 389, 400, 402, 403, 408, 415, 416, 429, 435, 448, 450, 457, 465, 466, 467, 489, 490, 491, 507, 508, 510, 519, 520, 521, 546, 547, 555, 556, 561, 570, 577, 579, 584.
Mercy, Henri, baron de 58, 325.
Mérignies *(Marignianum)* (plaats ten zuiden van Rijsel) 67, 68, 69, 70.
Merius, zie Marius, Leonardus.
Mersenne, Marin X, 215*, 216.
Mesmes, Claude de, graaf van Avaux 67*, 70, 72, 95, 131, 182, 353, 354, 361, 403, 442, 465, 466, 467, 475, 476, 478, 500, 519, 520, 588.
Mesmes, Henri II de 475*, 476, 478, 500, 501.

Mesmes, Jean-Jacques de, heer van Roissy 519, 588.
Messina 194, 195.
Messijn, zie Metz.
Metz *(Mediomatricum; Metis)* 104, 106, 208, 210, 257, 259, 261, 263, 288, 289, 302, 304, 312, 313, 315, 351, 353, 355, 434, 546.
Meuris, Aert, boekverkoper in Den Haag 5.
Meursius, Johannes 199*, 200, 230.
Meursius jr., Johannes VIII, X, 199*, 200, 230.
Mexico 21, 508, 509, 510.
Meynes (minerale bronnen in de omgeving van Montfrin) 336.
Mézières, zie Charleville-Mézières.
Michajlovitsj, Aleksej 190.
Middelburg 132, 495, 503, 507, 517, 518, 582.
Middellandse Zee *(Mare Internum)* 136, 156, 235, 237.
Mikulov (plaats tussen Wenen en Brno) 329.
Milaan *(Mediolanum)*, stad en hertogdom van 17, 19, 23, 25, 26, 28, 48, 66, 68, 70, 93, 96, 103, 105, 127, 131, 145, 157, 158, 159, 208, 209, 216, 219, 220, 221, 243, 244, 257, 275, 276, 283, 288, 289, 296, 302, 337, 347, 400, 402, 429, 443, 446, 447, 448, 450, 462, 489, 491, 508, 510, 511, 519, 520, 528, 530, 560, 561, 584, 589.
Milaan, gouverneur van, zie Benavides Carrillo y Toledo, Luís de; Guzmán, Diego Felipe; Velasco y de la Cueva, Juan.
Mileraius, zie La Porte, Charles de, markies van La Meilleraye.
Milius, zie Mijle van der.
Milletière, sieur de La, zie Brachet, Théophile.
Minden 152.
Mirandola (plaats ten noorden van Bologna) 348, 375, 378, 399, 401, 402, 403, 434.
Misnia, zie Meissen.
Mitzlaff, Joachim von 163.
Mockhel, Friedrich Richard IX, X, 15*, 16, 35, 61, 296, 347.
Modena 434, 435.
Modena, hertog van, zie Este, Francesco I d'.
Modrz□wski *(Modrevius)*, Andrzej Frycz 111*.
Moezel *(Moselle)* 58, 103, 104, 259, 498, 500, 501, 519, 520, 521.
Moguntia, zie Mainz.
Mohammedanen 476, 477, 479.
Mohila *(Mogilas)*, Petrus 278*.
Moldavië 177.
Molsheim *(Holshemus)* (plaats in de Elzas) 92, 95, 96, 97, 387, 388.
Mompelgard, zie Montbéliard.
Mompelium, zie Montreuil.
Monaco *(Manaecum; Morgues)* 6, 7, 9, 66, 69, 70, 93, 95, 97, 103, 104, 106, 416, 588, 589, 590.
Monaco *(Manaecum; Morgues)*, prins van, zie Grimaldi, Onorato II.
Monasterium, zie Munster.
Monferrato, hertogdom 79, 81, 82, 83, 318.
Mongolië 302, 304.
Mons, zie Bergen in Henegouwen.
Mons Frellus *(montagne de Fraum)*, zie Beaufrémont.
Monsieur, zie Gaston Jean-Baptiste, hertog van Orléans.

Montalto, Francesco Peretti, zie Peretti Montalto, Francesco.
Montalto di Castro (plaats ten westen van Tuscania) 145, 147, 148, 308, 430.
Montausier, markies van, zie Sainte-Maure, Charles de.
Montbazon, hertog van, zie Rohan, Hercule de.
Montbéliard *(Mompelgard)* 175, 202, 228, 229.
Montbéliard *(Mompelgard)*, gouverneur van, zie Champagne, Louis de, graaf van La Suze; Rouxel de Médavy, Jacques, graaf van Grancey.
Montblanch (plaats ten noorden van Tarragona) 323, 351.
Montceaux-lès-Meaux (buitenverblijf ten oosten van Parijs) 221, 401, 403, 406, 421, 425, 426.
Mont-Dieu, Le (chartreuse ten zuiden van Sedan) 457.
Montfrin (kuuroord ten noorden van Tarascon) 272, 300, 301, 336, 338, 406.
Montigny, baron van 383*.
Montjuich *(Montiuvium)* (vesting bij Barcelona) 128, 130, 131.
Montpellier *(Montispellerium)* 14, 286, 287, 288, 289, 299, 301, 307, 311, 312, 314, 342, 364, 415.
Montpensier, hertogin van, zie Joyeuse, Henriette-Catherine de; Orléans, Anne-Marie-Louise de.
Montreuil *(Monstreuil)* (stad aan de Canche tussen Etaples en Hesdin) 465, 466, 467.
Monzón *(Monsonium)* (plaats ten noordwesten van Lérida) 274, 275, 301, 303, 529, 531.
Moravië *(Mähren)* 284, 285, 296, 306, 316, 318, 334, 347, 355, 358, 369, 384, 409.
Morel, uitgevershuis te Parijs XIII, 51, 71, 76, 84, 90, 111, 126, 133, 143.
Morgues, zie Monaco.
Morgues, Mathieu de 588.
Mortaigne, Caspar Cornelius de 382.
Mortara (plaats tussen Casale Monferrato en Milaan) 103, 104, 106.
Mortara, markies van, zie Orozco, Francisco de.
Morton, Thomas, bisschop van Durham 75*.
Mosa, zie Maas.
Moscovië, zie Rusland.
Moselle, zie Moezel.
Moses ben Kepha 298.
Moskou 360, 371, 382, 417, 564.
Motta, zie La Motte.
Mottalciata (plaats ten zuidwesten van Biella) 443, 457.
Motta-Odincurtius, zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van.
Moulins *(Molinum)* 78, 80, 83.

Moura y Corte Real, Manuel de, markies van Castel Rodrigo 96*, 128, 147, 189, 202, 204, 417.
Mühlhausen (plaats ten noordwesten van Erfurt) 590.
Müller, Henning 106.
München *(Mennichem; Monacum)* 167, 203.
Munchhausen, kolonel 382.
Munnichusius *(van Münchhausen, van Munnikhuysen)* 481.
Munster *(Monasterium; Münster)* XVIII, 34, 59, 79, 82, 83, 88, 106, 122, 148, 237.
Munster *(Monasterium; Münster)*, vrede van, zie Westfalen.
Murad, prins 136, 203, 233.
Murray, sir William, de latere graaf van Dysart 239*.
Musch, Cornelis 420.
Mutina, zie Modena.
Mutzig 387, 389.
Mijle, Abraham van der 211, 212*.
Mijle, Adriaen van der 573, 586.
Mijle, mr. Cornelis Adriaensz. van der 222*, 481, 523, 533, 542, 551, 573, 586.
Mylius, Christianus 581.

N

N.N. 1, 52, 344.
Naeltwijck, Adriaen van 253, 254, 512.
Naeranus, drukker te Rotterdam 381.
Namen *(Namur)* 262.
Nantes *(Nannetum)* 93, 94, 96, 97, 117, 118, 447, 449, 450.
Napoli, Giovanni (Mazzara) da 103*.
Napels *(Neapolis)* 24, 25, 27, 29, 66, 69, 70, 79, 81, 82, 83, 103, 104, 106, 125, 127, 128, 130, 131, 138, 139, 152, 168, 170, 236, 237, 256, 275, 283, 302, 319, 337, 364, 366, 367, 375, 388, 389, 400, 402, 403, 430, 431, 434, 436, 443, 475, 477, 478, 508, 519, 520, 546, 547, 584, 589.
Napels *(Neapolis)*, onderkoning van, zie Guzmán, Ramiro Nuñez de.
Narbonne *(Narbo Martius)* 78, 93, 95, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 115, 116, 117, 118, 125, 127, 129, 131, 134, 136, 138, 156, 165, 167, 168, 170, 198, 203, 207, 208, 209, 221, 226, 229, 235, 251, 252, 259, 287, 303, 363, 385, 387, 388, 389, 553, 568, 577, 585.
Nassau, huis van Oranje-, zie Oranje-Nassau, huis van.
Nassau, Lodewijk van, heer van Bevenweerd 328*.
Nassau-Saarbrücken, Wilhelm Ludwig, graaf van 228, 229.
Nassau-Siegen, George Frederik, graaf van 345.
Nassau-Siegen, Johan Maurits, graaf van 45*, 59, 120, 135, 151, 166, 345, 349.
Nassau-Siegen, Willem, graaf van 328*, 345, 357.
Natt och Dag, Axel Turesson XVIII, 263*, 330.
Naudé, Gabriel 472.
Naumburg 442, 461.
Navarra 25, 364.

Neapolis, zie Napels.
Neckar, rivier 465, 466, 467, 587.
Nederland, zie
Republiek.
Zuidelijke Nederlanden.
Nederpalts, zie Palts.
Nederrijn, zie
Keulen.
Rijn.
Nedersaksen, zie Saksen.
Neeff, codenaam voor Frederik Hendrik.
Nemausum, zie Nîmes.
Nemours 376.
Nepi (plaats ten zuiden van Ronciglione) 308.
Neuburg, zie Palts-Neuburg.
Neufchâteau *(Nieucasteel)* (stad aan de Maas ten zuidoosten van Nancy) 457, 465, 467.
Neuf-Fossé (versterkte plaats tussen Saint-Omer en Aire-sur-la-Lys) 415, 418.
Neumark, zie Brandenburg.
Neurenberg *(Norimberga; Nürnberg)* 8, 69, 346.
Neuss *(Nuyts)* 45, 58, 74, 86, 95, 98, 187, 188, 369, 483, 500, 520.
Newcastle *(Novum Castellum)* 313, 316, 323, 325, 406, 412, 518, 549, 564.
Newmarket 150.
Nice *(Nizza)* 7, 8, 10, 11, 66, 68, 69, 70, 103, 104, 106, 125, 127, 129, 131, 157, 158, 159, 302, 304, 311, 313, 314, 318, 323, 364, 367, 475, 477, 478.
Nicholas, sir Edward 31*.
Nicrus, zie Neckar.
Nieucasteel, zie Neufchâteau.
Nigrinus *(Schwarz)*, Bartholomeus 19*, 285, 516.
Nîmes *(Nemausum)* 175, 336, 396.
Nîmes *(Nemausum)* (plaats van verzending) 336.
Nizza, zie Nice.
Nizza Monferrato *(Nizza della Paglia)* 408, 429, 433, 435, 448, 584.
Nizziacum, zie Annecy.
Noël du Perron, Jacques le 498, 500.
Nördlingen, slag bij (1634) 177.
Nogaret, Jean-Louis de, chevalier de La Valette 176.
Nogaret de La Valette, Bernard de, hertog van Epernon 168*, 169, 170.
Nogaret de La Valette, Jean-Louis de, hertog van Epernon 37, 39*, 40, 41, 43, 342.
Nogaret de La Valette d'Epernon, Anne-Louise-Christine de 168*, 170.
Noorderkwartier, zie Holland.
Noord-Holland 460.
Noordwijk 381.
Noordwijk, heer van, zie Does, Wigbold van der.
Noordzee 99, 235, 255.
Nordhausen 409, 423, 425, 426.
Norimberga, zie Neurenberg.
Normandië XVI, 244, 288, 289, 334, 507, 509, 510, 586.
Norpradt, Johann von 551.

Northampton 452.
Northumberland 459.
Northumberland, graaf van, zie Percy, Algernon.
Nothen, dr. Lambert 578.
Nottingham 423, 459.
Novara 457, 459, 460, 475, 477, 478.
Novi *(Novi Ligure)* 584.
Novum Castellum, zie Newcastle.
Noyers *(Noierius)*, seigneur de, zie Sublet, François.
Nürnberg, zie Neurenberg.
Nuyts, zie Neuss.
Nijmegen 381, 418.
Nysa *(Neisse; Neus)* 284, 294, 295.

O

Oatlands (koninklijk buitenverblijf in Surrey) 558.
Oceaan 9, 69, 237.
Oder, rivier 158, 164, 256, 263, 284, 335, 358, 370, 381, 409, 441, 474.
Oem van Wijngaerden, Jan 186*, 196.
Offenburg 208, 209, 236, 237.
Oldenbarnevelt, Jacob van, heer van Berkel en Rodenrijs 254*, 270, 272, 292, 401, 512.
Oldenbarnevelt, Johan van 108, 149, 254, 282.
Olevianus, Caspar 227.
Olivares, Gaspar de Guzmán, hertog van San Lucar, graaf van 128, 393.
Ollem, zie Ulm.
Olomouc *(Olmütz; Ulmitzium)* 284, 296, 329, 347, 358, 370, 381.
Ommelanden 245, 492.
Oneglia, hertog van, zie Savoye, Maurizio van.
Oostende 342.
Oostenrijk *(Austria)* 38, 40, 41, 42, 83, 194, 206, 220, 228, 229, 286, 326, 334, 337, 347, 355, 358, 397, 408, 465, 466, 468, 471, 480, 507, 510, 511, 555, 559, 560, 571, 572, 579, 582, 584.
Oostenrijk, Habsburgse huis, zie
Albrecht van Oostenrijk.
Anna van Oostenrijk.
Cecilia Renata van Oostenrijk.
Claudia de' Medici.
Ferdinand van Oostenrijk, kardinaal-infante.
Ferdinand I, keizer.
Ferdinand II, keizer.
Ferdinand III, keizer.
Karel V, keizer.
Leopold Wilhelm.
Oosterwijk, heer van, zie Liere, Willem van.
Oostfriesland 10, 13, 27, 32, 155, 162, 574.
Oostfriesland, Enno Ludwig, graaf van 10*, 14, 22, 27, 45, 574.

Oostfriesland, Ulrich II, graaf van 10, 13, 14, 22, 27, 32, 45, 53, 56, 155, 574.
Oost-Indië 157, 158, 159, 233, 242, 359, 373, 579.
Oostindische Compagnie XVI, 99, 162, 181, 182, 233, 254, 255, 357, 380, 413, 579.
Oostzee 178.
Openbaring van Johannes 525, 576.
Oppergelre *(Gelder)* 46, 423.
Opperpalts *(Oberpfalz)* 118, 529, 531, 559, 570, 575, 578.
Opperrijn 507, 509.
Or, François d' 300, 315, 339, 539.
Orange, bisschop van 93.
Oranje-Nassau, huis van, zie
Frederik Hendrik.
Maurits.
Willem I.
Willem II.
Oranje-Nassau, Albertine Agnes 14.
Oranje-Nassau, Elisabeth van, hertogin van Bouillon 317*, 377, 395, 401, 402, 413, 416, 437.
Oranje-Nassau, Emilia van 353.
Oranje-Nassau, Henriëtte Catharina 10*, 14, 22, 27, 45, 574.
Oranje-Nassau, Louise Henriëtte (oudste dochter van Frederik Hendrik) 14, 28, 99, 110, 119, 135, 137, 138, 456.
Ordingen, zie Uerdingen.
Origenes 37, 38.
Orléans *(Aurelia)* 4, 197, 368, 418, 491, 492, 524, 565.
Orléans *(Aurelia)*, hertog van, zie Gaston Jean-Baptiste, hertog van Orléans.
Orléans, Anne-Marie-Louise van, hertogin van Montpensier 322*, 325, 544, 545, 547.
Orléans, Henri d', hertog van Longueville 37, 38*, 46, 67, 72, 188*, 311, 313, 314, 324, 325, 364, 366, 367, 401, 402, 403, 408, 412, 414, 416, 424, 429, 433, 435, 447, 450, 457, 459, 460, 475, 488, 489, 490, 491, 497, 498, 499, 501, 528, 530, 561, 588, 589.
Orozco, Francisco de, markies van Mortara 167*, 169, 170, 193.
Orsoy (plaats ten noordwesten van Duisburg) 281, 291, 293, 307, 314, 328, 368, 390, 394, 404, 406, 467, 480.
Orvieto 489, 491, 553.
Osnabrück *(Osenbrug)* XVIII, 34, 79, 88, 106, 144, 148, 198.
Osnabrück *(Osenbrug)*, vrede van, zie Westfalen.
Ossolińsky, Jerzy 50*, 178, 190, 397, 398, 410, 444, 516.
Östergötland 122.
Ottomaanse Rijk, zie Turkije.
Overbeke, familie van 107.
Overschie, Aeltgen Borre van (moeder van Grotius) 3, 30*, 186, 197, 202, 420, 431, 482.
Overschie, mr. Frans Jacob van 107*, 149.
Oxenstierna, familie 305, 330.
Oxenstierna, Axel VII, VIII, IX, X, XI, XVII, XVIII, XXI, 7*, 24, 34, 39, 49, 54, 63, 67, 80, 84, 88, 94, 104, 117, 122, 123, 129, 135, 137, 143, 146, 157, 168, 184, 194, 198, 203, 209, 216, 217, 220, 229, 236, 243, 244, 251, 252, 260, 274, 275, 288, 297, 303, 305, 312, 320, 324, 330, 341, 344, 352, 361, 362, 365, 374,

386, 396, 401, 407, 425, 432, 434, 437, 448, 458, 461, 466, 476, 479, 484, 485, 486, 489, 499, 509, 515, 520, 528, 545, 554, 559, 569, 583, 588.
Oxenstierna, Gabriel Bengtsson 49*, 123, 484, 485, 486, 559, 583.
Oxenstierna, Gustav Gabrielsson 88*.
Oxenstierna, Johan Axelsson VII, VIII, IX, X, 5, 13, 18, 23, 34*, 38, 65, 78, 90, 92, 102, 113, 114, 116, 124, 127, 141, 144, 145, 148, 156, 164, 167, 179, 182, 190, 193, 198*, 207, 219, 227, 234, 283, 285, 359, 361, 369, 376, 396, 397, 422, 457, 465, 475, 488, 497, 507, 519, 535, 536, 539, 544, 552, 565, 568, 576, 587.
Oxford *(Oxonia)* 525, 535, 543.
Oxona, zie Cardona.
Oye, fort d', zie Gravelines.
Oysonville, baron van, zie Le Prévost, Paul.

P

Palatinat, zie Palts, Opperpalts.
Palts *(Pfalz)* 8, 34, 39, 42, 117, 118, 136, 137, 138, 139, 161, 167, 169, 170, 189, 206, 225, 519, 520, 521.
Palts *(Pfalz)*, huis van de 8, 11, 27, 34, 79, 81, 96, 97, 110, 118, 137, 138, 170, 179, 210, 227, 417, 456.
Palts, keurvorst van de, zie
Frederik V.
Karl Ludwig.
Palts, keurvorstin van de, zie
Stuart, Elisabeth.
Palts, kwestie van de 2, 24, 25, 27, 29, 34, 40, 42, 79, 80, 81, 83, 90, 96, 97, 110, 113, 116, 117, 118, 126, 128, 129, 130, 137, 138, 144, 146, 147, 148, 170, 179, 189, 202, 204, 206, 225, 257, 324, 329, 348, 375, 417, 436, 465.
Palts, Moritz van de 293, 310, 312, 313, 342, 406, 412, 425, 429, 477, 482, 490.
Palts, Rupert *(Robert)* van de 8*, 40, 293, 310, 312, 313, 342, 406, 412, 425, 427, 428, 429, 459, 461, 477, 482, 490, 573.
Palts-Neuburg, Philipp Wilhelm van 178, 277, 286, 410, 444, 551.
Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm van, hertog van Gulik en Berg 74*, 410, 444, 551.
Pamelius, Jacobus 298*, 316.
Panciroli, Giovanni, kardinaal 48*.
Pancras, Gerbrand Claesz. 71.
Papendrecht 212.
Pappenheim, Gottfried Heinrich, graaf zu 33*.
Paravicini Capelli, Alessandra 1, 47, 90, 100, 112, 176, 249, 256.
Parma 202, 443, 509.
Parma, hertog van, zie Farnese, Odoardo.
Parnambucq, zie Pernambuco.
Parijs *(Lutetia)* X-XIX, 5, 37, 88, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 133, 134, 140, 141, 151, 153, 156, 166, 171, 172, 175, 176, 177, 180, 187, 189, 191, 193, 197, 205, 214, 215, 216, 217, 222, 224, 226, 230, 231, 240, 242, 244, 245,

248, 249, 253, 255, 256, 258, 261, 264, 269, 272, 275, 282, 287, 290, 295, 304, 310, 311, 314, 315, 317, 318, 320, 327, 333, 338, 339, 340, 351, 355, 363, 368, 372, 379, 380, 384, 385, 386, 394, 399, 401, 404, 406, 407, 414, 416, 418, 420, 421, 422, 424, 425, 430, 431, 432, 436, 438, 442, 447, 461, 472, 474, 475, 476, 478, 480, 488, 489, 490, 501, 507, 509, 512, 515, 519, 520, 521, 522, 525, 526, 527, 528, 539, 552, 553, 555, 556, 562, 567, 569, 573, 576, 582, 585.
Parijs *(Lutetia)* (plaats van verzending) passim.
Parijs, Bastille 400, 401, 403, 497, 498, 500, 502, 567, 569, 585.
Parijs, Bastille, lutherse gemeente te 481, 496, 501, 516, 525, 533, 534, 573, 586.
Parijs, Bastille, Parlement van XIII, 12, 66, 306, 322, 350, 355, 364, 374, 377, 379, 383, 385, 464, 466, 475, 552, 554, 556, 569, 570, 572, 586.
Parijs, Bastille, Parlement van (Chambre de l'Edit) 62, 76, 224.
Parijs, Bastille, Sorbonne XIII, 155, 197, 235, 504, 571.
Pascal, Blaise 215.
Pastor, Anna Maria Modesta 106*.
Paus, zie
Bonifacius III.
Bonifacius IV.
Gregorius de Grote.
Gregorius VII.
Gregorius XV.
Leo IV.
Pius IV.
Sabinianus.
Urbanus VIII.
Pausin, zie Johanna.
Pawel von Rammingen, (Johann) Friedrich 456.
Pays-Bas, zie
Republiek.
Zuidelijke Nederlanden.
Pedemontana regio, zie Piemonte.
Pelagius, christelijk auteur 134, 248.
Pelagianisme 380.
Pelé, uitgevershuis te Parijs 154, 164, 180, 264, 270, 368, 404, 454.
Pels, Paul 18.
Pels, Pauwels VII, IX, X, 18*, 33, 50, 51, 114, 178, 179, 190, 277, 278, 285, 286, 328, 397, 398, 410, 411, 444, 445, 479, 480, 515, 516, 550, 551, 564.
Pels, Pieter 18*, 33, 262, 276, 294, 316, 328*, 329, 346, 357, 369, 482, 513, 574.
Pénis, Gautier de 415, 417, 466, 500, 544.
Penni, monsieur, zie Pénis, Gautier de.
Pennington, John 173*.
Peplitz, Georg Johann 2, 90, 113, 170, 189, 206, 348.
Percy, Algernon, graaf van Northumberland 31*, 173, 221.
Peretti Montalto, Francesco, kardinaal 6, 7, 8, 10, 17, 434, 436.
Pernambuco *(Parnanbucq)* 120, 151.

Péronne 193, 194, 207, 208, 209, 219, 220, 237.
Perpignan XVII, XIX, 23, 25, 26, 28, 39, 40, 42, 43, 48, 66, 68, 70, 73, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 108, 145, 146, 148, 167, 168, 194, 195, 202, 207, 208, 209, 210, 216, 219, 220, 221, 222, 226, 228, 229, 230, 231, 234, 235, 236, 237, 241, 243, 244, 250, 251, 252, 253, 257, 259, 261, 271, 272, 273, 274, 281, 282, 286, 288, 289, 291, 299, 301, 303, 306, 307, 311, 312, 313, 314, 315, 319, 320, 323, 324, 326, 342, 343, 345, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 359, 363, 365, 366, 368, 369, 375, 376, 377, 379, 381, 384, 386, 387, 388, 389, 394, 395, 399, 400, 402, 403, 409, 412, 414, 417, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 428, 431, 432, 434, 435, 437, 439, 446, 447, 448, 450, 451, 458, 459, 460, 462, 465, 466, 470, 474, 476, 478, 485, 486, 541, 553, 575.
Perpignan, Spaans gouverneur van, zie Flores de Avila, markies.
Perron, Jacques le Noël du 498, 500.
Perugia 273.
Perzië 104, 105, 106, 129, 130, 132, 302, 304, 422, 424, 425, 426, 541.
Petau *(Petavius)*, Denis VIII, X, XIV, 155, 197*, 222, 224, 233, 235, 248, 249, 258, 282, 378, 385, 504.
Petit, François 336.
Petit, Louise 175.
Petit, Samuel X, 175*, 336*, 396.
Petronius Arbiter, Gaius 265.
Petrus, zie Groot, Pieter de.
Peyre, Armand-Jean de, graaf van Troisvilles *(Tréville)* 529, 544, 545, 554, 555, 558, 567, 568, 570, 572, 578, 588, 589, 590.
Pézenas *(Besenatum)* 251, 252, 257.
Pfalz, zie Palts.
Phélypeaux, Louis, heer van La Vrillière 433, 435, 437, 448, 449.
Philippsburg (vestingstad aan de Rijn) 236, 237, 260, 261, 375, 378, 414, 415, 417.
Philips II, koning van Spanje 182, 472.
Philips IV, koning van Spanje 19, 24, 25, 27, 29, 35, 40, 78, 79, 89, 93, 103, 116, 120, 127, 128, 130, 131, 136, 138, 139, 156, 157, 158, 167, 168, 170, 183, 184, 185, 189, 193, 194, 202, 204, 219, 220, 221, 228, 229, 235, 237, 243, 244, 251, 253, 256, 301, 319, 363, 365, 366, 374, 377, 400, 402, 414, 417, 422, 424, 425, 426, 429, 432, 443, 450, 457, 459, 460, 491, 498, 499, 502, 507, 509, 515, 519, 520, 521, 522, 553, 555, 556, 577, 579.
Piacenza *(Plaisance)* 152, 202, 508.
Pianezza, markies van, zie Simiana, Carlo Emanuele Filiberto de.
Picardië 61, 73, 134, 136, 138, 139, 145, 147, 156, 167, 170, 193, 202, 244, 251, 253, 262, 273, 288, 289, 323, 528, 530.
Piccolomini, Ottavio XVIII, 100, 113, 124, 139, 148, 187, 229, 284, 329, 337, 358, 359, 369, 370, 396, 409, 441, 515, 528, 530, 535, 536, 559, 560.
Pico della Mirandola, Alessandro I, hertog 348*, 401, 434.
Piemonte *(Pedemontana regio)* 23, 25, 26, 28, 53, 103, 104, 106, 117, 125, 127, 129, 131, 135, 152, 243, 244, 257, 260, 261, 288, 302, 303, 308, 318, 322, 323, 324, 325, 326, 337, 364, 378, 408, 412, 414, 416, 446, 447, 448, 450, 465, 467, 468, 529, 577, 579.
Piggot, kapitein 357.
Pignerol, zie Pinerolo.
Pillau *(Baltiysk)* 19, 50, 398, 410, 444.
Pinerolo *(Pignerol)* (stad ten zuidwesten van Turijn) 66, 68, 70, 364, 378, 416.

Pithou, Pierre 339.
Pius IV, paus 36, 326.
Plaisance, zie Piacenza.
Planasiae, marchio, zie Simiana, Carlo Emanuele Filiberto de.
Plassac (plaats aan de Charente) 168, 170.
Plautus, Titus Maccius 171, 265, 331, 356, 440.
Plessis, Françoise du 553, 572.
Plessis, Nicole du 553, 569.
Plessis de Richelieu, Alphonse-Louis du, aartsbisschop van Lyon XIX, 128*, 130, 132, 499, 569, 570, 571.
Plessis-Chivré, Françoise-Marguerite du 252, 555, 556.
Plessis-Mornay, Philippe du 58, 142*.
Plessis-Praslin, graaf Du, zie Choiseul, César de.
Plinius Secundus Maior, Gaius 502.
Plinius Secundus Minor, Gaius 38.
Płock 190.
Ploos van Amstel, Adriaen 231, 232*.
Plymouth *(Pleymut)* 396, 412, 417.
Po, rivier 498, 508.
Podolië (landstreek in het westen van de Oekraïne) 398.
Poitou 37.
Polen 18, 19, 37, 43, 50, 98, 111, 114, 120, 131, 163, 175, 178, 190, 278, 285, 286, 358, 359, 360, 370, 382, 397, 398, 410, 411, 444, 461, 469, 471, 474, 475, 479, 480, 487, 516, 546, 550, 564, 586.
Polen, rijksdag, zie Warschau, rijksdag te.
Polen, gezanten.
Polen, gezant in Engeland en de Republiek, zie Rey de Naglowi, Andreas.
Polen, gezant te Kopenhagen, zie Baudissin, Wolf Heinrich von.
Polen, koning van, zie
Jan II Kazimierz.
Wladislas IV.
Polen, koningin van, zie
Cecilia Renata van Oostenrijk.
Gonzaga, Maria van.
Polen, prins van, zie Karol Ferdynand.
Polen, prinses van, zie Anna Catharina Constantia; Maria Anna Isabella.

Polhelm, Winand (of Tilman) von 88, 314*, 333, 343, 406, 416, 476, 478.
Poligny *(Tantiniacum)* (stad ten zuiden van Besançon) 117, 118, 119, 146, 147, 152.
Polyander van Kerckhoven, mr. Johannes, heer van Heenvliet 28*, 75, 87, 121, 150, 160, 196, 392*.
Pommeren 18, 34, 50, 163, 179, 190, 198, 283, 295, 338, 370, 381, 421, 429, 444, 445, 536.
Pont-à-Mousson (stad aan de Moezel) 259, 271, 273, 274, 302, 304, 312, 313, 314, 488, 490, 491.
Pont-de-Courlay, markies van, zie Vignerot, François de.
Pont-sur-Seine, heer van, zie Bouthillier, Claude le.
Pontestura *(Pons Stura)* (plaats ten westen van Casale Monferrato) 475, 477, 478, 561, 584.
Pontoppidan, Erik Eriksen 214*.
Porta, zie Turkije.
Porte, Charles de La, zie La Porte, Charles de.
Portsmouth 67, 72, 74, 104, 105, 316, 394, 395, 399, 402, 403, 405, 406, 412, 417, 419, 421, 452, 459.
Portugal *(Lusitania)* XVIII, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 45, 47, 56, 59, 61, 64, 74, 77, 78, 79, 80, 83, 87, 92, 98, 102, 103, 111, 117, 118, 120, 127, 135, 138, 143, 148, 151, 155, 156, 157, 159, 162, 166, 168, 169, 170, 180, 181, 182, 185, 206, 221, 224, 229, 230, 233, 236, 237, 276, 308, 312, 313, 315, 348, 353, 359, 376, 377, 387, 388, 389, 400, 402, 403, 405, 420, 422, 425, 427, 431, 434, 436, 439, 445, 455, 475, 477, 488, 490, 491, 498, 500, 501, 507, 508, 509, 510, 515, 519, 520, 522, 529, 565, 566, 583.
Portugal, gezanten.
Portugal, gezanten in Engeland, zie Andrade Leitão, Francisco de; Guimarães, João de.
Portugal, gezant te Parijs, zie Gama, Vasco Luís da.
Portugal, gezanten in de Republiek, zie Mendonça Furtado, Tristão de; Andrade Leitão, Francisco de.
Portugal, gezant te Rome, zie Portugal, Dom Miguel van.
Portugal, gezant te Stockholm, zie Guimarães, João de.
Portugal, koning van, zie Jan IV.
Portugal en de Republiek 7, 9, 10, 11, 13, 39, 41, 45, 48, 56, 59, 74, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 106, 111, 118, 119, 120, 126, 139, 155, 162, 170, 224, 232, 233, 239, 242, 373, 447, 449, 450, 522.
Portugal, Guillaume-Christophe-Louis van 353*, 355.
Portugal, Manuel van 353, 355.
Portugal, Dom Miguel van, bisschop van Lamego 9, 24*, 25, 26, 29, 34, 41, 47, 48, 136, 137, 138, 139, 152, 168, 169, 170, 276, 301, 308, 317, 318, 319, 337, 348, 359, 370, 399, 401, 402, 430, 431, 433, 434, 435, 443, 489, 491, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 507, 561.
Portus Gratiae, zie Le Havre.
Pouchenius, Levin 179.
Powick Bridge (plaats ten zuiden van Worcester) 477, 482, 490.
Praag *(Praha)* 225, 329, 346, 357.
Presburg, zie Bratislava.
Preslou, zie Breslau.
Prévost, Paul Le, zie Le Prévost, Paul.
Preysen, zie Pruisen.

Principe, Isola de 53, 69.
Prins, Pieter Christiaensz. 213*.
Priorato, Galeazzo Gualdo 169*.
Prochowice *(Parchwitz)* (plaats ten noordoosten van Legnica) 397, 409.
Procopius 428, 505.
Prouville, Alexandre de, baron van Tracy 188*.
Provence *(Provincia)* 309, 311, 312, 313, 315, 447, 448, 458, 459, 461, 465, 466, 467.
Pruisen *(Preysen)* (hertogdom) 15, 50, 179, 277, 382, 444, 445, 480.
Puchaim, Johann Christoph, graaf van 537.
Puchaim, Johann Rudolf, graaf van 16.
Puglia, zie Apulië.
Pym, John 65*, 67, 87, 150, 310, 368, 418, 530, 543.
Pyreneeën 131.

Q

Quesnoy, le *(Quercetum)* 287, 288, 289.

R

Raedt, mr. Gualterus de 196.
Rahn, Hans (Johann) Jakob 17*, 151.
Rákoczi, György I, vorst van Zevenburgen 50*, 177, 179, 286, 334, 347, 359, 422, 424, 426, 476.
Rákoczi, György (II), prins van Zevenburgen 50*, 179, 422, 424, 426.
Rakow 85, 175.
Rambour, Abraham 493*.
Ramelius, zie Pamelius, Jacobus.
Randerhusen *(Randers?)* (plaats in Jutland) 491.
Rantzau, Josias, heer te Bothkamp 251, 252*, 253, 501, 516, 534.
Rataller Doubleth, George 332*.
Ray (kasteel aan de Saône) 447.
Reate, zie Rieti.
Rebeck *(Ribbeck)*, commandant 284.
Recht, Abraham Anthonisz. XVI, 219*, 440, 455, 532, 551, 573.
Recht, Gerrit Anthonisz. 440, 455.
Redelichuysen, Nicotas 264.
Reede van Renswoude, Johan van 222, 231, 232*, 247, 248, 292.
Rees 12.
Regensburg *(Ratisbona)* 2, 145, 488, 490, 491.
Reher, Pius, abt van Sankt Gallen 127*, 131.
Rehlingen *(Rehlinger)*, Marx Konrad von 275*.
Rehnsköld, Gerdt Antonison 164.
Reichwaldt, Johan 346*.
Reigersberch, zie ook Reygersberch.

Reigersberch, David van 133, 166, 209, 211, 352, 412, 455.
Reigersberch, Maria van XIV, XVIII, 21, 99, 140, 153, 186, 202, 228, 297, 307, 319, 339, 411, 413, 419, 420, 430, 440, 464, 473, 486, 534, 535, 540, 541.
Reigersberch, Martha van 196, 469.
Reigersberch, Nicolaes van VII-XXI, 1, 5*, 11, 22, 30, 32, 37, 38, 44, 46, 52, 53, 58, 60, 64, 65, 72, 78, 85, 86, 91, 92, 99, 102, 109, 111, 115, 116, 119, 126, 127, 133, 135, 144, 145, 150, 151, 154, 156, 161, 165, 166, 167, 172, 173, 174, 181, 182, 186, 191, 192, 193, 196, 202, 205, 211, 213, 219, 223, 227, 231, 233, 234, 238, 242, 247, 250, 253, 254, 258, 259, 260, 261, 270, 271, 272, 285, 287, 292, 300, 309, 310, 311, 320, 321, 322, 327, 340, 344, 345, 349, 351, 352, 363, 365, 373, 400, 412, 413, 422, 427, 432, 446, 455, 457, 462, 465, 469, 473, 474, 481, 482, 487, 488, 494, 495, 506, 507, 517, 519, 523, 527, 533, 542, 543, 552, 558, 567, 585.
Reims *(Rhemum)* 475, 476, 478.
Reinswouwius, zie Reede van Renswoude, Johan van.
Remda *(Remelita)* (plaats in de omgeving van Erfurt) 183, 184, 185.
Remiremont (plaats ten zuiden van Epinal) 520, 521.
Remonstranten XI, XIII, XVI, 3, 21, 29, 43, 71, 76, 84, 101, 108, 134, 149, 172, 186, 212, 219, 239, 270, 271, 281, 299, 300, 309, 381, 399, 431, 440, 451, 463, 468, 487.
Republiek, passim.
Republiek, gezanten.
Republiek, gezant te Constantinopel, zie Haga, Cornelis.
Republiek, gezant te Danzig, zie Pels, Pauwels.
Republiek, gezanten in Engeland, zie Joachimi, Albert; Polyander van Kerckhoven, Johannes.
Republiek, buitengewone gezanten naar Engeland, zie Boreel, Willem; Reede van Renswoude, Johan van; Vosbergen sr., Caspar van.
Republiek, gezanten in Frankrijk, zie Boetzelaer, Gideon van den; Euskercken, Johan van; Liere, Willem van.
Republiek, gezanten te Hamburg, Lübeck en Bremen, zie Aitzema, Foppe van; Aitzema, Lieuwe van.
Republiek, gezant te Venetië, zie Vosbergen jr., Caspar van.
Republiek, huis van Oranje-Nassau, zie Oranje-Nassau, huis van.
Republiek, leger 12, 28, 32, 33, 38, 53, 59, 110, 174, 183, 192, 212, 220, 224, 232, 239, 247, 254, 261, 263, 264, 281, 291, 292, 294, 300, 304, 306, 307, 314, 328, 345, 350, 357, 368, 390, 394, 404, 406, 480, 482, 573, 580, 581, 586, 587, 590; zie ook Frederik Hendrik.
Republiek, Raad van State 46, 245, 469.
Republiek, Staten-Generaal 12, 13, 21, 22, 29, 32, 33, 36, 42, 46, 53, 84, 85, 87, 91, 96, 99, 109, 110, 120, 140, 150, 154, 155, 160, 161, 162, 178, 196, 222, 231, 232, 239, 289, 293, 353, 356, 367, 380, 405, 419, 420, 427, 428, 436, 437, 439, 445, 450, 455, 456, 460, 461, 463, 469, 480, 481, 483, 487, 492, 503, 509, 512, 513, 518, 522, 524, 527, 530, 543, 549, 550, 551, 558, 567, 573, 574, 581, 587.
Republiek en Engeland 75, 85, 87, 91, 94, 96, 99, 108, 115, 119, 126, 135, 137, 138, 150, 157, 158, 161, 162, 170, 172, 173, 181, 212, 222, 223, 228, 231, 232, 237, 239, 244, 247, 248, 278, 282, 292, 293, 299, 310, 313, 316, 350, 354, 357, 365, 368, 370, 373, 386, 402, 412, 413, 419, 422, 425, 427, 429, 436, 437, 439, 445, 449, 452, 455, 456, 460, 461, 463, 469, 479, 481,

483, 487, 493, 495, 503, 507, 513, 517, 518, 522, 524, 527, 530, 533, 543, 549, 550, 551, 558, 567, 573, 574, 582, 586, 590.
Republiek en Frankrijk 12, 28, 32, 33, 38, 42, 53, 78, 88, 192, 212, 232, 244, 300, 375, 509, 513, 518, 567, 578, 585.
Republiek en Portugal 7, 9, 10, 11, 13, 39, 41, 45, 48, 56, 59, 74, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 106, 111, 118, 119, 120, 126, 139, 155, 162, 170, 224, 232, 233, 239, 242, 373, 447, 449, 450, 522.
Republiek en Zweden 162, 181, 224, 234, 240, 255.
Rethel (stad aan de Aisne) 193, 194, 274, 275, 301, 303, 312, 313, 314.
Revius, Jacobus 392, 492.
Rey de Naglowi, Andreas 175*, 212, 469, 474, 487.
Reygersberch, Dirck Jacobsz. 512.
Reygersberch, Geertruid 512.
Reynolds, Thomas 104.
Rhaetia, zie Graubünden.
Rheinberg *(Rhijnberck)* (plaats ten noordwesten van Duisburg) 281, 291, 293, 307, 314, 368, 390, 394, 404, 406, 467, 480.
Rheinfelden 561.
Rhemum, zie Reims.
Rhenanus, Beatus 298*.
Rhenum, zie Rijn.
Rho, zie Roe, sir Thomas.
Rhodos 129.
Rhône *(Rhodanus fluvius)* 4, 5, 7, 9, 10, 257, 259, 260, 400.
Rhijn, zie Rijn.
Ribbing, familie 537.
Rich, Henry, graaf van Holland 31*, 214*, 221, 223.
Rich, Robert, graaf van Warwick 173*, 174, 232, 402, 413.
Richelieu, Jean Armand du Plessis, kardinaal XII-XXI, 21, 40, 43, 56, 57, 63, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 84, 96, 116, 124, 133, 143, 151-589.
Richelieu, Jean Armand du Plessis, toneelstuk Europa 527.
Richelieu, duché-pairie' van 553, 555, 556, 567, 569, 570, 572.
Rieti *(Reate)* 489, 491.
Rietz, Grégoire-François du 336*, 396.
Rinteln (stad aan de Weser) 504.
Riolan, Jean 324.

Rivet, André XIII-XVII, 37*, 38, 57, 60, 73, 77, 78, 86, 87, 102, 108, 111, 125, 126, 133, 140, 149, 150, 151, 155, 159, 160, 165, 166, 171, 172, 173, 174, 175, 185, 186, 191, 192, 196, 197, 201, 204, 207, 211, 212, 213, 219, 222, 224, 227, 230, 233, 235, 239, 240, 241, 246, 248, 250, 253, 255, 257, 258, 264, 268, 270, 278, 279, 280, 281, 290, 291, 298, 300, 304, 305, 306, 309, 310, 320, 326, 344, 348, 350, 361, 367, 373, 378, 380, 385, 389, 391, 394, 395, 399, 404, 411, 421, 439, 469, 473, 474, 481, 487, 494, 496, 505, 506, 511, 517, 523, 532, 534, 548, 551, 557, 566, 572, 576, 580, 581.
Rivet, André *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti, Leiden 1642 (BG 1172)* XIII, XIV, 60, 78, 86, 108, 111, 125, 126, 149, 150, 155, 159, 160, 165, 166, 171, 172, 174, 181, 185, 186, 191, 192, 196, 201, 204, 207, 211, 227, 278, 327, 344, 378, 390, 473, 474, 481, 494, 505, 534.
Rivet, André *Examen animadversionum Hugonis Grotii, Leiden 1642 (BG 1180)* XIV, 255, 268, 271, 278, 280, 291, 306, 309, 310, 320, 326, 327, 344, 348, 361, 362, 367, 373, 378, 379, 380, 385, 389, 391, 404, 411, 421, 474, 494, 505, 534, 548.
Rivet, André *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum, Leiden 1643 (BG 298)* XIV, 362, 494, 506, 523, 532, 548, 557, 576, 580, 581.
Rivet, André *Response à trois lettres du Sieur de La Milletière, Quévilly (= Rouaan) 1642* 395.
Rivet, Guillaume, sieur de Champvernon 57*, 60, 73, 77.
Rivet ‘de Montdevis’, Claude 133*.
Rocroi *(Rocourt)* 271, 273, 274.
Roe, Alban O.S.B. 104.
Roe, sir Thomas 2*, 9, 24, 34, 41, 96, 110, 116, 117, 126, 129, 144, 147, 148, 179, 189, 225, 257, 324, 329, 348, 375, 417, 436, 452, 465, 466, 468.
Röder, Straatsburgs vijftienraad 24, 88.
Roetersz., mr. Jan 282*.
Rohan, Hercule de, hertog van Montbazon 351*, 354, 355.
Rohan, Marie de, hertogin van Chevreuse 313*, 314, 350, 354.
Roll, Ludwig von 17, 145.
Romagna 475, 478.
Romanow, Aleksej Michajlovitsj 190.
Romanow, Michael Fedorovitsj, tsaar van Moscovië 178*, 190, 371, 382, 564.
Romanow, prinses Irina 360, 371.
Rome *(Roma)* XVII, XIX, 24, 25, 26, 27, 29, 41, 48, 65, 89, 90, 93, 106, 117, 118, 128, 130, 132, 136, 137, 138, 139, 152, 155, 156, 157, 158, 168, 169, 176, 180, 184, 206, 229, 241, 256, 260, 261, 273, 276, 301, 308, 317, 318, 319, 323, 325, 337, 348, 350, 354, 359, 370, 388, 389, 399, 401, 402, 403, 406, 409, 412, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 443, 465, 467, 478, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 507, 508, 510, 529, 530, 561, 584.
Ronciglione *(Ronsiglione)* 128, 129, 131, 308.
Roo, zie Roe, sir Thomas.
Rooms-katholieken 101, 104, 105, 110, 121, 133, 142, 164, 165, 166, 180, 221, 265, 266, 267, 268, 278, 285, 286, 293, 300, 315, 332, 333, 334, 372, 381, 391, 393, 411, 412, 419, 445, 451, 453, 464, 516, 526.
Rorté, baron van, zie Salles, Claude de.
Rosas (kustplaats in Catalonië) 103, 106, 116, 145, 146, 148, 167, 168, 193, 194, 195, 207, 209, 222, 235, 301, 303, 323, 324, 326, 351, 353, 355, 363,

366, 375, 377, 400, 422, 425, 426, 432, 446, 447, 448, 449, 450, 457, 460, 462, 465, 466, 467, 566, 577.
Rosen, Rheinhold von 346.
Rosenhane, Gustaf VIII, XVII, 20*, 21, 122*, 142, 191, 205.
Rosenhane, Johan 20*, 122*.
Rosenhane, Schering VIII, 20*, 122*, 142.
Rosne, zie Rhône.
Rostock 14, 338.
Rothenburg aan de Tauber 546, 547.
Rothomagum, zie Rouaan.
Rotterdam *(Roterodamum)* XVI, 4, 64, 84, 132, 140, 165, 192, 204, 209, 213, 222, 226, 231, 246, 257, 258, 271, 290, 293, 300, 309, 310, 320, 322, 327, 331, 339, 340, 345, 348, 350, 356, 367, 371, 373, 381, 405, 419, 431, 440, 445, 446, 452, 455, 462, 463, 464, 472, 482, 491, 495, 497, 518, 522, 539.
Rottweil *(Rotvil)* 337, 562.
Rouaan *(Rhotomagum; Rouen)* 36, 62, 76, 84, 101, 154, 204, 224, 367, 385, 395, 411, 422, 432, 446, 463, 506.
Rouaan *(Rhotomagum; Rouen)* (plaats van verzending) 62.
Roucy *(Roussy)* (plaats in de omgeving van Laon) 457, 465, 467, 474, 476, 478, 488, 490, 491, 544, 547.
Roucy *(Roussy)*, graaf van, zie Roye de La Rochefoucauld, François de.
Rouffach *(Ruffac)* (plaats ten noorden van Mulhouse) 415, 418.
Roure, Antoine du, markies van Combalet 553.
Rous, zie Roe, sir Thomas.
Roussillon *(Ruscinonensis comitatus)* XVII, 4, 5, 7, 9, 10, 24, 25, 27, 28, 29, 37, 39, 40, 41, 43, 53, 55, 56, 66, 73, 81, 102, 104, 105, 106, 116, 117, 118, 124, 130, 131, 143, 145, 146, 148, 151, 154, 156, 158, 166, 172, 195, 210, 216, 222, 259, 260, 261, 311, 363, 375, 387, 388, 389, 403, 407, 414, 434, 447, 448, 450, 458, 462, 488, 490, 491, 499, 528, 541, 575.
Rouxel de Médavy, Jacques, graaf van Grancey 202, 203, 259, 261, 271, 273, 274, 275, 288, 289, 351, 353, 355, 414, 417, 424, 433, 435, 446, 448, 450, 457, 458.

Rouvroy, Claude de, hertog van Saint-Simon 313*, 578.
Rovere, Vittoria della 256.
Roye de La Rochefoucauld, François de, graaf van Roucy 446, 448, 449, 457, 467, 474.
Rudolstadt (plaats ten zuidoosten van Erfurt) 243, 244.
Rüden (ankerplaats voor de haven van Wolgast) 359.
Ruelle *(Malmaison; Rueil-Malmaison)* 433, 436, 488, 490, 497, 499, 501, 515, 527, 528, 553, 555, 556.
Rupella, zie La Rochelle.
Ruscinonensis comitatus, zie Roussillon.
Rusland *(Moscovië)* 43, 177, 178, 190, 278, 360, 370, 371, 382, 398, 417, 564, 574.
Russius, comes, zie Roye de La Rochefoucauld, François de.
Ruyt, Anna de 112.
Ruyt, Aris Gerrits, schipper 204.
Rijk, het Heilige Roomse *(Germania)* 33, 47, 131, 179, 189, 314, 353, 403, 475, 488, 490, 491, 507, 509, 510, 522, 565.
Rijk, Deputationstag, zie Frankfort.
Rijk, Westfaalse Kreits, zie Westfaalse Kreits.
Rijk, het Heilige Roomse, gezanten.
Rijk, gezant in Brandenburg, zie Gebhard, dr. Justus.
Rijk, gezant in Zwitserland, zie Schönau, Marx-Jacob von.
Rijk, het Heilige Roomse, keizer, zie
Ferdinand I.
Ferdinand II.
Ferdinand III.
Karel de Grote.
Karel V.
Lodewijk de Vrome.
Rijk, keurvorsten 24, 94, 97, 146, 225, 228, 229, 237, 243, 260, 261, 285, 346, 373, 376, 377, 417, 448, 449, 450, 470, 476, 478, 482, 488, 507, 509, 510, 522.
Rijk, geestelijke keurvorsten, zie Beieren, Ferdinand van, keurvorst-aartsbisschop van Keulen. Sötern, Philipp Christoph von, keurvorstaartsbisschop van Trier. Wamboldt von Umstadt, Anselm Kasimir, keurvorst-aartsbisschop van Mainz.
Rijn *(Rhenum; Rhijn)*, rivier 6, 12, 22, 32, 33, 38, 40, 41, 42, 45, 47, 92, 95, 96, 97, 98, 110, 131, 136, 138, 139, 156, 158, 163, 170, 181, 187, 193, 204, 208, 216, 226, 229, 237, 263, 281, 291, 294, 307, 314, 321, 347, 354, 368, 375, 377, 378, 388, 404, 456, 467, 471, 474, 476, 480, 483, 490, 493, 501, 507, 509, 520, 561.
Rijngraaf, zie Wild- und Rheingraf.
Rijsel *(Insulae; Lille)* 66, 68, 69, 70, 434, 435, 446, 448, 450, 465

S

Saale, rivier 163.
Saalfeld (stad ten zuiden van Erfurt) 163, 471, 483.

Saar *(Sara)*, rivier 24, 25, 27, 29, 39, 40, 290, 301, 303, 457, 459, 460, 471, 475.
Saarbrücken *(Saraepons)* 24, 39, 448, 449, 451, 475, 477, 478.
Saavedra y Fajardo, Diego de 2, 89*, 93, 103, 105, 127, 296, 308, 318, 337, 370, 561.
Sabaudia, zie Savoye.
Sabinianus, paus 266.
Saint-Aunez *(Sanctonaeus)*, monsieur de 182, 184, 185.
Saint-Avold 475, 477, 478.
Saint-Bris, markies van, zie Lambert, Jean de.
Saint-Denis 351, 415, 466, 500, 544.
Saint-Dizier 302.
Saint-Elme *(San Telmo)* (vesting bij Collioure) 201, 202, 203.
Sainte-Maure, Charles de, markies van Montausier 208*, 209.
Saint-Gelais, Artus de, heer van Lansac 577*.
Saint-Germain, abt van, zie Morgues, Mathieu de.
Saint-Germain-en-Laye *(Sanctus Germanus)* XVII, 13, 16, 22, 24, 25, 26, 95, 208, 209, 221, 244, 249, 251, 252, 259, 303, 361, 364, 365, 366, 374, 383, 384, 386, 432, 436, 483, 488, 489, 490, 497, 507, 509, 510, 515, 519, 520, 521, 526, 531, 541, 546, 547, 569, 582.
Saint-Malo 239.
Saint-Marc, monsieur, zie Coiffier de Ruzé d'Effiat, Henry.
Saint-Omer *(Sanctus Audomarus; Sint-Omaars)* 400, 402, 403, 412, 414, 417, 433.
Saint-Privas (? plaats in de omgeving van Avignon) 259, 260.
Saint-Quentin 228, 475, 477, 478.
Saint-Simon, hertog van, zie Rouvroy, Claude de.
Saksen 284, 470, 507, 509, 537, 563, 570, 590.
Saksen, keurvorst van, zie Johann Georg I.
Saksen, Magdalena Sibylle van 371.
Saksen-Lauenburg, Franz Albrecht, hertog van 158*, 163, 190, 202, 204, 206, 263, 276, 277, 281, 282, 284, 285, 294, 295, 307.
Saksen-Weimar, Bernhard, hertog van 10, 12, 169, 188*, 275, 562.
Salamanca 498, 500, 501, 508, 509, 510.
Sale (plaats ten noordwesten van Tortona) 528.
Salisbury 424.
Sallengre, Jean de 112*.
Sallengre, Pieter de 112*, 180.
Salles, Claude de, baron van Rorté 484.
Salliacus dux, zie Sully, hertog van.
Sallustius Crispus, Gaius 245, 269.
Salmasius, zie Saumaise, Claude.
Salses *(Salsa)* (plaats bij Perpignan aan het Etang de Leucate) 387, 389, 453, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 465, 466, 468, 474, 476, 478, 541, 553.

Saluzzo (markiezaat in Piemonte ten zuiden van Turijn) 303.
Salvius, Johan Adler VIII, X, XI, XIX, 13, 14*, 33, 72, 89, 90, 100, 113, 163, 249, 277, 335, 346, 359, 361, 370, 371, 376, 381, 407, 409, 429, 441, 442, 443, 453, 461, 470, 563, 565.
Salzwedel (stad ten noorden van Wolfsburg) 100, 139, 163.
Sama, zie Santhià.
Samara, zie Somme.
Sambre, rivier 262.
Sanctimartius; Sanctus Martius, zie Coiffier de Ruzé d'Effiat, Henry.
Sandau (plaats ten noorden van Tangermünde) 198, 284.
Sandt, Maximiliaan van der 339.
Sankt Gallen 127, 131.
Santa Teresa (fort bij Collioure) 168, 169, 171.
Santen, Charlotte van 109*, 356.
Santhià *(Sama)* (plaats in Piemonte ten westen van Vercelli) 529, 530.
Santra Salebrosus, zie Huygens, Constantijn.
São Jorge da Mina (plaats aan de Goudkust) 151.
São Luís do Maranhão 32, 59, 120.
São Paulo de Loanda 30, 31, 39, 45, 53, 56, 59, 61, 69, 83, 85, 111, 119, 151, 232, 239, 242.
São Tomé 32, 53, 69, 85, 111, 119, 139, 151, 224, 232, 234, 239, 242.
São Vicente, Cabo de (kaap in het zuidwesten van de Algarve) 9, 13, 41, 45, 48, 566.
Saône, rivier 302.
Sara, zie Zadar.
Saragosse, zie Zaragoza.
Sarrau, Claude XIII, XIV, 77, 151, 172, 175, 222, 224*, 246, 255, 290, 344, 380, 385, 394, 399, 421, 439, 494, 496, 517, 557, 586.
Sarrazin, kapitein 306.
Sattler, Philipp 35*.
Saumaise *(Salmasius)*, Claude 31*, 52, 65, 160, 180, 240, 249, 258, 282, 300, 321, 322, 327, 349, 367, 385, 390.
Saumur 142.
Saverne *(Sauverne; Tabernae)* 78, 81, 83, 316, 323, 325, 326, 375, 378, 387, 389.
Savona 145, 147, 148.
Savonarola, Girolamo 345, 362, 363, 381.
Savoye *(Sabaudia)*, hertog van, zie
Carlo Emanuele II.
Vittorio Amadeo I.
Savoye *(Sabaudia)*, hertogin-regentesse van, zie
Christine de France.
Savoye, Luisa van (dochter van Vittorio Amadeo I van Savoye) 125, 127*, 129, 131, 156, 157, 158, 180, 183, 184, 185, 276, 364, 378, 399, 401, 402, 403, 416, 475, 477, 478.
Savoye, Maurizio van, kardinaal, naderhand prins van Oneglia 7, 8, 10, 11, 66, 69, 70, 79, 81, 82, 83, 94, 97, 103, 117, 125, 127, 129, 130, 131, 135, 137, 138, 140, 156, 157, 158, 168, 170, 176, 177, 180, 183, 184, 185, 261, 275, 276, 282, 296, 302, 303, 304, 308, 311, 313, 318, 323, 325, 337, 348, 359, 364, 366, 367, 369, 378, 399, 401, 402, 403, 408, 412, 414, 416, 417, 446, 447, 448, 450, 462, 474, 475, 476, 477, 478.

Savoye, Tommaso Francesco van, prins van Carignano 7, 8, 10, 11, 79, 81, 82, 83, 94, 97, 117, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 137, 138, 140, 156, 157, 158, 168, 170, 176, 177, 183, 184, 185, 207, 208, 209, 210, 241, 255, 261, 275, 282, 296, 302, 303, 304, 308, 311, 318, 323, 325, 337, 348, 359, 364, 366, 367, 369, 387, 388, 399, 401, 402, 403, 408, 412, 414, 416, 417, 424, 433, 435, 443, 446, 447, 448, 450, 457, 458, 462, 474, 476, 478, 498, 508, 509, 510, 511, 528, 530, 568, 569, 571, 572, 588, 589.
Scaliger, Josephus Justus 31.
Scappi, Alexander, bisschop van Piacenza 152*.
Scey (kasteel aan de Saône) 302.
Scey (kasteel aan de Saône), baron van, zie Bauffremont, Claude de.
Schaffhausen 2, 17, 38, 40, 41, 42, 400, 402, 403, 562.
Schagen, Willem van, heer van Schagen 30, 32.
Schelde, rivier 243, 375.
Scherpenheuvel (plaats tussen Leuven en Diest) 263.
Scheurtje, het (vaarwater tussen de kust bij Duinkerken en de zandbanken) 255.
Schleinitz, Joachim von 563, 574, 578, 590.
Schlesien, zie Silezië.
Schocfevriana, weduwe 367, 385, 422, 432, 446.
Schönau, Marx-Jacob von, ‘Waldvogt’ van het graafschap Hauenstein 93, 96.
Schomberg, Charles de, hertog van Halluin 183*, 184, 185, 208, 209, 220, 221, 236, 237, 244, 271, 272, 274, 288, 289, 303, 363, 365, 366, 375, 378, 414, 422, 434, 436, 453, 457.
Schonenborch, Wolter van 492*.
Schotland 9, 11, 14, 22, 36, 40, 41, 52, 53, 54, 55, 60, 61, 74, 81, 83, 85, 87, 105, 116, 130, 138, 143, 150, 154, 155, 156, 158, 159, 161, 165, 172, 174, 181, 192, 248, 254, 313, 314, 316, 325, 353, 355, 388, 396, 405, 422, 449, 452, 498, 500, 518, 543, 582, 586.
Schütz(er), monsieur 141.
Schutz, kolonel 382.
Schwartzenberg, Adam, graaf van 15.
Schwartzenberg, Johann Adolf von 15.
Schwarz, zie Nigrinus, Bartholomeus.
Schwyz *(Suiz)*, kanton 17, 113, 145.
Scialach, Victorius 298.
Seckendorff, kolonel 139.
Sedan 53, 79, 84, 250, 300, 302, 304, 307, 309, 311, 312, 313, 315, 318, 323, 324, 325, 326, 334, 341, 342, 343, 347, 374, 377, 383, 401, 402, 413, 416, 423, 424, 425, 426, 428, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 446, 447, 448, 449, 450, 453, 457, 459, 460, 462, 465, 466, 467, 470, 472, 476, 478, 487, 488, 491, 493, 498, 500, 520, 521, 542.
Sedinum, zie Stettin.

Séguier, Pierre 25*, 35, 262, 322, 334, 341, 343, 347, 349, 350, 351, 354, 358, 363, 364, 365, 366, 379, 387, 400, 401, 403, 412, 413, 415, 416, 419, 423, 424, 425, 426, 463, 553, 557, 582.
Seius, baro, zie Soye, Achilles, baron van.
Sel, baron de, zie Bauffremont, Claude de.
Selandia, zie Zeeland.
Sélestat *(Schlettstadt)* 266.
Seneca, Lucius Annaeus 191, 412, 543.
Serravalle (Serravalle Scrivia nabij Novi Ligure) 488, 489, 490, 577, 579.
Servet, Michel 1.
Servien, Abel 95.
Sesen (huis nabij Braunschweig) 410.
Seureau, E. 472.
Seyffart, Johannes XVI, XVII, 481, 496*, 501, 502, 506, 511, 512, 514, 516, 517, 523, 524, 530, 532, 533, 534, 548, 551, 558, 566, 572, 573, 586.
Sicilië 146, 147, 194, 256, 388, 389, 400, 402, 403, 546, 547, 589.
Sidney, Robert, graaf van Leicester 40*, 80, 214, 221, 313.
Sierck *(Siricum; Ziric)* (stad aan de Moezel) 302, 304, 457, 475, 477, 478.
Sierra de Balaguer (ten zuiden van Tarragona) 235, 237.
Silesius, Martinus Willer 49*.
Silezië *(Schlesien; Slesingen)* 84, 163, 190, 198, 202, 206, 256, 263, 276, 277, 281, 282, 283, 284, 285, 296, 306, 316, 318, 326, 329, 334, 346, 347, 355, 357, 358, 359, 384, 423, 471, 480, 483.
Silva Vicennensis, zie Vincennes, Bois de.
Simiana, Carlo Emanuele Filiberto di, markies van Pianezza 508, 509, 511.
Simonides 411.
Simonides van Heusden, rector 462, 523.
Sint Andries (schans in de Bommelerwaard) 262.
Sint Maartensdijk 99.
Sint Paul, zie São Paulo de Loanda.
Sint Thomé, zie São Tomé.
Sirmond, Jacques 251, 252, 433, 542.
Siruela, graaf van, zie Velasco y de la Cueva, Juan.
Sixti, Dirck 196.
Skytte, Bengt 177*, 276, 336, 338, 406, 429.
Skytte, Johan 50*.
Slange, Erik 538.
Sleeswijk 338.
Sleeswijk-Holstein, Valdemar Christian, graaf van 360, 371.
Sleeswijk-Holstein-Gottorp, Johann, hertog van 338.
Slesingen, zie Silezië.
Sluis *(Clusa)* in Zeeuwsch-Vlaanderen 111, 173, 187, 254, 328, 345.
Smolensk 370, 564.
Smout, Adriaen Jorissen 269*, 281, 309, 331.
Snoilsky, Georg Hansson von, zie Hansson von Snoilsky, Georg.
Socinianen XV, 85, 101, 121, 134, 149, 155, 164, 175, 212, 239, 248, 380, 431, 463, 469, 474.
Soest *(Soust)* in Westfalen 74.
Sötern, Philipp Christoph von, keurvorst-aartsbisschop van Trier 47*, 587.
Soissons, gravin van, zie Bourbon, Marie de.
Soleure, zie Solothurn.

Solms, Amalia van 291, 307, 319.
Solms, Johan Albert, graaf van 262, 357*.
Solothurn *(Soleure)* 2, 6, 17, 145.
Solothurn *(Soleure)*, landdag te (1641) 2, 93.
Somme *(Samara)*, rivier 252.
Sommelsdijk, heer van, zie Aerssen, François van.
Sont *(Øresund)* 179, 382, 564.
Soop, Matthias 484.
Sophi, codenaam voor Stockholm; Zweden 99, 116.
Sorbière, Etienne 175.
Sorbière, Samuel X, 175*, 250, 264, 305, 320, 344, 361, 380, 394, 395, 398, 399, 419, 430, 431, 440, 580, 581.
Sorgen, Nicolaes van 64, 84.
Sorø 199, 230.
Soulaucourt-sur-Mouzon (plaats in de omgeving van La Motte) 388, 389.
Southampton 424.
Southampton, graaf van, zie Wriothesley, Thomas.
Souvré, Françoise de, madame de Lansac 577, 578.
Soye, Achilles, baron van 489, 490, 491, 509, 519, 520, 521, 529, 531.
Spa 313, 314.
Spada, Bernardino kardinaal 529, 530.
Spanheim, Friedericus XIV, 421*, 439.
Spanje *(Castilië)*, passim.
Spanje *(Castilië)*, gezant te Londen, zie Vatteville, Charles, baron van.
Spanje *(Castilië)*, gezant te Rome, zie Fajardo, Pedro, markies van Los Vélez.
Spanje *(Castilië)*, gezant te Wenen, zie Moura y Corte Real, Manuel de.
Spanje *(Castilië)*, gezanten in Zwitserland, zie Casati, Carlo Emanuele; Saavedra y Fajardo, Diego de.
Spanje, koning van, zie
Karel V.
Philips II.
Philips IV.
Spanje en Frankrijk XVII, XIX, 273, 274, 287, 288, 289, 301, 303, 310, 311, 312, 314, 322, 350, 352, 374, 387, 393, 400, 413, 423, 454, 458, 460, 463, 533, 541, 553, 589.
Sparr, Ernst Georg, graaf 2, 23, 48*, 54, 55, 56, 66, 69, 70, 157.
Sparre af Sundby, Axel Carlsson XVIII, 216*, 338, 379, 591.
Sparre af Ulfåsa, Erik Larsson XVIII, 216*, 338, 379, 591.
Spierinck, zie Spiring.
Spina, Konrad de 348.
Spinola, Alberto Gaston, graaf van Bruay 244, 329
Spinola, Ambrogio 157.
Spiring, Abraham 19.

Spiring, Aert 19.
Spiring, Dirck 19.
Spiring *(Spierinck)*, François 19, 23.
Spiring, Isaac 19.
Spiring Silvercrona, Petter, heer van Norsholm VII, VIII, IX, X, XIX, XXI, 5, 23*, 25, 28, 33, 38, 53, 60, 65, 78, 92, 99, 102, 115, 116, 127, 133, 135, 144, 145, 156, 162, 167, 178, 181, 182, 193, 207, 219, 224, 227, 234, 240, 248, 251, 255, 260, 262, 272, 276, 294, 316, 328, 329, 346, 352, 357, 365, 369, 422, 439, 452, 455, 456, 457, 464, 465, 475, 482, 488, 496, 497, 507, 512, 513, 518, 519, 530, 544, 550, 552, 568, 573, 576, 584, 587.
Sporck, Johann 509, 510, 511, 519, 520, 521, 529*, 531.
Sprottaw, zie Szprotawa.
Spijk, heer van, zie Aerssen, Cornelis van.
Stålhandske, Torsten 19*, 33, 34, 69, 79, 82, 83, 86, 158, 164, 256, 538.
Staten-Generaal, zie Republiek.
Statius, Caecilius, zie Caecilius Statius.
Stelleshemium, zie Hildesheim.
Stenay (stad aan de Maas) 24, 25, 27, 29.
Sternbergerland (streek tussen Oder en Warta) 19, 34, 164.
Stettin *(Sedinum; Szczecin)* 18, 33, 50, 114, 164, 179, 198, 277, 283, 359, 369, 370, 396, 536.
Stettin *(Sedinum; Szczecin)* (plaats van verzending) 285, 396.
Stiermarcken *(Steiermark; Styria)* 337.
Stoa 63.
Stockholm *(Holmia)* XI, XVII, XVIII, XIX, 1, 8, 18, 26, 35, 41, 69, 99, 116, 118, 122, 124, 131, 185, 217, 224, 234, 255, 261, 272, 335, 382, 396, 398, 403, 407, 408, 410, 417, 429, 439, 442, 444, 453, 455, 461, 470, 481, 482, 484, 493, 512, 540, 550.
Stockholm *(Holmia)* (plaats van verzending) 20, 123, 217, 407, 484, 485, 486, 559, 560, 583.
Straatsburg *(Argentoratum)* 4, 14, 16, 24, 25, 27, 29, 49, 78, 80, 81, 83, 88, 92, 95, 96, 97, 111, 134, 216, 266, 267, 268, 317, 323, 375, 426, 519, 546, 581.
Straatsburg *(Argentoratum)* (plaats van verzending) 49.
Stradius, zie Estrades, Godefroi d'.
Strafford, graaf van, zie Wentworth, Thomas; Wentworth, William.
Stralsund 113, 114, 124, 144, 164, 179, 198, 283, 369.
Strängnäs 14.
Strassburger, Paul 72*, 124.
Stridenus, zie Strijen, mr. Cornelis van.
Strijen, mr. Cornelis van 3, 21*, 29, 43, 63, 71, 84, 186, 201.
Strijen, mr. Quirijn van 63*, 64, 84, 133, 506, 523.
Strickland, Walter 419, 427, 436, 439, 513, 527, 530.
Stuart, huis
Jacobus I
Jacobus II
Karel I
Karel II
Stuart, Elisabeth (de ‘Winterkoningin’) 2, 8, 9, 109, 130, 132, 210, 239, 293, 307, 319, 332, 417, 456, 477.
Stuart, Elisabeth (dochter van koning Karel I) 109, 544.

Stuart, Henry, hertog van Gloucester 544.
Stuart, Mary (de 'princess royal') 9, 13, 75, 91, 109, 110, 115, 117, 119, 126, 130, 132, 135, 137, 138, 140, 150, 153, 154, 160, 161, 162, 165, 180, 196, 207, 232, 254, 278, 293, 310, 313, 314, 439, 513, 586.
Stuttgart 587.
Styria, zie Stiermarken.
Sublet, François, seigneur de Noyers VII, 188*, 252, 272, 273, 274, 289, 322, 324, 325, 334, 341, 353, 355, 363, 365, 489, 526, 531, 553, 554, 556, 557, 582, 588.
Suecia, zie Zweden.
Suevia *(Swaben)*, zie Zwaben.
Suidas 138.
Suiz, zie Schwyz.
Süleyman, prins 6, 113, 136, 203, 233.
Sully, hertog van, zie Béthune, Maximilien de.
Sulz *(Sulsa)* (plaats aan de Neckar, ten zuidwesten van Tübingen) 465, 466, 467.
Susa *(Suze)*, zie Champagne, Gaspard de, graaf van La Suze.
Sutri (plaats ten zuiden van Ronciglione) 308.
Suys, Ernest Roland, graaf de 329.
Świdnica *(Schweidnitz)* (stad ten zuidwesten van Breslau) 276, 277, 281, 282, 284, 286, 294, 295, 307, 386, 471.
Switserlant, zie Zwitserland.
Swyn, zie Zwin, het.
Syców *(Groß Wartenberg)* (plaats ten noordoosten van Breslau) 263.
Sylva Martia, zie Zwarte Woud.
Symenssen, Jan XVI, 579, 580.
Syrië, zie Aleppo.
Szczecin, zie Stettin.
Szöny (plaats in Hongarije nabij Komáron) 94, 97, 128, 129, 131, 146, 157, 183, 203, 204, 206.
Szprotawa *(Sprottaw)* (plaats ten noordwesten van Breslau) 263, 471.

T

Tabernae, zie Saverne.
Tabor, Johann Otto X, 49*.
Tacitus, Publius Cornelius 507, 511, 543.
Taillebourg (kasteel aan de rechteroever van de Charente) 57, 60, 73.
Talon, Omer 364.
Tamarite de Litera (plaats ten noorden van Lérida) 257, 259, 261, 301.
Tamási (fort tussen het Balatonmeer en de Donau) 39, 40, 42, 43.
Tanaro *(Tamer)* (rivier in Noord-Italië) 529, 530.

Tanasum, zie Tamási.
Tangermünde (stad aan de Elbe) 100, 113, 284.
Tantiniacum, zie Poligny.
Taracossa, markies van, zie Caracciolo, Carlo Andrea.
Taranto 168, 170.
Tarascon 258, 259, 260, 261, 272, 273, 274, 299, 300, 301, 303, 307, 309, 311, 312, 314, 321, 322, 324, 325, 340, 341, 342, 344, 350, 352, 355, 363, 365, 374, 375, 387, 400, 458, 474, 496, 500, 501, 511.
Tarragona 79, 93, 156, 167, 183, 184, 185, 193, 194, 195, 387, 388, 389, 414, 417, 422, 424, 425, 426, 432, 457, 459, 460, 566.
Tartaren *(Krim-Tartaren)* 129, 130, 132, 398.
Tauber, rivier 546, 547.
Taurinum, zie Turijn.
Terceira, zie Azoren.
Terentius Afer, Publius 213.
Terra Ferma (westkust van Latijns-Amerika) 507.
Texel 99, 313, 406.
Thaddaeus, zie Barberini, Taddeo.
Theophylactus, Grieks kerkhistoricus 38.
Thionville *(Theodorici Villa)* 465, 466, 467.
Thou, Christophe de 306, 433, 539.
Thou *(Thuanus)*, François-Auguste de XIX, 271, 272*, 274, 275, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 299, 300, 301, 303, 305, 306, 309, 311, 312, 313, 314, 316, 320, 321, 322, 324, 325, 328, 334, 340, 341, 343, 345, 347, 349, 350, 351, 352, 354, 357, 362, 363, 364, 368, 369, 372, 373, 374, 376, 377, 379, 381, 385, 386, 387, 388, 393, 399, 400, 401, 403, 404, 412, 413, 415, 416, 419, 422, 423, 424, 425, 426, 428, 431, 432, 433*, 435, 437, 439, 446, 447, 451, 454, 458, 459, 460, 463, 464, 466, 468, 470, 481, 486, 496, 499, 500, 501, 511, 525, 526, 527, 533, 535, 539, 542, 548, 566, 589.
Thou, Jacques-Auguste de 272, 274, 306, 363, 433, 464, 539.
Thou, Jacques-Auguste de, abt van Bonneval 320, 322, 324, 325, 345, 416.
Thouars (plaats ten zuiden van Saumur) XIII, 87, 172.
Thuanus, zie Thou, de.
Thu(e)n, familie van 338.
Thu(e)n, Georgius Andreas 338.
Thu(e)n, Philippus Christophorus 338.
Thüringen 15, 423, 425, 426.
Thurgau *(Turgauw)* 127, 128, 131.
Thysius, Anthonius 268*.
Tienen 263.
Tigurinum, zie Zürich.
Tilenus, Daniël 84*, 271.
Tilly, graaf van, zie Tserclaes, Johan.
Tirol 286.
Tirol, aartshertogin van, zie Claudia de' Medici.
Toledo 7, 8, 10, 11, 54, 55, 56.
Torgau (stad ten noordoosten van Leipzig) 537.
Torrecuso, markies van, zie Caracciolo, Carlo Andrea.
Torres de Segre (plaats in de omgeving van Lérida) 529, 530, 545.
Torstensson, Lennart XVIII, 8*, 11, 14, 15, 26, 28, 33, 41, 42, 47, 48, 56, 61, 69, 79, 82, 83, 86, 100, 113, 139, 148, 152, 158, 163, 187, 190, 198, 256, 263,

277, 283, 284, 286, 294, 295, 296, 306, 307, 318, 337, 346, 357, 358, 359, 369, 370, 381, 386, 396, 397, 403, 409, 417, 421, 423, 429, 434, 441, 451, 453, 461, 470, 474, 476, 478, 500, 515, 522, 523, 524, 528, 530, 535, 536, 537, 538, 546, 559, 560, 563, 565, 578, 582, 590.
Tortona, 488, 489, 490, 491, 508, 509, 510, 511, 519, 520, 528, 529, 530, 545, 546, 547, 560, 561, 568, 569, 571, 572, 577, 584.
Tortosa 208, 209, 220, 234, 235, 237, 241, 243, 244, 251, 253, 577, 579.
Toscane 145, 148, 165, 167, 169, 170, 243, 244, 258, 260, 261, 296, 386, 408, 476, 479, 484, 509.
Toscane, groothertog van, zie Ferdinando II de' Medici.
Toul *(Tullum)* 271, 273, 274, 434.
Toulouse 230, 362, 364, 366, 367, 369, 379, 425, 426.
Tour d'Auvergne, Charlotte de La 366*, 400.
Tour d'Auvergne, Frédéric-Maurice de La, hertog van Bouillon XIX, 51, 53*, 54, 55, 56, 61, 156, 157, 158, 193, 194, 202, 203, 208, 209, 243, 244, 273, 274, 275, 287, 288, 289, 300, 302, 304, 307, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 323, 324, 325, 334, 341, 342, 343, 347, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 362, 364, 365, 366, 369, 372, 373, 374, 377, 379, 381, 386, 387, 388, 395, 399, 400, 401, 402, 403, 406, 412, 413, 415, 416, 417, 419, 422, 423, 424, 425, 426, 428, 431, 433*, 434, 435, 436, 437, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 453, 454, 457, 459, 460, 462, 465, 467, 474, 476, 478, 488, 490, 491, 541, 544, 546, 547.
Tour d'Auvergne, Henri de La, burggraaf van Turenne 53*, 54, 55, 56, 61, 311, 313, 314, 366, 423, 424, 425, 426, 434, 435, 478, 568, 571, 572.
Trachenberg, zie Zmigród.
Tracy *(Trassy)*, baron van, zie Prouville, Alexandre de.
Trandorf, Christoph 563, 574, 578, 590.
Transamasana regio, zie Oostfriesland.
Transsylvania, zie Zevenburgen.
Trasimeense Meer 466, 475.
Traumann, Johann 442.
Trefves, zie Trier.
Trente, concilie van 393.
Tresel, Daniël 36*, 84, 101, 204, 411.
Tréville, zie Peyre, Armand-Jean de, graaf van Troisvilles.
Treviris, zie Trier.
Trier *(Treviris)* 39, 40, 41, 475, 477, 478, 480, 519, 587.
Trier *(Treviris)*, keurvorst-aartsbisschop van, zie Sötern, Philipp Christoph von.
Trigland, Jacobus XV, 108*, 125, 140, 149, 164, 269*, 331, 392, 492.

Trino (stad tussen Casale en Turijn) 146, 148, 408, 446, 447, 448, 450.
Tromp, Maarten Harpertsz. 254*, 255, 357, 368, 373, 402, 413.
Trondheim 214.
Tropea 79, 81, 82, 83.
Trurnit, Corneille, postmeester 279, 438.
Tserclaes, Johan, graaf van Tilly 538.
Tübingen 141, 156, 283, 587.
Tullum, zie Toul.
Turaine, zie Turenne.
Turenne (burggraafschap in het Limousin) 488, 490, 491, 544, 546, 547.
Turenne, burggraaf van, zie Tour d'Auvergne, Henri de La.
Turesson, Axel, zie Natt och Dag, Axel Turesson.
Turhan, Hadice, sultane 6, 113.
Turkije 6, 8, 9, 10, 11, 37, 39, 40, 42, 43, 75, 92, 94, 96, 97, 100, 104, 105, 106, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 139, 146, 147, 148, 157, 158, 159, 168, 170, 177, 178, 179, 183, 184, 185, 193, 194, 195, 203, 204, 206, 229, 302, 304, 359, 364, 366, 367, 382, 422, 424, 426, 466, 468, 470, 476, 477, 478, 479, 541, 550, 564.
Turkije, sultan, zie
Ibrahim.
Mehmed IV.
Tursi, hertog van, zie Doria Carretto, Carlo.
Turijn *(Taurinum; Torino)* 53, 94, 117, 296, 337, 348, 364, 378, 399, 401, 403, 414, 417, 475, 477, 478.
Tuttlingen *(Dutlinga)* 561, 562, 571, 572, 577, 579, 587, 589, 590.
Tyrol, zie Tirol.

U

Uerdingen *(Ordingen)* (plaats in de omgeving van Krefeld) 45, 281, 291, 294, 307, 314, 315, 321, 368, 369, 450.
Ulfelt, Corfits 549, 564*.
Ulm *(Ollem)* XVI, 481, 496, 534, 548, 566, 586.
Ulster 12.
Ulyssipo, zie Lissabon.
Unterwalden, kanton 113, 145.
Uppsala 14, 50, 198, 397.
Urbanus VIII (Maffeo Barberini), paus 6, 7, 9, 10, 17, 24, 25, 29, 34, 41, 47, 48, 53, 54, 55, 56, 66, 69, 70, 89, 91, 94, 95, 97, 101, 103, 104, 105, 106, 115, 116, 117, 118, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 137, 139, 143, 145, 147, 148, 152, 157, 158, 165, 167, 168, 169, 170, 176, 183, 184, 185, 194, 195, 202, 206, 216, 225, 240, 256, 260, 273, 276, 282, 283, 296, 301, 308, 317, 319, 323, 325, 337, 348, 359, 370, 375, 378, 388, 399, 401, 402, 403, 408, 415, 416, 423, 424, 425, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 443, 447, 450, 466, 468, 475, 477, 478, 479, 488, 489, 490, 491, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 507, 508, 509, 510, 514, 515, 519, 520, 521, 522, 529, 530, 545, 546, 547, 553, 555, 556, 561, 568, 570, 571, 572, 585, 589, 590.
Urbino 256, 283.

Uri, kanton 2, 113, 145.
Ursinus, Zacharias 227, 305.
Utenbogardus, zie Wtenbogaert, Johannes
Utrecht 158, 213, 232, 239, 420, 492, 493.

V

Vair, Guillaume du 473, 505, 548, 581.
Vaison, bisschop van 93.
Val, François Du, zie Du Val, François.
Valence 14.
Valencia *(Valence)* 424.
Valenciennes 208, 287, 288, 289, 301, 303, 323, 324, 326, 342, 363, 365, 366, 475, 477, 478, 498, 500, 501.
Valentinois, hertogdom van 93, 95, 97.
Valette, hertog de La, zie Nogaret de La Valette.
Valls (stad ten noorden van Tarragona) 92, 93, 95, 96.
Valona, zie Vlorë.
Valtellina, zie Veltlin.
Vanderanus, Petrus 240*.
Vandervange, zie Wallerfangen.
Vandosme, hertog van, zie Bourbon, César de, hertog van Vendôme.
Vane, sir Henry 13*, 22, 27, 28, 31, 110.
Vane jr., Henry 13*, 22, 27, 28.
Varro, Marcus Terentius 265
Vaticaan, 464, 466, 468, 477, 478, 509; zie ook onder Paus.
Vaticaan, nuntii in Frankrijk, zie Bichi, Alessandro; Grimaldi, Girolamo; Spada, Bernardino.
Vaticaan, nuntius te Keulen, zie Machiavelli, Francesco Maria.
Vaticaan, nuntius in Spanje, zie Panciroli, Giovanni.
Vaticaan, nuntius te Turijn (Savoye), zie Cecchinelli, Gaspare.
Vaticaan, nuntius in Zwitserland, zie Scappi, Alexander.
Vatteville, Charles, baron van 430*.
Vaudrevange, zie Wallerfangen.
Vedelius, Nicolaes 392*, 492.
Veere 5, 196, 464.
Vegerra, zie Voghera.
Veigy (plaats in de omgeving van Genève) 391.
Velasco y de la Cueva, Juan, graaf van Siruela 17*, 462, 508, 528, 530, 561, 584.
Velden, Willem Cornelisz. van 101*, 192, 205, 219.
Vélez, markies van Los, zie Fajardo, Pedro.
Veltlin *(Valtellina)* 47, 90, 100, 128, 131, 147, 148, 152, 176, 249.
Vendôme, hertog van, zie Bourbon, César de.
Vendôme, François de, zie Beaufort, François de Vendôme, hertog van.
Venetië 6, 8, 10, 11, 28, 36, 43, 44, 51, 56, 90, 94, 99, 104, 113, 125, 128, 129, 131, 145, 147, 148, 153, 167, 169, 170, 176, 193, 202, 204, 221,

225, 240, 243, 244, 256, 260, 261, 273, 283, 296, 312, 313, 315, 323, 325, 333, 334, 341, 347, 348, 375, 399, 401, 402, 403, 408, 424, 430, 431, 434, 435, 436, 443, 447, 470, 475, 477, 478, 488, 489, 499, 515, 520, 521, 534, 545, 549.
Venetië, gezant te Den Haag, zie Giustiniani, Girolamo.
Venetië, ambassadesecretaris te Den Haag, zie Zon, Zuanne.
Venetië, gezant te Parijs, zie Giustiniani, Girolamo.
Venlo 6, 32, 46.
Veno, Johanna de 462, 492.
Venzingen, zie Kinzig.
Verbinum, zie Vervins.
Vercelli (stad in Piemonte) 443.
Verdelft, paardenhouder 405.
Verdun *(Virodunum)* 208, 210, 434.
Vergilius Maro, Publius 44, 321, 467, 468, 530.
Vergoesius, zie Goes, Willem van der.
Vermigli, Petrus Martyr 266.
Véron, François 151.
Verrua *(Verruca)* (plaats ten zuiden van Crescentino) 497, 498, 499, 500, 501, 502, 508, 509, 511.
Verrutius, Aeltje 492.
Verrutius, Hieronymus 492*.
Versailles 488, 489, 490.
Verus, Lucius, zie Goesius, Willem.
Vervins *(Verbinum)* 311, 313, 314, 323, 324, 326, 342, 353.
Vervins *(Verbinum)*, vrede van (1598) 25, 182.
Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften, Den Haag 1642 XVI, 440, 451, 455, 463, 468, 486, 502, 512, 525.
Vicquefort, zie Wicquefort.
Vidigueira, graaf van, zie Gama, Vasco Luís da.
Vienna, zie Wenen.
Vigilantius, kerkgeleerde 391.
Vignerot, François de, markies van Pont-de-Courlay 553*, 555, 556, 572, 585.
Vignerot, Marie-Madeleine de, dame van Combalet, hertogin van Aiguillon 221*, 236, 251, 252, 261, 275, 290, 433, 434, 436, 553*, 555, 556, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 577, 579.
Vignerot, René de 553.
Vignerot du Plessis, Armand-Jean de, hertog van Richelieu 553*, 555, 556, 569, 572.
Vilafranca del Panadés (plaats ten noordwesten van Tarragona) 183, 193, 323, 351.
Villa Franca, zie Villefranche.
Villebon (landgoed nabij Chartres) 6.
Villefranche *(Villa Franca)* (plaats ten oosten van Nice) 103, 104, 106, 125, 127, 129, 131, 318, 364, 367.
Villefranche-sur-Saône 387, 400, 413, 423, 424, 425.
Villerius, Albinus 494.
Villiers, George, hertog van Buckingham 31*.
Vinariensis, dux, zie Saksen-Weimar, Bernhard, hertog van.
Vincennes, Bois de 252, 294, 325, 342, 343, 585.
Vincentius van Lerinum 227, 331.

Vinck, Jan Dircxz. 512.
Vindisora, zie Windsor.
Vindocinensis dux, zie Bourbon, César de, hertog van Vendôme.
Virodunum, zie Verdun.
Virtemberg, zie Württemberg.
Viterbo 519.
Vitriarius, zie Vos, Jan.
Vitry, markies van, zie Hospital, Nicolas de l'.
Vittenberga, zie Wittenberg.
Vittorio Amadeo I, hertog van Savoye 127, 412, 414, 416, 417.
Viviers *(Vivarium)* (plaats nabij Château-Salins) 301, 303, 323, 351, 353, 355.
Vlaanderen 220, 255, 291, 316, 388, 389, 395, 400, 402, 403, 466, 468.
Vlaming van Oudshoorn, Dirck de 71.
Vlissingen 212, 582.
Vlooswijck, Jan Klaaszoon 281.
Vlorë *(Aulona, Valona)* (plaats in Albanië) 104, 105, 106.
Völkel, Johannes 85, 101, 121, 134, 149, 164.
Voetius, Gisbertus 487, 492, 493.
Voghera *(Vegerra)* (plaats ten noordoosten van Tortona) 528, 530.
Vogtland (landstreek in de omgeving van Plauen) 519.
Vondel, Joost van den 21*, 43.
Voorn, Te (schans in de omgeving van Lithoijen) 224, 232, 239, 247, 254, 279, 281.
Vormatia, zie Worms.
Vos, Jan 112*, 180.
Vosbergen sr., Caspar van 222, 231.
Vosbergen jr., Caspar van 99*, 121, 133, 134, 143, 172, 191.
Vossius, Franciscus 218*.
Vossius, Gerardus Joannes VII, VIII, X, XI, XII, XV, XVI, XX, 21*, 43, 65, 133, 175*, 177, 217, 218, 242, 250, 264, 269, 280, 281, 298, 299, 305, 320, 327, 330, 331, 332, 333, 344, 348, 349, 356, 361, 367, 368, 372, 380, 389, 390, 391, 392, 395, 398, 411, 412, 418, 419, 431, 440, 453, 455, 462, 469, 472, 491, 492, 493, 495, 502, 506, 523, 542, 549, 558, 573, 576, 582.
Vossius, Gerardus Joannes *Historiae de controversiis, quas Pelagius eiusque reliquiae moverunt, libri septem, Leiden 1618* 390.
Vossius, Gerardus Joannes *De theologia gentili, Amsterdam 1641,* 218, 264, 265, 280, 299, 356.
Vossius, Gerardus Joannes *Dissertationes tres de tribus symbolis, Amsterdam 1642,* 280, 299, 305, 320, 453.
Vossius, Isaac 218*, 264, 505.
Vossius, Matthaeus 218*, 462*, 492, 523, 542, 558.
Vratislavia, zie Bratislava.
Vrécourt (plaats in de Vogezen) 375.
Vreelandt, Geraerd van XVI, 372, 393, 438, 514, 526, 548, 566, 579, 587.
Vrillière, heer van La, zie Phélypeaux, Louis.

W

Waertius, zie Werth, Johan van.
Wahl, Joachim Christian, graaf van 146, 147, 158, 163, 167, 169, 170, 216, 225, 247, 263, 281, 294, 306, 314, 358, 369, 376, 498, 500, 508, 519, 520, 521, 529, 555, 556, 559, 570.
Walcheren 255.
Waldstätte (Rheinfelden, Bad Säckingen, Laufenburg en Waldshut) 228.
Walenburch, mr. Pieter van 367*, 495.
Wales *(Galles)* 323, 325, 395, 477, 480, 494.
Wales *(Galles)*, prins van, zie Karel II van Engeland.
Wallenstein, Albrecht Wenzel Eusebius von 163.
Wallerfangen *(Vaudrevange)* (plaats in Saarland) 252, 288, 290, 312, 313, 314, 342, 475, 477, 478.
Walo Messalinus, zie Saumaise, Claude.
Waly, monsieur de 58.
Wamboldt von Umstadt, Anselm Kasimir, keurvorst-aartsbisschop van Mainz 34, 128, 130, 146, 147, 193, 194, 195, 203, 204, 229.
Wancke, Jacob 370.
Warlowsky, Peter 284.
Warschau 15, 19, 51, 114, 163, 178, 179, 277, 286, 444, 479, 550, 564.
Warwick 424, 459.
Warwick, graaf van, zie Rich, Robert.
Wąsosz *(Herrnstadt)* (plaats ten noordwesten van Breslau) 263.
Waterford (plaats in Ierland) 12.
Weimar, leger van Bernhard, hertog van Saksen- (het Frans-Weimarse leger) XVII, XVIII, 12, 14, 22, 28, 30, 32, 33, 38, 41, 42, 45, 46, 47, 57, 58, 65, 74, 86, 98, 99, 102, 110, 124, 131, 187, 188, 238, 254, 263, 281, 291, 294, 306, 315, 317, 321, 346, 368, 369, 376, 394, 404, 406, 450, 456, 459, 467, 483, 490, 497, 500, 504, 508, 509, 526, 531, 532, 549, 556, 559, 564, 570, 575, 578, 587, 589, 590; zie ook onder Guébriant.
Weissenburg *(Alba Iulia)* 286.
Weissenfels (plaats ten zuidwesten van Leipzig) 537.
Wenen *(Vienna)* 2, 16, 24, 25, 27, 29, 34, 48, 79, 83, 90, 96, 97, 110, 113, 116, 118, 126, 128, 129, 130, 134, 144, 146, 147, 148, 170, 179, 189, 202, 204, 206, 225, 229, 257, 284, 296, 324, 329, 337, 348, 353, 354, 357, 375, 417, 436, 452, 465, 466, 496, 498, 547.
Wentworth, Thomas, graaf van Strafford 13*, 40, 41.
Wentworth, William, graaf van Strafford 13*, 40, 41.
Werdmüller, Johann Rudolf 217*, 224.
Werth, Johan van XVIII, 9, 15, 16, 25, 35, 62, 66, 67, 70, 141, 177, 205, 220*, 221, 229, 243, 244, 283, 302, 329, 337, 347, 354, 358, 369, 375, 376, 377, 412, 415, 417, 418, 421, 500, 520, 529, 531, 546, 547, 555, 556, 570.
Wesel 12, 22, 32, 33, 41, 45, 46, 47, 450, 456, 467.
Weser, rivier 163, 410, 471, 474, 490, 504, 578.
Wessem (plaats bij Maasbracht) 289, 301.
Westerbaen, Jacob XVI, 469, 486, 502.
Westfaalse Kreits 578.
Westfalen *(Westphalen)* 8, 163, 483, 490, 507, 530, 564, 565.
Westfalen *(Westphalen)*, voorbereidingen tot de vrede van XVII, XVIII, 9, 13, 16, 25, 26, 28, 34, 44, 47, 56, 59, 63, 67, 72, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 95,

102, 105, 106, 113, 122, 131, 144, 146, 147, 148, 162, 182, 198, 285, 314, 335, 353, 371, 382, 397, 403, 417, 436, 442, 451, 453, 460, 465, 476, 482, 497, 539, 557, 570, 588.
West-Indië *(America)* 9, 32, 59, 69, 82, 86, 136, 183, 184, 185, 193, 194, 233, 449, 450, 509, 545, 546, 547, 589.
Westindische Compagnie 31, 43, 106, 119, 120, 135, 151, 166.
Wetterau (streek in Hessen) 229.
Wexford (plaats in Ierland) 12.
Wicelius, Georgius 389, 390*.
Wicklow (plaats in Ierland) 12.
Wicquefort, Joachim de VII, IX, X, XIX, XXI, 4, 10*, 28, 42, 56, 70, 82, 88, 97, 133, 304, 314, 319, 325, 340, 343, 354, 366, 377, 388, 403, 404, 416, 426, 427, 435, 449, 460, 467, 478, 490, 501, 510, 521, 529, 534, 546, 555, 571, 572, 574, 578, 589.
Widerholdt, Konrad, gouverneur van de vesting Hohentwiel 17*, 48, 68, 69, 92, 95, 96, 97, 103, 104, 105, 138, 408, 415, 416, 429, 448, 450, 519, 520, 521, 545, 546, 547, 555, 556, 571.
Wied, Hermann V von, aartsbisschop van Keulen 267.
Wildenstein (kasteel in de omgeving van Sigmaringen) 408, 415, 416, 429, 435, 436, 446, 448, 450, 457, 459, 460.
Wild- und Rheingraf in Neuviller, Friedrich I Magnus 111*, 264*, 344, 345, 394, 580.
Wild- und Rheingraf in Neuviller, Johann Georg 111*.
Wild- und Rheingraf in Neuviller, Otto Ludwig 111*, 316, 317, 323, 325, 326.
Willem I, prins van Oranje 227, 280, 472, 549.
Willem (II), prins van Oranje 9, 13, 37, 75, 91, 109, 110, 115, 126, 130, 132, 137, 140, 150, 154, 160, 162, 165, 180, 196, 207, 232, 278, 280, 453, 513, 586.
Willemsdochter, Marytgen (weduwe van Gilbertus Jacchaeus) 200.
Willer Silesius, Martinus 49*.
Williams, John, aartsbisschop van York 60*, 114, 132, 150.
Wimmenum, heer van, zie Bouckhorst, Amelis van den.
Windebank, sir Francis 116*.
Windsor *(Vindisora)* 67, 74, 75, 94, 533.
Wingersky *(Weng(i)ersky)*, Albrecht Christoph 163*.
Winsemius, Pier X, 214*.

Winsen aan de Aller 8, 14, 15, 28.
Winter, Pieter de 580.
Wittenberg *(Vittenberga)* 538.
Wittenberg von Debern, Arved 284*, 538.
Wladislas IV, koning van Polen 15, 18, 19, 50, 175, 178, 179, 190, 286, 398, 444, 453, 461, 479, 480, 516, 546, 550, 564.
Wolffenbüttel 410.
Wolffius, Johannes 390.
Wolfsburg 15.
Wolgast 358, 359, 361, 369, 370, 379, 381, 382.
Wołów *(Wohlau)* (plaats ten noordwesten van Breslau) 263, 370.
Worcester 515.
Worms *(Wormatia)* 66, 68, 69, 70, 168, 169, 170, 317, 458, 459, 461, 471, 488, 507, 509, 510, 544, 546, 547, 590.
Wrangel, Carl Gustav 381*.
Wrangel, Hermannus 123.
Wriothesley, Thomas, graaf van Southampton 223*.
Wrocław, zie Breslau.
Wtenbogaert, Johannes XI, XIII, 84*, 101, 108, 133, 149, 159, 172, 180, 186, 191, 204, 219, 247, 280, 291, 292, 299, 309, 315, 345, 356, 357, 362, 367, 431, 487, 495, 503, 517, 549, 566.
Württemberg *(Virtemberg, Wirtemberg)* 283, 520, 521, 562.
Württemberg, Eberhard III, hertog van 587*.
Würzburg *(Wurtsburg)* 329, 369.
Wurzen 537.
Wijmar, zie Weimar.

Y

York *(Eboracum; Jorck)* 169, 172, 174, 194, 214, 221, 224, 239, 248, 274, 307, 345, 358.
York *(Eboracum; Jorck)*, aartsbisschop van, zie Williams, John.
York *(Eboracum; Jorck)*, hertog van, zie Jacobus II.
Yorkshire 477.
IJsland *(Islandia)* 36, 51, 452.

Z

Zadar *(Zara)* 6, 8, 10, 11.
Zadzik, Jakub, bisschop van Krakau 178*.
Zamojska, Katarzyna 480.
Zamojski, Thomas 480.
Zara, zie Zadar.
Zaragoza *(Caesaraugusta, Saragosse)* 220, 363, 364, 365, 366, 377, 400, 402, 403, 414, 417, 422, 424, 425, 426, 432, 457, 459, 460, 553, 555, 556.

Zeeland *(Selandia)* 166, 209, 211, 222, 263, 330, 352, 357, 368, 402, 412, 413, 439, 455, 463, 469, 482, 487, 495, 503, 506, 507, 517, 518, 523, 527, 533, 543, 549, 551, 558, 567, 573, 581, 582, 586, 587.
Zeits *(Zeist)* 461, 470.
Zeil *(Cella)* (plaats ten zuiden van Freiburg im Breisgau) 136, 138, 139, 157, 158, 159, 519, 520, 521.
Zeno, gebroeders 36, 43, 51.
Zeno, Nicolò 36*.
Zevenburgen *(Transsylvania)* 50, 177, 179, 286, 422, 424, 426, 476, 477, 478, 479.
Zevenburgen *(Transsylvania)*, vorst van, zie Rákoczi, György.
Ziric, zie Sierck.
Zittau 471, 536.
Zmigród *(Trachenberg)* (plaats ten noorden van Breslau) 263, 370.
Zoete van Laecke, Alexander Willem de 187.
Zoete van Laecke, Willem de, heer van Haultain 187*.
Zon, Zuanne *(Giovanni)* 44.
Zonneveld, Catharina Adriaensdochter van 512.
Zons (plaats ten noorden van Keulen) 358, 369, 376, 415.
Zürich *(Tigurinum)* VII, XI, XIX, 1, 2, 6, 7, 9, 10, 17, 85, 94, 96, 145, 147, 148, 151, 206, 216, 217, 221, 224, 225, 240, 421, 430.
Zürich *(Tigurinum)* (plaats van verzending) 3, 18, 48, 90, 100, 113, 124, 141, 152, 177, 189, 206, 216, 225, 241, 249, 257, 283, 296, 308, 319, 337, 348, 409, 430, 444, 536, 562, 584.
Zuerius, Jacobus 160.
Zug, kanton 113, 145.
Zuhãb, vrede van 541.
Zuidelijke Nederlanden *(Belgium; Nederlant)* 7, 8, 10, 11, 15, 18, 51, 53, 54, 55, 56, 74, 79, 82, 83, 92, 93, 95, 97, 128, 129, 130, 131, 132, 136, 137, 139, 143, 156, 157, 193, 194, 195, 202, 203, 204, 210, 221, 237, 253, 259, 261, 275, 290, 304, 313, 317, 343, 354, 377, 386, 426, 449, 476, 490, 507, 515.
Zuidelijke Nederlanden, gouverneur van, zie
Albrecht van Oostenrijk.
Ferdinand van Oostenrijk.
Melo, don Francisco de.
Moura y Corte Real, Manuel de.
Zuylichem, heer van, zie Huygens, Constantijn.
Zwaben *(Suevia)* 194, 243, 244, 260, 261, 283, 302, 329, 337, 347, 354, 375, 446, 571, 584.
Zwabisch-Beiers leger 375, 376, 400, 408, 415, 429, 435, 448, 457, 465, 489, 519, 546, 555, 561, 577, 584.
Zwart, kapitein 281.
Zwarte Woud *(Sylva Martia)* 375.
Zwarte Zee *(Euxinum mare)* 541.
Zweden *(Suecia)*, passim.
Zweden *(Suecia)*, rijksraad XVII, XVIII, 482, 496, 530, 543.
Zweden *(Suecia)*, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Bielke, Ture; Oxenstierna, Johan; Salvius, Johan Adler.
Zweden, gezanten.
Zweden, gezant te Benfeld, zie Mockhel, Friedrich Richard.
Zweden, gezant te Constantinopel, zie Strassburger, Paul.
Zweden, gezant te Hamburg, zie Salvius, Johan Adler.

Zweden, gezanten te Parijs, zie Gardie, Magnus Gabriel De la; Grotius, Hugo.
Zweden, gezanten in de Republiek, zie Camerarius, Ludwig; Spiring Silvercrona, Petter.
Zweden, gezant te Zürich, zie Marin, Carl.
Zweden, koning van, zie
Gustaaf II Adolf.
Karel X Gustaaf.
Zweden, koningin van, zie
Christina.
Brandenburg, Maria Eleonora van.
Zweden en Brandenburg 18, 33, 34, 50, 114, 164, 179, 190, 198, 277, 283, 285, 360, 370, 371, 382, 398, 403, 410, 417, 442, 444, 453, 461, 470, 471, 476, 478, 479, 482, 493, 504, 515, 516, 524, 535, 547, 557, 564.
Zweden en Frankrijk XVII, XVIII, XIX, 8, 47, 72, 176, 557.
Zwin, het 255.
Zwitserland *(Helvetia; Switserlant)* 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 17, 23, 25, 26, 29, 38, 40, 41, 42, 47, 48, 51, 53, 54, 55, 56, 66, 89, 91, 93, 94, 96, 100, 103, 105, 113, 117, 127, 129, 131, 136, 139, 145, 147, 148, 152, 165, 167, 169, 170, 177, 193, 194, 202, 204, 206, 220, 221, 225, 240, 256, 257, 268, 273, 276, 296, 308, 311, 313, 318, 337, 347, 349, 351, 352, 354, 355, 358, 370, 376, 378, 429, 447, 448, 449, 450, 488, 489, 490, 491, 519, 520, 561, 583, 584.